

שו"ת

שיח חיים

ובו תשובות שקיבלתי
ממרן שר התורה והיראה
הגאון הגדול
רבי חיים קניבסקי שליט"א

ותחתיו חונה ביאור

ענפי חיים

ובו ביאורים וחידושים והרחבת העניינים
מעוטר בהוראות ופסקים
משאר גדולי ההוראה שליט"א

להערות והארות:

חיים מלין

0533-126-877

3126877@gmail.com

עיצוב **שערים**: 052-7609874
m0527609874@gmail.com

עטרת תפארת לראש משבד

למע"כ הנגיד הנכבד רודף צדקה וחסד
גדול ומופלג בתורה וביראה
הגאון רבי שמואל דוד פריעדמאן שליט"א
בעמח"ס שדה צופים על הש"ס
ושא"ס נכבדים ויקרים
ומתלמידיו וממקורביו של
רבינו מרן שר התורה שליט"א
על סיועו למען הוצאת ספר זה לאור עולם
יתן השם יתברך
וזכות זו תעמוד לו ולכל בני ביתו
לשפע ברכה והצלחה כל הימים,
ויזכה להפיץ מעיינותיו חוצה מתוך נחת ושמחה,
בריות גופא ונהורא מעליא,
ואך טוב וחסד ירדפוהו כל ימי חייו,
אכ"ר

זכרון עולם בהיכל ה'

ולעילוי נשמתם
איש יקר רוח, רודף צדקה וחסד, מוקיר ורחים רבנן בנש"ק
הרה"ח ר' משה הגר ז"ל
ב"ר יוסף דוד הי"ד
נלב"ע ביום כ"ז סיון תשמ"ז
ורעיתו אשת החיל, עדינת הנפש מגזע היחס
מרת מלכה מחלה ע"ה
בת הרב מרדכי זיסקינד סג"ל לנדא זצ"ל
נלב"ע ביום ג' אייר תשס"ו

ולעילוי נשמתם
של נדיב לב שעסק בצרכי ציבור באמונה
איש המרץ ובעל מעשים שפיזר מהונו לנצרכים
ר' דוד הלוי וואסנער ז"ל
ב"ר אברהם ז"ל
נלב"ע ביום א' ט' אייר תשמ"ב
רעיתו אשת החיל
מרת מאלא ע"ה
בת ר' יהודה לייב ז"ל
נלב"ע ערב ר"ח שבט תשס"ד
ת.נ.צ.ב.ה.

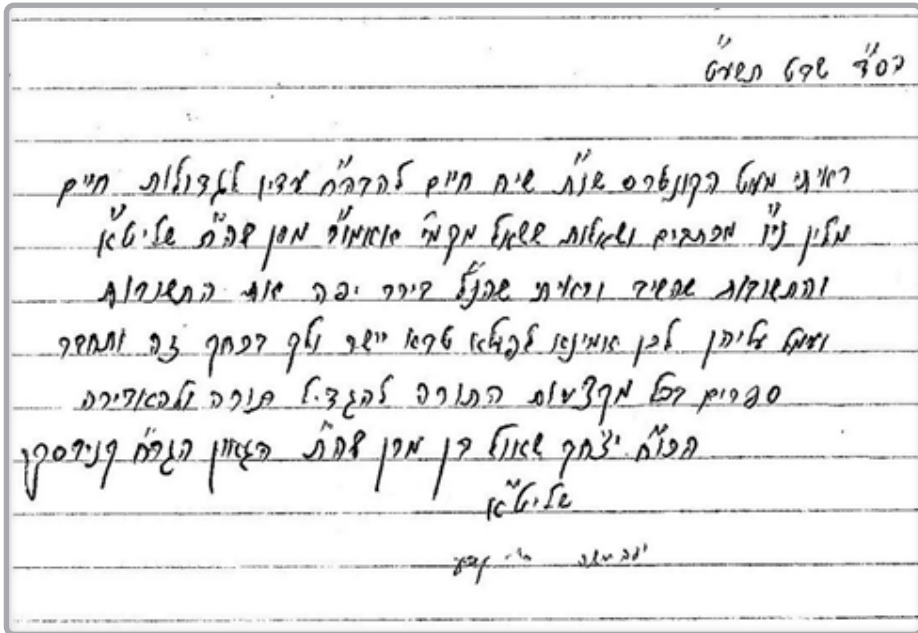
הונצח לע"נ הוריהם ע"י
הר"ר ר' מרדכי זיסקינד ופעסא לאה הגר ומשפחתם שיחיו
ניו יורק

הסכמת רבינו הגדול
מרן שר התורה שליט"א

ומבנו חביבו הגאון רבי יצחק שאול קניבסקי שליט"א

בס"ד שבט תשע"ט

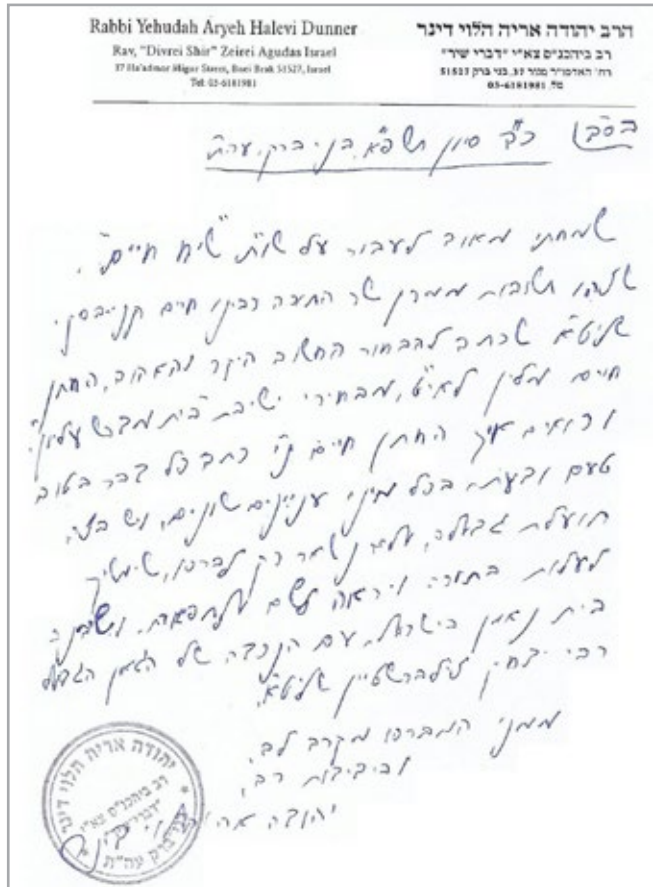
ראיתי מעט הקונטרס שו"ת שיח חיים להבה"ח עדין לגדולות חיים מלין נ"ו מכתבים ושאלות ששאל מקמי' אאמו"ר מרן שו"ת שליט"א והתשובות שהשיב.

וראיתי שהנ"ל בירר יפה את התשובות ועמל עליהן, לכן אמינא לפעלא טבא יישר ולך בבחך זה ותחבר ספרים בכל מקצועות התורה להגדיל תורה ולהאדירה.

הכו"ח יצחק שאול בן מרן שו"ת הגאון הגר"ח קניבסקי שליט"א

יפה עשה,
חיים קניבסקי

הסכמת
הגאון רבי יהודה אריה הלוי דינר שליט"א
רב קהילת 'דברי שיר', בני ברק

כ"ד סיון תשפ"א, בני ברק עה"ת

בס"ד,

שמחתי מאוד לעבור על שו"ת "שיח חיים", שזהו תשובות ממרן שר התורה רבינו חיים קניבסקי שליט"א שכתב להבחור החשוב היקר והאהוב החתן חיים מלין לא"ט, מבחירי ישיבת "בית מדרש עליון" ורואים איך החתן חיים נ"י כתב כל דבר בטוב טעם ודעת, בכל מיני עניינים שונים, ויש בזה תועלת גדולה, על כן נשאר רק לברכו, שימשיך לעלות בתורה ויראה לשם ולתפארת, ושיבנה בית נאמן בישראל, עם הנכדה של הגאון הגדול רבי יצחק זילברשטיין שליט"א,

ממני המברכו מקרב לב
ובידידות רב
יהודה ארי' הלוי דינר

הסכמת

הגאון רבי אברהם יפה שלזינגר שליט"א

רב ואב"ד דקהילת בצל החכמה, ובעמח"ס שו"ת באר שרים

ABRAHAM YAFE-SCHLESINGER

Author of "BE'ER SARIM"

Chief Rabbi of Geneva

Rabbi of "BETZEL HA'CHOCHMA"

Jerusalem

אברהם יפה שלזינגר

מח"ס שו"ת באר שרים, ועזרת ועל המועדים

רב ואב"ד גנבה

וכעת רב ואב"ד דקהילת יבצל החכמה

עיריית ירושלים

בס"ד

הרימותי בחור מעם ה"נ הבחור החתן המופלג ומופלא בהפלגת חכמים, ובינת נבונים, חו"ב טובא וכו' ש"ת כמר חיים מאלין הי"ו העוסק בחוקי חורב בישיבה הק' בית מדרש עליון בבני-ברק יצ"ו. ואייתי מתניתנא ביד' ספרו הנכבד "שיח חיים" ובו נעשה שואל כענין בעניני הלכה ברורה וצרופה, וזכה לתשובות שר התורה מרן הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א. והבחור הנ"ל צירף תחת הקו, הערות מחכימות, הגהות ובירורים, והראה כוחו בבקאות ובפילפולא של תורה דבר דבור על אופניו, וברכתי ברכת הנהנין כאשר דפדפתי אם כי רק מקופיא לפי מסת הפנאי אשר לפני, בדבריו הנכוחים.

ואני תפלה כי אלוקי אברהם בעזרו, להוציא זממו לפועל על פני חוצות בעגלא ובזמן קריב לשמחת שוחרי הלכה ברורה, וכל העם העומדים בעזרה יתברכו בראשיתם עד אחריתם לעומתם ברוך יאמר

וע"ז באעה"ח היום כ"ח סיון
תשפ"א

תוך צמי' לישועתה' כהרף עין בכלל
כל ישראל

אברהם בלאאמו"ר הגר"מ
יפה שלזינגר

אבדק"ק גענף וקהל בצל החכמה
ירושלים דדהבא

הסכמת

הגאון רבי חיים מאיר הלוי שטיינברג שליט"א

ראש כולל 'לאור הנר' ובעמח"ס משנת חיים

בס"ד בחדש קבלת תורתינו הק' תשפ"א

כיהודה ועוד לקרא, באתי בזה לחזק את ידידי הנעלה חריף ובקי הבחור החשוב כליל המעלות והשלמות עדיו לגאון ולתפארת, ה"ה חיים מלין הי"ו אשר כבר שנים שיש לי אתו הרבה מזו"מ בהלכה, והוא צולל במים אדירים לעומק הסוגיות, ומברר ומלבן בהיקף גדול כל ענין וענין עד תומו, וכל דבריו הם בסברא ישרה ובריאה, ואף מבין דבר מתוך דבר כיד השם הטובה עליו.

וזוכה לדלות פנינים יקרים, ולחדש חידושים יקרים אדירים ונפלאים לאמיתתה של תורה, והכל ערוך ומסודר דבר דבר על אופנו בטוב טעם ודעת. והשקיע את כוחותיו בעמל רב גם בענינים שאין הכל דשין בהן, ובהם הראה את כוח תורתו הגדולה.

וכבר זכה להוציא לאור העולם חלק מחידושו הנפלאים עה"ת, למען יהנו גם בני תורה אחרים מפירותיו המתוקים, בכל עניני תורתנו הקדושה, כי תורת אמת היתה בפיהו.

ועתה הוא זוכה להוציא לאור עולם תשובות שקיבל במשך השנים ממרן שליט"א, וקראו בשם "שו"ת שיח חיים", וצירף לזה את החיבור שלו בשם "ענפי חיים", בו הוא מבאר בטוב טעם ודעת כל תשובה ותשובה ממרן שליט"א, בביאוריו הנכונים, לתועלת כל עולם התורה בכל אתר ואתר, השואפים לקבל את דברי של תורתו של מרן שליט"א.

יתן השי"ת כי ידידי הנז' ימשיך עוד כהנה וכהנה להגות בתורתנו הק', ולהפיץ את ד"ת בכתב ובע"פ, מתוך בריות גופא ונהורא מעליא וישוב הדעת, ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי ת"ת, ולהגדיל תורה ולהאדירה, אכ"ר.

מנאי בידידות עמוקה

חיים מאיר י. הלוי שטיינברג

חיים מאיר י. הלוי שטיינברג

הסכמת

מו"ר הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א

מראשי ישיבת בית מדרש עליון ורב קהילת חניכי הישיבות רוממה

Rabbi Naftoli Ha'kohen Kopshitz

Rabbi of

"Chanichei Hayeshivos" Congregation

Romema, Jerusalem

הרב נפתלי הכהן קופשיץ

רב קהילת ובית המדרש

"חניכי הישיבות"

רוממה, ירושלים

Address 7 Yosef gabbai , Jerusalem

טל: 02-5023303

מען למכתבים: רח' יוסף גבאי 7 ירושלים

בס"ד כ"ג סיון תשפ"א

מכתב ברכה

הנני בזה להכיר ולהוקיר את ידידי רב חביבי החתן חיים מלין נ"ו שהנו מפארי ישיבת בית מדרש עליון בעיה"ק בני ברק וזכה לעמול וליגע בתורה בעומק העיון ובהבנה יתירה, ויראתו קודמת לחכמתו ומידותיו התרומיות והנאצלות כובשות כל לב, כל רואיו יאשרוהו.

והנה אתי ואייתי מתניתא בידיה שאלות ותשובות נפלאות אשר שאל למרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א ונקב שמו בשם 'שי"ח חיים' ונשא ונתן בדבריו בהרחבה והעלה בידו דברי תורה נפלאים המשמחים כל לב.

והנני לברכו מקרב לב שיזכה לעלות תמיד בתורה וביראה בשמחה ומרוב הצלחה ועליה גדולה בתורה וביר"ש, ולהקים את ביתו על אדני התורה והיראה מתוך בריות גופא ונהורא מעליא, ומקרב לב אברכו שיזכה להמשיך להוסיף להדפיס את חידושיו ולזכות בהם את הרבים.

כעתירת וכברכת ידידו מוקירו ומכבדו כערכו

נפתלי הכהן קופשיץ

הסכמה

ממו"ר הגאון רבי יואל מקלב שליט"א

מראשי ישיבת בית מדרש עליון ורב קהילת אילת השחר פרדס כץ

הרב יואל מקלב

רב קהילת 'אילת השחר'

פרדס כץ - בני ברק

בס"ד, יום ג' תמוז ה'תשפ"א

אשר יקרי הבה"ח והנעלה מאד, מופלג בעמל התורה ומצויין בכל מדה נכונה מפארי ישיבתו
הקדושה כמר חיים מלין נ"ו
ראיתי חיבורו שו"ת שיה חיים אשר העלה במצודתו לערוך בטוב טעם מכתבים ששלח קמיה רבינו
מנן שר התורה מו"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א והרחיב לבאר ולברר מה שהשיבו רבינו בשפה
ברורה ונעימה, וכבר הסכים על ידו מו"ר שליט"א כי יפה עשה, אשריך שזכית לכך.
ובאשר ידעתיך זה מכבר כי אינך שוקט על שמריך והנה מעביר שינה מעיניך בשאיפותיך הגדולות
לעלות ולהתעלות ולהגיע לפסגות, ובמעלליך יתנכר נער להפליא לעשות ולהעלות על הכתב
חד"ת המשמחים לב שומעיהם ורואיהם,
הנני בברכה שתזכה לראות ברכה בעמלך להוסיף עוד כהנה וכהנה חיבורים מועילים ולהגדיל
תורה ולהאדירה

מברך ככל לב
יואל מקלב

בס"ד, יום ג' תמוז ה'תשפ"א

למע"כ יקרי הבה"ח והנעלה מאד, מופלג בעמל התורה ומצויין בכל מדה נכונה מפארי ישיבתו
הקדושה כמר חיים מלין נ"ו

ראיתי חיבורו שו"ת שיה חיים אשר העלה במצודתו לערוך בטוב טעם מכתבים ששלח קמיה רבינו
מנן שר התורה מו"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א והרחיב לבאר ולברר מה שהשיבו רבינו בשפה
ברורה ונעימה, וכבר הסכים על ידו מו"ר שליט"א כי יפה עשה, אשריך שזכית לכך.

ובאשר ידעתיך זה מכבר כי אינך שוקט על שמריך והנה מעביר שינה מעיניך בשאיפותיך הגדולות
לעלות ולהתעלות ולהגיע לפסגות, ובמעלליך יתנכר נער להפליא לעשות ולהעלות על הכתב
חד"ת המשמחים לב שומעיהם ורואיהם,

הנני בברכה שתזכה לראות ברכה בעמלך להוסיף עוד כהנה וכהנה חיבורים מועילים ולהגדיל
תורה ולהאדירה

מברך ככל לב
יואל מקלב

תוכן הענינים

ענייני תפילה

א	בענין סירוב לגשת לעמוד כש"ץ	א.
ב	בהנ"ל	ב.
ג	ישיבה קודם שפוסע 'עושה שלום'	ג.
ד	בהנ"ל	ד.
ה	בהנ"ל	ה.
ו	בהנ"ל	ו.
ז	לפסוע לפני המתפלל כשמפריעו שממתין לו	ז.
ח	צורת הכריעה במודים	ח.
ט	תפילה בלשון הקודש	ט.
י	הנמכת קול הש"ץ בנשיאת כפים	י.
יא	להתחיל שמו"ע כשלא יספיק קדושה	יא.
יב	הסבת פניו לאחור טרם סיים הש"ץ	יב.
יג	ישיבה באשרי שקודם מנחה	יג.
יד	המתפלל שמו"ע ושומע קדושה	יד.
טו	בהנ"ל	טו.
טז	תנאי על כוונה במצוות	טז.
יז	דיבור לצורך צביעת התפילין בברכות ק"ש	יז.
יח	לעבור לפני המתפלל למקומו הקבוע	יח.
יט	פתיחת ארון קודש ללא ס"ת	יט.
כ	גלגול התפילין בעצמו	כ.
כא	תפילה מסידור שנדפס ע"י יר"ש	כא.
כב	בהנ"ל	כב.
כג	רחיצה קודם התפילה	כג.
כד	לומר 'יתברך וישתבח' כשאינו שומע מהש"ץ	כד.

ענייני שבת ומועדים

כה	שינה בשבת	כה.
כו	ראיית חילול שבת	כו.
כז	ישיבת הציבור בהבדלה	כז.
כח	לפנ"ע שמציל מאיסור חמור יותר	כח.
כט	לצאת תקיעות דאורייתא משמיעת תקיעות דרבנן	כט.
ל	תפילה על האתרוג בט"ו בשבט שחל בשבת	ל.

הדלקת נר חנוכה בבחור שלומד בעיר אחרת מעיר מגוריו	לא.
עמידה במגילה מדין הלל	לב.

ענייני תלמוד תורה וכבוד התורה

לבטל תורה להכנסת ספר תורה	לג.
הלומד לעילוי נשמת אם נגרע משכרו	לד.
נטילת ידיים באמצע הלימוד	לה.
הרמת טלפון באמצע הלימוד	לו.
'עני המהפך בחררה' – בלימוד חברותא	לז.
שמיעת ד"ת בבית הכסא בע"כ	לח.
לדבר בד"ת ליד פחי אשפה	לט.
כתיבת דברי חולין על דף שיש בו ד"ת	מ.
בהנ"ל	מא.
סגירת ספר פתוח	מב.
דברי תורה בשמחת נישואין	מג.

שאלות בעניינים המצויים אצל בחורי ישיבות

תופס לבע"ח בתפיסת מנה בחדר אוכל	מד.
דיבור אחרי מים אחרונים	מה.
נסיעה בטרמפ	מו.
חשש מקבלי צדקה מעכו"ם – בטרמפ	מז.
משחק תחיית המתים – והליכה על קביים	מח.
תפילה קודם הלימוד	מט.
להעיר ע"י מוזיקה	נ.
לקום למג"ש באמצע הסדר	נא.
בהנ"ל	נב.
הפרשת מעשר מהזמן	נג.
בהנ"ל	נד.
לכוין שעון מעורר לשעה מוקדמת	נה.
ברכת האורח בישיבות	נו.
קימה בפני חברותא	נז.

עניינים הנוגעים לשריד בית מקדשינו – ה'כותל המערבי'

תמצית הלכות הנוגעות לנמצא בכותל המערבי	נח.
הליכה כשפניו לעבר הכותל	נט.
קריעת בגדיו בחנוכה	ס.

עניינים שונים על סדר התורה והש"ס

סא.	אם עבר אליעזר באיסור ניחוש	קמד
סב.	בהנ"ל	קמז
סג.	קידושין במלאכה שעושה עם האשה	קמז
סד.	למה רצתה תמנע לידבק בזרע אברהם - זקנה	קמט
סה.	פסול קרובים לדון	קנ
סו.	חיוב הכבוד של משה לאהרן אחיו הגדול	קנב
סז.	הנהון לשלום כתשובה לשלום - אי חשיב גזילה	קנה
סח.	שינה בבית יחיד	קנט
סט.	משפט רשעים בניהנום בשנה מעוברת	קסד
ע.	'בורגנין' - מהו	קסט
עא.	חשש ארס נחש במים מגולים שבמקדש	קע
עב.	הסתכלות בתמונת רשע	קעב
עג.	מיקומה של העיר 'לוד'	קעז
עד.	אמירת בפני נכתב - לרבה	קעט
עה.	זימנין דמייתי לה קרוב	קעט
עו.	בדין שיכנס כל הגט ליד האשה	קעט
עז.	גירושין בס"ת של ציבור	קפג
עח.	עונש על שבועת אונס ושוגג	קפו
עט.	ביאור בחתימות האמוראים	קפז
פ.	פיגול במקדש	קצא
פא.	שלא לעמוד מיד אחר אכילתו	קצד
פב.	אכילה בשכיבה	קצז
פג.	גדר אכילה במעומד	קצח
פד.	מאי ס"ד דאשת איש תצא בחליצה	רב
פה.	בהנ"ל	רה
פז.	אין שואלין בשלום אשה	רה
פז.	אימתו מזטלת על חבריות	רז
פח.	אם דמא בן נתינה עבד ע"ז	רט
פט.	חצי עבד וחצי בן חורין	ריב
צ.	שימוש בחפץ חברו כשיודע שיתן לו רשות	ריד
צא.	הריגת בא במחתרת בזה"ז	ריז
צב.	אם שלית ת"ח קודם לאחר	ריח
צג.	שתיית משקה עם קצף	ריח

עניינים שונים

צד.	איך שמרו האבות את השבת	רב.
צה.	איך קיים הגר"א מצוות א"י בחו"ל	רבב.
צו.	בהנ"ל	רבג.
צז.	בהנ"ל	רבד.
צח.	ישיבה אחר אשה באוטובוס	רבו.
צט.	המרחק הנצרך לישיבה אחורי אשה	רבט.
ק.	אם יש חילוק בין נשואה לפנויה (בהנ"ל)	קב.
קא.	אם יש חילוק בין גדולה לקטנה (בהנ"ל)	קג.
קב.	אם יש קדושה בחדרי שיעורים	קד.
קג.	ברכה על צדקה לאחר הנתינה	קה.
קד.	דיבורי אמונה אי חשיב כת"ת	קו.
קה.	דין הבכורות לעתיד לבוא	קז.
קו.	להצביע על אדם - אם יש בזה משום לשה"ר	קח.
קז.	בהנ"ל	קט.
קח.	לבישת כובע וכיפה יחדיו	קי.
קט.	בירך ספירת העומר אחר חצי קדיש	קיא.
קי.	קריאת שנים מקרא פעם שניה - בנסע לחו"ל	קיב.
קיא.	קניית כרטיס הגרלה (לוטו)	קיג.
קיב.	חסרון אמונה בה' בעשיית לוטו	קיד.
קיג.	גדר פת שחרית	קטז.
קיד.	הסתכלות במראה	קטז.
קטז.	נוסח הוכחת בן לאביו	קז.
קטז.	בהנ"ל	קח.
קז.	נתחלפה טליתו אם מותר ליקח של חברו	קט.
קח.	דילג מיעלה ויבוא לסוף ברהמ"ז	קכ.
קט.	החזקת ספר ביד ימין כשהולך	קכא.
קכ.	חשש נדר באמירת 'הדרן עלך'	קכב.
קכא.	ויכוח אם לפתוח או לסגור חלון	קכג.
קכב.	נט"י אחר נגיעה בנעליים חדשות	קכד.
קכג.	הנוסע באמצע הצום לארץ אחרת	קכה.
קכד.	חיוב כבוד אחיו הגדול בתאומים	קכו.
קכה.	חשש עין הרע בהוצאת ספר	קכז.
קכו.	הליכה בין שני דקלים	
קכז.	לאסור על חברו לצלם אותו	

קבח.	חיתוך הציצית שיסתיים בשווה	רצט
קכט.	חתימת ערכות לחברו	שא
קל.	איסור קפנדריא בסוכה	שה
קלא.	עמידה בברכות הראיה	שח
קלב.	לקיחת תפילין ביציאה לדרך	שי
קלג.	ברכה על ראיית קברים מבחוץ	שיג
קלד.	אמירת 'תבלה ותתחדש' בבגדי שבת	שטז
קלה.	שונא מתנות יחיה - סגולה או חשש סכנה	שיז
קלו.	קבלת מתנה מועטת (בהנ"ל)	שיט
קלז.	נטילת פניו אחר שינת היום	שיט
קלח.	הוכחה על איסור חמור או קטן	שכא
קלט.	חיוב כבוד אחיו הגדול שזטה	שכב
קמ.	איסור מניית בני ישראל	שכג
קמא.	ברכת הריח על אתרוג שנתייבש	שכד
קמב.	לבישת עניבה בביהכ"נ	שכח
קמג.	חידוש הגרשז"א בדין לינה	של
קמד.	כניסת ממזר לירושלים	של
קמה.	איך העלה עזרא את הממזרים לירושלים (בהנ"ל)	שלא
קמו.	השלכת טריפה לכלבים	שלא
קמז.	אם יש ראייה מהשמטות הרמב"ם	שלג
קמח.	אם יש איסור בפתיחת הכפורת	שלה
קמט.	עצה להצלחה בשיבה	שלו
קנ.	פתיחת חומש וניהוג על פי הרמז שם	שלו
קנא.	ביטול תורה לראיית גדול בישראל	שלט

עניני אכילה בשוק

קנב.	אכילה באוטובוס	שמג
קנג.	היושב בשוק ואוכל - אם מותר	שדמ
קנד.	אכילה על שפת הים	שדמ
קנה.	בהנ"ל	שדמ
קנו.	אכילת סוכריה בשוק	שדמ
קנז.	אכילת נשים בשוק	שמה
קנח.	גדר ת"ח שיחמיר ע"ע	שמה
קנט.	נראה כאוכל בשוק	שמה
קס.	שתיית מים בפני רבים	שמו

קסא.	ת"ח שעובר על חומרות דיליה - אם נפסל לעדות	שמז
קסב.	אם כיום אי"ז גנאי לאכול בשוק	שמז
קסג.	בחורי ישיבות שמפצחים ברחוב	שמז
קסד.	כל בן תורה - תלמיד חכם לענין זה	שמז
קסה.	אין זה מכובד לנסוע בטרמפים	שמז
קסו.	מעלת הנכבדות	שמח

תשובות וכתבים

תשובות מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א	שנא
תשובת הגאון רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א	שסג
תשובות מו"ר הגאון רבי נפתלי קופשיץ שליט"א	שסה
תשובות מו"ר הגאון רבי יואל מקלב שליט"א	שסט
מאמר בענין 'אין ממזר נכנס לירושלים כל עיקר'	תב
מאמר בענין לפני עור המציל מאיסור חמור יותר	תלא

אקדמות מילין

אודה ה' מאד בפי ובתוך רבים אהללנו, ברוך הוא אלוקינו שבראנו לכבודו, והבדילנו מן התועים, ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכינו, וזיכני לישב באהלה של תורה ולהתענג מאורה ומתיקותה, ובפרט על שזיכני זה כמה שנים להתקרב מקצת שבמקצת לאש הגדולה, לרבינו הגדול מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א, אשר בטוב עינו משיב לכל על הכל, לכל אחד ואחד, קטן כגדול, יחיד כרבים, וגם אני הקטן זכיתי לשלוח לו זה כמה שנים שאלות שונות בסוגיות והלכות שונות, ועל כולם השיבני מרן שליט"א במאור פנים מיוחד, אם בכתב, אם בעל פה.

והדבר נורא למתבונן שמרן שליט"א מקדיש עצמו לרבים, במאות ואלפי שאלות מדי שבוע וחודש, ולכל אחד ואחד מרן שליט"א משיב במאור פנים מיוחד ונפלא, וזכורני כי לפני כמה שנים שנכנסתי קמיה מרן שליט"א עם טיוטא ראשונית מזה החיבור של כל התשובות שהשיבני, בתחילה ניגשנו אליו בעת ששב משמחה לביתו, ובני ביתו קראונו להראות למרן שליט"א החיבור בצאתו מן הרכב, ומרן שליט"א נטל החיבור לידי, וכשראה שמדובר בחיבור של שאלות ותשובות שהוא עצמו השיב, אמר בקול רם **'לא ברחוב, נעלה למעלה'**...

ושוב עלינו עם מרן שליט"א לביתו, ומיד בלקחו החוברת לידי קרא בשם משפחתי כמכירי, ואמר לי בהאי לישנא: **'אני מכיר את המכתבים שלך, אתה כותב יפה'**, ושוב עיין בזה כמה וכמה רגעים, ואמר שנשאיר החיבור אצלו שרוצה לעיין בזה, ושוב אחר כמה זמן שמעתי מבני ביתו שמרן שליט"א עיין בחיבור כמה וכמה פעמים ונהנה מזה מאד ב"ה.

ולפני כמה שנים כשהיה בדעתי להו"ל זה החיבור, שלחתי למרן שליט"א מכתב בזה"ל: **'ב"ה זכיתי ויש לי הרבה תשובות ממרן שליט"א, וברצוני להדפיסם לזיכוי הרבים, ושאלתי ובקשתי האם מרן נותן את רשותו להדפסת הדברים (ואי"ה אדגיש בקשת מרן שלא לסמוך על הדברים להלכה למעשה)'**, והשיבני מרן שליט"א בזה"ל: **'הרשות בידך'**.

ומאז עד עתה זכיתי לשאול קמיה מרן שליט"א עוד ועוד שאלות בהרבה חלקים ועניינים בתורה, ובמשך השנים האחרונות סידרתי השאלות והתשובות, וביררתי כל שאלה ונידון לעומקו של דבר, עם כל הצדדים ושיטות הפוסקים בזה, והעליתים על גבי הכתב, עד אשר בא כל החיבור הזה בס"ד עצומה (וראה להלן כמה דברים נחוצים על צורת וסדר חיבור זה).

ואל ישאל השואל מה מצאתי לנכון להטריח בשאלות דווקא את מרן שליט"א, הלא רבו מורי ההוראות בישראל. ותשובתו בצידו, עפ"מ שראיתי דבר נפלא באור החיים הק' (דברים טז, כ) עה"פ **'צדק צדק תרדוף'**, וז"ל קדשו: **'בא להזהיר כשיש בעיר ב' אנשים מופלגים בחכמה ושנים אחרים גם כן חכמים אלא שאינם בסוג הראשון, אל יאמר אדם כיון ששני אנשים יכולין להורות ולשפוט בצדק לא אטריח את המופלגים לישא בעול מינוי הדיינות, או לצד שצריך להם טורח במינוים ימנע ויסתפק בקטנים, תלמוד לומר צדק צדק פירוש הגם שהשגת לדיינים שהם ראויים,**

עליך לחזור אחר היותר ראויים מהם, עכ"ל קדשו. והיינו דמבואר מדבריו דיש ענין לטרוח ולחזר אחר היותר ראוי והיותר מופלג בהוראה, ומי לנו גדול בדורינו ממרן שר התורה שליט"א.

וראה בספר 'אגרות וכתבים' ממרן שליט"א (אגרות ה) מה שכתב מרן שליט"א בעצמו מיהו חכם הראוי להורות, וז"ל: 'איתא בירושלמי ספ"ק דחגיגה מהו למנות זקנים לדברים יחידים, ומסיק הראוי לכל הדברים ראוי לדבר א', ושאינו ראוי לכל הדברים אפי' לדבר א' אינו ראוי, וכ"פ הרמב"ם פ"ד מסנהדרין ה"ח ויש להם למנות כל מי שירצו לדברים יחידים והוא שיהא ראוי לכל הדברים, כיצד חכם מופלא שראוי להורות לכל התורה כולה יש לב"ד לסמוך אותו וליתן לו רשות לדון ולא להורות כו', והיינו משום שכה"ת קשורה זה בזה כמ"ש בתוספתא פ"ז דסנהדרין שכל התורה ענין אחד, ובאדר"נ ספכ"ג ד"ת יהיו מצויינין לך זה מזה ויהיו מצויינין לך זה בצד זה שנא' קשרם על אצבעותיך, וכל מצוה כלולה מכל התרי"ג מצות כמבואר בזה"ק נשא קכ"ד א' פנחס רכ"ח ב', עכ"ד מרן שליט"א שם.

ואביא כאן מה שכתב לי גיס רבינו מרן שליט"א – מוח"ז מרן הגאון הגדול רבי יצחק זילברשטיין שליט"א (רב אב"ד דרמת אלחנן, וחבר מועצת גדולי התורה) כשהצעתי לפניו פעם תשובה שכתב לי מרן שר התורה שליט"א, וכתב לי ע"ז מוח"ז מרן הגר"י שליט"א בזה הלשון: "דברי הגר"ק שליט"א כולם קודש קדשים, והחולק עליו כחולק על השכינה", ונורא למתבונן [ויסוד הדבר בסנהדרין (קי, א) דכל החולק על רבו כחולק על השכינה].

ובכבר אמרו חז"ל (ב"ר נח, ח) 'עשרה פעמים כתיב בני חת, בני חת, עשרה כנגד עשרת הדברות, ללמדך שכל מי שהוא מברר מקחו של צדיק – כאילו מקיים עשרת הדברות' (והובא בבב"ב ט"ז כג, י). ואמנם שם מבואר לעזור לו בעניינים גשמיים כבני חת שעזרוהו לקיים המקח, אך כל שכן שהמסייע לצדיק בתורתו ויראתו – דשייך ענין זה.

ושוב מצאתי שכ"כ הגה"ק רבי יצחק אייזיק מזידיטשוב זצ"ל במכתבו למדפיסי ספר 'עטרת צבי' על הזה"ק להגה"ק רבי צבי הירש מזידיטשוב זצ"ל להמליץ על המתעסק בתורתו של צדיק. וראה עוד בספר 'פרדס יוסף' על התורה (בהקדמה לחומש שמות) שכתב בזה"ל: 'גם אני אינני הולך בגדולות, להאריך בקולי קולות, ונפשי יודעת אמונה, כל מי שיש בו רוח תבונה, אז ברואה אותו ברוך יאמר לעומתו, ובבראשית רבה כל מי שמברר מקחו של צדיק כאלו מקיים עשרת הדברות, ופירשו המפרשים שקאי על מי שמדפיס חידושי תורה של הצדיק וכו', עכ"ד.

ובהמשך דבריו כתב עוד: 'והגם כי רבים ישאלו כיצד הלה עושה סחורה בפרתו של חברו, והובא משל מן עכביש ודבורה, אורג העכביש חוטים דקים אשר אין הרואה יתפלא על המלאכה, אבל אם בידים יתפש מיד יקרע, לא כן הדבורה תעוף על ציצים ופרחים, ומנקת נופת צוף עסיסה, וכל אשר יורדינה תאורנה עיניו, עכ"ד [והחילוק הוא דהעכביש מוציא משל עצמו, משא"כ הדבורה מלקטת משל אחרים].

והנה אעלה על גבי הכתב מעשה נורא הוד אשר ראו עיני מרבינו הגדול מרן שר התורה שליט"א, ואשר ראיתי – לא ימוש מנגד עיני לעולם ועד: היה זה ביום ג' לפר' בשלח תשע"ט, אחר הצהריים, כאשר זכיתי להכנס אל ביתו נאוזה קודש של רבינו מרן שר התורה והיראה שליט"א.

והנה, כאשר עמדנו לפניו, בעוד מרן שליט"א יושב והוגה בתלמודו, כך כשני דקות, וראינו איך שמרן שליט"א מצביע עם הסימניה על הגמ' אותה לומד - בתחילת עמוד ב', וכך תוך ב' ג' דקות סיים העמוד והגיע לעמוד א'- ואז – בהגיעו לאמצע העמוד - פרץ לפתע בבכי נורא, והתייפח כך כ 10 שניות ! ! !

ויהי לחרדת אלוקים ! וכל העומדים שם – נעצרו על מקומם- ופתחו פיהם בתדהמה – וכך, כפשוטו ממש, ראינו את מרן שליט"א – איך שכל גופיה מירתת ומתייפח בבכי, ולאחר זמן קצר פסק, והמשיך ללמוד, וכשהגיע לסוף העמוד, טרם הפך את הדף לעמוד הבא- ניגשו כל העומדים במקום וברכם מרן שליט"א איש כברכתו הוא.

ובעת אשר אני הקטן התקרבותי למרן שליט"א, הצצתי בחיל וברעדה לראות איזה מסכת ודף הוא אשר למד מרן שליט"א באותה שעה, וראיתי שהיה זה מסכת מנחות- דף יח ע"א - וראיתי גם שכשבכה היה זה בדיוק באמצע העמוד.

ובך יצאנו נרגשים ורועדים מגודל המחזה אשר ראינו, ומיד פתחנו דברי הגמרא הנ"ל:

וזה לשון הגמ' שם - "והתניא, אמר רבי, כשהלכתי למצות מדותי אצל רבי אלעזר בן שמוע [פירש"י - לידע מיצוי תלמודי ולשאל ספיקותיי], ואמרי לה למצות מדותיו של רבי אלעזר בן שמוע [פירש"י - ללמד ולמצות מה שר' אלעזר חכם ממני], מצאתי יוסף הבבלי יושב לפניו והיה חביב לו [יוסף הבבלי לר' אליעזר] ביותר עד לאחת [פירש"י - יוסף לרבי אלעזר וספרו בהלכות עד שהגיעו להלכה אחת של זבחים לשון אחר והיה חביב ליוסף כל מה שרבי אלעזר מלמדו עד שהגיעו להלכה אחת]. אמר לו, רבי, השוחט את הזבח להניח מדמו למחר, מהו [האם זו מחשבת פסול, או שמא רק כשחושב לאכול או להקטיר למחר הרי זו מחשבה הפוסלת, ולא כשחושב רק להניח הדם], אמר לו כשר. ערבית [שאל לו שוב-] אמר לו כשר, שחרית - אמר לו כשר, צהרים - אמר לו כשר, מנחה - אמר לו, כשר אלא שרבי אליעזר פוסל [פי' דבכל פעם אמר לו כשר, ורק בפעם הזאת הוסיף את המילים 'אלא שר' אליעזר פוסל'].

צהבו פניו של יוסף הבבלי [מחמת שמחה], אמר לו [רבי אליעזר ליוסף הבבלי-] יוסף, כמדומה אני שלא כיווננו שמועתינו עד עתה [פי' ששאל אותו למה עד עכשיו לא צהבו פניו, אם זה משום שלא הסכים עם דבריו עד להלכה הזו, ולכן רק עכשיו כשאמר לו דבר זה צהבו פניו], אמר לו – רבי, הן [פירש"י - כוונת וכוונת, אלא משום הכי צהבו פניו השתא שרבי יהודה פסול שנה לי], אלא

שרבי יהודה 'פסול' שנה לי, וחזרתי על כל תלמידיו ובקשתי לי חבר ולא מצאתי [והייתי מתיירא שמא שכחתי], עכשיו ששנית לי 'פסול' החזרת לי אבידתי^א.

זלגו עיניו דמעות של רבי אלעזר בן שמוע, אמר, אשריכם תלמידי חכמים שדברי תורה חביבין עליכם ביותר, קרא עליו המקרא הזה (תהלים קיט, צז) מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי וגו'^ב. – ע"כ תו"ד הגמ' שם.

ושוב מצאנו בס"ד, דברים נפלאים ומתוקים מדודו של מרן שליט"א – ה"ה מרן החזון איש זצ"ל בספרו הקדוש "אמונה ובטחון" (פרק ג אות כ), שכתב שם בזה הלשון:

"ואמר מנחות י"ח א' א"ר כשהלכתי למצות מדותי וכו'... [הביא שם כל דברי הגמ' הנ"ל-] כל היום היא שיחתי וגו', דברי חז"ל כשמך הטוב יורד לעצמות להלהיב הלבבות לאהבת התורה ולשעשע על זיו חמדתה, עד שכלתה נפשו של יוסף הבבלי באבדת הלכה אחת, ואשר צהבו פניו לחדות עוזו בהחזרת אבדתו, ואשר התפעלות נפשו של ר"א על אהבת תלמידו הזליגו את עיניו דמעות של גיל והנאת זיו מיצוי המידות וכו'^ג.

וא"כ מה נורא המחזה – אשר מרן שליט"א – נתלה לבבו באהבת התורה, ובשעשוע זיו חמדתה – עד שפרץ בבכי... והתייפח... לפי שמרן שליט"א "כל היום זו היא שיחתי" – התורה הקדושה, ואלו חיו "מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי"!!!

עובדא נוראה כזאת על מרן בעל איילת השחר זיע"א

והנה אחר זמן, מצאתי מציאה רבתא למוח"ז מרן הגאון הגדול רבי יצחק זילברשטיין שליט"א (רבה של שכונת רמת אלחנן ב"ב, וחבר מועצה"ת) בספרו "ברכי נפשי" (ויקרא, עמ' תקנה) וזה לשונו שם:

א. ראה להלן בסמוך שהבאתי מהגר"מ סולובייצ'יק זצ"ל שביאר דברי הגמ' הכי, שאמר יוסף הבבלי, אני שמעתי מרבי יהודה שפסול, וכיון שלא מצאתי לי חבר שקיבל כך מרבי יהודה, חששתי ששיכחתי תלמודי. אך עכשיו ששמעתי מפ"ך בשם רבי אלעזר שפוסל, ורבי אלעזר רבו של רבי יהודה היה, א"כ ודאי שרבי יהודה בשיטת רבו קא אויל, ונכונה השמועה שאמר רבי יהודה שפסול, ודו"ק.

ב. ובהמשך דבריו כתב שם בזה הלשון: 'והחושך נפשו מעיון ההלכה, ואשר חשך בזה את נפשו מלטעום טעם החכמה, הלא לא אבידה אחת איבד, רק איבד את כל ישותו וישם את כל הוייתו לאפס, ומה יתרון לאויל תחת השמש, הולך חשכים ואין נוגה לו, וכילד משתובב כל צבא ימיו, לא ידע את חליו ולא ירגיש מכאוביו, פיו ידבר גבוה ולבו רהב כאיסתרא בלגינא, יגדל בעיניו קטנותותיו ושבע צחצחות, ילין ברב גאוה, את עניו לא ידע ואל החכמה לא ירעב, כאמרם אין שוטה מרגיש, עכ"ל קדשו.

ג. והנה בעצם דברי הגמ', מה קרא עליו דווקא מקרא זה - "מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי", ראיתי שנשאל מרן שליט"א בספר "אשיחה" (עמ' רפג) בזה"ל: "צ"ב הלא פסוק זה אין בו שייכות לענין שמחה, והוא ליה למימר פסוק פקודי ה' ישרים משמחי לב או שש אנכי על אמרתך". והשיבו מרן שליט"א: "זה מראה על אהבת התורה", ע"כ.

"נכנסתי פעם ביום שישי אחר הצהריים אל רבנו מרן הגראי"ל שטיינמן [שליט"א] צוק"ל, וראיתי שעניו זולגות דמעות. רבנו היה כבר לבוש בבגדי שבת והכין עצמו לכניסת השבת. כששאלתיו על מה ולמה עניו דומעות, הציע לי ללמוד איתו את הגמרא במנחות (יח, א), **'התרגשתי לראות בגמרא זו עד כמה חביבים דברי תורה אצל תלמידי חכמים, ואין זאת אלא מפני קדושתה היתירה של התורה'**, אמר רבנו.

הגמרא שם אומרת, והתניא אמר רבי וכו'... קרא עליו המקרא הזה מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי וגו'. ומכאן אפשר ללמוד על מידת השמחה שצריכה להיות לאדם עם כל חידוש שהתחדש לו בתורה, גם אם על ידי החידוש התגלה לו רק השם של מי שאמר מימרא מסוימת ותו לא, וכפי שמסופר שם בגמרא. התרגש רבנו [שליט"א] ועניו זלגו דמעות" – עד כאן מהספר "ברכי נפשי" [והובא מעשה זה ג"כ בגליון 'כאייל תערוג, שבועות תשע"ה, גליון 93].

עובדא כעי"ז על מרן הגרי"ז הלוי מבריסק זיע"א

ואחר זמן אינה ה' יתברך לידי מציאה נוספת בהאי עניינא, והוא בספר הנפלא 'עובדות והנהגות לבית בריסק' (שהו"ל הרב שמעון יוסף מלר שליט"א, ח"א עמ' נד), ושם איתא בזה הלשון:

"ושמעתי מתלמיד אחד שליט"א שעוד פעם אחת זלגו עניו של מרן הגרי"ז זצ"ל דמעות, בשעה שהיה לומד את הגמ' במנחות [י"ח ע"א] והתניא אמר רבי כשהלכתי למצות מדותי וכו' אמר אשריכם ת"ח שד"ת חביבים עליכם ביותר, קרא עליו המקרא הזה מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי וכו'. וסיפר אותנו תלמיד הנ"ל, דכשהיה לומד הגרי"ז את הגמ' הזו, היו זולגות עניו של מרן זצ"ל דמעות..." – עד כאן.

והדברים מזעזעים ומרגשים כל לב, בראותנו כיצד גדולי ישראל צוק"ל ויבדלחט"א לומדים גמרא, ועלינו ללמוד מהם ולהתחזק בזה, לחיות את הלימוד, לאהוב את התורה הקדושה, לחשוך ולחמוד רק בה, כי היא חיינו ואורך ימינו.

***

דברי רבינו מרן הגראי"ל שטיינמן זצ"ל בביאור גמרא זו

ועתה אביא בזה עוד כמה עניינים ודברים נפלאים הנוגעים לדברי הגמ' הנ"ל במנחות:

מראשית אביא בזה הספד מיוחד שנשא רבינו מרן הגראי"ל שטיינמן צוק"ל על מרן ראש הישיבה הגראמ"מ שך זיע"א [אור לט"ז מרחשוון תשס"ג], אשר בתוך דבריו ביאר דברי הגמרא

הנ"ל במנחות [ההספד נדפס בגליון כאייל תערוג פר' עקב תשע"ז, גליון 217: ושוב בספר 'כאייל תערוג' – גדולי הדורות, עמ' תפג]:

"...וזה הכל דברים מה שבעצם כל אחד יודע, אבל בכל זאת רצינו לומר עד כמה שהענין של יגיעת התורה מרומם את האדם, ואע"פ שמסתמא כל אחד יודע מזה, בכ"ז כל מה שמוסיפים לדבר ע"ז, אנשים מתעוררים, כי עי"ז מתעוררים ללכת בדרכיהם, ללכת בדרכים של יגיעת התורה, של המדות טובות, של הנהגות טובות, של ענוה, ושל כל הדברים האלה מה שצריך ללמוד, ובדאי שאם נלמד אותם זו תהיה זכות גדולה בשבילם, וגם תועלת גדולה בשביל כולנו.

"ונוזכיר גמ' במנחות (יח, א) מה שנוגע לזה, הגמ' מביאה והתניא אמר רבי כשהלכתי למצות מידותי וכו'... ממשיכה הגמ', זלגו עיניו דמעות של ראב"ש, אמר אשריכם ת"ח שד"ת חביבין עליכם ביותר, קרא עליי המקרא הזה מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתך.

"כאן זלגו עיניו של רבי אלעזר בן שמוע דמות, זאת אומרת שהיתה התרגשות כ"כ גדולה! עד כדי כך שזלגו דמעות! וכל הזמן שהוא למד ולימד אותו לא היתה כזו התרגשות, רק ברגע שהוא אמר את הדבר הזה שכל הזמן בקשתי חבר ולא מצאתי ועכשיו החזרת לי אבידתי, שנתאמת אצלו שבאמת אמר לו 'פסול', כאן זלגו עיניו דמעות... ומה היא ההתרגשות הזאת? לכאן' במה שהוא ראה כאן כזו 'אהבת תורה'.

"אך הנה יש גמ' בעירובין (נג, א) וז"ל, וא"ר יוחנן כשהיינו לומדין תורה אצל ר' אושעיא היינו יושבין ארבעה באמה, אמר רבי כשהיינו לומדין תורה אצל רבי אלעזר בן שמוע היינו יושבים ששה ששה באמה, ואומר רש"י ששה באמה שהיינו מתקרבין לשמוע מפיו ודוחקין זה את זה. ובמהרש"א כבר עמד על זה כי לשבת ששה ששה באמה זה דבר שאי אפשר במציאות? שהרי אם יושבים ששה באמה נמצא שהיה יושב כל אחד מהם בטפח, והאיך זה יכול להיות?

"לבן אומר המהרש"א שהי' שם נס כמו אלו המקומות שהמיעוט החזיק את המרובה – בנס. אך השאלה היא א"כ מהו החילוק שכאן היה ארבע וכאן היה שש? משמע שעד כמה שהיתה התשובה לתורה, והי' בהם עד כדי כך אהבת תורה ותשובה ללמוד, כפי זה היה גודל הנס. ולכן בזמן של רבי אושעיא היה רק ארבע, ובזמן של רבי אלעזר בן שמוע שהיה דור קודם, ובדור ההוא היה יותר אהבת תורה, והיה עוד יותר תשוקה ללמוד תורה, היה נס כזה שהיו יושבים ששה ששה באמה, עד כדי כך!

"ולמה היה באמת נס עד כדי כך? [ובדורינו לא שייך דבר כזה], מפני שהאהבת תורה שהי' שם "אין לתאר", דרגה גדולה כל כך, עד כדי כך שקורה נס, והרי לא קונה נסים סתם, הקב"ה לא עושה נסים בחינם, וגם אם אנשים רוצים ללמוד נותנים להם אפשרות ללמוד, אבל עד כדי שיהיה נס שישבו ששה אנשים באמה אחת?

"ובדור קודם הי' נס של ששה, אבל הדור השני או שתי דורות אח"כ, אצל רבי אושעיא, על אף שהיה ג"כ אהבת תורה במידה גדולה מאוד! אבל כבר היה רק 'ארבע' באמה, זאת אומרת

שלפי התשוקה זה היה כבר פחות קצת. הדורות ירדו קצת, ולכן היה אצלם נס רק של 'ארבע' באמה, וגם זה בודאי היה רק ע"י נס!

"עב"פ רואים שבזמן רבי אלעזר בן שמוע היה כ"כ אהבת תורה, עד שהיה אפי' נס שהיו יושבין ששה באמה, וא"כ מה התרגש ראב"ש, בזמן שראה את האהבת תורה העצומה של יוסף הבבלי אחרי שאמר לו כל פעם כשר, וכשאמר שרבי אליעזר פוסל צהבו פניו, התרגש ראב"ש כ"כ עד שזלגו עיניו דמעות, הרי הוא רגיל לראות שתהיה תשוקת התורה במדה כ"כ גדולה, ומה עכשיו התרגש במיוחד כ"כ עד שזלגו עיניו דמעות?!"

"אלא" הענין הוא כך, הנה זה הרי בודאי פשוט שבן אדם שלומד תורה הוא גדול בתורה! והוא זוכה לתורה, רק מה שהתחדש כאן שגם מה שאדם לומד ואין הלכה כמותו, גם זה תורה! ואם לומדים למשל דברי בית שמאי ובית הלל, אף שההלכה היא כבית הלל, בכל זאת גם דברי בית שמאי זה תורה, וכשלומד את הדברים של בית שמאי זה לימוד תורה, והוא מקבל על זה שכר בדיוק כמו שהוא לומד את הדברים של בית הלל, אין שום נפקא מינה! ואם בית שמאי מתירין את הצרות לאחים ובית הלל אוסרים, אם אחד לומד את זה ומזכיר דברי בית שמאי, זה תורה, בדיוק כמו שהוא לומד את דברי בית הלל.

"אבל" זה בודאי שאם לא היו בית שמאי החולקים, אלא בית הלל היו אומרים דין שאסור לייבם את הצרות, ובא אחד עם הארץ ואומר – לא, מותר! האם זה יהיה תורה?! הרי זה דברים בטלים! ומה לנו במה שהוא אומר? **ורק בית שמאי, היות ובית שמאי היו כאלה אנשים גדולים שכל ימי חייהם היה תורה, אז מה שהם אומרים אפי' בדברים שאין הלכה כמותן זה תורה!**

[וסיים-], לכן אפי' שאם אנחנו רוצים לדעת את הגדלות שבן אדם יכול להתרומם ע"י לימוד התורה אנחנו רואים את זה בכל דברי חז"ל ודבריהם מלאים עם זה. אך רצינו להוסיף את הדבר הזה, שאפי' עצם הדבר שלומד תורה, זה מרומם אותו עד כדי כך שכל מה שהוא אומר זה נהיה תורה! אבל זה רק במי שהגיע לדרגה כזאת שהוא שייך לזה, אבל מי שלא שייך לזה, בודאי שהדברים שלא זה לא תורה" – **עד כאן הנוגע לענייננו.**

***

ושו"מ הדברים כתובים כע"ז, ממרן ראש הישיבה **הגרא"ל שטיינמן** זצוק"ל בספר 'מלא פי תהלתך' (תורה, עמ' סז), וז"ל: "בגמ' במנחות (יח, א) איתא לענין השוחט את הזבח ע"מ להניח מדמו למחר, וכו', קרא עליו המקרא הזה מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי.

"והנה" באמת דין זה אינו נפסק להלכה, אבל בכל זאת זה נחשב ידיעה, והיה לו כ"כ כואב ולא היה לו מנוחה כיון ששמע שיש דעה אחרת ולא מצא מי שאומר כמותו, וזה היה אצלו אבידה כי אלו ואלו דברי אלקים חיים, דאע"פ שדין זה לא היה נוגע אצלו למעשה, ועוד שהרי כל התנאים ס"ל שזה כשר, אלא יש מי שאומר שפסול ואין הלכה כמותו, אבל בכל זאת זה היה אצלו אבידה

עד כדי כך שצהבו פניו כששמע מזה, כי חביבין עליו דברי תורה, וכנראה לא היה עבירה באבדתו, דא"כ מה ר"א בן שמוע כ"כ התפעל משמחתו, **אלא שהיה חביב עליו מאוד כל משהו של תורה אפי' שאינו נפסק להלכה.**

"ברורתינו אנו רחוקים מלהיות בשמחה בכזו מדרגה, אבל אנו רוצים לדעת עד כמה לשאוף, שיהא כ"כ שמחה לתורה, וכ"כ צער היה לו כשנאבד ממנו, כמה שיותר נתחזק בתורה, עוד דף גמרא, עוד רש"י תוס' רמב"ם, איזה שמחה צריכה להיות, אנו רחוקים מדרגה זו, **אבל צריכים לשאוף למדרגה כזאת שיהא חביב לנו, ממילא האדם יהא מאושר ושמח בלימוד התורה שזה השמחה הכי גדולה** [קיץ תשס"ט]", עד כאן לשונו.

***

דברי הגר"מ סולובייצ'יק זצוק"ל

וראה בהספדו של הגאון הגדול רבי **משה הלוי סולובייצ'יק** זצוק"ל (ידידו ורעו של מרן ראש הישיבה הגראי"ל זצוק"ל), על מרן הקהילות יעקב זיע"א – שנדפס בספר 'אשכבתיה דרבי' (עמ' רטו), וז"ל:

"תורה אינה נמדדת רק כפי מסת הזמן שעוסקים בה, אלא גם לפי גודל אהבתו של הלומד, לתורה ולעסק בה. אחז"ל (מנחות יח, א) אמר רבי כשהלכתי למצות מדותי וכו'... ופירש רש"י שם, שיוסף הבבלי בתשובה שענה לרבי אלעזר בן שמוע, הן אלא שר"י פוסל וכו' כך אמר לו, כוונת וכוונת, דהיינו שההלכה אמת היא דכשר, אלא אני שמעתי מר"י שפסול, וכיון שלא מצאתי לי חבר שקיבל כך מרבי יהודא, חששתי ששיכחתי תלמודי. אך עכשיו ששמעתי מפ"ח בשם ר"א שפוסל, ור"א רבו של רבי יהודא היה, א"כ ודאי שר"י בשיטת רבו קא אזיל, ונכונה השמועה שאמר ר"י שפסול.

"נתבונן בדברי חז"ל, ונראה מידת אהבת התורה עד היכן. להלכה מודה הוא יוסף הבבלי שהקרבת פסול, וכך שמע מר"א בן שמוע בערבית, אעפ"כ למחרת בשחרית חוזר ושואל מה דינו של הקרבן, ושוב משיב לו ראב"ש שהקרבת כשר, וכך נשנה הדבר לצהרים ולמנחה, עד שפירש ראב"ש שחז"ל מ"ד ור"א הוא, דסבירא ליה שפסול, אך אינו אליבא דהלכתא. מיד צהבו פניו, הרגיש יוסף הבבלי את עצמו למאושר שבאדם. **כל חייו של יוסף הבבלי הם רק תורה, אין לו מנוחה, כל שאינו יודע בוודאות ובבירור את שמועתו של רבי יהודא",** עכ"ד.

***

מידת הסקרנות לתורה

וראיתי לרבינו מרן ראש הישיבה הגרי"ג אדלשטיין שליט"א (גליון דרכי החיזוק, פר' חיי שרה תשע"ט, גליון 327) שלמד מדברי חז"ל הקד' הללו נקודה נוספת – לגבי מידת ה"סקרנות", וזה לשונו שם:

"ברצוני לומר דבר הנוגע למעשה וכו' הנה בדרך כלל אחרי הצהריים ובערב יש סקרנות גדולה מה התוצאות של הבחירות, אף שאין זה נוגע למעשה, ולמאי נפקא מינה לדעת מה התוצאות, אבל זה מעניין, כך הטבע שיש סקרנות, ורוצים לדעת. אבל באמת לא כל אחד הוא כך, ולמשל מי שיש לו חנות מכולת, וטרוד עם הלקוחות ליתן לכל אחד את מבוקשו, למכור ולרשום, וכי יש לו פנאי לעמוד לברר מה תוצאות הבחירות, הרי הוא עסוק במה שחשוב לו יותר, וזה אפילו במילי דעלמא.

"בל' שכן מי שיש לו סקרנות בתורה, וכפי שכבר הזכרנו כמה פעמים מדברי רש"י על הפסוק (דברים ו, ו) "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצווך היום על לבבך", מהו שהדגיש הכתוב היום, ומדוע לא די לכתוב אשר אנכי מצווך, ופירש רש"י בזה והוא מהספרי **"לא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם סופנה אלא כחדשה שהכל רצין לראותה.** דיוטגמא – מצוות המלך הבאה במכתב", עכ"ל.

"והיינו כמו חוק חדש שהמלך מוציא, וכגון מס הכנסה, או התייקרות מחירים, וכל מיני מיסים שיכולים להיות, הנחה או תוספת, גם מי שאינו סקרן בטבעו מתעניין בזה, כי זה נוגע לו למעשה, כך צריכה להיות הסקרנות לדברי תורה, כדיוטגמא חדשה, ללמוד עם סקרנות מה הקושיא ומה התירוץ, מה אמר אביי ומה אמר רבא.

"ודוגמא של סקרנות לתורה מצינו בגמרא (מנחות יח, א) ביוסף הבבלי ששמע הלכה מראב"ש, ומרוב שמחה צהבו פניו ואמר "החזרת לי אבדתי", למרות שכבר קודם ידע הלכה זו, וראב"ש רק חידש לו שגם רבי אליעזר סובר כן, זה היה אצלו חידוש ששימח אותו מאוד, עד שאמר החזרת לי אבדתי!

"וכשראה כן ראב"ש גודל שמחתו בזה, זלגו עיניו דמעות ואמר "אשריכם תלמידי חכמים שדברי תורה חביבין עליכם ביותר", כשראה אצל תלמידו כזו סקרנות לתורה, זה גרם שזלגו עיניו דמעות של שמחה, וסקרנות זו היא החשובה ביותר [אח"ז הביא מרן רה"י שליט"א את דברי החזו"א באמונה ובטחון שהבאנו לעיל], וכו'... צריכים שתהיה הסקרנות בתורה, ולא בדברים בטלים!", עכ"ד קדשו.

צהבו פניו – חכמת אדם תאיר פניו

והנה בעצם דברי הגמ' דצהבו פניו של יוסף הבבלי, ראה מה שכתב רבינו צדוק הכהן מלובלין זיע"א בספרו "פרי צדיק" (במדבר, אות ח), שהביא שם דברי הירושלמי בכמה מקומות (שבת פ"ח ה"א, ובפסחים פ"י ה"א ובשקלים פ"ג ה"ב ועוד):

"רבי יודא בי רבי אילעאי שתי ארבעתי כסוי דלילי פיסחא וחזק רישיה עד חגא [וכאב לו ראשו עד עצרת], **וחמתיה חדא מטרונה אפי' נהורין** [ראתה אותו אשה אחת משרי הארמים שפניו מאירין, קה"ע. ובפנ"מ כתב שהיו פניו מאירות וצהובות תמיד], **אמרה ליה סבא סבא חדא מן תלת מילין אית בך** [אחד מן שלשה דברים אלו בך], **אישתיי חמר את, או מלוה בריבית את** [שאיין לו דאגת פרנסתו], **או מגדל חזירין את** [שמרויח הרבה]. **אמר לה תיפח רוחה דההיא איתתא, חדא מן תלת מיליאי לית בי** [וא"ל תיפח רוחיה וכו' ויין מזיק לי אפי' הד' כוסות שמחויב אני לשותותן אלא לימודי בתורה שכיח לי תדיר וכדכתיב חכמת אדם שתמיד בו תאיר פניו, פנ"מ], **אלא אולפני שכיח לי** [תלמודי מצוי בידי, לשון אחר – שמצוי לו לחדש דברים בתורה והן מאירין פניו. קה"ע] **דכתיב**

(קהלת ח, א) חכמת אדם תאיר פניו.

"רבי אבהו נחת לטבריא, חמוניה [ראו אותו] תלמידוי דר' יוחנן אפוי נהירין, אמרון קומי ר' יוחנן **אשכח ר' אבהו סימה** [בודאי איזה אוצר ומציאה מצא, פנ"מ. ולכך פניו צהובין, קה"ע]. **אמר לון למה, אמרין ליה אפוי נהירין, אמר לון דילמא אורייתא חדתא שמעתה סליק לגביה, אמרו ליה** [תלמידי ר' יוחנן לרבי אבהו] **מאי אורייתא חדתא שמעת, אמר להו תוספתא עתיקתא** [שכבר למדתיה והייתי מחפש אחריה ומצאתיה ונהניתי, פנ"מ. ובקה"ע פי' תוספתא ישנה שלא ראה אותה מימיו מצא וראה בה דברים חדשים ושמה בה] **וקרא עליו חכמת אדם תאיר פניו**, ע"כ דברי קדשם.

ובכתב ע"ז רבינו צדוק שם, וז"ל: **"וזהו ענין פנים חדשות באנפין חדתין, ובב"ר אמרו ברכו באור פניו שאינו דומה מאור פניו של אדם וכו', וזהו כענין שמצינו (מנחות יח, א) צהבו פניו של וכו' זלגו עיניו דמעו אשריכם ת"ח שד"ת חביבים עליכם, כי על ידי שמחת דברי תורה חכמת אדם תאיר פניו, וכמו שאמרו (נדרים מט, ב) בר"ע דא"ל מורה ירוי כו', וזהו המאור פנים דשבת על ידי התחדשות שמחה בלב דישמחו במלכותך וגו'. ובמנחות שם סיים ועליו הכתוב אומר מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי, רוצה לומר, שבמה שהאדם תקוע ודבוק בשורש נפשו בזה הוא כל שיחתו גם בלא מתכוין. וכדרך שאמרו באבות דרבי נתן על אל תרבה שיחה עם האשה שכל שיחתך ניאוף, ובתלמידי חכמים אמרו (עירובין נד, ב) שיחו אלו בעלי תלמוד שכל שיחתך תורה, ועל ידי תוקף האהבה בלב זוכה להיות נשרש בו כל כך עד דכל וכו' והיינו אנפין חדתין", עכ"ל קדשו.**

וראיתי להגאון הגדול רבי אשר וייס שליט"א (מנחת אשר עה"ת, דברים עמ' תקטו) שכתב: "שהרי שמחת התורה צריך שתאיר פניו של אדם, ראה נא מה שאמרו (מנחות יח, א) צהבו פניו

של יוסף הבבלי (מחמת שמחה, רש"י) וכו'... וגם בשמחת המצוה מצינו שהיא צריכה להקדין מפניו של אדם ולהאיר את כל סביבותיו, ראה מה שאמרו בברכות (ט, ב) "אמר ליה רבי עלעא לעולא, כי עיילת להתם שאיל בשלמא דרב ברונא אחי במעמד כל החבורה, **דאדם גדול הוא ושמח במצות**, זימנא חדא סמך גאולה לתפילה ולא פסיק חוכא מפומיה כוליה יומא". שמחת המצוה היא שקובעת מהותו של **אדם גדול הוא**... ושמח במצוות, וכאשר סמך גאולה לתפלה קרן אור פניו וחיוך לא מש מעל פניו כל היום", עכ"ל.

ואס"י בתפלה לקל עליון, כי יזכנו להמשיך ולגדול לאורם של גדולי ישראל שליט"א, וללמוד מדרכיהם ומהנהגותיהם הקדושות, להשפיע עלינו שפע של עליה באהבת התורה, חשקת התורה, התמדת התורה, תפלה, יר"ש. ובזכות זאת נזכה במהרה לגאולה השלמה – בביאת משיח צדקנו, במהרה בימינו אמן!

***

כמה דברים נחוצים בסדר וצורת החיבור

והנה בתשובות מרן שליט"א רואים דבר פלאי אשר במשך השנים יצאו ספרים רבים עם מאות ואלפי תשובות ממרן שליט"א, וזאת מלבד עשרות ספקי קדשו שכתב וחבר מרן שליט"א בעצמו, ומפעים הדבר לראות אשר מתקיים במרן שליט"א דברי המגיד מדובנא זצוק"ל שכתב בספר 'אהל יעקב' (פרשת תזריע, ד"ה ואני) שכתב בזה"ל: 'ואני בהיותי בוויילנא אצל מורי הוא רבינו הגאון החסיד רבינו אליהו מוויילנא זי"ע שאלתי את פיו לאמר איזה דרך יבוא השפע ובאיזה אופן ישפיע הצדיק מיראתו גם לבני דורו. השיב לי, **משל לכלי גדול אשר כלים קטנים סובבים אותו מכל צד** ואתה תעמוד ותשפוך אל הכלי גדול בלי הפסק, בע"כ כאשר הכלי גדול נתמלא על כל גדותיו – אז כל מה שתשפוך עוד יגיע אל הקטנים אשר אצלה. אבל כל עוד אשר היא בעצמה לא נתמלאה, כש"כ שלא יגיע אל הסמוכים כל מאומה', עכ"ל הנפלאה של המגיד מדובנא זצ"ל שם. ומי לנו כלי גדול כמרן שליט"א אשר נתמלא כל גדותיו וממילא זוכה שתורתו יוצאת ומפזרת לכל הכלים הקטנים לאלפים ורבבות.

והנה קראתי שם זה החיבור "שיח חיים", שידוע הענין לרמזו שם המחבר בשם הספר, ורמזו שמו של מרן שליט"א בתיבת "שיח" – שהוא שמו של רבינו הגאון רבי שמריהו יוסף חיים שליט"א (וכמו שמרן שליט"א עצמו קרא לכמה מחיבוריו בשם 'שיח השדה' ועוד), ו"חיים" הוא שמי הקטן.

והנה ידוע שמרן שליט"א מקוצר זמנו משיב לכל בקוצר אמרים, ברוב פעמים בתיבה אחת לכאן או לכאן, ואשר על כן העזתי פניי לפתוח ולהרחיב המשנה והסוגיא תחת השיחים, בכל שאלה ושאלה, כל סוגיא וסוגיא, לבררה וללבנה ממקורותיה ופרטיה, ובשמו יקבנו "ענפי חיים", כי מן

השי"ח יוצאים ענפים ופירות רבים, ובהם חידושים מתוקים ונפלאים מתורתו של מרן שליט"א, ושאר גדולי פוסקי זמננו שליט"א.

ואמנם הורונו חז"ל (ע"ז ה, ב) **דלא קאי איניש אדעתיה דרביה עד ארבעין שנין**, והנה הדברים פשוטים שלא נתכוונתי בדברים שכתבתי תחת השיחים לכיין ולירד לדעתו של מרן שליט"א, אלא רק שמא יבוא תועלת מזה למבקשי תורה והלכה כמראה מקום, ואמנם השתדלתי בכל סוגיא וסוגיא לירד למקורות הדין ושיטות הראשונים והאחרונים בזה, עד כמה שידי מגעת, אולם לבסוף הוצרתי לקצר בכמה שאלות ועניינים ואשר על כן יידע נא הקורא שאין לראות הדברים אלא כמראה מקום לכמה סוגיות ועניינים בתורה הקדושה, ולא כבירור וליבון עמוק של כל סוגיא וסוגיא. **וכל טעות שתמצא אין לתלות בבאר מים חיים – אלא אך ורק בשואב מן הבאר, ואתי תלין משוגתי.**

והנה רוב השאלות והתשובות בזה החיבור, הם שאלות ששלחתי למרן שליט"א בדואר, ותשובות שהשיב מרן שליט"א בכתב ידו בעצמו, ורק קיבלתי צילום או העתק. וחלק קטן מן התשובות כאן בזה הספר הם משאלות ששאלתי למרן שליט"א בעצמי ותשובות שהשיב מרן שליט"א בעל פה.

והנה כאן המקום לכתוב ולפרסם בשער בת רבים את בקשתו של מרן רבינו שליט"א כי אין לסמוך להלכה למעשה על פסקיו ותשובותיו, ומטעם זה גם הבאנו תחת השיחים הרחבה המשנה ושיטות הפוסקים, למען יראה המעיין סוגיא זו מכמה פנים ושיטות.

והנה בכל מקום שכתבנו ב'ענפי חיים' – **"מרן שליט"א"**, הכוונה למרן שר התורה שליט"א, אשר בהערות ענפי חיים שאבנו והבאנו משאר חיבוריו וספריו, ומספרי שאלות ותשובות שיצאו בשנים האחרונות, דברים הקשורים ותלויים לשאלה ולנידון המדובר.

ועוד הבאנו ב'ענפי חיים' תשובות רבות שזכיתי לקבל מגדולי הפוסקים שליט"א, ובמקומות רבים התשובות לאו דווקא על מה ששאלנו קמיה מרן שליט"א, אלא על ספיקות שונים מענין אותו נידון, ובכדי שיהיה למעיין הכרעות ברורות מגדולי ההוראה, הבאנו ופיארנו ספרינו בתשובות אלה. וגם כמה תשובות ארוכות שלא היה מקומם בתוך הגליון שלא להכביד ולהלאות את המעיין, הדפסנום בסוף הספר.

ומה נאים ומתוקים דברי ה'פרדס יוסף' (בהקדמה לחומש שמות), וז"ל הנפלאה: 'ובמדרש רבה (שהש"ר ד, יא עה"פ נפת) דבש וחלב תחת לשונך (שיר השירים שם), כל מי שאומר דברי תורה ברבים ואינם ערבים על שומעיהם כדבש וחלב המעורבים זה בזה – נוח לו שלא אמרן. ואינו מובן דבאמת דבש וחלב כל אחד בפני עצמו טוב, אבל כשהן מעורבין אינן טובים וערבים. וי"ל דבש כינוי על דברי תורה שקיבל מאחרים, וחלב כינוי על דברי תורה שחידש מדעתו, כי חלב מכחה בא ולכן חלב היוצא מן הטמא טמא כי דם נעצר ונעשה חלב (בכורות ו, ב), משא"כ דבש הוא טהור אף שגם הוא יוצא מן הטמא, שהוא דם מעלמא מה שהדבורה מוצצת מפרחים ושושנים (עין בזה

ביו"ד סימן פא ס"ח), ודברי תורה כאלה שהם כדבש וחלב המעורבים זה בזה, חידושיו ופרי הגיוני לבו מתובלים עם דברי גאוני וחכמי קדם – ערבים לשומעיהם מאד, ולכן רדיתי דבש מגויות אריות, והוספתי לבשם דבריהם והלבישם מחלצות הדעת והתבונה, עכ"ד היקרים.

גם הדפסתי בסוף הספר מכתבים ותשובות שקיבלתי מרבתיי שבישיבה הקד' – ישיבת 'בית מדרש עליון', מו"ר הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א ומו"ר הגאון רבי יואל מקלב שליט"א, כשרוב השאלות בעניינים הנידונים בספר, וגם הרבה מכתבים בעניינים שונים בש"ס ובהלכה.

עוד הוספתי לסיום הספר שני מאמרים שכתבתי בעבר, הראשון לברר כל ענין דינא ד"אין ממזר נכנס לירושלים כל עיקר", והשני לברר יסוד דברי מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דלפני עור שמציל מאיסור חמור יותר – אין בו לפני עור.

***

תשובת 'איני יודע' של אדם גדול

ואביא כאן דבר נחמד הנוגע באופן כללי לתשובותיו של מרן שליט"א, דהנה פעמים רבות משיב מרן שליט"א תשובה בנוסח "צ"ע" או "אולי", ונראה למתבונן בהשקפה ראשונה כי מה תועלת יש בהדפסת תשובה זו, שלא הוסיף מרן שליט"א שום חידוש או ראייה בעצם השאלה, ואביא כאן דבר נפלא שראיתי ממרן שליט"א (שנדפס בקונטרס 'חנוך לנער' להג"ר צבי יברוב שליט"א, עמ' כה), והוא שגם "איני יודע" של אדם גדול – יש בזה ענין, שע"ז יודע לכה"פ שהשאלה היא שאלה ויש מקום לדון ולהסתפק בה. וז"ל שם:

"במסכת ע"ז (לט, א) נאמר שבאה שאלה לפני אחד האמוראים ו"לא הוה בידיה" (לא היתה לו תשובה), וכשבאו לפני אמורא אחר השיב מה שהשיב. ונשאלת השאלה: לשם מה צריך להביא בגמ' שאותו אמורא לא היתה לו תשובה, וכי באים כאן לספר חלילה לשון הרע על אותו אמורא. ואמרת שהפשט הוא כך: כאשר יש לאדם ספק בהלכה, כיצד להתנהג במקרה כזה וכזה, יתכן שאין כאן בכלל שני צדדים, ורק מחוסר ידיעה מגשש אדם זה כעיוור באפילה ואינו יודע מה לעשות, אבל כשמגיע עם השאלה לפני אדם גדול ואותו גדול משיב לו "איני יודע", או "אין לי תשובה", הספק מקבל כבר משמעות שונה לחלוטין, וכי מעתה יש כאן כבר שני צדדים. וזה כוונת הגמרא שכאשר באה בשאלה לפני אותו אמורא ו"לא הוה בידיה", אזי הספק קיבל משמעות אחרת, מימד שונה, וכי עתה נתברר לנו שאמנם יש כאן שני צדדים".

"הוסיף מו"ר: אחר כך מצאתי בתוספות מסכת יומא (מז, ב ד"ה הדר פשטה), על מה שאמרו שם בגמרא "הדר פשטה בין הביניים ספק", והקשו התוספות "לא ידענא מאי קאמר הדר פשטה, הא מעיקרא נמי כי הוה מיבעי ליה, ספק הוא. ושמא יש לומר דמעיקרא מספקא, והוה

סלקא דעתך למיפשט... והדר פשטה דספק הוא... ואין אדם יכול לעמוד עליו, ע"כ מס' חנוך לנער הנ"ל.

***

ואקנוה ואייחל להשי"ת כי יתקבלו הדברים בבי מדרשא, ותבוא תועלת מחיבור זה לכלל הלומדים, ויעויין במה שכתב מרן הגר"מ **שטרנבוך** שליט"א בהקדמה לספר 'הלכות הגר"א ומנהגיו': "ובזכרוני כשקבלתי הסכמת מרן פאה"ד הגאון רד"ב וידנפלד זצ"ל (הגאב"ד דטשעבין) לספרי מועדים וזמנים, הוסיף ואמר לי שרצונו למסור לי עצה טובה מתוך נסיון, שבדרך כלל לכל ספר יש בקורת. וסיפר דכשהוציא לאור עוד בפולין ספרו דוב מישרים ח"א קיבל מכתבים הרבה, זה טוען ואומר שעליו להביא עוד אחרונים שדנו בענינים שמביא והשמיטם, זה טוען ואומר שעליו בספר שו"ת לצמצם לעניני הלכה לבד, וזה מיעץ שיכתוב בעמקות טפי שדבריו הם בדרך פלפול, והוא החליט לא להשיב כלל. ולבסוף גדול אחד זצ"ל שאל אותו למה אינו עונה תשובה, **והשיב ואמר שמעולם לא חיבר ספר שוה לכל נפש לכל הלומדים, שא"כ היה מדפיסו לאלפים, רק חיבר לאלו שמרוצים ונהנים מספר כזה, ולכן אם אחד מבקר, תשובתו בצידו שהספר לא חיבר בשבילו, שמעולם לא נתכוון לחבר ספר שכל אחד ואחד יהלל וישבח אותו, ואם יש נהנין ממנו, כדאי לו הספר עבורם**".

"ובזה הוסיף ואמר, עליך לידע מעיקרא שעלולים לבטל ולבקר הספר בכל מיני טענות ומענות, אבל לא חִבֵּרְתָּהּ הספר לכל אחד, ולמבקרים תציין שלהם לא נתכוונת לחבר הספר, שהם דורשים ומחפשים סוג ספר אחר, עם בקיאות והוכחות, או עם עמקות והבנה דווקא, רק יש כאלו שנהנין מספר זה, ולהם לבד נתכוונת, ובה תוכל לעמוד ולא יפול לבבך בבקורת, שתצייר לעצמך מעיקרא, שהספר לא יתקבל ולא חובר לכל אחד, רק לחוג מסויים שכן נהנין מספר כזה, ולהם לבד ג"כ כדאי לך הספר, אף שאינו שווה לכל נפש", ע"כ דבריו הנחמדים.

***

ד. ועי' בתוס' בב"ב (כב, א ד"ה פיל) דמשמע מדבריהם ד'לא הוה בידיה' משמעותו שלא ידע כלל, ולא שהיה לפניו כספק בעל שני צדדים, דהתוס' שם מתמחו על הגמ' ביומא הנ"ל דהספק בגמ' שם הוא מתני' מפורש - "דאי כפיפה שלימה אמאי לא הוה בידיה - מתני' היא, וקשיא לר"ת וכו'", עיי"ש. ואם היה לפניו כספק בעל שני צדדים א"כ מאי קושיא, הא דלמא ידע מתני' והיה לו דחיה או ראייה להיפוך, ומשמע מדבריהם דס"ל דלא הוה בידיה היינו שלא ידע כלל (וע"כ דלא כר"ת, בסוגיא שם).

והעירוני דבפשטות גם אם נאמר ד'לא הוה בידיה' הוא אופן פשיטות מסויימת, מ"מ נקטו האי לישנא גם במקום שלא הוה בידיה כפשוטו, שהרי בהרבה מקומות מצאנו לא הוה בידיה אול שאיל בי מדרשא, אתא שאיל בי מדרשא כו' וזה מורה שאכן לא הוה בידיה כפשוטו. אבל עדיין אפשר לומר שיש מקומות שדבר זה נאמר בתורת פשיטות ספק ולא בתורת חוסר ידיעה בלבד. ובנוגע לרב אדא בר אבהו, הנידון שונה קצת, כי שם באו לבחון אותו, וכיון שידע שבאו לתהות אקנקניה היה לו להזהר בלשונו שלא לומר דבר המשתמע שאינו יודע כלל אפילו משנה מפורשת, וזה בפשטות גם משי"כ התוס' בהמשך שהטענה עליו היתה שלא אמר צדדי הספק יעו"ש.

חובת לימוד הנס וההודאה אחר המגיפה

והנה טרם אכלה אוסיף כמה מילין זעירין בחובת ההודאה להקב"ה על הניסים שעשה עמנו, שעומדים אנו אחר שעברה עלינו מגיפה קשה - נגיף הקורונה, שבמשך שנת תש"פ ובחלק גדול משנת תשפ"א הילך בינותינו, ורבים חללים הפיל ל"ע, ונתבטלו הישיבות ותלמודי התורה ומקומות התורה, ונסגרו בתי הכנסיות ובתי התפילה, ומסוגרים היינו בבתינו, והיה ממש 'עת צרה היא ליצקב', ובחסידי ה' המרובים עד מאד שלח לנו מזור ומרפא ואט אט יצאנו מאפילה לאורה, מצרה לרווחה, וחובה גמורה וגדולה מוטלת עלינו להודות ולהלל לשמו הגדול על הפלא והנס שעשה עמנו.

והנה בתחילת חודש אייר תשפ"א נכנסתי קמיה מרן שר התורה שליט"א והראיתי בפניו נוסח זה דלהלן:

"אנו נמצאים אחר שנסתיימה מגיפת הקורונה, ונתבקשתי לשאול ממרן שליט"א לפרסם דבר נחוץ בענין חיוב לימוד הנס וההודאה להקב"ה, ונשמח אם יוכל מרן שליט"א לומר לנו אם הדברים ראויים לפרסום ברבים:

"ראינו לנכון לפרסם דבר חידוש הנוגע והנחוץ בדיוק לתקופתנו זו, אחר מגיפת הקורונה, הדברים מובאים בספר 'להגיד' (ח"א עמ' 315) בשם הגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל: "ידוע, כי בזמן מסעות הצלב התחוללה מגפת חולירע באזורים ענקיים באירופה, ומהיהודים לא מתו כמעט. רק מאומות העולם נפלו חללים, והיה זה נס. ביום מן הימים הבחינו הגויים בכך, והיה מי שיזם אסיפה ובה התסיסו הגויים זה את זה והכריזו – כי היהודים הרעילו את הבארות להרוג בגויים ולכן רק הם לא נפגעו, ומאותו יום יצאו הגויים להרוג ולהשחית, פוגרומים נוראים – ונפל עם רב מישראל. נשאלה אז שאלה גדולה בין הצדיקים – מה חרון האף הגדול הזה, כאשר ממש עד אותו זמן היו ניסים גדולים ולפתע התהפך הגלגל, מדוע. גדולי ישראל אמרו כי הטעם משום שלא למדו את הנס שהתחולל עימם, לא התעוררו ממנו לראות חסדי ה' ולעובדו בלבב שלם, הקב"ה רצה שילמדו את הנס כמו שצריך! וכשלא למדו נהיה חרון אף", ע"כ.

"והדברים ראויים וחייבים להתפרסם בעת הזו, בה אחר ששלח לנו הקב"ה מזור ומרפא לחולי זה, ואט אט עולם כמנהגו שב וחוזר, ושבים לחיים רגילים ושפויים, ובפרט כעת בשוב עולם הישיבות והכוללים לסדרם בתחילת זמן קיץ ללא שום הגבלות ב"ה, ורואים אנו בחוש את חסדי ה' המרובים עמנו, באשר שנה שעברה בעת הזו מכונסים וסגורים היינו בבתינו, בתי הכנסת ובתי המדרש היו סגורים, וחלק קטן מעולם הישיבות למד בצורה מוגבלת מאד,

וכעת יכולים אנו ללמוד ולהתפלל בהשקט ובטח, ועלינו ללמוד את גודל הנס לבל ח"ו יהיה חרון אף עלינו, ועלינו להודות ולשבח ולפאר ולרומם לאלוקינו שבשמים על כל זאת, ולהמשיך בתפילה - עד הנה עזרונו רחמך, ולא עזבונו חסדיך, ואל תטשינו ה' אלוֹקינו לנצח.

"האם אפשר לומר בשם מרן שליט"א ולפרסם דברים אלו ברבים?".

ומרן שליט"א שקרא כל זה בעיון, ולאחר שהמתין זמן מה, הנהן בראשו ואמר בלשון קדשו "כן", היינו שאפשר לפרסם דברים אלו ברבים.

ושוב הראוני דבר נפלא במהרש"א בח"א (גיטין נז, א) על דברי הגמ' שם דקיסר רומי בא להלחם בבני ישראל שישבו בעיר 'טור מלכא', ומתחילה היה שם בר דרומא שה' הורג ברומאים, ושוב אחר שהתהלל נענש ומת, ואמר הקיסר הואיל ואיתרחיש לי ניסא הא זימנא – אשבקינהו, שבקינהו ואזל, **איזדקור ואכלו ושתו ואדליקו שרגי עד שאיתחזי בליונא דגושפנקא ברחוק מילא** [היינו שמשום אור הנרות היה מאיר עד מרחק מיל מהעיר והיה אפשר לראות הצורה החקוקה בטבעת], אמר מיחדא קא חדו בי יהודאי, הדר אתא עלייהו, אמר רבי אסי תלת מאה אלפי שליפי סייפא עיילו לטור מלכא וקטלו בה תלתא יומי ותלתא לילותא, ובהך גיסא הלולי וחנגי, ולא הוו ידעי הני בהני וכו', יעו"ש עוד.

ובתב שם המהרש"א לבאר, וז"ל: 'איזדקור ואכול ושתו כו'. **והוה להו להודות ולהלל על הנס שהלך מאיתם המלך**, אבל אכלו ושתו ולא בטחו בישועת ה' אלא אמרו **שהמלך לא יכול להם מפני גבורתם** וז"ש מיחדי קחדו בי כו' שלא יכולתי להם וק"ל, עכ"ל. הרי חזינן יסוד זה דכיון דלא הוודו להקב"ה על הנס, ובטוחים היו בגבורת עצמם, לכך נענשו.

ואשר על כן ברצוני לקבוע עלי גליון ועלי ספר ולקיים ההודאה ברבים, ואודה ואברך לאבינו אב הרחמן, אשר ריחם עלינו וגמל עמנו חסד גדול והוציאנו ממסגר לרווחה, ונודה על העבר ונבקש על העתיד, שימנע ויעצור מגיפה מנחלתו, ולא ישמע עוד שוד ושבר בגבולינו, עד הנה עזרונו רחמך ולא עזבונו חסדיך ואל תטשינו ה' אלוֹקינו לנצח, אמן ואמן.

***

שלמי תודה וברכה והכרת הטוב

כי אורך ימים ושנות חיים יוסיפו לו, ימים על ימי מלך תוסיף שנותיו כמו דור ודור, בחרדת קודש וברגש נעלה אודה קמיה רבינו הגדול מרן שר התורה שליט"א על כל אשר הקדיש מזמנו היקר להורותני דעה ולהבינני שמועה, ולהשיב לי על כל שאלה ושאלה במאור פנים מיוחד. ובברכת הדיוט אעיז פניי לברך קמיה רבינו מרן שליט"א כי יהי רצון שיזכה מרן שליט"א לאריכות ימים ושנים,

מתוך בריות גופא ונהורא מעליא, ויזכו רבבות אלפי ישראל להמשיך ולינוק ולקבל ממעיינות תורתו העצומים, ונזכה לקבל פני משיח צדקנו ומלכנו בראשינו, אמן ואמן.

צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה... עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו. אבוא בזה בתודה וברכה עצומה עד מאד קמיה מורי ורבי עטרת ראשי ותפארת, מורי חמי זקני מרן **הגר"י זילברשטיין שליט"א**, אשר זה כמה שנים שזכיתי להסתופף בצילו ולהתאבק בעפר רגליו ולקבל ממנו רבות בתורה והלכה וביר"ש, ומוח"ז מרן שליט"א ברוב חסדו הגדול מרעיף עליי טללי אהבה וחיבה, ומקרבני ומעודדני ומחזקני בהמשך עליה בתורה ויר"ש, וזה כמה שנים שמקדיש מזמנו היקר עד מאד להשיבני דעת תורה על כל שאלותי, במאור פנים מופלא ובאורך רוח גדול. וגם בחיבור זה מלבד עשרות מפסקי ושמעותיו שהזכרתי מעשרות חיבוריו וספריו, גם הבאתי הרבה תשובות שקיבלתי ממוח"ז שליט"א בעצמי, לזיכוי ולתועלת הרבים.

ואקווה ואייחל ואתפלל שאזכה עוד ועוד לקבל ולינוק ממעיינותיו העצומים של מוח"ז שליט"א לאורך ימים טובים, ויזכה מוח"ז שליט"א להמשיך להעמיד תלמידים הרבה – בקרב בית ישראל הצמאים למוצא פיו, מתוך נחת ושמחה מכל יוצ"ח, בריות גופא ונהורא מעליא, יחד עם הרבנית תליט"א, אמן ואמן.

***

והנה אמרו חז"ל (שמו"ר ד, ב) דכל הפותח פתח לחברו נפשו הוא חייב לו, ואשר על כן ברצוני להקדיש כאן כמה שורות תודה וברכה והכרת הטוב לכמה אשר מבלעדיהם לא היה חיבור זה אור עולם, בראש ובראשונה לבניו חביביו של מרן שליט"א הגאון רבי **אברהם ישעיהו קניבסקי שליט"א** והגאון רבי **יצחק שאול קניבסקי שליט"א**, הדולים ומשקים מתורת מרן שליט"א לכלל ישראל הצמאים לדבר ה', ונהגו עמי בעין יפה בכתיבת חיבור זה לפני ולפנים, והעבירו כל שאלותיי לקודש פנימה לאביהם הגדול מרן שר התורה שליט"א, ובמאור פנים מיוחד השיבו התשובות בדואר זה כמה שנים. וברצוני להודות להם מקרב הלב ולברכם כי עוד יזכו להמשיך להגדיל תורה ולהאדירה, ולזכות לרוב ברכה והצלחה בכל מעשי ידיהם ולהפיץ מתורת אביהם הגדול שליט"א בכל העולם כולו, מתוך נחת ושמחה, בריות גופא ונהורא מעליא, וכל טוב סלה.

כמו"ב אודה בכל לב להגאון רבי **יהודה אריה הלוי דינר שליט"א** (רב קהילת דברי שיר, ב"ב) אשר זוכה אני זה כמה שנים לישא וליתן עמו במשא ומתן בדבר ה' זו הלכה, ובפרט בפסקי והוראותיו של מרן שליט"א, ותמיד מקדיש לי מזמנו היקר להורותני דעה ולהביניני שמועה, וזכיתי לשזור ולעטור בחיבור זה עשרות תשובות ופסקים וביאורים בדברי מרן שליט"א ששמעתי וכתב לי הגר"א שליט"א.

וכמו"ב אודה ואברך למו"ר הגאון רבי **יואל מקלב שליט"א** (רב קהילת אילת השחר, ב"ב) מתלמידיו הגדולים של מרן שליט"א, אשר זכה לערוך והו"ל חלקים מסדרת 'דעת נוטה' (ציצית, מזוזה, ועוד), אשר זכיתי שיאיר עיניי בתוה"ק, במכתבים מתוקים ונפלאים בהרבה סוגיות ונידונים, והדפסתי כל המכתבים בסוף חיבור זה, להגדיל תורה ולהאדירה.

ישא ברכה מאת ה', ויזכו עוד להרבות ולהעמיד תלמידים הגונים בישראל, ולראות נחת מכל יוצאי חלציהם, לאורך ימים טובים, מתוך בריאות ושמחה, וכל טוב סלה.

שלמי תודה וברכה לנכדו ונאמן ביתו של מרן שליט"א, ידידי הרה"ג ר' **יעקב ישראל קניבסקי** שליט"א המסייע לרבבות אלפי ישראל במסירות גדולה, לקבל הוראות והדרכות ותשובות מהקודש פנימה, וגם אני הקטן נעזרתי בו פעמים רבות כשהכניסי לקודש פנימה מתוך מאור פנים וסבלנות מיוחדת, ישא ברכה מאת ה', ויזכה להמשיך ולשמש בקודש מתוך שמחה ונחת, בריות גופא וכל טוב סלה. עוד אודה לגיסו שאר בשרי הרה"ג רבי **יהודה הלוי** שליט"א, חתנו של הגרי"ש קניבסקי שליט"א, שבמשך כל השנים היה עוזר ומסייע לי להכנס לקודש פנימה, ולשאול דבר ה' זו הלכה, ועצה ותבונה ממרן שליט"א, ויתברך מן שמיא בכל מילי דמיטב.

ובמו"ב הנני מודה עד מאד לנכד מרן שליט"א, הגאון המופלג רבי **גדליהו הוניגסברג** שליט"א המסור בלב ונפש למרן שליט"א, ומקדיש את עצמו למען כלל ישראל בעזרה וסיוע, בהעברת שאלות ובהכנסת אנשי ישראל הצמאים למוצא פי מרן שליט"א, שהכניסני פעמים רבות אל מרן שליט"א, מתוך מאור פנים וסבר פנים יפות, ויבורך בכל טוב סלה, ויזכה עוד להגדיל תורה ולהאדירה, מתוך כל הברכות שבעולם.

עוד אודה לידידי רבני הקו הנפלא '**דרך אמונה**' מתורת מרן שליט"א, ה"ה הרבנים הגאונים רבי **אברהם חיים שציגל** שליט"א (בעמח"ס דולה ומשקה ותפארת ההלכה), רבי **יששכר ברוך גולדנטל** שליט"א, רבי **יהושע אייזנשטיין** שליט"א, רבי **משה חליהו** שליט"א (בעמח"ס ענפי משה ושא"ס), ורבי **משה פוליסנסקי** שליט"א, וראש הקו ידידי הבה"ח **אליהו שניידר** נ"ו, אשר זה כמה שנים שנהנה אני טובא מקו זה, מרוב חכמתם ובקיאותם של הרבנים המשיבים בכל חלקי התורה, ורוב ככל הנידונים בספר זה, נתבררו ונתלבנו יחדיו בבית מדרש מיוחד זה, כולם ישאו ברכה מאת ה' ויזכו להמשיך להגדיל תורה ולהאדירה, ולזכות את הרבים מדברי תורתו וחכמתו ויראתו של רבינו מרן שליט"א, לאורך ימים טובים, אמן ואמן.

עוד אודה לידידי הרה"ג רבי **מאיר ערבה** שליט"א (בעמח"ס מאיר עוז), ולהרה"ג רבי **אורי טיגר** שליט"א (בעמח"ס נזר החיים, ושא"ס יקרים וחשובים) מתלמידי מרן שליט"א אשר נהנה אני טובא מחכמתם ובקיאותם המופלאה בכל עת ועונה, ויה"ר שיזכו עוד לזכות את הרבים מחיבוריהם היקרים והנפלאים, מתוך שמחה ונחת וכט"ס. כמו"כ אודה לידידי הבה"ח **י.צ. נ"ו** שסייעני בהעברת שאלות קמיה מרן שליט"א, ישא ברכה מאת ה' ויזכה לרוב ברכות בכל ענייניו.

כמו"ב אודה ואברך בכל לב להגאון רבי **מרדכי וייס** שליט"א, ר"מ בשיבת 'באר החיים' מודיעין עילית, אשר זכיתי ללמוד אצלו בלומדי בישה"ק, ורבות קיבלתי מחכמתו ובקיאותו במשך שנות לימודי בשיבה, שם האיר לי פניו והאיר עיני בתוה"ק בכל קושיא וחידוש שהתעורר אצלי בע"פ ובכתב, וגם אחר שעברתי לישיבה גדולה נמשך הקשר המיוחד במכתבי תורה גדושים ונפלאים בחידושים ברורים ונהירים. וגם הקדיש מזמנו היקר לעבור על זה החיבור זמן רב, ולהגיהו ולשכללו,

ולפארו ולשבחו (וראה בסוה"ס קודם המאמרים, שנדפס אגרת ברכה שכתב לי), ויתברך מן שמיא בכל מילי דמיטב.

נזר ברכה ותהילה לידידיי הרבנים הגאונים, המופלגים בתורה וביראת שמים ובזיכוי הרבים, רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א** (בעמח"ס גם אני אודך וש"ס יקרים) ורבי **יעקב אהרן סקוצילס שליט"א** (בעמח"ס אהל יעקב וש"ס ישרים) שעומדים לימיני לעזר ואחיסמך בכל מלאכת הקודש של חיבור הספרים ובירור ההלכות והסוגיות, ברוח ובגשם, וגם בחיבור זה עזרוני מאד מאד ותרמו מהונם לזיכוי הרבים, ואלוקינו שבשמים יברכם בכפל כפליים, ויזכם עוד להפיץ מעיינותיהם חוצה מתוך נחת ושמחה, בריאות הגוף והנפש, וכל טוב סלה.

ואחרון אחרון חביב, אשא עיניי אל ההורים, אל אדוני **אבי מורי שליט"א ואמי מורתי** תליט"א שכל אשר לי – מהם הוא, אשר גידלוני ומגדלים ומשקיעים בי ובכל בני הבית את כל כוחם ברוב חום ואהבה, ברוחניות ובגשמיות, למען נוכל אני וכל אחיי לעלות ולהתעלות בתויר"ש, ובפרט לאאמו"ר שליט"א שמכוין דרכי על כל צעד ושעל בעיצה ובתבונה ובשכל הישור, בדרכי הלימוד והשקפת החיים ובשאר תהלוכות החיים, אברכם מקרב הלב שיזכו להמשיך ולרוות רוב נחת דקדושה מאתי ומכל יוצ"ח, מתוך בריות גופא ונהורא מעליא ופרנסה ברווח, אך טוב וחסד ירדפום כל ימי חייהם, ולא ידעו שום צער ומכאוב, אמן ואמן.

***

אודה ה' מאד בפי ובתוך רבים אהללנו, על כל חסדיו המרובים אשר גמל עמי, ובפרט על שזכיתי לבוא בחג הפסח תשפ"א בברית האירוסין עב"ג מרת **עליזה שושנה** שתחי' למשפחת **זילברשטיין**, נכדת מו"ר עט"ר מרן **הגר"י זילברשטיין שליט"א** – גיסו אהובו של רבינו מרן שר התורה שליט"א, בת בנו הגאון המופלג רבי **אברהם יעקב זילברשטיין שליט"א**, ובכך זכיתי גם להתקשר גם למשפחתו של מרן שר התורה שליט"א, ולמשפחת חמיו של רבינו מרן שר התורה שליט"א וחמיו של מו"ר מרן **הגר"י זילברשטיין שליט"א** – רבינו מרן פוסק הדור **הגר"י אלישיב זצוק"ל**, ולמעלה בקודש.

ואייחל ואתפלל קמיה קל נורא עלילה, יהי רצון שנזכה לבנות בית נאמן בישראל, על אדני התורה והיראה, ויהיה זה הבית בית גדול לה' ולתורתו, בית מלא שכינה, מלא ברכת השם, ונזכה להקים דורות ישרים מבורכים, ולראות ברכה והצלחה בכל מעשי ידינו, בריות גופא ונהורא מעליא, ולעשות נחת רוח לאבינו שבשמים ולזקנינו הדגולים, ואזכה לחבר עוד ועוד חיבורים בשאר חלקי התורה, ללמוד וללמד לשמור ולעשות את כל דברי התורה, ואך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי, ושבתי בבית ה' לאורך ימים, אמן כן יהי רצון.

חיים מלין

פעה"ת מודיעין עילית

ענייני תפילה

(א)

בענין סירוב לגשת לעמוד כש"ץ

הנה איתא בברכות (לד, א) ונפסק להלכתא (שו"ע סימן נג סט"ז) שאדם שמציעים לו ליגש ש"ץ צריך בתחילה לסרב ואח"כ מכין עצמו כמי שרוצה לעמוד ואח"כ יגש. ובזמנינו אין רואים שאנשים מקפידים על כך, וברוב פעמים ניגש אברך ושואל בחור אם רוצה לגשת, האם צריך לסרב ופעמים שמתבייש (ול"ד שהאברך הוא אדם גדול שאז אסור לסרב כמבואר בשו"ע שם).

תשובה: הכל לפי הענין.

ענפי חיים

לפני התיבה, עכ"ד. והתבונן היטב בסו"ד שביאר לשון 'שלישית - פושט את רגליו ויורד' דהיינו מלשון ריצה וזריזות - **רץ ובא ויורד** לפני התיבה, ודו"ק.

וראה בשו"ע (או"ח סי' נג סט"ז): 'מי שאינו ש"ץ קבוע צריך לסרב מעט קודם שירד לפני התיבה, ולא יותר מדאי, אלא פעם ראשונה מסרב וכשיאמרו לו פעם שניה, מכין עצמו כמו שרוצה לעמוד, ובפעם שלישית יעמוד. **ואם האומר לו שירד הוא אדם גדול, אינו מסרב לו כלל**, עכ"ל. ובמ"ב שם (ס"ק מה) ביאר דאין מסרבין לגדול.

והנה צ"ב מאי שנא מי מבקשו, ולמה באדם גדול לא יסרב, וצ"ל דכיון והדבר איננו מהלכות תפילה, אלא מהלכות דרך ארץ, א"כ כשאדם גדול הוא המורידו, א"כ יותר חוסר דרך ארץ הוא לסרב. והנה פעמים רבות שהציבור יושבין וממתניין שיגש מישהו לעמוד, ובכה"ג מסתבר

א. הנה מקור הדבר בברכות (שם), 'ת"ר העובר לפני התיבה צריך לסרב, ואם אינו מסרב - דומה לתבשיל שאין בו מלח, ואם מסרב יותר מדאי - דומה לתבשיל שהקדיחתו מלח. **כיצד הוא עושה, פעם ראשונה יסרב, שניה מהבהב, שלישית - פושט את רגליו ויורד**. ופירש"י 'יסרב. כשאומרים לו לך, יעשה עצמו כלא רוצה, כלומר איני כדאי. שהקדיחתו. לשון שריפה, כמו כי אש קדחה באפי. מהבהב. כלומר, מזמין עצמו כמו נגער לעמוד, עכ"ל.

וע"ש במאירי שכתב בזה"ל: 'אף על פי שאמרנו שלא יהא סרבן באותה שעה, בשעה אחרת מיהא ראוי לכל מי שיבקשו ממנו לעבור לפני התיבה שלא ימציא לאלתר, **כמי שמראה עצמו רעבתן בכך**, וכן שלא יסרב יותר מדאי שזו היא מדת יוהרא, ובתלמוד המערב אמרו שלשה רובן ומעוטן קשה ובינוניותן יפה השאור והמלח והסירוב, כיצד הוא עושה בראשונה מסרב, בשניה מעמעם, **בשלישית רץ ובא ויורד**

אבל לפסוקי דזמרה וסליחות א"צ לסרב תחילה (ויתכן שגם במעריב אפשר, דשמו"ע זה חזרת הש"ץ לכאורה).

וע"ע במש"כ מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' קיב), וז"ל: 'שאלה: תמיה על מה שאין נוהגין היום בש"ץ שיסרב ב' פעמים'. והשיב ע"ז: 'נראה שעיקר הקפידא בזמנם שרובם לא היו בקיאים והוציא אותם ש"ץ, ורבים שהתפללו טעו, אין לאדם להחזיק עצמו לבקי שיוציא עד שיחזיקוהו אחרים, ולכן נמנע ומסרב עד שיווד לפני התיבה וכמבואר בברכות (לד א) ובש"ע נ"ג (ס"ק ט"ז), ועיקרה לקיים אז תפלת הציבור וכמו שביארנו במק"א, אבל בזמנינו אין מוציאים הציבור, ורובם ככולם ראויים לש"ץ בימות החול, ואם בשבת נמנעים היינו מפני שאין להם קול ערב וכדומה, אבל מחזיקים את כולם במעלה דבקי ויודע ולא עלולים לטעות, ולכן בזמנינו אין חיוב לסרב דוקא ולעכב הציבור, ועיין מ"א סימן נ"ג (ס"ק כ') שמחלק כעין זה לענין יחיד שמעכב ש"ץ שלא שייך בזה"ז.

וביותר אני אומר שאפילו לא נחלק כמ"ש, ונימא שתמיד צריך סירוב ב"פ וכהפוסקים שלא חילקו בכך, במקום שרואה שאין רצים להיות ש"ץ והתפלה מתעכבת אסור לו לסרב, שמפורש במשנה המתפלל וטעה ומעמיד אחר במקומו לא יהא סרבן באותה שעה שאסור להתעכב, וגם כאן כשרואה שהציבור יתעכב ויש טירחא דציבורא לא יהא סרבן באותה שעה ויכול גם מעצמו לעלות שמזכה הרבים וזהו גופא זכות רבה מאד, עכ"ד.

וע"ע במש"כ הגאון רבי שמאי קהת הכהן גראס שליט"א בשו"ת שבט הקהתי (ח"א סי' נז), כתב שם בסו"ד 'ועוד נראה דאם מי שמכבד אינו יודע הדין דצריכין לסרב ומכבד רק פעם אחד, אז אם יסרב - אף אחד לא ירד לפני התיבה, ואז יש לירד תיכף, ודו"ק, עכ"ד.

דהוי כמו אדם גדול המבקשו ליגש, ויכול לגשת מעצמו, ולא לסרב, וכ"כ בספר 'משנה הלכה' (על מ"ב ח"א שם), והביא מש"כ המ"ב (סי' קלא ס"ק לח) דאין גנאי א"א להאדם חשוב - **דלא עדיף הוא מכלל הציבור**, ומזה חזינן בהצבור נחשב כאדם גדול. ושו"ר בכף החיים (ס"ק ע) שכתב כן להדיא דאם רבים מבקשים ממנו שיגש - לא יסרב, וכמו שבגדול מבקשו לא יסרב.

והנה בהא דכתב מרן שליט"א ד'הכל לפי הענין', נראה דס"ל למרן דיש מקום להקל, וכן מבואר בפוסקים דבזה"ז א"צ להחמיר בזה, כיון דכל הדין דיש לסרב הוא כדי להראות שאינו ראוי לאותה שררה ואינצטלא ככל דיני ש"ץ, אבל בזה"ז דאין עיקר תקנת הש"ץ אלא לאמירת קדישים וחזרת הש"ץ, ובתפילות של ימות החול אין בו משום שררה וכבוד וא"צ להקפיד על המעלות (דכשניגש בלא שמסרב, משמע שמחשיב עצמו לחזן כשר וראוי) ולכן בזה"ז אין ענין לסרב.

ואכן כבר מצינו בפוסקים שהקילו בדין זה בכמה אנפי. דהנה יעויין במקור חיים להחוות יאיר, שכתב בזה"ל: '**נראה לי דה"ה אם כשמגיעין לישבת, ואין איש רוצה לירד, הזריז הרי הוא משובח אף בלי אמירה**', עכ"ל. וע"ע באשל אברהם שכתב עוד, דאם זה ביהכ"נ שאין גבאי ממונה להגיש (וכמו שמצוי בשטיבלאך) אז יכול לגשת לבד (ויתכן שגם אם אמרו לו, כיון שבלא"ה יכל לגשת לבד, א"צ לסרב).

ועוד כתב האשל אברהם (שם), דאם חושש שכשיסרב לגשת אז יגש אחר לא הגון - ודאי שלא יסרב, דבא להציל שלא יגש לא הגון. ועוד כתב דדווקא מי שפיו ולבו שווין בסירובו, שבאמת מסרב כי מרגיש שלא ראוי, וע"י שמפצירים בו מסכים לגשת, אבל לא שיסרב אפי' שחושב בדעתו שרוצה לגשת ע"פ האמת. ועוד כתב דדווקא לשמו"ע יש לסרב תחילה,

(ב)

בהנ"ל

ואם כן, אזי יש לשאול בשיבות וכדומה שיש תורנויות מי יגש חזן, ויש תור מסודר והאחראי נוגש להזכיר לו לגשת, האם צריך לנהוג כך.

תשובה: לא.

ענפי חיים

שחלש או שיש לו כאבים אינו חייב להיות ש"ץ, עכ"ד.

[ובדרך אגב דאיירינן הכא בענין יוהרא וחשש גאוה, אביא כאן דבר נפלא שראיתי לרבינו מרן ה'קהילות יעקב' זיע"א (קריינא דאיגרתא, אגרת קלג, עמ' קמז): 'בענין חשש מתייהר, לא שייך בימינו כלל, ואדרבא צריך לעשות הכל בגלוי מאחר שיש רבים הפורקים עול תורה ר"ל, ורבים לומדים מהם ומהמונם, וצריך היר"ש להבליט עצמו למען ידעו שלא הותרה ח"ו הרצועה אצל תמימי דרך, עכ"ל].

ב. ואגב דאיירינן בענין שליח ציבור, אביא כאן חידוש גדול שמצאתי בשו"ת התשב"ץ (ח"ב סי' קסג), דהנה שם נשאל באחד שנשבע שלא יעבור לפני התיבה ושלא יהיה חזן וש"ץ בעיר אחת, וכעת רוצה להתיר שבועתו. וכתב לו התשב"ץ, דכיון דקיי"ל (שבועות כט, א) דהנשבע לבטל את המצוה, שלא לעשות סוכה, שלא ליטול לולב, שלא להניח תפילין, הרי זו שבועת שווא. **אם כן - גם שליח ציבור המוציא את הרבים יד"ח תפילה הוי קיום מצוה דאורייתא, ולא חלה שבועתו.**

וז"ל התשב"ץ: 'ונראה שהוא מצות עשה מן התורה, שהרי לעבור לפני התיבה אינה אלא להוציא הרבים ידי חובתן בדברים שבקדושה ובקריאת התורה, ושתייהן מן התורה, שהרי בדברים שבקדושה אמרו בפרק מי שמתו (ברכות

ושאלתי להגר"ש גראס שליט"א אם דבריו רק בגווא שאם יסרב - אף א' לא יגש (דאז זה ביזוי וזלזול מצוה), אבל במקרה שאם יסרב פ"א יגש אדם אחר, והוא רוצה לזכות במצוה זו, האם גם אז ירד מיד או שיסרב, וכתב לי 'גם כה"ג לא יסרב', עכ"ד.

וראיתי להגאון רבי ישראל פסח פיינהנדלר זצ"ל בשו"ת אבני ישפה (ח"ח סי' כ, עמ' מ) שכתב איך האופן הראוי למעשה לסרב בעת שמציעים לו לגשת לש"ץ, וז"ל: 'רגילים העולם לחשוב שהדבר הנכון הוא לא להיות שליח צבור מטעם ענווה, והשאלה היא כיצד צריך להגיב כאשר אדם מתבקש לעבור לפני התיבה. בשו"ע סי' נג סעי' טז כתב וז"ל מי שאינו ש"ץ קבוע... ונראה מכאן שיש ענין של ענווה כאשר אדם מתבקש לעבור לפני התיבה, אבל לא נאמר שיסרב לגמרי, ענין כזה לא מוזכר כלל בשו"ע, ומשמע קצת שודאי לא יפסיד את המצוה של תפילה לפני התיבה להוציא הרבים ידי חובתם. ואף שראוי לסרב בתחילה, בכ"ז לא יסרב אלא מעט, והיינו שהסירוב יהיה בצורה כזאת שיבין הגבאי שבעצם הוא מוכן לעבור לפני התיבה, וכגון שיאמר: **אולי יש אדם אחר יותר ראוי ממני, או איני ראוי לעבור לפני התיבה עם קהל כה נכבד. שהרי במילים אלה ודאי שנחשב שמסרב מעט, אבל אם יאמר שאינו רוצה או שלא מסכים, או שכואב לו הגרון, אין זה מסרב מעט אלא מסרב הרבה, ואין לעשות כן, וכמובן מי**

ולכא' א"כ זה תמוה מיניה וביה, כיון שהתשב"ץ גופיה קא סמיך דבריו ע"ז, והא בזמנו ג"כ לא היה הש"ץ מוציא את הרבים יד"ח, אלא רק בזמן חז"ל הכי הווי נהיגי. והגאון רבי אליהו קלרמן שליט"א (רב קהילת חזון דוד, מודיעין עילית) אמר לי דיתכן וכיון ובלא הש"ץ לא היו אומרים קדיש וקדושה וכו', וא"כ דלמא עצם זה שהש"ץ גורם שיעשו מ"ע מה"ת, היא היא מ"ע מה"ת. ועוד, דגבי קריאת התורה, בזה גם האידנא הוא מ"ע מה"ת. אך לכא' דווקא בזמנם שהש"ץ היה הקורא בתורה, אבל האידנא דיש ש"ץ ויש בעל קורא, א"כ לפור' הבעל קורא הוא דמקיים מ"ע מה"ת. ועוד אמר לי דאותם שאוחזים בשמו"ע ויוצאים ידי חובתם ע"י ששומעים מהש"ץ הקדושה, וכמבואר בשו"ע (סי' קט ס"ג) – הם שהש"ץ מוציא אותם.

והגאון רבי אברהם צבי הכהן שליט"א (בעמח"ס ויצב אברהם, ורב דקה"ח שיכון ה', ב"ב) כתב לי 'כוונתו לכאורה לענין קדיש, שיוצאים גם בזה"ז את עיקר הקדיש בשומע כעונה – עי' מג"א ומחה"ש סי' קכ"ה ס"ק א'. וכן מש"כ שבקריאת התורה מוציא את הציבור ידי חובתם מה"ת, היינו כשהקריאה מה"ת, כמו בפר' זכור, עכ"ד. וכ"כ לי הגאון רבי יהודה קנר שליט"א (ראב"ד מודיעין עילית) 'התשב"ץ כתב דבריו על קדיש וקה"ת, בהם מוציאים גם היום את הרבים. ולא כתב על תפילה, שהרי בתחילת דבריו דן שתפילה היא דרבנן, ושבועה חלה על דרבנן. לכן אין לחלק וגם כיום מוצאים י"ח, עכ"ד.

ושוב כתב לי מו"ז הגאון רבי רפאל איסר יהודה מלין שליט"א (ראש ישיבת כנסת יהודה, ירושלים) בזה"ל: 'התשב"ץ קאי על קרה"ת [גם היום בארצות ערב 'בעל קורא' מכונה 'חזן'] והוא זה הש"ץ' דהתשב"ץ. ותוכן דבריו כי קרה"ת בשבת ויר"ט מה"ת, וממילא הבעל קורא/ש"ץ מקיים מצו"ע מה"ת'. והאריך בכ"ז מו"ז שליט"א בגליון 'עריבות התורה' (פסח תשפ"א).

כא, ב) אמר רבא, מנין שאין היחיד אומר קדיש וקדושה, שנאמר (דברים לב, ג) ונקדשתי בתוך בני ישראל, כל דבר שבקדושה אין יכול לאומרו בפחות מעשרה, וכן איתא נמי בפרק הקורא את המגילה עומד (מגילה כג, ב), ודין קריאת התורה מצות עשה מן התורה היא, ואין צריך זה לפנים, שאפילו ברכת התורה לפניה היא מן התורה כדאמרינן בפרק מי שמתו (שם, ע"א) אמר רב חסדא, מנין לברכת התורה מן התורה, שנאמר (שם) 'כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו', והרמב"ן ז"ל בספר המצוות שלו הכניסה במנין המצוות, וכיון שלעבור לפני התיבה יש בו מצוות עשה מן התורה להוציא הרבים בדברים שבקדושה ולקרות את התורה, א"כ הנשבע שלא לעבור לפני התיבה הוא כנשבע שלא לאכול מצה של מצוה, שלא חלה עליו שבועה וכו'. וא"ת שאין זה דומה לאלו, לפי שאפשר למצוה זו להתקיים ע"י אחרים, משא"כ בסוכה ולולב ומצות תפילין. הא ליתא, דמ"מ כיון שבשעה שהוא עובר לפני התיבה הוא עושה מצוה דאורייתא אין שבועה חלה עליו וכו', עכ"ל התשב"ץ.

והוא חידוש גדול אשר אינו ידוע כל כך, ולפי דבריו כל הנגיש לעמוד זוכה ומקיים מצוה דאורייתא, ופעמים רואים מניינים שלוקח כמה וכמה דקות עד שמישהו 'מתנדב' ליגש לעמוד, ואברכים רבים מגישים נערים צעירים ובחורים, ופלא למה לא רצים ומזדרזים ליזכות במצוה זו בעצמם.

אך הנה יש לדון, דיתכן דכל זה דווקא בזמן חז"ל שהש"ץ הוא היה מוציא את כולם ידי חובתם ממש, ממילא שייך בזה סברת התשב"ץ דהמוציאים מקיים מ"ע מה"ת, אבל השתא בזה"ז דכל אחד ואחד מתפלל לעצמו, ואין הש"ץ מוציא את הרבים בזה ידי חובתו, וכמשנ"ת, דגם השתא אין מקפידין על כל דקדוקי ההידור בש"ץ, ממילא ג"כ אין בזה קיום מ"ע מה"ת.

ובזה מצינו כבר בגליון מהרש"א (י"ד שם) שכתב דלכאורה יש לדייק דאם אין חברו יודע שהוא מנודה צריך המנודה להגיד לו, והוא ממה שדייק הראב"ד דאשתו מותרת לישב בד' אמותיו, מדאיבעיא בפרק אלו מגלחין (מועד קטן ט"ו ע"ב) מנודה מהו בתשמיש המטה, ותיפוק ליה דאסורה להתקרב, ומאי דיוק, דלמא בשאינה יודעת שנתנדה, יעו"ש. **ונשאל מוח"ז שליט"א במנודה אלים שיסרב לצאת מביהכנ"ס ועקב כך יצטרכו כל המתפללים לעזוב את בית הכנסת ולחפש מקום אחר להתפלל, האם גם בכי האי גוונא יש להודיע להם.**

והביא מוח"ז שליט"א מה שכתב מהר"ש קלוגר זצ"ל בשו"ת טוב טעם ודעת (מהדורא תליתא, ח"ב סי' ריא): 'מעשה בא לידי ביוהכ"פ שהיו מתפללים באיזה מניין והיה הש"ץ כהן, ומת שם מת בחדר סמוך למנין והיה תחת גג אחד ונשאלתי אם יגידו לש"ץ או לא, והשבתי אם לא ימצאו תיכף בית אחר להתפלל בו נראה דאין להגיד לו, ולא מבעיא בחדר סמוך דלפי דעת הש"ץ יור"ד שע"ב ב' הוי רק איסור דרבנן, ודעת הפנ"י ברכות דף יט ע"ב ד"ה אמר כהש"ך, וא"כ בשעת הדחק יש לסמוך על הש"ך והפנ"י, ובדרבנן גדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת, רק גם אם בחדר המת ממש דהוי ודאי ד"ת וכבר נודע לכהן מ"מ ככה"ג דהוי בזיון גדול לציבור אם יהיו עומדים בלי מתפלל, וגם הוי בזיון השם שהתיבה יהי' עומד ריקן, ונאמר במסכת ברכות דף לד, שלא יהי' סרבן באותה שעה (שאין חזן) - נראה דדוחה אף ל"ת של תורה בשב ואל תעשה. כמש"כ באו"ח י"ג ומג"א ח' לענין ציצית, אם כן ה"נ כיון דהוי בזיון גדול אין צריך לצאת'. עכ"ד מהרש"ק שם.

וכתב ע"ז מוח"ז שליט"א: 'דברי הטושו"ד הם מחודשים, אך בענייננו כשהנדון לא להודיע לציבור את דבר הנידוי יש לנו לסמוך על דברי רבנו שלמה קלוגר שלהשאיר את התיבה עומד ריקן הוי גנאי ושב ואל תעשה עדיף. ומכאן יש

[והנה במה שכתב דאמירת דברי קדושה בעשרה הויא מצוה מה"ת, כן מבואר גם בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' שלו, ד"ה אמנם) ובקריית ספר (פ"ח מהל' תפילה), ובקרון אורה (סוטה לה, א ד"ה ועוד אשוב). וזהו דלא כשיטת הר"ן במגילה (כג, ב ד"ה ואין) דכתב דאינו אלא מדרבנן דהרי כל תקנת התפילה היא מדרבנן, ורק אסמכוה רבנן אקראי. וע"ע בברכי יוסף (או"ח סי' קלה סק"א, ד"ה איכא) ובגליוני הש"ס (ברכות שם) דתמיהו מנא להו להתשב"ץ וסייעתו דהוא מה"ת. ועי' ברא"ש (ברכות פ"ז סי' ב) דג"כ פשיטא לו דלא מצינו לו עיקר מן התורה. וכ"כ המהרי"ט אלאזי בספרו 'ארעא דרבנן' (אות תקמג) משמיה דשו"ת מהראנ"ח (ח"ב סי' לו), עיי"ש, ויש עוד להאריך בכ"ז, ואכ"מ].

וכששאלתי כן קמיה הגאון רבי אליהו שלינגר שליט"א (רב שכונת גילה, ירושלים), הראני תשובה שלמה שכתב בדברי התשב"ץ הנ"ל - בספרו שו"ת שואלין ודורשין (ח"ה סי' ט), ושם דן לפי"ד התשב"ץ אם יהיה אפשר לכפות על א' לגשת לעמוד, כמו דכופין על המצוות, והכריע שם דא"א לכפותו, יעו"ש. וסיים שם דאף כשפי הנראה אין דעת התשב"ץ הלכה פסוקה למעשה, ולא ראינו בפוסקים מי שסובר כמותו, מ"מ ראוי לזכור כי החיד"א במקומות רבים מכנה להתשב"ץ בשם 'גדול המורים' ע"ש עוד, ולכן בודאי דיש להתחשב מאד בדעת התשב"ץ בנד"ד, עכתו"ד.

***

וראיני למוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בחשוקי חמד (ברכות לה, א) שנשאל דמצינו בשו"ע (י"ד סי' שלד ס"ב) ד'המנודה אין יושבין בד' אמותיו... ומותר להתפלל בעודו בבית הכנסת, ומה שנהגו לגרשו מבית הכנסת. שלא ידחוק יחידים שצריכים להתרחק מארבע אמותיו. מה הדין כשהמתפללים שבבית הכנסת לא יודעים מכך שזה שנכנס מנודה, האם להודיעם.

(ג)

שייבה קודם שפוסע 'עושה שלום'

מה הדין באדם שהתפלל שמו"ע באריכות וסיים כשהציבור התחיל נפילת אפיים, וכעת רוצה לפסוע ג' פסיעות, והזמן דוחק לו כיוון דהציבור עומדים לסיים, אזי יכול לישב על הכסא בעוד שרגליו מונחות במקומם ואינם זזות.

תשובה: לא.

ענפי חיים

כשכבר אמר יהיו לרצון, דאל"ה לא היה מיקל השו"ע, דהוא ס"ל דבכל גווי אין להפסיק קודם יהיו לרצון. והוסיף המ"ב: 'והאי 'ומיהו' אסוף דבריו דמקצר ועולה קאי, ור"ל דאע"פ שאמר מתחילה דבין יהיו לרצון לשאר תחנונים שפיר דמי להפסיק, מ"מ אם יכול לקצר כדי לעקור רגליו עדיף טפי, דאע"פ שאמר יהיו לרצון, מ"מ כ"ז שלא פסע הוי עומד לפני המלך' (וראה מש"כ בדברי המ"ב הנ"ל בענפי חיים לקמן אות ח).

וכן כתב (סי' צו סק"ג) גבי הא דאסור לרוק בתפילה דה"ה בתחנונים או קודם שפסע, וכ"כ (סי' קד סק"ט) יעו"ש, הרי מבואר מכל הנ"ל דקודם שפוסע ג"פ חשיב עדיין כעומד לפני המלך.

וא"כ יש לדון אם מותר לישב קודם שפוסע ג' פסיעות, דהא בשמו"ע עצמו אסור לישב וכדקיי"ל בשו"ע (סי' צח ס"ד, ובסי' צד סעיפים ד, ה, ו, ח), ובזה איכא לאסתפקי מי שרי לישב לתחנון או לא, והכריע מרן שליט"א דאסור דסו"ס חשיב שעומד לפני המלך.

אלא דיתכן ואין ראייה מכל דברי המשנ"ב הנ"ל, דכל מה שכתב שיש לו דין כעומד לפני המלך הוא כשאוחז עדיין באמצע אמירת התחנונים עצמם, משא"כ בכה"ג דסיים כבר לומר ורק עדיין לא פסע, בזה יש להסתפק אם חשיב

ללמוד שאם הגבאי לא מוצא בעל תפלה, מוצא לרוץ לעבור לפני התיבה כי הוא בזיון לה לעמוד ריק, וכך נהג רבנו יוסף חיים זוננפלד זצ"ל, עכ"ד.

ובמש"כ מוח"ז שליט"א על מרן הגרי"ח זוננפלד זצ"ל, יעויין בס' 'תורת חיים' מהנהגותיו (עמ' 34) שהובא בזה: 'מתוך מידת טובו, ומשום חששו על זלזול במוצה, רבינו לא הרבה לסרב, כשנתבקש לרדת לפני התיבה כש"ץ, כאשר אחרים מבין הקהל סירבו לרדת לפני התיבה, לקיים כבד את ה' מגרונך', ע"כ. וע"ע במש"כ מוח"ז שליט"א בסו"ס עלינו לשבח (ח"ב, עמ' שמ) דטעמו של הגרי"ח זצ"ל היה גם משום טירחא דציבורא, וגם משום ביזוי המקום המקודש של תיבת הש"ץ שבו עולים תפילותיהם של ישראל לאביהם שבשמים.

ג. הנה ביאור הספק הוא דאע"ג שסיים כבר תפילתו, מ"מ כל זמן שלא פסע חשיב עדיין שעומד הוא לפני המלך, וכמ"ש המשנ"ב בכמה מקומות, וכגון מש"כ (סי' קב סק"ג) גבי הא דאסור לעבור לפני המתפלל גם כשאוחז בתחנונים דכ"ז שלא פסע חשיב עדיין כעומד לפני המלך.

וכן כתב (סי' קכב סק"ה) גבי האוחז בתחנונים דכתב השו"ע דכשהגיע הש"ץ לקדיש או קדושה מקצר ועולה, וכתב ע"ז המ"ב דמיירי

המשנ"ב (סי' קלא סק"י) גבי מש"כ השו"ע שם דנפילת אפיים מיושב ולא מעומד, ובמשנ"ב שם הביא דעת הריב"ש בתשובה (סי' תיב) דאין קפידא דווקא מיושב, וכתב ע"ז המשנ"ב 'בשעת הדחק נוכל לסמוך על הריב"ש, ועל כן **אם סיים תפילתו וצריך לעמוד עכ"פ כדי הילוך ד' אמות, וקודם שיצור זה התחיל הציבור לומר תחנון יעמוד שם במקומו ויפול על פניו מעומד עם הציבור וכו', עכ"ד.** ומדלא כתב המ"ב האי עיצה שישב קודם שיפסע - חזינן דאין בזה היתר. [ויש לציין, דגם לעיצת המשנ"ב דבכה"ג יפסע ויפול במקומו, אין כוונתו דאסור לו לישב במקום שפסע, אלא רק שאפי' אם אין יכול לישב היכן שפסע - לא יחזור למקומו אלא יפול בעמידה. ואם רוצה לישב וליפול על פניו (לאחר שאמר עושה שלום, וכמ"ש הביאור) ללעיל בסימן קכג ס"ב ד"ה יעמוד) ורק לאחר"מ לחזור את הג' פסיעות - שרי. כ"כ בספר אשי ישראל (פכ"ג, הערה רלח) משמיה דמרן שליט"א. וכ"ה בשו"ת בסוה"ס (תשובה ריט), עיי"ש].

אך ידידי הרה"ג רבי **אברהם חיים שצ'ינגל שליט"א** (בעמח"ס דולה ומשקה ותפארת ההלכה) העירני, דהרי המ"ב שם מביא ב' אופנים שאפשר לסמוך על הריב"ש לעשות נפ"א בעמידה. האחד, כשפסע ג' פסיעות ואם ימתין כדי הילוך ד' אמות יעבור זמן נפילת אפיים עם הציבור, ואז מותר לעשות נפ"א בעמידה. והשני, באופן שעומד מישוה מאחוריו ומתפלל שמו"ע ואין יכול לפסוע, דיכול לעשות נפ"א בעמידה. והנה בב' מקומות אלו אין לו אפשרות לשבת כלל (בין כשעומד מאחוריו מישוה שלא סיים שמו"ע שאסור לשבת, ובין באופן שכבר פסע ואין לו זמן לחזור, שמשמא במקום שפסע אין לו אפשרות לשבת). אבל באופן של השאלה הנ"ל דעדיין לא פסע כלל, דאולי מותר ע"פ דין לשבת, ואז יתכן שיהיה צריך לשבת בשעת תחנון, משום דלכתחילה תחנון בישיבה. וצ"ע בכ"ז.

דסיים או לא. אך בפשטות משמע דבעינן שיפסע ממש, וכ"ז שלא פסע חשיב שלא סיים תפילתו אפי' שבפיו סיים מלבקש הבקשות, ולכן הכריע כן מרן שליט"א.

אך ראיתי בשו"ת בצל החכמה (ח"ו סי' לב) שהביא דברי המג"א (סי' תכב סק"ב) דנראה מדבריו דכל דאמר היהיו לרצון הב' והסיח דעתו מלומר תחנונים עוד, הו"ל כאילו עקר רגליו וכגמר התפילה ממש. וא"כ הכא נמי יש להקל. דהנה שם במג"א קאי עמש"כ השו"ע בהל' ראש חודש דאם שכח יעלה ויבוא בשחרית דר"ח, ולא נזכר עד שהשלים תפילתו חוזר לראש, וכתב השו"ע דאם הוא רגיל לומר תחנונים אחר תפילתו ונזכר שלא אמר יעו"י אחר שהשלים תפילתו - קודם שעקר רגליו, יחזור לרצה. וכתב ע"ז המג"א: 'משמע דאם סיים התחנונים אף על פי שלא עקר רגליו חוזר לראש מידי דהוי אמי שאינו רגיל לומר תחנונים, מיהו הלשון לא משמע כן וגם בגמ' איכא חד לישנא דמי שרגיל לומר תחנונים אפי' עקר רגליו אינו חוזר לראש, ש"מ דס"ל דאין קבע לתחנונים, וא"כ ללישנא בתרא ג"כ אפי' סיים תפילתו ותחנונים - כ"ז שלא עקר רגליו אינו חוזר לראש, מיהו משמע בירושלמי פ"ה דברכות דכל שהסיח דעתו מלהתפלל הוי כאלו עקר רגליו, ונ"ל דזהו דוקא כשאמר יהיו לרצון שזהו גמר התפלה כנ"ל, עכ"ד המג"א.

הרי מבואר מסו"ד בשם הירושלמי בברכות, דכל שהסיח דעתו מלהתפלל הוי כאילו עקר רגליו, וע"ז הוסיף דדווקא כשאמר יהיו לרצון. ומקוה"ד בירושלמי בברכות (פ"ה ה"ג) **'אמר רבי יודה בן פזי, הסיע דעת כמי שעקר את רגליו',** וכדפי' בפני משה שם 'הסיע דעת. הסיח דעתו מתפלתו אחר שגומרה ולא היה בדעתו לומר עוד איזה תחנונים הוי כמי שעקר את רגליו וחוזר לראש', ע"כ.

והנה מצינו לכאור' ראיה מפורשת לנד"ד ממש"כ

(ד)

בהנ"ל

ואי לא, והדין שצריך לעשות "עושה שלום", אזי כמה זמן צריך מן הדין להמתין (האם הוי שעת הדחק, כיון דהציבור דוחקים אותו).

תשובה: כדי הילוך ד' אמות.

(ה)

בהנ"ל

שאלתי פ"א את מרן שליט"א האם מותר לישב לפני שפסע ג' פסיעות בסוף שמו"ע והשיב מרן שלא. וצ"ע ממש"כ מרן בשיח השדה (ברכות י, ב) מבואר לכאן' ששרי.

תשובה: תלוי מה ומי ומתי.

 ענפי חיים

בסוף אחד מהתשובות שזכיתי לקבל ממנו בענין 'האוכל בשוק ה"ז דומה לכלב ופסול לעדות' (שזכיתי לחבר ע"ז חיבור 'ארחות אכילה' - 'שלמי חיים'), וז"ל: '...והלכה זו רוב העולם לא נזהרים בה, וחוזרים למקומם מיד לאחר שכלו פסיעותיהם לאחר. והיות שכת"ר כתב קונטרס להציל בנ"י מאיסור אחד הדומה לכלב אולי ימשיך בדרכו ולכתוב על הלכה זו שהיא ג"כ דומה לכלב, וגרוע יותר [כי האוכל בשוק דומה לכלב סתם, אבל החוזר למקומו מיד דומה לכלב בזוי השב על קיאן], וגם שהדבר מצוי הרבה יותר, וצריך לעורר הציבור להזהר מאוד בזה, עכ"ד.

ה. הנה זה לשון מרן שליט"א בספרו שיח השדה בברכות (שס): 'המתפלל צריך שיכוין את רגליו. נראה דדוקא המתפלל, אבל אם גמר תפילתו ואין יכול לפסוע מפני אחר שעומד מאחוריו

ד. פשוט, דכן קיי"ל בשו"ע (סי' קכג סעי' ב) דזהו שיעור הזמן המועט ביותר שצריך להמתין בטרם שובו למקומו. דמעיקר הדין צריך עד שיגיע הש"ץ לקדושה, ולכל הפחות עד שיתחיל חזרת הש"ץ. ואמרו חז"ל ביומא (נג, ב): אמר ליה רב מרדכי: כיון שפסע שלש פסיעות לאחוריו (בסיום שמו"ע) התם איבעיא ליה למיקם, משל לתלמיד הנפטר מרוב, אם חוזר לאלתר דומה לכלב ששב על קיאן.

וכבר הובא (הליכות שלמה, תפלה פ"ח, הע' 143) מדברי מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שאמר שמעולם הוא תמה למה לא נזהרים כשפוסעים בסוף השמונה עשרה, שלא לחזור למקומם עד שיגיע השליח ציבור לקדושה, כמו שכתוב בשו"ע, ואינו יודע כלל מה ראו להקל בזה.

וכע"ז כתב לי הגאון רבי יהודה טשזנר שליט"א

שליט"א, תשובה צא, צב): 'כשהייתי אצל מרן שליט"א לתפילת מעריב ראיתי שאחר שגמר שמו"ע לא היה יכול לפסוע ג' פסיעות כיון שהיו מתפללים בתוך ד' אמותיו אבל עקר רגליו קצת, ורציתי לדעת מה היה כוונת כבוד הרב בזה'. והשיבו מרן שליט"א: 'יש לזה ראי' (עי' בירושלמי ר"ה פ"ב ה"ה). ע"כ.

ובתשובה צב: 'כת"ר הסביר לי (חוץ מהטעם הנ"ל) דהטעם שעקר רגליו אחרי שעקר רגליו אחרי שגמר שמו"ע אע"פ שעדיין לא פסע ג' פסיעות (עבור שהיו מתפללים מאחוריו) משום דרק 'המתפלל' צריך לכיון רגליו זה אצל זה, אבל משגמר להתפלל ע"צ לזה. ולכאור' אמאי לא צריך להמשיך לכיון רגליו זה אצל זה דהא עדיין עומד לפני המלך (כל זמן שלא פסע) וצריך להיות דומה למלאך'. והשיבו מרן שליט"א: 'אין עומד לפני המלך אלא עדיין לא נפטר ממנו'.

והגר"מ וייס שליט"א כתב לי בזה הנידון: '...הנה מרן גופיה שם העיר דהרי כל זמן שלא פסע הרי עדיין לא נפרד מהמלך, ומטעם זה אין לו ללכת אפילו בתוך ד"א, אלא דמ"מ אין זה נחשב כעומד בפני המלך ממש שהרי כבר פסק מלדבר עמו, ולכן יכול לפסק רגליו ולא חייב לעמוד כעמידת המלאכים, וכיון שזו כדרגא אמצעית, דמצד א' כבר אינו מדבר עם המלך, ומאידך עדיין לא נפרד, לכן צריך לעמוד בד"א, וודאי שיש עדיפות לעמידה, ודווקא במקום חולי ח"ו או זקנה או טעם חזק, בזה יוכל להקל ולישב, אך המ"ב כאן הרי רצה להכריע כהריב"ש שמותר לעמוד, על כן כתב דיעמוד ולא ישב. וזהו שכתב לך מרן שליט"א 'תלוי מי מה ומתי', עכ"ד הגר"מ וייס שליט"א.

[ובדרך אגב, אציין למה שנשאל מרן שליט"א בשו"ת שערי שיח (תשובה קיט, עמ' פב): 'כתב הדר"ג בספרו שיח השדה עמ"ס ברכות דמי שסיים שמו"ע ולא פסע יכול לפתוח רגליו, ויל"ע כשרוצה לפסוע אחרי זמן מה האם

א"צ לכיון את רגליו, ואף דמבואר במ"ב סי' ק"ד סק"ט דשלא לצורך מצוה אסור לזוז ממקומו עד שיפסע הג' פסיעות, הני מילי לזוז ממקומו אבל לכיון רגליו א"צ ויכול לפזרם. וראיה מירו' פ"ק דסנהדרין ה"ב ופ"ב דר"ה ה"ה, ר' חייא בר אבא הוה קאים מצלי, אעל רב כהנא וקם ליה מצליי מן אחוריי, מן דחסל ר' חייא ב"א מן צלותיה יתיב ליה בלא מיעבור קומי ר"כ [פי', ר"ח היה מתפלל, ובא ר"כ וקם להתפלל מאחוריו, וכשסיים ר"ח את תפילתו ישב במקומו בלא שעבר בתוך ד' אמותיו של ר"כ], וע"כ מיירי שהיה חוץ לד' אמותיו דאל"ה אסור לישב, אלא שלא היה יכול לפסוע שהיה נכנס לתוך ד"א של ר"כ ואפ"ה היה מותר לו לישב, וכ"ש שא"צ לכיון רגליו, עכ"ד מרן שליט"א שם.

הרי דמוכיה מרן שליט"א מדברי הירושלמי דהמסיים שמו"ע ולא פסע יכול לשבת, וה"ה שיכול לזוז במקומו, דכלפי זה לא נחשב כעומד לפני המלך, ע"ש. וכן הובא בספר 'אלא ד' אמות של הלכה' (פי"א סי"ד). ולפי"ז בנידון דנן כאן היה נראה דיאמר תחנון בשיביה לפני שפסע, כדת וכדין. וצ"ע למה מרן שליט"א השיבנו לא כן. וע"ע במכתבי מו"ר הגר"י מקלב שליט"א שבסוף הספר (אות ג) שג"כ העיר על תשובת מרן שליט"א כאן.

ועיי"ש עוד בסוף דבריו שדן בא' שסיים ומאחוריו עומד א' שממתין למי שמאחוריו שעדיין לא סיים, והא' לא נכנס לד' אמותיו של הג', דשרי לו לפסוע כי היכי דשרי ליה לישב וכו', וכתב דאע"ג דבמשנ"ב כתב דכ"ז שלא פסע חשיב דעומד לפני המלך (וא"כ ההוא שלפניו, חשיב שעדיין מתפלל), היינו דווקא 'שלא להפסיק בדיבור מה שאין צריך'. וכן במשנ"ב (סי' צז, שהובא בענפי חיים לעיל אות ה) 'הוא דוקא לענין לרוק' ולא בשיביה בעלמא.

וראיתי עוד בסו"ס 'שיח תפילה' (שו"ת ממרן

(1)

בהנ"ל

שאלתי פ"א את מרן שליט"א האם מותר לישב לפני שפסע ג' פסיעות בסוף שמו"ע והשיב
מרן שלא. וצ"ע ממש"כ מרן בשיח השדה (ברכות י, ב) מבואר לכאן' ששרי.

תשובה: איך ראוי.

— ענפי חיים —

הגריש"א זצ"ל.

וכשדיברתי בפסק זה עם תלמידו הגאון רבי בן
ציון קוק שליט"א הראני דיסוד הדבר הובא כבר
במשנ"ב (סי' קכב סק"ה), דשם כתב השו"ע דאם
עומד בין 'יהיו לרצון' (ראשון) לשאר תחנונים,
והגיע הש"ץ לקדושה וקדיש - שפיר דמי
להפסיק ולענות עמהם. וכתב ע"ז השו"ע אח"כ
'ומיהו הרגיל לומר תחנונים אחר תפלתו, אם
התחיל הש"ץ לסדר תפלתו והגיע לקדיש או
קדושה - **מקצר ועולה**', וביאר המ"ב שם: 'והאי
ומיהו אסוף דבריו דמקצר ועולה קאי, ר"ל
דאע"פ שאמר מתחילה דבין יהיו לרצון לשאר
תחנונים שפיר דמי להפסיק, מ"מ אם יכול
לקצר כדי לעקור רגליו - עדיף טפי, דאע"פ
שאמר יהיו לרצון, מ"מ כ"ז שלא פסע הוי
כעומד לפני המלך', עכ"ל. הרי מבואר את עצם
הדבר ש'יעקור' קודם שיענה קדושה, רק מרן
הגריש"א זצ"ל חידש מסברא דנפשיה - שא"צ
עקירה ממקומו ממש, וסגי בכך שמרים רגליו
ומזיזים זו מזו, דגם בזה חשיב 'עקירה'.

[ואמר לי הגרב"צ קוק שליט"א עוד, דש"ץ
שסיים תפילת לחש ורוצה להתחיל חזרת
הש"ץ, וצריך לפסוע ג"פ דעושה שלום קודם
שמתחיל (כמבואר בשו"ע סי' קכב ס"ה, וע"מ מ"ב סי' קד
סק"ט), ויש מאחוריו מתפלל, די"א שיפסע
לצדדין, אך מה יעשה כשיש בצדדין ג"כ
מתפללין. ואמר דאז יעשה עיצת מרן הגריש"א

יצטרך לדקדק לפסוע מאותו מקום בו עמד
בשמו"ע, או"ד א"צ לדקדק, והשיבו מרן
שליט"א א"צ'.

ו. והנה שאלתי זאת מקמיה מוח"ז מרן **הגר"י**
זילברשטיין שליט"א אם מותר לישב קודם
שפסע הג' פסיעות דעושה שלום, והשיבני
דיכול, רק שיפתח ויעקור את רגליו לכמה רגעים
בטרם יפסע, דזה מיקרי עקירה מהשמו"ע, דהא
כ"ז שלא פסע אכתי מיקרי כעומד לפני המלך
ומשושם הכי אסור לישב, אבל כיון דעקור רגליו
חשיב שסיים שמו"ע ויכול לישב.

ושוב מצאתי בספר אשרי האיש (פ"ט סמ"ג, עמ'
קה) שהובא כן ממרן **הגר"ש אלישיב** זצ"ל: 'היה
עומד בסיום תפילת שמונה עשרה ועדיין לא
פסע עושה שלום כי אדם מתפלל מאחוריו,
ושומע קדושה, יעקור רגליו מעט קודם שיענה
קדושה כדי שלא יהיה עומד לפני המלך ואז
יענה. ואז יוכל גם ללמוד במקומו, ומי שלא
פסע לא יאמר אז אשרי תהלים וכדומה'.

ושוב ראיתי שדברי מרן הגריש"א זצ"ל הובא
ג"כ ע"י הגאון רבי **ישראל פסח פיינהנדלר** זצ"ל
בס' אבני ישפה (תפילה, פ"ט הע' 47, עמ' קלה), וז"ל:
'שמעתי בשם גאון אחד [שליט"א] שגם אם
אינו יכול לפסוע ג' פסיעות כיון שמתפלל אדם
מאחוריו, עכ"פ יעקור רגליו מעט לפני שיענה
קדושה כדי שלא יקרא עומד בפני המלך', עכ"ל.
[וידוע שבכ"מ שכתב ג"א כוונתו למרן]

(3)

לפסוע לפני המתפלל כשמפריעו שממתין לו

האם מותר למתפלל שמו"ע וא' ממתין לו לפסוע עושה שלום, לסמן לו שיפסע דטפי מפריע לו שהלה ממתין לו.

תשובה: אסור.

— עניפי חיים —

לפסוע לתוך ד' אמות של המתפלל, דא' הטעמים הוא שמפריעו, וכאן מפריעו יותר, כשמסתכל הלה בכל עת לראות אם סיים תפלתו. והשיב מרן שליט"א: **'אינו נכון ולא אמרתי'**.

וע"ע בס' 'הליכות שלמה' (תפילה, פ"ח, דבר הלכה אות נא) שכתבו משמיה דמרן הגרש"ז **אויערבאך** זצ"ל דנתרעם על מי שאמר כן, דבסברות שכאלו אפשר לעקור את כל השו"ע, וכך הובא שם: 'וכמו כן אין להתיר לפסוע כנגדו מפני שהמתפלל הבחין שאחר מתעכב בגללו ונטרדת כוונתו ע"י כך. ואף אם מתעכבים חבריו בגללו (כגון לנסיעה וכדו'), הואיל ופסיעה כנגד המתפלל איסור גמור הוא צ"ע אם מותר להתחשב בזה בטירחא דציבורא. ומ"מ בשעת הדחק נוהגים רבים לפסוע לצדדין וכמש"כ הערוה"ש (סי' קב סי"א וי"ב עיי"ש)".

ובארחות הלכה (שם, הערה 129) הוסיפו: **'ואף התרעם על מי שרצה לומר כן, ואמר, בסברות כאלו ניתן לעקור ח"ו את השו"ע, שהרי בכל אדם ניתן לומר סברא זו, וא"כ עקרת כל תורת איסור זה. ובשיחתו עם תלמידים הוסיף רבנו, דהלכה זו, כיון שנתרופפה אפילו בידי היראים, אין לחפש בה צדדי היתר אלא אדרבה, לחזק האיסור וכו', עיי"ש.**

וע"ע בדעת נוטה שם (תשובה שמה) שנשאל מרן שליט"א: 'מי שמתפלל מילה במילה ועי"ז

זצ"ל ויפתח רגליו וירימם, ובזה חשיב 'עקירה' מצד אחד, ומצד שני לא פסע כנגד המתפלל, ושפיר יכול להתחיל חזרת הש"ץ, דחשיב שסיים תפילת לחש שלו, ודו"ק.

ושוב הראוני בס' אשרי האיש (ח"א עמ' קיב) שהובא עצה זו ממרן הגר"ש זצ"ל עצמו, וכן בחוט שני (פסח עמ' שח) ממרן הגר"נ קרליץ זצ"ל, אך דעת מרן שליט"א לא כן, דבס' דעת נוטה (ח"א עמ' שעט) השיב דיפסע מן הצד ויסמוך על הא"ר (כמבואר במ"ב סי' קב סק"ח גבי שעת הדחק). ואם יש שם מתפללים, לא יתחיל חזה"ש, דא"א להתחיל עד שפסוע, ונראה כי דעת מרן שליט"א דלא יועיל לפתוח רגליו (דסו"ס הוא עליו לפסוע מן המלך, ומה יועיל עקירה), וצ"ע עוד בכ"ז. ועוד העירוני דלמה לא יהא כבא בגבולו דמעיקה"ד א"צ לקום לו (כמבואר בסי' קב ס"ג), והכ"נ כיון דמבואר בשעה"צ (סי' קכד סק"כ) דאסור לישב בד"א דש"ץ א"כ יותר לו לפסוע, ואולי יש חילוק בין עמידה לשיבה, וגם דלמעשה בבא בגבולו מבואר שם ברמ"א דמחמירין, וצ"ע].

ז. כיון שעיקר הטעם משום שכינה, כמבואר באו"ח סי' קב דשכינה בד' אמותיו של מתפלל (ורק להחיי אדם זה משום כוונת המתפלל), ולכן אסור לסמן לו שיפסע דמכשילו באיסור. וכן בס' דעת נוטה (ח"א עמ' שעט, תשובה שדמו): **'האם נכון מה ששמעתי בשם הרב שיש טעם להתיר**

בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת'. והביא שם דברי הירושלמי בר"ה (פ"ב ה"ה) שהובא לעיל בענפי חיים אות ז, ושם מבואר דשאלו האם כך אתם נוהגים אצלכם לצער לגדולים, והשיבו דה' זה מצב של סכנה, וכו', יעו"ש].

***

וע"ע בס' ד' אמות של הלכה' (ח"ב סי' ה פ"ב, עמ' שסא) שהאריך בנידון זה, ואלו דבריו: 'שמעתי דיש אומרים דאם אחד מתפלל, וחבירו שלפניו כבר גמר תפילתו ומחכה לפסוע לאחוריו עד שיגמור המתפלל, דאם המתפלל מרגיש בלבול בתפילתו משום שמצטער מזה שחברו העומד מלפניו מוכרח לעמוד על עמדו כ"ז משך תפילתו, דבזה שרי להמחכה לפסוע הג"פ שלו אף לתוך ד"א של המתפלל.

'ולענ"ד יש לבאר דין זה כך, דלפי הטעם של איסור העברה משום בלבול תפילתו של חברו, נראה פשוט דבנידון זה כיון דע"י שמחכה לפסוע, לא רק שאינו מונע ביטול כוונה מחבירו אלא אדרבה גם מוסיף בלבול להמתפלל משום האי-נעימות שהוא מרגיש ממה שגרם לחבירו הצער דהוכרח להמתין לו, ואף לטעם של הפסקה בינו לשכינה, נראה דאם התפילה מתבלבלת ע"י ההמתנה הרי אין לך חיסרון כבוד לשכינה גדול מזה, ולכן עדיף שיפסע לתוך הד"א של תפילה אף דמהווה תנועתו הפסקה בין המתפלל להשכינה דמ"מ עי"ז יסיר הגורם לביטול כוונתו בתפילה. אולם העיר לי ידידי הגאון רבי מרדכי גרוס שליט"א דבדאי לכתחילה זה שעדיין מתפלל חייב להסיר מליבו המחשבות הטורדות את תפילתו ולדעת שחבירו שלפניו ממתין משום חיובו מדינא דשו"ע, ואם כוונתו תתחזק בזה לא יהיה חיסרון כבוד לשכינה עוד.

וע' במג"א סי' קכ"ד סק"ז שהביא מס' חסידים בס' תשפ"ד שכתב בזה"ל, כל מה שאדם יכול לידע לעשות תקנה שיכוין ליבו בתפילתו יעסוק בו ויכוין, וכ"מ שיעסוק ויוכל לעשות

מאריך קצת בשמו"ע לאחר שגמרו הציבור, ואילו העומדים לפניו לא פוסעים וזה מטרידו בתפילה מכיון שלא רוצה להטריחם, ואין לו אפשרות לעמוד סמוך לקיר. האם אפשר בכה"ג לסמוך על הטעם דהאיסור לפסוע מפני שמבטל כוונתו, וכאן בזה דלא פוסעים מבטלים כוונתו יותר'. והשיב מרן שליט"א: 'יש מקום להקל'.

וראה שם ב'מקורות וביאורים' (הע' 324) דביארו בשם מרן שליט"א את החילוק בין ב' התשובות, דבאופן שברור שזה מפריע לו שהם לא פוסעים, מותר להם לפסוע דהוי כעין מה שמתירין למתפלל עצמו לזוז ממקומו כשנטרד בתפילתו (עי' משנ"ב סי' קכד סק"ג, וסי' קד סק"א). ומיהו, אם אין ברור להם שזה מפריעו - אסור.

וע"ע במש"כ מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל בחוט שני (פסח, עניינים שונים אות יא, עמ' שט) דאולי יהיה מותר לזוז ממקומו בכה"ג שההוא מלפניו מסתכל בו כל כמה זמן לזרזו שייסיים תפילתו, והשיב בזה"ל: 'גם אם יש רעש מבחוץ אסור לילך באמצע שמו"ע לסגור את החלון אא"כ הוא רעש גדול מאוד שלא יכול להתגבר על זה ולכוין. וכל שכן אם ההפרעה מחבירו הוא שמסתכל ומביט בו אם כבר סיים, ודאי דלא חשיב הפרעה לכוין בתפילה, דלא ישים לב לזה, ושפיר אפשר להתגבר על זה, ולהמשיך להתפלל בכונה, וע"כ אסור למתפלל לילך למקום אחר, וכן אסור למי שסיים תפילתו לפסוע כנגד המתפלל בכה"ג'.

[וסיים שם: 'ואמנם בתחילה צריך ליתן דעתו שלא לצער בני אדם, ויש להתפלל כגון סמוך לקיר במקום שלא מפריע לאחרים, או לקצר בתפלתו, כמו שאמרו (ברכות ל, א) על רבי עקיבא, כך היה מנהגו של ר"ע, כשהיה מתפלל עם הציבור היה מקצר ועולה מפני טורח צבור, וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו

העברה כלל וכמו שנתבאר בסי' ב' הל' ד', ואף דהנאות דשא פליג עליו בזה כמבואר שם, מ"מ אם ישהה המתפלל כנ"ל, יש להפוסע עוד סניף להקל דלדעת האפיקי מגינים ליכא איסור העברה כלל בכה"ג. ובספר משנה הלכה הנדפס מחדש, בסוף סי' ק"ב, כתב כעין כל הנ"ל ע"ש.

'וכשהצעת הדברים לפני הגאון הגדול ר' חיים קניבסקי שליט"א אמר לי שאולי נכונים הם. וביקשתי מאברך נ"י המקורב להגאון הגדול רבי שלמה זלמן אוירבך [זצוק"ל] לשאול את פי הגאון [זצוק"ל] מהו חוות דעתו בזה, ואמר שנראה לו דאסור.

וגם כששאלתי את הגאון הגדול ר' בצלאל שטרן [זצוק"ל] אמר לי דקשה להקל להמציא טעם היתר מסברא בעלמא בענין המפורש לאיסור בשו"ע. אמנם הוסיף דאם מתפלל עומד בצדדין דבזה לרוב הפוסקים לא נאסרה העברה, יש להקל שזה שגמר את תפילתו יפסע לצידי המתפלל, דכיון דהמתפלל מרגיש הפרעה ע"י המתנת חבירו לפניו הוי כשעת הדחק שבזה כתב המ"ב [סי' קב] דאפשר דיש להקל כשי' הא"ר לעבור ולפסוע בצדדין שלפניו. ופשוט דשרי ליה להמתפלל לרמוז לזה שלפניו שיעשה כן כמו שנתבאר לעיל דלצורך התפילה מותר לרמוז באמצע שמו"ע (ואמר הגאון הנ"ל [זצוק"ל] דבר"ה ל"ד ע"ב איתא, ר' פפא ב"ש קם לצלח, א"ל לשמיעה כי נהינא לך, והיינו שיציין ע"י רמז מגורנו כנהוג- תקע לי, ופרש"י, כי נהינא לך, לסימן שסיימתי הברכה. הרי דלצורך התפילה מותר לרמוז). אולם אמר לי הגאון [זצוק"ל] דנראה לו דאין לרמוז בתפילה אלא בין הברכות ולא באמצען, עכ"ד הס' הנ"ל.

שלא יתלוצצו בו יעשה ויעסוק וכו' וכשמתחיל [הש"ן] ברוך כדי להוציא יד"ח אחרים, אני הולך לאחור כאילו סיימתי תפילתי כדי שלא יתלוצצו עלי, ועדיין לא סיימתי עד שכבר אמרו קדושה, והקב"ה יודע שלא הלכתי אחורי אלא שלא יתלוצצו עלי, ולא הייתי יכול לכיון, והכל לפי לב האדם, עכ"ל הס"ח. הרי דהס"ח התיר לעצמו לעקור ממקומו באמצע י"ח כדי שלא יתבטל כוונתו ע"י הליצים, אף דקיי"ל בסי' ק"ד ס"ב דאין לזוז ממקומו באמצע תפילתו, מ"מ לצורך כוונת התפילה שרי לעשות כן. וא"כ י"ל דה"ה בניד"ד דיש להתיר לפסוע הג"פ כדי שלא לגרום ביטול כוונת המתפלל.

ועוד יותר י"ל, דהמתפלל בעצמו יכול לרמוז להמחכה שיפסע לאחוריו הג"פ וכעין מש"כ המ"ב בשם השע"ת בסי' ק"ד סק"א בשם הברכ"י דאדם נכבד שעומד בתפילה והש"ן ממתין עליו והוא אינו מרוצה בכך, וזה מטרידתו בתפילה, מותר לו לרמוז לש"ן שיתפלל כדרכו ולא ימתין עליו, דאף דאין לרמוז באמצע התפילה וכעין מש"כ בסי' ס"ג ס"ו לענין ק"ש (וכ"כ המ"ב בסי' צ"ו סק"ז) מ"מ כיון דהמתנת הש"ן מטריד כוונתו, ה"ל רמיזה זו צורך התפילה עצמה ומותר ע"ש. וא"כ ה"ה בניד"ד, אם המתפלל מרגיש טירדה בתפילתו מחמת המחכה לפניו, ישהה מעט וירמוז להמחכה שיפסע ג' פסיעותיו, ואח"כ ימשיך להתפלל.

ואם המתפלל ישהה עוד עד שיגמור הפוסע את פסיעותיו ויחזור למקומו, אז לפי דעת האפיקי מגינים בסי' ק"ב סק"ג ליכא איסור

(ח)

צורת הכריעה במודים

האם בברכת מודים יכרע ג"כ בברכיו או רק בגבו וראשו.

תשובה: קצת.

ענפי חיים

בכריעה בתחילת מודים יש לכרוע רק עם ראשו או גם עם ברכיו, והשיב 'קצת'. יש להוכיח מדברי המ"ב (סי' קיג סק"ב) דכתב: "כשכורע כורע ב'ברוך', וכשזוקף זוקף בשם. כשאומר ברוך יכרע בברכיו וכשאומר אתה ישחה עד שיתפקקו החוליות. וכשאומר מודים יכרע ראשו וגופו כאגמון בבת אחת ויעמוד כך בשחיה עד השם, ואז יזקוף", עכ"ד המ"ב. וא"כ נראה דזה בא המשנ"ב לאפוקי, דבכל הכריעות 'יכרע בברכיו', ואילו במודים יכרע בלא ברכיו אלא רק 'ראשו וגופו כאגמון בבת אחת וכו'.

וכן מוכח מדבריו בשער הציון, דעל הדין 'כשאומר ברוך יכרע בברכיו' - ציין (סק"ח) למג"א ודרך החיים ואליהו רבא ושאר אחרונים. ועל 'כשאומר מודים יכרע ראשו וגופו' - ציין (סק"ט) לא"ר ודה"ח. ועל 'יעמוד כך בשחיה עד ד' - ציין (סק"י) רק לחיי אדם.

הרי חזינן דבסק"ט לא ציין לחיי אדם, דבאמת המעיין בחיי אדם (וכלל כג ס"א) יראה מדבריו דכן צריך לכרוע בברכיים [שכתב 'כשרוצה לומר ה', יזקוף בנחת, שלא ידמה כמשא. וכן במודים, כשיאמר מודים יכרע וישתחוה, ויעמוד כך בהשתחויה עד ה' ואז יזקוף', ומבואר שכתב תרתי 'יכרע וישתחוה' והיינו גם בברכיו]. ומהא דלא הזכיר השעה"צ את דברי החי"א בסק"ט אלא ציין שם רק לא"ר ודה"ח, נראה שבדווקא העתיק, דס"ל דלא כהחי"א, דבאמת במודים יש לכרוע רק ראשו וגופו ולא בברכיו.

ח. הנה מקור הדין דיש לכרוע במודים, הוא מדינא דגמרא בברכות (לד, א) 'תנו רבנן, אלו ברכות שאדם שוחה בהן, באבות תחלה וסוף, בהודאה תחלה וסוף וכו'. ופירש"י 'תחלה וסוף. במודים ולך נאה להודות'. וכ"פ בשו"ע (או"ח סי' קכא ס"א) דשוחין במודים תחילה וסוף. ועוד אמרו חז"ל בב"ק (טז, א) 'שדרו של אדם לאחר שבע שנים נעשה נחש, והני מילי דלא כרע במודים'. וכמבואר בתוס' (טז, ב) ובטור (או"ח, סימן קכא) דהוא מידה כנגד מידה שהיה לו לכרוע ולזקוף כנחש ולא עשה כן, ולכן נעשה שדרו לנחש (וע"ע שם בתוס', ובמהרש"א בח"א).

[ובמטה משה (דיני תפילה, סימן קנ) כתב: 'ודוקא שדרו ולא שאר אבר, לפי שהיה לו לשחות עד שיתפקקו כל חוליותיו שבשדרו. וכן הוא בירושלמי פ"א דשבת (ה"ג) בר שיזרתא דבר אינש מתעביד חויא דלא כרע כל קומתיה עד שיזרא', עכ"ד].

והנה הא דשוחין בתחילת מודים, היינו בתחילת מודים וכשאומר ה', יזקוף. וכמבואר במ"ב (סי' קכא סק"ג) [ומקורו מהרמב"ם (פ"ה מהל' תפילה ה"י), והטעם דיש לזקוף כשאומר שם ה' משום דה' זוקף כפופים]. ובסוף מודים, היינו בברכת הטוב שמך בעת אמירת 'ברוך אתה', ובתיבת ה' יזקוף (מ"ב שם סק"ד, וכ"ה בשו"ע סימן קיג ס"ז).

והנה בגוף שאלתינו למרן שליט"א, האם

יהא כפוף ולכך סגי שיזקוף עצמו כבר קודם לכן. וצ"ע.

ובאמת שכבר בראשונים מצינו דיש לזקוף קודם שאומר ה', עי' בריטב"א וברשב"ץ בברכות (יב, א) שכתבו 'זוקף עצמו כשמזכיר את השם, כלומר, קודם שיזכיר את השם יזקוף כדי שיכוין שהשם זוקף כפופים' (ולחדיא מוכח דגם כשזוקף קודם ההזכרה, מראה בזה את הענין שה' זוקף כפופים). וכ"ה בראבי"ה בברכות (סי' לט), וכ"ה בסידור יעב"ץ ובעוד פוסקים, והביאו מסידור 'אוצר התפילות' שדייק כן מדברי הירושלמי בברכות (פ"א ה"ה) עה"פ במלאכי (ב, ה) 'בריתי הייתה איתו החיים והשלום ואתנם לו מורא ויראני ומפני שמי נחת הוא', 'לית כתיב אלא מפני שמי נחת הוא, קודם עד שלא הזכיר את השם כבר נחת היא'. ד'נחת' פירושו הכנעה, וה"פ, דהכניעה צריכה להיות לפני הזכרת השם ולא בשעת אמירת ה' שאז כבר צריך להיות עומד וזקוף].

ואסיים בנידון שראיתי שדן מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א (חשוקי חמד ב"ק טז, א), בחולה שלא יכול לכרוע בכל ד' הכריעות שבשמו"ע איזה כריעה יכרע, האם באבות או במודים. וכתב שם מוח"ז שליט"א דאמנם מצינו שבמודים יש ענין גדול לכרוע - ושעל זה נאמר שאם לא גורע נהפך שדרו לנחש [עי' בתורת חיים ובעיון יעקב], וא"כ לפי"ז היה מקום לדון דחולה שלא יכול לכרוע כי אם פעם אחת, יכרע במודים.

אך כתב שם דנראה שעדיף לכרוע באבות, שהרי טעם כריעה זו היא שכל מי שבא למלך צריך לכרוע [יעוין בתורת חיים שם], ואם כן נראה שמכיון שבזמן שמתחיל להתפלל יש לו כח לכרוע, הרי שחייב לעשות כן, כמו כל מי שבא למלך, ואח"כ כשיגיע למודים הוא יהיה אנוס, ולא יענש על כך שלא כרע [עי' ביאור הלכה סי' שמד ד"ה מצומצמת לגבי איש צבא

ויתכן דזה כוונת מרן שליט"א דהשיב 'קצת', או לחשוש למשמעות החי"א, או דהמ"ב שכתב 'ראשו וגופו' הכוונה דא"צ כריעה גמורה, אבל בד"כ כשכורעים עושים גם עם הברכיים.

ושו"מ בספר 'דעת נוטה' (ח"א הלכות תפילה, תשובה קסב, עמ' שו) שנשאל כן מרן שליט"א בזה"ל: 'האם במודים יש לכרוע גם בברכיו. תשובה: במ"ב פסק דבמודים א"צ, עכ"ל. א"כ חזינן דמרן שליט"א למד ג"כ דברי המ"ב כמו שביארנו, דמשמע מדבריו שבמודים א"צ לכרוע בברכיו.

וכדברי החיי אדם מבואר גם בקיצור שו"ע (סימן יח סי"א) שהוא ככל הקריעות שיכרע וישתחוה, וכ"ה בבן איש חי (שנה א, פרשת בשלח, אות כא), וכ"כ בשו"ת באר משה (ח"ג סי' יב) דהוא ככל הכריעות שיכרע גם עם ברכיו, וע"ע בשו"ת דברי יציב (אור"ח סי' סג) שהאריך בזה, ואכמ"ל.

[ובדרך אגב, אביא כאן מה שדנו בפוסקים בהא דקיי"ל דכשואמר שם ה' יזקוף, אימתי יש לזקוף בתיבת ה', האם קודם שאומר ה', או דלמא בעת שאומר ה', דמלשון המ"ב (סי' קכא, הנ"ל) משמע שבעת שאומר אז יזקוף, שכתב 'שוחין במודים תחילה וסוף. היינו בתחילת מודים, וכשואמר ד' יזקוף, אך בקיצור שו"ע (סימן יח סעי' יא) כתב דקודם שאומר את ה' זוקף בנחת. וכן במודים כורע ומשתחוה, וקודם שאומר את השם זוקף וכו', עיי"ש שנראה להדיא מדבריו דיש לזקוף כבר קודם לכן.

ואולי נחלקו אם הענין הוא להראות שה' זוקף כפופים (על דרך החיוב), או שהענין הוא שאי"ז כבוד להקב"ה שאומר שהוא זוקף כפופים בעודו כפוף (ע"ד השלילה). דהמ"ב ס"ל דיש ענין להראות כך, ומשום הכי בשעת אמירת שם ה' גופא יזקוף עצמו ומראה בכך שה' הוא זוקף כפופים (ויתכן שגם אם זוקף עצמו קודם לכן מראה נקודה זו). אבל הקיצוץ ש"ס"ל שאין ענין להראות כן, אלא רק שבעת הזכרת השם לא

(ט)

תפילה בלשון הקודש

האם יש ענין לומר את את הבקשות הפרטיות שלפני יהיו לרצון בלשון הקודש.

תשובה: כן.^ט

(י)

הנמכת קול הש"ץ בנשיאת כפים

האם יש עניין לש"ץ להוריד קולו בשעה שמקרה לכהנים את פסוקי ברכת כהנים.

תשובה: לא.

ענפי חיים

הביא הביא שם י"א דדווקא בארמית לא, אבל שאר לשונות מותר.

ועכ"פ לבקש בעברית לכא' ודאי דאפשר, דעיקרו לשה"ק. ויתכן דמה דמורן שליט"א השיב 'כן' - יתכן והיינו דמי שמתפלל ביחיד שלהשו"ע לא יבקש בקשות פרטיות בשאר לשונות, ובזה יש ענין דוקא בלשה"ק. אבל בציבור אין ענין, וגם ביחיד - אם יותר יכוין בלשונו - יגיד בלשונו.

ושוב שאלתי זה קמיה הגאון רבי יוסף ליברמן שליט"א (בעל 'משנת יוסף'), בזה"ל: 'האם יש ענין לומר הבקשות הפרטיות שלפני יהיו לרצון בלשון הקודש'. והשיב בזה"ל: 'מסתבר שכל השמו"ע יאמר בלשון הקודש, כדברי התוס' שאין מלאכי השרת נזקקים ללשון ארמי. וכבשו"ע (או"ח סי' קא, ד) ובביה"ל שם, עכ"ד.

י. הנה מקור הדין דיש להקריא לכהנים, הוא מהספרי בפרשת נשא (פיסקא לט), דכתיב (במדבר ו, כג) 'דבר אל אהרן ואל בניו לאמר, כה תברכו

שלא יעשה המלאכה שמצוין אותו אלא רק כשיהיה מוכרח ואנוס ממש, ולא יקדים לבין השמשות], עכ"ד.

מ. שאלה זו שאל קמיה מרן שליט"א ידידי הבה"ח יהושע דוד אורצל נ"ו. והנה במ"ב (סי' קכב סק"ח) כתב 'כתב הח"א נכון וראוי לכל אדם להתפלל בכל יום ביחוד על צרכיו ופרנסתו ושלא ימוש התורה מפיו וזרעו וזרעו וזרעו ושיהיו כל יוצאי חלציו עובדי ה' באמת ושלא ימצא ח"ו פסול בזרעו וכל מה שיודע בלבו שצריך לו, ואם אינו יודע לדבר צחות בלשה"ק יאמרנה אף בלשון אשכנז רק שיהיה מקירות לבו, עכ"ד.

וראה בחיי אדם עצמו (כלל כב סי"ב) שכתב דעדיף בלשון לעז בכוונה מלשה"ק בלא כוונה, דהא תפלה בכל לשון היא. ובאמת שדין תפילה בכל לשון מפורש בשו"ע (סי' קא ס"ד) דבציבור אפשר להתפלל שמו"ע בכל לשון, וגם ביחיד שהביא שם השו"ע שאין להתפלל בכל לשון,

בברכה עד שיכלה הדיבור מפי הקורא. דיבור של קריאת 'כהנים'. ואחרים פירשו, שמקרין היו הכהנים כדי שלא יטעו, שהיה שליח ציבור קורא לפניהם כל תיבה ותיבה כשראוין לאמרה, 'עכ"ל.

ואולי משום הכי כתב המשנה ברורה (סקמ"ט) 'וכתב עוד [הפר"ח], דהשליח ציבור צריך להקרות מתוך הסידור, לא בעל פה, ולפום ריהטא צ"ב מאי קמ"ל דווקא בזה דיש להקרות מתוך הסידור, וכי בכל חזרת הש"ץ ג"כ אין צריך להקפיד על כך, ולהר"ן א"ש היטב, דאל"כ מה הואילו בתקנתם, הלא הש"ץ גופא יכול לטעות, ועל כן יש לקרוא מתוך הסידור (משא"כ הכהנים שאין יכולים כיון שנושאים כפיהם). ושו"מ בקיצושו"ע (סי' ק ס"ב) שכתב בזה"ל 'לא יקרא השליח ציבור בעל פה אלא מתוך הסידור שלא יתבלבל, עכ"ל, וכ"כ בפמ"ג (א"א סק"כ) דאפשר שזהו הטעם.

***

והנה בגוף שאלתינו קמיה מרן שליט"א, שכן יש רבים הנוהגים להנמיך קולם בעת שמקריאים תיבה אחר תיבה לכהנים, וסברי דאם יגביהו קולם יראה שהם המברכים, ולהכי מנמיכים קולם, ויש העושים כן מחמת חולשה וממאמץ חזרת הש"ץ, אך הוראת רוב הפוסקים, וכמו שהשיב לן מרן שליט"א, דאין כל ענין בזה, ולא מצאנו לדבר רמז או מקור.

ואדרבה, מרן הגרש"ז **אוערבהך** זצ"ל (הליכות שלמה, תפלה פ"ד, דבר הלכה אות כה) כתב: 'כשמקריא הש"ץ פסוקי ברכת כהנים יש לו לאמרם בקול רם ולא בלחש. והמנהג שנשתרר לאומרם בלחש תמוה הוא, שהרי דין זה שצריך החזן להקריא לש"צ נדרש מלשון הכתוב, וכו"ל, וא"כ מהיכי תיתי לאומרו בלחשה. וכ"כ במאירי סוטה (לה, ב) 'וש"צ מקרא אותם מלה במלה, ר"ל, ש"צ אומר יברך בקול רם [והם עונים יברך בנעימה גדולה]. ומ"מ בודאי דין

את בני ישראל, אמור להם', ומתרגמין התם 'אמור להם. כד יימרון להון', ובספרי הלשון הוא 'מנין שהחזן צריך לומר להם אמרו, תלמוד לומר אמרו להם'.

ועוד למדו דעל הש"ץ להקריא להם כל תיבה ותיבה שבברכת כהנים, וכמו שהביא המשנ"ב (סי' קכח סקמ"ט), וכמו שביאר בשער הציון (סי' מז), דאם הכתוב 'אמור להם' בא רק ללמדנו שיש לומר לכהנים לברך את ישראל ולהכריז 'כהנים', ורק בא לומר דאינם מצווים לברך אא"כ אמרו להם לברך, היה צריך לכתוב 'אמור להם כה תברכו את בני ישראל, יברך וגו', ומדכתיב 'כה תברכו את בני ישראל, אמור להם, יברך וגו', משמע שאף אם קראו להם לברך וחל עליהם הציווי לברך, מ"מ מצוה לומר להם כל הברכה מילה במילה (וזהו פירוש הפסוק: 'אמור להם - יברך ה' וישמור וגו'). ויש עוד אריכות בכ"ז, ואכ"מ.

והנה כבר כתב המשנ"ב (שם) דגם להסוברים שהקראת התיבות היא מצוה מן התורה (כ"פ הפמ"ג א"א סק"כ, והט"ז סק"ז), מ"מ הוא רק למצוה לכתחילה אבל בדיעבד אם לא הקריאו אינו מעכב. וכמו שהביא הפר"ח (הביאו המשנ"ב בביה"ל ד"ה ואחר כך) ראייה מהמבואר (סעי' כה) דבית הכנסת שכולה כהנים, כולם עולים לדוכן, ומוכחא מלתא דאף שאין מי שיקריא להם כל תיבה, מ"מ אי"ז מעכב מלברך ברכת כהנים, וכ"כ הב"ח והט"ז (שם) והא"ר (סקל"ט). ויעניין בביאור הלכה (שם) שדחה הראיה, דהתם איירי שהשליח ציבור הוא המקרה, והא דקאמר שם שכולם עולים לדוכן, היינו חוץ מהש"ץ שמקריא להם כל תיבה ותיבה, וכן פירשו הפמ"ג (מש"ז סקכ"ב) והנהר שלום (סק"ז), אך סיים הביאור הלכה 'מכל מקום בעיקר הדין אפשר שדינו אמת'. ויש עוד אריכות גדולה בכ"ז, ואכ"מ.

והנה בטעם ההקראה, כתב הר"ן במגילה (טו, ב מדה"ר, ד"ה אין): 'ואין הכהנים רשאים להתחיל

לארמא קלא, דיבר בעי לארמא קלא, והקראת הש"ץ הרי ילפינן מ'אמור להם, ומזה למדו העולם להנמיך קולם.

ואגב זה, יש להביא כאן מה שהעיר במשנ"ב (סי' קכד סקמ"א) **דאינו יודע מאיזה מקום יצא להם המנהג הזה שהש"ץ אומר מודים בלחש**, דאף שהציבור אומר אז מודים דרבנן, מ"מ תפילתו נתקן להוציא את שאינו בקי, וצריך לומר עכ"פ בקול שיוכלו לשמוע עשרה בני אדם העומדים סביבו. ובס' אשרי האיש (ח"א פ"ט ס"ה, עמ' נו) הובא שנשאל מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל מה יועיל שיאמר הש"ץ בקול, דהרי כיון שהם אומרים כעת מודים דרבנן, שוב אינם יכולים לשמוע הש"ץ. והשיב מרן הגרי"ש זצ"ל **דצריך הש"ץ לומר בקול מודים אנחנו לך, וימתין עד שהציבור יגמור מודים דרבנן, ואח"כ ימשיך בקול את שאר המודים**, ע"כ (והובא כן בשו"ת רבבות אפרים ח"ה סי' עו).

[ולסימא דהא מילתא, אציין לחידוש שהובא בהליכות שלמה (שם, הע' 56) בשם הגרש"ז זצ"ל חידוש דין, דאם לא שמעו הכהנים אחת מהתיבות מפי הש"ץ, רשאי הש"ץ לחזור ולאומרה, אפילו אם אירע לו כן באמירת שם ה', כדי שישמעו הכהנים ויאמרו אחריו כראוי. ועוד חידוש אחר ראה בקיצושו"ע (שם) שכתב דיכול הש"ץ המקרא לומר גם הוא האמנים שלאחר הפסוקים ולא הוי הפסק שזהו צורך תפלה (דעל הברכה של הכהנים, כבר פסק השו"ע בסי' קכח סי"ט, והוא מדינא דגמ' בברכות לז, א דלא יענה אמן). וממהמשנ"ב נראה (ס"ק עא) דדין השו"ע שלא יענה קאי בין על האמן על ברכה דאשר קדשנו בקדושתו של אהרן וכו', ובין על עצם הברכה דיברך וכו', ורק הכריע שם דאם יש לו סידור ומובטח שלא יתבלבל, יענה על האמן של יברך וכו', אבל על הברכה דאשר קדשנו וכו' כתב דיש מחמירין בכל גוונ, ואפילו יש לו סידור, שלא לענות עליה, דדווקא על הברכה דיברך לא הוי הפסק שהוא מורה על קבלת

קול רם המבואר בשו"ע, הוא רק לגבי הכהנים עצמם [וכמ"ש הב"ח בשם שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, סי' לג, וע"ע בפתח הדביר, אות כב], וגם אין החזן צריך להשוות קולו לקול הכהנים כדי שלא תהא ענייתם גבוהה מקולו, כיון דסו"ס אמירה זו של החזן אינה אלא למצוה בעלמא, כדי שלא יטעו הכהנים, ואינו מעיקר המצוה, עכ"ל.

וכ"כ מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל בהערות עמ"ס סוטה (לח, א ד"ה עכ"פ), וז"ל: 'עכ"פ לדברי הט"ז דקרא דאמור להם קאי נמי שמקרא אותו הש"ץ מילה במילה, יש להוכיח מזה נגד מה שנהגו קצת מהעולם דהש"ץ מקרא התיבות בלחש, שלא יגביר קולו יותר מהכהן, דאדרבה, כיון דהאי הקראה ילפינן לה נמי מאמור להם, והרי מקרא דאמור להם ילפינן דיאמרו הכהנים בקול רם, הרי מבואר מזה דה"נ המקרא בעי שיאמר בקול רם, ומנהג טעות הוא בידם. אח"כ מצאתי דבפירוש כתב כן הכל בו בדיני ברכת כהנים דבעינן שיאמר המקרא בקול רם, עכ"ד.

וכ"כ מרן הגר"ש וואזנר זצ"ל בשו"ת שבט הלוי (ח"ג סי' טו, אות ה): 'ואשר שאל בענין ברכת כהנים מפי ש"צ, דיש מקומות שנוהגין שש"צ קורא בלחש ממש, ושאל אם יש לזה מקור, הנה בשו"ע אינו מבואר, ובש"ס סוטה ל"ח דכהנים מברכים מברכים בקול רם, ולענין ש"צ עיין בב"ח סי' קכ"ח ד"ה וש"צ בסו"ד שכתב 'ושוב מקריא אותם בקול רם יברך, הרי מפורש דגם קריאת ש"צ בקול רם, עכ"ד. וכ"כ הגר"י טשזנר שליט"א בספרו שיח תפילה (שער א סי' י סעי' ז), וכ"כ בספר 'כה תברכו' (מערכה ק, סימן א).

וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ד סיד יז) שלימד זכות על אותם שמקריאים בלחש, מפני שאינם רוצים שיראה כאילו הם המברכים, וכנ"ל (עי' שו"ע סי' קכד סי"ב). ועוד, דבזוה"ק (ריש פרשת אמור) איתא 'אמור אל הכהנים, בלחישו, וכ"ה בזוה"ק בפרשת נשא (דף קלד ע"ב) 'אמירה לא בעי

(יא)

להתחיל שמו"ע כשלא יספיק קדושה

הנהגה בביאור הלכה (ר"ס קט) נשאר בספק באדם שמתחיל להתפלל עם הציבור אבל רגיל להאריך בתפילתו, האם רשאי או דלמא כיון שלא מספיק קדושה, אינו רשאי. וידוע שהחזו"א הכריע להיתר.

ויש להסתפק במי שנוהג בכל דבריו כהכרעת המ"ב, מי נימא דיקל בזה כהחזו"א, או דסו"ס הבאיה"ל עמד בספק ואין להתיר (ובפרט מי שהדבר מפריע לו כשיתפלל במהירות).

תשובה: מותר.

ענפי חיים

לקדיש יתפלל, ואם לאו אל יתפלל, אם אין השעה עוברת וכו', עיי"ש עוד. ומוכח בפשטות מזה דאסור להתחיל להתפלל שמו"ע כשיודע שלא יגיע לקדושה או לקדיש עם הציבור.

וע"ז כתב הביה"ל דאין ראיה לאיסור מהתם, משום דשם איירי בגוונא שנכנס פעם אחת ובלאו הכי לא מתחיל עם הציבור בשווה אלא 'ומצא ציבור מתפללי', אבל כשמתחיל עם הציבור בשווה (ורק שמטבעו מאריך בתפילתו ויודע שלא יספיק קדושה) - בזה מספקא ליה לביאור הלכה דכיון שכעת יש לו חיוב להתפלל בציבור, ומאידך החיוב לענות על הקדושה עדיין לא מטיא לקמיה, א"כ יתכן ויכול להתחיל להתפלל ולא לחשוש שאח"כ לא יגיע לקדושה. [ובאמת שמי שלא מתחיל עם הציבור בשווה, הרי שאין לו להתפלל שם, או שיתפלל עם הש"ץ מילה במילה, וכמו שהאריכו בזה הפוסקים. ועי' ארחות רבינו ח"א עמ' סא (או ח"ג עמ' רח, במהדורות אחרות)].

וראיתי לכמה מחברים שהעירו (ראה ברכת שי, ברכות כא, ב עמ' פא) דכל ספק הביה"ל הוא לפמ"ש במ"ב שם (סק"ד) להכריע כדעת הא"ר וסייעתו דאיש"ר עדיף מתפילה בציבור, וס"ל

הברכה, אבל על הברכה לא יענה. ויש בזה אריכות דברים בפוסקים, וראה בספר אשי ישראל (פכ"ד הערה קל"ה*) שהביא ממון הגרי"ש אלישיב זצ"ל שהמנהג שהש"ץ לא עונה גם על היברכך וכו' (ודלא כקיצושו"ע), ויל"ד עוד בכ"ז].

יא. וז"ל הביאור הלכה שם: 'נסתפקתי אם מדרך טבעו להאריך בתפלה ואינו יכול לסיים עד קדושה, אם מותר להתחיל. ומכאן אין ראיה לאיסור דאפשר דזה לא תפלת צבור גמורה מקרי מאחר שלא התחיל עמהן בשוה וכמו שכתב הפמ"ג, אבל אם מתחיל בשוה אפשר כיון דעתה חל עליו החיוב להתפלל בצבור, וחיוב עניינת הקדושה לע"ע אין עליו, אין לו לחוש כלל למה שאח"כ לא יהיה יכול לקיים מצוה דעדיפא מזה וגם דאז יהיה אנוס ופטור מלענות, ומ"מ אין להביא ראיה להקל ממה דנקט הגמרא ומצא צבור מתפללין ולא נקט יותר רבותא את הענין שציירנו דאפשר דהגמרא מילתא דשכיחא נקט, וצריך לעיין בדין כללי אין מעבירין על המצות, עכ"ד.

וכוונת דבריו דהנהגה בשו"ע שם (סי' קט ס"א) פסק: 'הנכנס לביהכ"נ ומצא ציבור מתפללין, אם יכול להתחיל ולגמור קודם שיגיע ש"צ לקדושה או

וכמה גדולי עולם המאריכין בתפלה עד אחר קדושה. ואולי שמפני זה המנהג ברוב תפוצות ישראל להמתין על הרב בחזרת הש"ץ כדי שלא יכשל בזה אמנם, אין זה מספיק. ונ"ל שזה לא אמרו חז"ל אלא באדם שאינו מאריך בתפלה אלא שבא אחר שכבר הציבור התחילו להתפלל דאדם כזה ימתין עד אחר קדושה ויתפלל ביחידות, אבל מי שדרכו להאריך בתפלתו ומתפלל תמיד עם הציבור אין סברא שלעולם נבטלו מתפלת ציבור אלא מתפלל עם הציבור, ואם הציבור עונין קדושה ישתוק כמבואר בסיומן ק"ד, עכ"ד.

וכן כתב באפיקי מגנים להוכיח מדברי התוס' (ברכות כא, ב) דר"ת ה' רגיל כשהתפלל עם הציבור לכרוע במודים כשהציבור מגיע למודים, וצ"ב מהו 'רגיל', ונראה מזה דר"ת התחיל עם הציבור בשווה, וע"כ מוכח דאפי' שרגילותו תמיד שלא מגיע לקדושה עם הש"ץ - מותר לו להתחיל תפילתו עם הציבור.

וכן ידוע ממרן החזו"א זצ"ל דהכריע בזה להיתר, וכמו שכתב מרן שליט"א כפי שנדפס בס' מעשה איש (ח"ה עמ' ט): 'בביאור הלכה דן במי שהתחיל תפילת שמו"ע בלחש עם הציבור ומדרך טבעו להאריך בתפילה ואינו יכול לסיים עד קדושה אם מותר להתחיל ע"ש, ודעת החזו"א היתה שפשיטא שמותר, והתפלא על הביאור הלכה שדן בזה'.

וכן כתב הגר"מ גריינמן שליט"א (דינים והנהגות, פ"ד סכ"ב. ובמהדו"ח פ"ה ס"ח, עמ' מז): 'יש אומרים משמו שהמאריך בתפילתו רשאי להתחיל שמו"ע יחד עם הצבור אף שלא יגמור קודם קדושה'.

וכן כתב מרן הגרי"ח זוננפלד זצ"ל בשו"ת שלמת חיים (סי' קכב), וז"ל בתוכ"ד: '...אבל מי שבא בזמנו ומתפלל עם הקהל אין עליו שום חיוב, כיון דלא נראה בו דבר', יעוי"ש. הרי דס"ל

דהוא הדין לענין קדושה דעדיפא מתפילה בציבור, אבל דעת המג"א (סק"ב) לא כן, אלא ס"ל דתפילה בציבור עדיפא אפי' מאיש"ר, ולפי"ד המג"א פשיטא דלא אמר הש"ס דינא דאם אינו יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"ץ לקדושה אל יתחיל אלא כשנכנס לביהכ"נ והציבור כבר התחילו להתפלל, כיון דעכ"פ לא יקיים תפילה בציבור כתיקונה, אבל אם עכשיו הם מתחילין צריך להתחיל עמהם, דהא תפילה בציבור עדיפא, וכמבואר בפמ"ג.

אבל המ"ב פשיטא ליה כדעת הא"ר וסייעתו דקדיש וקדושה עדיפי מתפילה בציבור ולכן מספקא ליה אי משום הכי אין לו אפי' להתחיל להתפלל עם הציבור, או דלמא כיון דחובת תפילה בציבור כבר עלי, וחובת קדושה עדין לא מטיא לקמיה, לכן מותר לו כעת להתפלל. ובברכת שי (שם) העיר עוד, דא"כ אפי' אם כבר התחילו הציבור ג"כ יצטרף אליהם, דנהי דלא חשיב תפילה בציבור גמורה מ"מ הא מקצת תפילה בציבור כן חשיב, וכמבואר בביה"ל ובפמ"ג, וא"כ נימא דחובת תפילה בציבור כבר חל עליו ואפשר לו לקיימה במקצת, ושוב אין לו לבטלה משום חיוב קדושה שעדיין לא חלה עליו.

ובשו"ת יד אליהו (סי' סז, בהגה"ה) כתב דלא יעלה על הדעת שאדם שאין מספיק לסיים תפילתו קודם קדושה יבטל תמיד מתפילה בציבור (וצ"ע דיתכן ונימא ליה שמוכרח הוא לקצר בתפילתו, ויתפלל במהירות יותר).

וכן כתב בערוך השולחן (סי' קט ס"ה): 'והנה לפי מה שנתבאר דקדושה דוחה תפלה בצבור א"כ אותם בני אדם המאריכין בתפלת שמו"ע באופן שאפילו יתחילו עם הציבור לא יסיימו קודם הקדושה איך מצאו ידיהם ורגליהם, והא זהו נגד הגמרא והיה להם להמתין עד אחר הקדושה, ומעולם לא שמענו ולא ראינו מי שיעשה כן,

איך ינהג בדין זה שהמ"ב נסתפק בו והחזו"א הכריע בו, וע"ז השיב מרן שליט"א דמותר. ויתכן דכיון דהחזו"א היה פשיטא ליה, א"כ אזלינן כבתרא. והעירוני דדעת מרן שליט"א דאם יש פלוגתא בין המ"ב להחזו"א, אזלינן בתר בתראה. וכן קיי"ל בכללי הפסק דאזלי בתר פוסק בתראה (עי' תוס' קידושין מה, ב ד"ה הוה). ורק אם קיבל כרבו המובהק את המ"ב, אז בזה יש לדון.

ובנד"ד הרי הביה"ל רק מסופק, ואין ספק מוציא מידי ודאי, וגם בלי הכרעה של רב אחר הוה אמינא דספק דרבנן לקולא, ומדינא בלא"ה מותר, א"כ בפרט היכא דהחזו"א מתיר - דיכול לסמוך על דבריו. ובפרט דבנידון זה מצינו לכמ פוסקים שמתירים דבר זה, וכמו שהבאנו לעיל מהערוה"ש ועוד. וגם במי שקיבל ע"ע המ"ב כרבו מובהק, הדין שנוהג אחריו בין לקולא בין לחומרא הוא דווקא כשרבו הורה הוראה, אבל אם הרב לא יודע יכול לשאול רב אחר. א"כ כיון שהמ"ב נשאר בספק, יכול לשאול את החזו"א.

ובגוף ספק הביאור הלכה, ראיתי מוכיחים ממש"כ רש"י בסוכה (כה, ב ד"ה שחל), דהנה שם בסוגיא מיירי בענין עוסק במצוה פטור מן המצוה, והוכיחה שם הגמ' ראייה לדין זה מהא דנטמאו למתיהן קודם פסח אף שידעו שע"ז לא יביאו קרבן פסח, ופירש"י שם **אלמא, מצוה קלה הבאה לידיך אינך צריך לדחותה מפני חמורה העתידה לבוא**, עכ"ל. ובפשטות היה אפ"ל דברי רש"י דגם כשלא היו עסוקים במצוה ראשונה עדיין, אלא שבאה לידם, אין לדחותה מפני החמורה שתבוא לאחר זמן, וכ"ש כשכבר עסוק במצוה קלה דאין לדחותה מפני החמורה.

אלא שראיתי מבארים כוונת רש"י (ראה בס' נשיח בחוקיק, בענין אין מעבירין על המצוות, עמ' יח) דבאמת רש"י לא כתב שמחוייב לקיים המצוה קלה הבאה לידו תחילה, אלא כתב דאינו צריך

דכעת אין לו שום חיוב נוסף של שמיעת קדושה, ושפיר יתחיל להתפלל. וסיים שם עוד: **'וכיון דכו"ע שוחים במודים, מי יאמר עליו שלא שחה'**. כ' הראשו' שאם לא שוחה במודים נראה ככופר, מי יאמר עליו, הרי כולם שוחים ומי החשש שיאמר עליו. ויש שכתבו שנראה שאחרים משתחוים לו. ועכ"פ כתב שלא מובן החשש שיאמרו שהרי אף אחד לא רואה שלא משתחוהו.

וכוונתו דמצינו בראשונים דמי שאין שוחה במודים נראה ככופר, והעיר ע"ז דמי יאמר עליו שלא שחה. והיינו, דכולם שוחים אז באותו זמן, ולא משכחת לה אף אחד שלא שוחה באותו זמן. וצ"ע.

וכן כתב מרן הקה"י זצ"ל ב'קריינא דאיגרתא' (מהדורה ישנה - אגרת קלג, עמ' קמח): **'בענין להתפלל עם הצבור שחוטפים, ראיתי שהמדקדקים מתחילים להתפלל כרבע שעה קודם הצבור באופן שתחילת תפילת שמ"ע יהיה ביחד עם הצבור, ומה שאח"כ לא יוכל להגיד קדושה הוא בגדר אנוס ושיומע ושותק הוי בזה כאמירת קדושה'**, עכ"ד.

וכן הובא בס' אשרי האיש (ח"א פ"ט סל"ז, עמ' קג): **'ולמעשה אם מתחיל תפילה יחד עם הציבור אע"פ שידע שאינו יכול לגמור עמהם לפי מה שהוא רגיל להתפלל הרי זה מותר משום תפילה בציבור, ואין להזדרז ולמהר תפילתו בכדי להספיק לקדושה וכדומה, אם מאריך רק לפי הצורך על פי דין' (ומקורו מס' אבני ישפה להגרי"פ פיינהנדלר זצ"ל, תפילה, פ"ו סט"ה, וכן הביא בשם מרן הגריש"א זצ"ל בס' נוטרי אמן ח"ב פט"ז הע' ט).** וע"ע בשו"ת אז נדברו (ח"ח סי' מא).

***

והנה החידוש במה ששאלנו קמיה מרן שליט"א, הוא במי שנוהג בכל דבריו כהמשנ"ב,

ודעתו דהיכא דמצוה אחת עדיפא מחברתה לא אמרי' אין מעבירין על המצוות.

וציין עוד למש"כ הטורי אבן (מגילה ו, ב ד"ה טעמא) דהיכא דאחד מקודש טפי עדיף מהמקודש פחות, ואיב"ז משום אין מעבירין על המצוות. אבל בשו"ת מהר"י אסאד (יר"ד סי' שי) כתב דגם מצוה דרבנן קודמת לדאורייתא אם היא קדמה לה בזמן ואין מעבירין אותה אף אם לא יוכל לקיים המצוה דאורייתא אח"כ. והאריך שם עוד, דיתכן דכיון דמצות נטילת ידי הכהנים אפשר ע"י אחר, א"כ בכה"ג לא ילך ליטול ידי הכהנים וישאר לשמוע הברכות, עיי"ש בכל דבריו.

ועוד הביא שם סתירה בדעת המג"א בענין זה, דבמקו"א כתב (סי' רע"א סק"א) דאם אין לו רק כוס יין אחד - אז קידוש שבת קודם ליו"ט, ויניח הכוס לשבת (ובלבושי שרד שם ביאר דמירי כשי"ט חל בער"ש, דמניח הכוס לשבת, דקידוש שבת מדאורייתא, דאע"ג דמצוה דיתכן ומצוה דרבנן דהאידינא עדיפא - מ"מ כיון דאפשר לקדש על הפת, עדיף טפי לעשות המצוה דאורייתא), הרי חזינן מדבריו דמצוה דרבנן כעת עדיפא מדאורייתא אח"כ (ורק שם דאפשר לקדש בפת ביו"ט, ישאיר היין לשבת). ומאידך במג"א (סי' רמט סק"ו) כתב דאם יש סעודת פדיון הבן בער"ש, וא"א לקיים שתיהן, תדחה סעודת פדיון"ב את סעודת ליל שבת. וכ"ע הפרמ"ג דהגם דסעודת פדיון"ב היא מדרבנן, מ"מ דוחה סעודת ליל שבת אפי' א"נ דסעודת ליל שבת דאורייתא, כיון דאכתי לא הגיע זמנה של הדאורייתא. וצ"ע מה החילוק.

לדחות המצוה קלה מפני החמורה העתידה לבוא, ומשמע דנהי דהמצוה העתידה לבוא חמורה יותר - מ"מ הרשות בידו לעשות מה שירצה, דהיינו לקיים המצוה קלה עכשיו או לדחותה כדי לקיים החמורה לאחר זמן. ונראה דדווקא כשכבר התחיל להתעסק במצוה ראשונה דאז אסור לבטלה, משא"כ כשעדיין לא התחיל. ועכ"פ חזינן מרש"י דיש להפסיד מצוה חמורה שעדיין לא באה לידו כדי לקיים מצוה קלה שכבר באה לידו (וכדאיתא שם דיש להפסיד מצות פסח בשביל מצות כבוד המת). אולם אי נימא כביאור הנ"ל בדברי רש"י, יתכן ואינו מחוייב להתחיל המצוה קלה ולהפסיד החמורה, אלא דמותר להפסיד החמורה ולקיים הקלה אם ירצה. וצ"ע.

ומצאתי עוד בשו"ת מגדנות אליהו (ח"א סי' לב) להג"ר אלטר אליהו הלוי רובינשטיין זצ"ל (ראב"ד אנטוורפן), שנשאל בלוי שנוטל ידי הכהנים לנשיאת כפים, דעי"ז מפסיד שמיעת חזרת הש"ץ ועניית אמן על ברכות (כשומע תפילה ועוד), מאי עדיף ממאי. ודן שם מכמה אנפי, ולבסוף כתב דדמי לדברי הבה"ל הנ"ל ביש לפניו מצוה קלה שכעת מחוייב בה, דאולי יעשנה, ולא יחוש למצוה הגדולה שאינה לפניו כעת. וכתב שם דהבה"ל הרי סיים דצריך לעיין בדין כללי אין מעבירין על המצוות, והביא שם דבשו"ת הרדב"ז (ח"ד סי' יג) כתב דבכה"ג אין מעבירין על המצוות, ויש לעשות כל מצוה שתבוא לידו ראשונה, ואין חוששין אם היא מצוה קלה או חמורה. אבל בשו"ת חכם צבי (סי' קו) השיג עליו,

(יב)

הסבת פניו לאחור טרם סיים הש"ץ

הנה כתב הרמ"א (או"ח סימן קכג ס"ב) דכ"ז שלא סיים הש"ץ תפילתו, אין למתפלל להפנות פניו לאחוריו. ובמ"ב שם הביא ב' טעמים, האחד משום שמפריע לכוונת המתפלל מאחוריו, והב' שיחשדוהו שדילג בתפילתו.

ויל"ע בשיבות, שמצוי שהציבור סיים, ורק ממתינים לרה"י או למשגיח וכדו', ולא חושדים שח"ו מישהו דילג. ורק הש"ץ טרם סיים, האם יכול להסב פניו כשכל המתפללים בשורה שמאחוריו ממש גמרו להתפלל ולא מפריע להם, או שאכתי איכא למיחש שיחשדוהו שדילג, או גם שיתכן שמפריע לאלו שנמצאים בספסל השני שמאחוריו.

תשובה: לא פלוג.

עניפי חיים

ובלבד (סי' קכג ס"ז) הביא דין זה, וז"ל: 'בני אדם המסיימים תפלתם קודם שמסיימים הציבור, לא יחזרו פניהם לציבור עד שיסיים הש"ץ תפלתו, שנראה שדילג ויחשדוהו שלא התפלל כל תפלת הציבור כיון שסיים קודם להם, ועוד שהופך פניו מן השכינה שהציבור עומד לפניו יתברך', עכ"ד. הרי שמלבד הטעם דיחשדוהו שדילג, גם הוסיף 'שהופך פניו מן השכינה שהציבור עומד לפניו יתברך', ונראה דאין כוונתו לטעם ה"ז שמפריע להם מהכוונה, אלא שאין זה כבוד להפוך פניו לשכינה, והוא טעם נוסף, ודו"ק.

והנה בעצם הטעם שיחשדו שדילג, צ"ע דלא מצינו איסור לפסוע ג' פסיעות קודם שפוסע הש"ץ (אם אין אחוריו אף א' שמתפלל), ורק להסתכל לאחור, א"כ למה לפסוע מותר. ועמד בזה במחצית השקל (שם) וביאר בזה"ל: 'שלא יחשדוהו שדילג. וצ"ל אם אינו מחזיר פניו אף על גב שרואים שפסע קודם שסיימו הציבור תפלתן - אפילו הכי לא יחשדוהו שדילג, וידינוהו

יב. הנה ז"ל הרמ"א (שם) 'יחיד שמתפלל וסיים תפלתו קודם לש"צ, אסור להחזיר פניו לצבור עד שיסיים ש"צ תפלתו (ב"י בשם שבולי הלקט)', ע"כ. והביא שם המ"ב (סקי"ב) את שני הטעמים, וז"ל: 'אסור להחזיר. היינו אף על פי שעדיין עומד במקום שכלו פסיעותיו, לא יחזיר פניו לצבור, דהיינו לצד מערב, כל זמן שלא סיים הש"ץ, כי יגרום בזה ביטול כוונה להתפללים, וגם שיחשדוהו שדילג. ולענין אם רוצה לחזור למקומו כבר מבואר דצריך לכתחילה להמתין עד שיגיע ש"ץ לקדושה או עכ"פ עד שיתחיל הש"ץ', ע"כ.

וכתב שם בשער הציון (סקי"א) דהטעם הראשון דביטול כוונה הוא מהט"ז, והטעם השני שיחשדוהו שדילג הוא ממג"א בשם הלבוש, וציין עוד למחצית השקל. וע"ע בערוך השולחן (סי' קכג ס"ג) שהביא דין זה, ושם הביא רק טעמו של ה"ז משום ביטול כוונה. וע"ע בארחות יוסף למרן שליט"א (סי' ל סעי' כט) שהביא ג"כ דין זה.

ומעמיד עצמו בתנוחה בולטת הנקלטת בעיני שאר המתפללים ע"ז חשו ואסרו, עכ"ד מו"ז שליט"א.

ועל הערתי השניה דלא מצינו איסור להראות שסיים תפילתו, כתב לי כנ"ל מש"כ מהלבו"ש. ובגוונא שאינו פוסע לאחוריו, כגון שא"י לעבור לפני מתפלל, פשוט שאינו ניכר, ואין נקלט לעיני המתפללים, עכ"ד.

***

והנה בעצם הדין דלא יסתכל לאחוריו, ראיתי שהובא בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל (הליכות שלמה תפלה, פ"ח, ארחות הלכה הע' 143, עמ' קטז): 'ואמר עוד, שמעולם הוא תמה מדוע אין נזהרים כשפוסעים בסיום תפלת שמו"ע שלא לחזור למקום עד שיגיע הש"צ לקדושה כמבואר בשו"ע (סי' קכג ס"ב), וכן בהמבואר (שם בהג"ה) שמי שסיים תפלתו אסור להפנות ראשו לצדדין עד שיסיים הש"צ, שעניינו ראות שגם בקרב ת"ח יש שאינם זהירים בכך, ואינו יודע כלל מה ראו להקל כ"כ בדינים אלו, ע"כ.

וראה בסוף הספר, שהדפסנו מכתב תשובה מיוחד שקיבלתי ממוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בכל עניין זה, יעו"ש ותמצא נחת.

והנה ראה בס' דעת נוטה (ח"א עמ' שלו, תשובה רמב) שנשאל מרן שליט"א: 'כתב הרמ"א סימן קכג ס"ב וז"ל יחיד שמתפלל בצבור וסיים תפלתו קודם לש"ץ, אסור להחזיר פניו לצבור עד שיסיים ש"ץ תפלתו. וצ"ע מה יעשה כשסיים תפלתו וצריך לפסוע, הא עלול ליכנס לתוך ד' אמות של המתפלל, דאין יודע אם סיים'. והשיב מרן שליט"א: 'הכוונה להפוך פניו ולעמוד כן ולא לראות לרגע'.

וע"ע בס' 'שאלת רב' (וכר ב, ח"ב פ"א תשובה כ, עמ' רכא) שנשאל מרן שליט"א: 'אם מותר לש"ץ להסתובב ולראות אם גמרו את השמו"ע או לכתחילה אין לעשות כן וימתין עד שהציבור ירמזו לו להתחיל, כי אסור להסתכל נגד

לכף זכות שביקש לצאת ממנו רוח דמבואר לעיל סימן ק"ג סעיף ב' דהולך לאחוריו ד' אמות כ', ע"ש. אף על גב שלא הרחיק כשיעור ד' אמות, ידינוהו שלא היה מקום כל כך להרחיק או סבה אחר. גם במה שראו שלא חזר שוב למקומו הראשון לסיים התפלה יתלוהו בסבה אחרת. אבל כשמחזיר פניו אין לתלות בשום דבר אלא שכבר סיים, וע"י זה יחשדהו שדילג, עכ"ד.

וזה דחוק כיון דכבר כתב שם הרמ"א דכ"ז שמתפלל בביתו (שצריך להרחיק ד"א ממקום הפחה), אבל המתפלל בצבור דהו"ל ביוש גדול א"צ להרחיק כלל לאחוריו, אלא רק ימתין עד שיכלה הריח. ובדוחק צ"ל דכיון דסו"ס יש אפשרות לתלות בה, כבר לא חששו לזה.

ובכלל צ"ע, דלא מצינו איסור להראות שסיים תפילתו, ולפי כל הנ"ל היה צ"ל שמי שסיים תפילתו במהירות - לא יראה שסיים תפילתו (כגון שמעיין באיזה דבר מה וכי"ב), דעי"ז יחשדו בו שדילג. וזה לא שמענו מעולם. וצ"ע.

ומו"ז הגאון רבי רפאל איסר יהודה מלין שליט"א כתב לי ע"ז: 'מש"כ להק' על המחה"ש מהרמ"א דבציבור שמתבייש אי"צ להרחיק לאחוריו, לק"מ, דאע"ג ד'אין צריך, מ"מ איסורא ליכא, ואדבר פשוט שאם א' אמיץ לב ולא מתבייש, או בכה"ג שבין כה כולם ידעו שהפחה יצא ממנו [ע"י קול עיטוש או מקור הריח], ודאי לכתחילה ירחיק כדינא דגמ'. ותו, מצוי שאינו יודע את הרמ"א וירחיק עצמו גם בציבור. כן נראה כוונת המחה"ש'.

'והנה מלבד תירוצו של המחה"ש, י"ל פשוט ע"ד מש"כ הלבו"ש כאן, וז"ל "אבל כשאנו מחזיר פניו אף שפסע הפסיעות לאחוריו אינו ניכר כל כך". והוא, דכל זמן שתנוחתו כשאר המתפללים, אי"ז ניכר כ"כ ואינו נקלט בעיני שאר המתפללים, ולחוש שמא ברגע שהוא פוסע יבחין בו מישהו, אי"ז אלא רגע כמימרא ולא חשו לזה, ורק כשהופך פניו מול הציבור

כלל. וכלל זה נקוט בידך, דכל מילתא של 'צורך' לא נראה זילותא. ואם באמצע שמנ"ע א' נצרך לנקביו וא"י להעמיד עצמו, וצריך לצאת לשירותים, לא מצינו שצריך לצאת בהליכה אחורית, פניו למזרח ואחוריו למערב. אלא יוצא כדרכו דאיב"ז זילותא. כנלע"ד, עכ"ד מו"ז שליט"א.

***

והנה להטעם דיחשדוהו שדילג, יש לדון דכ"ז בזמן שהש"ץ היה קבוע והיה בכך חשד שאם סיים לפניו יחשדוהו שדילג, אבל בזמנו שאין הש"ץ קבוע מה טעם יש לקבוע על פיו. וכן אמר לי מו"ר הגאון רבי **נפתלי הכהן קופשיץ** שליט"א. ובפרט כשיש רב או ראש ישיבה שהולכים על פיו בלא"ה.

ושו"ר בספר 'משנה הלכה' להג"ר **יוסף קלפהוץ** זצ"ל (ס' כקא אות ב, עמ' שפ) שכתב בתו"ד: 'נראה דלטעם דביטול כונה י"ל דאינו אסור אלא במחזיר פניו ועומד כך מוחזר פניו דאז גורם ביטול כונה, אבל בהסתכלות לאחוריו כרגע י"ל דלא שייך שגורם עי"ז ביטול כונה, ואולי כ"ה גם לטעם הב'. ועוד י"ל דטעם הב' לא שייך אלא בש"ץ קבוע וחשוב דאל"כ מאי רבותיה דהש"ץ יותר מאדם אחר. והא דסתמו הפוסקים בזה, י"ל משום דבזמנם היה בדרך כלל ש"ץ קבוע וחשוב כנ"ל וכו', עכ"ד.

ויעויין בלבושי שרד שנראה דלומד שהכוונה ברמ"א 'כל זמן שלא סיים הש"ץ' היינו עד שיתחיל הש"ץ חזרת הש"ץ. וזהו דלא כפשטות משמעות הרמ"א, דמשמע שיסיים תפילת לחש שלו, ולכא' היינו הך דכשמסיים לחש מתחיל חזרת הש"ץ. ובזמנו הדין הזה ינהג באופן שהש"ץ מתחיל חזרה"ש, וצ"ע. [מו"ז שליט"א כתב לי 'זה לא פירושו של הלבוש', אלא דיוקו במג"א. דמג"א נקט הלשון שיתחיל הש"ץ, ועי"ז כ' הלבוש' דכנראה המג"א ס"ל דלשון מסיים לאו דוקא והעיקר תלוי שמתחיל חזרת הש"ץ,

המתפללים'. והשיב מרן שליט"א 'אם צריך מותר'.

ואחי היקר הבה"ח **יהושע** נ"ו פלפל עם מו"ז הגאון רבי **רפאל איסר יהודה מלין** שליט"א (ראש ישיבת כנסת יהודה, ירושלים) בענין אם מותר לש"ץ להסתכל לאחוריו לראות אם יש מנין, וכתב לו מו"ז שליט"א בזה"ל: 'לפי טעם הראשון בודאי יש בעיה ולמה יגרע ממש"כ הביה"ל לגבי מתפלל אחר דצריך להחמיר. אך מאידך, נראה פשוט שאין שום בעיה לש"ץ להטות ראשו ולחפש בעיניו אם יש מנין, דהרי כל עיקר טעם השני הוא כלשון הט"ז 'כי יגרום ביטול כוונה לאותם המתפללי' עדיין שישתכל בהם', הרי דכל הבלבול משום שמחזיר פניו 'ומסתכל' בהם, ויחשבו שהוא בוחן אותם איך תפילתם, וכמובן זה מאד מפריע. וכל זה שייך רק במחזיר פניו למשך זמן וכגון מי שמקומו במזרח ומסובב עצמו לגמרי לכיוון הקהל ומחכה כך עד שיתחיל חזרת הש"ץ. ואז יחשדוהו שמסתכל בהם. אבל בש"ץ המסובב ראשו לרגע לבדוק אם יש מנין, מעשיו מוכיחים עליו ופשוט שכולם מבינים שזה מטרתו ולא יחשבו כלל שבוחן אותם וממילא לא שייך בזה טעם של הט"ז. כנלע"ד פשוט', עכ"ד מו"ז שליט"א.

וכ"ז במתפלל אחר שאין לו צורך להטות פניו לציבור, אבל לענין שאלתך לגבי הש"ץ שצריך לבדוק אם יש לו מנין, נראה ברור דאיב"ז שום זילותא בכבוד השכינה. דהנה כל הזילותא הוא "שמעמיד עצמו" עם אחוריו למזרח, ועמידה זו נראית לעין כל כאילו מסתובב ואחוריו לשכינה [שכולם מתפללים כנגד השכינה], אבל אם רק מצדד עצמו להעיף עין אם יש מנין, הלא אינו 'מעמיד' עצמו ואחוריו לשכינה, ולא גרע זה מא' שאוחז בקרי"ש [וכולם בשמנ"ע] וצריך לראות השעון בקיר מערב אם כבר עובר זמן קרי"ש, ומסתובב להעיף עין בשעון וחוזר לעמוד מול מזרח, כל כה"ג לא נראה זילותא

העמיד דבריו על הרמ"א ולא כ' שחולק עליו. וצ"ע.

והנה השבה"ל סתם ולא פי' הטעם בזה. ובלבוש כתב ב' טעמים. א' דיחשדוהו שדילג. ב' "שהופך פניו מן השכינה שהצבור עומד לפניו יתברך". ובמג"א השמיט טעם ב' וכ' רק טעם חשדא, וכ' ע"ז הפמ"ג [קכ"ג א"א סק"ט, ומש"ז סק"ה] משום דלטעם ב' לא יועיל סיום הש"ץ "דכל זמן שרוב הציבור מתפללים למזרח אסור להחזיר פניו למערב". וצ"ע לפי"ז מה קסבר הלבוש, דהלא העתיק לשונו דהשבה"ל דתליא רק בסיום הש"ץ, ואפ"ה כ' טעמו השני דאסור להפוך פניו כנגד השכינה וצ"ע. וכן יש לעיין במה פליגי הלבוש והמג"א בזה.

ונראה ליישב קצת, דהנה גם הפמ"ג פשיטא ליה דאם רוב הציבור סיימו אין כבר טעם השני דהלבוש, ולכאור' למה, הלא מ"מ יש מתפללים ושכינה לפנייהם ואיך הופך פניו. ועל כרחק צ"ל דפשוט להפמ"ג דכבוד השכינה תליא ברוב הציבור, וכל שרובם סיימו לא נראה כפגימת כבוד השכינה. וא"כ ה"ה די"ל דכיון דהש"ץ הוא זה דמנהיג כל התפילה ועיקר תקנתא היה שיוציא כולם בתפילתם [וידוע דחת"ס ס"ל דעיקר תפילה בציבור הוא עם הש"ץ ואכמ"ל], ממילא כל שסיים הש"ץ תו ליכא פגימה בכבוד השכינה דעיקר הקהל נטפל ונגרר לש"ץ. וא"ש דהלבוש ס"ל דלטעם הב' [דכבוד השכינה] סגי בסיים ש"ץ לחוד. וע"ז כ' הפמ"ג דהמג"א השמיט זה, דס"ל דאם איכא טעם כזה ל"ה סגי סיום הש"ץ. ובזה נחלקו. ודו"ק. וכן יובן מה דשינה הרמ"א מלשון השבה"ל וכ' קודם שסיים הש"ץ, ומשום דהכל תליא בו לחוד הן.

אמנם עדיין צ"ע בטעם הג' שכ' ה"ט' והוא דיבלבל כוונת המתפללים, דלכאור' הלא השבה"ל תלה רק בסיום הש"ץ והרי אכתי יש בלבול כוונתם. וכנ"ל לא נראה דבא ה"ט' לחלוק על הרמ"א. ואולי דזה מה שהביא הפמ"ג במש"ז סק"ה את הלבוש ומג"א דר"ל

ויתכן כמו שכתבת שבדרך כלל הוי כחדא, שבשעה שמסיים הריהו מתחיל שכבר יש עשרה'.

***

והנה בביאור הלכה שם (ד"ה אסור) כתב: 'אסור וכו' עד שיסיים ש"ץ. משמע מזה דכיון שסיים די ואפילו אם רוב הציבור עומדין עדיין, והנה לפי טעם הראשון שהעתיקתי במ"ב והוא מהט"ז - נראה דיש להחמיר בזה, ולטעם השני מותר, וכן משמע מפמ"ג, ולמעשה יש לעיין בזה, עכ"ד. והיינו דלטעם ראשון שיגרום כוונה למתפללים א"כ גם אם הש"ץ סיים מ"מ כל כמה דהמתפללים לא סיימו, הרי מבטל כוונתם. אבל לטעם השני דיחשדוהו שדילג, בזה י"ל דתלוי בש"ץ, ואם הש"ץ סיים - כבר אין חשש שיחשדו בו שדילג. וע"ז סיים ד'למעשה יש לעיין בזה'.

ואחי היקר הבה"ח יהושע נ"ו פלפל גם בזה עם מו"ז הגאון רבי רפאל איסר יהודה מלין שליט"א (ראש ישיבת כנסת יהודה, ירושלים), וכה כתב לו מו"ז שליט"א בספק הביה"ל, וזה לשונו: 'ובעצם ספיקו של הביה"ל אם כה"ג שסיים הש"ץ יש עדיין טעמו של הט"ז [ביטול כוונה] או לא, וסיים הביה"ל ע"ז 'ולמעשה יש לעיין בזה'. ולכאור' מה ספיקו בזה, וארחיב קצת מה שנלענ"ד בהלכה זו:

הנה מקור הדין מהשבלי הלקט בשם הגאונים [שבה"ל ענין תפילה, סי' כה] וז"ל "ובני אדם המסיימין תפלתן קודם הציבור אין להם רשות להחזיר פניהם לצבור עד שיסיים שליח צבור תפלתו". וכך העתיקו הב"י. לעומת זה הרמ"א כאן כתב בשינוי לשון "דהיחיד סיים קודם לשליח ציבור". ולמה שינה מלשון שבה"ל, ומשמע דס"ל לרמ"א, דאיסור להחזיר פניו תלוי אך ורק בש"ץ, ואם סיים הש"ץ ליכא תו איסורא. ולכאור' להדיא דלא כטעם ה"ט', דאילו לה"ט' מה מועיל סיום הש"ץ. וה"ט' עצמו

(יג)

שיבה באשרי שקודם מנחה

מבואר ברמב"ם (פ"ט מהל' תפילה ה"ח) דבאשרי של מנחה יש לישב, וכמ"ש שם וז"ל אשרי יושבי וכו' קורא הוא והעם מיושב עכ"ל. וצ"ב מאיזה טעם יש לישב כשאומרים כן.

תשובה: שיהא קבעי.

עניפי חיים

יג. הנה זה לשון הרמב"ם (שם): 'במנחה אומר שליח ציבור אשרי יושבי ביתך וכו' תהלה לדוד וכו' קורא הוא והעם מיושב, ועומד שליח ציבור ואומר קדיש והם עומדים אחריו ועונין כדרך ומתפללין כולם בלחש, ואחר כך חוזר שליח ציבור ומתפלל בקול רם כדרך שעשה בשחרית עד שישלים כל התפלה, ונופלים על פניהם ומתחנן ומגביה ראשו הוא והם, ומתחנן מעט מיושב כדרך שעשה בשחרית ועומד ואומר קדיש וכל העם עונין כדרך ונפטרינ' למעשיהם, עכ"ד. הרי מבואר ד'העם מיושב' בעת שאומרים אשרי.

וראיתי בשו"ת שערי שיח (תשובה רז, עמ' קג) ששאל קמיה מרן שליט"א: 'ישנם הרבה אנשי מעשה שמקפידין מאד לישב לפני תפלת מנחה בשעה שאומרים הציבור אשרי יושבי ביתך, ולא ידעתי אם דבר זה הוא מעיקר הדין או מידת חסידות בעלמא'. והשיב מרן שליט"א: 'עי' רמב"ם (פ"ז מתפילה ה"ח) אומרים תהלה לדוד מיושב, עכ"ד.

ושב מצאתי בסידור היעב"ץ שהביא מנהג זה שמקורו על דרך הסוד: 'סדר תפלת מנחה כך היה מנהגו של אמ"ה ז"ל, אומר מזמור פ"ו כמנהג ספרדים, אח"כ פ' התמיד, ואחריו פ' הקטורת עם ברייתא דמעשה הפטום כסדר של

דה"ה ק' על הט"ז בזה. ואולי צריך לדחוק ולתרץ דס"ל לט"ז דסתמא דמילתא דכאשר סיים הש"ץ, אז כבר היחיד מתכוון לחזרת הש"ץ ולא יתעסק בהתבוננות על שאר המתפללים וממילא לא יבלבל כוונתם. ועדיין יש לעיין. עכ"פ הרחבנו בס"ד להבין לשון הביה"ל דלמעשה יש לעיין בזה".

ושב כתב לי מו"ז שליט"א על תשובת מרן שליט"א כאן 'לא פלוג', וז"ל: 'לדעתי תשובת הגר"ק היתה בדרך מליצית אליך. כלומר, קיצר בלשונו והתכוון לומר "דאין שום סיבה לחלק", ולא התכוון לגדר שגדרו חז"ל ד'לא פלוג'. דפשוט שאין שום סיבה לחלק שלא יהיה תלוי בש"ץ. דהרי לא סגי יחיד נוסף שיסיים ובעינין אך ורק הש"ץ. והטעם, הוא משום שהש"ץ לא חשוד שידלג, כי הלא למה בכלל ייחשד אדם שמדלג?! אלא שחושדים שממהר מאיזה סיבה דחוף לטפל.... וכאשר יחזיר פניו יובלט שסיים מוקדם מהנורמלי ואז יחשדוהו כנ"ל. וממילא לא יועיל יחיד נוסף שיסיים כי יחשדו בשניהם. ורק הש"ץ שבודאי לא אץ לצאת לשום מקום, כי הלא כל חזרת הש"ץ לפניו. אף א' לא יחשוד בו שידלג, וממילא כבר לא יחשדו במתפלל אחר. ודו"ק, עכ"ד היקרים של מו"ז שליט"א.

לעמוד באשרי. אבל עי' בד"מ סי' צה סק"א שהביא ממהרי"ל ז"ל, בשחרית עמד לתפלת י"ח מתי שהתחיל הש"ץ תהלות וכו', במנחה כשירד הש"ץ לפני התובה, משמע דקודם קדיש כשאמר אשרי עמד, וא"כ משמע דעמד באמירת אשרי, וצ"ל דמדינא יכולים לישב ורק המהרי"ל נהג כך, וראיתי דיש אנשים דעומדים באמירת אשרי לפני מנחה, ואולי ממה שנהג כן המהרי"ל, עכ"ד השבט הקהתי שם.

ושב שאלתי לבעל שבט הקהתי שליט"א דמהרמב"ם מבואר להיפך, אולם שוב כתב לי דלדעתו לכתחילה יש לעמוד בעת אמירת אשרי דמנחה, עכ"ד.

והנה שאלתי ממוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א ג"כ בדברי הרמב"ם הנ"ל דבאשרי יושבי ביתך שאומרים קודם תפילת מנחה יש לישב, מאיזה טעם. ואמר לי, דהרי כל הטעם שאומרים מזמור דאשרי קודם מנחה, משום הכנה לתפילה, שלא יכנס לתפילה מתוך מחשבות זרות ובלבול השכל, אלא מתוך מנוחת הדעת, ומשום הכי יש ענין ג"כ לישב דאם יאמרו במרוצה בדרך למנחה, אין שום רווח באמירת אשרי, ולכן חידש הרמב"ם דבעי ג"כ לישב שאז יוכל להכין לבו ומחשבתו מתוך מנוחה וכוונה מעלייתא. וע"ע במכתבי מו"ר הגר"י מקלב שליט"א שנדפס בסוף הספר (אות ט) מה שהביא בזה מהגר"ח הלוי מבריסק צ"ל.

וכן שאלתי קמיה הגאון רבי יהודה אריה דינר שליט"א (רב קהילת דברי שיר, ב"ב): 'הנה מבואר ברמב"ם בהלכות תפילה (פ"ט ה"ח) דבאשרי יושבי ביתך של תפילת מנחה יש לישב. וצ"ב מאיזה טעם יש לישב כשאומרים כן, דלא חזינן כ"כ דקפדי בזה. וגם דבמשנ"ב (סי' צה סק"ג) מבואר שמהרי"ל היה עומד לשמו"ע משהיה הש"ץ יורד לעמוד, ולכאורה במנחה זה מתחילת אשרי, ולמה לא ישב. ועוד נסתפקתי האם יש ענין זה גם באשרי של פסוד"ז ואשרי

שחר עם ג"פ ה' צבקות וגו', אח"כ פ' חביתין, הכל קודם אשרי (ואע"פ שנטה הרמ"ע בשו" סי' יד לסדר תמיד מנחה אחר אשרי, הא הדר ביה) וכל זה אומר מיושב, ונראה טעמו לזכר תפלת מיושב ולפי שאין צריכין עתה לתיקון עולמות בי"ע עי' על כן אין ק"ש במנחה כמש"ל, לכן אנו יושבים מיד, עכ"ד.

והנה בירושלמי (ברכות פ"ה ה"א) איתא: 'א"ר יהושע בן לוי זה שהוא עומד ומתפלל צריך לישב שתי ישיבות, אחת עד שלא יתפלל ואחת משיתפלל, עד שלא יתפלל - אשרי יושבי ביתך, ואחר משיתפלל - אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך. הרי מבואר דהירושלמי נקט דהא דכתיב 'אשרי יושבי ביתך', וכן מה דכתיב 'ישבו ישרים את פניך' היינו שצריך דוקא לישב.

וראיתי להגאון רבי אפרים גרינבלט צ"ל בשו"ת רבבות אפרים (ח"ח סי' פט, עמ' מז) שכתב בזה"ל: 'כשמתפללין מנחה יש לומר אשרי בשיבה, וכדמוכח מהרמב"ם הל' תפלה פרק ט הל"ח שכתב במנחה אומר ש"ץ אשרי יושבי ביתך וכו' והעם מיושב, ועומד ש"ץ ואומר קדיש, ומשמע דבא לומר דבעינן דוקא שכולם ישבו לשם קביעת הציבור. וצ"ע"ק בשבט הקהתי ח"ד סימן עז דמשמע מדבריו דאפשר לומר אשרי בשיבה (ולא בא לומר שמותר להם לשבת אלא שצריכין לישב), ועוד יש שם לדקדק לא להתחיל אשרי לפני שיש מנין כי לפעמים מתחילין אשרי עם ט' ואיך שהעשירי נכנס מסיים הש"ץ ואנחנו וכו', ואומר חצי קדיש (וכמדומני שראיתי כך במשנה ברורה), עכ"ד.

וז"ל הגאון רבי שמאי קהת הכהן גראס שליט"א בשבט הקהתי שם (עמ' מד): 'שאלה. אם אמירת אשרי במנחה אומרים בשיבה או בעמידה. תשובה: עי' ברמב"ם הל' תפלה פ"ט ה"ח במנחה אומר הש"ץ אשרי וגו' תהלה לדוד קורא הוא והעם מיושב ועומד ש"ץ ואומר קדיש והם עומדים אחריו וכו' משמע דא"צ

יש ענין לישב, וכתב לי 'הכוונה שרשאים לישב'. ושוב הראני ידידי הבה"ח יצחק שווארץ נ"ו מה שכתב בשו"ת הריב"ש (ס' תיב) דמדבריו משמע כמ"ש לי הגר"א נבנצל שליט"א שכוונת הרמב"ם רק שרשאים לישב, והנה שם נשאל הריב"ש בענין נפילת אפים, אם עומדים או יושבים אז או לא, וכתב שם בתחילת דבריו: 'דבר זה, של נפילת אפים, אינו חובת התפלה, אלא שהיה מנהג גם בימי רז"ל...'. וכתב שם בהמשך דבריו דמשום שזה רשות ומנהג בעלמא, משום כך יש מקצת מקומות שנהגו בימים מסויימים שאין נופלים על פניהם, וכגון בחנוכה ופורים, ושוב כתב שם דכיון שכן א"צ לדקדק לעמוד דווקא ואפשר לישב בנפ"א, אבל א"צ להקפיד דווקא בשיבה (ובשר"ע סי' קלא ס"ב קי"ל דצריך שתהא בשיבה דווקא, ע"ש), וסיים שם: 'וא"כ, אין טעם למנהג בשיבה יותר מבעמידה, רק שההטיה לקיים שמאלו תחת לראשי וכו' נוחה להעשות יותר בשיבה, יותר מבעמידה. או שהיא כדי שלא להטריח ולהקל מעליהם כמ"ש למעלה. והרמב"ם ז"ל שכתב בסדר התפלה שיושבין בנפילת אפים דעתו לומר שכך נהגו הצבור, או לומר שאין צריך לעמוד, כי כן כתב גם באשרי ובסדר קדושה'. הרי מבואר מהריב"ש להדיא דמה שכתב הרמב"ם דיושבין אין הכוונה שיש ענין לשבת, אלא שרשאים לשבת ואין צריכים לעמוד, ודו"ק.

***

והנה ידידי הבה"ח יוסף פליסקין נ"ו הראני מכתבים דשדר בזה הענין קמיה הגה"צ רבי שריה דבילצקי זצ"ל ואביאם כאן לתועלת הרבים (ושוב נדפס בקובץ 'רחון האוצר', גליון כב עמ' יב), ושם שאל קמיה הגר"ש זצ"ל דיש שהבינו מדברי הרמב"ם שצריך להקפיד לישב בדוקא בעת אמירת אשרי ולא רק שרשאים לישב, ומה דעתו בזה להלכה. והשיבו הגר"ש בזה"ל: 'הרמב"ם פוסק כהירושלמי שלפני ואחרי כל

של 'ובא לציון'. והשיבני: 'לא ראינו שמקפידים על זה, ועכ"פ ממהרי"ל אין ראייה, שהרי הש"ץ בודאי עומד כל הזמן'.

והגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א (רב שכונת גילה, ירושלים) כתב לי בזה"ל: 'בענין השיבה באשרי, הטעם הוא משום לשון הכתוב "אשרי יושבי ביתך וגו'". ואכן הספרדים והתימנים מקפידים לשבת כשאומרים אשרי. האשכנזים לא מקפידים על זה כיון שבהרבה עניינים אינם פוסקים כהרמב"ם. ורוב מנהגי האשכנזים מקורם במהרי"ל שהזכרת, עכ"ד.

[ובאמת במש"כ המ"ב דמהרי"ל היה עומד לכאן אין הכוונה שהי' נעמד בתחילת אשרי אלא קודם קדיש, רק שבזמננו הי' הש"ץ יורד לפני התיבה רק קודם קדיש, וכ"כ מרן שליט"א בתשובה בסו"ס אשי ישראל (תשובה קיא) דהכוונה היא רק אחרי אשרי. ועי' ברמב"ם פ"ט מתפלה ה"ח, ודו"ק].

ועוד מצאתי בשו"ת ישא יוסף (או"ח ח"א סי' מא, עמ' לו) כתב הגאון רבי יוסף אפרתי שליט"א: 'פורסם בשם רבינו [שליט"א] כדלהלן: אע"ג שכתוב ברמ"א דבאשרי כל העם יושבים ובקדיש כל העם עומדים אין כוונתו שחייבים לשבת באשרי אלא שלא חייבים לעמוד, ובקדיש חייבים לעמוד, ע"כ. והדברים אינם מדוייקים, מה שכתב הכותב וציון לרמ"א מסתמא ט"ס וכוונתו שמלשון הר"מ (פ"ט מהל' תפילה ה"ח), ושם משמע שגם השליח ציבור וגם העם יושבים זז"ל, במנחה אומר ש"צ אשרי וכו' הוא והעם מיושב, ועומד שליח ציבור ואומר קדיש והם עומדים אחריו ועונים. הרי שמבואר שגם הש"צ וגם הציבור יושבים באשרי ועומדים בקדיש. ועי' בסידור יעב"ץ שכתב שיש לישב והוא ע"פ הסוד. ממרן עט"ר [שליט"א] שמעתי שאין חובה לשבת אלא יכולים לישב, ע"כ.

וכן שאלתי כן קמיה הגאון הגדול רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א בדברי הר"מ מאיזה טעם

(תשובות והנהגות ח"ב סי' מט) מרשימות הגר"ר מיכל שורקין שליט"א בשם הגר"ח מברסק זצ"ל: '...ומדייק עוד חידוש בלשון הרמב"ם ריש פ"ט שהעם יושבין כשאומרים קדיש ובברכות ק"ש, וכן במנחה (בפ"ט ה"ח) מפרש שאומרים מיושב דוקא אשרי, ומפרש הגר"ח זצ"ל שלדברי הרמב"ם זהו חיוב מדינא, שפירש בפ"ד (הלכה ט"ז) "כיצד היא הכוונה שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאלו הוא עומד לפני השכינה לפיכך צריך לישב מעט קודם התפלה כדי לכוון את לבו" ע"ש, ומפרש הגר"ח זצ"ל שיושבים דוקא בברכת ק"ש לפני התפלה בבוקר ובאשרי כהכנה לתפלה, וכן במעריב פוסק (בפ"ט דתפלה ה"ט) שבעוד כל העם יושבין והוא עומד ואומר והוא רחום ועונין וכו' ואמר קדיש ואח"כ הכל עומדים ומתפללין בלחש, ומשמע שהשיבה חיוב כהכנה לתפלה שאינו עראי רק קבוע, ומבואר ברמב"ם שראוי לברך בציבור וגם שמדינא ראוי לישב דוקא לפני התפלות (מרשימות הגר"מ שורקין שליט"א) וצ"ב, עכ"ד.

וחזינן דהגר"ח מברסק גם ס"ל דזה משום חיוב הכנה לתפילה [וכן הובא בס' הליכות הגר"ח, עמ' יח], ולהירושלמי הנ"ל דיליף מקרא דאשרי יושבי ביתך הוא נפלא, דלמדו שיש לשבת דווקא בזמן אמירת אשרי. ועוד דבברכות (לב, ב) אמרי' דהמתפלל צריך שישעה שעה אחת קודם תפילתו ושעה אחת אחת תפילתו, קודם תפילתו מנין שנאמר אשרי יושבי ביתך, לאחר תפילתו מנין דכתיב אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך. ולמדו הד"ח והגר"ח דלדעת הר"מ לא סגי בסתם שהייה, אלא בעינן שהייה בישיבה דווקא, שבזה מיישב דעתו יותר קודם התפילה.

וע"ע בס' דרכי החיים (ח"א, פרק יח, עמ' שלב) שנדפס שיחתו של מרן הגר"מ ליפקוביץ זצ"ל: יש החושבים שלתפילת מנחה, שיש בה רק אשרי ושמו"ע, די בתפילה בעל פה, וטעות הוא, כי צריך להתפלל מתוך הסידור, ויש גם

שמונה עשרה צריך לשבת, ולכן הכניס את זה בהלכותיו אם לא בעקביות, וזה בהל' תפלה פרק ז' הל' י"ז, הל' י"ח (פעמיים), פרק ט' הל' ה' (פעמיים), הל' ח', הל' ט'. עיקר ההלכה היא לשבת ולא דוקא בפסוק זה או אחר. ומה שהר"ם כותב את זה באשרי הוא כי בירושלמי אסמכוהו להלכה זאת לפסוק אשרי יושבי ביתך, אבל למעשה העיקר לשבת מעט גם אם לפני או אחרי אשרי.

ובראש התשובה הוסיף עוד: 'פ"ז הל' י"ז לגבי אחרי שחרית, הל' י"ח אשרי לפני מנחה, ושם מעריב אחרי התפלה, פ"ט ה' אחר שחרית (פעמיים כותב), שם ח' לפני מנחה ואחרי מנחה, שם ט' לפני מעריב, עכ"ד.

ובאמת כמו שהבאנו בפתיחת הדברים דכן מבואר בירושלמי בברכות, ועיין היטב בכל לשונות הרמב"ם שציין הגר"ש זצ"ל, וכגון בפ"ז מתפלה ה"א: 'בשחר כל העם יושבין וש"ץ יורד לפני התיבה, ובהלכה יח: 'ובתפילת המנחה מתחיל לקרות תהלה לדוד מיושב ואח"כ עומד ומתפלל... ובתפלת הערב קורא קר"ש ומברך לפניו ולאחריה וסומך גאולה לתפילה ומתפלל מעומד וכששלים ישב מעט ויפטר'. וכן בפ"ט ה"ה (גבי אחר תפילת שחרית) 'ואומר והוא רחום וכו' תהלה לדוד וכו' הוא עומד והן יושבין, ושוב בהלכה ט': 'בערב כל העם יושבין והוא עומד ואומר והוא רחום'.

וראה בדברי חמודות על הרא"ש (בברכות פ"ה אות לו) שהבין דברי הרמב"ם שהוא דין לישב כפשוטו, וביאר שם לגבי הא דיש לישב קודם התפילה: 'וטעמא איכא, שהרי ודאי שע"י ישיבה מתיישב יותר בדעתו לכוון למה שירצהו, וכן לגבי אחר התפילה ביאר: 'שיותר נראה שיושב במקומו שאין התפילה עליו כמשוי ממה שאם יעמוד על עמדו קצת ואח"כ ילך לו, ע"כ.

וכע"ז הביא מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א

(יד)

המתפלל שמו"ע ושומע קדושה

אחד שבכל יום כשהציבור מגיע לקדושה, אוחז הוא עדיין באמצע שמו"ע, ולא מצליח לשמוע את הש"ץ כשאומר קדוש וכו'. האם צריך, והאם מועיל לבקש מאחד לידו שיוציאנו.

תשובה: ישתוק ויכוין במחשבה להקדושה י.

— ענפי חיים —

במש"כ לו הגרש"ז אולמן זצ"ל 'אני חושב שיש לפסוק כמו שהריב"ש שכתב שכונת הרמב"ם שמותר לעשות כן'. ועוד הביא מש"כ לו הגר"א ארלנר שליט"א (בעל 'ברכת אברהם') 'מאחר שבטור שו"ע לא העתיקו שצריך מיושב, משמע כריב"ש דאין קפידא, ולומר שיש קפידא צריך ראיה'.

יד. הנה באמת כבר בביאור הלכה (סו"ס קד, ד"ה ויהא כעונה, וע"ע בסי' קכה סק"ב ד"ה אלא שותקין) דכשהש"ץ אומר 'קדוש קדוש קדוש' הרי הוא מוציא אז את הציבור ידי חובה, את אלו שאוחזין באמצע תפילתם אז, והרא"י שזה ששותק שומע ממנו, וע"כ שהש"ץ מוציא את הציבור בקדוש קדוש.

ובנד"ד דאינו מצליח לשמוע את הש"ץ, יש בפניו אפשרות לשמוע מחברו או שיכוין במחשבתו, ומרן שליט"א השיב דישתוק ויכוין במחשבה לקדושה. ונראה שהבין שאפי' לא יבקש מחברו. וזה פלא דהרי אם יבקש מחברו יצא לכתחילה ע"י שומע כעונה. ואולי הבין מרן שליט"א שהכוונה לבקש באמצע שמו"ע מחברו ע"י שיסמן לו שיוציאנו, ובכה"ג עדיף שישתוק ויכוין במחשבתו. אבל באמת אם מבקש מחברו קודם התפילה שיוציאנו בקביעות אולי זה עדיף. ויש לדון אם יש אומדנא דמוכח דכל מי שאומר קדושה חושב

ענין גדול לשבת באשרי שלפני שמו"ע, לאומרה בעיון רב, ולדעת שמתכוונים לתפילת שמו"ע, ע"כ. וציינו שם לדברי הרמב"ם הנ"ל.

ועוד הראני ידידי הבה"ח יוסף פליסקין נ"ו ששאל קמיה מרן שליט"א במה שכתב בארחות יוסף (סוף ערך תפלה, ברשימת דיני תפילה שרבים מזלזלים בהם, אות לב) שלמד מדברי הרמב"ם לגבי אשרי ובא לציון שאחר שחרית, שיש דין לשבת דווקא. ושאל דלכא' להריב"ש א"צ לישב, והשיבו מרן שליט"א 'ראוי להזהר הואיל ונפיק מפומא'. ועוד הוסיף ידידי הנ"ל (בקובץ ירחון האוצר שם, עמ' טו) 'וכששלחתי הדברים לפני הגאון רבי מאיר הלוי סאלאוויצק זצ"ל ראש ישיבת בריסק... אמר שלא ידוע לו על דברי הגר"ח מבריסק הנ"ל, ע"כ.

ועוד הוסיף ידידי הנ"ל: 'ומהגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א שמעתי, דמשמע שלא כדברי הריב"ש ממה שבפ"ז הי"ח כתב הרמב"ם לגבי אחר תפילת מעריב: 'וכששילם ישב מעט ויפטר', והרי לגבי אחר מעריב לא צריך לכתוב שא"צ לעמוד (שהרי כבר נגמרה התפילה), ומשמע שלדעת הרמב"ם יש קפידא דוקא לשבת'.

וע"ע שם מה שהוכיח קצת כדברי הריב"ש ממש"כ הרמב"ם (פ"ט ה"ה), וע"ש שהאריך לדון ולפלפל כיד ה' הטובה עליו בכ"ז, וסיים שם

לכוונה של השמו"ע וכיו"ב מהי"ת דמות, הלא יכול לשמוע קדושה אח"כ במקו"א, ואולי זה כוונת מרן שליט"א לשתוק ולכוין לקדושה. וע"ע בדעת נוטה (ה"א עמ' שמב) שהביא המגיה די"א שגם אם שמע מהציבור מהני, ואפי' שלא ביקש מהם שיכוונו להוציא (ואולי זה כוונת מרן שליט"א כאן, וצ"ע). ועוד הביא שם שהגר"ב פינקל זצ"ל התפלל אצל מרן החזו"א זצ"ל, והי' אומר שמוכח בשו"ע שאפשר לשמוע מהציבור אפי' שלא מכוונים, וכדמוכח ממש"כ השו"ע (סי' קט ס"ג, ובסי' כה ס"י) "שומע ומכוין למה שהם אומרים", ונראה דהמכוון בזה למה שהציבור אומרים, דכתיב בלשון רבים. וע"ע בשו"ע (סי' קד ס"ז) דנראה שצריך לשמוע דווקא מהש"ץ את הקדושה.

ובאמת שבראשונים מצינו כמה לשונות לכאן ולכאן, דבאמת בתוס' וברא"ש מצינו כלשון הנ"ל, וכ"ה במאירי בברכות (יג, ב) שכתב שישמע **או מהציבור** או מהש"ץ. אבל ברוקח (סי' שכד אות ט) כתב בשם רבותיו דאפשר גם מהציבור, וחולק ע"ז דבעינן רק מהש"ץ שמכוין להוציא.

והנה, הראשונים דס"ל דאפשר לצאת מהציבור, היינו משום דבדרבנן יש הסוברים דמצוות א"צ כוונה (כמ"ש המ"ב בסי' ס), ובגמ' מבואר (ר"ה כה, ב) דבדבר שא"צ כוונה לצאת ידי חובה, **אין צריך גם כוונת שומע ומשמיע**, א"כ לכן יכול לצאת מהציבור. אבל למעשה בשו"ע פסק דאין חילוק, וגם בדרבנן צריך כוונה, וא"כ צריך גם כוונת משמיע, ולכן להלכה קשה לסמוך על שמיעה מהציבור כשאין כוונת מוציא. וע"ע בשו"ת שבט הלוי (ה"י סי' יז סק"ג) תשובה ארוכה בכ"ז.

וע"ע בהליכות שלמה (תפלה פ"ח סל"ז) שהביאו ממרן הגרש"ז **איערבאך** זצ"ל: 'המתפלל תפלת שמו"ע ושומע קדושה שעליו להפסיק ולשמוע הקדושה, הואיל ויוצא בכך ידי חובת

להוציא את חברו לידו, וגם בלי שיבקש ממנו - אפשר לצאת באמירתו ידי חובה. והנה מרן שליט"א כתב לן 'ויכוין במחשבה', וצ"ב מהו לשון במחשבה, ולמה לא מספיק 'ויכוין לקדושה', ונראה שע"י שחושב על הקדושה יוצא יד"ח, וצ"ע.

ומו"ר הגאון רבי **יואל מקלב** שליט"א כתב לי ע"ז: 'בא לידי מכתב תשובה ממו"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א ותו"ד השואל דהנה הנמצא באמצע שמו"ע ושומע קדושה וכדו' הדין דישתוק ויכוין לש"ץ, ושמתתי פעם מהרב דלאו דוקא מהש"ץ דה"ה מכל אחד, האם צריך שאותו אחד ששומע ממנו יכוין להוציאו ידי חובתו, תשו' לכאן צריך לכוין עכ"ד, ומשום כן נראה שיבקש מחברו העומד סמוך לו קודם התפילה, שבכל פעם שיראה שעומד באמצע שמו"ע ולא יכול לענות שיכוין להוציאו, עכ"ד [והובא גם במכתביו שבסוף הספר, אות י].

ויעויין בספר 'אשי ישראל' (פכ"ד סע' כה) שכתב דהש"ץ יאמר בקול רם, וכמ"ש הלבושי מרדכי והאגרות משה כדי להוציא את מי שנמצא בשמו"ע, והוסיף שם (אות פד) שאם הש"ץ אומר בשקט, ישמע מהציבור. והכף החיים פליג ע"ז דאם לא שומע את הש"ץ - לא יחכה לקדושה אלא ימשיך בתפילתו. והאג"מ כתב דא"א לצאת מהציבור דתרי קלי לא משתמע וכו"ש מציבור שלם, ורק אם ביקש מאחד קודם התפלה שיכוין להוציא. ועוד ע"ש (פל"ב הע' מז) שהביא מהגה"צ רבי **שריה דבילצקי** זצ"ל דאם לא שומע מהש"ץ ישתוק וישמע מהציבור. וכתב שם דמקור יש לזה בדברי המאירי, וראה להלן בסמוך שהבאנו הדברים. וכ"כ בכף החיים (סי' קד סקל"ו) דאם לא שומע מהש"ץ יכול להמשיך הלאה בתפילתו.

ובאמת מצד לרמז לחברו באמצע שמו"ע שיוציאנו, נראה דכל מה דמותר לרמז הוא רק לצורך השמו"ע עצמו, אבל מה שלא קשור

(טו)

בהנ"ל

ובגוונא ששומע מהש"ץ, האם צריך בקדוש קדוש להגביה את רגליו כמו כל הציבור (כמו שבמודים נפסק בשו"ע סי' קכ"ז דיש לכרוע אם אינו בתחילת או סוף

ברכה) או לא.

תשובה: כפי יכלתו.^{טז}

ענפי חיים

טו. הנה בכל פעם שסיים תפילת לחש ואומר קדושה עם הצבור, יש להקפיד על זה וכמו שכתב הרמ"א (או"ח סי' קכה ס"ב) 'ויש לישא העינים למרום בשעה שאומרים קדושה, וכן **מנענעים גופן ונושאים אותו מן הארץ**'. וכמ"ש שם המ"ב (סק"ז): 'וכן מנענעים וכו'. **השל"ה כתב שקבלה בידו שירים גופו ועקבו למעלה בברוך וימלוך כמו בקדוש**'. וכן בסק"ח: 'ונושאים אותו וכו'. כי איתא בתנחומא פ' צו ובשתיים יעופף מכאן תקנו לעוף על רגליו בשעה שאומר קדוש. וכתב המ"א ודלא כאותם שדולגים וקופצים, אבל הא"ר ושאר אחרונים יישבו את המנהג ומנהג ישראל תורה היא, ומ"מ במקום שאין המנהג כן פשיטא שאין לעשות כן כי יבואו להתלוצץ ויצא שכרו בהפסדו, ע"כ.

אך בנד"ד הספק הוא דהרי הוא מצוי ועומד באמצע שמו"ע, ודלמא חשיב הפסק. ובאמת שבהגהות רעק"א (או"ח סי' קט ס"א) כתב ע"ד השו"ע שם דהמתפלל שמוע 'ונזדמן לו שמגיע ש"ץ למודים כשהוא באחת הברכות (באמצע) ישחה עמו' (כדי שלא יראה ככופר), וכתב שם הגרעק"א: 'ישחה עמו. וכשהגיע ש"ץ לקדושה אפשר דיכול להגביה רגליו לקפוץ עם הצבור להראות נפשו כאלו אומר עמהם קדושה, ע' פרישה, עכ"ד. וכן הוא באמת בפרישה שם, ובמקור חיים (סי' קד ס"ז) דיגביה רגליו ולא חשיב הפסק.

קדושה, יכיון גם לקיים מצות 'ונקדשתי בתוך בני ישראל' כבכל קדושה, אף שאין קדושה זו במקומה, וגם אינו יוצא המצוה בהידור, ומותר לו לשתוק ולשמוע עד סיום הברכה, ע"כ. ועוד כתבו שם (סעי' לח): 'השומע קדושה במקום שאסור לו להפסיק, ישתוק בעת אמירת הפסוקים 'קדוש' ו'ברוך' בלבד, אבל בעת אמירת 'נקדש' אז בקול' וכדו' אינו צריך לשתוק, ע"כ. וע"ש בדבר הלכה (אות סא).

[ואסיים בנידון מעי"ז בשומע ברכת כהנים באמצע שמו"ע, מה יעשה. דבס' דינים והנהגות (פ"ה סי"ח) הובא דמרון החזו"א היה מפסיק ושומע, ובס' ארחות רבנו (ח"ג הוספות עמ' יג) הובא על מרון הקה"י צ"ל בשם החזו"א דאין חיוב. ומרון שליט"א השיב לידידי הגר"מ גבאי שליט"א דהחזו"א לא אמר שחייבים ורק אם רוצה. וע"ע בשו"ת אז נדברו (חי"א סי' לו) ובשו"ת משנת יוסף (חי"א סי' קסה אות ה-ו), ובס' דולה ומשקה (עמ' פו). ובס' אשרי האיש (ח"א פ"ט ס"מ, עמק קד) הובא ממרון הגרי"ש אלישיב צ"ל דאינו מחוייב להפסיק באמצע שמו"ע כדי להקשיב לברכת כהנים, דלא גרע מהעם שבשדות דאנוסים, דהם בכלל הברכה. ונשאל הגריש"א דלכאו' גרע טפי שהם מראים שאינם חפצים בברכה, והשיב דכיון שאסור להם להפסיק לא מיקרי שאינם חפצים בברכה, יעוי"ש].

- ישתדל מה שיכול לומר עם הש"ץ, וכן משמע מהשו"ע (סי' קט ס"ב) דיאמר עם הש"ץ מילה במילה כמו שהוא אומר, ומבואר דלכתחילה צ"ל עם הש"ץ ממש.

ולענין אם יכול לומר בקול או שצריך לחש (כיון דהוא בתפילת לחש דיליה, ואסור להגביה קולו בשמו"ע), ראה בס' דעת נוטה (ח"א תשובה שכו, עמ' שעב) שהשיב מרן שליט"א דיכול לומר בקול, ובמקורות וביאורים (הע' 305) הביאו דכן מבואר ברשימות הוראות החזו"א בכת"י מרן שליט"א (ספר הזכרונות, סי' ח) דהחזו"א התיר למתפלל בלחש עם הש"ץ לומר הקדושה בקול רם. וכן כששאלתי כן מקמיה הגרי"א דינר שליט"א השיבני דמותר.

[ואסיים בענין נוסף גבי המתפלל שמו"ע ובא הש"ץ לברכת כהנים, אם צריך להפסיק ולשמוע ברכת כהנים כשמתפלל עם הש"ץ או שיכול להמשיך בתפילתו, דדעת מרן שליט"א (דעת נוטה ח"א עמ' שדמ) דמרן החזו"א לא אמר שחייבים להפסיק אלא שמותר. ונשאל אם ראוי להפסיק או לא, והשיב דכן נהג החזו"א. וע"ע שם (עמ' שעג) שנשאל מרן שליט"א כשמגיע לברכת כהנים מה יעשה, והשיב 'לשתוק ולשמוע'.

ולגבי המתפלל שמו"ע עם הש"ץ, אם מותר לענות 'אמן' על ברכת הכהנים, דעת מרן שליט"א (ח"א עמ' שעג) דלא יענה, וכן הביא בקונטרס הזכרונות (שם) בשם מרן החזו"א, דאמנם הש"ץ מותר לו אם יודע שלא תטרף תפילתו - מ"מ שאני התם דזה סדר התפילה שלו. וע"ע בשו"ת אג"מ (או"ח ח"ד סי' כא), ובשו"ת ציץ אליעזר (חי"ג סי' לא), ואכמ"ל. ועוד שאלתי מהגרי"א דינר שליט"א במתפלל עם הש"ץ ובא הש"ץ לנשיא"כ אם צריך להמתין או דרשאי לפרוש ולהמשיך 'שים שלום' ולסיים תפילתו, והשיבני 'רשאי לבד, ואם אמר כל השמו"ע עם הש"ץ אז יאמר גם שים שלום ביחד'. ושוב

אכן בכפות תמרים (סוכה לה, ב) כתב דלא יגביה רגליו, וז"ל שם: 'תוספות ד"ה שמע ולא כו' וקשה וכו'... דשאני קדושה דצריך להתנועע גופו ולישא אותו מהארץ על שם וינועו כמ"ש בא"ח סימן קנ"ה, גם במודים צריך לעשות תנועה בגופו ולשחות ולומר מודים כדי שלא יהא נראה ככופר בעיקר כמ"ש בא"ח סימן קכ"ז, וא"כ אם יתפלל כדרכו ולכשיגיעו הש"ץ לקדושה או למודים - ישתוק ולא ידלג בקדושה ולא ישחה במודים יהא נראה ככופר, ולעשות הדילוג כשישמע הקדושה בלי עניית קדוש וכן השחייה במודים בלי ענייה דמודים הוא זרות גדול ואין נכון לעשות כן, לכן אמרו בפ' מי שמתו אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"ץ לקדושה יתפלל.../ עכ"ד, יעו"ש עוד. ועי' בספר אשי ישראל (פ"ב הע' ג) שכן דעת מרן שליט"א שלא יגביה רגליו באמירת 'קדוש קדוש', וצ"ע מה כוונת מרן שליט"א כאן 'כפי כלתו', וצ"ע בכ"ז.

ועוד מצאתי בגליון 'כאיל תערוג' (גליון 201, פ' שמיני תשע"ז) שהובא ממרן הגראי"ל שטיינמן זצ"ל: 'נשאל רבנו האם כשעומדים אחרי שמונה עשרה לפניו יהיה לרצון האחרון ועונים קדושה, האם צריך להגביה הרגליים כרגיל, או שזה נחשב עקירה ואסור, ואמר רבנו שפשוט שזה לא עקירה ומותר להגביה, ע"כ.

ואגב זה אסיים בכמה הלכות הנוגעות לענין זה של המתפלל עם הש"ץ ושומע קדושה, כגו אם יכול להגביה קולו בקדושה או"ד כיון דבאמצע תפילת לחש שלו - אין ראוי, ועוד צ"ע האם צריך לומר תיבות הקדושה עם הש"ץ דווקא, או שיכול לומר עם הציבור כשעונים על מה שהש"ץ אומר (ונפ"מ שרוצה לנגן בשבת עם הציבור, האם יכול לומר ולנגן עם הציבור). וראה בס' דעת נוטה (ח"א עמ' שעב, הע' 306) דדעת מרן שליט"א ד'קדוש' 'ברוך' ו'ימלוך' יכול לומר עם הציבור, אבל 'נקדש' - כיון דזה נתקן רק לש"ץ, יאמר עם הש"ץ, ואם הש"ץ אומר בשקט ולא שומעו

(טז)

תנאי על כוונה במצוות

להלכה למעשה, אדם שחושש שמא אם יתפלל עם הציבור ברכות ק"ש, לא יספיק לומר עמהם ק"ש עד סוף זמן ק"ש. ורוצה לקרוא כעת לפני התפילה, אך מאידך גיסא יתכן שכן יספיק בסוף לומר בתוך הזמן, ואז יפסיד לקרוא ק"ש עם ברכותיה. ורוצה להתנות שאם לא יספיק לקרוא בתוך הזמן, אז מכיון כעת כוונה למצוה ויוצא כעת. ואם כן יספיק, אז כעת לא מכיון, ומצוות צריכות כוונה, ושפיר יצא בק"ש עם ברכותיה בזמנה. האם אפשר לעשות כן או שלא שייך לעשות תנאי על כוונה שזה מציאות, אם כיוון או לא.

תשובה: יכול^{טז}.

ענפי חיים

רעק"א בשו"ע (סי' מו) דהביא עצה זו דתנאי בק"ש.

וראה מש"כ מרן שליט"א בדרך אמונה (פ"ד מהל' תרו"מ הי"ד, בביאה"ל ד"ה התורם) שדן שם בהלכות תנאי כפול בתנאים, והביא שם דעת הרמב"ן דבדבר שאין נעשה בין אדם לחברו א"צ לכל משפטי התנאים, וכתב עפ"י^ז: '...ושאלתי פעם את מרן זצ"ל על אודות הנוהגין לעשות תנאי בק"ש אם יעבור הזמן אח"כ רוצים לצאת בק"ש שקורין לפני התפלה (כמש"כ רעק"א באור"ח ס"ס מ"ו)

שכ' בסידור הגר"א בשם הגרי"ס זצ"ל שצריך תנאי כפול וכל משפטי התנאים, ואמר לי שא"צ עפ"ד הרמב"ן הנ"ל [אלא שחשש להתנאי משום ברירה ואכ"מ]^ח, עכ"ד מרן שליט"א שם.

הרי מבואר דאפשר לעשות תנאי זה, ולדעת החזו"א אפי' א"צ תנאי כפול, דתנאי כזה שלא יודע אם יספיק או לא – תלוי בברירה, ולכן יתנה שאם תלוי בברירה אז מתנה, ואם לא – אז אינו מתנה. ויש עוד להאריך בכ"ז, ואכמ"ל.

הראוני כי דעת מרן שליט"א דיכול לסיים תפילתו ביחידות, דסגי מה שמתחיל עם הש"ץ חזה"ש, ורק שיוכל לענות קדושה ומודים יש ענין שיתפלל ביחד, וא"כ אחר שאמר כבר קדושה ומודים יכול לסיים ביחידות, דאין שום ענין. וראה בדעת נוטה (ח"א עמ' שעא) דאם התחיל עם הש"ץ והש"ץ ממחר בתפילתו, וקשה לו להתפלל במהירות, סגי מה שהתפלל עמו תחילת התפלה. עד הקל הקדוש, ויכול לפרוש ולהתפלל לבד^ט.

מ"ז. הנה סוגיא זו ארוכה מאד, ואבוא רק בקצירת האומר בכמה מראי מקומות ותו לא, דהנה עי' בשו"ע (אור"ח סי' תפט ס"ג), ובמ"ב שם (סקט"ז) דמשמע דלהלכה אפשר לעשות תנאי על כוונה במצוות, דשם מבואר דהסופר ספירת העומר בבין השמשות או מבעוד יום, ורוצה לספור בבין השמשות ושהספירה תעלה לו רק על הצד שישכח לספור במשך הלילה, דיכול להתנות כן. אך יעויין בט"ז שם (סק"ו) דכתב שאין לסמוך על תנאי במצוות, וע"ע בגליון

(יז)

דיבור לצורך צביעת התפילין בברכות ק"ש

מי ששם לב באמצע ברכות ק"ש כי תפילו אינם צבועות כדון, ורוצה לצובען לפני שיקרא ק"ש (שיהיו לו תפילין כשירות בשעת ק"ש), האם יוכל לומר 'לשם קדושת תפילין' או שלא, ומה עליו לעשות.

תשובה: כמרן ז"ל.

ענפי חיים

את הבתים א"צ לחזור ולהשחיר לשמה, דהא כ' הרמ"א דביעבד כשר בלא לשמה, וכיון שכבר הושחרו- הוי כדיעבד.]

יש להוסיף להקל בהשחרת הרצועות בלי אמירת לשמה אפילו לדעת הרמ"א, ע"פ מש"כ בדעת נוטה הל' תפילין סי' תרכ"ג ששמע בשם החזו"א דאם חסר שחרות ברצועות באמצע ויש ברצועות עומד מרובה שחור- כשר. ושם בסי' תקנ"ו כ' שנשאל אם לומר לשמה בהשחרת תפילין לאחר אמירת ישתבח, והשיב 'אולי', עכ"ד הגר"מ שטיינברג שליט"א.

והנה מו"ר הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א דן בשאלה זו בקונטרס 'מעדני כהן' (ח"ב עמ' קפג), וכתב שם דבשו"ע (סי' סו ס"ב) פסק דאם שכח להניח ציצית ותפילין, יכול להפסיק בין הפרקים להניחם ויברך עליהם, וברמ"א כתב די"א שלא יברך עליהם עד אחר התפילה, והכי נהוג לענין טלית. ובמ"ב שם (סקט"ו) כתב דאם נזדמן לו באמצע הפרק ישהה מלהניחם עד בין הפרקים כדי שיוכל לברך עליהם, וה"מ אם נזדמן לו באמצע ברכת יוצא אור או אהבה רבה, אבל אם נזדמן לו תפילין באמצע ק"ש - יניח תיכף כי כל תיבה ותיבה של ק"ש מצוה שיהיה עליו תפילין, וההנחה תהיה בברכה, עכ"ד. ומבואר מכ"ז לצורך הנחת תפילין בשעת ק"ש מותר להפסיק כיון דהוא צורך ק"ש ותפילה.

יז. והגאון רבי חיים מאיר שטיינברג שליט"א (בעמח"ס משנת חיים) כתב לי בביאור דברי מרן שליט"א, בזה הלשון: 'נראה דכוונתו דבשו"ע הל' תפילין סי' ל"ב סי"ט כ' בתחילת הכתיבה יאמר בפיו אני כותב לשם קדושת תפילין כ'. ובמ"ב שם סקצ"ה כ' ולא סגי במחשבה אף כדיעבד. אלא דבשו"ע סי' ל"ג סעי' ד' כ' המחבר טוב שישחירם ישראל לשמן ולא אינו יהודי, עי"ש, והיינו דא"צ מעיקר הדין להשחיר אף את הרצועות לשמן, ורק טוב להשחירם לשמה.

ולפי"ז יש לפרש את תשובת רבינו שליט"א 'כמרן ז"ל', דהיינו דאף דהרמ"א כ' לכתחילה להשחיר הבתים לשמה, ואילו ברצועות פסל אם לא הושחרו לשמה, מיהו היכא דעומד באמצע ברכות ק"ש שאין יכול להפסיק בדיבור לומר לשמה, אי איירי בהשחרת הבתים- י"ל דהוי כדיעבד דאף להרמ"א כשר אם ההשחרה לא נעשתה לשמה, ולכן לא יפסיק בדבור לומר לשמה על השחרת הבתים. ואי איירי ברצועות דהרמ"א פוסל אם לא הושחרו לשמן, יש לסמוך על מרן המחבר- דא"צ לשמה גם בהשחרת הרצועות, וישחירם בלא אמירת לשמה וי"ל דזו היא כוונתו 'כמרן ז"ל' דבענין זה א"צ השחרה לשמה. [מיהו לאחר שיסיים תפילתו יחזור וישחיר את הרצועות לשמה, אך

(יה)

לעבור לפני המתפלל למקומו הקבוע

האם מותר לעבור לפני המתפלל בשביל להתפלל במקומו הקבוע, שעי"ז יוכל לבזוץ בתפילתו יותר מאשר שיתפלל באמצע המעבר (כשאין לו מקום אחר להתפלל אלא במעבר).

תשובה: אסור.^ה

— עניפי חיים —

מבואר במשנ"ב (סי' לב סקכ"ד) לענין עיבוד הקלף, ולכאורה ה"ה בזה. בפרט שיש מקילין כשרוב הרצועה שחורה, כמובא בפסק"ת (לג, ו'), עכ"ד.

והגאון רבי **ישראל גנס** שליט"א כתב לי **מותר בין פרק לפרק, כיון שהוא צורך לקרוא ק"ש עם תפילין ודמי לעניינת אמן, וכן כל דבר שהוא לצורך**, עכ"ד (ושוב נדפס בקובץ 'מה טובו אהליך יעקב' גליון 2 עמ' קכד).

יח. וכן נשאל מרן שליט"א בס' דעת נוטה (ח"א עמ' שפא, תשובה שנג): 'האם מותר לעבור לפני המתפלל לכדי להגיע למקומו הקבוע בתפלה'. והשיב 'אסור'. ושמעתי כי במקור"א השיב מרן שליט"א דבצדדין שלפניו יתכן ומותר לעבור עדי לעבור למקומו הקבוע, וצ"ע.

וכן שאלתי קמיה הגאון רבי **יהודה אריה הלוי דינר** שליט"א (רב קהילת דברי שיר, ב"ב): 'האם מותר לעבור לפני המתפלל כדי לבוא למקומו הקבוע, וירוויה גם קביעות מקום, וגם כוונה בתפילה (כשמדובר שלא יוכל לבזוץ במקום אחר), ואם אסור, מה הדין בצדדי המתפלל', והשיבני **לפני המתפלל לא, אבל בצדדין מותר**.

ואביא כאן קולא אחרת, וכן שאלתי קמיה הגאון הגדול רבי **אביגדר הלוי נבנצל** שליט"א: 'מצוי בישיבות ובתי מדרש שנעמדים אנשים

וא"כ כתב דה"ה בנד"ד במי שצריך לצבוע התפילין בשעת ק"ש וצריך לומר 'לשם קדושת תפילין', כנפסק בשו"ע (סי' לב ס"ח), דא"כ מותר לו לומר קודם הצביעה לשם קדושת תפילין, משום שהוא צורך ק"ש. וכתב שם דנראה שאם הוצרך חברו לעשות קשר של תפילין, והחבר אינו יודע לעשות, אסור לו לעשות הקשר לחברו ולומר לשם קדושת תפילין משום דעשיית הקשר לחברו אינו צורך ק"ש ידידה, אלא צורך ק"ש של חברו, ומשום צורך חברו לא יותר לו להפסיק באמצע ק"ש.

וסיים מו"ר הגר"נ קופשיץ שליט"א: 'אמנם שמעתי בשם הגר"נ קרליץ [שליט"א] שאמר שאין לצבוע התפילין בין הפרקים אפי' בלא לומר לשם קדושת תפילין, דבוודאי אין לעשות תפילין בין הפרקים, והכי נמי כל שנצרך לעשייתה אין זמנה באמצע תפילתו, ע"כ. וכן כתב לי - ראה במכתביו שבסוף הספר.

והגאון רבי **יוסף ליברמן** שליט"א (בעל 'משנת יוסף') כתב לי, ושוב נדפס בשו"ת משנת יוסף (חי"ד סי' לט) בזה"ל: 'בדבר שאלתך במי ששם לב באמצע ברכות ק"ש כי התפילין אינם צבועות כדין, ורוצה לצובען לפני שיקרא ק"ש (שהיו לו תפילין כשרות בשעת ק"ש). האם יוכל לומר 'לשם קדושת תפילין' קודם שיצבע, או לא, ומה עליו לעשות: לא יאמר כן, דבדיעבד סגי במחשבה,

(יט)

פתיחת ארון קודש ללא ס"ת

בבל אותם מקומות בתפילה שפותחים ארון הקודש (אבינו מלכנו וכיו"ב, וגם בפתיחת הארון לקריאת התורה), יל"ע בביהכ"נ שארון הקודש ריק ואין שם ס"ת (ובקריאה"ת מביאים הם"ת מבחוץ), האם בכ"א יש ענין לפתוח הארון או לא.

תשובה: אם אין ס"ת לא צריך.

ענפי חיים

ואמנם המעבר אינו מיועד כ"כ - אבל סו"ס המקום כולו מיועד לרבים לתפילה, אבל באוטובוס דהוא רשות פרטית ואינו מיועד כלל לתפילה, בזה ס"ל למרן שליט"א דמדינא מותר לעבור ורק ראוי לזהר בזה.

וראה עוד בגליון 'כאיל תערוג' (פרשת תז"מ תשע"ז, גליון 202): 'סיפר לי רד"ב הי"ו שפעם הלך עם רבנו ובפתח ביהכ"נ היה שם אחד שעמד בתפילה אצל הפתח ונעצר [המספר הנ"ל] כדי לא לעבור לפני המתפלל, אבל רבנו המשיך בדרכו ואמר **לאו כל כמיניה לאסור עלי את הפתח**'. וכן מבואר במהרש"ם בדעת תורה (סי' קב) ודימה כן למת ברה"ר דמותר לסלקו לצד שלא להזיק ולהפריע לרבים [ויתכן דיהיה מותר רק להזיז את המתפלל מהמקום, כמו מת, אבל לא לעבור לפניו], ואכמ"ל.

יב. הנה שוב מצאתי למוח"ז מרן הגר"י **זילברשטיין שליט"א** (חשוקי חמד ב"ב יד, א עמ' צח) שנשאל בשאלה מעין זו, בכמה משפחות בודדות שדרו באופן זמני בישוב מבודד, והם יחדו מקום לתפילה, אך לא השיגו ס"ת, ונסתפקו האם יבנו בכסף שהיה עמם ארון קודש אף שאין להם ס"ת, או דמה טעם יש שיעמוד ריק.

והביא שם מוח"ז שליט"א מדברי הרש"ש ביומא (נג, ב) דהקשה בהא דאמרו שם **משניטל**

להתפלל על יד פתח הכניסה לביהכ"נ. ויש לעיין אם מותר לעבור כנגדם כדי להיכנס לתוך ביהכ"נ ולהתפלל, דשמעתי שיש מתירים מכיון שאין להם רשות לאסור ולמנוע מהציבור לעבור במעברים המיועדים למעבר. ואם ההלכה שיש להחמיר. האם בגוונא שע"י שיכנס ויעבור לפניהם, יוכל לבוא למקומו הקבוע וירוויח גם קביעות מקום וגם כוונה בתפילה (שלא יתפלל בלי סידור וסטנדר), האם יש להקל בכה"ג, וכתב לי הגר"א שליט"א: **'כך סבר אדמו"ר זלה"ה, אבל לא רצה לסמוך על כך למעשה'**, וכוונתו למרן הגרש"ז **אויערבאך זצ"ל**, ועי' בזה בהליכות שלמה (תפילה, עמ' קטו).

וע"ע בשאלת רב (ח"א עמ' ה) שנשאל מרן שליט"א כשא' נעמד שמו"ע בפתח ביהכ"נ אם כל הציבור צריך להמתין לו ולא לצאת, והשיב **'מן הצד יש להקל'**, כיון דזה מח' א"ר ומג"א - בזה אפשר להקל, אבל בפניו ממש - נראה דדעתו דאסור. ובס' דעת נוטה (ח"א עמ' שפג) נשאל מרן שליט"א במי שמתפלל שמו"ע באוטובוס אם מותר לעבור כנגדו, והשיב מרן שליט"א **'ראוי לזהר'**, וראה שם במקורות וביאורים דמדינא ס"ל למרן שליט"א דמותר לעבור כנגדו דחשיב שלא ברשות ואין יכול לאסור על אחרים.

ויתכן דיש לחלק בין ביהכ"נ דמיועד לתפילה,

וסיים שם מוח"ז שליט"א דשאל כן קמיה גיסו מרן שליט"א, ואמר שאין לזה טעם, לבנות ארון קודש כשאין ס"ת. ועוד כתב שם: 'באחד החדרים שבבית כנסת מסויים, יש ארון קודש שספר התורה אינו מונח בו בקביעות, והסתפקו מה הדין כאשר ארון הקודש ריק, האם כדאי לפותחו באמירת אבינו מלכנו, ושאר המקומות בתפילה בהם יש לפתוח את הארון, או שמא כיוון שאין בו ספר תורה, אין כל טעם בכך'.

וכתב שם: 'תשובה. לכאורה יש לפתוח את ההיכל הריק, שהרי נאמר במסכת מגילה (דף כה ע"ב) שמוכרים בית הכנסת מפני תיבה [ארון קודש]. רואים שלארון קודש יש חשיבות יותר מבית הכנסת, וכמו שיש ענין להתפלל בבית כנסת, כך יש ענין להתפלל לפני ארון קודש, אפילו שאין בו ספר תורה. אבל עדיין לא מצאנו שצריך לפותחו, ואמנם כשאמרתי את הדברים לפני גיסי הגר"ח קניבסקי אמר שאינו רואה כל טעם בפתיחת הארון הריק, עכ"ד מוח"ז שליט"א.

ובע"פ שמעתי ממוח"ז שליט"א דכשה' כבר ארון קודש וס"ת אלא שכעת אין ס"ת בתוכו, יש לצדד שכן יפתחו, דדווקא בארון קודש חדש שעוד לא ה' בו ס"ת א"צ לפתוח, אבל כשה' שם הס"ת כבר יש בו קדושה, וצ"ע בכ"ז (וע"ע במש"כ בזה מוח"ז שליט"א בספר 'עלינו לשבח', במדבר עמ' תי).

וע"ע בשו"ת אבני דרך (חי"ב סי' קיח) שדן בזה, וכתב דמצינו במטה אפרים (סי' תרכ סק"ז) שהביא את המנהג לפתוח את ארון הקודש כל זמן נעילה, וכמו שביאר שם באלף המגן 'וטעם פתיחת ארון הק' הוא כדי לעורר לבות בני אדם לאמר להם כי עת שערם להפתח, ויעמוד כל העם להתפלל תפילת נעילה ברעדה ובכוונה עצומה'. וא"כ בפשטות מטרה זו דווקא כשיש ס"ת, אבל כשאין ס"ת יביא לגיחוך בציבור.

הארון אבן היתה שם מימות נביאים ראשונים, ושתיה היתה נקראת, והק' הרש"ש למה לא עשו ארון אחר בבית שני, וז"ל: 'במשנה משניטל ארון אבן היתה שם. ק"ל מדוע לא עשו ארון אחר בבית שני, ואי משום דכתיב ונתת אל הארון את העדות. דמשמע דעיקרו אינו אלא לצורך העדות, הלא גם בחושן כתיב ונתת אל חושן המשפט את האורים וגו', ואפ"ה לדעת הראב"ד הבאתיו לעיל בספ"ק לא היו בבית שני, ומ"מ עשו את החושן לתשלום הח' בגדים. ואולי משום דכפל השי"ת בצווי נתינת העדות אליו בפרשת תרומה פסוק טז וכא משמע דלעכב שנה עליהו וכו'.../ עיי"ש. ומבואר דהרש"ש הבין דיש לבנות ארון גם אם אין לוחות, וא"כ יתכן דגם בענייננו כך, אולי ראוי לבנות ארון קודש.

אך כתב שם מוח"ז שליט"א דיתכן שיש מקום לחלק, דכל קושית הרש"ש היתה מכח דהוי כלי מקדש, שמצוה לעשותם, אבל בבית כנסת אולי אין מצוה לבנות ארון קודש כי אם לצורך הס"ת שיהיה לו מקום להיות בו, ואם אין כעת ספר תורה אולי אין מצוה לבנות ארון קודש.

וציין עוד מוח"ז שליט"א לדברי המנחת חינוך (מצוה צה סק"ט) שכתב דעיקר עשיית הארון הוא כדי שהלוחות יהיו מונחים בתוכו, כמבואר בפרשת תרומה 'ונתת אל הארון את העדות, ובמלכים (א, ה, ט) נאמר 'אין בארון רק שני לוחות האבנים'. ובבבא בתרא (יד, א) יש פלגותא דרבי מאיר סובר דגם ספר תורה היה מונח בארון, ושברי לוחות היו מונחים לכו"ע בארון, מכל מקום עיקר הארון היה בשביל הלוחות שהדברות היו עליהם. ובבית ראשון שנגזז הארון עם העדות בימי יאשיה, לא עשו עוד ארון, ובבית שני לא היה ארון מפני שנגזזו הלוחות אם כן לא היה מצוה לעשות ארון, יעו"ש. ואם כן לכאורה אף בענייננו אין ענין לעשות ארון קודש, אם אין ספר תורה.

(כ)

גלגול התפילין בעצמו

האם יש עניין לגלגל בעצמו את התפילין משום חיוב מצוה.

תשובה: יתכן.

❧ ענפי חיים ❧

א, פרשת חיי שרה, אות יט) שכתב בזה"ל: 'כשחולץ תפילין, טוב שהוא בעצמו יקפלים ויניחם בכיס לחיוב מצוה, ולא כאותם שנותנים התפילין לשמש שלהם לקפלן, ודוגמא לזה מצינו דאמרו רבותינו ז"ל (מגילה לב, א) גבי ספר תורה, הגולל נוטל שכר כנגד כולן וכו', עכ"ד.

וכ"כ בספר דברי תורה (ח"ה אות פז) בשם אבותיו ורבותיו, דדרך חסידים וישרים להשתדל לכוון התפילין בעצמם ולא היו נותנים לאחרים לכרכן כדי שלא יהא נראה כאילו המצוה היקרה הויה כעול עליו ומבקש ליפטר ממנה. וכ"כ בכף החיים (סי' כח סקי"ט). ובפסקי תשובות (סי' כח הע' 34) הביא מספר 'נמוקי אורח' בשם הדברי חיים מצאנז זצ"ל שכתב בשם הירושלמי (דלא נודע מקומו) שהעושה כן מצננים לו גיהנום.

***

ואביא כאן ספק נחמד, ששאלתי קמיה מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א: 'הנה נהגו העולם לחלוץ התפילין בר"ח קודם מוסף, ולהשאירם כך (בתוך הבתים, אבל קודם גלילתם) עד אחר חזרת הש"ץ דמוסף. והנה יל"ע באדם שיש לו אפשרות ליתן את התפילין לאחר לגוללם - מיד אחר שחולצם (כגון לבנו הקטן שכבר סיים תפילתו לפניו), האם יש ענין.

ושורש הספק - דמצד אחד לא טוב שיהיו התפילין מונחות כך בלא גלילה, ומצד שני מצינו בפוסקים שיש ענין שהוא בעצמו יגלול התפילין (בן איש חי פ' חיי שרה אות יט). וא"כ מה

וכתב שם דיש לדון בכל מנהג פתיחת ארון הקודש לגופו - מה טעם הפתיחה ולפי"ז אם יש ענין בארון קודש ללא ס"ת, כמו בעת הוצאת הס"ת (עי' שער הכוונות דף מח ע"ד), וכמו בעת אמירת 'אנעים זמירות' (עי' לבוש סי' קלג), ועוד, ע"ש.

והראני הגר"א פרינץ שליט"א (בעל 'אבני דרך') מה שכתב לו בזה הגאון רבי יוסף ליברמן שליט"א (בעל 'משנת יוסף'), בזה"ל: 'האם יש ענין לפתוח ארון קודש לתפלת אבינו מלכנו וכדו' אף כשאין בתוכו ס"ת. לצורך מה יפתחנו, שהאמנם שהארון קודש הוא דוגמת קודש הקדשים בבית המקדש כמבואר אצלנו בס"ד במשנת יוסף על הל' בית הכנסת (סי' כד ועוד), שבתי הכנסת שלנו נבנו ע"י עזרא הסופר וסיעתו שהלכו בגולה ועשו את מקדשי המעט כדוגמת בית המקדש, דהיינו הפאליש [פרוזדור] הוא כעזרה, ובית הכנסת עצמו הוא כההיכל, והארון הקודש הוא כקודש הקדשים, אבל לפתוח אותו זה רק כדי לעורר רחמי שמים עלינו שיפתח השי"ת שערי שמים לתפילתינו, ואם אין ס"ת למה יפתחנו, עכ"ד.

כ. שאלה זו מידידי הבה"ח יהושע דוד אורצל נ"ו. והנה מצאתי עוד ב'קובץ שו"ת' ממרן שליט"א (להרב קופ, ענייני תפילה, תשובה יא): "האם צריך לקפל טליתו או לכרוך תפילין דוקא ע"י עצמו. תשובה: מצוה (אם יכול)", ע"כ.

ושוב מצאתי שכבר קדם לזה הבן איש חי (שנה

להתפלל מוסף עם הציבור, יזהר שלא יניח הקציעה בהיפוך, דהיינו צד המעברתא למעלה וגופו של בית למטה, אלא יניחנו ביושר, ותכף יקפלו אחר תפלת מוסף, ע"כ. וע"ע בס' ברוך שאמר (עמ' של) לבעל ה'תורה תמימה' שכתב ג"כ שלא ישאיר התפילין גלויים.

ובספר הזכרונות (כת"י) כתב מרן שליט"א על הנהגת מרן החזו"א זצ"ל, והובא בדעת נוטה (ח"ג עמ' קטו, הע' 324): **'לא קפלם רק הניחם על כסאו עד אחר מוסף'**. וע"ע בדעת נוטה (ח"ג עמ' קפו) שנשאל מרן שליט"א אם מותר להשאיר התפילין כשהם לא מגולגלין, והשיב **'אין איסור ונכון לכסות'**.

וע"ע בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' מה) שכתב מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א שאי"ז כבוד התפילין, אך מאידך כתב להזהיר שלא לקפל בחזרת הש"ץ, וכתב שם בזה"ל: **'בשו"ע סוס"י כ"ה איתא ביום ר"ח חולצין אותן קודם תפלת מוסף, ובמ"א כתב (עפ"י כתבי האריז"ל) שלא לחלוץ עד אחר חצי קדיש שלפני מוסף, והנה מחמת כן יש מקומות שממהרים להתפלל מוסף ולכן חולצין ומניחים אותם על השולחן כשאינם מקופלים, ושמעתי על כמה גדולים זצ"ל שהקפידו שזהו בזיון לתפילין, ובסידור הגרש"ז כתב שחולצין קודם הקדיש, וכן בא"ר כתב לחלוץ לפני הקדיש שלא להפסיק בין הקדיש לשמו"ע, וכתב שיחלוץ אחר קדושת ובא לציון קודם שאומר יהי רצון וכו' שנשמור חוקיך ע"ש, להורות שאין הורדתן משום רצונו ליפטר מן המצוה אלא משום שהדין הוא להוריד כמו המבואר בגמ' דבמערבא אמרי על הסרת התפילין בלילה לשמור חוקיך, וכ"פ במ"ב שם סקנ"ט ואמנם העולם נהגו לחולצן אחר הקדיש.**

ונראה למעשה שאם יצטרך להניחם בלתי מקופלים כראוי ודאי יחלוץ קודם הקדיש, ולא כדאי להניחם בלתי מקופלים, ושמעתי

עדיף ממה, הענין שהוא יגלול התפילין בעצמו או כבוד התפילין שיהיו כך עד אחר התפלה ואז הוא בעצמו יגללם. מה דעת רבינו שליט"א בזה'.

וכתב לי מוח"ז שליט"א בזה"ל: **'יגלול לבד, כי אין לתפילין בזיון, אם מונחים כך, כדי שיספיק להתפלל תפילת מוסף במנין, וכיון שאין זה בזיון, למה יפסיד את הענין לגלול בעצמו'**. [ושב נדפס בקובץ 'ווי העמודים' (גליון 86, מעשה חושב סי' ג, עמ' קא): **'עדיף לגוללם לבד לאחר התפילה, כי יש בזיון של התפילין שמניחם סתם כך גלויות ואינו גוללם ומראה כאילו אינם חשובות בעיניו ושימתינו כי יש לו דברים חשובים יותר מהתפילין, אבל אם אינו גוללם מחמת סיבה, שהוא רוצה למהר להתפלל תפילה בציבור, אין זה חסרון כבוד בתפילין, וכיון שאין בזיון לתפילין שמונחים כך, למה יתן לאחר לגוללם, ויפסיד את הענין של הגלילה לבדו'**].

ומצאתי בס' 'מגד גבעות עולם' (להרב מיכל שורקין, ח"ב עמ' נט, אות ה) שהביא הנהגת מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל: **'הגר"מ זצ"ל היה מקפיד שלא להניח את התפילין כשאינן כרוכים, ולכן בר"ח היה גולל התפילין גם אם הציבור כבר התחיל להתפלל מוסף'**. והביא שם עוד על ג"א שראה אחד שהתחיל מוסף בר"ח כשהתפילין שלו אינם כרוכים בבית שלהם כהלכתן, והפסיקו באמצע התפילה משום איסור בזיון התפילין, ואמר שהוא איסור להניח כל תורה שבכתב כשהכתב פתוח ואינו מגולל, ומשום כן גוללים ס"ת תפילין ומזוזות שהוא בזיון להניחם כשהכתב פתוח.

אכן הבן איש חי (שם) כתב לא כן, וז"ל: **'גם יזהר לקפלו ולהניחו בכיס תכף ומיד אחר שיחלוץ אותו, ולא כאותם שחולצים ומניחים אותו מצידם, ואחר איזה רגעים מקפלים אותו, כי אין זה כבוד לתפילין שיהא מונח כך. ובזמן שיש לו הכרח לכך, כגון שחולצן קודם תפלת מוסף בר"ח, דאינו יכול לקפלו תכף מפני שרוצה**

באמצע חזרת הש"ץ, כמובא בספר 'אלא ד' אמות של הלכה' (פרק מ, סעי' ח): **'ומקפל את התפילין בחזרת הש"ץ כדי שלא יהיו מונחים בבזיון**. וכנראה שמרן סבור שמותר לעשות מלאכה זו בחזרת הש"ץ מפני כבוד התפילין (ועי' מ"ב ס' קכד סק"ז). ושמעתי ממרן על החזר"א שהיה מקבל התפילין אחרי מוסף, ע"כ. ואין למדין הלכה מפי מעשה (ב"ב קל, ב).

והגאון רבי **שמאי קהת גראס שליט"א** (בעל 'שבט הקהתי') כתב לי דבעלמא יש להקפיד לגלול מיד, אך בנד"ד מקפידין עפ"י חסידים לגלול בעצמו. ונראה שכוונתו שבאמת בנד"ד יכול להמתין עד אחר מוסף כדי לגלול בעצמו.

והגאון רבי **אליהו שלינגר שליט"א** (רב שכונת גילה, ירושלים) כתב לי בזה"ל: 'זה שהתפילין אינם מגוללים אינם בזיון לתפילין. כשאדם יוצא לשירותים באמצע התפלה ג"כ משאיר את התפילין באופן זה. ובפרט כשעושה כן כי צריך להתפלל מוסף. אמנם זה יותר מכובד שהתפילין יהיו מגוללים ומסודרים, ומנהג העולם שהמתפלל מוסף הוא עצמו מגולל את התפילין שלו לאחר מוסף, אא"כ הוא אדם חולה וצריך שמי שהוא יעזור'. [ובשפלינו זכר לנו, וידידי הרה"ג רבי יעקב אהרן סקוצילס שליט"א הביא דברים אלו בספרו 'אהל יעקב - פסקי הוראה' (ס' כה עמ' לד)].

***

[ועוד אוסיף בזה דבר נחוץ הנוגע לענין **גלילת התפילין וכבודם**, שראיתי שהובא בגליון 'כאייל תערוג' (גליון 187) מדברי מרן בעל **איילת השחר** זצוק"ל: 'רבנו סיפר שמרן החזר"א זצ"ל **הקפיד מאוד ברצועות התפילין שלא יגררו כלל על הרצפה** (להבין ולהשכיל, עמ' יז). ועי' במקור חיים לבעל החוות יאיר סי' כ"ה ס"א מש"כ בזה. ואמר רבנו: הנה הדבר ברור שיש להיזהר בקדושת הרצועות ואינו כמו חפצי מצוה, ואסור לשבת על רצועת תפילין, ואילו על ציצית מותר לשבת, ועי' חידושי ר' חיים הלוי

מגדולים זצ"ל שהקפידו מאד ע"ז. (ובמשנ"ב כתב שבשעת אמירת הקדיש אין לקפלן ולהניחם בתיקן שצריך לכיין בעניית הקדיש ולא לעשות אז אפילו תשמיש קל) ודעת רמ"ע מפאנו (ק"ח) בלאו הכי שחולץ אחר קדיש תתקבל לפני קריאת התורה שקריאת התורה דר"ח במקום קרבן מוסף ואין ראוי לשמוע בתפילין, וטוב הדבר לחלוץ באופן שיוכל להספיק בודאי להתחיל להתפלל מוסף כשהתפילין מקופלים ומונחים בכיסם.

וע"פ האמת החצי קדיש קודם מוסף כמו הקדיש שקודם מנחה, שהוא כתפלה לפני תפלת לחש דמוסף ושייך למוסף, ולכן צריך שיהא סמוך ממש ולא כדאי להפסיק, ועיין רמב"ם ספ"ט תפלה שהקדיש קשור לתפלת מוסף, ומה שנהגו להקפיד לא לחלוץ עד אחר חצי קדיש שלפני מוסף וכמבואר בהאריז"ל **היינו גם שבזה נוסף עוד קדיש בתפילין, אבל אין ראוי לעשות כן אם עי"ז יגיע בזיון לתפילין כיון שמונחין בלתי מקופלין וגם מצוי שמפסיקים זמן רב בין הקדיש למוסף, ולכן לדעתי ראוי יותר מדינא שיחלוצו התפילין כשאומר יהי רצון בבא לציון ואז מסמיך הקדיש למוסף והם מקופלים, אבל לא נהגו כן**.

ובכתבי הקדוש האריז"ל מביא שעד אז חול ולכן התפילין עליו, והיינו כפי מנהגו שבחול נמי מניחן עד סוף התפלה ממש אחר קדיש יתום דעלינו וכמבואר בשער הכוונות סוף דרוש ה' מתפילין, ולכן גם בר"ח דורש עד סוף חצי קדיש, אבל לדין כשלא מקפידים גם בחול עד סוף קדיש דעלינו, פשיטא שבר"ח יחלוץ קודם קדיש ולא יניח בלתי מקופלים דהוה כעין בזיון לתפילין, וכמו שהקפידו גדולי ישראל זצ"ל, עכ"ד מרן הגר"מ שליט"א.

וע"ע בדעת נוטה (שם, עמ' קטז) שנשאל מרן שליט"א אם אפשר לגלול בחזרת הש"ץ, והשיב **'טוב להמתין לאחר חזרת הש"ץ'**. אך צ"ע דמרן שליט"א עצמו מיקל בזה לגלול התפילין

(כא)

תפילה מסידור שנדפס ע"י יר"ש

ידוע מה שכתבו בספרים שהמתפלל מתוך סידור שנדפס ע"י אנשים שאינם יראי שמים – תפילתו פחות מתקבלת ונשמעת. ויש להסתפק, ביש לפניו ב' סידורים, האחד שנדפס ע"י יר"ש אך אין הדפוס יפה ופחות נמשך מלהתפלל בו. ויש סידור נוסף שנדפס ע"י אנשים שאינם יר"ש – אך הוא מודפס באותיות נאות ודפוס יפה ויותר מושך אותו להתפלל בו, האם יתפלל בו או לא.

תשובה: הראשון.^{כא}

 ענפי חיים

דאפי' שמונחים במקומם ונוגעים בקרקע כבר הוי בזיון, ואמר בפשיטות דגם כשרק נוגע ברצפה כבר הוי בזיון גדול.

ושב הראוני בדעת נוטה (ח"ג עמ' ח) שהשיב ע"ז מרן שליט"א דאין חילוק אם נגרר או מונח, ובס' הזכרונות כתב מרן שליט"א שהחזו"א הי' מקפיד בזמן ההנחה שלא יגע בארץ, אפי' שכשלוש זה רק נוגע ולא נגרר. ונשאל עוד מרן שליט"א אם כשה נגרר במקום מרוצף על אבנים אם מותר, והשיב 'עמש"כ בשיח השדה גיטין נו, א', דשם צידד להתיר שיגררו על הארץ אם זה מרוצף, ומוכח כן מבן ציצית הכסת שהיתה ציציתו נגדרת ע"ג כרים וכסתות. וה"ה מרוצף, אך כתב שעדיין יש לזהר דעדיין יש בזה בזיון. ומסוכה (מא, ב) דהיו מניחים הד' מינים על הקרקע בעת ברכת כהנים – אין ראייה, דאין איסור להניח ציצית על הארץ בעלמא, אבל בזמן קיום המצוה זה בזיון, וגם רצועות חמור טפי דיש מחלוקת אם זה גוף הקדושה או רק תשמיש קדושה, ואם זה גוף הקדושה אזי חשיב כמו ספר ואסור להניחו בקרקע, ויש עוד להאריך בכ"ז, ואכ"מ].

כא. הנה יעוי' בספר חסידים (סי' רמט) שכתב בזה"ל: 'אחד היה רגיל להתפלל בכילה (בחדר)

הל' תפילין פ"א ה"א מה שהאריך בענין זה (איילת השחר שבת ע"ט, ב').

והביאו שם עוד מדברי מרן ראש הישיבה הגרי"ג אדלשטיין שליט"א (גליון דרכי החיזוק, גליון 279): 'ולדוגמא נזכיר דבר אחד שרבים אינם יודעים מזה, כשמורידים את התפילין, יש להזהר שרצועת התפילין לא תיגע ברצפה, ואם הרצועה נוגעת ברצפה זה חטא. ושמעתי לפני שנים רבות מאדם מבוגר שזכה להיות בן בית אצל מרן הגאון רבי יצחק אלחנן זצ"ל, וסיפר כי פעם אחת ראה רבי יצחק אלחנן אדם שהחזיק תפילין, ורצועת התפילין נגעה בארץ, ונזעק רבי יצחק אלחנן ואמר: "תשמישי קדושה!" ואמר כן בצעקה, מפני שלא היה מסוגל לראות את זה. והוסיף אותו יהודי, כי חרדתו של רבי יצחק אלחנן עשתה עליו רושם שכל ימיו לא היה מסוגל לראות שרצועת תפילין תיגע ברצפה. עד כדי כך זה השפיע עליו. כשרואים יראת שמים – מושפעים!', עכ"ד מרן הגרי"ג שליט"א.

ופ"א שאלתי למוח"ז מרן הגרי"ג זילברשטיין שליט"א בהא דיש להקפיד שחוטי הציצית או רצועות התפילין לא יגעו בקרקע, האם הבזיון הוא דווקא כשהחוטים נגרים על הקרקע או

הסתופפו באילנות תחת מעשה', משום דאין השכינה שרויה אלא על פועל צדק, וכמ"ש ב"מ פ"ה בר' חייא דשדא כיתנא כו' ראה שהיה מתחילה ועד סוף בפועל צדק, עכ"ד, ועי' ספורנו ריש פר' פקודי, ושמעתי שהגר"ח וכו'... עכ"ד ה'אבן שלמה'. וע"ע במהרש"א בח"א (ב"מ שם) דביאר כע"ז דרצה ר"ח שיהיה מתחילת הדבר לשם תורה ולמצווה ובטהרה, ללא שום שיתוף דבר וכוונה אחרת שלא לש"ש, ואז יש הצלחה, ע"ש].

וע"ע בספר טהרת הקודש (מאמר קדושת העינים פ"ו) שכתב: 'ירגיל האדם את עצמו ללמוד מתוך ספר שנדפס ע"י אנשי יראי ה', כמו שהיה מעשה אצל אחד מהצדיקים שבא למקום אחד והיה בימי הסליחות ונתנו לו סידור של סליחות ואמר שאין רואה אותיות וכן נתנו לו כמה סידורים עד שנתנו לו סידור שנדפס ע"י אנשים יראי שמים ואמר - עכשיו אני רואה אותיות כי אותו סידור שמדפיסים אנשים קלי הדעת אין נדפס עליהם צורת קדושה, לכן ישתדל עצמו כל איש ירא ה' לרכוש לו ספרים שנדפסו ע"י יראי השם', עכ"ד.

ועוד ראיתי בקובץ 'מה טובו אהליך יעקב' (חי"א עמ' ד) שנדפס מס' אהל יהושע ל ידידי הרה"ג רבי נחום סילמן שליט"א על מרנא ורבנא קדוש ישראל הגה"ק מהרי"ל דיסקין זיע"א, ושם הביא מספר 'בשערייך ירושלים' לרבי יהודה אהרן וייס ז"ל (עמ' 88) בזה"ל: 'ספרו לי ממקורביו, כי היה מקפיד מאד ללמוד רק בספרים שידע בבירור שנדפסו בדפוס אשר בעליו היו תלמידי חכמים ונזהרים בקלה כבחמורה, משום כך היה לומד אך בש"ס שנדפס בדפוס סלאוויטה, כי המודפיסים האלה היו ידועים ליראי שמים גדולים', ע"כ.

[וע"ע בשו"ת הלכות קטנות (סי' טו) דלא נקריית התורה 'תורה' אם נכתבה בלא קדושה, והרי היא כגוף בלי נשמה, וע"כ חשש לאותם

שהיתה מיוחדת לו בטהרה והיה נענה, אחר זמן היה מתפלל ולא נענה, והיה מתענה ולא הועיל, שאל לחכם, א"ל - מתפלל ומתחנן אתה בספר שרשע כתבו, א"ל אני נתתי לכתוב לפלוני הסופר ושכרתי אותו לכתוב על קלף שלי יפה, השיב לו החכם - כשהיה כותב לך היה לכו מלא טינא ועולה, ואין קטיגור נעשה סניגור, לכך אין ראוי שישמע לך בעוד שאתה מתפלל בו. וכן מי שמחק ספר פסול וכתב בו ומתפלל בו ואפי' לחותכו חתיכות ליהנות ממנו אינו ראוי כי ראויים לישרף, עכ"ל.

וע"ע בספר חסידים (סי' תשע"א): 'אחד היה יושב על קתדרא בבית הכנסת, והיה סופר, והיה מתנהג כאילו הוא צדיק והוא רשע גמור וערל, ובא חכם לאותו העיר, אמר החכם לאחד מבני העיר אנה אשב בבהכ"ס, אמר לו פלוני הסופר נתישב בעיר אחרת, תוכל לישב במקומו על קתדרא שישב שם וקולמוסיו ודיו עזב בכאן. אמר - לא אשב במקום פלוני, ולא אכתוב בקולמוסיו, ולא בדיו שהיה לו, ולא אתפלל בסידור שכתב לו, כי אין קטיגור נעשה סניגור, ע"כ.

וע"ע בספר 'אבן שלמה' (פ"ה אות ד, בהגה"ה) שכתב הג"ר שמואל מאלצאן זצ"ל בשם מרנא בעל 'נפש החיים' זיע"א: 'ושמעתי שהגר"ח מוואלאזין הי' אומר שהלומדים בספרים שנדפסו בדפוס אדם שאינו הגון, אין להם הצלחה בלימודם', עכ"ל.

[הנה בתחילת דבריו ביאר הא דאיתא בב"מ (פה), ב דרבי חייא עשה שלא תשתכח תורה, שזרע פשתן ועשה מזה רשתות לצוד צביים לשוחטם וליקח הקלף ולכתוב החומשים ללמד, ולמה לא קנה קלף וכתב ע"ז. וז"ל: 'כתב רבנו [הגר"א] בליקוט ריש ת"ז ע"ד, דהראשונים, בכל מקום קיבוצם להשראת שכינה לא רצו שיהיה בבית שהוא מעשה ידי אדם, שמא היה בו מעשה אחד שלא בכונה קדושה, וע"כ

נבנצל שליט"א: 'האם יש מקור לכך, שתפילה בסידור שנדפס שלא ע"י יר"ש פחות (או לא) מתקבלת', השיבני בזה"ל **'מקור איני יודע, אבל הוא דבר מסתבר'**. ושוב שאלתי: 'והאם זה גם בלימוד מתוך ספר (דא"כ לא שבקת חיי וכו', וכי יכול לברר על כל ספר וספר מי הדפיסו)', וכתב לי **'כן'ל'**. שוב שאלתי השאלה הנ"ל בסידור א' מהודר ויפה יותר אך בדפוס שאינם יר"ש, וסידור ב' אינו מהודר אך נדפס ע"י יר"ש באיזה מהם יבחר, והשיבני **'איפה שמכוון יותר'**. הרי דס"ל דלא כמרן שליט"א, דהכוונה היא עיקר וקודמת למעלת דפוס יר"ש.

[ובמש"כ מו"ר הגר"י מקלב שליט"א לעיל דטעות בידו, ובאמת יכול יותר בסידור שנדפס ע"י יר"ש, י"ל דזה ענין מציאותי, דסו"ס אם סידור זה אותיותיו שבורות ומטושטשות, וסידור ב' נאה ומהודר - ולפי טבעו יכול בו יותר, אזי שוב יל"ד דהכוונה עיקר וקודמת למעלת הדפוס, וצ"ע].

וכמו"כ שאלתי כן קמיה הגר"א דינר שליט"א (רב קהילת דברי שיר, ב"ג): 'האם יש בעיה להתפלל בסידור שנדפס ע"י אנשים שאינם יראי שמים, והאם צריך לברר אחר כל סידור מי הדפיסו', וכתב לי **'אין צריך לברר'**. ושוב כתב לי **'אם יודעים שנדפס ע"י חילונים, לא כדאי להשתמש בהם'**.

ואסיים בחידוש שכתב לי בעניינא דא - הגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א (רב שכונת גילה, ירושלים): 'אכן, זה נכון. אלא שיש הטוענים בצדק כי זה היה שייך רק בשנים קדמוניות שהיו משקיעים הרבה בכל סידור או חומש, רבל כיום שהכל עובר במכונות דפוס אוטומטיות וכמעט שיד אדם אינה מעורבת בו, לכן כל זה לא שייך בימינו. ומ"מ תמיד עדיף לקנות ספרי קודש שנדפסו ע"י יהודים יראי שמים, עכ"ד [ולעיל בסמוך ציינתי לדברי המ"ב בזה, וע"ע במ"ב (סי' רמ סקכ"ט), ובשו"ת

הספרים שמדפיסים העכו"ם. ועי' בשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' טו, הובא בברכ"י יו"ד סו"ס רעא) דהשיג ע"ז דבתורה שבע"פ אפשר דאפי' נכתבו ע"י מינין ג"כ מותר להצילם מפני הדליקה כיון שאנו יכולים ללמוד מהם. ובספרים שנדפסים בשביל ישראל, אפי' ע"י מין - יש לו דין קדושת ספרים כאילו הדפיסו ישראל. וע"ע בשו"ת חוות יאיר (סי' קפד) ובפתחי תשובה (יו"ד סי' רעא סק"כ), ובשערי תשובה (או"ח סי' שלד סקט"ז), ובשו"ת פנים מאירות (ח"א סי' מה), ואכמ"ל].

***

והנה בתשובת מרן שליט"א דיקח הסידור שנדפס ע"י יר"ש אע"פ שיכוין בו פחות, יל"ד דלכא' כוונה בתפלה עדיפא מ'ענין' צדדי שהספר יודפס ע"י יר"ש, ואולי כוונת מרן שליט"א רק בתוספת כוונה ולא בכוונה הפשוטה והעיקרית. ומו"ר הגאון רבי יואל מקלב שליט"א כתב לי ע"ז בזה"ל: **'פשוט שכוונת מו"ר מרן שליט"א דטעות היא בידו, ויותר יכוון כשיתפלל בסידור הנדפס ע"י יר"ש, עכ"ד** (והובא גם במכתביו שבסו"ס, אות כח).

ושוב הראוני דהנה הרמ"א כתב (או"ח סי' נג סכ"ו) 'יש מי שכתב דשליח צבור יתפלל מתוך ספר המיוחד לצבור, דודאי נכתב לשמו (מהר"ל בשם רוקח)', וכתב שם המשנ"ב (סקפ"ז) 'פ' נכתב לש"ש ולא לשם התפארות, ואפילו אם הסידור של היחיד הוא בכתב נאה יותר מהצבור. ובספרים הנדפסים אין חילוק בין של צבור ליחיד וכו', עכ"ד.

הרי חזינן מדברי המ"ב שני חידושים, דאפי' אם הסידור השני נאה יותר מ"מ יקח הסידור של הציבור שנכתב לש"ש. וגם שבספרים הנדפסים אין חילוק - וזוהי סברת הגר"א שלזינגר שליט"א שכתבתי לקמן לכא'.

וכששאלתי כן קמיה הגאון רבי אביגדר הלוי

בשור"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' קכו), וז"ל: 'שאלה. זה עשרות שנים מביאים כאן לדרום אפריקא מאמריקא סידורים שסודרו מחדש באותיות מאירות ונדפסו, ומחירם זול מאד, אבל קשה לברר אם כל העוסקים במלאכת דפוס שומרי תורה ומצות, ושמענו מפה קדוש הגר"ח מוולזין זצ"ל שגילה דעתו שאין הצלחה לתפלה או תורה כשמתפללים או לומדים בסידור או ספר הנדפס ע"י אינשי דלא מעלי (עיין שור"ת זקן אהרן ח"א סימן ט').

ונראה דאף שדפוס בזמנינו לא נקרא מעשה האדם מ"מ כיון שיש לעובר עבירה חלק בסידור שעל ידו מתפללין אינו ראוי שיהיו בעלי עבירה המדפיסים גם בזה"ז. לפיכך נראה להעדיף סידור שנדפס מזמן רב, מזמן שלא מצוי פועלים בעלי עבירה, ובדפוס המפורסם לתהלה, ואם אפשר בספר הנדפס נאה ויאה שע"י דפוס ממש ולא צילום יש קדושה בסידור וכמבואר במג"א ר"ס רפ"ד, אבל גם אם צולם כיון שצולם מספר שתוכנו כשר מותר, אבל הבתי דפוס שכל רצונם להתעשר ומביאים פועלים מחללי שבת או נכרים או בעלי עבירה אין בזה ברכה, וראוי שיהיה בראש הסידור הסכמה שהספר נדפס על ידי שומרי תורה ואז ברכה והצלחה למתפלל או לומד בו.

ואנו מתפללים וחוזרים ומתפללים ולא נענים בעו"ה, ומי יודע אולי גם דבר זה מקטרג שתפלותינו לא יתקבלו במרום, וראוי ונאה לתקן הדבר. (ועיין שור"ת מהר"ם שיק א"ח ס"ט). ועיין בקונטרס מיוחד בספר היובל הדמאור (עמוד ת"ו) שמאריך להביא שיטות הפוסקים מגדולי הזמן כולל זמנינו בגודל הגנות להתפלל בסידורים וללמוד בספרים שנדפסו ע"י פועלים גויים ומחללי שבת, וראוי לכל אחד לדרוש ולחפש סידור שנדפס על ידי שומרי שבת לבד, שזהו סגולה נפלאה שיתקבלו תפלותיו, ויש לחפש היטב כי מועטים הם!.

מהרש"ם (ח"ג סי' שנו), ובד' החיד"א בס' עין זוכר (מע' א, אות עט), ובחזו"א (יר"ד סי' קסד סק"ג).

ועוד הראני ידידי הרה"ג רבי משה חליוה שליט"א בשור"ת מים חיים (עמ' קסה) שנשאל מרן שליט"א: 'מהחיד"א שיש ענין שיהיה לאדם הזוה"ק בבית, ויש לי הזוהר עם פירוש הסולם שנדפס והופץ ע"י איזה כת בעלי קבלה שהשמועה עליהם שהם רשעים, אבל אין שום שינוי בהזוהר, האם יש בזה חסרון מה שנעשה בהוצאת רשעים והספר עצמו הוא צילום של הזוהר בלי שום שינוי'. והשיבו מרן שליט"א 'יותר טוב זוהר רגיל'.

ועוד הראני ידידי הנ"ל במש"כ בס' גם אני אודך מתשובותיו לידידי הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א (חלק כה, סי' מ אות ג, עמ' נה), ושם כתב בתו"ד בזה"ל: 'ומשכבר הימים זכיתי לשאול מקמיה מו"ר מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א ע"ד שימוש בתהלים מהוצאת 'סיני' דשמעתי דמון הקה"י ז"ל יצא נגדם ואמר לי מרן שליט"א בזה"ל 'אמרו שהיה שם משומדים' והוסיף ואמר שבנוגע להיום אינו יודע. ואמרתי דיש לי תהלים מהוצאה זו שנדפסו לפני כשלושים או ארבעים שנה, ואמר לו מו"ר מרן שליט"א שאקח תהלים אחר (כמוד' שהראיתי בו בפרק למו"ר מרן שליט"א תהלים זה, ודפדף בו בין הדפים והסתכל בשער). אכן בהיותי פ"א בביקור חג אצל הגה"צ המקובל רבי שריה דבילצקי זצוק"ל ותוך כדי שיחה נתגלגלו הדברים ע"ד הוצאת סיני ואמר לי שמותר להשתמש בספרים של הוצאה זו וכו', עכ"ד.

ועוד הביא שם מס' אריה שאג (עמ' תשלט) שנשאל מרן שליט"א: 'ספר קונקורדנציה על התנ"ך בהוצאת סיני, האם עדיף לא להשתמש בזה, או שמכיון שזה רק מקורות ולא לימוד שפיר דמי, והשיבו מרן שליט"א 'מותר'.

וע"ע במש"כ מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א

(כב)

בהנ"ל

שאלתי ממרן שליט"א במי שיש לו שני סידורים, אחד יפה שנמשך להתפלל בו אך נדפס שלא ע"י יר"ש, ואילו אחד שנדפס ע"י יר"ש אך פחות יפה ופחות נמשך מלהתפלל בו, באיזה יתפלל, והשיב מרן בסידור של יר"ש.

ורציתי לשאול, האם כוונת מרן שליט"א גם כשפחות יכוון בסידור הפחות יפה, האם גם אז יבחר בו.

תשובה: כן.

ענפי חיים

בשופר שעשאו גוי, אם יש בזה חשש כל שהוא. וכתב שם בתחילת דבריו דלא מצינו שום פסול כה"ג, ורק בתפילין ובציצית דיש מצוה בעשייה עצמה (עי' שו"ע או"ח סי' יא ס"ב), לכך גוי פסול מלעשותם. ועוד מצינו (ר"ה שם) דשופר של ע"ז אם תקע בו יצא, ובשו"ע (או"ח סי' תקפו סכ"ב) מבואר דאם עשה עכו"ם שופר ביו"ט מותר לתקוע בו. ורק דן אם יש הידור שישראל יעשה בשופר, וכגון כשיש לפניו ב' שופרות, א' גוי עשאו והב' ישראל, מה יעדיף. וכתב שם בהמשך דבריו (עמ' שנא) דלפי"ד האבן שלמה (הר"ד לעיל) דהראשונים לא היו מתקבצים בבית אלא בשדה משום שמא היה בו מעשה ידי אדם שלא בכוונה קדושה, א"כ אולי גם גבי שופר יש ענין שיעשה ע"י ישראל בכוונה ראויה, ויש בו יותר קדושה [ושוב נסתפק שם בסו"ד אם השופר שעשה הגוי תוקע טוב יותר, מאי עדיף, יעו"ש].

ומעלה מיוחדת בסידורים כששם הוי' הקדוש נדפס במלואו ולא בשני יודין שאינו אפילו כנוי, דכשקורא בסידור עם שם הקדוש, ממשיך בקריאתו וכתבתו כראוי קדושה מיוחדת, וסגולה נפלאה שיכוון ותפלותיו יתקבלו, וראוי לחפש סידור שנדפס כולו רק בשומרי תורה, ושמו יתברך הקדוש נכתב במלואו. ודברינו נכונים בעזהשי"ת, שטוב הדבר ונאה בסידור לקבל הסכמה, ובתוכו יירשם שהמדפיסים שומרי תורה, שזהו סגולה נפלאה שהתפלות יתקבלו, ואני מכיר כמה סידורים מקדושי עליון שחזרו והדפיסו, אבל על ידי בעלי עבירה, וממילא אין הקדושה וסגולה למתפלל בו, עכ"ד מרן הגר"מ שליט"א (וע"ע במש"כ שם סי' תקלו).

ואסיים במש"כ מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בחשוקי חמד (ר"ה כח, א עמ' שג) לדון

(כג)

רחיצה קודם התפילה

האם מותר לרחוץ גופו קודם התפילה גם בסבון וכדו', כשחושב שיוכל להתפלל יותר טוב אחר כך, וגם יחסוך בכך ביטול תורה (שלא יצטרך להתרחץ אחר כך על חשבון הסדר).

תשובה: יכול^כ.

✽ ענפי חיים ✽

סעודה בע"ש קודם תפלה שרי דחפצי שמים המה, הא בחול אסור^א.

וראה בהליכות שלמה (תפלה פ"ב ס"ח, עמ' יב) שנדפס ממון הגרש"ז אויערבאך זצ"ל: 'אין ראוי לרחוץ הגוף בסבון וכדומה קודם התפלה, אבל להשתטף במים בלבד אפשר דמותר', עכ"ד.

ובדבר הלכה (אות יא) הוסיפו ע"ז: 'דאף שמבואר בסי' פ"ט ס"ז שלא גזרו על מרחץ סמוך לשחרית, מ"מ היינו דוקא סמוך לשחרית, אבל משהגיע הזמן דהיינו משעלה עמוד השחר, הרי בלא"ה אסור לאדם להתעסק בצרכיו, ולכן אף שמקילים להחשיב את הרחיצה כצורך התפלה והו"ל חפצי שמים דמותר, מ"מ רחיצה בסבון הריהי צרכי עצמו בלבד ואין לראותה כצורך התפלה, ולכן מסתבר להחמיר (וגם בעיקר הדין יש מקום לומר דכיון דהטעם שלא גזרו על מרחץ סמוך לשחרית כתב הב"י דהוא מפני שאין זה מצוי, א"כ בזמננו שרגילים ברחיצה בבוקר מסתבר שאם יתרחץ בסבון יכנס גם באמבטיא וימשך, כמו בשאר הדברים שאסרו חז"ל שמא ימשך, ולכן המחמיר תבא עליו ברכה). ומ"מ אם הוא לפני זמן תפלתו הקבוע אפשר דמותר הואיל וזמנו להתפלל עדיין לא הגיע, וכדלהלן סי"א, עכ"ד.

ובארחות הלכה (הע' 37) הביאו עוד: 'והוסיף לשואל, שגם הטובל במקוה שמקפידין שירחץ

כב. הנה יסוד השאלה היא משום מה שפסק השו"ע (אר"ח סי' פט ס"ג) דאסור לו להתעסק בצרכיו או לילך לדרך עד שיתפלל תפילת י"ח, ולא לאכול ולא לשתות וכו'. ומקור הדבר מברכות (יד, א) אמר רב אידי בר אבין א"ר יצחק בר אשיאן, אסור לו לאדם לעשות חפציו קודם שיתפלל, שנאמר (תהלים פה יד) צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו. ופירש"י שם 'תפילה שמצדיקו לבוראו, והדר וישם לדרך פעמיו'.

והנה לגבי רחיצה, מצינו ברמב"ם (פ"ו מהל' תפלה ה"ז): 'אף על פי שתפלת ערבית רשות לא יבא אדם ממלאכתו ויאמר אוכל מעט ואישן קמעא ואחר כך אתפלל שמא תאנוס אותו שינה ונמצא ישן כל הלילה אלא מתפלל ערבית ואח"כ אוכל ושותה או ישן, ומותר להסתפר וליכנס למרחץ סמוך לשחרית מפני שלא גזרו אלא סמוך למנחה שהוא דבר המצוי שרוב העם נכנסין שם ביום, אבל בשחר דבר שאינו מצוי לא גזרו בו, ע"כ. וכן פסק בשו"ע (שם, סעי' ז) 'מותר להסתפר וליכנס למרחץ סמוך לשחרית, שלא גזרו אלא סמוך למנחה שהוא דבר המצוי'. אך אין מזה ראייה, דיעויין שם במשנ"ב (ס"ק לו) שכתב: 'דוקא סמוך לשחרית דהיינו קודם שעלה עמוד השחר, אבל משעלה עמוד השחר – גם זה אסור (א"ר)', והיינו מדין עשיית צרכיו קודם התפילה [וכמו שסיים שם: 'ולקנות צרכי

(ח"ו סי' מג) דרחיצה במקלחת הוי דרך עראי כרחיצת פניו ידיו ורגליו ואין איסור בזה קודם התפלה, אבל המחמיר - תבוא עליו ברכה. והביא עוד בשם מרן שליט"א דמי שקשה לו להתפלל בלי רחיצה רשאי להתפלל במקלחת קודם התפלה.

וכששאלתי כן קמיה מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א באיסטניס שרוצה לרחוץ גופו קודם התפילה בסבון (שיוכל להתפלל ע"ז יותר טוב), השיבני דאם ישפוך ע"ע ברחצה ט' קבין, יהיה זה גם לטבילת עזרא, ושרי.

[ובאמת, דנו בזה הפוסקים אם אפשר לקיים דין שפיכת ט' קבין על גופו במרחץ (כמב' במשנ"ב סי' פח סק"ד) - ע"י ברז במקלחת, ונשאל בזה מרן שליט"א בס' דעת נוטה (ח"א תשובה קד, עמ' רלא), בזה"ל: 'נסתפקתי אם מקלחת מועיל לדין ט' קבין, והשיב 'אינו מועיל'. ובמקורות וביאורים (הע' 98) כתבו: 'ברשימות הוראות החזו"א בכת"י רבינו שליט"א כתב וז"ל, העידו שאמר שטו"ש לא מהני לט' קבין לטבילת עזרא משום דהוי כמו יותר מג' כלים (עי' מ"ב סי' פח ס"ק ד) עכ"ל'.

והביאו שם שבמק"א נשאל מרן שליט"א שבס' מעשה איש (ח"ה עמ' לב) הובא בשם מרן החזו"א זצ"ל: 'מקלחת לט' קבין לבע"ק, סבר שלא מהני, ומשום שצריך קב בפעם אחת, וכשיש חורים קטנים לא מהני, ע"כ. ונשאל מרן שליט"א דצ"ע מה המקור לחידוש זה, והביאו דמצינו בפ' הגר"א (סופ"ג דמקוואות) דמפרש לשון המשנה 'מכלי אחד מצטרפין' דהכוונה אפי' ממקומות הרבה כמו מן הצרצור, והרי הצרצור הוא כלי עם חורים קטנים כעין מעשה רשת כדפי' הרע"ב שם. והשיב ע"ז מרן שליט"א: 'צרצור הוא כלי זה אינו כלי, עכ"ד.

וצ"ע ברוצה להסיר הסוגר שע"ג הברז, כדי שיצאו המים, מי מהני, והראוני דבס' תורת המועדים כתב בשם מרן שליט"א דמהני. ועוד

גופו במים קודם הטבילה, מ"מ ראוי שלא ירחץ בסבון, שהרי אינם מקפידים אלא על רחיצה משום נקיות ולא דוקא בסבון (ואף אם ע"ז יצטרך לרחוץ אחרי התפלה וימנע מלימוד באותו זמן, דבזה יתכן דשרי, מ"מ לא יעשה כן, שלא ילמדו ממנו אחרים להיתר בכל גווני', ע"כ, ע"ש עוד.

אכן גבי רחיצה קודם המקווה, יעויין מה שכתב בזה מרן הגר"ש וואזנר זצ"ל בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' א, אות ב): 'ואשר שאל כב' בענין המבואר באו"ח סי' פ"ט דלא יכנס למרחץ לפני תפלת שחרית, וא"כ על מה סומכים בנ"א דרוחצים במקלחת וסבון כרגיל לפני התפלה. הנה לשון השו"ע סי' פ"ט ס"ג, מותר להסתפר וליכנס למרחץ שלא גזרו אלא סמוך למנחה, ובא"ר שם ומובא ג"כ במ"ב, דההיתר רק לפני עלות השחר אבל מעלות השחר ואילך גם זה אסור, איברא בא"ר ס"ק י"ב משמע דלא בירא לי' בכלל האי דינא דיאסר מרחץ לפני תפלת שחרית גם בהגיע זמן תפלה עכ"פ ספיקא דדינא הוא, ועלינו להחמיר לכתחלה, אבל בנ"ד יש ללמד זכות כיון דעיקר כניסת בני"א למקוה הוא לטבול טבילת טהרה טבילת מצוה להתפלל בטהרת הגוף ונפש (אעפ"י שאין חיוב) ומה שרוחצים תחת המקלחת כדי להעביר כל לכלוך כעין חפיפה, וגם עצם עמידה תחת המקלחת בלי לשבת במים חמים בכל הגוף הוא רק רחיצה ארעית כלפי הלכה זאת, ואין חשש שיבא לידי בטול תפלה עי"ז, אבל פשוט שע"ה המאריכים ברחיצה זו שהוא דבר מגונה, עכ"ד.

וראה עוד בס' נקיות וכבוד בתפלה (פ"י סי"ז, עמ' פה) שהביא ממרן הגר"נ קרליץ זצ"ל (בס' שיח תפלה, עמ' תרצג) דמותר לרחוץ במקווה, וכן הביא שם ממרן הגר"ש אלישיב זצ"ל. ועוד הביא משם הגר"נ קרליץ דפניו ידיו ורגליו מותר קודם התפלה, וכן אם רוחץ עצמו משום שמפריע לו באיזה מקום בגופו, מותר, ואפי' אם צריך ע"ז סבון (ושוב נדפס בחוט שני, פסח, עניינים שונים אות ה, עמ' שז). ועוד הביא בשו"ת אז נדברו

(כד)

לומר 'יתברך וישתבח' כשאנו שומע מהש"ץ

אדם המתפלל במנין שלחזן יש קול חלש, ומסתפק אם יצליח לשמוע מהחזן את מילות הקדיש "יתברך וישתבח" וכו' שהחזן מוציא את הציבור ידי חובה, כמ"ש במשנ"ב (סי' נו סקט"ו), האם יאמר מספק יתברך וכו' (וכמנהג הספרדים), או לא.

תשובה: לא.

ענפי חיים

תיבות, ואנו שעונים רק ז' תיבות וצאין ידי חובה בשאר התיבות על ידי שומע כעונה מהשלח צבור, כמבואר במ"ב סימן נ"ו ס"ק ט"ו, וממילא כשעובר ברחוב ואינו שומע את הקדיש, שאז אין לו ענייה בת כ"ח תיבות, רצוי שיאמר בעצמו 'יהא שמייה רבא מברך לעלם ועלמי עלמיה יתברך, וישתבח, ויתפאר, ויתרומם, ויתנשא, ויתהדר, ויתעלה, ויתהלל, שמייה דקודשא בריך הוא, לעילא מן כל ברכתא ושירתא, תושבחתא, ונחמתא דאמירן בעלמא'. ולחזק זאת הוסיף רבנו את דברי הגירסא במעשה רב הל' תפילה (אות נה) שאם הש"ץ המשיך יתברך וכו' בשעה שעדיין השומע ענה יהא שמייה רבא וכו', יאמר השומע המשיך התיבות יתברך וכו' עד שיגיע לתיבה שעומד בה הש"ץ ומשם ישמע ויצא י"ח כדין שומע כעונה, עכ"ד מדברי מרן הגראי"ל שטיינמן זצוק"ל.

והנה שאלתי שאלה זו מקמיה מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א, בזה"ל: 'הנה במשנ"ב (סי' נו סקט"ו) נראה שטעם מנהגינו שאין אומרים אחרי אמן יהא שמייה רבא את ההמשך "יתברך וישתבח וגו'', משום דשומע כעונה (אבל להב"י נהגים לאומר). וצ"ע למעשה באדם שלא מצליח לשמוע את הש"ץ (כגון שקולו של הש"ץ נמוך, או שיושב בסוף ביהכ"נ), או מה שמצוי ביותר שאדם

ילה"ס אי מהני לכסות השפופרת בבד, ואז יצאו המים בבת אחת ממקום אחד, או דלמא דהבד לא חשיב לכלי של ממש. ושאלתי כן להגאון רבי נתן הכהן קופשיץ שליט"א (בתחלת מגפת הקורונה, שלא היו מקוואות, ורבים רצו לעשות טבילת עזרא בבית), ואמר לי דודאי לא יעזור להשים בד משום דאינו כלי, ועל כן ימלא כלים וגיגיות וישפוך ע"ע. והגאון רבי אשר וייס שליט"א אמר לי דדעתו דשפיר מהני לשפוך מעצם ברז המרחץ ע"ע ט' קבין, דשפיר מיקרי כלי אחד - רק עם כמה חורים, אבל סו"ס חשיב כלי אחד ששופך ע"ע ט' קבין לאט לאט, עכ"ד, וצ"ע עוד בכ"ז].

כנ. שאלה זו שאל קמיה מרן שליט"א אחי היקר הבה"ח כמר מאיר נ"ו. וכן כשהצעתי הערה זו קמיה הגאון רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א הסכים דהערה נכונה היא, וצ"ע למעשה.

והנה שוב הראוני בגליון 'כאיל תערוג' (פ' יתרו תשע"ז, גליון 192) שהובא ממרן בעל איילת השחר זצוק"ל שעורר הערה זו, וכך הובא שם: 'עוד השיב רבנו, מי שעובר ברחוב, ועונה יהא שמייה רבא מחמת ששומע צבור עונים, רצוי שיענה כל כ"ח התיבות בעצמו, והיינו מתיבת יהא וכו' עד דאמירן בעלמא, שהרי מבואר בב"י סימן נ"ו שצורת ענייית יהא שמייה רבא היא באמירת כ"ח תיבות, ולכן יש הנוהגין לומר בעצמם כל כ"ח

פסוקי דזמרה, דלפי המ"ב הנ"ל י"ל **דיצטרך** **לשתוק ולשמוע עד סוף יתברך וישתבח**. והנה במשנ"ב (סי' קד סקכ"ז) כתב ע"ד השו"ע שם (סעי' ז) דבאמצע שמו"ע **'אינו פוסק לא לקדיש ולא לקדושה אלא ישתוק ויכוין למה שאומר ש"צ ויהא כעונה'**, וכתב ע"ז המ"ב 'שתוק. עד יתברך' (ומקורו מהכנסת הגדולה). ולכא"ו הוא פלא, דמדוע ישתוק רק עד 'יתברך' ולא עד 'דאמירן בעלמא', הלא צריך לשמוע ולצאת בשומע כעונה תיבות אלו.

והראוני כי בסידור 'עוז והדר' נדפס בסופו טבלא ובה דיני ההפסקות בתפילה, ובהערות המסדר שם העיר הערה זו, והביאו ליישב דמאחר והש"ץ אומר בסוף **'ואמרו אמן'** א"כ הוי כאילו הוא מוציא את מי שיכול לענות אמן, ומאחר ובאמצע שמו"ע אסור לו לענות אמן משום הכי אינו יכול לצאת בשומע כעונה, דהש"ץ מכוי' להוציא רק את מי שיענה אמן אחר דבריו, ודו"ק. ולפי"ז יש לומר דדווקא בשמו"ע דאסור לו לענות אמן אזי ישתוק רק עד 'יתברך', אבל בפסוקי דזמרה וברכות ק"ש דרשאי לענות אמן - א"כ יצטרך לשתוק עד 'דאמירן בעלמא' ולצאת עי"ז בשומע כעונה, וצ"ע.

וידידי הרה"ג רבי **יהושע אייזנשטיין** שליט"א אמר לי כי מרן שליט"א השיבו דיכול להמשיך באמירת הפסוקי דזמרה או ברכות ק"ש, וא"צ לשתוק ולשמוע עד 'דאמירן בעלמא', וכך נוהג מרן שליט"א למעשה שעוצר לשמוע רק עד סוף איש"ר. ויתכן דדעת מרן שליט"א דאין חיוב של שומע כעונה על כל המשך התיבות אלא רק ענין לצאת גם תיבות אלו, דהא להגר"א עיקר האיש"ר נגמר ב'לעלמי עלמא', וההמשך הוא ענין חדש, וא"כ כשנמצא באמצע קטע דאי"ז עניה המחוייבת - אינו חייב להפסיק לשמוע זה, ודו"ק.

עובר מחוץ לביהכ"נ ושומע את הש"ץ אומר "ואמרו אמן - יהא שמיה רבא וגו'", ועונה איש"ר, דלכא"ו מאחר שלא שומע את הש"ץ - הרי שיצטרך להמשיך ולומר "יתברך ויתשבח וגו'", וצ"ע מאי טעמא לא ראינו שנוהגין כן (וכן מי שעובר ליד ביהכ"נ, שמצוי שרק עונה איש"ר וממשיך בדרכו), ע"כ.

והשיבני מוח"ז שליט"א בזה"ל: **'דברי הבית יוסף והמג"א אמורים איך היתה התקנה מעיקר הדין, האם תקנו לומר את כל רק כ"ח אותיות, או שתקנו לומר את כל הכ"ח תיבות, אבל לאחר שתקנו לומר רק כ"ח אותיות, דהיינו שלא תקנו לומר את כל הקדיש, מהטעם ששומע כעונה, אם כן הדין לא ישתנה בכל פעם מחדש, גם אם אינו שומע את הש"ץ כיון שלא היתה כזו תקנה, שיאמר את כל הקדיש'**, עכ"ד.

וכששאלתי כן קמיה הגאון רבי **אביגדר הלוי נבנצל** שליט"א, כתב לי **'מסתבר שאין מנהגנו לומר כן'**. והגאון רבי **חיים מאיר הלוי שטיינברג** שליט"א (בעל 'משנת חיים') כתב לי סברא נוספת בזה, וז"ל: **'כ' להק' על מנהג העולם שעוברים ליד בית הכנסת, ועונים אמן יהא שמיה כו' והולכים, ולא שומעים את הש"ץ שאומר יתברך וישתבח כו' ואין יוצאים י"ח בכך. תשובה, אלו שעוברים ליד בית הכנסת, אין עליהן חובת הקדיש, אלא שהם יכולין לענות אמן יהא שמיה כו', ולא שייך לומר שלא יוצאים י"ח'**, עכ"ד [וזה תליא בפלוגתת החזו"א והגרי"ש אלישיב אם החובה היא דווקא כשנמצא באותו מקום או גם ממקו"א, עי' בזה בענפי חיים לקמן (אות לד), וגם דשאלתינו מצויה במי שנמצא בתוך ביהכ"נ עצמו אלא דלא שומע הש"ץ, ודו"ק].

והנה עוד יש להסתפק עפ"ד המ"ב הנ"ל, במי שמפסיק לענות איש"ר באמצע ברכות ק"ש או

ענייני שבת ומועדים

(כה)

שינה בשבת

כתב המשנ"ב בהל' שבת (סימן רצ ס"ק ג) דת"ח שלומד כל השבוע צריך קצת יותר להתענג בשבת, וכמבואר שם ברמ"א בסעיף ב'. ומבואר דיש עניין לישון קצת (ולא יותר מדי שלא יהא ביטול תורה, וכמ"ש שם המשנ"ב). שאלתי ושאלת רבים, האם מי שחשקה נפשו בתורה ואינו עייף כלל וכלל, ג"כ מחויב לישון מעט כדי לקיים האי דינא, או דלמא שאדם כזה יותר תענוג בשבילו שישב וילמד.

תשובה: אין כזה אדם.

עניפי חיים

אדם. כתבו הספרים בשם הזוהר (פרשת שלח, דף קעג, א), שמצוה על האדם לחדש חדושי תורה בשבת, ומי שאינו בר הכי לחדש, ילמד דברים שלא למד עד הנה, עכ"ד המ"ב.

וע"ע במ"ב (סי' ד סקל"ו) שכתב ע"ד השו"ע שם (סעי' טז) 'דוד היה נזהר שלא לישון שיתין נשמן כדי שלא יטעום טעם מיתה, הג"ה ובגמרא פרק הישן משמע דדוקא ביום היה נזהר'. וכתב על זה המשנ"ב: 'דדוקא ביום. השיגו עליו האחרונים דלא נמצא שם כן בגמרא רק על האמוראים, אבל דוד בעצמו גם בלילה היה נזהר, ונ"מ כ"ז לדידן שבעל נפש יחמיר עכ"פ ביום. ואין שבת בכלל זה...', ע"כ הנוגע לעניינינו. ומקור הדבר מהמג"א שם (סקט"ו) 'שלא לישון. ובכתבים אי' שלא לישון ביום, ועסי' רל"א ס"א, ובעמק המלך מביא שבשבת יש לישון ביום, ועסי' ר"צ, ע"כ.

וע"ע בבאיור הלכה (שם) 'דוד וכו' שיתין נשמי. רבו בו הדעות בשיעור זה, י"א דהוא ג' שעות,

כד. הנה בשו"ע (אור"ח סי' רצ ס"א) כתב: 'ירבה בפירות ומגדים ומיני רית, כדי להשלים מנין מאה ברכות', וכתב הרמ"א 'ואם רגיל בשנת צהרים אל יבטלנו כי עונג הוא לו'. ובסעי' ב כתב השו"ע עוד: 'אחר סעודת שחרית קובעים מדרש לקרות נביאים ולדרוש בדברי אגדה, ואסור לקבוע סעודה באותה שעה'. וכתב ע"ז הרמ"א: 'ופועלים ובעלי בתים שאינן עוסקים בתורה כל ימי השבוע יעסקו יותר בתורה בשבת מתלמידי חכמים העוסקים בתורה כל ימי השבוע, והתלמידי חכמים ימשיכו יותר בעונג אכילה ושתייה קצת, דהרי הם מתענגים בלימודם כל ימי השבוע'.

וכתב המ"ב (סק"ג): 'ואם רגיל בשנת צהרים אל יבטלנו. ומכל מקום לא ירבה בו מדי, שלא יביאנו לידי ביטול תורה, שאפילו תלמידי חכמים שלומדים כל השבוע, שמצוה שיתענגו ביותר, וכדלקמיה בהג"ה, אין הפירוש שיבילו כל היום בתענוגים, רק ימשיכו יותר בתענוג משאר בני

בימי החול טובה אל הרשעים ורעה אל הצדיקים, זולתי אם יהיה איזה צדיק גמור גדול שבדורו וכו', אבל השינה ביום השבת היא טובה אל הצדיקים, כי אין דבר רע שולט ביום השבת, ואין חשש שיפסיד איזה עיבור נשמת צדיק ע"י השינה, ואדרבא אפשר שירויח וימשיך עמו איזה עיבור נשמת צדיק, ולכן נכון הדבר לישן ביום השבת אחר האכילה, וכך היה נוהג האר"י ז"ל לישן ביום שבת אחר האכילה שיעור ב' וג' שעות, כי אדרבא זהו מכלל עונג שבת, שער הכוונות דף ע"ד, והטעם יותר מבואר בשם"פ ואתחנן ופע"ח שער ט"ז פ"א יעו"ש, עכ"ל.

ושוב ראיתי עוד מש"כ רבינו האור זרוע (ריש חלק ב): 'מנהג כשר לאחר שיוצאים מבית הכנסת בשבת שחרית הולכים לאכול ואחר אכילה ישנים לתענוג שבת ואחר שינה לומדים', עכ"ל.

וחידוש הוא דברמב"ם (פ"ל מהל' שבת ה"י) השמיט ענין שינה בשבת, וז"ל: 'אכילת בשר ושתיית יין בשבת עונג הוא לה, והוא שהיתה ידו משגת, ואסור לקבוע סעודה על היין בשבת ובימים טובים בשעת בית המדרש, אלא כך היה מנהג הצדיקים הראשונים מתפלל אדם בשבת שחרית ומוסף בבית הכנסת ויבוא לביתו ויסעוד סעודה שניה וילך לבית המדרש יקרא וישמע עד המנחה, ויתפלל מנחה ואחר כך יקבע סעודה שלישית על היין ויאכל וישתה עד מוצאי שבת' עכ"ל. הרי שלא הזכיר ענין השינה אחר סעודת הבוקר, וכנתבאר כאן. וצ"ע.

***

והנה מקור דברי הרמ"א הנ"ל (בסי' רצ) דת"ח העוסק בתורה כל ימי השבוע ימשיך עצמו בעונג בשבת, הוא מהב"י (סי' רפח ס"א, ד"ה וימרה), מהירושלמי בשבת (פט"ז ה"ג), דרבי חגי אומר, לא ניתנו שבתות ויו"ט לישראל אלא לאכילה ושתייה, רבי ברכיה אומר לא ניתנו אלא לעסוק בהם בתורה. והביא בשם התנחומא [עי' שיבולי הלקט הל' שבת, סי' צו שהביא ג"כ מהתנחומא,

וראיה מהא דהאר"י ז"ל היה ישן בשבת ב' וג' שעות, ויש דוחין דשאני ת"ח בשבת דמצוה לענג השבת. ועוד אינו מוכרח כלל דשמא היה ניעור כמה פעמים בתוך שינתו ולא היה ישן ס' נשמין בפעם אחת, וי"א דהוא יותר מחצי שעה, וי"א דהוא שיעור מעט יותר משלשה מינוט, ע"כ בעל נפש יחמיר לפי כחו, עכ"ד.

וכ"כ בבן איש חי (שנה א, פרשת פקודי, אות ח): 'השינה לאדם כלילה יש בה צורך ותועלת גם מצד הרוחניות מפני שיש בה סוד שהיא צורך גבוה, ולכן צריך האדם לכוין שגם בעת השינה הוא עובד את בוראו, בסוד בכל דרכיך דעהו, ולכן תקנו רז"ל ברכה על השינה והיא ברכת המפיל, אך השינה ביום, רעה לצדיקים וטובה לרשעים, מלבד ביום השבת שהשינה היא טובה גם לצדיקים וכו' בשער הכוונות', עכ"ל.

וע"ע במש"כ מרן הגר"ח פלאג'י זצ"ל בספרו 'כף החיים' (סי' כט אות ט): 'הלא זאת מודעת, השינה בשבת תענוג, ופירשו בו שני פירושים, דהוא כפשוטו ושכבת וערבה שנתך, ועוד לשון משנה, דלא ניתנו שבתות וימים טובים אלא לעסוק בתורה (ועיין בס' עמודי שמים), והן אמת דרבינו האר"י זיע"א היה מקיים שתייהן, אך לא שיאריך בשוכבו זמן רב, כי אם למרבה שלש שעות ביום הקיץ, ושעה וחצי ביום החורף. ויש בזה שתי זמניות, יש מפרשים על שחרית, ויש מפרשים על הצהרים... וגם ביום טוב הוא כן כמבואר שם. וראיתי בספר ילקוט ראובני ואתחנן דכתב, דבשבת טרודים השרים לקבל מזונות כל אחד לאומה שלו ואין קטרוג למעלה, ולכך שינה בשבת תענוג דאין שטן ואין פגע רע, יעוויין שם, ולפי זה גם בשלש ראשונות מותר לישן ואפילו בשבת תשובה וכו', עכ"ד.

וע"ע מש"כ הגר"ח סופר זצ"ל בכף החיים (סי' רלא סק"ה) בזה"ל: 'שאסור לישן ביום וכו'. כי השינה כלילה היא טובה ומוכרחת, והשינה

הרי מבואר מדבריו להדיא דדברי הירושלמי אמורים גם בשינה, וע"ז כתב דתלמיד ששונה כל השבוע מקיים בשבת עונג שינה – 'כדי שלא יהא שכלו לואה'. וזהו תורף הספק, מי נימא דיש ענין לת"ח לישן בשבת, וכפשטות דברי הב"י דלתלמידי חכמים לא ניתנו שבתות ויר"ט אלא כדי שיתענגו בהם באכילה ושתייה, או דהוי רק רשות, ומי שאין זקוק לזה, אין שום ענין שישן. והנה במה שהשיבני מרן שליט"א שאין אדם כזה, נראה שכוונתו שאין אדם שאינו עייף כלל וכלל, ואם חז"ל אמרו שהשבת ניתנה למנוחה ולעונג, אין אחד שיכול לומר שאינו זקוק לזה. דאל"כ על מי דיברו הרמ"א והב"י. ועי' במכתבי מו"ר הגר"י מקלב שליט"א שבסוה"ס (אות א) מש"כ על תשובת מרן שליט"א.

***

והנה שאלתי שאלה זו לכמה מגדולי הפוסקים, ורובם ככולם הורו בסגנון אחד שאם אין נצרך לו השינה בודאי שילמד ולא ישן. הגאון רבי יוסף ליברמן שליט"א (בעמח"ס שו"ת משנת יוסף) כתב על מה ששאלתי: 'כתב במשנ"ב (סי' רצ סק"א) דת"ח שלומד כל השבוע צריך להתענג יותר בשבת, וכמבואר ברמ"א (שם סעיף ב). האם גם מי שחשקה נפשו בתורה ואינו עייף כלל, ג"כ מחויב לישון מעט כדי לקיים האי דינא, או דילמא יותר תענוג בשבילו שישב וילמד. תשובה: זה רק אם יש צורך בשינה שאז יש לו תענוג, אבל למי שאין צורך אין זה תענוג כ"כ ואין צריך'.

וכן כתב לי הגאון רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א 'מותר לו ללמוד, כ"כ לי הגאון רבי שמחה רבינוביץ שליט"א (בעל 'פסקי תשובות') דאינו מחויב לישון אם אין לו תענוג בזה. והגר"מ גרוס שליט"א אמר לי דאם ימצא אדם שבטוח הוא שע"י שלא ישן לא יפריע לו לאחר מכן במוצאי שבת ובהמשך השבוע, אזי

ולפינו הוא בפסיקתא רבתי, פרק כג], דאי"ז מחלוקת, דדברי רבי ברכיה היינו בפועלים העסוקים במלאכתם ובשבת באים ללמוד, ורבי חגי איירי בת"ח שבשבת עליהם להתענג.

והן אמנם בירושלמי לא כתב 'שינה' אלא רק 'אכילה ושתייה', אך בפשטות שינה היא חלק מהתענוג, וכמבואר במשנ"ב (ס"ק ג) דהביא זה לגבי שינה דסעיף א', עיי"ש. ועי' בביאור הגר"א בשו"ע שם שהביא דברי הירושלמי הנ"ל.

ומצאתי במאירי (שבת ק"ה, ב) שהביא דברי הירושלמי הנ"ל להדיא לגבי שינה בשבת, וז"ל: 'מצות עונג שבת גדולה עד מאד, וענינה הוא לפי ממונו של אדם, ולפי מה שרגיל בו בחול, והוא שאמרו אפילו דבר מועט ועשאו לכבוד שבת, הרי קיים מצות עונג שבת. ובירושלמי אמרו במה מענגו, מר אמר בשינה, ומר אמר בתלמוד תורה, ולא פליגי, כאן בתלמיד כאן בבעל הבית. ופירשו בה רבותי, שהתלמיד מענגו בתלמוד תורה ובעל הבית בשינה, ואני אומר הפך הדברים, שהתלמיד ששונה כל ימי השבוע מקיים בשבת עונג שינה, שלא יהא שכלו לואה יותר מדאי, אבל בעל הבית שמתעסק כל ימות החול בעסקיו, ראוי לו להתעסק מעט בשבת בתלמוד תורה דרך עונג, והוא שראיתי שם, לא ניתנו ימים טובים ושבתות אלא לעסוק בהם בדברי תורה, על ידי שהוא טורח בחול ואין לו פנאי, ניתנו לו ימים טובים ושבתות לעסוק בהם בדברי תורה. ואף במדרש מתן תורה כתוב, רבי יוחנן בשם רבי יוסי אומר, לא ניתנה שבת אלא לתענוג, רבי חגאי בשם רבי שמואל אומר, לא ניתנה שבת אלא לתלמוד תורה, ולא פליגי, מאן דאמר לתענוג, אלו תלמידי חכמים שייגיעו בתורה כל ימי השבוע ובשבת מתענגים. מאן דאמר לתלמוד תורה, אלו הפועלים שעוסקים במלאכתן כל ימות השבוע, ובשבת באים ומתענגים בתלמוד תורה, עכ"ד המאירי.

ורק אם השינה היא כדת להשיב נפש לבד ולא לישון כל היום ולבטל מהתורה, אלא תיכף אחד השינה מועטת יקום ויעסוק בתורה, עכ"ד.

ובמדרש (ב"ר ט, ו) איתא: 'אמר רבי שמעון בן אלעזר, הנה טוב מאוד, והנה טובה השינה. וכי שינה טובה מאוד, אתמהא, לא כן תנינן (הוא בסנהדרין עא, ב), יין ושינה לרשעים, הנאה להם והנאה לעולם, ולצדיקים, רע להם רע לעולם, אלא מתוך שאדם ישן קמעא הוא עומד ויגע בתורה הרבה. וע"ש מש"כ בפירוש 'יפה תואר'.

ועוד ראה בספר 'משכיל אל דל' (ח"ב, כלל ח פרט ג) שהביא בשם הגר"א ב'עליות אליהו' דכתב שכל ענין השינה הוא בכדי שיוכל האדם להשיג סתרי תורה שאין ביכולתו להשיגם כל עוד נשמתו מחוברת לגוף הגשמי, שכן הגוף הוא כמסך המבדיל בינו לבין האור העליון, ובשעה שישן, ונשמתו מופשטת מגופו, מסוגל הוא יותר להשיג סתרי תורה. וע"ז כתב בספר הנ"ל, דאף מי שאינו זוכה לדרגה זו בימות החול, מ"מ בשבת יוכל לזכות לכך ע"י קדושתה, וזה שייסד הפייט, 'והשינה משובחת', אם היא 'כדת נפש משיבת', וכלומר, אם תכליתה היא להשיג השגות גדולות בתורה שנאמר עליה (תהלים יט, ח) 'תורת ה' תמימה משיבת נפש'.

וע"ע בשל"ה הקדוש (מסכת שבת, פרק נר מצוה, אות ג): **'שינה בשבת תענוג, ובלבד שלא ירבה בו יותר מדאי, שלא יביאנו לביטול התורה, כי לא איברו שבתות אלא לגירסא.** ואיתא בתנחומא ויקהל משה בעלי אגדה היו אומרים, מתחילת התורה ועד סופה, אין פרשה שנאמר בה קהילה בראשה אלא פרשה זו בלבד, ולמה כך, אמר הקב"ה למשה, לך רד ועשה לי קהילות גדולות על דבר שבת, כדי שילמדו כל הדורות הבאים אחריו להקהיל קהילות בכל שבת, ולכנוס בבתי כנסיות ובתי מדרשות ללמוד בהן תורה ברבים, עכ"ד, ע"ש עוד.

פשיטא דעדיף שישב וילמד. ואמר דהשו"ע מיירי בת"ח היגע כל השבוע בלימודו, שע"פ דרך הטבע לא שכיח שאם לא יישן לא יפריע לו לאחר מכן, ובזה מצוה לו היא שיישן.

והנה מיבדרן בבי מדרשא ד'שבת' ראשי תיבות 'שינה בשבת תענוג', ובאמת שמקור הדבר הוא בשו"ת לב חיים להגר"ח פלאג'י זצ"ל (סי' קפ) שהביא כן מהילקוט ראובני (פרשת ואתחנן) דראשי התיבות של 'שבת', הם 'שינה בשבת תענוג' [וידוע מרבותינו דשבת ר"ת גם 'שינון בשבת תענוג', וראיתי עוד בס' והאר עינינו (פנינים אות קכא, עמ' תמו) שהביא מש"כ הרד"ק (ישעיה נח, יג) דבשבת יש לו לאדם לדבר בנחת, יעו"ש, ורמז לזה: ש'בת ב'נחת ת'דבר, ודו"ק].

ועוד ראיתי להגרמ"מ קארפ שליט"א בספרו 'הלכות שבת בשבת' (ח"ד פע"ה סנ"ג) שהביא מספר 'סערת אליהו' שהביא משמיה דהגר"א ז"ל, דגם מה שאמרו דשינה בשבת תענוג, לא יאריך בה אלא כתענוג שניתן רק מעט. וסיים שכתבו בפסרים הק' שיהיה רוב היום בתורה ושלישית היום באכילה ושינה (כ"כ הא"ר סי' רצ סק"ב בשם השל"ה, וכן הוא במחזיק ברכה סק"ד. וציין עוד למש"כ הגר"ח פלאג'י זצ"ל בכף החיים סי' רד ס"ז).

***

ואביא בזה דבר נחמד, דהנה בזמירות שבת קודש, בפיוט 'מה ידידות מנוחתך, את שבת המלכה', מזמרים: 'הילוכך תהא בנחת, עונג קרא לשבת, והשינה משובחת, כדת נפש משיבת וכו', ופירש היעב"ץ בסידורו 'בית יעקב' (שם, בזה"ל: 'הלוכך, בשבת תלך בנחת יותר מבחול, ובכל ענוגך בו תאמר לשם שבת. ושינה בשבת תענוג וטובה ומשיבת נפש, כשהיא כדת להשיב נפש ועונג (ולא לצורך חול שיוכל לעשות מלאכתו במו"ש), וכו', עכ"ד. וכ"כ בפירוש 'עץ יוסף' שם: 'והשינה משובחת. ר"ל השינה בשבת משובחת וכמו שנתנו רמז ע"ז בתיבת שב"ת נוטריקון שינה בשבת תענוג, אך

ליסיצין שליט"א (מח"ס יפה מראה): 'ע"ד השאלה במי שחשקה נפשו בתורה האם צריך לעדן עצמו בשבת בשינה, שמעתי ממור"ר הגרב"ד פוברסקי שליט"א שאביו מור"ר מרן הגר"ד זצוק"ל לא הי' ישן בשב"ק כיום, ואמר **לחדש** שמה שאמרו שינה בשבת תענוג הוא היתר אבל אין בזה חיוב עכ"ד, וע"ע בס' ימי שמחה (להרה"ג ר' דוד ריכמן שליט"א) שכמדומה שהובאה תשובת מרן הגר"ח ק שליט"א ביו"ט שחציו לד' וחציו לכם, אפשר לקיים ע"י חצי בלימוד הלכתא וחצי בלימוד אגדתא, עכ"ד.

וידידי הרה"ג רבי **אורי טיגר** שליט"א הראני מעשה נחמד שהובא בס' 'שאל אביך ויגדך' (ח"ג עמ' קט) משם ה מגיד הגה"צ רבי **שלום שבדרון** זצ"ל: 'גאב"ד טשעביץ זצ"ל נהג לבחון בשבת ילדים משכונת שערי חסד על מה שלמדו במשך ימי השבוע, באחת השבתות התדפק אחד הילדים על דלתו של הרב, וכאשר הדלת לא נפתחה - הקיש על הדלת עוד כמה פעמים עד שהרב מטשעבין פתח לו, וכאשר שאל לילד מה הוא רוצה, והילד ענה כי הוא מבקש מהרב שיבחן אותו במסכת בבא מציעא, העיר לו הרב בנחת: בני, אם מקישים פעם ופעמיים בדלת ולא פותחים, צריך לחשוב שאולי שכב בעל הבית לנח... הקשה הילד בתמימות: מה? הרב ישן בשבת?!... סיים הגר"ש שבדרון: את הסיפור שמעתי מהרב מטשעבין, שסיים באומרו: **'מאז לא ישן עוד בימי השבת!'**... ע"כ [צ"ב למה לא למדו ענין מעלת השינה בשבת, וכנראה הבין דלא ירד לסוף דבר ויתחלל ש"ש שת"ח וגדול בישראל כוותיה ישן, וע"כ ויתר ע"כ].

ועוד ראיתי בשו"ת משנה הלכות (ח"א סי' יט) שנשאל אם מותר ליקח כרית מחבירו ללא רשותו לשינה בשבת דמצוה יש בדבר, וכתב שם דניחא ליה לאיניש דליעבד מצוה בממוניה הוא רק שגוף הדבר מצוה כמו אתרוג וכיו"ב, ושסיים שם: 'מיהו מכר וכסת בכלל לא קשה,

ועוד ראיתי מובא מהגר"א זצ"ל (דברי אליהו, בראש הספר) שנשאל מדוע אינו מרבה לישון ביום שבת קודש, הלא איתא בספרים דשב"ת נוטריקון שינה בשבת תענוג, והשיב כיון שקראו אותו בשם תענוג, אין ראוי להרבות בו, וכמו שבחוקי הטבע במאכל שבמרקחת שהוא עשוי לאכילת תענוג, לא יאכל אדם ממנו הרבה רק כמלוא כף קטנה אחת.

ועוד הובא (המבשר התורני, פ' ויקהל תשע"ד) מכ"ק בעל **'ישועות משה'** מו"ז'ניץ זצ"ל דמה שאמרו חז"ל שינה בשבת תענוג, אין הדברים אמורים אלא למי שאין לו תענוג אחר בשבת זולת מלהתענג בשינה, אמנם למי שיש לו תענוג גדול מזה אינו זקוק לתענוג השינה, עכ"ד.

וידוע מעלת לימוד התורה בשבת קודש, וידועים דברי הבן איש חי (שנה ב, פרשת שמות, בהקדמה) שכתב בשם המקובלים, ד'גדול הפועל הנעשה מעסק התורה ביום שבת, אלף פעמים יותר מן הנעשה מעסק התורה של ימי החול'. ובספר לב אליהו (ח"א, עמוד 86) הביא ששמע ממרן הח"ח זצ"ל, שכיון ששקולה שבת כנגד כל התורה כולה (ירושלמי בשבת פ"א ה"ה; ובזוה"ק פרשת יתרו, דף פט, א), משום הכי כל מצוה שעושים בשבת שוה לתרי"ג מצוות, ולהגר"א (עי' שנות אליהו בפאה פ"א מ"א) שכל אות ואות (או כל תיבה ותיבה) של דברי תורה יש בה מצוה, א"כ כשלומדים בשבת כל אות שווה שש מאות ושלוש עשרה מצות לימוד תורה, ואין סוף לריבוי התורה והמצוות שעולים לזכותו, דבדקה אחת אפשר להוציא כמאתיים תיבות (וכמ"ש הח"ח בספר תורת הבית, פרק ב), ואין סוף לחשבון. ובפרט להבן איש חי הנ"ל. וע"ע דברים נפלאים למרנא הח"ח בספר 'שם עולם' (ח"א פ"ה), יעו"ש בדברי קדשו [ועי' אבן עזרא (בראשית ב, א) שבשבת נפתחים שערי השכל ללימוד, וע"ש ברמב"ן].

ואביא בזה מה שכתב לי הגאון רבי **יוסף שלמה**

משום עונג שבת. והביא מש"כ המאירי באבות (פ"ג מ"ד) הא דתנן התם "הנעור בלילה וכו' הרי זה מתחייב בנפשו", רוצה לומר 'כל הלילה', כי התעוררות יותר מדאי תזיק מאוד, והשיעור המוגבל להתעוררות הלילה ללמוד תורה, הוא בכדי שיישן שמונה שעות. ע"כ. ומאחר שחוסר שינה בלילה גורם הזק לגוף, בודאי לא נכון לעשות כן בשבת. ע"ש.

וכן ראיתי מביאים מהגאון רבי חייא פונטרימולי זצ"ל בשו"ת צפחית בדבש (סי' כד) שכתב דהשכל מחייב לאסור לענות נפשו בליל שבת על ידי שמנדד שינה מעיניו, ובפרט שהמאכל מביא את השינה, ומי יתיר להם צער גדול כזה בליל התענוג [ליל שבת], וכידוע צער השינה קשה יותר מצער התענית, ואם אסרו להתענות בשבת, ודאי שאסור לנדד שינה בליל שבת. ומה גם שידוע כי אדם שהיה נעור כל הלילה, גם ביום אין גופו בקו הבריאות אפילו שישן, ואינו יכול לקיים סעודת שבת כראוי.

וכתב שם דאף שנהגו ישראל להיות ערים בליל שבועות אפילו שחל בשבת, מכל מקום שונה ליל שבועות מליל שבת, משום שבליל שבועות יש בו סודות גדלים, שעל ידי נדידת השינה ולימוד התורה בעשרה הנעשה באותו הלילה, מתקנים תכשיטים לכלה, וכמה מעלות טובות מפורשות בזוהר הקדוש על ענין הלימוד כל הלילה בליל שבועות, וכבר נודע המעשה שאירע לרבינו הקדוש מרן הבית יוסף זיע"א. וכיון שנעשה תיקון גדול בשמים, כדאי להצטער צער מועט כדי להשיג המעלה הגדולה ההיא, ודמי למה שכתבו הפוסקים שמי שיש לו עונג על ידי הבכיה, מותר לו לבכות בשבת. עכת"ד.

וע"ע בשו"ת לב חיים (שם, ד"ה וממה) שכתב להוכיח ממש"כ האבן עזרא (שמות יט, יא) עה"פ 'היו נכונים ליום השלישי, כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני', וכתב שם

דמי הגיד לנו שהמצוה לישן על כר וכסת, אם רוצה לישן לכבוד שבת - ישן על הספסל וישנים תחת מראשתיו בגד או מה שהוא אחר, ואין כר וכסת של חבירו הוא עושהו שלא לישן, ובמשנה ועל הארץ תישן ולא זכר כר וכסת, וזה פשוט, וכו', יעו"ש עוד.

***

והנה, דין נוסף המסתעף מדין שינה בשבת, הוא מה שדנו הפוסקים אם מותר לאדם להיות ער בליל שבת קודש ולמנוע שינה מעצמו וללמוד תורה כל הלילה וכיוצ"ב, דהנה בשו"ת תורה לשמה (סי' תמט) כתב ע"ד האר"י ז"ל דהניעור כל הלילה ולא ישן כלל, ועוסק בתורה כל אותה הלילה, יהיה נפטר מעונש כרת אחד אם נתחייב, וכל לילה אחת פוטר כרת אחד (וכתב שם דאף שהנעור כל הלילה, הוא מפסיד אותו הלילה התיקון הנעשה על ידי השינה, מכל מקום מי שהוא צריך לתיקון כרת, אפשר שהשכר שהוא נשכר מנידוד שינה לענין תיקון כרת, יכריע את ההפסד הזה. והוסיף דעל כל פנים, לא ירבה לעשות תיקון זה בכל שבוע, אלא די לעשותו פעם אחת בחודש, בליל ערב ראש חודש).

וסיים על זה, בזה הלשון: 'גם זאת אודיע לכם שבליל שבת ודאי אסור לעשות תיקון כרת לנדד שינה מעיניו, וה"ז חשיב כאלו מתענה בשבת שמצער עצמו בשבת, וה' לא צוה בזה ולא ניחא ליה לקב"ה בזה מכמה טעמים, אי בעית אימא קרא ואי בעית אימא סברא, ולכן אותם הנוהגים לעשות תיקון זה לנדד שינה מעיניהם בליל המילה, וכן בליל יארצייט של אביו ואמו אם אירע לילה זה בשבת ויו"ט לא יעשו כן לנדד שינה מעיניהם כל אותה הלילה, ודי בזה', עכ"ד.

וכן בשו"ת לב חיים הנזכר למעלה, ג"כ נשאל בנידון דידן, וכתב לאסור בזה, מכיון שאמרו בילקוט ראובני שינה בשבת תענוג אפילו ביום, וכל שכן בלילה, שיש צער הגוף לפי שלא ישן, ואינו יכול בשבת לעשות דבר שמצער את גופו,

דברי הרב 'זה השלחן', שהפריז יתר על המדה לפסוק בסכינא חריפא לאסור להיות ער כל ליל שבת אפילו כדי לעסוק בתורה, וכתב דמה שהרמ"א אסר לבטל שינת צהרים למי שרגיל לישון, יש לדחות שאין משם ראייה לאסור להיות ער כליל שבת בכדי לעסוק בתורה, משום ששם מדובר באדם שמבטל שינה ועל ידי כך מתבטל מעונג שבת לגמרי, אבל כשרוצה לבטל שינה כדי להתענג במקום זה על דברי תורה, באופן כזה מותר בודאי לבטל שינה ולהתענג על התורה.

וכתב שם עוד, דמה שכתב בספר כף החיים בשם פתח הדביר שאסור להיות ער בערב שבת, כל האיסור הוא דוקא כשמצער עצמו בנדידת השינה, ומה גם שיכול לגרום לעצמו נזק בבריאותו, ולא יוכל לקיים מצוות ג' סעודות. אבל באופן שמחייב הלימוד אינו מרגיש שום צער ונזק במה שהוא ער, מודה הרב שאין חיוב לישון כדי לקיים עונג שבת בשינתו. והוסיף שם, דלפי זה יש ליישב כיצד היו הזקנים מסובים כליל פסח, ומספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה (כדאי' בהגדה של פסח), והרי אסור לנדד שינה ביום טוב, ויש לומר שלא היה להם צער מכך, כי מחייב המצוה, לא הרגישו איך הזמן עובר, עד שעלה עמוד השחר. ועל כן נראה, שאין כל איסור להיות ער כליל שבת וללמוד ולחדש חידושים בתורה, כל שאינו מצטער מזה והשינה אינה אונסתו, ומה גם כשזה עוד עונג לו. והוא היתר גמור. עכת"ד.

***

[ואסיים במה שדנו הפוסקים עוד מהאי עניינא, דהנה איתא בשבת (ק"ט, ב) דרבי זירא, כשהיה רואה זוגות זוגות של חכמים שמדברים בדברי תורה ביום שבת, היה אומר להם: 'במטותא מינייכו, לא תחללוניה'. ופירש"י 'כשהיה רואה אותן זוגות זוגות ומדברין בתורה, מחזר אחריהם ואומר להם, במטותא מנכון לכו

האב"ע: 'והיו נכונים. **אולי לא יישן אדם בהם כלילה, שישמעו קול ה' בבוקר, כדרך כהן גדול ביום הכפורים**, עכ"ד. והרי אמרו חז"ל (שבת פו, ב) דלכו"ע בשבת ניתנה תורה לישראל, הרי חזינן דכליל שבת היו כל ישראל נעורים כלילה, וש"מ דמותר שלא לישן כליל שבת ואין איסור משום ביטול עונג שבת.

וכתב הגר"ח פלאגי זצ"ל שם: 'דיש לדחות דשאני הא דמת"ת שבאו כל ישראל לקבל את התורה דהיו צריכים קדושה רבה ויתירה יותר ממה שהיה מתקדש הכ"ג ביוה"כ וא"כ אין ראייה מזה לשאר שבתות השנה', עכ"ד [ואין לתרץ דשאני התם קודם מ"ת שלא היו מצווין ועושין, דהרי שבת ניתנה במרה - קודם מ"ת (וכדאיתא בשבת פז, ב ובסנהדרין נו, ב), ודו"ק].

וע"ע בשו"ת מנחת יצחק (ח"א סי' כא) שנשאל אם מותר לקחת כדור כליל שבת כדי להפיג השינה וללמוד כל הלילה, והשיב, שאף שבשבת דרך התלמידי חכמים לטרוח בלימודם, ולנדד שינה מעיניהם, מכל מקום בודאי כל זה רק אם כוחו וראשו עימו, אבל לא לעשות תחבולות אשר יש על זה שאלה על פי הדין. ע"ש. ונראה שכונתו שאכן דרך החכמים לנדד שינה כלילה, אבל לא בכל הלילה, ולכן אין להיות ער כל הלילה כדי לעסוק בתורה.

וע"ע להגה"צ רבי **שריה דבליצקי** זצ"ל בספר 'זה השלחן' (ח"א סי' רצ) שהביא דברי הרמ"א הנ"ל, שמי שרגיל בשינת צהריים, לא יבטלנה בשבת, כי עונג הוא לו. ועל פי זה כתב דאסור להיות ער כל ליל שבת קודש אפילו כדי לעסוק בתורה, שאם הרגיל בשינת צהרים לא יבטל את שינתו, כל שכן שאין לבטל שינת הלילה. וכן כתב בכף החיים (סימן רצ סק"ה) בשם פתח הדביר. ועיין רש"י בכתובות (סב, ב) דכתב על ליל שבת 'שהוא ליל תענוג ושבייתה והנאת הגוף',

ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ז סי' כג) כתב להעיר על

ומפלפלים ביום שבת כמה תלמידי חכמים שבכפר ההוא, ושמענו כי הן עוד היום כה יעשה, וכן בעיר הקודש ירושלים אבותינו ספרו לנו שבישיבת הרב פרי חדש, היו מפלפלים בעומק הדין, וכן ראיתי שנהגו אחריו כמה ראשי ישיבות, אולם אם התלמיד חכם אינו רוצה לטרוח ביום השבת ללמוד בעיון, ולומד דרשות או גורס תלמוד וכדומה, שפיר דמי. ע"ש.

ועוד האריך בזה בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ד סי' מה), והביא גם מהשל"ה הק' שכתב שלא כדברי היעב"ץ, וכ"כ בשו"ת תורה לשמה (סי' קי), והביא ראייה מריש זבחים דא"ל רבינא לרב פפא לא הוית גבן באורתא בתחומא בי חרמך דרמי רבא מילי מעלייתא אהדדי ושני להו מאי מילי מעלייתא תנן כל הזבחים וכו', ופירש"י לא הוית גבן באורתא בתחומא, כלומר חבל על שלא היית אמש בשבת אצלנו בתוך התחום שתוכל לבוא ולשמוע וכו', תו רמי מלתא אחריתי מי א"ר יהודה א"ר חטאת ששחטה וכו' ורמא מילתא אחריתי מי אר"י וכו' ע"ש, נמצא דהיה דרכם ללמוד ביום שבת שקלא וטריא בסוגיות עמוקות.

ומאידך מצינו עוד לרבנו החתם סופר זיע"א בתורת משה עה"ת (פרשת ויקהל, ד"ה והנ"ל), דכתב בהאי קרא דלא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת, דהוא ראשי תיבות 'באמת' (לא תבערו אש בכל מושבותיכם וגו'), וסופי תיבות 'שלום' (לא תבערו אש בכל מושבותיכם וגו'), ובא לרמז דאפילו בתורה שנקראת אמת, יהיה שלום בשבת, שלא יעמיקו בפלפול כאיובים בשער בשבת. וכן החזיק אחריו בנו הכתב סופר בתשובה (אר"ח סי' עב) עיי"ש. ועוד מצאתי לבעל הרוקח (סי' נו) שכתב כדברים הללו, וז"ל: 'תינוקות אין קורין בתחלה בשבת משום דבשבתא אוכלין ושותין ויקר עליהון עלמא וכו', על כן נהגו לפרש מקרא בשבתות ואגדות, כהתחלת תיבות ב'ש'ב'ת', ברוב שרעפי בקרבי

והתעסקו בעונג שבת, ולא תחללוניה לבטל תענוגים'.

וכתב החיד"א במחזיק ברכה (סי' רצ סק"ו) בשם היעב"ץ דתלמיד חכם העוסק בתורה בעיון בשבת הרי הוא מחלל שבת, והביא לזה ראייה מרבי זירא שהיה מוחה בחכמים שהיו מתפלפלים ביניהם בשבת. וכן מצאתי להיעב"ץ גופיה בסידורו (סדר השבת, קביעת מדרש, אות ח) שכתב: 'תלמיד חכם לא יטריד עצמו בלימוד הגמרא בעומק, שגם זה נחשב לחילול שבת, וגמרא ערוכה היא, רבי זירא מהדר אזוזי זוזי דרבנן, ואמר ליה, במטותא מינייכו, לא תחלוניה, וכן שנו חכמים (נדרים לו, ב) אין קורין עם התינוקות בתחילה [מה שלא למדו עדיין], דחשו לטורח האבות והבנים יחדיו גם בלימוד התור החמור שלא יתעסקו בו בשבת ביגיעה כדרך שעוסקין בחול, אלא צריך להבדיל את יום השבת בכל דבר, שאפילו הלימוד הקדוש צריך להיות לו תענוג ולא יהא כמשא כבד ועבודה קשה, וזה אמת וברור', עכ"ד היעב"ץ.

אכן מצינו להרבה פוסקים דהשיגו ע"ז בתקיפות, וביניהם החיד"א ז"ל שם דיצא חוצץ על דבריו, וכונת רבי זירא היא, שעל ידי שעסקו בתורה, היו נמנעים מלכבד ולענג השבת, ולכן העיר להם שלא יעסקו בתורה על חשבון מצות עונג שבת. אבל תלמיד חכם המענג את השבת באכילה ושתיה, לאחר מכן יוכל לעיין ולפלפל, והס מלהזכיר שהוא מחלל שבת חס ושלום (ומצאתי סייעתא לדבריו, ממש"כ בריב"ן (שבת שם) דפירש 'לא תחלוניה. להתנהג בו מנהג חול לאכול מהר'. ונראה כוונתו שמשום שרצו לדבר בד"ת קיצרו הסעודה, וזה אינו ראוי דמבטלין סעודת שבת. וכ"כ האדר"ת בס' עובר אורח סי' נב יעוי"ש).

והביא שם עוד, דבעיר גדולה לאלקים 'קושטנדינה' בזמן גדולי הדור, היו באיזה מקומות קובעים ישיבה ללימוד ש"ס,

(כו)

ראיית חילול שבת

האם יש איסור להסתכל על חילול שבת, ונפ"מ במי שגר מול כביש שנוסעים בו בשבת רח"ל, האם צריך להניח דבר על חלון ביתו שיסתיר את ראיית החילול שבת.

תשובה: יותר טוב לא להסתכל^ה.

ענפי חיים

מן החטא הוא הבושת שיש לאדם משאר חבריו שאינם חוטאים בחטא זה, וסיים (אות ז): 'ומובן אות א', דחז"ל יעצנו לדון לכף זכות, למען לא ימצא לנו פתח בלבבנו לפרוץ גדר הבושה, וכאשר נחקוק על לבבינו שכולם צדיקים, איככה יערב אח"כ להקדיח תבשיל, לא כן כאשר ימצא בכל אחד שמץ דופי, כי אז הוא עלול ליכשל ח"ו, באין מושל ברוחו, עכ"ד המהרי"ך ד.

אך דבר חידוש ראיתי בשו"ת אגרות משה (י"ד ח"א סי' קנז), שכתב בזה"ל: '...בדבר שמזדמן למע"כ ברית מילה אצל עוברי דת שמחללים שבת בפניו ומיחה בידם ואין שומעין לו, ששואל מע"כ אולי לא ילך כשיזדמן לו עוד פעם ברית אצל אנשים עוברי דת כדי שלא יראה החלול שבת. לע"ד אף שודאי יש איסור על האדם לילך למקום שעוברין על איסורי תורה, וראיה ממה שאיתא ביומא דף ע' שיש מצוה לראות בעשיית מצוה משום ברוב עם הדרת מלך, והקמ"ל הוא רק שליכא בראיה משום אין מעבירין על המצות מאחר שאין עסוק בה עיין שם ברש"י, א"כ שמעינן ממילא דלראות בעבירה יש איסור דהא ברוב עם הוא ח"ו בזיון למלך. מ"מ מסתבר שאין לבטל בשביל זה מצות מילה בזמנה שחיובה היא על כל ישראל וכ"ש על המוהל כשליכא מוהל אחר שעליו הוא החיוב ביחוד וב"ד כופין אותו כדאיתא ביר"ד סי' רס"א, ומחוייב לילך לשם למול אף

- תנחומיך ישעשעו נפשי (תהלים צד, יט), לומר, בשבת ישעשע עצמו באגדות וטעמים, עכ"ד. והן אמת, שגם החיד"א שיצא על דבריו, סיים שם, דמנהג רוב הת"ח בכל המקומות שעבר בהם, הוא שביום השבת אינם טורחים בעיון, אלא לומדים מידי דדרשה או חוזרים על תלמודם או עוסקים בשירות ותשבחות להשי"ת. אך זה נראה פשוט מהפוסקים, דמי שעונג לו הוא ללמוד בעיון, ודאי דשרי ואף מצוה, והמדובר במי שטורח הוא לו, ובכל ימות השבוע טורח, דבזה יש לדון בשבת, מי שרי לו או לא. ושו"מ כן בשו"ת דברי יציב (ליקוטים והשמות, סי' סה) דהוסיף, דגם רב זירא בשבת שם, היינו שחשש שמא יש כאלו שאינם מתענגים בתורה והם צריכים להתענג במילי אחריני. ואכ"מ להאריך יותר].

כה. הנה באמת לא מצינו שום מקור לאיסור ראיית חילול שבת, וכל מה שנהגו להדר בזה הוא רק ענין שלא יתקרב עי"ז בשמירת השבת, וזהו כוונת מרן שליט"א דיותר טוב לא להסתכל, והיינו דאין כאן איסור אלא יותר טוב' - ענין.

ומעין זה מצינו במהרי"ל דיסקין עה"ת (פ' קדושים, עה"פ 'בצדק תשפוט עמיתך', עמ' מד) דתמה שם במצוה זו לדון לכף זכות: 'לכאורה עיעינו רואות ההיפוך, ואם למצוה בעלמא, איך נעשה שקר בנפשינו'. ולזה ביאר שם דכיון שהמניעה

שליט"א מהגאון רבי אליהו מן שליט"א: למה אמרו בנדרים (י, א) 'נזיר חוטא', והשיבו מרן שליט"א 'היה יכול לחזק עצמו בדרך אחר, ולהזיר בלא נדר'. ושוב שאלו הגר"א מן שליט"א: 'יתכן עוד דרך, שמועתי ממרן הגר"א מ שך זצ"ל שאמר כל הרואה סוטה בקלקולה וכו', למה יזיר עצמו מן היין כיון ש'ראה', ואף שראה 'בקלקולה' כמה שזה מקולקל, אבל סוף כל סוף ראה, וכה"ג שמעתי בשם מרן הגר"ז מבריסק זצ"ל עה"פ (דברים כט, טז) וטראו את שקוציהם וגו', היינו שראו כמה שזה משוקף, עץ ואבן כסף זהב אשר עמהם, פירש"י דכסף זהב פחדו שיגנב ולכן 'אשר עמהם' שהיו מחביאים אותם, ואפ"ה מסיק פן יש בכם איש או אשה וגו', כיון שסוף סוף ראו, ומובן לפי"ז מה שנזיר חוטא הוא, שגרם לעצמו להזיר בנזיר עי"ז שראה בקלקולה וממילא הוצרך לנזור'.

והשיבו מרן שליט"א: 'בתוספתא (שבועות פ"ג ה"ג) לפי גירסת הנוסחאות כ"י שם: 'הרואה עוברי עבירה מתחייב לראות, הרואה עושי מצוה זכה לראות', והוא כנזכר לעיל. אבל במה שאמר מרן הגר"א מ שך זצ"ל - הנה בגמ' סוטה (ח, ב) אמרו נשים חייבים לראותה, ואנשים רשות, וקרא כתיב איש או אשה כי יזיר וגו', וע"ז אמרו למה נסמכה, וקאי על אשה נמי, ואשה הרי מצווה לבוא ולראותה, עכ"ד מרן שליט"א שם.

[ודבר נפלא ראיתי שכתב בס' פרי הארץ, דהקשה כיון דהוא רואה הסוטה בקלקולה איך שהיא נענשת, והיא נעשית אלה בקרב עמה, אין לך כח הרתעה גדול מזה, ולמה אז צריך להזיר עצמו מן היין. וביאר שם דכל קבלה והתעוררות שמתעורר לאדם, אם אינו עושה בזה פעולה למעשה, אז אותה התעוררות מתנדפת וכענן כלה, ולכן דוקא כאשר הוא רואה את הסוטה בקלקולה, כשהיא נענשת ומתייסרת, והוא מתעורר להזהר ולשמור את עצמו בקדושה, אז דווקא הוא הזמן לקבל על

שיראה בעשייתם עבירה דחלול שבת. אבל תיכף אחר מעשה המילה אין להשאר שם, עכ"ד.

וראיתי מעירים דעד כאן לא כתב האג"מ אלא במה דהוא בגדר רוב עם, וכמו שם שנשתתף עמהם, משא"כ בחילול שבת דיש הרבה יחידים שכל אחד ואחד מחלל השבת, ומה מצרפו איתם כשאננם בעצם בכינוס אחד, אלא כאו"א נוסע באקראי וחולף. אך נראה דסו"ס אין חילוק, דכמו שזה נחשב לחילול שבת בפרהסיא, כמו"כ הוא חילול ה' בפרהסיא. וע"ע בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סי' ע) דהוכיח דגם חילול שבת בפני עשרה מומרים חשיב לפרהסיא.

וע"ע בבעש"ט (פ' בראשית, אות קכז-קכט) דברים נפלאים בכל זה, והובא שם שפ"א נזדמן לבעש"ט זיע"א לראות חילול שבת, ואמר שכוין שלא נזהר דיו בשימוש בת"ח שדומה לשבת, לכן בא לידו [יש בזה כמה גירסאות, ויעו"ש היטב]. וראה ב'דרשות משמר הלוי' (ח"א דרשה יח, עמ' שח) שאמר הגרמ"מ שולזינגר זצ"ל דמצנינו מקור לזה מהתוספתא בשבועות (פ"ג ה"ג) בהא דכתיב (ויקרא ה, א) נפש כי תחטא ושמעה קול אלה, ואמר' בתוספתא למה נזדמן לאדם שדוקא הוא יראה דבר לא טוב ויצטרך לבוא ולהעיד כ"כ בב"ד: 'ר' אלעזר בן מתיה אומר, אין אדם מתחייב לשמוע אלא א"כ חטא, שנאמר נפש כי תחטא ושמעה, וכן היה ר' אלעזר בן מתיה אומר הרואה עוברי עבירה מתחייב לראות, הרואה עושי מצוה זכה לראות', עכ"כ.

והנה אחז"ל (נזיר ב, א וסוטה ב, א) 'למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה - לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין'. וחזינן דהראיה משפיעה על האדם ולכן צריך להזיר עצמו מן היין ולשמור עצמו.

וראיתי בס' דרך שיחה (פר' נשא) שנשאל מרן

מתקרב אצלו חומר העבירה, ואשרי האיש שזוכה לגור בין חרדים ואינו רואה חילול שבת או שאר עבירות, ובאמת אפילו ראיית אדם רשע פועל רושם רע על הרואה, כי בראיתו נכנס לאדם מושגים על רשעות - וכביכול אפשר לחיות בעולם הזה גם ברשעות וכו'... עכ"ד [והגר"מ שליט"א שמע כן מהרה"ג ר' אהרן רבינוביץ זצ"ל ששמע מפי הגאון רבי מאיר שמחה מדווינסק זצ"ל].

והראני חכ"א שכדברי האור שמח, מצינו ג"כ בשפת אמת (פ' האזינו), וז"ל: 'ברש"י ז"ל יד העדים תהי' בראשונה. כי עיקר עדות שמים וארץ הוא. כי ממילא כן שכח שמים וארץ תלויין בעבודת בני"ו וכ' שמים וארץ קנין אחד ובני"ו קנין אחד ותורה קנין אחד. וכמו שבני"ו מקבלין כח התורה ומתחברין ב' התורות שבכתב ושבע"פ כן מתבררין קנין שמים וארץ ואם לאו ח"ו אין להם חיות. ופשוט הטעם יד העדים בראשונה שכן צריך להיות שלא יוכל אדם לראות דבר עבירה ולכן עדים שראו צריכין לסקולו. וכמו כן הטבע א"י להתקיים כשאין נעשה רצונו של מקום כנ"ל, עכ"ל.

וראה בס' מעשה איש (ח"ב עמ' קג) שהובא על מרן החזון איש זצ"ל: 'פעם טייל עם הגר"ר שאול ברזם זצ"ל בליל שבת, ולפתע הבחינו מרחוק באור הבוקע ממכונת המתקרת, רבינו תפס להגר"ש בידו והלכו לצד, והיו שם קוצים גבוהים, ואמר לו הגר"ש שהקוצים מכאיבים לו, ואמר לו מרן זצ"ל עדיף שידקור העיקר שלא לראות חילול שבת, ע"כ.

ועוד ראה בס' מעשה איש (ח"ג עמ' קנח): 'פעם הלך לטייל בשבת עם אחד מתלמידיו ברחוב הנקרא כיום רחוב חזו"א לכיון רמת יצחק. כשהגיעו לאזור רחוב רשב"ם ביקש רבינו לחזור לכיוון ב"ב, בנימוק שאין ברצונו לראות חילול שבת. התלמיד המליץ להמשיך, ואכן הגיע רכב מכיון רמת יצחק, רבינו נצטער מאד

עצמו פרישות וטהרה מדברי עולם הזה ולהינזר מן היין, ודפח"ח].

ושמעתי ממוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א שנשאל כמה כסף יש להוציא על קניית דירה חדשה בכדי שלא לראות חילול שבת. והביא מוח"ז שליט"א דבתוספתא בנגעים (פ"ו ה"ב) מבואר דאין בן סורר ומורה נעשה בירושלים. וצ"ב הרי סופו ללסטם את הבריות ואין א"כ מניחין אותו כשרואין שעושה מעשה בסו"מ (ואכל תרתימר בשר ושוטה לוג יין וכו'), וביאר בזה במשך חכמה (דברים כא, יח), עפ"מ דאיתא בגמ' (פסחים נז, א) שאו שערים ראשיכם ויכנס יוחנן בן נרבאי וימלא כריסו ולא נמצא נותר במקדש, וא"כ אין תביעה עליו שבא לידי מידת הזללות, ופשוט. וחזינו דראיה משפיעה מאד על העשייה, ועכ"פ כמו שאב ישלם שבנו לא יהיה בסו"מ, כך ישתדל לשלם להמנע מראיית חילו"ש [ואמר עוד מוח"ז שליט"א דשאלו את אמו של א' מגדו"י איך צמח, ואמרה שגרו במקום חילוני וסגרה כל השבת את החלונות].

וכע"ז ראייתי שהביא מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א (בגליון שיחותיו פ' שופטים תשע"ז): 'יד העדים תהיה בו בראשונה ויד כל העם באחרונה ובערת הרע מקרבך' (דברים יז, ז). דבר נפלא פירש בזה הגאון רבי מאיר שמחה זצ"ל, ש'ובערת הרע מקרבך' הכוונה לעדים, שכיון שהם ראו חילול שבת נתקרב אצלם חומר האיסור של חילול שבת, שהרי כל איש ישראל מתחנך מקטנותו על גודל חומרת חילול שבת שהוא בסקילה, וכאן שרואה העד איך אדם מתוך עם ישראל מחלל שבת וממשיך לחיות כרגיל, מתקרב אצלו עי"ז הפחד מהחטא, ולכן אמרה תורה יד העדים תהיה בו בראשונה - כדי שיוקיעו מליבם מחשבה זו, כי על ידי שישתתפו הם בפועל בעונש החוטא, יתבער מקרבן הקרירות שנשתרש בליבם. וזהו טבע מכוחות הנפש - שעל ידי ראיית עבירה

ועמו אודות ספרו הגדול אגלי טל על הל' שבת בזה הלשון: 'בשביל לחבר ספר בהל' שבת צריך להיות זהיר ביותר בהל' שבת בכל פרטיה ודקדוקיה היטב, ורק אז ניתן לכוון לאמיתה של תורה', והוסיף לו האבני נזר באמרו לו: **'אני במשך כל ימי חיי ראיתי רק פעם אחת חילול שבת, ואילו הייתי רואה פעם נוספת חילול שבת כבר לא היה מתקבל ספרי אגלי טל בקרב הלומדים'**.

ועוד ראה בס' הזכרון 'המאיר' על המשגיח הגה"צ רבי מאיר חדש זצ"ל (ח"א עמ' שלח): 'בעת אחת מטילולי ביום שבת קודש, שעה שטייל ברחוב ליד ביתו בלויית תלמיד ממקורביו, קרה המקרה ששכן חילוני (לאחר שהמשגיח חלף על פניו) התניע את מכונתו ונסע. המשגיח שמע את התנעת המנוע וסובב את ראשו ובעיניו ראה חילול שבת. רבינו החוויר. לאחר שהות מה אמר לתלמידו: 'הבה נחזור הביתה'. רבינו נכנס לביתו, מיד התיישב ללמוד והתמיד בלימודו עד לשעת הסעודה. בעת סעודת השבת חשו המסובים שפני רבינו אינם כתמול שלשום, לשאלתם-דאגתם, ענה שהוא חש בטוב. ניסה בכל כחו להסתיר את כאבו. אולם מאז לא רצה יותר לצאת לטייל בשבת, שהרי, כפי שאמר פעם באחת השיחות, גם לראות חילול שבת גורם לקלקול. מראה עיניו, באותה שבת, השפיע עליו עמוקות, משום שבאזניו הדהדה, בלא מחיצות, הקריאה הממלאת חללו של עולם, קריאה המגיע לכל אוזן שומעת תוכחת מוסר 'ראה שלא תקלקל את עולמי', ע"כ (וע"ע בס' המשגיח רבי מאיר, עמ' 558).

וראיתי למוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א (קובץ ווי העמודים, גליון ט, עמ' קטו) שהביא מס' אור חדש להגה"צ רבי חיים זיצ'ק זצ"ל שסיפר על מרן החפץ חיים זיע"א: 'לפני כמאה שנה, בעת מלחמת העולם הראשונה כשגלה עם ישיבתו לרוסיה לאזור שהיו בו מעט אנשים מבני ישראל, ומתוכם רק מעט שומרי תורה ומצוות,

ואמר: **כל ראייה בודדת של חילול שבת מזיקה לנפש, גם אם בדרך כלל נמנע מלראות...**'.

ועוד הובא שם משם הגה"צ רבי אריה שכטר זצ"ל: 'כשהיינו הולכים לטייל עמו בלילי שבתות, והיו רואים מרחוק אורות של מכונת, היה החזו"א מחזיר פניו (כדי שלא לראות חילול שבת), והיה מפטיר: מסתמא זה גוי! והיה מוחה לעצמו בהתרגשות: שבת, שבת, שבת...'

וכע"ז שמעתי ממוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א על הגה"ק רבי אהרן מבעלזא זצ"ל שכשה' רואה רכב נוסע בשב"ק, היה אומר **'מזל טוב'**, שבדאי נוסעים ללדת ולא מחללים השבת לחנם, ופ"א אמר כן למשאית גדולה, ותמה ע"כ הגבאי, וא"ל שכנראה לא מצאו רכב להסיע הילדת לבית החולים אז לקחו משאית... [ולפי"ד המהר"ל דלעיל הוא נפלא, שלא רצה להתקרר, וחיפש וטרח אחר היכי תימצא כדי שלא להתקרר בשמירת השבת].

ועוד ראה בס' דרכי החיים (ח"א עמ' ק) שהובא ממרן הגרמ"י ליפקוביץ זצ"ל: 'נשאל, אם כדאי לקנות דירה באיזור שרוב התושבים עם חילוניים, אך נקרא איזור מתחרד, ובאיזור נוסעים בשבת, ושלל מו"ר בנימוק, שע"י ראיית חילול שבת נעשה קדושת השבת מזולזל רח"ל. ושוב נשאל על איזור בבני ברק, שאמנם עדיין אין כולם שם חרדים, אך כמעט שאין רואים בו חילול שבת, והשיב לחיוב. לשאלה, אולי עדיף בעיר פלונית... אמר: בני ברק עדיף, בבני ברק תמיד היכן שהולכים, רואים שיושבים לומדים', ע"כ.

ועוד ראה במה שהובא ב'המבשר תורני' (גליון 60, פ' תרומה תש"נ, עמ' ו): 'הגה"צ רבי דוב יפה [שליט"א]. משגיח דשיבת 'כפר חסידים' וזקן המשגיחים בדורנו, סיפר מה ששמע בעצמו ממרן הגר"י הוטנר זצ"ל בעל ה'פחד יצחק' אותו שמע מחסיד סוכוטשוב נאמן שהתגורר בווארשא, שה'אבני נזר' אמר לו פעם בשוחחו

בפרקא לכל, כדי שידעו כל העם ולא יצטרכו לשאלו אם מחללין שבת על פיקו"נ. וא"כ הכ"נ יש ענין לדעת שנסיעה לצורך פיקו"נ היא מצוה גדולה, וצריך ללמד זאת לכל, כדי שאם ח"ו יבא פיקו"נ – ידעו זאת, ואין בזה כל חשש (ושו"ר שנדפס בקובץ 'ווי העמודים', שבט תשעט, 64, עמ' עז, סימן ז).

וע"ע בס' 'ירושלים במועדיה' להגאון רבי **אביגדר הלוי נבנצל שליט"א** (עמ' רפב, אות יא) שנשאל האם יש ענין שלא לראות חילול שבת, והאם יש הבדל בין מעשה של גוי למעשה של ישראל מומר, ומה דין חילול שבת הנעשה ע"י יהודי שעושה בהיתר (פיקוח נפש), והשיב: **'כשגוי עושה מלאכה, או יהודי לצורך פיקוח נפש – מותר. כשיהודי מחלל שבת, ח"ו, צריך להימנע מלראות.** החפץ חיים דרש פעם אודות מקרה של חילול שבת, ובכה. אחר זמן, כשאירע פעם נוספת שראה חילול שבת, ובכה, אמר שהוא מרגיש שהדמעות כבר עינן אותן דמעות, ע"כ [ולעיל הבאנו שבכה ע"כ שהכאב אינו אותו כאב].

וע"ע בס' 'אשיחה (עמ' שעב) נשאל מרן שליט"א: 'האם ראוי שלא לראות חילול שבת הנעשה בהיתר לפיקוח נפש', והשיב: **'אין בזה קפיידא כיון שהוא היתר.** ועוד נשאל: 'האם ראוי שלא לראות נכרי העושה מלאכה בשבת', והשיב כהאי לישנא, דאיב"ז קפיידא כיון שהוא היתר.

אך מאידך גיסא יעויין בס' דרך שיחה (ח"א פרשת יתרו, עמ' עדר) שנשאל מרן שליט"א: 'בלאס אנג'לעס בש"ק נוסעים מכוניות רבות, ויש ב' דרכים ללכת, או ברחוב שאין נוסעים הרבה או ברחוב שנוסעים בו הרבה, ואלו גויים הם, אם יש ענין לא לראות הרחוב שיש בו יותר הרבה מכוניות (מצד התוספתא פ"ג דשבועות ה"ג אלמלא נתחייב לא ראה)'.
 והשיב מרן שליט"א: **'במסכת ברכות (ג), (א**

פעם עבר בשבת ברחוב וראה חילול שבת, חזר מיד לשיבה והשמיע שיחה מוסרית ובתוך השיחה פרץ בבכי עז, ואמר אוי לי שראיתי חילול שבת.

'כעבור כמה שבועות שוב נתקל בחילול שבת, חזר לשיבה ושוב השמיע שיחה מוסרית, אך כעת בכייתו היתה יותר מבפעם הקודמת, והסביר ואמר שכעת הוא בוכה כפול, א. מפני החילול שבת שראה, ב. כי הרגיש בנפשו שבפעם השניה שראה את החילול שבת היה כבר פחות חם לדבר מבפעם הראשון, ועל זה הוא בוכה כעת, שאוי לו שכבר כאילו התרגל לראות חילול שבת.

'מוסיף שם שכמובן רק בעל החפץ חיים שאצלו היה כל דבר שקול ומדוד, היה יכול להבחין בעצמו בדקות הדבר שכבר התרגל, והלוואי ואנו נזדעזע מחילול שבת בפעם הראשון – כמו שהחפץ חיים היה מזדעזע בפעם העשירית, ע"כ.

ועוד יעויין בקובץ 'בנתיבות ההלכה' (חלק ג, עמ' 207) נשאל מרן **הגר"נ קרליץ זצ"ל** באדם שראה ספינות נוסעות בים כנרת בשבת, אם מותר לראות ולהנות ממעשה איסור שבת. והגר"נ זצ"ל חשב כמה רגעים והשיב **דיש כלל וענין גדול לא לראות איך השני עובר איסור, וע"כ אין לראות.**

***

והנה שמעתי ממוח"ז מרן **הגר"י זילברשטיין שליט"א** שנשאל אם יש ענין שלא לראות, או לחנך הקטנים שלא לראות חילול שבת שנעשה לצורך פיקו"נ (כגון אמבולנס הנוסע בשב"ק). והשיב מוח"ז שליט"א ע"פ המבואר בשו"ע (או"ח סימן שכח ס"ב) דמי שיש לו חולי של סכנה, מצוה לחלל עליו את השבת, והזריז ה"ז משובח, והשואל ה"ז שופך דמים. ובמ"ב שם (סק"ו) כתב בשם הירושלמי, הנשאל ה"ז מגונה, פירוש, משום שהת"ח במקומו היה לו לדרוש

בהם. ודו"ק, עכ"ד.

***

והנה בשאלתנו קמיה מרן שליט"א אם צריך להניח דבר על החלון כל השבת. והנה שאלה נוספת יש, שלא הוספנוה בתוך השאלה קמיה מרן שליט"א – והיא בגוונא שאם ישנים וילון לא יראה החילול שבת אבל יצטער מעט מהחשיכה שהוילון עושה ושמונע מהאוויר להכנס, ואמנם לא נכתב דבר זה בשאלה (שיצטער ע"י שיכסה), אך יש לדון בכעין זה, דמצד א' יש 'כבוד שבת' (שישנים וילון ולא יראה החילול שבת), ומצד שני יש 'עונג שבת' שיהיה לו אור ואויר.

וראיתי דבר נחמד בס' מעשה איש (ח"א עמ' קלד) שנשאל מרן החזו"א זצ"ל: 'הגאון רבי דוב זוכובסקי זצ"ל שאל לרבינו, 'כבוד' שבת ו'עונג' שבת, הי עדיף, הנפקא מינה לגבי עניבה בשבת בימי הקיץ החמים, האם צריך לענוב עניבה מפני 'כבוד' השבת, או שמא יש להימנע, מפני שזה פוגם ב'עונג' שבת. והשיבו: 'אם אינו עונג, אינו כבוד!'. ע"כ. ויל"ע האם גם כאן נאמר כך, שמכיון שאם יסגור החלון הרי שיתבטל מעונג שבת – א"כ אינו כבוד. או שיש לחלק, דהתם אם אין כבוד אין כאן זלזול כ"כ שהולך בלי עניבה, משא"כ כאן – בלי הכבוד – היינו כשיפתח החלון, יש כאן זלזול בכבוד השבת שרואה חילולי שבת (או"ד גם בלי עניבה בשבת הוא זלזול).

והגאון רבי מנחם מנדל הכהן שפרן שליט"א (מגדולי דיניי ארה"ק, וראש ישיבת נועם התורה) כתב לי בזה"ל: 'אין לעשות הלכות והוראות בדברים כאלו, הדבר תלוי בהרגשת האדם סובייקטיבית. מי שמרגיש את הזלזול בשבת ובגלל זה סוגר את החלון זהו דרגא מסוימת בהרגשות הרוחניות שלו ובודאי יבורך ויקבל שכר על זה. ומי שאינו בדרגא זו אין לומר לו 'לסגור את החלון' או 'שעדיף לסגור' או ש'גדול פלוני סגר', עכ"ד.

ואילו נר של גוי אינו נר ששבת, רואים מכאן שגם ע"י גוי ה"ז חילול שבת, אף שגוי אינו מצווה, ואדברה, גוי ששבת חייב מיתה, והגברא אסור לו לשבות, מ"מ המעשה הוא חילול שבת, ע"כ.

ושמעתי מידידי הרה"ג רבי יהושע אייזנשטיין שליט"א לדון בזה עפמ"ש בס' אור החמה להגה"צ רבי זונדל קרויזר זצ"ל (בשור"ע או"ח סי' רצח ס"ה), דשם כתב לבאר בעצם דברי הגמ' בברכות מ"ט נר של גוי לא חשיב נר ששבת, הא למעשה זה היה בהיתר ולא באיסור. וביאר שם דמ"מ צריך שיהא ניכר בנר חילוק בין שבת לחול, ואם הגוי הדליק בשבת – אין היכר בנר בין חול לשבת, דגם בחול וגם בשבת מדליקין אותו, ולכן לא חשיב נר ששבת, דאין ניכר בנר השביתה. אבל בהדליק לצורך חולה – לא חשיב שהדליק לצורך אור אלא לצורך מצוה, ובמוצ"ש חשיב שנולד מחדש להאיר, וחשיב נר ששבת. ולפי דבריו אלו, לכא' אין קפידא כלל שלא לראות מה שגוי עושה בשבת, משום דבעצם זה מלאכת היתר, ורק לענין ברכת בורא מאורי האש דהברכה היא על השינוי משבת לחול, בזה צריך שיהיה ניכר בנר בין חול לשבת ורק לענין זה לא חשיב נר ששבת, ודפח"ח, ודו"ק.

ושוב כתב לי מו"ז הגאון רבי רפאל איסר יהודה מלין שליט"א (ראש ישיבת כנסת יהודה, ירושלים): 'לק"מ, וכד תדייק ברש"י שם (נב, ב) ד"ה משום, וזלה"ק 'ממלאכת עבירה, שהנכרי עושה מלאכה לאורו', תראה לנכון, כי דין נר שלא שבת הוא כשנעשה בו 'מלאכת' עבירה, לא שהעושה עשה עבירה אלא הנר נעשית בו מלאכה שלפי התורה היא עבירה לאלו המצווים בתורת ה', וכמובן הגוי אין לו עבירה כי לא נצטווה על שבת [ואף בגוונא שחילל בענין אחר ואין כאן נידון דגוי ששבת], אבל המלאכה אילו נעשית ביד ישראל היא היא מלאכת עבירה. משא"כ נר חיה זה 'מלאכת מצוה' לכל ישראל, כי כך נצטוינו בתורה 'וחי

ועוד הביאו שם מש"כ המ"ב (סי' שז סקט"ו) 'וכתב בספר החסידים (סי' רסד) **אל ידור אדם בעיר שיום השוק הוא בשבת, כי א"א שלא יחטא, ואם השוק אינו בשכונתו שרי'**. והנה אע"פ דהתם מיירי כשרק גויים מתעסקים בזה, מ"מ עצם זה שרואה את השוק, משכיח ממנו את יום השבת, ומטעם זה גזר נחמיה על איסור מו"מ בשבת כדי שלא יהיה נראה לגמרי כחול.

וע"ע בשו"ע (או"ח סי' שא סט"ז) שכתב הרמ"א בשם הכל בו 'ולא יצא אדם בשבת כמו שהוא יוצא בחול, בלתי דבר אחר שיזכור על ידו שהוא שבת, ולא יבוא לחללו', ובמ"ב שם (ס"ק סב) הוסיף 'ובדרכי משה משמע דאפילו במקום שדרכם לילך יחף בחול, בשבת ילבש מנעלים כדי שיזכור שהוא שבת'.

ובדברי הספר חסידים הנ"ל, ראיתי למוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בספרו 'מלכים אמניך' (פ"ו ס"ב, עמ' קנ) שנשאל ביהודי שתבעוהו למשפט בפני ערכאות נכרים בשבת, וא"א לדחות המשפט, אם מותר למנות עו"ד גוי שייצגו במשפט. ודן שם להתיר, וסיים בסו"ד: 'אולם מהראוי שהישראל עצמו לא יכנס לבית המשפט, וכמבואר במשנ"ב ש"ו ט"ו - כתוב בספר חסידים אל ידור אדם בעיר שיום השוק הוא בשבת, כי אי אפשר שלא יחטא עכ"ל, ויעוין במסכת פסחים נ"א ואינן יושבין על ספסלי נכרים בשבת בעכו (שמוכרים בהם סחורה, רש"י), וכתב בשו"ת שאלת יעבץ קס"ז דאין לטייל במקום קבוץ הסוחרים בשבת, גם בענינו מסתבר דיש לחוש לקלקול אם יכנס לבית המשפט, עכ"ד'.

ועוד ראיתי בשו"ת ישא יוסף (או"ח ח"ג סי' נז, עמ' פג) שכתב הגאון רבי יוסף אפרתי שליט"א: 'בדבר השאלה שהציעו לפניך שתי אפשרויות לרכישת דירה באזור חרדי אלא שמחלונות דירה אחת ניתן לראות חילול שבת, אם צריך להעדיף את הדירה השניה בה אין רואים חילול

והגאון רבי יהודה קנר שליט"א (ראב"ד מודיעין עילית) כתב לי על ספק זה בזה"ל: 'אין לחייב אדם שלא להשתמש בביתו ודירתו בצורה טובה ונוחה, ובדאי לא בשב"ק. ההמנעות מלהסתכל על חלול שבת היא באופן שאינו פוגע בשמושים שלו, כגון שיכול להפנות ראשו וכד'. ודינו כלא אפשר ולא קמיכוין שמותר, עכ"ד'.

והנה שאלתי קמיה הגאון רבי יהודה אריה הלוי דינר שליט"א (רב קהילת דברי שיר, ב"ב: 'הנה בנין הפנימיה של ישיבתנו סמוך לכביש גהה, ובכל שבת רואים שם חילולי שבת רבים רח"ל, ונתעורר ויכוח בין שני בחורים, שיש בחור הרוצה לסגור את החלון כל השבת כדי שלא יראה חילול שבת, אך מאידך גיסא יש בחורים שהדבר מפריע להם שחנוק בחדר וחם מאד, ורוצים לפתוח החלון כרגיל, עם מי הצדק', והשיבני בזה"ל 'א"א לחייבם לסגור החלון, יש עצה לתלות שם וילון', עכ"ד'.

וכמו כן ראיתי שדנו (גליון האיחוד בחידוד פ' חוקת תשע"ב גליון ריד, קובץ 'אוצרות ירושלים' גליון קנ' סי' רצ) באדם שיש לו ב' אפשרויות לילך למקום בשבת, האחת דרך ארוכה שתגרום לו קצת צער באריכות הדרך מחמת הזמן והחום או הקור, ומאידך דרך קצרה אך עוברת בסמוך לכביש שנוסעים שם מחללי שבת, מאי עדיף. ובאמת שכיון ואין איסור ממש בראיית חילול שבת וכנ"ל בריש דברינו, ומאידך בריבוי הילוך בשבת מצינו להדיא בגמ' בשבת (ק"ג, ב) ובשו"ע (או"ח סי' שא ס"ג), וא"כ אולי הדרך קצרה עדיפה אע"פ שיראה שם חילול שבת, ויכול להשפיל מבטו ולא להסתכל ע"ז [והביאו שם מש"כ האשל אברהם (מהדו"ת סי' צ) דצייד דבשבת יש ענין לקצר ועדיף על שכר פסיעות לדבר מצוה, וע"ע בהליכות אליהו (שבסו"ת יד אליהו ח"ג להגר"א רגולר זצ"ל, אות כ) דס"ל דבמקום שבחול מצוה להקיף (עי' קידושין לג, א גבי זקן דאי מקיף חיי) - אבל בשבת אינו מצוה].

(כז)

ישיבת הציבור בהבדלה

יש לעיין בישיבה שהמנהג שהמבדיל יושב בהבדלה, האם צריכים כל השומעים לשבת גם כן, דבחה הוי קביעות טפי, או דאין צריך.

תשובה: ראוי^י.

ענפי חיים

חילול שב"ק אלא שבביה"ח אין הדבר נכון, שכן רוב פעולותיהם למען החולים (ואף שכנראה כתב זאת לחולה מסוכן, מ"מ מדיק לשונו אנו למדים כן, ואכמ"ל).

ואוסיף בזאת מה ששמעתי מפי עד נאמן שפעם אחת כששהה רבינו לצורך מנוחה בשוב חרדי ושאלו אחד מז' טובי העיר אודות מה שיש לתקן בעיר, השיב רבינו שלדעתו צריך לדאוג שלא יראו מחלונות הבתים את החילול שבת שיש מחוץ לשוב. (ושמעתי פעם כי יעץ לנטוע שם עצים וכדומה כדי שיתירו את החילול שבת). ובדירת מנוחתו באותו ישוב אף דאג רבינו זצוק"ל שיתירו את חילול השבת ע"י וילון כדי שלא יראה בעיניו חילול שבת, ע"כ הגר"י אפרתי שליט"א שם.

כו. הנה יש להקדים בזה את פלוגתת הראשונים לגבי הבדלה, האם הוא בישיבה או במעומד, דדעת התוס' בברכות (מג, א ד"ה הואיל) דיש לישב בהבדלה, אך דעת האגודה בברכות (סי' קנז) וכ"כ בכל בו (סי' מא) ובאגור (סי' תכ) דיש לעמוד בהבדלה. ויעויין בשו"ע (אור"ח סי' רצו ס"ו) שפסק כשיטת התוס' דאומר הבדלה מיושב, אך הרמ"א שם כתב בשם יש אומרים מעומד, וכן המנהג במדינות אלו.

וביאר שם במשנ"ב (ס"ק כז) את מחלוקתם, דהשו"ע וסייעתו סבירא להו דצריך קביעות, וכשעומדים לא הוי קביעות. ומאידך הרמ"א

שבת. הנה מפורסם בשם מרן הגר"ז זיע"א (פניני הגר"ז ועוד) שנמנע מלתמוך בארגון מחאות נגד חילול שבת אם זה היה כרוך בכך שהמוחים יראו חילול שבת, כי חשש שעצם הראיה גורמת לירידה ברוחניות, וכמדומני שהביאו שהבני יששכר מביא בשם הבעש"ט שנזדמן לו לראות פעם א' חילול שבת ופשפש במעשיו לראות מה גרם לו שיארע לו כזאת.

ואמנם לענין הפגנות לא שמעתי כזאת מרבינו [מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל], ובתקופה שתמך בהפגנות נגד החילול שבת שהיו בפתח תקווה לא העיר על כך, והיה נראה דעתו שבשעה שמתקיימת הפגנה בהורמנא דגדולי ישראל הרי יקויים בהם שומר מצוה לא ירא רע, וראה מה שכתב בקובץ תשובות (ח"א סי' ד וח"ד סי' לה).

אולם לעצם שאלתך, שמעתי ממרן רבינו זצוק"ל דודאי מי שיכול להמנע מראיית חילול שבת, בכך שיקנה דירה במקום אחר או שישגור החלונות במשך כל השבת, יש בזה ענין גדול. ועתה ראיתי מכתב מרן החזו"א (נתפרסם בגני ושו"ת החזו"א, ח"ג עמ' רלא) אודות חולה שביקש לעזוב את ביה"ח בערב יו"כ כדי שלא לראות חילול יו"כ, וע"ז כתב החזו"א: 'אין ראוי לצאת את בית החולים בערב החג על מנת למנוע ראיית חילול שבת ויו"ט, שכן על הרוב עושין הדבר למען החולים, ומלשונו אנו לומדים כי ודאי ראוי לעשות מעשה ולהימנע מראיית

התוספות מתחלה דהשיבה הוא לעכובא, או כמו שסיימו לבסוף. אך מלקמן סימן רצ"ו סעיף ו' משמע שם לכאורה בביאורו דצריך מדינא ישיבה, עיין שם. ועיין שם בבית יוסף דהסכים למסקנת התוספות, ועל כרחק דכוונתו הוא רק לכתחלה, וצריך עיון בכוונת הגר"א.

ועכ"פ במשנ"ב נראה שכן הכריע שלפי דעת הגר"א דבעי' קביעות אז גם השומעין צריכים לישב, וטוב ליזהר בזה לכתחלה (כלשונם). וכ"ז לענין קידוש, ולכאור' ה"ה נמי גבי הבדלה, דהמ"ב עצמו בשעה"צ כתב דהבדלה וקידוש – דיניהן וגדריהן שווין.

אך הנה י"ל דאין מזה ראייה לשאלתנו, דכל דברי המשנ"ב (בפלוגת השו"ע והרמ"א וכו') איירי בעצם ובסוד דין הבדלה, כיצד ראוי שיעשו וינהגו, ובזה כתב שההנהגה הצריכה להיות היא שישבו כולם, ולא חילק כלל בין המבדיל לשומעים. ובנידון דנן, שהמבדיל נוהג לשבת, יש לדון האם יש להביא ראייה מהמשנ"ב שגם השומעין ישבו או לא – ובפרט אלו הנוהגין בביתם לעמוד.

ויש מקום לומר, דחלק מהקביעות הוא ג"כ שהשומעים יעשו כמו המבדיל, שיעשו כולם אגודה אחת, וא"כ יש ענין שישבו כולם, אף הנוהגים בביתם לעמוד. והנה במטה אפרים (סי' תרכה, אלף למטה סקע"ד) נראה דגם לכתחילה יוכלים השומעים לעמוד כשהמבדיל יושב, וכתב דכ"ד התוס' בברכות הם רק כשהשומעים שותים לאח"מ מהכוס, אבל אותם שאין נוהגין לשתות, שפיר יוצאים אפי' לכתחילה.

שו"ר בספר פסקי תשובות (סי' רצו הע' 139) שכן היה הביא מנהגם של מרן החזו"א זצ"ל והקה"י זצ"ל שהבדילו בישיבה, ובני ביתם עמדו. (ועל הקה"י מובא כן ג"כ בארחות רבינו ח"א, ועל החזו"א צ"ע מניין מקורו).

וסייעתו סבירא להו דכיון דמלוין את המלך בהבדלה, א"כ בעינן מעומד, וכיון שקובעין את עצמם לצאת ידי חובה, בזה סגי וחשיב שיש קביעות.

והנה פלוגתא זו מצינו ג"כ גבי קידוש, דבשו"ע (או"ח סי' רעא ס"ו) נראה שיעמוד בקידוש, שכתב שם 'ואומר ויכלו מעומד, ואח"כ אומר בפה"ג ואח"כ קידוש', וכתב ע"ז הרמ"א שם 'ויכול לעמוד בשעת הקידוש, ויותר טוב לישב (כל ב'), ונוהגים לישב אף בשעה שאומר ויכלו, רק כשמתחילין עומדין קצת לכבוד השם כי מתחילין יום הששי ויכלו השמים ונרמז השם בר"ת'.

וכתב שם המ"ב (ס"ק מו) שני ביאורים בדעת הרמ"א דיותר טוב שישב בהבדלה, וז"ל: 'דבכי האי גוונא מקרי טפי קידוש במקום סעודה כיון שיושב במקום סעודתו בעת הקידוש, וכן הסכים בבאור הגר"א, ומטעם אחר דכיון שאחד פוטר חברו בעינן קביעות שיקבעו יחד, ובישיבה מקרי קביעות, וכנ"ל בסימן קס"ז'.

וכתב ע"ז: 'ולפי דבריו גם השומעים צריכין לישב, וטוב ליזהר בזה לכתחלה. ויש לומר דגם דעתו הוא רק לכתחלה, ועכ"פ צריך ליזהר שיקבעו השומעים עצמן יחד בעת הקידוש כדי לצאת, ולא שיהיו מפוזרים ומפורדים והולכים אחד הנה ואחד הנה דזה לא מקרי קביעות כלל', עכ"ל.

ובשעה"צ שם (ס"ק נא) כתב להסתפק בדעת הגר"א, וז"ל: 'דהנה על דברי רמ"א, רמז הגר"א לעיין בברכות מ"ג תוספות דיבור המתחיל הואיל, וסיים דכן עיקר. ובתוספות תמה שם על מנהגנו שאין אנו לא יושבין ולא מסובין בשעת הבדלה [והוא הדין בשעת קידוש], ותרצו שם את המנהג, דקביעותנו כדי לצאת הוי כמו ישיבה לדידהו, ומכל מקום סיימו על זה דטוב ונאה למבדיל וגם לשומעים שישבו וכו'. ומסתפקנא אם כוונת הגר"א כמו שתמהו

דבזה לכאורה לא מצינו, ואין בידינו להמציא חשש זה.

וכששאלתי הדבר ממוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א, השיבני דאין צריך לישב, דהקביעות מתקיימת במבדיל שיושב על מקומו, וסגי שהשומעים עומדים על מקומם ומקשיבים.

אך יל"ע שוב, דלמא כל כוונתם האם צריכים כל השומעים לשבת או לא, ובזה אם ינהיגו ויורו שכולם יעמדו, יש בזה קביעות. אך במציאות כמו השאלה, שחלק יושבים, ורק חלק נשאים לעמוד – אולי בהא כן יש חסרון.

שוב שאלתי כן מהגאון רבי שבח צבי רוזנבלט שליט"א (רבה של בני ברק), ואמר לי דאותם הנוהגים לישב בביתם, ודאי שצריכים לישב כשהמבדיל יושב, ואילו אותם הנוהגים לעמוד בביתם, אז לכתחילה ראוי שישבו כדי שיהיה קביעות יחד עם המבדיל, אך בדיעבד ודאי שיוצאים ידי חובה. והגאון רבי יהודה אריה דינר שליט"א (רב קהילת דברי שיר, ב"ב) כתב לי 'לכתחילה כולם יושבו כמו זה שעושה הבדלה'.

והגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א (רב שכונת גילה, ירושלים) כתב לי: "ראה שו"ע (רצו, א) ובמשנ"ב שם ס"ק כזד אם יושב ומוציא אחרים יד"ח, יש להם לכולם לעשות אותה קביעות ולשבת, ובמעומד לא הוי קביעות. ואם רק מקצת מהשומעים קבעו את עצמם כתב ביה"ל (קסז סי"א ד"ה בלא הסבה) בשם המג"א והפרמ"ג שחשוב הדבר בקביעות. וע"ש שהקשה עליהם מדברי השו"ע (קצו, ס"ב) ונשאר בצע"ג" עכ"ד, ויש עוד להאריך בכ"ז, ואכמ"ל.

רק דיש מקום לומר דאין מזה ראייה לנד"ד, דהמט"א (והנהגת החזו"א והקה"י) מדבר שכך יש להנהיג, ולהורות לעשות, שהמבדיל ישב והשומעים יעמדו, ובזה כיון שכך מנהיגים לעשות שכל השומעים יושבין אין כאן חסרון בקביעות. אבל בנד"ד, שהשומעים עצמם חלוקים במעשיהם, מהם יושבים (שכך נוהגים בביתם) ומהם עומדים, בזה אולי כן יש חסרון של קביעות.

ומתשובת מרן שליט"א ד'ראוי', משמע דמעיקה"ד אין צריך, ורק ראוי שישבו הכל. וחכ"א אמר לי בביאור דברי מרן שליט"א דיתכן וטעם הדבר שכתב ראוי, היינו משום שראוי שכולם יחששו לדעת הגר"א שצריך קביעות ע"י ישיבה, ולכן צריך שכולם ישבו – מצד עצם שיטת הגר"א שקביעות היא בישיבה, וזה כבר תלוי במנהגים. ולכן השיב מרן שליט"א שראוי, דראוי לחשוש לדעת הגר"א.

ושוב הראוני שכן השיב מרן שליט"א להרה"ג רבי אהרן גרנדש שליט"א (בס' תשובות הגר"ח, עמ' קלז-קלח), וז"ל השאלה שם: 'א' אביו נוהג כאבותיו שעושה קידוש הלילה והיום והבדלה בעמידה, ובז' ימי המשתה שלו אמר זקנו כו' שליט"א שאף שאביו נהג לעשות בעמידה מ"מ כיון שרבו מרן החזו"א עשה בישיבה לכן גם הוא עושה בישיבה, וממנו למד ומהחתונה שלו עד היום עושה ג"כ בישיבה, ואין לבו שלם ע"ז ששינה מאביו'. והשיבו מרן שליט"א 'יפה עשה שכ"ד הגר"א שדוקא מיושב', עכ"ד. אבל אין הכוונה דמי שנוהג לעמוד ולא חושש להגר"א, יהיה לו חשש שהוא עומד והמבדיל יושב,

(כה)

לפנ"ע שמציל מאיסור חמור יותר

הנה ידוע יסודו של הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' לה) דשרי להכשיל אדם באיסור זוטא, כשע"ז ינצל מאיסור יותר חמור, דאי"ז "הכשלה" אלא הצלה. והפוסקים האריכו ביסוד זה בכו"כ אנפי.

והנה בפוסקים דנו אם מותר להזמין מונית במוצ"ש דלכא' הנהג שאינו שומר תורה ומצוות, ולא הבדיל, מחלל עדיין את השבת, בגלל שהזמינוהו (דמשמיה דמרן שליט"א מביאים דשרי דמי שלא קיבל ע"ע שבת ולא מתכוין בכלל להבדיל אינו חייב). וידוע עיצה מהגרש"ז זצ"ל (הובא בספר הליכות שלמה, תפלה, פרק ג) שיאמר לנהג 'שבוע טוב' והלה ישיב לו דוה יתכן דמיקרי הבדלה (ועדיף שיבקשו לומר 'ברוך המבדיל בין קודש לחול וכו').

אך הנה לכא' צע"ג דהא קעבר המזמין בלפנ"ע שעל ידו בא ונסע זמן וחילל שבת עד שבא אליו.

וי"ל דהגרש"ז לשיטתיה דשרי לעבור על לפנ"ע אם עי"ז ינצל מאיסור גדול, והכ"נ שרי לי להזמין נהג מונית, ואמנם מחלל שבת קצת זמן, אבל כיון שמיד שאעלה, אגרום לו שינצל אח"כ כמה שעות מחילול שבת, הדבר מותר. מה דעת מרן שליט"א ביישוב זה.

תשובה: דברי טעם י.

— עניפי חיים —

בז. ראה בסוף הספר שהארכנו במאמר מיוחד בחידושו של הגרש"ז זצ"ל, ובמה שכתבנו בזה (אות לה).
ובענין אמירת 'שבוע טוב' וייחשב כהבדלה, הנה יש בכ"ז אריכות, ויסוד הדברים דאמירת 'שבוע טוב' תועיל כהבדלה היא כעין דברי הגרעק"א (סי' רעא) דבאמירת 'שבתא טבא' יוצא יד"ח קידוש, וכמו שבתפלה שמזכיר שבת יוצא יד"ח קידוש (נ"ש בכל דבריו) א"כ גם באמירת שבתא טבא מזכיר שבת ויוצא יד"ח.
וראה בשו"ת ציץ אליעזר (ח"א סי' לד) שהאריך בכ"ז, ובתחילת דבריו הביא סברא זו דאמירת

שבוע טוב הוי כהבדלה, ודחה זאת, וז"ל: 'נשאלתי מת"ח מופלג אחד מדוע אין מקפידין שלא להזמין במוצש"ק (וכן בימי החול הראשונים) מונית לנסיעה שנהגו איננו שומר שבת ובטוח שאינו שומע הבדלה וגם איננו אומר המבדיל בין קודש לחול. (וה"ה שלא לעלות לנסוע באוטובוס שנהגו הוא שכה), הא הנהג אסור מדינא במלאכה ונמצא שמכשילים אותו בידים בעשיית מלאכה, ודומה זה להנפקס ברמ"א באו"ח סי' קס"ג סעיף ב' שאסור להאכיל למי שלא נטל ידיו משום לפני עור לא תתן מכשול.

...וידידי הרב הגר"י כהן שליט"א הציע

בכ"ז, ובתחילת דבריו הביא סברא זו דאמירת

(כט)

לצאת תקיעות דאורייתא משמיעת תקיעות דרבנן

עובדא הוה באחד שאיחר בראש השנה לביהכ"נ, ולא היה בביהכ"נ כשתקעו תקיעות שלפני מוסף, ובא במוסף ושומע תקיעות שבתוך מוסף ומכוון לצאת בהם תקיעות דאורייתא (וצריך לברך לעצמו בלחש ברכות השופר). ויל"ע מי יוצא בזה, דהרי התוקע מכוין לשם תקיעות שבתוך מוסף שהן דרבנן, והשומע צריך תקיעות דאורייתא. האם יוצא ידי חובתו או לא.

תשובה: כן^ה.

ענפי חיים

תקיעות שבתוך מוסף ומכוון לצאת בהם תקיעות דאורייתא (וצריך לברך לעצמו בלחש ברכות השופר). ויל"ע מי יוצא בזה, דהרי התוקע מכוין לשם תקיעות שבתוך מוסף שהן דרבנן, והשומע צריך תקיעות דאורייתא.

וראיתי בספר היקר והאר עינינו (לידידי הגרי"מ פרידליס שליט"א, חקור דבר אות פב, עמ' שיד) שכתב בשם הגאון רבי יהודה אריה דינר שליט"א (רב קהילת דברי שיר, ב"ב) ששאל כן קמיה מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, והשיבו דלא אכפת לן, דהעיקר הוא שהתוקע מכוון לשם מצוה, ומה נפק"מ אם התוקע מכוון לדאורייתא או דרבנן.

וביאר שם, דהעיקר שזה לא 'מתעסק', וכיון שכיוון לשם מצוה – אפילו דרבנן – כבר יצא מגדר מתעסק. וראיה לזה ממש"כ המשנ"ב (סי' תקפט סקט"ז) ע"ד השו"ע שם (סעי' ח) 'המתעסק בתקיעת שופר להתלמד לא יצא ידי חובתו, וכן השומע מן המתעסק, לא יצא וכן התוקע לשורר ולא נתכוון לתקיעת מצוה, לא יצא. נתכוון שומע לצאת ידי חובתו, ולא נתכוון התוקע להוציא, או שנתכוון התוקע להוציא ולא נתכוון השומע לצאת, לא יצא ידי חובתו עד שיתכוון שומע ומשמיע'. וכתב ע"ז המשנ"ב:

שיקדימו לומר לנהג שבוע טוב והוא ישיב בכזאת לעומתו, וזה בעצמו יכול להחשב כהבדלה כשם שמועיל לזה אמירת המלים: המבדיל בין קודש לחול. ולדעתי אי אפשר לצאת באמירת שבוע טוב יד"ח הבדלה בהיות ובמלים אלה לא מוזכרת הבדלה בין קודש לחול, ויעוין בסה"מ להרמב"ם מצות עשה קנ"ה שכותב שהבדלה היא ג"כ חלק מזכירת שבת ותקנת מצותיה, וכן יעוין בספר החינוך מצוה ל"א שכותב שהמצוה היא לדבר דברים ביום שבת בכניסתו וכן ביציאתו שיהיה בהם זכר גדולת היום ומעלתו והבדלתו לשבח משאר הימים עיין שם, וא"כ יש צורך להזכיר במלים של הבדלה הקודש והחול וההבדלה בהם, עכ"ל הנוגע לעניינינו, וע"ש עוד שהאריך טובא בכ"ז. וע"ע בחוט שני (ח"ב פ"ה ס"א), ובשמירת שבת כהלכתה (פנ"ח סל"א).

בה. שאלה זו העברתי לקודש פנימה ע"י הגאון רבי אליהו מן שליט"א, וישר כוחו.

והנה הארכתי בשאלה זו בקובץ 'ירחון האוצר' (גליון מה עמ' עג), ואביא מש"כ שם: הנה עובדא הוה באחד שלא היה בבית הכנסת כשתקעו תקיעות שלפני מוסף, ובא במוסף ושומע

הדאורייתא ומה הדרבנן (שכן מחלוקת ראשונים היא), וממילא שפיר יוצא.

ושב העירני כן הגאון רבי אברהם צבי הכהן שליט"א (רב דקה"ח שיכון ה', ב"ב), וז"ל: "גם התוקע צריך לכיון מספק לשם דאורייתא או דרבנן. דנחלקו הראשונים באיזה תקיעות יוצאים את מצות היום דאורייתא. הרמב"ן (במלחמות י"א סע"א בנד'), וכ"כ הריטב"א (שם ל"ד ע"א) לבאר את המנהג, שלא היו מקפידים לתקוע בתקיעות דמעומד תשר"ת תש"ת תר"ת וז"ל: "והנכון בזה, דמדינא הרי יצאנו יד"ח מצות שופר בתקיעה דמיושב, ואין תקיעות שעל סדר ברכות באות לחובת מצות שופר, אלא לחובת תפלה בצבור, להעלות תפלה בתרועה, כענין בתעניות, שתוקעין על ז' ברכות דמי שענה, כדי להעלות תפלה בשופר וכו', ומ"מ באיזה סימן מג' סימנין סגי לו, ושוב אין אנו חושין לספקות" וכו', עכ"ל. וכך מדייק החזון איש (אור"ח סי' קכ"ד לדף קט"ו ע"א) מדברי התוס' ר"ה ל"ג ע"ב.

וכך נקט לדינא בש"ע הרב (סי' תקצ"ב סעי' ז): "שהתורה חייבה אותנו לשמוע תשע תקיעות בראש השנה. ותקנו חכמים לשמוע אותן על סדר ברכות, מלכיות זכרונות ושופרות. אלא כדי לערבב את השטן (פירוש, כדי שיתערבב מיד בתקיעות שלפני התפלה ולא יקטרג בתפלה), על כן נהגו כל ישראל לחלק את התקיעות של תורה ושל דברי סופרים לשתי פעמים. ותוקעין מיושב כדי לקיים מצוה מן התורה ומברכין עליה וגומרין את המצוה של דברי סופרים בתקיעות מעומד שעל סדר הברכות, כמו שתקנו חכמים". וכך מצדד לדינא גם בחזו"א שם.

'אבל התוס' בפסחים קט"ו ריש ע"א כתבו: "ברכת שופר דמברך אתקיעות דישיבה, ומועלת ברכה לתקיעות שבעמידה, שהם עיקר ונעשית על סדר ברכות", וכ"כ הר"ן (ר"ה

ולא נתכוון השומע לצאת. זה מיירי כשבא לביהכ"נ בסתמא, אבל אם בא לביהכ"נ לצאת ידי חובה עם הצבור אף על פי שבשעה ששמע לא כיון לבו אלא בסתמא יצא, עכ"ל.

והוסיף שם בספר והאר עינינו מהגרי"א דינר שליט"א, ששאל כן קמיה מרן ראש הישיבה הגרי"ג אדלשטיין שליט"א, שמשמש כבעל תוקע זה עשרות בשנים, ואמר לו שהוא באמת מכוון בכל התקיעות גם בחזרת הש"ץ לכל אחד מה שהוא צריך, אם דאורייתא ואם דרבנן, ע"כ. ושוב כששאלתי כן קמיה הגרי"א דינר שליט"א, כתב לי 'אפשר לצאת, ועדיף לומר לבעל תוקע לפני כן, שיכוין לכולם, גם לאלו שצריכים למצות שופר דאורייתא'.

והנה שאלתי כן קמיה הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א (בעל 'משנת יוסף'), וג"כ אמר לי דודאי אפשר לשמוע תקיעות דאורייתא מדרבנן, דהרי העיקר הוא שמיעת קול השופר. וכן אמר לי הגאון הגדול רבי אביגדר נבנצל שליט"א. וכל זה כתשובת מרן שליט"א למעלה.

ויש להוסיף, דהנה בתוס' בפסחים (קטו, א ד"ה מתקיף) מבואר דעיקר התקיעות דאורייתא יוצאים בתקיעות דמעומד (על סדר הברכות), ואילו תקיעות דמיושב הוא מדרבנן. אך מאידך גיסא בתוס' בר"ה (לג, ב ד"ה שיעור) משמע דעיקר הדאורייתא יוצאים בתקיעות דמיושב. וכבר עמד בסתירה זו החזו"א (אור"ח סי' קכד בפסחים שם). ושמעתי מידידי הרה"ג רבי יהושע אייזנשטיין שליט"א בשם מרן שליט"א ששאל איפה יכוון הדאורייתא, והשיב שיכוון שיוצא ידי חובתו מה שצריך, דהיינו אם כאן הדאורייתא ואם כאן הדרבנן מכוון לצאת.

וא"כ לפי"ז ודאי שמי שרוצה לצאת בתקיעות דמעומד הדאורייתא – יכול לצאת בשופר, דהרי גם הבעל תוקע עצמו אינו יודע מה

והשיטות שזה דאורייתא. ועוד י"ל דגם א"נ דזה דרבנן, מ"מ יתכן דאין חסרון בכה"ג שכמה מילים כיוון לדרבנן דכיון דסו"ס בהמשך הברכה כיון לדאורייתא, א"כ סו"ס בפועל הייתה בברכה כוונה למצוה דאורייתא, ומה מעכב דבתחילה היה כוונה לדרבנן, ויל"ע עוד בכ"ז.

ועכ"פ בעצם הנידון אם כוונה דרבנן מהניא לדאורייתא, נחלקו בזה כבר בחלקת יואב (אור"ח סי' לג) דס"ל דשפיר יצא יד"ה, ושם הוכיח מהא דר"ה (כה, ב) דלעבור בבל תוסיף בעי כוונה, ובריטב"א שם הקשה איך יושבים בסוכה בשמיני הרי יש בל תוסיף. וא"נ דהמכוין לדרבנן לא מהני לדאורייתא, א"כ מאי קושיא, הא מכוין לדרבנן ולא עבר בבל תוסיף, וע"כ דעולה לדאורייתא, וזו קושיית הריטב"א דאיכא בל תוסיף.

ומאידך בבכורי יעקב (אור"ח סי' תרנח סק"א) מבואר דהנוטל לולב במקדש בשאר ימי החג - דזה דאורייתא, ומתכוין לדרבנן, עובר בבל תגרע. ומשמע דכיון דחשב וכיוון למצוה דרבנן - דאורייתא לא קיים, ולכן עבר בבל תגרע.

***

והנה מורי זקני, הגאון רבי רפאל איסר יהודה מלין שליט"א (ראש ישיבת כנסת יהודה, ירושלים), כתב לי תשובה ארוכה בכל זה, וז"ל: 'האמת שאי"כ אפילו דרבנן. כיון שכבר תקעו דאורייתא ל' קולות דמיושב, תו אי"כ אלא מנהגא. ועי' תוס' ר"ה [לג ב]: 'ועכשיו נוהגין לתקוע בשיבה... שלשים קולות... ובתפלה תוקעין... ובערוך פי' שהיו עושין כן שפי' בערך ערב דהלין דמחמרי [ועבדי] שלשים כדיתבין ושלשים בלחש ושלשים על הסדר כנגד מאה פעיות דפעיא אימיה דסיסרא'. ועי' מ"ב תקצ"ו ב' דכן כתב השל"ה לנהוג מאה קולות. הרי דכ"ז מנהגא ולא חיובא כלל. ואכן לחולה לא תוקעים אלא ל' בלבד.

ג' ע"א בנד", והעתיק המג"א דבריהם בס"ס תקצ"ב וכ"כ הטור סי' תקפ"ה ובב"י וב"ח שם, עכ"ל הגרא"צ כהן שליט"א.

וכעי"ז כתב לי הגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א (רב שכונת גילה, ירושלים עיה"ק): "יש ראשונים שסוברים שתקיעות דמיושב הם מדרבנן, ואילו תקיעות דמעומד על סדר הברכות הם דאורייתא. וגם לדעת ראשונים שהתקיעות דמיושב הם דאורייתא, מ"מ שפיר יוצא יד"ה, כי חכמים עשו דבריהם כדברי תורה, עכ"ל. וכעי"ז כתב לי הגאון רבי שמאי קהת הכהן גראס שליט"א "לכא' יצא".

והנה בעצם הנידון, יש לציין לנידון מעין זה - האם כוונה למצוה דרבנן מועילה למצוה דאורייתא, וכגון בן חר"ל שאכל כזית מצה בליל א' דפסח ובטעות חשב שהוא עכשיו בליל ב' דפסח, ונמצא שהוא קיים מצוה דאורייתא עם כוונה של מצוה דרבנן. וכמו"כ בתקיעת שופר ובנטילת לולב ביום א' וחושב שנמצא עכשיו ביום ב'.

ובס' היקור והאר עינינו (חקור דבר, אות נז, עמ' רצז) הביא ראייה נפלאה בשם ידידי הרה"ג רבי שמואל אהרן פיש שליט"א (בעמח"ס משברי ים) לזה, ממש"כ המ"ב (סי' רט סק"ו) דאם טעה וסבר על הלחם שאוכל שהוא אחד מחמשת המינים, והתחיל לברך 'בא"ה אמ"ה על המחיה', ונזכר שהוא לחם, דיכול לסיים 'הזן את העולם כולו וכו'', ויצא, דמחיה נמי מזון הוא. ומבואר דהגם דכוונתו הייתה לברך 'על המחיה' דזה דרבנן (לשיטות הראשונים דס"ל כן), מ"מ מהני כוונה זו לבהמ"ז דאורייתא.

אך יש לדחות ראייה זו בתרת, חדא דבלא"ה נחלקו הראשונים אם ברכה א' מעין ג' דאורייתא או דרבנן (כמובא במ"ב סי' רט סק"י), והרבה ראשונים ס"ל דדאורייתא היא [כן דעת הרא"ש בברכות פ"ו סו"ס טז, וכמו שהראוני חכמי המערכת]. וא"כ המברך מכוון גם לצד

‘זכור’. אינו צריך לכוון שהולך לקיים לעצמו ולהוציא ב"ב מצות זכור את יום השבת לקדשו. וסגי דמכוון לשם מצות קידוש. ואם אירע שטעה וחשב שכל ב"ב כבר יצאו יד"ח דאורייתא ע"י תפילת ערבית, והתברר שאחת לא התפללה, ולדעת הגרע"א סי' רע"א יכול להוציאה יד"ח, מסתבר שיצאה אף שלא ידע המקדש מזה. דכל שמכוון לשם מצוה להוציא כל מה וכל מי שצריך - סגי. ועיין.

‘וכן נראה בגוונא דנהוג בבתי כנסיות שקובעין זמן מיוחד לתקוע עבור ציבור הנשים, ובא אחד שלא יצא יד"ח מה"ת, מ"מ שפיר יכול לעמוד ולצאת יד"ח מטעם כל הנ"ל, אף בלי ידיעת בעל התוקע. ומיהת למש"כ לעיל דגם נשים מיבעי להו 'תק"ש דאורייתא' לקיים מה שקבלו עליהם, א"כ פשוט שגם איש יכול לצאת ידי חובתו דאורייתא.

‘ועד"ז יש לדון במי שאכל אפיקומן וסבר שכבר קיים כזית דאורייתא, ולאחר שגמר האפיקומן, נתברר לו שטעה בחישוב זמן כדאכ"פ באכילת כזית ראשון ולא יצא יד"ח. ולכאורה הלא לא כיון כעת ל'דאורייתא'. ומ"מ נראה לענ"ד כנ"ל דכל שמכוון לשם מצוה שפיר דמי. וזה פשוט דלד' הגר"א ועוד ראשונים שכל כזית וכזית איכא מצוה קיומית מה"ת, והאוכל לאפיקומן יודע ומכוון לדעת הגר"א, ודאי יצא. סוף דבר כתבתי לך כ"ז לעיוני ועל כגון דא אמרו תן לחכם ויחכם עוד', עכ"ד מו"ז שליט"א.

‘ופשיטא דגם השומע ל' קולות שלאחר התפילה שזה רק משום אסמכתא דותייבב אם סיסרא. יוצא יד"ח דאורייתא. והוא משום דודאי סתם דעת בעל תוקע להוציא כל מי וכל מה שצריך א' מהשומעים. ולא גרע ממתני' ר"ה כ"ז א' דהעובר אחורי ביהכ"נ אם כיון לבו יצא, ולא מספקין שמא התוקע מכוון להוציא רק לקהל הנמצא בבהכ"נ, אלא תלינן דכל שמכוון להוציא רבים - דעתו על כל שומע. וה"ה בנד"ד ודאי תלינן דדעתו להוציא בכל תקיעה ותקיעה כל מי שצריך וכל מה שצריך.

‘ותו, כו"ע ידעי דהרבה פעמים יש נשים בעז"נ המאחרות ומפסידות דמיושב ובאות לשמוע אח"כ, ובודאי גם התוקע מודע לזה, וע"כ מכוון להדיא להוציא כל מי שצריך תקיעות מה"ת. וכי תימא, דנשים אפילו דרבנן אינן חייבות, ואינן צריכות כלל תקיעות דאורייתא. זה אינו, דודאי קבלו עליהם לקיים כאינו מצווה ועושה, והיינו לקיים את המצוה 'דאורייתא' של תק"ש, ולכן הן מברכות ואינה לבטלה. ואף אם אין להם 'חיוב' כלל לא מה"ת ולא מדרבנן, מ"מ קבלו עליהם את ה'דאורייתא', וממילא מיבעי לתוקע לתקוע קולות דיוצאין בהם מה"ת. ופשוט. ושו"ר כע"ז בשש"כ פנ"א הע' כג מהגרש"ז 'שהאשה מכנסת עצמה במצות שופר' אם תרצה ע"ש.

‘ובר מן דין, יתכן ול"צ מחשבה 'ייחודית' על איזה דרגה של חיוב הוא מוציא, וסגי מחשבה כללית להוציא לשם 'מצוה' לחד. וכן באיש המקדש לב"ב לבילל ש"ק להוציאם יד"ח במצות

(ל)

תפילה על האתרוג בט"ו בשבט שחל בשבת

רבים נוהגים להתפלל בט"ו בשבט על האתרוג (והוא מהספה"ק 'בני יששכר'), ויל"ע כשחל ט"ו בשבט בשבת אם שרי להתפלל, ומי נימא דכלול באיסור שאלת צרכיו המבואר בירושלמי בשבת (פט"ו ה"ג).

תשובה: לא.

— ענפי חיים —

'רעינו זוננו' משום דטופס ברכות כך הן, ודבר הקבוע ע"י חז"ל, שרי לומר ולבקש גם בשבת (ע"ש בפנ"מ דכתב 'מה שהוא נוסח הברכה לא ישנה, רק לא יוסיף תחנונים על צרכיו כדרך שהוא עושה בחול').

והנה דין זה לא נפסק בשו"ע, ורק המשנ"ב הזכירו בכמה מקומות כגון בסי' רפח סקכ"ב לגבי וידוי ד'אלוקי עד שלא נוצרתי וכו', דאסור לבקש רק על חולי או פרנסה וכו', עיי"ש, וכן בסי' קפח סק"ט דשרי לומר בשבת בברכת המזון את כל הבקשות, וגם את הרחמן, דטופס ברכות כך הן, וכן בסי' רסח סק"ב דמעיקרא דדינא אין איסור להתפלל בתפילת שבת י"ח ברכות משום שאלת צרכיו, משום דטופס ברכות כך הן וכו', עיי"ש, והובא דין זה בא"ר (לבוש תכלת, או"ח סי' א סק"ו) יעוי"ש.

וע"ע במאירי בברכות (מה, ב) ובאור זרוע (הל' מוצ"ש סי' פט), ובפ"י מהרז"ו למדרש רבה (פרשת ויקרא, ס"פ לד) דביאר דבדבר קבוע אינו מצטער באמירתו, ולכן דבר קבוע שרי. והובא דין זה ג"כ במג"א (ור"ס רצד). ויש לדבר רמז ג"כ מב' מקומות בבבלי, כגון מה דאיתא בשבת (יב, א) דהנכנס לבקר את החולה בשבת אומר שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא. וכן מה דאיתא בתענית (יד, א. יט, א) ונפסק בשו"ע (סי' רפח ס"ט) דאין זועקין בשבת ולא מתריעין על שום צרה וכו', ע"ש.

כמ. הנה מקור המנהג להתפלל על האתרוג בט"ו בשבט, הוא מהספה"ק 'בני יששכר' (מאמר חודש שבט, מאמר ב, אות ב) וז"ל: 'ראש השנה לאילן, לא אמר לאילנות כמו באינך, יש לרמוז מה שקבלנו מרבותינו להתפלל בט"ו בשבט על אתרוג כשר יפה ומהודר, שיזמין הש"י בעת המצטרך למצוה, כי הנה זה היום אשר עולה השרף באילנות, והוא כפי הזכות של כל אחד מישראל, הנה מה טוב ומה נעים שיתפלל האדם ביום ההוא ראשית יסוד הצמיחה, שיזדמן לו הש"י לעת המצטרך את הפרי עץ הדר, והנה תפילתו תעשה פירות. וזהו שרמז התנא באומרו לשון יחיד 'לאילן', להורות על האילן המיוחד המבואר בתורה למצוה, עכ"ד. וכן הביא הבן איש חי בספרו 'לשון חכמים' (סי' א אות לח), וע"ע בס' 'אוצר ט"ו בשבט' (פרק ה) שהאריך בזה.

וממילא יש לדון בשנה שחל ט"ו בשבט בשבת קודש, מי שרי להתפלל זו התפילה בשב"ק או לא, דהנה קיי"ל דאסור לאדם לבקש צרכיו בשבת. ומקור הדין הוא בירושלמי בשבת (פט"ו ה"ג, דף עה, ב): 'תני, אסור לאדם לתבוע צרכיו בשבת'. וכמבואר שם בקרבן העדה דהוא משום שעיי"ז ידאג ליבו בשבת, אלא צריך לחשוב שכל צרכיו מסודרים ומלאכתו עשויה. ואמרי' התם בירושלמי דהא דשרי לומר ברכהמ"ז

לצורך פרנסתו ומלאכתו.

והנה ידוע כי דעת מרן שליט"א שכל דבר שזמנו אז מותר, וכמו שמתפללים על הבנים בהדלקת נרות שבת. וצ"ל דבנד"ד שלא התיר מרן שליט"א להתפלל, ס"ל דאין זה הזמן להתפלל אלא **בחג השבועות** וכדאי' ברה"ה (טז, א) דאז נידונין על פירות האילן. וט"ו בשבט זה רק ר"ה לשנות מעשר וערלה, אבל הדין על פירות האילן זה רק בעצרת, ודלא כהני פוסקים (וכמו שהבאנו לעיל) שתיקנו תפלה על האתרוג בט"ו בשבט. ובעצרת יתכן דגם אם יהיה בשבת יהיה מותר, דזה זמנו.

אך ידידי הרה"ג רבי **יהושע אייזנשטיין** שליט"א אמר לי שמרן שליט"א כתב לו על דברי המג"א (סי' תצד) שכתב דנוהגים לשים אילנות בבתים ובתי כנסיות בחג השבועות **כדי שיזכרו להתפלל על פירות האילן**. ואמר מרן שליט"א דהכוונה שיזכרו להתפלל **בהרהור דווקא** או **קודם חג השבועות**. וכנראה דלא פשיטא ליה אפי' בשבועות עצמו אם אפשר להתפלל אפי' שזה זמנו, כיון דאפשר קודם או בהרהור. ושו"ר בס' תשובות הגר"ח (עמ' קמג, תשובה קסח) 'האם מותר להתפלל על האתרוג בט"ו בשבט שחל בשבת, ואם אסור בפה - האם מותר במחשבה', והשיב מרן שליט"א **'במחשבה מותר'**.

וע"ע בס' פסקי בושם מפסקי הגר"מ ברנדסדורפר זצ"ל (פי"ג סכ"ג, עמ' צ): 'בט"ו בשבט שחל בשבת, הורה שלא יאמרו את התפילה על האתרוגים'. וע"ש בסוה"ס שנדפס מה שכתבנו בזה בס"ד [בעמ' קיג, אות ו].

וראה בס' לקוטי מהרי"ח (הו"ד בפסקי תשובות ר"ס רפח) שהביא בדין זה ד' כללים: א'. רק ליחיד אסור לבקש תחינות ולא מה שנתייחד לכל העולם בשוה, דזה הוי כטופס תפילה. ב'. רק לבקש על צרה אסור, אבל שלא תבא הצרה-ש. ג'. לבקש שיתן הקב"ה יותר טובה, ג"כ ש. ד'. רק שאלת צרכים שאפשר לו לאדם להתפלל עליהם גם לאחר השבת, הוא דאסרי. אבל כשלא יהיה אפשר ואפי' רק ספק אם יהיה אפשר או לא, מותר להתפלל.

ועי' בשו"ת בצל החכמה להגר"ב שטרן זצ"ל (ח"ה סי' מא) דג"כ חידש כן, והביא דכבר מצינו כן במאירי בספרו 'מגן אבות' (ענין הכ"ד) לענין מה שאומרים אבינו מלכנו בשבת של ר"ה ובשבת שובה, כיון שזהו הזמן שניתן לכך, ואם לא עכשיו, אימתי. אכן אנן לא קיי"ל כן, וכדאי' ברמ"א (סי' קפד ס"א, ובסי' תריט ס"ג, ובסי' תרכב ס"ג), ומ"מ עצם הסברא נכונה גם לדידן. ואכמ"ל.

עכ"פ, היוצא מהנ"ל, דכיון דלאחר ט"ו בשבט כבר אין כ"כ את הענין להתפלל על האתרוג, א"כ להמתירים בגוונא דלאחר מכן לא יוכל, יהא שרי. וכן פסק לקולא בשו"ת משנת יוסף להגר"י ליברמן שליט"א (ח"ו סי' פג), וכ"פ בשו"ת תפארת אדם (ח"ג סי' יג). אכן בספר 'אוצר ט"ו בשבט' הנ"ל (פרק ט) הביא בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (בס' חיכו ממתקים, ח"ב עמ' ריט) דפסק לאיסור. ועי' במשנת יוסף שם דכתב דסוחר אתרוגים דמתפלל שתהיה סחורה טובה, לכו"ע אסור כיון שכל תפילתו היא

(לא)

הדלקת נר חנוכה בבחור שלומד בעיר אחרת מעיר מגוריו

בחנוכה נתעוררה שאלה, בבחור בישיבה קטנה, אשר גר בירושלים עיה"ק ולומד בקרית ספר, וגר אצל קרוביו בק"ם (אבל עדיין קשור לביתו בירושלים כיון שאת האוכל מקבל משם). ובחנוכה הדליק את נרות החנוכה בבית קרוביו. והנה בשבת חנוכה שב לביתו בירושלים, ונסתפקו היכן עליו להדליק במוצאי שבת את הנרות, האם בביתו בירושלים או בק"ם לאחר שישב לביתו. או שישלח שליח שידליק עבורו.

תשובה: ידליקו עבורו.

(לב)

עמידה במגילה מדין הלל

הנה הרמב"ם (פ"ג מהלכות חנוכה ה"ו) ובה"ג פסקו כמעמא דר' נחמן במגילה (יד, א) דאין אומרים הלל בפורים משום דקריאתה זו היא הילולה. וצ"ע מהא דתנן במגילה (כא, א) דאפשר לקרוא המגילה בישיבה, וכ"פ השו"ע (סי' תרצ), ואמאי לא בעינן עמידה כדבעינן בהלל (וכנפסק בשו"ע סי' תכב ס"ז).

תשובה: משום שקשה לעמוד כ"ז הקריאה.

עניפי חיים

ובס' בהליכות שלמה (חנוכה, פי"ד ס"ט, ודבר הלכה אות יט), וע"ע בשו"ת אגרות משה (יר"ד ח"ג סי' יד), ובשו"ת אז נדברו (ח"ה סי' לח) להגר"ב זילבר צ"ל, ובשו"ת להורות נתן (ח"ו סי' מד) להגר"נ גשטטנר צ"ל, ובמועדים וזמנים (ח"ו סי' פז) ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב, סי' שמג), ואכמ"ל.

לא. הנה הדברים ארוכים וידועים, וכבר עמד בהערה זו בשו"ת חתם סופר (אור"ח סי' נא), וע"ע בשלמי תודה (פורים, עמ' רמג) מש"כ בכ"ז. והגאון רבי **חיים מאיר שטיינברג** שליט"א (בעל 'משנת חיים') כתב על דברי מרן שליט"א בזה הלשון:

ל. וכע"ז כתב לי מוח"ז מרן **הגר"י זילברשטיין** שליט"א: 'הטוב ביותר שידליק במקום שנמצא בזמן ההדלקה, ויעשה שליח את הוריו או את מארחו שידליקו גם בעבורו, אמנם כדי שיוכל לברך ידליק לפני שהם מדליקים ובה יצא ידי הכל', עכ"ד.

והנה הצדדים והשיטות בשאלה זו ארוכים מאד, ורק אציין לכמה מ"מ בכ"ז, עי' שו"ע (אור"ח סי' תרעז ס"א) ומ"ב שם, וע"ע בס' שלמי תודה להגר"ב צ"ל (חנוכה, סי' יט), ובספר שבות יצחק להגר"י דרזי שליט"א (ח"ח, פט"ז הע' כו),

ענייני תלמוד תורה וכבוד התורה

(לג)

לבטל תורה להכנסת ספר תורה

אדם שיושב ולומד ושומע שיש מתחת לביתו הכנסת ספר תורה, האם הוא צריך לדרת באמצע הלימוד וללוות את הספר תורה.

תשובה: כן.

— עניני חיים —

עומדים עד שיעמוד זה שמולכו ויגיענו למקומו או עד שיתכסה מעיניהם. וכתב ע"ז הרמ"א 'אבל לפני חומשים שלנו א"צ לעמוד וכו'... **השומך קול הנושא ס"ת אע"פ שאינו רואה ואותו, חייב לעמוד** (ב"י בשם הרב רבינו מנוח), עכ"ל. ובט"ז ובש"ך שם הוסיפו דגם השומע **קול פעמוני הס"ת** חייב לקום. וא"כ לפי"ז הנמצא בביתו ושומע קול נושא ס"ת, ובכלל זה קול זמרה דהכנסת ספר תורה, חייב לעמוד לכבוד הס"ת.

אך מזה עדיין לא שמענו שגם באמצע לימודו חייב להפסיק, וגם לא מצינו שיהא חייב לירד וללוות הס"ת. ושוב מצאתי בערוך השולחן (שם, סעי' ה) שכתב בזה"ל: '...ובשם ריקאנטי כתבו שכשמוליכין ס"ת מבהכ"נ לבהכ"נ ילכו עשרה אנשים עם הס"ת לכבודה, ודע **דהחויב לעמוד בפני ס"ת אפילו בשעה שעוסק במצוה ואפילו בשעה שלומד בתורה שהרי אמרו בריש מגילה ת"ת דיחיד קיל כבוד תורה דיחיד חמור ע"ש** וכ"ש כבוד התורה עצמה דגדול מלומדיה, כדאיתא בפ"ק דקדושין (לג, ב) אם מפני לומדיה עומדין מפניה לא כ"ש, עכ"ד.

צ"ל דבאמת בקריאת המגילה אין קיום מצות הלל, אלא דאם קרא המגילה בזה נפטר מאמירת הלל, ולכן אין להק' דאיך קוראין את המגילה בישיבה הרי קריאת ההלל היא בעמידה, דהא באמת אין קריאת המגילה נחשבת היא עצמה כקריאתת הלל. ומה שכ' רבינו שליט"א: משום שקשה לעמוד כ"ז הקריאה, צ"ל דכוונתו להטעים למה לא תיקנו לקרוא את המגילה בעמידה כהלל, וע"ז כ' דקשה לעמוד כו', עכ"ד.

לב. הנה בשו"ע (יו"ד סי' רפב ס"א) כתב בזה"ל: 'חייב אדם לנהוג כבוד גדול בס"ת, ומצוה לייחד לו מקום ולכבד המקום ההוא ולהדרו ביותר, ולא ירוק כנגד ס"ת, ולא יגלה ערוותו כנגדו, ולא יפשוט רגלו כנגדו, ולא יניחנו על ראשו כמשוי, ולא יחזור אחוריו, אא"כ גבוה ממנו עשרה טפחים, אלא ישב לפניו בכובד ראש וביראה ופחד, שהוא העד הנאמן על כל באי עולם, שנאמר והיה שם בך לעד (דברים לאו, כו), ויכבדנו לפי כוחו'.

ועוד כתב השו"ע (סעי' ב) בזה"ל: 'הרואה ס"ת כשהוא מהלך חייב לעמוד לפניו, והיה הכל

מעמד לכל עם ישראל [ועמד בזה הריטב"א שם, ע"ש].

והביא מוח"ז שליט"א דברי המאירי (כו, ב) שכתב שם בזה"ל: 'קרבן עצים הוא שאמרו... והיה להם זמן ידוע לצאת ליערים להביא עצים למערכה, ומקריבים בו ביום עולת נדבה ונקרא קרבן עצים, והיה להם כיום טוב ואסורים בהספד ובתענית ובעשיית מלאכה, ואותו היום היו כולם טרודים בחיוב מצותם של אלו לצאת לקראתם לעת ערב ולכבדם בכל מיני כבוד ומתוך כך היה קרבן זה דוחה מעמד נעילה, עכ"ל. ואמר רבנו דחזינן שגם אם רק שבט אחד (או קהילה אחת) עושה מצוה, מ"מ יש ענין לצאת לקראתם ולכבד בכל מיני כבוד, ובפרט בהכנסת ס"ת שהיא שמחת התורה, ודו"ק.

והנה יעויין לעיל (שאלה ג) שדעת מרן שליט"א דאפשר לבטל מלימודו כדי לראות אדם גדול, וראה שם בענפי חיים (אות לד) שביארנו שהוא ע"פ סוגיא דמגילה (ג, ב) דכבוד התורה קודם לת"ת, יעוי"ש.

וכן שאלתי קמיה הגאון רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א בזה"ל: 'אדם היושב ולומד (בכולל או בישיבה) ושומע באמצע הסדר - שעובר מתחת לבנין הכנסת ספר תורה, כיצד יש לנהוג, האם חייב או אפשר לרדת וללוות הספר תורה (ומהו השיעור, האם ד' אמות), או דפטור דעוסק במצוה, ואף אסור משום ביטול תורה דרבים', וכתב לי הגר"א שליט"א: 'לענ"ד פטור, אולי אסור' [ובע"פ הוסיף לי דכיון דהוי רשות אחרת, אינו מחוייב בכבוד הס"ת בכה"ג]. ואין ראייה מזה ליחיד הלומד בביתו, דיתכן וכוונת הגר"א נבנצל שליט"א דווקא כשיושב בתוך רבים דאז יגרום ביטול תורה דרבים [ובאמת בפ"א ששאלתי קמיה הגר"א שליט"א דמבטלין ת"ת לכבוד התורה הסכים דיתכן וכבוד התורה קודם, ועמד בצ"ע, ויתכן דתלוי כנ"ל - בין לומד ביחידות לבין לומד עם רבים, וצ"ע].

הרי למדנו מדבריו דגם באמצע הלימוד חייב לפסוק ולקום לכבוד הס"ת, אך לא שמענו שאם לומד בביתו - צריך לירד למטה וללוות הס"ת. ויעויין בשו"ת הרשב"א (ח"ג סי' רפא) שכתב דהרואה ס"ת ברשות אחרת אינו צריך לעמוד בפניו, וז"ל בתד"ד: '...ואם מזו, אינה ראייה שיהא חייב העמדה אחר שספר תורה בדוכן, לפי שהוא במקום אחד והצבור במקום אחר, ואין אדם חייב לעמוד מפני רבו שהוא עומד למעלה בביתו והתלמיד למטה על גבי קרקע, אבל כל שמוציאין ספר תורה מן ההיכל עד שמעלין אותו לדוכן, עומדין הקהל על עמדם וכו', עיי"ש.

אך יש לדון דסו"ס כ"ז כשמוליכין ס"ת בעלמא, אבל כשמכניסין ס"ת חדש לבית הכנסת ברוב עם, וכל העם למטה מלווין בשירות ותשבחות, והוא נשאר בביתו, בזה יש טפי בזיון התורה. והגאון רבי יוסף ליברמן שליט"א (בעל 'משנת יוסף') אמר לי דיקום וילך לחלון לכבוד הס"ת, וישוב לתלמודו, וא"צ לירד וללוות. וגם הגר"א דינר שליט"א כתב לי על תשובת מרן שליט"א: 'מסתמא כוונת רבנו שראה מחלון שס"ת הולך, והיינו דרק אם ראה הס"ת מחוייב בכבודו, ולא אם שמע בעלמא קול הזמרה.

והנה כשאלתי זאת מקמיה מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א, ביושב ולומד בישיבה, ושומע שיש ברחוב הכנסת ספר תורה, האם צריך לירד וללוות הס"ת, אמר לי שנראה שכך צריך לעשות, לירד וללוות ד' אמות ולחזור לתלמודו, דחשיב מצוה לפניו - כל ששומע קול הזמרה של הכנסת ספר התורה. אבל באמצע השיעור - לא יצא להכנסת ס"ת.

ובפ"א שמעתי ממוח"ז שליט"א דיש להוסיף ע"ז, דהנה בתענית (כו, א) איתא דבאחד בטבת לא היה בו מעמד, שהיה בו הלל וקרבן מוסף וקרבן עצים. ותמוה דהא קרבן עצים הביאו רק שבט אחד כמבואר שם בגמ', ולמה לא היה

טעותו ואמר - אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו... כך ג' פעמים, וה' לו בזיונות רבים, עד שהוצרכו לעמוד לידו עם סידור ולומר עמו תיבה בתיבה עד שאמר כראוי (וכל אותו הזמן הי' שם מרן החזו"א ז"ל), וה' ניכר לכל שבא לו כ"ז משום שזלזל במרן החזו"א.

[שוב הראוני שנדפס מעשה זה בס' טובך יביעו לידידי הרה"ג רבי משה מיכאל צורן שליט"א (ח"א עמ' שנג), ושם נוסף ע"ז מש"כ בעלי התוס' במושג זקנים (ויקרא יג, ב): 'אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת וכו' והובא אל הכהן. הטעם שיובא אל הכהן שיוכיחו ויגלה קלונו ברבים שמא מחמת החרפה והכלימה ישוב מחטאו ויטהר', עכ"ד. והכ"נ ספג בזיון רב בעת שטעה שלוש פעמים לעיני כל הקהל דלפעמים דרך התשובה הוא גילוי קלונו ברבים].

ובאמת שבעובדא הנ"ל שהיו באמצע שמחת חתן וכלה ב'שבע ברכות', יש לדון משום דעוסקים במצוה, והעוסק במצוה פטור מן המצוה. והצעתו הדברים קמיה מו"ר הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א, ושוב אח"ז דן בזה בארוכה בגליון 'מעדני כהן' (פרשת שמות תשפ"א, גליון 69), ובתחילה כתב שם מו"ר שליט"א בזה"ל: 'ונראה פשוט שבלא מה שעוסק במצוה אין ספק שצריך להפסיק מענייניו וללוות התורה ולשמוח עמה שהרי הכל מצוין בכבוד התורה, וכשם שמפסיקין מתלמוד תורה לעשות הכנסת ספר תורה בבית המדרש שהוא לומד או מתפלל בו, כן צריך להפסיק ולשמוח בשמחת התורה של בית מדרש אחר והוא מכבוד התורה, ואע"פ שאינו צריך ללכת לכל הכנסת ס"ת שבעיר, אבל העובר לפני צריך להשתתף אפי' במקצת מכבוד התורה'.

ומצאנו שמצוה ללוות התורה כל שהתורה עוברת לפנינו, כדאיתא בשו"ע סי' קמט ואסמכוה אקרא דכתיב אחרי ד' אלוקים

[וידוע חידושו הנורא של ה'משך חכמה' (סו"פ תרומה) '...אמנם על תלמוד תורה דרבים צריך למסור עצמו למיתה ולסכן עבור זה, ואדרבא, נענש יהושע מפני שלא עסק בתורה בעת המלחמה, וראה מש"כ ע"ז בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ה סי' שצה). וע"ע בפני יהושע (מגילה ג, ב) דקס"ד דת"ת דרבים ידחה חילול שבת, יעו"ש ואכמ"ל. וע"ע בס' 'והאר עינינו' (חקור דבר, ענייני ת"ת, אות לו, עמ' רפ) שהביא משמיה דמרן הגרי"ז מבריסק צ"ל דביטול תורה דתשב"ר דוחה הכל, וא"כ יתכן דגם לבטל תשב"ר לא יותר, וצ"ע].

וסברא נוספת לפטרו כתב לי הגאון רבי יהודה קנר שליט"א (ראב"ד מודיעין עילית), וז"ל: 'אני חושב שהדין המבואר בשו"ע שצריך לעמוד כששומע את הס"ת, הכונה היא שהס"ת עובר לפניו רק הוא אינו רואה, אלא יודע שעובר מחמת הקול, כמו רב יוסף שהיה סגי נהור (ראית הגר"א שם), או אף אם הס"ת עומד לבא למקום בו הוא נמצא, צריך לעמוד כבר כששומעו. אבל כששומע ואין הס"ת עומד להגיע למקום בו הוא נמצא, אינו חייב לעמוד', עכ"ד.

***

והנה מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א שח לי, כי בבחירתו השתתף בשמחת שבע ברכות שהי' שם מרן החזו"א זצ"ל, ובאמצע הש"ב שמעו שיש בחוץ הכנסת ס"ת של המזרחי, ואמר החזו"א דמשום כבוד התורה צריך לצאת וללוות הס"ת, וכך עשו כולם. לבד מרב אחד שנתרעם על דברי החזו"א ואמר שהורה שלא כדין וא"צ לכבד ס"ת שלהם, ושהחזו"א ביטל שמחת השבע ברכות לפי שיצאו כולם וכו', ודיבר כנגד החזו"א בעזות מצח. ובהגיע הברכות בסוף ברכהמ"ז, כבדו לאותו רב בברכת אשר יצר את האדם בצלמו, והחל לברך בקול רם - אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו... וצעקו כל העם ותקנוהו, ושוב בירך, אך חזר על

הציבור לקדיש וקדושה עונה עמהם מפני הכבוד (עי' שו"ע סי' ס"ג), והעירו ע"ז למה לא אמרי' דהעוסק במצוה פטור מן המצוה, וע"כ הטעם לאו משום מצות אמירת קדיש וקדושה אלא דכשאנו עונה יש בזה זילותא.

ובדין זה נחלקו הפוסקים **כשאנו נמצא בחדר אחד עם העונים**, אם חייב להפסיק באמצע ברכות ק"ש לקדיש וקדושה (כגון שיושב בבית שני או בעזר"ט), והביא מו"ר שליט"א בשם מרן שליט"א בשם חמיו מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל דאינו חייב לענות בכה"ג אף שמצוה יש, אבל חיוב אין משום דכל הזלזול הוא רק כשנמצא באותו מקום, **אבל אם נמצא בחדר אחר אין כאן זלזול** (עי' בס' אשרי האיש ח"א עמ' סב, ובס' הליכות שלמה תפלה פ"ו ה"ב אות טז). אך אמר מרן שליט"א דדעת מרן החזו"א זצ"ל דגם מחדר אחר חייב להפסיק ולענות (עי' דעת נוטה ח"א עמ' שסג), **וחזינן דדעתו שגם מחדר אחר יש זילותא כשאנו עונה**, וכתב שם מו"ר שליט"א דיתכן ומשום הכי הפסיק החזו"א ללוות הס"ת גם כשהיה במקום אחר באותה שעה, דס"ל דגם בכה"ג שייך זילותא וחסרון כבוד.

וסיים שם מו"ר שליט"א: 'ולפי"ז מתרי טעמי צריך להפסיק באמצע שבע ברכות לשמחת הכנסת ס"ת, האחד - שכל שהוא עוסק במצוה של בין אדם לחברו אינו פטור מן המצוה, והשני - שלכבוד התורה מפסיקין גם באמצע עשיית מצוה. **ובלא"ה א"צ לכל הנ"ל, שהרי גם החתן חייב בכבוד התורה, וכיון שהחתן צריך לילך ללוות התורה א"כ הכל צריכים לילך ללוות התורה, שאם אין חתן אין מצוה לשמחו בסעודת השבע ברכות**'. וכתב עוד: 'וגיסי הגאון רבי שמריהו יוסף ברמן שליט"א אמר שמה שהלך החזו"א ללוות התורה אינו אלא הנהגה טובה להשתתף בכבוד התורה, אבל אינו חיוב, וכמו שהיה החזו"א עומד בקדושה דסידרא וכדומה, אבל נראה יותר שהוא חיוב להשתתף לכבוד התורה, וצ"ע'.

תלכו, וכן יעויין במ"ב (סי' קלד סק"י) שכתב בשם המג"א **מצוה ליכנס לביהכ"נ לראות כשמוציאין ומכניסין הס"ת משום ברב עם הדרת מלך עכ"ל**, וחזינן דבכל הוצאת והכנסת ס"ת מצוה להשתתף בה וכ"ש כשעושין כבוד התורה להביא הס"ת אל משכנה כמו שהיה כשדוד מלך ישראל הביא ארון ד' אל בית ד' עשו שמחה גדולה כמש"כ בנביא, **ונראה שבעניינינו גם כשאנו רואה הס"ת מ"מ כל ששומע שהיא עוברת לפניו, הרי היא כס"ת עוברת לפניו וצריך להשתתף ללוותה בשמחתה שזו היא כבוד התורה**, עכ"ד.

ואח"כ דן מו"ר שליט"א בארוכה אם יש דין 'עוסק במצוה פטור מן המצוה' במי שעוסק בשמחת חתן וכלה, ועוד דן שם אם העוסק במצוה **דרבנן פטור מן המצוה דאורייתא**, וגם דן שם אם העוסק במצוה **שבין אדם לחברו פטור מן המצוה שבין אדם למקום**.

ואחר כ"ז הביא להוכיח דהעוסק במצוה אינו פטור ממצוה שיש בה **כבוד התורה**, והביא דבברכות (יג, ב) אמרי' דפוסק באמצע ק"ש וברכותיה לשאול בשלום רבו ואביו, ולמה לא אמרי' דהעוסק במצוה פטור מן המצוה, **וע"כ דבמקום זילותא לא אמרי' דהעוסק במצוה פטור מן המצוה**, דאם כשאנו מכבדו הרי הוא מתבזה - בזה לא נאמר פטור דהעוסק במצוה פטור מן המצוה. וכן מוכח מהא דאמרי' בברכות (יט, ב) דההולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ומצא מת מצוה ה"ז מתעסק בו, ולא אמרי' דעוסק במצוה הוא, וה"ט משום דבמקום כבוד הבריות אינו נפטר משום עוסק במצוה, דכבוד הבריות דוחה המצוה שעוסק בה. ובזה ביאר מו"ר שליט"א שם העובדא במרן החזו"א זצ"ל שיצא באמצע השבע ברכות להכנסת ס"ת, דאין פטור דעוסק במצוה במקום כבוד התורה וכבוד הבריות.

והביא עוד מו"ר שליט"א דמה שלמדו הראשונים שהעומד באמצע ברכות ק"ש ובאו

ועובדא נוספת ראיתי בהקדמת ספר 'אהל יעקב' לידידי הרה"ג רבי יעקב אהרן סקוצילס שליט"א (להלכות כבוד הספרים) שהביא מקונטרס 'בצלו חימדתו' שכתב הגר"ב ווייס שליט"א על רבו הגאון הגדול רבי אברהם גנחובסקי זצוק"ל מעשה נפלא מענין זה, וז"ל: 'פעם בעת למדנו ביחד ביום ב' בזמן ארוחת ערב, נשמעה תזמורת של הכנסת ס"ת, בתחילה אמר מו"ר כי עדיין אין וודאות שזו הכנסת ס"ת ועל כן אין להפסיק את לימודנו, אבל לאחר זמן משנתחזקו הקולות אמר כי עלינו לקיים ההלכה לבטל תורה לכבוד הספר תורה [א.ה. כנראה כוונתו לדברי הערוה"ש שהבאנו לעיל], ויצא עמנו להכנסת ס"ת שעברה ברחוב אבן האזל, כשהוא מוסיף כי בהכנסת ס"ת יש להזהר שלא להכשל בהלכה האוסרת להפנות את הגב לס"ת'.

'יחד עמנו יצאו גם שאר תלמידי הישיבה, ומו"ר כובד להחזיק בידיו את הס"ת ורקד ופיזז עם בחורי הישיבה לכבוד התורה. לאחר זמן המשיכה התהלכה במורד רחוב אבן האזל, ומו"ר עם בחורי הישיבה עזבו את התהלכה ברצותם לחזור לישיבה, אלא שמו"ר נשאר לעמוד על מקומו ולא חזר לאחוריו, כשתמתיני על הדבר השיב לי אין ביכולתו לחזור שהרי אז יפנה גבו לס"ת, ועל כן נאלץ הוא להמתין עד שהס"ת יעלם מנגד עיניו. כמובן שחלק מהבחורים בראותם את מו"ר ממתין הצטרפו אליו והמתינו יחד ברחוב אבן האזל כשפניהם אל הס"ת שהלך והתרחק בקצב איטי, לאחר מספר דקות כאשר התהלכה הגיעה כבר לרחוב עזרת תורה - טענו בפניו כמה בחורים כי כשהס"ת רחוק כל כך כבר אין כל חשש, אולם מו"ר אשר לא ידע פשרות השיב כי מכיון שאנו נמצאים במקום גבוה ואנו רואים את הספר תורה האיסור במקומו עומד'.

'לאחר זמן רב כאשר עדיין הס"ת נראה מרחוק וזמן תפילת מעריב בישיבה קרב ובא, הציג מו"ר בפנינו כי נלך לכיוון הישיבה לאחורינו

והביא שם להוכיח מהא דאיתא ביומא (עא, ב): 'ת"ר מעשה בכה"ג אחד שיצא מביהמ"ק והוו אזלי כולי עלמא בתריה, כיון דחזינוהו לשמיעיה ואבטליון - שבקוהו לדידיה ואזלי בתר שמעיה ואבטליון, לסוף אתו שמעיה ואבטליון לאיפטורי מיניה דכה"ג, אמר להן - ייתון בני עממין לשלם [היינו שילכו בני עממין לשלום, שהזכירם שגרים הם], אמרו ליה ייתון בני עממין לשלם דעבדין עובדא דאהרן [שרודפי שלום], ולא ייתי בר אהרן לשלם דלא עביד עובדא דאהרן [שעבר באונאת דברים], ע"כ. וצ"ע למה עזבו הכה"ג והלכו ללוות את שמעיה ואבטליון הלא עוסק במצוה פטור מן המצוה, ועכצ"ל כנ"ל דבמקום כבוד התורה לא אמרי' דהעוסק במצוה פטור מן המצוה (ויל"ע אם הכה"ג עצמו היה מחייב ללוות את שמעיה ואבטליון, וצ"ע), וע"ש במאירי ובמהרש"א בח"א שעמדו בזה למה פירשו ממנו והלכו לשמיעיה ואבטליון.

[וסיים שם דהנפ"מ תהיה בשמחת חתן של חרש שאינו חייב במצות, אם בכה"ג מפסיקין באמצע מצות שמחת חתן לכבוד התורה, דבזה ליכא להסברא דאתה והחתן חייבין בכבוד התורה. וכמו"כ הביא שם מידידי הבה"ח יוסף הלפרין נ"ו דיל"ע באביו חרש אם א"ל לעבור על ד"ת, מי אמרי' אתה ואבין חייבין בכבוד המקום, וצ"ע].

***

והביא שם מו"ר שליט"א דבקובץ ישורון (כרך לה, עמ' קפג) הובא על הגאון הגדול רבי חיים שלמה ליבוביץ זצ"ל: 'גם באמצע הלימוד היה מפסיק כשהיה עובר הכנסת ספר תורה מתחת לביתו, ואמר שכך אמר לו אאמו"ר שצריך להפסיק באמצע, והיה יורד באמצע גם כשלא היה לבוש בלבוש שהיה יוצא עמו תמיד, והיו עיניו בורקות משמחה כשהיה רואה את ספר התורה'.

(לד)

הלומד לעילוי נשמת אם נגרע משכרו

הלומד לרפואת אדם או לע"ג מישהו, האם נגרע משכרו לימודו ע"ז (מלבד מה שגורם טובה לכל העולם, כמבואר בקידושין מ, א).

תשובה: לא^א.

עניפי חיים

צריכים להודיע אותם שעובר ספר תורה לידם, ושכן הורו הגר"ש דבליצקי זצוק"ל והגר"ע אויערבאך שליט"א (רשימות הגר"י שוב שליט"א).

ועוד הביא מש"כ בזה הגאון רבי שמאי קהת הכהן גראס שליט"א בשו"ת שבט הקהתי (ח"א סי' שז), דיש להוכיח מהא דנהגו לעשות פעמונים כדי שישמעו קול הנושא ס"ת, ולפי"ז נראה דיש ענין להודיעם שהס"ת בא. אך כתב שם דאולי יש לדחות, ובסו"ד כתב דכיון דיהיה בזיון לס"ת כשא' מוליכו והכל יושבין, מסתבר דיש לומר להם.

ושאלתי כן קמיה הגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א (רב שכונת גילה, ירושלים), וכתב לי בזה"ל: 'האם כשאדם לומד ומכניסים לאותו מקום ס"ת, האם צריך לקום - ודאי שכן. אם נכנס הראש ישיבה באמצע לימודו, האם הוא פטור מלקום לפניו - ודאי שלא. וגם בנידו"ד צריך לכבד את הס"ת כל זמן שרואה, ומיד לאחר מכן ישוב ללימודו'. וכע"ז כתב לי הגר"ש גראס שליט"א בעמח"ס שבט הקהתי.

לג. הנה ראיתי בשו"ת שלמת חיים (י"ד סי' ע) שנשאל מרן הגרי"ח זוננפלד זצ"ל: 'מהו האם טוב לומר בכל דבר טוב יהא לנשמות אב ואם, אולי איננו נחשב כ"כ לשמה', והשיב: 'בוודאי אין בזה קפיידא כיון שמצות התורה"ק לכבד אב ואם, והכל יעלה לנחת רוח לפניו ית' כי הוא צוה', עכ"ד. והנה נידון זה שייך בכל 'ששכר

כשפנינו אל הס"ת עד שיעלם מנגד עינינו, וכך הלכנו כולנו לאחורינו, כשמו"ר מטענים באוזני כי על אף שקיבל מרבתינו שאין לעשות דברים תמוהים בעיני בני אדם, הרי שכאן אין הדבר תמוה כל כך שהרי יחשבו שברצוננו לראות את הס"ת. וכך חונכו בני הישיבה כי כל הלכה בשו"ע יש לקיימה ללא פשרות וללא הוראות היתר', ע"כ דבר המעשה הנפלא, ובוא וראה כמה הלכתא גבירתא ב'תורה' ו'בדרך ארץ' ש'קדמה לתורה' יש ללמוד ממעשה מופלא זה.

***

ומענין לענין באותו ענין, אביא כאן מש"כ ידידי הרה"ג רבי יעקב אהרן סקוצ'ילס שליט"א בספרו 'אהל יעקב - פסקי הוראה' (סי' רצט, עמ' תקעד), דהנה מצוי כשאנשים לומדים בתוך ביהמ"ד, וצריכים לגלול או להעביר ס"ת מארון הקודש, ורואה אנשים רבים לומדים בביהמ"ד וע"י שייך עם הס"ת יצטרכו להפסיק מלימודם ולעמוד לכבוד הס"ת, ויל"ע אם חייבים להודיעם ע"כ או לא.

והביא שם משמיה דמורן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (הליכות שלמה, תפלה, פ"ב הע' לז) דס"ל דאם אחד שקוע בלימוד התורה, ועובר ס"ת ולא שם לב לזה, אין צריכים להודיעו שיקום, משום דאין כאן זלזול, דהרי אינו רואה הס"ת עובר, וכל טעם המצוה משום כבוד התורה, ולא שיק. והביא שכן כתב לו הגר"א נבנצל שליט"א דאין

שליט"א דבכה"ג אין זכות גורם. והיינו, דאז האז מעלה שגרים לו ללמוד - אין לחולה או לנשמה. ואמנם בשו"ת שערי דן (עמ' לא) נשאל מרן שליט"א 'האם אפשר ללמוד משניות לע"נ הרבה אנשים בפעם אחת', והשיב 'אפשר'.

ונראה דצ"ל דסו"ס שם מייירי בלימוד משניות שלא היה לומד בלא"ה, וא"כ לכל הנפטרים יש 'זכות גורם' שגרמו לו ללמוד, ומתחלקים בזכות זה כולם, משא"כ בגוונא שכבר לומד בלאו הכי דבר - לדעת מרן שליט"א לא שייך לומר ע"ז לע"נ פלוני, ודו"ק [נעוד ע"ש שנשאל מרן שליט"א 'מי שאומר שכל המצוות שיעשה היום יהיו לע"נ פלוני, האם יש לו אותו שכר או שזה מוריד לו משכרו', והשיב מרן שליט"א 'א"א לעשות דבר כזה', ונ' להדיא דס"ל דל"ש להקדיש מצוה או לימוד, וכל הענין הוא רק 'זכות גורם'].

ובכה"ג יש לדון האם תבא תועלת לנשמה או לחולה או לא. דלדברי מרן שליט"א דהעיקר הוא ה'זכות גורם', א"כ היכא דליכא ל'זכות גורם' א"כ אין תועלת. או דנחדש דאה"נ ר'זכות גורם' ליכא, אבל שכר לימודו מועיל לחולה. ולפי"ז יצא דאולי הלומד כן יפסיד משכרו, דהרי שכרו הולך לחולה או לנשמה, כיון ד'זכות גורם' ליכא, וצ"ע. ושוב כתב לי כן מו"ר הגאון רבי יואל מקלב שליט"א 'כמדומה שדעת מו"ר הגר"ח שליט"א שאם היה לומד המס' וכיו"ב בלא"ה אין בו כ"כ תועלת ועילוי נשמה מה שאומר שהוא לע"נ ודוקא כשמוסיף על תלמודו מה שלא היה לומד בלא כן, והיה מקום לומר דבכה"ג נותן לו זכות בתלמודו ואז צ"ע אם נגרע משכרו', עכ"ד (והובא גם במכתביו שבסוף הספר, אות

ד).

והנה לחידושו דמרן שליט"א, יש חידוש נוסף דא"צ לומר לע"נ בכל פעם שלומד, שהרי כל מהות הלימוד בגלל זה בזכות הנפטר או החולה, ויש לו זכות גורם בכך שגרם לו ללמוד.

וזבולון, מי יורד משכרו או לא, והדברים ארוכים מאד, ועי' באוה"ח הק' (שמות ל, יג), ועי' בכ"ז בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ד סי' לז), ובכלל יל"ע מה מקור הדבר ששייך לימוד לעילוי נשמת אדם, מאין מועיל דבר זה. וראיתי בגליון דברי שי"ח (גליון 260, פ' ויחי תשע"ח) שהובא ממרן שליט"א: 'רבינו אמר בשם החיד"א ששואל אם בהסכם יששכר וזבולון לוקח הזבולון חצי מהשכר, והאשה שעוזרת לבעלה ללמוד לוקחת גם חצי מהשכר (כלשון הגמ' 'פלאה', סוכה כא, א), א"כ מה נשאר לאיש עצמו שלומד. והשיב החיד"א שמובא בזוהר שהאשה זה מתנה ולא על חשבון הבעל. ומסיים 'ובזה נחה דעתנו'. ורבינו נוהג להשיב לרבים השואלים בענין הסכם יששכר וזבולון באם מגרע מהשכר, אמר רבנו שזה כבר שאלה ישנה, והחזו"א כבר אמר מה אכפת אם מגרע או לא, העיקר שזה רצון ה' שיוכל לשבת וללמוד', ע"כ.

והנה יעויין בספר דולה ומשקה (עמ' שכג) ששאל קמיה מרן שליט"א: 'הלומד לע"נ, האם מפחית משכר הלומד או לא'. והשיב לו מרן שליט"א 'יש זכות גורם'. וביאור דבריו הם, דעצם הלימוד והשכר ודאי דהולך ללומד ואינו חסר מאומה מזה, רק דלנשמה או לחולה יש זכות שעל ידו גרם לו ללמוד.

וכן השיב מרן שליט"א בספר שאלת רב (כרך א, ח"א פ"א תשובה כב - כג, עמוד טו): 'הלומד לזכות חולה, האם מפסיד עי"ז משכרו', והשיב מרן שליט"א 'לא יפסיד'. ועוד נשאל 'אם נאמר שאינו מפסיד משכרו, א"כ מה זכות יש לו לחולה', והשיב מרן שליט"א 'שכר שגרם לימוד', ע"כ.

והנה עי' בדולה ומשקה שם (הערה 12) שהביא הרה"ג רבי אברהם חיים שצ"ג שליט"א משמיה דמרן שליט"א גבי הלומד דבר לע"נ או לרפואת אדם, והוא לימוד שבלאו הכי היה לומד, האם יש בזה ענין או לא. והשיב מרן

(לה)

נטילת ידיים באמצע הלימוד

מי שנגע במקומות המכוסים תוך כדי לימודו, האם די בכך שינקת ידיו במידי דמנקי אף שיש לו מים לרחוץ מחוץ לביהמ"ד – משום ביטול תורה, או שיצא ויטול ידיו במים.

תשובה: במים ^{לה}.

ענפי חיים

בעיני מים, ובשע"ת בשם הזוהר כתב דלא יברך בלי נט", וראוי להחמיר ביש לו מים. א"כ מבואר במ"ב דמדינא די בנקיון בעלמא, רק ראוי להחמיר ביש לו מים.

וע"ע ברמ"א (סי' מז ס"ג) שפסק: 'לכתחילה יטול ידיו קודם שיברך ללמוד. ואם לא היה לו מים, יכול ללמוד ולברך בלא נטילה, כמו בשאר ברכות שמברך קודם נטילה, כדלעיל סי' מ"ו.

וע"ע במשנ"ב (סי' צב סקכ"ט), שכתב ע"ד הרמ"א שם (סעי' ז): 'ולכן אסור ליגע במקומות אלו בשעה שעומדים בתפלה או עוסק בתורה, וכן בצואת האוזן והאף כי אם ע"י בגד' [היינו מקום המטונף, מקומות המכוסים באדם, לפי שיש בהם מלמולי זיעה, וכן אם חיכך הראש. לשון השו"ע שם]. וכתב ע"ז המ"ב: 'או עוסק בתורה. ובדיעבד [היינו אם עבר ונגע] די בנקיון בעלמא

לתורה ולברכות אע"פ שיש לו מים. ועיין לעיל בסוף סימן ד במ"ב. ואם נגע בטיט ורפש אפשר דאפילו לכתחילה שרי כך, אבל לעיל בסוף סימן ד' כתב הפמ"ג דצריך לנקות מתחילה אף לד"ת, וכן נראה להחמיר לכתחילה ברפש', עכ"ד.

א"כ הרי מבואר מהמשנ"ב הנ"ל בסי' צב דאע"פ שיש לו מים, די בנקיון בעלמא לתורה ולברכות, ומקור הדבר במג"א (שם סק"ה), וכן

ובאמת ששמעתי מתלמידי מרן שליט"א בשמו דס"ל דא"צ לומר בפיו את שם הנפטר קודם לימודו, דאין כאן הקדשת זכות הלימוד, אלא זכות גורם וכלפי שמיא גליא מי גרם לו ללמוד כן (ואם לומד דבר שבלאו הכי לומד, גם אם יאמר השם לא מהני ולא מיד).

והנה בהיותי אצל הגה"צ רבי שריה דבילצקי זצוק"ל (יום ד' כ"ו מרחשוון תשע"ח) שאלתיו בזה"ל: 'מי שלומד משניות לע"נ מישוהו האם זה מוריד מהשכר בשמים ללמוד'. והשיבני בהאי לישנא 'הלומד מקבל שכר עבור הלימוד. האם זה פחות לו? לא, לא, זה אותו הדבר'. שוב שאלתיו: 'אבל זה כאילו הוא מקדיש את השכר של התלמוד תורה עבור הנשמה הזאת', והשיבני 'הוא מקבל שכר וזה עוזר גם לההוא', עכ"ד.

לד. הנה במשנ"ב (סי' ד סקמ"א) כתב ע"ד השו"ע שם: 'לא תיקנו נטילת ידיים, אלא לק"ש ולתפלה, אבל ברכות דשחרית יכול לברך קודם נטילה, אא"כ הוא ישן על מטתו ערום, שאז אסור להזכיר את השם עד שינקת אותם'.

וכתב ע"ז המ"ב: 'שינקת אותם. בצורות ובכל מידי דמנקי. וה"ה לתורה אסור בלא נקיון. ועיין בפמ"ג שכתב דאפילו אם יש לו מים מ"מ די לברכות ולתורה בנקיון בעלמא וכן משמע בביאורי הגר"א ורק משום כדי להעביר רוח רעה

בשערות, ברגליים, בידיים ושאר מקומות מכוסים שגורם לשכחה, וצריך לעמוד בזה, עכ"ד.

והגאון רבי **שמאי קהת גראס** שליט"א (בעל 'שבט הקהתי') כתב לי 'אם אינו מבטל על שום דבר, **ינקה ידיו**', ונראה דכוונתו דאם הוא א' שאינו מבטל תלמודו על כל דבר, הרי שגם לזה לא יבטל מלימודו וינקה בכל מידי דמנקה, אבל אם על דברים אחרים - וכ"ש דברי חולין, מבטל תלמודו, א"כ לא יצדק הרבה ויחמיר ע"ע כאן לא ליטול ידיו משום 'ביטול תורה', ודפח"ח.

וידידי הרה"ג רבי **גמליאל הכהן רבינובין** שליט"א (בעמח"ס גם אני אודך וש"ס) כתב לי ששאל זאת לזקנו הגה"צ רבי **לוי הכהן רבינובין** זצ"ל (בעל 'מעדני השלחן' וש"ס) והשיבו שיקום ויטול ידים, דחבל על ההשקעה בלימוד אם לא נוטל ידיו כראוי, ומאד היה מחמיר בזה, ואמר שההצלחה הגדולה בתורה היא למי ששומר ידיו בטהרה, עכ"ד [ואמר עוד ידידי הנ"ל דבזמן המשנ"ב לא היה מצוי מים בקרבת מקום תמיד, והיה נגרם ביטול תורה גדול לכך הקילו שינגב ידיו בכל מידי דמנקה, אבל בזמננו דבכל בית כנסת ובית מדרש יש ברז מים, בזה לא הקלו מרן שליט"א וסייעתיה, אלא יטול ידיו במים].

והנה אם נגע במקום מטונף, מותר להרהר בדברי תורה גם קודם שנוטל ידיו או מנקה ידיו, כמבואר בפרמ"ג (סי' קנח א"א סק"ט), וכ"פ בביתור הלכה (סי' צב ד"ה ולכן), ובכף החיים (שם סקי"ד). ולגבי ניקוי הידיים במידי דמנקה, ראה מש"כ המ"ב (סי' ד סקנ"ז) דצריך לנקות כל היד בין גבו בין תוכו עד הפרק, ובדיעבד עד סוף קשרי אצבעותיו, אבל לא כאיזה אנשים שמנקים רק ראשי אצבעותיהן (וכ"כ הכה"ח שם ס"ק קד).

פסק בפרמ"ג (א"א סק"ג) **'ונגע במלמולי זיעה אסור לדברי תורה - עד שינקה בעפר ודי לכתחילה'**. וכן פסק בשו"ע הגר"ז (שם ס"ו).

ובאמת שע"פ שיטת הזוהר והמקובלים יש להחמיר ואם אפשר צריך ליטול דווקא במים, וכמו שהביא הכף החיים (סי' צב סקל"ו) יעויין שם, וכן כתב בשו"ת אז נדברו (ח"ו סי' נ אות ה), שנשאל שם הגאון רבי **בנימין זילבר** זצ"ל בזה"ל: 'כיצד יעשה בחור הלומד כשנוגע במקומות המכוסים ומגרד בראשו, מ"ב סי' צ ס"ק סא: 'ועיין בפמ"ג דאפי' אם יש לו מים מ"מ די לברכות ולתורה בנקיון בעלמא, וכן משמע מבאורי הגר"א וכו', וראוי להחמיר ביש לו מים'. כיצד לנהוג אנו כשנוגעים באופן שכיה, ויש בטול תורה בריצה לברז המים, האם מספיק שפשוף במידי דמנקה'. והשיב ע"ז בעל 'אז נדברו' בזה"ל: '...הרי המ"ב מסיק דראוי להחמיר כשיש לו מים, וכי לא מדובר כשיש לו ביטול תורה, ויש להתרגל למעט בחיכוך או שיכחך ע"י סמרטוט', עכ"ד. וזהו כדברי מרן שליט"א כאן בתשובה [וחכ"א אמר לי דמרן שליט"א השיבו לו שבכה"ג ינקה בכל מידי דמנקה, וצ"ע].

וע"ע בס' ידי כהן (שיח אברכים, פ"ד סעי' כד, הע' צב) שהביא מה שאמר לו הגה"צ רבי **שריה דבילצקי** זצ"ל דאם המים מצויים וסמוכים לפניו יטול, ואם לאו ינקה ידיו במידי דמנקה.

והגאון רבי **אליהו שלינגר** שליט"א (רב שכונת גילה, ירושלים) כתב לי ע"ז בזה"ל: 'ותלמוד תורה כנגד כולם. יש בחורים עם 'נרווין' שבמקום ללמוד בשקידה, כל חמש דקות רצים לרחוץ את הידיים, ואלה יצאו בסוף עמי הארץ גמורים. אני מאד מקפיד, וכמו שהורה מרן החזו"א שלא לנגוע בזמן התפילה או הלימוד

(לו)

הרמת טלפון באמצע הלימוד

העוסק בתורה ושומע שהטלפון הציבורי מצלצל, האם ירים את הטלפון כדי לקרוא לאדם המבוקש (ומקיים בזה גמילות חסדים), או שכיון שיפריע לו מלימודו שיצטרך לחפשו אח"כ ולקראו וכו' – פטור, אע"ג דאי אפשר לעשותה ע"י אחרים (כגון שיודע שאף אחד לא ירים הטלפון חוץ ממנו).

תשובה: פטור לה.

— עניפי חיים —

הטעל שומר נפשו ירחק מהם, עכ"ד.

ויש להוסיף כאן, דאם הרים הטלפון ובקשוהו לקרוא לבחור מסויים, דעת מרן שליט"א (כמו שהביא בס' שיח בחורים, פכ"ג סכ"ד, עמ' נד) דמותר לקרוא לו אף שעסוק בלימודו, אלא דראוי להודיע להם שהבחור שמבקשים אותו באמצע לימודו כעת (ואם בכ"א יקראוהו כנראה שדבר שא"א לעשות בזמן אחר או ע"י איש אחר).

אך גם כשקורא לאתו בחור, יזהר שלא יגרום ביטול תורה לכמה לומדים נוספים, שמצוי שמחפש את הבחור וקורא לחברו שיקרא לבחור ההוא, ופעמים רבות שאין כל הביטול תורה הזה נצרך כלל וכלל, ועי' בס' בנין עולם (פ"ב אות ו) במה שהאריך בחומרת המבטל תורה מחברו, וכתב שם בתו"ד: 'ומזה נלמד עד כמה חייבים להיזהר אותם המבקשים דבר מה בביהמ"ד אפי' דבר קטן ביותר כגון עט לכתוב או לפרוט מטבע וכדו', ולפני שמבקשים מבוקשם עליהם להתבונן תחילה מי ברגע זה אינו לומד, ואליו לפנות, ולא לפנות למי שמזדמן לפניו אף שלומד, ואם היו מתבוננים היו יכולים להשיג מבוקשם מאדם שאינו עסוק בלימוד, ונמצא דבטלוהו מתורה ברגע זה שלא לצורך.

לה. ראה מה שכתב בזה הגה"צ רבי מנשה קליין זצוק"ל בשו"ת משנה הלכות (ח"ב סי' קכט): 'ועל דבר מה ששאל במי שיושב בלימודו ושומע הטעלעפאן מצלצל אם צריך להרים השפופרת דאפשר לפעמים יהי' ענין של סכנה. לפענ"ד פשוט דאינו צריך דע"פ רוב ליכא סכנה וחולי שיש בו סכנה לא שכיח עיין תוס' פסחים מ"ז ע"ב ולא צריך לחוש לה וכ"ש דלא שכיח שיצלצל דוקא בטעלעפאן זה והו"ל יותר ממיעוטא דמיעוטא דלכ"ע לא חיישינן, אם לא שקבע זמן אם מי שהוא שיצלצל אליו בשעה זו.

ואדרבה להפסיק בלימוד הוא איסור ומאכילין אותו גחלי רתמים ועיין יו"ד סי' רמ"ו סי"ז אפילו לומר רפואה למתעטש אסור משום ביטול תורה ואפילו להפרישה דמחיר לומר אסותא בזה"ז ועיין ט"ז שם מה שהשיג עליו מ"מ לבטל בשביל הטעל' של לא נודע מי ובפרט שע"פ רוב ורובא דרובא ליכא סכנה רק יש סכנה של דבור דברים בטלים שיאכילו אותו ח"ו גחלי רתמים ולכן אין לענות על הטעל' בשעה שיושב ועוסק בלימודו עכ"פ כי באמת למעט בדיבור עדיף בכל שעה וכמ"ש החכם כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה וזה אפילו בין החכמים וכ"ש על

(לז)

‘עני המהפך בחררה’ – בלימוד חברותא

האם שייך דין של עני המהפך בחררה בדברים רוחניים, וכגון אדם המבקש מחברו ללמוד עמו בחברותא, האם מותר לאדם אחר לבקש ממנו גם ללמוד עמו.

תשובה: יזהר¹.

— ענפי חיים —

מחלוקת רש"י ותוס' שם, דברש"י שם מבואר להדיא 'עני המהפך בחררה. מחזר אחריה לזכות בה מן ההפקר או שיתננה לו בעל הבית. נקרא רשע. שיורד לחיי חברו'. אך התוס' שם (ד"ה עני) הקשו דאין שייך לומר דמיירי בחררה של הפקר, דהא בב"מ (י, א) תנן ראה את המציאה ונפל לו עליה או שפירש טליתו עליה, ובא אחר וטלה, הרי היא שלו. ולמה, הא עני המהפך בחררה הוא. ולזה כתב ר"ת דאיסור דמהפך הוא דוקא כשרוצה העני להרויח בשכירות או כשרוצה לקנות דבר אחד וחברו מקדים וקונה, ולזה נקרא רשע, דלמה מחזר על זאת שטרח בה חברו הא יכול לילך ולהשתכר במקום אחר, אבל אם הייתה החררה דהפקר ליכא איסור שאם לא זכה בזאת – לא ימצא אחרת.

ואולי בנד"ד תלוי בפלוגתא זו, דלשיטת תוס' שרק במקום שיכול למצוא אחר, אבל כשאין יכול למצוא אחר – מותר, א"כ אולי הכ"נ כיון שאין לו חברותא אחרת יהא שרי. אבל לשיטת רש"י דגם בהפקר (שאין יכול למצוא אחר) אסור, א"כ הכא נמי יהא אסור.

ועוד יש לדון לפי מה שכתבו הפוסקים (עני שר"ת חתם סופר חור"מ סי' קיח שהביא כן ממנה"ם מרוטנבורג) דדוקא עם כבר פסקו דמים אז אם חוטף לו מיקרי רשע, אבל כל שלא פסקו דמים – לא. וא"כ הכ"נ לא שייך פיסוק דמים, ואולי תלוי אם כבר קבעו וסיכמו סופית ללמוד או לא.

וכן אף אם כולם לומדים בעת מבוקשו, והתבונן בעצמו היטב שמותר לו על פי דין להפסיקם מלימודם לצורך מבוקשו, וגם לא ניתן לדיחו לאחר זמן, **יפנה למי שלומד לבדו, ולא יפנה לשנים הלומדים בחברותא**, כי מוטב שיבטל אחד ולא שנים. והפרטים המצויים והעלולים לקרות רבים הם, ויש לחשוב היטב קודם כל ענין המזדמן לנו איך לנהוג.

לז. הנה מקור הדין הוא בקידושין (נט, א) דרב גידל הוה מהפך בארעא לקנותה, אזל רבי אבא זבנה, אזל רב גידל קבליה לרבי זירא, אזל רבי זירא וקבליה לרב יצחק נפחא, אמר ליה המתן עד שיעלה אצלנו לרגל, כי סליק אשכחיה אמר ליה **עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה הימנו מאי, אמר לו נקרא רשע**, ואלא מר מאי טעמא עבד הכי, א"ל לא הוה ידענא וכו'. וכן פסק הרמב"ם בכמה מקומות (ראה פ"ט מהל' אישות ה"ז, ופ"ז מהל' מכירה ה"א).

וכן הוא בשו"ע (חור"מ סי' רלז ס"א) 'המחזיר אחר דבר לקנותו לשכרו, בין קרקע בין מטלטלים, ובא אחר וקנאו, נקרא רשע. והוא הדין לרוצה להשכיר עצמו אצל אחר. וי"א שאם בא לזכות בהפקר או לקבל מתנה מאחר, ובא אחר וקדמו אינו נקרא רשע, כיון שאינו דבר המצוי לו במקום אחר, ויש אומרים דלא שנא'.

והנה מה שהביא השו"ע מחלוקת אם גם בדבר הפקר שייך ענין עני המהפך בחררה, הוא

נקראת 'רשע'. אולם ברור וברור שעשתה דבר שאינו הגון ועברה על מצות 'ואהבת לרעך כמוך'.

וסיים שם מוח"ז שליט"א דיש לשאול ע"ד התוס' שכתבו דמותר לראובן לשכור את המלמד של שמעון ואינו 'רשע', משום דקשה להשיג מלמד טוב, והא סו"ס עובר הוא על 'ואהבת לרעך כמוך'. וביאר דכיון ובמצוות אדם קרוב אצל עצמו, כמבואר בשערי תשובה (או"ח

סי' תפב, וכו' בס' תרנח סקי"ב), שכך עשה יעקב אבינו שהערים על עשיו אחיו ונטל את בכורתו, ומותר גם לשלם יותר ולקנות אתרוג נאה שחבירו כבר מהפך בו לקנותו, דבמצוות אדם קרוב אצל עצמו, עכ"ד. וא"כ לפי דברי מוח"ז שליט"א גם בנד"ד יתכן דיהיה שרי, כיון והוי מצוות ת"ת עבורו, ורוצה ללמוד עם חברותא המעולה עבורו ובמצוות אדם קרוב אצל עצמו.

וע"ע באיילת השחר (קידושין נט, א) שכתב להסתפק במי שהפך להשיג איזה דבר מצוה כגון מילת בן חברו או סנדק או עליה לתורה, אם מותר לאחר ליקח זה, או דאסור משום מהפך בחררה. וכתב שם דיתכן דבדבר מצוה לא שייך בכלל ענין מהפך בחררה, דדווקא בדבר שייך לקנות בו אבל בדבר שלא שייך כלל לקנות לא שייך איסור זה. והביא שם דמהרש"ל כתב דלקדש אשה איב"ז משום עני המהפך בחררה משום מצות פריה ורביה, יעוי"ש.

וע"ע בחוברת 'אור דרכים' להג"ר יוסף דוד אפשטיין זצ"ל (בעמח"ס מצוות הבית, בהסכמת הגר"י פינקל זצ"ל, הגר"י אברמסקי זצ"ל, הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, והגר"י הוטנר זצ"ל) שדן בשאלה מעין נד"ד, רק בגוונא ששלח האחד את חברו לדבר עם חברו לחברותא, והלך הוא ותפסה לעצמו, וז"ל (עמ' 57): 'בן ישיבה ביקש את חבירו שידבר עם האחד שילמוד אותו בחברותא, והלך הלה ולקח את החברותא לעצמו, מהו בנוגע לשאלת איסור עני המהפך בחררה. ואמנם צ"ל דהוא

וראה למרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה (אהע"ז סי' צא) לגבי שידוכים אם יש בזה דין עני המהפך בחררה, דהיינו כשמדברים שידוך לאחד, אם מותר לאחר להיכנס באמצע ולגמור עם א' מהצדדים. וכתב שם האג"מ דאם עדיין לא סיכמו ביניהם בדיני ממונות, הרי מבואר בפוסקים לגבי מקח שכל זמן שלא פסקו דמים, אין כאן גמירת דעת, ולית כאן משום עני המהפך בחררה.

אמנם אם כבר סיכמו ביניהם בעניני ממונות, תלוי ברבותא, דלדעת התוס' ורא"ש דבהפקר ומתנה ליכא משום עני המהפך בחררה, דהלא לא יוכל להשיגו במקום אחר, א"כ ה"נ בשידוך דהוא דבר המורכב מכל עניני פרטים, ליכא משום עני המהפך בחררה. אבל לדעת רש"י שסובר דגם בהפקר ומתנה איכא משום עני המהפך בחררה, א"כ ה"נ בשידוך יש בו משום עני המהפך בחררה. ולהלכה קי"ל בחו"מ (שם) כהתוס' והרא"ש דליכא משום עני המהפך בחררה בהפקר ומתנה, ומשו"ה בשידוך שרי. אבל מסיק דמ"מ מן הראוי ליכא ד' להחמיר ולחוש לשיטת רש"י דגם בזה יש משום עני המהפך בחררה.

וע"ע למוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א (חשוקי חמד יומא פג, א) שנשאל ביולדת שבקושי רב השיגו עבודה עוזרת, ובאה שכנתה והציעה לאותה עוזרת, סכום כפול עבור העבודה, והיא באה לעבוד אצלה, אם נקראת השכנה בשם 'רשע', כדין 'עני המהפך בחררה, ובא אחר ונטלה.

וכתב שם דשיטת התוס' דדוקא אם ניתן להשיג חררה במקום אחר, אזי מי שלוקחה מיד חבירו המהפך בה, נקרא רשע, דלמה יטול חררה זו והוא יכול להשיגה במקום אחר. אך אם לא ניתן להשיגה במקום אחר אזי אינו 'רשע' א"כ הכא נמי - אם קשה מאוד להשיג עוזרת בית אמינה, אין שכנתה שעשתה כנ"ל,

העצמית, אך עם זאת צריך לדאוג לשני ולהשתדל למצוא לו חברותא אחר. אחר כך נאנח ואמר שפעם לא עלו שאלות כאלה, הבחורים היו לומדים עם חברותא אחת זמן רב, ולא היו צריכים לחטוף חברותות, ע"כ. ושוב כתב לי מו"ר הגר"י מקלב שליט"א שהוא ה' השואל כן מקמיה הגרמ"י זצ"ל, ועי' בדבריו במכתביו שבסוה"ס (אות כט).

[והנה במה שאמר מרן הגרמ"י זצ"ל דברונחיות צריך לחפש את התועלת העצמית שלו, יל"ע מד' החת"ס שברונחיות לא נאמר 'חייך קודמין', וכמו שהארכנו בזה בענפי חיים לקמן (אות נד)].

והגאון רבי יהודה אריה הלוי דינר שליט"א (רב קהילת דברי שיר, ב"ב) כתב לי 'אם סיכמו ללמוד ביחד, אסור לשלישי להפרידם לצורך עצמו'. והגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א (רבה של שכונת גילה, ירושלים) כתב לי: 'קשה לדעת בוודאות אם יש לזה דין עני המהפך וכו', אבל גם אם הוא ספק רשע אסור לעשות כן. ובודאי שאין זה ראוי והיא מידה רעה שיש להתרחק הימנה והתורה"ק אומרת: ואהבת לרעך כמוך. וכדי לקנות תורה צריך שיהא כלי שלם ולא פגום, והיינו במידות טובות וכמאה"כ ראשית חכמה יראת השם', עכ"ד. והגאון רבי שמואל קהת גראס שליט"א (בעל 'שבט הקהתי') כתב לי: 'עי' חו"מ סי' רל"ז ס"ב גם בדבר רוחני שייך כמו במלמד, ונראה לחלק כן אם סיכמו סופית לבין לא סיכמו סופית. ועי' ת' אג"מ אה"ע חלק א' סי' צא לגבי שידוך, עיי"ש, עכ"ד. והגרא"צ הכהן שליט"א (רב דקה"ח שיכון ה', ב"ב) כתב לי 'לכא' הוי כמצאיה, דמותר להפך בחררה לדעת ר"ת בתוס' ריש האומר, וכן הלכה, דכיון שרואה יותר תועלת ללמוד עם בחור זה, לא שייך לומר שילך ללמוד עם אחר, עכ"ד.

שוב קיבלתי ממוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א תשובה ארוכה בשאלה זו, וכן מהגאון

בגונא דגם המבקש עצמו עשה תחילה השתדלות על אותה חברותא, ודאל"ה לא מיקרי מהפך (עי' ח' חת"ס ב"ב כא, ב ובקידושין ר"פ וכו').

וכתב שם בזה"ל: 'לכא' י"ל, דאפילו נימא דאיסור עני המהפך בחררה הוא לא דוקא בנוגע לענייני פרנסה בממוך, אכתי הכא כיון דלא עם כל חברותא אדם מצליח בלימודו, הו"ל כהפקר ומתנה, לשיטת האומרים דלא אמרינן בהו עני המהפך בחררה, כיון דאינו בידו לחזר ולמצוא מציאה או להשיג מתנה כל אימת דבעי.... אכן כיון שסמך עליו שהוא ידבר עם החברותא עבורו, זה השליח הלוקחו לעמו, מכלל מנהג רמאות לא יצא, וצ"ע, עכ"ד.

ועוד ראיתי להגר"פ פיינהנדר זצ"ל בשו"ת אבני ישפה (ח"ח סי' קל אות א, עמ' רעז) שהשיב לידידי הגר"ר ישי מזלומיאן שליט"א: 'שאלת בענין אדם המבקש מחברו ללמוד עמו בחברותא ובא אחר ובקש גם הוא מהשני, אם יש לאסור בזה מצד עני המהפך בחררה. נראה שאין בדבר רוחני ענין של מהפך בחררה, וכן יש להוכיח מדברי הפוסקים (שו"ע יו"ד סי' רמה סכ"ב) שכתבו שמותר לפתוח תלמוד תורה על יד תלמוד תורה ראשון ואין בזה משום משיג גבול רעהו, אלא ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. ואם כן אנו רואים שבענייני רוחניות כללים אחרים מדיני השגת גבול, ולכן ה"ה למהפך בחררה שלא שייך לדון בעניינים רוחניים. וכן יש להוכיח מדברי ים של שלמה ריש פרק האומר (סי' א) שכתב שליכא זה דינא דעני המהפך בחררה, דמצוה שאנל, עכ"ד.

ועוד מצאתי בס' דרכי החיים (ח"א פ"ז, עמ' שכ) שהובא ממרן הגרמ"י ליפקוביץ זצ"ל: 'נשאל מו"ר [שליט"א] אודות בחור שרצה ללמוד חברותא עם פלוני, אך הלה ידע שחבר אחר כבר מדבר עם אותו פלוני על כך שרוצה ללמוד עמו, האם יש בזה משום עני המהפך בחררה. והשיב שברונחיות צריך לחפש קודם את התועלת

(לח)

שמיעת ד"ת בבית הכסא בע"כ

אדם שנמצא בבית הכסא (ואינו מתפנה כעת), ושומע מבחוץ דברי תורה וכיוצ"ב, מה יעשה.

תשובה: יסתום אוזניו^א.

— ענפי חיים —

מבית המרחץ ובית הכסא, וע"ע בברכות (כד, ב) א"ר יוחנן בכל מקום מותר להרהר בדברי תורה חוץ מבית המרחץ ומבית הכסא.

וע"ע בזבחים (קב, ב) דאמר רבא, האי דינא מרבי אלעזר ברבי שמעון גמירנא דאמר בבית הכסא, והיכי עביד הכי, והאמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן בכל מקום מותר להרהר חוץ ממרחץ ומבית הכסא, **לאונסו שאני**. ופירש"י 'לאונסו' שהיתה שמועתו שגורה בפיו ומהרהר בה בעל כרחו. הרי מבואר מזה דאם שומע 'לאונסו' אינו עובר באיסור, רק שלא יכוין להנות מזה.

ובשור"ע (אור"ח סי' פה ס"ב) פסק 'אפי' להרהר בד"ת אסור בבית הכסא ובבית המרחץ ובמקום הטנופת, והוא המקום שיש בו צואה ומי רגלים, והוסיף ע"ז הרמ"א 'ואפי' הלכות המרחץ אסור ללמוד במרחץ'. וכתב שם במשנ"ב (סק"ח): 'ובבית המרחץ. כי נפיש זוהמא בתוכו ומאוס והו"ל כצואה ובה"כ וטעם איסור ההרהור בכל אלו המקומות משום דבעינן והיה מחניך קדוש וליכא [שבת קנ"א]. **כתב ב"י מי שתלמודו שגור בפיו והרהר בבה"כ ובבית המרחץ לאונסו מותר, יש אומרים דכיון דאונס הוא בהרהורו יכול אפילו לבטא בשפתיו וכן משמע מזבחים ק"ב ע"ב, אבל בספר ברכי יוסף מסיק דהדבור אסור בכל גווני, והראיה מהגמרא יש לדחות כמש"כ שם הרב ברכת הזבח וצאן קדשים עי"ש. ומה שכתב דאם הרהר לאונסו מותר היינו**

רבי **יעקב מאיר שטרן** שליט"א, והדפסתי התשובות בסוף הספר, יעויין שם.

[ואסיים כאן בדבר נפלא שכתב מרן **הגר"מ פיינשטיין זצ"ל** (אגרות משה אור"ח ח"ה סי' לג אות ב), וזה נחוץ למי שנשאר בלא חברותא שלא יצטער על זה, וכה כתב באג"מ שם: 'הנה מה שיש לך חברותא רק לסדר הראשון **ובסדר השני צריך אתה ללמוד לעצמך - אפשר שאין זה חיסרון, כיוון שאתה צריך להתרגל גם ללמוד לעצמך**. אלא שתלמד בהתמדה ובחשק, וכשיצטרך לך לשאול איזה דבר, בטח יש משהו לשאת ולתת עמו. ובענין לימוד שאר הראשונים הוא וודאי דבר טוב, אבל יסוד הלימוד הוא רש"י ותוס', ובשאר הראשונים יש לעיין רק כדי להבין דברי רש"י והתוס'. וכמו כן צריך ללמוד את הרא"ש והנמו"ק, ולעיין גם ברמב"ם ומפרשיו. זו היא הדרך הישרה עבורך בינתיים, כדי שתוכל ללמוד הרבה גמרא ותרכוש בע"ה בקיאות וחרिפות, עכ"ד.

ואסיים בדברי החזו"א (הובאו בס' מעשה איש ח"ג עמ' סא): 'העצלן הכי גדול הוא השכל, וכשלומדים תמיד עם אותה חברותא מתרגלים לחשוב לפי ההבנה שלו, ולפי דפוס של השכל שלו, והאמת היא שיש הרבה צדדים, **משום כך עדיף שלא ללמוד תמיד עם אותה חברותא**'.]

לז. הנה מקור הדבר בשבת (מ, ב) והאמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן **בכל מקום מותר להרהר חוץ**

ועוד הביא משו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' צה) שכתב דאף שצריך לכתחילה לבנות את בית הכסא רחוק ממקום התפלה, בדיעבד כשבנו קרוב לביהכ"נ, אם אין אפשרות אחרת יש להקל להתפנות באותו מקום ויסיח דעתו מהדברים שבקדושה, כגון ע"י שיחשוב שם בחשבונות [ובמ"ב (סי' פה סק"ו) כתב: **ויחשוב שם חשבונות ביתו והוצאותיו כדי שלא יבא לידי הרהור, ובשבת יחשוב בבנינים וציורים נאים**].

יל"ע אם מהני הסחת דעת שלא מתבונן בד"ת ששומע בעל כרחו, וחכ"א טען דאם לא נקלט לו מה ששומע, כגון שלא יכול לחזור אח"כ על הדברים, אז לא שם לבו כלל לדברים. אבל אם שמע אסור אפי' שלא מהרהר אח"כ. ואם שומע שירים שיש בהם פסוקים - בד"כ לא חושב על המילים. עוד צ"ע אם מועיל לכיון שלא לשם מצות ת"ת, די"ל דלא יועיל דעצם המחשבה בדבר קדוש - הוא מבזזה, ולא יעזור אם מכיון למצות ת"ת או לא, דסו"ס חושב על הד"ת שהם קדושים - במקום בזיון, הוא החסרון.

והנה שאלתי מקמיה מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א: 'הנה בשו"ע (סי' צב סעי' ו) קי"ל דאסור להתפלל או ללמוד בידיים מטונפות, ובביאור הלכה כתב בשם הפרי מגדים דהרהור מותר. **ויש לעיין אם גם לשמוע דברי תורה מותר, או דחמיר טפי משום דשומע כעונה, ורק הרהור שרי.** ושמעתי להוכיח דמותר מהא דאיתא בב"ק (יז, א) דאמר רבב"ח הוה אזילנא בהדיה דר' יוחנן למישאל שמעתא, כי הוה עייל לבית הכסא, והוה בעינא מיניה מילתא ולא פשיט לן עד דמשי ידיה ומנח תפילין ומברך. ובגליון שם מביא גירסת השאלות כי הוה נפיק מבית הכסא, ונמצא ששאלוהו כשיצא מבית הכסא - ושמע ר' יוחנן השאלה ורק לא השיב עד שנטל ידיו, א"כ מבואר דשרי [רק דיתכן ואין למדין הלכה מפי מעשה, ובפרט דאפשר ששם לא היו ידיו

ר"ל דאם הרהר לא עבד איסורא מאחר שהיה לאונסו, ברם לכתחילה חובת גברא לדחות הרהור, וכ"ש דהדבור אסור וכ"כ בספר ישועות יעקב דהדבור אסור, עכ"ד.

ועוד ראיתי בשו"ת אבני דרך (חט"ו סי' טו) שהביא מש"כ הגר"ח פלאג'י זצ"ל בכף החיים (סי' ח אות כה) בזה"ל: 'כי תבנה בית חדש ועשית בית הכסא, תתן דעתך טרם עשותו שיהיה רחוק מהבית שיושבים בו, שלא יגיע להם ריח רע וכו', וגם מטעם אחר צריכה הרחקה, **משום כי לפעמים בעת שלומדים ומברכים בקול רם באותו הבית, אז בעת ההיא הנכנס לבית הכסא, הנה הגם שהוא לאונסו, דעל כרחו שלא בטובתו ישמע דברים שבקדושה, הרי הוא אסור, ולכן כשבית הכסא רחוק ניצול מאיסור זה**, עכ"ל. ומבואר מדבריו דעובר באיסור ממש וצריך לעשות מאמץ להמנע, ולכן השיב מרן שליט"א דיסתום אזניו עד שיפסיק הד"ת.

ועוד הביא באבני דרך (שם) מש"כ הברכי יוסף (סי' פה סק"ו) דנכון להמנע מלהרהר בד"ת בבית הכסא אף לאונסו, ומקורו ממה שהקשה מהר"ח בן עטר (מגילה כח, א) בדברי רב זירא שנשאל במה האריך ימים, והשיב **מימי לא הרהרתי בדברי תורה במבואות המטונפים**. וצ"ע איזה שבח יש בזה אם הדבר אסור, וביאר שם החיד"א דאע"פ שהרהור לאונסו מן הדין מותר מ"מ מידת חסידות היא שגם לאונסו לא ירהר, ור"ז הקפיד חסידות זו.

ועוד הביא שם מש"כ הגר"ח פלאג'י זצ"ל בשו"ת לב חיים (ח"ג סי' ו) שנשאל לגבי מי שבית הכסא שלו סמוך לביהכ"נ וכאשר נכנס לעשות צרכיו שומע דברי תורה ותפלה, אם יש איסור בדבריו. וכתב דאין איסור דבבר להכנס בביהכ"ס לעשות צרכיו אף כששומע קול תורה ותפלה, וגם אם יבוא לידי הרהור - הרי הוא אנוס שמוכרח לעשות צרכיו. וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ג סי' א).

(לט)

לדבר בד"ת ליד פחי אשפה

בשיש ברחוב פחי זבל, האם מותר לדבר בדברי תורה כשהולך מחוץ לד' אמות רק שאולי יש קצת ריח.

תשובה: לא^א.

— ענפי חיים —

במכתבי מו"ר הגר"י מקלב שליט"א שבסוף הספר, אות עג].

לח. הנה כבר האריכו בפוסקים בשאלה זו, וראה בסו"ס 'נקיות וכבוד בתפילה' (תשובות גדולי הפוסקים, עמ' קלט) שנדפס שם תשובה ארוכה מהגה"צ רבי **שריה דבילצקי** זצ"ל בזה. ואביא כאן מש"כ בקצרה בס' אשרי האיש (ח"א פ"ז סט"ז) ממרן הגר"ש **אלישיב** זצ"ל: 'אסור לקרות כנגד אשפה שריחה רע (ש"ע סי' עט ס"ח). פחי זבל המצויים ברחוב דינם כגרף ועביט של מתכות, דבמשנ"ב (סי' פז סק"ח) כתב דאם כפאו על פיו מותר לומר דברים שבקדושה כשאין רוח רעה'. ועוד הובא שם דמרון הגריש"א זצ"ל סובר דדין פלסטיק כדין מתכות לגבי גרף של רעי, ולכן פחי אשפה שברחובות – אם לא נודף מהם ריח רע אין צריך להרחיק מהם לדברים שבקדושה, בין סגורים (דאין לפחים דין גרף של רעי) ובין פתוחים (דא"צ לחשוש שמא יש צואה מגולה, דרוב הפסולת בפחים אינה צואה או דבר מעופש), ולכן כשאנו יודע אם יש צואה מגולה – א"צ למיחש.

וע"ע בסו"ס 'נקיות וכבוד בתפילה' (בתשובות מרון שליט"א פ"ז, תשובה פב-פג) ששאל המחבר למון שליט"א: 'האם יש איסור לומר דברים שבקדושה כנגד פחי אשפה שברחובות כשאין ריח רע. תשובה: **אם אין ריח רע אפשר להקל**'.

ועוד שאל (תשובה פג): 'בפח אשפה פתוח, האם

מטונפות]. מה דעת מו"ר שליט"א בזה הלכה למעשה, האם היוצא מבית הכסא מותר לו לשמוע דברי תורה או לא'.

והשיבני מוח"ז שליט"א בזה הלשון: 'הנה כתב בספר מקור חיים לבעל החוות יאיר [סי' פ"ה אות ב'] דבכל מקום דהרהור שרי מ"מ שמיעה אסורה, דקי"ל שומע כעונה. וראה עוד בשערי תשובה סימן מז שכתב: "ועיין בהלק"ט ח"ב סי' קנ"ט שכתב השומע ד"ת צריך לברך, כיון דשומע כעונה עדיף מהרהור".

'אומנם יש להוסיף, **שנשאלנו בעבר אודות בית מדרש שמוסרים בו שיעורים ברמקול, וקול מגיד השיעור מגיע לחלל חדרי בית הכסא, והנכנסים לביה"כ שומעים הדברי תורה, האם הדבר מותר.** והשבנו על פי דברי המשנה ברורה [סימן פה סק"ח]: "כתב ב"י מי שתלמודו שגור בפיו והרהר בבה"כ ובבית המרחץ לאונסו מותר". וכתב המקור חיים [שם]: "נקוט מינה [מההלכה שמוותר להרהר כאשר הוא כאנוס] דאין איסור שמיעת קול לומד ומתפלל ומברך בבה"כ דהוי אונס גמור, וגם שומע בלי רצונו, אינו משים לב ואינו מהרהר". **ולכן מותר להיכנס לבית הכסא ורק ישתדל להסיח דעתו, אך אם שומע לאונסו הדבר מותר.** וממילא גם בשאלתנו אם יוצא מבית הכסא וקול התורה מגיע אל אוזנו ואינו מטה אוזן לשמוע, הדבר מותר, עכ"ד מוח"ז שליט"א [וארחיב בזה במקו"א א"ה, ועי'

(ז)

כתיבת דברי חולין על דף שיש בו ד"ת

כתב המשנה ברורה דרף שכתב בו דברי תורה לא יכתוב בו דברי חולין, ואפילו תנאי לא מהני בה. ונסתפקתי האם על צידו השני של הדרף מותר לכתוב.

תשובה: לא.

— עניני חיים —

תקצר, כי זה קרוב לחצי שנה שלא ראיתי מכם שום אות או תמונה תשובה על כל כתיבי ואין עונה ואין כסף, והנה **מילי בעלמא אכתוב לך בנייר בפני עצמו כדי שלא לערב דברי חול על דברי קדושה, וכן אני נוהג עם כל אדם, ונכון הוא מכמה טעמים**, והנה בכתבך אם היית כותב ד"ת בנייר בפני עצמו - הייתי יכול ליתנו לקרות לכל הלומדים, ובאשר שערבת הדברים הייתי מוכרח לקרות לפניהם וד"ל, **בכן אהובי בני מכאן והלאה ממני תראה וכן תעשה...**, ע"ש.

וכן כתב מהר"י אסאד זצ"ל בשו"ת יהודה יעלה (יר"ד סי' יא), וז"ל: 'גלילי ידי הטהור קבלתי ויפה עשית שלא נסעת למקום טרם יקראוך ושב וא"ת עדיף, קבלתי אגרת תשובה מהרב מו"ה יוסף לעפלער נ"י שעשה רצוני אבל גם גוף מכתבי אליו שלח לידם, ועוד לא השיבו לו דבר, וגם זו לטובה אעפ"י שהוסיף מדעתו על שליחתי מה דלא נחא לי איהו לש"ש נתכוין ודיעבד כשר, והנה מכתבי בידם ויודעים רצוני ובקשתי, וכדאי הוא עפ"י שיקראוך בשם בדרך כבוד בלבד, וזולת זה מקומך אל תנח לבזות כבוד התורה ח"ו וד' הטוב בעיניו יעשה, והנני לעוררך בעתיד אי"ה בכתבך לי - תעשה לד"ת מדור בפ"ע על נייר אחרת, וענייני רשות על נייר בפ"ע, והטעם פשוט מוכן מעצמו', עכ"ד. וראה בשו"ת משנה הלכות להגה"צ רבי מנשה קליין זצ"ל (ח"ז סי' קפג) שהביא דברי בעל

צריך לחשוש שמא יש צואה וכיוצא בה מגולה. תשובה: **אם אין ריח רע אפשר להקל** (וכאן מרן שליט"א השיב לאיסור, משום דכתבנו בגוונא דיש קצת ריח). וע"ע

בדעת נוטה (ח"א עמ' רכו) כתב מרן שליט"א **דאם רוב הניתן לתוך הפח הוא דברים שעושים ריח רע, וגם נותנים אותו בפח בלי ניילון, לכא' דינו כגרף. ומבואר שאם רוב דברים הניתנים בפח הם בתוך ניילון (שקיות אשפה) ואין להם ריח רע (כמו עטיפות בעלמא) - אין דינו כגרף, ומבחוץ הכל נקי, אז יש להקל.**

ל"ב. הנה מקור הדבר במשנ"ב (סי' מב סקכ"ג) שכתב בזה"ל: '...מיהו אם התחיל לכתוב על הקלף סת"ם או שאר כתיבי הקודש, אפי' על הנייר, אסור לכתוב אח"כ עליו דברי חול לכו"ע, שזה עשה מעשה של גוף הקדושה, ואפי' תנאי לא מהני בזה', עכ"ל.

וראה מה שכתב הג"ר גרשון אשכנזי זצ"ל (תלמיד הב"ח, וחתן הצמח צדק הקדמון, נלב"ע בשנת תנ"ג) בשו"ת עבודת הגרשוני (סי' יז) בריש תשובתו, בזה"ל: 'אהובי בני ידידי חביבי יניק וחכים מש"ה שפיר קאמרת קל וחומר סביר וגמיר האלוף התורני כהר"ר משה נר"ו, עתה באתי לקרוא לשל' ולגלות את אזניך שגליונות ידיך הצהירי אשר כונית משרים יום ו' במדבר האירו אל מול עבר פני יום ב' שלח, ומה מאד הגדלת השמחה כשמחה בקציר לכתבה א"א כי היריעה

בעבור וכו'... עכ"ד.

ונראה מדבריו דעיקר המצוה לקחת אבנים שלמות, ולא לחתוך אותם. ולזה כתב בהמשך דבריו משום שאם יחתכם – יתכן ויהיה הנותר לע"ז וכדומה ואין זה כבוד, ודו"ק.

וע"ע במשנ"ב (סי' שלד סק"ג) שכתב ע"ד השו"ע שם (סעי' כ) לגבי הצלה מדליקה, מה מותר ומה אסור, וכתב השו"ע: 'הגליונים שלמעלה ושלמטה, ושבין פרשה לפרשה, ושבין דף לדף, ושבתחלת הספר ושבתסוף הספר אין מציילין אותם'. וכתב ע"ז המ"ב בזה"ל: 'הגליונים שנחתכו מן הספר או שנמחק הספר ולא נשתייר בו פ"ה אותיות דשוב אזל ליה קדושתיה של הקלף שתחתיו וגם של הגליונים שסביביו... ובאגודה במסכת סופרים פ"ו המחחק בספרים בחדשים מותר בישינים אסור, [מ"א] והטעם בדחדשים כהתנו מתחלה דמי והזמנה ג"כ לאו מלתא היא, אבל בשכבר למדו מהם אף הגליונים נתקדשו בקדושת הספרים', עכ"ד. הרי מבואר דגליון ספר שלמדו בו – גם הוא נהיה קדוש בקדושת הספרים.

***

ובתשובת מרן שליט"א כאן דגם בצידו השני אין לכתוב דברי חול, וגם לא יועיל לחתוך הדף לשניים, הנה הביאור בזה פשוט הוא, דכיון דמבואר במ"ב (שם) שכל הדף נתקדש, א"כ מה מהני שיחתוך חלק מהדף הא סו"ס גוף הדף קדוש כבר בקדושת תורה.

וגם מה שמבואר במ"ב דלא מועיל להתנות שיוכל לכתוב על החצי השני [וע"ש בביאה"ל בס"ג ד"ה מילתא, שהוסיף ע"ז 'ודע דמה שכתבתי במ"ב מיהו אם התחיל לכתוב וכו' ואפילו תנאי לא מהני בזה, כן מוכח מא"ר ופמ"ג ושאר אחרונים ובאמת שכן מוכח ג"כ מהמג"א להמעין בו, והח"א מיקל בתנאי גם בזה ולא ידעתי מנ"ל], וביאור הדבר דלא מהני תנאי נראה משום דזה בזיון לד"ת, אז לא מהני תנאי

'עבודת הגרשוני' הנ"ל, וכתב ע"ז בזה"ל: 'ומה נעמו דברי כת"ר שהביא דברי בעל עבודת הגרשוני ריש סימן י"ז שכתב לבנו מהר"ם ז"ל שאסור לכתוב ד"ת ודברי חול על נייר א' משום בזיון ד"ת... ובענייני הבאתי ראיה גדולה לדבר עבה"ג הנ"ל מדברי האבן עזרא עה"ת עה"פ (שמות כ, כב) לא תבנה אתהן גזית כתב ז"ל טעם הדבר, וז"ל ועל דרך הסברא אולי היה כן כדרך פיגול, בעבור שהיה קרב לגבי המזבח אין ראוי להיות הנשאר פגול, כי יחלל קודש שהקדיש אם ישאר ממנו עד שיהיה פגול, וככה זה אם יכרתו האבנים לבנות המזבח, אולי יחול הנכרת מן האבנים לע"ז או למקום המטונף וזה אינו כבוד ע"ש, הנה אפילו האבן הנחשב מאדמה אם יחתוך החצי למזבח וחציה השני לדבר אחר אינו מדרך כבוד, וכ"ש לכתוב על נייר אחד מצד אחד דבר תורה ומצד שני אדוועיזיזמענט [פרסומות בעיתונים וכו'] או דבר חול סתם ודאי שהוא בזיון גדול, וראיה גדולה לבעל עבה"ג ז"ל, עכ"ד.

וכוונתו, דפשטות הקרא (וכפירש"י שם ועוד) המכוון ב'לא תבנה אתהן גזית' הוא שלא יפסלם ויסתנתם בברזל (וכמ"ש שם דברזל מקצר ימיו של אדם ומזבח מאריך), אך באבן עזרא מריש דבריו נראה דעיקר כוונת הכתוב שלא לחתוך כלל האבנים, אלא שיהיו אבנים שלמות למזבח (ולא הזכיר כלל ענין ברזל), וז"ל בריש דבריו: 'תבנה מזבח אבנים. אתהן הם האבנים. גזית הטעם, כמו ומשרתו יהושע בן נון נער (שמות לג, יא), כן לא תבנה אתהן בנין גזית. וגזית מגזרת על גזי צאנו (ברא' לח, יב), כי גז חיש (תה' צ, י), וכן נגזזו ועבר (נחום א, יב). והטעם, כמו כריתה. רק אבנים שלמות כמו שהן נבראות. כי חרבך שם חרב נפל על כלי ברזל שנעשה לחתוך בו. אולי נקראת כן החרב, כי היא מחרבת. ובמקום אחר כתוב: לא תניף עליהן ברזל (דברים כז, ה) – על מזבח אבנים שבנו. ואין לנו לחפש על טעמי המצות. ועל דרך הסברא, אולי היה כן כדרך הפגול,

לפרסם את עצמם ובצד אחד כתוב תפילת הדרך או קפיטל של תהילים, ובצד השני כתוב המספר ושם של המוהל, ויש לעיין האם מותר לכתוב עם עט על הצד שכתוב עליו המספר איזה דברי חולין, או כיון שעל הצד השני יש תפילה לא כדאי.

והביא שם מה שנשאל הגאון רבי יהודה שפירא זצ"ל (ראש כולל חז"א, ומגדולי תלמידיו) בשו"ת בכרמי יהודה (תשובה סב): "יל"ע בדפים שכותבים בהם דברי תורה כגון אלו, האם יועיל תנאי דהיינו שלפני שכותב בהם יתנה שגם אם יתחיל לכתוב באיזה דף דברי תורה, יוכל ליקח השאר לחולין, האם כה"ג יהני תנאי? והשיב בזה"ל: 'עי' במ"ב סקכ"ג ובביאור הלכה (שם ד"ה מילתא), מיהו מסתברא דאם מתחילה הזמין גם לחול מותר אף להפוסקים האוסרים, ועד כמה שאני זוכר ראיתי למרן ז"ל שעשה מעשה בזה, עכ"ד.

והגרח"פ שיינברג זצ"ל ס"ל דאולי ניירות שלנו מיוחדים גם לדברי חול. ובחידושי בתרא (על המ"ב) העיר עליו, דלכא' גם בזמניהם עיקר הנייר לא ה' לדברי קדושה למיעוט היהודים בין העמים, אלא רוב הנייר ה' מיועד לצרכי דפוס של הגוים, אלא שיצרני הנייר עשאוהו סתם והניחו להקונה לקבוע מטרותיו, ולכן כיון דבפעולת כתיבה הזמינוהו לצרכי כתבי קודש, או דברי תורה, איכא איסור דמעלין בקודש ואין מורידין לדברי חול.

והנה הגאון רבי יהודה אריה הלוי דינר שליט"א (רב קהילת דברי שיר, ב"ב) העיר (קובץ קול התורה, גליון סד, עמ' קטז) בזה"ל: 'כתב המ"ב (סי' מב סקכ"ג) וז"ל אם התחיל לכתוב על הקלף סתם או שאר כתבי הקודש אפי' על הנייר אסור לכתוב אח"כ עליו דברי חול לכונ"ע שזה עשה מעשה וכו'...

ויש להבין לפ"ז מה ההיתר לכתוב שם הכותב או שם של רבו על דף שכתב עליו דברי תורה, הרי כל הנייר מוזמן לדברי קדושה, וכן פוסקי הדורות שכתבו תשובות לשואלים איך סיימו עם דברי

בזה. וכ"כ בס' גנזי הקודש (פ"ג הע' מה) 'ומה שכתב שלא מועיל תנאי, כנראה הטעם דלבזיון לא מועיל תנאי, והגם שיש שאין מקפידים בזה, שמעתי מהגרי"ש אלישיב שפשוט שאין להקל. ושאלתיו, לפ"ז איך כותבים הזמנות, הרי בראשם יש הכותבים פסוקים, ואמר שבדפוס שאני. וציין שם לשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סי' קלד), יעו"ש.

וע"ע שם בגנזי הקודש (פ"ג סכ"א, הע' מו, ובתשובות בסוה"ס אות לו) שהביא בשם מרן שליט"א דיש אפשרות להתנות ותנאו קיים ומועיל, שמתנה להשתמש בשארית הדף הריק לאחר שיחתוך את דברי התורה, אם לא למד בהם עדיין, דהמ"ב מיירי שכותב ד"ת בלי לגזור הדף לשניים, ורק להתנות שיוכל לכתוב על החצי השני בלי לחתוך וע"ז לא מועיל, אבל אם מתנה שאחרי שיחתוך יכתוב - מועיל. ומה שמרן שליט"א בתשובה כאן אסר משום דמיירי בלא תנאי, דבלא תנאי לא יועיל לחתוך חלק מהדף דכבר נתקדש, ורק אם מתנה מלכתחילה מועיל (ויל"ד אם דעת בנ"א מספיק או דצריך תנאי בפועל).

ותמוה לי מה שראיתי בס' פסקי בושם (פ"ב ס"ב, עמ' ריב) שהובא מהגאון רבי מאיר ברנדסדורפר זצ"ל: 'הורה, ששיירי גליון של ספרים או קונטרסים טעונים גניזה, מפני שהוקבעו לקדושה, אבל אם כתב חידושי תורה על דף אינו צריך לגנוז את כל הדף, אלא יכול לתלוש את שייריו ולזרוקו לאשפה. ותמוה ע"ז מהא דפסק במ"ב הנ"ל דאסור לכתוב דברי חולין על שיירי הדף, וכנ"ל משום דהדף עצמו נתקדש, א"כ כ"ש שיהא אסור לזרוקו לאשפה [ואולי תלוי במ"ב בסי' שלד הנ"ל, וצ"ע].

***

והנה ראיתי לידידי הרה"ג רבי יעקב אהרן סקוצילס שליט"א בספרו 'אהל יעקב - פסקי הוראה' (סי' רלה, עמ' תמד) שדן במה דמצוי הרבה בזמננו בכרטיסים של מוהלים וכדומה, שרוצים

תהילים כמבואר בשו"ת אגרות משה יו"ד חלק ב' סימן קל"ד וקל"ה. ולכן מוהל שלא נזהר בזה, צ"ע אם כדאי להזמין למול את בנו, שכמו שאינו נזהר בקדושת דברי תורה, אולי אינו בקי בהלכות מילה!, עכ"ד הגר"י טשזנר שליט"א.

***

והנה דבר חידוש ראיתי בס' גנזי הקודש (פ"ג סכ"ב, עמ' נד) 'מותר לכתוב דברי חול וד"ת במכתב אחד, **אם ראשית המכתב הוא דברי חול**. וכתב שם (הע' מז) דהמקור לזה הוא מכתובות (סט, א) דדנה שם הגמ' בשאלה מענין הסוגיא שם, ואמרין עלה: 'תלה ליה רב לרבי בני חטי, האחין ששיעבדו מהו וכו'. ופירש"י שם 'תלה ליה רב לרבי בני חטי. **שלה לו אגרת שלומים, ותלה שאלה זו בין השיטים**, עכ"ד. הרי מבואר דבתוך אגרת שלומים, שעניינה דברי חולין, הכניס גם שאלה זו שדברי תורה היא. וכתב שם דכן הורה למעשה מרן הגר"נ קרלין זצ"ל, 'והוסיף לומר שמה שבהזמנות כותבים פסוקים ואח"כ כותבים דברי חול, הוא בגלל שעיקר הכתיבה הוא להזמנה, ורק מוסיפים פסוקים. ולכן גם מותר לגזור את הפסוקים לגניזה, ואת שאר ההזמנה לזרוק לפח, דהדף לא התקדש, הואיל ועיקר ההזמנה היא חול, ורק הוסיפו פסוקים. ועוד הוסיף שזה הטעם גם בעיתונים, דעיקר העיתון הוא חול ורק מוסיפים ד"ת, עכ"ד.

אך הנה במה שהוכיח מהא דכתובות, הנה יעוי"ש בתוס' (ד"ה תלה) דביארו בזה"ל: 'תלה ליה רב לרבי בני חטי. פירש ר"ח שאלות הרבה שאלו, והיו אגרות תפורות זו לזו ובין אותם תפירות כתב שאלה זו, ובקונטרס פי' בין השיטין, וכן אמר בירושלמי בהנזקין תלי לי בני שיטיא', ע"כ. וא"כ לשיטת התוס' אין ראייה (דמותר לכתוב באותו דף ד"ת אם תחילתו דברי חולין) - כיון דלא היה כתוב על אותו דף ממש, אלא היו כמה אגרות שתפורים זל"ז ואולי בזה קיל טפי.

ברכה או שיחת חולין, ואיך חתמו שם על התשובה, הלא הנייר כבר הוזמן לדברי קדושה, ויל"ע, עכ"ד.

וידידי הרה"ג רבי יעקב אהרן סקוצילס שליט"א הביא שם תשובה ממרן שליט"א שהשיב ע"ז דבכה"ג מותר כיון דסתם דעתו כאילו התנה ע"ז. ועוד הביא שם מש"כ הגר"ש גראס שליט"א בשו"ת שבט הקהתי (ח"ו סי' שסז, אות ב) דכתב דנראה דדברי המ"ב היינו רק בכתבי קודש דכתב בהם שמות הקדושים, אבל אם זה תורה שבעל פה דאין בהם שמות כי האי גוונא לא נתקדש השאר על ידי שהתחיל לכתוב חידושי תורה, ואפשר דאפילו תנאי לא צריך אבל כל שכן דמהני תנאי, וע"ע בספר דעת קדושים (בגדולי הקודש, כלל ב ס"ק ב) שכתב דדוקא בכתב השם בקלף נתקדש שאר היריעה, אבל בכתב שאר תיבות דספר תורה שרי לחתוך השאר ולשורפו ע"ש, וא"כ כ"ש דאם כתב רק תורה שבעל פה בלי שמות שאין בהם קדושה לענין שיהא אסור לכתוב עליו דברים של חול, אך זה חידוש ומסתימת הפוסקים לא משמע כן.

ועוד הביא שם מש"כ בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סי' קלד) לדון במה שיש מדפיסים על דפים סדר ברכות ותפילות מצד אחד ובמצד שני מודעות מסחריות, וכתב שם דלכתחילה בודאי שאסור. והביא שם מה שאמר לו הגר"י יוסף שוב שליט"א ללגבי כרטיסי מוהלים וכיו"ב, דדעת הגה"צ רבי שריה דבילצקי זצ"ל והגאון רבי עזריאל אוערבראך שליט"א דמותר דזה עומד לכך. והביא עוד מש"כ לו הגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א דאין הדבר ראוי, אבל אין איסור. והביא עוד מש"כ לו בזה הגאון רבי יהודה טשזנר שליט"א: 'נראה שהיות שהעיקר הוא הפרסומת של שם המוהל לכן דבר זה הוא העיקר ואינו טפל לתפילה למזמור שבצד השני, ולכן מותר לכתוב דברי חול על צד הפרסומות. יש להעיר, שאסור לעשות פרסומת מתפילות שתיקנו חז"ל או ממזמור

***

וראה בשו"ת משנה הלכות (ח"ט סי' ריד) שנדפס מכתבו של מרן בעל 'קהילות יעקב' זצוק"ל להגה"צ רבי מנשה קליין זצוק"ל, ושם כתב לו בסו"ד בזה"ל: '...נחלשתי וקשה לי מאוד להעתיק, והנני שולחו עם מחיקות בני שיטין, גם במכתב בסוף חורף שעבר ששלחתי הי' בסופו איזו שורות מקולקלות ע"י מחקים, ובני שיטין ואותיות קטנות ומקולקלות, וראיתי שלא נאה לשלוח כתבא כזו וקרעתי משם איזו שורות, אח"כ נחמתי שאולי אינו דרך כבוד לשלוח נייר קרוע, וכעין שפי' הירושלמי דאין לשלוח מתנה חצי אתרוג, ואת כבוד הדר"ג הסליחה, עכ"ל קדשו.

וראה שהשיב ע"ז בעל 'משנה הלכות' זצ"ל במתק לשונו: 'ואשר כג"ק ברוב ענותנותו כבדני ליהנות מפרי עטו מעשה ידיו גלילי זהב והגם שנצטערתי הרבה לראות שגברה עלי כג"ק החולשה ואנן מצלאין לאריכות ימיו ושנותיו דמר הדרכג"ק שיאריך ימים על ממלכתו מלכות שמים בבחינת מי מושל בי צדיק מושל ביראת אלקים. וע"ד אשר התנצל ששלח מכתב עם איזו שורות מקולקלות ע"י מחקין ובני שיטין שאולי אינו מדרך כבוד לשלוח נייר קרוע, ולפענ"ד ח"ו שיש כאן בלתי כבוד, ואדברנה לענין בין השיטין הנה בגמ' כתובות ס"ט ע"א תלה ליה רב לרבי בני חטי, ופרש"י שלח לו אגרת שלומים ותלה שאלה זו בין השיטים, ובתוס' שם פי' ר"ח ובירושלמי בהנזקין תלי לי בני שיטא כפרש"י, מבואר דבין השיטין דרך כבוד הוא, ומסתמא דבין השיטין כתבו נמי באותיות קטנות. ומלבד כי כבר המליץ הש"ך ז"ל בלשונו הזהב נניח את הלשון ונציל את הענין, והרי הענין הוא כולו אומר כבוד תורת ה' תמימה משיבת נפש כמים קרים אנפש עיפה והדלוג עלי אהבה, עכ"ד.

ולבתר הכי כתב לו בעל 'משנה הלכות' עוד: 'ועל דבר מה שחקר מעכג"ק במה שקרע קצת

ועוד יש לדחות עפמ"ש בשיטה מקובצת (שם) בשם תלמידי רבינו יונה בזה"ל: 'תלה ליה רב לרבי בני חטי. פי' היה שולח לו כתב, אחר שכתבה עלה על דעתו לשאול ממנה השאלה הזו וכתב זו השאלה בין תפירות הכתב, ויש מפרשים בין השיטין. תלמידי רבינו יונה ז"ל.

ובהמשך דבריו הביא ג"כ מהר"י מיגש: 'וז"ל רבי יהוסף הלוי ׳ מיגש ז"ל בני חטי. פי' שיגר אליו כתב שאלות הנקרא דר"ג, ולאחר שסיימו נזכר שאלה זו וכתבה בין השורות. נוסח אחר, בני חטי ופירושו בין חבור היריעות, כלומר לקח נייר וכתב שם זאת השאלה וחברו בין יריעה ליריעה שנעשה כיריעה אחת וכו', עכ"ד. וא"כ יתכן דכיון שקודם כל כתב דברי חולין, ורק אח"כ הוסיף הדבר תורה - אין בזה בזיון, דהדף נתייעד מתחילה לחול, ורק הוסיף ע"ז ד"ת. ובפרט לפמ"ש השיטמ"ק בהמשך דבריו דלקח נייר וכתב עליו ורק אח"כ חברו שנעשה כיריעה אחת, דבכה"ג לא חשיב כלל שכתובים על אותו דף ואיב"ז בזיון לד"ת, ודוק.

וע"ע בהפלאה שם דפירש באופ"א: 'בגמ' תלה ליה רב וכו'. עיין פירש"י, נראה דרצונו דלשון תלה משמע שתולה בין השיטין כמו שאמרו בתולה את השם אם שכחו, והיינו משום דרב לא רצה לכתוב שאלתו משום דקי"ל דברים שבע"פ אי אתה רשאי לכתוב, אלא דהתירו משום עת לעשות וגו', ועדיפא לי' לרב לעשות כן דהיינו שכתב אגרת שלומים ובתוך הכתב עשה עצמו כאלו שכח האות וכתב למעלה כגון שבתחלה תלה אות ה' ובתיבה אחרת או בשיטה האחרת תלה אות א' וכן עשה עד שבצירוף כל האותיות התלויות בין השיטין בא מצורף אלו התיבות האחים ששיעבדו מאי, וק"ל, עכ"ד. ולדבריו יש כאן דחיה נוספת דלא היה לזה שם 'כתב' בכלל, ולא היה לזה שם 'דברי תורה' דלא היה כתוב כן להדיא אלא מצירופי אותיות יצא כן, ומשום הכי מותר לכתוב כן יחד עם דברי חולין, ושמא כתב ממש לא הותר, וצ"ע בזה.

המתוקים והנפלאים של בעל 'משנה הלכות' זצוק"ל.

ושאלתי כן קמיה מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א: 'יש להסתפק בכתיבת חידושי תורה, האם יש ענין שהדף שעליו כתוב החידושי תורה יהיה דף נאה ומהודר (וקורה לפעמים שאדם לא מוצא דף וכותב חידו"ת על דפים מקומטים ופתקאות מלוכלכות לפעמים), דמצד אחד 'אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו', העיקר החידושים הכתובים בו. אך יש שרצו לחדש דכיון והרא"ש כתב דבזה"ז מקיימין מצות כתיבת ס"ת בפירושי התורה, וא"כ הכותב חידושי תורה הו"ל בכלל כתיבת ס"ת, וא"כ אפשר דצריך להדר על נייר מהודר כמו הכותב ס"ת - יש להדר על גויל מהודר משום זה אלי ואנוהו'. והשיבני מוח"ז שליט"א 'לכתוב על דף נאה, זה הידור מצוה וכבוד התורה'. וכן אמר לי הגאון רבי אביגדר נבנצל שליט"א דיתכן מאד ולשיטת הרא"ש יש ענין לכתוב חדו"ת על דף נאה ומהודר.

[וז"ל הספר חסידים שלא לכתוב באותו קנה כתיבה דברי חול וד"ת (ס"י תתפח), וז"ל: 'מעשה היה באחד לא היה מניח לכתוב מדיו שבקרנו, כי אמר כבר הזמנתי לכתוב בו דברי תורה, ולא יתכן שיכתוב להדיוט בו. ואע"פ שאמרו הזמנה לאו מילתא היא, במקום שאוכל לקיים דברי אביי (עי' סנהדרין מז:) אקיים, עכ"ד].

ואסיים בדבר חידוש שראיתי ברש"ש (חולין ט, א), דהנה שם אחז"ל 'ואמר רב יהודה אמר רב, תלמיד חכם צריך שילמוד ג' דברים - כתב, שחיטה ומילה, ופירש"י 'כתב. לכתוב, שידע לחתום שמו אילו ישב בדין או לעדות'. וע"ע במאירי שם. אך הרש"ש שם ביאר ביאור חדש, וז"ל: 'גמרא ת"ח צריך שילמוד ג"ד כתב כו'. עפירש"י, וקשה דלחתום שמו ודאי שכיח טובא באגרות וכיוצא וכמו שהקשו התוס' במנחות (דף לה). ויל"פ ע"ד פרש"י שילמוד לאמן את ידיו לכתוב כתיבה נאה ומישרת כאשר

מן הנייר אולי אינו דרך כבוד לשלוח נייר קרוע, וכעין שפי' הירושלמי דאין לשלוח מתנה חצי אתרוג, ולפענ"ד אסקופה הנדרסת תחת רגלי חכמים יש לחלק דגבי אתרוג כיון שהמתנה הוא האתרוג גופי' י"ל דחצי אתרוג אינו מתנה חשובה ואינו מדרך כבוד, ואהכ"נ אילו ה' אדם שולח פיסת נייר קרוע הו"א דאינו דרך כבוד, אבל הכא הרי הכתב הוא הנשלח ולא הנייר ודמות ראי' אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו והכ"נ לענין הנייר הקרוע הרי אין המתנה הנייר אלא הכתיבה והתורה שעליה'.

והוסיף שם עוד דבר יקר: 'וכרגע נפל מילתא בלבאי דאולי לפמ"ש הרא"ש דבזה"ז מקיימין מצות כתיבת ס"ת בפירושי התורה, וא"כ הכותב חידושי תורה הו"ל בכלל כתיבת ס"ת, וא"כ אפשר דצריך להדר על נייר מהודר כמו הכותב ס"ת - יש להדר על גויל מהודר משום זה אלי ואנוהו. ולא מיבעיא לדעת בעה"מ וכו'...!

'והאמנם אפילו נימא דאין להם דין גוילין כלל וכל שכותב ואינו מכין להקדיש אפילו בכתב ממש אינו קדוש רק חלק הכתיבה והשאר נשאר מותר להשתמש, מ"מ יש בזה לעיין מצד אחר, דבשו"ת עבודת הגרשוני ריש סימן י"ז כתב לבנו מהר"ם ז"ל שאסור לכתוב ד"ת ודברי חול על נייר אחד משום בזיון ד"ת, ובעניותנו הבאתי מדברי הא"ע עה"ת עה"פ לא תבנה אתהן גזית כתב ז"ל טעם הדבר על דרך הסברה אולי הי' כן כדרך פיגול בעבור שהי' קרב לגבי המזבח אין ראוי להיות הנשאר פגול וככה זה אם יכרתו האבנים לבנות מזבח אולי יחול הנכרת מן האבנים לע"ז או למקום המסונף וזה אינו כבוד, ובס"ח כתב שאפילו קנה כתיבה הי' לו מיוחד לכתוב ד"ת ולא יכתוב באותו קנה דברי חול, מ"מ אין זה נוגע לנידון דידן, דכנראה דכאיום כל הכותב ד"ת הו"ל כעין לב ב"ד מתנה שלא יוקדש רק חלק הכתיבה וצ"ע, ולא כתבתי בזה רק להראות כמה חביבין דברי קדשו עלינו, עכ"ד

(מא)

בהנ"ל

והאם מועיל לחתוך את הדף לשניים ולכתוב דברי חולין על החלק השני.

תשובה: לא.^א

(מב)

סגירת ספר פתוח

אדם שיוצא באמצע הלימוד ומשאיר את הגמרא פתוחה, ואינו רוצה שיסגרו לו את הגמ' (שמוען שזה מבייש אותו). האם צריכים לשמוע לו או שאעפ"כ לסגור לו את הגמ'?

דא"ז כבוד הספר כך.

תשובה: אם הוא רוצה - שיעמוד שם וישמור.^{בא}

ענפי חיים

מ"מ דרך בזיון הוא, אלא יהיה פני הכתב למעלה, ויפרוש עליו בגד.^א הרי מבואר דלהפוך הוא דרך בזיון, ומאידך גם להשאיר פתוח כך - בלא שלומדים בו הוא דרך בזיון, ולכן 'פרוש עליו בגד'.

והביא שם הט"ז (סק"א) בשם הב"ל: 'ויפרוש עליו בגד. בפרק בתרא דעירובין (צה, א) אמרינן היכא דלא אפשר בפריסת בגד - יהפוך הכתב, דאי לא אפשר איכא בזיון כתבי הקודש טפי. וכתב מו"ח ז"ל מכאן יש ללמוד שלא ילך אדם חוץ ויניח הספר פתוח אם אין עליו מפה דלאו דוקא ס"ת אלא ה"ה שאר ספרים עכ"ל, עכ"ד.

וכן הביא הש"ך שם (סק"א): 'וכתב הב"ח דמירושלמי דמגילה יש ללמוד שלא ילך אדם לחוץ ויניח הספר פתוח אם אין עליו מפה דלאו דוקא ס"ת דה"ה שאר ספרים עכ"ל, ולא היה

יצטרך לכתוב שו"ת ואגרות שלום וכיוצא, כי לענין חתימתו דשכיחא יוכל לעשותה ע"י סימנא בעלמא, ואפילו ע"י אות אחת משמו כדאשכחן (בגיטין לו). ואפשר ג"כ לומר דבכתב יכוון ג"כ על טהרת הלשון שיהא מצורף ומזוקק ובסדור יפה... וכו', עכ"ל, ע"ש עוד, וע"ע ביש"ש שם (פ"א סי' טו). [וע"ע במש"כ מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בחשוקי חמד (גיטין סו, ב)].

מ. וטעם הדבר משום דמבואר במשנ"ב (שם) דגוף הדף נתקדש כבר, וראה מה שכתבנו בזה לעיל בסמוך.

מא. הנה מקור הדין הוא בשו"ע (יר"ד סי' רעז ס"א) גבי הלכות ספר תורה: 'כתב היריעה ובא להניחה כדי שתתייבש, לא יהפוך הכתב למטה, אע"פ שמכוין כדי שלא יעלה אבק על הכתב,

אמרי שפר להג"ר **יעקב חיים סופר מקארלין** זצ"ל (כלל טז, אות יג), וז"ל שם: 'לא יניח הסופר היריעה או החומש פתוח ויצא **אם לא שיעמוד איש אחד שם**, מכ"ש שלא יניח פתוח כל הלילה כי יש על זה ממונה רוחני ושמו שומר דפי', עכ"ד [וצ"ע שכתב כן רק במשאר כן כל הלילה, ולא בפחות מזה].

הרי מבואר מזה עכ"פ דסגי בשומר, גם מבלי שמשתמש ולמוד בספר, וכן משמע דס"ל למרן שליט"א בתשובה אלינו **'אם הוא רוצה - שיעמוד שם וישמור'**. ושוב הראוני בס' גזי הקודש (פ"ב סכ"ח) דהביא דלא מהני שומר, והביא (הע' מט) דכן אמר לו מרן הגר"נ **קרליץ** זצ"ל דיש להחמיר בזה. וכן משמע מדברי הגר"ח זוננפלד זצ"ל שהובא להלן בסמוך בחברותא שיוצא א' מהם, דלא מהני מה שחברו נשאר ליד הספר, יעו"ש.

[ונראה לדייק עוד דקאמר מרן שליט"א **'אם הוא רוצה'**, ולכא' אם הוא בזיון לספר, אזי חייב בזה, ולמה רק 'אם הוא רוצה', ואולי משום דהוא כעת עסוק בתלמודו, א"כ אינו חייב לדאוג לבזיון הספר שלידו, ורק אם רוצה ומפריעו - שיעמוד שם וישמור. וראה בשו"ת שלמת חיים (י"ד סי' קסד) דס"ל דאם רואה ספרים המונחים בבזיון, חייב להצילם וקודם ללימוד, היכא דא"א ע"י אחר, וכמו בכל המצוות. וצ"ע מאי ס"ל למרן שליט"א בזה. וע"ע למוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בחשוקי חמד (ברכות יט, ב) שדן אם יציל כבוד הספרים אפי' על חשבון מצות הנחת תפילין, יעו"ש].

ובאמת במה שכתבו הש"ך והט"ז דאפשר לכסות הספר, כן נוהג מרן שליט"א, כמובא בספר 'אלא ד' אמות של הלכה' (פע"ג סי"א) 'נזהר שלא לצאת מהחדר כשהספר פתוח אלא מכסה בחפץ כל שהוא כגון כובע או מגבת'. וראה עוד בס' דרך שיחה (ח"א עמ' תקיג) שנשאל מרן

צריך ללמוד כן מהירושלמי דהכי מוכח נמי מש"ס דילן בעירובין במשנה וש"ס שם (צח, א) ע"ש. וידוע לחכמי האמת **שיש מלאך א' נקרא ש"ד והוא שומר דפין על מי שמניח ספר פתוח ויוצא שמשכח תלמודו**, עכ"ל.

[ראה בשו"ת שלמת חיים (י"ד סי' קסג) שכתב השואל הג"ר **שלמה סובל** זצ"ל בתוך שאלתו: 'גם מ"ש שם בשם חכמי אמת שהדבר קשה לשכחה, יש לדקדק דלא חשיב זה בדברים המשכחים (הוריות יג, ב). ואולי י"ל דתני ושייר, ושייר נמי הא דהובא בסוף ספר ראשית חכמה דהתופר בגדיו כשהוא לבוש קשה לשכחה, אבל כנראה דמאי דחשיב בהוריות קשה יותר מהני שנזכר, ולהכי לא חשיב להו בהדיהו', עכ"ד].

ונידון שאלתנו הוא כשחברו יוצא ולא קפיד בד"ן זה, והשאר הספר פתוח, ומתבייש, אם רשאי לסגור לו או לא. וידידי הרה"ג רבי **משה פולטנסקי** שליט"א הראני ששאל קמיה מרן שליט"א: 'מה הדין אם אחד יוצא ומשאר ספר פתוח ואומר לו שלא מסכים שאסגור וטוען שזה חילול ה' שרואים שהספר סגור ואינו נמצא בביהמ"ד, האם צריך לסגור לו הגמרא משום דהרי הרמ"א כתב שהרואה ספר שלא בכבוד צריך לסדרו או שבזה אין צריך'. והשיבו מרן שליט"א: **'צריך'** [ויתכן דתלוי מה טוען, דבטענת חילול ה' אמרי' דכבוד הספרים חשוב יותר, אבל בטענת 'מתבייש אני' אולי יש לשמוע לו, וצ"ע].

והנה בהא דחשיב מרן שליט"א **שיעמוד שם וישמור**, נראה הכוונה דיסגור את ספרו שלו, וילך ללמוד בספר של חברו, ובכך יציל הספר מבזיון ואת חברו מבושה, ולא סגי שיעמוד שם סתם בלא שילמד בספר, וצ"ע. אך דבר חידוש הראוני שכתב בעל ה'כף החיים' בספרו 'קול יעקב' (י"ד סי' רעז סק"ג) שכתב **'ואם עומד אדם שם ליכא למיחש'**, אמרי שפר', ומקורו מס'

אחד ספר בפני עצמו ואחד יצא לחוץ, אולי באופן זה אין קפידא אם מניח ספרו פתוח. זכר לדבר לענין הפסק בסעודה, באר"ח (סי' קע"ח סעיף ב') אם הניחו מקצתו ויצאו לא הוי הפסק. והשיב ע"ז מרן הגר"ח זצ"ל: 'כנראה שזה כעין בזיון שמניח הספר פתוח, וזכר לדבר שבשעת קריאת התורה שהספר פתוח אסור לצאת, הגם שבין גברא לגברא מותר', עכ"ד. [ומזה חזינו דלא מהני שומר, דהא כאן מיירי שחבר אחד נשאר ליד הספר, וצ"ע].

ובגוף הדין דכשיוצא יסגור או יכסה הספר, ראה בערוך השולחן (סי' רע"ט ס"ב) שכתב: 'ולכן יש לזהר שלא להניח ספר פתוח ולצאת אפילו בשארי ספרים, ואפילו גמרות ופוסקים הנדפסים דבזיון הוא, אלא או יסגירם כלומר שלא יהיו פתוחים או יכסה עליהם בגד, ולבד זה קשה לשכחה [ש"ך ע"ש]. וכן המנהג לזהר בזה. ונ"ל דווקא כשיצא לרחוב אבל הנכנס מחדר לחדר או אפילו לחצר ולרחוב שלא על אריכת הזמן אין חשש בזה [וכ"כ הי"ש ע"ש], עכ"ד. וראה מש"כ בזה בס' גנזי הקודש (פ"ב סכ"ט) בשם מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל דאפשר להקל כהערה"ש, והביא שם דדעת מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל דשיוצא להביא ספר מהארון ספרים א"צ לסגור הספר, אבל כשיוצא לבהכ"ס יש לסגור. ודעת מרן שליט"א שם (בתשובה בסוה"ס) ד'היוצא מהחדר המנהג לכסות', יעוי"ש עוד.

שליט"א: 'מהו להניח כובע על הספר, כשיוצא ואינו רוצה להשאירו פתוח', והשיב 'אני נוהג כך תמיד, והוא בגמרא סנהדרין (מת, א) 'כפה (צעיף) שנתנהו לספר'. ושוב שאלו 'הרי שם יחדו לספר ומעתה משמש הוא לספר, אבל כאן זה נשאר כובע שמשמש לו', והשיב מרן שליט"א 'גם שם זה נשאר כפה, שצורתו כפה'.

והראוני כי דעת מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל שיכול לכסות הספר עם ספר אחר, דכיון דזה לצורך הצלת הספר, אין בזה גנאי לספר שמכסין עמו ספר אחר.

וע"ע בס' זכר עשה לידידי הרה"ג רבי יקותיאל אהב ציון שליט"א (עמ' רב) שכתב דהרואה ספר של חברו פתוח טוב לסגור, דגם יתכן שמציל את חברו משכחה - משר של שכחה (וכמבואר בש"ך י"ד סי' רע"ז סק"א), אך גם אי נימא דההוא ייענש על שהשאיר הספר פתוח, מ"מ יש כאן תועלת להציל התורה מבזיון, והביא שם תשובה ממרן שליט"א שהשיב כן דהרואה ספר של חברו פתוח - יסגרנו, ואיב"ז צער לחברו כיון דיכול לסגור ע"י סימן [אך שם לא מדבר כשחברו מממן בדבר להדיא משום בושה וכדו'].

וראה עוד מה שנשאל מרן הגר"ח זוננפלד זצ"ל בשו"ת שלמת חיים (י"ד סי' קסב) בשאלה הנוגעת בחברותא הלומדים יחד: 'בש"ך (י"ד סי' רע"ז סק"א) שלא ילך אדם לחוץ ויניח הספר וכו'. נסתפקתי בשנים או יותר שלומדים ביחד ולכל

(מג)

דברי תורה בשמחת נישואין

על מה סומכים בחתונות בזמן הזה שלא אומרים דברי תורה בסעודה כלל, הלא אמרו חז"ל דכל שולחן שאין אומרין עליו ד"ת כאילו אכלו מזבחי מתים (אבות פ"ג מ"ג).

תשובה: בשביל שמצוי ע"ה שיקפידו^{מב}.

עניפי חיים

ד"ת, אך מאידך חומרת 'כאילו אכילו מזבחי מתים' אולי לא יהא דל"ש כן על סעודת מצוה, וצ"ע].

וע"ע במש"כ הרשב"ץ במגן אבות (אבות שם): 'ומכאן נהגו לדרוש בסעודת חתן קודם ברכת המזון, והוא מנהג קדום נהג בו גדולי הראשונים אנשי מעשה וחכמה. והרב הגדול רבינו אברהם ברבי דוד ז"ל, כתב בספר איסור משהו, כי הוא היה נוהג כן לדרוש בסעודה, ומפני זה אמרו בפרק ערבי פסחים (ק"ג, ב), כי תלמיד חכם שאינו מיסב בסעודה של מצוה הוא כמנודה לשמים, מפני שהיה מנהגם לדבר דברי תורה. וכמו שמצינו בראשון מקדושין (לב, ב) שהיו רבי אליעזר ורבי יהושע ורבי צדוק מסובין בסעודה, ורבן גמליאל עומד עליהם, שהיה משתה בנו, והוא מנהג הגון. וכן מעשה אחר יש שם מהאמוראים. וכן במדרש רות רבה (ו, ד) במשתה שעשה אביה כשנולד אלישע אחר, היו רבי אליעזר ורבי יהושע מסתלקין מן התורה אל הנביאים ומן הנביאים אל הכתובים והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני, כמו שנזכר שם. והוא יותר נכון ממה שנשתנה המנהג היום לדרוש בבית הכנסת קודם הסעודה ונשאר מקום הסעודה לעמי הארץ המנבלים את פיהם אשר היא עבירה גדולה, כמו שנזכר בשני משבת (לג, א) ובראשון מכתובות, עכ"ל, הרי מבואר מדבריו דגם בסעודת מצוה - כסעודת חתן

מב. הנה דברי מרן שליט"א צ"ב, דאטו משום שיהיו עמי הארצות שיקפידו ע"כ (כנראה משום אריכות הזמן) ליבטל מענין גדול ונשגב שלא תהיה הסעודה 'זבחי מתים', וצ"ע. ולמעשה נהגו להקל ולסמוך שכל אחד ואחד אומר ד"ת לעצמו בשולחנו שלו. ואולי כל 'זבחי מתים' שייך בסעודת רשות בעלמא שאינה סעודת מצוה, אבל בסעודה שעצמותה מצוה - ל"ש בזה 'זבחי מתים', וצ"ע.

ושוב מצאתי בקונטרס 'דרך תורה' להרב חיים צבי לרלפלד שליט"א (עמ' לד) ששאל קמיה מרן שליט"א: 'מתני' אבות ר"ש אומר שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו ד"ת אכילו אכלו מזבחי מתים ע"כ, האם דוקא בסעודת רשות כן, או גם בסעודת מצוה צריך לומר דברי תורה על השולחן (והטעם לחלק הוא כיון שעצם הסעודה היא סעודת מצוה מצד עצמה, יתכן דלא הוי כאילו אכלו מזבחי מתים גם בלי אמירת דברי תורה), והשיב מרן שליט"א 'אולי', היינו דאולי נכון הדבר דבסעודת מצוה שעצמותה מצוה היא - ל"ש בזה כאילו אכלו מזבחי מתים.

[וע"ש שכתב דמהזוה"ק (פ' תרומה, דף קסט, ב) משמע דטעם אמירת ד"ת על השולחן משום שהקב"ה בא לקראת האדם בעת עסקו באכילה, ולפי"ז לא שנא סעודת מצוה ולא שנא סעודת רשות. רק די"ל דאה"נ ויהיה ענין לומר

עבודה שבלב זו תפלה, וזהו עבדו את ה' ביראה, ואח"כ יעשו סעודה סגילה. אמנם הזהיר 'וגילו ברעדה' שתהיה באותה סעודה של גילה דברי תורה הנתנו ברעדה, דכתיב במתן תורה ויחדר כל העם אשר במחנה (שמות יט, טז), ועל זה נהגו לדרוש בסעודת הנישואין, וכמו שאמרו בפ"ק דברכות (ו, ב) א"ר חלבו כל הנהנה מסעודת חתן וכלה ואינו משמחו עובר בחמשה קולות שנאמר קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו את ה', ואם שמחו מה שכרו זוכה לתורה שנתנה בחמשה קולות שנא' וכו', ומאחר שזוכה לתורה ראוי לשמחם בדברי תורה. ומתחלה נתקנה הדרשה במקום הסעודה, ואח"כ שלא לערבב הסעודה קבועה בבית הכנסת שהוא מקום כללי לכל החפצים לשמוע'. וע"ע במש"כ בשו"ת חוות יאיר (סי' ע), ואכמ"ל.

וכ"ז הוא מלבד מה שמבואר ברע"ב מברטנורא (אבות שם): 'ולא אמרו עליו דברי תורה. ובברכת המזון שמברכים על השלחן, יוצאין ידי חובתן, וחשוב כאילו אמרו עליו דברי תורה. כך שמעתי', עכ"ד. וכבר הקשה עליו בתוספות יו"ט (שם): 'ולא אמרו עליו דברי תורה. כתב הר"ב ובברכת המזון שמברכין על השלחן יוצאין ידי חובתן וחשוב כאילו אמרו עליו דברי תורה... ואף על פי שהצבתי ציונים להדמות ברכות המזון לדברי תורה תנ"ך, אי נמי מקרא משנה תלמוד, מכל מקום לא נתיישבה דעתי בפסק הזה לצאת י"ח בכך, דודאי דרבי שמעון לאו בהכי מיירי, דאטו ברשיעי עסקינן שאינן מברכין ברכת המזון שהיא מצות עשה מן התורה, ומילי דאבות מילי דחסידות נינהו. כדאמרינן בפרק המניח (דף ל') מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דאבות ולשון רש"י ורגילין בני אדם לפטור עצמן בברכת המזון, עכ"ד.

שייך ענין זה שאם אין אומרים ד"ת ה"ז כאילו אכלו מזבחי מתים.

ועוד הראני חכ"א בספר 'אמרי שפר' לרבנו יהודה חלאווה זצ"ל (בנו של מהר"ם חלאווה זצ"ל, שהי' בתקופת הר"ן והריב"ש, ותלמיד חבר לרבינו יהודה בן הרשב"א. פ' חיי שרה, עמ' רכב), שכתב שם בזה"ל: 'ויאכלו וישתו (בראשית כד, נד). הזכיר כאן השתיה לא מטעם השתיה עצמה, אלא מטעם הברכה לשגר לארוסה כוס של ברכה... ואין ספק שהיו בסעודה זו גדולי המקום כנהוג היום בסעודת אירוסין ונישואין, ורבתינו ז"ל (פסחים מט, א) התיירו כן אפילו לחכם כשהזיווג הוא ענבי הגפן בענבי הגפן ואותה סעודה היא של מצוה, עם היות לא נכון לחכם להרבות סעודה בכל מקום, דרב לא אכיל בסעודת הרשות (חולין צה, ב), ואמרו בפרק אלו עוברין בפסחים תלמיד חכם שמרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו ותלמודו משתכח בידו ומחלל ש"ש וכו'. אמנם התאוה הגשמית הותרה מכללה אצל מצוה בשעת אירוסין ונישואין, דתניא התם סעודת אירוסין רשות דברי ר' יהודה, ר' יוסי אומר מצוה....'.

ואח"ז כתב בזה"ל: 'ואע"פ שהותרה סעודה לנישואין מ"מ תקנו חכמים ז"ל תבלין לאותה אכילה, ואמרו כל שולחן שאמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו משולחנו של מקום, שנאמר וידבר אלי זה השולחן אשר לפני ה', ופירושו כיון שדבר אלי דברי תורה 'זהו השולחן אשר לפני ה', עם היות שיש בו פירושים אחרים'.

'ומטעם אחר נוכל לתלמוד שראוי לתלמוד בדברי תורה באותה סעודה, מדכתיב (תהלים ב, יא) עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה, תחלה ילך החתן לבית הכנסת לראות את פני ה' ועבדו, ואיזו היא

שאלות בעניינים המצויים אצל בחורי ישיבות

(מד)

תופס לבע"ח בתפיסת מנה בחדר אוכל

הנה נהוג בישיבתנו שבחורים שמקדימים לבוא לארוחות, עושים חסד ומורידים מנה גם לבחור שקצת מאחר, מחמת שאם לא - כמעט ולא ישאר לו אוכל, האם נכון הוא המנהג או דהוי תופס לבע"ח במקום שחב לאחרים דלא מהני. תשובה: חסד.

ענפי חיים

ועוד דנו הפוסקים בשילם המשלח לשליח עבור התפיסה, דדלמא נעשה פועל עי"ז ומהניא תפיסתו, דבמרדכי (גיטין רמז שכה) נסתפק בזה אי מהני או לא, וראה בש"ך (שם סק"א) דס"ל בפשיטות דכה"ג יכול לתפוס. ובה יישב את דעת רש"י ממה שהקשו עליו התוס' מכתובות, דהכא בב"מ איירי ששכרו עבור זה ולכן מהני ע"י שליח, משא"כ בכתובות דרק עשאו שליח בעלמא ולא שילם לו עבור זה לכן לא מהני תולב"ח אפי' בעשאו שליח.

וסיים הש"ך דמי ששכר לאחר שיתפוס בעוד מבעל חובו ותפס, קנה אפי' במקום שחב לאחרים, ונראה שכל הפוסקים מודים לזה לדינא. אכן בנתי"מ (סק"ב) ובתומים (סק"א) פליגי דגם בשכרו לא קנה, וכסברת התומים שלא אמרו יד פועל כיד בעה"ב אלא היכא דיכול לזכות לנפשיה. ובנתי"מ שם סיים דהעיקר כפירוש התוס' וסייעתם דלא מהני שליחות, ואפי' שכרו להיות שליח לא מהני, ודלא כהש"ך.

והנה כאשר גם לו עצמו יש חוב אצל אותו לווה, כתב השו"ע (שם ס"ב) דזכה בתפיסתו

מנ. הנה יש להאריך בכל סוגיא זו, ואביא כאן בקצרה תורף הדברים, דהנה בב"מ (י, א) איתא דהתופס לבע"ח במקום שחב לאחרים לא קנה. ופליגי רש"י ותוס' האם גם בששלחו שליח נאמר האי דינא או לא, דדעת רש"י (ד"ה לא קנה) דבעשאו שליח יכול לתפוס לו, אך דעת התוס' (ד"ה תופס) וכדהוכיחו מסוגיא דכתובות (פד, ב) גבי יימר בר חשו דנראה דתופס לבע"ח לא קני אפי' בעשאו שליח.

ולהלכה פסק השו"ע (חור"מ סי' קה ס"א) דלא קנה ואפי' עשאו שליח, והטעם דלא מהני באמת אפי' בעשאו שליח, אע"פ דקיי"ל (קידושין מב, ב) דשלוחו של אדם כמותו וא"כ חשיב שהוא עצמו בא ותפס, מ"מ ביאר בפני יהושע (כתובות שם, ד"ה את תופס) משום דאין שליח לדבר עבירה. וכבר העיר עליו הקצוה"ח (שם סק"א) למה הוי עבירה, דאמנם השליח עבר אמימרא דרחמנא, אבל לא אמר' בזה אשלד"ע. והסכימו רוב הפוסקים דאפי' בעשאו שליח לא קני [וראה בהגהות 'כסף הקדשים' (חור"מ שם) שביאר דהטעם הוא משום דמאן דעלך סני, לחברך לא תעביד].

ומו"ר הגאון רבי **יואל מקלב** שליט"א כתב לי בביאור דברי מרן שליט"א דהוי חסד: 'לכא' נראה דמה שהשיב רבינו שליט"א דיש בזה משום חסד הוא בכה"ג שהנהלת הישיבה מכינה מנה לכל אחד ומה שלא נשאר הוא משום שיש שאוכלים ב' מנות, בכה"ג אין כאן משום תופס לבע"ח במקום שחב לאחרים ויש כאן משום מצות חסד לתפוס עבורו את מנתו, אבל כשאין מכינים עבור כולם יש כאן משום חב לאחרים, ומסתבר דתלי בשעת תפיסה אם עדיין יש לכולם, עכ"ד. וכע"ז כתב לי הגרי"ש ליסיצין שליט"א (בעמח"ס יפה מראה): 'כמדומה שהישיבה מכינה לכולם אלא יש שאוכלים יותר משיעור החלוקה, ואין להם זכות בזה כשלא ישאר לאחרים, ע"כ שפיר דמי לתפוס להם', עכ"ל (והובא גם במכתביו בשבוע"ס, אות ו).

ושו"ר בקובץ 'בנתיבות ההלכה' (חלק ג, אב תשע"ט, עמ' 496) שנשאל מרן **הגר"נ קרלין** זצ"ל: 'בחור ישיבה נטל מנה נוספת בחדר אוכל ונגרם מכך שנחסרה מנה לבחור שבא אחר כך, בשעה שהבחור יהיה מעוניין להשיב את מה שנטל, האם ישיב לבחור או לישיבה', והשיב: '**הוא גזל את שניהם**'. ושוב נשאל עוד: 'תלמידים מגיעים לישיבה בתחילת הזמן ותופסים מקומם לחברותא או לחבר, האם מותר או שנכלל בחב לאחריו', והשיב: '**כאשר תופס לחברותא מותר כי משמעות הדבר שתופס לעצמו, אך אין לתפוס לאחרים**', ע"כ.

***

והנה ידוע מה שדנו הפוסקים בתפיסת מקום באוטובוס לחברו שיעלה אחריו, דדלמא הוי תופס לבע"ח במקום שחוב לאחרים. וראיתי למוח"ז מרן **הגר"י זילברשטיין** שליט"א (חשוקי חמד ב"מ שם) שהביא כל שיטות הראשונים שהבאנו כאן בפתח דברינו, וכתב דאם חברו ביקשו שיתפוס בעבורו מקום, לא יתפוס, כיון דחברו עדיין אינו בעל חוב בכלל דאכתי לא

דמיגו דזכי לנפשיה זכי נמי לחבריה. ונחלקו הפוסקים אם כשתופס לעצמו, יכול לתפוס גם יותר מחובו, דבבית יוסף מבואר שיכול, אך הסמ"ע (סק"ג) כתב שאינו יכול. והש"ך והקצוה"ח (סק"ב) הסכימו לשיטת הב"י דיכול. אבל התומים (סק"ה) והנתיח"מ (סק"ג) הסכימו להסמ"ע דאין יכול לתפוס טפי מחובו.

***

ובעיקר מה ששאלנו קמיה מרן שליט"א בתפיסת מנה בחדר אוכל לחברו, שאלתי כן ג"כ קמיה מוח"ז מרן **הגר"י זילברשטיין** שליט"א ואמר לי דאין בזה משום תולב"ח דגם חברו שילם כמוהו על המנה והרי הם כשותפין [וראה בסוה"ס שהדפסנו תשובה שקיבלתי ממוח"ז שליט"א בהרחבה (תשובה ב), ושוב נדפס בקובץ ווי העמודים (גליון נט, עמ' מ, סי' י)].

והגר"א נבנצל שליט"א כתב לי ע"ז 'אם זה נהוג בישיבה אז אין כאן משום תופס לבע"ח, ומותר', עכ"ד. וכ"כ לי **הגרמ"מ קארפ** שליט"א: 'אם כך נהוג בישיבה כולה על דעת כן באים ומוחלים, ואין חשש בזה, אלא מנהג יפה הוא. ובלבד שיהא זה נהוג בישיבה או שיהא מתקנות הישיבה הק', עכ"ל. וכע"ז כתב לי **הגר"א שלזינגר** שליט"א (רבה של שכונת גילה בירושלים) כתב לי: 'אין כאן תופס לבע"ח כיון שהוא זכאי לאכול כמו כל אחד אחר. אך כיון שכנראה בישיבה הכלל הוא שכל הקודם זוכה, לכן מן הראוי שלא לתפוס מנה עבורו', עכ"ל.

והגאון רבי **נתן הכהן קופשיץ** שליט"א כתב לי בזה"ל: 'לכאורה הוי תופס לבע"ח. אולם יש עיצה שקודם יתפוס לעצמו, והוי מיגו דזוכה לנפשיה זכי לחבריה ואחרי שזכה בשביל עצמו יכול לזכות בשביל חברו, אולם לפי דעת הרמב"ן אינו מועיל, וצריך לעי' בפוסקים', עכ"ד. **והגרי"א דינר** שליט"א כתב לי 'אם זה יגרם שבחור אחר לא יהא לו מה לאכול אז אינו ראוי לעשות כן', עכ"ד.

לטעון לו שרצה את המים הללו דייקא, ובפרט באוטובוס וכחאי גוונא דיש מקום נח יותר ויש פחות. אבל לדעת ר"ת שבבור מים אין חב לאחריןא משום דיש הרבה מים בבור, א"כ מבואר שאפי' שיכול לטעון שרצה את המים העליונים משום שנקיים הם, עכ"פ סובר ר"ת דזה לא חשיב לחב לאחריןא, ויל"פ בזה, וצ"ע.

וכן דן מוח"ז מרן שליט"א בגוונא דאינו ממש חב לאחריןא שמפסידם, אלא הוי מניעת רווח, וכגון שע"י שתופס לרעהו מקום בשמחה וכדו', אז רעהו ישב רחוק יותר וכיוצ"ב, וגם אין בזה נידון של תשלום כנסיעה באוטובוס בתח"צ, וכן ה"ה בנסיעה באוטובוס מאורגן ממקום למקום, שיש מקום לכולם, רק יותר נוח ופחות נח, וכן בתפיסת מקום בשיעור או בהרצאה, וכתב דזה תלוי בפלוגתת התוס' והרמב"ן, דהנה התוס' הקשו (ד"ה א"ר) מר"י דס"ל (כתובות שם) דתופס לבע"ח במקום שחב לאחרים לא קני, ואיך הכא ס"ל דהמגביה מציאה לחברו קנה חברו. ותיצרו התוס', דהיינו דוקא היכא דלא שייך מיגו דזכי לנפשיה, דאין הלוח חייב כלום לתופס, אבל במציאה דאיכא מיגו דזכי לנפשיה, קנה חברו. אך הרמב"ן תירץ דמציאה לא מיקרי בכלל חב לאחריןא דהוי רק מניעת רווח.

וראה במנחת שלמה (ב"מ שם) שתמה מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל למה הושמט שיטת הרמב"ן מהשו"ע. דבאמת לפי הרמב"ן כל ענין תפיסת מקומות בביהכ"נ ובאוטובוס קיל טפי, דאי"ז זכויות אלא רק מניעת רווח בעלמא. ובאמת שהגרעק"א (סי' קלג) הביא דברי הרמב"ן הנ"ל, והביא שכן כתב בשו"ת מהר"ם אלשיך (סי' לז) מסברא דנפשיה, דלא אמרו תלב"ח אלא היכא דחב לאחרים ולא במונע רווח לאחרים. וע"ע בערוה"ש (חור"מ סי' רסט ס"ב) שהביא ב' הדעות. וכתב מוח"ז שליט"א דבעניינינו יהא תלוי בפלוגתת הרמב"ן והתוס', דלדעת הרמב"ן איכא למימר דכיון שאין משלמין ע"ז

שילם על מקומו. וגם אם שילם, ואפי' עשאו שליח לא יתפוס דהוי תלב"ח במקום שחב לאחרים דלא קני, ואפי' בשליח וכהכרעת רוב הפוסקים.

ואם עולה עכשיו לאוטובוס, ושילם רק עבור עצמו, וחברו ביקש ממנו לתפוס בעבורו מקום לידו, אם חברו לא שילם עדיין, א"כ אינו בע"ח ואין יכול לתפוס לו, אבל אם שילם כבר, ורוצה עכשיו לתפוס מקום, בזה אמר' דמיגו דזכי לנפשיה זכי נמי לחבריה.

וכתב שם עוד, דכאשר משפחה עולה לאוטובוס, ורוצים לישב ביחד, ואחד שילם בעבור כולם, מותר לאחד לתפוס עבור כולם, דה"ז כתופס בעבור עצמו - כיון דרצונו וטובתו שכולם ישבו ביחד, וכ"ש אם זה ששילם תופס את המקום, דהא אם היה משלם עבור חמש מקומות, היה מותר לו לתופסם דחשיב כבעל חוב לחמש מקומות.

וכן כשא' רוצה ללמוד עם חברו חברותא בדרך ולדבר עמו בלימוד, כתב מוח"ז שליט"א דיכול לתפוס לו מקום כיון דהוי כתופס מקום בעבור עצמו דרוצה ללמוד עמו. וכן ילד או חולה הזקוקים למלווה שישב לידם, מותר להם לתפוס מקום עבור המלווה שיעלה לאוטובוס בתחנה הבאה דחשיב שתופסים עבור עצמם [וכן בשיבות מצוי שאדם תופס מקום עבורו ועבור החברותא בבית המדרש, ופסק מוח"ז שליט"א דהדבר מותר כיון שהוא זקוק לו והוי כתופס לעצמו ממש, דבלעדי אינו יכול ללמוד]. וכן לת"ח שרי לתפוס, כיון דע"פ דין הוא קודם (הוריות יג, א).

והנה יתכן דכ"ז דווקא בגוונא דאם יתפוס, לא ישארו מקומות. אבל בגוונא דגם אם יתפוס - ישארו עוד מקומות, לכא' תליא מילתא בפלוגתת רש"י והתוס', דלדעת רש"י בביצה (לט, א) שהביאו התוס' שם (ד"ה רב), חשיב חב לאחריןא, וכמו שמבארים בזה דסו"ס יכול

(מה)

דיבור אחרי מים אחרונים

ישנן בחור בישיבה שמוסר שיעור בחדר אוכל בישיבה לחברי השולחן בעת האכילה (שלא יהא זבחי מתים), ופעמים לובש הכובע וחליפה ונוטל מים אחרונים ומתיישב לברך ונוכח שלא מסר את השיעור, האם אחרי שמסר צריך ליטול עוד פעם מים אחרונים.

תשובה: כן.^{יד}

ענפי חיים

יכול לישב בפשוט רגליו על שתיהן, או לתת מקום אחד לחבירו. ואם לא שילם עבור המקום השני, ובינתיים בא אחר ושילם, קדמו האחר. אא"כ הראשון הוא זקן הצריך עזרת מי שישב לידו, אז מצד המוסר והחסד יוותר האחר לראשון שהעוזר לו ישב על ידו. ואולי כמו"כ בספר, אם הראשון איש חלש הצריך שילמדו עמו, יש צד לומר שכיון שצריך לחברותא, וא"א לו ללמוד בלעדו, מצד ועשית הישר והטוב, יוותר לו השני על שזכה בספר עבור החברותא, עכ"ד הגר"י ליברמן שם, וע"ע בדבריו שם.

והעירני הרה"ג רא"ח שצי"גל שליט"א למחלוקת הב"י כנגד הב"ח והפרישה, בתופס בב"א גם לעצמו וגם לאחרים, אם מועיל. דדעת הב"י דמועיל משום דיש כאן כלפי כל חלק את האפשרות שהיה יכול לזכות לעצמו בחלק ההוא, אבל הב"ח והפרישה פליגי כיון דבב"א תופס גם לעצמו, א"כ כבר אין לו כח בחלק הנוסף, שהרי בב"א אין יכול לזכות לעצמו כפול. ואם ננקוט כהב"י, הרי שאם יתפוס בב"א כמה מקומות, בבית הכנסת או באוטובוס, יועיל מצד מיגו, כיון דבב"א דנים כלפי כל מקום ומקום שהיה לו כח לזכות לעצמו, וצ"ע.

מז. הנה כתב המשנ"ב (סי' קפא ס"ק כד): 'וצריך ליזהר שלא להפסיק בין הנטילה לברכת המזון אפילו בדברי תורה'. ומקוה"ד מהב"ח (סי' קפא

א"כ הוי רק מניעת רוח ושרי לתפוס, ואילו להתוס' יהא אסור.

וע"ע בשו"ת משנת יוסף (חי"א סי' רז) שדן הגר"י ליברמן שליט"א בתפיסת ספר לו ולחברו, וכתב דבנד"ד אם נדמהו למציאה, הוי ג"כ חב לאחרני הצריכים ספר זה. והוי יותר ממניעת ריות, דעכשיו קודם החג (שהספר הזה נצרך מאד) א"א לומר לו לך ולמד בענין אחר, ולא שייך טעמא שיש ביד מי שבא ראשון לזכות לעצמו שתי גמרות שהרי צריך רק אחת.

ועוד כתב דלא הוי כאן כעין מציאה, דדווקא מציאה שהיא הפקר ולא שייכת לאף אחד, לכן יכול כל א' לזכות בה, ובכמות שהוא רוצה. אבל הספרים בביהמ"ד שייכים לכל מי שיבא וילמד בהם, דאדעתא דהכי נדבו אותם, וכתב שם דיש עדיפות לבני הקהילה ולמתפללים הקבועים של ביהמ"ד. וא"כ אינם בגדר מציאה, אלא רכוש השותפים, וא' אינו יכול לתפוס, כשיש שותף אחר שמבקש אותו ספר.

וגבי אוטובוס, כתב דהוי כרכוש של שותפים, וכיון דכל א' משלם עבור מקומו, וא"כ אין הראשון יתפוס בלי כסף עוד מקום לחבירו, כשבאותה שעה איש אחר המשלם ג"כ, יעמוד כל זמן הנסיעה. ורק אם ישלם הראשון מיד עבור ב' מקומות, הרי קנה אותם, והוא עצמו

ס"ד) ומהאליה רבה (סק"ט) בשם האריז"ל (שער המצות, פרשת עקב).

אך לא מבואר בדבריו אם יש לשוב וליטול ידיו אם לא לכשדבר. אכן במשנ"ב בסי' קעט (סק"א) כתב: 'גמר סעודתו ונטל ידיו מים אחרונים, אינו יכול לאכול ולא לשתות עד שיברך ברכת המזון. והוא הדין שיש לזהר לכתחילה שלא יפסיק בדיבור אפילו מעט דתיכף לנטילה ברכה [ומהאי טעמא יש לזהר שלא לשהות שהיה מרובה אחר הנטילה, וכל שכן שלא לעסוק באיזה עסק], אך אם צריך להפסיק בדבר נחוץ או בדיעבד אם הפסיק, יטול ידיו שנית כדי להיות תיכף לנטילת מים אחרונים ברכה', ע"כ לשונו.

והנה בעצם הדבר דקפדינן דיהא תיכף לנטילה ברכה, הביא בס' 'חדושי בתרא' להג"ר חיים דוב אלטוסקי שליט"א משם חותנו הגר"ח פ' שיינברג זצ"ל (בשר"ע סי' קעט ס"א, עמ' סט), וז"ל: 'וצ"ב מהו מקור הקפדה זו דתיכף לנטילה ברכה, ואולי כיון דבהמ"ז הוא חיוב בגמור סעודה, ומים אחרונים חשובים סוף הסעודה, א"כ מתחיל חיוב בהמ"ז תיכף עם נטילת מים אחרונים. ועדיין אינו מספיק דא"כ אינו אלא משום זריזין מקדימים למצות (וא"כ מ"ש משאר מצות דנקטו חז"ל הכא תיכף לנטילה ברכה), ואולי י"ל משום דחיוב נטילה מטעם מלח סדומית, ע"כ חייבו חז"ל שיברך מיד לאחר מים אחרונים שלא יסיח דעתו ויבוא ליגע שוב במלח סדומית ויסתכן, וצ"ע'.

לכאורה זה לא מספיק, דכיון דאסרו רק הדיבור או העסק בשאר דברים, אבל לא אסרו הידים מלהיות משמשניות, שעלול לנגוע במלח בשעת אמירת בהמ"ז - ע"כ מזה לא חששו, ולהפך בסעי' ו' הקפידו דיאכל מלח אחר אכילתו. אלא י"ל דרצו מיד שגמור סעודתו בעוד טעמו בפיו כדי שכל הרגשותיו הטובים במלוא תקופם יתבטאו ב'וברכת' מעומק הלב, אבל בהסחת דעת מעט או בשהיה, שוב אינו מרגיש הכרת הטוב במלואה, עכ"ד, ונפלא.

אך הנה בשער הציון שם (סק"ז) כתב עמ"ש במשנ"ב (סק"ב) דלכתחילה אין להפסיק בדיבור כשאינו רוצה לאכול ולשתות או להתעסק באיזה עסק דאסור לכר"ע, וכתב שם בשעה"צ 'נראה הטעם, משום דלא שייך בזה שיטול ידיו שנית כיון שלא אכל עוד וידיו נקיות מזוהמות אכילה, אם כן הנטילה אינו מעלה ואינו מוריד, עכ"ד. וא"כ צ"ע דהוא דלא כמ"ש שם במשנ"ב (סק"א) דיש ליטול שוב, הלא מאי מהני כיון דנטל וידיו נקיות, וכטענתו בשעה"צ.

ובס' חדושי בתרא (שם) הביא לבאר בזה מהגר"ח פ' שיינברג זצ"ל: '...לכאורה סותר דברי המ"ב בסוף סק"א, ונראה דכאן לכתחילה, ועיין'. ועוד כתב בהמשך דבריו: 'לכאורה שאני לעיל דהפסיק לדבר אחר וחוששין שמא לא שמר ידיו, עי' לקמן מ"ב סי' קעח סקמ"ז, משא"כ הכא בשעה"צ לא מיירי שעסק באיזה דבר אחר, וממילא אין חשש שלא שמר ידיו, עכ"ד. (רק דאכתי קצ"ע דסו"ס מאי מהני).

והנה עכ"פ בנידון דנן, דמרון שליט"א השיב שיטול ידיו שוב, יל"ע אם זה רק בדיעבד היינו ששח כבר ואמר הדברי תורה, או דהוא גם לכתחילה, דלכתחילה עדיף שיאמר הד"ת קודם ברהמ"ז, ואז יטול ידיו שוב. ומור"ר הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א כתב לי 'לכאורה כיון שרגיל ללמוד הלכה בסעודה אפשר דהמים אחרונים לא היה אלא בטעות ושפיר יאמר ההלכה ויטול שנית, וכ"כ לי מור"ר הגאון רבי יואל מקלב שליט"א 'מסתמא חשיב דבר נחוץ לומר השיעור בתוך הסעודה וכדאיתא באבות פ"ג מ"ד ואפילו אם קיימו זה ואמרו על השולחן ד"ת אחרים מ"מ יש ענין לא לבטל מה שנהגו לומר השיעור בתוך הסעודה, עכ"ד (והובא במכתביו שבסוף הספר, אות ז-ח).

ושוב מצאתי בס"ד שכן כתב ב'סדר היום' (סדר ברכת המזון), שכתב בתו"ד בזה"ל: 'קודם שיברך יטול ידיו... וישארו ידיו נקיות וטהורות וינגבם היטב, ויאמר תיכף ברכת מזון תיכף לנטילה

'אשר יצר' ושוב יטול למים אחרונים כדי שלא יפסיק בין מים אחרונים לברהמ"ז. ויש לעורר על זה מהא דהובא במ"ב (סימן קע"ט סק"א) שלא ישיח לאחר מים אחרונים, ולא מהני עצה שיטול עוד פעם אחר השיחה, וכתב הטעם בשע"צ (אות ז') כיון שידיו נקיות לא נקרא פעם השנית בגדר מים אחרונים, ידידיו אינם מזוהמות דכבר נטל מקודם ולא אכל ושתה שוב, עכת"ד. וזה שייך גם בנידון הנזכר. ברם יש להוסיף, כיון דהוצרך לעשות כך שוב לא הוי ברכת 'אשר יצר' הפסק, כמו הפסוק ה' שפתי תפתח שאומרים קודם שמו"ע כמבואר (ברכות ד' ב'), מאחר דעושה כתיקון חז"ל, ע"כ. והשיבו מרן הגרי"ח זצ"ל: 'פשיטא דיברך אשר יצר ויטול אח"כ מים אחרונים, ואין זה דומה למה שכתב במ"ב, עכ"ד.

וע"ש בהערות שהעירו דיש לדון בדבריו מש"כ לחלק מדברי המשנ"ב, דאי כוונתו דאשר יצר לא חשיב הפסק בדיבור, אם כן אמאי יטול שוב מים אחרונים, ואי חשיב הפסק, מה יהני שיטול ידי שוב וכסברת השער הציון, ואולי י"ל דס"ל להגרי"ח זצ"ל כמש"כ האש"א מבוטשאטש (מהד"ת, סוף סי' קפא) דאף היכא דאין טעם דמלח סדומית, עדיין יש דין נטילה מדין תיכף לנטילה ברכה, ועדיין צ"ב.

וראה בשאלת רב (כרך א, ח"ב פי"ז, תשובה יג, עמ' רעא) שנשאל מרן שליט"א: 'העושה צרכיו לפני ברהמ"ז, האם יכול ליטול ידי פעם אחת ויברך אשר יצר ויעלה לו למים אחרונים, או שמא צריך נטילה נוספת למים אחרונים למנוע ההפסק דאשר יצר', והשיב מרן שליט"א: 'סגי באחת'.

והנה עוד דנו הפוסקים במי שנטל ידי ולאחר מכן מוזג הכוס לברכת המזון, אי חשיב כהפסק או לא. דבמג"א (ר"ס קפא) כתב בשם רבנו ירוחם דיש למזוג את הכוס קודם נטילת מים אחרונים, כיון שהמזיגה נחשבת כהפסק. וכ"כ בקיצוש"ע (סימן מה ס"ב) 'מוזגים את הכוס

ברכה, ובד"ת מותר להפסיק, וראוי הוא לאומרם כאן קודם בה"מ אם לא אמרם בתוך המזון, כי אין השולחן מתברך ולא המזון שאכל - כי אם כשקורא דברי תורה, על השולחן שאכלו עליו ולא אמרו ד"ת - לא מזבח כפרה איקרי, ולא שולחן שלפני ה' איקרי, כי העיד עליו שכל מה שעשה - לצורך עצמו עשה, ולתועלת גופו, כי כל דבר הנעשה בעולם לצורך הגוף בלבד ואין מעורב בו חפצי שמים הוא חלק לסטרא אחרא, ואין ברכת ה' מצויה שם וכו', עכ"ד. הרי מבואר בדבריו להדיא כנ"ל, דאם לא אמר ד"ת בסעודה וכבר נטל ידי, מ"מ יאמר קודם בהמ"ז.

והנה ראיתי בס' הנפלא 'והאר עינינו' (חקור דבר, ענייני ברהמ"ז אות טו, עמ' רסה) שהביא מס' 'אפיק בנגב' (עמ' 247) שהובא שם כמה שאלות ששאל הרב אברהם יצחק נריה זצ"ל קמיה מרן הקהילות יעקב זצ"ל, וא' מן השאלות היא, דהנה בשו"ע (ס"ס קפא) יש מחלוקת האם צריך בזה"ז ליטול מים אחרונים לסעודה, דיש דעה דא"צ ליטול בזה"ז כיון דלא שכיח מלח סדומית. ויל"ע האם שייך שא' יאמר שהוא מקבל ע"ע את עצם הדבר ליטול מים אחרונים וכאותה דעה המחייבת ליטול מיא"ח גם בזה"ז, אולם את האיסור לדבר בין מיא"ח לברהמ"ז - אינו מקבל ע"ע [וכמו אם אפשר לקבל שבת רק לחלק מאיסורי השבת, עי' עמק ברכה עמ' סו].

והשיבו הקה"י זצ"ל (בע"פ): 'אין לדבר אחר מים אחרונים, אך אם יש דבר נחוץ אפשר להקל, כגון איזה דבר תורה. ובכל הדברים הללו א"א לקבוע בפירוש איסורים, אך ראוי לקיימם', עכ"ד. [ולא השיבו הקה"י בעצם סברתו, ורק השיב באופן כללי דאסור לדבר בלא שנתן טעם לדבריו, ויש לדון בדבריו, וצ"ע].

***

והנה מרן הגרי"ח זוננפלד זצ"ל נשאל (שו"ת שלמת חיים, אור"ח סי' קעז): 'רב אחד נסתפק ביצא לצרכיו קודם ברכת המזון, אם יטול מקודם ויברך

(מו)

נסיעה בטרמפ

ידוע מגדולי הדור שאין לבחורי ישיבות לנסוע בטרמפים (גם סכנה גשמית וגם סכנה רוחנית), רצוני לשאול האם כשהנני ממחר לסדר בערב שבת והישיבה נמצאת במרחק די גדול, האם הנני יכול לעצור טרמפים.

תשובה: אין ראוי^{מה}.

ענפי חיים

השם, עכ"ד.

ואביא כאן תשובה ממוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א שנדפסה בקובץ 'ווי העמודים' (אייר תשע"ו, מעשה חושב, סי' ו'): 'שאלה. ברצוני לשאול את כבוד הרב שאלה שאני נתקל בה לעיתים קרובות ואשמח לדעת כיצד להתנהג בזה ע"פ רצון ה'. כיון שאני נוסע הרבה פעמים ברכבי לעניינים מסויימים או בדרך לישיבה שבה אני מלמד, אני נתקל לצערי הרבה בבני ישיבה העומדים בצידי הדרכים ועוצרים 'טרמפים', ולעיתים הם אף ללא כובע וחליפה.

באחת הפעמים אף ראיתי שני בני ישיבה שעצרו טרמפים בשעה 11:30 בלילה באחת הכניסות לכביש 6, שהוא מקום מאד מסוכן, והנה נפשי בשאלתי: האם לעצור להם כדין מצות חסד שיש לעזור לכל יהודי, ואף שיתכן מאד שזה גורם להם להמשיך במעשיהם, ואם לא אעצור להם וימתינו הרבה זמן, בפעם הבאה יחשבו שנית אם כדאי לעשות כן, או דלמא שאין זה מענייני ועלי לעשות טובה עם הבריות. במקרה שעלי לעצור האם עלי לדבר עמם דברי מוסר על כך או לא [סביר להניח שהדברים לא יעזרו להבא, שהרי בהרבה מהמקרים השיקול הוא כספני]. האם יש לחלק בין אם הבחור הוא נראה כ"בן ישיבה" עם כובע

תחילה ואחר כך נוטלין ידיים, וכ"ה בכף החיים (סק"ג). וראה עוד בבאה"ט (סי' קעט סק"ב) בשם מהרש"ל דאם מזג - הוי הפסק, דהוי כאמירת 'הב לן ונברך' דמבואר שם בשו"ע דהוי היסח הדעת.

ועיין בס' שאלת רב (שם, תשובה יב) שנשאל מרן שליט"א: 'כתב המ"ב' וצריך לזהר שלא להפסיק בין הנטילה לבהמ"ז אפילו בד"ת, נזכר לאחר מים אחרונים שעוד לא אמר שיר המעלות או על נהרות בבל, האם יאמר עכשיו'. והשיב מרן שליט"א: 'אחר', והיינו שיאמר אחר ברכת המזון. ויל"ע אם לדעתו גם דברי תורה יש לאמר רק אחר ברהמ"ז או לא, וצ"ע.

מה. ראה לקמן (תשובה קסה) שמרן שליט"א השיבנו שאין זה מכבודו של בן ישיבה לעצור טרמפים.

וראיתי בגליון 'דרכי החיזוק' ממרן ראש הישיבה הגר"ג אדלשטיין שליט"א (גליון 111, אב תשע"א): 'יש דבר שגורם לפריקת עול, והוא מה שיש בני ישיבות שנוסעים בטרמפים, וצריך לדעת שאין זו דרך של בני תורה, ראשית זהו מקום של סכנה, שנמצאים ברחוב, והרחוב הוא מקום של סכנה שמשפיע מאד וגורם לפריקת עול. וגם עצם הדבר שעומדים על טרמפים יש בזה פריקת עול, ולפעמים זה גורם גם לחילול

(מז)

חשש מקבלי צדקה מעכו"ם - בטרמפ

בהא דסנהדרין (כו, ב) דמקבלי צדקה מן העכו"ם בפרהסיא פסולין לעדות. שמעתי בשם חכ"א שעורר לפי"ז דמי שעומד ועוצר טרמפים בכבישים בו נוסעים גם מחללי שבת בפרהסיא, א"כ פסול לעדות, דמראה שמסכים לקבל גם מהם. מה דעת מרן שליט"א בזה.

תשובה: אינו מכויין לזה רק שלא יהרגוהו^י.

ענפי חיים

ואם כן במקום כזה שיש חשש שיבוא לידי סכנה, גם אם עשה זאת לעצמו בידים, מכל מקום מצוה להצילו. אמנם יתכן שגם במקום שאין חשש סכנה גשמית, ויש רק סכנה רוחנית שישע עם אינשי דלא מעלי, צריך להצילו, שהטעם שאם מכר עצמו ואת בניו אין פודים אותו, ואם בניו לבד פודים אותם, פירש רש"י שכל זמן שאביהם חי, אין חשש שהבנים יתקלקלו, שאביהם משמרם, אבל לאחר מיתת אביהם שאין מי שישמרם, צריך לפדותם משום קלקולא. ובעניננו בחורים אלו, אין מי שישמור אותם, ואולי מצוה להצילם מסכנה רוחנית, ומכל מקום נראה שהדרדור אינו כל כך וודאי, אבל בוודאי שמסייע לאלו שעוברים על תקנות גדולי ישראל, ולכן לא יקחם.

וגם בזמן שלוקחם, יאמר להם דברי מוסר על החטא הגדול לעבור על תקנות גדולי ישראל, ובעיקר ינסה להוציא מהם את שמם ואת שם הישיבה בו הם לומדים, וימסור זאת לראש הישיבה, שיש בחורים בישיבתו שאינם מתנהגים כמו שראוי לבן ישיבה להתנהג, עכ"ד מוח"ז שליט"א.

מו. הנה הארכתי בשאלה זו בספרי 'ארחות אכילה' (שלמי חיים) העומד לראות אור אי"ה בענין 'האוכל בשוק דומה לכלב ופסול לעדות' (קידושין מ, ב), ושם הבאתי הא דאחז"ל בסנהדרין

וחליפה שיש לעצור לו, או דלמא שאף אם הוא ללא כובע וחליפה ונראה כמעט ברור שחזר מטיול וכד' עם תיק המיועד לכך שודאי הוא עוד יותר שלא כדין ע"פ הישיבה בכל זאת יש לעצור לו. אשמח מאד באם כבוד הרב שליט"א יורני דרך התורה בזה, כיון שהדבר מצוי פעמים רבות'.

והשיב מוח"ז שליט"א: 'גדולי ישראל אסרו את הנסיעות בטרמפים בכל תוקף, כי בנוסף לסכנות הגשמיות שיש בנסיעה זו, יש בזה גם סכנות רוחניות רבות ועצומות, והדברים מפורסמים. ולכן אין מצות חסד לעזור לבחור שעובר על תקנת גדולי ישראל, ויתכן שאם יקחנו הרי זה מסייע לדבר עבירה, כי אם אף אחד לא יעצור לו, הרי שבפעם הבאה יחשוב פעמיים אם לנסוע בטרמפ. אך אם רוצה להיות חסיד, ויש לו מעות בהרחבה, יתן לו כסף, שילך לנסוע באוטובוס. אמנם כל זה כשהבחור נמצא במקום שאפשר לו לנסוע באוטובוס, אבל כשהבחור כבר נמצא במקום שאין שם אוטובוס, ומקום כזה הוא בדרך כלל מקום סכנה מצוה לקחתו, וכדשינו בגיטין (דף מו ע"ב) המוכר את עצמו ואת בניו לעובדי כוכבים אין פודין אותו [כשעשה כן שלש פעמים] אבל פודין את הבנים לאחר מיתת אביהן. ואם מכר אותו ללודים, שאוכלים אנשים, ויש חשש סכנה, מצוה להצילו.

עדות שקר, והכ"נ כשנטל ממון מהגויים ואינו מתבייש חיישינן שיעיד עדות שקר (וכעי"ז הביא ג"כ היד רמ"ה, ועיי"ש כתב דלפי"ז א"ש לשון הגמ' 'וקא מבזי נפשיה בפהרסיא', והיינו שהטעם משום בזיון. ולהדיא כתב שם היד רמ"ה דהיינו כמו האוכל בשוק דפסול לעדת מטעם בזיון. (והנה לכא' יש נפ"מ בין רש"י לרמב"ם האם שייך בזה נמצא אחד מהם קרוב או פסול דעדותן בטלה, דלרש"י דהוא פסול דרשע דחמס, א"כ הוי פסול הגוף ושייך. אבל להרמב"ם דאינו אלא חשש משקר, הו"ל כאוכל בשוק דהוי רק חשש משקר ואין בזה נמצא א' מהן קרוב או פסול, וכמו שהארחנו בזה בספרי ארחות אכילה שם).

ויל"ע לדעת הרמב"ם האם מודה דיש חילול ה' או לא, דהנה בספר 'זרע אמת' בסנהדרין (שם) כתב דהרמב"ם סובר דאין בזה חילול ה' משום שהגויים יודעים שישראל רחמנים בני רחמנים הם ובודאי שמפרנסין את אחיהם אלא שאין הקומץ משביע את הארי. אך בספר פנים במשפט (סי' רנד, ד"ה ולעיקר) כתב דגם הרמב"ם מודה דבליקחת צדקה מהגויים איכא חילול ה', אך הרמב"ם ס"ל דחילול ה' לחודיה אינו סיבה לפסול לעדות דאי"ז רשע דחמס (הגם שהחילול ה' בא מממון) - ולכן פירשו דהפסול לעדות הוא מחמת שמבזה עצמו בשביל ממון.

והוכיח כדבריו מדברי הבית יוסף שכתב (יו"ד סי' רנד ס"א) דטעם האיסור משום חילול ה', ובחור"מ (סי' לד סי"ח) גבי האוכל בשוק כתב דהטעם משום שמבזה עצמו, וע"כ דשני הטעמים קיימים, וגם לפסול לעדות צריך להטעם שמבזה עצמו דבחילול ה' לחוד לא סגי לפוסלו לעדות.

והבאתי בספרי הנ"ל מה שראיתי במוסף שב"ק (ית"נ, פ' ויגש תשע"ב) שהביאו מחכם אחד שאמר לחדש דב"ז, דמאחר ואחז"ל דמקבלי צדקה מן העכו"ם פסולים לעדות, א"כ העוצר טרמפים

(כו, ב): 'אמר רב נחמן, אוכלי דבר אחר פסולין לעדות', ופירש"י 'מקבלי צדקה מן הנכרים וכו'.' וע"ש בתוס' (ד"ה אוכלי) שכתבו דא"א לפרש דהיינו לאוכלי חזיר דלפי"ז אינו מובן החילוק בין בפהרסיא לבצנעא וכדלהלן, 'הני מילי בפהרסיא, אבל בצנעא לא. ובפהרסיא נמי לא אמרן אלא דאפשר ליה לאיתזוני בצנעא וקא מבזי נפשיה בפהרסיא, אבל לא אפשר ליה חיותיה היא', והיינו דפסולים רק כשמקבלין מהגויים בפהרסיא, אבל בצנעא לא. וגם בפהרסיא היינו כשיכולים לקבל מהם לצורך מזונותיו בצנעא ומזלזל בעצמו לקבל מהם בפהרסיא, אבל אם אין לו אפשרות לקבל מהם בצנעא הרי שחייו תלויים בזה ומותר. עכת"ד הגמ'.

והנה בטעם פסולין לעדות נחלקו הראשונים, דרש"י כתב שם 'אוכלי דבר אחר. מקבלי צדקה מן הנכרים, דהוי חילול השם מחמת ממון והוה ליה כרשע דחמס'. וכ"כ ביד רמ"ה שם (ד"ה אמר). וכמו שביאר דבריהם בלבוש (יו"ד סי' רנ"ד ס"א) שהגויים אומרים כמה מגונה אומה זו שאין מפרנסין ענייהם (עי' ר"י מלוניל).

אך הנה ברמב"ם בהל' עדות (פי"א ה"ה), בההיא הלכתא שהביא ענין אכילה בשוק הביא גם הלכה זו, וז"ל: 'וכן הבזויין פסולין לעדות מדבריהם, והם האנשים שהולכין ואוכלין בשוק בפני כל העם, וכגון אלו שהולכין ערומים בשוק בעת שהן עוסקין במלאכה מנוולת, וכיוצא באלו שאין מקפידין על הבושת. שכל אלו חשובין ככלב ואין מקפידין על עדות שקר. ומכלל אלו האוכלין צדקה של עכו"ם בפהרסיא אע"פ שאפשר להן שיזונו בצנעא מבזים עצמן ואינן חוששין, כל אלו פסולין מדבריהם', עכ"ל.

הרי שנראה מדברי הרמב"ם דהיינו טעמא דפסולין - מאותו טעם דהאוכל בשוק פסול לעדות, משום שמזלזל בעצמו ויבוא להעיד

זה אכן בעיה, עכ"ד.

והגאון רבי שריאל רוזנברג שליט"א (גאב"ד בד"צ בני ברק), כתב לי (בהסכמתו לספרי 'ארחות אכילה') בזה"ל: 'לעמוד ולעצור טרמפים הוא ג"כ דרך בזיון. אא"כ נמצא במקום (כגון חתונה) ומתעניין מי מבין הקרואים יש לו רכב ונוסע לכיוון ביתו. ולבקש רחמים מגוי נראה שהוא בכלל מקבל צדקה מגוים. אך ממחללי שבת לא שמענו שאסור לבקש מהם צדקה, ואדרבה מצוה לזכות תינוקות שנשבו, וכמו שמותר ומצוה להחיותם חיי גוף, כן מצוה להחיותם חיי נפש', עכ"ד.

והגאון רבי יהודה אריה הלוי דינר שליט"א (רב קהילת דברי שיר, ב"ב) כתב לי 'לא ראוי לקבל טרמפים מחילונים, א"א לדעת איזה השפעה יקבל מהם, ח"ו', עכ"ד. וכע"ז כתב לי הגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א (רב שכונת גילה, ירושלים) 'לא נראה לי לדמות זה [היינו מקבלי צדקה מן העכו"ם] לנוסע בטרמפ במקום חילוני. אך יש לאסור מטעמים אחרים, שמא ישמע דברי כפירה או יראה פריצות', עכ"ד.

והגאון רבי חיים מאיר הלוי שטיינברג שליט"א (מח"ס משנת חיים) כתב לי בזה"ל: 'בענין קבלת צדקה ממחללי שבת, אני קיבלתי תרומות לכולל שלי ממחלל שבת, ואח"כ אותו מחלל שבת חזר בתשובה, ואף התגרש מאשתו שלא רצתה לחזור אתו, ונשא אשה חרדית והם מנהלים בית חרדי לכל דבר. אח"כ נודע לי כי רבינו הגר"ק שליט"א מקפיד שלא יקחו תרומות למוסדות תורה ממחללי שבת. וידוע כי הרב מפנוביץ' נשאל על כך שהוא מקבל תרומות ממחללי שבת לשיבתו, והשיב כי ישיבה צריכה גם שירותים', עכ"ד. וראה עוד בספרי 'ארחות אכילה' מש"כ בכ"ז.

בעיר חילונית שנוסעים שם הרבה מחללי שבת, יתכן שהוא פסול לעדות, וכן"ל דחשיב בכלל מקבלי צדקה מן הנכרים שמבזים עצמם, ודו"ק. והנה בכוונת תשובת מרן שליט"א נראה לבאר, דר"ל דהרי בסתמא אינו עוצר טרמפ, שכן גדולי ישראלו אסרו הדבר מטעם סכנה גשמית ורוחנית, וא"כ רק כשנמצא במקום שמוכרח להסתלק משם, וכגון שיש שם חשש סכנה להשאר שם וכיו"ב, אזי מותר ליקח טרמפ, ובכה"ג לא יפסל לעדות ד'חיותא הוא', וכדאמר' בגמ' גופא, וזה נראה כוונת מרן שליט"א 'אינו מכין לזה' - היינו להתבזות וליקח צדקה, רק שלא יתרחקו' - היינו שלא ישאר שם ויסתכן במקום שנמצא עד שיבוא אוטובוס וכדו', דרק בצורך גדול כהאי גוונא - יש להקל ולעצור טרמפים, ודו"ק.

וכששאלתי כן קמיה מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א בזה"ל: 'הנה שמעתי שחכם אחד עורר- על פי המבואר בסנהדרין כ"ו ב' דמקבלי צדקה מן הנכרים פסולים לעדות, וברמב"ם פי"א מהל' עדות ה"ה פירש שהוא כמו האוכל בשק - שמבזה עצמו. ועורר אותו חכם שלפי"ז- שהעוצר טרמפים בעיר חילונית (או עכ"פ במקום שעוברים גם חילונים) שנוסעים שם הרבה מחללי שבת, יתכן שהוא פסול לעדות, וכן"ל דחשיב בכלל מקבלי צדקה מן הנכרים שמבזים עצמם. וברצוני לשאול דעת תורה ממרן שליט"א בשאלה זו, האם באמת פסולים לעדות, והאם תלוי בעיר שכולה מחללי שבת או לא'.

והשיבני מרן הגר"מ שליט"א (בע"פ) בזה"ל: 'מניין שאסור לקבל ממחלל שבת? הרי הוא יהודי! ורק מוסדות של צדקה לא, וכמו בקרבן ובמומר, אבל אדם פרטי - יכול. אבל מגוי ממש

(מח)

משחק תחיית המתים – והליכה על קביים

נתעוררנו לפני הפורים בשאלה הנוגעת למעשה, דהנה בהרבה ישיבות רוצים לשמח את העם, ותוך כדי שהכל רוקדים ושמחים, לוקחים שני בחורים, ועושים הצגה כאילו שניהם מריבים זה עם זה, וכאילו אחד מת, והשני עושה כל מיני לחשים ומרימו וכאילו עשה 'תחיית המתים'. ויש ג"כ הרבה שעושים כן בחתונות. ונסתפקו האם יש בעיה בדבר זה או שליכא למיחש למידי כיון דעושים כן לשמח את העם.

והספק הוא, האם יש בעיה לידמות למת (יש הרבה סיפורים על כאלו שעשו משחק של לוויה ולבסוף מת, ואולי שאני הכא דא"ז לוויה, והכל יודעים שלשם משחק הוא). ועוד נסתפקנו מהא דתנן בשילהי פאה (פ"ח מ"ט) דאין לאדם לעשות עצמו גרם חגר וכו' ואינו מת עד שנעשה כן. וא"כ אולי גם העושה עצמו מת שיך בזה, והאם ראוי בכלל לעשות כן.

תשובה: אין ראוי¹.

ענפי חיים

בחורים המציגים כאילו שניהם רבים זה עם זה, וכאילו אחד מת, והשני עושה כל מיני לחשים ומרימו וכאילו עשה תחיית המתים, האם אין בזה משום אהא דתנן בשילהי פאה (פ"ח מ"ט) וכל מי שאינו לא חגר ולא סומא ולא פסח ועושה עצמו כאחד מהם, אינו מת מן הזקנה עד שיהיה כאחד מהם, שנאמר צדק צדק תרדוף. – וכן השאלה בילדים שאחד מחבריהם נשברה רגלו והולך בעזרת שני מקלות תמיכה המכונה קביים, והחברים לוקחים הקביים והולכים עמם ומשחקים עם זה, האם אין לחשוש לזה?

היו מקרים שבחנוכה או בפורים עשו "הצגה של מכירת יוסף" דהיינו שאחד היה יוסף והאחרים היו אחיו שמכרוהו, וזה הזיק רח"ל ולא עלה יפה. – כיון שענין מכירת יוסף לא היה כפשוטו ומבואר במדרש איכה שעשרה

מזו. ומוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א כתב לי בזה"ל: 'מותר לעשות את הריקוד, אף שכתוב בסוף מסכת פאה (פ"ח מ"ט) וכל מי שאינו לא חגר ולא סומא ולא פסח ועושה עצמו כאחד מהם אינו מת מן הזקנה עד שיהיה כאחד מהם, כל זה אמור כשעושה עצמו ואף אחד לא יודע מזה, אבל כשיזה לשם משחק מותר, אבל לא לעשות זאת בבית המדרש', עכ"ד. והוסיף לי בעל פה דהטעם דבבית המדרש אין לעשות כן, משון דהרי זה קלות ראש, ואסור להקל ראש בתוך ביהכ"נ או ביהמ"ד.

והגאון רבי יוסף ליברמן שליט"א (בעל 'משנת יוסף') כתב לי בזה"ל (ושבו נדפס בשו"ת משנת יוסף ח"ד סי' שפ): 'בדבר שאלתך בענין הצגה [המכונה ברויגז שפיל בלע"ז] שעושים בהרבה ישיבות בימי הפורים או בשמחות, שלוקחים שני

(מט)

תפילה קודם הלימוד

לגבי התפילה קודם הלימוד, יש להסתפק בישיבה שיש סדר חומש מיד לאחר התפילה, ולאחר מכן אוכלים פת שחרית, ורק לאחר מכן נכנסים לסדר א' בסוגיות הגמ'. וא"כ אימתי יש לומר התפילה, האם מיד אחרי התפילה קודם סדר חומש, או לפני סדר העיון בסוגיות הגמ'.

תשובה: מיד^{מב}.

❧ ענפי חיים ❧

והליכון וכדו', או דאיכא למיחש משום הא דתנן בסוף פאה וכל מי שאינו חגר ולא סומא ועושה עצמו כאחד מהם אינו מת מן הזקנה עד שיעשה כאחד מהם, וכתב לי 'מותר'. ויל"ד עוד בכ"ז, ואכמ"ל.

מב. הנה מקור תפילה זו במתני' בברכות (כח, ב): 'רבי נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפילה קצרה, אמרו לו מה מקום לתפלה זו, אמר להם בכניסתי אני מתפלל שלא יארע דבר תקלה על ידי, וביציאתי אני נותן הודאה על חלקי'.

ואמרי' עלה בגמ': ת"ר **בכניסתו** מהו אומר, יהי רצון מלפניך ה' אלקי שלא יארע דבר תקלה על ידי, ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי, ולא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא, ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם. **ביציאתו** מהו אומר, מודה אני לפניך ה' אלקי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות, שאני משכים והם משכימים - אני משכים לדברי תורה והם משכימים לדברים בטלים, אני עמל והם עמלים - אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר, אני רץ והם רצים - אני רץ לחיי העולם הבא והם רצים לבאר שחת, ע"כ.

הרוגי מלכות הי' תמורת מכירת יוסף עיי"ש. וכבר התרה על כך בשו"ת מהרי"ץ (סי' נו) וז"ל שאבותינו סיפרו לנו שגדולים אשר לפנינו לא היה דעתם נוחה מזה, וקבלה בידם שכל מי שהיה לו חלק חלילה בזה לא ינקה רח"ל, ובאמת שלא ראינום כבר ולא שמענו זה כמה ימים ושנים שנתעסקו בזה, עד אשר קם דור וילכו אחר שרירות לבם, וראוי לבטל הדבר אם אפשר במאמצי כוח, עיי"ש. - ולעומת זאת היו צדיקים שכן נהגו בפורים לישב ולראות הצגה של מכירת יוסף. אבל בהצגה סתם אין לחוש כיון שזה לשחוק בעלמא, ובפרט כשעושים זאת לשמחת חתן, וכן נהגו למעשה הרבה יראים ושלמים, וכן אצל בני ירושלים שהיו עושים את הברויגז שפיל ולא חששו, עכ"ד הגר"י ליברמן שליט"א.

וכן כששאלתי קמיה הגאון רבי **יהודה אריה הלוי דינר** שליט"א (רב קהילת דברי שיר, ב"ב) השיבני דמות לעשות ריקוד תחיית המתים, אבל עדיף לא בביהמ"ד, עכ"ד. וכן שאלתיו בילדים המשחקים בקביים, והשיבני דכיון וכולם יודעים שהדבר נעשה לשם משחק, ולא להראות באמת כאילו חגרים הם, אין בזה חשש. ועוד שאלתיו בפ"א: 'האם מותר להתחפש בפורים לזקן, שהולך עם מקל הליכה

ד' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה, גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך.

ועוד כתב המ"ב (סקל"ה) בשם הט"ז (סק"ה) כתב 'נ"ל דה"ה במי שישב ללמוד אפילו ביחידות, ובפרט במי שהגיע להוראה, וי"ל נוסחא א' קצרה כוללת הרבה זיו היא, יר"מ יא"א שתאיר עיני במאור תורתך ותצילני מכל מכשול וטעות הן בדיני איסור והיתר הן בדיני ממונות הן בהוראה הן בלימוד גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך ומה ששגיתי כבר העמידני על האמת ואל תצל מפי דבר אמת עד מאד כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה'.

והנה כבר העירו רבים מן הפוסקים מ"ט לא קפדי כל הלומדים לומר תפילה זו, וראה בערוך השולחן (סי' קי סט"ז) שכתב בזה"ל: 'איתא בגמרא בכניסתו לבהמ"ד אומר וכו'... ועכשיו לא נהגו בזה ונראה משום דעכשיו הלומדים בבהמ"ד אינם מורים הוראות והרב המורה יושב בביתו, עכ"ד'.

וראיתי למרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א (תשובות והנהגות ח"ד סי' מה) שדן בזה, והביא יסוד דברי הערוה"ש, והשיג על זה, וז"ל: 'יש לתמוה על מה סומכין היום לבטל דינא דגמרא וחובת חז"ל לברך. ושמעתי י"א משום שאין לומדים להוראה, וליכא תקלה. וזה תמוה ביותר, שבודאי כל לימוד שלנו היא הוראה מה רצון הקדוש ברוך הוא בהלכה זו, ואם מסלף רצונו ית"ש היא גופא תקלה, והאחרונים בשם האריז"ל כתבו שגם ביחידות ואפילו בביתו צריך להתפלל בהתחלה ובסוף'.

'וצריך לעורר להקפיד על כך מדי יום ביומו, והיא גם סגולה נפלאה להצלחה בלימודו כשמתפלל כן בשחרית [וכדאיתא בנדה דף ע' מה יעשה אדם ויחכם א"ל ירבה בישיבה וימעט בסחורה, אמרו הרבה עשו כן ולא הועיל להם אלא יבקשו רחמים ממי שהחכמה שלו שנא' כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה, עי"ש. וההודאה

וראה בפירוש המשניות להרמב"ם (ברכות פ"ד מ"ב) שכתב ע"ז: '...וכבר ביארו נוסח שתי תפלות אלו ואמרו, בכניסתו מה הוא אומר וכו'... ושתי תפלות אלו חובה על כל מי שנכנס לבית המדרש ללמוד, הלא תראה שלא אמר בכניסתו מה היה אומר שמשמע שזה רק ספור מה שהיה אומר ר' נחוניא בן הקנה ותהיה הרשות בידינו, אלא אמר בכניסתו מה הוא אומר, ר"ל אם נכנס הנכנס לבית המדרש מה הוא צריך לומר. ויש לו להתפלל שתי תפלות אלו בין עומד בין יושב או איך שיהיה, ואינו מכוין פניו לרוח שמתפללין אליה, ואינו מברך, ואין בה השתחויה, וקראה תפלה כפי עיקר מובן המלה שכל בקשה נקראת תפלה, עכ"ד. והביאה הרמב"ם גם בהל' תפלה (פ"י הלכה כג-כד).

[ועי' בשיטמ"ק (ברכות שם) שכתב: 'מתני' רבי נחוניא בן הקנה היה מתפלל וכו'. אידי דאירי מענין תפלה אייתי הא תפלה הכא ולא נפקא לן מידי, ואשמועינן דמי שרוצה לומר הכי הרשות בידו, ונראה דזה רק רשות.

וכ"כ החיד"א בפתח עיניים (שם), וז"ל: 'אמרו לו מה מקום לתפלה זו וכו', יש להרגיש דלמה האריך התנא, הו"ל לומר בקצרה ר' נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש שלא תאקע תקלה על ידו וביציאתו נותן הודאה על חלקו ותו לא. וכו'. אי נמי לאשמועינן דאסכימו על ידיה רבנן שתקו יחדיו ושתיקה זו הודאה היא, וזהו לדעת הרמב"ם בפירוש המשנה וסייעתו דחיובא הוי. ולולי דמסתפינא הוה אמינא דלהכי אייתי מאי דאמרו ליה ומה שהשיבם ותני תנא הא מילתא בסגנון זה, לאשמועינן דלאו חיובא הוא, דאילו הוי חיובא ר' נחוניא קדים ואמר להו', עכ"ד'.

ונפסק בשו"ע (או"ח סי' קי ס"ח), ובמ"ב שם (סקל"ו) הביא דברי הרמב"ם הנ"ל, וכתב דהביאו הא"ר ושאר אחרונים. ועוד הביא שם (סקל"ד) דהאר"י ז"ל היה אומרה בכל בוקר, והיה אומר אח"כ כי

כדברי הטור והשו"ע, וכנראה משום שלא נזכר כי אם הנכנס לביהמ"ד ולא היו רגילים ללמוד כי אם בביהמ"ד אבל לעצמו בביתו לא שייכה כ"כ, בכך לאשר הורגלו ללמוד בביתם שוב אח"כ כשנכנסים לביהמ"ד לא הו"ו רגילי, עכ"ד. [ומש"כ דבלימוד יחידי אין אומרים, זהו דלא כהט"ז שהובא במ"ב, וכן"ל].

***

ודבר חידוש הראוני שכתב בהגהות הג"ר **אלעזר משה הורוויץ** זצ"ל (ברכות יא, ב), מדי דברו בענין 'אהבה רבה', וז"ל: '...וענין הדבר דנוסח אה"ר הוא כעין תפלת ר' נחוניא בן הקנה בכניסתו לבית המדרש דוק לק' כ"ח ע"ב, ונוסח אה"ע הוא כעין תפלתו ביציאתו ע"ש דהוא הודאה על העבר וגם החתימה אוהב עמו והבוחר בעמו מוכיח כן ע"פ מ"ש המפרשים בפ' רק כך ובאבותיך חשק דבת"ח אהבה עצמית ובהמון רק בחירת אהבה ע"ש, וע"כ כל ההמון דאינם עוסקים בתורה כל הלילה דאנן אגרי דיממא אנן ע"כ אומרים אה"ר ומבקשים על עסק היום, ובלילה אה"ע דהוי לדידהו כיציאתם מביהכ"ג, משא"כ ת"ח דעוסקים כל הלילה בתורה אומרים גם בבוקר הודאה על עמלם בתורה בלילה, והיינו דסיים ע"כ משכתיך חסד ע"פ כל העוסק בתורה בלילה חוט של חסד משוך עליו ביום והיינו מנהגא דידן שאנו אומרים אה"ר דאנן אגרי דיומא ואין לנו מעלת ת"ח, ובה **אנו נפטרינן מתפלת רנבה"ק דמשמע לכאורה בדברך חובה קאמר ועי' תוי"ט שתמה על שלא נהיגין כן ולדברינו אנו נפטרינן בברכות אה"ר ואה"ע**, עיי"ש עוד בדבריו. ומסתימת כל הפוסקים דלא הזכירו דבר חידוש זה, וכתבו דחייב יש לומר תפילת רבי נחוניא משמע דלא ס"ל כן.

***

שביציאה הוא נמי מועיל גדול להצלחה עפ"מ שכתב הר"ן בנדרים פ"א דהמברך על התורה אות הוא שחשובה התורה בעיניו ואם אינה חשובה להודות עליה עזיבת התורה איקרי, והדברים ידועים], עכ"ד מרן הגר"מ שליט"א.

והראוני עוד בארחות רבינו (ח"ג עמ' קיב, מהדורה ישנה) שהובא ממרן הקה"י זצ"ל: 'שמעתי בשם מרן החזו"א זצוק"ל שהרוצה להצליח בלמודו יזהר בג' דברים, א. יזהר מהדברים הצריכים נטילה (כמבואר בא"ח סי' ד ס"ח וכ"ה בקובץ אגרות מרן ח"א ד' ע"ש). ב. יזהר שלא יוציא שקר מפיו בשום אופן. ג. יזהר לומר היה"ר **שקודם הלימוד**.

[בדרך אגב, הנה מה שאמר החזו"א על דבר שקר מפיו, יש מקום להבין למה חמור כ"כ עד שבזה תלויה הצלחתו בלימודו. והגרא"צ **הכהן שליט"א** ציין לי **'מידת ת"ח, דלא משני בדיבוריה - בב"מ כ"ג ע"ב'**. והגאון רבי **ישראל זיכרמן שליט"א** (רב דאחוזת ברכפלד, מודיעין עילית) כתב לי בזה"ל: 'שמעתי בשם מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל שביאר מה שכתב הר"ן בריש נדרים 'ותמהתי על פה קדוש איך יאמר דבר זה' יעוין שם בתמיהת הרבינו תם, דמאי שייכא פה קדוש לתמיהתו. וביאר שתמיהתו שלא יכול לצאת מפה קדוש דבר שהוא נגד הגמרא, דאם כן אין זה אמת ומפה קדוש לא יכול לצאת דבר שאינו אמת, ולכן כתב תמיהתו בלשון זה. וכידוע סיפר ר' זונדל מאישישוק שהחפץ חיים בזקנתו שלח אליו לברכה ולתמיהתו מדוע שולח אליו השיב החפץ חיים שיש לו פה קדוש שאינו מוציא דבר שאינו אמת מפיו ועל כן ברכותיו חלים, עכ"ד].

ושוב הראוני בשו"ת שלמת חיים (הל' ת"ת, סי' צח) שנשאל מרן **הגרי"ח זוננפלד** זצ"ל: 'האם יש איזה טעם אשר יש אנשים שאין נזהרין לומר תפלת "יהי רצון" שקודם הלימוד ואחריו. והשיב: 'לא ידעתי טעם, ופשיטא שראוי לקיים

אומר מעצמו כלום, האם שייך אצלו תפילה זו. והשיב כ'.

עוד שאל במי שלומד בביתו, אם יאמר התפילה בסוף הלימוד, שאומר 'ששם חלקינו מיושבי ביהמ"ד' ואינו בביהמ"ד, והשיבו מרן שליט"א כ'. ועוד שאל במי שלומד בביתו תחילה ואח"כ הולך ללמוד בביהמ"ד אם ידחה התפילה לביהמ"ד, והשיב לא'.

עוד שאל בת"ח שישן בביהמ"ד כל השבוע, האם יברך כל יום מחדש או דלמא כיון שלא יצא מביהמ"ד אין חייב לברך כל יום, והשיבו מרן שליט"א שיברך כל יום. ועוד שאל שם למרן שליט"א באברכים ובחורי ישיבות שיש להם ג' סדרים, אם יאמרו בתחילת וסוף כל סדר (עי' מ"ב סי' מז סקכ"ב), והשיבו מרן שליט"א שיאמרו **בבוקר ובערב** כשגומרים.

ועוד שאל בניעור כל הלילה, האם בבוקר יאמר מחדש תפילה זו, והשיבו דיכול לומר. ועוד שאל שם מתי מיקרי סיום לימודו, כשלומד עוד בביתו, והשיב מרן שליט"א שיאמר התפילה **לפני ק"ש על מיטתו**. ועוד כתב שם מרן שליט"א דגם **בשבת** מתפללים תפילה זו (וכ"ד מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל באשי ישראל פל"ז הע' סג, וע"ע בהליכות שלמה פי"ד סי"א), ויש לחנך **קטנים** לומר תפילה זו (והביא בהערה בשם מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל דאמר דאין צריך, ובתלמודי תורה אין מקפידין ע"ז כ"כ), אבל **נשים** שלומדות ההלכות שלהם אינם צריכות להתפלל תפילה זו, ויעוי"ש עוד במש"כ בכ"ז.

ואביא כאן בקצרה כמה שאלות ותשובות ששאל ידידי הרה"ג רבי **אברהם חיים שצ'יגל** שליט"א קמיה מרן שליט"א, ונדפסו בספרו 'דולה ומשקה' (עמ' עה, והלאה) בעניינים אלה: מתחילה שאל האם תפילה זו היא חובה גמורה, ומי שלא מתפלל תפילה זו מבטל מצוה דרבנן או שזה ענין בעלמא. והשיבו מרן שליט"א **'מצוה'**. עוד שאל: 'מי ששנים רבות לא נזהר בזה, מה תקנתו ותשובתו'. והשיב: **'יזהר מכאן ואילך'**. עוד שאל: 'המ"ב מביא שהאר"י הקדוש היה אומר תפילה זו כל יום, וצ"ע מאי רבותיה, הרי כל יהודי אומר כל יום'. והשיב: **'משום שהפוסקים לא הביאוהו'**.

עוד שאל: 'מי ששכח מלהתפלל לפני לימודו תפילת ר' נחוניא, ונזכר באמצע לימודו שעדיין לא בירך, האם חייב מיד להפסיק, אפי' באמצע ענין, או שמותר לו להמתין עד שיסיים הענין שיעסוק בו'. והשיב: **'יפסיק ויאמר'**.

עוד שאל איזה לימוד מחייב תפילה זו, במי שלומד גמ' כפשוטה עם רש"י, או משניות עם ברטנורא, או חומש עם רש"י, האם יתפלל ג"כ, דלא שייך אומר מותר על אסור וכן איפכא. והשיבו מרן שליט"א **'יאמר'**. ובהערה שם הביא ששאלו למרן שליט"א דאם גם בקריאה בחומש יש תפילה זו, א"כ מדוע בקריאת התורה א"צ לומר קודם לכן תפילה זו, והשיב מרן שליט"א דבצורת לימוד כזו אין באים לידי טעות.

ועוד שאל במי ששומע שיעור, האם שייך שיאמר על טמא טהור וכו', דהרי רק שומע ולא

(ג)

להעיר ע"י מוזיקה

יש באיזה ישיבות שה"מעורר" שמעיר את הבחורים לתפילה, עושה זאת ע"י רמקול של שירים וכו'. ונסתפקו אם איכא למיחש למש"כ התוס' בגיטין (ז, א) בשם הירושלמי דראוי להחמיר בההוא דהוה קאים ודמך בזמרא שמתענג ביותר. או דהכא אינו כ"כ תענוג, דאדרבה קמים משנתם. וגם דאולי הוי כעין צורך מצוה - לקום לתפילה, ואולי דמי למש"כ שם דבחופה שרי.

תשובה: מותר^נ.

ענפי חיים

מזמורין לפניו ושלח ליה ישראל אל תשמח בעמים אל גיל, עכ"ל.

[והנה בגיטין (ז, א) אמרי', שלחו ליה למר עוקבא זמרא מנא לן דאסיר, שרטט וכתב להו אל תשמח ישראל אל גיל בעמים. וצ"ע אם זה אותו מעשה בריש גלותא הנ"ל או לא, דבירושלמי מבואר שהוא הוכיחו ולא שהם שלחו לשאול ממנו. וע"ש בחת"ס מש"כ בזה].

וע"ע בתוס' בגיטין שם (ז, א ד"ה זמרא), וז"ל: 'זמרא מנא לן דאסור. פי' בקונטרס לשורר בבית המשתאות, וכן משמע מדקאמר ולישלח ליה מהכא בשיר לא ישתו יין, ובפרק בתרא דסוטה (דף מח). תנן משבטלה סנהדרין בטל שיר בבית המשתאות שנאמר בשיר לא ישתו יין, וראוי להחמיר בכיוצא דההוא בירושלמי דהוה קאים ודמך בזמרא שמתענג ביותר, ושיר של מצוה שרי כגון בשעת חופה שעושין לשמח חתן וכלה, עכ"ל.

ואמנם לשון הירושלמי הוא ששוררו לפניו, והיה מקום לומר דדווקא שמיעת כלי שיר הוא דאסור ולא מוזיקה המוקלטת וכדו', אולם כבר כתבו הפוסקים - לגבי דינא דשמיעת זמרא

ממ. הנה מקור הדבר מיתלא תלי בכל סוגיא אריכתא דאיסור 'זמרא' בזמן הזה, אחר חורבן ביהמ"ק שהיא סוגיא ערוכה בגיטין (ז, א) ובטושו"ע (או"ח סי' תקס), ואכ"מ להאריך בזה, ואביא בקוצר אמרים הנוגע והנחוץ לעניינינו, דהנה מקור הדבר לגבי קימה ושינה עם זמרה, הוא בירושלמי במגילה (פ"ג ה"ב), שדן שם בתוך דבריו גבי שרטוט פסוקים, ואיתא שם: 'מר עוקבא מישלח כתב לריש גלותא דהוה דמך וקאים בזמרינו, ישראל אל תשמח בעמים אל גיל, והוא לשון הכתוב בהושע (ט, א)'.^נ

והובא זה בתוס' בגיטין (ז, ב, ד"ה א"ר יצחק), '...ומיהו הרבה מביא שם [בירושלמי הנ"ל] שנראה שהיו כותבין לדרשה, דקאמר מר עוקבא שלח כתב לריש גלותא דהוה קאי ודמך בזמרא, פירוש כשהיה שוכב וקם היו מזמרינו לפניו, ישראל אל תשמח אל גיל בעמים, וכן הביאו בתורא"ש (גיטין שם) ובמגילה (פ"ב ס' ב) וז"ל: '...ומיהו מביא שם כמה דברים אחרים שנראה שהיו כותבין לדרשה, דקאמר התם מר עוקבא שלח ליה לריש גלותא דהוה דמך וקאים בזמרא, פירוש בשכבו ובקומו היו

שליט"א, כתב לי 'מותר' (ושוב נדפס בקובץ 'מה טובו אהליך יעקב' ח"ז עמ' קכד).

ובאמת דיש בזה כמה סברות, סברא אחת - כסברת מוח"ז שליט"א דדווקא בירושלמי שכוונתו ל'תענוג', וכלשון התוס' (דף ז, א) 'שמעתנג ביותר', משא"כ כאן זוהי רק דרך קלה להעיר הבחורים, ואין כוונתם לתענוג, ובדאי לא לה'תענג ביותר'.

וע"ע בתורא"ש (גיטין שם) שכתב בזה"ל: 'זמרא מנלן דאסור. כי היא שכתבתי לעיל דירושלמי דהוה קאי ודמיך בזמרינן, שהיה מרבה להתענג ביותר ולשורר לפניו'. וכ"כ הר"ן שם: 'מ"מ ראוי להחמיר שלא להתענג בשיר ביותר אפילו שלא בית המשתה כדאמרינן בירושלמי וכו', יעוי"ש.

ועוד, דסו"ס יש כאן צורך מצוה להעיר הבחורים לשחרית, והתוס' עצמם סיימו 'ושיר של מצוה שרי כגון בשעת חופה שעושין לשמח חתן וכלה', וכן פסק ברמ"א (או"ח סי' תקס"ג) שכתב ע"ד השו"ע שם דגזרו שלא לנגן בכלי שיר וכל מיני זמר וכל משמיעי קול של שיר לשמח בהם מפני חורבן הבית [וכתב שם הרמ"א: 'וי"א דוקא מי שרגיל בהם, כגון המלכים שעומדים ושוכבים בכלי שיר, או בבית המשתה', ע"ש], ואפי' שיר בפה על היין אסור, וסיים השו"ע 'וכבר נהגו כל ישראל לומר דברי תשבחות או שיר של הודאות וזכרון חסדי הקב"ה על היין', והוסיף ע"ז הרמ"א 'וכן לצורך מצוה, כגון בבית חתן וכלה, הכל שרי (תוספות וסמ"ג והגהות מיימוני)', עכ"ל. וא"כ אפשר דגם דין זה יש להקל בו לצורך מצוה זו, וצ"ע מי חשיב צורך מצוה, ואולי היכא דא"א באופ"א דווקא אז יהא שרי מצד צורך מצוה. וכתבנו ב' סברות אלה בתוך מכתב השאלה קמיה מרן שליט"א והשיב 'מותר', וצ"ע על איזה טעם נסתמך מרן שליט"א.

בזה"ז, דגם שמיעת שירה ע"י מכשיר, כטייפ, דיסק, או נגן - כלולה באיסור זה, כן כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סי' קסו) ובשו"ת שבט הלוי (ח"ב סי' נז אות ב, ובח"ו סי' סט).

והנה כששאלתי קמיה מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א האם מותר וראוי להעיר בחורים בשיבה ע"י רמקול עם שירים, ואם יש לחשוש לדברי הירושלמי שהובאו בתוס' (גיטין ז, א) דההוא דקאי ודמיך בזמרא. ואמר לי מוח"ז שליט"א דיש לשאול שאלה זו את ראש הישיבה או המשגיח באותו ישיבה (דתלוי ברמת הבחורים וקיימתם לתפילה - עד כמה יש בזה צורך, וכו'). ומ"מ דעתו שמותר, ולא דמי לדברי הירושלמי דהתם מכיון לתענוג זה, משא"כ בשיבות זו היא רק דרך נוחה וקלה להעיר את הבחורים. ואמר לי ששאל שאלה זו ממרן בעל 'שבט הלוי' צ"ל וג"כ השיבו דיש להקל בזה.

ושו"מ התשובה בשו"ת שבט הלוי (חי"א סי' ב), וז"ל מרן הגר"ש וואזנר צוק"ל: 'ב"ה, כבוד ידידי מאד נעלה הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א רב רמת אלחנן, אחדשה"ט ושת"ה באה"ר, בשיבה שהתקינו מערכת כריזה, האם מותר להעיר התלמידים ע"י מנגינות. תשובה: בענין הנ"ל, אם ישיבה אחת תעשה כזאת אני חושש אני מלבד מהלכה הנזכרת (שו"ע או"ח סי' תקס) והירושלמי הידוע (מגילה פ"ג ה"ב), שיעשו זה בניגון של מקימי בקר של חילונים או רדיו וכיו"ב, ויש בזה נקודת פגם ברורה, אבל להקים אותם בדבור הנוטה לנגינת הבעל תפלה ירא אלקים, כמו הקמות סליחות שהזכיר כ"ת, וכעין 'לומדי תורת ה' קומו לעבודת ה' של תורה ותפלה', או 'קומי רוני בבקר שפכי כמים לבך נוכח השם', זה יעשה רושם בלבם אם בא מפה ת"ח ועובד ה', וזה הנלענ"ד לפי הזמן ולפי התחזקות ביר"ש בדוריני', עכ"ל.

וכששאלתי קמיה הגאון רבי ישראל גנס שליט"א, בנוסח השאלה שהצעתי קמיה מרן

לשמוע שירים באמצע האכילה. ועי' בס' שערי נחמה (שם) שכתב הגר"י טשזנר שליט"א: 'אכן אם בשעה שאוכלים שומעים שירים הבאים ממקום אחר, ולא מתכוונים להדיא לשמוע אותם, אין בזה איסור הנ"ל, עכ"ד'.

עוד יש לדון במי שאינו מצליח להרדם בקלות, וע"י שמיעת שירים נרדם מהר יותר, דלכא' מאחר ואין כוונתו לתענוג אלא לתועלת השניה יש להקל, ויל"ע בגוונא שטבעו בשעת ששומע שירים 'להתענג ביותר', רק סו"ס **מטרתו בשמיעה** אינה התענוג אלא להרדם בקלות. והגאון רבי **מנחם מנדל הכהן שפרן** שליט"א (מגדולי הדיינים בארה"ק, וראש ישיבת נועם התורה) כתב לי דמותר. והגאון רבי **אברהם יפה שלזינגר** שליט"א (בעל 'באר שרים'): 'כתבתי על זה בספרי, ראה בשו"ת באר שרים אר"ח, ושם הסקתי להיתר, זכורני שהבאתי שם מהמאירי בגיטין דוקא זמרת הוללות אסורה. **ובודאי באם הסיבה היא לקום מוקדם או להירדם מוקדם כי עי"כ התוצאה היא רוחנית והסיבה היא רוחנית לקום לעבודת ה' שרי, עיין בספרי, עכ"ד.**

ושוב שאלתי כן קמיה הגאון רבי יהודה טשזנר שליט"א (בהקשר למש"כ בספרו בענין קימה עם שעון מעורר, מה הדין בא' שקשה לו להרדם בלי שמיעת שירים), והשיבני בזה"ל: 'אין דנין אפשר משאי אפשר. אולם שאלת כב' הוא שאינו נרדם בקלות. והכוונה שאפשר אבל בקושי, והיכי נדון האי דינא. ולכא' אם ע"י שאינו נרדם בקלות הוא עייף למחרת ואינו לומד טוב בגלל זה, הרי זה כבר נדון של א"א. אמנם אם אחרי שנרדם סוף סוף, אין זה מפריע לו ואינו עייף במיוחד למחרת, לכא' עדיף להחמיר. ואיך הוא ישן בליל שבת?', עכ"ד.

ושוב מצאתי למוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א שדן בזה בחשוקי חמד (גיטין ז, א עמ' סא): 'שאלה. ישיבה שיש בה מערכת כריזה. והנהלת הישיבה רוצה לנצל את המערכת כדי

והנה יעויין בטור (אר"ח סי' תקס) שהביא דברי התוס' הנ"ל עם תוספת נחוצה, וז"ל: '...ואסרו כל מיני שיר בין בכלי בין בפה, ופירש"י כגון לשורר בבית המשתה, והתוס' מפרשים דאפי' בלא משתה נמי, **ודוקא למי שרגיל בכך** - כההיא דאיתא בירוש' ריש גלותא הוה קאים ודמיך בזמרא, פירוש בשכבו ובקומו היו מזמרים לפניו, עכ"ל. הרי שלמד הטור בדעת התוס' דרק בקביעות אסור, וכ"פ הרמ"א (אר"ח סי' תקס) דרק עראי שרי [והאריכו הפוס' מהו 'רגיל', עי' דברי יציב אור"ח סי' רמו סק"ג, ושבת הלוי ח"ו סי' סט, ובס' שלהי דקייטא (סי' צ סק"י) השיב מרן שליט"א דכל קביעות תמיד נקרא רגיל]. ולפי"ז לדינא לא מיבעיא דלהעיר באופן שאינו קבוע ע"י זמרה דיש להקל, ובקביעות - מדי יום - בזה נצטרך להני קולות דלעיל דאינו תענוג או צורך מצוה, ודו"ק.

ועוד דנו הפוסקים בשעון מעורר שמעיר ע"י ניגון, ובס' הלכות שלמה (תפלה, פ"ג סי"ח) הובא ממרן הגרש"ז **אויבערבאך** זצ"ל: 'אין להשתמש בשעון המעורר ע"י נגינה, וכל שכן בקלטות, כדי להקטין מן השניה'. ע"ש ב'דבר הלכה' (אות כח) מש"כ בענין זמרא בזה"ז.

והגאון רבי יהודה טשזנר שליט"א בספרו 'שערי נחמה' (שער ה פ"ג, אות ו, עמ' קצז) כתב בענין זה עוד, וז"ל: 'אמנם הובא בשם הגר"ש אלישיב [שליט"א], **לגבי שעון מעורר המזמור מנגינות, שאם משתמש בזה שימוש רגיל של שעון מעורר, דהיינו שמיד כשמתעורר הוא מפסיק את השירה, ואינו מוסיף לעצמו תענוג סתם, מותר בכה"ג. אך להמשיך ולהתענג בשמיעת הנגינה אסור, עכ"ד.**

[והנה עי' בהערות מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל (סוטה מה, א) דכתב ד'משתה' דהחמירו הפוסקים ביותר שלא לשמוע שירים, אין הכוונה דוקא משתה היין אלא כל יחדיו הוי כמשתה ואסור בו כלי שיר, ומזה באה החומרא לדקדק שלא

אלא לזרזם במלאכתם, אבל דגרדאי אסור שהוא לשחוק בעלמא'.

'נמצא פסקן של דברים שאין נפקא מינה בין לקום בשיר, לבין שירה בשאר הזמנים, אלא שהתם הריש גלותא היה רגיל בזה אסור, ואם אינו עושה אלא לזרז מותר, והוסיף בשער הציון (ס"ק כה) שמותר לאשה לומר כדי לישן התינוק דמדברי השו"ע משמע דאינו אסור בפה אלא על היין, הלכך אין לדקדק כל כך. ולכן נראה שכיון שאינו עושה זאת לתענוג, ואין התלמידים מתענגים בניגונים אלו, והניגון הוא אך ורק למטרת יקיצה והוא לדקות מספר בלבד, אולי מותר. וביחוד שכך נהגו אבותינו מדורי דורות להקין את העם לסליחות בנגינות עריבות. אמנם אין ראייה מוכחת כי היה בפה'.

אך בהליכות שלמה מובא בשם הגרש"ז זצ"ל (פי"ג הי"ח) דאין להשתמש בשעון מעורר ע"י נגינה, וכל שכן בקלטות כדי להקיץ מן השינה. לכן אין בכוחנו להתיר, אמנם יש לחלק שדברי רבנו הגרש"ז אמורים רק באופן שהתלמיד מכין לעצמו מנגינה עם קלטת, ויוכל להאריך את זמן הניגון כחפצו וכרצונו, אבל כאשר היקיצה היא ע"י ראש הישיבה שליט"א, אולי מותר'.

'ולכן נראה שהטוב ביותר שראש הישיבה יקליט עצמו או אחר, ויעורר את הבחורים לקום מוקדם, כדרך שהיו נוהגים אבותינו מדורי דורות לעשות, ובמקום לקום לסליחות יאמר לעבודת הבורא, ובזה אין איסור לכו"ע, עכ"ד מוח"ז שליט"א [ואחר כן הביא פסק השבט הלוי הנ"ל].

והנה בעצם איסור שמיעת מוזיקה בזה"ז, ראיתי מביאים בשם הגאון רבי מנחם מנדל הכהן שפרן שליט"א דכיום נוהגים להקל בזה משום דאי"ז דרך בני מלכים אלא כל אחד ואחד הולך ושומע שירים, וברמב"ם נראה דכתב איסור שמיעת כלי שיר עם האיסור לבנות בנין מפואר כבנין מלכים. ושאלתי קמיה הגרמ"מ שליט"א אם נכונה שמועה זו, וכתב לי

להעיר בו את התלמידים לתפילת שחרית. האם מותר להכניס קלטת עם שירים לתוך המערכת כדי להעירם, או לא'.

'תשובה. הנה דוד המלך ע"ה היה מעיר את עצמו בכינור, כמבואר במסכת ברכות (דף ג ע"ב) 'כנור היה תלוי מעל מטתו של דוד וכיון שהגיע חצות לילה באה רוח צפונית ונושבת בו ומנגן מאליו מיד היה עומד ועוסק בתורה', כמו שכתוב 'עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר'. הרי שלהקין בכינור כדי לקום לעבודת ה' בשמחה, הוא דבר טוב ורצוי.

'אלא שכיום לאחר החורבן שאני, דאמרינן בגיטין דף ז ע"א זמרא מנא לך דאסור, דכתיב 'אל תשמח ישראל אל גיל בעמים'. וכתבו התוס' (ד"ה זמרא) דבפרק בתרא דסוטה תנן משבטלה סנהדרין בטל שיר בבית המשתאות שנאמר 'בשיר לא ישתו יין', וראוי להחמיר בכיצא, דהוא בירושלמי דהוה קאים ודמיך בזמרא, ושלחו ליה אל תשמח ישראל אל גיל בעמים'.

'והנה כתב הטור (סימן תקס) שיש בזה ג' דעות בראשונים, א. דעת רש"י שאסור כל מיני שיר בין בכלי בין בפה ודוקא בבית המשתה, ב. שיטת התוס' דאפי' בלא משתה נמי ודוקא למי שרגיל בכך. ג. דעת הרמב"ם דבכלי אסור לשמוע בכל ענין, ובפה דוקא על היין, אבל בתשובה כתב הרמב"ם דאפילו בפה אסור אף בלא משתה'.

'ובשו"ע (סימן תקס ס"א) כתב וכן גזרו שלא לנגן בכלי שיר וכל מיני זמר וכל משמיעי קול של שיר לשמח בהם. וכתב הרמ"א ויש אומרים דוקא מי שרגיל בהם, כגון המלכים שעומדים ושוכבים בכלי שיר או בבית המשתה. הרי שהרמ"א התיר למי שאינו רגיל בהם. אולם כתב המשנ"ב (ס"ק יג) שהב"ח פסק דאפילו בלא יין ג"כ אסור, דאמרינן בגמרא דוקא זמרא של מושכי הספינות או מושכי הבקרים שרי שאינו

(נא)

לקום למג"ש באמצע הסדר

בישיבה באמצע הסדר, מצוי שנכנס או יוצא ר"מ או מגיד שיעור, שכעת איני לומד אצלו, האם יש חיוב לקום מלוא קומתו או דסגי בהידור.

תשובה: לקום.

ענפי חיים

וכ"כ מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א (תשובות והנהגות ח"ה סי' רעה) דאף שנהגו היום לכבד ת"ח וזקן רק בקימה קצת שניכר שמכבדו, מ"מ ראש ישיבה במקומו חייבים לעמוד מפניו קימה גמורה מלוא קומתו, וגם אם אותו ראש ישיבה אינו תלמיד חכם שראוי להדרו מצד עצמו. וכן הביא בס' שיח בחורים (פכ"ז ס"ב, עמ' פא) בשם הגרב"צ אבא שאול זצ"ל, וממנן הגרי"ש אלישיב זצ"ל (מס' אשרי האיש יו"ד ח"א עמ' שלג).

וע"ע בשאלת רב (כרך א' ח"א פ"ה, עמ' לד, תשובה ה) ששאל קמיה מרן שליט"א: 'האם יש חיוב לקום בפני משיגה או מגיד שיעור שאינו מופלג משאר העם, וגם לא למד ממנו כלום, ושמו רק מי שלומד בישיבתו'. והשיב מרן שליט"א 'מי שלומד בישיבתו יש לו לעמוד'. וכ"כ בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ה סי' ערה), וכן הובא בס' אשרי האיש (יו"ד ח"א עמ' שלג) ממנן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, אך לדעתו מספיק לקו מעט.

וידידי הרה"ג רבי משה פוליסנסקי שליט"א שאל ג"כ קמיה מרן שליט"א אם בחור בישיבה צריך לקום לר"מ שאינו שומע ממנו שיעורים כעת, והשיבו מרן שליט"א 'כן'. ושאל עוד האם צריך מלוא קומתו או הידור, והשיב 'תלוי מי', ושוב שאל בר"מ שמלמד בחורים אחרים בישיבה, והשיבו מרן שליט"א 'צריך'.

[ומצד שזה באמצע הלימוד, שעובר הר"מ ויוצא ונכנס, כבר האריכו בפוסקים דאין פטור

בזה"ל: 'נכון שאמרת כי כן שהיום מוזיקה נהפך לדבר עממי ופשוט וכולם מסתובבים עם אזניות ושומעים מוזיקה תוך כדי עבודה לא שייך האיסור מעיקר הדין. וזה הסיבה שההמון מקילין, עכ"ד.

נ. הנה בס' דולה ומשקה (עמ' רסז-רסח) שאל למרן שליט"א לגבי לקום לר"מ בזמן שלומד בישיבה, למרות שאותו ר"מ כלפי כלל ישראל אין חיוב לקום מפניו שאינו ת"ח מופלג כ"כ, והשיב מרן שליט"א 'נכון לעשות כן'. ושוב שאל אם אחר שעזב הישיבה - במשך כל החיים - אם צריך להמשיך לקום מפניו 'טוב לעשות הידור'.

והנה מרן הגר"ש וואזנר זצ"ל דן בראש ישיבה, שהתלמיד כעת אינו שומע ממנו שיעורים, אם צריך לקום לו או לא, דבכדי שייחשב רבו צריך שעכ"פ יבוא ללמוד לפניו, וכמבואר ברמ"א (יו"ד סי' רמב ס"ז), ואחר שדן בזה, סיים בזה"ל: '...ומשמע מזה להלכה, דאם אינו מופלג בדורו וגם לא בא ללמוד לפניו דוקא כדרך איזה ישיבות היום דהתלמיד מקבל לפעמים רק מהרמ"ם ולא מראש הישיבה א"כ אין הכרח דדינו כרבו ממש, מכ"מ היות שצריך לקבל מרותו, וכמעט בלתי אפשרי שלא יקבל תורה גם מראש הישיבה הגם שאינו שומע השיעורים ממנו דוקא דע"ת נוטה שצריך לנהוג בו כבוד רב', עכ"ד.

(גב)

בהנ"ל

נהוג בישיבות שכשהר"מ או המג"ש יוצאים מהביהמ"ד (אפילו שזה על מנת לחזור) קמים להם. האם הדין כן.

תשובה: מפני כבודו^א.

(נג)

הפרשת מעשר מהזמן

יש אומרים שכל אחד מחייב ליתן מזמנו – "מעשר", וללמד תורה את האחרים. האם בחור ישיבה ג"כ חייב בזה, או דכיון שעדיין הוא באמצע בניית אישיותו של עצמו – אינו צריך.

תשובה: לא צריך^ב.

ענפי חיים

(אגרת טו, עמ' יט) כתב מרן שליט"א (ושר"מ המכתב המלא בהסכמה לס' ס' זיו אבות להגרפ"ז ווייס שליט"א) בזה"ל: 'במאמר י"א הביא מהגר"מ פיינשטיין זצ"ל שבן תורה צריך ליתן מעשר מזמנו ללמד לאחרים אע"פ שע"ז מתבטל מתורת עצמו ע"ש. והנה בגיטין ס' ע"ב אמרו רב שימי בר אשי אתא לקמי' דאביי א"ל לותבן מר בעידנא (יושיבני אדוני ללמוד בעת קבוע, רש"י), א"ל אית לי עידנא לדידי, ולותבן מר בליליא, א"ל אית לי מיא לאשקויי, א"ל אנא משקינא לי' למר מיא ביממא ולותבן מר בליליא, א"ל לחיי, ומדלא א"ל אע"ג דאית לך עידנא אתה חייב מעשר משמע שאין חייב. ואין לומר שכבר נתן מעשר דא"כ הו"ל אית לי' עידנא לדידי וכבר נתתי מעשר שאין חייב כלל לבטל מקביעות לימוד עצמו דחייך קודמין ורק כשא"ל לישקיה לי' ויהי' לו זמן אז ראוי לו לשלם לו עבור הזמן

דעוסק במצוה במצוות ת"ת, וכ"פ להדיא השו"ע (יר"ד סי' רמד סי"א). וכן ידוע שמרן שליט"א שאל למרן החזו"א זצ"ל שהגה"צ רבי אליהו דושינצ'ר זצ"ל הי' נכנס לתפילה באמצע פסוק א' דק"ש, והשיבו דחייב לקום, משום דאפשר לקיים שניהם, ואכמ"ל^א.

נא. ובאמת דיש לדון עוד דמדניא דעת השו"ע (יר"ד סי' רמב סט"ז) דצריך לעמוד כל פעם שנכנס הזקן או הת"ת, ע"ש במש"כ החיד"א בברכי יוסף (אות כא), אך לדעת הרמ"א שם אין לעמוד בפני רבו אלא שחרית וערבית, שלא יהא כבודו מרובה מכבוד שמים. והמנהג בישיבות רבות שבכל פעם שהר"מ עובר, בין יוצא בין נכנס, ואפי' כמה פעמים, קמים לו הידור במקצת, ויש להאריך עוד בכ"ז, ואכמ"ל.

נב. הנה בספר 'אגרות וכתבים' ממרן שליט"א

החת"ס לשו"ת, חלק יו"ד, דזהו ההבדל בין חנוך ונח].

ועל דברים אלו השיג האגרות משה דודאי גם בתורה אמר 'תורתו קודמת, וז"ל: 'ודברי חתם סופר על מה שאר"ע ואהבת לרעך כמוך זהו כלל גדול בתורה, הוא בתורה ומצות דוקא דבעניני עוה"ז הא דרש ר"ע דחייך קודמין תמוהין מאד, דבתורה ודאי תורתו קודמת כמפורש בקידושין דף כ"ט ע"ב שאף מלמוד תורה של בנו הוא עדיף וכ"ש מלמוד תורה דאחרים, ועיי' ברמב"ם פ"א מת"ת ה"ד שפסק זה ובה"ב פסק שבנו קודם לבן בנו ובן בנו קודם לבן חברו, וכן איכא דין קדימה בצדקה ברמ"א יו"ד סימן רנ"א סעי' ג' עיי' שם, ופשוט שבתורה הוא עצמו עדיף על אחרים יותר הרבה מבצדקה, דבצדקה פשוט שרק לחם שלו קודם ללחם של אחרים אבל אם חסר לו בשר ולחברו לחם צריך ליתן לחם לחברו ולא יאכל הוא בשר ועיי' בפ"ת סימן רנ"א ס"ק ד' מפורש זה לענין שאר קדימות וכמו כן פשוט שהוא לענין קדימת עצמו מאחרים אף שהוא עני שצריכין ליתן לו גם בשר, ובתורה ברור שאף מי שיודע כבר מסכת אחת ואפילו סדר שלם הוא קודם ללמוד סדרים האחרים מללמוד האחרים אף אותה המסכת, וגם בעניני עוה"ז ליכא איסור אלא רשות אם אינו פקוק נפש ממש שאז מסתבר שאסור ואילו בתורה הוא גם אסור להקדים האחרים מלמוד עצמו'.

אך הוריתי שכל ת"ח אף שצריך לעצמו והוא גדול מאד מחוייב ללמד מקצת זמן גם עם אחרים אף שמתבטל מתורת עצמו, והבאתי ראיה מהא דר' פרידא שלימד לתלמיד קשה הבנה שהוצרך ללמד עמו ד' מאות זימני בעירובין דף נ"ד ע"ב אף שבזמן הזה היה יותר טוב אם למד לעצמו והיה לו שכר גדול חי ד' מאות שנה וכל דורו הביא בזכות זה לעוה"ב, שלכאורה היה אסור דלעצמו היה עדיף, דהוא למד עמו במקצת

שנותן לו בקביעות לימוד, עכ"ד מרן שליט"א שם [ושו"מ שנדפס כן גם בטעמא דקרא (דברים ו, ז), יעו"ש].

וראיתי להג"ר מיכאל פרץ שליט"א בס' אהלי שם (עבדך אני הבינני, אות עב) דהקשה ע"ד מרן שליט"א דהיה לו לאביו לומר זאת, וכי צריך אביו לומר שנתן מעשר, הרי חזקה על חבר שנותן מעשר, ומה טעם להזכיר זאת, והמעשר פירושו שלמד עם אחר, רב שימי ביקש ללמוד עמו למרות שכבר נתן מעשר, עכ"ד.

***

והנה דברי מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל הם בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"ד סי' כו אות ד), וכע"ז גם ב'דברות משה' (קידושין סי' נ הע' ט), אך נקדים בזה את דברי החת"ס שע"ז מדבר האג"מ, דהנה בחתם סופר עה"ת (פ' קדושים, עה"פ ואהבת לרעך כמוך) דהקשה בהא דאיתא בירושלמי בנדרים (פ"ט ה"ד) דריש ר"ע קרא ואהבת לרעך כמוך - זה כלל גדול בתורה, והקשה החת"ס דהא ר"ע עצמו ס"ל (ב"מ סב, א) דשנים שהיו מהלכין בדרך, וביד אחד מהם קיתון של מים, אם שותין שניהם מתים, ואן שותה אחד מהם מגיע לישוב, דרש בן פטורא מוטב שישתו שניהם וימותו וכו', עד שבא ר"ע ולימד וחי אחיך עמך - חייך קודמין לחיי חברך, וא"כ ר"ע לשיטתיה איך מצי לקיים ואהבת לרעך כמוך, הא אין זה כמוהו אלא עדיף מחבירו, וחייך קודמין.

וביאר שם החת"ס בזה"ל: 'הא דחייך קודמין היינו בעניני עוה"ז, אבל בחיי הנצחי, דהיינו בלימוד התורה, חייב ללמוד לאחרים אפי' הוא מבטל עצמו מלימודו, ע"ז אמר ר"ע זה כלל גדול בתורה, דבענין לימוד התורה הוא כלל גדול לאהוב חבירו כמוהו, עכ"ד. הרי מבואר חידוש גדול דבת"ת אין הכלל דחייך קודמין, אלא צריך לבטל מזמנו לצורך רעהו [וע"ע בהקדמת

לדבר איכא ממעשר כספים, אך אף דבכסים הוא מצוה מן המובחר ליתן עד חומש כדאיתא בש"ע יו"ד סימן רמ"ט סעיף א', לא שייך לומר שיהיה מצוה מן המובחר ליתן חומש מזמנו ללמד לאחרים דהרי אינו רשאי להפסיד מהזמן שצריך ללמוד לעצמו שהוא קודם, וכבר נתפרסם דעתי בזה בהשיבות'.

וסיים שם הגר"מ זצ"ל בברכה: 'ובזכות זה לא רק שלא יפסידו מתורתם כלום אלא עוד יעלו מעלה מעלה במדרגה יותר גדולה, כדמצינו בחסידים הראשונים בברכות דף ל"ב דתניא שם מתוך שחסידים הם תורתם משתמרת... שלכן גם אלו שלומדין עשירית מזמנם עם אחרים משום שרוצים לקיים גם ללמוד לאחרני וגם הוא חסד גדול מאד, ודאי מתוך שעושים לשם שמים יתברכו בהצלחה בתורתם עוד יותר ויותר', עכ"ד.

***

וע"ע בס' הנפלא 'הכתב והמכתב' (שער ד פ"ז, עמ' שעב) שהאריך טובא באופן נפלא בסוגיא זו, והביא דשאל קמיה מרן שליט"א בגדר הדברים, להבין בין הנהגת ר' פרידא לניהוגו של אב"י, וכן כיצד לדידן אריך למעבד, והשיבו מרן שליט"א בזה"ל: 'תלוי עד כמה יפסיד לעצמו, ועד כמה הוא צורך להשני, עי' תמורה טז, א', עכ"ד. וכוונתו דאמר' התם דבשעה שהתלמיד הולך אצל רבו וא"ל למדני תורה, אם מלמדו מאיר עיני שניהם ה', ואם לאו מי שעשאו חכם לזה אותו אותו טיפש. ומבואר באמת דיש חובה ללמוד.

ועוד הביא שם מדברי מרן הקהילות יעקב זצ"ל (חלקים, סוף ח"ה. ונדפס בס' אמרות משה שבסו"ס 'אגרות ורשימות הקה"ל' ח"ד עמ' קלב) שהביא דברי הגמ' (ב"מ פה, ב) כי הווי מנצי ר' חנינא ור' חייא, א"ל ר' חנינא לר' חייא, בהדי דידי קא מינציט, ח"ו, אי משכחת תורה מישראל מהדרנא לה מפלפול, א"ל ר' חייא לר' חנינא בהדי דידי קא מינציט, דעבידנא לתורה דלא תשכח תורה מישראל,

הזמן שמחוייב לבטל מתלמודו ולמד עם אחרים, ומסתבר לי שהוא ג"כ שיעור מעשר עשירית הזמן שיש לו ללמוד תורה ואולי יכול להוסיף עד חומש וצ"ע לענין השיעור, עכ"ד מרן הגר"מ שליט"א שם.

וע"ע בדברות משה (שם, עמ' תקכד) דמעשר הכוונה לשעה ביום, וז"ל: '...על עובדא דר' פרידא בעירובין דף נ"ד דלמד בעצמו לתלמיד קשה ההבנה ד' מאות פעמים ופעם אחר שהוצרך ר' פרידא לילך הסיח קצת דעתו והוצרך ללמוד עוד ד' מאות פעמים עד דגמר, איך היה רשאי דודאי ר' פרידא בעצמו היה גמיר במשך אותו הזמן הרבה מאד שהיה עדיפא שר' פרידא ילמוד בעצמו באותו הזמן ולא ללמד לתלמיד הזה. ואמרת דמזה ראייה דגם בלמוד התורה אין להעמיד על מדת הדין, וכמו שאיתא בב"מ דף ל"ג על הא דדריש ר' יהודה אמר רב מקרא דאפס כי לא יהיה בך אביון שלך קודם לשל כל אדם, הוסיף ר' יהודה אמר רב לומר דכל המקיים בעצמו כך סוף בא לידי כך, אלא צריך ליתן לאחרים משלו צדקה וגמ"ח ולא לדקדק אף כשצריך להמעות לעצמו דשלו קודם, כמו כן הוא בלמוד התורה אסור להת"ח לדקדק בזמנו לומר שצריך בזמן זה ללמוד בעצמו שיהיה זה יותר תועלת וכשילמוד לאחרים ילמד רק לתלמידים שמחדיין את רבם, אלא צריך לבטל מזמנו וללמוד לאחרים אף שלעצמו לא יהיה תועלת מהחיוב ללמוד תורה לאחרים אף לאלו שהוא רק להתלמיד יהיה תועלת'.

וכתב שם הגר"מ זצ"ל: 'ומאחר שלא נמצא שיעור כמה זמן ילמד לאחרים אף באופן שלעצמו לא יהיה תועלת רק להם, אמרת שהוא חלק עשירית מהזמן שיש לו שיש ללמוד התורה שהוא לפי סדרי הישיבות בזמנו הקבועים לכל התלמידים שעה ליום שיש לתלמידים ללמוד עם תלמידים פחותים, ואף שליכא ראייה לדבר זכר

עצמו הנהיג שבני הישיבה יעניקו שעה ליום לעזור לאחרים להחכים, וכינה הזמן הזה בשם 'עבודת הקודש', ולדבריו יזכו בזה להצלחה בלימוד'.

ועוד כתב שם בסו"ד: 'ושמעתי מכמה בחורי ישיבה שלא ראו ברכה בלימודם והתפללו ולא נענו, ורק כשהקדישו זמן מועט כל יום לעזור לבחור חלש זכו לברכה והצלחה, והוא בזכות הצדקה, וכמו שבארנו'.

וע"ע במש"כ מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בחשוקי חמד (ב"ק יז, א): 'שאלה. אדם המתלבט מה עדיף האם ללמוד לעצמו ובכך לגדול בתורה, או שעדיף ללמד תלמידים, ובכך ילמד אחרים אבל לא יגדל כ"כ בתורה כמו שיוכל'.

וכתב ע"ז מוח"ז שליט"א: 'תשובה. כמדומני שמו"ר הגאון בעל חזון יחזקאל זצ"ל [כשעלה לארץ ישראל והתחיל לומר שיעורים בישיבת סלבודקה] סיפר שיש לו התלבטות, האם רצוי יותר שילמד לעצמו, ויחבר עוד ספרים על התוספתא, או שמא יאמר את השיעורים בפני מאות תלמידי ישיבת סלבודקה. ואילו היה רבו מאור הגולה רבנו חיים הלוי מבריסק קיים, היה נוסע להתייעץ עמו. לבסוף הכריע לומר שיעורי תורה בישיבת סלבודקה'.

'ונראה להביא מקור לדבריו מדברי הסוגיא במסכת ב"ק דף יז ע"א 'לא קשיא הא למוגמר, הא לאגמורי' ופרש"י למיגמר לעצמו, מעשה עדיף, אבל לאגמורי לאחרני, עדיף ממעשה. והסביר זאת בספר עבודת הקודש לר"מ בן גבאי וז"ל: והטעם, כי המלמד תורה לחברו, הרי יש בידו שתיים, התלמוד שהוא עוסק בו, בשעה שמלמדה לחברו, וגם יש בידו מעשה, כי המלמד תורה לחברו, הרי זה משלים לו, את נפשו, וכאילו עשהו, דומה כי הוא שותף במציאותו, ואין מעשה כמעשה בעושה נפשות,

מאי עבידנא - אזילנא ושדינא כיתנא וכו'. ומהלשון 'כי הוו מינצי' משמע דהייתה להם מחלוקת קבועה, וצ"ב מהי המחלוקת.

וביאר שם הקה"י דנחלקו בהנהגה אם כדאי ללמוד תמיד בפ"ע ועי"ז יתגדל מאד בתורה, או שמא עדיף להשתדל לזכות את הרבים אע"פ שע"ז יבטל מעצמו הרבה. ור' חנינא הוכיח כשיטתו מהא דהצליח בתלמודו כ"כ עד שאם הייתה התורה משתכחת היה מהדר לה בפלפולו, ור' חייא הוכיח כוותיה מהא דהצליח להחזיק את התורה בדרכו הוא. ומדקאמר רבי שם 'כמה גדולים מעשה חייא', משמע דכוותיה אריך למיעבד. וסיים שם הקה"י: 'אולם א"א לומר בזה כלל לכל אדם, דהא צריך אומד כמה ראוי הוא לפעול כשישתדל בזה, וכמה יפעול כשישתדל בזה, ולא כל האדם שוין בזה, עכ"ד'.

וע"ע שם בס' הכתב והמכתב שהוכיח דיש חילוק בין אם מבקשים ממנו ללמדם תורה דאז הוא חיוב כפול, לבין אם חייב מעצמו לילך וללמד לאחרים. עיי"ש בדבריו הנפלאים, ודפח"ת. ושוב מצאתי בס' דרך שיחה (ח"א עמ' תקט) ששאל הג"ר אליהו מן שליט"א קמיה מרן שליט"א: 'חכ"א מלונדון הוזמן לשיקגו לדרוש בענין הפרשת זמן לקירוב רחוקים, ושואל מה יגיד, האם יכול לומר חידושו של הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שחייב אדם להפריש גם מעשר מזמנו'. והשיב מרן שליט"א: 'זה כשבאים אליך - תקדיש עשירית מזמנך, אבל איני יודע אם גם חייב לבוא לאחרים. וגם כשהו נוגע לביטול תורה - איני יודע אם צריך'.

וראיתי עוד למרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א בספרו 'טעם ודעת' (בראשית כח, כב, עמ' קמא) שכתב: 'וכל אשר תתן לי. נראה לדייק דחיוב מעשר לאו דוקא במזמון, אלא מכל מה שהקב"ה חונן את האדם, ואפילו מן החכמה שניתנה לו צריך לעשר, ושכרו שזוכה לברכה והצלחה. וכן שמעתי ממו"ר הגר"מ שניידער זצ"ל, והוא

כחלק הראוי לו, וליטול לעצמו כפי חלקו הראוי לו. ועפ"י דבר זה יובן סגולת הצדקה שמעשרת את בעליה, כמו שדרשו חז"ל על הכתוב (דברים יד, כב) **עשר תעשב - עשר בשביל שתתעשר** (תענית ט, א), שכמו שהממונה על אוצרות הממשלה באוצר קטן, אם ישמור תפקידו כראוי, אז יתמנה להיות גזבר על אוצר גדול מזה, אף אם לא יצטיין במעלות אחרות. ולהיפך, אם יתגלה חסרון במשמרתו, לא יועילו לו כל מעלות שימצאו בו, ויורידוהו למשרה קטנה מזה, כמו כן באוצרות שמים הניתנים לאדם, אם מעשר כראוי, ממלא תפקיד הגזברות שלו כראוי ליטול לעצמו כפי דרכי התורה, ומחלק למי שראוי כמו כן עפ"י הוראת התורה, אז יתעשר ויתמנה לגזברות על אוצר גדול מזה, וכן הלאה למעלה למעלה, למען יתקיים רצון העליון בהטבת הכלל ע"י שמירת האוצר, ובזה איש נאמן רוח עושה רצון קונו יתברך, ע"כ לשון קדשו.

ובהמשך דבריו כתב עוד (ד"ה והנה אנכי): 'והנה אנכי אשר בחמלת ה' עלי שם חלקי בין העמלים עם הציבור, אשר בשנת תרמ"ד נקראתי ע"י דו"ז הג' ר"א גראדאן ז"ל, להיות מורה לתלמידים בטעלז בהשיבה שמה, ובשנת תרס"ג לעיר מאלטש, ובשנת תרס"ז לעיר בריינסק, ובשנת תר"פ להורדאנא, וזכיתי למשוך אחרי לב שומעי לקחי בכל המקומות של מרביצי התורה הנ"ל, אשר כל זה הוא לא לפי מעשי ולא לפי כשרונותי, רק בסגולת עשר תעשר כמש"כ, שמעודי עד היום, עתותי מעושרים לעצמי ולשומעי לקחי, עכ"ל.

ולכן לאגמורי לאחרני עדיף ממעשה גרידא, עכ"ל. ולפי זה עולה כהוגן מעשי מו"ר הגאון בעל חזון יחזקאל שהעדיף את הלימוד עם תלמידים מהלימוד העצמי ומהוספת החזון יחזקאל, עכ"ד מוח"ז שליט"א. ובסוף הדברים הביא שם מוח"ז שליט"א את דברי האג"מ הנ"ל, יעוי"ש (וע"ע בדברי מוח"ז שליט"א בחשוקי חמד פסחים סו, א ופסחים קטז, א, וגם ציין שם לתשובה נוספת באג"מ יו"ד ח"ג סי עא, ע"ש).

וע"ע בקובץ ישורון (חלק לט, עמ' תקלט) שנדפס ממרן בעל איילת השחר זצ"ל 'בא"י נוהגים להקדיש שעה אחת בשבוע לקירוב רחוקים, הגר"מ פיינשטיין זצ"ל אחז שצריך להקדיש מעשר מהזמן, וזה קשה, אבל שעה בשבוע אפשר' (וכן נדפס בגליון 'פרי חיים' גליון שפה).

והגאון רבי אליהו שלינגר שליט"א (רב שכונת גילה, ירושלים) כתב לי: 'מה שחייב להפריש מעשר מזמנו מובא בפירושי הקדמונים... ובחור צעיר צריך להפריש מזמנו כדי ללמוד עם בחור בישיבה שלו שצריך לעזרה ולימוד עם עידוד. ובודאי לא יצא מחוץ לישיבה, ומה שעושים בלב לאחים הוא רק לאברכים ואף לא לבחורים בישיבה גדולה, עכ"ד, ויש עוד להאריך בכ"ז, ואכמ"ל.

וע"ע בהקדמת מרן הגר"ש שקאפ זצוק"ל לספרו 'שערי יושר' (ד"ה וכן ראוי), שכתב בזה"ל: 'וכן ראוי להתבונן על כל מתנות שמים מטל שמים ומשמני הארץ שהם נתונים לכלל ישראל כולו, והתחלקותם להיחידים הוא רק בתור גזברות, על מנת שיחלקם לנצרכים, לכל אחד

(נד)

בהנ"ל

האם יש חובה או ענין ליתן מעשר מהזמן של הלימוד בשביל אחרים, והאם יש חילוק בזה בין בחור ישיבה לאברך כולל.

תשובה: הכל לפי הצורך.

(נה)

לכוין שעון מעורר לשעה מוקדמת

בחור שקם מוקדם לפני הזמן שכל הבחורים קמים ומכין שעון מעורר, וחבריו בחדר אומרים שזה מעיר אותם (ואין רצונם לקום בשעה זו). האם ראוי להכין השעון דרך זכותו כחבר חדר, או דהוי גזל שינה.

תשובה: יכול.

ענפי חיים

משנתם מפני הרעש, האם יטול ידיו חוץ לחדר מפני גזל שינה. והשיב מרן שליט"א: **אין גזל שינה רק חסד, ויעשה בנחת שלא יתעוררו.** וכע"ז השיב מרן שליט"א בס' דעת נוטה (ח"א תשובה תכג, עמ' קעו) 'יטול לאט שלא יתעוררו, ובמקורות וביאורים שם (הע' 419) הביאו שהשיב מרן שליט"א לשואל אחר דהבחור יתרגל ולא יתעורר, ע"כ [ובענין גזל שינה ראה עוד בשו"ת שבט הלוי ח"ז סי' רכד, ובשו"ת משנה הלכות ח"ד סי' רפה ובחי"ב סי' תמג, ובמש"כ מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בחשוקי חמד ב"ב כא, ב, ואכמ"ל].

והנה ראיתי לידידי הרה"ג רבי **יעקב אהרן סקוצילס** שליט"א שדן בזה בספרו 'אהל יעקב - פסקי הוראה' (סי' א) שדן בשאלה מעין זו גבי

נג. הנה יסוד שאלה זו תלוי בענין 'גזל שינה', מה גדר איסור זה, והדברים ארוכים ועתיקים, ורק אביא בזה מדברי מרן שליט"א (ס' דרך שיחה, ח"א עמ' שסז), שנשאל בחדר שיעורים בשיבה שמבלי משים נעלו הדלת, והבחור שאצלו המפתח נח את מנוחת הצהריים עד לתחילת הצהריים, האם יש להקיצו או דיש בזה משום גזל שינה, ואמר מרן שליט"א: **'ענין גזל שינה הוא חידוש מבית מדרשם של בעלי המוסר, והוא רק ענין של חסד ואהבת הבריות, וכיון שהישן הזה מחוייב בחסד צריך להקיצו, ע"כ.**

וע"ע בס' שאלת רב (כרך א, ח"ב פ"א תשו' א, עמ' קמג) שנשאל מרן שליט"א: 'הישן בחדר אחד עם עוד חברים והוא מתפלל בהנך החמה, ואם יטול ידיו ליד מיטתו, מסתבר שחבריו יתעוררו

זצ"ל ובעל **רבנות אפרים** זצ"ל פסקו להתיר לצאת מן החדר וליטול ידי בחוץ.

והביא שם מהגאון רבי **יוסף שוב** שליט"א דיטול ליד המיטה אלא דיראה ליטול לאט באופן שלא יהא רעש, כן אמר בשם הגה"צ רבי **שריה דבילצקי** זצ"ל, ומעוד גדולי ישראל. והביא ידידי הגרי"א סקוצילס שליט"א מה שכתב לו **הגר"א שלינגר** שליט"א (רב שכונת גילה, ירושלים) דאפשר ליטול בברז או במקום אחר, כיון שכל הדירה יש לה דין של ד' אמות. ועוד הביא מש"כ לו הגאון רבי **שמאי קהת גרוס** שליט"א (בעל שבט הקהתי) דאפשר לעשות בלי רעש ליטול מבקבוק בנחת.

ושוב בשפלינו זכר לנו, והביא שם כמה דברים דשדרנא קמיה: דהנה שאלתי ממוח"ז מרן **הגר"י זילברשטיין** שליט"א בבחור בשיבה אשר בפנימיה רובם קמים לתפילת שחרית בשעה מסויימת (כגון רבע לשבע), והוא רוצה לקום לפני כולם (כגון בשש ורבע) ומכין לעצמו שעון מעורר לאותה שעה, וחברי החדר טוענים לו שצלצול השעון בשעה מוקדמת שכזו מעירה אותם, ויש בדבר משום גזל שינה. ואמר מוח"ז שליט"א ששאלה מעי"ז יש לשאול בכל ישיבה את ראש הישיבה או המשגיח (דתלוי במנהג וסוג הבחורים בזמן קימתם וכו'). ואמרתי למוח"ז שליט"א דהבחור טוען שזוהי זכותו כחבר חדר, וגם הוא מסכים שחברו יקום שעה לפניו ויכין שעון על אף שיעירונו דכך זכותו של כל חבר חדר, והסכים עמי בטענה זו.

ושו"מ בס' הליכות שלמה (תפלה, פ"ג ס"ח, ארחות הלכה הע' 69), שהובא ממרן **הגר"י ז' אויערבאך** זצ"ל: 'ולענין השימוש בשעון המעורר במקום שיש לחוש שיקיץ גם אחרים עי"ז, הורה רבנו לבחורי הישיבה, שאם השעון מכון לשעה שרוב הבחורים קמים - מותר, ואין לחוש להמיעוט (אף בכה"ג שחלק מהבחורים קמים לסליחות וחלקם לא, מפני שאומרים אותם בשעה אחרת, וכיו"ב).

גבי נטילת ידיים בבוקר ליד המטה במקום שזה מעיר את אשתו על ידי הרעש האם בכה"ג אפשר ליטול מחוץ לחדר, וכן מה הדין לגבי בחורים בפנימיה לאחד שקם יותר מוקדם מאחרים ועושה רעש עם הנטילה.

אלא דשם יש פתרון והוא שיטול ידיו מחוץ לחדר ובכך לא יעיר את אשתו או חברו, ודן שם ממש"כ המ"ב (ס' א' סק"ב) בחשיבות הדבר ליטול ידיים משום רוח רעה בבוקר מיד וליד המטה, וגם הביא דעות שכל הבית הוי כד' אמות ולכן אפשר גם לצאת מן החדר וליטול ידיים בכיור מבחוץ וכדומה, אך הרבה פוסקים נקטו שלכתחילה יש להחמיר בזה וליטול מיד וליד המטה, וכן עשו הרבה מגדולי ישראל. וכתב שם דמדברי האחרונים המובאים במשנה ברורה מצאנו ב' חידושים, א' דכולא בית נחשב כד' אמות, ויש לעיין האם הכוונה לכל הבית ממש או דוקא לאותו חדר. ועוד חידוש, דבמקום שאין יכולים ליטול בחדר או משום שאין שם מים או משום חשש עבירה, יטול בחוץ כמ"ש שם לגבי בל תשקצו וכדומה, צריך ליטול מחוץ לחדר.

[וציין שם דהביאו משמיה דמרן **הגר"י ז' אויערבאך** זצ"ל דפסק שהיום אפשר לסמוך על כל הבית כד' אמות, מאחר והגר צדק נשרף כבר פקע הרוח רעה הזה מן העולם וקיל טפי בזמן הזה, כ"כ הגאון הגדול רבי **אביגדר נבנצל** שליט"א בשמן].

והביא שם דלענין דינא בנידון דידן מצאנו מח' בנידון דידן בין הפוסקים, ואף נתנו עצות שונות כיצד לקיים ההידור הזה לכתחילה ליטול מיד וליד המטה בבוקר כדי שלא יעיר אשתו או חברו שיושנים איתו בחדר. והביא משו"ת אבני ישפה (ח"ג ס' א') שנשאל בזה, והביא דמרנן **הגרי"ש אלישיב** זצ"ל ו**הגר"ש וואזנר** זצ"ל פסקו שאין לצאת מן החדר וליטול וצריך ליטול ליד מטתו אפילו שיש חשש שיעיר השני בתוך. אמנם מרנן **הגר"ח פ' שיינברג**

(נו)

ברכת האורח בשיבות

מה דעת מרן שליט"א למעשה בבחורי ישיבה כשמברכים ברכת המזון כשאוכלים בשיבה, האם יאמרו ברכת האורח או לא.

תשובה: לא נהוג.

ענפי חיים

שזו זכותו כחבר חדר, האם רשאי או לא. וכתב לי הרב שליט"א 'אם הגיע לזמן שמקובל לקום'. ויש לעיין עדיין, דהוא קם בזמן שהמשכימים והמקדימים קמים (בערך ב 6:10), והמעוררים שמעירים את כלל בני הישיבה מעירים רק ב 6:40, וא"כ מה נקרא "זמן שמקובל לקום", האם שכולם קמים אז, או שהמשכימים קמים.

ועוד, שהבחור הנ"ל טוען טענה, שהרי במשנ"ב (סי' א סק"ט) כתב לקום לכה"פ חצי שעה קודם קריאת השמש, וממילא ב 6:10 זהו הזמן שצריך לקום, ומנגד הם טוענים שלמעשה רוב הישיבה מתעוררת רק ב 6:40, מי צודק בכ"ז. וכתב לי הגרי"א שליט"א 'מחצי שעה לפני התפילה - מותר' עכ"ל.

והגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א (רב שכונת גילה, ירושלים) כתב לי בזה"ל: 'גל שינה אינו מן התורה, אבל יתכן שיש בזה איסור תורה של "לא תונו איש את עמיתו ויראת מאלוקיך אני השם", שפירושו שאסור לגרום צער לשני, ובזה שמעיר את השני בזמן שלא צריך להתעורר גורם צער גדול, ואין לו שום רשות לסדר את שעון המעורר באופן שיעיר את חברי החדר, וימצא דרכים אחרות האיק להתעורר מוקדם', עכ"ד.

נר. וכן נשאל מרן שליט"א בקונטרס 'שערי שיח' (תשובה קצב, עמ' צט) 'בני ישיבות הסועדים

אבל אם הוא בשעה מוקדמת מהרגיל - וכן הקם להתפלל כותיקין וב"ב ישנים - ודאי דאין לו להשתמש בשעון, אלא יעשה רק כפי ההכרח', ע"כ.

ולגבי נט"י ליד המיטה, שאלתי כן ג"כ קמיה הגאון רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א: 'מי שמקפיד להניח קערה עם מים ליד מיטתו, כדי ליטול ידיו מיד בקומו בבוקר, אך הדבר גורם רעש לחבריו, ורוצים שיטול ידיו מחוץ לחדר (יותר מארבע אמות), האם רשאי להמשיך במנהגו זה או לא', וכתב לי 'רשאי, אבל ישתדל מאד לא להרעיש'.

וכע"ז כתב לי הגאון רבי יהודה אריה הלוי דינר שליט"א בזה"ל: 'אם הגיע הזמן שחברו צריך לקום, מותר ליטול בפנים ליד מיטתו', עכ"ל.

ועפי"ז יש לבאר תשובת הגרי"א דינר שליט"א דזכות החבר ליטול ידיו סמוך למיטתו אם הוא בזמן שצריך לקום, ואין ביד חברו לטעון שהדבר מפריע לו, וצ"ע. וש"מ ששאלתי להגרי"א דינר שליט"א גם השאלה השניה, במכין לעצמו שעון מעורר לשעה מוקדמת וכו', וכתב לי 'אם הגיע לזמן שמקובל לקום' - דהיינו דאז מותר לו.

שוב שאלתי מהו הזמן ע"פ דעת תורה, וז"ל השאלה: 'במה שהשיבני רבינו בבחור שמכין לעצמו שעון מעורר וחבריו אומרים לו שזה מעירים קודם הזמן שחפצים לקום, והוא טוען

וע"ע בשו"ת באר שרים להגאון רבי אברהם יפה שלזינגר שליט"א (ח"ז סי' כד אות ה).

וראה מש"כ מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בחשוקי חמד (ברכות מו, א): 'מסעדה ובית מלון. נסתפקתי אם ראוי לברך את בעל המסעדה [או בית מלון], שאוכל אצלו, שלכאורה הרי משלם לו, ומשום מה יתחייב לברכו. אך מו"ח מרן הגר"י אלישיב [שליט"א] פשט לי לברך, כי נהנה מבעל המסעדה, שהרי אם לא היה בעל המסעדה טורח לאורחיו, היו רעבים וכספם לא היה מושבע אותם, ולכן ראוי להכיר לו טובה ולברכו.

ומה שכתב המשנ"ב (סימן קצג ס"ק כז) "אם כל אחד אכל משלו אז אפילו בבית ישראל אומרים "הרחמן הוא יברך אותנו" הדברים אמורים כשאוכל משלו, אבל אם אוכל במסעדה ובעל הבית טרח עבורו והכין לו סעודתו יש לברכו. וקצת סמך לכך מדברי רש"י (במדבר כ' י"ז) "מכאן לאכסנאי שאעפ"י שיש בידו לאכול, יקנה מן החנווני כדי להנות את אושפיזו", עכ"ל. הרי שהתורה הקפידה (על כך ודרשה) שיש להנות את בעל האושפיזא, ואם כן מסתבר שיש לברכו.

יש להעיר מדברי המשנ"ב (סימן רא סק"ז) שכתב "אם אחד סמוך על שלחנו (של בעל הבית) ומשלם לו דמי מזונו שאותו (אורח) אין צריך לברך לבעל הבית...", הרי שהמשלם דמי מזונו אין צריך לברכו. י"ל שכוונת המשנ"ב היא לברכה המיוחדת שאורח מברך את בעה"ב אבל לא מה שנהוג אצלנו שכל אחד אומר הרחמן הוא יברך את בעל הבית הזה. או יש לחלק שדברי המשנ"ב אמורים כשיש הרבה אכסניות ובעה"ב לא עושה כל טובה לאורח כי אם לא יאכל כאן ימצא מקום אחר, אבל במקום כזה שבעל הבית עושה טובה לאורחים שמחזיק אכסנאי במקרה זה גם כשמקבל תשלום מגיע לו עדיין ברכה, עכ"ד מוח"ז שליט"א [וכן כתב בשו"ת קב ונקי, אור"ח ח"א סי' נז].

בישיבתם, האם צריכים לברך ברכת האורח, והשיב לא'.

וביארו דלא מיקרי אורחים דנמצאים שם כל הזמן, וגם שמשלמים על האוכל ובכה"ג פסק המ"ב דלא יברכו, וההורים שמשלמים - לא שייך. וגם שידוע מהחזו"א שאין בעל הבית לשיבה, ואין בעה"ב מסוים שאפשר לומר שעליו מברכים, והתורמים לא נקראים בעלי הישיבה אלא רק תרמו. ודעת מרן שליט"א שגם באולם שמחות אין מברכין ברכת האורח משום דזה מקום מושכר ולא נהגו בכה"ג לומר ברכת האורח, אך שם האוכל שייך לבעלי השמחה והי' מקום לברכו.

ועי' בס' אור לציון (ח"ב פמ"ו סל"ג) שהובא בשם הגר"צ אבא שאול זצ"ל: 'כן נראה פשוט שבחורי ישיבות ואברכים חשובים לענין זה כאורחים, ויש להם לברך ברכת האורח, אולם לא יאמרו הרחמן יברך את בעה"ב, כיון שאין מנהלי המקום נחשבים בעה"ב, אלא כגבאים, **אלא יאמרו את בעלי הסעודה, והכוונה לנדיבים שתתנו סעודה זו.** וראה בשו"ע בסימן ר"א סעיף ג' ובמג"א שם ס"ק ד' בגודל חיוב ברכת האורח, עכ"ד.

וכן כששאלתי קמיה הגאון רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א 'מה דעת רבינו שליט"א למעשה בבחורי ישיבות, כשמברכים ברכת המזון כשאכלו בישיבה, האם יאמרו ברכת האורח או לא', השיבני בזה"ל 'כן, **לכל התומכים בישיבה.**

וע"ע בס' וזאת הברכה (פט"ו, עמ' 143), ובס' אשרי האיש (אור"ח ח"א פל"ד, עמ' ריז, אות ל) שהביאו ממרן הגר"י אלישיב זצ"ל שבחורי ישיבה אינם צריכים לומר ברכת האורח, וכן השיב מרן שליט"א בס' דולה ומשקה (עמ' קיז). וכ"כ מרן הגר"י וואזנר זצ"ל בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' נא) ומטעם דאין בעל הבית אוכל עמהם, אך טוב שיאמרו ברכת האורח להחזיק להם טובה.

(נז)

קימה בפני חברותא

בחורי ישיבות ואברכי כוללים הלומדים בחברותות, האם צריכים לקום אחד מפני השני, או דהוי חוכא ואיטלולא, ולכן אולי יקומו רק כדי הידור ולא מלוא קומתו.

תשובה: תפוס לשון אחרון^ה.

ענפי חיים

וצ"ע א"כ מדוע לא נהגו כן.

וידידי הרה"ג רבי **יהושע אייזנשטיין** שליט"א אמר לי דמרן שליט"א כתב לו בתשובה לעיין בש"ך (י"ד סי' רמז סק"ב וכן בסקי"א), שם כתב דמצד לקום לשני ת"ח הלומדים יחד - א"צ כיון דקמים רק למופלג בדורו, ולא לסתם חכם. ואם החברותא אינו מופלג בדורו, א"צ לקום לו.

אכן כל זה מדין קימה בפני **'הכם'**, אבל מדין קימה בפני **'רבו'** - כת"ח שבבל שעומדין זה מפני זה, בזה י"ל דבני אשכנז סומכין על מה שכתב הרמ"א (סי' שמ ס"ח) 'תלמידי חכמים שיושבים ביחד ומקשים ומפרקין זה לזה ולומדים ביחד, י"א שדינן כרב שאינו מובהק, וי"א שדינן כרב מובהק (אלו שני הסברות בטור). וי"א דאין צריכין לקרוע אלא על רבו שלמדו רוב חכמתו, אבל **חברים הלומדים זה עם זה, או שהאיר עיניו בדבר אחד, אינו אלא חומרא בעלמא, והיכא דנהוג נהוג, והיכא דלא נהוג לא נהוג, ואין מורין כן.** (מרדכי ה"א בשם השאלות והגמ"י בשם הר"מ), **ולכן נהגו להקל במדינות אלו.** וא"כ כמו שהרמ"א כתב גבי קריעה דרק במקום שנהגו - יש לנהוג כן, אבל במקום שלא נהגו - א"צ לקרוע על חברו שלמדו בחברותא, הכ"נ גבי קימה נהגו להקל, וע"ז סמכו שלא לנהוג כן, ולפי"ז אפי' הידור אין צריך, דסמכו על הרמ"א שבמקום שאין נוהגין א"צ.

[וכן לא נהגו שכן יאמר אצל אביו ברכת האורח כיון שלא מרגיש שהוא אורח, ואע"פ דבמג"א (סי' רא סק"ב) משמע דגם בן הסמוך על שולחן אביו, מ"מ לא נהגו כן. וכן ושאלתי פעם מקמיה **הגרי"א דינר** שליט"א 'האם למעשה בחורי ישיבות, יברכו ברכת האורח בברהמ"ז או לא'. והשיבני **'המנהג רק בבית אחרים ולא אצל ההורים'**].

נה. הנה אחז"ל (ב"מ לג, א) אמר עולא תלמידי חכמים שבבבל עומדין זה בפני זה וקורעין זה על זה, וכדפירש"י שם 'עומדין זה מפני זה. **כדין תלמיד לרב, לפי שהיו יושבין תמיד בבית המדרש יחד ומקשיין ומפרקין, וכולם למדים זה מזה,** עכ"ד. וכן פסק בשו"ע (י"ד סי' רמב ס"ל).

והנה בשו"ת שלמת חיים (י"ד סי' פג) נשאל מרן **הגרי"ח זונפלד** זצ"ל: 'הנה ביו"ד (סימן שמ ס"ח בהג"ה) איתא: וי"א דאין צריכים לקרוע אלא על רבו שלימדו רוב חכמתו, אבל חברים הלומדים זה עם זה או שהאיר עיניו בדבר אחד אינו אלא חומרא בעלמא, והיכא דנהוג נהוג והיכא דלא נהוג לא נהוג ואין מורין כן, ולכן נהגו להקל במדינות אלו. והנה במס' בבא מציעא (ל"ג ע"א) איתא: ת"ח שבבבל עומדים זה מפני זה וקורעין זה על זה, אלמא דב' דברים הללו דין אחד להם. ויש גם שמתביישין אם יעמדו מפניהם', והשיב מרן הגרי"ח זצ"ל: **'ראוי להחמיר בזה שהוא לכבודה של תורתנו הקדושה'**.

יקומו זה מפני זה לכה"פ כדי הידור - קימה במקצת, ובזה יצא יד"ח הכל, דגם אכתי יש כבוד מיוחד לאב"ד או לראש ישיבה שקם מלוא קומתו, ודו"ק. וכן שאלתי קמיה הגאון רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א 'בחורי ישיבות ואברכי כוללים הלומדים בחברותות, האם צריך לקום אחד בפני השני, או דהוי חוכא ואיטלולא, או שיקום רק כדי הידור ולא מלוא קומתו, והשיבני 'רק כדי הידור'.

והנה בעצם דברי הגמ' ד"ח שבבבלי קמין זה בפני זה, ראיתי בס' דף על הדף (שם) שהביא מס' פרדס יוסף (פר' תזריע) דביאר עפי"ז הא דאיתא בפסחים (כב, ב) ובקידושין (נז, א) ובב"ק (מא, ב) דשמעון העמסוני היה דורש כל אתין שבתורה, כיון שהגיע לאת ה' אלוקיך תירא פירש, עד שבא רבי עקיבא ואמר לרבות **תלמידי חכמים**. וצ"ב מ"ט אמר **תלמידי חכמים** בלשון רבים, ולא אמר תלמיד חכם בלשון יחיד, אלא משום דהתלמידי חכמים בעצמם גם כן צריכים ליתן כבוד זה לזה, וכמו שאמרו כאן **תלמידי חכמים שבבבלי עומדין זה מפני זה**, ולכך אמר בלשון רבים, ודו"ק.

ועוד דבר נחמד ראה בבן יהוידע (ב"מ שם) שכתב לבאר למה דווקא 'תלמידי חכמים שבבלי', וביאר שם דמפני שתלמידי חכמים שבבבלי מחמת חריפותם מקשים זה לזה ונלחמים ממש זה עם זה, וכמו שאמרו בגמרא (סנהדרין כד, א), חובלים אלו תלמידי חכמים שבבבלי שמחבלים זה לזה בהלכה, והרואה אותם נלחמים זה עם זה חושב שהם שונאין זה את זה, אך באמת את זה הב בסופה, ולכן כדי שלא יחשבו העולם שהם שונאין זה את זה, ומזלזלים זה את זה לכך עושין **כבוד גדול זה לזה בקימה**, לעמוד מלא קומתם כדי להראות שהם אוהבים זה את זה, ומיקרים זה לזה, אך בארץ ישראל דנוחין זה לזה בהלכה, אין צריכין לברר אהבתם על ידי קימה וכיוצא, עכ"ד הנפלאים.

אבל לבני ספרד צ"ע על מה סמכו, וראיתי בס' שיח בחורים (פכ"ז ס"א, עמ' פ) שכתב דהאחרונים תמחו ע"ד הש"ך הנ"ל שרק למופלג בדורו יש לקום (מדין חכם) - כגון ראש ישיבה ואב"ד, ותמחו ע"ז האחרונים איך בטלו מ"ע דאורייתא שלא לקום לכל ת"ח (עי' בתשובות והנהגות ח"ג סי' רעט ובמועדים וזמנים ח"ב סי' עו).

ובשלמת חיים (וי"ד סי' פו) השיב הגר"ח זוננפלד זצ"ל דשאר התלמידי חכמים מחלו על כבודם - כדי להגדיל את כבוד התורה של האב"ד שקמים רק מפניו, וז"ל: 'אשרי המקיים כפשוטו אפילו על הספק מצוות קימה והידור בפני כל ת"ח, ואין ראיה ממה שנהגו, היכא דנהג בוודאי נהגו כן ע"פ גדולים וקיבלו הת"ח וויתרו על כבודם להגדיל כבוד התורה, וכענין המובא סוף הוריות, ובאשר דברוב המקומות יותר שכיחין שאינם בגדר ת"ח ויוכל לבוא לקטטה ולהעדר כבוד התורה, אבל במקום שרובם ת"ח כנראה יותר טוב לקיים כפשוטו, ודו"ק', עכ"ד.

וכן כתב לי הגאון רבי יהודה אריה דינר שליט"א (רב קהילת דברי שיר, ב"א): 'בחורי ישיבות ואברכי כוללים הלומדים בחברותות, האם יקומו זה מפני זה כמלוא קומתו, או דהוי חוכא ואיטלולא, או שיקומו רק כדי הידור, והשיבני 'מוחלין זה לזה'.

ולפי"ז אפשר דגם בנד"ד דאמנם לשיטת השו"ע לא מצינו כ"כ קולא בזה למה לא יקומו זה לזה, ולהנ"ל י"ל דהחברותות מוחלים זה לזה - משום להגדיל כבוד התורה שנוהגים לקום רק לראש הישיבה או לר"מ בישיבה וכדומה, וזו סברא נפלאה.

ובאמת שבשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' קמו) כתב דגם לדעת הש"ך יעשו עכ"פ הידור לכל ת"ח, וכ"כ במועדים וזמנים (ח"ג סי' רמח) דהת"ח מוחלים מאחר שנהגו בקימה במקצת. וא"כ אולי משום הכי השיב מרן שליט"א דחברותות

עניינים הנוגעים

לשריד בית מקדשינו – ה'כותל המערבי'

(נח)

תמצית הלכות הנוגעות לנמצא בכותל המערבי

הנה מצאתי באחד הקונטרסים סיכום של הלכות להולך לשריד בית מקדשינו, הכותל המערבי, ואבקש נא אם יוכל מרן שליט"א להעיר דעתו על הנצרך (ובעבור שאעשה חסד ואפרסם ברבים, בעז"ה).

א. הרואה ירושלים בחורבנה אומר "ציון מדבר היתה ירושלים שממה", וכשרואה בית המקדש בחורבנו אומר "בית קדשינו ותפארתינו אשר הללך בו אבותינו היה לשריפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה".

ב. חייב להשתחוות ולקרוע טפח בעמידה, בידו, ולא בכלי (ומ"מ יכול לקרוע תחילת הקריעה בכלי אם קורע טפח בידו), מצד שמאל, לאורך הבגד או באלכסון (אבל לא לרוחב הבגד), ולבכות ולהתאונן ולהתאבל על חורבן ביהמ"ק ולקונן ולומר מזמור ע"ט שבתהלים.

ג. מי שאינו קורע קריעה נפרדת על ראיית ירושלים בחורבנה יכוון בקריעתו על מקום המקדש שקורע גם על חורבן ירושלים.

ד. לפני הקריעה יאמר "ברוך [אתה מלך העולם] דיין האמת (בלי שם ומלכות) כי כל משפטיו צדק ואמת, חצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, ק-ל אמונה ואין עוול צדיק וישר הוא, ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו".

ה. נוהגים לקרוע רק את הבגד העליון, ואפשר לייחד בגד ולקרוע בו בפעם הראשונה טפח, ואח"כ כל פעם מספיק להוסיף משהו על הקריעה הראשונה, ויכול לקרוע בו אפילו ק' פעמים. ומיד אחרי הקריעה יכול להחליף הבגד שקרע בו וללבוש בגד אחר.

ו. בערב שבת ומוצ"ש (אפילו אם הולך עם בגדי שבת), בראש חודש, חנוכה, ופורים צריך לקרוע, אבל בחוה"מ לא צריך לקרוע.

ז. אין להקנות בגדיו למישהו אחר כדי להיפטר מקריעה כיוון שזה הערמה.

ח. כל הנ"ל הוא רק אם עבר ל' יום שלא ראה את ירושלים בחורבנה.

ט. בכל הנ"ל אין חילוק בין איש לאישה, אבל קטן פטור מלקרוע, וכן חתן וכלה בתוך שבעת ימי המשתה, אבל ביום חופתם לפני החופה צריכים לקרוע.

י. מותר לגשת עד הכותל המערבי, ולפי החזו"א יש לזהר שלא להכניס אצבעותיו בין אבני הכותל, ויש מי שכתב שטוב להתרחק ממנו כשיעור י"א אגודלים. (כ- 25 ס"מ).

תשובה: הדברים נראים נכונים.

(נט)

הליכה כשפניו לעבר הכותל

האם צריך כשיוצאים מהכותל ללכת לאחור כשפניו לעבר הכותל, ומה שיעור הזמן או הדרך שצריך.

תשובה: עד שאינו רואה.

ענפי חיים

(עמ' קמח, קנ). ו'. בער"ש כ' צריך לקרוע- מרן שליט"א (שערי דן, שם). אבל בחוה"מ- אורחות רבנו שם (עמ' קמט). ז'. אין להקנות- מרן שליט"א (שם), שבט הלוי (ח"ז סי' עח). ח'. אם עבר ל' יום כו'- שו"ע (שם ס"ה), ושע"ת (סק"ב). ט'. אין חילוק בין איש לאישה- מרן שליט"א (שם). קטן פטור כו'- אורחות רבנו שם (עמ' קנד). וכן חתן וכלה כו'- אפריון לשלמה להגרי"א דינר שליט"א (פי"ב ס"ה). אבל ביום חופתם כו'- משוש כל הארץ להגר"ש דבילצקי זצ"ל (עמ' 37). י'. יש לזהר שלא כו'- אורחות רבנו (שם). י"א אגודלים כו'- אבן ישראל להגרי"י פישר זצ"ל (סי' תקסא ס"א).

נו. הנה זה חידוש גדול, ומרן שליט"א עצמו אינו נוהג כן, כמבואר בספר 'אלא ד' אמות של הלכה' (פנ"ד ס"ח): **'כשיוצא מן הכותל, יוצא ופניו כלפי הכותל במשך ד' אמות', ע"כ.**

נו. הנה קיצור הדינים הנ"ל הם מהספר היקר 'לחיות כהלכה', ואביא בזה את מקורותיו להלכות אלו, לפי סדר הסעיפים: א. אומר וכו'- שו"ע (תקסא, ב), ולבושי שרד שם. ב'. חייב להשתחוות- משנ"ב (שם סק"ו). לקרוע טפח- שו"ע שם. בידו- שו"ע (שם, ס"ד). ולא בכלי- משנ"ב (סקי"ב). ותחילת הקריעה וכו'- אמרי יעקב (על החכמת אדם) להגרי"מ שטרן שליט"א (א, מא). מצד שמאל- משנ"ב (סקי"ג). לא לרוחב הבגד- פתחי תשובה (יר"ד סי' שמ, סק"ב), אמרי יעקב שם. מזמור ע"ט וכו'- משנ"ב (סק"ו). ג'. מי שאינו קורע כו'- אורחות רבנו (ח"ב עמ' קנא). ד'. לפני הקריעה כו'- מועדים וזמנים (ח"ה סי' שמח אות ב). מלך העולם- אגרות משה (יר"ד ח"ג סי' קכט). ה'. ואתה צדיק וכו'- משנ"ב (סק"ו). ה'. אפי' ק' פעמים- מרן שליט"א (שו"ת שערי דן, לבעמח"ס לחיות כהלכה). יכול להחליף- אורחות רבנו שם

שהרי פניו למזבח, ואינו מחזיר לו אחוריו, עכ"ד. ולכאור' הטעם דאסור להחזיר אחוריים למזבח ה' משום דזה מגונה, ומזה בא גם הטעם דכשבאין לכותל המערבי נוהגין לחזור עם פניו לכותל בלי להסתובב אחורית שהרי השכינה שם.

ובאמת במה שכתבנו דמנהג מרן שליט"א עצמו לילך ד' אמות, שוב הראוני דבס' ארחות רבנו (ח"א עמ' שכ) נדפס 'הנהגות מו"ר' בנסיעתו לכותל המערבי, ושם באות ו' כתב: 'התפלל תפלה קצרה בע"פ כחמשה עד עשרה רגעים ונשק את הכותל וחזר אחוריו ופניו לכותל, וכך חזר כחמשה עד שבעה מטר ואח"כ כל משך מהלך עלייתו מהכותל, עד שהגיע למעלה לרחבה העליונה הלך מצודד קצת לצד שלא יראה אחוריו לכותל'.

וכן נדפס בארחות רבנו ח"ב (עמ' קנ אות ו), אך ע"ש בסוף אות ז מנסיעה אחרת של מרן הקה"י זצ"ל: 'בעת עזבו את הכותל לא הקפיד הפעם כמו בפעמים הקודמות ללכת אחורה עם פניו לכותל או מוטה לצד אלא הלך מהכותל כרגיל (ואפשר מפאת הגשם הי' קשה למו"ר לחזור עם פניו לכותל)', ע"כ. וכן בס' אשכבתיה דרבי (ח"ב עמ' קסח): 'כשהיה רבינו בכותל המערבי וביקש לחזור, הלך לאחוריו מרחק רב כשפניו לכותל, כשראה אנשים עולים להר הבית רח"ל, צעק בכאב: זו רשעות, זו רשעות!', ע"כ.

וראה בס' קום התהלך בארץ (עמ' פט) שהביא שכתב לו הגר"א נבנצל שליט"א על השאלה אם מותר להפנות את הגב לכותל המערבי, והשיבו 'מקפידים שלא, אבל כמדומני אם הברירה בין גב לכותל לבין גב לס"ת, עדיף גב לכותל'.

ועוד הביא שם מה שהשיב מרן שליט"א (להרב משה קופולוביץ): 'כשאדם יוצא מהכותל המערבי, האם יש ללכת עם הפנים לכיוון הכותל. תשובה: 'ילך לאחור [אם יכול]'.

ויתכן וכוונת מרן שליט"א ע"פ המציאות בזמננו שהכניסה לרחבת הכותל היא מצד שמאל, וכוונת מרן שליט"א שאת כל היציאה הזו ילך לאחור כשפניו כלפי הכותל, ולאחר מכן כשפונה לימין לצאת מהכותל, א"כ אין מפנה גבו כלפי הכותל.

ובמקור הדין, ציין בספר 'אלא ד"א של הלכה' להא דאיתא ביומא (נב, ב), דשם מבואר גבי כה"ג שהיה נכנס לקודש הקדשים ביוה"כ פ': 'החיצונה היתה פרופה מן הדרום ופנימית מן הצפון, מהלך ביניהן עד שמגיע לצפון, הגיע לצפון הופך פניו לדרום, מהלך לשמאלו עם הפרוכת עד שהוא מגיע לארון, הגיע לארון נותן את המחתה בין שני הבדים, צבר את הקטורת על גבי גחלים ונתמלא כל הבית כולו עשן, יצא ובא לו בדרך בית כניסתו, ומתפלל תפילה קצרה בבית החיצון, ולא היה מאריך בתפלתו שלא להבעית את ישראל'.

ופירש"י 'דרך כניסתו. כשם שנכנס כשהולך לדרום עד שהגיע לארון פניו כלפי דרום כך כשיצא לא היסב את פניו לצאת אלא יוצא דרך אחוריו ופניו לארון, ע"כ. ויעוין בתוס' שם (ד"ה יצא) שדנו דביאה דרך אחוריו לא שמה ביאה, מ"מ יציאה דרך אחוריו שמה יציאה, ולכן 'יוצא דרך אחוריו כתלמיד הנפטר מרבו'.

וא"כ סמך יש להנהגה זו, שכמו שהכהן גדול לא היסב פניו לקה"ק ולא הפנה גבו לקה"ק אלא יצא דרך כניסתו - כשפניו כנגד קה"ק, כך נוהגין הידור בכותל המערבי כן.

וחכ"א הראני מקור נוסף מהא דאיתא בסוכה (מו, ב) דכל העולים למזבח עולין דרך ימין ומקיפין ויורדין דרך שמאל, ופרש"י שם (ד"ה ומקיפין) 'ומקיפין ויורדין דרך שמאל. כשהוא בא לירד אינו חוזר על עקביו, אלא מקיף סביב למזבח עד שמגיע לכבש, ויורד במערבו של כבש שהיא לשמאלו בעלייתו, והאי דאין חוזרין על העקב - דאם כן נמצא מהלך לצד שמאלו,

כדרך ביאתו. וכן כהנים בעבודתן ולויים בדוכן וישראל במעמדן כשהן נפטרים לא היו מחזירים פניהן והולכין, אלא מצדדין פניהן והולכין. וכן תלמיד הנפטר מרבו לא יחזיר פניו וילך אלא מצדד פניו והולך וכו'.

וע"ע בשו"ת אבני דרך (חי"ד סי' כו) להגר"א פרינץ שליט"א מה שציין בזה להא דאיתא בסנהדרין (פח, ב) 'שלחו מתם, איזהו בן העולם הבא, ענוותן ושפל ברך, שייף עיף שייף ונפיק, וגריס באורייתא תדירא, ולא מחזיק טיבותא לנפשיה', ופירש"י שם 'שייף. שוחה נכנס ושוחה יוצא, והכי אמרינן בב"ב (ז, א) גבי תקרת הבית שנחבטה, שוף עול שוף פוק'. וע"ע בספר היראה לרבינו יונה שכתב בתו"ד 'יוצא מבית הכנסת בנחת ובדרך כריעה', וע"ע בס' הרוקח (סי' שכד) 'וכשיצא ילך בנחת... היוצא מבהכ"נ אל יפסיע פסיעה דסה, וכשיצא משתחוה לשכינה יוצא', וכן הביא בשל"ה הק' בספרו 'עמק ברכה' (ח"ב אות מא) בשם הרוקח 'יזהר כל אדם כשבא לביהכ"נ או יוצא, שישתחוה כלפי הארון'.

***

[ועי' בס' הזכרון 'שירת מרים' (עמ' ערב, אות ל) שהביא ידידי הרה"ג רבי מרדכי פטרפרוינד שליט"א משם הגה"צ רבי שריה דבילצקי זצ"ל: 'מה שהביא הבאר היטב (סוף סי' קלב) דכשיצא מבהכ"נ לא יצא ואחוריו להיכל אלא יצדד ע"ש, אין צריך להשתחוות בכל פעם אפי' אם יוצא לכמה רגעים ודעתו לחזור מיד, אלא רק כשיצא מבהכ"נ לגמרי שלא על מנת לשוב כעת', ע"כ. והוכיח כן ידידי הגר"מ פטרפרוינד שליט"א מלשון הר"מ בהל' בית הבחירה 'כל שהשלים עבודה ונסתלק לו - אינו יוצא ואחוריו להיכל אלא מהלך אחורנית מעט מעט ומהלך על צדו עד שיצא מן העזרה, וחזינן דרק כשהשלים עבודה ונסתלק לו, וכתב ע"ז הגר"ש דבילצקי זצ"ל שזו ראייה אמיתית.

ועוד הביא שם מס' 'הכותל המערבי - הלכות ומנהגים' (עמ' כז, הע' טו) שהובא מנהגו של מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל: 'ומהרב אהרן גולדברג שליט"א שמעתי שסבו הגאון רבישלמה זלמן אוירבאך זצ"ל היה יוצא מהכותל כדרכו ולא הקפיד ללכת אחורנית, ע"כ.

וידידי הרה"ג רבי מאיר ערבה שליט"א (בעמח"ס מאיר עוז) אמר בזה דיתכן שמנהג העולם לצאת מהכותל, אי"ז משום קדושת הכותל דווקא אלא משום קדושת ביהכ"נ שבכותל, וע"ז כבר כתב הרמ"א (או"ח סי' קלב ס"ב) כתב בסדר יציאת האדם מבית הכנסת: 'וכשיצא מבהכ"נ אומר ה' נחני וגו' ומשתחוה ויוצא' (מהרי"ל), עכ"ל. וכתב המ"ב שם (סקי"ח) 'ומשתחוה ויוצא. דבמקדש נמי כשגמרו העבודה היו משתחוין ויוצאין, ועיין במ"א, עכ"ל. ולשון המג"א שם (סק"ו) הוא: 'מהרי"ל עשה ג' השתחוואות כשהלך ממקומו למול ארון הקודש ובצאתו מפתח ב"ה בכל פעם כתלמיד הנפטר מרבו (דרכי משה). כשיצא מבהכ"נ לא יצא ואחוריו להיכל, אלא יצדד, וכן בירדתו מהתיבה, עכ"ל. וע"ע בביאור הגר"א שם דיש מקור לזה בתמיד (לג, ב) דבגמר עבודת הכהן - השתחוה ויצא (וע"ע ברמב"ם פ"ז מהל' בית הבחירה ה"ד, והבאנו לשונו לעיל). [ועוד כתב לי, דאפשר וכיון שלא ברור היכן היציאה בכותל, לכן הולכים הפוך עד היכן שיצא הספק מליבו. ויתכן דסגי שיפנה היכן שמתחיל הגדר, וכן בסוף כשיצא מעבר לגדר שאז הוא כמחיצה, ושם ודאי אינו חלק מהבית כנסת שבכותל].

ובאמת שהכל חד הוא, דביומא שם (נג, א) אמרי' עלה ד'יצא ובא לו דרך כניסתו, מנא הני מילי, אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן אמר קרא (דה"י ב, א יג) 'ויבוא שלמה לבמה אשר בגבעון ירושלים', וכי מה ענין גבעון אצל ירושלים, אלא מקיש יציאתו מגבעון לירושלים - לביאתו מירושלים לגבעון, מה ביאתו מירושלים לגבעון פניו כלפי במה כדרך ביאתו, אף יציאתו מגבעון לירושלים פניו כלפי במה

יצאנו דיציאה דרך אחוריו לא שמה יציאה, ובכוונה זו יתנהג האדם בהליכתו של היום באופן הנעלה בהתדבקות לבוראו יתברך, ודפח"ח.

***

והנה כמו"כ כשאלתי מקמיה הגאון רבי **יוסף ליברמן** שליט"א (בעל 'משנת יוסף') מה מקור העולם שנוהגין כן, וכתב לי בזה"ל: 'היכן מקור מנהג האנשים שכשיוצאים מהכותל הולכים לאחור כשפניהם אל הכותל, ומהו שיעור הדרך או הזמן שצריך. תשובה: **ע"י שו"ע (יו"ד סי' רמב, טז) שיעדד עצמו**, ע"כ. וכן כששאלתי קמיה הגאון רבי **אביגדר נבנצל** שליט"א מה המקור למנהג זה, כתב לי **'כך צריך לצאת מרבו'**.

ובשו"ע שם מובא בהלכות כבוד רבו ות"ח: "ולא יתפלל לפניו, לא לאחוריו ולא בצידו, ואין צריך לומר שאסור להלוך בצידו, אלא יתרחק לאחר רבו. ולא יהא מכוון כנגד אחוריו, אלא יצדד עצמו לצד אחר, בין כשמתפלל עמו בין כשהולך עמו. וחז"ל אמרו הכל מותר".

ובביאור הגר"א שם (ס"ק מד) ציין ע"ז המקור ליומא (לז, א) דשם איתא, אמר רב יהודה המהלך לימין רבו הרי זה בור. ומקשי' ע"ז בגמ' מהא דתנן התם דהסגן בימינו של כה"ג, וראש בית אב בשמאלו, והא ראוי לכבד הכה"ג כרבו, וא"כ איך עומד הסגן מימינו. ועוד תניא, שלשה שהיו מהלכין בדרך, הרב באמצע, (תלמיד -) גדול בימינו, (ותלמיד -) קטן משמאלו, וכ"ז דלא כר"י דתלמיד המהלך לימין רבו ה"ז בור. ומשנ, תרגומא רב שמואל בר פפא קמיה דרב אדא, אלא כדי שיתכסה בו רבו (דאין הכוונה שילך מימינו ממש, אלא מאחוריו - שאם ילך אדם מאחורי רבו, לא יראה את הרב, שיכסוהו שני תלמידים מאחור, א' מימינו וא' משמאלו). ומקשינן ע"ז, והתניא המהלך כנגד רבו הרי זה בור, אחוריו רבו הרי זה מגסי הרוח. ומשנ, דמצדד אצדודי (והיינו דמה שאמר רב שמואל בר פפא 'כדי שיתכסה בו רבו', אין הכוונה שילכו מאחורי

וכע"ז הביא (עמ' רסג, אות מז) מהגאון רבי **נתן קופשיץ** שליט"א: 'מש"כ הבאה"ט בשם המהרי"ל שיש להשתחוות מעט כשיוצא מבית הכנסת, מסתבר דהיינו דוקא כשיוצא יציאה גמורה, ולא כשיוצא לקחת איזה ספר וכדו' וחוזר מיד [ומסתבר שגם כשיוצא לבית הכסא וכדו' אין זה נחשב ליציאה גמורה, כיון שחוזר תיכף], עכ"ד, וצ"ע. וע"ע בס' איש על העדה (עמ' לב) שהובא על מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל: "כשיוצא רבינו מביהכנ"ס לא נהג להשתחוות ואף לא נהג לומר שום פסוק, וע"ש בהערות (הע' ג) שהביא ממקור נאמן דמרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל לא נהג להשתחוות וגם לא אמר שום פסוק זה, וכשנשאל על זה אמר שבמדינות ליטא לא נהגו בזה, וצ"ע.

ושוב הראוני שדעת מרן שליט"א שכל דין השתחוויה זו היא רק כשיוצא מתפילה, ולא כשיוצא מלימודו, דהרמ"א הביא כן בהלכות תפילה כחלק מתיקוני התפילה. ורק בגמר התפילות, ואפי' שדעתו לשוב מיד, כיון שזה גמר התפילה וצורת התפילה. ובס' 'אלא ד' אמות של הלכה' (פס"ז סי"א) הובא בזה"ל: '**כשיוצא מבית הכנסת יוצא מהפתח השני וכדלהלן פי"ח (ע"י מ"ב סי' קנא סקכ"א), ולא משתחוה**. דלא כמש"כ ברמ"א סוף סי' קלב ס"ב ומשתחוה ויוצא, ואמר **לי שבד"כ בעת שמונשק המזוזה ביציאה מבית הכנסת מרכין ראשו מעט, א"כ די בזה**, ע"כ. ואין למדין הלכה מפ"י מעשה, וכנראה גם משום חולשתו של מרן שליט"א נוהג כן].

וע"ע דבר נחמד שהביא בשו"ת אבני דרך שם מס' יד אב (עמ' קפו) שביאר עפ"מ דאמרו בחולין (י, ב) בענין ראיית כהן את הנגע, דכתיב 'ויצא הכהן וטמא את הנגע', ואמר אביי **יציאה דרך אחוריו לא שמה יציאה**, וא"כ הכ"נ אומרים אנו להקב"ה - שאין אנו עוזבים אותו ואת ההתדבקות אליו יתברך, אלא אפי' שנצא עכשיו לפעולות אחרות, אך מ"מ ה"ז כאילו לא

שערי נחמה להגר"י טשזנר שליט"א (עמ' קכא, הע' נט) מה שעורר בשם הרבה גדולי ישראל שמחו טובא באותם הרוקדים בכותל, דלשמחה מה זו עושה, למהד"ד למי שהי' עשיר בעל אחוזה ונכס רב ונשרף כל רכושו פרט לכף כסף אחת והוא שמח ועלז בתוף ובמחול עם אותה הכף... ודי בזה. וע"ש מה שהביא מהגרש"ז אויערבאך זצ"ל דבאופן של 'וגילו ברעדה' יש להתיר, ואכמ"ל].

[ובדרך אגב, אציין למש"כ השפת אמת ביומא (לז, א) דרך בהליכה אין דרך ארץ להלוח לימין רבו, אבל בעמידה לית לן בה. והוכיח מהא דמצינו באהרן וחור שתמכו ידי מרע"ה מזה אחד ומזה אחד. ובס' דף על הדף (יומא שם) הביא מנכדו הלב שמחה (אמרים לפורים) שהק' מאי ראיא משם שהיה בהכרח לתמוך בידו, כדכתיב וידי משה כבדים. וע"ע מש"כ מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א (חשוקי חמד שם) לדון לפי טעמו של המאירי דביאר דהמהלך לימין רבו ה"ז בור משום שצריך התלמיד לעמוד בצד שמאל של רבו ולשמשו ולשרתו ביד ימין הקרובה לרב, ודן מוח"ז שליט"א בתלמיד שנקטעה יד ימינו דאולי ילך בימין הרב וישמשנו ביד שמאלו, אך כ' שם דלא פלוג ותמיד ילך בשמאל רבו, עיי"ש, ויל"ע עוד בכ"ז].

***

והנה באמת לא שייך לילך לאחור ממשי, וכן מדויק לשון הגמ' 'דמצדד אצדודי', וכן מדויק בלשון הרמב"ם (פ"ז מהל' בית הבחירה ה"ד): 'כל שהשלים עבודה ונסתלק לו אינו יוצא ואחוריו להיכל אלא מהלך אחורנית מעט מעט ומהלך בנחת על צדו עד שיצא מן העזרה, וכן אנשי משמר ואנשי מעמד ולוים מדוכנן כך הם יוצאים מן המקדש כמי שפוסע אחר תפלה לאחוריו, כל זה ליראה מן המקדש'. וכן כתב להדיא הכסף משנה שם: '...ומשמע דמצדדין

רבו ממשי, אלא שיצדדו עצמם מעט לאחור, וכיסו מקצת בצד רבם, באלכסון). ומזה חזינו דהמהלך אחורי רבו צריך שיצדד עצמו קצת [והמקור הוא גם מיומא נג, א, וכמו שהבאנו למעלה בסמוך].

אלא דאם המקור לזה הוא מכבוד רבו, הרי שבזה פסק השו"ע 'וחוץ לארבע אמות הכל מותר', וכמו שביאר שם הגר"א (ס"ק מה) דרשות אחרת הוא, וכן מבואר בש"ך שם (סק"ל), עיי"ש. א"כ בודאי שבכותל המערבי, כל שרחוק ד' אמות מן הכותל, לא יתחייב לילך כשפניו מול הכותל.

ואסיים בדבר חיזוק על קדושת הכותל המערבי, דהנה ראה מש"כ הזוהר הק' (פ' שמות, דף ה, ב): 'ר' יצחק אמר, אתי מלבנון כלה, דא איהי שכינתא, אתי מלבנון תבואי, מאתר בי מקדשא דלעילא, תשורי מראש אמנה, מאתר בי מקדשא דלעילא, ומאתר בי מקדשא דלתתא, דאמר ר' יהודה מעולם לא זזה שכינתא מכותלי דמערבא, דבי מקדשא, דכתיב הנה זה עומד אחר כותלנו, והוא ראש אמנה לכל עלמא' (וע"ע באוצרות רמח"ל, עמ' רנא).

וע"ע בכף החיים (סי' קנא סקע"ו) 'ומכאן תוכחת מגולה בענין כותל מערבי שנשאר לנו פליט מחורבן ביתנו ומחמד עינינו ובפרט שלא זזה משם שכינה כמ"ש בזוה"ק פ' שמות דף ה' ע"ב ושמות רבא פ"ב ובמדבר רבא פ"א, שצריך לזיזה ביותר ולנהוג בו כל כבוד שבעולם, וחלילה וחס לסתור ממנו שום דבר, וגם שלא לעשות בו שום דבר של בזיון ח"ו, ולא כקצת אנשים פתיים שתוחבים שם מסמרים ועי"ז לפעמים ישתברו ג"כ מן האבנים, וגם יש אנשים שמניחים שם נר דלוק ומשחירים הכותל מן העשן, וזה חוץ מן האיסור שמשתמשין בו אלא מי שרוצה להדליק יניח על הכסא חוץ לכותל, וגם מה שיש שכותבין שמם על הכותל יש לזיזה בזה כי אין זה מן הכבוד ללכלך הכותל בצבעים, והנזהר ישא ברכה, עכ"ד [וע"ע בס'

שהיה משה פניו כלפי הענן וירד כדרך עלייתו, מה עלייתו פניו אל הענן אף ירידתו כן, וכן הכהן גדול ביום הכיפורים יוצא מבית קדשי הקדשים דתנו יצא ובא לו דרך כניסתו, עכ"ל. הרי חזינו מדבריו דדייק הקרא להיפך ממש, דאדרבה, משה נפטר מאת השכינה כשפניו כלפי השכינה, וכמו דקיי"ל גבי תלמיד הנפטר מרבו, אע"פ שהיו הלוחות בידו. [וכתב שם דיש מקום לחלק כנ"ל, דדלמא שאני פטירה מנותן התורה מרב רגיל, אך מלשון רבינו חננאל משמע שמשה רבינו קיים את הדין הרגיל שנפסק בגמרא לגבי כל תלמיד, ואם כן יש ראייה שלמרות שמחזיק ספר תורה בידו, צריך ללכת מלפני הרב לאחריו]. עכתו"ד.

[ועוד ע"ש מה שהביא מחמיו מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שהקשה בדברי הגמ' למה לי קרא דכך יש להפטר מרבו, הא מילתא דדרך ארץ היא, ומסברא אנו מבינים שהציאה כשגבו מול רבו הוי דרך בזיון. וביאר בזה מרן הגרי"ש זצ"ל עפ"ד התוס' (נב, ב ד"ה יצא) דהקשו דביאה דרך אחוריו לא שמה ביאה, ותירצו דיציאה דרך אחוריו שמה יציאה, כדאמר הכא דאע"ג דכתיב ויצא אל המזבח, יוצא דרך אחוריו כתלמיד הנפטר מרבו. וא"כ הו"מ למימר דיציאת כה"ג כשגבו מול הפתח לא נחשבת ל'ויצא' אף שהיא דרך ארץ, כי אמנם בדרך כלל יש לנהוג בדרך ארץ, אבל כשכתוב בתורה 'ויצא' אולי יציאה דרך אחוריו לא שמה 'ויצא', ומשום הכי בעי קרא ללמדנו דכשהולך לאחריו כשהוא דרך ארץ מקיימים 'ויצא אל המזבח', עיי"ש].

***

ואסיים במה שדנו הפוסקים אם מותר לעמוד כשאחוריו כלפי ארון הקודש, וכגון, דרשן הדורש אל העם, דהנה ברמב"ם (פ"י מהל' ס"ת ה"י) ובשו"ע (יו"ד סי' רפב סט"ו) איתא דחייב אדם לנהוג כבוד גדול בס"ת ולא יחזיר לו אחוריו אא"כ היה גבוה ממנו י' טפחים, וישב לפניו באימה וביראה ובפחד וכבוד ראש וכו', יעו"ש.

דקתני היינו משום דא"א לאדם לילך לאחריו לגמרי, וכן א"א לו לילך לאחריו אלא מעט מעט אף על פי שהוא מצדד, ולפיכך כתב רבינו מעט מעט. ומ"ש בנחת איני יודע לו טעם דבכלל מעט מעט הוא, וסמ"ג השמיטו, עכ"ל.

והנה בהאי דינא דאין לתלמיד להפטר מרבו כשמפנה גבו לרבו, ראיתי למוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א שדן (חשוקי חמד יומא נג, א) בתלמיד שעמד לפני רבו, וספר תורה בידו, והוצרך לילך מלפני רבו, מי לצדד פניו כלפי רבו, או דלמא מאחר ומחזיק ס"ת בידו, יכול לצאת כדרכו, דאולי הוא גנאי לס"ת אם יצא שלא כדרכו, דכבודו של הספר תורה הוא שהמוליך אותה ילך כשפניו כלפי היציאה ולא כשפניו אחורנית.

וכתב שם מוח"ז שליט"א עפמ"ש הגר"י קמינצקי זצ"ל בספרו 'אמת ליעקב' עה"פ 'ויפן וירד משה מן ההר ושני לוחות העדות בידו' (שמות לב, טו), דצ"ב מה הוסיפה התורה תיבת 'ויפן', ולא רק וירד משה מן ההר, וביאר בזה הגר"י קמינצקי זצ"ל דהתורה מספרת שהלך בזריזות בשליחותו של מקום, עד שלא הלך מלפני המקום כתלמיד הנפטר מרבו, אלא פנה ביציאתו מפני שאמר לו המקום קום רד מהר מזה (דברים ט, יב), נמצא שהולך בשליחותו של מקום ואינו נפטר ממנו, עכ"ד.

ולכאור' מוכח מדבריו דגם כשס"ת בידו חייב התלמיד ללכת לאחריו, דאל"כ ה' אפשר לבאר בפשיטות דמרע"ה לא הלך לאחריו כיון דלוחות הברית היו בידו. אך יש לדחות דיתכן שכשתלמיד נפטר מרבו ומחזיק ס"ת בידו לא צריך לצדד פניו, ושאיני משה רבינו שנפטר מאת נותן התורה, שבזה ודאי יש לכבד יותר את נותן התורה מהלוחות, משא"כ ברב רגיל.

והביא מוח"ז שליט"א מש"כ בספר 'מגדל חננאל' (לרבינו חננאל מבעה"ת, נדמ"ח ברלין תרל"ו) שפירש למה כתיב 'ויפן' וירד מן ההר, מלמד

(ס)

קריעת בגדיו בחנוכה

אדם ההולך בחנוכה לשירד בית מקדשינו, הכותל המערבי, האם חייב לקרוע בגדיו זכר לחורבן.

תשובה: כן.

עניני חיים

ישראל תורה הוא, מ"מ מי שלא הוטל עליו ע"י הציבור לדרוש וכוונתו לכבוד עצמו לבד, ענוש יענש על כך וכו', יעוי"ש. וע"ע בשו"ת חלקת יעקב (י"ד סי' קלד) שדן בנערי בר מצווה שדורשים כאחוריהם כלפי ההיכל, שהרי אין כוונתם לשם שמיים אלא כי מצוים אותם, ואולי הוי ביזוי, והסיק שם דשרי כיון דעי"ז מתלהב ליבם לתורה וליראה להגדיל תורה ולכבדה, ויום זה נחרת בזכרונם לעד ויש בזה כבוד שמיים.

וכן גבי 'בואי לשלום' שאומרים בקבלת שבת, שנוהגים ע"פ האר"י ז"ל [שער הכוונות (דף סג ע"ד), והובא בפמ"ג (או"ח סי' רסב א"א סק"ג)] שכל הקהל מסתובב כלפי פתח בית הכנסת ולקבל פני שבתא מלכתא, ואע"ג דנמצא שעי"ז אחוריהם כלפי ההיכל, מ"מ, כתב בשו"ת רבי עזריאל היילדסהיימר זצ"ל (או"ח סי' רב) דחזינן מזה דאין איסור לעמוד כשאחוריו כלפי ההיכל כיון דהוא גבוה י' טפחים, וע"ע בתורה תמימה (במדבר פרק ו, הע' קלט), וכ"פ בשער הציון (סי' קנ סק"ג) דברשות אחרת מותר אבל לא בקביעות, ע"ש, ויש עוד להאריך בכ"ז, ואכמ"ל.

נח. דלא מצינו בשום פוסק פטור מלקרוע בזמן זה, ורק בחול המועד, וכמבואר לעיל (תשובה נח, אות ו).

ועיין בשו"ת בצל החכמה (ח"ב סי' יב) שדן **הגר"ב שטרן** זצ"ל אם בפורים יש לקרוע או לא, וז"ל:

ובשו"ת פאר הדור (סי' עח) נשאל הרמב"ם במה שהיו נוהגים באלכסנדריה מימות הקדמונים שהכהנים היו עולים להיכל שבו נמצאים ספרי התורה והיו עומדים שם ונושאים כפיהם, ופעמים היה ההיכל פתוח. ורצו לאסור דאחוריהם על ההיכל. והשיב הרמב"ם, דאם היו הספרים גבוהים מן הארץ י' טפחים, חלקו כבוד לעצמם וליכא איסורא לכהנים שאחוריהם יהיו לשם. וכן נתפשט המנהג.

ומצינו כבר כע"ז בתוספתא במגילה (פ"ג ה"ד): 'כיצד היו הזקנים יושבים בביהכנ"ס, פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי הקודש' (וכ"פ הרמב"ם פי"א ה"ד), וכתב הב"י (או"ח סי' קנ ס"ה, ד"ה וכיצד) שהותר כן מפני כבוד הציבור. אך ה"ט"ז (שם, סק"ב) כתב בשם הלבוש דיש ליזהר מכך כי גנאי הוא. וביאר הפמ"ג (משב"ז שם, בסוה"ס) דדוקא בקביעות איכא גנאי, אבל בעראי לא. וכמ"ש ה"ט"ז גופיה (י"ד סי' רפב סק"א) דהרב שדורש לפני ארון הקודש ואחוריו לשם, שרי, כיון דזה רשות אחרת וגם כיון דהוא עראי (ומשמע דבקביעות אסור לכ"ע).

ומבואר דמעיקר הדין אם הס"ת מונח בארון בגובה י' טפחים שרי לעמוד, ורק לישיב בקביעות אסור, ויש מתירים מפני כבוד הציבור. ובשערי אפרים (פתחי שערים, שער ג, אות ו) כ' דאף דבדרך עראי שרי לדרוש כשאחוריו כלפי ההיכל, וכן נהגו הרבה גדולים ומנהג

עניינים שונים על סדר התורה והש"ס

(סא)

אם עבר אליעזר באיסור ניהוש

מבואר בפרשת חיי שרה שאמר אליעזר עבר אברהם שהיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כרך וכו' היא הנערה אשר הוכחת לעבדך ליצחק וכו'. וצ"ע אמאי לא הוי איסור דלא תנחשו.

(ובאמת, הר"מ בפ"א מהל' ע"ז ה"ד כתב דוגמא לאיסור "וכן המשים סימנים לעצמו אם

ענפי חיים

שאלתו ורצונו לשמוע חו"ד העני', וה' יעזרנו עדכ"ש להורות כהלכה'.

ובהמשך דבריו כתב: 'ובנוגע ליום הפורים, הנה כתיב ב' (אסתר ט' כ"ב) 'לעשות אותם ימי משתה ושמחה, ואמרו חז"ל (מגילה ה' ב') שמחה, מלמד שאסורים בהספד ע"ש. וא"כ לכאורה כמו כן אין לקרוע בה שהוא משום צערא ומבטל את השמחה שהוא מחוייב בה באותו יום. - אבל באמת זה ליתא שהרי קורע הוא בפורים על כל קרוביו שחייב לקרוע עליהם בימי החול. ואפי' חוה"מ שחייב השמחה בו מה"ת עיי' שו"ע או"ח (סי' תקכ"ט סעי' ב') ובאחרונים שם, ואפי"ה מבואר בשו"ע או"ח (סי' תקמ"ז סעי' ו') שקורעין בו על כל קרובים שחייבים להתאבל עליהם, גם להרמ"א שם קורעין עכ"פ על אביו ואמו בכל מקום, ובמקום שאין מנהג יש לקרוע על כולם וכו' גם בשו"ע יו"ד (סי' ש"מ סעי' ל"א) ע"ש. וא"כ י"ל דה"ה שקורעין בפורים גם על ראיית מקום המקדש החרוב, עכ"ד, ע"ש עוד. וא"כ לפי דבריו כל שכן דבחנוכה דנוהג אבילות, אין צד שיהא פטור מלקרוע, ודו"ק.

'אשר שאל מעכ"ת נר"ו בקשר לדין המבואר בשו"ע או"ח (סי' תקס"א סעי' ג'), דהרואה בית המקדש בחורבנה אומר בית קדשינו וכו' וקורע וכו', ורצון מעכ"ת לדעת אם גם הרואה את מקום המקדש ביום הפורים חייב לקרוע או לא. ומביא מס' ארץ ישראל (פכ"ב אות י"א) מחלוקת חכמי ירושלים בנוגע לערב שבת אחר חצות אם חייבין לקרוע ומסיק שם שיש להקל. ובס' הר הקודש עמוד י"א מביא מגדולי ירושלים, דברואה מקום המקדש בערב שבת ועי"ט אחר פלג המנחה ואחר שכבר קיבל עליו שבת אינו קורע. ברם בס' זר התורה בהל' קריעה בסוה"ס מביא שאין להקל כלל בזה. ודעת מע"כ שאם גם בע"ש צריך לקרוע אז בודאי שגם בפורים כן, אלא דמספק"ל להסוברים שבערב שבת אינו קורע, אם גם בפורים הדין כן שלא לקרוע. - עוד מספק"ל, את"ל דבפורים אינו קורע, איך הדין בפרוז שנהג פורים במקומו בי"ד, ולמחרתו בט"ו בא לירושלים ואינו קורא בו ואינו נוהג בו דין פורים, אם גם הוא אינו קורע על ראיית מקום המקדש, כיון שמ"מ יום פורים הוא בירושלים ששם מקום המקדש, ע"כ תוכן

יארע לי כך וכך, אעשה דבר פלוני ואם לא יארע לי, לא אעשה, כאליעזר עבד אברהם, וכן כל כיוצא בדברים האלו, הכל אסור וכו'), וצ"ע היאך באמת עשה, ולא מסתברא שבאיסורא עבד הכי.

תשובה: הוא תפלה.^ט

עניפי חיים

על זכותו של אברהם, ואולי זו כוונת מרן שליט"א בתשובתו 'הוא תפלה', שהתפלל וסמך על זכותו של אברהם אבינו, ואין כאן ניחוש, וצ"ע.

ועי' ברמב"ם רמב"ם (פי"א מהל' ע"ז ה"ד) שכתב: 'אין מנחשין כעכו"ם שנאמר לא תנחשו, כיצד הוא הנחש כגון אלו שאומרים הואיל ונפלה פתי מפי או נפל מקלי מידי - איני הולך למקום פלוני היום שאם אלך אין חפציי נעשים וכו'... וכן המשים סימנים לעצמו אם יארע לי כך וכך אעשה דבר פלוני ואם לא יארע לי לא אעשה, כאליעזר עבד אברהם, וכן כל כיוצא בדברים האלו - הכל אסור, וכל העושה מעשה מפני דבר מדברים אלו לוקה', עכ"ל. והראב"ד שם השיג עליו בחרפיות וז"ל: 'א"א, זה שבשוש גדול שהרי דבר זה מותר ומותר הוא, ואולי הטעהו הלשון שראה כל נחש שאינו כאליעזר ויונתן אינו נחש, והוא סבר שלענין איסור נאמר, ולא היא, אלא ה"ק אינו ראוי לסמוך, ואיך חשב על צדיקים כמותם עבירה זו, ואי הוו אינהו הוו מפקי פולסי דנורא לאפיה', עכ"ל.

ועי' בחידושי הר"ן (חולין שם) שתמה על הראב"ד: '... ודברי הראב"ד ז"ל תמוהין בעיני, שהרי מפורש בגמרא שלענין איסור נאמר דהא אמרינן אלא משום דנחיש כלומר משום הכי לא אכיל, והכא אמר רב כל נחש שאינו וכו' אינו נחש, כלומר ואינו אסור, הרי מפורש שלענין איסור נאמר. ומכל מקום הדבר צריך תירוץ שאי אפשר שהצדיקים הללו הוו מנחשין'.

ולזה ביאר שם: 'וכך נראה לי בתירוצן של

נמ. הנה סוגיא מפורשת היא בגמ' חולין (צה, ב): '...והאמר רב כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיונתן בן שאול אינו נחש'. ופירש"י 'כל נחש שאינו. סומך עליו ממש כאליעזר עבד אברהם, שאם תשקני אדבר בה, ואם לאו לא אדבר בה', עכ"ד. הרי מבואר דאדרבה, ניחוש דאליעזר הוא הוא הניחוש האסור.

ובאמת שבתוס' שם כבר עמדו איך היה מותר לאליעזר לנחש, וז"ל: 'כאליעזר עבד אברהם. ואם תאמור אליעזר היאך ניחש, למ"ד בפ' ארבעה מיתות (סנהדרין נ, ב) כל האמור בפרשת מכשף בן נח מזהר עליו. וי"ל דהוא תנא סבר שלא נתן לה הצמידים עד שהגידה לו בת מי היא, ואף על גב דכתיב (בראשית כד, כב) ויקח האיש נזם זהב וגו' והדר כתיב ויאמר בת מי את, אין מוקדם ומאוחר בתורה, וכן מוכח כשספר דכתיב ואשאל אותה ואומר בת מי את', עכ"ד.

וכן הקשו שם על יונתן בן שאול: 'וכיונתן בן שאול. וא"ת היאך ניחש, ויש לומר דלזרז את נערו אמר כן, ובלאו הכי נמי היה עולה', ע"כ.

וע"ע בריטב"א (שם) שכתב: 'וכיונתן בן שאול. הא ודאי מה שעשה יונתן בן שאול אין בו צד ניחוש, כי סימנין בעלמא מסר אם כה יאמרו עלו ועלינו ובלאו הכי היה עולה, וכן אליעזר עבד אברהם על זכותו של אברהם סמך, כדאיתא בקרא, וחם ליה לעבדא דאברהם דליהו מנחש, והכא הכי פירושו דכל ניחוש שאין סומך עליו כמו שסמכו אלו על סימניהן אינו ניחוש, וכן פירש ר"י ז"ל' עכ"ד, הרי מבואר מדבריו דאליעזר לא עבר באיסור ניחוש משום דסמך

מלכים. ולענין יונתן בן שאול רבינו לא הזכירו ואפשר שלא היה בגירסתו, ואפילו את"ל שהיה בגירסתו אפשר לומר שהוא ז"ל מפרש המאמר באופן דלא תקשי לן הא דיונתן וה"ק כל המנחש ואינו סומך עליו כמו שסמכו אליעזר ויונתן על סימניהם. ומיהו לא דמו דשל אליעזר ודאי הוה נחוש שמיד נתן הצמידים קודם ששאל בת מי את - **ולדידיה לית ביה איסור דבן נח היה וכו'**, עכ"ד, הרי מבואר דבאמת הר"מ לשיטתיה דבן נח מותר בניחוש, ולכן היה מותר לאליעזר לנחש, ודו"ק.

וע"ע ברמ"א (י"ד סי' קעט ס"ד) שכתב: **א"א דאדם מותר לעשות לו סימן בדבר שיבא לעתיד, כמו אליעזר עבד אברהם או יונתן (טור והר"ד קמח), ויש אוסרין (רמב"ם וסמ"א), והחולץ בתום ובוטח בה' - חסד יסובבנו, עכ"ד.**

ושיטה נוספת בדין ניחוש, מצינו ברד"ק (שמואל א, יד י), דכתב לחדש דהחילוק בין ניחוש אסור לניחוש המותר, הוא דניחוש הוא מה שנהגו בעלי הדעות הרעות שקבעו להם מנהג וחוק שאם יארע להם אחד מן הדברים הנזכרים בסנהדרין - **הוא גורם הרעה בעצמו**, או להיפך - **הוא בעצמו גורם הטובה**. ואת זה אסרה תורה, שהוא מדרכי האמוריים דאין להם אמונה וחושבים שהדבר עצמו עושה הרעה והטובה. אבל הרוצה לעשות דבר, ועושה לעצמו אות וסימן כדי לידע אם זהו רצון וחפץ ה' או לא - אין בזה איסור כלל, ולכן אליעזר דעשה סימן לידע איך יורנו ה', **ולא סמך על הסימן עצמו כהוראה מהסימן בעצמו**, לא עבד על האיסור. וכוונת רב בחולין (שם) דכל ניחוש וסימן - הגם שהם מותרים - אם אינם כניחוש שעשו אליעזר ויונתן, דעשו בתחילה הסימן - אינו נחש, והיינו שאין לחוש ממנו ואין לסמוך עליו, יעוי"ש עוד, ויש להאריך בכ"ז, ואכמ"ל.

דברים, שהנחש שאסרה תורה הוא התולה את דבריו בסימן שאין הסברא נותנת שיהא בהם גורם **תועלת לדבר**, או נזק כגון פתו נפל מידו וצבי הפסיק לו בדרך כדאיתא בפ' ד' מיתות שאלו וכיוצא בהם הם מדרכי האמורי אבל **הלוקח סימנים בדבר שהסברא נודעת שהן מורין תועלת הדבר או נזקו אין זה נחש שכל עסקי העולם כך הם**, שהרי האומר שאם ירדו גשמים לא אצא לדרך ואם לאו אצא לדרך אין זה נחש אלא מנהגו של עולם.

'ואליעזר עבד אברהם ויונתן בן שאול וכיוצא מזה תלו מעשיהם, שאליעזר יודע היה שלא היו מזווגין אשה ליצחק אבינו אלא הוגנת לו, ולפיכך לקח סימן לעצמו שאם תהא כל כך נאה במעשיה ושלמה במדותיה עד שכשיאמר לה הגמיאני מעט מים תשיבנו ברוח נדיבה שתה וגם גמליך אשקה, אותה היא שהזמינו מן השמים ליצחק. וכן יונתן בן שאול וכו'... וכל כיוצא בזה מנהגו של עולם הוא, ...ואפשר שאף הרמב"ם ז"ל לכך נתכוון שהמשים לעצמו סימנים בדבר אסור ותולה עליו מעשה לגמרי כמו שעשה אליעזר עבד אברהם בדבר מותר, עכ"ד הר"ן, הרי דלשיטתו כל נחש שיש סברא ומן ההגיון בניחוש זה, אינו עובר באיסור ניחוש, ועל כן אליעזר לא קעבר באיסור ניחוש שהוא דבר מובן שאם היא מושלמת במידותיה כ"כ - היא האשה המתאימה ליצחק, ודו"ק.

ועוד בדעת הרמב"ם, יעויין בכסף משנה (שם) שכתב: **'נראה מדבריו ז"ל [הראב"ד] שהניחוש אסור לבני נח דהא אליעזר עבד אברהם בן נח היה, גם ההגהות כתבו והלא אסור לנחש אפילו לבן נח. ואני אומר דהיינו למאן דאמר בפ' ארבע מיתות דבן נח מזהר על הכישוף, אבל לפום קושטא לא קיי"ל הכי דהא סוגיין דעלמא שבע מצוות שנצטוו בני נח וכ"כ רבינו בפ"ט מהל'**

(סב)

בהנ"ל

ואנוכי חשבתי בדרך אפשר עפמ"ש התוס' בב"מ (כו, ב ד"ה כ"ס) דלצורך רפואה שרי דאי"ז מדרכי האמורי, וא"כ חזינן דכל שאינו עושה כדי להידמות לדרכי האמורי אלא לתועלת, שרי. ולכן התיר אליעזר לעצמו למיעבד הכי (ויתכן שהאידנא בזה"ז אסור, ורק אליעזר שלא מצינו שקיים כה"ת ואולי רק מפאת כבודו של אברהם, כאן הקל).

תשובה: א"צ לכך.

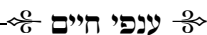
(סג)

קידושין במלאכה שעושה עם האשה

הנה כתב האוה"ח הקדוש (בראשית כט, כא) עה"פ "ויאמר יעקב אל לכן הבה את אשתי כי מלאו ימי ואבואה אליה", וכתב האוה"ח הק' לבאר קושיית חז"ל (הובא ברש"י שם) שאפילו קל שבקלים אינו אומר כן, וביאר עפ"ד הר"מ (פ"ה מאישות ה"ב) דהאומר לאישה ה"א מקודשת לי במלאכה זו שאעשה עמך ועשה אינה מקודשת דהמקדש במלווה אינה מקודשת. וא"כ לכך קאמר יעקב אבינו ללכן שאינו קונה את בתו בשכר המלאכה אלא בביאה (ואבואה אליך).

וצ"ע, דמאי מוכיח האוה"ח מדברי הר"מ הנ"ל, הא הרמב"ם מיירי בבעל שקידש את אשתו במלאכה שעשה עם האישה עצמה, וכאן המלאכה נעשתה עם לכן אביה (ובשלמא אם היתה קטנה, ניחא, דהיא ברשות אביה, אבל הביא מרן שליט"א ב"למכסה עתיק" שהיתה בת כ"ב או כ"א והיאך יועיל שאביה יקבל קידושה).

תשובה: חשש שעשאו שליח^פ.

פ. הנה בשאלה זו, ובתשובת מרן שליט"א, הארכתי כבר בספרי 'מנוחת חיים' (בראשית, פר' ויצא אות ב, עמ' קנז), יעויי"ש מה שהבאנו בזה באריכות, וא"צ לכפול המשנה. ורק אביא כאן מה שכתב לי בביאור דברי מרן שליט"א, מו"ז הגאון רבי רפאל איסר יהודה מלין שליט"א (ראש ישיבת כנסת יהודה, ירושלים): 'כוונת הגר"ח ק, דיעקב חשש שרחל עשתה את אביה שליח

בביאה ולא ה"ל קדושי לאה קדושי טעות, דיעקב ודאי לא היה עושה בעילתו בעילת זנות, והשתא אף אם היה מגרש אחת מהם לא היה יכול לקיים דבר שעתידיה תורה לאסור, ומן התורה איזה מהן שגירש הוה ליה השניה אחות גרושתו כיון דבאמת שניהם היו מקודשות לו, ושניהם ודאי לא היה אפשר לו לגרש ודו"ק, עכ"ל קדשון.

וא"כ גם על דבריו יש להקשות איך התקדשה בעבודה שעבד לרחל ולא ללבן. ויש לבאר בכמה אופנים, וכמו שהבאנו כבר בספרי 'מנוחת חיים', ובעיקר עפ"י הרמב"ם (פ"ט מהל' עבדים ה"ב) דבבני נח האב זכאי בבניו ובנותיו למוכרם לעבדים, ונראה שאין חילוק בין גדולים לקטנים [והמקור לזה הוא בתו"כ בפ' בהר, וכ"ה במנ"ח מצוה שנז' דס"ל דאפי' גדולים ג"כ יכול למוכרם לעבד כנעני, דכ"ז שהם כבושים תחת יד אביהם עדיין נקראים ממונו כשורו וחמורו, ויכול למכור אותם. וכן נדפס בחידושי הרי"ם (יו"ד סי' רסז סעי' יז) מהשפת אמת. אמנם בזכר יצחק (סי' ב) כתב דרק קטנים]. עכ"פ, לכן כתב האוה"ח והמהרש"א שקידושם בעבודה, לפי שבאמת האבא זכאי לקבל את קידושי בתו הגם שגדולה, דהיא ממונו עדיין.

ושוב מצאתי במשך חכמה (בראשית לא, טו) עה"פ 'הלא נוכריות נחשבנו לו כי מכרנו וגו'', כתב שם באריכות לבאר לשון 'מכרנו' היינו מהלכות מכירה ממש, וכמו שביאר שם דבישראל אין הבת ברשות אביה בגדלותה, "אמנם בעובדי עבודה זרה הדין דמוכר בניו ובנותיו לשפחות לעולם, כמו שאמר הכתוב (ויקרא כה, מה) "מהם תקנו וממשפחתם" [רמב"ם פרק ט מהלכות עבדים]. והדין דיש לשכירות מתחילה ועד סוף, והוי מלוה, וכמו דאמרו בקידושין (מז, א), והרמב"ם פסק דמקדש במלוה אינה מקודשת, ובמכר פסק דמלוה מהניא, לכן הקונה שפחה במלוה קונה. ולכן אמרו כי יעקב היה פועל לזמן, והוי שכר פעולה כמלוה, ואם היה כמו

לקבל עבודה קדושי כסף [והסכימה ג"כ שיוכל לזכות בכסף הקידושין] ולכן הדגיש לו שאי"ז אלא מקדש במלוה וצריך קדושי ביאה, עכ"ל.

וכע"ז כתב לי הגאון רבי **אברהם צבי הכהן שליט"א** (רב דקה"ח שיכון ה', ובעמח"ס ויצב אברהם): 'כוונת הגר"ח כנראה, שלפירוש האוה"ח"ק אמר יעקב, שאפילו אם הסכימה להתקדש ע"י שיקדשה אביה בתורת שליח, וגם הסכימה שיקבל אביה הכסף, מדין תן מנה לפלוני ואקדש לך, לא מהני, משום דחשיב מלוה, עכ"ל.

ועוד אוסיף בזה, דהנה כע"ז יתכן להקשות ע"ד המהרש"א (סנהדרין יט, ב) שכתב לתרץ הקושיא הנודעה איך נשא יעקב ב' אחיות, וכתב שם דבלאו הכי קידש את שניהם, דאת רחל קידש יעקב ע"ז ז' השנים הראשונות, והו"ל הנאת מחילת מלוה ומקודשת (ולכן אי"ז מקדש במלוה). וגם את לאה, שרימה אותו לבן, כיון דאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות לכן קידש גם את לאה, וממילא שניהם מקודשות. ואם ה' מגרש אחת מהם – השניה הייתה אחות גרושתו, ולגרש שניהם לא רצה.

[וז"ל המהרש"א שם: '...ו"ל דסבירא ליה דהיה מקדשה בהנאת מחילת מלוה כדאמרינן בפרק קמא דקידושין דאפילו בארווח לה זמן מקודשת כדאמרינן התם. ובהכי יתיישב לי מה שהקשו המפרשים כיון דיעקב קיים כל התורה למה נשא ב' אחיות דהוא דבר שעתידיה תורה לאסור, דיש לומר כי א"א היה לו ליעקב לינצל מאיסור ב' אחיות שעתידיה תורה ליאסר כי באמת רחל נתקדשה לו מן הדין בשכר שבע שנים כמ"ש הבה לי אשתי דהיינו שנתקדשה לו כבר והיא אשתי בשכר ז' שנים, דאע"ג דהמקדש במלוה אינה מקודשת בשכר הנאת מחילת מלוה מקודשת כדאמרינן פרק קמא דקידושין, אך כיון שעדיין אז באמת לבני נח לא נאסרו ב' אחיות הרי גם לאה נתקדשה לו

(סד)

למה רצתה תמנע לידבק בזרע אברהם – זקנה

ברש"י עה"ת (בראשית לו, יב) איתא, שאליו הוליד את תמנע מאשת שער, וכשגדלה רצתה לידבק בזרעו של אברהם ונהייתה פילגשו של אליפז. וצע"ג דתמנע היתה בת נין של אברהם אבינו ע"ה, ומה הרוויחה שנהייתה פילגש לנין של אבהם - דהיינו לאביה.

(ובעצם) זה קשה ממ"נ, דהגמ' בנדרים לא, א אומרת, כי ביצחק יקרא לך זרע ולא בעשו, וא"כ אליפז לא נחשב לזרע של אברהם, אז מה הרוויחה שהתחתנה עם אליפז שאינו נקרא מזרע אברהם, ואם נאמר שאכן לא היה זה ע"פ דין אלא ע"פ הרגשתה, שהיא חשבה מסבא שככה יותר תידבק בזרעו של אברהם אע"פ שבאמת ע"פ דין אינה זרעו של אברהם, וכי איזו סבא יש שבת נין שתתחתן עם אביה יהיה לזה יותר קורבה).

תשובה: יותר קרוב סא.

עניפי חיים

אשתו של שער ויצאה תמנע מביניהם, וכשגדלה נעשית פילגשו, וזהו ואחות לוטן תמנע, ולא מנאה עם בני שער שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב, עכ"ל רש"י. ומקור הדברים בחז"ל (ב"ר פב, יד; וכן בתנחומא פ' וישב סי' א), דאליפז הוליד את תמנע מאשת שער, ולכשגדלה - ורצתה לידבק בזרעו של אברהם - נהייתה פילגשו.

אך הנה התמיה גדולה, דסו"ס מאי אהני לה, ומאי הרוויחה תמנע בכך שנישאה לו טפי מלפני כן, הרי היא הייתה בת נין של אברהם אבינו (דנולדה לאליפז בנו של עשו בנו של יצחק אבינו), ומה הרוויחה שנעשתה פילגש - לנין של אברהם - היינו אביה.

ובשאלה זו הארכתי כבר בספרי 'מנוחת חיים' (בראשית, עמ' קפג), יעו"ש. ואוסיף כאן מה שהראוני בפירושי רש"י (ראה בנחלת יעקב ומנחת יהודה שם) שכתבו על קושיית הרא"ם מנין לרש"י שאליו לקח באיסור את אשת שער,

קידושין הלא אינה מקודשת, רק היה כמו מכר דמועיל במלוה והיה קידושין שלנו כמו מכר, שכן נח יכול למכור בנותיו גם לשפחות ומכל שכן לבעליהן, וזה 'כי מכרנו'. ומשיחתן של אמהות למדין תורתן של בנים, שנחלקו שאול ודוד בפרק ב' מסנהדרין, ודו"ק, עכ"ד המשך חכמה. הרי דלדבריו כל הקידושין כאן היינו מדין מכירה של אב בבתו, ומבואר כדברינו הנ"ל, ודו"ק.

סא. הנה כתיב (בראשית לו, יב) 'ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו ותלד לאליפז את עמלק, אלה בני עדה אשת עשו'. ופירש"י שם 'להודיע גדלותו של אברהם כמה היו תאבים לדבק בזרעו, תמנע זו בת אלופים היתה, שנאמר (פס' כב) 'ואחות לוטן תמנע', ולוטן מאלופי יושבי שער היה, מן החורים שישבו בה לפנים, אמרה איני זוכה להנשא לך, הלואי ואהיה פילגש. ובדברי הימים מונה אותה (דברי הימים א, א לו) בבניו של אליפז, מלמד שבא על

(סה)

פסול קרובים לדון

מבואר בחז"ל (שמו"ר ל, יז) שיעקב אבינו והשבטים דנו את תמר, והם שפסקו את דינה לשריפה. וקשה מדקיי"ל דקרובים פסולים לדון.

תשובה: אין קורבה בבני נח^כ.

ענפי חיים

פי עדים, הרוג על פי דיינין, מה עדים אין קרובין זה לזה אף דיינין אין קרובין זה לזה, והובא גם ברי"ף (סנהדרין ת, ב מדה"ר), ונפסק לדינא ברמ"א (חז"מ סי' ז ס"ט).

והנה מקור הדבר דיעקב ובניו הם שדנו את תמר, הוא במדרש הנ"ל, וזה לשון המדרש: '...ולמה נתן הקדוש ברוך הוא כתר ליהודה והלא לא לבדו הוא גבור מכל אחיו והלא שמעון ולוי גבורים והאחרים, אלא שדן דין אמת לתמר לכן נעשה דין העולם, משל לדיין שבא דין של יתומה לפניו וזיכה אותה, כך יהודה בא דין תמר לפניו שתשרף והוא זיכה אותה מפני שמצא לה זכות, כיצד היו יצחק ויעקב יושבים שם וכל אחיו והיו מחפין אותו, הכיר יהודה למקום ואמר אמיתת הדבר ואמר (בראשית לח, כו) צדקה ממני ועשאו הקדוש ברוך הוא נשיא וכו', ע"כ.

ועוד הראוני בתנחומא (ישן, פ' וישב סי' יז) דאיתא: '...ויוגד ליהודה לאמר זנתה תמר כלתך וגם הרה לזנונים.... והיה יושב בדין שם יצחק ויעקב ויהודה אמרו הוציאוה ותשרף וכו'. הרי דלשיטת התנחומא לא היו יעקב ובניו אלא: שם בן נח, יצחק אבינו, יעקב אבינו, ויהודה [ועי' בפ' הטור הארוך עה"ת שדחה זה: 'ובמדרש יש ששם בעצמו דנה, ואי אפשר להיות כשתדקדק בחשבון שנות דור ודור תמצא שמת כבר'. ובסדר עולם רבה פ"א איתא

הא דלמא לקחה בהיתר אחר ששעיר מת [וז"ל הרא"ם: 'ולכא למימר אכתי מנא להו לרבותינו ז"ל לומר שיש כאן ממזרות, דילמא בהתר נולדה מאליפז שאחר שמת שעיר החורי נשא אליפז את אשתו והוליד ממנה תמנע', יעוי"ש בתירוץ]. ותירצו מפרשי רש"י הנ"ל דאם הייתה בת כשרה א"כ היא עצמה מזרע אברהם, וא"כ מה קמ"ל הכא גדולתו של אברהם הרי בלא"ה היא מזרעו, ומה מוכח שהייתה מזרעו של אברהם באיסור, ולכן רצתה להיות מזרעו של אברהם בהיתר ולא באיסור. אלא דאכתי צ"ב למה נקרא בהיתר, הרי נישאה לאביה, ועדיין אין זה בהיתר, וצ"ע.

וע"ע בנחלת יעקב שם (בקושיית הרא"ם מה הכרחו דרש"י שהיה באיסור), דא"כ שהי' בהיתר, אז הי' מפורסם שהיא בתו של אליפז, ומהו להודיע גדולתו של אברהם - הרי כולם ידעו שהייתה בת נין של אברהם אבינו, ועל כרחך שבא באיסור, והי' בהצנע, ולא נודע עדיין שהיא בתו של אליפז, וחשבו שהיא בתו של שעיר. ויתכן שהיא גם לא ידעה, אלא חשבה שהיא בת שעיר, וזה גדולתו של אברהם שחזרה אחרי זרעו של אברהם.

כב. הנה מקור הדין דקרובים פסולים לדון חדיו לא נמצא בתלמוד בבלי, אלא מקורו מתלמוד ירושלמי בסנהדרין (פ"ג ה"ט, דף יח, ב) 'ומנין שלא יהו הדיינין קרובין זה לזה, אמרה תורה הרוג על

שלשה רועי בקר, רבי מאיר אומר יכול לחזור בו, וחכמים אומרים אינו יכול לחזור בו. והלכה כחכמים דאין יכול לחזור בו, והיינו דהדין חל.

והרה"ג רבי מרדכי וייס שליט"א (ר"מ ישיבת באר החיים, מודיעין עילית) כתב לי על תשובת מרן שליט"א: 'הנה במה שכתב לך שה"ת מרן שליט"א דאין קורבה לבני נח, צ"ע בכמה אנפי. ראשית כל, נידון זה תלוי ועומד בספיקו של הפרשת דרכים האם דינם של האבות הק' והשבטים היה כבני ישראל או כבני נח, וידוע שהאריך בזה טובא, ולפי הצד שהם ישראל, לכאורה דבריו אינם עומדים, ועי' שם שתלה את מחלוקת האחים עם יוסף, שהם סברו שיש להם דין ישראל. וא"כ יקשה דלשיטת יהודה אין להם דין של ב"ג, ואיך דן עם קרוביו.

והיה מקום לחלק בדרך אפשר, שיש הבדל בין קורבה עצמית לקורבה שע"י חתנות, דכיון שתמר היתה קרובה רק ע"י נישואין מצאנו שיש להקל בכך אצל בני נח. אולם זה אינו - א'. דהרי יעקב ויהודה היו קרובים שלא בדרך חתנות, ובעי' שהדיינים לא יהיו קרובים זה לזה. ב'. שהרי כל המעשה שם היה מדין ייבום, כפי שאמר יהודה לבנו - שייבם את אשת אחיו המת, וכפי שפי' רש"י שם, ואם אין להם קורבה, מה שייך כלל ענין של ייבום,

ותו, מצינו כמה קפידות שהיו אצל האבות הק', כגון שיעקב נענש על חוסר כיבוד אר"א כ"ב שנה, הרי שנחשבו קרובים זה לזה וכן כשיעקב נשא אתי אחיות, ופי' הרמב"ן דלכן מתה רחל, מבואר מכל זה דכן היה דיני קורבה אף שנחשבו בני נח, וצ"ע דברי שה"ת שליט"א.

ונראה כוונתו הק', דכאן שהיו בעיקר הדין בני נח אלא שהם קיבלו ע"ע דיני ישראל, היה באפשרותם לנהוג בדינים מסוימים כבני נח. דהיינו, לאחר נתינת התורה אין אפשרות לשנות דין מסוים מחמת הכרח, ואם ישארו שני אנשים בעם ישראל שיהיו אנשים כשרים

דשם ב"נ מת בשנת החמישים ליעקב]. ועכ"פ גם ע"ז יש לשאול כקושייתי הנ"ל דהו"ל קרובים ופסולים לדון יחדיו. ובפרט להמדרש דשם בן נח דנה, קשה דהרי שם היה אביה של תמר, וכדאיאתא במדרש (ב"ר פה, כד), ואיך דן את בתו.

ושוב הראוני שעמד בזה בפרדס יוסף (פרשת וישב, אות נט), ותירץ עפמ"ש בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' צד) דהאבות קיימו את התורה היינו מה שהשיגו בשכלם ובחכמתם. וביאר שם הפרדס יוסף דכוונת הרשב"א שהאבות קיימו רק דברים הנלמדים ע"י חכמה ושכל, אבל לא לימודים הנלמדים בדרשות חז"ל, ופסול קרוב של דיינים אינו ענין שכלי נלמד מהיקש, ולפי"ז י"ל דשם בן נח והאבות לא הקפידו ע"כ [וע"ע בספר הנפלא 'אוצר פלאות התורה' (בראשית, עמ' תקפז) מש"כ בזה].

והראני ידידי הרה"ג רבי משה חליוה שליט"א בספרו 'שפתי אייל' (ענייני חר"מ, אות א, עמ' נב) ששאל ממרן בעל איילת השחר זצ"ל: 'שאלתי למו"ר צוק"ל בהא דכתב בשו"ת איתן האזרחי להגר"א הכהן ראפורט זלה"ה מלבוב (קונט"א לפרשת ויחי, דף מג, א מדה"ז) עה"פ (בראשית מט, טז) דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל, וז"ל: או יאמר שהיה דן את עמו אף שהיו קרוביו ומשפחתו עכ"ז היה דן את עמו כאילו היו הם משאר שבטי ישראל ר"ל כאילו הי' רחוקים ממנו כי לא היה שום משא פנים בדבר עכ"ל, וע"ש. וצ"ב היאך דן את קרוביו. ואמר לי מו"ר צוק"ל דלא כל בני השבט הם קרובים, ושאלתי דהא נקיט בלישניה דגם את משפחתו היה דן, ואמר לי מו"ר צוק"ל דיש לומר דאיייר בקיבלו עליהו (וכמדו' הוסיף דעוד אפשר לומר שהיו קרובים ונתרחקו), ע"כ.

וביאר תירוץ מרן הגרא"ל זצ"ל דקיבלו עליהם, היינו דתנן בסנהדרין (כד, א) 'אמר לו נאמן עלי אבא, נאמן עלי אביך, נאמנים עלי

(סו)

חוב הכבוד של משה לאהרן אחיו הגדול

הרמב"ן בפ' שמות כתב שמשה בענותנותו נהג כבוד באחיו ולא נשקו אלא רק אהרן נשק למשה. וצ"ע דהא חוב גמור הוא לכבוד אחיו הגדול וכדאיתא בכתובות (קג, א) וי' יתירה לרבות את אחיך הגדול. ולמה כתב הרמב"ן דהוי מענותנותו דמשה.

תשובה: אין זה כבודו^א.

— ענפי חיים —

בהר האלוקים וישק לו, וכתב ע"ז הרמב"ן: **וישק לו. אהרן נשק למשה, כי משה העניו נהג כבוד באחיו הגדול, ולכן לא אמר וישקו איש לאחיו,** עכ"ד.

והנה שמעתי בזה ממור"ר הגאון רבי **נפתלי הכהן קופשיץ** שליט"א להקשות עוד ממש"כ הרמב"ן בפ' כי תשא (שמות לב, כא) עה"פ ויאמר משה אל אהרן מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה, וכתב שם הרמב"ן: '...והנה היה ראוי משה להאשים אותו תחלה על חטאתו אשר חטא הוא, ואחרי כן יאשים אותו על אשמת העם, ויאמר, איך חטאת החטאה הגדולה הזאת לאלקים, וגם הכשלת רבים והבאת עליהם חטאה גדולה, אבל משה בענותנותו נהג כבוד באחיו הגדול ולא הזכיר לו רק מכשול העם וכו', עכ"ד. וגם שם תמוה למה רק משום 'ענותנותו' הא חוב גמור הוא לכבוד אחיו הגדול, וכדדרשינן בכתובות (קג, א) מ'כבד את אביך ואת אמך, 'את' לרבות אשת אביך, וא"ו ד'את' - לרבות את אחיך הגדול, ו'את' לרבות בעל אמך, והרי קיים מרע"ה כל התורה עד שלא ניתנה וא"כ מה תלה הרמב"ן מה שכיבד את אחיו הגדול משום שהיה עניו.

ועוד הביא מור"ר הגר"נ קופשיץ שליט"א מש"כ האור החיים הק' (במדבר ט, ו) ויוצדקו הדברים בהאיש משה רבינו עליו השלום שהיה עניו

ות"ח והם יהיו אחים, הרי לא יוכלו לדון מחמת קורבה, ואף שההכרח לא יגונה, מ"מ אין לשנות מה"ת מאומה, אבל באותו דור שמעיקר הדין עוד לא קיבלו את התורה אם הרגישו צורך הזמן לנהוג כבני נח היו יכולים לנהוג כן, וכשרצו להנהיג דין דיינים, והם היו הת"ח היחידים בדור לכך נהגו כך, אפי' שבשאר דברים נהגו כישראל, עכ"ד.

ועוד כתב לי בעצם הקושיא: 'בשאלה זו כבר דן בפרדס יוסף באותה פרשה, וכתב שם תשובה בארוכה בכמה אנפי. וע"ע בספר חבצלת השרון (עמ' תקצג) שהאריך בכמה אנפי להוכיח שלא היה זה דין עפ"י גדרי הדינים שנפסקו בחור"מ, אלא משום מיגדר מילתא, וכדאיתא ביבמות (ז, ב) שכשב"ד רואים שהדור פרוץ בדבר מסוים - מותר להם לדון שלא עפ"י דין התורה, וכפי שהובא שם בגמ' שהיה מעשה וב"ד הרגו אדם שרכב על סוס בשבת, אף שאינו אלא איסור דרבנן, כיון שאותו הדור היה פרוץ בחילול שבת, והואיל ואותו דור היה פרוץ בעריות - דנו אותה בשריפה, משום מיגדר מילתא, עיי"ש באורך. ולפי"ז ברור שיכלו אותם אבות העולם לדונה, הואיל ובין כו"כ זה לא עפ"י דין רגיל של חיובי מיתה, עכ"ד הגר"מ וייס שליט"א.

סג. וז"ל הרמב"ן (שמות ד, כז) עה"פ ויאמר ד' אל אהרן לך לקראת משה המדברה וילך ויפגשו

עצמית כלפי האח הגדול, ע"ש בלשון קדשו (והר"מ לשיטתיה בפ"ו מהל' ממרים הט"ו דחייב בכבוד אחיו הגדול גם אחר מיתת אביהם). אבל הרמב"ן בהשגות שם כתב 'אבל אני מבאר סברתו בזה, אמרו שם בגמרא כתובות הני מילי מחיים אבל לאחר מיתתה לא. הנה ביארו כי זה האיש שהוא בעל אמו אינו חייב בכבודו מפני כבוד עצמו אלא מפני שהוא כבוד לאמו בענין האיש ההוא ה"ז פטור ממנו, נמצא שלא נתרבה כאן מצוה יתירה על כבוד האבות אלא שייכבד אותם בכל ענין שיהיה להם כבוד, אבל אחיך הגדול אם חשבו הראשונים שאין המצוה כן אלא בחיי האבות - לפי שהוא גנאי להם שיתבזו תולדותם והם מצטערים בזה הרבה, ומנהג כל האנשים לייסר בניהם לנהוג כבוד בגדוליהם, וכן נראה שלא נתרבה בו"ו יתירה אלא כעין מה שנתרבה בעיקר התיבה, וא"כ הכל חוזר אל כבוד האבות, עכ"ל.

ומבואר א"כ דס"ל להרמב"ן דאינו חייב בכבוד אחיו הגדול לאחר מיתת אביו, וכיון דהרמב"ן עצמו כתב (שמות ג, ו) עה"פ 'ויאמר אנכי אלקי אביך אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב וגו'', וכתב שם הרמב"ן ד'אנוכי אלוקי אביך' היינו - עמרם אביך, 'ורצה לייחד שמו על הצדיק שמת, לא על החי' וכו'. הרי מבואר דס"ל דעמרם אבי משה ואהרן מת כבר קודם שנתגלה הקב"ה למשה בסנה, א"כ להרמב"ן לשיטתו - לא היה חייב משה רבינו בכבוד אחיו הגדול מדינא, אלא רק משום ענוותנותו הגדולה, וכלשון קדשו של הרמב"ן ז"ל, ודפח"ח.

והנה בעצם דברי הרמב"ן דמשה לא נשק לאהרן משום כבודו, ראיתי להגאון הגדול רבי שמואל יעקב בורנשטיין זצ"ל בספרו 'זאת ליעקב' (שמות, עמ' רסג) דהקשה ע"ז ממש"כ רש"י עה"פ (שמות יח, יז) 'ויצא משה לקראת חותנו וישתחו וישק לו וגו'', וכתב רש"י שם: 'ישתחו וישק לו. איני יודע מי השתחוה למי,

מאד שהיה חולק כבוד לאהרן אחיו ומה גם שהיה גדול ממנו, עוד מצאנוהו שהיה חולק לו כבוד כאמרו ז"ל (מכילתא פרשת בא, פ"ב) שאמרו כשהיו עומדים לפני פרעה משה חולק כבוד לאהרן שיקדים בדיבור ואהרן למשה והיה הדיבור יוצא מבין שניהם, הנה הוא חולק לו כבוד, עכ"ד. וגם בדבריו צ"ע כנ"ל.

ואמור מו"ר הגר"נ קופשיץ שליט"א דבפשוטו היה נראה שדברים אלו אינו חייב מן הדין בכבוד אחיו הגדול, אלא משום מעלה יתירה של ענוותנותו הגדולה נהג כן באחיו הגדול. וזוהי כוונת מרן שליט"א בתשובתו כאן 'אין זה כבודו', והיינו דדבר זה אינו נכלל בכבוד המחויב לכבד לאחיו הגדול. וכ"כ לי הגאון רבי שמואל קהת הכהן גראס שליט"א (בעל 'שבט הקהתי') 'אבל נשיקה לא היא כ"כ כיבוד', וכן כתב לי הגר"א דינר שליט"א 'ע"פ דין מותר, ונהג עניויות יתירה'.

ועוד אמר דכיון שהיה משה רבן של ישראל, לא היה מחוייב מן הדין בכבוד אחיו אלא משום ענוותנותו הגדולה, וכמו שמהר"ם מרוטנבורג לא רצה לראות את אביו כדי שלא יבטל כבוד התורה שלו (עי' רא"ש בקידושין פ"א ס' נז), הכ"נ מדינא אינו חייב בכבודו של אהרן, אלא דבענוותנותו הגדולה נהג בו כבוד. וכעין זה השיבני הגאון רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א 'הרי משה חי' גדול מאהרן בנבואה', וכוונתו דכיון שהי' גדול ממנו בנבואה, א"כ יתכן ואינו חייב בכבוד אחיו הגדול, וכל מה שכבודו הוא משום ענוותנותו.

ושו"ר למו"ר הגר"נ קופשיץ שליט"א שדן בכ"ז בקונטרס 'מעדני כהן' (ח"ב סי' כז, עמ' קכג), ושם הביא ביאור נפלא דהרמב"ן לשיטתו, דהנה בספר המצוות (שורש ג) ס"ל להרמב"ם דמצות כבוד אחיו הגדול הוא מצוה נפרדת וחדשה ואינה חלק ממצוות כיבוד אב ואם, והיא מצוה

ממנו בארכובה או בפס ידיו משום כבוד, וע"ע ברש"י בברכות (ח, ב ד"ה כשנושקין), ובמהרש"א שם. וכ"כ בס' יושר הוריי (עמ' שסב) דמדויק בד' הבאה"ט (סי' רסב סק"ב) 'וינשק ידי אמו בליל שבת כשהיא מברכת אותו', ידיים דווקא הוא דרך כבוד שמחשיב ומכבד השני, ודו"ק.

[ובדרך אגב, ידועה הקו' למה רק יעקב קרא ק"ש ויוסף לא, ומקשים עוד (עי' ט"ז או"ח סי' סו) למה יעקב לא פסק מלקרות מפני היראה וכבוד המלכות של בנו, ובס' רמת שמואל להג"ר שמואל דוד וואלקין זצ"ל ביאר בזה עפ"ד הרמב"ן הנ"ל דמדרך הכבוד הוא שהגדול מנשק את הקטן ולא להיפך, וא"כ נמצא שליפול על צווארו של מלך ולנשקו אינו מכבוד המלכות, ולכן לא הפסיק יעקב באמצע ק"ש, ודו"ק].

וראיתי עוד בס' יקרא דאורייתא (ורות, עמ' שכב) שהביא לבאר בהא דכתיב (רות א, יד) 'ותשנה קולן ותבכינה עוד ותשק ערפה לחמותה ורות דבקה בה', וביאר שם עפ"ד הרמב"ן הנ"ל, דכאן הוא להיפך - הראתה ערפה את חסרון נפשה, **שלא הכניעה את עצמה לפני נעמי הגדולה והחשובה ממנה, אלא היא נשקה לחמותה, כאילו הייתה הגדולה ממנה**, ודו"ק.

ועוד ראיתי בס' מטעמי יעקב להגרי"י פיש שליט"א (עמ' עח) דביאר הא דכתיב (בראשית לג, ד) 'וירץ עשו לקראתו ויחבקוהו ויפל על צווארו וישקוהו ויבכו', דמבואר דרק עשו נשק את יעקב, אבל יעקב עצמו לא נשק את עשו, וביאר ע"פ הנ"ל - דייעקב נהג כבוד בעשו ולא נשקו, ודו"ק.

כשהוא אומר איש לרעהו, מי הקרוי איש, זה משה, שנאמר (במדבר יב, ג) והאיש משה'.

ומקור הדבר במכילתא שם (פ' יתרו, פ"א): 'וישתחו וישק לו, איני יודע מי השתחוה למי או מי נשק למי, כשהוא אומר וישאלו איש לרעהו מי קרוי איש הלא משה שנאמר והאיש משה, **הוי אומר לא השתחוה ולא נשק אלא משה לחמיו, מכאן אמרו שיאה האדם מוכן לכבוד חמיו**, ע"כ. הרי מבואר משם איפכא, דמי שמחזיק עצמו לקטן כלפי גדול - הוא זה שמכבדו ומנשקו, ואילו מדברי הרמב"ן כאן חזינן להיפך, דהנהוג ענוה בחברו אינו מנשקו אלא אדרבה - חברו מנשקו ראשון.

וכתב שם ליישב עפמ"ש הרמב"ן (בראשית מו, כט) עה"פ 'ויאסור יוסף מרכבתו לקראת ישראל אביו גושנה וירא אליו ויפול על צוואריו ויבך על צוואריו עוד', וביאר הרמב"ן שם: 'וירא אליו יוסף נראה אל אביו. ויבך על צוואריו עוד, לשון הרביית בכיה, אבל יעקב לא נפל על צואר יוסף בנו ולא נשקו, ואמרו רבותינו שהיה קורא קריאת שמע, לשון רש"י. ולא ידעתי טעם ב'וירא אליו', כי בידוע שנתראו כאשר נפל על צווארו. ועוד, **כי איננו דרך כבוד שיפול יוסף על צוארי אביו אבל שישתחוה לו או שינשק ידיו**, ככתוב (בראשית מו, יב) ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו וישתחו לאפיו, והשעה הזו ראויה יותר להשתחות לו וכי", עכ"ד.

ולפי"ז ביאר דגם ביתרו היינו שנשק ידי ו**לא ראשו ופניו** שהנהגה זו דווקא היא הנהגת כבוד והוא דומיא ד'וישתחו', עכ"ד. ובאמת יעוי' רש"י בע"ז (יז, א ד"ה אבי) דדרך בנ"א כשיוצאין מביהכ"נ מיד הוא נושק לאביו ולאמו ולגדול

(סז)

הנהון לשלום כתשובה לשלום – אי חשיב גזילה

בהא דאיתא בברכות (ו, ב) דמי שחברו גותן לו שלום ואינו מחזירו עובר בגזל. האם כשמשיב לו בהנהון הראש בלבד נחשב לגזלן או לא.

תשובה: לא^{סד}.

ענפי חיים

'ראוני נערים', ובברכות לא אמרו אלא ברגילים, עכ"ד. הרי דשני חידושים יוצאים מדבריו, הראשון דגדול אינו שואל בשלום קטן, ולכן לא חשיבו, ועוד דמה דאחז"ל בברכות הוא רק ברגילים – היינו שחברו רגיל לשאול בשלומו, ולא במי ששואל פ"א בשלומו.

אלא דשו"מ להגאון רבי שמואל דוד הכהן מונק זצ"ל בשו"ת פאת שדך (ח"ב סי' כח, והו"ד להלן בארוכה) שכתב בתו"ד בזה"ל: 'ואין לומר דאינו נקרא גזלן אלא גבי חבירו הרגיל ליתן לו שלום, אבל בשאינו רגיל אינו נקרא גזלן (וכמו שהיה אפשר לדקדק מלשון התלמוד), דהא קרא לא מפליג, ומ"מ קשיא האי מילתא אתלמודא גופא וצ"ע', עכ"ד. וכוונתו דבגמ' עצמה זה קשה דמצד א' קאמר רק 'הרגיל', ומאידך מלשון הפסוק משמע דתמיד שייך בזה גזילת העני, וצ"ע.

והנה יעויין שם במהרש"א בח"א שכתב בזה"ל: 'יקדים לו שלום כו'. אבל אם אין רגיל ליתן לו שלום לא יקדים לו שלום דשמה חברו לא יחזיר לו שלום ויקרא גזלן, ומיהו בס"פ הניזקין (גיטין סב, א) קאמר דרב חסדא היה מקדים שלמה אפילו לעכו"ם, ואפשר ברגיל ליתן לו שלום. אי נמי מפני דרכי שלום עשה כן לעכו"ם, וגם אם לא יחזיר לו שלום אין לחוש עליו אם יקרא עכו"ם גזלן. ועוד שמעתי בזה דלפי שהדרך ארץ למשיב לכפול שלום וכיון דלא היו כופלים

סד. הנה בברכות (שם) אמרו: 'ואמר רבי חלבו אמר רב הונא, כל שידוע בחברו שהוא רגיל ליתן לו שלום – יקדים לו שלום, שנאמר (תהלים לד, טו) בקש שלום ורדפהו, ואם נתן לו ולא החזיר – נקרא גזלן, שנאמר (ישעיה ג, יד) ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם'. ופירש"י 'גזלת העני. והלא אף גזלת העשיר גזלה היא, אלא גזלת העני שאין לו כלום לגזול ממנו, אלא שלא להשיב על שלומו, עכ"ל.

ובשיטמ"ק כתב: 'גזלת העני בבתיכם. יש מפרש מלשון ענייה, שאין עונה לו'. וכן מביאים מס' כד הקמח לרבינו בחיי דביאר כן דהוא מלשון עניה, שאין מענה בפיו להשיב לשלומו, וכן ביאר היעב"ץ. וראה להלן בדברי הגרש"ד מונק זצ"ל שזה נפ"מ בשאלתינו, אם בהנהון סגי או דצריך להשיב ב'עניה' ממש.

והנה יל"ד דכל מה דנקרא גזלן אם לא השיב שלום, הוא רק בגוונא שאותו א' שאמר לו שלום הוא 'רגיל ליתן לו שלום' כדקדוק לשון הגמ', אך מסברא לא מסתבר לחלק כן. אך מצאתי למרן הגרי"ח זוננפלד זצ"ל (שו"ת שלמת חיים, עניינים שונים, סי' ריט) שנשאל בזה"ל: 'בגמ' תענית (כב, א) בר' אלעזר בר' שמעון דאדם אחד נתן לו שלום ולא החזיר לו. וצ"ב, דהוי בגדר 'גזילת העני' (ברכות ה, ב), והשיב מרן הגרי"ח זצ"ל: 'יעיין בירושלמי סוף פ"ב דשקלים (הלכה ה') דנהיגי דזעירא לא שאל בשלמה דרבא לקיים

קטטה שנולד ביניהם נקרא גזלן. ועוד העיר שם בהא דאיתא בתנחומא (פ' וישב, סי' ז') דהשבטים לא ענו ליוסף על ברכת שלומן, וכדכתיב 'ולא יכלו דבר לשלום'.

[ועוד נסתפק שם בנותן לו שלום ומוחל לו שלא ישיב לו, מי מהני. ולכא' תלוי האם החבר (שצריך להשיב) יודע שחברו מוחל או לא, דאם לא יודע - אזי סו"ס הוא עובר באיסור, והדורש בשלומן (שמוחל) אמנם מוחל לו - אבל הו"ל נתכין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה דצריך כפרה (קידושין פא, ב), ושייך ע"ז לפנ"ע (כמבואר בתוס' קידושין לב, א ד"ה דמחיל). אבל בגוונא שחברו מודיעו (מכאן ולהבא) שמוחל לו, בזה מסתברא טפי דאינו עובר בגזילה, דסו"ס קא מחיל ליה].

וע"ע בס' שאלת רב (כרך א, ח"א פכ"ד תשובה ג, עמ' קיט) שנשאל מרן שליט"א: '...האם הפוגש באדם שיודע בו שלא יחזיר לו שלום, אסור ליתן לו שלום שנמצא מכשילו, והשיב מרן שליט"א 'אין איסור'. וע"ע בס' 'שלום רב' להרה"ג רבי **שילה בן דוד** שליט"א (פ"ד ס"ג, הע' כז, עמ' קיד) שהאריך בכ"ז, והביא שם ששאל קמיה הגאון רבי יהודה **טשנר** שליט"א אם מותר לשאול שלום לאדם שאין מכיר בו ששיבנו, והשיב **דאם יודע שלא ישיבנו ומוחל לו ע"ז מראש, נראה דאין איסור להקדים לו שלום, ואדרבה לפעמים יש בזה גם מצוה משום דרכי שלום, וכדי לקרב חלבות וכו', עכ"ד.**

***

והנה בגוף שאלתינו, במי שנותן לו חברו שלום, ואינו משיב לו בפיו - אלא רק מהנהן בראשו, שוב מצאתי בס"ד להגאון רבי **שמואל דוד הכהן מונק** צ"ל בשו"ת פאת שדך (ח"ב סי' כח, עמ' מג) שדן בשאלה זו, וז"ל: 'שאלה. הנותן של' לחברו והלה אינו משיב לו בפיו אלא מנענע בראשו לשם תשובה, האם יצא ידי חובתו'.

שלום לעכו"ם כדאמרינן התם, היה רב חסדא מקדים לו שלום כדי שיכפול לו עכו"ם שלום, ואלו היה העכו"ם מקדים לו שלום היה רב חסדא צריך לכפול לו שלום לפי הד"א ומפני דרכי שלום וק"ל, עכ"ד.

וצ"ע על דבריו מהא דתנן באבות (פ"ד מ"ב) 'רבי מתיא בן חרש אומר הוי מקדים בשלום כל אדם'. ועוד צ"ע אם כוונתו דהוא חשש לפנ"ע, דא"כ מאי קאמר דאין לחוש עליו אם יקרא עכו"ם גזלן, הא אי משום לפנ"ע קא אתי עלה, א"כ גם כלפי גוי יש לפנ"ע (עי' יר"ד סי' קנא), וצ"ע. וצ"ל דגוי לא מצווה בגזל שכזה דאין בו דין ממוון, וגם דכיון דיכול הגוי לענות א"כ אינו גורם לו למכשול, ואין איסור מסייע לדבר עבירה בגוי (עי' ט"ז יר"ד סי' קמח סק"ג).

ואמנם מדברי הגרעק"א יש ראייה דמותר ליתן שלום גם לאדם שאינו מכיר, דהנה התוס' בגיטין (סו, א ד"ה ליחוש) כתבו דאסור לאדם ליתן שלום לחברו בשדה, דחיישינן שמא שד הוא, **אבל בעיר מותר ליתן שלום לחברו ומכירו** בלילה וכו'. ותמה ע"ז הגרעק"א בגליון הש"ס: 'תוד"ה וליחוש כו' לחבירו ומכירו. לשון ומכירו אינו מובן לי, דכיון דלא חיישינן בעיר לשד, מה צריך להיות מכירו, וכי אין נוהגין שלום לאדם שאינו מכירו, עכ"ד.

רק יתכן והמהרש"א מודה דבאינו מכירו כלל יתן לו שלום, דאין לחשוד בסתם אדם שלא יענהו, וכוונת המהרש"א רק באדם שרגיל לפוגשו ואינם רגילים לומר שלום זל"ז דבכה"ג יש לחשוש שמא לא יחזיר לו, וכ"כ בס' 'שיעורים באורייתא' להרה"ג רבי **אריה יהודה מלריך** שליט"א (עמ' עד), והביא שם עוד מש"כ בעין יעקב (ברכות שם) דמיירי במי שרגיל ליתן לו שלום, ופ"א נולד איזה שנאה או קטטה ביניהם, ואינו נותן לו שלום - יקדים הוא לומר שלום תחילה כדי שלא להחזיק במחלוקת, וזהו דאמק ואם נתן לו ולא החזיר לו - בשביל

ומפני שרבים אינם זהירים בדבר [ואין לומר דהמנהג מכריע כפירש"י, דמסתמא מחמת חסרון ידיעת הפוסקים נהגו כן ולא משום שהכריעו לדינא] אולי י"ל דהמשתחוה ממש אף בלא נתינת או החזרת שלו' בפיו, עדיף טפי מן האומר בפיו, וצ"ע. ואין לומר דאינו נקרא גזלן אלא גבי חבירו הרגיל ליתן לו שלו', אבל בשאינו רגיל אינו נקרא גזלן (וכמו שהיה אפשר לדקדק מלשון התלמוד), דהא קרא לא מפליג, ומ"מ קשיא האי מילתא אתלמודא גופא וצ"ע, עכ"ד הגרש"ד מונק זצ"ל.

והנה ראיתי בגליון 'כאיל תערוג' (פ' במדבר תשע"ו, גליון 152) שנדפס משא ומתן בין מרן בעל **איילת השחר** זצ"ל ליבדלחט"א כ"ק האדמו"ר מגור שליט"א, שמרן הגר"א י"ל זצ"ל נסתפק: 'בגמ' ברכות ו, ב א"ר חלבו א"ר הונא כל שיודע בחברו וכו' ואם נתן לו ולא החזיר נקרא גזלן וכו'. יש לעי' במי שאמר לחברו גוט יואר או גוט חודש, והוא ענהו רק גוט וואך, הרי דהפחית ממה שחברו אמר לו, אי חשיב גזלן בכה"ג או דלמא דוקא שאומר לו שלום ולא השיב לו, דשלום הוי ברכה מיוחדת. ובמסע נר"נ רבינו עם האדמו"ר מגור דיש להסתפק אם צריך להחזיר לו שלום בפה, או סגי בזה שמנענע לו בראשו ודי, והאדמו"ר מגור צידד דאם נותן יד ולא משיב לו שלום נקרא גזלן. אמנם רבינו טען שנראה דסגי בזה שמנענע לו בראשו, דכל הטעם הוא שחברו נותן לו שלום ואינו מתייחס לאמירתו ואין משיב לו, אבל גם ע"י נענוע הראש נחשב שמתייחס אליו ומשיבו, ע"כ.

וכן כששאלתי כן קמיה הגאון רבי **אביגדר הלוי נבנצל** שליט"א כתב לי דאם משיב בהנהון אין כאן גזל. ושוב שאלתיו בע"פ דהא לשה"כ 'העני' מלשון עניה וכן"ל, ולא החזיר לו 'עניה' בפיו. ואמר דא"צ עניה בפה, אלא העיקר שהתייחס אליו והשיבו דבר מה. וכדברי מרן בעל איילת השחר זצ"ל.

***

והביא שם הא די"מ דהוי גזילה משום גזילת הענייה, וכמו שהבאנו לעיל מהשיטמ"ק ורבינו בחיי, והביא שכ"כ בשיבולי הלקט (הלכות מילה, סי' ח) וכן בס' התניא (הפוסק, סי' צו), וכ"ה בס' אמרי נועם מהגר"א זצ"ל, וכתב שם דרש"י לא הוה ניחא ליה בזה משום שכל הדרשות שבתלמוד נבנו על שום שינוי או יתור בלשון הכתוב, אבל כאן לפי פשוטו ניחא תיבת 'העני' אף כמשמעה, ואין שום צורך לדרשא. אבל שאר המפרשים הוקשה להם כמו שהוקשה לרש"י, דאף גזילת העשיר גזילה היא, ולזה ביארו דתיבת 'העני' יתירה דהו"ל למיכתב 'גזילה בבתיכם' ובה נכלל עני ועשיר, וע"כ דבא ללמד 'עני' מלשון 'ענייה'.

וכתב שם אח"כ בזה"ל: **'ונמצא דלפירש"י אין לנו ראיה דצריך תשובה בפיו דווקא, וי"ל דסגי ליה אף בתשובה כל דהוא ואף בנענוע הראש. אבל לפי דברי שבה"ל ותניא והגר"א, בעינן עניה דווקא ולא אשכחן לשון ענייה אלא בפה'.**

מיהו י"ל דלא בעינן אף לפי דבריהם של הפוסקים הנזכרים ענייה בקול רם דווקא, ואע"ג דאמרינן אין עניה אלא בקול רם, שנאמר וענו הלוויים וגו' קול רם, אפשר דהיינו בדרך דרש של מה מצינו דדרשינן דוקא לענין שאר ענייה שבמקרא, אבל במקום שהענייה עצמה אינה מפורשת במקרא להדיא, אלא דדרשינן העני כמו העניה, י"ל דאין כאן מה מצינו. ונמצא דלדברי הפוסקים הנזכרים לא סגי בנענוע ראש אלא צריך אמירה.

ולענין דינא, נלע"ד דלא קים לן כפירש"י, חדא דרש"י פרשן הוא ולא פוסק, דהיינו שכתב להלכה ולא למעשה וכמ"ש הרב חיד"א בשם הגדולים וכו'... ועוד דהגר"א בתרא הוא וגברא רבא טובא, ואיהו ס"ל דלא כפירש"י, ועוד דקיימא לן כרבים נגד פירש"י שהוא יחיד, ולכן ראוי הוא להכריע כדברי שבה"ל והתניא והגר"א'.

מרון שליט"א 'נכון, יש ראייה'.

ועוד שאל: '...לפי"ז צ"ע אדם שיודע שלא תמיד הקפיד להחזיר שלום לאנשים שפתחו לו שלום, לפי הגמ' נחשב לגזלן, ועתה הציעו לו להיות עד בחופה וכדומה, האם עדיף שלא יהא עד, כי יתכן שהוא פסול לעדות, והשיב מרון שליט"א 'יעשה תשובה'. ועוד שאל 'לכאורה איך יעזור לעשות תשובה בכה"ג, הרי צריך לחפש אותם אנשים שלא החזיר להם שלום, והשיבו 'ישבו בכללות'. ושוב שאל בפ"א '...האם הוא גזלן שפסול לעדות כמו גזלן של ממון, והשיב מרון שליט"א 'לחוש מיבעי'. ושאל עוד 'אם הוא כשר לכל דבר, א"כ לגבי מה חז"ל קוראים לו גזלן, וכי יהא מותר לקרוא לו גזלן, לכל שאר האנשים, או שהמציאות הוא שהוא גזלן אבל לא בנוגע לבני אדם, והשיבו 'כן'.

וע"ע למרון הגר"מ שטרנבוך שליט"א בספרו 'פשט ועיון' (ברכות שם, אות עו, עמ' כב) שכתב לדון באם הדורש בשלומם - לא אומר לו 'שלום' אלא רק מנענע לו בראשו, אם צריך להשיב על דרישת שלום כזו או לא [דעת השתא הנידון הי' במי שאומר 'שלום' לחברו אם יכול להשיבו בהנהון, וכאן הוא להיפך]. וז"ל: 'אולי חומר האיסור לומר שלום שהוא שמו של הקב"ה, אבל אם רק מנענע לו ראש ולא אמר שלום, אין לחוש שיהא בזה גזלן כשלא משיב'.

[ויעויין בשו"ת שלמת חיים (יר"ד סי' עג) שרצה לחדש הגר"ש סובל זצ"ל דרך אם חברו נתן לו יד כדרישת שלום אז הוא חשוב טפי והוי גזלן, ולא באמירה בעלמא, ומיין מרון הגרי"ח זוננפלד זצ"ל בדבר: '...וכן מה שאמרו (שם ו' ע"ב) כל שיודע בחבירו כו' ואם נתן לו ולא החזיר נקרא גזלן, ע"כ. מהו אי י"ל דדוקא אם נתן לו יד ולא החזיר דאז יש לו בושה יותר אז נקרא גזלן, אבל אם רק אמר לו אינו חמור כ"כ שיקרא גזלן, והשיב ע"ז '...גם הגזל שייך באמירה גרידא', ע"כ].

ושו"מ בקונטרס 'עזרת אליעזר' (ברכות, עמ' 46) ששאל הרה"ג רבי אליעזר קרביץ שליט"א קמיה מרון שליט"א 'הגמ' בברכות... יש לעיין האם לענות ע"י נענוע הראש בלא לומר שלום בפיו, האם נחשב שהחזיר לו שלום, או רק באופן שמוציא מפיו שלום לחברו, והשיבו מרון שליט"א 'לכתחילה יוציא בפיו'. הרי כמו שכתב לן כאן מרון שליט"א דגזל אין כשמנענע ראשו, אבל לכתחילה יוציא בפיו.

ועוד שאל קמיה מרון שליט"א: 'הנפק"מ היא באופן שהעני נגש לאדם ואמר לו שלום, והשני שצריך להשיב שלום, הוא לא יכול להשיב, כגון שאומר איזה פרק תהלים, או משלים איזה קטע מהתפילה, ולכן מחזיר ע"י שמנענע בראשו להראות התייחסות לדברי העני, אבל לא אמר לו שלום ממש, האם נחשב שהשיב שלום, והשיבו מרון שליט"א 'כן'.

[ובאמת שבפירוש 'הון עשיר' (ברכות פ"ב מ"א) פירש הא דתנן התם 'בפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב, ובאמצע שואל מפני היראה ומשיב - דברי ר' מאיר, ר' יהודה אומר באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד, בפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם', וביאר שם 'ומשיב שלום לכל אדם. שלא לעבור על מאי דאמור רבנן כל שיודע בחברו שרגיל ליתן לו שלום יקדים וכו' ואם נתן לו ולא החזיר נקרא גזלן וכו', עיי"ש].

ועוד שאל שם קמיה מרון שליט"א: 'האם אפשר להביא ראייה שנענוע הראש ג"כ נחשב להשבה מסויימת, שחז"ל ממשיכים (ו, א) 'תניא א"ר ישמעאל בן אלישע, פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת וכו' ואמר לי ישמעאל בני ברכי וכו' ונענע לי בראשו, וקמ"ל שלא תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך', הרי שע"י שנענע לו כביכול הקב"ה, נחשב כמודה על הדברים, כך לגבי עני ע"י שמשיב לו בראשו יחשב כהחזיר שלום, או שאין ראייה מהנהגת הקב"ה, והשיבו

(סח)

שינה בבית יחידי

בהא דאיתא בשבת (קנא, ב) דאין לישן בבית יחידי. האם כשאומר ק"ש בכוונה, ויש מזוזה בבית, ויש אור בבית, אפשר להקל בזה.

תשובה: לא^{סה}.

ענפי חיים

יחידי אחזתו לילית. ועיי"ש במאירי שכתב בזה"ל: 'אסור לישן בבית יחידי, וכן בכל שהוא מביא עצמו לידי נסיון של פחד אסור, והכל לפי טבעו ומ"מ אם אירע לו כן יחזק את עצמו בבטחון בשם, ויתעסק בתוך לבו בדברי תורה, על דרך מה שאמרו במסכת ברכות (ה, א) כל הקורא את שמע על מטתו כאלו אוחז חרב פיפיות בידו שנ' רוממות אל בגרונם וכו', עכ"ד. ונראה מזה דהוא ענין שע"י שיישן יחידי יפחד, וצ"ב [ובשו"ת בצל החכמה ח"ד סי' עו (הו"ד להלן בארוכה) כתב ע"ז 'ראיתי בחי' המאירי... מבואר דעתו כי אין זה איסור ברור רק הכל לפי טבעו, ואם נזדמן לו לישן יחידי יתחזק במדת הבטחון ויעסוק בתורה בכל לבו ועי"כ ינצל...']

והן אמנם הרמב"ם והטור והשו"ע השמיטו דין זה, אבל הרי"ף והרא"ש (שם סי' יג) הביאו דין זה, וכן הראביה (שם סי' יסו), ובפסקי הרי"ד (שם, טור תקמג) ובפסקי הרי"א^ז (שם, הלכה ה, דין ד), וכן הביאו בסמ"ג (עשין, מצוה עט), ובמג"א (סי' רלט סק"ז לא הביאו רק להא נפסק במג"א (או"ח סי' רלט סק"ז) 'הישן בבית יחידי אחזתו לילית' (שבת פכ"ג) **ובית היינו חדר** (מהרי"ל), עכ"ד, וכן הביא המשנ"ב (שם סק"ט), ובשער הציון (סק"ז) הוסיף ע"ז: '...**לפי זה הישן בחדרו יחידי, אף שבבית יש אנשים צריך ליזהר שלא יהיה נעול רק פתוח לבית, והעולם נוהגים להקל בזה**. ונראה לי אף להמחמירין, אם בבית יש שם אשה לבד, ועל ידי זה שיהיה

והנה ראיתי בשו"ת שערי דן (עמ' ב) ששאל קמיה מרן שליט"א בזה"ל: 'כתוב בגמ' שמי שאומר שלום לחברו והוא לא מחזיר לו שלום אז הוא נקרא גזלן. האם זה אותו דבר אם מישוהו כותב מכתב לחברו והוא לא משיב לו, שהוא ג"כ נקרא גזלן, והשיבו מרן שליט"א **'כתוב רק אומר שלום, אין לנו אלא מה שאמרו חכמים'**.

ואסיים בדבר נחמד שכתב בס' טעמי המנהגים (עמ' תקד, סעי' לג) לבאר למה נוהגים העולם שכשאחד מברך לחברו בלשון **'שלום עליכם'**, הוא מהפך הסדר ומשיבו **'עליכם השלום'**. וביאר שם דכיון ואם ישיבו באותו לשון, יראה לעומד מן הצד שהוא מברכו ראשון וחברו אינו משיבו וממילא נמצא גזלן, ויחשדוהו שגזלן הוא, ולכך עשו סימן היכר שיידעו הכל ד'שלום עליכם' הוא המברך ראשון, ו'עליכם השלום' הוא המשיב. וכתב שם לבאר הא דאמר רבי יוסי בן קיסמא (אבות פ"ו מ"ט) 'פעם אחת היתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום וכו', דצ"ב מהו לשון 'אחד', וביאר דכוונתו שלא היה שם שום אדם בשדה שהיה חשש שיחשבו שהוא השואל, ולכן נתן לי שלום והחזיר לו שלום, באותו מטבע לשון, ודו"ק.

סה. הנה מקור הדבר בשבת (קנא, ב), 'אמר רבי חנינא, אסור לישן בבית יחידי, וכל הישן בבית

יחיד באיזה בית שיהיה - יש לחוש, אבל ביום דוקא אם הוא בית מיוחד כגון במדבר יש סכנה, וכדאיתא בזוהר שביום דוקא בביתא מיוחדא. וכתב שם שכן העלה הרד"ל, וכתב דהדין עמו. וע"ע בשו"ע הגר"ז (הלכות שמירת גוף ונפש, סעי' ו) דנראה מדבריו דלהלכה עיקר האיסור הוא בלילה, וע"ע בצוואת רבי אליעזר הגדול (ארחות חיים, אות ס) 'בני אל תהי ישן יחידי בלילה בשום בית כי בדברים אלו לילית מזומנת להזיק'.

וראה בשו"ת אור לציון (ח"ב, פמ"ו סעי' סז) שהובא משם הגרב"צ אבא שאול זצ"ל: 'במסכת שבת דף קנ"א ע"ב איתא, אסור לישן בבית יחידי, וכל הישן בבית יחידי אחזתו לילית. וכתב במג"א בסיומן רל"ט ס"ק ז' בשם מהר"ל דבית היינו חדר. וראה בשעה"צ שם ס"ק י"ז, שלפ"ז יש להזהר אף כשבבית יש עוד אנשים, שלא יהא החדר נעול אלא פתוח לבית. ובמחצית השקל שם כתב דביום לית לן בה, וכתב בכח"ח שם אות י"ז, שאם יש נר בבית, או שאור הלבנה נראה הו"ל כמו ביום, ע"ש, ועל כן כל שמגיע אור לחדר אין לחוש בזה'.

וע"ע באשל אברהם מבוטשאטש זצ"ל (סי' רלט) שכתב דגם בלילה, מ"מ אם יש נר בחדר או שהלבנה מאירה דרך הזכוכית היטב אין איסור לישן יחידי, דמפורש בגמ' דנר הוי כשני אנשים עמו, וא"כ נמצא שאינו ישן יחידי, ע"ש. וע"ע בדרכי תשובה (סי' קטז סקט"ו, ד"ה ועי' בהגהות) מש"כ בזה.

אך הנה דעת מרן שליט"א בתשובה כאן דנר לא מהני, וכן ראיתי לידיד הר"ה רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א (בס' גם אני אודך, ענייני חנוכה, עמ' ה) ששאל קמיה מרן שליט"א בזה"ל: 'במשנה ברורה כתב, אחז"ל הישן בבית יחידי והיינו בלילה אוחזתו לילית עכ"ל. ונוהגים העולם להשאיר אור דלוק כשישן בחדר לבד (ועיוין כף החיים שם ס"ק יז). ורציתי לשאול האם מותר לישן בבית יחידי עם נר חנוכה, או שחשיב

פתוח יהיה אסור יחוד, לא יפתחנו ולא יגיע לו שום ריעותא, כי שומר מצוה לא ידע דבר רע', עכ"ד.

וראה בערוך השולחן (יו"ד סי' קטז סי"ח) שהביא דין זה: 'גרסינן בשבת (קנא, ב) אסור לישן בבית יחידי וכל הישן בבית יחידי אחזתו לילית, ויש מפרשים דהכוונה הוא בית יחידי בית יחידית שאינה עומדת בין הבתים, ואינו כן דא"כ הו"ל לומר בית יחידית, אלא ודאי כפשוטו. אך אפשר דדוקא כשאין בכל הבית מי שישן שם, אבל יש בבית עוד אדם - אף שישן בחדר לבדו לית לן בה, וכן המנהג פשוט', עכ"ד.

ועיין בס' 'שלהי דקייטא' לידיד הר"ה רבי שמואל ברוך גוט שליט"א בספרו 'שלהי דקייטא' (סי' ג, עמ' קפה) שדן בכל סוגיא זו, והביא שם ממרן הגר"ש אלישיב זצ"ל דבחור הישן בחדר בפנימיה בחדר לבדו, אך נמצא בפנימיה שבחדרים הסמוכים ישנם בחורים, א"צ לחוש.

ומה שהביא הערוה"ש בשם 'יש מפרשים', דבית יחידי הכוונה שאינו סמוך לבתים אחרים, יעויין בס' דף על הדף (שבת שם) שהביא מס' 'במחיצת רבינו' (עמ' ריז) שכן הובא מהגאון רבי יעקב קמינצקי זצ"ל: 'רבינו אמר שמה שאמרו חז"ל שאסור לישן בבית יחידי וכו', כוונתם בבית יחידי שאין סביבותיו בתים אחרים, כי אי אפשר לומר שכוונתם קאי גם על בית בתוך העיר, כי אם כן לא שבתת חיי לכל בריה, וגם אין זה דרכי נועם. ואמר שכמוזמה לו שכן נמסר בשם רבי חיים מוואלאזין זצ"ל, ע"כ.

והנה לשון הגמ' לפנינו 'הישן בבית יחידי', ומבואר דאין חילוק בין ישן ביום או בלילה, אבל גירסת הר"ף 'הישן בבית יחידי בלילה', וכע"ז מבואר בירושלמי בשבת (פ"ב ה"ו) דדוקא בבית אפל, הא אם יש שם נר לית לן בה. וכן כתב לדינא בכף החיים (סוף סי' רלט), וע"ע בזבחי צדק (סי' קטז סקל"ה) שכתב דבלילה אם ישן

בביתא מיחדא שפיר מותר.

וע"ע שם בסו"ד שכתב: 'ובגוף השאלה נ"ל להביא רא' מהא דפליגו בש"ס סוכה (ד' ג') ב"ש וב"ה, דב"ש ס"ל דבעינן שיהי' ראשו ורובו ושלחנו בסוכה וב"ה ס"ל דסגי בראשו ורובו, ואי נימא דאסור לישן יחידי בסוכה א"כ סוכה שאינו מחזקת רק ראשו ורובו אינו ראוי לישן, הא לדעת המרדכי מובא בש"ע אר"ח סי' תר"מ סוכה שאינו ראוי לישן בה גם מצות אכילה אינו יוצא, אלא ע"כ דמותר לישן בסוכה יחידי ומש"ה שפיר הוי בכלל ראוי לשינה, וכעין זה היא ראיית הת"ה לענין היכא שצר לו לישן מחמת שצר לו בפישוט ידיו ורגליו ועי' בט"ז שם סי' תר"מ הנ"ל, ובשו"ת חכם צבי סי' צ"ד ובישועות יעקב בסימן הנ"ל, עכ"ד.

וע"פ כל הנ"ל, דאמרינן שומר מצוה לא ידע דבר רע, זהו יסוד השאלה כשיש מזוזה בבית, ובאמת שחידוש גדול חידש האדר"ת זצ"ל בספרו שו"ת מענה אליהו (סי' יח), דכתב לחדש דבבית שיש בו מזוזה לית לן בה, וז"ל: 'בפשיטות נראה לי דבבית שיש בו מזוזה אין לחוש כלל, דהא המזוזה משמרת, כמש"כ רש"י פסחים (ד, א) דמהאי טעמא היא חובת הדר. ועיין ע"ז (יא, א) ומנחות (לג, ב), ואף שהר"מ ז"ל סוף הלכות מזוזה כתב מרורות על זה, היינו מי שהוא מדמה שכל עיקר המצוה רק לשמירה חס וחלילה לומר כן. אבל האמת היא שהיא משמרת את האדם והבית, וכמבואר להדיא בע"ז ומנחות שם, וא"כ איך נחוש לישן יחידי במקום שיש שמירה מעולה כזאת, אך בבית שפטור מן המזוזה הוא שאמרו שהישן יחיד אוחזתו לילית וא"כ שפיר נהגינן שלא לחוש לזה' עכ"ד האדר"ת שם.

וכן כתב להסתפק באשל אברהם מבוטאשטש זצ"ל (סי' רלט) דאולי לא אמרו חז"ל כן רק בבית שאין בו מזוזה, וכל דברי חז"ל הם במתאכסן בבית נכרי או באיזה בית וחדר שאין בו מזוזה

משתמש לאורו ואסור, והשיבו מרן שליט"א 'על פי דין לא מהני נר, כך אמר לי החזון איש', ע"כ.

וכן הובא בס' שלהי דקייטא (סו"ס נג, עמ' קפז): 'אמנם הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר דהחזו"א סבר דהדלקת אור אינה מועלת, ובחורים צריכים להקפיד בזה יותר מטעמי קדושה. ולשאלת בחור ישיבה ממשפחתו מה יעשה כשאין בחדרו אף אחד זולתו השיב הגר"ח שליט"א: 'תעשה משמר ותלמד כל הלילה'...', ע"כ.

והנה במה שכתבנו כשיש מזוזה, יש להקדים דיסוד הדבר במה שהובא בס' מעשה רב (אות ריד), ששאלו להגר"א אם רשאי לישן יחידי בסוכה, והשיב דשומר מצוה לא ידע דבר רע, וכ"כ הרב מטשעבין זצ"ל בשו"ת דובב מישרים (ח"א סי' עט) בשם הגר"א דבסוכה שפיר דמי, כי שומר מצוה לא ידע דבר רע. וכ"כ הגר"ח פלאגי זצ"ל בס' 'נפש כל חי' (מערכה ס, אות ד) בשם הגר"א שמותר לישן יחידי בסוכה בלילה דשומר מצוה לא ידע דבר רע, והוסיף רמז לכך, כי 'סכת' גימטריא 'לילית', שמצוה של סוכה דוחה את לילית. ע"ש. וכבר הביאו מה דאיתא בפסיקתא דרב כהנא (פסיקא כט, אות כו) 'כל מי שמקיים מצות סוכה, הקדוש ברוך הוא מסיך עליו מן המזיקים שלא יזיקוהו, שנאמר באברתו יסף לך ותחת כנפיו תחסה', ע"ש.

וע"ע בדובב מישרים שם דהוכיח כן מכמה מקומות, והביא מה דאיתא ביומא (ו, ב) דפרץ שם ועד שאתם מפרישו מביתו פרשיהו מטומאת מות, ופירש"י 'דלא יכנס שום אדם אצלו' ע"ש, וקשה דהא צריך עכ"פ לישן, ואסור ביחידי, אלא ע"כ כיון דפרישה שבעה הי' לצורך מצוה ושומר מצוה לא ידע דבר רע, ושפיר מותר לישון יחידי. אך כתב שם דהמבואר בזוה"ק אינו אסור לישן יחידי רק בבית מיוחד, וא"כ בלשכת פרהדרין דלא הי'

באותה תא, ועלה בדעתי להסתפק אם כשר הדבר שהרי אמרו חז"ל (שבת קנא, ב), אסור לישן בבית יחידי וכו' ומבואר במג"א (סי' רלט סק"ז) בשם מהרי"ל דבית היינו חדר, וא"כ גם אם בשאר חדרי הבית נמצאים אנשים אסור לישן בחדר שבו הוא יחידי. מעתה גם בזה אם כי בשאר תאי וחדרי הקרון נמצאים נוסעים רבים, מ"מ כיון שבתא בו אני עומד לישן אני נמצא לבדי הרי הוא בכלל האיסור. ונזכרתי בדברי האחרונים שאם נר דולק בחדר אין קפידא, וא"כ יש אפשרות להשאיר נורה חשמלית קטנה לדלוק ולהנצל ע"כ מחששא'.

גם הרהרתי, אולי כשיושנים בטלית קטן לא שייכא הך איסורא, שהרי טעמא דאסור לישן בבית יחידי מבואר בגמ' (שם) משום שהישן יחידי אוחתו לילית, והרי מצות ציצית מסוגלת להציל מעניינים כאלה כמבואר וידוע. והאריכו האחרוני' בזה על יסוד דברי הש"ס (מנחות מד, א). - אחרי הגיעי הביתה אמרתי לעיין בענין ולבאר הלכה זו כיד ה' הטובה עלי. וזה החלי בס"ד ויה"ר שאזכה לכוון אל האמת עדכ"ש'.

והאריך שם בהאי דינא, ובהמשך דבריו שם כתב (אות ה): 'נראה דנהגו להקל לפי שהרמב"ם הטור והשו"ע השמיטו דין זה לגמרי וגם לפי שרבים מפרשים הא דקאמר בגמ' אסור לישן בבית יחידי דהיינו כשהוא יחידי בכל הבית, אבל כל שנמצאים אנשים בבית בחדרים אחרים, גם שבחדר שהוא בא לישן הרי הוא שם יחידי אין בדבר קפידא. וכ"נ מהגהות יעב"ץ (ברכות נד, ב), וכ"כ להדיא גם בערוך השלחן (חיד"ס סי' קטז סעי' יח) ע"ש, ועיי' לקמן (סי' הסמוך אות ב') בשם ספר זכר נתן. ועיי' שד"ח (חלק דברי חכמים סי' פ"ה ושם כללים מערכת השי"ח אות צ"ה) בשם ס' יפה ללב וס' רוח חיים ועוד דס"ל דדוקא כשהוא לבדו בבית אסור לישן שם, אבל אם יש אנשים בבית מותר לו לישן יחידי באחד מחדרי הבית, וע"ש שחולק עליהם וס"ל לאסור לישן יחידי בלילה בכל ענין, ועיי' דרכ"ת הנ"ל שמעתיק דבריו'.

באיזה אופן שיהיה. וכן הביא בשו"ת חלקת יעקב (או"ח סי' נז) 'ולפע"ד נראה להביא סמוכין לדבריו ממנחות ל"ג שדרשו חז"ל על הפסוק ה' שומרך, מלך בו"ד מבפנים ועבדיו שומרים אותו מבחוץ ואתם ישינים על מטתכם והקב"ה שומר אתכם מבחוץ, מובא גם בטור יו"ד רפ"ה. ובדובב מישרים סי' ע"ט מתיר לישן בסוכה העומדת לעצמה בחצר, מטעם המבואר במדרש, מובא ברוקח הגדול ה' סוכה אות רי"ט, וסוכה תהי' לצל יומם א"ר לוי כל מי שהוא מקיים מצות סוכה בעה"ז הקדוש ברוך הוא מיסך עליו מן המזיקין שכן הוא אומר באברתו יסך לך וגו' וגם הגר"א התיר לישן יחידי בסוכה - א"כ היינו טעמא דסוכה והיינו טעמא דמזוזה, (סוכה פטורה ממזוזה, כבימא י' וי"ד סי' רפ"ו, משום הכי אתינן עלה מטעם מצות סוכה), עכ"ד. אכן בכף החיים (שם) כתב דגם בבית שיש בו מזוזה או פרים יש לחוש, וכדברי מרן שליט"א.

ומש"כ לגבי הקורא ק"ש, הנה יעויין בעיון יעקב (ברכות ה, א) שכתב ע"ד הגמ' שם דכל הקורא ק"ש על מיטתו - מזיקין בדילין הימנו, שנאמר ובני רשף יגביהו עוף, וכתב ע"ז: 'כל הקורא ק"ש. תיבת 'כל' אתא לאתויי אף חתן וכלה ות"ח שצריכין שימור מאד שהמזיקין מתקנאין בהם יותר משאר כל אדם, כדאיתא לקמן פרק הרואה דף נ"ד, וכמו שכתבותוספות בחולין דף צ"א, אפ"ה ע"י ק"ש בדילין ממונ', עכ"ד. ואם לגבי חתן וכלה כתב כן, מסתבר מאד שגם לגבי כל אדם גבי ישן יחידי. רק שצ"ע אם כוונתו לדינא לומר דחתן וכלה א"צ שימור בקורא ק"ש, או שרק א"צ לחשוש. וצ"ע. וע"ע במאירי לעיל שכתב שיקרא ד"ת וכמו ק"ש, ודו"ק.

***

ועוד ראה להגאון רבי בצלאל שטרן זצ"ל בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' עח) שכתב להסתפק: 'פעם נזדמן לי לנסוע ברכבת בקרון שינה ואני לבדי

ויעויי"ש בשו"ת בנין עולם (ד"ה ואשר שאל) שכתב **הגרי"א חבר** זצ"ל: 'ואשר שאל אם מותר לישן יחידי בחוץ, נלע"ד שאסור, כי אף שבש"ס מבואר בלשון בית, אורחא דמילתא נקט, ובפרט לפי הטעם דנקט בש"ס בזה דאוחזתו לילית כו' ידוע דשליטת מזיקין הוא בשדה יותר מבבית, ועי' תוס' סוף יבמות (קכג, א) שכתבו כן בשם הירושלמי, ואף שלכאורה יש להביא רא' איפכא ממ"ש במס' עירובין (מה, א) ת"ר מעשה בר"ט שהי' מהלך בדרך וחשכה לו ולן חוץ לעיר ושם בסמוך אמרו לו שמא בלבו היתה כו' הרי ידיע שהוא בתחומו והי' יכול לבוא בשבת לעיר ואפ"ה לן בשדה לבדו, אך אין רא' משם דבלא"ה קשה הא ר"ט ת"ח הי' ואמרו ת"ח אסור לו לצאת יחידי בלילה, עי' בס"פ כיצד מברכין ובפ' הרוואה דת"ח צריך שמירה בלילה, וע"כ צ"ל או שהי' שם עוד אחר עמו ומשום כבודו של ר"ט לא חשיב ליה בהדי', וכעין מש"כ ברפ"ב דר"ה, או דלא הי' אפשר לו לכנוס מפני חלישותו, או שבשבת שאני דאז אין להם שליטה כמ"ש בזוהר בכ"מ, ולא שייך הך טעמא דאוחזתו לילית. וגם הא דאמרי' בירושלמי בעירובין, הובא ברי"ף ובאשרי שם סוף מכילתין, דר' אלעאי אעצר בסדר, סליק לביתיה ואשכחין מכין, דמך על תרעא בגין דלא אקיש בשבתא, ג"כ יש לדחות דלא אפשר בלא"ה כיון דלדעתו הי' מחלל שבת אם הי' מקיש על הדלת להקין ב"ב לפתוח לו, או משום דשבת שאני כמ"ש ואם כן יוצא לנו דין חדש דבשבת מותר לישן יחידי בבית, וצ"ע, עכ"ד.

וע"ע בס' אהלך באמיתך להג"ר **בצלאל שטרן** זצ"ל (פ"ב) שנסתפק כמה ספיקות, כגון בישן עם קטן מי חשיב 'יחידי', וכן בישן עם נכרי, ואם אשה יכולה לישן יחידית (עי' אשל אברהם שם וכה"ח סי' רלט סקי"ז), ע"ש עוד, ואכמ"ל.

ובסוף דבריו שב למה שנסתפק בריש דבריו (אות ז): 'מענה בנד"ד אם כי הרכבת עוברת על פני שדות הרים ויערות מותר לו לישן יחידי באחד מתאי קרון השינה, ואף שהקרון חשיבא ביתא דמיחדא מאחר שהוא נמצא על פני השדה, מ"מ הרי הוא אינו יחידי שם כיון שבקרון ההוא נמצאים עוד אנשים. לכן מותר לו לישון יחידי בתאו ביום וה"ה בלילה כשנר דולק וכמש"כ (אות ג' ה'). - גם זולת זה, רכבת המורכבת מכמה קרונות הרי כל קרון נחשב כבית לעצמו וכל קרון הנמצא בין שני קרונות הוי כבית בין בתים וגם הקרון הראשון והאחרון עכ"פ סמוך להם קרון מצד אחד ואינם מיוחדים ומותר כהנ"ל כנלענ"ד נכון. ומ"מ גם בספינה המפלגת בים, אם כי בודאי שדינה כביתא דמיחדא שהרי היא מובדלת מן הישוב ומסובבת ומסוגרת מכל צדדי', מותר לישן יחידי באחד מתאי' וכן בלילה כשנר דולק מטעם הראשון שכתבתי (אות ו'), דכיון שנמצאים שם אנשים ביתר התאים הרי שאינו ישן יחידי בביתא דמיחדא, עכתו"ד שם, יעויי"ש עוד.

וע"ע בקובץ 'אגרתא דחדוותא' (חכ"א, אגרת תפן, אות ח, עמ' מא) שנסתפק **הגר"מ גרוס** שליט"א ברב הממונה בחוץ לארץ לבדוק בדקי השחיטה שיהיה כדת אם מותר לו לישן יחידי, דאף דלא הוי בעצמותו מצוה מה שנמצא בחדר, מ"מ עצם מה שנמצא שם בחו"ל הוא לצורך דבר מצוה, כדי להעביר דברים מתוקנים בענייני השחיטה. וכתב שם בדרך צחות דאם הת"ח הוא בבחינת שבת (כמבואר בזוה"ק בכמה מקומות), א"כ מבואר בשו"ת בנין עולם להגרי"א חבר זצ"ל (וי"ד סי' סב) שבשבת אין שליטה לאותה לילית ומותר לישן יחידית. וסיים דידקדק לקרוא ק"ש שעל המיטה בשלימות ובכוונה שזה מציל מן המזיקים (וכנ"ל), ובזה יש להקל.

(סט)

משפט רשעים בגיהנום בשנה מעוברת

הנה בר"ה (י, א) איתא דמשפט רשעים בגיהנום הוא י"ב חודש. והמהרש"א שם ציין למתני' בעדויות (פ"ב מ"י) ששם איתא כן. וכמ"ש שם הרע"ב מברטנורא שילפינן ליה מ"ב בחודש בחודשו", שבאותו חודש שנפטר אז יוצא.

והנה לפי"ז לכאן' בשנה מעוברת יהיה י"ג חודש בגיהנום דתלוי באותו חודש (ולא שתלוי סתם בי"ב חודש) והנה הטעם שאכל נוגש לש"צ לע"נ אביו או אמו רק י"א חודש מפני שלא יראה שאביו רשע שנמצא בגיהנום י"ב חודש, וא"כ לכאן' לפי"ז בשנה מעוברת יצטרך לגשת י"ב חודש, דרך בי"ג חשיב שרשעים, הנכון הוא.

תשובה: יתכן^ט.

ענפי חיים

ומקור הדבר ממתני' בעדויות (פ"ב מ"י): 'אף הוא היה אומר [רבי עקיבא], חמשה דברים של שנים עשר חודש, משפט דור המבול - שנים עשר חודש, משפט איוב - שנים עשר חודש, משפט המצריים - שנים עשר חודש, משפט גוג ומגוג לעתיד לבוא - שנים עשר חודש, משפט רשעים בגיהנום - שנים עשר חודש, שנאמר (ישעיה יט, סו) והיה מדי חודש בחדשו, רבי יוחנן בן נורי אומר מן הפסח ועד העצרת שנאמר ומדי שבת בשבתו, ע"כ.

וביאר שם הרע"ב מברטנורא, וז"ל: 'שנאמר והיה מדי חודש בחדשו. כשיבא חודש באותו החודש שמת בו, יצא מגיהנום ויבוא להשתחוות לפני השם', עכ"ל. וביאור הדבר דלשון הפסוק הוא 'והיה מדי חודש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחוות לפני אמר השם', וכמו שהוסיף התו"ט שם בשם הראב"ד 'שנאמר והיה מדי חדש בחדשו. ובמשפט רשעים קמייירי דכתיב ויצאו וראו בפגרי האנשים

סו. הנה בר"ה שם איתא: 'פושעי ישראל בגופן, ופושעי אומות העולם בגופן - יורדין לגיהנם, ונידונין בה שנים עשר חודש, לאחר שנים עשר חודש גופן כלה, ונשמתן נשרפת, ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי צדיקים, שנאמר (מלאכי ג, כא) ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם. אבל המינין והמסורות והמשומדים והאפיקורסים שכפרו בתורה, ושכפרו בתחיית המתים, ושפירשו מדרכי צבור, ושנתנו חיתיתם בארץ החיים, ושחטאו והחטיאו את הרבים, כגון ירבעם בן נבט וחבריו - יורדין לגיהנם ונידונין בה לדורי דורות וכו' גיהנם כלה והן אינן כלין וכו', ע"ש.

וכן איתא בשבת (לג, ב) גבי רשב"י ור"א בו כשיצאו מהמערה וכל מקום שנתנו עיניהם מיד נשרף, ויצתה בת קול ואמרה להם להחריב עולמי יצאתם - חזרו למערתכם, הדור אזול, איתבו תריסר ירחי שתא, אמרי משפט רשעים בגיהנם שנים עשר חודש, יצתה בת קול ואמרה צאו ממערתכם, נפקו וכו'.

וגו', והם אותם שכפרו בעיקר ושיש בידם חלול השם וכו', עכ"ד.

ובפשטות בשנה מעוברת גם היה נשאר רק שנים עשר חודש ותו לא, אבל לכאורה אם המקור לזה הוא מקרא דישעיה דכתיב 'חודש בחדשו' - א"כ בשנה מעוברת, ישאר הרשע שלושה עשר חודש בגיהנום, דאם מת בניסן בשנה פשוטה, יצא רק בניסן שלאחריו - ונוסף באמצע חודש אדר מעובר, הרי שלושה עשר חודש.

והנה מקור הדבר דאבל לא יגש לעמוד אלא רק י"א חודש משום שלא יראה כאילו רשע הוא, הוא ברמ"א (ור"ד סי' שעו ס"ד) 'ונהגו שאין אומרים קדיש ותפלה רק י"א חדשים, כדי שלא יעשו אביהם ואמם רשעים, כי משפט רשע י"ב חדש', עכ"ד [ועי' בשו"ת מנחת יצחק ח"ט סי' מב אות ג מש"כ לבאר במה שהקשו סתירה בד' הרמ"א דבתחילה כתב י"ב חודש וכאן י"א חודש].

ולזה יסוד השאלה דכיון דמשמע דמשפט רשעים בגיהנום י"ב חודש משמע דהוא לפי 'חודש בחדשו', ולא לפי מנין י"ב חודש, א"כ בשנה מעוברת יצא הרשע מהגיהנום רק אחר י"ג חודש, וא"כ יכול הבן לגשת לעמוד י"ב חודש, כיון דרק מי"ב והלאה משוי ליה כרשע. [ולא שייך בזה לא פלוג, וראה בפתחי תשובה (ור"ד שם סק"ט) שכתב בשם ס' חומות ירושלים דמי שידוע באביו ואמו שהיו רשעים מאותם שנידונים י"ב חודש - א"כ ראוי ומחויב שיאמר קדיש י"ב חודש, ולא י"א, ודו"ק].

ושוב הראוני שמפורש בביאור הלכה (סי' קלב, ד"ה מאמר קדישין) דבשנה מעוברת מפסיקין שני חדשים קודם היא"צ, וז"ל: 'פוסקין לומר קדיש חודש קודם היא"צ, ויום אחד קודם יום היא"צ בחודש שאחריו, דהיינו אם היא"צ שלו חל בז' שבט צריך לומר קדיש רק עד ששה ימים בטבת ועד בכלל. ואם השנה מעוברת מפסיקין שני חדשים קודם, דחדשים גרמו לפטור הדין

מעליו, ומפסיקין ג"כ יום אחד קודם כנ"ל, עכ"ד.

ומקור דברי הביאה"ל מה'מגן גיבורים' (סי' קלב, מגן האלף, סק"ד). ועוד הראני הגאון רבי ישראל זיכרמן שליט"א (רב דאחוזת ברכפלד, מודיעין עילית) ב'כנסת יחזקאל' שכתב דגם בשנה מעוברת י"ב חודש חשיב שנה, ומאחר דמשפט ראשון בגיהנום כאמור י"ב חודש, אין לומר קדיש אלא י"א חודש. ונראה מזה דגם בשנה מעוברת מ"מ משפט הרשעים בגיהנום הוא רק י"ב חודש ולא י"ג חודש. וכן משמע מלשון הגמ' 'י"ב חודש' ולא אמרו 'שנה', דמשמע די"ב חודש דווקא, וצ"ל ד'חודש בחדשו' הוא רק ילפונא בעלמא. וצ"ע. והגאון רבי יהודה טשזנר שליט"א כתב לי בזה"ל: 'חודש בחדשו הכונה ברוב השנים, כי אין סברא שמי שנפטר בשנה מעוברת יקבל עונש יותר חמור ממי שנפטר בשנה רגילה', עכ"ד [וראה להלן שכ"כ מהר"י מינק, ועוד].

ושוב הראוני שעמד בהערה זו בשו"ת בית יצחק להגר"י שמעלקים זצ"ל (ור"ד ח"ב סי' קנז), וז"ל: 'בדבר שאלתו אשר צוה הגאון הצדיק מהרש"ק זצ"ל לבנו לאמר קדיש אחריו י"ג חדשים, וגם צוה לתלמידו הוא כת"ה להגיד קדיש, ונפשו בשאלתו אם מותר לאמר קדיש י"ג חדשים אחרי שהמנהג לומר רק י"א חדשים שלא יחזיקו השומעים לרשע, א"כ אולי יחשב לבזיון, ואינו יכול למחול על בזיונו כמבואר בריב"ש'.

הנה בקראי מכתבי, תמהתי על הגאון זצ"ל איך צוה לומר קדיש י"ג חדשים והלא אף אם החזיק עצמו חלילה מאותן שמשפטן י"ב חדשין אין חודש העיבור בכלל כמבואר בש"ע סי' שצא לענין אבילות דא"צ להתאבל רק י"ב חדשים והוא מדברי הרא"ש במו"ק. אמנם ראיתי דלאחר העיון צדקו דבריו דבמשנה בעדיות יליף דמשפט רשעים בגיהנם י"ב חדשים מדכתיב והיה מדי חודש בחדשו, ופירש

הראשון, ואם כן שם שייך התענית והקדיש וכן בכל שנה. ואין לומר כלל דהשני אדרין חשובין גם לזה כחדש אחד לדינו ומשפטו, חלילה, כי לעוות אדם בריבו ה' לא צוה.

ולכן, אי משום כפרה הוא, למה יאחר כפרת אביו או רבו, ולא יביא כפרתם ביום כלות משפטם, דהיינו ביום טהרתם, ביום אחר כלות דינם ומשפטם, אחר כלות י"ב חדשי לבנה. ואי משום דמתרע מזליה ביום ההוא ביום שמת בו אביו כו', מכל מקום אף על גב דבא על פורענות בר מינן, ותנן בפרק קמא דמגילה זמן עצי הכהנים וט' באב כו' מאחרים ולא מקדימין, ומפרש בגמ' תשעה באב פרענותא הוא ואקדומי פורענותא לא מקדימנן, וי"ל דשאני הכא דתעניתא רפואה, ותקנה למה שנרמז לו מן השמים, ודומה ממש לתענית חלום, דמתענה בו ביום ואפילו בשבת, ועונג הוא לו תעניתו, משום דרפואה ותקנה הוא למה שהראו לו מן השמים, וקל להבין, עכ"ד.

ושוב הראני הגאון רבי **אריאל בוקוולד** שליט"א (רב קהילת 'משכן חיים', בני ברק) דמקור דברי מהר"ש קלוגר זצ"ל (שהובא בשו"ת בית יצחק שם), הוא ב'חכמת שלמה' (י"ד ס' שצא ס"ב) שם הקשה ע"ד הש"ך (שם סק"ב) שכתב י"ב חודש. **ואף אם השנה מעוברת סגי בי"ב חדש**, כן כתבו הפוסקים, והקשה ע"ז מהר"ש קלוגר: 'דין זה צל"ע. דהנה עיקר טעם האבלות מכח שמדת הדין מתוחה על המת י"ב חדש, לכך צריך לנהוג אבלות י"ב חדש. ולפי זה הנה במשנה פרק ב' דעידות מ"י מנה שם הני שני דברים יחד, משפט דור המבול י"ב חדש, משפט רשעים בגיהנם י"ב חדש, וא"כ משמע דשווין הם, ובפרשת נח פירש רש"י בפסוק בשבעה ועשרים לחדש השני (בראשית ה, יד), והתחלת המבול הוי ב"ז בחודש, דאלו אחד עשר ימים הוי ששנת החמה יתירא על שנת הלבנה, דמשפט דור המבול היה שנה תמימה, יע"ש. הרי אף דתנא י"ב חדש הוי יותר מי"ב

הראב"ד דמשמע באותו חודש עצמו, כלומר מניסן לניסן או מתשרי לתשרי, א"כ לפ"ז גם העיבור בכלל. ולפ"ז יצא לנו דין חדש דצריך לומר על אביו בתוך שנה הכ"מ י"ג חדשים, ולפ"ז יש חילוק בין אבלות להכ"מ, ועיין בסי' רמ, והנה יש לדחות הראי' דקרא דמידי חודש בחדשו מיירי ברוב שנים שאינן מעוברות, ועיין בר"ן נדרים ס"ג ובאה"ע סי' י"ג ובנוב"י סי' כ', עכ"ד.

ואמנם סיים שם, בזה"ל: 'ולענין שאלתו נ"ל די"ב חדשים מותר לאמר קדיש, דיש ראייה ממתני' דעידות דחודש העיבור בכלל, וכשיפסוק החודש הי"ג ל"ה שום בזיון, ועי' בברכי יוסף שמותר לאמר בחודש י"ב קדיש שיפסוק שבוע אחד, שקדיש מין על הנפש ע"ש, וכאן שיפסוק חודש אחד סגי, ובחודש י"ג יתפלל העמודים ויקויים דבריו הקדושים, אבל לא יאמר קדיש יתום רק הקדיש השייך לש"ן, כנפלע"ד, וזכותו יעמוד לנו, עכ"ד.

ושוב הראני הגאון רבי **אברהם צבי הכהן שליט"א** דכבר עמד בזה בשו"ת מהר"י מינץ (סי' ט), וז"ל: 'ראוי וסברא לומר, דמי שמת אביו או אמו או רבו באדר בשנה פשוטה, ובשנה שאחריה עיבור, פוסק מלומר קדיש בשבט, דלא לשוייה רשע, כי משפט רשעים י"ב חדשים, כדתנן במסכת עדיות פ"ג י"ב... ופירוש מעדיות אין לי, ומסתברא דר"ל מן מידי חדש בחדשו קדריש, דמשפט רשעים מידי חדש שבו נפטר משפטו, עד שחוזר אותו חדש, דהיינו חדשי הלבנה, דשייך לומר עליה חידוש, מה שלא שייך על חדשי החמה, שאיננה מתחדשת בעצמה, אבל הולכת ממזל למזל, ואצל המזל איכא חידוש ולא בעצמותה, ויכול להיות שנקראו חדשי החמה בשתוף השם, ואגב חדשי הלבנה שיש חידוש בעצמותה, אבל במקרא לא נמצא... ואם כן מי שנפטר בשנה פשוטה, אם נתעברה השנה אחר כך, נגמור דינו ומשפטו באדר

שב"ד של מטה עיברו את השנה יתוסף עונשם, הלא לקתה מדת הדין. ומתוך כך נלע"ד דודאי דסגי י"ב חודש למשפטם אף בשנה מעוברת, וכלשון חז"ל שנקטו י"ב חודש, ומה דנקט קרא מדי חודש בחודשו דמשמע שיושלמו כל החדשים, היינו על הרוב קאמר שרוב שנים אינם מעוברות ואותו החודש שהתחיל בו משפטם

חוזר בעוד י"ב חודשים.

שוב מצאתי כסברא הנ"ל בתשו' מהר"י מינץ (סי' ט') שכתב, מי שנפטר בשנה פשוטה באדר ונתעברה השנה אח"כ, נגמר דינו ומשפטו באדר ראשון, ואין לומר כלל דהשני אדרין חשובין גם לזה כחודש אחד לדינו ומשפטו חלילה, כי לעוות אדם בריבו ה' לא צוה עיין שם באריכות. וברוך ה' שכיוונתי לדעתו הגדולה. וממילא יוצא דבשנה מעוברת יאמר קדיש רק י"א חדשים, עכ"ד ה'להורות נתן' שם. ושוב הראוני עוד בשו"ת מהרש"ם (ח"ג סי' רה) שנשאל כן, יעוי"ש שכתב ג"כ דהתורה מדברת על דרך הרוב, ויש עוד להאריך בכ"ז, ואכמ"ל.

***

ושוב כתב לי בזה מו"ז הגאון רבי **רפאל איסר יהודה מליץ שליט"א** (ראש ישיבת כנסת יהודה, ירושלים), וז"ל: 'פשיטא דגם בשנה מעוברת הלכה פסוקה שמפסיק האבל לומר קדיש בי"א חודש. דהרי תליא במשפט הרשעים בגיהנום, וגם בשנה מעוברת נידון רק יב"ח. וניהוג דיני אבלות דתלוי בדינים על המת - הלכה פסוקה היא דגם במעוברת אין אבלות רק יב"ח, כדקיי"ל בטור ושו"ע יו"ד סי' שצ"א, וז"ל הלבוש שם סעיף ב' "על כל המתים נכנס לבית המשתה לאחר שלשים יום, ועל אביו ואמו לאחר י"ב חדש, ואפילו אם השנה מעוברת מותר לאחר שנים עשר חדש, שאפילו רשע גמור אינו

חדש רק הוי שנה תמימה עם ימות החמה. וא"כ הוא הדין משפט רשעים בגיהנם הוי נמי שנה תמימה, אף דתנא י"ב חדש, וא"כ ממילא צריך למלאות אף ימות החמה. וא"כ הוי אף חדש העיבור בכלל, דזה הוי למלאות ימות החמה כידוע, ולכך יש לנהוג אבלות גם בחדש העיבור, עכ"ד.

ועוד הראני מש"כ בזה הגאון רבי **נח גשטטנר זצ"ל** (שו"ת להורות נתן, ח"ב סי' נב): '...שוב ראיתי כן מפורש בב"י וד"מ (יו"ד סי' ת"ג) שכתבו בשם התשב"ץ, שיש להתענות ולומר קדיש בכל שנה ביום שמת אביו. ובשנה מעוברת בשנה הראשונה יתענה ויאמר קדיש באדר ראשון ובשאר שנים באדר שני, ונראה דטעמו משום דסוף שנה ראשונה הוי לסוף י"ב חודש כדאמרינן דמשפט רשעי ישראל בגיהנם י"ב חודש ולא אמרו שנה הילכך י"ב חודש מנינן עכ"ד. הרי בהדיא די"ב חודש דוקא קתני ולא שנה.

'אולם יש לפקפק בזה, דהנה במשנה עדיות (פ"ב מ"י) למדו דמשפט רשעים בגיהנם י"ב חודש שנאמר והיה מדי חדש בחדשו, ופי' הראב"ד שם דמדקאמר בחדשו משמע באותו חדש עצמו כלומר מניסן לניסן או מתשרי לתשרי. וכ"כ בתוס' שאנץ שם. **ומשמע לכאורה דמשפט רשעים הוא דוקא מניסן לניסן או מתשרי לתשרי דבעינן עד שיבוא אותו חודש בעצמו, וא"כ בשנה מעוברת משפטם י"ג חודש עד שיבוא אותו החודש שבו הותחל משפטם, וממילא לענין קדיש בעינן י"ב חודש.** ועיין לשון רש"י שבת (לג, ב), ואין מדבריו ז"ל הכרע.

'אלא דבאמת צ"ע, דאיך יתכן לומר דבשנה מעוברת הוי משפט רשעים י"ג חודש, דכיון דחזינו דבשנה פשוטה סגי להענישן בי"ב חודש אמאי יוחמר ענשם בשנה מעוברת, ואטו בשביל

ולא הזכיר שנה. אין חודש עיבור בכלל. והוא אותו הלכה כנ"ל.

'שור' תשו' שבט סופר (בן הכתב סופר, יו"ד סי' קז) וז"ל, "ואשיב תחילה על ספיקתו הראשון דוודאי לא יאמר יותר מי"א חדשים וכו' דזיל בתר טעמא כדי שלא יעשה אבותיו כרשעים וכו', ומה שכתב שיש דיעה בשנה מעוברת יאמר י"ב חודש **לא מצאתיו ולא ראיתי ואולי זכרנו הטעות**, כי בס' שצ"א סעי"א כתב בשנה מעוברת נמי אינו נוהג אבילות רק י"ב חדשים ובט"ז שם הביא שיש אנשים נוהגים קצת אבילות גם בחדש י"ג ואין טעם לדרש זה והוא מנהג בטל וזה הטעות מצינו דווקא באבילות אבל לא לענין קדיש וכו', **אבל בקדיש בוודאי אין מי שיטעה בכך** כיון דפסקין י"א חודש וח"ו **להאריך משפט רשעים בגיהנם יותר מי"ב חודש** וכו', אבל בקדיש בקום ועשה דשייך טעמא שלא יעשה אבותיו כרשעים **בוודאי מוחין במי שרוצה להחמיר לומר יותר מי"א חודש אף בשנה מעוברת**, עכ"ד היקרים של מו"ז שליט"א.

ושוב כתב לי כן הגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א (רב שכונת גילה, ירושלים): 'חודש הי"ג הוא חודש נוסף, אך העיקר הוא י"ב חודש, וגם בשנה מעוברת אומר קדיש י"א חודשים, ועולים לקבר ומסיימים האבילות בחודש הי"ב, ואילו החודש הי"ג כיתר דמי אף שיש העולים לקבר גם בתאריך בחודש הי"ג משום הרגשת הלב שרוצים לעלות באותו תאריך. וכן פסק מן הגר"ש אלישיב זצ"ל והובא בס' ציוני הלכה מתלמידו, עכ"ד. וכ"כ לי הגאון רבי שמאי קהת הכהן גראס שליט"א (בעל 'שבט הקהתי') דכן נוהגין להפסיק אחר י"א חודש.

נידון יותר מי"ב חדש. ומקור הדין ברא"ש מו"ק פ"ג סי' נ' בשם הראב"ה [וד' הראב"ה הובא להלכה גם במרדכי מו"ק סי' תתצ"א. וכן בהגמ"י והוב"ד בב"י], וכל עיקר דיוקו מהא דתני 'יב"ח' ולא תני 'שנה', וז"ל ש"כתב רבינו אבי העזרי הא דאמר על אביו ואמו אינו נכנס לבית השמחה עד י"ב חדש אם היתה שנה מעוברת סגי בי"ב חדש **מדקתני י"ב חדש ולא קתני שנה**". וא"כ ה"ה פשוט בהך דאמר ר"ע בפ"ב עדויות מ"י, דמשפט הרשע יב"ח, הרי תנן יב"ח ולא שנה. והגע בעצמך, ב' שהרשיעו באותה דרגה ממש, זה התמזל לו שמת בשנה רגילה ונידון יב"ח, ואילו זה שמת בשנה מעוברת נידון י"ג חודש, אתמהא, א"כ נתן גיהנום לשיעורים!?

'והנה שם בעדויות אמר ר"ע ה' דברים יב"ח, משפט דור המבול, משפט מצרים, גוג ומגוג, משפט הרשעים, ומשפט איוב. והנה דור המבול להדיא בקרא יב"ח חדשי חמה דל"ש בזה שום 'עיבור', ועי' ראב"ד שם. וגם משפט גוג ומגוג יליף בסדר עולם רבה פ"ג שנאמר **וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תחרף** (ישעיה יח ו), והיינו קיץ וחורף. וכ"ז בשנת חמה תליא ואיב"ז עיבור שנה. וא"כ פשוט דכל יב"ח דר"ע הושוו אהדדי, יב"ח דייקא ולא תליא בעיבור שנה. ואף דמשפט הרשע לפי חדשי לבנה, דהרי ניהוג אבילות כך לפי חדשי לבנה. וכן נראה ילפותא מקרא דמדי חודש בחודשו דקאי בפשוטו על מנין ישראל לשנת לבנה. מ"מ צ"ל דבמבול וגוג ומגוג דמייירי באומות העולם נידונין לפי שנת חמה, ורק ישראל נידון לפי שנת לבנה, כמש"נ החודש הזה לכם, ומיתה הכול יב"ח דייקא. ועי' חו"מ שי"ב סעיף ט"ו דאם השכיר יב"ח

(ע)

בורגנין' - מהו

הנה בסוכה (ג, ב) איתא "ואין עושין אותו [דהיינו, בית דליכא בו ד' אמות על ד' אמות] עיבור בין שתי עירות, דאפילו כבורגנין לא משוינן ליה וכו'", ופירש התם רש"י דבורגנין היינו צריף שעשוי מערבה וקנים, ועשויים לשומרי פירות או לציידי עופות, והיינו דמדברי רש"י הכא משמע שמטרת בורגנין היינו לשומרי פירות.

ומאידך לקמן (ה, ב) איתא "ת"ר, סוכת גנב"ך... וכו', דתנו רבנן סוכת רקב"ש....", ורקב"ש היינו ר"ת: רועים קייצים, בורגנין, שומרי פירות, והתם פירש רש"י דבורגנין היינו הצריפים שעושין לשומרי העיר, וא"כ למסקנת הסוגיות מאי פירושא ד"בורגנין", וגם אי נימא דאה"נ והבורגנין הוי גם לשומרי פירות וגם לשומרי העיר מ"מ יקשה הכי, דאי תסברא כרש"י בדף ג' דהיינו לשומרי פירות אזי מאי כפילתא איתא ברקב"ש, דהב' והש' הוא חדא מילתא דבורגנין הוא לצורך השומרי פירות, ואי תסברא כרש"י בדף ח' תיקשי קושייתא אחריתא, דרש"י פירש שם (סוכת רקב"ש לא קביעי) אהא דקאמרינן שם בצריכותא שסוכת רב"ש לא קביעי, שפעמים שרועין בהמותיהם כאן ופעמים רועין כאן כשאכלו את המרעה, וכן קייצים כשייבשו הולכין להם וסותרים סוכתם, ולכאן' הרי שומרי העיר ודאי דקביעי הא יושבים בפתח העיר לשמור.

תשובה: היינו הך ורש"י פירש לחומרא דמילתא¹⁰.

ענפי חיים

והגאון רבי מרדכי וייס שליט"א כתב לי ע"ז בזה"ל: 'מה ששאלת מבורגנין, ודאי שהתשובה היא פשוטה, דבורגנין היינו סוג של צריף, ויכול להיות כ"מ מטרת, פעמים לשומר פירות ופעמים לשומרי העיר, וזהו כוונת מרן שליט"א- שרש"י פירש לפי כל מקום איך שמשמע בגמ' (ולא הבנתי מה כוונתו לחומרא דמילתא, ואיזו חומרא יש כאן), אלא שמ"מ הוקשה לך, מדוע בורגנין של שומרי העיר אינו קבועים, ושאלה זו אינה קשורה דווקא לסתירה מרש"י לעיל, אלא מיניה וביה, דהרי רש"י מפרש שבורגנין הוא של שומרי העיר, והגמ' עצמה אומרת

סז. יעויי ברש"ש שם (ג, ב) דכתב בזה"ל: 'רד"ה בורגנין. צריף לשומרי פירות כו'. לקמן שם חשיב בהברייתא בורגנין ושומרי פירות ושם פי' שומרי העיר. עכ"ל, ונראה שנתכוין להערה זו, דלכך פירש רש"י שם שומרי העיר כדי שלא יהיה כפילות.

וביאור תשובת מרן שליט"א היא לכאן' דבאמת בורגנין היינו שניהם, ורש"י בדף ח' ר"ל להחמיר אפי' ככה"ג ששומרי העיר אינם קבועים (כגון דאיכא כמה שערים ומדי כמה זמן עוברים משער לשער)- אעפ"כ אמרינן דחשיב קבוע. (והסברא נותנת דחשיב קבוע דסר"ס כל כמה זמן יש לו קביעות לישב כאן).

(עא)

חשש ארס נחש במים מגולים שבמקדש

הנה מבואר בסוכה (ג, א) שמים מגולים פסולים במקדש. ומעמא משום דחיישינן לארס נחש. וצ"ע מהא דתנן באבות (פ"ה מ"ה) שלא הזיק שום נחש בביהמ"ק, וא"כ למאי יש לחשוש.

תשובה: מים מגולים דמקום אחר ס"ה.

— ענפי חיים —

דרק לא הזיק נחש ועקרב וכו', אבל כן היו מצויים.

וכן נראה בתו"ט שם דכתב, דהא דלא תנן 'לא נשך', משום דאפילו אם ארע שנשך לא היה מזיק בנשיכתו. וכ"כ הרשב"ץ בפי' 'מגן אבות' (שם) והתפארת ישראל (יכין, אות כו). וכבר קדמם בזה רש"י בפירושו לאבות, וכ"כ במחזור ויטרי, וכ"כ המאירי ביומא (כא, א), ורבנו בחיי באבות שם, והוסיף שם דבירושלים הקרקע חמה והנחשים מרובים, ואעפ"כ לא הזיקו. וכע"ז איתא במדרש שמואל באבות (שם), דכיון דכתיב (תהלים קכה, ב) ירושלים ערים סביב לה, וכתיב במשלי (ל, יט) 'דרך נחש עלי צור', וע"כ שהיו נחשים ורק לא הזיקו (אמנם באמת יתכן שפיר שיהיו מצויים נחשים בהרים שמסביב לירושלים ולא בירושלים, וכמו בהרבה מקומות דבהרים מסביב לעיר איכא הרבה בע"ח שבתוך העיר לא שכיחי).

ולפי כל הנ"ל, דהיו נחשים וגם היה מצוי שנשכו ורק לא הזיקו בנשיכתם, אזי לא קשה כ"כ דיתכן דכיון דבאותם מים יש ארס (או חיישינן שיש) הגם שאינו מזיק, מ"מ אין ראוי לנסכו כך, וכדדרשינן בסוכה שם מקרא דמלאכי (א, ח) 'הקריבהו נא לפחתך, הירצך או הישא פניך וגו'', ופירושו (ע"פ האבן עזרא ורד"ק שם), דפוק חזי אם תתנהו לפחה שלך [לשר ושלטי שלך], האם ירצך ויאבהך בעבור כן,

שאינו קבוע, וצ"ב דהרי זה קבוע בחומה. ולענ"ד נראה, דכל עיר בנויה בצורה אחרת, ואכן בעיר המוקפת חומה (מימות יהושע בן נון) היה הבורגן קבוע במקום מסוים, ואילו בעיר פרועה כנראה שהשומר היה מסתובב פעמים פה ופעמים שם, ואז היה בונה בורגן לפי חשקו וצרכו. עכ"ל.

ועוד בביאור 'בורגנין' ראה בריטב"א בסוכה שם (ג, ב ד"ה והא) פירש דבורגנין היינו סוכות שעושים בדרכים לספק מים ומזון להולכי דרכים. וע"ע ברמב"ם בפיהמ"ש במעשרות (פ"ג מ"ז) פי' 'והבורגנין. הם כמו מגדלים עשויין לשמור הדרכים'. ובר"ש שם 'בורגנין. כמין שובכין עשויין בשדות לאצור בהן תבואה', וכ"פ הרע"ב במעשרות שם והגר"א בשנות אליהו ובתפארת ישראל (יכין, אות מ"ב). ועי' בפי' מהר"י בן מלכי צדק, ואכמ"ל.

ס"ה. הנה בעצם הקושיא יש להוסיף ביאור, דהנה לשון המשנה באבות היא 'ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים מעולם', ויל"ע 'לא הזיק', האם שכן היו מצויים נחשים רק שלא נשכו, או שכן נשכו רק שלא הזיקו בנשיכתם, או שבכלל לא היו מצויים נחשים.

ובאחרונים נראה, דכן היו מצויים נחשים רק שלא נשכו, ואפי' אם ארע שנשכו לא היתה מזיקה בנשיכתם, וכ"ה פשטות לשון המשנה

מהירושלמי, תני רבי הושעיא דדין גילוי נהוג בין בארץ ישראל בין בחו"ל. וכתב הפרי חדש דקמ"ל רבי הושעיא שלא תאמר דמאחר דלא הזיק נחש ועקרב בירושלים לעולם, א"כ לא ינהוג דין גילוי בירושלים, קמ"ל דהיכא דקביעא הזיקא שאני, דלא סמכינן אניסא. אי נמי הנס היה במה שאינם יכולין ליזהר, דהיינו נשיכת נחש בגוף האדם, אבל במה שביד אדם ליזהר ולהישמר ממנו כגון אוכלין ומשקין שבידו לכסותן בהני לא הוי מיתעביד ניסא. [וע"ע בפתח עיניים להחיד"א שתמה על הפר"ח דלפי"ד הרי עיקר חידושו של הירושלמי דגילוי נהוג גם בירושלים, ואמאי קאמר רק בין א"י בין בחו"ל, הו"ל לפרש בין בירושלים בין בשאר מקומות].

וע"ע בתוי"ט באבות (שם) שכתב בשם המדרש שמואל דהא דהוסיף התנא בנס זה 'מעולם', אפשר דאתי לאיתויי דאפילו שלא בזמן שבית המקדש קיים היה נס זה, כי כדאית קדושת הארץ לבדה להציל מהזיק נחש ועקרב.

ואסיים בדבר נחמד שכתב הגאון מהר"י ווייס זצ"ל, אב"ד ווערבוי, בשו"ת שיח יצחק (סי' מט), וז"ל: 'למה דאיתא בפ"ה דאבות משנה ה' ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים מעולם, וכן הוא עוד היום הזה וכמבואר בתבואת הארץ להגר"י שווארטץ ז"ל, צל"ע הן לענין תפילה להפסיק לגבי עקרב, כדאיתא באו"ח (סי' קד סעיף ג), וכן בסי' שטז סעיף י בנחש ועקרב אם רצין אחריו מותר להורגם, וכן באו"ח (סי' תלג ס"ח) לגבי גל שמצויים נחשים ועקרבים לענין בדיקת חמץ, באשר בירושלים, וישנם מקדמונים דס"ל שבכל א"י כלל הוא שאין מזיקים נחשים ועקרבים, אם נאמר שאינו רשאי להפסיק ולגבי כל הדינים הנ"ל הולכים לחומרא, באשר לא יהיה ניזוק. או שנאמר גם בזה שאין סומכים על הנס, וכדאיתא בירושלמי פ"ק דיומא [הלכה ד] על המשנה ערב יוכ"פ עם חשיכה לא היו מניחים אותו לאכול הרבה, משום שאין סומכים על

והאם ישא פניך למלא רצונך בעבור כן, ולכן פסולים המים.

ויעויין עוד בבן יהוידע ביומא (שם), שכתב דהא דלא תנן 'ולא נשך', משום דבא לכלול בזה שלא נזדמן שהנחש הטיל בכלל ארס במאכל ומשקה מגולין ושתוהו בנ"א. ונראה דאין כוונתו שלא הטילו ארס, אלא דגם אם הטילו - מ"מ לא שתוהו בנ"א, וממילא עדיין שייך 'הקריבהו נא לפחתך'.

ובתשובת מרן שליט"א דחיישינן למים דמקום אחר, כתב לי הגאון רבי מרדכי וייס שליט"א (מראשי ישיבת באר החיים, מודיעין עילית) העירני בתירוץ מרן שליט"א, וז"ל: 'ראיתי מה שכתב מרן שליט"א שהחשש במים מגולים הוא דווקא כשהיו מגולים במקום אחר. ותמהתי לנפשי, דהרי דברי הגמ' בסוכה שם מוסבים על המשנה (מה, ב) שאומרת שהיו מכסים את המים שבלשכה, ואם נתגלו חוזרים וממלאים מהכור, וע"ז הגמ' אומרת דהוא משום גילוי. ואין נאמר שהחשש הוא רק במגולים במקום אחר, וצע"ג'.

אכן באמת זה אינו, דמפורש במתני' (שם) שהיה ממלא ממעיין השילוח, ורש"י פי' שם שמעיין השילוח הי' מחוץ לירושלים, ואם נתגלתה נפסלו המים. והמשנה לא הולכת על שממלא מהכור, אלא אם נתגלו מהמים של השילוח, ושם היו מגולים.

ובעצם מה דאקשינן למעלה, כתב לי הגר"מ וייס שליט"א, וז"ל 'לפי הגר"א שכידוע הקפיד על מים מגולים גם כשאין מצויין נחשים, ואמר שבכל מקום שחכמים גזרו דברים, יש להם עוד טעם כמוס ונסתר, והטעמים שנאמרו לנו הם רק בחיצוניות, וממילא יש לאסור גם בביהמ"ק. ואף אם לא נאמר כן, י"ל דאנו צריכים לעשות השתדלות מצידנו, ואין לסמוך על הנס שאין מצויין נחשים (שכן נמנה מא' הניסים שהיו במקדש)', עכ"ד.

שו"מ כדבריו בפרי חדש (יר"ד סי' קטז) שהביא

(עב)

הסתכלות בתמונת רשע

בהא דאמרו חז"ל (מגילה כח, א) שאין להסתכל בדמות אדם רשע. האם זה גם בתמונות או רק כשרואה את הרשע במציאות.

תשובה: רק במציאות^ט.

 ענפי חיים

פניהם ענתה בם שיש בצלם דמות מראה אדם צורה רוחנית לטוב או לרע כפי מעשיו לצד הטהרה או לצד הטומאה, ואסור להסתכל לצד הטומאה ע"ד אל תפנו אל האלילים, ומה"ט קאמר בסמוך דלא אסתכלי בעובדי כוכבים דצורתו מצד הטומאה ומייתי ליה שנ' לולא פני גו' אם אביט ואם אראך שהוא לשון כפול מורה גם על הצורה הרוחני לצד הטומאה, עכ"ד.

ומדברי המהרש"א נראה דהטעם דאין להסתכל בדמות צלם אדם רשע הוא משום 'אל תפנו אל האלילים', והוא כמו הרחקה שיש להתרחק מע"ז וטומאתה.

והנה ראיתי למוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א (ווי העמודים גליון נב, מעשה חושב, סי' יז, עמ' עא) שהאריך בכל ענין זה דהסתכלות בפני אדם רשע, וכתב שם דמורבינו יונה בשע"ת (שער ג אות קצג) נראה דהטעם שאין להסתכל בדמות רשע הוא משום חיבור לרשע, שכתב שם: 'המתחבר לרשע... לא דיו אשר לא יוכיחוהו בשבט פיו והרחק ירחיקוהו אבל כמו חבר יקריבהו, והצדיקים מאוס ימאסוהו את הרשע... ואמרו אסור להסתכל בדמות אדם רשע... וכבר הקדמנו להודיעך באר היטב, כי רבו דרכי מות הנמצאים אל המתחבר לרשע'. וכ"מ בארחות צדיקים (שער החניפות) דהאיסור להסתכל בדמות רשע הוא משום התחברות לרשע. וביאר שם דבחוש הראיה יש כח לחבר לחבר את האדם לדבר

הנס על שם שכתוב לא תנסון [ופי' בקרבן העדה, כלומר דלכתחילה אין סומכין על הנס] עיין שם. וצ"ע, עכ"ד השיח יצחק.

כמ. הנה שם במגילה איתא: 'שאל רבי את רבי יהושע בן קרחה במה הארכת ימים, אמר לו קצת בחיי, אמר לו רבי תורה היא וללמוד אני צריך, אמר לו מימי לא נסתכלתי בדמות אדם רשע, דאמר רבי יוחנן אסור לאדם להסתכל בצלם דמות אדם רשע, שנאמר (מלכים ב, ג יד) לולא פני יהושפט מלך יהודה אני נשא אם אביט אליך ואם אראך, רבי אלעזר אמר עיני כהות, שנאמר (בראשית כז, א) ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראת, משום דאסתכל בעשו הרשע'. ומקשינן עלה בגמ', 'והא גרמא ליה, והאמר רבי יצחק לעולם אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך, שהרי אבימלך קלל את שרה ונתקיים בזרעה, שנאמר (שם כ, טז) הנה הוא לך כסות עינים, אל תקרי כסות אלא כסיית עינים', ומשני בגמ' 'הא והא גרמא ליה'. ורבא אמר מהכא (משלי יח, ה) שאת פני רשע לא טוב'.

ודין זה הובא ג"כ בש"ך (חז"מ סי' יז סקי"ג) שכתב בשם ספר חסידים, דאסור להסתכל בפני בע"ד כשטוענים, משום דאסור להסתכל בפני רשע ע"כ. וכ"כ בשפת אמת (אבות פ"א מ"ח) יעווי"ש.

וראה במהרש"א בח"א שכתב: 'אסור להסתכל בצלם דמות אדם רשע כו'. והוא כענין קללת אלהים תלוי וגו', וע"פ חכמי המקובלים כי הכרת

מסתכלים בכוונה אלא דא"א להם לזיהר מראיה בשוגג, ודו"ק].

ועוד כתב שם איך באמת נסתכל יצחק בבנו עשו: 'והא דאמר ר"א עיניו כהות ויליף לה מיצחק, ודאי יצחק טעה וסבר שעשו צדיק גמור הוא כדאמר בבראשית רבה ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו שה' צד את אביו בדברי פיו שה' שאלו אבא כיצד מעשרין את התבן וסבור אביו שהוא מדקדק במצות. והא דאמר בפ"ק (דף ו') אמר יצחק לפני הקדוש ברוך הוא יוחן עשו א"ל רשע הוא היינו לאחר שכהו עיניו הודיעו לו זה, תדע שהרי אחר שכהו עיניו רצה לברכו אלמא עדיין החזיקו בחזקת צדיק, ע"ש עוד מש"כ בדברי הגמ'.

ונראה שכוונת מרן שליט"א דהאיסור אינו אלא ברשע במציאות ממש, אבל לענין הנהגה נכונה וטובה גם בתמונות אין להסתכל, וכמו שכתב לי הגאון רבי יהודה אריה דינר שליט"א (רב קהילת דברי שיר, ב"ב) 'בהא דאחז"ל (מגילה כח, א) שאין להסתכל בצלם דמות רשע, האם זה גם בתמונות או רק במציאות. תשובה: שמעתי פעם מרבנו הגר"ח קניבסקי שליט"א שגם בתמונות אין להסתכל'. וכע"ז כתב לי הגאון רבי אביגדר נבנצל שליט"א 'רק במציאות, אבל מסתבר שגם בתמונה אינו מוסיף קדושה', עכ"ד.

ושו"מ בס' גם אני אודך (ח"ב ס' כד) שכתב ידידי הרה"ג רבי משה חליוה שליט"א לידידי הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינובין שליט"א שמרן שליט"א השיבו בזה"ל: 'אני חושב שבתמונה אין את האיסור, רק הצורה (עצמה) גורם רוח טומאה', ע"כ.

והנה יש לדון בראיית רשע דרך מראה (שמשקפת דמות הרשע במראה), מי חשיב כתמונה (להמקילין) או כראיה ממשית, דהנה בס' הזכרונות הביא מרן שליט"א בשם מרן החזו"א זצ"ל דאין לקרוא ק"ש כנגד שיער אשה הנגלה

שהוא רואה, והביא דכ"כ המהר"ל בנתיבות עולם (נתיב הצדק, פ"ג) 'לכן אסור להסתכל בצלמו של רשע, כי אם יביט בו, יהיו עיניו מתחברים על הרע'. וכ"ה בתורת חיים (סנהדרין ז, א) ובחת"ס בתורת משה (פ' בלק, ד"ה כסה את עין).

וכתב שם מוח"ז שליט"א: 'לכאורה לפי הטעמים הנזכרים לעיל, שהאיסור הוא משום התחברות לרשע דרך כח ראיית העין, או משום שיש בזה בזיון לצלם אלוהים, או שיש בפני האדם צלם לטוב ולרע, לכאורה האיסור הוא רק בראיית הפנים בעצמו, ולא בראיית תמונתו'.

והביא שם מוח"ז שליט"א מס' 'לשמוע למודים' שיישב קושיית הטו"א מאי רבותיה דריב"ק הא מדינא אסור להסתכל בצלם דמות אדם רשע, וביאר דמדינא אסור רק בפניו ממש, וריב"ק הקפיד רק שלא להסתכל 'צלם דמות', היינו בציור או בתמונה הנעשית בשטר לצבוע הדמות, דזה אינו אסור מדינא אלא רק ממידת חסידות [וכבר בזמננו ה' מצוי דב"ז, ופשוט, ועי' ע"ז יח, ב' אתו חקקו לדמותיה דר' מאיר אפיתחא דרומי, אמר: כל דחזי לפרצופא הדין לייתיה].

שוב הביא מוח"ז שליט"א מש"כ בשו"ת להורות נתן (ח"י סי' כד) דלטעם המהרש"א דיש בזה משום 'אל תפנו אל האלילים', א"כ אולי גם בתמונה אסור, וכדחזינן בשבת (קמט, א) דכתב המהלך תחת הצור הותחת הדיוקנאות אסור לקרותו בשבת, ודיוקנא עצמה אף בחול אסור להסתכל בה, משום שנאמר אל תפנו אל האלילים.

והנה ע"ע שם בטורי אבן שכתב: 'מימי לא נסתכלתי בדמות אדם רשע וכו'. ואף על גב דאסור להסתכל בדמות אדם רשע. מ"מ אי אפשר לרוב עולם לזיהר בזה, והיינו רבותא ידידיה, וכ"כ במרומי שדה שם [וחזינן מזה דיש רבותא לא לראות רשע גם כשמסתכל בשוגג, ולא מתכוין להסתכל, דרוב העולם לא

ישראל מדנקראים בנים, אף כי פלחו לע"ז [כקידושין ל"ו ע"א], ש"מ דאף שחטאו אכתי בחביבותא קיימי [כחגיגה ד"ה ב'], משום שדומין כ"י לאביהן, וא"א שיתטמא אצלם הצלם מכל וכל, עכ"ד].

והנה בחידוש המג"א דבראיה בעלמא שרי, האריכו הפוסקים כבר, ועי' בסמ"ע (ח"מ ס' קנד סק"ד) שכתב להיפך מדבריו, דשאני לשון הסתכלות מלשון ראייה, דלשון הסתכלות שייך לומר אהסתכלות בעלמא בלי כוונת ראות.

וראיתי לחכ"א שתמה ע"ד המג"א עוד דהא המקור במגילה הוא מדכתיב 'לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נושא אם אביט אליך ואם אראך', א"כ מבואר להדיא דגם בראיה בעלמא אסור. וע"ע בב"ב (נז, ב) 'ועוצם עיניו מראות ברע א"ר חייא בר אבא זה שאין מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה, הרי חזינן דגם הסתכלות בעלמא חשיב ראייה.

***

וע"ע בהנהגות ופסקים ממרן הגרי"ח זוננפלד זצ"ל (עניינים שונים, סעיף ה) שהובא משמו בזה"ל: 'האיסור להסתכל ברשע הוא דוקא בפניו, דוקא אם אין לו צורך לדבר עמו, אבל אם צריך לדבר עמו או צורך אחר מותר להסתכל בפניו, ע"כ.

ומקורו משו"ת שלמת חיים (עניינים שונים, ס' קח), שם נשאל הגרי"ח זוננפלד זצ"ל: 'בענין שלא להסתכל בצלם דמות אדם רשע (מגילה כח, א), כנראה דזה דוקא בפניו, שעל זה מורה הלשון צלם דמות, משא"כ באשה'. תשובה: יפה כתב'. וע"ש בהוספות דהוכיחו כן מדברי הספר חסידים (ס' קעח) דכתב דשלשה 'פנים' אסור לראות, פני ע"ז, פני אשה, ופני רשע, ודר"ק.

ועוד שם (סעי' ו): 'מותר להסתכל בפני אדם רשע אם כוונתו להחזירו בתשובה'. ובהערות שם (הע' ה) הוסיפו ליישב עפ"י קושיית הטורי אבן דלעיל: 'ולכן יצחק הסתכל על עשוי משום שה' צריך לדבר עמו שרצה להחזירו למוטב,

דרך מראה דהוי כמו השיער בעצמו, אבל כנגד תמונה - מותר. ומבואר דדעתו דמראה הוי ממשות טפי, דנקרא הדבר בעצמו. וא"כ יתכן דגם לגבי ראיית רשע, גם אם נקל בתמונה - מ"מ במראה חמיר טפי, וצ"ע.

***

והנה הגרעק"א (מגילה שם) כבר כתב: 'להסתכל בצלם. דוקא להסתכל בו ביותר ולהתבונן בו בצלמו ובדמותו אבל ראייה בעלמא שרי. מ"א סי' רכ"ה'. ומקור הדבר במגן אברהם (ס' רכה סק"כ) שכתב ע"ד השו"ע שם (סעי' י) דהרואה אילנות טובות ובריות נאות אפילו עכו"ם או בהמה - אומר בא"י אמ"ה שככה לו בעולמו, וכתב ע"ז המג"א: 'אפי' עכו"ם. והא דאמרי' אסור להסתכל בצלם דמות אדם רשע הכא מיירי שרואהו, ומ"מ נראה דדוקא להסתכל בו ביותר ולהתבונן בצלמו ודמותו אסור אבל ראייה בעלמא מותר וכמ"ש רס"י רכ"ט ע"ש ובב"ג, ואסור לומר כמה נאה כותי זה, עכ"ד. וכן פסק במשנ"ב (ס"ק לג).

[והנה מדברי המג"א הנ"ל משמע דכל גוי הוא בכלל רשע דאסור להסתכל עליו, ולא דוקא על רשע ישראל. וזהו דלא כמ"ש מהר"ם בנעט זצ"ל בגליון השו"ע דפשט הגמ' משמע רק בישראל רשע, אבל בנכרי מותר להסתכל עליו כדאיתא בע"ז (כ, א), וכוונתו לדין דרואה גוי נאה וכנ"ל, שע"ז תירץ המג"א דמיירי שלא מתבונן בזה. ובס' מאיר עוז (ח"י עמ' 671) הביא מד' החת"ס בתורת משה (שמות י, כח) גבי פרעה דחשיב רשע כלפי הסתכלות בו, וכ"כ להדיא במרומי שדה (מגילה שם), וכ"כ בתפארת ישראל (אבות פ"ג מ"ד, אות צג): 'חביבין ישראל שנקראו בנים למקום. שכל האומות חביבין שיש בהן צלם אלקים, ואעפ"כ כשירשיעו מאד אפשר שישתלק מהן הצלם, וכמ"ש חז"ל [מגילה דכ"ח ע"א] דאסור להסתכל בפני אדם רשע, ש"מ דרוח הטומאה שורה עליו, כ"ש עכו"ם רשע, אבל

וקשה דתיפוק ליה דאפילו אם הי' זכר הא אסור להסתכל בו מצד איסור הסתכלות ברשע, אלא ודאי דהסתכלות בעלמא שרי, וכוונת הבה"ל דאף דאשת טורנוסרופוס עתידה היתה להתגייר מ"מ באותה שעה רצתה לפתותו ובודאי נקראת רשעה.

וסיימו שם: 'ומה שבהרבה ספרים הזהירו על איסור הסתכלות בנשים שמצוי להכשל בזה, ולא הזהירו גם על איסור הסתכלות בנכרים שגם זה מצוי, היינו משום שלא הזכירו הספרים אלא דברים שהורגלו בהם בזדון ובהנאה מבלי להתבונן שהוא דבר האסור, אבל דברים שאינם עושים במתכוין לא נחשב לעוון' (ומקור זה משלמות חיים שם, סי' קט).

ודבר חידוש כתב בתורה תמימה (בראשית, פרק כז, הערה ב): '...ומקודם לזה אמרו בסוגיא כאן אסור להסתכל בפני אדם רשע, וצ"ל דהלשון אסור לאו דוקא הוא, אלא ר"ל מדה נכונה היא, וראי' לזה, שהרי מבואר בגמרא שאלו לר' יהושע בן קרחא במה הארכת ימים, אמר להם מימי לא הסתכלתי בדמות אדם רשע, ואם הי' אסור ממש מצד הדין - מאי רבותי'. ולא קשה לפי"ז הלשון אסור, שכן מצינו הרבה באשיגרא דלישנא וכו'...'/ ע"ש עוד [ובעצם קושייתו דמאי רבותיה דריב"ק, כבר הבאנו לעיל מהטורי אבן מה שיישב בזה].

וראיתי למוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א (ווי העמודים, שם) שהביא דהגאון רבי ישעי' פיק זצ"ל בספרו 'אומר השכחה' העיר שדין שזה השמיטוהו כל הראשונים והשו"ע. וכתב מוח"ז שליט"א דדלמא סברי כדברי המאירי (מגילה כז, ב), דלאחר שמנה דברים שחז"ל השתבחו בהם ובזכותם האריכו ימים, והביא הדוגמא שלא הסתכלו בפני רשע, כתב בזה"ל: 'כל אלו וכיוצא בהם מדות החכמים ותלמידיהם, וראוי לאדם ללמוד מהם כמה שאפשר לו'. ומשמע מדבריו דאי"ז מן הדין אלא מידת חסידות.

ומ"מ גרם עי"ז שנתכחו עיניו, וכן באלישע הותר לו להסתכל על יהורם משום כבודו של יהושפט. [ועיין בב"מ (ס, ב) ההוא עבדא סבא דאתא לקמיה דרבא א"ל זיבנן, ובודאי שמותר להסתכל בו כיון שרוצה להיות עבד לישראל], ע"כ.

ומקור הדבר משו"ת שלמות חיים (עניינים שונים, סי' שי): 'בגמ' ב"מ (ס' ע"ב) בההוא עבדא סבא דאתא לקמיה דרבא, אמר ליה זיבנן, א"ל יהיו עניים בני ביתך. ופירש"י (בד"ה יהיו עניים): טוב לי לפרנס עניי ישראל וישמשוני. ויש לעורר, תיפוק ליה שאסור להסתכל בגוי. ואולי גם מזה ראי' למש"כ דאפילו איכא דרכא אחרינא ליכא חשש וגם ליכא חסידות לעצום, כיון דהוי הנאה הבאה בעל כרחו'. תשובה: אינו מובן, כנעני שרצה להיות עבד לישראל - פשיטא שמותר להסתכל בו, ע"כ.

וע"ש בהערות והוספות (הע' 271): 'ויל"ע אי האיסור בכל נכרי או רק בידוע כרשע, ועי' בזה במג"א רכ"ה שהק' איך מותר לברך על ראיית בריות נאות אפי' נכרים, משמע שדעתו לאסור בכל גווני, וע"ע במהרש"א מגילה שנקט ליה כאיסור בפנ"ע, ובחרדים מל"ת מד"ק התלויות בעין ז' דכ"ש הוא מלהסתכל בפני אדם רשע', ע"כ.

וע"ע שם בהערות (סוף הע' ה): 'ועיין במג"א (סו"ס רכ"ה) שהקשה בהא דקיי"ל דהרואה בריות נאות אפילו עכו"ם מברך עליהם, והא אמרינן אסור להסתכל באדם רשע, ונראה ליישב דמשכח"ל בעכו"ם קטן דודאי עדיין לא נקרא רשע. והמג"א תירץ דהאיסור הוא רק להסתכל בו ביותר, ובבה"ל שם הביא ראי' לדברי המג"א מהא דאיתא בע"ז (כ, א), מעשה ברשב"ג שהי' על גבי מעלה בהר הבית וראה עובדת כוכבים אחת נאה ביותר וכו', ואף ר"ע ראה אשת טורנוסרופוס הרשע וכו', מיתביי "ונשמרת מכל דבר רע" שלא יסתכל אדם באשה נאה.

בשיחתו (ט"ז תמוז תשס"ד לפ"ק) על העיתונים, ואמר דאין ראוי לקרוא בהם לפי שיש שם תמונות של רשעים ראשי ממשלות וכיו"ב. ואחר שיחתו שאלתיו אודות עיתונים חרדים, ואמר לי דראוי להמנע מזה, ולמאי צריך את זה. עוד אמר דאפשר לבדוק בכל דף אם יש תמונות או שלא ובכלל א"צ להכניס עיתונים הביתה, עכ"ד.

וכתב עוד ידידי הגר"מ חליוה שליט"א: 'ודכן אמר לי מו"ר הגאון הגדול ציס"ע רבי יוסף ליברמן שליט"א בעמח"ס שו"ת משנת יוסף דתמיד הוא מתפלל ששמים בהעיתון תמונות שלהם וודאי דלא הוי זה מידת חסידות', ע"כ.

והנה נסתפקתי עוד באיסור זה להסתכל בדמות אדם רשע, האם גם מאחוריו איסור להסתכל, וגם אם מדינא אין איסור, אם יש ענין או מעלה שלא להסתכל מאחוריו (דאמנם לשון חז"ל הוא ב'דמות' אדם רשע, דיש לדייק דווקא בדמותו ממש, ולא באחוריו). והא להבדיל אא"ה גבי ראיית צדיק מצינו (עירובין יג, ב) דאמר רבי האי דמחדדנא מחבראי דחזיתיה לרבי מאיר מאחוריה, ואילו חזיתי מקמיה הוה מחדדנא טפי, דכתיב והיו עיניך רואות את מוריק [ומרן שליט"א השיב לידידי הרה"ג רבי משה פולישנסקי שליט"א (משנת הקידושין, עמ' צח) דגם כשרואה חכם מאחוריו מברך ברוך שחלק מחכמתו ליראין]. וא"כ דלמא להיפך ג"כ, שההשפעה הרעה של רשע משפיעה ג"כ כשרואין אותו מאחוריו, אמנם פחות מפניו ממש, אבל יש השפעה כל שהיא לרעה, ויש להמנע מזה.

ושאלתי כן קמיה מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א והשיבני 'לא להסתכל גם מאחוריו', והגרמ"מ שפרן שליט"א (מגדולי דיני ארה"ק, וראש ישיבת נועם התורה) כתב לי בזה"ל 'כל התבוננות באדם רשע משפיע לרעה, כמוכן הסתכלות בפניו משפיע יותר ומאחוריו פחות', עכ"ד.

וע"ש שנשאל מוח"ז שליט"א בשטרות כסף חדשות שיש בהם תמונה של מנהיגים שהיו רשעים (שחלקם היו נשואים לגויות רח"ל), אם מותר להסתכל על השטרות הללו, והאם יש להקפיד לקפל השטר. וגם יש מקומות בעולם שיש תמונות נשים על השטרות. והשיב מוח"ז שליט"א דאינו ברור שהאיסור קיים גם בתמונה דיתכן והוא רק ברואה את הרשע עצמו (וכמו שהבאנו מדבריו לעיל), וגם אם בתמונה אסור מ"מ האיסור הוא בהתבוננות ולא בראיה בעלמא כמב' במג"א (סי' רכה סק"ב), ורק באשה אסור להסתכל גם בראיה, אך בשטר עם תמונת אשה יש להקל משום שאינו מכירה וגם שהיא כבר מתה, יעוי"ש עוד.

***

וכתב שם עוד מוח"ז שליט"א בגדר 'רשע' דאין להסתכל בו: 'מסתבר שמחלל שבת בפרהסיא נקרא רשע, וגם מי שאינו שומר תורה ומצוות נקרא רשע לענין זה שאסור להסתכל בו'. והביא מש"כ בהגהות מרדכי (סנהדרין, רמז תשכז) 'מצאתי בתשובת הגאונים, ההורג נפש בזה"ז אין בידינו לעשות לו דבר, לא להורגו ולא לחבשו ולא להגלותו, אלא למנוע ממנו שלא לערב עמו, ואסור להם להסתכל בו, כמו שאמרו חכמים אסור להסתכל בדמות אדם רשע'.

וסיים שם מוח"ז שליט"א, דאם באמת האיסור להסתכל בתמונה הוא רק משום אל תפנו אל האילים, הא כתבו התוס' (ע"ז ג, א ד"ה ה"ג) דבמעות שרגיל לראות בה תדיר ל"ש 'לא תפנו', ומי שאינו מסתכל בזה נקרא בנן של קדושים.

ולסימא דהא מילתא - דראיית רשע בתמונה, אביא מש"כ ידידי הגר"מ חליוה שליט"א (גם אני אודך, שם) שמרן בעל איילת השחר זצ"ל השיבו 'מי שלא רוצה להסתכל, שלא יסתכל'. וכתב עוד: 'ומו"ר מרן הגה"צ רבי יעקב אדלשטיין [שליט"א], ורב ואב"ד רמת השרון, עורך

(עג)

מיקומה של העיר 'לוד'

איתא בגיטין (ד, א) "תנן רב"ג אומר... ר"א אומר אפילו מכפר לודים ללוד, ואמר אביו... ומובלעות בתחום א"י עסקינן", ומשמע דכפר לודים היה מובלע ואילו לוד היתה סמוכה אליו, וצ"ב דהא לוד דאז היא לכא' לוד דהיום, והא לוד דימינו קיימא במרכז ארץ ישראל, והיאך יתכן למימר דהוי קאי ליד הגבול דא"י וכפר לודים יהיה מובלע לו.

תשובה: הגבול נכנס לפנים.

— עניפי חיים —

ישראל, וזכו בני היישוב היהודי בארץ ישראל לחיות בצילו וליהנות מאור תורתו, ע"כ.

ע. הנה ידוע שדנו הפוסקים [עי' מנחת יצחק ח"ח סי' סא, קובץ תשובות ח"א סי' סח ועוד] על לוד שיקראו שם מגילה כדין עיר המקופת חומה מימות יהושע בן נון, וכן דנו [עי' חוט שני שבת ח"ד עמ' שס ועוד] על ערים הסמוכות ללוד של היום (כגון מודיעין עילית) שיקראו מגילה כדין ערים הסמוכות לעיר המוקפת חומה מימות יהושע בן נון, ולוד של היום במרכז א"י היא.

ועוד ראייה פשוטה יש להביא דלוד שהייתה בזמן חז"ל הייתה במרכז ארץ ישראל, מהא דמביאה הגמ' בביצה (ה, א) המשנה במעשר שני (פ"ה מ"ב), דענבי כרם רבעי יש להעלותם ולאוכלם בירושלים או לפדותם בכסף ולהעלות הכסף בירושלים ולקנות בו מאכל ולאכלו שם, ותקנו חכמים בכדי שיהיו פירות הרבה בירושלים - דהמקומות הסמוכים לירושלים לא יפדו פירותיהם בכסף, אלא יבואו עם הפירות עצמן לירושלים: 'ותנן, כרם רבעי היה עולה לירושלים **מהלך יום אחד לכל צד**, וזו היא תחומה, אילת מן הדרום, ועקרבת מן

[וידידי הבה"ח **צבי שלו' גינויער** נ"ו אמר להסתפק אם מותר לראות 'תינוק שנשבה' וכיו"ב, ואמר דלפי"ד רבינו יונה דהטעם הוא שלא יתחבר עמו, א"כ מה לי אם הוא 'רשע' מחמת רשעות עצמו או מחמת שנשבה, סו"ס יש חשש שיתחבר עם התינו"ש וילמד ממנו, ויל"ד עוד בכ"ז].

ואסיים במה שאמר מרן **הגר"מ שטרנבוך שליט"א** (בגליון משיחותיו, פר' שופטים תשע"ז): 'והוי עובדא בהגה"ק מהרי"ל דיסקין זי"ע שהשליכוהו פעם לבית הסהר, והעמידוהו למשפט, והגה"ק מהרי"ל לא הסכים להרים פניו בשעת המשפט לראות את פני השופט כדי שלא לראות פני אדם רשע, ואף שהזהירוהו ואמרו לו שאם יעשה כן, עלול השופט להרגיש שהוא מבזה אותו ולכעוס עליו ולגזור עליו מאסר עולם, מ"מ לא הסכים לראותו, וסמך על הקב"ה שיושיע אותו - ולא יפסיד ממה שלא ראה פני אדם רשע. ולרוב התמיהה, לבסוף השופט אמר שהוא רואה שמדובר באדם רציני שעקשן על העקרונות שלו, והמאסר לא יאיים עליו, ולכן צריך להוציאו מיד מבית הסהר, ופסק שעליו לצאת מרוסיה מיד, וב"ה נסע לפאריז - ומשם לארץ

שר"ת הוצרך לחדש שהיו שני רקם וחגר, ואף עכו היתה חצויה וכו'. אולם ר"י חלק וכתב שהגבולות השנויים במשנה אינם תלויים בגבול האמיתי המוזכר בתורה, אלא העיקר תלוי בגבול ה'תורני', היינו עד כמה זה היה קרוב למקום שיש בהם בתי דינים ושיבות, וידוע להם דין לשמה ושיירות מצויות בין ת"ח. ואף שלעניין גבולות א"י לשאר דינים, לוד היתה במרכזה של הארץ, מ"מ לענין מיקום התורה היתה בקצה הגבול. ולשיטתו יתיישב שפיר איך נמנית לוד בגבול א"י. אך לר"ת צע"ג משאלתך.

ונראה שאפשרות זו שהיה חלק מהגבול עד שם מחוץ לגבולות, כמעט ולא ניתן להיאמר, מאחר שלא מצאנו כן לא בחלוקת הארץ, ולא בגבולות המנויים בפרשת מסעי, ולא בהל' זרעים, ואטו משנה בגיטין די לגלות על דיני תרומה, על דיני שביעית עד כדי שהמשנה תסתום דבריה ולא תכתוב פרט זה כלל וכלל?!

ואנוכי הדל חשבתי בעניותי בלמדי מסכת גיטין, שאף ר"ת מודה שיש גבולות התלויות בעיקר יישובה של א"י, והיינו לגבי גיטין, אלא דבהא פליג על ר"י, וס"ל שקבעו גבולות אלו עפ"י הישוב המציאותי שהיה אז בא"י, וברור שלענין מצוות התלויות בארץ, הכל תלוי בגבולות הידועים, אך כלפי גיטין שהענין לא תלוי בקדושת הארץ אלא ביישוב היהודי קבעו גבולות לפי דרך היישוב שם. ושמא ע"ז כתב מרן שליט"א שאפי' שמסתבר שדרו בא"י מעבר ללוד, וא"כ מדוע נקבע כך הגבול. וע"ז כתב שהיה נכנס הגבול במקצת עד לשם. ויש לעי' האם פי' זה נכנס בתוס', וצ"ע (אכן יעוי"ש

בתוס' ואולי אינו כהנ"ל, דהמשמעות בר"ת שכן דן בגבולות הארץ, עכ"פ נידון דברך תלוי בשיטות ר"י ור"ת).

הצפון, ולוד מן המערב, וירדן מן המזרח. ואמר עולא ואיתימא רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, מה טעם כדי לעטר שוקי ירושלים בפירות, ותניא כרם רבני היה לו לרבי אליעזר במזרח לוד, בצד כפר טבי וכו'... ע"כ. הרי מבואר שלוד הייתה במרכז א"י - סמוך לירושלים - מהלך יום אחד, וגם הכרם של ר"א הייתה במזרח לוד - בתחום המהלך של יום מסביב לירושלים, ואיך א"כ שייך שיהיה סמוך לגבול.

והנה בתשובת מרן שליט"א 'הגבול נכנס לפנים', נראה דכוונתו לומר דהגבול של א"י ששם נמצא כבר לודים (בהבלעה) נכנס ומתעקם לתוך ארץ ישראל עד כפר לודים והוי סמוך לו. ושוב מצאתי בתוספות רי"ד (בגליון הדף שם), שכתב בזה"ל: 'אמר אביי בעיירות הסמוכות לא"י ומובלעין בתחום א"י עסקינן. פי' רקם וחגר הם עיירות הסמוכות לא"י אלא שעומדים חוץ לגבול א"י וכפר לודים גם הוא מחוצה לארץ וסמוך לא"י אלא שהוא מובלע בתוך התחום שהגבול מתעקם ונכנס לתוך א"י ובאותה העקמומית יושב כפר לודים ולוד הוא יושב תוך הגבול בא"י, עכ"ד.

והרה"ג רבי מרדכי וייס שליט"א (ר"מ ישיבת באר החיים, מודיעין עילית) העירני בתשובת מרן שליט"א: 'הנה לפי המציאות של היום, הרי לוד רחוקה מכל גבולות א"י מארבע כנפות הארץ, ואם נחדש שהגבול נכנס לפנים, נצטרך לומר שהיו כמה עשרות קילומטרים שיצאו מעיקר ישוב א"י. והדבר צ"ע גדול, שלא מצינו בגבולות א"י שהיתה כזו חלקה משמעותית שיצאה מהגבול'.

ועוד כתב לי: 'והנה נחלקו ר"ת ור"י (שם ב, א ד"ה ואשקלון) לענין העיירות המוזכרות במשנה

(עד)

אמירת בפני נכתב - לרבה

הנה בתוס' בגיטין (ה, א ד"ה אי הכי יכול נמי) כתבו דכיון דלרבה לא מהני ידענו אזי לא בעי "בפני נכתב". ולכאן צ"ב רב, דהא כולי טעמא דלרבה לא מהני ידענו הוי משום לשמה (כמבואר בתוס' לעיל ג, א ד"ה הכא בפני), ולהכי נמי לא אתי לאיחלופי, אבל השתא דאיירי לאחר שלמדו אזי אין שום חששא דלשמה וישפיר מהני ידענו (ואתי לאיחלופי), ולהכי צריך בפ"נ, ומאי כתבו התוס'.

תשובה: לא פלוג^ש.

(עה)

זימנין דמייתי לה קרוב

הנה כתבו התוס' בגיטין (ה, ב) דהוי מצי למימר נמי זימנין דמייתי לה קרוב. וקשה דא"כ מאי קאמר בגמ' דלרבי יוחנן אשה מידע ידעי ולא אתי למיסמך עליה, דלהנ"ל בקרוב מאי איכא למימר, היאך ידעו.

תשובה: קרוב ג"כ ידוע.

(עו)

בדין שיכנס כל הגט ליד האשה

הנה בגיטין (יט, ב) איתא דההוא גברא דגירש איתתא בספר תורה, ומנסה הגמ' לדון בכמה אנפי איך יחולו הגירושין. וצ"ע לפמ"ש הגרעק"א (ס' רכב אות כג) דבעינן בגירושין שיכנס הגט לכל יד האשה, א"כ איך בס"ת משכח"ל שיכנס ליד האשה.

תשובה: ס"ת קטן^ש.

— ענפי חיים —

עא. נראה דכוונת מרן שליט"א לומר דלא עב. הנה נביא בזה בקצרה תו"ד הגרעק"א חילקו בין קודם שלמדו ולבין לאחר שלמדו. בחידושו (שם) מהיכן שאב חידוש גדול זה

בעי קומי רבי מנא, מסר לה במוסירה מהו [מסר לה הפרה שכתב עליה הגט, במוסירה, שמסרה לה באפסר או בשערה, מהו שתהא מגורשת. קה"ע], מידת הדין את אמרי נקנה המקח, והכא את אמר הכין [ופריך, מידת הדין לענין ממון, תנן בקידושין פ"ק (כה, ב) בהמה גסה נקנית במוסירה. והכא את אמר הכין. ובגט מספקא לך. אי נמי, אף הכא הדין כן דהוה נתינה ומתגרשת בכך. קה"ע]. או שנייא היא, דכתיב (דברים כד, א) ונתן בידה, עד שיהא כולו בידה, ע"כ. ובפשטות מה שאמר הירושלמי 'או שניא' היינו סיוס הספק דרבי זירא, דהצד שכאן לא יועיל מסירה במוסירה משום דכתיב ונתן בידה עד שיהא כולו בידה. ובפשטות ספק זה לא נפשט אי בעינן בידה ממש או לא, ולזה הקשה הגר"ש איגר מנ"ל לר"ן באופן פשוט דבעינן בידה ממש.

ועל קושיא זו השיבו אביו הגרעק"א ז"ל (בתשובה רכב, הנ"ל), עפ"מ"ש הוא עצמו בגליון הירושלמי שלו, והוא, דהנה הקרבן העדה (בשיירי קרבן) הקשה על ספק הירושלמי, דמאי מספקינן כשנתן לה גט במוסירה - 'וקשה, הא ידה רשותה משמע, ואפי' זרקו קרוב לה מגורשת, כדתנן לקמן, כ"ש כשמסר לה מוסירה. ואין לומר דאיירי שהוא תפוס בבהמה, דודאי אינה מגורשת כדאמרין לעיל פ"ק, אפי' כולו בידה וחוט אחד בידו אינה מגורשת, כ"ש כשתפוס בה וכו', יעוי"ש. וז"ל הגרעק"א בתשובתו לבנו: 'ידידי בני, אעתיק לך מה דכתבתי בגליון הירושלמי הנ"ל, והעמדת דברי ע"ד הקרבן העדה שם, ד"ה או שניא וכו', וקשה וכו', וזה לשוני: "במחכ"ת, בפשוטא ניחא דחצר איתרבאי מידה והוי כמונח בידה ממש, וכן בתזכה לי חצירי אף שאינה עומדת בצידו, הוי החצר עכ"פ שלוחה ויד שלוחה כידה, אבל קנין המסירה מועיל דקנתה הגט, ומ"מ אינו בידה ולא מהני לגבי גירושין, כמ"ש הר"ן רפ"ח דגיטין גבי קנין אגב, א"כ י"ל דזהו ספיקא

שצריך שיכנס כל הגט ליד האשה, דהנה עיקר הנידון נפתח בקושיית הגר"ש איגר זצ"ל לאביו (סי' רכא ס"ק ז) דהק' בהא דאיתא בגיטין (עז, ב): 'ההוא שכיב מרע דכתב לה גיטא לדביתהו בהדי פניא דמעלי שבתא ולא הספיק למיתביה לה, למחר תקף ליה עלמא (והיה ירא שימות, ואסור לטלטל גט בשבת ולמוסרו לה), אתו לקמיה דרבא אמר להו זילו אמרו ליה ליקניה ניהלה לההוא דוכתא דיתיב ביה גיטא ותיזיל איהי ותיחוד ותפתח ותחזיק ביה דתנן נעל גדר פרץ כל שהוא הרי זו חזקה'.

ורש"י שם ביאר דכוונת רבא הייתה שתקנה את הגט בקנין אגב, שכתב שם בזה"ל: 'לקנייה. הבעל לדוכתא דמחית ביה גיטא לאשה בחזקה דקרקע נקנה בחזקה: ותיחוד ותפתח. תסגור דלת החדר שיקנה לה לשום חזקה: דתנן נעל. דלת או גדר פרצה או פרץ גדר כל שהוא: הרי זו חזקה. לקנות שאין המוכר יכול לחזור בו דהשתא קא יהיב לה חצר וגיטה בתוכו ותנן נכסים שאין להם אחריות נקנין עם נכסים שיש להן אחריות בכסף בשטר ובחזקה", עכ"ד.

אבל ברשב"א ובר"ן בחידושים שם חלקו על רש"י, וסבירא להו, דאי כדבריו, א"כ למה הקנה לה דוקא מקום הגט, הלא יכול לקנות לה איזה קרקע שירצה, ואגב זה יקנה את הגט לאישה, ולכן הכריחו מכח זה דמדין קנין חצר הוא זה, דמאחר דמקום הגט נעשה חצר האשה (מדהקנה לה) ממילא קנתה את הגט ומתגרשת בו. והוסיף הר"ן, דקנין אגב לא מהני בגט כיון דבעינן 'ונתן בידה', ומה שהוא ע"י קנין ולא בידה ממש, לא מהני (ורק חצרה חשיב בידה ממש, דחצר משום ידה איתרבאי, ע"י ב"מ י, ב).

ועל דברי הר"ן אלו הקשה הגר"ש איגר דמנא פשיטא לר"ן (ולרשב"א) דבגט בעינן שיהא בידה ממש, הלא הוא ספק בירושלמי, ומנא פשוט ליה להר"ן דלתלמודא דידן איפשיטא איבעיא. וספק הירושלמי הוא בגיטין (פ"ב ה"ג), רב זירא

גיטין, ואיך יתכן שהכל יכנס לתוך יד אשה (ובפרט גט מקושר, עי' רש"י קידושין מט, א ד"ה מקושר). ובאמת ראיתי מציינים דבשו"ת צמח צדק (אבהע"ז סי' דש) כבר כתב לפקפק בדינו של הגרעק"א מכמה דוכתי, דנמצא מוציא לעז על גיטין הראשונים דלא קפדי בזה וכו'.

[אכן עי' רמ"א אה"ע ר"ס קלו שכ' "ונוהגין שהבעל כופל הגט כמו אגרת, ונותנו לה, כדי שתוכל לאחוזו כולו בידה כשנתנו לה". אך בפת"ש (סי' קלט סק"ד) כ' ע"ז "אך אדרבא מהא תברא שהרי מדברי רמ"א אלו משמע דאינו אלא מנהג ולא מדינא", ע"ש באריכות].

ועכ"פ אנן אקשינן ע"ד הגרעק"א מהא דגיטין, דמבואר דגט ע"י ס"ת כשר, ואיך יתכן שיכנס כל הס"ת לתוך יד האשה. ופלא שלא העירו כן החולקים על הגרעק"א מגמ' גיטין הנ"ל, ודוחק לומר דהבבלי פליג על הירושלמי בזה (דא"כ הו"ל ליזיל בתר הבבלי).

אך הנה יתכן לחדש ולומר (וכן שמעתי מהרה"ג ר' מרדכי וייס שליט"א, ר"מ בשיבת באר החיים), דלא היתה כוונת הגרעק"א דצריך שכל הגט יהי בתוך ידה במציאות אלא בתוך כל כח ידה, והיינו דבאמת אף אם אוחזת את הגט בשני ידיה, א' מלמעלה וידה השניה מלמטה, יתכן דנחשב שכל הגט נמצא בידה משום שכל הגט מוחזק מכח כל ידיה, לאפוקי היכא שאוחזת את הגט למטה לבד או רק למעלה, וכל הגט נסרך ונמשך אחר מקום אחיזתה, לא חשיב שכל הגט מוחזק מכח כל ידיה. וה"ה כשאוחזת באמצע הגט - דהחלק העליון שאינו נתון בין ידיה נחשב כדבר העולה מאליו ע"י אחיזתה, ולא נחשב שהיא עצמה מגביהה את הגט.

והיינו דכל זמן שאוחזת הגט רק מלמטה ואין הגט מוחזק מכח כל ידיה, א"כ מגדירים אנו אחיזה זו שלא אוחזת ומחזיקה בכל הגט, אלא ע"י האחיזה מלמטה נתפס כל הגט, משא"כ כשאוחז עם יד אחת מלמטה והאחרת

דהירושלמי אי מהני קנין בגט, או דבעי' ידה ממש.

והמשיך וכתב לו ביאור שני בספק הירושלמי: 'וביותר י"ל דזהו ודאי דבעינן בידה ממש כמ"ש הר"ן בפשיטות, אלא דהכא במסירה דתופסת בשערה או באפסר הקשור בבהמה, הוי כאוחזת קצת הבהמה ממש, ובזה י"ל כיון דגליון הגט בידה וקנתה כולו, מהניא. או דבעינן שיהא הגט כולו בידה, וכדדייק לישנא דהירושלמי 'או שניי' וכו' עד שיהא כולו בידה', וחידוש בעיני דלא נזכר הדין דצריך שלא יהא מקצת הגט יוצא מידה, דאף דקנתה כל הגט בהגבהה, מ"מ אין כולו בידה, וצריכין ליזהר בזה דאם הגט על קלף גדול, ומצוי דלפעמים מקצת הגט למעלה מידה, ואינו כולו בידה, וצ"ע לדינא, עד כאן לשוני שם", עכ"ל הגרעק"א בתשובתו לבנו.

ובזה תירץ הגרעק"א קושיית בנו דהקשה למה פשוט לר"ן דבגט בעינן שיהא בידה, הלא בירושלמי מספקא. וע"ז תירץ דכיון דלפירוש ב' פשוט לירושלמי דבעי' בידה, ורק מספק"ל אי בעינן שיכנס ממש ושלא יבלוט כלום או לא, א"כ דברי הר"ן ברור מללו דבעינן בידה. ורק זה נשאר בספק הירושלמי אי בעי' שיכנס הכל לידה ממש.

***

ועכ"פ זה נפקא לן מדברי הגרעק"א, דצריך שיהא כל הגט ביד האשה ממש, וכמו שכתב בתו"ד: 'וחידוש בעיני דלא נזכר הדין דצריך שלא יהא מקצת הגט יוצא מידה, דאף דקנתה כל הגט כל הגט בהגבהה, מ"מ אין כולו בידה, וצריכין ליזהר בזה דאם הגט על קלף גדול, ומצוי דלפעמים מקצת הגט למעלה מידה, ואינו כולו בידה, וצ"ע לדינא'. הרי שהגרעק"א עצמו העיר שלא נזכר דין זה, וסיים דצ"ע לדינא.

ובאמת דיש להתפלא על כל גט דעלמא, שהרי נוסח הגט ארוך הוא (כדאי' ברי"ף וברא"ש שילהי

דו"ז הגאון הגדול רבי **זאב ברלין** שליט"א (ראש ישיבת גאון יעקב) כתב לי בזה"ל: '**לאחר שנתרבה גגה וחצרה דהוי כידה, לא קשה**'. אכן בפשטות לשון הגמ' מורה "יהיב לה לדביתהו" ולא מבואר שהיה בחצרה.

עוד מצאתי בגליון פרי חיים (גליון שסו) שהביא הגרמ"י שניידר שליט"א משמיה דמורן הגרא"ל שטיינמן זצ"ל לתרץ עוד: 'וכעת אמר רבינו ליישב די"ל שהי' הס"ת עומד בפרשת גט, והניח את הס"ת בשכיבה על גבי ידה, ומקום שכתוב בו פרשת כריתות או החשש שכתב במי מילין, הי' מונח על כף ידה ממש, ושפיר נתקיים ונתן בידה, עכ"ד. וגם הגר"י **ישראל גנס** שליט"א כתב לי 'יתכן בס"ת קטן (וישנם כאלה)'.
 ושוב כתב לי הגרמ"מ **שטיינברג** שליט"א (בעמח"ס משנת חיים) וז"ל: 'מה שכ' רעק"א דהגט יהיה כולו ביד האשה, לא מחייב שאם מגרש בס"ת צריך שיהיה כל הס"ת ביד האשה, שהרי אם מגרש בס"ת אין הגירושין נעשים ע"י חומש בראשית ולא בחומש שמות וכו', רק בחלק הס"ת שבו כתוב ענין הגירושין, וזה אמנם צריך להיות כולו ביד האשה. ואף אם נימא דהכל צריך להיות בידה, י"ל דאירי במגרש בחלק מהס"ת שגזרוהו מהס"ת. אבל עיקר הקושיא לא נתבררה לי, דהא קנין חצר מהני בגט, דחצר מדין יד, וי"ל דבזה איירי, עכ"ד (וכבר כתבנו דפשטות לשון הגמ' ל"מ כן).

והנה יש להסתפק בדברי הגרעק"א, דבעינן 'נותן בידה', שיכנס הכל בידה, אי בעינן דווקא ביד אחת, וכלישנא דקרא 'בידה', חדא משמע, או דגם בשני ידיה אפשר, דלכא' מדלא כתיב 'נותן בידה', איכא למימר דבעינן שיכנס בחדא, וצ"ע בכ"ז, ואכמ"ל].

מלמעלה, אז נחשבת הגבהת כל הגט למעשה שלה, ושפיר מקיים בזה ונתן בידה.

ואמר לי הגר"מ וייס שליט"א דהציע כ"ז להגר"ר נועם אלון שליט"א (ראש ישיבת מיר, ברכפלד) והסכים עם זה, ורצה לדמות ענין זה למה שהובא בחי' הגר"ח הלוי (סנטסיל, סי' קנ) בנותן מכתב לאשה, ובתוכו ספון גט, ודן שם האם החזקת המכתב נחשבת כהחזקת הגט בעצמו, והוי נתינה מעליא, או שמא נאמר שהיא קבלה רק את המכתב, ובו יש גט והוי ככח שני, ואי"ז נחשב נתינה מעלייתא. וא"כ כע"ז יל"ד בד' הגרעק"א, דאם מחזקת רק בצד א' של הגט, ושאר הגט יגרר ע"י אחיזתה בזה ס"ל להגרעק"א דיש בזה חיסרון של 'בידה', אך באמת יתכן שאם תאחוז בב' צדדים דאין כאן צד בגט שעולה מאליו (דיש לדונו ככח שני), דלמא אף הגרעק"א יודה דמהני.

***

ושוב הראוני שעמד בקושייתי מורן הגרא"ל **שטיינמן** זצוק"ל (איילת השחר גיטין שם, עמ' קסב, ד"ה שקל) וז"ל שם: 'שקל ס"ת יהיב לה לדביתהו. הנה ברעק"א סי' רכ"ב ס"ק כ"ג כתב דצריך שיהא כל הגט בידה ממש, דאילו יש קצת חוץ מבידה, נהי דקנתה בהגבהה, מ"מ כיון דאינו בידה ממש אינו אלא כשאר קניינים דלהר"ן ועוד ראשונים לא מהני להתגרש אלא א"כ הוא ממש בידה, וצ"ע דכאן הס"ת מסתמא לא היה (כל הס"ת) ממש בידה, וא"כ מלבד כל החסרונות שהי' בס"ת לא הי' בכלל ס"ד להתגרש. כיון דלא הי' נתינה לידה. וצ"ל דהא קמ"ל כל עיקר, דאין מי מילין, וכונתו דאפילו אם יתן בחצרה מ"מ לא יועיל דאין מי מילין ע"ג מי מילין, עכ"ל.

ובפ"א ששאלתי הקושיא הנ"ל קמיה חתדב"נ

(עז)

גירושין בס"ת של ציבור

ועוד צ"ע בהג"ל, דהא הס"ת שייך לבית הכנסת ומהיכי תיתי שיועיל, וראיתי ג"כ שמרן שליט"א הביא בספרו נחל איתן דברי הירושלמי בנדרים שמקדש אישה בס"ת לא חלו קידושיו, והכ"נ אי מקשינן הו"ה ליציאה, אמאי לא יפסלו הגירושין מלכתחילה.

תשובה: אם הגבאים נותנים רשות ע.

ענפי חיים

ופירש רשב"ם שם: 'ראיה. עדים שראוהו שגגבו או שמעידין שזהו ס"ת של אותה העיר, דכולן שותפים ונוגעין בעדותה'. הרי מבואר דס"ת של אותה העיר - כל בני העיר חשיבי שותפים בס"ת, וממילא כיון שיש שותפות לכ"א א"כ גם הבעל שותף בס"ת, ולענין זה אולי מספיק שנחשב שלו לגט, דכל שותפין היינו שהכל שייך לשניהם, ולא שלכל אחד יש רק חלק (וצ"ע באמת בגט של שותפין אם אפשר לגרש בו), וא"כ יוכל לגרש בזה. ולכן רק צריך רשות מהגבאים, דו"ק.

ובאמת שראיתי בחידושי הגר"נ פרצוביץ זצ"ל (גיטין שם, אות שצד, עמ' שלז) שכתב, דאפשר שכיון שלכל אחד מבני המקום יש חלק בס"ת, נחשב שהסופר כותב בשליחות כולם וגם הבעל בכלל. וז"ל: 'אי משום כריתות דאית בה הא בעינא וכתב לה לשמה וליכא. יל"ע להסוברים דבעי' שליחות בכתיבת הגט אמאי הוצרכה הגמ' להק' דליכא וכתב לה, תיפו"ל דליכא וכתב, דהרי הסופר לא כתבו בשליחות הבעל. ואולי י"ל דהנה לכאו' בלא"ה מוכרח דהך ס"ת היה שייך לבעל, דאל"כ גם אלמלא הך טעמא דלשמה לא חלו הגירושין כלל, דהנייר אינו שלו, ולפי"ז י"ל דכיון שהסופר כתבו עפ"י ציוויו ובשליחותו נתקיים הדין וכתב, אע"פ שהסופר לא כתבו בצורת גט, וכל הקו' היא רק

ענ. הנה תשובת מרן שליט"א מחודשת מאד, וכמו שהעירני הגר"מ וייס שליט"א 'והדבר נשגב מבינתי, אטו יש לגבאים רשות להקנות ספר תורה לאחר, מאן דכר שמיה, ואולי יוכלו לתת למישהו רשות לקרוא בו וכדו', אך לתת לאדם שהס"ת יהיה בבעלותו, מהיכי תיתי, וצל"ע'.

והגאון רבי חיים מאיר שטיינברג שליט"א (בעמח"ס משנת חיים) כתב לי בזה"ל: 'ומה ששאלת עוד דהא הס"ת שייך לבית הכנסת, ואיך מהני הגט בס"ת שאינו שלו, לא נתברר לי השאלה, דהא יש הרבה ס"ת פרטיים שלא שייכים לבית הכנסת. ומה ששאלת על תשובת רבינו שליט"א איך הגבאים יכולים להקנות ס"ת, עי' במגילה כ"ו א' שאמרו... אבל אם מכרו תורה לא יקנו ספרים, ופרש"י דמעלין בקודש כו'. ונראה שם דאיירי בס"ת של צבור, ומשמע ששייך למוכרו אלא שאסרו למוכרו רק משום מעלין בקודש כו', אבל אם מכרו- חל המכר וחל הגירושין. והכל שריר ובריר וקיים, עכ"ד'.

ושמעתי עוד מידידי הרה"ג רבי יהושע אייזנשטיין שליט"א לבאר בכוונת תשובת מרן שליט"א עפ"מ דאשכחן בב"ב (מג, א) גבי נוגעין בעדות, דמייתנין בגמ' הא דתניא, בני עיר שנגנב ספר תורה שלהן, אין דנין בדייני אותה העיר, ואין מביאין ראיה מאנשי אותה העיר.

ומשמעתין אין ראי' דבלא"ה על כרחין לומר שהס"ת שלו, דהא בעינן שיהא הגט שלו כדאמרין לעיל הא בעינן וכתב כו' וכן גבי אשה לא ידעה לאקנויי וכמבואר בפוסקים, וא"כ מה להסופר בזה אם יפסול ס"ת שלו. מיהו לשון אקדים זוזא לספרא משמע שאינו שלו אלא שהקדים לו זוז שיקנה לו פרשה זו ועל כרחין לומר כדכתיבנא, דגם בהא אמרינן דלאו מינה לא מחריב בה, דאל"כ מהיכי תיתי נוציא הסופר מחזקת כשרות שיכתוב ס"ת בפסול, עכ"ד.

ויתכן לומר דלא קשיא מהא דאמר' דיהיב זוזי לסופר, דאמנם הספר תורה היה שלו, רק סו"ס כיון ומדין לשמה צריך הסופר לכתוב לשמה, לכן קודם הכתיבה נתן זוז לסופר שיכתוב לשמה, וכדדייק לשון רש"י ז"ל 'יהב זוזא לספרא. לכתוב אותה פרשה לשם גירושיה'. ויל"פ.

וראיתי מביאים מס' מכתב מאליהו (סימן א) שכתב ע"ד רש"י הנ"ל דפירש 'יהב זוזא לספרא. לכתוב אותה פרשה לשם גירושיה'. ויש שגרסו ברש"י (הובא בהגהות וציונים שם, אות ה) 'לכתוב אותה פרשה, ולשם גירושיה' (בתוספת וא"ו קודם 'לשם גירושיה'), וא"כ לגירסא זו נראה דכוונת רש"י למימר דאין הכוונה שבא אח"ז והוסיף לו כסף שיכתוב רק פרשת כריתות לשמו, אלא נתן לו כסף באופן כללי על כל הס"ת, וגם לשם גירושיה.

והנה בגוף הקושיא מצאתי בהערות מרן **הגרי"ש אלישיב** זצוק"ל (גישין שם, ד"ה ההוא) שעמד בזה, וז"ל: 'וראיתי בחת"ס שמעמיד (מחמת קושיא אחרת) דהא דאמר' הכא דלמא אקדים ויהיב זוזא לספרא מעיקרא, היינו דנתן לו זוזי כדי שיתן הסופר לבעל שהבעל בעצמו יכתוב הפרשה של הגט, ואולי לפי דבריו אפשר להוסיף ולומר דחיישינן שמא הסופר הקנה

שהסופר לא כתבו לשם גירושין וליכא לשמה. אמנם מלשון הגמ' וכי תימא ליחוש דלמא אקדים ויהיב ליה זוזא לספרא מעיקרא, משמע דשאר הס"ת אינו שלו, וכל הקו' היא רק דניחוש שמא הבעל הקדים מעות לפרשה זו, ולפי"ז הדק"ל דליכא כתיבת בעל, וכמו"כ דהגט אינו שלו. **ואולי י"ל דכיון דלכ"א מבני המקום איכא שותפות בהס"ת מיקרי שהסופר כתבו עפ"י ציווי, דהס"ת נכתב בשליחות כולם.** וכמו"כ יש לדון דאולי סגי בהך שותפות להחשב כגט דבעל, וצ"ע בזה, עכ"ד.

ושוב מצאתי למרן **הגר"מ פיינשטיין** זצ"ל בדברות משה (הערה מג) שעמד ג"כ בקושיא זו, והעמיד דברי הגמ' דהס"ת היה שלו (וצ"ל שרק השאילו לביהכ"ס וכיוצא ב), והכריח כנ"ל - דגט שנכתב על נייר אחרים אינו כלום. ועמד בקושיא דא"כ אמאי מבואר בגמ' (כ, א) דיהיב זוזא לספרא לכתוב לשמה, הא כל הספר תורה היה שלו, והסופר כותב בשבילו, והניח בצ"ע.

ושוב מצאתי באבני נזר (אה"ע ח"ב סי' שנו) שכתב דמהגמ' הזו מוכחא מלתא דאין הס"ת שלו, ורק נתן זוז לסופר שיקנה לו אותה פרשה. וז"ל: 'בגמ' דילמא אקדים ויהיב לי' זוזא אספרא כו', יש לעיין הא בעי כתיבה לשם ס"ת ואין יכתוב לשם גירושין, ואם יכתוב לשם שניהם יחשב לשמו ושלא לשמו... וי"ל משום דלאו בר מינה לא מחריב בה [עי' זבחים ג, א], וגט לגבי ס"ת לאו בר מינה, זה קודש וזה חול, וגם הגט כשר דלא חשיב בר מינה גבי גט רק אם יכתוב לשם אחרת וע"כ כללו של דבר הס"ת דל גט מיני' והו"ל לשם ס"ת לחוד והגט כשר דל ס"ת מיני' הו"ל לשם גירושין לחוד. אך יש לעיין דלא אמרינן דלאו בר מינה לא מחריב בה אלא כשלא חל שאינה מינה כמו חטאת ששחטה לשם חולין דלא חל שם חולין על קדשים, משא"כ הכא שנאמר שחל עלי' שם גט ושם ס"ת יחדיו, ע"כ הו"ל לשמו ושלא לשמו,

פרשה, **הרי שאר הגליון קנוי לציבור**, וא"כ גם פרשת הגט פסולה כיון דהוי מחוסר קציצה, דמבואר שם בגיטין (כא, ב) דאם נתן לה גט ושייר הגליון או בין השיטין לעצמו, הגט פסול משום מחוסר קציצה (ובשיטות קדמונים הביא בשם הרמ"ה דהוכיח מכאן דבכה"ג אין חיסרון של מחוסר קציצה, וכ"ה בספר העיטור, סימן ז). ואיך כשר הס"ת כאן (ולמש"כ בשם הדברות משה שהיה שלו, לק"מ). ועי' בקהילות יעקב בגיטין שם (סוף סי' טז) שכ' דדוקא במקום שעומד ליקצץ יש חיסרון דמחוסר קציצה, וס"ת שאינו עומד ליקצץ דהרי אסור לקוצצו ולהפריד הפרשה משאר הספר (עי' ב"ב יג, ב), אין בזה משום מחוסר קציצה, וכשר. ועוד כתב שם דכל החיסרון דמחוסר קציצה הוא רק היא שנעשה עומד ליקצץ בין כתיבה לנתינה, כגון היכא שנותן לאשה מקצת הגליון ומשאיר לעצמו חלק, אז נעשה עומד ליקצץ כקצוץ דמי, אבל הכא דגם קודם שנתן הגט לאשה לא היה שייך לבעל אלא הקלף של אותה פרשה, ושאר הספר היה שייך לציבור, וממילא לא נשתנה כלום במה שהקנה לה אותה פרשה שהיתה שייכת לו, דממה נפשך, אי חשיב עומד ליקצץ א"כ גם קודם שנתן לה היה עומד ליקצץ וכקצוץ דמי, ואי לא חשיב לעומד ליקצץ, אתי שפיר טפי. ובספר 'גידולי שמואל' (ד"ה ההוא) תירץ, דכשומר לה 'הא גיטך', כלל בזה כל הספר תורה, דהכל טפל לגט, וגם דיתכן דתפירת היריעות של ספר התורה אינם חיבור כ"כ שנקרא מחוסר קציצה (ולמסקנא דיהיב וזאז כדי לקנות פרשת גיטין, ודאי שרק הפרשה שלו. ואולי ס"ל כהדבר"מ שהכל היה שלו, וצ"ע), ויש עוד להאריך בכ"ז, ואכמ"ל.

לבעל גם את הקלף, ודוחק. ונראה דגם למאי דקאמר דניחוש שמא במי מילין כתבו, דלכאורה היה מקום לומר דבזה קנאו בשינוי מעשה, אך נראה דזה נחשב שינוי החוזר לברייתו [עי' ב"ק סז, א] כיון שנבלע לאחר זמן, והגם דנפלט ע"י מיא דנרא, מ"מ מחוסר מעשה כדי לפלטו, וא"כ גם לאוקימתא זו (דניחוש למי מילין), לא יתיישב קושייתנו, וצ"ע, עכ"ל.

והרה"ג ר' **מרדכי וייס** שליט"א כתב לי עוד בעצם הקושיא: 'במה ששאלת ממקדש בס"ת, הנה אף דמקשינן הויה ליציאה, לענין זה אין להשוותם, דהרי בקידושין צריך קנין גמור כשאר דרכי הקניינים, ואילו בגט מהני נתינה לבד. שהרי גם קטנה ושוטה מתגרשת אפילו שאינה בת קנין, וכבר חילק רבינו הקצות החושן (סימן ר סק"ה) לענין איסורי הנאה, דלא מהני בקידושין, ואילו בגירושין מהני, הואיל ולא בעינן אלא נתינה בלבד, וממילא מובן מסברא, דדוקא בקידושין צריך להקנות לו דבר ממנו אליה, שכן הוא דרך קנין להקנות למקנה דבר כדי שיקנה תמורתו דבר אחר. ורק ע"י שנותן לאשה דבר שלו, מחזירה לו הסכמה להתקדש. אבל בגירושין שזה נתינה בלבד, אין סיבה שלא יוכל לכתוב את הגט אף בדבר שאינו שלו', עכ"ד.

[ובעצם דברי הגמ' גבי גירושין בס"ת, דנו רבותינו מכמה אנפי היאך תתגרש בהאי עובדא, וכגון דהרי עיקר הגט הוא '**הרי את מותרת לכל אדם**', והיכא כתיב דב"ז בס"ת (עי' רשב"ץ, רמ"ה, ומהר"ם שיף, ובשו"ת מהר"י בירב סי' מז). ועוד מקשים דמה מועיל שהבעל קנה אותה

(עח)

עונש על שבועת אונס ושוגג

הנה בגיטין (לה, א) בהחיא מעשה עם העני והאישה לגבי המטבע והלחם, שנשבעה ומת א' מבניה, וציין שם היפה עיניים לירושלמי בשבועות (פ"ו ה"ה) ששם מסופר כן עם קצת שינויים, דשם מסופר שהיה אישה שהיה לה במטפחתה מטבעות, והלכה לאפות עיסה אצל חברתה ונפלו המטבעות לעיסה ונאפה, וכששבה לביתה וראתה שאי"ז שם, תבעה לחברתה והיא נשבעה ואח"כ כשהתגלה מה קרה מת אחד מבניה.

ולכאן קשה נמי כקושיית התוס' בגיטין (ד"ה לא היו) דאמאי נענשה, הא הוי אונס ושוגג, ולא שייך לתרץ את תי' התוס' שבפיקדון היה לה לזוהר, דהא לא איירי בפיקדון.

תשובה: לא ממהרים לישיבעי ע"ה.

ענפי חיים

הוה שבועה, ומשור"ה נענשה אותה אשה שנשבעה שאין הדינרים מצויים אצלה.

וז"ל: 'כעין ההוא עובדא קאמר בבבלי בגיטין פ' השולח דף ל"ה ע"א, מעשה באדם אחד בשני בצורת שהפקיד דינר זהב אצל אלמנה אחת והניחתו בכד של קמח ואפאתו בפת וכו'. והקשו בתוס' שם מ"ט איענש דהא אונס הוא, והאדם בשבועה בעינן וכו'. ותירצו, משום דפיקדון הוה והיה לה להזהר ביותר דהוי לה לאסוקי אדעתה שתבא לידי שבועה. והך תירוץ לא שייכא בעובדא דהכא, ונ"ל דהאי ש"ס לשיטתיה אזיל, דהא עיקר קושיית התוס' התם מדאמרינן בפ"ג דנדרים, כשם שנדרי שגגות מותרין כך שבועת שגגות מותרין, היכי דמי שבועת שגגות, כדב כהנא ורב אסי וכו'. ומשמע דאפי' עונש ליכא, דמותות קאמר. והאי אזלא אליבא דסוגית הבבלי דפסק שם דארבעה נדרים אלו אין צריכין היתר חכם. אבל לשיטתא דהאי תלמודא [הירושלמי] דס"ל בפ"ג שם שם דצריכין היתר חכם, משמע דכל

עד. קושיא זו שמעתי מידי"נ הבה"ח צבי שלום גינויער נ"ו. והנה בפעם אחרת השיבני מרן שליט"א ע"ז בזה"ל 'צריך לחשוב הרבה לפני שמזיק'. ובפעם נוספת השיבני 'לא למהר לישיבע שמא יכשל'.

והנה היה מקום לומר דהירושלמי הנ"ל לא סבירא האי דרשא דהבבלי בשבועות הנ"ל דפרט לאונס, ובאמת מחמיר טפי דגם הנשבע באונס ובשגגה חייב. אכן זה אינו, כיון דמצאתי ביפה עיניים בשבועות שם שציין לירושלמי בשבועות (פ"ג ה"ה- דף טו, ב) דשם איתא להדיא כדרשת הבבלי דאונס שנשבע - פטור.

ובס"ד מצאתי שעמד בקושיא זו הרידב"ז בתוס' רי"ד (ירושלמי בגיטין שם), ותורף דבריו הם דהתוס' בנו קושייתם עפ"י מה דאיתא בנדרים כשם שנדרי שגגות מותרים גם שבועות שגגות מותרות, כמו שנשבעו רב כהנא ורב אשי כל אחד שרב אמר אחרת, הרי שהבבלי ס"ל דשבועה באונס מותר לגמרי. אמנם בירושלמי נדרים (פ"ג) ס"ל דבעי היתר חכם, אלמא מדרבנן

(עט)

ביאור בחתימות האמוראים

בגמין (לו, א) רב צייר כורא וכו', וביעב"ץ ביאר שכל אחד ואחד עשה כן מפני טעם, כגון, דגים מפני שלא שולט בהם עין הרע וכה"ג פירש על תורן ספינה ועוד. וצ"ע ממש"כ הרשב"ם בב"ב (קסא, ב) דהמפרש בהם סימנים אינו אלא טועה.

תשובה: טעות ע"ה.

ענפי חיים

תירוצים נוספים על קושיית התוס', וכגון מה שכתבו התורא"ש (גיטין שם) דכל המיעוט דפרט לאונס הוא דווקא לענין קרבן, אבל ודאי דאיסור יש וראוי הוא עונש ולכן נענשה. וע"ע במהר"ם שיף ובתפארת יעקב (גיטין שם) שכתבו דרק בשבועת ביטוי הוא דדרשו פרט לאונס, אבל בשבועת ממון ליכא לדרשה דפרט לאונס. וע"ע בשו"ת מהרי"ל (חדשות, סי' רא) שכתב דכיון שקיבלה ע"ע ואמרה שאם נהניתי מהכסף שלך ימותו אחד מבניי, א"כ חשיב כקללה, וברית כרותה לשפתיים, ואפי' על חנם היא באה, ובצירוף מה שנשבעה לשקר - אע"פ שהי' באונס, מ"מ כיון שהיה קללה משום הכי נענשה (ואולי לזה נתכוין מרן שליט"א, וצ"ע). וצ"ל דמה שהתוס' לא תירצו תירוצים אלו משום דהי' דחוק בעיניו שנאמר רק על קרבן או שבועת ביטוי, ולכן בבלי לא רצה לומר כך, ובירושלמי יתכן דהתוס' יאמר כשאר התירוצים, ודו"ק.

ע"ה. הנה שם בגיטין איתא 'אמר רבן גמליאל תקנה גדולה התקינו שיהיו מפרשין שמותיהן בגיטין מפני תיקון העולם, ובסימנא לא, והא רב צייר כורא, ורבי חנינא צייר חרותא, רב חסדא סמך, ורב הושעיא עין, רבה בר רב הונא צייר מכותא, שאני רבנן דבקיאיין סימנייהו, מעיקרא במאי אפקעינהו בדיסקי', ע"כ.

שלא נשאל עליהן, אע"ג דאין חיוב קרבן בשבועות כאלו, כדאמר הכא בהדיא בריש פ"ג דמכילתין, עונש מיהא איכא, ועמש"כ בפ"ג דנדרים, עכ"ל.

[וע"ע בהגהות על הש"ס שנדפסו בחלקת יואב (ח"ב עמ' קלג) שציין למה שכתב המהר"ל בנתיבות עולם (נתיב יראת שמים, סוף פרק ג) דאע"פ שנענשה על שלא נזהרה לישבע לשקר, מ"מ אין זה רק עונש בידי שמים, אבל קרבן שבועה ליכא כה"ג, דהרי היתה אנוסה עפ"י דין. וז"ל המהר"ל שם: 'ותירצו [התוס'] דהכי גבי פקדון היה לה להזהר והיה לה לשמור היטב והו"ל לאסוקי אדעתא שתבא לידי שבועה. ונראה שאין דעת התוס' שמפני שהיה לה להזהר הוי כמזיד, דודאי ממעטינן בהאי גונא בפקדון כיון שהאדם אנוס פטור, אלא דכאן שהיה לה להיות נזהר ולשמור יש עליה עונש מה. ויותר נראה דבהאי גונא שנהנית ממנו לא ממעטינן מן האדם בשבועה, רק היכי שאין נהנה דכיון שלא נהנה הוא פטור ואפי' עונש ליכא, אבל היכא דנהנה אע"ג שנקרא אנוס ופטור מקרבן מ"מ יש עונש, והיינו דקאמר אלא אמאי נענשה וקאמר בשביל דאשתריש לה מקום דינר, ובשביל זה שנהנתה יש כאן עונש, כך נראה, עכ"ל].

והנה עוד י"ל בגוף הקושיא, דמצינו בראשונים

דהוא עצמו כותב דהמפרש טעם למה צייר כוורא וחרותא אינו אלא טועה, ושוב כתב 'ושמא על שם מעשיהם וכו', ודבר זה פלא הוא.

***

והנה בגוף הגמ' בגיטין דרב חסדא צייר סמ"ך, ורב הושעיא עי"ן, צ"ב דהא יש עוד אותיות בשמם, ולמה דווקא זה. ולהיעב"ץ אתי שפיר דסמ"ך משום שאפשר לסמוך, ועין שנתן עינו על הדברים, וכן"ל. וראיתי בגליוני הש"ס (גיטין שם) דביאר עוד דמצינו בשבת (קד, א) דאותיות סמ"ך ועי"ן הם סימנים ל'סימנים עשה', ועל כן כיון שבאותיות הללו מרומז ענין עשיית הסימנים, לפיכך בחרו דוקא את האותיות האלו לעשות על ידם סימן [ובס' דף על הדף גיטין שם כתב דלפי"ז מבואר למה האמוראים האחרים בחרו סימנים אחרים, ולא על ידי האותיות שבשמם, כיון שבשמם אין את האותיות הללו, לפיכך לא בחרו כלל בשמותיהם אלא בדברים אחרים].

ועוד הביא בס' דף על הדף שם ע"ד הדרוש, מה שדרש מהר"ם שפירא מלובלין זצ"ל (ונדפס גם בס' אמרי דעת, מועדים עמ' רצ): 'חותמו של רב היה דג. מה זה מלמדנו, בשעה שהשועל הערום חפץ להטות את הדגים לחפצו ולהוליכם שולל ביבשה, השיבו לו הדגים תשובה ניצחת: 'אם במקום חיותנו כך במקום מיתתנו על אחת כמה וכמה' (ברכות סא, ב). כתכונתו של רב כן גם חותמו: לא להטות אוזן קשבת לכל דעה א' - מקובלת, לא להאזין לשום שיטה א' - מסורתית, לא לשים לב לדברי - רוח של הבלי הזמן - אלא הספרים הפסולים שפשטו רשתן בכל פינה יהודית ומרעילות נפשות נקיות - כי 'אם במקום חיותנו כך', אם כשהשנים כתקונן - עלינו לעמוד על המשמר - 'במקום מיתתנו, על אחת כמה וכמה!', וזה 'רב צייר כורא', ע"כ [והוסיף ע"ז בס' דף על הדף (שם) דבגיטין (ו, א)]

ופירש"י שם בהאי מימרא 'מפני תיקון העולם. שמאחר שיתפרשו שמותם יחזרו אחר יודעיהם ומכירהם להעיד על כתב ידם: צייר כורא. ולא היה חותם שמו: חרותא. ענף של דקל: מכותא. וילון ספינה: מעיקרא במאי אפקעינהו. במה הודיעו לבריות שאלה חותמיהן בשטרות ליכא למימר מעיקרא דהא אמרת התקינן: בדיסקי. שטרי שאלות ותשובות ושלומות', עכ"ל.

וע"ז כתב שם בהגהות היעב"ץ בזה"ל: 'צייר כורא. הוא דג, כלומר סימן טוב הוא זה, כדג שאין עין רעה שולטת בו (ברכות נה, ב). חרותא. סימן צדיק כתמר (תהלים צב, יג), גם חריות הם שבטים שחובטין בהן, כדתנן התם יום חריות של דקל היו מביאים וחובטין (עי' סוכה מה, א). גם הוא סימן לשבט מושל, ורודה את העם בחתימתו. סמך. כלומר שיש לסמוך על חתימה זו, וכן עין, לומר שנתן עינו על המכתב והגון הוא ולכן חתם עליו. מכותא. וילון שמולך הספינה, וכן הוא קברניט ומנהיג הדור, מדברנא דאומתיה וראוי לסמוך על חתימתו', עכ"ד מהריעב"ץ.

וע"ז צ"ע מדברי הרשב"ם בב"ב (שם) בהאי מימרא, שכתב וז"ל 'רב צייר כוורא. צורת הדג היה עושה בשטרות במקום חתימתו וכבר ידוע לעולם שזה הוא חתימתו ומועיל כחתימת שמו, והמפרש טעם אמאי צייר כוורא וחרותא אינו אלא טועה, ושמא על שם מעשיהם זה נהג לאכול דגים וזה נהג בתמרים וסימנא בעלמא היו עושים: חרותא. חריות של דקל וענפים היה צר במקום חתימת שמו: חתים סמ"ך. משמו: חתים עי"ן. משמו: מכותא. תורן של ספינה משט"א בלע"ז, עכ"ד הרשב"ם [וע"ע במהרש"ל שם שכתב: 'זה נהוג לאכול דגים וזה נהוג בתמרים, נ"ב, ול"נ זה דקדק ונזהר בדגים גדולים לכבוד שבת כדאיתא בפרק כל כתבי, וזה בתמרים טובים'].

וע"ז התימה בדברי היעב"ץ דפירש הטעמים. והנה באמת דברי הרשב"ם עצמם תמוהים,

שליט"א דיש טעות בקשר שבין דברי הרשב"ם שדיבר על האמוראים, לבין דברי היעב"ץ שדיבר על מהות החתימה, ודו"ק.

ושוב כתב לי מו"ז הגאון רבי **רפאל איסר יהודה מלין שליט"א** (ראש ישיבת כנסת יהודה, ירושלים): "פשוט אצלי שאין לתמוה כלל על היעב"ץ ואדרבה כמו שכתבת דהרשב"ם עצמו נתן טעם ע"ש מאכלם או אות משמם. וכן במהרש"ל [חכמת שלמה] שם על הרשב"ם הוסיף טעמים וז"ל "דזה דקדק ונזהר בדגים גדולים לכבוד שבת כדאיתא בפרק כל כתבי וזה בתמרים טובים". והנה ברשב"ם עצמו צ"פ דבריו, דר"ל דאין כאן טעם הלכתי דס"ל דכך כאו"א צריך לנהוג. ועז"כ דהמפרש שיש כאן איזה פן הלכתי טועה, אלא דכך היה נוח להם וכאו"א יעשה כפי הנוח לו אם סמל חתימתו ידוע. ודו"ק", עכ"ד מו"ז שליט"א.

***

והנה בגוף דברי היעב"ץ דחתם בצורת דג משום עין הרע, דבדגים אין עיה"ר כי מכוסים במים (ב"ב קיח, ב, עיי"ש בתורת חיים). אוסיף בזה מה ששמעתי לבאר מ"ט דווקא רב חתים צורת דג משום עין הרע, משום דרב לשיטתיה בב"מ (קז, ב) שנח' שם בביאור הקרא דוהסיר ה' ממך כל חולי, דלרב בעין הרע קאי, דרב נכנס לבית הקברות וראה שצ"ט מהם מתו מחמת עיה"ר, וא' כדרך כל העולם. וא"כ רב דחש טפי מעיה"ר - לכך חתם בצורת דג. וע"ע בסנהדרין (צג, א) דרב אמר שחנניה מישאל ועזריה מתו אחר שניצלו מכבשן האש משום התפעלות כל העם מניסם, וכתב שם ביד רמ"ה (וד"ה ודייקינן) 'אמר רב בעין הרע מתו שהיו הכל נותנין בהן עיניהן על הנס שנעשה להן, רב לטעמיה דאמר (ב"מ קז, ב) תשעין ותשעה בעין הרע ואחד בדרך ארץ', וכ"כ המהרש"א שם. וא"כ הכא נמי רב דחייש לעין הרע חתם בצורת דג, ונפלא.

איתא דמכי אתא רב לבבל דין בבל כא"י לענין גיטין, ופירש"י דרב הרבה ישיבות בבבל ועשאווהו למקום תורה. הרי חזינן דרב לימד דעת את העם, דבלי תורה הוא כדג בלי מים, וזה ה' סימן חותמו כוורא דג - במים].

והנה בתשובת מרן שליט"א 'טעות', צ"ב מה כוונתו, האם דבאמת לפי הרשב"ם (דהמפרש בהם סימנים אינו אלא טועה) אז היעב"ץ טועה. או דטעות הוא בהגהות היעב"ץ. ושוב בפעם אחרת כששאלתי למרן שליט"א שלא הבנתי כוונתו, כתב לי "צ"ל טעות". ויעויין בספרי 'מנוחת חיים' (בראשית, עמ' יא הע' ה) שהבאנו שבהגהות היעב"ץ בש"ס מצויים הרבה דברים תמוהים, שחלקם לא כתבו אלא תלמיד טועה, ואולי זו כוונת מרן שליט"א גם כאן.

[ובמנוחת חיים שם הבאתי כמה דוגמאות, ועוד ראה מה שתמהו במש"כ בסידורו לגבי 'גדל אלוקים חי וישתבח' דטעות לומר 'אלוקים חי' דלא מצינו בשום מקום לשון כזה, וצ"ע דמצינו בד' מקומות לשון זו (מלכים ב, יט, ד. שם פס' טז, וישעיה לז, ד, וכן שם יז). ושמעתי מחכ"א דצ"ל כנ"ל דהכניס כן בדברי היעב"ץ איזה תלמיד טועה וכיו"ב, וצ"ע].

והרה"ג רבי **מרדכי וייס שליט"א** (מראשי ישיבת 'באר החיים', מודיעין עילית) כתב לי דאולי כוונת מרן שליט"א דגוף קושייתנו טעות היא, דהרי הרשב"ם בב"ב פירש דכל אחד היה עוסק באותם דברים, ונראה מדברי הרשב"ם דעיקר הנידון הוא האם היה לכל אמורא ענין מיוחד שבגלל זה הוא חותם חתימתו בצורה זאת, ועז"ה הגיב רשב"ם בחריפות, דמי שיאמר כן הוא טועה. אולם היעב"ץ מיירי בדבר אחר, וכשנדייק בדבריו, נראה דלא דיבר כלל על האמוראים, כי אם על הסימנים עצמם. וביאר מה הקשר בין סימנים אלו לחתימה, דיש קשר בין דג ובין תורן וכן בשאר הדברים, שהיו מקיימים דבר זה כחתימה. ואולי זו כוונת מרן

לפרש שמותיהן, ומשני שאני רבנן דבקיין בסימניהן. ומקשי' מעיקרא במאי אפקעינהו, והיינו איך מתחילה פרסמו החכמים שזו היא חתימתם [וברש"י ועוד כמה ראשונים כתבו להוכיח דהתקנה לפרש שמותיהן היא גם בשטרות, דאל"כ מאי קושיא במאי אפקעינהו, הא נימא דפרסמו זאת בשטרות]. ומשני, בדיסקי, היינו באגרות שאלות ותשובות ובדרישת שלומות, ואחר שניכרה חתימתן לכל, כבר הותר להם לחתום כן אף בשטרות.

והנה טעם התקנה לפרש שמותיהן הוא מפני תיקון העולם, וכפירוש רש"י בגיטין שם 'שמאחר שיתפרשו שמותם יחזרו אחר יודעיהם ומכירהם להעיד על כתב ידם'. והיינו דאם יערער הבעל שהגט מזויף הוא, נוכל לחפש אחר מי שמכיר החתימות ויעידו שחתימת ידם היא ונכשיר את הגט. וא"כ לפי סברא זו אין טעם לפסול טביעת אצבע, דלכל אחד יש טביעת אצבע שלו. ואמנם סתם בנ"א לא בקיאי להכיר טביעת אצבע של מי היא, אבל יתכן וכיון שיש מכשירים היודעים לבדוק דב"ז, הוא בכלל 'בקיאי בסימניהן'. ומדברי הגר"א נבנצל שליט"א נראה דלא מהני, וסו"ס שייכא בזה תקנת ר"ג לפרש שמותיהן, וכיון דרוב בנ"א לא יזהו הטביעת אצבע, א"כ אי"ז כשר לחתימה.

ושו"מ בס"ד למוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א (חשוקי חמד גיטין פז, ב), שדן בשאלה זו, בעדים שלא יודעים לחתום אבל אפשר שיחתמו בטביעת אצבעות, האם זה יכול לשמש במקום חתימה, ובפרט שכך נוהגים כיום ביחס לאנשים כאלו שמטביעים על שטרותיהם טביעת אצבעות. וכתב שם דלגבי היתר עגונות נהגו חכמי הדור להשתמש בטביעת אצבעות, כמבואר בירחון הפרדס תמוז תשי"ג, שלא גרע מסימן מובהק, שמנוי וגמור בין חכמי המשפט והרפואה, שהשרטוטים באצבעות האדם אין להם דמיון

עוד הראוני בתוספות חכמי אנגליה (מכון ירושלים, גיטין לו, א) שכתבו לבאר בזה"ל: 'רב צייר כורא, דכתיב וידגו לרוב (בראשית מו, טז) כמו רב'. ונראה דכוונתם ע"ד רמז דכתיב וידגו לרב חסר וא"ו, ויש אם למסורת, וכאילו כתיב רב. אכן יל"ע בזה דהא רב גופיה ס"ל (כריתות יז, ב) דיש אם למקרא.

ועוד הראוני ביאור נחמד בהא דרב צייר כורא – דג, משום דהנה רב היה חולה מעיים, וכדאיתא בשבת (קח, א. וע"ע שבת יא, ב דאמר רב כל חולי ולא חולי מעיים), ושמואל ריפא אותו **בכסא דהרסנא** (היינו דגים קטנים המטוגנים בשמן), ולכך מצינו בברכות (מ, א) דאמר רב הרגיל בדגים אינו בא לידי חולי מעיים והיינו דאם שומן דגים מרפא אחר שכבר חלה, כ"ש שאכילתן מונעת שלא יחלה כלל. **והנה מתוך שרב נתרפא מחוליו ע"י הדג נהג לחתום שמו בציור דג לזכרון הנס, בבחינת וכל החיים יודוך סלה** [וע"ע בשבת (קיה, ב) אמר רב דאפילו דבר מועט ולכבוד שבת עשאו הרי זה עונג, מאי היא, אמר רב פפא כסא דהרסנא].

***

ואגב דאיירינן בהא דרב צייר כורא, אביא כאן מה שנסתפקתי עפ"י בעדים החותמים על כתובה וכל כיו"ב, שטובלים האצבע בטבלת דיו ומניחים את טביעת האצבע על הדף, וכך במקום חתימה יש טביעת אצבע. דמצד אחד הרי אין בעולם עוד טביעת אצבע כמו של אותו עד, וא"כ הו"ל חתימה מהודרת, אך מאידך אין יודעין על פי טביעת האצבעות מי הוא העד שחתם [ולגבי כתיבה בשבת, מי חשיב כתיבה, ראה בשו"ת חלקת יעקב ח"א סי' קסג]. ושאלתי זאת קמיה הגאון רבי **אביגדר הלוי נבנצל** שליט"א, וכתב לי 'הרי ר"ג תיקן שיפרשו **העדים שמותיהן**'.

אך באמת הרי בגמ' שם גופא מקשי' מהא דרב צייר כורא וכו' איך אמר' דצריכים העדים

(פ)

פיגול במקדש

מפורסם המכתב ששלח מרן שליט"א ביחד עם הגר"ד וינטרוב למרן הגרא"מ שך זצוק"ל כשמשלוח מנות איש לרעהו ביום הפורים, ובו הערות נפלאות (המכתב הודפס

עניפי חיים

בשו"ע (י"ד סי' קמא ס"ד) דאפי' שוקעות אסור, והנה בשו"ע (י"ד שם סעי' ו) פסק דצורות בהמות חיות ועופות ודגים וצורות אילנות ודשאים וכיוצא בהם, מותר לצור אותם, ואפילו היתה הצורה בולטת. אך בב"ח ובט"ז שם (סקי"ג) הקשו על פסק השו"ע הנ"ל, דהא גדי טלה ושור הם צורות מזלות ומזל דינא דגמ' הוא דאסור לעשותם וכנ"ל משום לא תעשון איתי, ובתור"ד כתב להקשות עוד וז"ל "ותו באם יש איסור בכל צורות המזלות יהיה איסור לעשות צורות דגים שהוא מזל אדר, ומצינו בגמ' פרק השולח דרב צייר כוורא, ואילו היה בו איסור היה אסור אפילו באינו בולט וכו'".

ואחר שדן שם הט"ז כתב בסו"ד: "ומו"ח ז"ל כתב באמת דצורת ארי ושור ה"נ דאסור לעשותן כיון שהם מזלות. וקשה ממה שזכרנו דרב צייר כוורא, ונראה דציור הוא עדיף אפילו ממשוקעים דאין בציור שום ממשות. ומ"מ מקום נראה דאותן שמציירים במחזורים בתפלת גשם צורות המזלות לא יפה הם עושים כיון שהם מכוונים לעשות צורת המזלות", עכ"ל. ועיי"ש בש"ך (סק"ל) דפליג דמעולם לא שמענו דקפדי בזה, וכ' דאין חילוק בין ציור לבין צורה משוקעת והיינו הך. וגם בשו"ת אג"מ (י"ד ח"ב סי' נה) כ' דשיטתם מופרכת, ולדינא לא קיי"ל הכי, ואכמ"ל (וראה עוד בספרו של ידי"נ הרה"ג רבי יעקב אהרן סקוצ'ילס שליט"א 'אהל יעקב', י"ד סי' קמא אות צו ובהע' קב - עמ' שלו).

בין אדם לחברו ואפילו בין רבבות, אך לגבי עדות יל"ע.

וכתב שם בזה"ל: 'יתכן דלגבי עדות, טביעת אצבעות לא מועיל, כי בתורה כתוב ספר כריתות, ודרשו חז"ל ספר מלשון סיפור דברים, וטביעת אצבעות אינה מספרת כלום, אלא היא סימן שפלוני הטביע את אצבעו על השטר. אמנם אמרינן בבבא בתרא (דף קסא ע"א) ובגיטין דף פז ע"ב רב צייר כוורא, והדג הוא רק סימן ולא כתב, שאני התם דכתב את ציור הדג כמו כל כתיבה, וכמבואר ברש"י (ד"ה צייר כוורא) שכתבו בחתימת ידו, עכ"ל. כלומר הוא חתם את הכוורא כדרך כל החותמים, משא"כ טביעת אצבעות שהיא לא כדרך החותמים.

ושאלתי את מו"ח מרן הגרי"ש אלישיב [שליט"א] האם אפשר [בשעת הדחק כשאין עדים, היכולים לחתום], לחתום על גט בטביעת אצבעות, והשיב לי, החתימה צריכה להיות ניכרת לכל, שכל מי שמכיר את העד ואת חתימת ידו יבחין ויכיר מיד שזוהי חתימתו. ולכן טביעת אצבעות לא תועיל כי אי אפשר לרבים להבחין בזה, ולהכיר של מי החתימה, ורק לחוקרי המשטרה הטביעה הזו מועילה ולכן אין זו חתימה'.

***

ולסימא דהא מילתא, אביא כאן מה דיש להעיר עוד במה שצייר רב דג, מהמבואר בע"ז (מב, ב) דאסור לעשות דמות המזלות, וכ"פ

בספר אגרות ומכתבים, אגרת קלה), ובמסכת גיטין הקשו אהא דתנן שם (נר, ב) דהכהנים שפיגלו במקדש מזידין חייבין, וברש"י לעיל שם משמע שהיה מצוי, והרי באדר"ג (פל"ה) מבואר שא' מהניסים בביהמ"ק היו שמעולם לא פיגלו הכהנים במקדש. ולא מובא שם התירוץ שהשיב מרן הגרא"מ שך זצ"ל, אודה למרן שליט"א אם יכתוב התירוץ בעבור אזכה להשלים חלק בתורת השי"ת.

תשובה: כעת איני זוכר ש.

ענפי חיים

וכן ציינו לפסחים (קכא, א) דתנן הפיגול והנוטר מטמא את הידיים, ונחלקו רב הונא ורב חסדא מאי טעמא, חד אמר **משום חשדי כהונא** וחד אמר **משום עצלי כהונה**, ופירש"י שם **משום חשדי כהונה. גזרו עליו טומאה, שלא יפגלוהו ברצון להפסיד את הבעלים, ועוד...;** ע"כ. ומבואר דהכהנים חשודים לפגל.

וע"ז הקשו מהא דאיתא שם (פל"ה ה"ה): 'עשרה ניסים נעשו לאבותינו בבית המקדש, מעולם לא נראה זבוב בבית המטבחים, ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים, חוץ מרבי ישמעאל בן קמחית שיצא להסיח עם הגמון אחד ונתזה צינורא מפיו ונפלה על בגדיו ונכנס אחיו ושמם בכהונה גדולה תחתיו וראתה אותן אמן בו ביום שני כהנים גדולים, ראוה חכמים ואמרו מה זכות היה בידך ואמרה מעולם לא ראו קורות ביתי שער ראשי, מעולם לא נפגע אדם בירושלים, ולא ניזוק אדם ולא נכשל במקדש מעולם, לא הפילה אשה מריח בשר הקודש מעולם, **ולא פיגלו הכהנים בקדשים מעולם**, וכשהיו מרבים לאכול בשר הקדשים היו שותים את מי השילוח ומתעכל במיעיהן כדרך שהמזון מתעכל וכו', יעווי"ש עוד.

והנה צ"ב מאי נס הוא דלא פיגלו הכהנים במקדש מעולם, איך היה צורת הנס הרי זה דבר התלוי בדעת בנ"א, וכי אם רצה כהן לפגל - לא היה מצליח ולא היה ביכולתו, אתמהא. וצ"ל

עו. וז"ל המכתב הנדפס בס' אגרות וכתבים (עמ' קכב): 'לכבוד מורנו ורבנו הגאון הגדול המפורסם מוהר"ר אלעזר מנחם שך שליט"א בעהמח"ס אבי עזרי, לכבוד שמחת פורים הרינו מתכבדים לכתוב להדר"ג מו"ר איזה קושיות מה שנתקשינו בהם עד מקום שידינו מגעת וזה החילונו בע"ה. ועל כל מסכת ומסכת מששה סדרי משנה כתבו קושיא. וסיימו: 'עד כאן היינו מהלכים, ונקוה שהדר"ג ישיב לנו ויעמידנו על האמת, ועוד רצינו להאריך אך מפני חובת היום אנו מוכרחים לקצר, וכבוד מו"ר הדר"ג יחוג שמחת היום בדיצה וחדוה, מאת תלמידיו - חיים קניבסקי, דב וינטרוב'.

'דף נ"ד ע"ב הכהנים שפיגלו במקדש מזידין חייבין הטעם מפני תיקון עולם עי' רש"י לעיל נ"ג ע"א ד"ה מפני משמע שהי' מצוי פיגול וכ"מ בפסחים מ"ט ע"א קכ"א ע"א מפני חשדי כהונה, וק' דבאדר"נ פל"ה אמרי' ולא פיגלו הכהנים במקדש מעולם, ע"כ.

ונמצא דקושיית מרן שליט"א בהא דמשמע ברש"י שם שהיה מצוי פיגול, דהנה שם אמרי בגמ' 'תנן הכהנים שפגלו במקדש מזידים חייבין, **ותני עלה מפני תיקון העולם**, ופירש"י 'מפני תקון העולם. קס"ד דה"ק חייבין מפני תקון העולם, **שלא ירגילו בכך**, עכ"ל, והיינו שלא ירגילו לפגל, וע"ז הקשה מדברי האדר"נ הנ"ל.

מנחות (פא, א) ד"ה לא אפשר משום דלע על הכהנים רמיא החיוב לאוכלן, והלאו שלא יותר כמו שהארכתי במ"א בענין זה. משא"כ בעשרה נסים מיירי דוקא בניסי מקדש דהי מחויבים לאכול, והיו עושים פעולות כדי שיהי יכולין לאכול כמש"כ הירושלמי שקלים (פ"ה ה"א) בן אחי ממונה על חולים מעיים, ומפרש הטעם שהיו הכהנים מהלכין יחיפין על הרצפה והיו אוכלין בשר ושותין מים והיו באין לידי חולי מעיים וכו', יעוי"ש עוד בדבריו.

והנה ראיתי למוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בחשוקי חמד (זבחים ב, א) שנשאל בזה"ל: 'נאמר במשנה בתחילת זבחים, כל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרים אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה, וצ"ע איך יתכן שכהן העומד ליד המזבח, שאש של שמים לוחטת שם, והוא ישחוט במחשבת פיגול או שלא לשמה, וכי לא ירא מאש של שמים, הרי נדב ואביהו נשרפו שם חיים. ואולי היה אפשר לתרץ דמיירי שטעה ובשוגג חשב שלא לשמה, אך תירוצו זה לא יעלה יפה לסוברים שעקירה בטעות לאו שמיה עקירה, דלשיטה זו דברי המשנה אמורים בהיזד וכיון בכוונה תחילה במחשבת פיגול ולא לשמה, וכמו שפסק הרמב"ם (פט"ו מפסולי המוקדשין ה"א) וז"ל: במה דברים אמורים כשעקר שם הזבח בזדון, אבל אם טעה ודימה שזו העולה שלמים היא, ועשה כל עבודותיה לשם שלמים עלתה לבעלים לשם חובה, וכן החטאת והפסח שעשאן במחשבת שינוי השם בטעות כשרים, שעקירה בטעות אינה עקירה, יעו"ש. וא"כ צ"ב איך יתכן שכהן יעשה כן במזיד, ע"כ.

והשיב מוח"ז שליט"א בזה"ל: 'תשובה. כתב באבות דרבי נתן וז"ל: ...ולא פיגלו הכהנים בקדשים מעולם, יעו"ש, הרי שאע"פ שהלכה זו כתובה, אמנם למעשה לא היו כהנים שחטאון בכך. ויעוין בבעל התניא (בקונטרס אחרון על כמה

דהכוונה דאף שהיו קרבנות רבים שונים, מ"מ הי' נס שלא החליפו ביניהם ולא חשבו מחשבה הפוסלת, ולא נתפגלו הקרבנות ונפסלו באכילה בלא כוונה.

ושו"ר שעמד בקושיא זו מרן שליט"א בעצמו בספרו 'שיח השדה (ח"ג, עמ"ס גיטין, עמ' קלט), וז"ל: 'נ"ג א', רש"י ד"ה מפני תיקון העולם שלא ירגילו בכך, משמע שהי' שכיח פיגול, וכן משמע בפסחים מ"ט א' קכ"א א' דגזרו מפני חשדי כהונה ועצלי כהונה שלא יפגלו וייתירו משמע דהי' שכיח, וצ"ע דבאדר"נ פל"ה אמרי' ולא פיגלו הכהנים בקדשים מעולם, והגר"א גריס שם ג"כ ולא אירע נותר מעולם, וצ"ל דגזרי' משום חשש שמוא יפגלו וייתירו, עוד צ"ע על גי' הגר"א דבפסחים נ"ז א' אמרי' כל ימיו של יוחנן בן נרביא לא הי' נותר במקדש משמע דבשאר יומי הי', ושמה הכונה שלא היו צריכין למחר לאכל שלא יהא נותר וצ"ע, וע"ל שבת סוף דף קכ"ד, עכ"ד מרן שליט"א שם.

ומה שציין לדף קכד, א היינו שם (ד"ה משום איעפוש, עמ' סה) האריך לדון דאף שהיו ניסין מ"מ אין סומכין על הנס, והביא לזה כו"כ מקורות וראיות.

והנה במה שהקשה מרן שליט"א בגירסת הגר"א דמעולם לא אירע נותר מעולם, ראיתי בס' בכורי אביב להגר"ר משה רוטנברג זצ"ל (זכה להסכמת הגר"ח"ע גרודזינסקי זצ"ל, הגר"מ זעמבא זצ"ל ועוד, סי' ב סק"א, עמ' יז) שעמד בזה, וז"ל: 'ואגב אכתוב בהג"ה, הגר"א דגורס ולא אירע נותר, וכ' בפ' שנות אליהו דגירסת הגר"א מוכרחת עיי"ש, ויש לעיין מפסחים (נז, א) וכתיתות (כה, ב) מימיו לא אירע נותר מבואר דשלא בימיו אירע, אם לא דנימא דבימיו לא אירע נותר אפילו לקק"ל שנאכלין בכל העיר בזבחים (נה, א), וכ"מ שהביא אותו ליוחנן בן נרביא כדי שלא יותר מפני שהי' אוכל הרבה, משא"כ שלא בימיו לא רצו לאכול קדשים דבעלים כמש"כ רש"י

(פא)

שלא לעמוד מיד אחר אכילתו

הנה בגיטין (ע, א) מבואר דחמשה קרובין למיתה יותר מן החיים ואלו הן, אכל ועמד, שתה ועמד וכו'. וכפירש"י שעמד מיד, קודם ששהה מעט. האם לדינא יש להקפיד על כך, דלא ראינו גם לת"ח שמקפידים ע"ז.

תשובה: בודאי ראוי להקפיד ע'.

ענפי חיים

ועל ידי זה יבדל משירות מזבח ה', עכ"ד מוח"ז שליט"א שם.

עז. הנה ז"ל הגמ' בגיטין (שם): 'חמשה קרובין למיתה יותר מן החיים, ואלו הן, אכל ועמד, שתה ועמד, הקיז דם ועמד, ישן ועמד, שימש מיטתו ועמד'. ופירש"י שם 'אכל ועמד. מיד קודם ששהה מעט'. וע"ש בתוס' (ד"ה חמשה) שכתבו: 'חמשה קרובין למיתה, אכל ועמד כו'. משמע אפילו עושה אחד מהן בלבד, מודלא קאמרינן עלה דבעינן כסדרן, עכ"ד. וכן איתא בשבת (קכט, ב).

והנה דין זה הובא בכמה פוסקים, וכגון בשו"ע הגר"ז (הל' שמירת הגוף והנפש, ס"ה), ובפרי חדש (י"ד סי' קטז סק"ט), ובכף החיים (סי' קע ס"ק עב), ובערוך השולחן (או"ח סי' קעט ס"ט, ובי"ד סי' קטז סט"ו), ובדרכי תשובה (י"ד סי' קטז ס"ק עח), וע"ע בספר 'שמירת הגוף והנפש' (סי' כה ס"ב) שהאריך בדין זה.

והנה יש לדון מהו שיעור הזמן שימתין וישב ולא יעמוד מיד, דמלשון רש"י בגיטין שכתב 'קודם ששהה מעט' משמע דסגי בכמה רגעים. אך הנה דבר חידוש מצינו שכתב מהרי"ל (בליקוטים, אות סב), וז"ל: 'אמר (המהר"ל) דאיתא בגמ' דלעולם ישהה אדם אחר הסעודה טרם ילך לדרכו, ולא נתנו בו חכמים שיעור השהיה

דברים) שעמד על השאלה הנ"ל, וגם כתב דיתכן שבפועל לא אירע מעולם שכהן יפגל או יחשוב שלא לשמה, יעו"ש במה שביאר'.

'עוד יעוין בספר ישמח משה (ויקרא ז, יח ד"ה ואם האכל) שכתב, דלכאורה תמוה הדבר על הני כהני עבדי ה', שהם שלוחי דרחמנא ועוסקים בעבודת הקרבנות על דעת שולחם, היאך יתכן שתצא תקלה מתחת ידם לשחוט זבח במחשבת פיגול, בניגוד לדעת שולחיהם'.

וחדש הישמח משה, שמחשבת פיגול שחשב הכהן בשעת עבודתו, היה נס פלא מן השמים שאירע, כאשר בעל הקרבן לא הרבה בתשובה כראוי, כי הרי עיקר הענין של הקרבת הקרבן הוא התשובה, ובלא תשובה אין הקרבן חשוב מאומה, ועל כן כשבעל הקרבן לא הרבה בתשובה, היתה נזרקת במחשבתו של הכהן מחשבת פסול, כדי לפסול את הקרבן, וסיים הישמח משה 'לבי אומר לי וברור בעיני דזה היה סיבה מאת ה' החוקר לב ובוחן כליות'. ויעוין עוד להלן בדף סז ע"א בענין מליקת עוף שלא כראוי'.

ויעוין במשך חכמה (ויקרא כז, יז ד"ה איש) שלכן ציווה השי"ת פרשת מומי כהנים, כדי שאם יהיה כהן שאינו מודה בעבודה ולא יודעים מזה, והרי עבודתו פסולה, יתן בו הקב"ה מום,

מצאתים. ואף על פי כן נאמנים הם גאונים הנ"ל ונאמנים דבריהם, ואחרי דבתראי דבתרא הוו המעתיקים יש לחוש לכל חמש עניינים הנ"ל, אע"פ שלא ראיתי הרבה נזהרים בזה (רק מיעוטא דמיעוטא), ותהילה לאל אין ידוע מי שניזק על ידיהם, מ"מ מהיות טוב אל תקרא רע (כי אין שום טורח בדבר), עכ"ד היוסף אומץ, ושו"מ שכ"כ בבאר היטב (סי' קע סקט"ז), ע"ש.

והנה מהר"י ענגל זצ"ל ב'גליוני הש"ס' (גיטין שם) כתב דבר נפלא עפ"ד מהר"ל הנ"ל, וז"ל: **'ואולי זה טעם גמ' ברכות נא, ב והלכתא בכולהו יושב ומברך, דגזרו חכמים שמא יעמוד מיד אחר אכילתו דהוא קרוב למיתה יותר מן החיים, ולכן הצריכו בהמ"ז מיושב דאז ממילא ישהה השיעור הנצרך, ולפי"ז גם בברכת מעין ג' ובברכת בורא נפשות רבות צריך לברך מיושב, וע"ש בברכות בתוס', עכ"ד.** [ובאמת שמש"כ דגם בברכת מעין ג' צריך לישב, מפורש בשו"ע (סי' קפג ס"י) די"א שגם ברכת מעין ג' צריך לאמרה מיושב, ובמ"ב שם (סקל"ה) הסכים דבחמשת מיני דגם לכו"ע צריך להיות דוקא ברכה אחרונה שלהם בישיבה. אבל גבי ברכת 'בורא נפשות' משמע מכל הפוסקים דאין חיוב לישב, ועי' כף החיים (סי' קפג סקנ"א) דכתב דבכל ברכות הנהנין ראוי לישב].

והנה בגמ' בגיטין שם איתא עוד **'ישן ועמד'**, וגם דבר זה הובא להלכה, דהנה בשו"ע (סי' א ס"א) כתב הרמ"א 'ובשכבו על משכבו ידע לפני מי הוא שוכב, ומיד שיעור משנתו יקום בזריזות לעבודת בוראו יתעלה ויתרומם', וכתב שם המג"א (סק"ג) וכן הביא המ"ב (סק"ח): **'בזריזות. לאו דוקא אלא ישהה מעט ולא יעמוד פתאום כי זה מזיק לגוף [גיטין דף ע'א], עכ"ד.**

ולא נתבאר במ"ב מהו השיעור שיששה, וראיתי שנשאל בזה מרן שליט"א בס' דעת נוטה (ח"א תשובה לא, עמ' טז): **'מהו שיעור השהיה שצריך**

אלא כך הוא השיעור כל מין שאכל ישהה אחריו כשיעור ברכה אחרונה שלו, כגון אם אכל פת ישהה כשיעור שיוכל לברך בהמ"ז, אכל מין דבעי ברכה מעין שלש ישהה כשיעור, אכל מין דבעי בורא נפשות ישהה כשיעורו, עכ"ד מהר"ל.

וכן כתב בסידור 'עמודי שמים' להיעב"ץ (הלכות ברכת מעין שלוש, אות ו, ובמהדורות חדשות באות יט), וז"ל: **'אמרו חכמינו ז"ל אלו דברים המתשיין כחו של אדם, אלא מעומד או שתה מעומד, אכל ועמד, שתה ועמד, קרוב למיתה מן החיים, ולא פירשו כמה ישהה בטרם יעמוד. ולמדנו מהר"ל שיעור השהיה כשיעור הברכה אחרונה של הדבר שאכל ושנהנה. כגון, אם אכל פת ישהה כשיעורה, אכל דבר שברכתו בורא נפשות ישהה כשיעורה. ונראה שאין אלה דברי נביאות, אבל חכם עדיף מנביא, והבין מדעתו שלכך שתקו חכמינו ז"ל מזה, לפי שסתמו כפירוש, שלא יעמוד עד שיברך, והברכה צריכה להיות מיושב, וממילא נדע שאם הוצרך לעמוד בתוך סעודתו, ולחזור לאכילתו, שעל כל פנים ימתין כשיעור הזה, עכ"ד.**

ושוב הראוני שכן כתב בספר 'יוסף אומץ' (דיני ניחוש וסימנא מילתא, אות יט), וז"ל: **'איתא בגיטין, חמשה דברים העושה אותן קרוב למיתה יותר מלחיים. אכל ועמד, פירוש מיד, שתה ועמד, ישן ועמד, מקיז דם ועמד, משמש מיטתו ועמד. סימן ואשימ"ם בראשיהם. ומצאתי בליקוטים של מהר"ר יעקב מרגלית ז"ל ששמעם ממהר"ר טעבלין ז"ל, והעתיק אבי מורי החסיד ז"ל מכתב יד הגאון כבוד מוהר"ר משה לוריא ז"ל אב"ד דק"ק ווירמיישא, וזה לשונו, ושמעתי מפי הר"י שיחיה שישב עד שיסיים ברכה אחרונה, וסימנך ואשימ"ם בראשיהם, אגודה, עד כאן לשון ליקוטין הנ"ל.**

והנה חיפשתי באגודה אחר הדברים האלו במקום מקור דין זה שהוא בגיטין, ויגעתי ולא

אבל בעמידה לבד בלא טירחא אין חשש, ואף אדרבה - יש ענין לילך ד' אמות (וע"ע במפרשי הר"מ שם שהאריכו לבאר כ"ז, ואכמ"ל).

והנה העירוני דברש"י בשבת (שם) משמע דכל החשש לעמוד אחר האכילה הוא כשסיים אכילתו ושבע, דז"ל שם: 'אכל ועמד'. מהר לעמוד פתאום **אחר שאכל שבעו**, וא"כ לפי"ז יצא דאם אכל מעט ועוד לא לכלל שבעו אין חשש בזה. והעירו עוד דמסידור היעב"ץ (הנ"ל) משמע לא כן, שכתב בסו"ד: '**וממילא נדע שאם הוצרך לעמוד בתוך סעודתו, ולחזור לאכילתו, שעל כל פנים ימתין כשיעור הזה**, ומשמע דגם באמצע הסעודה יקפיד בזה, ובתוך הסעודה עדיין לא בא לכלל שובע, וצ"ע בזה.

ואסיים במה שנשאל מרן הגרי"ח זוננפלד זצ"ל בשו"ת שלמת חיים (ו"ד סי' עט) בענין קימה בפני חכם באמצע הסעודה [והוא מצוי מאד בשמחות וכי"ב שנכנס רב או ראש הישיבה לשמחה באמצע הסעודה], וז"ל השאלה: '**בענין מצות קימה, אם הוא עוסק באכילה האם צריך לקום, משום דאמרו בגיטין (ע' ע"א) באכל ועמד - קרוב למיתה**. אולם כפי הנראה בזמן הגמרא היו נזהרים הרבה, וכמ"ש בנדרים (מ"א ע"א) ובחסר כל - בלא שמש, אבל בזמן הזה אפשר דהוי בכלל שומר פתאים ה', כהאי דשבת (קכ"ט ע"ב). וכבר נזכר בזה בשע"ת (או"ח סי' ק"ע סק"א) לענין אין משיחין דהאידינא דדשו בה רבים שומר פתאים ה', וא"כ יהיה תימה אם בלאו הכי אינו מדקדק ולענין מצוה דאורייתא יזהר. אולם י"ל דעכ"פ אם יקיים אחר שיהוי קצת שפיר דמי, ע"כ. והשיב מרן הגרי"ח זצ"ל: '**אכל ועמד היינו קודם ששהה מעט כדפירש"י, וא"כ בקל אפשר לקיים**, עכ"ד.

לשהות קודם שיעמוד ממיטתו משום סכנה (כמבואר במ"ב סי' א סק"ח), והשיב מרן שליט"א '**אין לו שיעור**. ובמקורות וביאורים (הע' 30) הביאו דבשו"ע הגר"ז (מהדו"ת סי' א ס"ו) כתב דישהה מעט עד שיעמוד נוסח זה של '**מודה אני** בעודו שוכב או יושב, וע"ע בקיצור שו"ע (סי' א ס"ד). וצ"ע אם כוונת מרן שליט"א דבכל הני דברים דאמרו בגיטין שם '**אין לו שיעור**, וא"כ גם באכילה - ס"ל דלהלכה א"צ להמתין בכל ברכה כשיעור ברכה אחרונה שלה, וכדברי מהרי"ל, או דרך גבי שינה קאמר. [וע"ע בשו"ע הגר"ז שכתב דכל הסכנה היא בישן ועומד על רגליו ממש, ולא בישן ונתיישב במיטתו].

ודבר חידוש הראוני שכתב הפרי חדש בספרו 'מים חיים' על הרמב"ם (פ"ד מהל' דעות ה"ג), דהנה הרמב"ם כתב: '**לעולם כשיאכל אדם ישב במקומו או יטה על שמואלו, ולא יהלך ולא ירכב ולא ייגע ולא יזעזע גופו ולא יטייל עד שיתעכל המזון שבמעיו, וכל המטייל אחר אכילתו או שיגע הרי זה מביא על עצמו חלאים רעים וקשים**, עכ"ד.

וכתב ע"ז הפר"ח בזה"ל: '**לעולם כשיאכל אדם ישב במקומו. בסוף פ' מפנין חמשה דברים קרובים למיתה יותר מן החיים ואלו הן אכל ועמד שתה ועמד ישן ועמד הקיז ועמד שימש מיטתו ועמד, והיינו דוקא לטייל וליגע אחר אכילה, אבל עכ"פ צריך לילך ד' אמות אחר אכילה**, דגרסינן בהמקבל (ב"מ קיג, ב) אמר שמואל כל מילי ידענא אסותיהו לבר מהני תלת מאן דאכיל אהינא מירא אליבא רקניא ומאן דאסר מיתנא דכיתנא רטיבא אחרציה ומאן דאכיל נהמא ולא מסגי ארבעא גרמדי', עכ"ד הפר"ח. הרי מבואר מדבריו דזה הפשט בגמ' בגיטין ג"כ, דדווקא אם אכל ועמד וטרח,

(פב)

אכילה בשכיבה

מצינו שאין לאכול בעמידה (גיטין ע, א). האם בשכיבה ג"כ אסור (ומאיזה טעם).

תשובה: לא ע"י.

עניפי חיים

מטמא בגדים, יכול אפילו שהה כדי אכילת פרס, ת"ל והאוכל בבית יכבס את בגדיו. אין לי אלא האוכל, מניין אף השוכב, ת"ל והשוכב בבית יכבס וגו', **אין לי אלא שוכב ואוכל**, מניין אוכל ולא שוכב, שוכב ולא אוכל, לא אוכל ולא שוכב מנין, ת"ל יכבס את בגדיו ריבה, אם סופנו לרבות את כולן מה תלמוד לומר האוכל והשוכב, ליתן שעור לאוכל כדי שיאכל, וכמה שעורו, כדי אכילת פרס פת חטין ולא שעורין, מסב ואוכלו בלפתן וכו', יעויין שם [והובא ילקוט זה ברש"י יד מו, וע"ע במהרש"א בסוכה (ו, א) דכתב דזו גירסא מחוורת יותר, עיי"ש]. וא"כ לפ"ז הדבר מפורש בתורה דאוכלים בשכיבה.

אם כי אפשר לפרש דזה דוקא בהסיבה שנקרא שכיבה (עי' משכיל לדוד ויקרא יד, מו), אך יש סוברים דכל הסיבה עיקר דרכם היתה בשכיבה, ועי' בספר הכתב והקבלה (שם, פס' מז) דגם כתב אכילה בשכיבה. וכן אפשר לדחוק דגם אם אינו דרך ארץ וכדו' מ"מ התורה דיברה על כל הציורים של טומאת שהייה בבית, ודו"ק.

ע"י. הנה ראיתי בס' מנוחת אמת להגר"מ גרוס שליט"א (פ"ז ס"ל) שכתב: 'לא יאכלו או ישתו בדרך בעמידה וכל שכן שלא בהליכה'. וכתב בהערות 'וירא מנוחה' (אות נא) **'יתכן שבשכיבה נמי אין לאכול ולשתות רק בשיבה'**, עכ"ד.

וצ"ע אם טעמו משום סכנה (כמו אכילה במעומד דגיטין ע, א) או משום דהוי חסרון דרך ארץ לאכול כך. ועכ"פ דעת מרן שליט"א דאין איסור לאכול בשכיבה, וכן שאלתי קמיה מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א 'האם מותר לאכול בשכיבה (שהרי בעמידה אסור), ומדוע', וכתב לי בזה"ל: **'מסתבר להיתר שהרי אוכלים בליל פסח מסובים'**.

ושוב הראוני מה דאיתא בילקוט שמעוני (פ' מצורע, רמז תקסז) גבי צרעת בתים, דכתיב בקרא (ויקרא יד, מו-מז) דאם פשה הנגע בבית צרעת ממארת היא בבית טמא הוא, ונתן את הבית, את אבניו ואת עצייו וכו', **'והבא אל הבית כל ימי הסגיר אותו וטמא עד הערב, והשוכב בבית יכבס את בגדיו, והואכל בבית יכבס את בגדיו'**, ואמרינן עלה בילקוט: 'טמא עד הערב, מלמד שאין

(פג)

גדר אכילה במעומד

בהאי דינא שאין לאכול בעמידה (משום דרך ארץ ומשום סכנה). האם זה דווקא בפת או גם במיני מתיקה.

תשובה: בכל דבר ע"י.

ענפי חיים

האר"י ז"ל היה נוהג בכך, ואולי יש לו טעם אחר נסתר בזה, עכ"ל.

אך הנה מה שכתב הרב פעלים דהרמב"ם השמיט ענין זה, צ"ע דהנה מצינו ברמב"ם בהלכות דעות (פ"ד ה"ג) שכתב בזה"ל: 'לעולם כשיאכל אדם ישב במקומו או יטה על שמאל. ולא יהלך ולא ירכב ולא ייגע ולא יזעזע גופו ולא יטייל עד שיתעכל המזון שבמעיו וכל המטייל אחר אכילתו או שיגע הרי זה מביא על עצמו חלאים רעים וקשים' עכ"ל, עיי"ש. הרי להדיא שזכר מדבר זה דיש 'לישב' במקומו בשעת האכילה, 'לישב' - ולא 'לעמוד'. ושו"מ שכן הקשה בספר חיי משה (לר"מ שקלארש שליט"א, אר"ח ח"ב עמ' שסח).

ואולי כוונתו דענין הסכנה בדבר לא נזכר ברמב"ם, ומה שכתב דהמטייל אחר אכילתו ה"ז מביא ע"ע חלאים י"ל דזה רק לאחר שאכל דאז החל האוכל להתעכל, ואולי בשעת אכילה לא, וכע"ז כתב לי הגרי"ש לסיצין שליט"א (בעמח"ס יפה מראה) 'לא נמצא ברמב"ם שיגיע נזק'.

אך אכתי צ"ע דהרי הבן איש חי שם הכריע להיתר גבי מנהג העולם להקל בזה (ורק כתב שראוי לזהר בזה, אבל מעיקה"ד א"צ) מכיון דהרמב"ם השמיט זה, וזה צ"ע דגם אי נימא דלא נמצא ברמב"ם שיגיע נזק מאכילה במעומד, מ"מ הא למעשה כתב דלעולם כשיאכל ישב במקומו. (וגם

ע"י. הנה הארכתני בדין זה ד'אכילה במעומד' בחיבורי 'ארחות אכילה' (שלמי חיים) ואביא כאן תורף הדברים מש"כ שם, הנה אחז"ל בגיטין (ע, א): 'שלשה דברים מתיזין גופו של אדם ואלו הן, אכל מעומד ושתה מעומד ושימש מיטתו מעומד'. ומבואר דזה סכנה שמתזי גופו של אדם.

אך הנה מצינו ג"כ במסכת דרך ארץ (זוטא, פ"ה): 'מי שהוא תלמיד חכם לא יאכל מעומד, ולא ילקלק באצבעותיו וכו'. ודין זה הובא בבאר היטב (אר"ח סי' קע סקט"ז): 'ענין בספר אליה רבה שמביא בשם של"ה כמה דיני מוסר בסעודה, וכתב בשם רוקח (הל' סעודה, סי' שט"ז) - דרך ארץ לא יאכל אדם מעומד ולא ישתה מעומד וכו'.

וראה מש"כ ה'בן איש חי' בשו"ת רב פעלים (ח"ב סי' מה) בזה"ל: 'מיהו הרמב"ם ז"ל בהלכות דעות פ"ד לא זכר זה, ולא כתב שיגיע לו נזק לא באכילה ולא בשתיה מעומד, ואפשר דס"ל בזה"ז נשתנו הטבעים מזמן חכמי המשנה והתלמוד, כאשר נמצא כזאת בדברים אחרים. ואפשר מואי טעמא אין העולם נזהרים בזה לא ביין ולא במים, מפני שראו דהרמב"ם השמיט ענין זה בה' דעות. מיהו רבינו האר"י ז"ל היה מדקדק לקיים דברי חכמים, מאחר דנזכר ד"ז בגמרא, ובודאי גם במים היה נזהר, וכן בכל מיני שתיה, ועל כן אני אומר, מאחר דליכא טרחא בהכי, ודאי טוב לזהר, אחר שראינו שרבינו

עליו, וגם שנהגו העולם להקל בזה, אבל בביתו או בכל מקום אחר – אין להקל גם במיני מתיקה. ויתכן דבתשובה כאן נתכוין לעיקר דין הגמ' – דעיקר דין הגמ' נאמר בכל דבר, אולם להלכה למעשה – 'המנהג להקל' משום דנשתנו הטבעים וכיו"ב (וכמו שהובא להלן בסמוך משם מרן שליט"א עצמו, מגליון כאיל תערוג).

הנה בשו"ת שערי דן (עמ' סא) נשאל מרן שליט"א 'מה שאין לאכול בעמידה אלא בישיבה, האם זה גם כאשר אוכל פחות מכזית', והשיב מרן שליט"א 'ראוי ליהזר'.

ובאמת בענין אם דווקא ת"ח או כל אדם, יעויין בספר 'מתורתו של רבי פנחס' על הגאון רבי פנחס עפשטיין זצ"ל (ראב"ד העדה החרדית, פסקים והנהגות, יו"ד – ענייני גילוי ושמירת הגה"נ, סעי' ת, עמ' תלב): 'ההוראה שנאמרה בגמ' שלא לאכול ולא לשנות מעומד, לא נאמרה לת"ח דוקא אלא היא הוראה כללית לכל אדם'.

ובהע' 215 כתבו: 'ובהערות לספר שמירת הנפש תמה רבינו ע"ז [על דברי המחצה"ש דרך ת"ח לא ישתה מעומד], דהא הלכה זו שלא לאכול ולא לשנות מעומד לא נאמרה בגמ' כלל על תלמיד חכם, וא"כ הוא הדין בכל אדם. וכן מבואר ברמב"ם (הל' דעות פ"ד ה"ג) וכו'... הרי דהלכה זו שעליו לאכול כשהוא יושב במקומו נאמרה בכל אדם ואינה שייכת לת"ח דוקא'.

'מיהו במסכת דרך ארץ (פ"ד ה"א) איתא 'מי שהוא תלמיד חכם לא יאכל מעומד, ולא ישתה מעומד', וכן הוא בשו"ת מהרי"ל (סי' ז) ובשו"ע הרב (אורח סי' רצו סט"ו), ובפמ"ג (שם א"א סק"ד) שכתבו דדין זה נאמר לגבי ת"ח, וצ"ע מה ראו להכריע שלא כדברי הגמ', וע"ע בעה"ש אורח (סי' קעט ס"ט) וביור"ד (סי' קטז סט"ו) ובכף החיים (שם סעי' צ) שהביאו דין זה בסתם אדם, כדעת רבינו, ע"כ מס' מתורתו של רבי פנחס.

ועוויין בגליון 'אליבא דהלכתא' (גליון כח, שיח הלכה, עמ' כד) שהביא תשובת מרן שליט"א,

צ"ע שכתב דהאריז"ל החמיר בזה משום שקיים מה דאיתא בגמ', ותיפו"ל דהחמיר מפני שהרמב"ם למעשה פסק לאכול בישיבה), כן העירני ידי"נ הרה"ג רבי יחזקאל דרוטמן שליט"א.

אלא דאם ניזיל אחר דברי הרמב"ם הנ"ל, הרי שהזכיר רק לאכול בישיבה, ולא הזכיר שתיה. וא"כ בשתיה היה מקום לומר דגם להרמב"ם א"צ להקפיד.

אכן המשנ"ב הזכיר מענין זה דשתיה מעומד, לענין כוס של הבדלה (סי' רצו סק"ו) 'ולא ישתה עד שישב', ומקורו מהמג"א שם (סק"ד), וכמ"ש שם המחצה"ש 'דאמרינן גנאי הוא לת"ח שיאכל וישתה מעומד וראוי לכל אחד לעשות את עצמו כת"ח בדבר', עכ"ל.

והנה מדברי המ"ב הנ"ל מבוארת תשובתו של מרן שליט"א דבכל דבר יש להקפיד שלא לאכול מעומד, דהרי המ"ב הביא כן אפי' על שתיית יין, וכ"ש על אכילת מאכל, דלאו דווקא פת, אלא כל דבר, ודו"ק.

אך הנה ראיתי בס' מנוחת אמת להגר"מ גרוס שליט"א (פ"ז, הע' נב) שכתב: 'עני' ר"מ הל' דעות פ"ד ג' דכתב לעולם כשיאכל אדם ישב במקומו או יטה על שמאלו ולא יהלך ולא ירכב ולא ייגע ולא יעזור גופו ולא יטייל עד שיתעכל המזון שבמעיו. ובמיני מתיקה אפשר דיש להקל, עני' ספר שלהי דקייטא סי' מט', עכ"ד.

ובס' שלהי דקייטא לידידי הרה"ג רבי שמואל ברוך גוט שליט"א (סי' מט, עמ' קעג) דן בענין אכילה ושתיה מעומד בטיולים, וכתב: 'ושמעתי ממו"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א שהמנהג להקל לאכול בעמידה דברי מתיקה וכדו' בלכתו לטייל וכיוצ"ב'.

ובאמת דיל"ע בזה דהרי מרן שליט"א כתב לן כאן דכל דבר אין לאכול, וכן משמעות המ"ב שהביא דין זה לגבי שתיית יין הבדלה, ומ"ט היקל לאכול מיני מתיקה בטיולים. ואולי שאני בלכתו בטיול דקשה טפי למצוא כסא לישב

ליפקוביץ זצ"ל (ח"ב עמ' רסח) שסיפר הגרמי"ל על הג"ר **רפאל שפירא** זצ"ל: 'עוד סיפר שפעם בא אחד לבקש כתב סמיכה מהג"ר רפאל זצ"ל, וכיון שראה שאותו אדם שותה בעמידה לא רצה ליתן לו סמיכה'. [ומקור הדבר דיש לברך מיושב, הוא בכה"ח (סי' קפג סקנ"א), והובא בענפי חיים לעיל (אות עח)].

וע"ע דבר נחמד בפירוש הרד"ל על פרקי דר"א (פרק לב, אות מז) דאיתא שם על מה שאמר יצחק אבינו ע"ה ליעקב 'הקול קול יעקב והידיים ידי עשו'. **הקול קול יעקב - בהגיון התורה**. וצ"ב מה רצה לומר בזה. וביאר שם הרד"ל דהרי אמר יעקב לאביו 'קום נא שבה', ולא כעשו שאמר 'קום', וזהו הקול קול יעקב בהגיון התורה, שת"ח לא יאכל מעומד ויעקב אמר קום נא שבה, משא"כ עשו. וכמו שתראה בכל התורה שמזכיר ישיבה באכילה (בראשית לז, כה וישבו לאכול לחם'. וע"ע בתוס' בברכות נא, ב ד"ה והלכתא).

וכן ראיתי בס' 'לב ישראל' להגר"י גרוסמן זצ"ל (ח"א עמ' קג), שכתב כע"ז, וז"ל: 'קום נא שבה ואכלה מצידי בעבור תברכני נפשי (בראשית כז, יט). יעקב אבינו פונה אל אביו ואומר 'שבה ואכלה מצידי'. ואילו עשיו כשהביא את המטעמים לאביו אמר: 'קום אבי ויאכל'. יעקב נהג כפי הראוי והנכון לנהוג בסדר האכילה. כמו שאמרו חז"ל במסכת גיטין (ג). 'שלשה דברים מתישין גופו של אדם, ואלו הן: אכל מעומד, ושתה מעומד' וכו'. כמו כן יש לזהר לומר הברכות כשהוא מיושב, עיין כף החיים (קפג, נא). אבל עשיו עם הארץ היה. על כן אמר: 'קום אבי ויאכל'.

ועוד הובא שם שם: 'מסופר על הגאון הכתב סופר זי"ע: בזמן חופתו כשהגישו לו את כוס היין לטעום הימנו. לא נתפעל החתן מעשרות הרבנים והגאונים שעמדו מסביבו, מאות המכובדים ואלפי המשתתפים, **ביקש כסא, התיישב ולגם לגיממה אחת מכוס היין**. גדולי

שנשאל: 'קיי"ל שהוא סכנה לאכול בעמידה, ולכן צריך לאכול בישיבה. וצ"ע על מנהג העולם שהרבה פעמים אוכלים בעמידה וכגון בשמחות ובחתונות כשאין מקום לשבת, וצ"ע'. והשיב מרן שליט"א: 'אסור, רק שישען קצת לפחות'. וכתב שם: 'א"ה, שאלתי למרן שליט"א איזה סמיכה צריך בזה, וענה לי מרן שליט"א שצריך סמיכה טובה שאם ינטל יפול ודו"ק'.

ועוד ראיתי בגליון 'כאייל תערוג' (פ' וזאת הברכה, תשע"ז) שהובא ממרן רבינו בעל **איילת השחר** זצוק"ל: 'מה שבזמנינו יש מקילים לאכול בעמידה, לאו שפיר עבדי דמבואר בגיטין ע, א דזה סכנה לאכול בעמידה. וי"א שנשתנו הטבעים ויש מקום להקל. וממרן הגראי"ל שמעתי שאין מקום להקל, וכן שמעתי ממרן הגר"ח. והוסיף שיתכן שישתנו הטבעים. והנה מה שאין רואים מי שניזוק מזה, שמעתי ממרן הגראי"ל שיתכן שרק אחר זמן ניזוקים, ורק מי שאוכל הרבה מעומד. וממרן הגר"ח שמעתי דאין הכרח שיוזקו מזה אלא כוונת הגמ' שיכול להזיק ודו"ק (מצות איש עניני זקן ממרא, עמ' ה'), ע"כ.

והגאון רבי אליהו שלינגר שליט"א (רב שכונת גילה, ירושלים) הראני דבר פלא שהובא בספר הנ"ל - 'מתורתו של רבי פנחס' (פרק ט, עמ' תרסח), בזה"ל: 'דוגמא נוספת סיפר הג"ר מאיר בראנדסדורפער זצ"ל, שכאשר ביקש ת"ח אחד מרבינו לתת לו היתר וסמיכה לשחיטה, לאחר שכבר עבר את המבחנים הקשים אצל רבינו וכבר היה צריך לקבל לידי את התעודה הנכספת, הבחין רבינו שהוא מברך ושותה מעומד. תיכף ומיד ביטל רבינו את הסכמתו ממתן הסמיכה. סיפור זה הייתה רגילה לספר הרבנית שתחי' אשת הג"ר מאיר לבניה כשהיו קטנים כאשר שמה לב ששתו ואכלו או ברכו במעומד ולא במיושב' - ע"כ.

ומצאתי בספר 'דרכי החיים' ממרן הגרמי"י

במדרש למרק אכילה מהמעיים להיות נקיים וטהורים כמלאכי השרת'. ואם כן רק חולי מעיים קיבלו, אבל חולי אחר לא (וע"ע בדברי מוח"ז שליט"א שם מה שהביא מהאחרונים דהקשו למה באמת חלו במעיים, וכי היד ה' תקצר).

ובעצם הקושיא בהא דאכלו הכהנים בשר הקרבנות בעמידה, י"ל עוד דיעויין במשנה למלך (פ"י מהל' מעשה הקרבנות ה"ג) דהעיר על השמטת הרמב"ם דין זה, דבשר הקרבנות נאכל בעמידה. ואולי אפ"ל דהרמב"ם פליג ע"ז מה"ט גופא, דהא אין דר"א לאכול בעמידה וגם מזיק לגוף, אכן הרב פעלים כתב דהרמב"ם השמיט הלכה זו דאין לאכול במעומד. אך מאידך כבר הערנו ע"ז דלפנינו נמצא שיש לאכול מיושב, וא"כ אפ"ל כנ"ל. והגרי"ש ליסיצין שליט"א (בעמח"ס יפה מראה) כתב לי בקושיא זו 'אולי סמיכה כשיבה, ומותר בעזרה' (עי' בתוס' זבחים יט, ב ד"ה וליתב, והדברים ארוכים), והאוכל ונסמך לדעת מרן שליט"א אין בו משום אכילה במעומד - וכמו שהבאו לעיל מגליון 'אליבא דהלכתא'. וצ"ע עוד בזה.

ועוד יל"ע מהא דתנן בב"מ (צא, ב), גבי הא דהתירה תורה לפועל לאכול מפירות בעה"ב תוך כדי עבודתו: 'היה עושה בתאנים לא יאכל בענבים, בענבים לא יאכל בתאנים. אבל מונע את עצמו עד שמגיע למקום יפות ואוכל. וכולן לא אמרו [שיאכל אלא בשעה שהוא עוסק במלאכה, ולא שישב לו ויאכל לומר הרי מנעתי עצמי עד כאן לא בטלתי לאכול, עכשיו אשב לי ואוכל] אלא בשעת מלאכה, אבל משום השב אבידה לבעלים [שלא יבטל ממלאכתו ויאכל] אמרו - פועלין אוכלין בהליכתן מאומן לאומן [כשגמרו שורה זו והולכין להתחיל בחבירתה, ואף על גב דההיא שעתא לאו שעת מלאכה, היא ניחא ליה לבעל הבית בהא], ובחזירתן מן הגת, ובחמור כשהיא פורקת', ע"כ.

התורה הפליאו את עוז רוחו ויישוב דעתו, וכבר אז ניבאו עליו שעתיד להיות ממנהיגי הדור, ע"כ.

ושאלתי להגר"א שלזינגר שליט"א, האם הנהגה זו של הכת"ס זי"ע ראויה להילמד לכאור"א, או דרק איהו הוא דאחמיר אנפשיה. והשיבני בזה ל': 'מה שמסופר על הכת"ס מעולם לא שמענו שמואן דהו יעשה כן, ואיני יודע אם יש בזה חומרא. גם ברכות המילה ושיית היין היא בעמידה מדורי דורות, ועוד מצינו כיוצ"ב. ולכן אין לשנות ממנהג העולם'. וכע"ז כתב לי הגר"ש גראס שליט"א (בעל 'שבט הקהתי') 'א"צ לנהוג כן'.

***

וע"ע מש"כ מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בחשוקי חמד (זבחים טז, א עמ' קעו) לדון עפ"ד התוס' בזבחים שם (ד"ה ומה) וביומא (כה, א ד"ה אין ישיבה), דבשר הקרבנות חייבים הכהנים לאכול בעזרה ובעמידה דהרי אין ישיבה בעזרה, והקשה דהא אכילה במעומד מזיקה לגוף.

וכתב שם מוח"ז שליט"א דשומר מצוה לא ידע דבר רע (ועי' בעל הטורים בראשית כד, לג), וכיון דלא אפשר בדרך אחרת, הותר להם ולא ניזקו. אך הקשה מהא דתנן בשקלים (פ"ה מ"א) דבן אחיה היה ממונה במקדש על חולי מעיים, ובירושלמי שם איתא שע"י שהיו הכהנים מהלכים יחפים ואוכלים בשר ושותים מים היו באים לידי חולי מעיים, ואיך ניזקו הא שומר מצוה לא ידע דבר רע.

וכתב שם דאולי רק הכהנים שלא אכלו לשם שמיים הם ניזקו, אבל מי שאכל לש"ש לא ניזקו. ועוד כ' דאולי חולי מעיים שאני דהוי מעלה לצדיקים כדאיתא בשבת (קית, ב) א"ר יוסי יהא חלקי ממתי בחולי מעיים, דאמר מר רובן של צדיקים מתים בחולי מעיים. וברש"י שם 'למרק עונותיהם'. ובתוס' שם 'כי יש

(פד)

מאי ס"ד דאשת איש תצא בחליצה

הנה לגמ' בקידושין (ג, ב: יד, א) היה ס"ד דאישה תצא בחליצה. והקשה הנצי"ב במרומי שדה דהא יש פסוקים שצ"ל כמבואר בסוף פרשת כי תצא (ככה יעשה וכו') ואע"פ שאינו מעכב, מ"מ בעינן ראוי לאמירה כמבואר ביבמות (קד, ב) שאילם פסול לחליצה. ותי' הנצי"ב שיאמרו "ככה יעשה לאיש אשר רוצה לגרש את אשתו".

וצ"ע מסוטה (לב, א) דילפינן מ"ככה" עד שתאמר בלשון הזה, דבעינן שתאמר בלשון הקודש, וא"כ כ"ש שיצטרכו אותם תיבות, והיאך יועיל מדין חליצה לומר דברים אחרים.

תשובה: שתאמר הענין^פ.

ענפי חיים

שעמד בהערה זו [ושם הקשה ג"כ אהא דאיתא בברכות (טז, א) דהאומנין קורין ק"ש בראש האילן ובראש הנדבך, ובתענית כג, א דאבא חלקיה לא החזיר שלום לשלוחי דרבנן כדי שלא להפסיד לבעה"ב, וכי כך היא דרכה של תפילה, להתפלל על האילן, ושלא להקדים שלום]. וביאר בזה, וז"ל: 'ולדעתי נוכל ללמוד מזה יסוד גדול, דאף שאדם מצווה בדר"א גדול להקדים בשלום כל אדם, ושלא לאכול באמצע ההליכה ממקום למקום כעין מה שאמרו באוכל בשוק, ובפרט בק"ש בתפילת שמו"ע ובברהמ"ז, דכל המעלות שרוצה האדם לעשות במצוות אדרבה מחובתו להרבות בהם כפי דינו ובחומרות כפי כוחו, אבל לא יוכל לעשותם על חשבון השני, ולכך כיון ששעבד עצמו כפועל אצל בעה"ב שוב לא יכול לקיים המצוות כפי רצונו על חשבון זמן וממון הבעלים, ולכן אמרו חכמים כל הדינים הללו, עכ"ד היקרים. ויש עוד להאריך בכ"ז, וראה בספרי 'ארחות אכילה' מש"כ בכ"ז.

פ. הנה שם יש לגמ' הור"א דאשת איש תצא לשוק בחליצה, ומקל וחומר, דמה יבמה שאינה

וצ"ע כיצד התירו להם לפועלים לאכול רק בשעת הליכה משורת אילנות לחברתה, הא גם אינו דרך ארץ לאכול בעמידה. וגם הויה סכנה לאכול בעמידה, וכנ"ל. והגרי"ש לסיצין שליט"א (בעמח"ס יפה מראה) כתב לי ע"ז, וז"ל 'אולי הגמ' בגיטין בסעודה ולא באוכל קצת וצ"ע'. והגר"י שניידר שליט"א (בעמח"ס פתחי תורה ופתחי נזיר) כתב לי: 'בפשוטו אין הכוונה שילכו אלא כשזה בהליכה יכולים ליקח ולאכול וישבו קמעא בשעת האכילה, ודו"ק'. ושוב כתבתי לו, דלכא' עדיין צ"ע דהא להדיא תנן במתני' דמשום השב אבידה לבעלים אמרו שיאכלו בהליכה דייקא, ומשמע דקמ"ל שיחסכו זמן מעבודתם, וזה רק כשהולכים, ולא כשמתיישבים לאכול, דאי במתיישבים מאי איריא בין אומן לאומן, הא אפי' באמצע נמי. והדרא קושיא לדוכתא איך התירו לפועלים לאכול בעמידה. וכתב לי 'עיקר הכוונה שלא יפסיקו באמצע העבודה אלא כשבין כך הולכים וכו'.

ושו"ר בס' שלום רב להרה"ג רבי שילה בן דוד שליט"א (בעמח"ס 'הפרשה המחכימה' ועוד, עמ' תקב)

ראוי לקריאה בעיניו, ולכן אלם פסול (ויבום וחליצה פ"ד ה"ג), וע' ביבמות (ק"ד): דכל שאינו ראוי לבילה, בילה מעכבת בו, ואולי ס"א שיש קריאה אחרת מענין גיטין, וצ"ע, עכ"ד.

וא"כ יתכן דלזה נתכוין ג"כ מרן שליט"א בתירושו 'שתאמר הענין', ופירושו הוא דאין צריך דווקא לשון חליצה, אלא את הענין שעתה הוא מחיל, וודאי שלגבי גט יצטרך לומר את ענין הגט, ופשוט.

ומצאתי עוד בספר 'ארזא דבי רב' (קידושין שם, אות טז) דהקשה כקושיית המרומי שדה דבחליצה בעינן קריאה וראוי לקריאה, ועיקר ענין החליצה הוא מחמת שאינו רוצה לייבם, ולכן קוראת מאן יבמי וכו', וכל זה לא שייך באשת איש. ויישב שם, דמצוות קריאה היא רק בייבום שיש שם מצוה לייבם והייבם מסרב לקיים המצוה, אבל באשת איש ליכא מצוה דקריאה, ודמי למה שכתב בעונג יו"ט (סי' קעז) דחייבי לאוין למ"ד שאינם עולים לייבום מן התורה אלא לחליצה, אין מצוה קריאה כיון דליכא מצות יבום.

וז"ל הג"ר אריה זאב גורביץ זצ"ל שם: 'בגמרא למיעוטי חליצה ס"א תיתי בק"ו מיבמה וכו'. מקשים הא לא שייכא הקריאה דחליצה מפרשת יבום גבי אשה, והרי קריאה מעכבת בחליצה באינה ראויה לקריאה, וא"כ איך נאמר שתועיל חליצה באשה. ונראה בזה לפי מה שראיתי בספר עונג יו"ט סי' קעז שהביא לדייק מתשו' הרא"ש דבחייבי לאוין ועשה שאינם עולים לייבום מן התורה ורק לחליצה אתרבו מקרא דיבמות, הרי ל"ש אצלם קריאה משום דאיך תאמר מאן יבמי ליבמי, וכ' שם ע"פ הרא"ש דבאמת בחייבי לאוין ועשה דאתרבו לחליצה בלי יבום לא בעינן קריאה לגמרי. ולפ"ז נראה דהוי ילפינן לאשה ג"כ חליצה בלא קריאה מחליצה דחייבי לאוין ועשה. וכו', עכ"ל, עיי"ש.

יוצאה בגם יוצאה בחליצה, אשת איש שיוצאה בגט, אינו דין שיוצאה בחליצה. ומסקינן התם, דממעטינן מ'וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה יוצאה והיתה לאיש אחר' (דברים כד, א) ד'ספר כריתות' כורתה ואין דבר אחר כורתה. עכת"ד הגמ'.

וע"ז הקשו האחרונים דהא בעינן בחליצה למימר כמה דברים, וזה לא שייך בגירוש איש. ובדברי הנצי"ב מוואלז'ין זיע"א ב'מרומי שדה' (קידושין ג, ב ד"ה תוד"ה ואין) מבואר תשובה לזה, וז"ל: 'תוס' ד"ה ואין דבר אחר כורתה. וא"ת תהא אמה העבריה יוצאה בחליצה מק"ו דיבמה מהאי ק"ו וכו'. ולולא פלפול רבותינו התוס' הייתי אומר דמתחילה לק"מ, דאיך אפשר באמה ושפחה כנענית חליצה, הרי בחליצה יש מצות קריאה שאומרת ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה וגו' משום שמצוה בייבום, והכא נמי באשה סלקא דעתין לומר כן שתקרא ככה יעשה לאיש שאינו חי עם אשתו, שמצווה בהכי, משא"כ קנין אמה ושפ"כ מה מצוה יש בזה. ואע"ג דבשפחה כנענית איכא מצות עשה לעולם בהם תעבדו למ"ד חובה, כבר פירשתי במקו"א דעיקר חובה הוא באופן שאינו משתחרר ואינו משתעבד אבל אם משחרר אין בהם מ"ע דאורייתא, רק שמואל העלה דבתורת אסמכתא עובר גם בזה בעשה דלעולם בהם תעבדו, והכי מוכרח לומר בגיטין ואכ"מ. וא"כ כשאין קריאה אין חליצה, דאע"ג דקריאה אינה מעכב, מכ"מ הא ראוי לקריאה מעכב כדאי' ביבמות דף ק"ד ב', ובאלו אין מקום לקריאה, עכ"ד הנצי"ב. הרי מבואר בתו"ד דיאמרו 'ככה יעשה לאיש שאינו חי עם אשתו'.

ועוד מצאתי בס' 'ברכת אברהם' להגר"א ארלנגר שליט"א (ג, ב ד"ה שיוצאה) שעמד בזה, וז"ל: 'שיוצאה בגט אינו דין שיוצאה בחליצה וכו'. צ"ע נהי דחליצה ורקיקה שייך, מיהו אינו ראוי לקריאה, ונהי דאין קריאה מעכבת אבל

וכפטיש יפוצץ סלע, מה פטיש זה נחלק לכמה ניצוצות אף כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה בסיני נחלק לשבעים לשון, לכן הוא דמספקא לן בגמ' אם כל השבעים לשון דין תורה להם, או דילמא רק פירושי קמפרש לתורה. אבל לכ"ע פשוט דמיקרי לשון ודיבור.

ומש"כ לך הגר"ח ק שליט"א הוא כעין מש"כ הנציב [וכן בברכ"א], דלה"ר דגמ' דחליצה מוציאה מבטלה, הוא דנילף מייבום בגדר 'דון מיניה ואוקי באתריה', ובכ"מ כפי הענין. ואילו היה הלכה כן, היו חז"ל מסדרים לנו הלשון.

והנה הגרמ"פ זצ"ל תמה ג"כ כע"ז באג"מ אבה"ע ח"א סי קנ"ה, ולאחר שדחה כמה תירוצי דהשואל, כתב לתרץ דאולי כיון שהחליצה בעצמה הוא זה בעצם דבר הפוטרה, והקריאה כיון שאינו מעבד אינו עושה כלום במעשה הפטור, רק מצוה בעלמא, והפסול דאינו ראוי לקריאה הוא רק שביבם ויבמה כאלו לא נאמר פטור דחליצה, - וממילא אין למילף לא"א רק עצם הפטור לבד שהוא מעשה החליצה לבד, ולא המצוה בעלמא, דאין שייך בא"א, ולכן כיון דבא"א ליכא המצוה ממילא לא שייך לעכב עכ"ד.

והנה אתה ניסחת הקושיא קצת שונה מדברי הנצי"ב, ובאת עלה מק"ו 'דבעינן לשה"ק דילפינן מ"ככה" עד שתאמר בלשון הזה, דבעינן שתאמר בלשון הקודש, וא"כ כ"ש שיצטרכו אותם תיבות, והיאך יועיל מדין חליצה לומר דברים אחרים, עכ"ד.

אמנם אעיר לך, כי לפי חידושו של האו"ש והחלקת יואב לק"מ. דעי' או"ש פ"ד יבום וחליצה ה"ח, שכתב דכיון דהך ילפותא דבעינן לשה"ק ילפינן מוענתה ואמרה או מככה, דכתיבי באמירה בתרייתא לאחר גוף מעשה החליצה, ופשיטא דלא מעכבי, דהרי כבר נעשתה חלוצה והותרה לעלמא. ופשיטא דגם אם נעשתה אילמת לאחר גוף מעשה החליצה

ועוד מצאתי למרן בעל **איילת השחר** זצ"ל (איילת השחר קידושין יד, א ד"ה ותהא, עמ' צז) דהקשה כן, וז"ל: 'ותהא אשת איש יוצאה בחליצה מק"ו ומה יבמה וכו'. יש לעיין הא ענין חליצה הוא ע"י שאינו רוצה להקים לאחיו שם ולכן היא קוראת מאן יבמי להקים לאחיו שם, וקריאה כזאת הא לא שייך באשת איש, ואע"ג דקריאה אינה מעכבת, מ"מ הא אלם ואלמת שאינם יכולים לקרוא חליצתן פסולה משום דכשארין ראוי לבילה בילה מעכבת, וכמו שנפסק ברמב"ם פ"ד מהל' יבום ה"ג, הרי דעיקר ענין החליצה מחמת שאינו רוצה ליבם, וזה הא לא שייך באשת איש ואין שייך שתועיל החליצה. וע"כ צ"ל דמ"מ אין זה עיקר החליצה, וצע"ק, עכ"ד.

והראוני עוד שעמד בזה מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"א סי' קנה) הקשה כן, ותירץ דכיון דהחליצה עצמה זה הפטור מייבום, והקריאה לא עושה מאומה בעצם המעשה שפוטור מייבום אלא רק מצוה בעלמא, א"כ לאשת איש ה' ה"א דיעשו רק חליצה שהיא הייא עיקר המעשה הפוטור. וע"ע בדברות משה (הערה טז).

ומו"ז הגאון רבי **רפאל איסר יהודה מלין** שליט"א כתב לי בזה"ל: 'מה שכתבת דהא דבעינן לשה"ק, משום דע"פ תורתנו רק זה מיקרי שפה ודיבור, יקירי אי"ז נכון כלל. ואדרבה סתמא מתני' סוטה (לב, א) כרבנן דקר"ש בכל לשון ול"צ לשה"ק. ואפילו לרבי דפליג הוא מגזה"כ דהו"ע ע"ש. וכן בחליצה רק ילפינן מגזה"כ דבעינן לשה"ק, לרבנן גז"ש וענתה ואמרה לוענו הלויים בקול רם וקול מקול דמשה, ולר"י מ'ככה יעשה וגו', ככה בלה"ק, ע"ש.

'ועי' תוס' סוטה (לג, א) בשם רבינו חננאל, דזה פשיטא דתורה ניתנה בסיני בלשה"ק, וכ' תוס' ברכות (יג, א) דכיון דתני דבי ר"י בשבת (פח, ב)

(פה)

בהנ"ל

ובן צ"ע מעצם דברי הגמ' בסוטה שם על הגמ' בקידושין (יד, א) דהיה לה ס"ד לילף מ"ככה" שלא מהני גמ ביבמה ולכא' זה כבר תפוס לככה דדרשין מינה בסוטה שתאמר בלשון"ק.

תשובה: תני והדר מפרש^פ.

(פו)

אין שואלין בשלום אשה

הנה מבואר בקידושין (ע, א) לגבי רב יהודה בר יחזקאל ור' נחמן, דאמר ר"י לר"נ שאין שואלין בשלום אשה כלל, וידועה הקושיא דא"כ היאך אלישע דיבר ושאל בשלום האישה השונמית, ובפתי תשובה (אה"ע סי' כא סק"ד) כתב בשם שו"ת יד אפרים ליישב עפ"ד הריטב"א (קידושין פב, א) שמי שמכיר בעצמו שיצרו כפות בידו יכול. וקשה, דאמו רב נחמן לאו יצרו בידו.

(ואי נימא דהחמירו ע"ע, אזי אמאי אלישע נמי לא החמיר ע"ע, ואולי אלישע עשה כן לצורך, וכעין מש"כ הבן יהודע כאן בהאי קושיא, ואילו הם החמירו ע"ע) וצ"ע.

תשובה: אלישע עשה בנבואה^פ.

עניפי חיים

תנאים מהיכן ידעינן אם צריך לשה"ק, ורק ר"י יליף מהתם, אבל ת"ק יליף לה מקרא אחרינא (מדכתיב וענו הלויים, עניה עניה גז"ש), וא"כ זה ב' מאן דאמר. ובאמת דשני הדרשות ענין אחד הם, ד'ככה' זה דווקא זה ולא אחר ובה לשלול שני דברים, וא"כ ממעט גם גט וגם שפה אחרת. וע"ע ביבמות (קג, ב) דילפי' מ'ככה' דבחליצה מעשה מעכב וקריאה לא מעכב, וגם זה בכלל 'ככה', ודר"ק.

פב. הנה ז"ל הפתי תשובה: 'אין שואלים בשלום אשה כלל ואפי' ע"י שליח. וצ"ע גבי

ל"ש לומר כל הראוי וכו' דהא אמירה זו ל"ש לעכב. ואשר לכן, אף דהושוו אמירה קמייתא [לא אבה יבמי] לאמירה בתרייתא [ככה יעשה] דבעי לשה"ק, מ"מ אי אפשר לומר דמעכב לשה"ק דהרי נאמר דין זה באמירה דלא מעכב, עכת"ד הנפלאים יעו"ש. וכן נקט לפשוט החלקת יואב אבה"ע סי' י"ז. יתכן ואי"ל שם ואצרף לך קטע זה. וממילא ל"ש להק' ק"ו מלשה"ק דגם לשה"ק לא מעכב. ונשאר קמן קו' הנציב ואג"מ כמש"כ.

פא. הנה באמת בסוטה (שם) הוא מחלוקת

שיצרו כפות בידו, אין להקל, ולכן מחה בו רב יהודה.

ולמעשה מסו"ד הריטב"א מתורץ שפיר, שכתב בעצמו שאין ראוי להקל בזה אלא לחסיד גדול שמכיר ביצרו - "ולא כל תלמידי חכמים בוטחין ביצריהן כדחזינן בשמעתין בכל הני עובדיין דמייתנין", ודר"ק. וע"ע בסוכה (נב, א) דמבואר שם את כוחו הגדול של יצר הרע, בפרט בצדיקים גמורים, דכל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו וכו', וע"כ חשש והחמיר על עצמו (וע"ע בספר חסידים, סי' תריט).

והנה באמת לשון השאלה דשדרנא קמיה מרן שליט"א, טעות היא, שכתבנו דאטו ר"נ אין יצרו מסור בידו, ובאמת שלא היה הנידון על ר"נ ור"נ לא עבר בשום איסור, דהרי ר"נ רק אמר לרב יהודה נשדר ליה מר שלמא לילתא - שהיא אשתו דר"נ, ור"נ עצמו ודאי מותר בדרישת שלום אשתו, והנידון היה על רב יהודה שיהיה השליח, וע"ז א"ל רב יהודה דהכי אמר שמואל קול באשה ערוה, וע"ז השיבו ר"נ דאפשר ע"י שליח, וע"ז השיבו רב יהודה דהכי אמר שמואל אין שואלין בשלום אשה. וא"כ הקושיא היא על רב יהודה, דאטו אין יצרו מסור בידו.

ואם זו הקושיא, יש ליישבה בפשיטות דרב יהודה ה' עניו ולא החזיק עצמו שיצרו כפות בידו, וכן מוכח מהא דאיתא בקידושין שם (פא, א) דרב ורב יהודה הוו קאזלי באורחא, הוה קאזלא ההיא אתתא קמיהו, א"ל רב לרב יהודה דל כרעיך מקמי גיהנם. אמר ליה, והא מר הוא דאמר בכשרים שפיר דמי, א"ל מי יימר דבכשרים כגון אנא ואת, אלא כגון מאי כגון רבי חנינא בר פפי וחביריו. הרי מבואר שלא סמך על עצמו להחשיב א"ע ככשר, ופשוט.

***

ובעצם דברי מרן שליט"א דאלישע עשה נבואה, נראה דכוונתו ליישב גם בעיקר

אלישע שאמר לגיחזי רויך נא לקראתה ואמר לה השלום לך כו' הגהת יד אפרים. ולפי דברי הריטב"א סוף קדושין שהבאתי בס"ק הקודם לק"מ, עכ"ד.

וז"ל הריטב"א בשלהי קידושין (שם): 'הכל לפי דעת שמים. וכן הלכתא דהכל כפי מה שאדם מכיר בעצמו, אם ראוי לו לעשות הרחקה ליצרו עושה ואפילו להסתכל בבגדי צבעונין של אשה אסור כדאיתא במסכת עבודה זרה (כ, ב), ואם מכיר בעצמו שיצרו נכנע וכפוף לו ואין מעלה טינא כלל מותר לו להסתכל ולדבר עם העררה ולשאול בשלום אשת איש, והיינו ההיא דרבי יוחנן (ב"מ פד, א) דיתב אשערי טבילה ולא חייש איצר הרע, ורבי אמי דנפקי ליה אמהתא דבי קיסר (כתובות יז, א), וכמה מרבנן דמשתעי בהדי הנהו מטרונאיתא (לעיל מ, א), ורב אדא בר אבהו שאמרו בכתובות (שם) דנקיט כלה אכתפיה ורקיד בה ולא חייש להרהורא מטעמא דאמרו, אלא שאין ראוי להקל בזה אלא לחסיד גדול שמכיר ביצרו, ולא כל תלמידי חכמים בוטחין ביצריהן כדחזינן בשמעתין בכל הני עובדין דמייתנין, ואשרי מי שגובר על יצרו ועמלו ואומנתו בתורה, שדברי תורה עומדים לו לאדם בילדותו ונותנין לו אחרית ותקוה לעת זקנתו, שנאמר עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו, עכ"ד הריטב"א.

ושמעתי בשיעור ממוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א (כ"ב שבט תשע"ו) שהשיב לשואל ששאלו כנ"ל למעלה, דאטו רב נחמן אין יצרו מסור בידו, ולמה א"כ אמר רב יהודה לרב נחמן שלא ישגר ברכה לאשתו, דאין שואלין בשלום אשה כלל, הא דלמא יצרו מסור בידו כאלישע הנביא. ואי נימא דרב יהודה ס"ל דהו"ל לר"נ להחמיר ע"ע, א"כ למה אלישע נמי לא החמיר ע"ע. והשיבו (כ"ב שבט תשע"ו) דדווקא אלישע שעשה כן לצורך, בצירוף הא דהכיר ביצרו שכפות בידו, שפיר עבד. משא"כ בר"נ דלא היה צורך מיוחד, א"כ גם אם מכיר בעצמו

(פז)

אימתו מוטלת על הבריות

הנה מבואר בקידושין (עא, א) שהמשמר את שם ה' זוכה לכו"כ דברים (ז"ל הגמ' שם 'והמשמר בטהרה אהוב למעלה ונחמד למטה ואימתו מוטלת על הבריות ונוחל שני

ענפי חיים

אחד דיודע בעצמו שיצרו מסור בידו. אבל לפמ"ש הבן יהודע, לתירוץ א' מותר תמיד, ולתירוץ ב' שרי רק כשדורש ג"כ בשלום בעלה וילדיה, וצ"ע למעשה.

[ועי' בערוך השלחן (סי' כא סעי' ח) שכתב דלטעמו דרש"י בקידושין שם בהא דאין שואלין בשלום אשה כלל, משום דשמא מתוך שאלת שלום יהיו רגילים זה עם זה ע"י שלוחם ויבואו לידי חיבה, א"כ אין האיסור רק בשאילת שלום שיש בזה קירוב דעת ואהבה, אבל לומר 'צפרא טבא' וכדו' אין איסור, וכיו"ב כתב בעזר מקודש ע"ש. אך בתשובת מהר"ם שיק (אה"ע סי' מג) חלק ע"ז, ע"ש.

ובספר אשיח בפיקודין (אה"ע סי' כא) נשאל מרן שליט"א בפוגש את חמותו, אם ישאל בשלומה, והשיב שם מרן שליט"א דהמילה 'שלום' לא אומרים, אבל מה נשמע אפשר לשאול, או שינענע עם הראש, או שיאמר שלו' בלא מ"ם. אך בחוט שני (אה"ע עמ' מו) כתב מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל דגם בוקר טוב וגוט שבת אין לומר, דכ"ז הוא שימוש תדירי וזה בכלל שאלת שלום, אבל ברכת 'הצלחה' וכיו"ב או נענוע בראש - מותר. וע"ע בקובץ תשובות (ח"ב סי' כ סק"ד) השיב מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל דסמכין ע"ד התוס' בקידושין (פב, א) דמקילין בשימוש באשה דאי"ז דרך חיבה (והביא ש"כ בשו"ת מהר"ם שיק אה"ע סי' נג), ויתכן שזה רק לימוד זכות על המיקל, ולכתחילה יש לזהר, ויל"ע עוד בכ"ז].

הקושיא איך דרש בשלום האשה השונמית, וגם למה ר"נ לא למד ממנו - דדווקא אלישע עשה בנבואה, אבל ר"נ דלא היה נביא לא. והעירני הגר"מ וייס שליט"א דאיך שייך לומר שעשה כן בנבואה, דהא מבואר שם שהנבואה נסתלקה הימנו, ולכך הוצרך לשאול אותה למה הגיעה, וכדכתיב בקרא (מלכים ב, ד כו) 'ותבא אל איש האלקים אל ההר ותחזק ברגליו ויגש גיחזי להדפה ויאמר איש האלקים הרפה לה כי נפשה מרה לה וה' העלים ממני ולא הגיד לי', ואיך נאמר א"כ שעשה בנבואה. ושמא כוונתו היא שהואיל ואלישע נביא, ודאי שכוחות גופו נתבטלו, וכמ"ש הרמב"ם בדרגת קבלת נבואה (עי' פ"ז מהל' יסודי התורה), ולכן לא חשש לכך, וצ"ע.

והנה בעיקר קושיית הפת"ש איך דרש אלישע בשלום האשה השונמית, יעוי' בבן יהודע דיישב דדווקא באדם זר הוא דחיישינן, משא"כ אלישע שהיה חייב לה הכרת הטוב, אי לאו דאמר לה היה חיסרון בהכרת הטוב. א"כ כשדורש בשלומה אין בזה קירבה כלל. ועוד כתב שם, דאלישע דרש בשלום בעלה ובשלום הילד, ובכה"ג אין התעוררות אהבה וחיבה.

ושמעתי ממוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א דנפק"מ להלכה בין הפת"ש להבן יהודע, בעובדא שנשאל מא' ששכנתו מטפלת בילדיו וחייב לה הכרת הטוב, ואם לא ידרוש בשלומה תפגע, דלהפת"ש אסור דבדורנו אין

עולמים העולם הזה והעולם הבא'), ואחד מהם זה שאימתו מוטלת על הבריות.

וצ"ב, ראיזה רווח יש לו לאדם שהוא שליט וכולם מפחדים הימנו. ואדרבה, אנו מתפללים בכל יום "ונפשי כעפר לכל תהיה" (ולכה"פ היה צ"ל שגופו מכובד על הבריות, כדמצינו באבות פ"ד מ"ו לגבי המכבד את התורה).

תשובה: מפחדים לעשות עבירות שמא יוודע לו פ.

ענפי חיים

הציץ, שהציץ אין בו אלא שם אחד, ואלו יש בהן אחד ועשרים של שם יר"ד ה"א בשל ראש, וכמותן בשל יד, עכ"ד הרמב"ם. הרי מבואר שבתפילין של יד וראש יחדיו יש מ"ב שמות שהוא כנגד מ"ב אותיות שבשם המפורש - שעליו נאמר דהיודעו 'אימתו מוטלת על הבריות', ולכן יל תפילין שבראש נאמר - "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא ויראו ממך" (דברים כח, י, עכ"ד) (וכ"כ בקצרה באו"ש הל' תפילין שם).

ולפי"ד יתכן ליישב עוד דהכ"נ הא דאמרינן 'אימתו מוטלת על הבריות' אין הכוונה לאימה כנגד בני ישראל (דבזה אקשינן דמה מעלה יש בזה, ואדרבה, ונפשי כעפר לכל תהיה), אלא ליראה ופחד כנגד אומות העולם - כמו שיש ללובש תפילין, דכתיב עליו 'וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך', וכמבואר בתרגום יב"ע שם דהכוונה ל'עממי ארעא' - היינו לגויי הארץ. אך זה חידוש דלשון הגמ' 'על הבריות', משמע דגם ישראל בכלל, ואין ללמוד מד' המש"ח שדיבר על תפילין דייקא.

[ובעיקר דברי המש"ח יל"ע דהחשבון דמ"ב עולה רק על תפילין של ראש ושל יד יחדיו, ודברי הגמ' קאי רק על תפילין של ראש. אכן באמת בסמ"ג (עשי, מצוה כב) כתב דהפסוק וראו כל עמי הארץ קאי גם על תפילין של יד. וראיתי מיישבים עפ"ד מה שהקשו ע"ד המהר"ל בגור אריה (עירובין צו, א) דכתב דנשים פטורות מתפילין משום דכתיב וראו כל עמי

פנ. נראה דכוונת מרן שליט"א ל'יראת הרוממות' ולא לפחד רגיל, והיינו דיראת הרוממות גורמת שדבריו ודברי תוכחתו ישמעו מחמת מעלתו, וכמו שכתב מרן שליט"א שחוששים לעשות עבירות שמא יוודע לו. ופוק חזי, כשאדם עומד לפני אדם גדול שאוחזו חיל ורעדה, ואי"ז מצד האדם הגדול אלא הוא נמצא במצב שסביבותיו יראים ממנו מפני מעלתו. והרי גם מפני הקב"ה, להבדיל, אנו אומרים 'כולם עושים באימה וביראה רצון קונם', ואין הכוונה ח"ו כמידה מגונה, אלא אדרבה, כשהמלאכים רואים כבודו הרי הם רועדים מפני אימת כבודו, וכע"ז במידת בשר ודם.

והנה באמת בגמ' בקידושין שם אמרינן דשם בן מ"ב אותיות אין מוסרין אותו אלא למי שצנוע ועניו ועומד בחצי ימיו, ויתכן לומר דזהו מידה כנגד מידה, דכנגד מה שהוא 'עניו וצנוע' - שזו מידה המביאה בד"כ את בנ"א העומדים לידו שלא לירא ממנו - זוכה ע"י שם המפורש לכך ש'אימתו מוטלת על הבריות'.

ועוד יתכן לומר עפ"ד המשך חכמה (סר"פ וזאת הברכה) דביאר מה שאמרו חז"ל (ברכות ו, א) וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך - אלו תפילין שבראש, וביאר שם עפ"ד הרמב"ם (פ"ד מהל' תפילין ה"ד) שכתב: 'חייב אדם למשמש בתפילין כל זמן שהן עליו, שלא יסיח דעתו מהן אפי' רגע אחד, שקדושתן גדולה מקדושת

(פח)

אם דמא בן נתינה עבד ע"ז

הנה מבואר בירושלמי בקידושין (פ"א ה"ז) שדמא בן נתינה עשה מהאבן שישן עליה אביו "יראתו", ופירש הפני משה דהיינו עבודה זרה. וצ"ע מהא דכתב המהרש"א בע"ז (כר, א) דהיה חסיד אוה"ע, וחסיד אוה"ע הוא מי ששומר כל ז' מצוות ב"נ, כמבואר בר"מ סוף"ח מהלכות מלכים.

תשובה: חשב שזה חסידות^ט.

— ענפי חיים —

פר. קושיא זו שמעתי מידי"נ הבה"ח **צבי שלום גינויער** נ"ו. ואביא כאן לשון המהרש"א בח"א בע"ז שם: 'לשנה אחרת נולדה לו פרה אדומה וכו'. לפי שאין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה בעולם הזה, ובישראל המצווה על כבוד אב ואם נאמר למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך ולמען יאריכון ימיך בעוה"ז ולמען ייטב לך בעולם הבא, אבל עובד כוכבים שאינו מצווה נותן לו הקדוש ברוך הוא שכרו משלם בעוה"ז כדי לטורדו בעוה"ב, ועובד כוכבים זה מחסידי עובדי כוכבים היה ולא היה חפץ לקבל שכרו משלם בעוה"ז, וע"כ אמר יודע אני וכו' כל ממון שבעולם אתם נותנים לי אבל אני איני רוצה בכך לקבל שכר מצות כבוד אב בעוה"ז, וע"כ אמר איני מבקש עכשיו דהיינו בעוה"ז רק אותו ממון שהפסדתי אבל שכר המצוה גופה שקיימתיה איני מבקש עכשיו בעוה"ז, עכ"ד.

והקושיא היא דברמב"ם (פ"ח מהל' מלכים ה"א) כתב: "כל המקבל שבע מצות ונזהר לעשותן הרי זה מחסידי אומות העולם, ויש לו חלק לעולם הבא, והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שצוה בהן הקדוש ברוך הוא בתורה והודיענו על ידי משה רבינו שבני נח מקודם נצטוו בהן, אבל אם עשאו מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב ואינו מחסידי אומות העולם

הארץ וגו' ואין זה דרך כבוד כלפי מעלה שיקרא השם על של נשים, והקשו ע"ז דלפי"ז יתחייבו נשים בתפילין של יד, כיון דהפסוק וראו קאי רק על תפילין של ראש לבד כמבואר בפשטות הגמ', ולדברי הסמ"ג הנ"ל א"ש, ויל"ע בכ"ז.

וע"ע בברכות (נו, א) דאמר' שם דבר הדיא מפשר חלמי הוה, מאן דיהיב ליה אגרא - מפשר ליה למעליותא, ומאן דלא יהיב ליה אגרא - מפשר ליה לגריעותא. אביי ורבא חזו חלמא, אביי יהיב ליה זוזא ורבא לא יהיב ליה, ומייתנין שם כמה חלומות שחלמו כל אחד, ואחד מהחלומות הוא: "אקרינן וראו כל עמי הארץ וגו', לאביי אמר ליה: נפק לך שמא דריש מתיבתא הוית, אימתך נפלת בעלמא. לרבא אמר ליה: בדיינא דמלכא אתבר, ומתפסת בגנבי, ודייני כולי עלמא קל וחומר מינך". הרי חזינן דמההיא קרא ד'וראו כל עמי הארץ' (דדרשי' לה גבי תפילין, וכנ"ל) פתר בר הדיא דיהיה ריש מתיבתא ואימתו תהיה מוטלת בעלמא. וע"ע בשבת (קנא, ב) דדרשי' עה"פ (בראשית ט, ב) 'ומוראכם וחתכם יהיה' דכל זמן שאדם חי אימתו מוטלת על הבריות, כיון שמת בטלה אימתו (ויל"ע אם דווקא על בע"ח, וכדכתיב בקרא 'על כל חיית הארץ', או דהמכוון גם לבנ"א, דכל בריה במשמע).

סי' קנ"ו דבן נח אינו מזהר על השיתוף, א"כ י"ל דעבד ע"ז בשיתוף. אכן האחרונים פ' שאין זו כוונת הרמ"א, עי' כתב וחותם דרעק"א תנינא נטעי כרם שלמה סי' א' (נדמ"ח בחי' רע"א עמ"ס סנהדרין דף ס"ג) שהאריך שאין זו כוונת הרמ"א עי"ש, עכ"ד.

***

והנה דבר חידוש כתב מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' תשכא) דגם גוי המתחסד עם ישראל יש לו חלק לעוה"ב ומיקרי חסיד אוה"ע. ושם כתב בקוצר אמורים, אבל בספרו 'הדרך לתשובה' (פ"ג מהל' תשובה ה"ה, עמ' לה), כתב בזה"ל: "ומ"מ נראה פשוט שגם היום, שאין גר תושב, אלו שמאמינים בה', ומסרו נפשם להציל מבני ישראל בצרתם, בזה הם חסידי אומות העולם, ונראה פשוט שלהם חלק לעוה"ב עם חסידי אוה"ע, וכמש"נ, עכ"ד."

והביא הגר"מ שליט"א (הו"ד במשמר הלוי, כדלהלן) ראייה נפלאה מהא דאיתא בע"ז (יח, א): "בחזרתן מצאוהו לרבי חנינא בן תרדיון שהיה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהלות ברבים וס"ת מונח לו בחיקו. הביאוהו וכרכוהו בס"ת, והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור, והביאו ספוגין של צמר ושראום במים והניחום על לבו, כדי שלא תצא נשמתו מהרה וכו', אמר לו קלצטונירי, רבי, אם אני מרבה בשלהבת ונוטל ספוגין של צמר מעל לבך, אתה מביאני לחיי העולם הבא. אמר לו הן. השבע לי. נשבע לו. מיד הרבה בשלהבת ונטל ספוגין של צמר מעל לבו, יצאה נשמתו במהרה. אף הוא קפץ ונפל לתוך האור. יצאה בת קול ואמרה רבי חנינא בן תרדיון וקלצטונירי מזומנין הן לחיי העולם הבא. בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת, ויש קונה עולמו בכמה שנים", ע"כ. הרי חזינו שזכה הקלצטונירי לחיי העוה"ב מבלי שהיה גר תושב [ויד"נ הבה"ח

ולא מחכמיהם", עכ"ד [והרבה גרסו בסו"ד הרמב"ם: 'ואינו מחסידי אומות העולם אלא מחכמיהם']. ועי' בכס"מ שם שכתב ע"ד הרמב"ם דצריך לעשות המצוות מפני שצוה בהן הקב"ה - "ומה שכתב והוא שיקבל וכו' נראה לי שרבינו אומר כך מסברא דנפשיה ונכוחה היא", עכ"ל.

וכ"כ הרמב"ם בהל' איסורי ביאה (פי"ד הי"ז): "אי זה הוא גר תושב זה עכו"ם שקיבל עליו שלא יעבוד כו"ם עם שאר המצוות שנצטוו בני נח ולא מל ולא טבל ה"ז מקבלין אותו והוא מחסידי אומות העולם, ולמה נקרא שמו תושב לפי שמותר לנו להושיבו בינינו בארץ ישראל כמו שביארנו בהלכות עכו"ם."

והנה הרה"ג רבי מרדכי וייס שליט"א (ר"מ ישיבת באר החיים, מודיעין עילית) כתב לי דהיה מקום לחלק בזמנים, ולומר שאכן היו זמנים שהיה מחסידי אוה"ע, וכפי שרואים בגמ' שמתפעלת ממעשיו הכבירים, ושמה היו זמנים, או לפני כן או לאחר מכן, שהיה גוי ככל הגויים ועבד ע"ז. וכתב לי עוד דלפי האמת נראה לומר דהוא פלוגתא הפני משה והמהרש"א, דשמה המהרש"א יפרש את הירושלמי באופן אחר, דהיינו שעשה מהאבן 'יראתו', דאדרבה, הירושלמי מתכוון להמשיך ולהתפעל מעומק כיבוד אביו, שאף לאחר מותו היה ירא מאותה אבן של אביו, ולא יפרש כהפ"מ שהכוונה לע"ז. והיתה לו טעות במחשבה, ולא היה כלל מזיד בדבר, ולכך נחשב כחסיד אוה"ע, עכ"ד.

והנה בתשובת מרן שליט"א דחשב שזה חסידות, יש חידוש גדול דגוי שעבד ע"ז מחמת טעות אין זה נחשב עבירה, ועדיין נקרא חסיד.

והגאון רבי יוסף שלמה ליסיצין שליט"א (בעמח"ס יפה מראה) כתב לי בגוף השאלה: 'ע"ד הקו' הנפלאה מדמא בן נתינה כיצד עשה אבן ששכב עליו אביו לאלוה, הרי ה' מחסידי אומות העולם. אולי י"ל לפמש"כ הרמ"א או"ח

ונפשא קדישא, וע"ד יש לו חלק לעוה"ב, ולא עם בני ישראל, אלא חלק בפני עצמו ועולם בפני עצמו, עכ"ל הזוה"ק. ודן שם הגרמ"מ אם כוונת הזוה"ק שנעשה גר תושב, וכן פשט בסוף דבריו שם. ועכ"פ מבואר כדברי הקה"י דיש לו חלק לעוה"ב, אבל לא עם בני"י אלא חלק ועולם בפנ"ע (וכן הראוני שכתב הרדב"ז סוף"ח מהל' מלכים, יעו"ש).

והנה בפניני רבנו הקה"י (ה"ב עמ' עט) אחר שפלפל שם הגרמ"מ זצ"ל בענין הנ"ל, כתב יישוב נוסף להא דאיתא בע"ז (שם), והוא עפ"מ דאיתא בגיטין (סח, ב) שאמר לו בניהו לאשמדאי מלכא דשידי, מ"ט כי חזיתיה לההוא סמיא דהוה קא טעי באורחא אסיקתיה לאורחיה, א"ל מכרזי עליה ברקיעא דצדיק גמור הוא ומאן דעביד ליה נחא נפשיה זכי לעלמא דאתי.

[וכתב שם דנראה דהכל היה בכלל ההכרזה, שהכריזו בשמים שמי שיעשה לו קורת רוח יזכה לעוה"ב, ודלא כהמשך הגמ' שם בההוא רויא דקטעי ואסיקתיה לאורחא משום דמכרזי עליה ברקיעא דרשע גמור הוא, ועבדי ליה נחא נפשיה כי היכי דליכליה לעלמא. ושם ודאי שההכרזה הייתה רק שרשע גמור הוא, וההמשך מדברי אשמדאי].

ועכ"פ חזינן מהגמ' הנ"ל דכל מי שעושה נחת וקורת רוח לצדיק גמור זוכה לעוה"ב, ובזה א"ש עובדא דרבי חנינא בן תרדיון שהבטיח עוה"ב לההוא קלצטונירי משום דעבד ליה נחא נפשיה גדול מאד, ואין כאן שום ענין וגדר של חסידי אוה"ע, אלא נכנס בגדר של עבד נחא נפשיה לצדיק גמור, ודו"ק.

ובראיית הגר"מ שליט"א מהא דע"ז, ראיתי לחכ"א שרצה ליישב דאולי שאלת הקלצטונירי הייתה אם לא יפסיד חלקו לעוה"ב בגלל קפיצתו לאש, דהא גם ב"נ אסור לאבד עצמו לדעת [וציין למש"כ בשו"ת האלף לך שלמה

צ"ש גינויער נ"י אמר דכן מוכח גם בדף י, ב ע"ש].

והנה הגרמ"מ שולזינגר זצ"ל - הוא אשר הביא ראיה זו שאמר לו הגר"מ שליט"א, ועורר ותמה על דברים אלו - בספרו משמר הלוי (קידושין סי' קח, עמ' תרמט), דאין אפשר להתחכם על הרמב"ם מכח קושיא מהגמ', דהלא סו"ס הרמב"ם כתב דרק גר תושב, ושערי תירוצים לא נגעלו [ולומר דה' יהודי א"א, ע"ש במהרש"א]. ועוד טען דא"א ללמוד מזה למי שמציל יהודים דכאן זה נידון אחר שקירב מיתתו (ורק עשה לו נחת רוח ע"ז), ומה ראיה לכל מציל יהודים.

וכתב שם דהציע הדברים קמיה מרן בעל קהילות יעקב זצ"ל (ושוב נדפסו בספרו 'פניני רבינו הקהילות יעקב', ח"א עמ' סט), ואמר לו מרן הקה"י זצ"ל דאולי קיבל עליו ז' מצוות ב"נ בפני רחב"ת, דאולי קבלה בפני יחיד מומחה הוי כמו קבלה בפני ג' חברים. ועוד דה' זה הבטחה של תנא אלוקי, ומה יודעים אנחנו על דבר הכח הנורא של הבטחת תנא.

ועוד כתב שם שאמר לו מרן הקה"י זצ"ל דצריך לדעת שכפה"נ החלק לעוה"ב שיש לחסידי אוה"ע אי"ז כהעוה"ב שיש לבני ישראל, דישראל נשמתו חצובה מתחת כסא כבודו יתברך, וזוכה לעוה"ב לחזור למקור מחצבתו תחת כסא הכבוד וליהנות מזיו השכינה, משא"כ גוי דאין לו שייכות עם כ"ז, ואין נשמותיהם חצובות מתחת כסא הכבוד (עי' תוס' ע"ז ה, א ד"ה אין), וא"כ אפי' שמקבל עליו להיות ג"ת ולקיים ז' מצוות ב"נ ונקרא חסיד אוה"ע, אין הכוונה שיש לו מקום תחת כסא הכבוד, אלא איזה עידון ואיזה תענוג לעוה"ב, אבל מקום וסוג אחר לגמרי מישראל.

והראה הגרמ"מ לדברי הזוהר חדש (רות, דף עה ע"ב): "וע"ד כל גוי שיעשה תשובה ויתפרש מע"ז ומעבירה, יעול הקב"ה ביה רוח קדישא

(פט)

חצי עבד וחצי בן חורין

איתא בירושלמי (גסין פ"ד ה"ה, קידושין פ"א ה"א) דחצי עבד וחצי ב"ח שקידש אישה ביום של עצמו חוששין לקידושיו, ומשמע דישאל גמור הוא (ביום של עצמו). וצ"ע דשם בירושלמי איתא (פ"ד ה"ד) לא מצינו עבד משתחרר וחוזר ומשתעבד, ומשמע דכיון דישאל הוא יום אחד, שוב תו לא מצינו לשעבדו.

תשובה: חצי עבד ילפי' מקרא (שפחה חרופה) פה.

ענפי חיים

שייך, ואטו ישראל יוכל להיעשות גוי או גדול להיהפך לקטן וכדו'. והרי ישראל זהו מצב של אישות חדשה, ונהפך לחפצא אחרת, ואיך ייעשה ליהודי. ולכך עדיף למעט את חידוש התורה במה שנאמר בהדיא, ואין לך בו אלא חידוש.

אולם י"ל ביתר שאת, דשם הרי מתחילה נשתחרר לצורה זאת, ואף היום שנהיה משוחרר - הרי ידוע שלמחר יהיה עבד, נמצא שמיד בשעת שחרורו הוא לא עבר רק חצי מהדרך, כלומר, שמעולם לא השתחרר להיות יהודי גמור, אלא לחצי עבד וחצי ב"ח, ויצא מכלל עבד ולכלל יהודי גמור מעולם לא בא, וגם ביום זה שהוא יהודי - הרי במהותו נשאר ענין זה שלמחרת יהיה עבד, וודאי שזה גם מתבטא באותו יום שהוא יהודי, ואי"ז נחשב לדבר שלא בא לעולם, ולא הגיע אלא בהפתעה, וגזרה תורה ששייך שיהיה מצב זה, אבל עבד שהשתחרר לגמרי, ואין בו סרך עבד, הדרינן לסברא שלא שייך שיחזור ויהיה עבד, עכ"ד.

ובאמת במש"כ לחלק בין שני סוגי השחרור, דבחצי עבד וחצי בן חורין, הרי זה סוג שחרור אחר, דמתחילה לשחרור שכזה עומד, שיום א'

(יר"ד סי' שכא) דזה ה' הנידון הקודם בגמ' שם בין ר"י בן קיסמא ור"ח ב"ת], או שלא יפסיד חלקו לעוה"ב משום קירוב מיתתו של רחב"ת, ובזה א"ש גם דהלא אין העוה"ב מסור ביד רחב"ת לחלקו למי שלא זכאי לו, ומי שזכאי א"צ להבטחת רחב"ת, אע"כ דיוור לו שהדבר מותר ולא ייענש עליו. אך מלשון הגמ' לא משמע כן, ובפרט מה שאמר 'יש קונה עולמו בשעה אחת'.

פה. קושיא זו שמעתי מידי"נ הבה"ח **צבי שלום גינויער** נ"ו (ועוד הראני דמקור הדבר דילפי' משפחה חרופה, הוא בירושלמי בקידושין שם - פ"א ה"א, יעו"ש). והנה הרה"ג רבי **מרדכי וייס** שליט"א (מראשי ישיבת באר החיים, מודיעין עילית) כתב לי בביאור דברי מרן שליט"א, בזה"ל: 'הנה במה שהעירו מדברי הירושלמי, ומרן השיב דילפי' מקרא, בפשטות כוונתו דאה"נ מסברא זה לא שייך, ואנו לא נוכל לחדש זאת מעצמנו כזה מצב, ודווקא שם חידשה התורה אפשרות זו, אפי' שמסברא זה לא שייך, ואין לך בו אלא חידושו. ואם תאמר, מ"מ נילף בבנין אב שכשם ששם גילתה התורה ששייך שעבד ישתעבד לאחר שחרורו, ונלמד מזה אף לשאר דוכתי שיוכל תמיד לחזור ולהשתעבד. ויש ליישב בתרי אנפי, האחד, דהנה ודאי שמסברא זה ממש לא

שצריכה גט ממנו. כנלע"ד. ובביאה דבלא"ה נמי לא יכול לקדוש בשום יום דביאתו ה"ל פלגא של חמור וזרמת סוסים ופלגא דאדם, ואינו יכול לקדש בביאה כלל בשום יום, כנלע"ד, עכ"ד החת"ס.

והנה קושיא זו של החת"ס נמצאת גם בחידושי לגיטין (שם), וגם שם ייסד יסוד זה דגם להירושלמי אינו מתחלק לאיסור, ולעולם אסור לו לבעול אותה כיון דיש בו צד עבדות וצד חירות, והא דביום של רבו אין חוששין לקידושי משום דהכסף והשטר אינו שלו. והנה לפי"ד החת"ס אם א' יקדש בעבורו מדין עבד כנעני או משליחותו, יועיל אפי' ביום של רבו, כיון דהחסרון הוא שאין לו כסף, וא"כ כשאחר מקדשה לית לן בה, וצ"ע.

וע"ע בהערות מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל (גיטין שם) דהקשה מהא דאיתא בר"ה (כט, א) דחצי עבד וחצי בין חורין אינו מוציא בשופר, ולדברי הירושלמי הנ"ל למה לא יתקע ביום של עצמו, דכמו דחוששין לקידושי - היינו דביום של עצמו ישראל הוא, א"כ יוכל להוציא יד"ח שופר. וכתב לבאר שם, דלענין כל הדינים בודאי מודה הירושלמי דהוי חצי עבד וחצי בן חורין, ולא שייך שזה יתחלק, ובודאי אסור לבעול בת חורין מצד דיני עבד, וכן לבעול שפחה אסור (ולכן אינו מקיים פ"ר וצריך האדון לשחררו), ורק לענין קידושין גרידא - ס"ל לירושלמי דיש ברירה, ואמר' דביום של עצמו יש לו קנין הגוף בכולו, וממילא תפסי קידושי ג"כ, כיון שהטעם שבעבד לא תפסי קידושין משום דהוי עם הדומה לחמור, ולכך בקידושין ביום של עצמו - כיון שבאותו יום יש לו קנין הגוף בכולו, לא חשיב עם הדומה לחמור ותפסי קידושין, יעווי"ש עוד. ויש עוד להאריך בכ"ז, ואכמ"ל.

ועוד ראיתי בס' בית היין (סי' קע, עמ' תכז) שכתב ידידי הרה"ג רבי יעקב ישראל יונגרמן שליט"א

משוחרר ויום א' הינו בן חורין, ראיתי לציין דהוא מדויק היטב מלשון הירושלמי 'חוששין לקידושי', דאי נימא דהוא שחרור גמור והוי ישראל גמור, א"כ אמאי נקט לשון 'חוששין' - דמשמע דאינו באופן ודאי, וע"כ כדבריו דאינו שחרור גמור אלא סוג אחר ועומד לכך מלכתחילה שיום א' משתחרר ויום א' משתעבד. וכן מדויק לישנא דהפני משה שם 'ביום של עצמו חוששין לקידושי'. דכבן חורין הוא. ורק 'כבן' חורין הוא, ואינו בן חורין ממש. ויש לציין דבעצם שיטת הירושלמי דחצי עבד וחצי ב"ח שקידש אשה ביום של עצמו דחוששין לקידושי, לכאן בתלמוד בבלי דילן פליג ע"ז, והוא בגיטין (מב, ב) דמקשינן שם 'אלא מעתה יום של רבו ישא שפחה יום של עצמו ישא בת חורין', ומשני ד'איסורא לא קאמרין', הרי דגם ביום של עצמו אסור לו לישא בת חורין, ומשמע דאפי' לא חוששין לקידושי.

וכ"כ במראה הפנים (בירושלמי שם): 'ביום של עצמו חוששין לקידושי. ובבבלי דף מ"ב אהא דקאמר נגחו שור יום של רבו לרבו יום של עצמו לעצמו, ופריך אלא מעתה יום של רבו ישא שפחה יום של עצמו ישא בת חורין, איסורא לא קאמרין, ומשמע דלית לי האי דהכא, ואפשר דהכא נמי חוששין קאמר לחומרא בעלמא, עכ"ד.

וע"ע בחת"ס בירושלמי (גיטין שם) שכתב להקשות לפי"ד הירושלמי דחצי עבד וחצי בן חורין שקידש ביום של עצמו - חוששין לקידושי, וז"ל: 'וצע"ג א"כ ביומו ישא ב"ח וביום של רבו ישא שפחה, ואמאי כופין את רבו לשחררו, אע"כ נלע"ד הכי פירוש, ביום של רבו אין חוששין לקידושי משום שהכסף והשטר אינו שלו, דס"ל להירושלמי דאין לו יד בפני עצמו, כמ"ש במ"א, ומה שקנה עבד קנה רבו, ומשא"כ ביום של עצמו שהכסף והשטר שלו - חוששין לקידושי, ולא שיהיה מותר לבעול אלא

(צ)

שימוש בחפץ חברו כשיודע שיתן לו רשות

בפלוגתת התוס' (ב"מ כב, א) והש"ך (חו"מ סי' שנה) אם מותר לאדם להשתמש בחפץ חברו, כשיודע בוודאות שאם ישאל לו, יסכים לו, דלהתוס' אסור (דדמי לאוש שלא מדעת דהלכה כאביי דלא הוי יאוש), והש"ך כ' דלולי דמסתפינא היה נ"ל להחיר. והדבר מצוי בכל יום ויום. ורציתי לידע האם אפשר להקל בזה כהש"ך להלכה למעשה.

תשובה: הכל לפי הענין.^פ

ענפי חיים

(ב"ק קיט, א) אריסא מדנפשיה קא זבן, וי"ל דהתם שהביא האריס מבית דמסתמא ממה שהגיע לחלקו מביא, אבל הכא שהביא מן הפרדס היה חושש מר זוטרא שמא בשעת חלוקה לא יאמר לבעל הפרדס תטול כנגד מה שנתתי להם, ורב אשי לא היה חושש לזה ולכך אכל קודם שבא מרי בר איסק משום דאריס מדנפשיה קא יהיב, **דאין לומר שהיה סומך שיתרצה מרי בר איסק כשידע, דהלכה כאביי, ואע"ג דהשתא ניחא ליה - מעיקרא לא הוה ניחא ליה, עכ"ל.**

ומבואר בתוס' דהי' מקום לומר דהטעם שרב אשי אכל מהפירות שהביא להם האריס משום דסמך ע"כ שכשישמע בעל הפרדס - מרי בר איסק, יתרצה לכך, וממילא אין בכך משום גזל, ודחו כן התוס' דכיון והלכה כאביי דיאוש שלא מדעת לא הוי יאוש, א"כ אמנם אח"כ כשישמע יהיה ניחא ליה, אבל סו"ס מעיקר אין ניחא ליה, והו"ל יאוש שלא מדעת דלדעת אביי (וכן קי"ל) לא הוי יאוש, והוי גזל. ולכך הוצרכו התוס' לומר דהטעם דלא חשש רב אשי לאכול - הוא מטעם אחר דאריס יכול ליתן מדנפשיה ואיב"ז כלל גזל. עכ"פ מבואר מדברי התוס' דאסור לאדם לקחת חפץ מחברו - אפי' אם יודע שכשיידע חברו - יתרצה ויתן לו רשות,

לדון בחצי עבד וחצי בן חורין מתי יהיה זמן גדלותו, דלפי הבבלי דבאיסורים א"א לחלק שאינו יכול לישא לא שפחה ולא בת חורין, א"כ גם לענין גדלותו הוא יהיה בשנת י"ב לחומרא גם גדול וגם קטן. אבל לפי הירושלמי דהאיסורים מתחלקים וביום שהוא ב"ח יכול לקדש, א"כ לכאור' בשנת י"ב ביום שהוא עבד יהיה גדול, וביום שהוא בן חורין יהא קטן. ושוב כתב שם דלפי"ד החת"ס דגם לירושלמי אין האיסורים מתחלקים, א"כ הכ"נ בנד"ד מתי זמן גדלותו - זהו לא יתחלק, ודו"ק. [ובעצם דין גדלות בעבד, יעוי' בקובץ הערות (סי' יא) שכתב לדון אם דין גדלות דעבד הוא בגיל י"ב כאשה, או"ד דרק באשה שזהו טבעה משא"כ בעבד. וע"ע בגליוני הש"ס (גיטין מב, ב), ואכמ"ל].

פו. הנה מקור הדבר הוא בב"מ (כב, א) דהנה שם אמרי' בגמ' דאמימר ומר זוטרא ורב אשי איקלעו לבוסתנא דמרי בר איסק, אייתי אריסיה תמרי ורימוני ושדא קמיייהו (והבעה"ב מרי בר איסק לא הי' שם באותה שעה), אמימר ורב אשי אכלי, **מר זוטרא לא אכיל**, אדהכי אתא מרי בר איסק ואשכיניהו וכו".

והקשו ע"ז התוס' שם (ד"ה מר זוטרא): 'וא"ת ואמאי לא אכל, האמר רבא פרק הגוזל בתרא

אזוב דף ק"י, ועיין בתשובת מהרי"ט סי' ק"י,
ע"כ.

והגר"ש אייגר זצ"ל (גליון מהרש"א בשו"ע חור"מ סי'
רמג ס"א) הקשה ע"ד הש"ך ממש"כ הב"י (אה"ע סי'
קמ) בשם רבו הר"י בי רב, באחד שנטה למות
ולא היה לו זרע, והיה לו אחים משומדים, ולא
רצה שתפול אשתו לפניהם, ואשתו הייתה
בדרך רחוקה, ואמר הר"י בי רב דיכול לזכות
הגט לאשתו ע"י אחר. והסתפק הב"י אי אגלאי
מילתא דבשעת זיכוי הגט כבר שבו האחים
בתשובה, מי אמרינן כיון דשבו בתשובה חוב
הוא לה (הזיכוי גט), או דלמא כיון דבאותה השעה
לא נודע לה ששבו, א"כ דעתה הייתה להתגרש,
וזכות הוא לה, וכתב שם הב"י בסו"ד דזה נראה
יותר. והקשה ע"ז הגר"ש אייגר דלפ"ד הש"ך
אמר' דכיון דיתרצה אח"כ - חשיב כיש לפנינו
עכשיו ריצוי, א"כ כיון דעכשיו שיודעת ששבו
האחין בתשובה הוי זיכוי הגט חוב לה, א"כ
נימא דכבר אז הוי חוב לה, יעו"ש בדבריו.

ובאמת שמצינו כמה פוסקים דפסקו דלא
כהש"ך, אלא כדמבואר בתוס', כן כתב בשו"ע
הגר"ז (הל' מציאה ופקדון, סעי' ד, וז"ל: 'ואפילו ברור
לו שכשיודע לבעליו שהוא נטלה אזי ישמחו
ויגילו מפני אהבתם אותו - אסור לו ליהנות בה
בלא דעת הבעלים. לפיכך הנכנס לפרדס או
לגינת חבירו אסור לו ללקוט פירות שלא
מדעת הבעלים, אף על פי שבעל הפרדס
והגינה הוא אוהבו וריעו אשר כנפשו ובודאי
ישמח ויגיל כשיודע לו שנהנה זה מפירותיו,
מכל מקום כיון שעכשיו אינו יודע מזה - הרי
הוא נהנה באיסור, וכן כל כיוצא בזה, וצריך
להזהיר לרבים שנכשלים בזה מחמת חסרון
ידיעה', עכ"ל. וכן כתב בקיצור שו"ע (סי' קיב סעי'
ג).

ומאידך יעויין בשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ת אה"ע
סי' עז) שכתב להוכיח דדעת הרמב"ם כהש"ך
דמותר, וכ"כ באמרי בינה (דיני נדרים, סי' כב). וכן

דסו"ס כעת שלא נתן לו רשות - הו"ל יאוש
שלא מדעת, וקיי"ל דלא הוי ייאוש.

[ועי' בריטב"א שם שהביא פירוש זה ודחאו ג"כ,
וז"ל: 'ויש שפירשו דאע"ג דאריס דינו כשומר
בזה מ"מ אפילו בשומרי פירות לא אסרו אלא
בשנותן או מוכר על שם שלו, אבל הכא על
שמן של בעלים נתן להם האריס, ובודאי
דשפיר ידעי דכי ידע מרי בר איסק נחא ליה
אלא דהשתא לא ידע - והו"ל כיאוש שלא
מדעת בדבר שאין בו סימן דלכי ידע ודאי
מייאש, ואמימר ורב אשי ס"ל כרבא דיאוש
שלא מדעת הוי יאוש ומשום הכי אכלי, ומר
זוטרא ס"ל כאביי ולפיכך לא אכל. ומשו"ה
אתיוה הכא להאי עובדא משום דהוי כפלוגתא
דאביי ורבא, ואין פירוש זה מחזור כלל דהכי
מוקמינן לאמימר ורב אשי דלא כהלכתא דהא
איתותב רבא כדלקמן', עכ"ל].

אך הנה הש"ך (חור"מ סי' שנה סק"א) כתב ע"ז, וז"ל:
'מותר ליקח מן האריס כו' - מדברי התוס' פרק
אלו מציאות (דף כ"ב) סוף ע"א והגהת אשר"י
והגהת מרדכי שם מבואר דאם אדם נותן לאכול
לחברו מדבר שאינו שלו אלא של חברו אף על פי
שיודע שחברו יתרצה אסור לאכול, דהלכה
כאביי דיאוש ש"מ לא הוי יאוש, ואף על גב
דהשתא נחא ליה מעיקרא לא הוי נחא ליה.
ואי לא דמסתפינא הייתי אומר שמותר, ויאוש
שלא מדעת שאני שגם אח"כ אינו מייאש אלא
משום שאינו יודע היכן הוא ובע"כ הוא
מתייאש א"כ אמר' מעיקרא באיסורא אתי
לידיה, דבמה יקנה אי ביאוש הא השתא אינו
מתייאש, ואילו ה' יודע שהוא אצלו לא
מתייאש, משא"כ הכא כיון שידוע שיתרצה א"כ
השתא נמי בהיתרא אתי לידיה דמסתמא אינו
מקפיד על זה, ואף על גב דבש"ס שם מדמה
תרומה וטומאה ליאוש שלא מדעת, טעמא
אחרת איכא התם, דלענין תרומה וטומאה
ידיעה ממש בעינן, ע"ש ודו"ק, ועיין בס' אגודת

(סי' יד סק"ג) בשם הפמ"ג, ע"כ.

ועוד נשאל: 'האם אפשר להקל כדעת הש"ך גם במקום שבאופן הרגיל הבעלים מקפיד אלא שידוע לנו שכשיסבירו לו את הסיבות שמחמתם השתמשו בשלו בודאי יתרצה', והשיב מרן שליט"א 'יתכן'. וכתב שם מו"ר הגר"י מקלב שליט"א (מקורות וביאורים, הע' 601) בשם מרן שליט"א דספיקו הוא בזה דכיון שבאופן הרגיל מקפיד – א"כ יתכן וא"א לתלות שיתרצה כשיסבירו לו סיבת השימוש דאינו מוכרח, עכ"ד.

וראיתי למוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בחשוקי חמד (ב"מ כב, א) שנשאל בעד שקודם עדותו נטל חפץ חברו ואמר דבודאי אם ידע החבר לא יקפיד עליי, מי פסול לעדות או לא. וכתב שם מוח"ז שליט"א דלפ"ר ה"ז תלוי בשיטת התוס' והש"ך, דלשיטת התוס' יפסל אותו עד לעדות, ולשיטת הש"ך לא יפסל. אך כתב שם דנראה שמצד ג' סיבות הרי הוא כשר לעדות:

א'. דכיון ולשיטת הש"ך אינו נחשב לגזלן, א"כ לשיטת הש"ך לא גזל ואינו חייב להחזיר, ויכול לומר קים לי כהש"ך. ב'. דהא אמרינן ב"מ (ה, ב) 'לא תחמוד בלא דמי משמע לאינשי', והכ"נ כיון שלאנשים נדמה שזה לא נחשב לגזל, נראה שלא נפסל לעדות. ג'. נראה דעד כאן לא דברו התוס' אלא אם מותר לו לקחת לכתחילה, אבל לאחר שלקח ושתה, ובא בעל הבית ואמר שהוא מוחל על השתיה, הרי הוה כמו שהחזיר את הגזילה, ונכשר לעדות. ואף שכתב השו"ע (סי' לד ס"ז) שאינו נכשר לעדות עד שיחזור בתשובה, נראה שהכא כיון שלא נתכוון לגזול, די שכבר אין הגזל תחת ידו שמחל לו בעל השתיה, עכ"ד מוח"ז שליט"א.

נראה מדברי העונג יו"ט (סי' קיא), ובארחות החיים (סי' יד סק"ג). וע"ע בקצוה"ח (סי' רסב סק"א) דפסק דלא כהש"ך.

והנה כאן מרן שליט"א השיבנו דהכל לפי הענין, ויעויין בספר דעת נוטה (ח"ב עמ' ערה, תשובה תקיט) שנשאל מרן שליט"א בזה"ל: 'כתב הש"ך חו"מ סי' שנח סק"א דמדברי התוס' בב"מ דף כ"ב א' וכו'... ובס' קיצור שו"ע סי' קפב סי"ג פסק לאיסור, האם אפשר להקל בזה כדעת הש"ך', והשיב מרן שליט"א 'שמעתי שהמנהג כהש"ך'. (וכן הובא בדעת נוטה, ח"א הע' 359).

וע"ש במקורות וביאורים (הע' 599) שהביא מו"ר הגר"י מקלב שליט"א מש"כ המוחנה אפרים (הל' גזילה, סי' ב) ממנהר"ט (ח"א סי' קנ) שכתב להוכיח דדעת הרמב"ם כדעת התוס' דלא סגי במה שידעינן דבעה"ב יתרצה ולא יקפיד אלא צריך שיתרצה בהדיא שלא יהא בו משום גזל, והמחנ"א השיג ע"ז והעלה דדעת הרמב"ם היפך זה וכדעת הש"ך.

ועוד נשאל שם מרן שליט"א: 'בהנ"ל, היכא דרוב העולם אין מקפידין על אותו חפץ אם ישתמשו בו אחרים אבל יש מיעוט שמקפידין, האם יכול לתלות דהבעלים של חפץ זה הוא מרוב העולם ולהשתמש בו, והשיב מרן שליט"א 'אם מצוי מקפידין ראוי לזהר'. ושם במקורות וביאורים (הע' 600) הביא מו"ר הגר"י מקלב שליט"א בשם מרן שליט"א, דכשא"א לברר אם הבעלים מקפידין – אפשר לתלות שהוא מן הרוב שאין מקפידין, אבל כשאפשר לברר ומצוי שיש מקפידין – ראוי לזהר ולברר, וכשאין מצוי א"צ לחוש אף היכא דאפשר לברורי. והני מילי כשאין בעליו עמו דיש טורח לברר, אבל היכא דבעליו עמו דבקל יכול לברר – בכל גווי צריך שישאלנו, וכמש"כ המשנ"ב

(צא)

הריגת בא במחתרת בזה"ז

בהא דקיי"ל (פנהרין עב, א) דהבא במחתרת מותר להרגו. האם דין זה קיים גם בזמן הזה, שכיום המציאות שגנבים חוששים יותר מלהרוג משום שקל מאוד לתופסם אח"כ. וא"כ אולי חשיב "יש לו שלום עמך", או דלא פלוג והדין נשאר שגם כיום מותר להרגו.

תשובה: לא פלוג^ט.

ענפי חיים

הגאון רבי יהודה אריה הלוי דינר שליט"א, דהדין נשאר וגם בזה"ז הבא במחתרת מותר להרגו, דתמיד אסור לגנב להרוג - רק חז"ל ידעו דהגנב לא ישלוט בעצמו, וא"כ גם כיום חשש זה קיים.

והגאון רבי חיים מאיר הלוי שטיינברג שליט"א (בעל 'משנת חיים') כתב לן ע"ד מרן שליט"א: 'מה ששאלת מה דין בא במחתרת בזמן הזה, הרי הנידון אם אמנם נחשב גם בזמן הזה דאם הבעה"ב יעמוד כנגדו - יהרגו, או דבזמן הזה כיון דא"א לברוח מאימת השלטונות וכדו', הוי כדין שכ' הרמב"ם בה"י הי' הדבר ברור כו' ולא בא אלא על עסקי ממון כו'. ולא הבנתי מה השיב רבינו הגר"ח 'לא פלוג', מה שייך כאן לא פלוג, הרי אם ברור שלא בא להרוג אלא על ממון - אינו נהרג ולא אמרי' בזה 'לא פלוג', ולכאורה צ"ל כמו שכתבת דהדבר תלוי במקומות, ואין בזה כללים, עכ"ד.

והגאון רבי אליהו שלינגר שליט"א (רב שכונת גילה, ירושלים) כתב לן בזה"ל: 'גם בימינו קיים הדין של הבא להרגך השכם להרוג, והכל מכירים בזכות הזאת של כל אדם להגן על חייו, וגם החוק הישראלי מתיר זאת, אלא שלא כל גנב הוא ענין של פיקו"נ ולא כל גנב בא להרוג, והענין באמת לא פשוט וצריך בזה זהירות, וגם

פז. הנה הארכנו בס"ד בשאלה זו בקונטרס 'דרך ישועות' שהוצאתי לאור עולם יחד עם ידי"נ הבה"ח צבי של' גינזער נ"ו בכל סוגיא זו ד'הבא במחתרת', ושם (פ"ט מהל' גניבה, דרך ישועות סקכ"ב) הבאנו דכיון ויסוד דינא דהבא במחתרת מותר להרגו, משום שחזקתו שבא להרוג והו"ל רודף, וכמ"ש הרמב"ם (ה"ט) 'ומפני מה התירה תורה דמו של גנב, אע"פ שבא על עסקי ממון, לפי שחזקתו שאם עמד בעה"ב לפניו ומנעו - יהרגו, ונמצא זה הנכנס לבית חברו לגנוב כרודף אחר חברו להרוג, ולפיכך יהרג בין שהיה גדול בין שהיה קטן'. אבל במקום שחזקתו שבא על הממון בלבד, יש לו דמים, היינו דאסור להרגו וההורגו מתחייב ע"כ.

וב'כוס ישועות' (ד"ה לפי שאין) הבאנו מש"כ מהריק"ש (חור"מ סי' שפח, ובמהדורות חדשות סי' תכה) דהבא במחתרת בזמן הזה יש להתרות בו - דשמא לא בא על דעת להרוג, ואחר כמה פעמים דינו כמוסר דהרגין ליה. ועוד הבאנו שם מש"כ המג"א (אור"ח סי' שכט), ונפסק במ"ב (שם סק"ט) דהבא במחתרת אין מפקחין עליו את הגל, ומשמע דגם בזמן המ"ב היה הך דינא. והגאון רבי אביגדר נבנצל שליט"א כתב לן בזה"ל 'לצערי אני יודע כמה מקרים שגנבים הרגו, אחד מהם במשפחתו'.

ועוד הבאנו שם שכדברי מרן שליט"א כתב לן

(צב)

אם שליח ת"ח קודם לאחר

בדיני הקדימה הנאמרים בשלהי הוריות, נסתפקתי כששלח א' מהם שליח, האם לשליח יש את הדין של משלחו: וכגון, כהא דאמרי' דממזר ת"ח קודם לכה"ג ע"ה, ובירושלמי סוף הוריות (פ"ג ה"ה) א"ר אבין שדין הכיבוד הוא גם לישיבה וכל דבר. מה הדין אם הממזר ת"ח שלח שליח שיעשה עבורו דבר, האם ג"כ יקדם לכה"ג ע"ה, או דלמא דרק כשהת"ח עצמו נמצא כאן וחס על זמנו, אז אמרי' דתורתו מקדימתו.

תשובה: היינו הך פ"ה.

(צג)

שתיית משקה עם קצף

הנה בחולין (קה, ב) מבואר דאין לשתות משקה שיש בו בועות משום שגורם לחולי. ונסתפקתי האם בזמן הזה יש להקל בזה, ולמה לא מצינו דקפדינן בזה.

תשובה: לא שכיח פ"ב.

ענפי חיים

בעבור אביו, אז מדין כיבוד אב מחויב לומר כן. וליכא ראיא דשליח ת"ח קודם. מה דעת מרן שליט"א על הוכחה ודחיה זו, ע"כ. והשיבני מרן שליט"א 'נכון'. ויעויין במאמר שהדפסנו בסוף הספר, בענין 'אין ממזר נכנס לירושלים', יעו"ש (אות לד), ובמכתבי מו"ר הגר"י מקלב שליט"א שבסוף הספר (אות כ-כא).

פ"ב. הנה בחולין (שם) אמרינן: 'ואמר אביי מריש הוה אמינא האי דלא שתי אופיא (קצף שעל המשקה) משום מאיסותא, אמר לי מר משום דקשי לכרסם (ופירש"י 'לכרסם. רידין הבאין מן החוטם)', מישתיה (השותה אותו) - קשה לכרסם, מינפח ביה (הנושף בו) - קשיא לרישא (חולי הראש),

אם חושש, צריך לפגוע באחד מאיבריו ולא להרגו'.

וב'פתחי דרך' (ס"ק סט) הבאנו מה מה שאמר לן הגאון רבי אשר וייס שליט"א, דפשוט כביעתא בכותחא דלית כהיום לדינא דבא במחתרת. וצ"ע עוד בכ"ז.

פ"ה. ועוד שאלתי קמיה מרן שליט"א: 'והיו שרצו להוכיח כן מהא דאיתא בקידושין (לא, ב) דבן העושה דבר בשליחות אביו, כשאביו ת"ח יאמר להם "מהרוני בשביל אבי". ולכא' מוכח דיש דין קדימה גם לשליח ת"ח. אכן י"ל דליכא ראיא, כיון דהתם רק אמרינן דאם במציאות יודע שכשיאמר כן - יועיל לזרז העניינים

שהביאו בשם השל"ה דדוקא הרתיחה שמעלה החבית כשהיא תוססת היא דיש לחוש: 'ולא זכיתי להבין, כי בגמרא שם מתבאר בפשיטות שזה שייך לא רק ביין ובשכר אלא אף במים, ומה שייך במים תסיסה. ומזה יש ללמוד גם ליין ושכר כששופכים אותם. עכ"פ גם השל"ה עצמו סיים דמ"מ נכון לזהר גם בזה כי חמירא סכנתא מאיסורא, יעו"ש'.

וכתב שם עוד: 'והגם שהעולם אינם נזהרים מזה, אכן ראיתי לאאמו"ר זצ"ל שהיה מקפיד ע"כ ומשקעם באצבעו (בקמיצה...), וזאת אפילו בכוס של קידוש וכיו"ב..., וכן נראה פשוט דלא שייך לומר בזה שומר מצוה לא ידע דבר רע (קהלת ה, ה), מאחר שיש תקנה..., ומזה שאמרו שאין לדחותם בידו לצדדים - נראה שיש ללמוד בקל וחומר שאין להוציאם באמצעות כף וכדומה [ויל"ע] אם צריך להקפיד גם במשקה הנקרא 'בירה' שטבעו להעלות הרבה קצף בעת שפיכתו ונשאר כך זמן רב, או דלמא כיון שדרכו בכך לית לו בה', עכ"ד הגר"י רצאבי שליט"א שם.

ושוב הראוני בקובץ 'דברי חפץ' (חי"ב, עמ' מד) שנשאל הגר"י רצאבי שליט"א עמש"כ בספרו הנ"ל - האם גם בסודה או בשאר משקאות מוגזים יש סכנה זו, והשיב הגר"י רצאבי שליט"א **לא, מפני שכך הוא דרכם וטבעם תמיד**.

וכששאלתי כן קמיה הגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א (רב שכונת גילה, ירושלים) כתב לי בזה"ל: 'בדבר מה שלא נזהרים לשנות הקצף שביין, כיון שנשתנו הטבעים ובימינו זה לא מזיק, וכמו כמה דוגמאות שהגמ' בחולין (קה, ב) מביאה, כגון להוציא ירק מתוך ירקות קשורים זל"ז, או ירק שנפל ארצה, דיש חשש לכישוף, ובימינו זה לא קיים. וכמו שכתב הרמב"ם בהל' מדע שהחצילים הם כמו חרב לגוף, ואנו אוכלים חצילים וב"ה לא מזיק לאיש, וע"כ

מדחייה (דוחה הקצף בידיו) - קשיא לעניותא. מאי תקנתיה (של הקצף, שלא יזיק) - לשקעי שקועיה' (לשקעו בתוך המשקה, עד שיכלה מאליו). ולבתר הכי אמרינן דמאי רפואתו של זה: 'לכרסם דחמרא (לנולת הבאה מחמת קצף היין) - שיכרא (שיכר), דשיכרא (לכרסם הבא מחמת קצף השיכר) - מיא, דמיא - לית ליה תקנתא, והיינו דאמרי אינשי בתר עניא אזלא עניותא' (זה שלא היה לו אלא מים לשותות, שאין לו רפואה).

והובא זה בשל"ה הק' (שער האותיות, אות הקרף, קדושת האכילה אות קמז): '...ובמסכת חולין פרק כל הבשר, הזכיר אביי כמה דברים באכילה שמביאים לידי סכנה... עוד אמר, השותה מאופיא קשה לכרסם, מינפח ביה קשה לרישא, מדחייה קשה לעניותא, מאי תקנתיה, לשקעיה שקועי. **ושמעתי, שזה האופיא מיירי מה שמעלה החביות כשהוא תוסס, אבל כשעושה אופיא כששופך משקה בכלי זה, האופיא הוא משקה, מכל מקום נכון לזהר גם שם, כי חמירא סכנתא מאיסורא**, עכ"ד, והובאו דבריו באליה רבה (א"ח סי' קע סק"ד), ובכף החיים (שם ס"ק פב), דכיון וחמירא סכנתא מאיסורא - נכון לזהר גם בקצף שנוצר ע"י שפיכה לכלי [וע"ע בכף החיים יו"ד סי' קטז ס"ק רד].

וראה בשו"ע הגר"ז (הלכות שמירת גוף ונפש, סעי' ט) שהביא זה: 'והשותה רתיחה העולה על גבי משקה קשה לרירין הבאין מן החוטם, והמנפחה בפיו קשה לראש, והדוחק אותה לצדדים קשה לעניות, והשותה מים בקערה קשה לכליון וכו', עיי"ש.

וראיתי להגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א (שו"ע המקוצר, יו"ד סי' קלט ס"ז, עמ' שג) שכתב 'בועות הצפות על גבי מים או שאר משקה, אין לשותותן, כי זה מביא לידי חולי. גם אין לנפחם בפיו או לדחותם באצבעו לצדדים, אלא ישקעם באצבעו בתוך המשקה עד שיעלמו'. ובהערות 'עיני יצחק' שם (אות כ) העיר על מה

עניינים שונים

(צד)

איך שמרו האבות את השבת

הנה הפרשת דרכים (דרוש א) דן אי לאבות הק' היה דין ישראל או ב"ג, וידועה הקושיא דא"כ היאך מבואר ביומא (כה, ב) ובקידושין (פב, א) שאאע"ה קיים את כל התורה כולה, והיינו נמי ששמרו שבת, והרי קי"ל (סנהדרין נח, א) דב"ג ששבת חייב מיתה.

ושמעתי ליישב ע"ד הפלפול, דלכא' גוי שיקיים מצוות סתם אין עושה לו כלום (ויל"ע מדברי הר"מ בפיהמ"ש בתרומות פ"ג מ"ט), וכן להיפך (כשעושה דבר שליהודי זה עבירה, חוץ מ' מצוות ב"ג) וא"כ אברהם אבינו שלח גוי שיחלל שבת, והנה בצד של היהודי הא קי"ל (קידושין מב, ב) דאין שליח לדבר עבירה (ואכן אולי לדברי הסמ"ע בס' קפב זה אינו), ובחלק של הגוי - אי נימא דהיה שליחות קודם מתן תורה (תלוי בנידון החת"ס בגיטין עא, א) ולכא' בגוי לא נאמר אשד"ע מהטעם הנ"ל, דלגביהם לא הוי כלל עבירה, וא"כ שלוחו של אדם כמותו, ושפיר חשיב שחילל השבת. (ושוב, לד' הסמ"ע אולי לא), מה דעת מרן שליט"א על תי' זה.

תשובה: עדיין לא ניתנה תורה וכולם כגויים.

עניפי חיים

מש"כ הרמב"ם (בהלכות דעות פ"ד הי"א) דאכילת חצילים הם כחרב לגוף, ואין מי בינינו שאיננו אוכל חצילים על גווי הבישול והסלט כידוע, עכ"ד. ועוד הביא שם מש"כ לו חכ"א דיתכן וכוונת רש"י רק לקצף שבא מפני עיפוש או ריקבון שבמשקה (ולכן שייך בזה 'מאיסותא', ודו"ק), אבל לא בקצף הבא בצורה טבעית עם המשקה, יעוי"ש. ויש להאריך עוד בכ"ז.

צ. תירוצ זה שמעתי מידי"נ הבה"ח **צבי שלום גיניער** נ"ו. ובביאור דברי מרן שליט"א נראה דרצה לדחות מה שכתבנו, דממ"נ בין אם הוא

שנשתנו הטבעים, ואין כיום שום חשש לכישוף וע"כ אין לחשוש לכל זה בימינו. וכמו שראינו אצל גדולי ישראל שלא הקפידו בזה, עכ"ד.

ובשו"ת אבני דרך (חט"ו סי' קמט) כתב דהרמב"ם והשו"ע השמיטו דין זה, וגם לא הובא במג"א (או"ח סי' קנו) שהוסיף דינים רבים שנזכרו בש"ס ומ"מ דין זה לא הביא, והביא שם מה שכתב לו הגר"א שלזינגר שליט"א: 'כמובן דברי חכמים כדרבנות ומי יכול לערער על דברי חז"ל, אמנם רבים טוענים שהטבעים נשתנו וגם הקצף של היום אינו הקצף שדיברו עליו חז"ל, וראה

היום (היינו ביום שבת ובמוצ"ש), וא"כ אפשר לשמור שבת מליל שבת עד מוצאי שבת, ויעשה מלאכה בערב שבת ובמוצאי שבת, ואם ישראל הוא הרי שמר כל השבת כהלכתה, ואם ב"נ הוא - הרי מאחר ואיסור שביתה בב"נ הוא ביום ובלילה שאחריו - הרי חילל את השבת (במוצ"ש), ואי ישראל הוא הרי שמר את השבת כהלכתה [וזוהו דלא כשור"ת רעק"א (השמטות לסי' קכא), ושור"ת בנין ציון (סי' קכו), ע"ש].

ועוד הביא בס' תורתך לישראל (שם) עיצה - כעין מה שכתבנו למרן שליט"א בגוף השאלה, שישלח שליח גוי שיחלל עבורו השבת, דאם ישראל הוא - הא אין שליחות לגוי (ואצ"ל למה שכתבנו דאין שליח לדבר עבירה), ואם גוי הוא הרי יש שליחות מגוי לגוי. וכ"כ המהר"ם שיק הנ"ל, וכן כתב בשור"ת זית רענן (ח"ב, ליקוטי חידו"ת, פרשת נח), וכ"כ הגר"נ גשטטנר זצ"ל בספרו 'להורות נתן' (בראשית ח, כב).

וע"ע בפרשת דרכים (שם) שהוכיח מקושייתו כשיטת כמה ראשונים דמזמן שמל אאע"ה את עצמו יצא מכלל ב"נ אפי' לקולא ונכנס לכלל ישראל, ומשום הכי היה מותר לו לשמור שבת בוודאות. וכן מבואר ברמב"ן בפ' אמור (ויקרא כד, י) דמעת שבא אברהם בברית היו ישראלים ובגויים לא יתחשבו, וכמו שאמר בעשיו ודלמא ישראל מומר שאני (קידושין יח, א). ויש עוד להאריך בכ"ז, ואכמ"ל [ובענין אמרי' בב"נ אין שליח לדבר עבירה, ראה בפרשת דרכים (דרוש ב), ובאורים ותומים (סי' לב סק"ב), ובבית אוצר למהר"י ענגיל זצ"ל (ח"א, כלל עט)].

גוי או יהודי וכו', וע"ז כתב דקודם מ"ת כולם היו ב"נ.

ובאמת שבפרשת דרכים עצמו (דרוש א) כתב ליישב עוד כעין הנ"ל, דהיו יוצאים בשבת עם ציצית (טלית קטן), וממ"נ אם דינם כישראל, לא הוי טלטול כיון דהוי בגד, ואם ב"נ הוא דאינו מצווה בציצית הרי זה חוטים בעלמא והוי טלטול משאוי וחשיב שלא שמרו שבת. וכמבואר בשור"ע (סי' שא סעי' לה, ובסי' יג ס"א) דאם יש פסול בציצית אסור לצאת עמה בשבת דהוי כמשאוי.

והלום הראני ידידי הרה"ג רבי חמ"י אורצל שליט"א בספרו 'תורתך לישראל' (ח"א פרקי הלכות, פרק ה הע' יא אות ג) שהביא בזה גבי מה שדנו הפוסקים גבי גר שמל ולא טבל, אם מותר לו לשמור שבת [ע"י בשור"ת בנין ציון (סימן צא), ובשור"ת אבני נזר (י"ד סי' שנא סק"ד), ובשור"ת חלקת יואב (מהדו"ת, סי' ח), ועוד], וכמה פוסקים ס"ל דיש לחוש לשיטות האוסרות לשמור שבת ולכן יש לו לחפש עיצות איך יצא ממ"נ, וע"ז הביא שם את העצה הנ"ל משמיה דמהר"ם שיק (סנהדרין נח, ב) שכתבה בשם החת"ס בשם גאון אחד, והוא מה שהבאנו בשם הפרשת דרכים, דיצא עם טלית מצויצת, וכנ"ל.

ועוד הביא שם עצה נאה בשם הפנים יפות עה"ת (פרשת נח, עה"פ 'יום ולילה לא ישבותו'), וכ"כ המקנה בקידושין (לז, ב) דקודם מ"ת היה הלילה הולך אחר היום, וכדמשמע מקרא 'יום ולילה לא ישבותו', וא"כ איסור שביתה שנאמר לעכו"ם הוא רק כששובת עם הלילה שאחר

(צה)

איך קיים הגר"א מצוות א"י בחו"ל

כתב מרן שליט"א בספרו ארחות יושר (סימן כו, שמחה של מצוה) בשם תוספות מעשה רב שהגר"א מוויילנא קנה עז מבכרת וכו', וקנה קרקע ד"א ונטע שם אילן וקיים ערלה ולקט שכחה ופאה ומעשרות.

ולכאן' צ"ע דהא הגר"א גר בחוץ לארץ (בוויילנא) ולקט שכחה ופאה ומעשרות נוהגים רק בא"י כמבואר בקידושין (לו, ב).

ולא משמע ששלח שליח דשם נראה שהוא בעצמו מחמת חביבות המצווה זרע וקצר וכו' (וג"כ כידוע הגר"א לא היה בא"י, ורק רצה לעלות, והכין את אגרתו המפורסמת. אולם לבסוף לא עלתה בידו).

תשובה: קנה בא"י ע"י שליח^א.

ענפי חיים

גם השתדל שיהי' לו ס"ת, והשית' יזכנו לקיים כל המצוות בשמחה, עכ"ד מרן שליט"א שם. והנה באמת מצד ערלה ורבעי לא קשיא דזה נוהג גם בחוץ לארץ (עי' קידושין לט, א), וגם לקט שכחה ופאה - יש לומר עפ"ד הרמב"ם (פ"א מהל' מתנות עניים ה"ד) שכתב דכל מתנות עניים נוהג מדרבנן אפילו בחוץ לארץ, ויעויין בדרך אמונה שם מש"כ מרן שליט"א אם כל חוץ לארץ, או רק הסמוכין לארץ ישראל, דיש הסוברים שבכל חוץ לארץ נוהג מתנו"ע מדרבנן, וא"כ נוהג לקט שכחה ופאה גם בחו"ל, ומשום הכי הגר"א עשה כן. וראה בציון ההלכה (ס"ק קלט) שכתב מרן שליט"א בשם העיטור דמידת חסידות להפריש פאה בכל חו"ל. וכ"כ שליט"א שם בביאור ההלכה (ד"ה בחו"ל מדבריהם): 'עי' בד"א, ובתוספות מעשה רב סי' כז שהגר"א קנה שדה בחו"ל והפריש ממנה לשו"פ, משמע שדעתו כדעת רבנו דבכל חו"ל חייב מדבריהם, עכ"ל.

צא. הנה נביא בזה לשון התוספת מעשה רב (סי' כז, והוא במעשה רב סי' קג): 'ביקש [הגר"א] מר' אהרן מוויירשפי"ע שיתן לו קרקע ד' אמות על ד' אמות במתנה, ונטע שם אילן פרי, וקיים ג' שנים ערלה ושנה רביעית נטע רבעי, קנה שדה חטים על שמורה ונסע עם כל המנין שלו וקצרו בשימור והניח פאה בסוף השדה, ונתן מעשר וקיים לקט, ואף נמושות, ובהזדמן קיים גם שכחה, ע"כ.

ומרן שליט"א באורחות יושר (שם) הביא הדברים בזה"ל: 'וכ"כ במעשה רב סי' קג קד ובתוס' מעשה רב שם שהגר"א קנה עז מבכרת ונתן הבכור לכהן ושחט עגל ונתן המתנות וביקש מא' שיתן לו קרקע ד"א על ד"א במתנה ונטע שם אילן פרי וקיים ג' שנים ערלה ושנה רביעית נטע רבעי, וקנה שדה חטים והניח פאה בסוף שדהו ונתן מעשר וקיים לקט ושכחה ע"ש, וכן ראיתי אאמו"ר זללה"ה השתדל לקיים מצוות מתנות וראשית הגז ופדיון פט"ה,

(צו)

בהנ"ל

הנה שאלתי את מרן שליט"א לגבי מש"כ בספרו אורחות יושר סימן כ"ז שהגר"א קנה קרקע והפריש מעשרות וכו' וכו', ושאלתי למרן שליט"א שהרי היה גר בוויילנא שבחו"ל, והשיב לי מרן שקנה בא"י ע"י שליח. והנה אח"כ מצאתי שמרן שליט"א הקשה כן בדרך אמונה (פ"א מהל' תרומה, בביה"ל) ועמד בצ"ע, ומ"ש שלא תירץ כן.

תשובה: כי אין ברור^{צב}.

(צז)

בהנ"ל

שאלתי פעם את מרן שליט"א, אהא דידוע שהגר"א מוויילנא קנה קרקע ד' על ד' ועבד בה כל המלאכות ותרומ"מ וכו', מאחר שהיה דר בוויילנא שבחו"ל ולא נוהג שם כלל האי דינא דתרומ"מ, ומרן שליט"א תירץ ששלח שליח לא"י שקנה לו. ושוב כתב לי מרן שליט"א שלא תירץ כן בדרך אמונה בסופ"א מהל' תרומ"מ משום שאין ברור מה היה שם באמת.

 עניפי חיים

עקב (פרק יא פסוק יח), דיש מצוות דאף שהן תלויות בארץ היו מקיימים בחו"ל כדי שלא תשכח אותה מצוה.

צב. הנה זה לשון מרן שליט"א בדרך אמונה שם (פ"א מהל' תרומ"מ ה"א, בביאור ההלכה, סוד"ה והחכמים): 'אמנם בתוס' מע"ר סי' ק"ו איתא שהגר"א קנה קרקע וזרע בה חטים וקצרה ונתן מעשר, משמע דס"ל דבכל חו"ל נהג מעשר מדרבנן גם היום, וצ"ע, עכ"ל [ולעיל הבאנו שמרן שליט"א העיר כן גם בהל' מתנות עניים]. וע"ז השיבנו מרן שליט"א דאין ברור כ"כ מאי הוה התם. וצ"ע.

אך לענין מעשר, בזה הוא מחודש מאד, ואולי הכוונה למעשר עני, וזה בכלל מתנות עניים שכתב הרמב"ם שם דכל מתנות עניים נוהגות בחוץ לארץ מדבריהם.

והגאון רבי אליהו שליזינגר שליט"א (רב שכונת גילה, ירושלים) כתב לי בעצם הקושיא במנהגו דהגר"א, וז"ל: 'אפשר דהגר"א קנה קרקע בארץ ישראל, ומי שהוא קיים את המצוות התלויות בארץ בשליחותו, ושלוחו של אדם כמותו. גם יכול להיות שקנה בחו"ל, ועשה כן משום הפסוק הציבי לך ציונים, וכמו שפרש"י בפרשת

והנה בזה הקושיא ראיתי תירוצ' נחמד מוקני הגה"צ רבי נחום ברגמן זצ"ל בקונטרס "ניב שפתיים", דשם ביאר, דהנה כתב רש"י (דברים יא, יח) עה"פ ושמתם את דברי אלה על לבבכם, דיש מצוות הציבי ציונים שגם בגלות הניחו תפילין ועשו מזוזות וכו'. ורבים תמהו מהיכי תיתי שתפילין לא ינהג בחו"ל (יעוין קידושין לו, א"צ).

והנה הגר"א כתב שהוא ט"ס, דהיה כתוב בראשי תיבות "התו"מ", ובאמת צריך לכתוב "הפרישו תרומות ועשרו מעשרות" ובמעות פירשוהו באופן אחר. דהיינו, דלהגר"א יש מצווה של הציבי ציונים להפריש תרו"מ בחו"ל, וא"כ הגר"א לשיטתו הפריש תרו"מ בחו"ל מדין הציבי ציונים.

והוסיף שם, דהא דלא קנה ירקות והפריש עליהם, ומדוע הוצרך לגדל וכו', משום דאם יקנה הוי לקוח, ולקוח חייב רק מדרבנן, ובמצוות דרבנן אין דין הציבי ציונים. מה דעת מרן שליט"א על תירוצ' זה.

תשובה: יפה צ"ד.

עניפי חיים

בסמוך דאינו אלא מדרבנן דקתני יורד ולקוח וכו", ע"כ.

ובעצם קו' התוס' דדלמא היו מניחין תפילין מדרבנן, יעוין גם בריטב"א וברמב"ם שהביאו דברי הירושלמי (קידושין פ"ג ה"ח) דיליף מקרא דכתיב 'ושמתם את דברי אלה', אפילו גולים, ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם, מה אית לך כגון תפילין ותלמוד תורה וכו'. ומבואר דיליף מקרא מפורש דתפילין נוהגין גם בחו"ל, וא"א לא שייך לומר דהוי מדרבנן כקושיית התוס'.

וא"כ בעצם דברי רש"י שהבאנו בגוף השאלה קמיה מרן שליט"א, על הפסוק הנ"ל ד'ושמתם את דברי אלה' שאף לאחר שתגלו היו מצויינים במצוות הניחו תפילין וכו' - שמקורו מהספרי, הם כדברי הירושלמי הנ"ל דיליף זה מקרא ד'ושמתם דגם כשבנ"י יהיו בגלות, יש מצות תפילין.

צ"ד. וז"ל זקני הגה"צ רבי נחום ברגמן זצ"ל (ניב שפתיים פרשת עקב, עה"פ ושמתם את דברי אלה):

צ"ד. דהנה שם תנן דמצות התלויות בארץ נוהגות רק בארץ, ומצות שאינן תלויות בארץ דווקא - נוהגות אף בחוץ לארץ, ואמרינן עלה מאי תלויה ומאי שאינה תלויה, אילימא תלויה דכתיב בה ביאה (כי תבואו אל הארץ וכי"ב), ושאינה תלויה דלא כתיב בה ביאה - והרי תפילין ופטר חמור דכתיב בהן ביאה ונוהגין בין בארץ בין בחוץ לארץ. הרי חזינן דאע"פ דכתיב בתרוייהו לשון ביאה (פרשת 'והיה כי יביאך' שבתפילין), מ"מ נוהגין גם בחו"ל, ואין הדבר תלוי בלשון ביאה שבכתוב (ועלה משני דכל מצוה שהיא חובת הגוף נוהגת בין בארץ ובין בחו"ל, וכל מצוה שהיא חובת קרקע נוהגת רק בארץ, ע"ש).

א"כ להדיא מבואר בגמ' דתפילין נוהג גם בחו"ל, ופירש"י שם 'ונוהגין בין בארץ בין כו'. תפילין אשכחן בכמה דוכתין ברבנן אמוראי דבבל דמנחי תפילין וכו'. ובתוס' שם (ד"ה הרי) הקשה: 'וא"ת דלמא מדרבנן הוו עבדי, וי"ל דמ"מ פריך שפיר דכי נמי מדרבנן הוו עבדי מ"מ הוה ליה למיתניה במתני' חוץ מתפילין ופטר חמור, דהא חשיב ערלה במתני' דמשמע

שמעון (ס' צא) בשם הגר"א: "ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם. פירש רש"י ז"ל 'אף לאחר שתגלו היו מצויינים במצוות, הניחו תפילין עשו מזוזות, כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו. וכן הוא אומר (ירמיהו לא, ב) הציבי לך ציונים' והוא מספרי [בדברי אליהו הוסיף כאן ביאור בקושיא: 'וקשה הלא גמרא מפורשת במס' קידושין (לו, ב), כל מצוה שהיא תלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ, ושאינה תלויה בארץ נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ. ומרש"י ז"ל משמע דמצות תפילין ומזוזה אינה נוהגת בחו"ל, רק מפני שלא יהיו כחדשים כשתחזרו לא"י, ובלא"ה היו פטורים מזו']. ונראה שיש כאן טעות המעתיקים לשון רש"י ז"ל, כי היה כתוב ברש"י ישן בראשי תיבות ה"ת ע"מ, וחשבו כי זה הוא פירושו 'הניחו תפילין עשו מזוזות', ובאמת ה"ת הוא 'הפרישו תרומות עשרו מעשרות'", עכ"ל.

וראיתי מציינים דכע"ז מבואר במדרש איכה (א, נד) עה"פ 'קראתי למאהבי המה רימוני', רבי שמעון בר יוחאי פתר קריא, בנביאי האמת, שהיו מאהבין אותי להקדוש ברוך הוא, המה רימוני - שהיו מרמין בי ואומרים לי הפרישו תרומות ומעשרות, וכי יש תרומה ומעשרות בבבל, אלא בשביל לאהבני להקב"ה. הוא שירמיה אומר הציבי לך ציונים, הצטייני במצות שהיו ישראל מצויינים בהם", ע"כ.

ובעצם התמיה בדברי רש"י הנ"ל, ראיתי בקונטרס הנפלא 'עזרת אליעזר' (עה"ת, פרשת עקב) ששאל כן למרן שליט"א, והשיב לו מרן בזה"ל "שאין להם תפילין וציצית". והיינו דהא קמ"ל שגם בגלות שאין מצוי להם תפילין וציצית [לכא' הו"ל למימר 'ומזוזות', וצ"ע] אעפ"כ יהיו מצויינים בכך. ושוב שאל למרן שליט"א אמאי נקט דוקא הני מצוות טפי משאר מצוות, והשיב מרן שליט"א "מצוות שכחות", ע"כ.

"וברש"י הניחו תפילין ועשו מזוזות יעו"ש. וידוע מש"כ, הגר"א דט"ס ברש"י שהי' כתוב בר"ת ה"ת וע"מ, והוא תיבות הרימו תרומה ועשרו מעשרות יעו"ש. ולפי זה יתיישב תמיהא רבתא מש"כ בתוס' 'מעשה רב' מהגר"א אות כ"ז, שהגר"א קנה קרקע לקיים מצוות התלויות בה ונתן מעשר וכו' יעו"ש, ותמוה מאוד הרי תרו"מ בחו"ל אינו נוהג כלל, ורק בארצות הסמוכות לא"י וכמבואר ברמב"ם פ"א מה' תרומות, ומה מקום למעשר וצ"ע, ולמש"כ הגר"א שפיר מיושב שרצה לקיים הדין של הציבי ציונים, וזה מקיימים רק בשלו שחייב כדינו מדאורייתא ולא לקוח, ולכך כשקנה קרקע קיים מצות הציבי ציונים, ובדאי במקומות הסמוכים חייב מדרבנן והוי גם טבל מדרבנן, ודו"ק. אבל בכל חו"ל לשי' הגר"א הנ"ל, הוי רק מצוה של נתינת תרו"מ משום מצוה של הציבי ציונים וכש"נ.

"והנה הרמב"ם פ"א הל' מתנות עניים הי"ד כ' שה"ה לשאר מתנות אלו שכולן נוהגות בחו"ל מדבריהם עכ"ל, ועיי"ש ברדב"ז, ואולי גם מעשר עני חייב, ולכך מש"כ בתוס' מע"ר פירושו מעשר עני, כך רצה ח"א לומר. אך נראה פשוט דמש"כ הרמב"ם 'מתנות' אין כוונתו למעשר עני, רק ללקט ושכחה, שזהו דינן ושמן מתנות עניים, אבל מעשר עני ה"ה נכלל בדין תרו"מ שכ' הרמב"ם בפ"א מתרומות, יעו"ש ודו"ק. והנה ברמב"ן כאן על הרש"י נראה שגורס כמש"כ ברש"י הניחו תפילין ועשו מזוזות יעו"ש מש"כ ע"ז, וצ"ב דבריו דמה שייר ע"ז לומר דכשתחזרו תזכרו לעשותם, מ"מ הרי עושים אותם גם בגלות, וצ"ב רב, עכ"ד זקני הגר"נ ברגמן זצ"ל.

והנה דברי הגר"א שהביא זקני זצ"ל הובאו בספר 'פנינים משולחן הגר"א' (עמ' שכח), ומקורו מספר 'משאת משה' להגרמ"צ אדלשטיין זצ"ל (ח"ב עמ' כ) וכ"ה בשו"ת שערי צדק לרבנו דוד בן

(צח)

ישיבה אחר אשה באוטובוס

האם מותר לישוב אחורי אישה באוטובוס. (דפעתם ראיתי שכתבו בשם מרן שליט"א שמותר, וכן בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל, ופעם ראיתי בשם החזו"א [הובא בחוט שני] שאסור, וגרע טפי מלישב לידה. ורצוני לידע היאך לנהוג למעשה).

תשובה: יזהר צה.

ענפי חיים

דהתיר, וראה בספר 'אלא ד' אמות של הלכה' (פרק פו ס"ב) **'יכול לשבת אחרי אשה (באוטובוס וכדו') ובלבד שלא יביט בה, ומעיד שכן פסק מרן החזו"א, ע"כ.** וראה עוד בקובץ 'ירושתינו' (ח"ו, עמ' קלד) שנדפס תשובה מהגאון רבי שמואל דוד הכהן מונק זצ"ל (בעל שו"ת פאת שדך), שם כתב בתו"ד בזה"ל: **'...ועכשיו נבוא לדון אם מותר לישוב אחורי אשתו באוטו, הנה ראיתי למרן בעל החזו"א שעשה כן באשה, ואפשר שמפני שהיה קצר ראייה לא ראה שהיא אשה.** ומ"מ בעצם הנידון, אם מטעמו של רש"י וכפירוש המהרש"א דגנאי הוא שהקטן ילך אחר הגדול א"כ כשיושבין בעגלה (ברכב), אין כ"כ גנאי, וכ"ש בעגלה של רבים (באוטובוס) שאין כבוד למי שיושב בראש וכ"א יושב כפי מה שנזדמן. אבל לפי טעמו של הרמב"ם שלא ירבה במשגל, י"ל שגם ביושבים בעגלה שייך הדבר. ולמעשה כתב בב"י או"ח סי' ג בסופו שיש להורות כרמב"ם נגד רש"י, דהא אבוהון דכולהון פסקי ומורייני, עכ"ד, ע"ש עוד. וכששאלתי קמיה הגאון רבי אביגדר נבנצל שליט"א, וכתב לי **אם יכול להמנע - ימנע.**

והנה בשו"ת משנה הלכות (ח"ב, סימן רצט) הוכיח מהשו"ע דלעניין הרהור ליכא חילוקא בין ישיבה להליכה. והוסיף, דיתכן ששיבה גרע טפי מהליכה, דהליכה אדם עסוק בהילוכו

והגר"מ וייס שליט"א העירני עוד בעצם הדקדוק ברש"י, למה הוצרכו לדחוק בר"ת דחוקים אלו, והלא כבר כתב הרמב"ן (ויקרא יח, כה) דעיקר המצוות נאמרו בא", וחייב המצוות בחו"ל הוא בכדי שיתרגלו לקיימם גם בא", והן הן דברי רש"י שכתב שיש לנהוג בחו"ל במצוות התורה כדי שיזכו לקיימם כיאות גם בא", ויל"ע עוד בכ"ז.

צה. הנה בספר 'שאלת רב' (ח"א, פרק טז אות יג, עמ' יח) שאל ג"כ קמיה שליט"א 'האם אסור לשבת באוטובוס אחורי אשה, דבגמ' רק הוזכר הליכה. תשובה: מותר'.

ודעת מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל דהתיר, ראיתי מובא בספר 'מפי האיש' (פרק טו; עמ' קנו), וז"ל **'שאלתי לרבנו: כשנוסעים באוטובוס האם יש בעי' לשבת אחורי אישה. והשיב: לא, כי רק ללכת' כתוב שאסור,** ע"כ.

ודעת מרן החזו"א זצ"ל דאסור, הובא בחוט שני למרן הגר"נ קרליץ זצוק"ל (חלק אה"ע סי' כא ס"א, סוף סק"ח-עמוד ג) וז"ל **'דעת מרן החזו"א איש היא, שאסור גם לשבת מאחורי אשה, כגון באוטובוס וכיוצ"ב, וזה יותר חמור מלשבת בספסל ליד אשה,** עכ"ד. [וראה מש"כ להלן בענין ישיבה ליד אשה].

אמנם יש עדויות בשם מרן החזו"א לא כן, אלא

המצוה. ומי שיש בידו למחות ימחה והמחמיר תבא עליו ברכה ושלוש. מאיר ב"ר ברוך זלה"ה. והוסיף ע"ז עוד בשם מהר"ם, בהמשך דבריו, וז"ל: '...וגם נראה לי ומוספני על דבריו אחרי ארי ולא אחרי אשה, ואפילו נזדמנה לו אשתו מסלקה לצדדים, הכי איתא בפרק עושין פסין (דף יח), ולהכי אמרינן מנוח עם הארץ היה דכתיב וילך מנוח אחרי אשתו ואפילו בשוק כ"ש בבית הכנסת ובחיקה. ושלוש. מאיר ב"ר ברוך זלה"ה, עכ"ד.

ותמוה מה שייך בזה ענין 'אחורי ארי ולא אחורי אשה' דהא האשה יושבת בסנדקאות, ואינה הולכת, וע"כ חזינן דגם כשהאשה יושבת שייך ענין 'אחורי ארי ולא אחורי אשה'. ויתכן דהתם שאני שמתבונן באשה בעת המילה, משא"כ בסתם ישיבת אשה, וצ"ע.

***

ובאמת מקור הקולא דמורן הגרש"ז זצ"ל הוא עפ"ד הלקט יושר, ואביא הדברים בקוצר אמרים, דהנה מקור הדין הוא בברכות (סא, א): 'אמר רב נחמן בר יצחק... דתניא, לא יהלך אדם אחורי אישה בדרך ואפילו אשתו. נזדמנה לו על הגשר יסלקנה לצדדין. וכל העובר אחורי האישה בנהר אין לו חלק לעולם הבא'.

וכן להלן שם 'אמר רבי יוחנן, אחורי ארי ולא אחורי אישה וכו' (דעדיף לילך אחורי ארי, דגם אם יאכלנו מ"מ עוה"ב יש לו, משא"כ אחורי אישה דעוה"ב אין לו. ריבב"ן שם).

ופליגי קמאי בטעם האיסור, דבתוספות רבי יהודה החסיד (שם, ד"ה מסתברא) כתב דהוא גנאי לאיש להלך אחר אישה. ובמאירי בעירובין (יה, ב ד"ה לעולם) כתב 'לעולם יהא אדם נזהר שלא להביא עצמו לא לידי חשד ולא לידי הרהור, הרי אמרו לא יהלך אדם אחורי אישה בשוק'. ונראה בדבריו דטעמא גם משום חשד וגם משום הרהור עבירה, וכ"כ בשו"ת הרדב"ז (ח"ב סימן תשע) דע"י הילוכה ותנועותיה יבא לידי הרהור

ובדרכו ולא כן כשיושב שפנוי ממחשבה. ועוד עיי"ש שדימה להוכיח מהא דקידושין (לג, ב) דפשטינן דרכוב כמהלך דמי- "והגם שיש לחלק קצת דבהילוך נתעורר ע"י תנועותיה כמ"ש הרדב"ז כו', לא כן כשיושב, מ"מ דמות ראייה יש, ופירוקא ליצה"ר וחמירא סכנתא וכו'", והוסיף שם דמשענת הכסא לא הויה מחיצה כיון דבעי' שלא יראה אותה (ראה מה ששאלנו קמיה מרן שליט"א למעלה בשאלה צט).

וכן הביא בשו"ת אז נדברו (ח"י סי' כה אות ד) דהחזו"א החמיר בזה עד למאוד, רק דכתב דמכיון דיש לחלק דבהליכה רואה את תנועותיה משא"כ בישיבה, וע"כ אם אין לו עצה אחרת מותר. והוסיף שם "ועוד, דבהילוך תמיד יש עצה [שימתיך עד שתעבור], אבל אם נאסור הישיבה, לפעמים אנו אוסרים עליו הנסיעה לגמרי, וזה לא שמענו". וכן העלה בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סימן ג) וע"ש מש"כ ליה מורן הגרש"ז אורבעאך זצ"ל דיש להקל קצת.

והנה בהיותי אצל הגה"צ רבי שריה דבילצקי זצ"ל (יום ד' כ"ו חשוון תשע"ח), שאלתיו בזה"ל 'האם אפשר לשבת באוטובוס מאחורי אשה'. והשיבני: 'לשבת כן'.

והעירוני במש"כ תלמיד מהר"ם מרוטנבורג - ה"ה תשב"ץ קטן (אות שצז), דהביא מש"כ מהר"ם מרוטנבורג זצ"ל לתמוה על המנהג דאשה לוקחת סנדקאות, וז"ל: 'אינו נראה לי כלל מנהג כשר שנוהגין ברוב מקומות שהאשה יושבת בבית הכנסת עם האנשים ומלין התינוק בחיקה, ואפילו אם בעלה מוהל או אביה או בנה, דלאו אורחא ליכנס אשה מקושטת בין האנשים ובפני השכינה. וכי האי גוונא פרכינן בפ' האיש מקדש (דף נב) אשה בעזרה מנין פן יתגרו בה פרחי כהונה. ועוד דאפילו בעיקר מילה לא נצטווית למול אפי' בנה דכתיב אשר צוה אותו ולא אותה ואם כן למה לי כולי האי שימולו לתוך חיקה ולחטוף מאנשים

בשור"ת מנחת שלמה (ח"א סי' צג אות כג).

ויעוין בשור"ת דברי יציב (ח"ה אה"ע סי' לט סק"ד) שכתב בחריפות דאין נהיב בעצמינו מכח סברא בעלמא לדחות הלכה מפורשת בש"ס וראשונים ושור"ע ולחלק חילוקים מעצמינו בדבר שהוא איסור גמור. וסיים שם, דמה שכתב הלקט יושר 'לאו מר בר רב אשי חתים' עלה ואין לסמוך על זה.

והוסיף שם דגם דברי הלבוש (סוף אור"ח, מנהגים, סעיף לו) שכ' ע"ד הספר חסידים (סימן שצג) בעניין ברכת 'השמחה במעונו' דכ' הספ"ח דאין לברכה במקום שאנשים ונשים רואים זה את זה. וכתב ע"ז הלבוש, דמה שאין נזהרין בזה עכשיו משום דמורגלות הנשים הרבה בין האנשים ואין כאן הרהורי עבירה כ"כ, ודמיון כקאקי חיוורי (ע"י ברכות כ, א וגייטין עג, א וברש"י שם) מתוך רוב הרגלן בינינו, וכיון דדשו דשו. עכת"ד. וכתב ע"ז הדברי יציב דכבר הרעישו עולמות על דבריו התמוהים (יעוין בשדי חמד, ח"ז, אסיפת דינים, מערכת חתן וכלה, סימן יב).

וע"ע בזה הפולמוס בשור"ת משנה הלכות (ח"ה סי' רכו ורכז; ובח"ט סי' רעא) דעמוד ג"כ בצ"ע ע"ד הלקט יושר, וז"ל בחלק ה: 'עוד שאלו אי נוהג דין זה דאחורי ארי ולא אחורי אישה גם בשאר נשים בזה' שהרבה נשים בינינו ואין כבודה של בת מלך פנימה, ועוברות בשוק לאלפים וכמעט א"א עבור בשוק שלא יפגש באישה בתוך ד"א שלה או אחריה ובגמ' ברכות דף ס"א שם אסרו אפי' בד' אמות. הנה דבר גדול שאל בזה אשר באמת בערים גדולות כנוא יארק כמעט א"א לעבור בשוק שלא יפגש באשה בתוך ד"א שלו ועכ"פ ביום, וכו'.

וסיים שם 'הנה הרוואה יראה דאין היתר בזה בכרכים גדולים יותר מבשאר מקומות ולא נשאר רק ההיתר של אי אפשר, וא"כ כל שמסיד דעתו מהם, ויוצא לשוק לדרכו ליכא דרכא אחרינא ליסוב מעליהם דרכו, והוא

(ועי"ש שחידש מהאי טעמא, דאפי' כל גופה מכוסה מכף רגל ועד ראש ואין נגלה ממנה דבר שיוכל האדם להסתכל בה, אעפ"כ אסור דסור"ס ע"י הילוכה ותנועותיה בא לידי הרהור).

וכן הוכיחו מלשון הרמב"ם (פכ"א מהל' איסורי ביאה הכ"ב), שאמנם בההיא הלכה לא ביאר מאי טעמא אין לילך אחר אשה, אלא רק כתב 'מי שפגע באשה בשוק אסור לו להלך אחריה אלא רץ ומסלקה לצדדין או לאחוריו, וכל המהלך בשוק אחרי אשה הרי זה מקלי עמי הארץ, וכו', עכ"ד. אך כיון שסידר הלכה זו אחר הלכה כא, שם כתב: 'וכן אסור לאדם להסתכל בנשים בשעה שהן עומדות על הכביסה, אפילו להסתכל בבגדי צמר של אשה שהוא מכירה אסור, שלא יבוא לידי הרהור', עכ"ד. א"כ נראה דגם טעם הלכה זו דאין לילך אחר אשה הוא משום שלא יבוא לידי הרהור.

וכ"כ הבית מאיר (אה"ע סי' כא ס"א), ובספר יד דוד' עמ"ס ברכות (שם, מהדו"ב, ד"ה ואפילו). ובמהרש"א בח"א בברכות שם (ד"ה ואפילו) הביא לב' טעמים הנ"ל. וע"ע בתוס' בסנהדרין (כ, א ד"ה נשים) שכתבו גבי לוי' בדעת הירושלמי דיש לנשים לעמוד אחורי המיטה והאנשים לפניה - 'לפי שגנאי לבנות ישראל שישתכלו בהן אנשים'.

***

והנה יש שרצו להקל בזה האיסור בזה"ז, דדוקא בזמן חז"ל שלא היו נשים מצויות ברשות הרבים, דכל כבודה בת מלך פנימה (תהלים מה, יד), וכדמוכחא מילתא כו"כ בש"ס, וכדדייקא לשון 'פגע באישה בשוק וכו', דכ"ה לשון הרמב"ם שם והשור"ע. אבל האידנא דרוב נשים מהלכות ברה"ר, יש להקל קצת כיון דגם אם יעקוף אשה אחת שוב ימצא עצמו מאחורי אישה נוספת, ואין לדבר סוף. כן כתב בספר 'לקט יושר' (לתלמיד התרומת הדשן, י"ד סי' שטו), והביא דבריו מרן הגרש"ז אוירבעאך זצ"ל

(צט)

המרחק הנצרך לשיבה אחורי אשה

הנה השיב לי מרן שליט"א שיש לזוהר לא לשבת מאחורי אישה באוטובוס, ורצוני לשאול אם יש חילוק בזה בין ספסל אחד לשניים ויותר, דהיינו, דאם זה מאחורי שני ספסלים או שלוש מותר.

תשובה: אם אין רואים^{צו}.

— ענפי חיים —

אשה, אם אסור דוקא במכוון אחרי' או אף שמצדדים אחרי', פשיטא שכל שיכול להיות מושפע עוד, גם צדדים לא מועילים, ואסור. ועוד כתב: 'ואשר שאל בהולך אחריה ויש הפסק דבר אם די שמסתיר רובה או כולה, פשיטא לי דאין להכניס עצמו בזה, דמקצת אשה ככל אשה, כ"ז שאפשר לידע שאשה הולכת לפני'. ועוד כתב: 'המהלך בדרך אם צריך לבדוק אם אשה מהלכת לפניו, או טוב יותר שלא ידע כלל, פשיטא דאם אינו יודע עדיף'. ועוד כתב: 'ואשר שאל בימינו שהרחובות מלאות נשים, ואף אם יברח מאחת בודאי ימצא שם אחרת, אם יש להקל בדין זה, פשיטא דאסור להקל', ע"כ מהנוגע למה שדיברנו לעיל, ויש עוד אריכות בכ"ז, ואכמ"ל.

צו. הנה לכאור' כיון דטעמא משום הרהור, א"כ לא שנא מה המרחק. ואכן, זה תלוי ועומד בפלוגתא הפוסקים האם האיסור הוא רק בד' אמותיה או אפי' בטפי מזה, דבבאר היטב (אה"ע סי' כא סק"ב) כתב בשם התרומת הדשן דהוא ד' אמות, וכ"כ בבית הלל (אה"ע סי' כא, ד"ה פגע), וכ"כ בגליוני הש"ס בברכות (שם) דבזכרוננו שכ"כ בספר חסידים שהוא ד' אמות, והביא שכ"כ ג"כ בספר 'פרי עץ חיים'.

וכ"כ הבן איש חי בשו"ת תורה לשמה (סימן שפב) דכל ד' אמות הוא הליכה ורשות בפני עצמה,

ממהר לדבר מצווה וכו', יתקע עיניו בקרקע וילך כמ"ש הרדב"ז ז"ל. וממילא לתפילה ולענייני פרנסה מיקרי לדבר מצווה וכמבואר במרדכי פ"ק דשבת. ומיהו אם יכול לצאת בשעה שאין נשים בשוק- חייב לעשות כן. וכו'. ואף שכתב הלבוש כו' גם הוא ז"ל לא כתב אלא ללמד זכות, וגם כי כל האחרונים חולקים עליו, ובפרט בימי הקיץ ואפי' בכל השנה שיוצאים כעת הנשים בשחצניות מגולי בשר בידים בחזה ושוק וכו' גם הלבוש ז"ל מודה לאיסור, וכל מי שיראת ה' נוגע בלבבו ודאי ירחק מלצאת בשווקים וברחובות ללא צורך ובפרט בימי הקיץ ובמעוני קיץ ודי בזה, עכ"ל.

וראיתי למרן הגר"נ קרליץ זצוק"ל בספרו חוט שני (שם) שכתב: 'ובזמנינו שיש נשים רבות ברחובות, ואף אם יסלקנה לצדדין ימצא עצמו אחורי אישה אחרת, מ"מ יש עדיפות לילך במהירות באופן שאינו הולך כל הזמן אחורי אותה אישה. אבל לכבוש פניו בקרקע [ולילך כרגיל] כתב הרדב"ז דהיתר זה הוא רק בשעת הדחק שממהר לדבר מצווה, עכ"ל.

וקיבלתי תשובה בכת"י ממרן הגר"ש וואזנר זצוק"ל (מהרה"ג רבי משה זאב קולמן שליט"א, ושור' שנדפס כבר בשו"ת שבט הלוי ח"א סי' רפה), שהשיב כו"כ תשובות בענין הליכה אחורי אשה, ואביא כאן חלק מדבריו: 'אשר שאל כשמהלך אחורי

אשה, והרי כשהיו מודבקים לא יכל לראות אותה כלל, א"כ חזינו דיש איסור לילך אחרי אשה גם כשלא יכול לראות אותה. וכן הביא מהשדי חמד (מערכת א, אות שב) שדן בזה, וכתב שם השד"ח הדעה החולקת שאין ראייה מאדם הראשון שהיה רק משום גנאי אך לא היה בזה איסור, אך עכ"פ גנאי יש גם בעיור.

וכתב שם מוח"ז שליט"א עפ"י באדם סומא שאשתו מוליכה אותו לביהכ"נ, אם מותר לו לילך אחריה, וכן שהאיש נכה ואשתו מובילה אותו בעגלת נכים והיא הולכת ראשונה, כמדומה שאינו מגונה ואין צריך לשכור איש שהוא יוביל את הסומא או את הנכה, כי המוביל את הסומא הרי הוא בבחינת 'עינים הייתי לעור' ואין הסומא הולך אחר אשתו, אלא היא בבחינת עינים ההולכים לפני האדם, עכ"ד, עיי"ש.

ואביא כאן פסק ממרן הגר"ש אלישיב זצ"ל (נדפס בס' אשרי האיש ח"א, פט"ז סי"ט) דההולך ברחוב ואשתו עמו ויש לפניהם אשה אחרת, עדיף שיקדים את אשתו לפניו והוא ילך מאחוריה, ממה שילך אחורי אשה אחרת, וכל זה הוא בזמן שאשתו טהורה, ע"כ.

***

ואציין כאן שאלה נוספת שנסתפקתי בה, דהנה מצוי שאדם יושב ואז נתישבה לפניו אשה, מי צריך לקום או דכיון דהיא באה בגבולו אינו צריך לקום, וכעין מה שדן בשו"ת תשורת שי (ח"ב סי' קסט) להג"ר שלמה יהודה טאבאק זצ"ל [אב"ד סיגעט, י"ל בשנת תרס"ה. ומצאתי בשו"ת אפרקסתא דעניא ח"א סי' כ ד"ה ברם שכתב: 'והגאון בעל תש"ש ז"ל כבר נודע בשערים שה' עמוד ההוראה בימינו. והגאון בעל מנחת פתים ז"ל (ה"ה הגר"מ אריק זצ"ל) אמר לי עליו שהיה הגדול הראשון בימיו, עכ"ד], שדן ביושב על ספסל והניחו לאחר מכן ספר,

לענין לישוב לפני המתפלל, קימה בפני ת"ח, ולהתרחק מן הטינופת וכיו"ב, וע"ש שכתב דהא דאמר' בברכות שם 'בדרך' לאו דווקא, וה"ה בחצר וכל דוכתא. וסיים שם 'וכן הדבר מפורש יוצא מפי רבינו הגדול האר"י זצ"ל בטעמי המצוות, ונתן שם טעם מספיק עפ"י הסוד בשיעור ד' אמות דסגי אחרי אשה, עכ"ד. וע"ע בזה בדברי הגר"ח סופר שליט"א בקונטרס 'כרם יעקב' (סימן יג אות ג).

אבל בשו"ת הרדב"ז (ח"ב סי' ט וכן בס' תשע) כתב דכיון דעיקר הטעם הוא שלא יבוא לידי הרהור, א"כ 'גדר הדבר הוא כל שהוא מרוחק ממנה שאינו מכיר ומבחין בהילוכה ובתנועותיה מותר, אבל כל שהוא מבחין ורואה הילוכה ותנועות איבריה אסור'. וא"כ נראה שמרן שליט"א ס"ל להכה כהרדב"ז, ולכן אין לישוב אחורי אשה באוטובוס - רק אם אינו רואה אותה.

ובס' דף על הדף (ברכות שם, עמ' שצו) כתב דהרדב"ז לשיטתיה דהוא משום הרהור, ולכן לא סגי גם ביותר מד' אמות, אבל הסוברים דמותר חוץ לד' אמות ס"ל דהאיסור רק משום גנאי, ובכה"ג אין גנאי שהאיש הולך אחר האשה (וכמו שהבאנו בענפי חיים לעיל אות צו).

והנה דעת השל"ה הק' (שער האותיות, אות ק, בהגה"ה) דגם סומא אסור לילך אחורי אשה, והרי הוא בודאי אינו מכיר ומבחין בהילוכה ובתנועותיה. ובאמת שראיתי בס' דף על הדף (עירובין שם) שהביא מחכ"א שרצה לומר דבסומא כו"ע מודו דרק בתוך ד' אמות הוא דאסור דיש הרגש שהולך אחורי אשה.

וכדברי השל"ה הק', ראיתי שהביא מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א (חשוקי חמד ברכות שם) משו"ת שער אפרים (סי' עח) שדייק מלשון הגמ' בברכות דאם אדם הראשון נברא דו פרצופין ודאי האיש הלך בראש כיון שאסור לילך אחר

הכא נמי המחמיר תבא עליו ברכה.

ויש מן הפוסקים שמקילין לישב אחורי אשה שלא יהיה חילול ה', יעויין בשו"ת אז נדברו (ח"י סי' כח אות ב), שכך העלה שם השואל, ומדברי הגר"ב זילבר זצ"ל נראה דיש להקל מטעם הנ"ל, אבל אם כשיקום לא יעשה חילול ה' הרי שמוטב שיעשה כן, וז"ל: "וכיון שא"ז אלא ממילי דחסידות [היינו לישב ליד אשה כשאנו נוגע בה], צריכין לשקול במשקל החסידות שלא יצא מזה חילול ה'. למשל, דאם אשה רוצה לשבת על ספסל א' באוטו והוא מונע אותה, זה יכול לגרום ח"ה, אבל אם הוא רוצה לעמוד, אל יחוש מהמלעיגין וכו'. ואין בזה חילול ש"ש אלא קידוש ה', כי גדר ק"ה הדקדוק יותר בתורה ומצוות, ואף דלפעמים יש למנוע ממעשה חסידות במקום המלעיגין, אבל יש חסידות ויש חסידות וכו'. והנה אנו נפגשים כאן בהלכה הנוגע גם להרגש המסור ללב שלכ"א בבחינת יודע אדם מרת נפשו, אבל תמיד יש להבדיל בין מה שאסור מדינא ובין מה שיש להחמיר מפני ההרגש, וצריכים גם בזה אמונת חכמים, אמונת חז"ל הקדושים וכו', עכ"ד.

[והנה בענין ישיבה ליד אשה באוטובוס, יעו"ש באז נדברו מש"כ בזה, ובפוסקים האריכו בזה דגם אי נימא דכל שלא נוגעין זב"ז ולא מסתכלים זע"ז איב"ז איסור, מ"מ כיון ודב"ז קשה מאד לקיימו, ולכן החמירו בזה. ועי' בשבט הלוי (ח"ד סי' קלו) ובשו"ת משנה הלכות (ח"ד סי' קפו) ובשו"ת משנת יוסף (ח"י סי' קעא, ובח"ה סי' ג). ועי' בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"ב סי' יד) שכתב דהיכא דליכא מקום אחר ליכא איסור לישב אצל אשה דאין זה דרך תאוה, ע"ש ואכמ"ל].

האם צריך לקום או לא, ודימה זאת להא דקיי"ל (א"ח סי' קב ס"ג) דהיושב ובא אחר בגבולו ומתפלל מאחוריו, א"צ לקום, וא"כ אולי ה"ה הכא.

אך נראה דכיון דעיקר האיסור לישב אחורי אשה הוא משום הרהור, א"כ ליכא שום נפ"מ מי ישב לפני מי, הא סו"ס יש חשש שיהרהר (לשיטות דמחמירים בישיבה אחר אשה). וכ"כ לי הגרא"צ הכהן שליט"א (בעמח"ס ויצב אברהם) 'האיסור משום שמהרהר בה, ולכן אין נפק"מ אם ישב קודם, ול"ד לספסל שיש עליו ספר'. ושוב שאלתיו דגם בספר שהונח אחר שישב יש כאן לפנינו מציאות של בזיון הספר, וכתב לי 'עיקר הבזיון בזמן הנחת הספר, וכע"ז גם לגבי מניעת נפילה של תפילין על הקרקע, שמותרת יותר מאשר הרמת התפילין כשהם כבר על הארץ'.

והראני מה שהביא בזה בספרו 'הלכה ערוכה' (מוקצה, פ"ג עמ' כו, ובמהדו"ח עמ' לח) גבי תפילין שנפלו בשבת, שהחזו"א הורה שיחליט לשבת במקום בו מושלכות התפילין ואז יהיה מותר לו להרימן, כדין צריך למקומן. ומבואר דנקט שעצם מה שהתפילין מונחות על הרצפה אינו חשיב בזיון שמתיר להרימן, וכן מבואר במתני' דעירובין (צה, א) וביצה (טו, א) שעצם מה שהתפילין מצויות בשדה אינו בזיון ורק אם יש חשש שילקחו ע"י גויים או כלבים, ויש להאריך עוד בכ"ז, ואכמ"ל.

ובעצם דברי התשורת שי, יש להעיר דגם בעיקר דינא דיושב ובא אחר בגבולו, כבר כתב הרמ"א שם בשם הב"י דמידת חסידות לקום אפי' בכה"ג, וכמ"ש המ"ב (סקי"ד) דהוא כדי להרים מכשול מחברו שעשה שלא כשורה שעמד להתפלל בתוך ד"א של היושב. וא"כ

(ק)

אם יש חילוק בין נשואה לפנויה (בהנ"ל)

ובן, האם יש חילוק בין פנויה לנשואה (דממו משמיה דמרן שליט"א פ"א חילוק בעי"ז).

תשובה: לא¹.

✧ ענפי חיים ✧

לא יהלך אדם אחורי אשה בשוק מבואר להדיא בגמ' דזה אפילו באשתו. וא"כ משום הכי הוכרח רש"י לבאר דהמשך לא קאי באשתו, ולכן פירש 'אשת איש' דווקא - לאפוקי מאשתו שלו. והיעב"ץ הבין דאשת איש לאו דווקא, וכוונת רש"י רק שאינה אשתו. אלא דלפי"ז הו"ל לרש"י לומר 'שאינה אשתו' ולמה כתב 'אשת איש' דווקא, וצ"ע.

וראיתי בספרים אחרים שכתבו דאין כוונת הגמ' למעט פנויה, אלא דכן הוא דרך התלמוד לקרוא לפנויה 'אשה'. וגם, דנקט' אשה בדוקא משום דע"פ רוב אשת איש נמצאת בנהר כדי לטבול ולטהר עצמה לבעלה, משא"כ פנויה שאין דרכה בנהר - לא נקטינן לה. אכן בספר 'יד דוד' כתב דרש"י ר"ל א"א ממשי, שרק אז מפסיד את עולם הבא שלו, אבל המסתכל בפנויה ה"ז כשאר עבירות חמורות שנענש עליהם, אבל לא מפסיד בזה את עוה"ב שלו. אך זה מבואר דלכו"ע איכא איסורא להסתכל ג"כ בפנויה. וע"ע במהרש"א שם.

והנה חילוק נוסף מצינו בין נשואה לפנויה, גבי דינא דאין מתמצעין, והובא בס' שמירת הגוף והנפש (ח"א עמ' שלב, סי' קיא אות ח) שהביא כן מהרש"ז מקלם זצ"ל, והובא גם בס' לב אליהו (בראשית עמ' כו), דמעשה שהיה אצל הגרש"ז זצ"ל שעבר בין שתי נערות ואמר כי כל העניינים הסגוליים שמצינו בחז"ל (כלומר שלא ידענו להם טעם נגלה) צריך לדקדק בהם רק כמו

צו. הנה דברי מרן שליט"א דאין חילוק בין פנויה לנשואה הם משום דכיון דטעמא דאיסורא הוא משום הרהורי עבירה, א"כ גם בפנויה גדולה איכא איסור דיהרהר בה. ויעויין בע"ז (כ, א) דאיתא שם 'ונשמרת מכל דבר רע, שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו פנויה, באשת איש ואפי' מכוערת, ולא בבגדי צבע של אשה'.

ועיין ברש"י (ברכות סא, א ד"ה נזדמנה) דפירש גבי העובר אחר אשה בנהר דאין לו חלק לעוה"ב: "אחורי אשה בנהר. אחורי אשת איש מגבהת בגדיה מפני המים וזה מסתכל בה". וכן פירש"י בעירובין (יה, ב): 'בנהר. דמדליא למנא, ומסתכל בבשרה, ובאשת איש קאמר'. וכן כתב שם רש"י בהמשך דבריו, יעו"ש.

ונחלקו האחרונים אם מה דנקט רש"י אשת איש הוא בדווקא או לאו דווקא, דבהגהות היעב"ץ (שם) כתב 'רש"י ד"ה אחורי אשה בנהר, אחורי א"א, נ"ב נראה דלאו דווקא אלא ה"ה לפנויה דקמגרי יצ"ר בנפשיה ומסלק הבושה מעל פניו, בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני וכו'... פשיטא שא"ל חלק לעוה"ב, עכ"ד היעב"ץ.

ודבריו מופלאים דוכי לחינם טרח רש"י לומר ולציין דבאשת איש מיירי (וראה בספרי 'מנוחת חיים', בראשית עמ' יא הע' ה מש"כ שמצינו הרבה דברים תמוהים בהגהות היעב"ץ, שחלקם לא כתבו אלא תלמיד טועה). וחכ"א העיר דאולי כיון וקודם לכן גבי

(קא)

אם יש חילוק בין גדולה לקטנה (בהנ"ל)

ואם לא, אז אולי יש חילוק בין קטנה לגדולה.

תשובה: לא צ"ח.

ענפי חיים

דרבנן א"כ הוא תלוי בכ"א לפי הרגשת הלב. וצ"ע.

ומצאתי עוד בס' אשרי האיש (ח"א פט"ז סי' ט) שהובא ממרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל דאסור הליכה אחר אשה נאמר באשה מגיל ג' ומעלה, או מגיל שאנשים מהרהרים אחריה. ולשבת אחריה יש להקל. יעו"ש עוד.

והנה בשו"ע (אה"ע סי' כא ס"א) גבי ריחוק מנשים כתב בזה"ל: "צריך אדם להתרחק מהנשים מאד מאד. ואסור לקרוץ בידי או ברגליו ולרמוז בעיניו לאחד מהעריות. ואסור לשחוק עמה, להקל ראשו כנגדה או להביט ביופיה. ואפילו להריח בבשמים שעליה אסור. ואסור להסתכל בנשים שעומדות על הכביסה. ואסור להסתכל בבגדי צבעונים של אשה שהוא מכירה, אפי' אינם עליה, שמא יבא להרהר בה. פגע אשה בשוק, אסור להלך אחריה, אלא רץ ומסלקה לצדדין או לאחוריו. ולא יעבור בפתח אשה זונה, אפילו ברחוק ארבע אמות. והמסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה ונתכוין ליהנות ממנה, כאלו נסתכל בבית התורף (פי' ערוה) שלה. ואסור לשמוע קול ערוה או לראות שעה. והמתכוין לאחד מאלו הדברים, מכין אותו מכת מרדות. ואלו הדברים אסורים גם בחייבי לאוין", עכ"ד השו"ע.

ולא מבואר אם יש חילוק בין גדולה לקטנה. אבל בחכמת אדם (כלל קכה ס"א) כתב בזה"ל:

שכתוב בלשון חז"ל ולא יותר, ובזה הרי כתוב שלא לעבור בין ב' נשים, ובתולות לגבי דבר זה אינן בכלל נשים. ובאמות שלפי"ז בדין בהליכה אחר אשה שמצינו וידענו לו טעם נגלה משום הרהור, בוודאי דאין חילוק בין אשה נשואה לבתולה.

ובאמת דיש איסורים שזה איסור עצמי גם בלי הרהור הבא מכך, וכגון הסתכלות בנשים דזהו איסור עצמי גם אם לא יבוא להרהור, ובזה מצינו חילוק בין אש"א לפנויה, וכמבואר בב"י (אה"ע ריש סי' כא) בשם רבינו יונה דבאש"א הוא איסור דאורייתא שנאמר לא תתורו, ובפנויה הוא רק מדברי קבלה. וכמו"כ מצינו (ריש סי' כב) גבי ייחוד דמה"ת הוא רק באש"א - מהעריות, אבל מדרבנן גזרו על כל ייחוד. ולמעשה בפניות דידן אין חילוק משום דרובם טמאות נדה והו"ל כעריות דאסורות מה"ת, ורק בפניות טהורות הוא דרבנן. ויש עוד להאריך בכ"ז, ואכמ"ל.

צ"ח. הנה בשו"ת אז נדברו (ח"י סי' כח אות ב) כתב כע"ז גבי הא דנשאל בזה האם יש חילוק בין אשה לקטנה עד י"ב, וכתב בזה"ל 'הלאו דלא תקרבו נוהג בין בגדולה ובין בקטנה מג' שנים ולמעלה גם בפנויה, אלא שיש הבדל בחומר האיסור, דלפני שהגיע זמנה לראות אינו אלא מדרבנן, ובמקום שמותר כנ"ל אין הבדל בזה...', עיי"ש, ונראה מדבריו דכיון דבקטנה הוי רק

קטנה בין גדולה, רק בסעיף ה', הנה השו"ע לאו יחידאה הוא. דכן הוא בטור שם וכן הוא ברמב"ם פכ"א איסור"ב ה"א וה"ה ע"ש. והטעם פשוט דפסקו מה דאיתא בגמ' קדושין ע' א'. וע"ש דלענין הרחקות דחיבה, נגיעה, והסתכלות לא פירטו בגמ' 'בין קטנה בין גדולה'. משא"כ לענין איסור להשתמש באשה, הלא ר"נ היה פשוט לו דמותר בקטנה ע"ש אלא דא"ל ר"י משמיה שמואל דל"ש קטנה ל"ש גדולה, ולזה כשבא הרמב"ם והטור"ע לפסוק הדין העתיקו כמובא בגמ' הך הלכה דר"י א"ש. ופשוט. אלא שהחכמ"א [כדרכו של פוסקי דורות ההם] דייקו לפרט יותר שלא יטעו בזה. ודו"ק.

ולגופו של דבר, נראה פשוט, דהרחקות חיבה, נגיעה והסתכלות, שאיסורן משום דמביא לידי הרהורי עבירה, לא קס"ד כלל לחלק קטנה מגדולה, והעיקר תלוי במציאות. וכידוע נחלקו המ"ב והחזו"א בשיעור טפח מגולה בקטנה מאיזה גיל חשיב ערוה. דבביה"ל סי' ע"ה ד"ה טפח, ס"ל מג' שנה דראויה לביאה, והחזו"א סי' ט"ז סק"ט הקל עד כשש שבע, וז"ל שם "נראה דכל שאין דעת בני אדם עליהם מחמת קטנותן מותר, והרי דעת רבינו יונה שאין איסור בראיה אלא בהסתכלות, ונהי דדעת שאר פוסקים שסתמו בזה להחמיר בראיה, שעינא וליבא תרי סרסורא דעבירה, מכל מקום זו שאין יצר עליהן מחמת קוטנן, הדעת נוטה שלא אסרום חכמים, ואין כאן שיעור בשנים, אלא לפי מציאותן וקטנות גופם באיזה גיל שייך לבוא להרהור".

ועכ"פ חיבה וכו' המביא לידי הרהור דאסור נראה לכו"ע דתליא לפי מציאות תבנית גופן. משא"כ איסור להשתמש, לא מיבעיא למש"כ רש"י שם בקדושין דאסור משום שלא תתרגל לבוא בין אנשים, וא"כ בודאי יש מקום לחלק בין קטנה לגדולה וכדס"ל באמת לר"נ, וע"ז צורך לפרט דקיי"ל בין קטנה בין גדולה. אלא

"צריך האדם להתרחק מהנשים מאד מאד ואסור לקרוץ בידי או ברגליו ולרמוז בעיניו לאחת מן העריות ואסור לשחוק עמה להקל ראשו כנגדה או להביט ביפיה אפילו אינו מהרהר ואסור להריח בבשמים שעליה ואסור להסתכל בנשים שעומדות על הכביסה ואסור להסתכל בבגדי צבעונין של אשה שהוא מכירה אפילו מונחים על השולחן וכן בכל תכשיטי נשים שמא יבוא להרהר בה כיון שמכירה, פגע אשה בשוק אסור להלך אחריה אלא רץ ומסלקה לצדדין או לאחריו ולא יעבור בפתח אשה זונה אפילו ברחוק ארבע אמות והמסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה ונתכוין להנות ממנה כאילו מסתכל בבית תורפה ואסור לשמוע קול ערוה או לראות שיערה ואין חילוק בכל זה בין קטנה או גדולה, ואפילו פנויה אם כבר פרסה נדה ולא טבלה הרי היא ככל העריות ואפילו פנויה שטבלה אסור להסתכל בדרך תאוה וזנות ועל זה נאמר (איוב לא, א) ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה אבל מותר להסתכל בפנויה לבדקה אם היא יפה שישאנה בין שהיא בתולה או בעולה ולא עוד אלא שראוי לעשות כן שאסור לקדש אשה עד שיראנה (סימן כ"א) ובאשתו נדה מותר להביט בפניה אבל לא במקומות המכוסים שבה ונתבאר דינה בהלכות נדה", עכ"ד.

וצ"ב איך קיי"ל להלכה בזה. אח"ז ראיתי שבשו"ע כן הובא חילוק זה אבל רק בסעי' ה', גבי שימוש באשה, וז"ל השו"ע שם: 'אסור להשתמש באשה כלל בין גדולה בין קטנה, בין שפחה בין משוחררת, שמא יבא לידי הרהור עבירה. באיזה שמוש אמרו, ברחיצת פניו ידיו ורגליו, אפילו ליצוק לו מים לרחוץ פניו ידיו ורגליו אפילו אינה נוגעת בו, והצעת המטה בפניו, ומציגת הכוס'. וצ"ע מאי טעמא.

ומו"ז הגאון רבי רפאל איסר יהודה מלין שליט"א (ראש ישיבת כנסת יהודה, ירושלים) כתב לי בזה"ל: "הנה בהא דבאבה"ע כ"א א' לא כתב 'בין

(קב)

אם יש קדושה בחדרי שיעורים

האם יש דין קדושה בחדרי שיעורים, וכדין ביהכנ"ס שצריך לשהות שם מעט ולומר פסוקים, דלכא' אין שם ס"ת ולא מתפללים שם, אלא רק יש שם שיעורים כמה פעמים ביום.

תשובה: יש.

ענפי חיים

ביהכנ"ס היה מיוחד לתפילה, והביהמ"ד ללימוד, וז"ל השו"ע: **'בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהם קלות ראש וכו'.** ואם צריך ליכנס בהם לצורכו, כגון לקרוא לאדם, יכנס ויקרא מעט או יאמר דבר שמועה ואח"כ יקראנו, כדי שלא יהא נראה כאילו נכנס לצרכו. ואם אינו יודע לא לקרות ולא לשנות, יאמר לאחד מהתנוקות קרא לי פסוק שאתה קורא בו, או ישהא מעט ואח"כ יצא, שהשיבה בהם מצווה שנאמר אשרי יושבי ביתך עכ"ד השו"ע. ולכן השיב מרן שליט"א דגם בחדרי שיעורים המוסרים שם שיעורים, אע"פ שאין שם תפילות, מ"מ לא מצינו חילוק שכזה.

וע"ע במשנ"ב (שם סק"ד), שכתב על דברי השו"ע (סעי' ב): **'יש אומרים, שמה ששינו בקדושת בתי מדרשות, רוצה לומר של רבים דומיא דבית הכנסת, אבל יחיד הקובע מדרש בביתו לצרכו אין לו קדושה כל כך'.** וכתב ע"ז במשנ"ב: **'לצרכו. אבל אם הקדיש בית לצורך רבים ללמוד בו, אפילו אם אין מתפללין שם כלל, יש עליו קדושת בית המדרש'.** עכ"ד. א"כ להדיא מבואר כדברי מרן שליט"א דגם חדר שיעורים יש בו קדושה.

וע"ע במשנ"ב (סי' ז סק"ה), שכתב על דברי השו"ע **'בית המדרש קבוע קדוש יותר מבהכ"נ, ומצוה להתפלל בו יותר מבית הכנסת, והוא שיתפלל בעשרה'.** וכתב ע"ז המ"ב: **'והוא**

אפילו לדעת הרמב"ם וטושו"ע שם דרק בתשמיש חיבה כרחיצה ומזיגה לכוס וכדומה אסור, אבל שאר תשמיש מותר, מ"מ הלא ר"נ ס"ל דגם בהאי תשמישים מותר בקטנה דאין לחשוש כלל. ועיין תוס' קדושין פ"ב א' ד"ה הכל דע"ז סומכין היום להשתמש בנשים. ויש לדעת דגם לרש"י דס"ל דכל תשמיש אסור, מ"מ לא אסרו אלא בדורות אחרונים, דהא מפורש בקרא דאליעזר אמר לרבקה הגמאני נא מעט מים מכרך. והאריכו בזה האחרונים, עכ"ד מו"ז שליט"א.

וכן הגרא"צ הכהן שליט"א הראני מה שכתב מרן החזו"א זצ"ל (אור"ח סי' טז סק"ח), וז"ל: **'ולמאי דמבואר לעיל דכל הני אינה ערוה בעיקרו אלא חכמים אסרוה משום הרהור וטרדא היה נראה דכל שאין דעתן של בני אדם עליהן מחמת קטנותן מותר, והרי דעת הר"י שאין איסור בראי' אלא בהסתכלות, ונהי דדעת ש"פ שסתמו בזה להחמיר בראי' שעינא וליבא סרסורא דעבירה, מ"מ זו שאין יצר עליהן מחמת קוטנן הדעת נוטה שלא אסרו חכמים ואין כאן שיעור בשנים אלא לפי מציאותן וקטנות גופן'.** עכ"ל החזו"א. והוסיף לי הגרא"צ שליט"א דמפורסם בשמו שהוא בגיל שש-שבע.

צמ. הנה בשו"ע (אור"ח סי' קנא ס"א) לא נזכר שום חילוק דין בין בית המדרש לבין הכנסת, ובזמננו

בקביעות אלא רק שעה או שנים בכל יום (מה דמיקרי בימינו 'חדר שיעורים' בשיבות) - אין לו חשיבות יותר מביהכ"נ. אבל עכ"פ מבואר דחשיבות בביהכ"נ רגיל יש לו, וע"כ הנכנס לשם יצטרך לומר פסוק.

וכתב שם התורת חיים עוד: 'ויש ראייה לזה, מדאמרי' בדף ח' אוהב ד' שערים המצויינים בהלכה מכל בתי כנסיות ובתי מדרשות יעו"ש, משמע דיש ביהמ"ד ששווה עם ביהכ"נ, רק שערים המצויינים בהלכה שעוסקים בקביעות בתורה - לביהמ"ד זה יש מעלה מביהכ"נ וגם מביהמ"ד סתם, וכן נראה מתלמידי רבינו יונה שם ע"ש, עכ"ד.

ובאמת דכן משמע מרבינו יונה (ברכות ד, א מדפי הרי"ף) - וכמו שציין בעצמו בסוף דבריו, וז"ל רבינו יונה שם: 'אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב אוהב הקדוש ברוך הוא שערים המצויינים בהלכה וכו'. כלומר, הפסוק לא בא להשימיענו שאוהב הקדוש ברוך הוא שערי בתי הכנסיות משערי בתים אחרים שזה דבר פשוט הוא ומה חידוש יש בזה, אלא ודאי רוצה לומר שאוהב הקדוש ברוך הוא שערי ציון מכל בתי כנסיות ובתי מדרשות, וכמו שאוהב בהמ"ק יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות כך אוהב השערים המצויינים בהלכה, כלומר ששם קביעות התורה וההוראות בכל יום יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות שלומדים בהם לפי שעה דרשות או פסוק, מפני שהמקומות הקבועים הם במקום בהמ"ק, כדאמרינן מיום שחרב בהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד, וכמו שהמקדש חביב יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות כך מקום קביעות התורה חביב משאר בתי כנסיות ובתי מדרשות שאינם קבועים, עכ"ל רבינו יונה [והעתיקו התו"ט במעדני יו"ט על הרא"ש בברכות (פ"א, סי' ז סק"מ), ע"ש].

שיתפלל בעשרה. ואפילו אם בבהכ"נ איכא רוב עם הדרת מלך, מ"מ ביתה מדרש עדיף, וה"מ למי שלומד בו וכדי שלא יבטל מלימודו לילך לביהכ"נ, הא בלא"ה רוב עם עדיף, כ"כ הפמ"ג. ונראה פשוט דזה דווקא בביהמ"ד שקבוע ליחיד ללימוד דלא קבוע קדושתו כ"כ, וכדמשמע ממג"א בסימן קנ"ג ס"א דבזה איירינן הכא, אבל ביהמ"ד שקבוע לרבים ללימוד התורה בוודאי קדושתו חמורה יותר מבית הכנסת ומוטב להתפלל בו בעשרה יותר מביהכ"נ שיש בו רב עם אפילו מי שאינו לומד בו כלל, וכדאיתא בגמ' (ברכות ה, א) דאוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות וכו', וכן משמע מכמה אחרונים, עכ"ד המ"ב.

וא"כ הכא נמי בענייננו שחדר שיעורים הוא מקום שקבוע לרבים ללימוד התורה - לא רק דקדוש בביהכ"נ - אלא קדושתו חמורה יותר מביהכ"נ, ובודאי שיש לומר שם פסוק, וכו"ל. אלא דהיה מקום לחלק בין ביהמ"ד שלומדים שם כל היום ולבין חדר שיעורים שרק פעם או פעמיים ביום מוסרים שם שיעור.

ובס' תורת חיים (סי' צ סק"ג) להגאון רבי יעקב שלום סופר זצ"ל (ראב"ד פעסט, בנו של המחנה חיים), כתב בזה"ל: 'והנה כבר רמזתי לעיל באות יג שצ"ב אמאי הוצרך הרדב"ז בח"ד סי' יח טעם להתפלל בביהמ"ד ולא בביהכ"נ הגם שיש בביהכ"נ רוב עם, יען דיש בלבול רב ברוב עם ע"כ יותר טוב להתפלל בביהמ"ד, שצ"ע דבלא"ה ביהמ"ד עדיף... ואולי סובר הרדב"ז דעדיפת ביהמ"ד הוא רק אם לומד שם בקביעות ואינו לומד במקו"א, אבל אם יש לו ביהמ"ד שלומד שם עם תלמידים שעה או שנים בכל יום, לביהמ"ד כזה אין חשיבות מביהכ"נ רק שווים הם, ואם יש בביהכ"נ רוב עם צריך להתפלל בביהכ"נ, לכן הוצרך הטעם משום בלבול עם, עכ"ד התורת חיים.

הרי חזינו מדבריו דביהמ"ד שאין לומדים שם

דברי הזוה"ק (פ' לך לך, דף לב, א) דרשב"י הלך לראות את הנערים בבית רבם כדי לראות פני שכינה, דמקום לימודם הוא מחנה שכינה. אכן בשו"ת לבושי מרדכי (מהד"ת א"ח סי' מ) כתב דאין בו רק קדושה קלישתא כעזרת נשים.

ועיין במשנת יוסף שם שרצה לחלק בין תשב"ד לחדרי שיעורים של ישיבות וכיוצ"ב, ולמעשה סיים בזה"ל: **'אכן חזינו עמא דבר שלא נהגו שום קדושה בחדרי שיעורים ולימוד, והלוואי ננהוג קדושה כדבעי בבית כנסת ובבית מדרש עצמו.** וצ"ל דהוי כבונים לכתחילה על תנאי להשתמש בהם חול, ולעשות בהם מסיבות ושמחות וכדו' שיש בהן קצת קלות ראש, ואין התנאי מועיל להתיר כזאת בביהמ"ד אלא שלא תהא בו קדושת ביהמ"ד. כמ"ש הביאור הלכה (סימן קנא ס"ג, ד"ה לא מהני) דמהות התנאי הוא דאין שם ביהמ"ד עליו אלא כבית בעלמא, ואפילו לא התנו - מ"מ כיון דכו"ע נוהגים בהם חול ואין יכולים לנהוג בהם קדושה כראוי, הוי כלב בית דין מתנה, עכ"ל (וע"ע בדבריו במשנת יוסף הלכות ביהכ"נ, סי' כה אות י).

והגאון רבי אביגדר הלוי נבצל שליט"א כתב לי בנידון זה, אם יש קדושה בחדר שיעורים בישיבות: **'זה בית מדרש, שקדושתו גדולה מבית כנסת, וצריך לעמוד או לפחות לומר פסוק' עכ"ד.** וחזינו דס"ל לא רק שקדוש, אלא דקדוש יותר מביהכ"נ, ויל"ד מדברי התורת חיים (אשר כ"מ ברבינו יונה, וכדלעיל) דכל מה דביהמ"ד קדוש טפי מביהכ"נ או כשלומדים שם בקביעות ולא שעה או שתיים ביום, וצ"ע.

וכן שאלתי כן קמיה הגאון רבי יהודה אריה הלוי דינר שליט"א (רב קהילת 'דברי שיר', בני ברק) וכתב לי 'נוהגים להקל בזה' (דא"צ לומר פסוק כשנכנסים). ושוב שאלתי קמיה מאי טעמא נוהגין באמת להקל, וכתב לי בזה"ל 'אולי כיון שיש אומדנא שמקילין בזה, הרי זה כאילו התנה מתחילה על זה, עכ"ד. וזהו כדברי המשנת יוסף, לעיל.

הרי מבואר מלשון קדשו, דעיקר מעלת 'שערים המצויינים בהלכה' היא ששם יש קביעות, וכמו שכתב בלשונו הזהב 'ששם קביעות התורה וההוראות בכל יום, יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות שלומדים בהם לפי שעה דרשות או פסוק'. וזו כוונת התורת חיים דמרבנו יונה מבואר שכל מעלת ביהמ"ד על ביהכ"נ היא רק בביהמ"ד שלומדים שם כל היום, ולא רק שעה או שתיים ביום [אמנם העירוני דיתכן ואין כוונת רבינו יונה לפי שעה - ביום, אלא זעיר שם זעיר שם, לעומת חדר שיעורים שכל יום במשך כמה שעות יש שם שיעורים, וצ"ע]. ועכ"פ לנד"ד אין נפ"מ, כיון דגם בביהמ"ד כזה שלומדים שם שעה או שתיים ביום - סו"ס יש קדושה לגבי הא דצריך לקרות פסוק כשנכנסין לשם, ודו"ק.

***

וראיתי מציינים לספר הזכרון 'זכרון משה' על הר"ר משה שרייבר צ"ל (עמוד ע) שהובא כן משמיה דמורן הגר"נ קרליץ צ"ל בזה"ל: **'חדר שיעורים בישיבה חשיב בהמ"ד גמור, וע"כ אם צריך להגיע למקום הנמצא בין בהמ"ד ובין חדר שיעורים אין עדיפות לעבור בא' על פני חבירו, ויאמרו פסוק', ע"כ** (ולא מבואר מדברי הגר"ק אם זה כביהמ"ד גמור גם לענין שהיה קדוש טפי מביהכ"נ, ודלא כהתורת חיים).

וע"ע בשו"ת משנת יוסף (ח"ה סי' מו) שנשאל הגר"י ליברמן שליט"א בזה, וציין לדברי המשנ"ב הנ"ל. ולאח"מ רצה לדמות זאת לנידון בחדר לימוד דתשב"ר דמצינו בזה פלוגתת הפוסקים, דבשו"ת המבי"ט (ח"ב סי' קעא) ובשו"ת מהר"ש ענגל (ח"ז סי' לא) ובשו"ת צור יעקב (סו"ס לד) כתבו דיש לזה קדושת ביהמ"ד, והביאו בשם ספר חסד לאלפים (אות ד) דהוסיף דיתכן שקדושתו גדולה מביהמ"ד דהרי אחז"ל (שבת קיט, ב) דאין העולם מתקיים אלא בהבל פיהם של תשב"ר. וכן בספר קב הישר (פרק עב) הביא

(קג)

ברכה על צדקה לאחר הנתינה

הנה פליגי הרמב"ם והראב"ד (פ"ג מהל' אישות הכ"ג), דדעת הראב"ד שמברכים ברכת הקידושין לאחר מעשה הקידושין דחיישינן שמא תחזור בה. וצ"ע, דכשו"ת הרשב"א (סימן יח) כתב דהטעם דאין ברכה על כיבוד אב ואם וצדקה, הוא משום דתלוי בדעת אחרים, ושמא לא יתרצו לקבל. וא"כ להראב"ד למעמיה, אז שיתקנו ברכה בכיבוד אב או צדקה לאחר מעשה המצווה, וכמו בברכת קידושין.

תשובה: שמא ימחול^פ.

ענפי חיים

הוראה שיושבים שם כמה שעות ביום ומורים הוראות לציבור, ובשפלינו זכר לנו והביא מדברינו הנ"ל למעלה לגבי חדרי שיעורים, והביא שם שמרן שליט"א והגר"א נבצל שליט"א כתבו לו כי גם לבית הוראה יש קדושת ביהמ"ד.

אך הביא שם מש"כ הגר"י ליברמן שליט"א בשו"ת משנת יוסף (חי"ד סי' קב), וז"ל: 'מעולם לא שמענו שרבנים היושבים בביתם ומשיבים לשאלות שיהא לבית זה דין בית הכנסת או בית המדרש. והלא כל הרבנים וראשי הישיבות והאדמו"רים היושבים בחדר המיוחד להם ולומדים ומקבלים אנשים שם ומתפללים עבורם ומברכים אותם, יש ע"ז רק קדושה כללית של בית רב פלוני, וכל מה שהרב יותר גדול יש יותר שם וכבוד לחדר ההוא, אבל אף פעם לא חשבה הרב לקדשו בקדושת בית הכנסת או בית המדרש, אלא כאחד מחדרי הדירה שלו, ומתי שרוצה יכול לעבור לחדר אחר באותו בית ולהורות שם, ואין שום איסור לעשותו קפנדריא', עכ"ד.

ק. הנה ז"ל הרמב"ם (שם) 'כל המקדש אשה בין ע"י עצמו בין ע"י שליח צריך לברך קודם

והגאון רבי משה מורדכי קארפ שליט"א (בעמח"ס הלכות חג בחג) כתב לי על מה ששאלתיו אם יש קדושה בחדרי שיעורים, וז"ל 'כן, אם לא התנו מעיקרא'. והיינו דיש קדושה, אא"כ התנו מעיקרא דלא יהיה קדושה. וע"ע בסוף הספר שהדפסנו תשובת מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בנידון זה (תשובה א). ושור"ר בס' תשובות הגר"ח (להרה"ג רבי אהרן גרנש שליט"א, עמ' קכא) ששאל ממרן שליט"א: 'האם חדרי שיעורים בישיבה דינם כבית המדרש לענין סעודת ז' ברכות', והשיב 'יש מקילין כמדומה', וכנראה משום דזה לצורך סעודת ש"ב, וצ"ע. וע"ע במכתבי מו"ר הגר"י מקלב שליט"א שבסוף הספר (אות ב) מש"כ בזה.

וע"ע בס' פסקי בושם מפסקי הגר"מ ברנדסדורפר זצ"ל (פ"ח ס"ח, עמ' נ): 'הורה, שחדר שיעורים שבישיבות, שהוא חדר מיוחד לאמירת שיעורים ולהרבצת תורה, דינו כבית המדרש לכל דבר' [וע"ש בסוה"ס שנדפס מה שכתבנו בזה בס"ד, בעמ' קו, אות ד].

וע"ע לידידי הגר"א סקוצילס שליט"א בספרו 'אהל יעקב - פסקי הוראה' (סי' מא-מב, עמ' עג) שדן אם יש קדושה בחדרי שיעורים, וגם בבתי

זצ"ל ונסתבכו בו הרבה, מפני מה מברכין על מקצתן ואין מברכין על כולן, ואי זו שמברכין עליה ואי זו שאין מברכין עליה, ואין הענין תלוי בטעם אחד שאתן לך כלל אחד בהם, אלא כל מצוה שאין בה מעשה אין מברכין עליה, כגון השמטת כספים וכיוצא בהן. **וכן אין מברכין על מצוה שאינה תלויה כולה ביד העושה מפני שאיפשר שלא יתרצה בה חברו ונמצא מעשה מתבטל, כגון מתנות עניים והלוואות הדלים ונתינת צדקה והענקה וכיוצא בהם וכו',** עכת"ד לקושייתנו [והנה באמת תשובת הרשב"א מכוונת שם לראב"ד, אך אי"ז הראב"ד שעל הרמב"ם אלא ראב"י אב"ד, עיי"ש].

[ובביאור דברי הרשב"א כבר האריכו רבותינו, ורק אציין למש"כ בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' נד) לבאר דכל מצוה שהיא לטובת חברו ואם יאמר חברו לא בעינא, אין כאן מצוה, א"כ מיחסרא ב'וציונו'. וע"ע באבי עזרי (שם, ד"ה ונראה) שביאר באופ"א לפי דרכו, דאי"ז חיסרון ב'וציונו' אלא שכיון שצריך לשני, א"כ אין כל מעשה המצוה נעשה על ידו, ולא מברכין על עשיית חצי מעשה, ויש להאריך בכ"ז, ואכ"מ].

ועכ"פ זו הקושיא דלהראב"ד דבקידושין חיישינן נמי שמא לא תתרצה, ולכן תקנו לברך אחר הקידושין, הכ"נ יתקנו בכיבוד אב ואם ובצדקה ברכה אחר שקיבל חברו ונתרצה בזה (והגאון רבי אשר אריאלי שליט"א אמר לי דאולי הראב"ד יסבור כשאר טעמים אחרים בראשונים למה לא תיקנו ברכה על מצות כיבוד אב ואם. וכ"כ לי הג"ר ישראל גנס שליט"א 'לראב"ד לא מברכים על צדקה מסבות אחרות (יש כמה סברות בראשונים), ולכן ל"ק מהרשב"א, והרשב"א לא ס"ל כראב"ד, עכ"ד).

ובביאור תשובת מרן שליט"א שכתב לן 'שמא ימחול', כתב לי הג"ר מרדכי וייס שליט"א (ר"מ) ישיבת 'באר החיים', מודיעין עילית) כתב לי בביאור דברי מרן שליט"א, וז"ל: 'הנה מי יעמוד בסוד

הקידושין או הוא או שלוחו כדרך שמברכין על כל המצות, ואח"כ מקדש, ואם קידש ולא בירך לא יברך אחר הקידושין, שזו ברכה לבטלה, מה שנעשה כבר נעשה, עכ"ל. ובהשגות הראב"ד כתב שם, וז"ל: 'א"א, אין אנו אומרים כן אלא מקדש ואח"כ מברך, והטעם מפני שהדבר תלוי בדעת אחרים, שאם תמשך האישה ולא תרצה לקבל הרי הברכה לבטלה, וזה הטעם לברכת האב שמברך להכניס בביתו של אברהם אבינו, עכ"ד.

הרי מבואר דלהרמב"ם מברך ואח"כ מקדש משום עובר לעשייתו, ולהראב"ד רק אחר הברכה מקדש שמא לא תתרצה האשה בקידושין. ובדרך אגב במש"כ הראב"ד דיתכן ותמשך האשה ולא תרצה להתקדש, יעוי' בגליוני הש"ס למהר"י ענגל זצ"ל (קידושין יב, ב) שהביא משו"ת הרדב"ז (ח"ג ס' תתקצח) שכתב דהא דמברכין ברכת קידושין קודם מעשה הקידושין (כשיטת הרמב"ם) ולא חיישינן שמא תחזור בה האישה ויהא ברכה לבטלה, היינו משום דכבר שידכו, ושארית ישראל לא יעשו עוולה ולא ידברו כזב (צפניה ג יג. ועי' קידושין מה, ב). וצ"ע מאי סובר הראב"ד, למה חיישינן אחר ששידכו שיעשו ישראל עוולה. ויתכן דקא חייש לאינשי דלא מעלי. [עי' בתוס' ב"מ (כד, א ד"ה אפילו) שכתבו 'אפילו ברוב ישראל נמי. הוי שלו, וטעמא משום דאיכא אינשי דלא מעלי ושקלי לה'. ובאמת התוס' בפסחים (ז, א ד"ה בלבער) פסקו כדעת הראב"ד דמברך אחר הקידושין, ויתכן דלשיטתייהו אזלי וכמ"ש בב"מ דחיישי' לרמאים שיחזרו בהם מהקידושין אע"ג דשידכו].

וז"ל הרשב"א בתשובה שהבאנו בשאלתינו (הובא גם בקצוה"ח סי' צז סק"א), דכתב דלא תיקנו ברכה על כיבוד אב שמא יחזור בו, וז"ל: 'שאלת למה אין מברכין על המצוות כולן, כגון המלוה את חברו והטוען עמו וכיוצא בהן. תשובה: זו שאלה עמוקה, ודבר שעמדו עליו הראשונים

שיטבול מברך על הטבילה מפני שהיה דחוי מעיקרא ולא היה ראוי לברך.

[גב. וראיתי בספר 'תשובות הגר"ח' (תשובה ס), דהקשה קמיה למרן שליט"א, דממ"נ, אם לאחר הטבילה הגר נהיה כבר יהודי, אז כבר אינו מצווה בטבילת גירות ושוב אינו יכול לומר 'וציונו', והשיב לו מרן שליט"א 'מאחר שקיים בזה מצוות סדר הגירות שייר לברך'. וב'קובץ שו"ת' ממרן שליט"א (ח"ו, תשובה עח) השיב 'אינה חיוב אלא עיצה ולאחר הטבילה יכול לברך שקיים המצווה, עכ"ל].

ומקור הדבר מסוגיא דברכות (נא, א) דאם גמור סעודתו אינו מברך ברכה דלפניה אם לא בירך מקודם, ופריך מהא דטבל ועלה שאומר בעלייתו ברוך אתה וכו', ומשני, דהתם מעיקרא גברא לא קא חזי, הכא מעיקרא גברא חזי, והואיל ואידחי אידחי. והרמב"ם מפרש לה להא סוגיא, דלא רק משום שלא היה יכול לברך מקודם, כפירש"י שם משום דבעל קרי אסור בד"ת, אלא משום שהיה דחוי מעיקר המצווה, שעדיין לא היה מצווה בזה, וזהו רק בטבילת גר דמעשה המצווה הוא רק לאחר הטבילה וע"כ מברך לאחר מכן ואין בזה משום אחר המצווה, אבל בעלמא, בישראל בכל שאר המצוות, כיון שמחויב הוא, עשיית המעשה היא המצווה, וכשמברך לאח"מ לא הוי עובר לעשייתו ומעב, ורק בגר א"י לברך.

וא"כ זהו הביאור בדעת הראב"ד, דאין כוונתו לומר שאין יכול לברך מקודם ומשום הכי ע"כ מברך אח"כ, דאם הדין דבעינן עובר לעשייתו הוא רק דין לכתחילה (ולכן כשא"י לפני כן מברך לאח"מ) - א"כ אמאי כשלא בירך קודם אינו מברך לאחר מכן, כמ"ש הרמב"ם כאן ובהל' ברכות (שם, ה"ו) דאם שחט או כיסה דם בלא ברכה לא יברך אח"כ, והראב"ד שם לא השיג ע"ז ולא מידי, וע"כ דמודה לו בזה דאין מברכים לאחר המצווה.

גדולים, וקשה לפענח סוד קודשו במילותיו הקצרים, ומה שאציע בפניך אי"ז אלא בבחינת פן, שמא, ואולי אפשר להעמיס בדבריו: דלכא' היה מקום לומר דשאני קידושין שלאחר עשייתם אין כבר דרך חזרה, והם מצויים קיימים ועומדים לעד, ואם ירצה לעוקרם צריך חלות גט כדי להפקיע את החלות שנוצר ע"י מעשיו. משא"כ בכיבוד אב נוכל לחדש שאם הבן כיבד את אביו, והאב אמר שאינו חפץ בדבר זה שכיבדו, [או שנדייק במילות קדשו, שהאב ימחל לבן על כיבודו, ויאמר שלא רצה להטריחו בכך]. נמצא שגילה למפרע שזה לא היה כיבוד, ולכן קשה לתקן שיוכל לברך לאחר המעשה, ואם כנים הדברים, ימצא חידוש גדול לפי דבריו, שאם האב אכן מחל על הכיבוד זה מחסר בעצם המצווה, ולכן לא שייר לברך על מעשיו, עכ"ל.

ועוד כתב לי בגוף הקושיא: 'שמא יש לחלק בדבר, שכן מצווה שכבר נגמרה אין טעם לברך לאחר עשייתה, ואף אם הדבר נעשה מחמת סיבה ואונס, הא סו"ס למעשה, כאן שלא בירך שוב אין אפשרות לברך, משא"כ בקידושין הרי יש להם המשכיות, והרי כל תכלית מעשה הקידושין הוא לתוצאה שאכן יהיו כאן קידושין, נמצא שהמצב העכשווי מישך שייר למה שנעשה קודם, ולהכי ס"ל להראב"ד דאפשר לברך אף לאחר המעשה. ומפורש בריטב"א פסחים ז, א שמצווה המתמשכת יכול לברך אף לאחר שכבר פתח בה, אפי' לכתחילה, כגון בהנחת תפילין וכדו', עכ"ד.

והנה יעויין באבי עזרי (על הרמב"ם שם) שכתב דבר נפלא, ואביא תו"ד, דהנה עצם דינו של הרמב"ם הוא לשיטתיה בהל' ברכות (פי"א ה"ז) שכתב, דאין לך מצווה שמברכין אחר עשייתה אלא טבילת גר בלבד, שאינו יכול לומר אשר קדשנו במצוותיו וציוונו לפי שעדיין לא נתקדש ולא נצטווה עד שיטבול, ולפיכך אחר

דשלמא להסוברים דהחיוב הוא שיחא לו סעודת פורים (תרומת הדשן סי' קיא, וכ"ה בלבוש סי' תרצה ס"ד, וכ"נ מד' הרמב"ם פ"ב מהל' מגילה ה"ו), א"כ קיים המצוה ותו לא ממשיך בתר הכי, אבל להסוברים דהוא משום אחוה ורעות - א"כ יל"ד דגם לאחר הנתינה יש כאן בעולם מציאות של אחוה ורעות וחשיב שהמצוה מתמשכת ואולי שייך לברך עליה גם אחר הנתינה.

וכתב לי הגר"מ וייס שליט"א בזה, וז"ל: 'נראה דלא דמי כלל לקידושין, שכן, שם המצוה היא בעשיית חלות קידושין, ואכן החלות ממשיך להתקיים, ושייך לברך גם לאחר שהוא מצידו גמר את המעשה, משא"כ במשלוח מנות, הרי המצוה כבר נגמרה, ושמא רק הטעם של המצוה יתמשך, שע"י כך תיגרם שלום ויחיו ברעות זמן רב, אך זה לא המצוה עצמה אלא תוצאה של טעם תקנת המצוה, ובכה"ג לא שייך לברך לאחר המצוה'. עכ"ד.

[והנה המהר"ץ חיות במגילה (א, י) כתב להקשות על סברא זו דהפרמ"ג דאין מברכין על משלוח מנות משום דברי הרשב"א שתלוי ביד אחרים, וז"ל: 'נ"ב, שאלני חכם אחד מופלג מדוע אין מברכין על מ"ע דדברי קבלה דמשלוח מנות כמו שמברכין על מקרא מגילה, ואין לומר כמ"ש הרשב"א סי' י"ח דאין מברכין על מצות צדקה כיון דאין בידו של נותן לקיימה דאם אין העני מקבל הצדקה הרי לאו כלום עביד וכאן נמי, אולם איפכא מבואר באו"ח סי' תרצ"ה ס"ד דאפילו לא רצה לקבל מ"מ המשלח יצא ידי מצוה וכו', עכ"ד. וכוונתו דגם אם לא ירצה חברו לקבל המשלוח מנות מ"מ יצא השולח יד"ח.

וראה בספר 'שלמי תודה' להגר"צ פלמן זצ"ל (פורים, סי' כז סק"א) שביאר דהרי סברת הרמ"א דיצא אפילו אם לא קיבלו חבריו הוא משום ששלח והראה חיבתו, וכבר הרבה בזה ריעות, א"כ זה דוקא אם לא קיבל מחמת שמחל לו

אלא ע"כ דכוונת הרמב"ם, דבאמת כאן בברכת אירוסין הרי אין מברכין בנוסח ברכת המצות - 'אשר קדשנו במצוותיו וציוונו לקדש אישה' ככל ברכת המצוות, אלא הברכה היא רק ברכת השבח, וכלשון הרא"ש בכתובות (פ"א סי' יב) עיי"ש היטב, וע"כ ברכה זו מישך שייכא לברכה אף לאחר מעשה הקידושין, כיון שהיא שבח. והראב"ד רק כתב טעם על מה שלא תיקנו לברך לפני המעשה, וע"ז כתב דמשום דתלוי בדעת אחרת א"א לברך דחיישינן לברכה לבטלה, ולכן מברך אותה לאחר הקידושין, שהוא רק משבח ומפאר ומרומם להשי"ת, עכתו"ד מרן הגרא"מ שך זצ"ל.

וא"כ א"ש היטב נמי הא דתמהו ע"ד הראב"ד מסוגיא דפסחים דבעינן עובר לעשייתו, ובפרט הא דתמהנו מתשובת הרשב"א, דכיון דברכת קידושין היא רק ברכת השבח א"כ אינו קשור כלל לדינא דעובר לעשייתו דקאי על ברכת המצוות, דבצדקה אם היו מתקנים ברכה, הברכה היתה על גוף המצוה, וברכת המצוות פשיטא דלא שייך לברך לאחר מעשה המצוות, משא"כ בקידושין דזה ברכת השבח אפשר לברך גם לאחר מעשה הקידושין, ונפלא.

ובדרך אגב, אוסיף כאן דהנה הפרי מגדים (או"ח סי' תרצב א"א סק"א) דן מ"ט אין ברכה על מצות משלוח מנות בפורים: 'ומאי שנא דלא תיקנו ברכה עליה, היינו שאין מברכין אשר קדשנו במצוותיו וציוונו לשלוח מנות וכו', וה"ה מתנות וכו', וה"ה צדקה אין מברכין וכו', שהמצוה בשניהם שמא לא ירצה חבירו ועני לקבלם', עכ"ל הפרמ"ג.

ויש להקשות על דבריו כנ"ל, דיברך לאחר שיתן המשלוח מנות, וכדחזינן בדברי הראב"ד בקידושין, ובפרט להסוברים דטעם חיוב משלוח מנות הוא כדי להרבות אהבה ואחוה ורעות (בעל 'מנות הלוי' באסתר ט, טז; וכ"ה בב"ח סי' תרצה, ד"ה וצריך לשלוח, וכ"מ בריטב"א מגילה ז, ב),

(קד)

דיבורי אמונה אי השיב כת"ת

הנה שתיים שהלכו בדרך וסיפרו זה לזה סיפורי השגחה פרטית ואמונה, והשניים התחזקו באמונה בזכות זה, האם יקבלו ע"ז שכר כאילו למדו תורה באותה שעה.

תשובה: לא, רק כאילו עסקו במצוה^א.

ענפי חיים

בעיני ללמד עיקר מעיקרי הדת והאמונה יותר מכל אשר אלמדהו. פעם נכנסתי לאחד מגדולי וצדיקי דורנו (המשגיח דפוניבז') שליט"א, והראיתי לו דברי רמב"ם אלו, התרגש מזה באופן נפלא. כשעבר כמה שבועות אמר לי, פירוש המשנה לרמב"ם לא ירד מעל שולחני, וכל מי שנכנס אלי הראיתי לו דברי רמב"ם אלו, ע"כ.

וראיתי במוסף שב"ק (פסח תשס"ט, עמ' 36) שהובא בשם מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א: 'הגאון רבי יצחק הוטנר זצ"ל מסר, ששמע מעד נאמן שמרן הרב מבריסק זצ"ל כאשר נהרו אליו מקרוב ומרחוק לשוחח עמו בחידושי תורה, פעם היה מקבל ופעם היה דוחה. ואולם כשהנושא היה בענינים של אמונה, אף פעם לא דחה מרן הגר"י את השואל אלא קיבל בסבר פנים אחרות לגמרי ולא נתן לשואל להיפטר מלפניו עד שהיה בטוח שהוא הבין היטב את הענין עד בוריו'. וביאר שם מוח"ז שליט"א טעם הנהגה זו עפ"ד הרמב"ם הנ"ל, דיקר בעיני ללמד עיקר מעיקרי הדת והאמונה – יותר מכל אשר אלמדהו, ונפלא.

***

ויתכן דיש להוכיח מהא דאיתא בירושלמי (ברכות פ"ה ה"א), דאף אליהו לא נפטר מאלישע אלא מתוך דבר של תורה, ויהי המה הולכים הלך ודבר, במה היו עוסקין, ר' אחווא בר' זעירא אמר בקרית שמע היו עוסקין, היך מה

וכיו"ב, אבל אם לא קיבל המשלוח מנות משום שנאה וכעס שיש לו עליו – בזה מסתבר דלא יצא השולח יד"ח (ועי' בתשובת חתם סופר או"ח סי' קצו), וא"כ יש לחוש שמא לא יקבל חבריו מחמת כעס, וממילא לא יקיים המצוה כיון דליכא ריעות בשילוח זה, ולהכי לא תיקנו ברכה על זה, ויל"ד עוד בכ"ז, ואכ"מ].

קא. הנה דבר נורא כתב רבינו הרמב"ם זצ"ל בפירוש המשניות (ברכות פ"ט מ"ה) 'לולי אשר כוונתי כשיבא זכר דבר בענין האמונה לבאר בו מעט כי יקר בעיני ללמד עיקר מעיקרי הדת והאמונה יותר מכל אשר אלמדהו'.

וראיתי בספר 'פניני רבינו אבי עזרי' (עמ' קס) שכתב הגרמ"מ שולזינגר זצ"ל בתוך מכתבו: 'ושמעתי מת"ח יקר אחד שליט"א, שאמר כבוד מרן גאון עוזנו מאור עינינו רב רבנן מופת הדור ה'אבי עזרי' [שליט"א]: 'יותר מכל אשר אלמדהו' – היינו כל היד החזקה, וכל פירוש המשנה, וכל זה היה ה'אלמדהו' של הרמב"ם, כלומר כל התורה שבעל פה כולה, ועל זה כתב הרמב"ם ש'יקר בעיני ללמד עיקר מעיקר האמונה' יותר מכל זה... עכ"ד.

ובמוסף שב"ק (פ' שלח תשס"ז, עמ' 24) נדפס מפנקס בכת"י של הגה"צ רבי שמואל הומינר זצ"ל על המשגיח הגה"צ רבי יחזקאל לווינשטיין זצ"ל: 'סיון תשכ"ב. ראה מה שכותב רבנו הרמב"ם בסוף פרוש המשנה לברכות, יקר

ובאמת נראה דאין משם ראייה כלל, דהא ודאי שאם מדבר באמונה ומזכיר מאמרי חז"ל או פסוקים השייכים לאמונה – ודאי דחשיב ת"ת, ורק אם מדבר בענייני אמונה בלא שמזכיר שום מימרא או פסוק (כגון סיפור השגחה פרטית וכיו"ב), זה רק עוסק במצוה, וזה מותר ללמוד אפי' בתשעה בטב.

וע"ע בתנא דבי אליהו רבא (פ"ה): 'ואל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה כדי שיאמר זכור איש פלוני לטוב שזה ההלכה קבע ביד, שנאמר ויהי המה הולכים הלך ודבר ואין דבר אלא דברי תורה, שנאמר (ירמיה כג, כט) הלא כה דברי כאש נאם ה', וכשנשתלח מלאך אל אליהו ואל אלישע לסלק את אליהו מן העולם – בא ומצאן שהיו עוסקין בדברי תורה ולא היה יכול לשלוט בהם, חזר לפני הקב"ה ואמר רבש"ע הן עוסקין בד"ת ואיני יכול לשלוט בהן, שנאמר והנה רכב אש וסוסי אש ויפרידו בין שניהם ויעל אליהו, רכב אש – אלו דברי תורה נביאים וכתובים, וסוסי אש – אלו משנה הלכות ואגדות, ומה ת"ל ויפרידו בין שניהם – אלא שחזר המלאך ואמר לפני הקב"ה, רבש"ע, עשיתי לך קורת רוח בעולם, די הבזיון שבזיתי אותם, ודחפתי אותם אחד לכאן ואחד לכאן, לכן נאמר ויפרידו בין שניהם. מכאן אמרו, שני בני אדם שהולכין בדרך ועוסקין בתורה אין דבר רע יכול לשלוט בהן, ע"כ.

ועוד שמעתי להוכיח ממש"כ בנימוקי רידב"ז (פרשת תרומה, דף כד, ב): 'ושמעתי אומרים בשם הגאון רבי חיים ז"ל מוואלאזין, אשר מי שיש בו מינות לא יזכה לכיון לאמיתיה של תורה אפי' ענין אחד'. ולפי"ז שפיר י"ל דהעוסק בדברי אמונה (ומפקיע עי"ז מעצמו כל רגש מינות) חשיב כעוסק בד"ת, דמכלל לאו אתה שומע הן, שאם מתחזק באמונה – הרי רק עי"ז זוכה לתורה באמיתיה. אך אין ראי' דה"ז כעסק התורה ממש, אלא כהכשר לתורה.

דאמר ודברת בם. ר' יודה בן פזי אמר בבריאת עולם היו עוסקין, היך מה דאמר בדבר ה' שמים נעשו. ר' יודן בריה דר' אייבו אמר בנחמת ירושלים היו עוסקין, כמה דאמר דברו על לב ירושלם. ורבנן אמרין במרכבה היו עוסקין, היך מה דאת אמר והנה רכב אש וסוסי אש וגו' – עכ"ד הירושלמי.

והיינו דכל החכמים דרשו תיבת 'ודבר', דבזה נרמז ענין של 'דבר', והנה לכל השיטות – היינו עיקרי האמונה, דלי"א דהיינו קריאת שמע פשוט לפי שאומרים בו 'ה' אלוקינו ה' אחד', ולי"א שעסקו בבריאת העולם – הוא העיקר הראשון בי"ג עיקרים – שהבורא ית"ש הוא בורא ומנהיג לכל הברואים והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים, וגם לי"א דבנחמת ירושלים היו עוסקין – היא האמונה בגאולה ובמשיח צדקנו, שג"ז מעיקרי האמונה.

והנה אמרו חז"ל (תענית י, ב. סוטה מה, ב) 'שני תלמידי חכמים שמהלכים בדרך ואין ביניהן דברי תורה ראויין לישורף, שנאמר ויהי המה הולכים הלך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש ויפרדו בין שניהם', טעמא דאיכא דיבור, הא ליכא דיבור – ראויין לישורף'.

הרי חזינן דבעינן שידברו 'דברי תורה' בשביל שלא ישרפו, ומוכיחים כן מהאי קרא דאלישע ואליהו, והרי שם לרוב השיטות לא עסקו בתלמוד תורה ממש אלא בענייני אמונה – וכמו שנתבאר, ואעפ"כ דרשו חז"ל ע"ז דחשיב שיש ביניהן דברי תורה, והיא ראייה נפלאה.

אלא דיש לדחות עפמ"ש התוס' שם שדווקא אם מדברים בדברים בטלים אז ראויין לישורף באש, וא"כ י"ל דאמנם לא עוסקים בת"ת ממש, אבל סו"ס עוסקים באמונה. אך אין נראה לומר כן, דהרי הראיה והבסיס ליסוד זה הוא מהאי קרא, וע"כ דלמדה הגמ' דחשיב דעסקו בת"ת (או דס"ל לגמ' שעסקו ממש בת"ת).

בעוה"ר עוסקים אף בדברים בטלים, לכן ודאי עדיף לדבר בדברי אמונה היקרים והאהובים לפני המקום, וכבר כתב הרמב"ן בסו"פ בא כי עיקר בריאת העולם לא היתה אלא כדי שהבריות יודו לקב"ה ויאמרו בריותך אנחנו", עכ"ל.

והנה באבות (פ"ג מ"ז) תנן 'רבי שמעון אומר, המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר **מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה** - מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו, ובפשטות ה' מקום לומר שכוונתו בכך שאומר 'מה נאה אילן זה' ליהנות בעלמא ותו לא, ולכך ה"ז מתחייב בנפשו, אך יעויין שם ברע"ב מברטנורא שפירש בזה"ל: 'מה נאה אילן זה מה נאה ניר זה. הוא הדין לכל שיחה בטלה, אלא שדבר בהווה שדרך הולכי דרכים לדבר במה שרואים בעיניהם. **ויש אומרים, דאשמועינן רבותא דאע"ג דעל ידי כן הוא מברך ברוך שככה לו בעולמו, אעפ"כ מעלין עליו כאילו מתחייב בנפשו, מפני שהפסיק ממשנתו**, עכ"ל. הרי מבואר מזה דהגם שכוונתו לש"ש לברך ברכה ולראות פלאי הבריא, מ"מ כיון שהפסיק ממשנתו הרי זה מתחייב בנפשו. אך אין מכאן ראיה לנד"ד, דשם חמור טפי שכבר עוסק בתלמוד תורה שהוא כנגד כולם, אבל אם מלכתחילה עוסק בענייני אמונה וכיו"ב, אפשר דמעלתו גדולה ג"כ. אך עכ"פ חזינן דאינו אותו מעלה כמו ת"ת.

ואסיים במש"כ מרנא הגר"ח **מוולאז'ין** זיע"א בספה"ק 'נפש החיים' (ש"ד פ"ז) שכתב לגבי להפסיק מלימודו ולהרהר בדברי מוסר: 'ולזאת ראוי להאדם להכין עצמו כל עת קודם שיתחיל ללמוד להתחשב מעט עם קונו ית"ש בטהרת הלב ביראת ד' ולהטהר מעונותיו בהרהורי תשובה, כדי שיוכל להתקשר ולהתדבק בעת עסקו בתורה הקדושה בדיבורו ורצונו ית"ש... **וכן באמצע הלימוד הרשות נתונה להאדם להפסיק זמן מועט טרם יכבה מלבו יראתו ית"ש**

והעירני ידידי הרה"ג רבי **יוסף חיים אוהב ציון** שליט"א מדברי המ"ב (סי' פה סק"ה) דמותר לאדם להתבונן בבית הכסא בגודל שפלותו ושבסופו יחזור כולו להיות עפר רימה ותולעה ואין נאה לו הגאווה, דהרי דדברים אלו אינם דברי תורה. וצ"ל כנ"ל דבאמת כשאין בזה ציטוט ממארי חז"ל אינו ד"ת אלא רק כעוסק במצוה, ורק כשיש בתוך הדברים מאמרי חז"ל - אזי חשיב ד"ת.

***

והנה שאלתי שאלה זו קמיה הגאון רבי **אביגדר הלוי נבנצל** שליט"א וכתב לי '**אינני יודע איזה שער יקבלו אבל יקבלו שער**'. והגאון רבי **יוסף ליברמן** שליט"א (בעל 'משנת יוסף') כתב לי בזה"ל: 'בדבר שאלותיך השונות, א. האם שני אנשים שהולכים בדרך ומשוחחים ביניהם בענייני אמונה וסיפורי השגחה פרטית, ועי"ז התחזקו באמונה, האם מקבלים שער כאילו למדו באותה שעה. תשובה: **אין אנו כרשב"י וחבריו שתורתם קבע, כי אנו מדברים כמה דברים שאין בהם צורך, כש"כ אם עי"ז יתחזקו באמונה בה'**, הרי זה **כלומדים באמונה מתוך ספר**, עכ"ד.

והרה"ג רבי **מרדכי וייס** שליט"א העירני על דברי ה'משנת יוסף', וז"ל: 'במה שהשיב דהוי כלומדים באמונה מתוך ספר, לא ברירא לי מדוע אם זה מתוך ספר זה נחשב כודאי ד"ת, והלא הדבר תלוי מה כתוב בההוא ספר, אם מובאים שם דברי חז"ל או שאר דקדוקים מדברי הגמ' ושאר ספרים, אכן, גם כשמדברים בע"פ הוי כד"ת, שעיקרם ניתנו בע"פ, אך אם זה רק סיפורי מעשיות, אף אם כתובים בספר, איני רואה סיבה שיקרא ד"ת. כללו של דבר, אם דבריהם באמונה תלויים ועומדים במאמרי חז"ל, אז בין בספר ובין בע"פ הוי ד"ת. ואם זה רק סיפורים בעלמא, בין כך ובין כך לא הוי ד"ת. ואולי כוונתו שליט"א שאין אנו כרשב"י וחבריו העוסקים כל היום רק בלימוד, אלא

(קה)

דין הבכורות לעתיד לבוא

האם לעתיד לבוא שיבנה בית המקדש והבכורים יעבדו בבית המקדש, יהיה להם דין כהן רגיל (כגון אם יוכלו להיות כהנים גדולים).

תשובה: נזכה ונראה בס"ד ק.

ענפי חיים

(פיסקא צב), וכ"ה בילקוט שמעוני (פרשת תרומה, רמז שסד): 'כל מקום שנאמר לי הרי זה קיים לעולם ולעולמי עולמים, בזקנים.. בכהנים.. בלויים.. בישראל.. במלכים.. בארץ.. בבכורות - כי לי כל בכור (במדבר ח, יז), ע"כ. וכן מבואר במדרש רבה (ויקרא ב, ה) 'כל מקום שנאמר לי אינו זז לעולם לא בעולם הזה ולא לעולם הבא וכו', בבכורות כתיב 'כל לי כל בכור וכו', ע"כ (וע"ע במדבר רבה טו, יז, ובויקרא רבה ב, ב). הרי מבואר דעתידה עבודה שתחזור לבכורות, כיון שההבטחה שהבכורות יהיו להקב"ה נאמרה בלשון 'לי' וכל מקום שנאמר 'לי' הרי זה קיים לעולם ולעולמי עולמים [וכ"כ מרן שליט"א בטעמא דקרא (במדבר ג, יג)]. ואמנם אי"ז מקור ברור, דהרי עד כמה שמחמת חטא העגל נלקחה מהם, מנא לן דתשוב אליהם לאחר שיבא גואל צדק.

[ומקור הדבר דהעבודה נלקחה מהבכורות מחמת חטא העגל, הוא מפורש בחז"ל (במדבר רבה ד, ח), יעוי"ש, והובא גם ברש"י (במדבר ח, יז) 'כי לי כל בכור. שלי היו הבכורות בקו הדין, שהגנתי עליהם בין בכורי מצרים ולקחתי אותם לי עד שטעו בעגל, ועכשיו ואקח את הלויים. וכן כתב שוב (ג, יב) 'ואני הנה לקחתי את הלויים מתוך בני ישראל. שיהיו ישראל שוכרין אותן לשרות שלי. על ידי הבכורות זכיתי בהם ולקחתיים תמורתם, לפי שהיתה העבודה

שקיבל עליו קודם התחלת הלימוד, להתבונן מחדש עוד מעט ביראת ד', כמו שאמרו רז"ל (שבת לא, א) משל לאדם שאמר לשלוחו העלה לי כור של חטים לעליה כו', א"ל עירבת לי בהן קב חומטין (ארץ מלחה ומשמרת את הפירות מלהתליע, רש"י), אמר ליה לא, אמר ליה מוטב שלא העלית. וקאי על אמצע העסק בתבואות חכמת התורה, שראוי גם כן לערב בתוכו יראתו ית' כדי שתתקיים תלמודו בידו, עכ"ל קדשו, ויש להאריך בכ"ז, ואכמ"ל.

קב. ראשית כל אביא כאן מה שמצאתי בקונטרס 'עזרת אליעזר' עה"ת (פרשת במדבר) ששאל הרה"ג רבי **אליעזר קרביץ** שליט"א קמיה מרן שליט"א כעין שאלתי: 'באזה"ח בפרשת ויחי ובפרשת במדבר [הבאנו הדברים להלן] מבואר שהבכורים יעבדו לעתיד לבא בביהמ"ק. האם הבכורים יהיו קדושים כמו הכהנים, ויוכלו ליתן לבכורים עליה ראשונה בתורה כמו כהן, או רק לגבי עבודה בביהמ"ק יש לבכורים את הזכות לעבוד שם, אבל לא לגבי שאר דברים'. והשיבו מרן שליט"א **'נזכה ונראה'**, עכ"ד.

ונביא כאן תורף הדברים, במקור הדבר דלעתיד לבוא יחזרו הבכורות לעבודה (תורף הדברים הובאו בגליון 'תורת הקרבנות' גליון מג, מז), דהנה אחד המקורות לדבר הוא בספרי בפרשת בהעלותך

בבכורות, ע"כ במדרש הנזכר. והנה ידוע שניטלה העבודה מהבכורות בעון העגל, ולעתיד בתחיית המתים שעתיד מלך המשיח לבא עם האדם הראשון והאבות, כמאמר רבותינו [לא מצאתי, ועי' ב"מ פה, ב] שיחיה אותם ויבא עמם, תחזור העבודה גם בבכורות, משום שאז יתוקן עון העגל. ובזה נבוא לענין, וכך הוא, הן אמת שיש מקום לדון שמכר עשו את הבכורה בעבור שידע שממעשה העגל לא תהיה עבודה בבכורות כי אם לכהנים. וכיון שעתידה שתינטל העבודה מהבכורות עמד ומכרה מעכשיו וביזה אותה, אבל כיון שבתחיית המתים עתידה העבודה לחזור גם בבכורות, לא היה ראוי לבזותה ולמוכרה, אלא מוכרח שכפר עשו בתחיית המתים ולכך ביזה אותה, דאין סברא שהיה מודה בתחיית המתים שעתידה לחזור העבודה גם בבכורות וביזה אותה, לכן אמרו רז"ל 'ויבז עשו את הבכורה' שביזה עמה תחיית המתים, עכ"ד הנפלאים.

[ויש להעיר ע"ז, דמצינו בחז"ל דעשו ביזה את העבודה עצמה, יעוין ב"ר (סג, יג) ובמדב"ר (ד, ח), וכע"ז לשון רש"י שביזה עשו עבודתו של מקום (וחכ"א הראני דנבואת מלאכי שפותחת בחילוק בין אהבת ה' את יעקב לעומת שנאתו לעשו, ותוכן הנבואה הוא תוכחה לכהנים המבזים את עבודת הקרבנות בביהמ"ק), ומשמע שלא חפץ בזה כלל, וי"ל].

והנה לכל הנ"ל, דאף הבכורות יקריבו קרבנות לעת"ל, ראיתי מעירים דיפלא מאוד על מרנא הח"ח זיע"א שהזהיר וזירז בכר"כ מקומות על גודל נחיצות הענין שהכהנים ילמדו וידעו הלכות הקרבת הקרבנות, ולפלא גדול אמאי לא הזהיר אף את הבכורות (והרי ייסד ג"כ כולל שלם לכהנים, ואמאי לא ייסד כולל לבכורות). ויש שכתבו, דכיון דדבר זה לא מפורש להדיא בספרי, ובאמת יש מהאחרונים שפירשו דבריו הספרי באופן אחר, וכדלהלן בסמוך, ואין מקור לכל חידוש זה.

בבכורות, וכשחטאו בעגל נפסלו, והלויים שלא עבדו עבודה זרה נבחרו תחתיהם].

ועכ"פ, מצאנו מפורש שתחזור עבודה לבכורות - והובא בדברי רבינו האור החיים הק' בשני מקומות, האחד בפרשת ויחי (בראשית מט, כח), שכתב בזה"ל: 'ומה שאמר לראובן דברי קנטור שם צוה את הברכה, על דרך אומרים עתידה עבודה שתחזור לבכורות, וכפי זה כיון שקבע לו שם הבכורה עתיד הוא לעמוד לשרת לעתיד לבא ותמצא שהצדיקים צופים ומביטים על העתיד וכו'.

ושוב כתב כן בפרשת במדבר (במדבר ג, מה) בזה"ל: 'קח את הלויים תחת כל בכור בבני ישראל וכו' והיו לי הלויים אני ה'. הכונה במאמר אני ה', לומר שהגם שאמרו רבותינו ז"ל עתידה עבודה שתחזור לבכורות, לא ירדו הלויים מהיות לה', והוא אומרו והיו לי אני ה' כשם ששמי לעולם ועד כמו כן יהיו לי הלויים, עכ"ל קדשו.

וכן הביא הגה"ק מהר"י אייבשיץ זצ"ל ב'אהבת יונתן' עה"ת (בהפסרת פרשת אמור), יעו"ש, ושוב הראוני שכבר הביא כן רבנו בחיי (במדבר, שם) 'והיו לי הלויים אני ה'. הכוונה במאמר אני ה', לומר שהגם שאמרו ז"ל עתידה עבודה שתחזור לבכורות, לא ירדו הלויים מהיות לה', והוא אומרו והיו לי אני ה', כשם ששמי לעולם ועד, כמו כן יהיו לי הלויים, עכ"ד (וע"ע בדבריו בשמות לד, כ ובשמות לח, כא).

וראה דבר נפלא שכתב בספר 'סמוכים לעד' (לרבנו אליהו הכהן, פרשת תולדות), שם כתב לבאר מה שאחז"ל (ב"ר סג, יד): 'ויבז עשו את הבכורה, ומה ביזה עמה, א"ר לוי תחיית המתים ביזה עמה וכו'. דצ"ב מהיכן למדו חז"ל דבעבור שביזה את הבכורה, ביזה עמה ג"כ את תחיית המתים.

וביאר שם בזה"ל: 'אמנם נראה, בהיות שעד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה

כלל בבנין המקדש, וכדאיתא להדיא בזבחים (קז, ב) "א"ר יהושע שמעתי שהיו מקריבין אף על פי שאין בית", וסגי שייבנה המזבח לחוד, כמש"כ תוס' זבחים (ס, ב) ועוד.

היוצא מכל הנ"ל - דעבודת הכהונה שייך שפיר מיד כשיהיה מזבח, ומזבח אינו תלוי בבנין המקדש, ובנין המקדש יתכן ואינו תלוי בביאת משיח, וביאת משיח משמע מכמה חז"ל דס"ל דהיא תקופה לפני לעת"ל, ואשר לכן נראה פשוט כנ"ל דכל מה שנאמר על עבודה בבכורות, נשנית על תקופה דלעת"ל עת תיקון הבריא, עת ימלא ה' את פגימת הלבנה ויהיה אור הלבנה כאור החמה וכאור שבעת ימי בראשית.

עוד יש לדייק מדברי רבי בתענית (יז, א) "אומר אני דכהנים אסורים לשנות יין לעולם" ועי' רש"י שם "דשמא יבנה ביהמ"ק ותכבד העבודה ויהיה זה הכהן צריך לעבוד". ולא אמר כ"ז רבי רק על כהנים ועל בכורים לא חייש כלל, וע"כ כנ"ל. ודו"ק, עכ"ד מו"ז שליט"א.

והנה מפורסם בבי מדרשא בשם מרנא הגרי"ז **הלוי מבריסק** זצ"ל (הובא בשיעורי משמור הלוי זבחים טז, א ובספר פנינים ואגרות משמור הלוי ח"ה סי' טז): 'שלא נאמר דבר כזה בחז"ל ולא יתכן שתחזור העבודה לבכורות'. והוא פלא מהא דאתינן לעיל מחז"ל בספרי פרשת בהעלותך הנ"ל, ובאמת יש שפירשו דברי הספרי באופן אחר, וכדלהלן בסמוך, ולדבריהם אין מקור להאי חידושא. וע"כ יתכן שעורר הח"ח רק את הכהנים והלויים שהם לכו"ע יעבדו והם ודאי צריכים להיות מוכנים, ואה"נ יתכן דלגוף הנידון גם הח"ח מודה שהבכורות יעבדו. ובאמת שגם הרמב"ם לא הזכיר דבר זה, וראיתי למרן בעל איילת השחר זצ"ל (שמות ל, לא) שהעיר דב"ז: '...הרמב"ם כתב את כל הלכות העבודה לכהנים וללויים ולא מזכיר מענין

והגאון רבי **אברהם צבי הכהן שליט"א** (רב דקה"ח שיכון ה', ב"ב) כתב ל': 'מנלן שיהיה מיד בימות המשיח ובנין ביהמ"ק. בפשטות להרמב"ם הל' מלכים פי"ב, כשמואל ברכות לד, אין בין ימות המשיח וכו' אלא שעבוד מלכיות בלבד, וכל היעודים יתקיימו מאוחר יותר, ועי"ש ה"ג, ע"כ.

ומו"ז הגאון רבי **רפאל איסר יהודה מלין שליט"א** (ראש ישיבת כנסת יהודה, ירושלים) כתב לי בזה"ל: 'הנה לא אתפרש לך בדברי רבינו בחיי, אהב"י ואוה"ח - באיזה תקופה עתידה העבודה לחזור לבכורות. ובפשוטו זה יהיה רק בתקופה דלעת"ל עת יהיה תיקון הבריא הכללי, וכנבואת ישעיה י"א "וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבו וגו'. והנה שמואל ס"ל בברכות (לד, ב) דאין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד, שנאמר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. ובפשוטו לדעת שמואל לא יתקיימו אז כלל ייעודי הנביאים דלעת"ל.

ודעת רב אחא בירושלמי מעש"ש פ"ה ה"ב, דביהמ"ק ייבנה לפני שיכונן מלכות בית דוד, וז"ל שם, "אמר רבי אחא זאת אומרת שבית המקדש עתיד להיבנות קודם למלכות בית דוד". וע"ע בראשית רבה פ' תולדות פרשה סד דבימי ריב"ח גזרה מלכות הרשעה שיבנה בית המקדש ע"ש. ואף אם לא יהיו לנו עדיין מי חטאת להיטירה מ"מ טומאה הותרה בציבור. ויהיה נוגע הקרבת הקרבנות.

ואפילו אי נמא דבנין ביהמ"ק וימות משיח יהיו כחדא, מ"מ ימות משיח ובנין בית המקדש היא תקופה שלפני לעתיד לבוא. כדאיתא בשבת (קג, ב) "במתניתא תנא ותאכל - בעולם הזה, ותשבע - לימות המשיח, ותותר - לעתיד לבא". וכן הוא בירושלמי ברכות פ"ב ה"ד, "אהבתי כי ישמע ה' את קולי לימות המשיח וכו' אלי אתה ואודך לעתיד לבוא".

ובר מן דין, הלא עבודת הקרבנות אינה תלויה

בכורי פטר רחם יחזרו, דהא דרשינן כל מקום שנאמר 'לי', והוא מבכורות מצרים, וכדכתיב (במדבר ח, יז) 'כי לי כל בכור וגו', ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי אותם לי'. אבל באוה"ח בבראשית (שם) נראה להדיא דהעבודה תחזור אף לבכורות שהיו לפני יציאת מצרים שלא הוקדשו (ויהיו רק כשרים לעבודה), דהא כתב שם כן על ראובן שיעקב כשבירכו קבע לו בכורה (אע"פ שהיה צריך להפסידה, כ"נ מהתם), ועתיד הוא לעמוד ולשרת ע"ד אמרם עתידה עבודה וכו', והא ראובן דאף שהיה פטר רחם, אבל לא התקדש במכת בכורות שהיתה לאחר פטירתו, ומהיכי תיתי שתחזור אליו הבכורה.

[וע"כ יש שהכריחו דהאוה"ח לא הוציא דבריו מהספרי הנ"ל, וכנראה שהיה לפניו באיזה מקום חז"ל עם לשון כזו, ונהיך דקאי על כל בכור שהיה כשר להקריב עד שהוקם המשכן, ואף שלנו לא נתגלה מקומו, מ"מ נאמן לנו בעל האוה"ח דאית כזה חז"ל, וכמו שידוע מהגר"א (בתיקוני הזוהר, תיקון כא, דף מד) דיש שמונים מדרשים, וכנרמז בקרא דשיר השירים (ו, ח) 'ושמונים פילגשים', ור"א בן הגר"א מביא שמותם בחיבורו 'רב פעלים', וכידוע שהרבה אבדו במשך השנים, היו הרבה מגדולי הדורות שהיו להם חלק וכבעל הילקוט שמעוני ועוד, ולא יפלא דלרבינו האוה"ח הק' היה חלק ממדרשים אלה בכת"י וכדו'].

והנה לפי"ד האוה"ח דאף בכורות שלא התקדשו בפטר רחם יעבדו בביהמ"ק לעת"ל, ראיתי לחכ"א שכתב שיתכן ואף גר בכור יוכל לעבוד, דנהי דאין בו קדושת פטר רחם לענין פדיון, מ"מ אית ליה חשיבות של בכור. וכתב דאולי זהו המכוון בקרא דישעיה (סו, כא) 'וגם מהם אקח לכהנים לוים אמר השם', ורש"י ז"ל שם נדחק לפרש, ולהנ"ל י"ל דקאי על בכורות העמים שיתגירו. וע"ע להגרי"ח סופר שליט"א בס' מנוחת שלום (ח"ב סי' יב) שהאריך לדון בכל ענין זה, ואכמ"ל.

חזרת העבודה לבכורות, ומשמע דלא סבירא ליה כן. (ועי' מה שכתבנו בזה לקמן שאלה קמז, דיתכן ואין ראייה מהשמשות הרמב"ם).

[וע"ע שם באיילת השחר שכתב לבאר מה דכתיב על שמן המשחה 'יהיה זה לי לדורותיכם' (שם), ופירש"י דמכאן למדו רבותינו לומר שכולו קיים לעתיד לבוא. והעיר מרן הגראי"ל זצ"ל דלא מפורש ברש"י מה יעשו עם שמן המשחה לעתיד. וכתב דאולי מלך המשיח יצטרך משיחה (עי' מנ"ח מצוה קז). וכתב שם דלפי"ד האוה"ח דעתידה עבודה שתחזור לבכורות, י"ל שהם יצטרכו משיחה. וע"ז סיים דמהשמשות הרמב"ם משמע דלא ס"ל שתחזור עבודה לבכורות, עיי"ש].

ויש שפירשו דכוונת הספרי דהרי זה קיים לעולם ולעולמי עולמים דכתיב בבכור, היינו על פדיון הבן, כמבואר בדברי הנצי"ב על הספרי שם, יעו"ש [וזה חידוש דמנלן דזה תליא בקדושה. אמנם גם א"נ דתליא בקדושה וכלשון הפסוק (במדבר ג, יג) 'הקדשתי אותם לי', מ"מ אכתי י"ל דמהיכי תיתי שיפקע אחד מחיובי התורה עד שהוצרכה התורה לומר דיהא קיים לעולם ולעולמי עולמים, ויל"ע בזה].

ועיין במשמר הלוי (זבחים שם, אות ט) שכתב לדון אם דווקא בכור פטר רחם, או גם כל בכור לאביו. וכתב דבאמת יש שני דינים, דין כשרות, ודין חיוב, דיש דין כשרות להקרבה, והוא שכל אחד שיש לו שם בכורה, ואפי' בחשיבות בעלמא, ואינו חייב. אבל יש דין חיוב הקרבה, ובזה חייבים רק בכורות פטר רחם שקנאם הקב"ה במכת בכורות במצרים ע"י הצלתם, ורק הם הוחלפו בלויים. ויל"ע לעתיד לבא שתחזור עבודה, האם תחזור לכל מי שיש לו שם בכור (עכ"פ לענין כשרות העבודה), או רק לבכורות פטר רחם שקנאם הקב"ה במכת בכורות.

והנה אם המקור הוא מהספרי הנ"ל, נראה דרק

(קו)

להצביע על אדם – אם יש בזה משום לשה"ר

הנה ראיתי שמרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל פסק (שו"ת קובץ תשובות ח"ב, סימן כ אות ה) שכשראובן עושה מעשה מגונה, ולוי מראה לשמעון שיראה בעצמו מה הוא עושה, מותר הדבר.

ונסתפקתי מה טעם ההיתר, האם משום ששמעון בעצמו בלאו הכי רואה בן (או יראה בן), או דלמא משום שבכך ראובן עושה בן ברבים מראה שלא אכפת ליה (ואיהו דאזיק אנפשיה, וזה תלוי אם שרי לדבר לשה"ר כשנותן לו רשות לדבר עליו).

ונפק"מ כגון שרב גוער בתלמידו, והוא מראה לו בן, אז אי משום לישנא קמא זה לכא' שייך, ויהיה שרי כיון ששמעון רואה בן בעצמו, אבל ללישנא בתרא אולי לא שייך כיוון שאי"ז מרצונו של ראובן. (ואכן, בסתר, לשני הטעמים לכא' יהיה אסור, כיון שלא רואה זאת בעצמו וגם מקפיד שלא יראהו).

מה נראה לדעת מרן שליט"א טעם ההיתר.
תשובה: ידעו לדוננו.

ענפי חיים

הכהנים, עד שנלקחה מהם בחטא העגל, אבל עתה שהחזירו להם, הם קודמים לכהן, או ששניהם שווים ויקדים איזה שרוצה. תשובה: שניהם שווין.

עוד שאל: 'מצינו בתורה בפרשת שמני שכהנים אסורים בשתיית יין ועוד דינים. מעתה יש לעיין לפי האוה"ח בפרשת במדבר שלעת"ל כשיבנה ביהמ"ק במהרה, והבכורים יחזרו לעבוד בביהמ"ק, האם כל הדינים שנאסרו לכהנים, יאסר גם על הבכורים, שיאסר להם לשתות יין וכל שאר הדינים של כהנים. תשובה: כן, ע"כ מהספר הנ"ל.

קנ. הנה ז"ל מרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל בקובץ תשובות (שם), כפי שנשאל שם מהגאון רבי משה ויא שליט"א: "ראובן עושה מעשה

***

ואביא בזה כמה שאלות ששאל בקונטרס 'עזרת אליעזר' להרה"ג רבי אליעזר קרביץ שליט"א קמיה מרן שליט"א בעניינים אלו: 'האוה"ח הק' בפרשת במדבר מביא שהבכורים יחזרו לעבוד בבית המקדש, האם יצטרכו לקיים בהם וקדשתו כמו אצל כהנים, כי יזכו ללחם אלוקים הם מקריבים. תשובה: כן. ועוד שאל: 'הרב שליט"א כתב לי תירוץ שלעת"ל שהבכורים יחזרו לעבוד בביהמ"ק לפי האוה"ח הק', א"כ יצטרכו לקיים גם בהם וקדשתו כמו בכהנים, כי יתקיים בהם הענין של לחם אלוקים הוא מקריב. לפי"ז יש לעיין כיצד יהא הדין באופן שיהיו בכור וכהן ביחד, את מי יצטרכו להקדים מצד וקדשתו, האם את הבכורים, שהרי הם עבדו ראשונים בביהמ"ק עוד לפני

לא נתקבל הגנאי בעיני השומעים - עבר באיסור לשה"ר.

[והנה הח"ח (כלל א סק"ד) כתב דלהראות כתב חברו לשני שע"ז מתגנה אסור, ובחוט שני (לשה"ר עמ' שז) כ' עפי"ז דה"ה להראות לחברו ספר שע"ז נראה שאינו ת"ח. אך הגר"ש רוזנר זצ"ל בשו"ת לחפץ בחיים (ח"ב סי' כג) כ' דדוקא במכתב שהכותב לא הי' ע"ד שיפרסמו, משא"כ בספרו - איהו דאזיק אנפשיה, וידע שמפרסם ספרו ברבים, ותלוי לכאור' בהנ"ל].

והנה נפק"מ איכא בין ביאור קמא (דשמעון בלא"ה היה רואה) לבין ביאור בתרא (דאיהו דאזיק אנפשיה), וכגון שרב גוער בתלמידו, וראובן מראה לשמעון כן, דללישנ"ק הכ"נ נימא דשמעון בלא"ה היה רואה, אבל ללישנ"ב - י"ל דלוי לא אזיק נפשיה, דהא רבו הוא דבא וגער בו לעיני כולם, ואי"ז מרצונו של לוי, וא"כ יהא אסור להראותו.

והנה, לכאור' בגוונא שמראה לשמעון מה שלוי עושה בסתר (כגון שמוליכו למקום אחד ומראהו), יש לדון דבודאי יהא אסור, כיון דגם לא היה שמעון רואה זאת מעצמו, וגם לוי לא אזיק נפשיה, דהא עשה זאת במקום סתר. וראה להלן בסוף הדברים שהבאנו מש"כ לי מו"ז שליט"א דהגריש"א לא חילק בזה, וברור דבכל גונוי ליכא לישינא בישא.

והנה בתשובת מרן שליט"א דידעו לדונו, בפשטות כוונתו ד'טובים השנים מן האחד' (קהלת ד, ט), ועל ידי ששניים יראו מעשה זה - ידעו לדונו לכף זכות. וזהו חידוש, דנראה דסבירא ליה ששניים שיראו יוכלו לדונו לכף זכות, וצ"ב וכי מותר לשניים לדבר לשה"ר משום שידעו על ידי זה לדונו לכף זכות, ובמקרה של ספק - אמרי' ספק דאורייתא לחומרא, ובאמת בח"ח בכלל ה' סק"א מוכח דגם שניים היודעים לשה"ר, אסור להם להמשיך ולשוחח על כך (לכאור' גם בלי שמתווסף

ולוי מראה לשמעון שיראה בעצמו את המעשה המגונה של ראובן (שילמד להמנע מזה, או אפילו לא כדי שילמד) האם יש בזה משום איסור לה"ר או לא, ע"כ.

וע"ז השיב מרן זצ"ל: **אם לוי מראה לשמעון את המעשה בשעה שראובן עושה ושמעון בעצמו רואה את הדבר, אין בזה משום לשה"ר, עכ"ל.**

והנה יש לדון מ"ט התיר מרן זצוק"ל הנ"ל, ולשון התשובה **"ושמעון בעצמו רואה את הדבר"** מורה קצת - דכיון דבלאו הכי היה רואה שמעון את מעשה לוי, אין בזה משום לשה"ר. אך זה פלא, דאם שמעון בעצמו רואה כעת הדבר בעצמו, למה חברו מראה לו, וע"כ מדובר שחברו עדיין לא רואה והוא זה שמראה לו, רק דבלא"ה חברו היה רואה ג"כ. וצ"ע.

והנה הגאון רבי **ישראל וינמן שליט"א** (בעמח"ס 'משנת ישראל', ומו"צ במשמרת השלום) כתב לי בזה"ל: **'נראה ביאור דבריו הקדושים, כי איהו [דהיינו מי שעושה דבר מגונה במקום שאפשר לראות] אזיק אנפשיה, ודו"ק, עכ"ד.**

ושוב זכיתי וקיבלתי תשובה מחתנא דבי נשיאה, מוח"ז מרן הגר"י **זילברשטיין שליט"א**, וכתב לי בזה"ל: **'תפוס לשון אחרון, איהו דאזיק אנפשיה, שעושה זאת באופן שהוא יראה, מראה שאינו מקפיד על כך, עכ"ל.**

הרי דלשיטתם טעם הדבר משום שהוא עושה כאן ברבים, במקום שבלאו הכי כולם רואים, ומראה שאינו מקפיד על כך.

אך הנה זה תלוי מי שרי לאדם ליתן רשות לחברו לדבר עליו לשה"ר, דבח"ח (כלל ד סק"ג) כתב: **'דכיון שגילה דעתו שאינו חושש ללעז הבריות שוב אין אנו צריכין כלל לחוש לזה, אך זה יש לדחות, דהכא כיון שאנו עושין מעשה בידים לספר גנותו ולרשום כנ"ל אפשר דאסור וכו' (וכ"מ בכלל ב סקכ"ח), וביאורו"ד עפ"מ שייסד הח"ח (כלל ג סק"ז) שאת עצם דיבור הגנאי על השני לא רצתה התורה, ולכן כ' שם שאפי' אם**

בשום דבר מגונה. ובישעיה (לג, טו) ועוצם עיניו מראות ברע, וברד"ק שם פי' דהיינו על כל דבר רע, ובב"ב נ"ז ב' מב' שהוא ממידת חסידות. ובתרגום ירושלמי (בראשית מט, יב) שיבח למלך המשיח שלא ראה בשפיכות דם נקי, וגם שמכניס עצמו לנסיון שמא יספר אח"כ דב"ז לאחרים, ושמא לא יקיים כראוי מצות תוכחה, ולדון לכף זכות, ולהתכבד בקלון חברו.

וע"ע בס' מאיר עיני ישראל (ח"ב עמ' 326) שלחשוב דברי גנאי על חברו בלבו איב"ז משום לשה"ר, רק עליו לדון לכפ"ז. והגר"ש הומינר זצ"ל בעיקרי דינים (כלל ג הע' 2) הביא משו"ע הגר"ז דאסור מדברי קבלה לחשוב ברעת חברו. ובאמת בס' התניא נדפס אגרת שכתב בעל שו"ע הגר"ז, וז"ל 'וע"כ אהובי ידידי נא ונא לטרוח בכל לב ונפש לתקוע אהבת רעהו בלבו, ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם כתיב ולא תעלה על לב לעולם ואם תעלה יהדפנה מלבו כהנודף עשן וכמו מחשבת ע"ז ממש, כי גדולה לה"ר כנגד ע"ז וג"ע וש"ד. ואם בדבור כך כו' וכבר נודע לכל חכם לב יתרון הכשר המחשבה על הדבור הן לטוב והן למוטב', עכ"ד.

ושב שלחתי השאלה הנ"ל קמיה מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א, והשיבני דדעתו לאסור להראות באצבעו לחבירו שפלוני עושה מעשה מגונה, דהוי לשון הרע ברמז.

***

והנה זכיתי והדברים הנ"ל שכתבתי נדפסו בגליון 'עומקא דפרשה' (פ' תזריע מצורע תש"פ), וכאן נוספו כמה וכמה דברים. וגם אח"ז שלח לי מו"ז הגאון רבי רפאל איסר יהודה מלין שליט"א (ראש ישיבת כנסת יהודה, ירושלים) דברים יקרים בכ"ז, וז"ל: "הנה פסקו של הגריש"א ברור וקילורין לעינים. ולענ"ד לא ירדו לכוונת דבריו. ואקדים, דכל פסקי מדודים ושקולים

גנאי על האדם המדובר, דאל"כ פשיטא, ואמאי לא נימא שע"י ששניהם יודעים מזה כבר, ומדברים ע"ז, אולי אחד ידונו לכף זכות. ומו"ז שליט"א כתב לי דודאי אי"ז כוונת מרן שליט"א, ופשוט דאי"כ משום לה"ר, ולא בא אלא להתייחס דמו"מ למה לא נחשב מעשה שאינו הגון. וראה להלן בסוף הדברים מש"כ לי באריכות.

והנה שוב מצאתי בס' אריה שאג (תשובה רעב, עמ' תרצז) שנשאל מרן שליט"א בזה"ל: 'ראובן שמראה לשמעון את לוי בשעה שגונב, האם עובר על לשון הרע', והשיב 'לא [אולי יציל]', עכ"ד. ומדבריו גם נראה דהטעם דמותר הוא מפני דיש כאן תועלת שאולי שמעון יציל את הממון, וכנראה שזו כוונת מרן שליט"א גם כאן - שידעו לדונן, שיציל מהגנות, ע"י שיפרש לכף זכות, וצ"ע.

ובתשובתו השניה דמרן שליט"א אם אפשר לסמוך ע"ז למעשה, וכתב דהכל לפי הענין, נראה דלשיטתייהו אזיל, דהא לב' הביאורים הראשונים נראה כמו שכתבנו, דאם עושה בסתר אין שום היתר, אבל כיון שטעם ההיתר משום שידעו לדונן, א"כ גם כשלי עושה כן בסתר - לפי הענין - מותר הדבר.

ובאמת נראה עוד, כי דברי הגריש"א הם מעיקרא דדינא דאיסור לשה"ר, אך ודאי דראוי להחמיר מצד 'ואהבת לרעך כמוך' (ויקרא, י"ט, י"ח), וג"כ מצד מאמרם ז"ל (שבת ל"א א') מאי דעלך סני לחברך לא תעביד. וכן אמר לי הגר"מ וי"א שליט"א (השואל למרן הגריש"א) דלשון השאלה והתשובה, הייתה מעיקר דין איסור לשה"ר, ופשיטא דראוי שלא לעשות כן.

ושו"מ בגליון 'עומקא דפרשה' (פ' דברים תשע"א, גליון קנד) שכתב שם חכ"א דטוב עוד להחמיר שלא לראות מעשה גנאי של חברו, וכבקשת דהע"ה (תהלים קיט, לז) העבר עיני מראות שוא, וכ"כ בתומר דבורה (פ"ב) שלא יסתכל בעיניו

לישנא בישא.

'וכמו"כ הוצרך הח"ח להוכיח (בכלל ג' סעיף ד' וה') מהירושלמי דחובצא, דלה"ר 'בצנעה' הוי לשה"ר. ותקשי לך דהלא כבר פסק בסוף כלל א' דכל רמז הוי לה"ר, וא"כ מאי שנא 'צנעה' מ'רמז'. ומוכח כנ"ל, דאף אם מרמז וקורץ בעיניו מיחשב כ'דיבור', עדיין י"ל דבכה"ג דחובצא לא חשיב 'דיבור' של לה"ר. דהרי סה"כ הזכיר מאכל מסוים ולזה הוכיח הח"ח דמ"מ הוי לה"ר בצנעה, ומשום דחובצא יש בה ב' משמעויות ואשר לכן נחשב 'דיבור' של לישנא בישא ומיקרי לה"ר בצנעה. ודו"ק.

'זה גם יסוד דברי הח"ח (כלל ט' סעיף א') ד"שתקו מפלוני איני רוצה להודיע...". אי"ז לה"ר, רק בדרגת אבק לה"ר [ע"ש באמ"ח סק"ב], אף דלכאור' ממ"נ כל א' מבין דיש כאן איזהו גנאי. אלא מוכח כנ"ל, דכל שלא אמר 'דיבור' או 'רמז' מפורש, אלא שע"י צורת התחמקותו יכולים להסיק ולהבין דבר מתוך דבר, כל כה"ג אי"ז 'דיבור' של לה"ר אלא אבק לה"ר לבד.

'זהו כללא דאיסור לה"ר, וזהו תורף פסקו של הגריש"א, דכיון שלא הטעין לוי לשמעון שום דיבור רע על ראובן, אלא הראה לו להסתכל בעצמו, אין כאן 'לישנא בישא' ודו"ק.

'אמנם הן ודאי דיש לפנינו סוגיא דמידות רעות, ומצוה דואהבת לרעך כמוך, ומצוה דוהלכת בדרכיו מה הוא רחום וכו', אלא דע"ז לא נשאל ולא נכנס לזה. ובודאי הכל תלוי לפי הענין. וכדברי הגר"ח ק שליט"א. ופשוט', עכ"ד היקרים של מו"ז שליט"א.

וכמונה מעות. והיות בשאלת הרב ויא לא פירט אם עובדא זו היתה בצנעה או בפרהסיא - ובתשובתו הרמתה של הגריש"א, ג"כ לא ראה שום צורך לסייג דבריו, שמע מינה בלי ספק דלא ס"ל שום נפקותא בזה. והן בצנעה כגון שעשה מאחורי הגדר, הן בפרסהיא, ההלכה ברורה כשמלה, דאיב"ז משום לה"ר. וממילא אין מקום לחקירתך ולמה שהשיבוך.

'ואציע לפניך יסוד הדברים. 'איסור לה"ר' הוא כל' הרמב"ם פ"ז דיעות [מהירושלמי פ"א פאה], "לא תלך רכיל, כרוכל הטוען דברים מזה לזה", כלומר טוען קודם לעצמו ואח"כ מעביר לחבירו. והרוכל בתווך טוען מזה ומטעין לזה. זה תורף לאו דלה"ר.

'והיינו דכל ידיעתו של המקבל הוא אך ורק ע"י דברים שנמסרו לו ע"י המספר, ולא ע"י שגרם לו לראות בעצמו. לישנא בישא הוא 'לשון ודיבור' רע/גנאי/ודופי. וע"י שמוסר "דיבור" כזה לאחר, עבר על לאו זו. ואשר לכן כל סוג "מסירת דברים" שאינן ע"י דיבור ישיר וכגון בכתב או רמז, הוצרך הח"ח (כלל א' סעיף ח') להוכיח דזה לה"ר.

'ואילו קס"ד דכל גדר דלה"ר הוא דגורם להשני 'לדעת' [ולכן קס"ד לך דה"ה במראה לן] - ל"ה הח"ח צריך לחדש ולהוכיח דגם כתיבה וגם רמז, דמה לי איך מיידע לו. ועל כרחן מוכח כנ"ל דהלאו אינו מה שגורם לשני לדעת אלא ד'מטעין' לו ע"י דיבורו גנאי ודופי. ואשר לכן בעי לאוכוחי דגם 'דיבור' ע"י כתב ורמז מיקרי

(קז)

בהנ"ל

והאם אפשר לסמוך ע"ז למעשה (גם כשעושה כן בסתר).

תשובה: לפי הענין.

(קה)

לבישת כובע וכיפה יחדיו

האם כשמכניס כיפתו בכובעו ולובשו, נחשב לובש ב' מלבושים דקשה לשכחה.

תשובה: לא.

עניפי חיים

לשכחה, ולכן לא יפה עושים אותם שלובשים הכובע של על גבי הראש שהוא אדום הנקרא פ'יס בתוך הכובע הגדול בוניטה וכדומה להם לפי מנהגו ללובשם זה בתוך זה, כי גם זה גורם לשכחה והוא ברור. רוח חיים אות א", עכ"ד.

ומסברא היה מקום לדון לפי"ז דכ"ז דווקא כשאין אויר המקיף שמבטל הקליפות, וזה דווקא אם הבגדים צמודים זה לזה ואז אין אויר המקיף, אבל אם יש מרחק - אין חשש. ובנד"ד בכובע וכיפה שבד"כ אינם צמודים, דלמא אין חשש. ויתכן שהדבר תלוי במציאות, וכן שמעתי מחכ"א דיתכן והכובע עליו דיבר הגר"ח פלאג'י זצ"ל היה כובע כמנהגם בימים ובמקומות ההם, שהיה כמין צעיף מגולגל, וממילא לא היה שום רווח אויר בין שני הכובעים, וגם חשיב 'מלבוש' שהגוף 'מלובש' ומעוטף' בו ממש, אבל בכובע וכיפה המצויים בזמננו, שיש רווח אויר ביניהם, וגם אינו חשיב ממש 'מלבוש' אלא זה רק 'מונח' על הגוף

קד. הנה מקור הדבר הוא במשנ"ב (סי' ב סק"ב) 'המניח מלבושיו מראשותיו משכח לימודו, ואפשר אם מניח דבר אחר המפסיק בין ראשו לבגדיו אין קפדיא. וכן יזהר מללבוש ב' מלבושים יחד בפ"א כי קשה לשכחה', עכ"ד.

וראה בכף החיים (סק"ז) שכתב טעם לדבר זה ע"פ קבלה, וז"ל: 'יזהר שאין ללבוש ב' מלבושים ביחד כי קשה לשכחה, שער הכוונות בדרוש ברכת השחר, והביאו מג"א ס"ק ג'. והטעם מבואר בשער הכוונות כי לכל לבוש ולבוש יש בחינת אור מקיף והמחבר ב' מלבושיו ולובשם ביחד אינו נותן מקום לאור המקיף ליכנס תוך ב' המלבושים יחד ולהקיף בין כל לבוש ולבוש ועל ידי כן אין הקליפות נדחות משם ונודע שאין השכחה מצויה אלא מצד הקליפות עי"ש'.

וכתב שם עוד בשם הגר"ח פלאג'י זצ"ל בספרו 'רוח חיים': 'ונראה לומר דהוא הדין נמי אם לובש ב' כובעים זה בתוך זה יש לחוש לטעם זה דקשה

כיסוי מפלסטיק על הנעליים מפני הגשמים) נחשב ב' מלבושים, ולא עיינתי בפנים ולכא' הספק כי הערדליים טפילות לנעליים וחשיב כמלבוש אחד. ויתכן עוד דכובע וכיפה שרק מניחו על ראשו לא חשיב לבישה ולא אמרו אלא בלבוש שני מלבושים כאחד. ונ"מ לב' כיפות דלטעם ראשון יש בו משום קשה לשכחה, עכ"ד.

וכן שמעתי מידידי הרה"ג רבי אברהם חיים שצ'יגל שליט"א (בעמח"ס דולה ומשקה וש"ס) שראה בעצמו את מרן ראש הישיבה הגראמ"מ שך זצ"ל שהיה נוהג כן פעמים הרבה, שהי' מכניס הכיפה לתוך הכובע - ולובשם יחד, ולא חשש לקשה לשכחה.

***

וע"ע במה שכתב ידידי הרה"ג רבי משה חליהו שליט"א לידידי הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א (גם אני אודך ח"ו, סי' ב) אם בלבישת נעל ימין ועל שמאל בבת אחת איכא למיחש, וכתב דלפי דברי הכה"ח א"כ בב' מלבושים שאינם זה על זה אין חשש שיתבטל אור המקיף, אין חשש. רק דסו"ס מדין לבישת נעל ימין קודם נעל שמאל אין לעשות כן אלא יעשה כסדר המבואר בשו"ע (סי' ב ס"ד), ע"ש. [וע"ע בערוה"ש סי' ב ס"ו שכתב דבמנעלים אין חשש, ובשו"ת ציץ אליעזר ח"ו סי' יב, וע"ע בס' מראות יחזקאל עמ' א שהשיב הגר"י ראטה זצ"ל דנעלי גשם שייכים למנעלים ונחשבים כבגד אחד, ולפיכך אפשר ללבשם בבת אחת].

ודבר פלא ראיתי בס' 'ארחות הרב וראש הישיבה' על הגרמ"פ שיינברג זצ"ל (עמ' פ): 'ציציותיו של מרן זצ"ל היו מחוברות ע"י סיכות ביטחון, כל חבילה כעשרים וחמשה במספר, ולבש את כולם יחדיו בחבילה אחת, ולא חשש בזה למש"כ בהלכה (משנ"ב סי' ב סק"ב) וכן יזהר מלבוש ב' מלבושים יחד בפעם אחת, ואיני יודע טעמו של דבר'.

דלמא אין חשש, ולכן ס"ל למרן שליט"א דמותר.

וכן כתב לי הרה"ג רבי מרדכי וייס שליט"א (ר"מ ישיבת באר החיים, מודיעין עילית): 'בענין לבישת כובע עם כיפה, לענ"ד אינו דומה כלל למלבוש, שהרי הכובע הוא לא לבוש על הראש, אלא נתון מעליו, ואינו דומה לחולצה ושאר בגדים, ואפי' למנעלים הנתונים בתוך הרגל, לעומת הכובע המונח על הראש גרידא, ודווקא אצל הבן איש חי, שכפי הנראה בתמונות הכובע היה ממש לבוש על ראשו, בכה"ג מיקרי שני מלבושים, ואפילו הכף החיים, אף הוא היה נתון עם כעין תרבוש על הראש, והיה ממש לבוש בו, ובכה"ג אכן יש מקום לחשוש לשני מלבושים, עכ"ד'.

והנה יעוי' בס' שמירת הגוף והנפש (סי' סט) שהביא מהאשל אברהם שכתב, דלבישת טלית גדול על הראש יחד עם כפה על הראש מותר משום דהטלית רובו מלבוש בלא"ה על הגוף כבר, עכ"ד. (וע"ש דהביא כמה פוסקים דפליגי ע"ז), ועכ"פ חזינו דבלא טעם זה דרובו מלבוש כבר היה חשש בכה"ג, וא"כ לפי"ז בכובע וכיפה ג"כ יש לחשוש. (ולחילוק הנ"ל דכובע אינו מלבוש אלא רק מונח מעל הראש, א"ש דטלית זה מלבוש ממש, ודר"ק).

וכשהצטתי הדברים קמיה הגאון רבי ישראל גנס שליט"א: 'שאלה: האם כשאדם מכניס את כיפתו לתוך הכובע ולובשו ביחד עם הכובע בבת אחת, יש משום קשה לשכחה דלבוש שני מלבושים ביחד, או לא. דמרן הגר"ח קניבסקי שליט"א השיבני שאין בזה, וצ"ב מאי טעמא'. וכתב לי הגר"י גנס שליט"א: 'לא, כיון שזה דרך הלבישה, ונחשב כמלבוש אחד, עכ"ד'.

ושוב כתב לי מו"ר הגאון רבי יואל מקלב שליט"א בביאור דברי מרן שליט"א: 'אולי משום שהכיפה נטפלת לכובע ונחשב כמלבוש אחד דכע"ז בס' הזכרון אות ל"ג בשם ס' מאסף לכל המחנות שדן אם מנעלים וקאלשי"ן (ערדליים,

ויש להמליץ על כך: 'יום שבתון - אין לשכוח', ע"כ. וצ"ע אם כוונתו דבכל שבת אין לחשוש לעניינים הקשים לשכחה, או רק בדבר מצוה וכי"ב].

ועוד ראיתי בס' פסקי תשובות (עמ' כ הע' 13) שכתב מדנפשיה: 'אבל בכובע המעוטף בניילון מפני הגשמים לכו"ע אין קפידא, דאצולי טינוף הוא ואינו לבוש'. וכן כתב לי הגר"צ הכהן שליט"א 'הניילון אינו מלבוש לעצמו, אלא להגן על הכובע, ובטל לכובע'.

ועי' בקונטרס הזכרון למרן שליט"א (אות לג) שהביא מהגהות ארחות חיים דבפשיתת הבגדים א"צ להקפיד ואפשר לפשוט ב' בגדים בבת אחת. וע"ע בס' יוסף אומץ (סי' רא) דכתב דיש רק חשש שמא אם יפשוט בב"א אז גם למחרת כשירצה ללבוש לא יזכור ששני בגדיו תחובים זה בזה ולבשם בב"א, ולכן טוב ליזהר גם בפשיטה. אכן יש שהקפידו בזה, ועי' בשו"ת שבט הקהתי (ח"א סי' ז) שכן היה מקפיד האדמו"ר מהר"א מבעלזא זצ"ל, ועוד גדולי עולם. וע"ע בהליכות שלמה (פ"ב אות כב) שהביאו ממרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דבדברים סגוליים אין להוסיף על מה שנזכר בהדיא בפוסקים.

[ובענין שינה על בגדיו, אביא כאן מה ששאלתי פעם מקמיה הגאון רבי יהודה אריה דינר שליט"א (רב קהילת דברי שיר, ב"ב): 'בענין המניח מלבושיו מראשותיו - דמשכח תלמודו, וכתב המשנ"ב (סי' ב סק"ב) דאפשר דאם מניח דבר אחר המפסיק בין ראשו לבגדיו - אין קפידא. ויל"ע באדם שמניח תחת הכרית את בגדיו, האם חשיב הפסק או לא. ויל"ע אם עושה כן בקביעות, כל לילה, דלמא חמיר טפי דיש לחוש שיזוזו הבגדים מהכרית ויישן עליהם. וכתב לי 'לכאורה גם כרית הוא הפסק', עכ"ד. וע"ע בשו"ת שלמת חיים סי' תתעא דרק בקביעות יש חשש ולא באופן עראי, אך מרן

ושאלתי הדבר מתלמידו הגאון רבי ישראל גואלמן שליט"א (רב קהילת שערי תבונה, רמות א' ירושלים) ואמר לי שהגר"פ זצ"ל אמר לו פעם על מנהגו זה, ד'שומר מצוה לא ידע דבר רע', ועל כן לא חייש לקשה לשכחה [וכנראה כיון שהיה הדבר נח יותר ללבוש כך את כל עשרות הציציות שהי' לובש, וחוסך זמן יקר מלבטל לימודו מאשר לבישת אחד אחד לכך הוצרך להגיע לזה, וסמך על שומר מצוה וכו'. ועי' בס' הזכרון למרן שליט"א (ח"ב אות טו) גבי השם בגדיו מראשותיו, והק' הראשונים איך ישנו הכהנים על כסותם בביהמ"ק, וביאר מרן שליט"א דכיון דהי' דבר מצוה - שומר מצוה לא ידע דבר רע, לכך אין חשש. והוסיף לי הרה"ג רבי יקותיאל אוהב ציון שליט"א משם דודי הגה"צ רבי דוב קוק שליט"א דכיון דכל החשש הוא 'שכחה', ובבגד של ציצית כתיב 'זוכרתם' ממילא ליכא חששא.

ובדרך אגב אציין כן מש"כ מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א (חשוקי חמד ביצה טו, א) בשם גיסו מרן שליט"א בענין 'קשה לשכחה' בשבת קודש, דשם דן באדם שרוצה לפסוע על השלג בכניסה לבית שכונו כדי שלא יכנסו גנבים בשבת אם אסור משום 'כותב', ודן מוח"ז שליט"א דינעל הנעליים בצורה הפוכה (נעל ימין ברגל שמאל וכן איפכא) ואז יהיה 'שינוי', וכשהציע כן למרן שליט"א א"ל 'ומה עם שכחה?', דהחלפת מנעל של שמאל לימין ושל ימין לשמאל, קשה לשכחה, כמובא ב'ספר הזכרון' (אות ל). ושב מרן שליט"א ואמר: 'נראה שאין לחשוש כאן לשכחה מחמת שתי סיבות: א. מאחר ונועלן לשם מצוה, כדי להשתדל בהצלת ממון חבירו, לא יינזק'. ועוד - 'זכות השבת תועיל שלא יבוא לידי שכחה, כי השבת עצמה מביאה לזיכרון, משום שבאים בה לבית הכנסת לעסוק בתורה, וכנאמר בשו"ע (י"ד סי' רמו סכ"ב) 'ברית כרותה, שכל הלומד בבית הכנסת [וכל שכן בבית המדרש], לא במהרה הוא משכח'.

(קט)

בירך ספירת העומר אחר חצי קדיש

עובדא הוי בימי ספירת העומר בחזן שהתחיל קדיש (אחרי שמו"ע) ועצר באמצע (אמר רק חצי קדיש) והחל לברך ספירת העומר 'ברוך אתה ה'", ואז נזכר הציבור שלא גמר את הקדיש, מה עליהם לעשות, האם שימשיך לברך (אדהכי והכי עבר קצת זמן ונחיה הפסק), או שיגמור את הקדיש ואז הוא או אחר יברך.

תשובה: ימשיך לברך^{קה}.

ענפי חיים

חובת.

'לענ"ד נראה שיגמור הברכה ויספור כדי שלא תהא ברכתו לבטלה, ואח"כ יסיים הקדיש, ומה שהיה הפסק באמצע הברכה אינו מעכב בדיעבד, כמבואר במשנ"ב (סי' רז סק"ב) לענין הפסק בשתיקה בין הברכה לאכילה, עיי"ש, וה"ה (ואף כל שכן) כששתק באמצע הברכה. - ומאידך לא מצאנו דיני הפסק בקדיש, ואף בק"ש וברכותיה מבואר בשו"ע (סי' סה, א) דאם שח אפילו במזיד א"צ לחזור רק למקום שפסק, ואפילו כשפסק באמצע ברכה. ורק לענין שח בתפילה קיי"ל (סי' קד, ה) דכשלא שהה בכדי לגמור את כולה חוזר לתחלת הברכה שפסק בה [ועער"ש במשנ"ב (סקי"ט) ובביה"ל (ד"ה דינו)]. וא"כ כ"ש בקדיש שא"צ לחזור לראש, רק ימשיך מיד לאחר הספירה באמירת תתקבל. ואם יש יתום, עדיף שיאמר הוא הקדיש שלם לאחר עלינו, עכ"ד.

שליט"א השיג ע"ז (ס' זכרון ח"ב אות טו), יעוי"ש. וגם נחלקו במניח מלבושי אחר שאינם שלו, ולדעת מרן שליט"א קשה להקל בזה].

קה. והגאון רבי **יוסף ליברמן** שליט"א (בעל 'משנת יוסף') כתב לי, ושוב נדפס בשו"ת משנת יוסף (חי"ד סי' רעג) וז"ל: 'בדבר שאלתך בענין ש"ץ שהתפלל מעריב בימי ספירת העומר, ואחר שסיימו הציבור תפילת שמו"ע התחיל לומר קדיש והש"ץ טעה ובמקום קדיש שלם אמר רק חצי קדיש ומיד התחיל לברך בא"י אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וציונו, ותוך כדי עצרוהו הציבור ורמזו לו שהיה צריך לסיים הקדיש, והש"ץ נתבלבל ונעצר ואדהכי והכי עבר זמן של הפסק, והסתפקו הציבור מה לעשות, האם לגמור הברכה ולספור ואח"כ יסיים הקדיש, או שיסיים הקדיש ואח"כ יברך שוב, או עדיף שאחר יברך ויוציא אותו ידי

(קי)

קריאת שנים מקרא פעם שניה – בנסע לחו"ל

הנה לאחר הפסח דשנה זו היה הפרש בין הפרשיות שקראו הכא בא"י לבין מה שקראו בחו"ל (דהו"ל יו"ט שני), ובפרשת מסעי אצלנו, שם בחו"ל קראו ממות מסעי והתחברו עם כולם. ועובדא הוי באחד בן א"י שנסע לחו"ל ביום א' דפרשת מסעי כאן, וכשבא לשם הסתפק האם צריך לחזור ולקרא שמו"ת גם פרשת ממות, כי סו"ס בחו"ל צריך להשלים פרשיותיו עם הציבור (כנפסק בשו"ע סי' רפה), ועם הציבור שם בחו"ל לא השלים פרשת ממות, או"ד דדמי לקריאת המגילה דאם לא מתכוון להשתקע שם דינו כמקומו.

תשובה: צריך פ.

עניפי חיים

בכל שבתות השנה. דאיכא למימר אורחא דמילתא נקט, והוא הדין מה שקורין ביו"ט, דלאו כי רוכלא הוא' [עי' גיטין לג, א].

והוסיף ע"ז: 'אמנם נראה קצת ראייה, מהא דכתב בהגה"ה במיימוני בשם רבינו שמחה ז"ל [כוונתו להגהות מיימוניות על הרמב"ם פי"ג מהל' תפילה, אות ת], וז"ל: אע"פ שעיקר מצוה כל פרשה ופרשה עם הצבור, אם לא עשה כן, יושלים כולם בשמיני עצרת שבו גומרים הצבור. ובלבד שלא יקדים ולא יאחר יום אחד מן הצבור, ע"כ. מהכא נראה מדקבע היום שבו גומרים הצבור חמשה חומשי תורה בכל שנה, משמע דעיקר חיוב דאצריכו רבנן להשלים פרשיותיו עם הצבור, היינו כדי שכל אחד מישראל יקרא לעצמו כל התורה מראש ועד סוף בכל שנה, כמו שעושין הצבור, משום הכי צריך לסיים ממש באותו היום שמסיימין בו הצבור, דאע"פ שלא קרא כל השנה עמה, אחר גמר מצות אזלינן בכוליה דוכתא'.

וכתב דכן משמע מלשון הרמב"ם (פי"ג מהל' תפילה הכ"ה) דטעמא הכי הוא, דכתב דאע"פ שכל אדם שומע וכן כל התורה בכל שנה

קו. הנה נביא בזה בקוצר אמרים את יסוד ושורש דין שנים מקרא, ושיטות הראשונים, ועפי"ז יואר לן נידון זה, דהנה מקור הדבר הוא בגמרא ברכות (ח, א): 'אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי אמר, לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום, ואפילו עטרות ודיבון (במדבר לב, ג), שכל המשלים פרשיותיו עם הציבור מאריכין לו ימיו ושנותיו. ופירש"י שם: 'ישלים פרשיותיו. של כל שבת ושבת: ואפילו עטרות ודיבון. שאין בו תרגום' (עיי"ש בתוס').

והנה בתרומת הדשן (ח"א סי' כג) נשאל בזה"ל: 'שאלה. הא דאמרינן לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום, מי מחייב נמי להשלים בכל יום טוב פרשיות שקורין שחרית ומוסף, ובשבתות של ארבע פרשיות ג"כ אותן הפרשיות שמוסיפין לקרות או לא'.

והשיב ע"ז התרומה ד, בזה"ל: 'יראה שלא נהגו להשלימו, ואין בידי טעם וראיה כל כך. ואין לדקדק מפרש"י דפירש ישלים אדם פרשיותיו של כל שבת ושבת, משמע דווקא מה שקורין

וכפל התורה"ד דבריו בחלק ב (פסקים וכתבים, סי' קע), וזה לשונו: "אשר שאלת אם חייב אדם להשלים פרשה של יו"ט שנים מקרא ואחד תרגום, כבר דקדקתי ג"כ, ונראה דלא נהגו רבותי להשלים. והבאתי קצת מדברי רבינו שמחה בהגה"ה במיימוני שכתב וז"ל: אע"פ דעיקר מצוה כל פרשה ופרשה בשבת עם הצבור, אם לא עשה כן ישלים כולם בשמיני עצרת שבו גומרין הציבור. ובלבד שלא יאחר ולא יקדים יום אחד מן הצבור עכ"ל, מכאן היה נראה דקבע היום שמשלימים בו הצבור חמשה חומשי תורה בכל שנה ושנה, משמע דעיקר חיוב דאצרכו רבנן להשלים עם הצבור, היינו שכל יחיד ויחיד יקרא לעצמו כל התורה מראש ועד סוף בכל השנה. כיון דטעמא הכי, לא צריך אלא שישלים פרשיות של כל התורה רק פעם אחת בשנה, וא"כ פרשיות יו"ט א"צ להשלים, שכבר השלימו כל אחת בשבתו. אע"ג דלפי פירוש ר"ח דפליג ארבנו שמחה, ומעט משמע מפ' רש"י בפ"ק דברכות דפירש ישלים אדם פרשיותיו של כל שבת ושבת, ואילו יו"ט לא הזכיר. וכו", עיין שם.

***

והנה לפי ב' הטעמים הנזכרים בתורה"ד, לכאורה זה נפקא מ"ג"כ לנידון דנן, בענין מי שקרא שמו"ת דפרשה אחת, ובבואו לחו"ל שוב או חזים שם באותה הפרשה [והדבר קורה כשחל יו"ט דשביעי של פסח ביום שישי, ובא"י הוי שבת רגילה וממשיכים בסדר הפרשיות, אך לבני חו"ל דיש יו"ט שני, א"כ קורין סדר הקריאה דיו"ט שני, ורק שבוע לאחר מכן קורין וממשיכין סדר הפרשיות, ולבסוף מתאחדים עם בני א"י כשיש פרשה כפולה (כגון כשבא"י קורין פרשת בחוקות, אז בחו"ל קורין בהר-בחוקות מחבורות, ומתאחדים עם בני א"י)]. האם צריך לחזור ולקרוא שוב שמו"ת דפרשה הקודמת או לא, דהנה

בצבור, חייב לקרותו לעצמו בכל שבוע ושבוע סדר של אותו שבת. וכיון דטעמא דהשלמה הכי הוא, נראה דלא אצרכו רבנן אלא שישלים פרשיות של כל התורה רק פעם אחד בשנה, וא"כ לא צריכין להשלים פרשיות של יו"ט ושל ארבע פרשיות ומוספין אחרים, דהשלימו כל אחת בשבתו.

וכתב ד'נראים הדברים דלפי פירוש רבנו חננאל דפליג על רבינו שמחה, כדאיתא בהגה"ה התם, ולא מפרש אמינם ההיא דרב ביבי בר אבאי בפרשיות דכולה שתא, בהך סברא פליגי, דלהיא גירסא ופירושה, אין טעם השלמה בשביל שיסיים התורה בכל שנה כדפרשית, אלא אפשר כדי שיהא רגיל במה שהצבור קורין, וא"כ היה צריך להשלים פרשיות של יו"ט ומוספין לפי טעם זה. ומכל מקום אפילו אי הכי הוא, מתיישב המנהג לדעת אינך גאוני, וקרוב בעיני שלא נהגו רבותינו להשלים, עד כאן דברי קדשו.

הרי נפקא לן מדברי התרומת הדשן שני טעמים לחיוב קריאת שנים מקרא ואחד תרגום, הראשון הוא דיש חיוב על כל אחד לקרוא לעצמו את כל התורה מתחילה ועד סוף בכל שנה, כמו שהצבור עושים בקריאת התורה (ומה שכתב שטעם זה נראה מדברי הרמב"ם, צ"ב דגם לטעמא בתרא א"ש דברי הרמב"ם, וצ"ב]. והטעם השני, שיהא רגיל במה שהצבור קורין. ובזה ביאר דתלוי ועומד הנידון האם יש לקרוא שמו"ת בקריאה דיו"ט וד' פרשיות, דלטעם הראשון משום שיש חובה על כל אחד מישראל לקרוא כל התורה לעצמו, א"כ אין צריך לקרוא קריאה דיום טוב דהא כבר קרא או יקרא פרשה זו בזמנה, אבל לטעם השני שיהא רגיל במה שהצבור קורין, א"כ גם בקריאה דיום טוב וד' פרשיות צריך לקרוא שמו"ת שיהא רגיל במה שהצבור קורין.

עם הצבור, שהוא שילמוד כל התורה בכל שנה כמו שתקנו להצבור להשלים בכל שנה כל התורה, ומחמת זה נפסק בש"ע סי' רפ"ה ס"ז א"צ לקרות פרשת יו"ט, וא"כ פשוט שה"ה קריאת הפרשיות וכל מה שקורין לבד פרשיות השבוע, ואע"פ שבתה"ד סי' כ"ג הביא בשם ר"ח טעם אחר כדי שיהיה רגיל במה שהצבור יקראו, שלפ"ז יש להצריך לקרוא גם קריאת יו"ט ופרשיות, הוא בעצמו מסיק שאין נוהגין להשלים אלא פרשיות של שבת, כדפסק השו"ע שאין צורך להיחיד לקרותם שמו"ת וכו', עכ"ל. וכן בספר 'יד פפורים' (פ"ב סי"ט) הביא ממרן הגר"נ קרליץ זצ"ל דא"צ לקרות שמו"ת על ד' פרשיות. ואכתי צ"ע למה בשו"ע השמיטו].

ומה שכתבנו דלהלכה נפסק כטעמא קמא דהשלמת התורה, כן מבואר מדברי הרמ"א (בסעיף הנ"ל) לאחר מכן: "הג"ה, וכן אין צריך לקרות ההפטרות וכו'". ומבואר גם כן דהטעם אינו משום שיהא רגיל במה שהצבור קורין, דא"כ גם בהפטרה יקרא, ועל כרחך דהיינו טעמא משום טעם דהשלמת התורה, ובזה אמרינן דבהפטרות לא תקינו לקרות (וכדחזינו דלא תקנו לקרוא כל הנ"ך בשנה).

וכן כתב להדיא בביאור הגר"א (בשו"ע שם) ע"ד השו"ע והרמ"א הנ"ל, וז"ל: "אין צריך כו'. הג"ה וכן. דלא כיש מפרשים שהטעם משום שידע מה יקראו למחר, וא"כ ביו"ט ג"כ חייב וכן ההפטרה. דא"כ האין סבור רב ביבי (ברכות ה, ב) כו', עכ"ל קדשו. וביאור דבריו, דהוכיח כנ"ל דהשו"ע ס"ל להלכה כהטעם דהשלמת התורה ולא שיהא רגיל.

[ויש להמתיק לשון הגר"א, דשינה מעט מלשון התורה"ד, דלשון התורה"ד היא 'אלא אפשר כדי שיהא רגיל במה שהצבור קורין', והגר"א שינה 'דלא כיש מפרשים שהטעם משום שידע מה יקראו למחר', והיינו דמלשון התורה"ד

לטעמא קמא דהתורה"ד, דהוא משום שכ"א מישראל יקרא כל התורה מתחילה עד סוף, א"כ בנד"ד א"צ לחזור ולקרוא שוב, דכבר קרא פרשה זו פעם אחת (בשבוע שעבר).

אבל לטעמא בתרא דהתורה"ד, דהוא משום שיהא רגיל במה שהציבור קורין, א"כ הגם דקרא כבר פ"א פרשה זו, אך כיון דהיה זה בשבוע שעבר, לא חשיב רגיל במה שהצבור קורין לשבוע זה, וכדחזינו דבר זה מהא דיש לקרוא שמו"ת רק באותו שבוע ולא לפני, וכמבואר להדיא בברכות שם: "סבר לאקדומינהו (לסדר כל הפרשיות בשבת אחת או בשתי שבתות, רש"י), אמר ליה ההוא סבא, תנינא ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר". וחזינו דגם לטעם שיהא רגיל במה שהצבור קורין, מ"מ שיעור הרגילות הוא באותו שבוע ולא משבוע לשבוע, ועל כן הכ"נ לפי טעם זה עליו לשוב ולקרוא שמו"ת דפרשה זו, כדי להיות רגיל במה שהצבור קורין.

והשתא ניחזי אנן איך נפסק להלכה בהני תרי טעמי, והיינו לענין שמו"ת ביו"ט וד' פרשיות (דזה תלוי בין ב' הטעמים, וכדפי' התורה"ד). והנה דברי השו"ע ברור מללו (אור"ח סי' רפה ס"ז): 'אין צריך לקרות פרשת יום טוב'. ומבואר להדיא דביו"ט א"צ לקרות שמו"ת, ומבואר להדיא דהשו"ע פסק כהטעם דהשלמת התורה, דאם משום שיהא רגיל במה שהצבור קורין, גם ביו"ט צריך לקרוא.

[והנה התורה"ד הזכיר דנפ"מ בין ב' הטעמים ג"כ לענין קריאת שמו"ת בארבע פרשיות (שקלים, זכור, [והגיה פרה, החודש], והשו"ע לא הזכירו, וגם בפוסקים לא הזכירו, וצ"ע. אכן בשו"ת אגרות משה (אור"ח ח"ג סי' מ) כתב בפשיטות דכיון דהטעם משום השלמת התורה, וקרא בזמנם בשבת, א"צ לקרותם שוב, וזה לשונו: "בדבר אם קריאת שמו"ת הוא גם על הפרשיות, הנה הדין הוא להשלים פרשיותיו

דמי לקרות כל הפרשיות בפעם אחת. ומזה מוכח כהטעם דהשלמת התורה ולא משום שיהא רגיל, דאי שיהא רגיל, כיון דכבר קראו, מאי מהני מה דקורא השתא, וע"כ כהטעם דהשלמת התורה, ועל כן יכול בפ"א להשלים הכל.

והן אמת דראיה זו הביא רבינו שמחה גופיה (דס"ל דאפשר להשלים עד שמחת תורה, וכמו שהביא דבריו בהגהות מיימוניות דלעיל). אכן רבינו חננאל (שציינו בתורה"ד שם) פליג וס"ל דהגירסא בגמ' אחרת היא, וכמו שהביא הגר"י פיק זצ"ל בגליון הגמ' בברכות שם מהערוך: 'סבר לאשלומינהו לכולהו פרשייתא דכלה במעלי יומא דכפורי, פי' הן שמונה פרשיות שקורין בד' שבתות שבאלול, ובד' שבתות שבאדר, ומפני שהיה רב ביבי טרוד בחדש הכלה במס' כלה, לא מצא פנאי להשלים כל פרשה בשבתה'. וא"כ לפי גירסתו אין ראיה כלל, דבאמת הטעם הוא משום שיהא רגיל, ובסתמא לא מהני לקרוא הכל בפ"א, ורק רב ביבי רצה להשלים כמה פרשיות דכלה שלא הספיק לאומרם.

והנה לפי כל הנ"ל, דלהלכה למעשה דעת השו"ע כהטעם דהשלמת התורה, ועל כן פסק דביו"ט א"צ לקרוא שמו"ת, א"כ נפקא לן דבנד"ד א"צ לקרות שוב הקריאה, כיון שכבר קרא פעם אחת, ודי בזה. וא"כ צ"ע למה הצריך מרן שליט"א לחזור ולקרוא שוב שמו"ת.

***

והנה נראה עוד להוכיח דהשו"ע ס"ל להלכה דהטעם דהשלמת התורה ולא משום רגילות, דהנה שם (סעי' ה) פסק: **'יכול לקרות הפרשה שנים מקרא וא' תרגום בשעת קריאת התורה'**, ואי נימא כהטעם שיהא רגיל במה שהציבור קורין, מאי מהני מה שקורא כעת, הלא כעת קורין ועליו להיות מוכן מקודם ולהיות רגיל, וע"כ כהטעם דהשלמת התורה, ובזה סגי גם שיקרא בשעת קריאת התורה עצמה.

מבואר שיקרא באותו שבוע כדי שיהא רגיל במה שיקראו בשבת, אך בדברי הגר"א שכתב **'למחר'** משמע דמיירי בקורא שמו"ת בערב שבת, ואז יודע מה יקראו **למחר - היינו בשבת קודש**. ומזה ראיה למש"כ המשנ"ב (סי' רפה סק"ח) דכמה אחרונים כתבו דמצוה מן המובחר הוא לקרותה בערב שבת. אכן הביא מהמטה יהודה דאם הוא קורא מתחילת השבוע והלאה הוא ג"כ בכלל מצוה מן המובחר, וסיים 'וכן בספר מעשה רב (סימן נט) כתב בהנהגת הגר"א **שהיה נוהג תיכף אחר התפלה בכל יום לקרוא מקצת מהסדרה שמו"ת ומסיים בערב שבת'**, עכ"ל. וחזינן דס"ל להגר"א דא"צ לקרוא דווקא בער"ש, ויתכן דהוא לדידיה נהג הכי (וגם יתכן דדבריו כהמטה יהודה, דודאי דבער"ש מצוה מן המובחר ורק אם קורא מתחילת השבוע בכל יום - הוא ג"כ מצוה מה"מ, והיינו דלא פליג דבער"ש הוי מצוה מה"מ, וא"כ בסתם אדם שאינו פנוי לומר שמו"ת באמצע השבוע ורק בער"ש, א"כ אסתמא דאיניש דיבר הגר"א שקורא בער"ש ויודע מה יקראו למחר. ומרן שליט"א נוהג לקרוא שמו"ת בער"ש, כמובא בספר 'אלא ד' אמות של הלכה' פרק ל ס"א, ואכתי יל"ע בזה, ודו"ק].

והוכחת הגר"א דהטעם משום השלמת התורה ולא משום רגילות, הוא מהא דאיתא בגמ' בברכות שם: **'רב ביבי בר אבבי סבר לאשלומינהו לפרשייתא דכולא שתא במעלי יומא דכפורי [רצה להשלים כל פרשיות השנה בערב יוהכ"פ. ועיי"ש בחידושי ריעב"ץ דבר יקר שכתב לבאר בזה למה רצה להשלים דווקא בעיוה"כ, וז"ל: **'כדי להרבות זכויות לפני גמור דין וליזכות למחילה וסליחה'**, ודו"ק]**, תנא ליה חייא בר רב מדיפתי, כתיב (ויקרא כג, לב) ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב, וכי בתשעה מתענין, והלא בעשרה מתענין, אלא לומר לך, כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי' [וע"ז מחה בו שלא יבטל עי"ז מסעודת ערב יוהכ"פ], ע"כ.

וחזינן עכ"פ דבלא ביטול סעודת עיר"כ, שפיר

מישראל בביתו וכו' כדי שישכיל בדברים בקרותו אותו בביתו.

ומסמיכות הדברים זה לזה, נראה דס"ל להחינוך דהטעם אינו משום השלמת התורה, אלא משום מצות לימוד התורה, דבמצוה זו פתח, שע"י הלימוד יודע האדם איך לנהוג, ולכן קורין קריאת התורה בציבור, ולכן קורין ג"כ בבית כ"א לבד, כדי שיתבונן בדברים וכו' - **ויקיים מצות ת"ת בהידור, ויעורר לבו על דברי התורה והמצוות.**

ושב מצאתי לרבינו הרא"ש זצ"ל בספרו 'ארחות חיים' (יום שני, אות לז) שכתב בזה"ל: 'למוד פרשיותיך עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום ופירוש רש"י ז"ל, ותדקדק בו כאשר תוכל, וכן יהיה לך בגמרא, כי העוסק בגמרא - מדה טובה, ונותנין עליה שכר, ואין לך מדה טובה הימנה, ותנן תלמוד תורה כנגד כולם', עכ"ל. **הרי מבואר מדברי הרא"ש - מדכתב מצוה זו בכלל מצוות תלמוד תורה, דשמו"ת הוא חלק ממצוות לימוד התורה.**

[וראה בעוד במש"כ הח"ח בס' ליקוטי אמרים (פ"ה, ד"ה והנה): 'ועתה נחזור לעניינינו, אודות ידיעת המקרא, בודאי צריך כל איש ישראל לידע בכל שבוע הסדרא ופירושה לפי כח שכלו, ומה שנהגו בכל ישראל לקרוא שמו"ת היינו משום שע"ז יתבונן בהמקרא ויתן לב להבין, אבם אם לא השיג ידיעה ע"ז - מחוייב להתבונן ולדעת ואז יהיה נחשב לו שלמד מקרא, דבלא"ה אם לא הבין מה שאמר ומה שלמד לא נחשב ללימוד כלל, עכ"ל. אלא דיל"ע לפי"ז בקורא בקריאה"ת שאין יכול להתבונן במקרא, ובאמת במ"ב שם (סקי"ד) כתב דלכתחילה לא יקרא בעת קריאה"ת, אולם בסו"ד כתב דאם קורא בלחש יכול, וצ"ע].

אלא דאם כנים הדברים, שוב צ"ב מה כוונת התורה"ד, ואיזה ענין יש לקרוא ולהשלים כל התורה לבד, והנראה בביאור הדברים, דגם

והנה יעויין בהקדמת ספר החינוך (סוף ההקדמה, סוד"ה ואחת מן המצוות) שכתב בזה"ל: 'ועוד חייבנו חכמינו זכרונם לברכה לקרותו כל אחד ואחד מישראל בביתו בכל שבוע ושבוע כמו שקורין אותו במקום הקיבוץ, וזהו אמרם ז"ל לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור, **כדי שישכיל בדברים יותר בקרותו אותו בביתו,** עכ"ל. ויל"ע אם זהו טעם חדש מכל מה שהבאנו עד עתה, ולפ"ר ה' נראה דאי"ז טעם חדש אלא זה גופא ביאור הטעם שהביא התורה"ד, והוא שכ"א ישלים כל התורה - וטעם השלמת התורה משום שכשקורא בביתו מבין ומשכיל יותר בדברים.

אך אם כנים הדברים, והחינוך לא להוסיף טעם חדש בא, ובאמת דבריו כטעם הראשון שהביא התורה"ד, ולפמשנ"ת השו"ע ג"כ ס"ל כטעם הראשון דהשלמת התורה, א"כ האי הלכתא דסעי' ה צ"ב, דמאי מהני מה שקורא בשעת קריאת התורה, הא אינו יכול להתבונן בדברים באותו הזמן.

וע"כ נראה דאין כוונת החינוך לטעמו של התורה"ד [או דהשו"ע הבין בתורה"ד באופ"א], ובאמת יתכן דטעם חדש הוא, והיינו דדברי התורה"ד דהשלמת התורה, אינם בדווקא משום שישכיל בדברים וכו', אלא מטעם אחר (ויבאר להלן בעז"ה), והחינוך טעם חדש בא לומר, והוא עפ"מ שהקדים קודם לכן, וז"ל: 'ואחת מן המצוות והיא עיקר ויסוד שכולן נשענות עליו היא מצות לימוד התורה, כי בלימוד ידע האדם המצוות ויקיים אותן. ועל כן קבעו לנו חכמינו זכרונם לברכה (ב"ק פב, א) לקרות חלק אחד מספר התורה במקום קיבוץ העם שהוא בית הכנסת, לעורר לב האדם על דברי התורה והמצוות, בכל שבוע ושבוע עד שיגמרו כל הספר. ולפי מה ששמענו רוב ישראל נוהגים היום לקרותו כולו בשנה אחת, ולזה סמך מיד אח"כ 'ועוד חייבנו חז"ל לקרותו כאו"א

***

וע"ע בערוך השולחן (א"ח סי' רפה ס"ב) שכתב לבאר בטעם חובת קריאת שמו"ת: 'ולא נודע לנו טעמו של דבר, ובוודאי בשעה שתקן משה רבינו לקרות בתורה תקן ג"כ תקנה זו שכל אחד יקרא שנים מקרא ואחד תרגום... והלבוש כתב כדי שיהא בקי בתורה ע"ש ואין זה מספיק כמובן, ונראה דהחיוב בתורה - השמיעה והלימוד, כמו שאומרים בברכת אהבה לשמוע ללמוד, והנה השמיעה היא בשבת מס"ת כשרה כתובה כדת וכהלכה, ולכן ילמוד מקודם בחומש - ויעלה בקודש לשמוע מס"ת וכו', עכ"ד.

ונראה מדבריו דזהו חלק ממצוות לימוד התורה, דיש ב' חלקים במצות ת"ת, לשמוע, וללמוד, וזה החלק של 'ללמוד' בעצמו בפיו, ואח"ז שומע בקריאה"ת. ולטעם זה יל"ד בקורא בשעת קריאה"ת, דמצד א' הרי הוא גם 'לומד' וגם 'שומע', ומאידך מאחר וכתב המ"ב בסקי"ד בסו"ד דאין ראוי, י"ל דהתקנה הייתה שישמע לחוד וילמד לחוד, וא"א לקיים שניהם יחד.

והנה עכ"פ נפק"ל דהשו"ע עצמו ס"ל כטעם התורה"ד דהשלמת התורה, וע"כ יכול לקרות בשעת קריאה"ת, ולכן א"צ להשלים ביו"ט. אלא דיל"ע דאי משום בקיאות בתורה, למה שלא יחזור עוד ועוד, וצ"ל דאה"נ אך זו צורת התקנה שיקרא כל התורה במשך כל השנה משום שיהא בקי, ולא חייבוהו לקרות פעם שנית ביו"ט וד' פרשיות.

[ובדרך אגב, בטעמו השני דהתורה"ד שיהא רגיל במה שהצבור קורין, לכאור' יל"ב הדברים עפמ"ש בחדושי הגר"מ הורוויץ צ"ל (בעל אהל משה) בברכות שם, דהקשה בהא דאמרו לעולם ישלים אדם פרשיותיו וכו' שכל המשלים פרשיותיו עם הציבור מאריכין לו ימיו ושנותיו, וצ"ב מהו 'שכל' המשלים - 'דהא רוצה ליתן טעם לדין זה, ואיה הטעם והשייכות להשלמת

התורה"ד (בטעמו הראשון) מודה דהוא חלק מלימוד התורה, אך בזה גופא נחלקו - מאיזה חלק בלימוד התורה בא חיוב זה דקריאת שמו"ת, והיינו מחלק 'עיון התורה' או מחלק 'בקיאות בתורה', דהרא"ש והחינוך סבירא להו דשמו"ת הוא ממצוות לימוד התורה שבכתב - אבל מחלק 'עיון התורה' במקרא, וכמדוקדק היטב לשונם, וכמ"ש החינוך דבקותו בביתו 'ישכיל בדברים', וכמ"ש הרא"ש 'ותדקדק בו כאשר תוכל', וכן בריש דבריו 'למוד פרשיותין וכו' עם פירש"י ז"ל, דכתב 'למוד' ולא 'לקרוא', וגם מה שהוסיף פירש"י הוא כנ"ל משום שזה מוסיף עיון והעמקה והבנה במקרא, ולזה סיים גם שכן יהיה בגמ' - להעמיק בה.

אבל התרומת הדשן עצמו י"ל דסבירא ליה דהוא חלק מלימוד התורה - אבל מחלק 'בקיאות בתורה' שבכתב הוא, והוא כמו שמצאתי בלבוש שכתב (א"ח סי' רפה ס"א): 'חייבו חז"ל על כל אדם מישאל שישלים הפרשה בכל שבוע עם הציבור שמו"ת כדי שיהא בקי בתורה', וכפל דבריו (סעי' ז): 'אין הטעם של שמו"ת אלא כדי שיהא רגיל בתורה, לפיכך לא חייבו חכמים אלא הפרשה של כל שבת ושבת, אבל מה שקוראין ביו"ט או בשאר הקריאות, כגון במנחה או ההפטרה א"צ לחזור שמו"ת', עכ"ל.

וכיון דכן הוא, שיהא רגיל ובקי בתורה, לכן שפיר יכול לקרותה ג"כ בשעת קריאת התורה (וכדברי השו"ע לעיל), דהן אמת דבשעת קריאת התורה ליכא עיון והעמקה כולי האי, אך מ"מ שפיר גורם שיהא רגיל ובקי בתורה, דע"י שמוציא בשפתיו הפסוקים גורם לזכרון.

א"כ נפקא לן טעמו של התרומת הדשן משום השלמת התורה, וכמשנ"ת שיהא רגיל ובקי בתורה. טעם ב' דהתורה"ד שיהא רגיל במה שהצבור קורין. וטעם החינוך והרא"ש משום עיון והבנת התורה.

החוט המשולש לא במהרה ינתק. וכבר כ"כ החינוך (בהקדמה) שחזן מקרה"ת חייב לקרוא בביתו שמו"ת 'כדי שישכיל בדברים יותר בקורותו אותם בביתו'. ולפי"ז החיוב הוא רק פעם אחת בשנה, וכיון שכבר קרא פ' מטות שמו"ת והשלימו עם הציבור שבא"י, א"צ לחזור לקרוא שנית, עכ"ל.

והגאון רבי יהודה טשזר שליט"א השיבני בזה"ל: פ' אמר ודאי אינו צריך לחזור ולקרוא שהרי קרא אותה בזמנו בארץ ישראל ואין צריך לקרוא פעמיים. וכמו שאין צריך לקרוא שמו"ת את הקריאות של יו"ט היות שקורא אותם בזמנם במשך השנה כמש"כ המ"ב (סימן רפ"ה ס"ז ס"ק י"ח) לגבי קריאת פרשיות יו"ט שמו"ת. ולגבי קריאת שמו"ת של פ' בהר, נראה שהיה יכול לקרוא אותה שם בחו"ל בשבת ששם קראו פ' אמור, כי הרי יצא, עכ"ד.

ובתשובת מרן שליט"א דצריך לקרות שמו"ת שוב, כתב לי הגאון רבי יהודה אריה הלוי דינר שליט"א (רב קהילת דברי שיר ב"ב): 'זה תלוי במח' במתי יכול להתחיל שנים מקרא, ואולי מרן הגר"ח שליט"א הבין שהוא בן חו"ל, וא"כ אצלו עדיין לא חל שום חיוב של אותו פרשה, לכן כתב שלא יוציא, גם בן א"י שרק מבקר שם, שפיר דמי, עכ"ד.

ועוד מצאתי בס' מעשה רב (כרך א, ח"ב פכ"ה, תשובה יז) ששאל קמיה מרן שליט"א: 'בן א"י שנוסע לחו"ל ושם קוראים פרשה הקודמת, האם כדאי שיקרא שמו"ת בשבת אחרי מנחה, דהיינו בין בא"י לפני נסיעתו, ובין בחו"ל הפרשה הנוהגת בא"י, דאז יוצא ממ"נ גם קריאת שמו"ת של א"י וגם של חו"ל לכר"ע'. והשיבו מרן שליט"א 'נכון'. ובס' תפארת ההלכה (פ"ג תשובה פא, הע' 70) העיר ידידי הרה"ג רבי אברהם חיים שצ'ינגל שליט"א ע"ז דהא סו"ס כלפי א"י אחרי מנחה כבר עבר לחלק מהשיטות זמן קריאת שמו"ת, וצ"ל דבדיעבד

הפרשה עם אריכות ימים'. וביאר שם: 'ונראה דה"פ, לעולם ישלים וכו', היינו קודם הציבור, שיהיה מורגל על לשונו ויוכל לקרוא בתורה בעצמו, כדאיתא בתנחומא ומובא באו"ח ר"ס קל"ט במקום שנהגו לקרוא בעצמו לא יעלה אם לא העביר בינו לבין עצמו פעמיים ושלש וכו', ובסוף ברכות (נה, א) איתא ג' דברים מקצרינ ימיו וכו' הנקרא לתורה ואינו עולה, וא"כ כיון דלא יעביר בינו לבין עצמו לא יעלה, ויגרם קיצור ימים, משא"כ להיפך באם יעביר ויעלה - יאריכו לו ימיו ושנותיו, עכ"ד היקרים.

ומבואר מדבריו דהא דיהא רגיל במה שהצבור קורין הוא משום שיהא מורגל על לשונו אם יקראוהו לתורה שיוכל לקרוא. ולפי"ד מבואר למה להלכה נקט השו"ע כטעם קמא דהתורה"ד משום השלמת התורה ולא שיהא רגיל, משום דבזה"ז לא נהגו שהעולה לתורה קורא בעצמו אלא יש בעל קורא קבוע, וכדמשמע בשו"ע עצמו דבמקום שנהגו וכו', וא"כ אין ענין לקרוא משום שיהא רגיל במה שהצבור קורין, וע"כ תפס השו"ע להלכה כטעמא קמיתא דהשלמת התורה, ודו"ק].

***

והשתא נסיים בתשובות שאר גדולי הפוסקים שליט"א, מה שהשיבנו בדבר השאלה הנ"ל בנוסע לחוץ לארץ אם ישוב ויקרא, דהנה הגאון רבי ישראל גנס שליט"א כתב לי 'לא צריך'. וכן השיבני הגאון רבי משה מרדכי קארפ שליט"א בזה"ל: 'אין צריך, דכבר קיים תקנת להשלים פרשיותיו עם הציבור, והר"ז דומה למי שהתפלל בזמן, ונסע למקום שהוא מאחר ושוב חזר למקומו שא"צ להתפלל שוב, עכ"ד.

וכן הגאון רבי יוסף ליברמן שליט"א השיבני (ושוב נדפס בשו"ת משנת יוסף ח"ד סי' קפט), וז"ל: 'בחיוב להשלים פרשיותיו עם הציבור, כתב הצ"ח (ברכות ח). הטעם כדי שתהא התורה שגורה בפי כל א', וזה ע"י לימוד ג"פ, שמו"ת, כי

לשבת הבאה שמו"ת אותה פרשה שקראו בשבת שעברה בא"י, ע"כ לא יקרא בח' של פסח (דמיני' מיירא בס' מראית העין הנ"ל) שמו"ת כבני א"י. אבל אם הוא בחו"ל בכפר במקום שאין קורין בצבור ודעתו לחזור לפני שבת הבאה לא"י, אז יקרא כבני א"י פ' נשא (או אחרי, בח' של פסח) שמו"ת בצנעא, דכיון שבשבת זו אין קורין בתורה במקומו וגם לשבת הבאה לא יקרא שם, נמצא אין הוא נגרר אחר צבור בני חו"ל כלל, ולא שייך לומר גבי' שישלים פרשיותיו עם הצבור שהוא עמהם שהרי אין שום צבור עמו בחו"ל.

ואם אחר החג הוא חוזר לא"י ויגיע לשם לפני השבת בה קורין בא"י פ' בהעלותך, או שיהי' עדיין בספינה בשבת ההיא, נראה שעליו להשלים פ' נשא שמו"ת אחר היו"ט בהיותו עדיין בחו"ל, ופ' בהעלותך ישלים אחר שכבר יצא מחו"ל (עיי' סי' ט' אות ט').

אך אם לא השלימה לפני שחזר לא"י יהדר להשלימה בא"י עד יום ד'. ואם לא השלימה עד יום ד' ישלימה עד חצות יום ועש"ק, ואם לא השלימה עד אז, ישלים תחילה פ' בהעלותך שהיא מחובת היום ואח"כ פ' נשא לתשלומין. (עיי' סי' ט' אות ב' - ד', ושם פרטי ההלכות בזה בארוכה).

ואם עשרה מבני א"י חוזרים מחו"ל לא"י והם בספינה בש"ק בה קורין בני חו"ל פ' נשא ובני א"י פ' בהעלותך, ויקראו בצבור בספינה פ' נשא ופ' בהעלותך, פ' נשא לתשלומין ופ' בהעלותך כחובת היום (עיי' סי' אות י"א - י"ג). נראה שישלימו ג"כ שמו"ת שתי פ' אלו. בתחילה פ' נשא ואח"כ פ' בהעלותך. ואפי' אם משלימים אותן בעש"ק אחר חצות או בשבת בבוקר (עיי' סי' ט' אות ד'). דאותן הפרשיות שקורין בצבור ישלים כל יחיד שמו"ת. וכיון שבנ"ד הצבור קורא שתי פרשיות נחשבות תרווייהו כחובת היום, ע"כ יקראו אותן שמו"ת כסדרן בתחילה פ' נשא ואח"כ פ' בהעלותך (עיי' שם אות ה').

יסמוך על השיטות דנמשך זמנה עד יום א' או ג'.

ושוב מצאתי שעמד בשאלתי זו, הגר"ח נאה זצ"ל בקצות השולחן (סי' עב סק"ג), וז"ל: 'ובן ארץ ישראל שיצא לחו"ל וקרא שמו"ת עם הצבור בא"י, ובשבת הבאה בחו"ל קורין פרשה שקראו בא"י בשבת שעברה, כגון שחל אחרון של פסח בחו"ל בשבת, או יו"ט ב' של שבועות בשבת, מסתבר דא"צ לקרות עוד הפעם שמו"ת כיון שכבר קרא פרשה זו בא"י עם הצבור, עכ"ד. וכ"כ בס' פסקי תשובות (סי' רפה אות ט) והוסיף שם דאע"פ שמחויב לשמוע קריאת התורה בחו"ל, אפילו שכבר שמע קריאת פרשה זו בא"י, וכמ"ש הגר"נ גשטטנר זצ"ל בשו"ת להורות נתן (ח"ג סי' יג), מ"מ שמו"ת א"צ וכנ"ל. ולהנ"ל לכאור' כששב מחוץ לארץ לארץ ישראל, ומפסיד פרשה א' בשמו"ת, יקרא ב' פרשיות, גם מה שהפסיד וגם מה שקורין כעת בא"י, דצריך להשלים התורה, ודו"ק.

***

ושוב מצאתי שעמד בשאלה זו גם הגאון רבי בצלאל שטרן זצ"ל בשו"ת בצל החכמה (ח"א סי' י), וז"ל: 'בן א"י הנמצא בחו"ל ודעתו לחזור, וחל יום טוב ב' של חג השבועות (וה"ה לח' של פסח) בש"ק, ובחו"ל קורין בה בענינא דיו"ט ובא"י שאין עושין יום טוב אלא יום א' בלבד אותו יום להם כבר אחר החג וקורין בה פ' נשא, כ' בס' מראית העין, בליקוטים שבסוף הספר (סי' כ' אות ד') שלא יקרא הבן א"י שמו"ת כבני א"י, דטפי עדיף להשלים פרשיותיו עם הצבור שהוא עמהם, ע"ש מובא גם בעקרי הד"ט (חא"ח סי' כ"ב אות ג').

ונלע"ד שזה דוקא, בבן א"י שהוא בחו"ל במקום שקורין בתורה בצבור בענינא דמועדים, או אפי' כשהוא בכפר במקום שאין מנין ואין קורין בו בתורה בצבור, אבל עכ"פ דעתו להתעכב בחו"ל גם לשבת הבאה ויקרא שם

(קיא)

קניית כרטיס הגרלה (לוטו)

האם אדם שמזמין כרטיס הגרלה (לוטו) על כסף, יש בזה חיסרון באמונה ובטחון וכדו', ראיתי שמביאים משמיה דמרן שליט"א [וכן בשם מרן הגראי"ל שטיינמן (שליט"א) זצ"ל] דאין ראוי לבן תורה לעשות כן.

וחנה ראיתי בשו"ת קובץ תשובות (ח"ד סימן יג) שכתב שם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל דשרי (אפי' שחלק מהכסף מגיע לממשלה ולענייני כפירה), ונראה מדבריו שאין חיסרון של בטחון, האם להלכה למעשה אפשר להזמין.

תשובה: אין איסור אבל אין ראוי.

ענפי חיים

ולא שום אדם בשבילו ודוקא כגון מנה גדולה כנגד מנה קטנה כמ"ש שבת קמ"ט ב' אין מטיילין חלשים בשבת משום קוביא עכ"ל. וכ"פ המחבר בש"ע שם סמ"ח משום דהוה בכלל אסמכתא אלא שהרמ"א חולק, ועיין שו"ת יביע אומר לידידי הגאון הגדול מה"ד מוהרע"י ח"ז סי' ו' באריכות, ויצא לו להלכה לחלק בין האשכנזים הנמשכים בתר הרמ"א ובין הספרדים הנמשכים בתר הב"י, והביא שם הרב פעלים ושכיל עבדי וחלק עליהם, וכתב שם דכיון דהוא נותן כמה פרוטות ומקבל סכום גדול מן המפעל (הפייס) תמורת הסכום המועט ששילם והסכום נאסף מכל המשתתפים בפייס יש בזה משום קוביא ואסור מדבריהם דהו"ל אסמכתא ולא קניא. ומיהו אנן נראה דכיון דנמשכין בתר רמ"א ליכא בזה איסורא דאין סומכין על זה ולא הוי אסמכתא.

ואמת אגיד כי איננו בקי במפעל הפייס בא"י, אבל הלאט"ו פה לכאורה הוא כך, שיש חברה בשם כך וכך שהחליטו למכור מספרים וכל המספר שלהם מוכרים בכך וכך, אלא שכדאי להיות קונים המספרים אלו שאין להם שויות

ואם אחר היו"ט נסע בן א"י לחו"ל באחד השבועות בהם יש שינוי בקריאת הפרשה בין א"י לחו"ל, וכגון שנסע מא"י אחר ש"ק בה קראו בא"י פ' בהעלותך (ובחו"ל פ' נשא), והוא מגיע לחו"ל לפני השבת בה יקראו בחו"ל פ' בהעלותך והוא הלא כבר השלים פ' זו בא"י, נראה שא"צ לחזור ולהשלימה שמו"ת אף שמחוייב לשמוע קריאת פ' בהעלותך בצבור (עיי' סי' ט' אות ו'), עכ"ד ה'בצל החכמה'. ויש עוד להאריך בכ"ז, ואכמ"ל.

קז. הנה שני חלקים יש בענין קניית כרטיס הגרלה על ממון, האחד מצד דין אסמכתא, והשני משום חוסר בטחון, והחלק הא' נביא כאן בקצרה, והחלק הב' בתשובה הבאה. והנה הדברים ארוכים, וראה מש"כ בזה הגה"צ רבי **מנשה קליין** זצ"ל בשו"ת משנה הלכות (חט"ו סי' קעו): 'ולציין רק קצת מראה מקום, מה שנחלקו רבותינו האחרונים שאפשר שבכלל אסור ליקח הלוט"א **מטעם משחק בקוביא**, והאריכו בזה גדולי האחרונים, והב"י יו"ד סוסי' רי"ז כתב וז"ל כתב רבינו ירוחם בשם רבינו פרץ הנשבע שלא ישחק בשום צחוק אסור להטיל גורלות

דמ"מ ממעשר ודאי שא"א לקנות, כיון שיש חלק גדול שהולך לרווחים אישיים שלהם].

ובמה שהביא בעל 'משנה הלכות' זצ"ל את דעתו של הגר"ע יוסף זצ"ל, אביא בזה מש"כ לי בנו הגר"י יוסף שליט"א בדעתו, וז"ל: 'ואודות מה ששאל אם מותר להשתתף בהגרלת מפעל הפיס, הנה ידוע דעתו של מרן אאמו"ר זצוק"ל במשך כל השנים, לאסור קניית כרטיסים של מפעל הפיס, מטעם שיש בזה חשש איסור גזל, משום דאסמכתא לא קניא, וכן כתב בספרו שו"ת יביע אומר ח"ז אליבא דדעת מרן הש"ע. והן אמת שבשנים האחרונות הגיעו כמה אברכים לפני מרן זיע"א, ואמרו לו שמפעל הפיס מחלק כסף גם לבתי חולים למוסדות חסד וכדו', ואז טענו שמי שקונה כרטיס פיס אפילו שידוע שהסיכוי לזכות הוא קלוש, מסכים ליתן כספו במתנה לגמרי, שאם לא יזכה בפרס הרי יהיה זה לצדקה. ומטעם זה מרן זצוק"ל הראה פנים למקילין בזה, דלא דמי למשחק בקוביא שאמרו חז"ל דאסמכתא לא קניא, כיון דיש לומר שהאנשים נותנים את הכסף בלב שלם, שהרי הם יודעים שבחלק מהכספים משתמשים לצרכי צדקה. ואין זה שייך דווקא לאנשים שומרי תורה ומצוות, דכל אדם שקונה כרטיסים אלו גמר ומקנה בלב שלם, כיון שידוע שגם אם לא יזכה ישתמשו בחלק מהכסף לצרכי ציבור, וחזי לאצטרופי לשאר טעמים שכתבו האחרונים להקל בזה, וראה בשלחן המערכת ערך הגרלה עוד כמה טעמים להקל בזה, מלבד הטעם הנזכר'.

'ומיהו כ"ז אמר ללמד זכות על המקילין, אבל נשאר בדעתו שלכתחילה ראוי להחמיר בדבר, ומהיות טוב אל תקרי רע, שהרי אם יבוא אליהו הנביא ויגיד לו שלא יזכה בכרטיס, האם היה קונה? בודאי שלא. וכל מה שקונה הוא רק בשל כך שיש סיכוי שיזכה, נמצא שכל הכסף הנמצא בהגרלה זו, הבא מרכישת האנשים, הכל הוא

כלל החליטו שאם יאספו כך וכך כסף במכירת המספרים הנ"ל יתנו מתנה גדולה של המון כסף לכמה מלוקחי מספרים כפי המספר שיצא בגורל. ומה"ט יש כמה אינשי לוקחים מספרים נומערין בלע"ז ומשלמין כסף עבור הנומערין אף שאינו מקבל כלום מהמספר בשעה שקונוהו והו"ל הניח מעותיו על קרן הצבי, אלא כיון שכל מי שקונה מספר מהמספרים של החברה נקרא לוט"א יש לו זכות לקבל מתנה שלהם לפי ההגרלה שיצא אח"כ, ולאחר הגרלה שיוצאים כמה מספרים מי שקנה המספר (הנומער) הידוע מקבל כך וכך כסף במתנה, א"כ לכאורה הנותן כסף וקונה לעצמו מספר הרי בקבלת הכרטיס עם המספר שלו קבל כבר את שלו דהיינו המספר שהוא קנה הכרטיס והמספר בממונו, אלא שיש לו עוד זכות לכל מי שיש לו מספר מהמספרים שלהם המסיומים שנכנס בקלפי של הגרלה וכשמוציאין המספר שהחליטו עליו ומכריזין על המספר אז רואין איזה מספר עולה בגורל וכל מי שיש לו המספר זה הוא המוצלח ומקבל מתנה של המפעל או הלוט"א, אלא דלפ"ז נמצא דהמספר שקונה אותו זה מה שקבל הוא שקנה בכספו ואין זה אסמכתא כלל שהמספר שקנה שלו הוא והוא יכול להעבירו למי שרוצה והכסף של הגרלה הוא מתנה שנותנין למי שיש לו מספר ידוע ותלוי שוב במזל שלו אם יצא או לא יצא המספר שלו, כנלפענ"ד לישב מנהג העולם שנהגו בהגרלות ומיהו לענין מו"מ אין לזה דין של מסחר כלל, עכ"ד.

ושמעתי ממוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א, דגם חלק מהפוסקים שסברו בעבר דיש בקניית כרטיס הגרלה בלוטו חשש אסמכתא, חזרו בהם, **וכיום סוברים דכיון שארבעים וחמש אחוז הולכים לצדקה ולמוסדות, א"כ הקונה כרטיס דעתו שאם לא יזכה - ילך הכסף לצדקה, וא"כ איב"ז חשש גזל [אך אמר**

(קיב)

חסרון אמונה בה' בעשיית לוטו

האם יש חסרון באמונה ובטחון באדם שעושה 'לוטו', פירוש, שמזמין כרטיס הגרלה על סכום כסף, או דהוי חלק מההשתדלות.

תשובה: אך בגורל יחלק הארץ.

ענפי חיים

ונקט מרן שליט"א כ'לשון צח' את לישנא דקרא (במדבר כו, נה) **'אך בגורל יחלק את הארץ לשמות מטות אבותם ינחלו'** (עי' תוס' גיטין ו, ב ד"ה א"ר יצחק, שכתבו לגבי שרטוט בכותב פסוק: 'ואומר ר"ת וכן פי' ריב"א בשם רבינו אליהו דדוקא שמתכוין לכתוב הפסוק לדרשה כי הכא, **אבל כשאדם שולח איגרת לחבירו מותר שיכתוב לשון המקרא כדי לכתוב לשון צח בלא שירטוט'**, ודו"ק).

והנה בספר 'אלא ד' אמות של הלכה' (פרק סח סעי' ו) הובא בזה"ל: 'בענין השתתפות בגורל כדי שאולי יזכה, השיב מרן שמדברי תוס' מבואר שאין ראוי. תוס' שבת קנ"ו ב' ד"ה כלדאי, ועי' שו"ע סי' קע"ט ס"א. **הלכה למעשה משיב לשואלים, שמי שרוצה יכול - אלא שהוא זכיו של כסף.** ורגיל לספר המעשה ששמע מהת"ח בעל המעשה שהתקשה עד מאד בפרנסתו והתאונן על מצבו באוזני החזו"א, וביקש ואמר לו שרוצה לקנו פיב, אמר לו החזו"א שיקנה כרטיס פיס ובעז"ה הוא יזכה, אבל בתנאי שלא יספר מראש לאף אחד... הוא קנה אבל הוא לא זכה... החזו"א הבין שכנראה סיפר למישהו, אבל לא רצה לומר לו בכלל - מדוע סיפרת לאשתך, אז אמר לו החזו"א בלשון נקיה 'בטח ה' לא רוצה שתזכה בדרך הזו...', ע"כ.

והנה בשבת (קנו, ב) איתא דרבי עקיבא הוה לה ברתא, אמרי ליה כלדאי וכו', וכלדאי היינו חוזים בכוכבים. וכתבו שם התוס', וז"ל: 'כלדאי.

בגדר אסמכתא, ואסמכתא לא קניא, ולכן אם יזכה בכסף זה, הוי גזל בידו. ובפרט שהרבה מאד מהכסף הולך לדברים שאינם של צדקה, וקשה לומר שהקונה את הכרטיס חושב על המיעוט שנותנים לצדקה וחסד, אלא אחר רוב פעילותם, שהם למקומות של מי שאינם שומרי תורה ומצוות, ואפשר דאף רוב הכסף הולך לדברים אחרים, כמו כדורגל וכדו', לכן כדאי להמשיך להחמיר בדבר, ואין הבדל בין מילוי טופס לוטו, או כרטיס גירוד, הדין שווה. וכן אין הבדל בטפסי לוטו של משחקי כדורגל בין אם המשחקים בארץ או המשחקים בחו"ל, כיון שההגרלה נעשית ע"י יהודים בארץ יש להחמיר ולא להשתתף בהגרלה.

'זאמנם כרטיסי הגרלה של ישיבות ומוסדות צדקה וחסד, מותר לקנות, שדעתו לצדקה, ואדם שמשתדל לשים בטחונו בהש"ת שהוא זן והוא המפרנס, והרבה דרכים למקום, ומאמין שכגודל בטחונו יזמין לו פרנסתו, יתרום לאותם הארגונים בלי לקנות מהם כרטיס הגרלה, שבדאי זה עדיף שתרומתו לש"ש, בלי שום טובת הנאה שיצמח לו. אך אם לא מגיע לדרגה זו יכול לקנות כרטיס הגרלה המיועד למוסדות תורה וצדקה, שזה בכלל השתדלות, עכ"ד. ויש עוד להאריך בכ"ז, ואכמ"ל.

קח. הנה נראה דכוונת מרן שליט"א דרך את הארץ חלקו בגורל, ואין ראוי לעשות גורלות,

(קיג)

גדר פת שחרית

בהאי דינא (שו"ע או"ח סי' קנו וקנו) **דיש לאכול פת שחרית, וכמאמרם ז"ל** (ב"מ קז, ב) **דפת שחרית מבטלת צ"ג מיני חליים, ומצלת ג"כ מן החמה ומן הצנה וכו' וכו'. האם** **מי שאוכל דבר משביע אחר ומשביעו (השאלה שנתעוררה הייתה באחד שאוכל כל בוקר** **קצת ירקות וגבינה, ללא לחם), האם ג"כ מקיים את תקנת פת שחרית (ומצילו מחליים), או** **לא.**

תשובה: רק פת.

ענפי חיים

כתב לי בשם אביו הגאון הגדול רבי **משה קופשיץ** זצ"ל: 'שמעתי ממנו שר' ישראל מסלנט היה קונה כרטיס הגרלה בשביל השתדלות. ועוד אמר אאמור'ר זצ"ל שאע"פ שפקוד'נ וס"ס דפקוד'נ דוחה כה"ת כולה מ"מ אם צריך רופא בשבת ואינו יודע מספר של רופא האם מותר לחייג מספר כדי להגיע לרופא אולי יזדמן מספרו ואפי' בחול בר דעת לא יעשה כן ובלוטו הסיכוי קלוש יותר שיקלע למספר, עכ"ד.

קמ. הנה מקור הדבר בגמ' שם (ב"מ קז, ב), וכן הוא בגיטין (סט, ב) אמר רב אחא בריה דרבא דמי שהטחול שלו נפוח וגדול מחמת חולי, יאכל פת שחרית שמועילה לכל הגוף. וע"ע בב"ק (צב, ב) דמחלה זו מרה, ולמה נקרא שמה מחלה, דשמונים ושלושה מחלות תלויים במרה - וכולם מתבטלים ע"י אכילה בשחרית 'פת במלח וקיתון של מים'.

והנה בגדר החיוב, ראה בשו"ע (או"ח סי' קנה ס"ב) שכתב **'קודם שילך לבית המדרש יוכל לאכול פת שחרית אם הוא רגיל בו, וטוב שירגיל בו'**. וכתב ע"ז המ"ב שם (סקי"א): 'וטוב שירגיל בו. כדאמרינן בגמרא שמונים ושלושה מיני חלאים

בכולה סוגיא משמע דהיינו חוזים בכוכבים, ולא כמו שפירש"י בערבי פסחים (קיג, ב) מניין שאין שואלין בכלדאים שנאמר תמים תהיה וגו' ופירש דהיינו אוב. ועוד קשה דבהדיא כתיב אל תפנו וגו' **ובספרי דרש מנין שאין שואלין בגורלות שנאמר תמים תהיה, וגורל וחוזא בכוכבים חדא מילתא היא'**. ועי' בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' טז) שדן שם מרן **הגר"ש וואזנר** זצ"ל בענין גורלות שנוהגין לעשות בחלוקת תפקידים וכדו'.

וע"ע בס' שאלת רב (כרך א, ח"א פי"א עמ' סא, תשובה ח והלאה) שנשאל מרן שליט"א: 'האם אפשר לקנות גורלות (לוטו) שרושמים ששה מספרים ובסוף השבוע זוכים מספרים מסויימים', והשיב **'אין לעשות כן'**. ועוד נשאל 'וכן לקנות כרטיסים מוכנים שיש מהם שזוכים בשעת קנייתם', והשיב **'אין לעשות כן'**, ועוד נשאל 'הרב שליט"א השיב דאין לקנות כרטיסי הגרלה אלו, האם זהו רק בארץ ישראל שיש שם יהודים ואיכא חשש של משחק בקוביא, או גם בחו"ל שהם רק נכרים (ועכ"פ במדינה שאין שם הרבה יהודים)', והשיב מרן שליט"א **'גם בחו"ל'**.

ומו"ר הגאון רבי **נפתלי הכהן קופשיץ** שליט"א

לחמך (שמות כג, כה), וסתם לחם הכי הוה ככל לחם בתורה, **לאפוקי תבשיל מחמשת מיני דגן אין זה בכלל פת שחרית**. ועיין תוספות ברכות (לז, ב ד"ה אמר רבא) שרבינו דוד ממ"ץ היה שורה פתיתים במים שלא לברך המוציא, משמע דהוה נמי פת שחרית, עכ"ד הפרמ"ג. והיינו דמדברי התוס' שם נראה דגם **פת הבאה בכיסנין** מיקרי פת שחרית, אבל תבשיל מחמשת מיני דגן לא מהני, דאין זה פת.

ועוד ראה שם בפרמ"ג בריש דבריו שבפת הבאה בכיסנין מחמשת מיני דגן – בעי שיהא בשיעור כביצה, וכ"כ בכף החיים (סי' קנה סק"ג) דא"צ דווקא פת אלא כל מאכל מחמשת מיני דגן [ובגליון עומק הפשט (גליון 129) כתב דהיינו אכילת ביסקוויט בשיעור של 54 סמ"ק, לערך]. וע"ע דבר חידוש באשל אברהם מבוטאשטש (סי' קנה) שכתב לחדש דגם תבשיל מספיק לפת שחרית, ובדיעבד אפי' שתיה מזינה ללא מאכל כלל, יעו"ש בדבריו.

ובאמת שבגליון 'עומק הפשט' שם דן האם מתקיים דין 'קיתון של מים' בשתיית קפה קר או אייס קפה, והביא שם מדברי השעה"צ (סי' קנה סק"ג) דדייק מרש"י בב"מ (קז, ב ד"ה וקיתון) דמים טוב רק אם אין לו שאר משקין, כגון יין שהוא דבר שסועד ומזין וזה עדיף, ורק אם אין לו יין סגי במים. ועוד הביא שכתב הכף החיים דקיתון של מים טוב שיהיו חמים, כמו שנוהגים לאכול פת כיסנין עם קפה או תה, הרי דלכתחילה צריך קפה חם, אולם גם קפה קר מועיל לקיים קיתון של מים.

ועוד יש אריכות בפוסקים לגבי זמן אכילת פת שחרית, דבגמ' (סוכה כז, א) מבואר שת"ח היו אוכלים פת שחרית מועטת אחר תפילת שחרית קודם הלימוד, ולאחר מכן בשעה שישית – היו קובעים סעודה גדולה (וע"ע בשו"ע סי' קנז ס"א). ובגדר 'שעה שישית' עי' במ"ב (ס"ק ב-ג) הביא בשם המג"א דאלו שעות זמניות,

תלויים במרה וכולם פת במלח וקיתון של מים שחרית מבטלתן ומצוה להנהיג עצמו במדה טובה והנהגה טובה לשמור בריאותו כדי שיהיה בריא וחזק לעבודת הבורא יתעלה [טור], עכ"ד.

וראה בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' טז) שדייק מלשון השו"ע דאין זה 'חיוב דרבנן' ולא 'מצוה' אלא רק בגדר 'עצה טובה' והנהגה ישרה, וז"ל: 'אשר שאל כ"ת בפת שחרית המבואר או"ח סי' קנ"ה וסי' קנ"ז, ונסתפק כב' אם זה בגדר מצוה דרבנן, ואם העובר נקרא עבריין, ואם דוחה מצוה דדבריהם. **לדידי אין ספק בזה דהוא רק בגדר עצה טובה לא בגדר מצוה**, ולשון המחבר סי' קנ"ה יוכל לאכל פת שחרית אם הוא רגיל בו וטוב שירגיל בו, **ולשון זה מוכיח על עצמו שרק עצה טובה קמ"ל, ככל לשון חכמים מרפא**, ולשון הטור שם ומצוה להנהיג עצמו במדה טובה, והנהגה טובה, לשמור בריאותו כדי שיהיה בריא וחזק לעבודת הבורא יתעלה ע"כ. הנה הזכיר הטור בזה גדר מצוה, והיינו משום שמביא להתחזקות בעבודת ה' והרי י"ג דברים נאמרו בפת שחרית ב"מ ק"ז ע"ב ומחכים – וזוכה ללמוד וללמד ודבריו נשמעים ותלמודו מתקיים בידו, ופשיטא דמצוה להביא עצמו לזה, **אבל פשוט דלא גזרו על פעולת אכילת שחרית גדר מצוה בפ"ע, אלא ה"ה כשאר הנהגות ישרות שיש בהם סרך מצוה**, דא"ת דהטור כיון לגדר מצוה ממש, א"כ המחבר בעל שו"ע חולק ללא צורך על הטור, והדברים פשוטים, עכ"ד. והנה בנידון שאלתינו קמיה מרן שליט"א, יש ב' חלקים, הראשון האם יוצא ידי ענין הנהגת פת שחרית בדבר המשביע שאינו פת, וחלק שני הוא אם כל הסגולות והרפואות האמורות יתקיימו גם בזה. ובחלק זה פשוט מה שהשיב מרן שליט"א דרך פת, דבגמ' נראה להדיא ד**פת במלח מבטלתם**, ונראה להדיא דזה ענין של **פת במלח** דווקא. וכ"כ הפרמ"ג (סי' קנה מש"ז סק"א) וז"ל: **'והנה פת בעינן מחמשת מיני דגן, ובירך את**

(קיד)

הסתכלות במראה

הנה נפסק בשו"ע יו"ד (סימן קנו ס"ב; ובסימן קפב) דאסור לאיש להסתכל במראה, אך במקום שנהגו גם האנשים להסתכל יש מקילין (וכמ"ש הרמ"א בס' קנו ובגליון מהרש"א ביו"ד ס"י קפב), זולת החברים נמנעים בזה בכל מקום.

ונסתפקתי האם היום אפשר להסתכל במראה (בפרט כשמניח תפילין ורוצה לבדוק אם בין עיניו הוא), והנה כיום בישיבות הרבה מסתכלים במראות (ללא שום צורך) אלא כדי להתנאות וכדו', האם יש להחמיר שלא לעשות כן או שיש להקל כיון שהיום אין זה מנהג נשים גרידא.

תשובה: אסור פ.

ענפי חיים

אברהם שם ס"ל שאין קפידא בפת דוקא וכל אכילה ושתייה שדעתו מפוסת בה עד זמן קביעות הסעודה היא בכלל הברכה.

וע"ע בגליון 'כאייל תערוג' (פ) שלח תשעז, גליון 209 שהובא שם: 'ורבנו מרבה להזהיר למקורביו ליהדר באכילת פת שחרית שמבואר בגמ' כמה מעלתה, ולפני שמחפשים רפואות לחולי וכדו' יש להקפיד בזה ולקיים דברי הגמ'. וע"ע בגליון 'עומק הפשט' (שם) שהביא שכשהיו באים אנשים להתלונן אצל דו"ז הגרי"י פישר זצ"ל על חולי ומדווה שהם סובלים, היה שואל אותם 'אתה אוכל ארוחת בוקר?'

ק". הנה סוגיא זו ארוכה מאד, ואביא כאן בקצרה כמה מ"מ בזה, דהנה בשבת (קמט, א) משמע דמותר להסתכל במראה דאסרו רק בשבת במראה ש מתכת שמא ישיר בה נימים המדולדלים, אלא דיתכן ומיירי בהסתכלות של נשים דווקא ולא של אנשים. ועיקר הסוגיא בע"ז (כט, א) דמבואר התם דישראל המסתפר בידי גוי עליו לראות במראה, משום חשש

ונמנות משעת קימה מהמיטה, ועי' במור וקציעה (ס' קנה) דמחשבים השעות לפי שעות שלמות ולא זמניות. וע"ע בכף החיים (סק"ב) דמחשבים לעולם מעלות השחר - אבל שעות זמניות. ובגליון עומק הפשט (שם) הביא דכיון זמן אכילת פת שחרית - הוא משוער עד השעה 10:30, ובדיעבד עד השעה 12:30, יעוי"ש.

וע"ע בס' 'ימלא פי תהלתך' (עיונים בתפלה, עמ שב) שאמר מרן הגרא"ל שטיינמן זצוק"ל: 'בכתר ראש (אות עד) כתוב לאכול פת שחרית כדחז"ל אך שלא לאכול הרבה פת מפני שמטמטם המוח ויאכל מעט רק כדי לסעוד הלב עכ"ד. ולא מפרש עד כמה זה מעט. ויל"ע אם מעלת פת שחרית זה דוקא באכילת לחם או גם במזונות או אפילו באורז ותמרים דזייני, ועי' בפמ"ג (או"ח סימן קנ"ה במשב"ז ס"ק ג) דפת בעינן מה' מיני דגן וברך לחמך וסתם לחם הכי הוי ככל לחם בתורה לאפוקי תבשיל מה' מיני דגן אי"ז בכלל פת שחרית עכ"ל. אמנם באשל

לבדוק בעת התפילה שהתפילין מונחות במקומם כדן. וראה בשו"ת דברי חיים (ח"ב סי' 1) שכתב דאותם המסתכלים במראה עבור התפילין מעשה בורות הוא, דאפי' אם אינם מכוונים ממש כשר, דיש בראש מקום לב' תפילין (עירובין צה, ב). וע"ע במש"כ בזה בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ב סי' 1 אות ב) דכוונת הדברי חיים דכיון דיש חשש דלא ילבש, א"כ משום חשש זה אין להסתכל במראה גם עבור התפילין. וע"ע בשו"ת אגרות משה (י"ד ח"א סי' פב, ובח"ב סי' סא), ובמש"כ בזה הגר"י שליזנגר שליט"א בשו"ת באר שרים (אר"ח ח"א סי' סו אות ב).

וראה בס' הליכות שלמה (תפילה פ"ד הע' 108) דמון הגרש"ז אויערבאך זצ"ל היה בודק התפילין עם מראה, וכן הובא בס' אשרי האיש (ח"א עמ' לו) על מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל, ובס' בית מתתיהו (שם) הביא דכן נהג הגר"ש סלנט זצ"ל (כמובא בס' אדרת שמואל תפילין סי' כג), וכן נהג מרן הגר"י הלוי מבריסק זצ"ל (כמובא בס' אעלה בתמר, עמ' עא, ובעובדות והנהגות לבית בריסק ח"ג עמ' קעט).

וידידי הרה"ג רבי מתתיהו גבאי שליט"א בספרו 'בית מתתיהו' (ח"ג סי' ב, עמ' קכח) הביא ששאל קמיה מרן שליט"א אם מותר ליקח מראה שלא ברשות חברו ולהסתכל אם התפילין באמצע, משום ניחא ליה לאיניש למיעבד מצוה בממוניה, והשיבו מרן שליט"א: **ללא, כי אסור להסתכל במראה**. וע"ע בס' דעת נוטה (ח"ב עמ' קסא, תשובה שיב) שנשאל מרן שליט"א אם מותר להסתכל במראה לבדוק האם התפילין של ראש מונחות במקומם, והשיב מרן שליט"א **'מדינא מותר, אבל אין חייבין, ועדיף לא להסתכל (אא"כ מוכרח), עכ"ל**.

וכן הובא בס' דרך שיחה (ח"א עמ' תקצד, ובח"ב עמ' תלג) דהחזו"א והקה"י החמירו בהסתכלות במראה משום חשש לא ילבש, והחמירו כן גם לענין תפילין [וכ"ה בארחות רבינו (ח"א עמ' קלה

שפיכות דמים (ע"ש בתוספתא פ"ג ה"א ובירושלמי), אבל כשמתסבר אצל כותי אמרי' בגמ' דאין היתר לאיש להסתכל במראה, וכ"מ בתוס' שם (ד"ה המסתפר).

ויש בכ"ז כמה דעות בראשונים, וכמו שיטת המרדכי (סי' תתטז) דכל האיסור הוא רק כשמלקט שערות לבנות משחורות, אבל בלא זה אין איסור לאיש להסתכל במראה. וכע"ז מבואר בשו"ע (י"ד סי' קנז) דלהשתמש במראה לצורך תספורת מותר, דאין עובר בלא ילבש רק כשעושה כן לקישוט ולא אם עושה כן לצורך.

ושיטת הר"ן (ט, ב מדה"ר) דאף דאסור לאיש להסתכל במראה, **מ"מ היכא דהאנשים רגילים להסתכל כמו הנשים מותר ואיב"ז משום לא ילבש**, וכ"מ בריטב"א שם ומעוד כמה ראשונים [וכ"מ בנימוקי יוסף מכות (ד, א מדה"ר) בשם הרי"ף בשם רב שריא גאון לגבי העברת שיער בית השחי ובית הערוה, דבמקום שנהגו האנשים כנשים אין איסור, וע"ע בשו"ת הרשב"א (ח"ה סי' קכא)]. וכ"פ בשו"ע והרמ"א, וע"ז הבאנו כבר בגוף השאלה דברי השו"ע והרמ"א, ומש"כ בגליון מהר"ש איגר זצ"ל דזולת החברים נמנעים מלהסתכל בכל מקום, וכן יעויין בביאור הגר"א (סק"ז) דנקט דגם במקום שהגברים מסתכלים מ"מ אסור מדינא.

וראיתי פ"א בתשובה כת"י ממרן שליט"א שנשאל כעין שאלתינו, והשיב **'הכל כמנהג המדינה'**, ואילו כאן מרן שליט"א אסר. וצ"ע בכ"ז. וע"ע בס' תשובות הגר"ח (י"ד, אות תתתתקצ) ששאל למרן שליט"א 'מי שאביו מצוה עליו להחמיר שלא להסתכל במראה, האם חייב לשמוע לו'. והשיב מרן שליט"א **'אסור עפ"ד להסתכל במראה'**.

והנה אביא כאן דבר נחוץ מענין הסתכלות במראה - הנוגע מדי יום ביומו, דהנה במ"ב (סי' כז סקל"ו) כתב דאם הטה התפילה של ראש לצד אחד, לא קיים מצות תפילין. ולכן נזהרין

נהגו האנשים לראות במראה וחסידים נוהגים סלסול בזה, נראה דלבתר מה שכתב הרמ"א דכשעושה להעביר הלכלוך מפניו, בכל דוכתא שרי, אם כן בכל יוצא לחוץ וחושש שיהיו נוצות בראשו, או לכלוך בפניו. או שום שינוי בבגדיו וכובעו, אפילו רק ספק אפ"ה שרי משום כבוד הבריות, כמו שהתירו משום כבוד הבריות לטלטול מוקצה ולהוציא מרה"י לכרמלית כדי לקנח את עצמו, מכל שכן הכא דת"ח דנמצא רבב על בגדיו חייב מיתה, ואף דאין ת"ח בזמן הזה עכ"פ בזמן הזה, שכבוד התורה ירד אחרנית עשר מעלות, אדרבה חיוב עלינו להקפיד על כבודה מבלי להשפילה יותר, ושנהיה לשחוק בעיני הבריות להכי בכל גווני מותר עכ"ד'.

ולכאורה מבואר בדבריהם שבסתם להסתכל בלא חשש שמא יש עליו לכלוך או נוצות, אין לאיש להסתכל במראה, וכן משמע בביאור הגר"א שהוא איסור מעיקר הדין. ועוד דדברי הרמ"א שבמקום שנהגו אנשים לראות, אין בזה משום לא ילבש ומותר, הם דברי הר"ן, וסיים שם, ומ"מ החברים נמנעים בכל מקום. משמע דממדת חסידות יש מקום להחמיר גם להסיר כתמים או נוצות'.

ושב המשיך ודן שם מוח"ז שליט"א: 'יש להסתפק האם מי שנוהג ממדת חסידות שלא להסתכל במראה, האם יכול לעכב על שאר השכנים שאינם מקפידים בכך, שלא להשים מראה ליופי בפתח הבנין'.

וכתב ע"ז: 'במסכת בבא בתרא (דף ז ע"ב) נאמר: 'כופין אותו לבנות בית שער', ופירש רש"י: כופין את בן החצר שאינו רוצה לסייע את בני החצר לבנות להן 'בית שער' להיות שומר הפתח יושב שם בצל, ומרחיק את בני רשות הרבים מלהציץ בחצר. ושואלת הגמרא: למימרא, דבית שער מעליותא היא? והרי ההוא חסידא דהוי רגיל אליהו דהוה משתעי בהדיה,

וח"ג עמ' קצח) יעוי"ש]. ועוד אמר שם מרן שליט"א דיתכן דהגר"ז מבריסק זצ"ל מודה דאסור להסתכל בראי בעלמא, ורק לענין תפילין הקיל דאין לו ענין לראות מראה עצמו בגלל. וע"ע בשאלת רב (ח"א עמ' סא) שנשאל מרן שליט"א: 'האם לדעת המקילין שלאיש מותר להסתכל במראה (אם דרך המקום הוא כן), זה גם במראה המיוחדת לנשים', והשיב מרן שליט"א 'אין ראוי', ועוד נשאל 'והאם לדעת המחמירים שתמיד אסור לאיש להסתכל במראה, זה גם במראה המיוחדת לגברים', והשיב 'נכון לזהר'.

***

וע"ע למוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בחשוקי חמד (ע"ז כט, א, עמ' רמח) שדן באדם שנוהג מידת חסידות שלא להסתכל במראה, אם יכול לעכב על שאר השכנים שאינם נוהגים כן, וז"ל: 'מעשה במנהל הועד הבית שהחליט לשפץ את הכניסה לבנין, וכחלק מהשיפוץ החליט, להשים מראה בכניסה לבנין, וטוען שזה מביא לבנין מראה נאה, וכך הוא מקובל בהרבה בנינים, אך חלק מהשכנים מתנגדים להעמדת המראה, בטענה שזה מנוגד להלכה, שהרי אסור לאיש להסתכל במראה, עם מי הצדק'.

והשיב שם מוח"ז שליט"א: 'כתב השו"ע (י"ד סימן קנו ס"ב) אסור לאיש להסתכל במראה, משום 'לא ילבש גבר', אלא אם כן משום רפואה, כגון שחושש בעיניו, או שמספר עצמו, והוסיף הרמ"א, וי"א הא דאסור לראות במראה רק היינו דוקא במקום דאין דרך לראות במראה רק נשים, ואית ביה משום 'לא ילבש גבר', אבל במקום שדרך האנשים לראות ג"כ במראה מותר. ואפילו במקום שנהגו להחמיר, אם עושה לרפואה שמאיר עיניו, או שעושה להסיר הכתמים מפניו או נוצות מראשו, שרי. וכן נהג'.

'וכתב התפארת ישראל (ע"ז פ"ב ס"ק יב) מיהו הא דבלא גילוח אסור לראות במראה במקום שלא

וע"ע במש"כ מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בחשוקי חמד (נדרים ט, ב עמ' קכו) שדן באיסור זה של הסתכלות במראה, האם האיסור הוא דווקא בהסתכלות במראה, או דגם בזכוכית המשקיפה שהוא רואה בה כמו מראה אסור. והביא מה שהוכיח בס' חידושי מהרי"א (להג"ר ישראל אברהם אלטר לאנדא זצ"ל) מהא דאיתא בנדרים (שם) בנזיר מן הדרום שבא שהיה יפה עיניים וכו' ושאלו שמעון הצדיק מה ראה להשחית שערו הנאה, וא"ל 'רועה הייתי לאבא בעירי הלכתי למלאות מים מן המעיין ונסתכלתי בבבואה שלי' ופחז עליו יצרי ובקש לטורדני מן העולם וכו'. ומזה משמע דאין איסור, דאל"כ איך אותו נזיר מן הדרום שהי' צדיק הסתכל בבבואה שלו.

אך כתב שם דאין ראי' דלא הלך ע"מ להסתכל בבואה שלו, אלא למלאות מים, ובדרך מקרה ראה את הבבואה שלו, ומכאן ראי' קצת לאיסור, דאפי' אדם צדיק כמותו שלא התכוין להסתכל - מ"מ פחז עליו יצרו, כ"ש שיש לכ"א לחוש לכך. והעיר שם עוד למה בשו"ע אסר להסתכל במראה רק משום לא ילבש, ולא משום שמא יתגבר עליו יצרו, דאז יהא אסור גם במקום שדרך האנשים להסתכל - באם הוא איש יפה תואר, וכנ"ל שמא יצרו יפחזו עליו.

והביא שם מוח"ז שליט"א דכן כתב מהר"ם אריק זצ"ל בטל תורה (נדרים שם) דמלבד איסור דלא ילבש, יש גם חסידות למנוע מלראות צורתו, אף דלא שייך חשש דלא ילבש גבר כי דרכה של אשה להסתכל במראה ממש ולא בדבר אחר המשקיף צורתה, מ"מ מידת חסידות להמנע גם מזה. וסיים מוח"ז שליט"א דבזכוכית המשקיפה כיון שאין דרכה של אשה לראות אלא במראה א"כ איב"ז חשש דלא ילבש, אך יש מקום לחסידות באדם יפה תואר שלא ילך ויראה עצמו שלא יתגבר עליו יצרו, עכ"ד.

עבד בית שער ותו לא משתעי בהדיה. ופירש רש"י: לפי שהבית שער מפסיק לפני העניים הצועקים, ואין קולם נשמע. מתרצת הגמרא: כאן כאשר בית השער מבפנים והעני צועק ובית השער מפסיק הקול. ודברי המשנה בבית שער מבחוץ שאינו מפריע לקולו של העני ובוזה כופין את בן החצר שאינו רוצה לסייע.

ומעיר החזון איש (ב"ב סימן ד אות ז) לשם מה היה זקוק המקשה להסתייע מ"ההוא חסידא" הרי בלי זה יש מקום לשאול כיצד אפשר לכוף לבנות בית שער בה בשעה שהדבר מפריע לעניים. ומיישב החזון איש ואומר: ואפשר דאי לאו ההיא עובדא יש לומר שאין אדם חייב לסבול היזק ראייה מפני טובת העניים, ואין זה מחובת הצדקה ואם טובת בעל הבית בפותחת מבפנים, אינו חייב להמנע בשביל העניים. וזו היתה דעתו של "ההוא חסידא", אבל אליהו הורה לו, שממדת חסידות שלא לעשות "בית שער", ומכל מקום פריך בגמרא, דכיון דממדת חסידות שלא לעשות בית שער אין אחד יכול לכוף חברו לעשות בית שער. עכ"ל.

נמצינו למדים שאעפ"י שטובת הדיירים דורשת להתקין בית-שער וממדת הדין הדבר מותר והראיה לכך שהחסידי עשה כך, בכל זאת אם הדבר מנוגד למדת חסידות אי אפשר לכוף בן חצר המתנגד לכך. מתוך זה ניתן להקיש וללמוד לענייננו שאין לכוף בן חצר המתנגד להעמדת ראי' בחדר המדרגות כאשר יש בדבר חשש איסור, ואף במקום שמנהג המדינה הוא להעמיד ראי', אי אפשר לכוף בן חצר החפץ במדת חסידות ובמיוחד כאשר יש בדבר חשש איסור. ויש למצוא תחליף לראי' על ידי דברים אחרים המשווים חזות נאה לבית ולחדר המדרגות כנאה וכיאה לתלמידי חכמים אשר ישובם נאה, עכ"ד מוח"ז שליט"א.

(קטו)

נוסח הוכחת בן לאביו

בחפ"ן חיים כתב (כלל ח ס"ק כז) שאם רואה לאביו או אמו שמספרים לשון הרע - "אך יזהר שלא לומר להם שעברו על דברי תורה, וכמו דאיתא בקידושין דף ל"ב, אלא יאמר להם בלשון רכה ובדרך כבוד: אפילו אם הוא אמת, כתוב בתורה שאין לדבר דברי לה"ר על חבירו בכל גווני. וגם עוד שאר ענייני זכות על פלוני, עד שימנע אותם מזה". עכ"ל.

וצע"ג דהמעין בגמרא קידושין שם, ואשר כן נפסק להלכה בטוש"ע מותר רק לומר הפסוק לבד והוא עצמו יבין שטעה, כמבאר ברש"י בקידושין שם. ולא הותר לומר לו בהדיא שכתוב בתורה שאסור לספר לשה"ר, וצע"ג.
תשובה: אם ירגיש ק"א.

(קטז)

בהנ"ל

בדברי הח"ח הנ"ל, שמעתי מת"ח אחד שהוכיח דין מיוחד מדקדוק לשון הח"ח, שלא סגי רק שיאמר (היינו השומע שמוחה) דברי זכות על פלוני, אלא צריך השומע להקדים ולומר שגם אסור לספר לה"ר. דאי לאו הכי יראה שעם עצם כך שמספר לה"ר לא אכפת

ענפי חיים

אם על ידי זה ירגיש האב שטעה, אבל אם הוא לא יבין מה הוא רוצה אם רק יצטט לשון הפסוק, אז לא קיים בזה מצוות תוכחה, שהרי האב לא הבינו כלל. ובכה"ג צריך שיאמר לו יותר ברור. ואולי בגלל שכמו שאמר לו אביו לעבור על דברי תורה אסור לו לשמוע לו, כמו כן אם כיבוד אביו ימנע ממנו לגמרי מלקיים מצוות הוכיח תוכיח, אז צריך להוכיחו, ולא לחוש לכבוד אביו. ובכה"ג דיבר הח"ח.

ק"א. שאלה זו שמעתי מידי"נ הבה"ח **צבי שלי גינוער** נ"ו. והנה שמעתי לבאר בתשובת מרן שליט"א מהרב י.ח.ר. שליט"א, דלשון השאלה היא שכתוב בגמ' ובשו"ע ש"מותר רק לומר הפסוק לבד והוא עצמו יבין שטעה". ומזה אקשינן על מש"כ הח"ח שיאמר לאביו 'אפילו אם הוא אמת כתוב בתורה שאין לדבר דברי לה"ר על חבירו בכל גווני'. וע"ז השיב מרן שליט"א, 'אם ירגיש', והיינו שכמו שכתבנו שמה שנאמר בגמ' שרק יאמר הפסוק, היינו

ליה, ורק שטעה שדנו לכף חובה. ומהח"ח נראה דבעינן תרוויהו (וכן איפכא לא סגי רק לומר שאסור לספר לשה"ר, אלא צריך לחפש דברי זכות), עכ"ד.

רציתי לידע מה דעת מרן שליט"א על הני ב' דינים מחודשים המדוקדקים מהח"ח, להלכה למעשה.

תשובה: הכל לפי הענין.

(ק"ז)

נתחלפה טליתו אם מותר ליקח של חברו

מה הדין באדם שנכנס לבית הכסא והניח טליתו מחוץ לביהכ"ס, וכשיצא ראה שבטעות הוחלפה טליתו עם אדם אחר, וכעת נשאר לו הטלית של חברו. האם ראוי להשתמש בה במקום שלו עד שיתברר מיהו המחליף (והאם כן הוא לגבי כובע וחליפה וכיוצ"ב).

תשובה: ישאל מהם רשות ק"ב.

ענפי חיים

וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' רלח): '...בדבר אדם שהחליף כובע שלו שחשב ששלו הוא ושוב נתברר שלקח של אחר כרגיל היום, ובינתיים נאבד הכובע האם יש לו דין גזלן לענין אונס'. והאריך שם במש"כ השואל, וסיים: 'ובר מן דין דהא אעפ"י דקיי"ל בחור"מ סי' קל"ו והוא מש"ס ב"ב מ"ו ע"א מי שנתחלף לו כלים בבית האומן ה"ז לא ישתמש בהם עד שיבא בעל הכלי יע"ש - אבל הא כ' בס' ערוך השולחן שם דהמנהג במקומות הגדולים מקום שרבים מתאספים ומניחים מנעלים עליונים בפרוזדור (והה"ד לענין כובעים כה"ג) ובצאתם נתחלפו של זב"ז אין מקפידין בדבר ומשתמש כל אחד בשל חברו עד שיתראו פנים ומחליפין א"ע ואין בזה חשש גזילה שכך נהגו - וכן ראיתי למעשה כבר הרבה פעמים, ובפרט בזה"ז ששכיח שאין בנ"א מקפידים כלל, א"כ גם בהשתמשות כה"ג

ק"ב. הנה מפורש בשו"ע (חור"מ סי' קלו ס"ב) דאם התחלפו בגדים וכדו' בבית האבל או בית המשתה, אסור להשתמש בהם, דאי"ז שלו. אבל יעו"י בס' משפט האבידה (סי' רס ס"ק קסט) שהביא ממרן הגר"ש אלישיב זצ"ל היתר, דאם נראה שהבעלים לא מודע להחלפה, ומשתמש בחפץ שלי כבשלו, וממילא אני גם יכול להשתמש בחפץ השני - אם זה חפץ שאין דרך בנ"א להקפיד, דאז זה כתשלום עבור דמי שכירות של החפץ שלי שנמצא אצלו.

ושו"מ בערוך השולחן (שם, סעי' ב) שכתב: 'והמנהג במקומות הגדולים מקום שרבים מתאספים שם ומניחים המנעלים העליונים בפרוזדור ובצאתם יתחלפו של זה בזה אין מקפידין בדבר ומשתמש כל אחד בשל חברו עד שיתראו פנים ומחליפים את עצמם ואין בזה חשש גזילה שכך נהגו', עכ"ד.

בזה מו"ר הגר"ר נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א (מראשי ישיבת בית מדרש עליון, ורב דקהילת חניכי הישיבות רוממה).

ועוד שמעתי ממו"ר הגר"ר קופשיץ שליט"א להביא ראי' מעניינת מאגרת החזו"א (נדפס בקובץ אגרות ח"ב אגרת קנה), ואביא כאן דברי האגרת והתיאור אודותיה מספר "פאר הדור" (ח"ג עמ' מא): "מאלפת מבחינה זו היא גם אגרתו הבאה, אשר הריץ באחד הימים, לאורח שביקר בביתו והחליף בטעות את מקל ההליכה שלו במשענתו של החזון איש: **יטיב נא להרשיני להשתמש במטהו אשר נתחלף לו בהיותו פה, עד שתשיג ידו להחליף את המטות**" - ע"כ מהס' הנ"ל.

ובס' פאר הדור (ח"ה עמ' קנה) מובא שהאורח היה רבי יוסף לוי חגיז מטבריה, אשר בצאתו מבית החזו"א אמר לו שנוסע ירושלימה ומתכוון להכנס אצל הגר"ר זליג ראובן בנגיס. כשהבחין החזו"א שנתחלפו המקלות, הריץ מברק ע"פ הכתובת של הגר"ר בנגיס מתוך השערה שהמברק ישיג שמה את בעל המקל, וכך הוה, ע"כ. הרי חזינו שהחזו"א החמיר ע"ע ולא התיר לעצמו להשתמש במקל של אותו אורח שביקר אצלו, עד שביקש ממנו רשותו, ונפלא.

וע"ע בס' פסקי בושם מפסקי הגר"מ ברנדסדורפר זצ"ל (פמ"ד סכ"ג, עמ'): 'מי שחבירו לקח בטעות את כובעו או מלבוש אחר, אסור לו להשתמש בכובעו של המחליף שהושאר שם, אלא אם יבקש ממנו רשות מפורשת' [ובסוה"ס נדפס מה שכתבתי בזה, ע"ש בעמ' קכט, אות כא]. וע"ע במש"כ בכ"ז הגאון רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א בס' אמרי יעקב על שו"ע הגר"ז (חומ"ה הל' גניבה וגזילה, סעי' ל, עמ' קלד בביאורים ד"ה הרי זה).

[ובסיום הדברים אוסיף בענין 'ניחא ליה לאיניש דלמיעבד מצוה בממוניה', דהנה שאלתי קמיה הגאון רבי אביגדר נבנצל שליט"א

שלא מדעת לא נקרא גזלן, מכ"ש כשעדין לא נשתמש - וכבר כתבתי בזה בעניי במק"א...', עיי"ש עוד (וע"ע בחי"א סי' שכת).

ובאמת שבטלית יש לדון משום **ניחא ליה לאיניש דלמיעבד מצוה בממוניה**, וכמבואר בשו"ע (או"ח סי' יד ס"ז) דמותר ליטול טלית של חברו ולברך עליה משום טעם זה (ודווקא באקראי, ואם יקפלנה כמו שמצאה, וטוב שלא יברך וכו', ע"ש הפרטים). ומזה צ"ע עמש"כ ב'כסף הקדשים' (חומ"מ שם) דגם בחפץ של מצוה אסור אם הוחלף.

וגם יש להוסיף בזה דברי הש"ך (חומ"מ סי' שנח סק"א) שנחלק על דברי התוס' בב"מ (כב, א) אם מותר לאדם לקחת מחבירו דבר, בידעו שאם ישאלנו יסכים לו, דדעת התוס' דאסור דקיי"ל כאביי דיאוש שלא מדעת לא הוי יאוש. אך הש"ך כתב דלולי דמסתפינא היה נראה לו להתיר. ודעת מרן שליט"א אמר דהמנהג לסמוך על הש"ך דאם יש אומדנא שאם היה שואל אותו היה מסכים - שרי, וכמו שהשיב לן לעיל (שאלה צ), וראה מה שכתבנו שם בענפי חיים, ואולי זו סברת מרן הגריש"א זצ"ל.

וע"ע בבן איש חי (שנה ראשונה, פרשת כי תצא, אות ז) שכתב לחלק בין המחליף עשה כן בשוגג או במזיד, וז"ל: 'מי שנתחלפו מנעליו בבית הכנסת או במקום אחר, אם זה שהחליף עשה זאת במרד כגון שלקח מנעל חדש והניח ישן, ה"ז מותר להשתמש בזה המנעל שהניח לו. אבל אם זה הראשון החליף בשגגה שלא הרגיש, כגון שהם שוים או שלקח הגרוע והניח החשוב יותר, דאז נראה ודאי דבשגגה עשה, ה"ז אסור להשתמש בו אלא יהא מונח אצלו עד שיבא בעליו ויתננו לו, עכ"ד'.

ושו"מ בשו"ת אגרות משה (אר"ח ח"ה סי' ט אות ז) שדן בנד"ד: 'מי שלקח בשוגג בבית הכנסת מעיל שאינו שלו, וחזר ולא מצא את שלו', ע"ש, וע"ע בס' פתחי חושן (ח"א הל' אבידה, פ"ד סט"ז), ובקונ' מעדני כהן (ח"ו סי' מה) מה שכתב

(קיה)

דילג מיעלה ויבוא לסוף ברהמ"ז

אחד בירך ברכת המזון בראש חודש, ובאמרו יעלה ויבוא, טעה ואמר כך: "ובדבר ישועה ורחמים – וחיים ושלום וכל טוב וכו' אל יחסרנו" (שטעה בדמיון התיבות, ולא המשיך "חום וחננו וכו'"), וסיים כל הרחמן. ואז נסתפק להיכן יחזור, האם לתחילת רחם נא או לתחילת ברכת המזון, דדלמא חשיב עקירה (כמבואר בברכות מט, א).

תשובה: יכול לחזור אבל בלי שם ומלכות פ"ב.

ענפי חיים

לראש', ושאלו גידל והא אמר רב הונא אמר רב 'טעה אומר ברוך שנתן', א"ל רב נחמן – וכי לאו איתמר עלה 'אמר רב מנשיא בר תחליפא אמר רב, לא שנו אלא שלא פתח בהטוב והמטיב אבל פתח בהטוב והמטיב חוזר לראש', וממילא גם ר"נ נזכר אחר שהתחיל הטוב והמטיב ולכן חזר לראש ברהמ"ז.

ופירש"י (מט, ב): 'והדר לרישא. לתחלת ברכת המזון, כדאמרינן (לעיל כט, ב) גבי תפלה עקר את רגליו – חוזר לראש, התם הוא דאיכא עקירת רגלים, אבל הכא סיום הברכה הוא עקירת רגלים', עכ"ד. הרי מבואר מרש"י דבברכת המזון – אם סיים ברהמ"ז חשיב כמו עקר רגליו, וחוזר לראש.

וראה ברא"ש שם (פ"ז סי' כג) דס"ל דהא דחוזר לראש לאו משום דחשיב כעקירת רגלים, אלא משום דכולהו ברכות דאורייתא כחד חשיבי, אבל בעיקר הדין דברהמ"ז כל היכא דעקר רגליו חוזר לראש – בזה לא פליג הרא"ש על רש"י. וא"כ בנד"ד, כיון שהתחיל הרחמן, חשיב בוודאי כעקר רגליו וחוזר לראש (דאמירת הרחמן לא חשיב כאמירת תחנונים אחר התפילה, דבתפילה כל אמירת תחנונים חשיב כהמשך התפילה וחשיב דלא סיים תפילתו, אבל הרחמן דברהמ"ז אינו שייך לברהמ"ז.

בהא דניחא ליה לאיניש ליעבד מצוה בממוניה, וברמ"א (אור"ח סי' יד ס"ד) כתב דבספרים אסור לעיין שלא ברשות חבירו. ויש אומרים שבזה"ז נתהפכו היוצרות, ובספרים לא קפדי אינשי שילמדו בלא רשות, אבל בתפילין קפדי. האם להלכה למעשה אפשר לסמוך ע"ז ולנהוג כן, כשרואה ספר של חברו ורוצה ללמוד בו, ואין חברו לפניו (ולא כתוב ע"ג הספר – אין להסתכל ללא רשות), ע"כ. והשיבני הגר"א נבצל שליט"א 'אם נזהר שלא להזיק', ע"כ. וע"ע בשו"ת להורות נתן (ח"ו ח"מ סי' קכח) שהאריך בזה, ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' תשיז).

קינ. הנה דן בזה מו"ר הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א (מעדני כהן ח"ה סי' ה, עמ' כא), וכתב דבפשוטו היה נראה שיחזור ליעלה ויבוא דמה שהוסיף כמה בקשות בתוך היעלה ויבוא לא גרע בזה, ואפי' הרחמן שהוסיף שם אינו מגרע דסו"ס הוסיף הבקשות בתוך יעלה ויבוא. אך כתב לחדש דיחזור לראש, דהנה בברכות (מט, א) איתא דגידל בר מניומי הוה קאי קמיה דר"נ וטעה ר"נ ולא אמר רצה או יעלה ויבוא, והדר לרישא, היינו שחזר לתחילת ברכת המזון, א"ל גידל בר מניומי – מאי טעמא עביד מר הכי, א"ל דאמר רבי שילא אמר רב 'טעה חוזר

וכשהצעת הדברים קמיה הגאון רבי ישראל גנס שליט"א, כתב לי בתחילה שיחזור לריש רחם נא. ושוב שאלתי: 'בדבר השאלה במי שטעה ברחם נא - ביעלה ויבוא, מתוך דמיון התיבות והמשיך ל"אל יחסרנו", וסיים כל הרחמן וברהמ"ז. ופסק רבינו שליט"א שיחזור לריש רחם נא. ורק רציתי לעורר כתלמיד לפני רבו מההיא דברכות (מט.) וברש"י שם, דנראה קצת דכהאי גוונא חשיב עקירה, דסיום הברכה חשיב כעקירה כלשון רש"י שם, ויחזור לראש. ואודה לרבינו שליט"א אם יאיר עיני בתוה"ק'. וכתב לי הגר"י גנס שליט"א בזה"ל: 'צדקת בדעת רש"י, אמנם הרא"ש חולק עליו, והמ"ב בסי' ק"ח חשש לדעת הרא"ש, ולפיכך עניתי כן', עכ"ד [וצ"ע מה כוונתו].

ואולי לכן מרן שליט"א חשש והשיב דיחזור לראש אבל בלי שם ומלכות. ובאמת דזה פלא רב, דאיזה ענין יש שיחזור לראש ויתפלל הברכות בלי שם ומלכות, דממה נפשך, אם צריך לחזור לראש מדינא - מה יועיל שיתפלל בלי שם ומלכות, ואם לא צריך - אז איזה ענין יש לומר ברכות ללא שום ומלכות.

ואולי כוונת מרן שליט"א הייתה שיחזור לראש רחם נא, ומתחילת רחם נא יאמר בלי שם ומלכות. דהרי שני הברכות הראשונות היו כדין, והברכה השלישית עדיין לא חתם בה והאריך בה בכל מיני בקשות, והוי הפסק בשוגג ולא פוסל את כל הברכה, והיה צריך להמשיך 'ובנה ירושלים' ולחתום, וע"ז השיב שיכול לחזור לרחם נא - ריש הברכה, ויאמר בלי שם ומלכות, כי כבר אמר את זה, ויאמר יעלה ויבוא בלי שם ומלכות, דמה שאמר כבר אמר, וכיון שאומר את זה לשם חובה יתכן שזה כש"ש לבטלה, ולכן שיאמר בלי שם ומלכות, ואח"ז כשחותם - חשיב שתיקן הברכה ואמרה כדין.

ושוב דן מו"ר הגר"נ קופשיץ שליט"א, דיתכן ועקר רגליו אינו אלא כשסיים כל הברכות של ברהמ"ז אלא שחסר לו הזכרה, אבל אם לא סיים את עיקר הברכה - אפשר דלא חשיב כעקר רגליו, שהרי עדיין לא סיים את עיקר ברהמ"ז וא"כ אינו צריך לחזור לראש.

וכתב שם דנשאל בא' שסיים ברכת שים שלום בר"ח בנוסח 'מלך מהולל בתשבחות', ועבר תוך כדי דיבור דלפ"ר הדין הוא דא"צ לחזור לראש התפילה ולא לרצה, אלא לשים שלום דהרי לא חשיב סיום הברכה בכה"ג דעדיין לא גמר י"ח ברכות דשמו"ע. אכן מדברי המ"ב נראה (סי' קיד סקל"ד) דכ"מ שכתב הרמ"א שם דאם טעה בג' ברכות ראשונות ואחרונות חוזר לראש - הוא דוקא אם טעה בחתימתן שחתם בברכה זו בענין ברכה אחרת, ומבואר שם מדבריו דאם סו"ס חתם הברכה, ואפי' שחתם שלא מענין הברכה - מ"מ ה"ז כגמר הג' ברכות ראשונות. וא"כ הכ"נ אם חתם מלך מהולל בתשבחות חוזר לראש, כיון דגמר הברכה אפי' בחתימה אחרת ה"ז כאילו סיים הברכה וחוזר לראש. והכ"נ בנידון דנן שסיים ברהמ"ז באל יחסרנו, אע"פ שעדיין לא סיים הג' ברכות - חשיב כעקר רגליו, ויחזור לראש.

וסיים מו"ר הגר"נ ק שליט"א ששוב בא לידו ס' בר אלמוגים להגר"א גניחובסקי זצ"ל (סי' פו) שנסתפק שם בדילג ברכה שלישית והתחיל ברכה רביעית אם חוזר לראש, וכתב דלביה"ל שכתב בשם הראשונים דכל שהתחיל ברכה רביעית חשיב עקירת רגליים וחוזר לראש - א"כ הכ"נ יחזור לראש. אבל בנד"ד שכבר גמר ברכה רביעית והתחיל הרחמן, לכו"ע חשיב עקירת רגליים ויחזור לראש, עכ"ד מו"ר הגר"נ ק שליט"א.

לתחילת בהמ"ז, עכ"ד.

ומוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א כתב לי בשאלה זו: 'דילג ובנה ירושלים בברכת המזון נחשב כאילו לא אמר את הברכה, ולכן נראה שצריך לחזור לרחם נא, ולא דמי למדלג 'רצה' בשבת שחוזר לראש שהתם סיים הברכה, אלא שחיסר הזכרה, אבל כאשר לא אמר ובנה ירושלים, הוי כאילו לא אמר הברכה, והוי כשח באמצע ברכת המזון שאינו חוזר לראש, עכ"ד.

והגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א (רב שכונת גילה, ירושלים) כתב לי בזה"ל: 'נלענ"ד דיש לו לחזור ל"ובנה ירושלים..." שבמקום זה טעה, וממקום שטעה לשם צריך לחזור, ומשם להמשיך הלאה. וכל מה שאמר באמצע שלא במקומו לא חשיב הפסק. דכבר מצינו כעין זה בכמה דוכתי כגון שאמר "רצה" בימות החול, או יעו"י לא בר"ח וכיוצ"ב דממשיך כל מה שעדיין לא אמר. והדין של עקירת רגליים נאמר רק בשמונה עשרה, ולא בשאר ברכות כולל לא בברכהמ"ז, ובפרט שהחלק האחרון של ברכהמ"ז הוא מדרבנן, ואם הוא טעה בדאורייתא צריך לחזור למקום בו טעה. וכן הוא הדבר בקריאת שמע וגם בשמונה עשרה דחוזר למקום שטעה'.

וסברא נוספת כתב לי בשאלה זו הגרמ"מ קארפ שליט"א, וז"ל: 'היות והמשיך לברך ברצף הכל נחשב בתוך כדי דיבור, ונמצא שהוא עדיין בתוך הברכה ולא עקר ממנה ויחזור לראש הברכה. והוה עובדא כעין זה אצל מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל'.

[וחכ"א ציין לד' השו"ע (אור"ח סי' קסז ס"י) דאפי' אמר בריך רחמנא מאריה מלכא דהאי פיתא יצא, ובפוס' מצינו בהרבה מקומות דבמקום ספק - לכא' בין ספק בדין בין ספק במציאות - דיברך בלא שו"מ, עי' מ"ב סי' מז סק"ל וסי' ריח סק"ל ב' וסי' ריט סק"ט וסי' רכד סק"י"א ועוד. וצ"ע. והגר"ר אריאל בוקוולד שליט"א (רב קהילת 'משכן חיים', ב"ב) כתב לי 'אני מסכים מאד לקושייתך החמורה. ועוד צ"ע גדול שודאי צריך לחזור ולברך [בשם ה'] לתקן, כדי לקיים מצוות עשה של ברכת המזון. ואין הנידון שהבאת אלא אם לחזור לתחילת ברכת המזון או לרחם, או להיכן שפסק. אבל לא לתקן בברכה [בשם ה']. איך יתכן, ולענ"ד ע"כ צ"ל או שהשאלה לא הובנה נכון, או שהתשובה לא הובנה נכון, עכ"ד].

***

ובאמת שמה שכתב מו"ר הגרנ"ק שליט"א דהרחמן לא קשור לברהמ"ז ולכן חשיב עקירה, יש דפליגי ע"ז, וכמו שכתב לי הגאון רבי יהודה טשזנר שליט"א וזה לשונו: 'נראה לכא' שאם נזכר מיד שסיים כל בהמ"ז (כולל את כל הרחמן) יחזור ל"רחם" כי עדיין עוסק בבהמ"ז ואין זו עקירה גמורה. ואף שאמירת הרחמן הוא רק מנהג, מ"מ היות שכל ישראל נוהגים כן ה"ז נחשב כעוסק עדיין בבהמ"ז. ואינו גרוע ממש"כ המ"ב (סימן קסז ס"ק לז) שאם אחר ברכת המוציא קודם שטעם מהפת דיבר בענייני הסעודה (ול"ד בעניני פרוסת המוציא) אין זה הפסק בדיעבד. אולם אם כבר התחיל להתעסק בעניינים אחרים או כבר דיבר בהם ה"ז הפסק גמור וצריך לחזור

(קיט)

החזקת ספר ביד ימין כשהולך

כתב במשנה ברורה (סימן רי) דהנותן ספר לחברו יתנו לו ביד ימין. ויל"ע בהולך וספר בידו, האם גם יש ענין לחזוקו ביד ימין.

תשובה: יש ק"ד.

❧ ענפי חיים ❧

להיות בימין, ע"כ יקחנו ג"כ בימין.

ובאמת שדברי הפי' קדמון מפורשים במסכת סופרים שהיא מקור הספ"ח, ושם איתא (פ"ג ה"י): 'הנותן ספר תורה לחברו לא יתנהו אלא בימין והמקבל לא יקבלנו אלא בימין, שכן נתינתו מוהר סיני שנאמר מימינו אש דת למו', ע"כ.

וכ"ה נמי בילקוט שמעוני (פ' וזאת הברכה, רמז תתקנא) 'הנותן ס"ת לחברו לא יתנו לו אלא בימין והמקבל לא יקבלו אלא בימין, שכן דרך נתינה, שנאמר מימינו אש דת למו'. וא"כ במסכת סופרים מיירי בספר תורה, והספר חסידים למד מזה לכל ספרי הקודש בעלמא.

ודין זה הובא בפוסקים להלכה, במ"ב הנ"ל, וכבר קדמוהו בשיורי כנה"ג (י"ד סי' רפב סק"ז) ובפמ"ג (סי' רו), ובביאור הגר"א (סי' קלד סק"ו), ובכף החיים (סי' רו סק"ל, וסי' קלד סקכ"א).

ודין זה לגבי ס"ת, מצינו ג"כ במ"ב (סי' רפב סק"א) בהא דכתב שם השו"ע (סעי' א): 'מוציאין ספר תורה וקורין בו ז' וכו'. וכתב המ"ב: 'יש לומר בריך שמיה בפתיחת הארון בין בשבת ובין בחול. והנותן ס"ת והמקבלו צריך שיהא בימין, ואפילו אם הוא איטר יד אין לשנות בזה'. ובשעה"צ שם (סק"ב) כתב 'כן נראה לי [דאטר לא ישנה]. דהא הטעם משום שהתורה ניתנה בימין שנאמר מימינו אש דת למו, ואם כן אין לחלק בזה, וכדלעיל בסי' ג' מג"א סק"ח'.

קיד. הנה מקור הדין במשנ"ב (סי' רו סקי"ח) על דברי השו"ע (סעי' ד): 'כל דבר שמברך עליו לאוכלו או להריח בו צריך לאחוז בימינו כשהוא מברך'. וכתב במ"ב שם: 'בימינו. הטעם משום חביבות (ובאטר יד אזלינן בתר ימין ושמאל ידיה ולא בתר דעלמא, כן משמע מחי' רע"א וכ"מ במג"א סי' קפ"ג). וכן בכל ברכה שמברך על איזה מצוה, יש לו לאחוז הדבר בימינו בשעת ברכה וכו'. כשאומר לחברו להושיט לו ספר, יקבלנו ביד ימינו [ס"ח]", עכ"ד.

ומקורו בספר חסידים (סי' קט) שם כתב בזה"ל: 'האומר לחברו תושיט לי ספר, יקחנו בימינו ולא בשמאלו, לפי שהתורה ניתנה בימין, שנאמר (דברים לג, ב) מימינו אש דת למו', עכ"ד.

והנה במשנ"ב הוא לגבי הלוקח שיקבלנו מהנותן בימין, ובספ"ח יתכן לומר ג"כ דכוונתו רק ללוקח, אך בפירוש קדמון על הספ"ח כתב בזה"ל: 'האומר לחברו תושיט לי ספר יקחנו בימין כו'. ר"ל האי דמושיט לו הספר יקחנו בימין ויושיט לו בימינו הספר, וע"ז מסיים שפיר לפי שהתורה ניתנה בימין, שנאמר מימינו אש דת למו. שהקב"ה נתן בימינו התורה לישראל'.

והוסיף לחדש: 'גם י"ל דהאי דנטל מהמושיט לו, יקחנו ג"כ בימינו, משום דמצינו דנתן הקב"ה בימינו התורה, מזה נראה דהתורה צריך

דכיון שהוא טעם כללי לגבי התורה- א"כ לא שגא.

ובאמת שדברי השעה צ"ע דהוכיח דבריו מהמג"א בסי' ח דכתב שם דלהמבואר בברכות (סב, א) דאין לקנח בימין מפני שהתורה ניתנה בימין אז גם אטר לא יקנח בימין של כל אדם, אך במ"ב גופיה שם (סי' ג סק"ז) כתב דאטר יקנח בשמאל שלו שהוא ימין כל אדם, וצ"ע. ובפמ"ג מבואר (או"ח סי' קלד א"א סק"ה) לענין ס"ת דאפשר דאטר יקח בשמאלו שלו.

ודעת מרן שליט"א בקונטרס איש אטר (בתוך מסכת תפילין, סוף הי"ג, אות לט) דמשמעות המ"ב מדסמך דין הושטת ספר לדין ברכה, דהכ"נ אזלינן בימין ידיה, וכמ"ש בשם הרע"א והמג"א לגבי ברכה. אך עמד בצ"ע דלכא' דמי לס"ת דבסי' רפב כ' דאטר לא ישנה, וסיים דאולי יש לדמותו לדין אחיזת ס"ת דהביא שם (אות כט) מחלוקת אי אזלינן בתר ימין ידיה או רוב העולם, וצ"ע. ועי' בספר גנזי הקודש (פ"ג סעי' לב) שפסק דאיטר יתן בימין שלו (היינו בשמאל).

ויעויין בגנזי הקודש שם (הע' נד) מש"כ להסתפק בנשיאת ספר ממקום למקום, מי נימא דג"כ ליבעי ביד ימין, דהא במ"ב הנ"ל בסי' קל"ד נראה דמצד הפס' וימינו תחבקני יש ענין להחזיק התורה בימין, ול"ד כשנותן לרעהו. ולענין איטר הביא מש"כ השערי אפרים (שער י ס"ב) דהמוציא ס"ת יאחזנו בימין, וכן אטר בתר ימין דעלמא. ורק אם קשה לו יוציא בימין שלו, והש"ץ יוציא תמיד בימין (ורק אם חלש וחושש שיפול). ובשו"ת תורה לשמה (סי' כב) כ' שאטר בימין דעלמא. וע"כ כ' הגנזי הקודש דנראה דה"ה בשאר ספרים דגם אטר יתן בימין דעלמא (דהוא מענין התורה דימינו תחבקני).

והנה הלכה נוספת מצינו הנוגעת לנשיאת ספר, והוא מש"כ בספר חסידים (סי' תתקמג) שכתב

וגם לגבי הוצאת ס"ת, מצינו ברמ"א (סי' קלד ס"ב) 'ויש להחזיק התורה בימין (מהרי"ל)'. וכתב שם במ"ב (סק"ד) 'בימין. על שם הכתוב (שיה"ש ב, ו) וימינו תחבקני, ועוד דגם התורה ניתנה בימין'.

ובאמת בס"ת מצינו שכל ענייני הס"ת הם בימין, וכמ"ש במ"ב (סי' קמא סקכ"ה) 'וגם החזן כשמוליך הס"ת להתיבה, נמי הדין כן, שעולה בדרך ימין וירד מהתיבה בפתח שכנגדו. ואפשר דבס"ת לעולם עולה בדרך ימין אפילו אם היא דרך ארוכה' [אכן שם הוא גם מהא דאמרו ביומא (טו, ב) דכל פניות שאתה פונה לא יהיו אלא דרך ימין, ע"ש. ומ"מ גם פתיחת הארון הדין שתהא ימין, ורק נחלקו הפוסקים האם יתחיל מימין ויפתח לשמאל, או יתחיל משמאל ויפתח לימין, עי' דרישה ר"ס תרנא, ובפרישה סי' קכח סקכ"ג].

ובמה ששאלנו למרן שליט"א אם גם בנשיאת ספר בעלמא יש להחזיק בימין או רק כשמושיט לחברו, והשיב דיש ענין גם כשסתם נושא ספר, יש לעיין בזה דהנה מאחר והמקור לכל זה הוא ממס' סופרים (שם), ושם נראה דזה ענין רק בנתינת וקבלת ספר, דכי היכי דהתורה ניתנה 'מימינו אש דת למו' - כך הנותן ס"ת (או שאר ספרים, להספ"ח) - יתן ויקבל בימין. אבל ההולך בעלמא עם ספר בידו (כשאין כאן 'מעשה נתינה' או 'קבלה') - מנין דיש ענין ביד ימין, וצ"ע. ואולי סו"ס חזינן דיש מעלה ביד ימין, על כן מידת חסידות וענין יש תמיד להחזיק ביד ימין, וכן אמר לי מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א דיש ענין תמיד כשמחזיקים ספר להחזיקו ביד ימין, משום דימין ה' עושה חיל, ונראה שכוונתו כנ"ל.

והנה בדיון זה דנתינת ספר לחברו, נחלקו הפוסקים באטר יד מה יעשה. דהנה בשעה צ' הנ"ל לענין ס"ת כתב דאין לשנות בזה, והיינו דיתן בימין דעלמא (שמאל ידיה), וכמו שביאר

(קכ)

חשש נדר באמירת 'הדרן עלך'

האם באמירת "הדרן עלך" בסיום מסכת, יש משום חשש נדר שמקבל ע"ע לחזור על המסכת, ויתחייב לעשות כן.

תשובה: לא מתכוונים כ"פ.

 ענפי חיים

ולנשקו'. וע"ע בדרך שיחה (ח"א עמ' תקיג) שנשאל מרן שליט"א: 'כרכו הספר עם כריכה הפוכה, אם יעמידו בכריכה ישרה, הרי הספר הפוך, ואם הכריכה הפוכה - נראה הספר כהפוך', והשיב מרן שליט"א 'יעמיד הספר ישר, ומה שנראה כהפוך אי"ז מתיר להעמידו הפוך. אבל מן היושר לשנות את הכריכה'.

קמ"ז. ואביא בזה תורף הדברים מה שדנו בזה הפוסקים (ונוצרת בגליון 'עומק הפשט', גליון 164), דהנה מקור המנהג לומר 'הדרן עלך' בס' האשכול (הל' ס"ת סי' יד) שהביא כן מתשובת רב האי גאון בזה"ל: 'ומקמי אדכורי בני רב פפא, אמרי רבנן הכי, נהדר מר עלה, הדרנא עלך ודעתך עלך, לא תתנשי מינן ולא נתנשי מינך, לא בעלמא הדין ולא בעלמא דאתי'.

ובאליה רבה (אור"ח סי' קלט סק"ד) כתב בשם מהר"ם מינץ (סר"ס פה) 'בתשו' מהר"ם מינץ סי' פ"ה כתב טעם כמו שאומרים אחר כל פרק ומסכת הדרן עלך, כלומר השמר לך פן תשכח את הדברים, חזר בהן שלא תשכח וכו'. וכ"כ בפרמ"ג שם (אש"א סק"ד), והיינו דיש איסור לשכוח תלמודו, ולכן תחזור ע"ז שלא תשכח. וכע"ז כתב הלבוש (אור"ח סי' קלט סי"א) שהמנהג לומר למסיים לקרוא בתורה 'חזק' והיינו שלא ישכח התורה.

ועכ"פ דנו הפוסקים מהא דאיתא בנדרים (ה, א) דהאומר אשכים ואשנה פרק זה, אשנה מסכתא

הלכה נוספת: 'לא ישא ספר להפך, כדי שלא יהפוך מה למעלה למטה'. והיינו שכשמחזיק ספר בידיו, לא יחזיק את החלק העליון כלפי מטה, דאין זה מכבוד הספר [וראיתי מלקטים שהביאו דבריו לגבי נשיאת ס"ת, אבל לכאור' בס"ת לא שייך שיהפוך מה שלמעלה למטה, וזה שייך בעיקר בספר מודפס רגיל].

[וע"ע בשו"ע (יו"ד סי' רפב ס"ה) מבואר רק ד'אין זורקין כתבי הקודש, ואפי' הלכות אוגדות', וברמ"א שם הוסיף בשם מהרי"ל 'ואסור להפוך אותו על פניהם, וכשמצאו כך צריך להפכו'. ומבואר דרק להפכו על פניו הוא דאסור. אך בבית לחם יהודה שם כתב 'כשראה מהרי"ל ספר מהופך, עלינו למטה, הפכו ונשקו', ומבואר דגם זה הוא בזיון הספר, עד כדי כך שנשקו אח"כ כדרך שנושקין לספר שנפל לקרקע. וכן הוא בשו"ר כנה"ג (יו"ד סי' רפב סי"ח), וכ"כ הערוך השולחן (שם סי"א) 'אין זורקין כתבי הקדש [עירובין צח, א], וכשיתנם לחבירו לא יתן לו בזריקה אלא יושיט לו בידו, ואפילו הלכות ואגדות אסור לזרוקם משום בזיון, ואסור להפוך אותו על פניהם, וכשמוצא ספר הפוך מהפכו שיונח כדרכו, וכן אסור להעמידו מהופך שיהיו ראשי האותיות למטה וכשמוצאו עומד מהופך מהפכו ומעמידו כדרכו, ואם נפל ספר לארץ מחוייב תיכף ומיד להגביהו אפילו אם לומד יפסיק ומגביהו ונוהגין להגביהו

ובאמת בשו"ת שבט הקהתי (ח"ה סי' קעג, עמ' קד) להג"ר שמאי קהת גראס שליט"א ובס' יומא טבא לרבנן (פ"א ס"ד) הביאו מנהג המדקדקים לומר 'הדרן עלך' - בלי נדר' ושיבחו מנהג זה, וז"ל השבט הקהתי שם בתוך דבריו: 'והנה העולם נהגו להקל דאין מקפידין לחזור אח"כ המסכת, וצ"ל דכיון דאין דעתו לחזור בשעה שאומר הדרן עלך תו לא הוי נדר דבנדר בעינן שיהא פיו ולבו שוין, ובשלמא כשאומר אשנה פרק זה הוי אז בדעתו לשנות הפרק והוי פיו ולבו שוין, משא"כ כשאומר הדרן אין דעתו למה שאומר ואין מכיון משמעות התיבה של הדרן עלך, ואולי מכיון הדרן הוא בקשה שאנו מבקשין שנוכל לחזור עוד הפעם וכיון דלא הוי פיו ולבו שוין לא הוי נדר. כן נראה ללמוד זכות על מה שנהגו להקל. ושמעתי דיש שנוהגין לומר כשאומרים הדרן עלך דמוסיפין לומר בלי נדר, ונכון הוא [ועכ"פ מי שמכוין בשעה שאומר הדרן כפשטא שיחזור על המסכת, לכ' צריך לקיימו].'

ושוב כתב שם (אות ב) דמצא למרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' צא סק"ב) שכתב גבי הא דנדרים דכל האומר אשנה פרק זה נדר גדול נדר לאלקי ישראל, וה"ה במי שאמר לעשות חסד עם חברו ושאר מצות דאפי' לא אמר ממש בלשון נדר והתחייבות אפ"ה דינו כנדר, מסתבר דשפיר מהני מה שרגילים להתנות בערב ר"ה דאינו רוצה כלל שיהיה נדר, דכיון דהוא בעצמו הרי אין כוונתו כלל לנדר או שבועה ורק התורה עשאתו כנדר מהדרשה דבפיך זו צדקה וה"ה לשאר מצות, לכן בכה"ג שגילה דעתו מקודם והתנה בפירוש דאינו רוצה כלל שיהיה נדר, מהיכא תיתי נימא דאף בכגון דא הרי זה נעשה נדר נגד תנאי מפורש שהתנה בריש שתא דאינו רוצה שיהא נדר, לכן נלענ"ד דכל שהוא אומר סתם ולא בלשון נדר הרי זה חשוב כאומר בפירוש בלי נדר, עכתו"ד הגרש"ז א שם (וכע"ז כתב בשו"ת

זו, נדר גדול נדר לאלוקי ישראל. ומקשי' דהלא מושבע ועומד מהר סיני ואין שבועה חלה על שבועה, ומשני דכיון שיכול לפטור עצמו מחיוב ת"ת כשיקרא ק"ש בבוקר ובערב, לכן חלה שבועתו. ומבואר דעצם מה שאומר ומקבל בפיו 'אשנה פרק זה' אפי' בלא הזכרת נדר, כבר חייב מדין נדר וצריך התרת נדרים אם רוצה לבטל נדרו.

[וע"ש בר"ן דביאר דהיינו מדין שבועה, דס"ל דלא שייך לנדר על עשיית פעולה של לימוד תורה. אך הרא"ש שם פליג, וכ"פ בשו"ע יו"ד סי' ריג ס"ב דנדר גדול היינו מדין נדרי מצוה, וכמו חיוב צדקה שחל אע"פ שאין כאן שום חפץ שנאסר. וראה בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סי' ק) שביאר דשורש פלוגתתם, דהר"ן ס"ל דחיוב צדקה מדין נדר הוא משום דאמירה לצדקה כמסירה להדיוט, ובתורה ובמצוות ל"ש טעם זה. אך הרא"ש ס"ל דאין בצדקה דין זה דאמירה לגבוה כמסירה להדיוט, אלא דהתורה חידשה דנדרי מצוה חלים גם כשאין איסור חפצא, ומשום הכי אפשר ללמוד משם גם לתורה ולשאר מצוות, יעו"ש].

והנה בשו"ת רבבות אפרים (ח"ד סי' מד אות סא, עמ' צב) כתב הג"ר אפרים גרינבלט זצ"ל בזה"ל: 'ידידי הרה"ג ר' חנוך הענך קרלנשטיין נ"י העירני וז"ל, כשאומרים בסיום הדרן עלך מסכת וכו' נראה דצריך לומר בלי נדר דאל"ה הוי זה כנדר לדבר מצוה כמבואר בנדרים דף ח' ע"א דאשנה פרק זה הרי זה נדר גדול לאלקי ישראל עכ"ל. ולכאורה היא הערה גדולה ומדוע לא ראיתי שחוששין לזה, וצריך לבאר דין זה', עכ"ד.

וב'עומק הפשט' (שם) הוסיף דבפרט שהמנהג המקובל הוא לומר ג' פעמים 'הדרן עלך', ומבואר במהרש"ק בספרו נדרי זירוזין (נדריס ה, ב) דמלשון הגמ' משמע דקבלה נחשב נדר רק כשאומר ב' פעמים, וכ"ש בהדרן עלך שאומרים ג' פעמים.

(קכא)

ויכוח אם לפתוח או לסגור חלון

ב'ששננים מתווכחים האם לפתוח או לסגור את החלון, או האם להדליק מזגן או לא. דאחד טוען שחם לו והשני טוען שיצטנן. מי קודם (והאם תלוי בחורף או בקיץ).

ענפי חיים

להבין מהו ענין של התפלה הדרן עלך והדרן עלן וכל הנוסח, יהדר ויהדר וילמוד. ונראה דהנה אמרו ז"ל (נדה ל, ב) תינוק במעי אמו נר דולק על ראשו והמלאך לומדו כל התורה כולה וכשיצא מלאך סוטר על פיו ושוכח הכל. ומקשין העולם א"כ מה מועיל כל הלימוד של המלאך, ותי' דאלמלא למדו המלאך תורה א"א הי' ללמוד תורה ואפילו אות אחד לא הי' בשכלנו להבין מתורה הקדושה אלא שע"י שהמלאך לומדו אף ששוכח אבל נשאר עכ"פ הרושם שאם ילמוד יזכרו ויבין. ומעתה נראה לומר דזה שתקנו לאחר שלמד מסכת שאומרים הדרן כלומר שיהדר עלן המסכת שלמדנו במעי האם והדרך עלן דעתן עלך ודעתך עלן וכוונתו על שיחזור לו התורה שלמד במעי אמו וזה הוא התפלה... וק"ל, עכ"ד.

וע"ע בס' עיני יצחק (שו"ע המקוצר יו"ד סי' קסח הע' טו) שכתב הגר"י רצאבי שליט"א דהדרן עלך הוא מלשון עבר, ועניינו חזרנו עליך מסכת פלונית, וכתב שם דאילו היה כוונתו ללשון עתיד, היה צריך לומר נהדר, וגם מי שלמד פעם ראשונה בימי חייו מסכת זו אומר כן כיון שכבר במעי אמו למד כל התורה.

ואסיים בעצה פשוטה ונכונה שכתב בגליון 'עומק הפשט' שם, דיגמור בדעתו קודם אמירת 'הדרן עלך' שאינו מקבל ע"ע כלום, לא בתורת נדר ולא בתורת התחייבות, והכל על מקומו יבוא בשלום.

שלמות חיים או"ח סי' רלא כלפי מנהג של מצוה, לסמוך על התר"נ דערב ר"ה).

וכתב ע"ז הגר"ש גראס: **ו'לפי"ז ניהא נמי על לשון הדרן עלך שאומרים ואין מקפידין לחזור על המס' וע"כ דבכה"ג שלא כיוון לשם נדר, סמכין על המסירת מודעה שמסר ערב ר"ה, עכ"ד.**

***

ובאמת שביאור נוסף שמעתי בענין 'הדרן הלך', וכן כתב לי מו"ר הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיין שליט"א **'שמעתי בשם מרן הגר"ג אדלשטיין שליט"א שהדרן הכונה ההדר של התורה עלינו והדר שלנו הוא התורה וממילא אינו חשוב נדר'**. ושו"מ שכן כתב בספר החיים לאחי המהר"ל (ספר זכויות, ח"א פ"ב) בשם הפרי מגדים, דהדרן היינו 'תפארתך' עלינו, והיינו מלשון הדר ויופי, ואין כאן חשש נדרי מצוה.

ובמה שמרן שליט"א השיבנו דאין מתכוונים, שו"מ שכן השיב מרן שליט"א בס' אשיחה (עמ' ת) ג"כ נשאל מרן שליט"א: **'במה שנהגו לומר בסיום מסכת הדרן עלך הא הוא נדר, כיון שאומר חייב לקיים מדין נדר וחזינו הרבה דלא מקפידים אח"כ לקיים את זה'**. והשיב: **'אינו נדר אלא בקשה'**.

וביאור נוסף כתב בשו"ת משנה הלכות (חי"א סי' תט) בתשובה להגר"א גרינבלט זצ"ל: **'...ומעתה נראה לפענ"ד לומר בדרך אגדה דלכאורה יש**

תשובה: מספק - שב ואל תעשה קצו.

ענפי חיים

ונלמד מפסוקים, וגם להסוברים שבדלית ודקל הוא מדרבנן, עכ"פ ה' תקנה מדרבנן מפני הסכנה דוקא להוריד ולכן אפי' יכול למחות שלא ישנו מהדין אא"כ כולן מסכימין, אבל כאן הרי אין דין כיצד יעשו אלא שבדרך כלל בקיץ חם ובחורף קר אבל אם יש סיבה שרוצים לסגור בקיץ או לפתוח בחורף לכאן' מסתבר שהולכין אחר הרוב כמו בכל הדברים (עי' מ"ב סי' נג סקנ"ג), עכ"ד מרן שליט"א שם.

וראיתי למוח"ז מרן הגר"י זלברשטיין שליט"א בספרו חשוקי חמד (ב"מ סב, א וב"ב כ, א) שנשאל: 'באירופה הקרה נמצא תלמיד הסובל ממחלה המתבטאת בזה שאם נושבת מעט רוח על ידיו, קופאים אצבעותיו ומתנפחים, דבר הגורם ליסורים. שני דרכים עומדות בפניו להתמודד עם זה, סגירת החלונות, או כפפות על הידים. מכיון שהוא מתבייש לשבת בכתה עם כפפות, הרי הוא סוגר את החלונות, אך חבריו מתווכחים עמו, ומתלוננים על חוסר אויר, ואף מזכירים לו שיכול ללבוש כפפות, אך הוא משיב שזה יגרום לפרסום המחלה, ויביא עליו שם של בעל מום, דבר שיפריע לו בחיים ובשידוכים. הצדק עם מי'.

והשיב מוח"ז שליט"א: 'נאמר במשנה בפאה (פרק ד משנה א - ב) הפאה ניתנת במחובר לקרקע, בדלית ובדקל בעל הבית מוריד ומחלק לעניים..., אפילו תשעים ותשעה אומרים לחלק, ואחד אומר לבזו לזה שומעין שאמר כהלכה. בדלית ובדקל אינו כן אפילו תשעים ותשעה אומרים לבזו, ואחד אומר לחלק לזה שומעין שאמר כהלכה. ויעוין בתיו"ט שהוסיף (על פי המבואר בספרא) שברישא, אפילו אם הוא בריא וחזק יותר מחביריו, ולכן הוא רוצה לבזו, בכל זאת שומעים לו, כי הוא אמר כהלכה.

קמז. הנה מרן שליט"א בספרו שערי אמונה (פאה פ"ד מ"א, עמ' רלד) כתב: 'אפי' צ"ט אומרים לחלק כו', שמענו בשם הגר"ס זצ"ל שאם יש הרבה אנשים בחדר ומהם רוצים לפתוח החלון ומהם רוצים לסגור, ופסק שבימות החמה הדין עם הרוצים לפתוח ואפי' יחיד יכול למחות שלא לסגור אפי' ק' רוצים לסגור, ובימות הגשמים להיפך, והביא ראי' ממשנתנו'.

וכוונת הוכחת מרנא הגר"י סלנטר זיע"א היא דשם תנן דהפאה ניתנת במחובר לקרקע (שמיני לפני העניים והם בים אותה), אבל בדלית (גפן המודלית ע"ג עצים) ובדקל - בעה"ב מוריד ומחלק לעניים (דיש בזה סכנה בעלייתם לשם), ר"ש אומר אף בחליקי אגוזים. וע"ז תנן: 'אפילו תשעים ותשעה אומרים לחלק, ואחד אומר לבזו, לזה שומעין שאמר כהלכה'. והיינו כלפי הרישא דהפאה ניתנת במחובר לקרקע, דאפי' שרוב העניים רוצים שבעה"ב יחלק להם ורק א' רוצה לבזו, לזה שומעין שאמר כהלכה (וכתב שם התו"ט 'אפילו הוא בריא וחזק יותר מחביריו או אוכל יותר מהם').

וכוונת הגר"ס א"כ להוכיח, דחזינן מזה שכשיש ויכוח בין יחיד לרבים, דאמנם בכל מקום אזלינן בתר רבים, אבל כ"ז כשהרבים טוענים כדן, אבל במקום שהיחיד הוא הטוען כדן - אזלינן כוותיה, גם נגד רבים. וא"כ ס"ל להגר"ס דכיון שבחורף הדין מורה שיש לסגור החלון (משום שלרוב העולם קר), א"כ גם אם יחיד מבקש לסגור ורבים מבקשים לפתוח - ישמעו ליחיד, דאמר כהלכה. ובימות הקיץ איפכא, דר"ק.

וע"ז השיג מרן שליט"א שם: 'ולכאן אין מכאן ראייה דכאן הוא דין דאורייתא דנלמד מפסוקים שיש לבזו וגם בדלית ודקל הוא דאורייתא

טעונה מפני הטעונה. קרובה לעירה ורחוקה מעירה, תדחה הקרובה מפני הרחוקה, שתיהן קרובות או רחוקות, שתיהן טעונות או אין טעונות, הטל פשרה ביניהן, ומעלות שכר זו לזו, וכן כל כיצא בה, כל שאנו רואין שיכול לסבול העכוב ביותר ידחה מפני חברו. וכן בריא מפני חולה וכל כיצא בזה. אף לענין הדין אמרו..., עכ"ד.

[סיים שם בשם חמיו מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שאמר דבית ספר נבנה למען ילמדו בו תלמידים תורה בעיון, ואם יסגרו את החלונות אנו מקפחים את הבראים שבית הספר נבנה בשבילם, ואם הילד הסובל מקפאון בידיו לא יוכל להשתתף בלימודים בבית הספר ישב בביתו, ואין הדבר דומה לדברי המאירי שמדובר בספינות הנוסעות במקום הפקר, ולא בבית ספר שנבנה לבראים, שאינם חייבים להימנע מלימודם בגלל החוליה]. וכתב שם מוח"ז שליט"א דכן מוכח מהא דסנהדרין (יא, א) דרבינו הקדוש ביקש מאוכל השום שיצא, וע"ע בשו"ת חתם סופר (י"ד סי' ז) דחולה במחלת הנפילה יתפלל בביתו ולא יבא לבית הכנסת כשהנפילה מפחידה את הילדים].

וראה סברא הוספת שכתב בזה הגאון רבי אפרים גרינבלט זצ"ל בשו"ת רבבות אפרים (ח"ד סי' ריט, עמ' שעח), דכיון דחום לא מזיק וקור כן, א"כ היחיד שקר לו קודם אפי' לרבים, וז"ל: 'בכיתה לפעמים לכל הכיתה חם ולאחד קר מאד אפילו אם לובש בגד, והשאלה מה לעשות, לפתוח את החלון כמו שכולם רוצים או להשאיר סגור. ונראה, הנה לאלו שחם אין היזק אם יהיה סגור ורק להנאתו הן רוצים לפתוח, ואילו לזה שקר יש לו חשש של בריאות וזה לעיכובא דאסור להזיק ליחיד, ופשוט לכאורה שיסגור', עכ"ד.

וצ"ע אם כוונתו גם בימות הקיץ, דלא פירש אם מיירי בימות החורף דאז מסתבר טפי כדבריו,

ובסיפא אפילו אם זה שאומר לחלק הוא זקן ותש כח או חולה ומה שאמר לחלק מפני חלישותו, אפילו הכי שומעין לו, יעו"ש. [ועל פי זה מובא בשם הגר"י מסלנט שאם בקיץ כולם רוצים לסגור את החלון חוץ מאחד, שומעין לו, כי הוא אמר כהלכה, ולהיפך בחורף].

ואם כן בנידוננו, לכאורה אם באמת יש קור בחוץ, אלא שלכל הכתה לא אכפת, ודאי ששומעים לילד החולה, אפילו שטענתו היא רק בגלל מחלתו. אמנם אם האמת שבחוץ לא קר, אלא שבגלל המחלה שקיבל בימי הקור, הוא סובל אף בימים הנעימים, הרי שמעיקר הדין אי אפשר לכופף את חבריו לסגור את החלון, של הכתה. אמנם ודאי שיש בזה מצוה משום גמילות חסד אם יסגרו את החלונות, אך לא ניתן לכפות על אדם שייגמול חסד, וממילא אם הרוב דורש לפתוח את החלונות יש לנהוג כך'.

ושוב דן שם מוח"ז שליט"א דאולי כולם מצווים במצות 'השבותו לו', שמצווין להציל את חברם מכל צרה שהיא, ודן שם מצוה זו נאמרה דווקא בהצלה מרציחה או גם שאר הצלה מכל נזק וצער.

והביא שם עוד מוח"ז שליט"א את דברי המאירי בסנהדרין (לב, ב) שכתב בזה"ל: 'יש דברים שאין מדת הדין שולטת בהם, ואתה צריך לחזור בהם אחר מה שראוי יותר להכריע את האחד למה שאין מדת הדין מחייבתו, דרך פשרה ומדה מעולה, והוא שאמרו כתוב אחד אומר 'בצדק תשפוט עמי', וכתוב אחד אומר "צדק צדק תרדף". כאן לדין, כאן לפשרה. כיצד שתי ספינות עוברות בנהר ופגעו זו בזו, אם עברו שתיהן בבת אחת טובעות, בזו אחר זו שתיהן עוברות. וכן שני גמלים שהיו עוברים במעלת בית חורון ופגעו זה את זה, אם עוברים שניהם בבת אחת נופלים, בזה אחר זה עוברים. כיצר נעשה טעונה ושאונה, תדחה שאינה

הקייץ יפעלו המאווררים ולחלק מהציבור זה מפריע האם הולכים בזה אחר רוב ציבור המתפללים'.

תשובה: 'כיום לפי מצב התקופה בימות הקייץ הוא דבר רגיל ושמוש רגיל להקל החום ע"י מאווררים ובפרט אם הרוב רוצים כך, לענ"ד דאין המיעוט יכולים לעכב, ואינו דומה להרחקת נזקין אפילו בדבר טבעי ורגיל דהתם ברי הזיקא ודאי וגם אין לו שייכות לב"ב כ"ג ע"א, ובכהא לענ"ד לכו"ע על האיסטנת להרחיק עצמו'.

ועוד נשאל שם: 'מה הדין אם רק בחלק משטח בהכנ"ס יש מאווררים ובחלקו אין האם הדין עם המעוניינים שיופעל כי הדבר נכנס בכלל מדת סדום היות ויכולים להרחיק עצמם באותו בהכנ"ס למקום אחר ולא לצער את הבאים לחסות בקרבת המאווררים'. תשובה: 'דבר פשוט כיון שיש עצה שלא יזיק להם, אין מונועים מאלו הרוצים בכך'.

ועוד נשאל שם: 'מה הדין אם חלוקים ידיעות אם עתה חם וצריך מאווררים, וכן האם יש הבדל בכל זה בין שעות היום שחם יותר לבין שעות הלילה ולפנות בוקר שאז לפעמים קריר יותר ואעפ"כ חלקם מעוניינים'. תשובה: 'כל זמן שאפשר לסבול החום בדרך הטבע, הוא בכלל ועשית הישר והטוב להתחשב עם מצד חבירי'.

[ובענין 'לזה שומעין שאמר כהלכה', אביא כאן מה שראיתי בס' והאר עינינו (פנינים אות קיח, עמ' תמד) שהביא שהג"ר יצחק דרזי שליט"א שאל מקמיה מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל בבית כנסת מרכזי וגדול של אברכים בני תורה בירושלים, שבאולם המרכזי הגדול והמרווח מתפללים לפי זמן ק"ש של מג"א, והמנין דל משתתפים, ולעומת זה בחדר הצדדי יש מנין לפי זמן ק"ש של הגר"א ושם עמוס מאד במתפללים, ורצו להחליף בין המניינים, שהמנין לפי המג"א יעבור לחדר הצדדי, ושל הגר"א לביהמ"ד

או גם בימות הקייץ, ובאמת שבימות הקייץ לא שייך לינזק כ"כ מפתחת חלון, אבל זה מצוי במזגן, שהיחיד היושב תחת המזגן בקביעות עלול להצטנן ולינזק, ואולי גם בזה יאמר דברו דהיחיד קודם כיון שניזוק, או"ד בימות הקייץ החמים - חום בדרגה כזו ללא מזגן, כן הוי קצת נזק, וצ"ע.

והנה באמת קי"ל (שו"ע א"ח סי' ערה ס"ה) דהכל חולים אצל קור, דקור הוא דבר המביא לחולי, וממילא קור קודם. אך יל"ע אם מצינו כן נמי לגבי 'חום', ושוב מצאתי דבשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' כג) כתב להתיר לנכרי להפעיל המזגן בשבת, דכשם דאמר' הכל חולים אצל צינה כך אמרינן הכל חולים אצל החום, ובפרט בזה"ז שהכל הורגלו להשתמש במזגן. אכן בשו"ת אגרות משה (י"ד ח"ג סי' מז אות ב) כתב לאיסור, וכ"כ באור לציון (ח"ב פכ"ה, הע' ה) דאף שחום קשה יותר לסבלו, מ"מ חום אינו גורם למחלות ואין בו סכנה (ורק אם יש חשש שיתקלקל האוכל ויאכלוהו ויבואו לידי סכנה).

וע"ע במש"כ התוס' בב"ב (קמד, ב ד"ה חוץ) בשם הירושלמי דאנטונינוס ה' לו לילך בדרך, א"ל לרבי צלי עלי, א"ל יהא רעוא דתשתזיב מן צנתא, א"ל דא צלותא בתמיה, יתיר חד כסו וצנתא אזלא, א"ל יהא רעוא דתשתזיב מן שרבא, א"ל הא ודאי צלותא דכתיב ואין נסתר מחמתו, ע"כ. ומבואר מזה דימי החום קשים יותר לאדם מימי הקור, דבימי הקור אדם לובש ע"ע מלבוש נוסף ועי"ז מתחמם, משא"כ בימי החום - ואין נסתר מחמתו' - ל"ש להנצל מזה. וע"ע בתוס' בכתובות (ל, א ד"ה הכל) דזה קאי רק על ההולך בדרך שאין יכול לינצל מן הדרך, אבל בביתו יכול לישב בבית של אבנים או יכנס למרתף וכך ינצל מן החום, וצ"ע בזה להלכה.

וע"ע בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' רחצ), שנשאל בעניינים אלו כמה שאלות, וז"ל: 'שאלה. מה הדין בבהכנ"ס שחלק מהציבור רוצים שבימות

(קכב)

נט"י אחר נגיעה בנעליים חדשות

אדם שמורד נעליים בחנות של נעליים, כל מיני סוגים וגדלים – כשהם חדשות ממש. האם צריך לאחר מכן ליטול ידי או לא.

תשובה: אם נגע בהם פ"י.

— ענפי חיים —

עמ' יז) שדן בזה, ובשפלינו זכר לדברינו הנ"ל, והביא שם דמצינו ב' טעמים לחיוב נט"י אחר נגיעה במנעליו, דבלבוש שם כתב שהוא משום רוח רעה, ואילו בביאור הגר"א (ס"ק כד) כתב, וכ"ה בארצות החיים ובמשנה ברורה (ס"ק מא) דאינו משום רוח רעה אלא משום נקיות, וכל זה לענין חליצת הנעל. אבל בנד"ד מבואר במג"א (סי' קכח סק"ז) דה"ה במנעלים נקיים אם נגע בהם צריך ליטול ידי, וכתבו האחרונים שם דאע"פ דאיתא דוקא החולץ מנעליו צריך ליטול ידי, מ"מ אף אם רק נגע גם כן צריכים ליטול.

והביא שם דבספר 'אורחות חיים' החדש הביא מספר מאורי אור דאף בנעלים חדשים שלא לבשו אותם עדיין צריך ליטול ידי אחרי שנגע בהם, ובהגהת מהרש"ם שם הביא דהיעב"ץ חולק דא"צ ליטול, אך הוא כתב שמשמע שכן צריכים ליטול. וכדברי היעב"ץ כן דעת הגר"ח פאלג'י והבן איש חי (פרשת תולדות, אות יז).

והביא עוד מש"כ בשו"ת שבט הקהתי (ח"ד סי' ב) דנשאל אודות מוכר נעליים שנוגע הרבה בנעלים בעת שמודדים אותם הקונים, האם הוא צריך ליטול ידי אח"כ, והביא מח' האחרונים הנ"ל, והוסיף דאף שיש אומרים שאין צריך ליטול ידי בנעליים שאף אחד לא לבש, מ"מ הכא לענין חנות מאוד מסתבר שאחד לבש אותו קצת בתוך החנות וראה שלא

המרכזי. והשיב הגריש"א דבדאי שהמקום הגדול מוגיע לאלה שמתפזלים ע"פ דין כהגר"א, ואדרבה מוגיע למהדרין את האולם המרווח, ושהציבור ילמדו שזמן ק"ש של המג"ר הוא העיקר, ע"כ. וכן שמעתי ממר"ר הג"ר נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א, דבדידיה הוי עובדא בקהילת חניכי הישיבות רוממה בירושלים עיה"ק].

ק"י. וכ"כ לי הגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א (גאב"ד שכונת גילה, ירושלים עיה"ק) בזה"ל "ראה בהל' נשיאת כפים (קכח, יז) כתב הרמ"א: כשיורדין מן הדוכן לא יגעו במנעליהם המטונפים, ואם נוגעים יטלו ידיהם לתפילה שיתפללו אחר כך. וכתב שם המשנ"ב ס"ק סב: נראה דהכי קאמר, סתם מנעלים כמטונפים הם בשם הא"ר והפרמ"ג. ובבאר היטב שם סק"ל כתב דה"ה כשהם נקיים כמוש"כ סי' ד' סעיף יח.

א"כ כל זה נראה דוקא בנעליים שנועלים אותם, אבל נעליים שמודד לעצמו לענ"ד אין צריך נטילת ידיים. כיון שנראה דנעליים שהולכים בהם נדרש נט"י כיון שהם מטונפים, ולכן אף שבאמת הם נקיים, אבל כיון שבדרך כלל הם מטונפים יש לזהר מנגיעה בהם, אבל לא בנעליים חדשות שהן נקיות לגמרי, עכ"ד הגר"א שלזינגר שליט"א.

ושו"ר לידידי הרה"ג רבי יעקב אהרן סקוצילס שליט"א בס' 'אהל יעקב' – פסקי הוראה' (סי' יב,

(קכג)

הנוסע באמצע הצום לארץ אחרת

מי שהחל לצום את אחד מהצומות בארץ ישראל, ובאמצע הצום נסע לחוץ לארץ, ובא"י כבר נגמר הצום, ובחו"ל עדיין לא. האם יכול לאכול כבר או שעליו להמתין ולהשלים הצום במקום שכעת נמצא.

תשובה: צריך לגמור ק"ח.

עניפי חיים

ק"ח. הנה יעוי' בשו"ת משנה הלכות (חט"ו סי' קעט) שנשאל בשאלה זו מהג"ר אפרים גרינבלט זצ"ל (בעל 'רבבות אפרים'), והשואל הביא מבעל 'שבט הלוי' זצ"ל דאם בא למקום שעדיין יום - מ"מ אם במקום שממנו בא נגמר הצום ששקעה חמה, מותר לו לאכול ואפי' שבמקום שבא לשם עדיין יום. והשיג ע"ז בעל משנה הלכות, דתע"צ אינו תענית שעות אלא הוא מבוקר עד הערב, או מערב ועד ערב (כגון ת"ב), ולכן כ"ז שעדיין יום והוא באותו היום שהתחיל להתענות - הרי הוא חייב להתענות, וכן לגבי שאר מצות כגון שבת ופסח ועוד.

ושוב כתב להוכיח דהיום נקבע והולך אחר זריחה ושקיעה, וכל שלא שקעה אצלו חמה - חשיב עדיין אותו יום שהתחיל, מהא דתנן בנזיר (ז, א), הריני נזיר כעפר הארץ, וכשער ראשי, וכחול היס - הרי זה נזיר עולם וכו'. ואמרי' עלה והתניא הריני נזיר עולם - ה"ז נזיר עולם, אפי' [אמר] מאה, אפי' [אמר] אלף שנים - אינו אלא נזיר לעולם, ואמרי' רבה [מ"ט ב'מכאן ועד סוף העולם] אין אנו מפרשים דבריו לנזירות הרבה כמנין הימים שמכאן ועד סוף העולם, וכמו 'הריני נזיר כעפר הארץ וכשער ראשי וכחול היס' שאנו מפרשים דבריו למספר נזירות עד אין מספר - שאני שערות הואיל ומובדלות זו

מתאים לו המידה והחזיר אותו לקופסא וכשהשני מגיע ונוגע בו זה כבר נחשב כנעל שלבשו אותו מכבר. ולכן הסיק בזה להחמיר מאחר וגם יש אומרים שאפילו בנגיעה בנעליים בלבד צריך נטילה, ממילא יש מקום להחמיר למוכר נעליים שנוגע בהם בשעת מכירה שצריך ליטול ידיו אם הוא רוצה לומר דברים שבקדושה.

והביא דבכף החיים (ס"ק עא) כתב להדיא, וז"ל: 'אם נגע במונעלים חדשים שעדיין לא לבשם אדם מעולם אפילו פעם א' לית לו בה ואין צריך רחיצה כלל, נ"ל דתירתי בעיני נעל והלך בהם פעם א' על הארץ'. וכבר הביא כן בשו"ת רבבות אפרים (ח"ג סי' ט אות ב). והביא שם עוד שהגאון רבי אביגדר נבנצל שליט"א כתב לו שלא צריך ליטול ידיו בכח"ג.

וכמו כן נחלקו הפוסקים במקומות המכוסין שנקיין ממש (וכגון שנמצא בתוך המים, דל"ש מלמולי זיעה), דבאשל אברהם (סי' ד סכ"א) כתב דצריך ליטול ידיו לפי שלא חילקו חכמים בתקנתם, וכ"כ בשו"ת תורה לשמה (סי' יג), אבל בכף החיים (שם סקפ"ה) כתב דאם רחצו היטב א"צ ליטול ידיו. ויל"ד אי נד"ד דמי לזה, ואולי מרן שליט"א ס"ל דלא חילקו חכמים בתקנתם, וצ"ע בכ"ז.

תשובת בעל שבט הלוי זצ"ל לא הובנה כראוי, וצריך לברר ולתקן כי זה יכול להביא לידי מכשול גדול, יעו"ש עוד בדבריו.

[וע"ע במש"כ מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל בחוט שני (פסח, עניינים שונים אות ז, עמ' שז) לגבי הטס בצפון העולם במקום שהחמה לא שוקעת: '...כללל דמילתא לנוסעים במטוס, הזמן נקבע תמיד לפי המקום בקרקע שהמטוס טס מעליו, בין אם הוא יום או לילה. ואם אין בקרקע של אותו יום מקום יום או לילה, הרי שהפסיד את המצוות השייכות לאותו הזמן, ומן הראוי להמנע מלנסוע במקומות אלו'].

והנה בשו"ע (סי' תקע"ד ס"ב) כתב דההולך ממקום שלא מתענין למקום שמתענין מתענה עמהם, ואפילו שאכל בתחילת היום - כתב המ"ב (סק"ב) דישראלים, ובפשטות הוא מדין להשתתף עם הצבור. והנה יש נידון בגר שנתגייר באמצע תענית, אם צריך להתענות או לא. דהנה לגבי מי שאכל באמצע הצום, מבואר במ"ב (סי' תקמ"ט סק"ג, וכן בשו"ע סי' תקס"ח ס"א) דצריך להמשיך לצום, דמי שאכל שום יחזור ויאכל. ויש דין יום תענית, ויש דין איסור אכילה, וא"כ גם אם ביטל דין יום תענית, מ"מ יש איסור אכילה. והדברים ארוכים, ואכמ"ל.

ורק אביא בזה מש"כ לי הגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א (רב שכונת גילה, ירושלים) כתב לי: 'כתבתי על זה תשובה ארוכה בשו"ת שואלין ודורשין חלק תשיעי סי' ע"ט ומסקנת הדברים שם דיש להקל ויתענה לפי מה שיותר קל, דאם נוסע מא"י לחו"ל יתענה כמו בא"י, ואם נוסע מחו"ל לא"י יתענה ג"כ לפי מה שנהוג בא"י, ותמיד לקולא, עכ"ד. והגאון רבי נפתלי נוסבום שליט"א כתב לי 'צריך להשלים הצום'.

מזו [משא"כ ימים דאינן מובדלים זמ"ז], ומקשי' דגבי יומי נמי הא כתיב ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד [הרי מבואר דיום אחד - מובדל מיום שלאחריו, וע"כ דימים מובדלין הם זמ"ז], ומשני - **התם לאו דמפסקי מהדדי הוא, מאי קאמר יממא וליליא חד יומא הוא, ולעולם לא מפסקי מהדדי** [היינו דבאמת הימים אינם מובדלים זמ"ז ורק לילה ויום יום א' הוא לגבי שבת ויר"ט].

וכתב ע"ז בעל 'משנה הלכות': 'הנה חידש לן רבה דימון לעולם לא מפסק משעת בריאת העולם עד עכשיו ליכא הפסק בזמן אלא זמן כולו המשיך אחד הוא, אלא דערב ובקר הוא דעושה יום אחד לענין מספר הימים וחיובי המצוות שצריך הפסק לילה מיום, ועיין מפרש שם דהא דכתיב קרא יום אחד לאו משום דמפסקי מהדדי אלא האי דקאמר שהוא יום אחד דקיי"ל דלילא ויממא חד הוא שהלילה הולכת אחר היום ולעולם לא מפסקי מהדדי ע"ש, ולפ"ז דע"כ לא תלוי אלא בלילה ויום וכמ"ש הכתוב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, **וכל שלא הגיע ערב אכתי יום שני הוא**, ודו"ק היטב כי נקודה נפלאה בס"ד'.

וסיים שם אחר שדן בכ"ז עוד, וז"ל: 'ולכן לפענ"ד פשוט דהיוצא ממקום למקום ויש שם שינוי זמן בשקיעת החמה לא מיבעיא מא"י לחו"ל וטס במטוס מהיר בשתי או שלש שעות ובא לכאן בעוד באותו יום, אלא אפי' במדינה זו שמנוא יארק עד לאס אנגעליס יש חילוק בין השעות או אפילו רק במדינת נוא יארק גופי' שיש חילוק בין הזמנים - **הכל תלוי בשמש וירח**, ולכן אמר הקב"ה שהירח יקבעו המועדים בדרך פיוס וכו', ע"ש עוד שכתב שכנראה

(קכד)

חיוב כבוד אחיו הגדול בתאומים

נסתפקתי בשני אחים תאומים, שנולדו בהפרש של כמה רגעים זה מזה. האם האח שנולד מאוחר יותר חייב לכבד את אחיו שנולד כמה רגעים לפניו – מדין אחיו הגדול.

תשובה: כן^{פ"ט}.

✧ ענפי חיים ✧

תאומים, וכתב ע"ז הרמב"ן בפ' וישלח (לב, ה) **'ודע כי הכבוד הזה שהיה יעקב עושה לאחיו בפחדתו לאמר 'אדוני' ו'עבדך', בעבור כי המנהג בצעיר לתת מועלה וכבוד אל הבכור כאילו הוא אביו, כאשר רמזה לנו גם התורה לרבות אחיך הגדול, והנה יעקב לקח בכורתו ואת ברכתו ועשיו שוטם אותו עליהם, ועתה היה מראה לו כאילו אין המכירה ההיא אצלו כלום וכי הוא נוהג בו כבכור ואב להוציא את המשטמה מליבו', עכ"ד.** הרי מבואר מדבריו דגם בתאומים כגון יעקב ועשיו יש לכבד את זה נולד קודם.

וכן מבואר מדברי הרמב"ן (בראשית כז, טו): **'וטעם הזכיר הכתוב עשו בנה הגדול ויעקב בנה הקטן, להפליג בענין הצדקת, כי המנהג במולידים להכיר את הבכור בברכה ובכבוד ובמתן, והיא מדעתה צדקת הקטן ורשעת הגדול תשתדל בכל הטורח הזה להעביר הברכה והכבוד מן הגדול אל הקטן. וכן יאמר למטה (פסוק מב) ויגד לרבקה את דברי עשו בנה הגדול ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן, עכ"ד.** הרי מבואר דבעיקרון המנהג לכבד את הבכור (גם כשהם תאומים), ורק היא שהייתה צדקת הייתה מכבדת את יעקב הקטן ולא את עשיו הגדול שהי' רשע.

ועוד הביא שם מש"כ בשו"ת הלכות קטנות (ח"ב סי' קעד) דיתכן ולידת יעקב ועשיו הייתה שעשיו נולד בכ"ט אדר א', ויעקב בל' אדר א',

קי"ט. הנה בשו"ע (יו"ד סי' רמ סכ"ב) פסק דחייב אדם בכבוד אחיו הגדול. ובזה ילה"ס בתאומים האם האח שנולד מאוחר יותר צריך לכבד את זה שנולד מוקדם. והנה ראיתי בס' והאר עינינו (חקור דבר אות מג, עמ' רפה) שהביא בשם ג"א דהעיר דהא ודאי דאם התאום הראשון נולד קודם השקיעה והשני נולד לאחר השקיעה, דהב' צריך לכבד את הראשון כיון שנולד יום לפניו, רק הספק הוא כשנולדו באותו יום, די"ל דלכל דיני התורה גדלות נקבעת לפי ימים ולא בתוך אותו יום לפי שעות.

והביא שם להוכיח ממש"כ החשק שלמה (יבמות לט, א) בהא דתנן התם דמצוה בגדול לייבם, וכתב שם החשק שלמה **'נסתפקתי בשני אחים תאומין וליכא גדול, אם שניהם רוצים לייבם מי גדול, ונ"ל דצריך שיטילו גורל ומי שיזכה בגורל ייבם', עכ"ד,** הרי מבואר מדבריו דתאומים שווין הם, והנולד שני אינו חייב בכבוד אחיו שנולד ראשון.

עוד כתב דיש להביא ראיה ממש"כ הפתחי תשובה (יו"ד סי' רסה סק"ט) דשני תינוקות שבאו לפנינו למול ביום א', אין שום סברא להקדים את זה שנולד ראשון. אך הביא משם הגר"ד **לנדו שליט"א** דיש לדחות דשם חוב המילה חל עליהם ביחד מתחילת היום השמיני.

ושוב הביא שם להוכיח דגם בתאומים צריך הצעיר לכבד הגדול, דהנה יעקב ועשיו היו

(קבה)

חשש עין הרע בהוצאת ספר

הנהגה אנו חוששים קצת להוציא ספר לאור משום עין הרע (מחמת שאני עדיין בחור בישיבה גדולה). ורצינו לשאול ממרן שליט"א האם צריך לחשוש לעין הרע ולפרסום, או שבדבר מצוה (וכן זיכוי הרבים שיבוא מהחיזוק בהלכה זו) – אין עין הרע.

תשובה: מצוה לא מזיקה.

— ענפי חיים —

ויש מקום לדון דזה תלוי אם חיוב כבוד אהיו הגדול הוא חיוב עצמי כמו לכבד אביו ואמו, או דזה ענף מכבוד אביו [והארכנו בזה בענפי חיים לקמן (אות קלה)] – דא"כ לפי"ז אולי לא שייך כבוד אביו כשנולדו ביחד. והנה בתאומים שהנולד ראשון הוא בכור פטר רחם, בזה יש ראייה מדברי הרמב"ן דלעיל, והראי' היא רק היכא משום מעלת הבכורה. אבל בבן גדול שאינו בכור (שיש בת לפניו), דמבואר בגליון מהרש"א (י"ד סי' רמ) בשם הלכות קטנות (ח"א סי' קכג) וכ"כ בשבות יעקב (ח"א סי' עא) דכיון והבן הגדול ראוי לרשת גדולת אביו, א"כ האחים הקטנים חייבים בכבודו, וא"כ סברא זו שייכת גם בתאום גדול – למורת שאינו בכור פטר רחם.

ועו"ע במש"כ החיד"א (ברכי יוסף, סי' רמ סק"ז) דכתבו בשם האריז"ל (שער המצות, ופע"ח שער קריאת שמע פ"ה), דכל אח יכבד את האח שמעליו, ולא דווקא האח הגדול ביותר. ויעו"ש שהענין לכבד אח גדול הוא משום דכל בן שנולד קודם הוא נוטל מאביו יותר רוח מאשר הבן שנולד אח"כ, וא"כ זה תלוי בעיבור, וא"כ בתאומים אולי לא שייך, משום שנתעברו כאחד, ולא שייך לומר דהגדל קיבל יותר מהצעיר, ודו"ק.

קב. אגב הא מילתא אביא כאן נידון נפלא שהתעורר בתקופת מגיפת הקורונה (ודברים אלו

דאז יעקב נהיה גדול לפני עשיו, ולכן רב יעבוד צעיר, יעו"ש. וא"כ אין מזה ראי' לתאומים רגילים. ועו"ע בשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' ט) ובשו"ת בנין ציון (ח"א סי' קנ אות ב).

והנה באמת מכל מה שיעקב קנה הבכורה מעשיו, ועשיו ניחם ע"ז אח"כ, מבואר דיש מעלת 'בכורה' גם באחים תאומים. אך יש לדחות דבכור הוא מציאות של בכור, משא"כ אחיו הגדול יש לדון דהוא משום 'כמה הרפתקי דעדו עליה' (בקידושין לג, א), וא"כ בגונא שנולדו באותו יום – מה הענין לכבדו. והגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א (רב שכונת גילה, ירושלים) כתב לי בזה"ל: 'גם בתאומים זה שיצא ראשון הוא הבכור, וכמו יעקב ועשו שהיו תאומים, עשו היה הבכור, ואח"כ מכר את בכורתו ליעקב. וה"ה לענין פדיון הבן, הראשון שיצא הוא זה הנקרא פטר רחם ועושין לו פדה"ב, עכ"ד.

ושוב הראוני בילקוט 'מעם לועז' (שמות ע"ב תרמו, אות מד) שכתב כן להדיא, וז"ל: 'ובכלל הפסוק הזה לחלוק כבוד לאחיו הגדול כמו לאביו, הן אח מאב והן אחיו מאם. ואע"פ שהקטן ת"ח יותר מן הגדול חייב בכבודו... ולכן נאמרה בפרשת וישלח ללמדנו שהאח הקטן חייב בכבוד אחיו הגדול אע"פ שאין הבדל גדול ביניהם בשנים, כפי שחלק יעקב כבוד לאחיו אע"פ שנולדו בלידה אחת, עכ"ל.

החשש הוא מהתורה בעצמה, וע"ז נאמר שומר מצוה לא ידע דבר רע, דכיון שהוא עולה משום כבוד התורה לא יתכן שהתורה עצמה תזיק לו, אבל כשהחשש הוא מעין הרע חיצוני בזה לא אומרים כן, ולא יעלה.

ועוד כתב דיש לחלק, דדוקא היזק קללות שהוא היזק סגולי שחידש המהרי"ל, בזה אמרינן שומר מצוה לא ידע דבר רע, אבל בעין הרע שהוא היזק ממשי, לא אמרינן כן. ועוד כתב, דכאשר הוא עולה אחר אחיו אינו מזיק בזה רק לעצמו אלא גם לאחיו, ולא הותר לו לעלות משום שומר מצוה אלא כאשר נוגע הדבר לגביו בלבד, אבל כשיש בזה חשש היזק גם לאחרים, לא.

ודן שם לפי כל החילוקים הנ"ל מה לגבי נגיף הקורונה, דלפי חילוקא קמא שכתב, בנד"ד שהסכנה היא חיצונית אולי לא נימא שומר מצוה וא"צ לעלות. וגם לחילוק השני - נגיף הקורונה הוא היזק ממשי, ולא אמרי' בזה שומר מצוה. ולהחילוק השלישי ג"כ, כיון שמדביק בזה את האחרים - לא הותר לו משום שומר מצוה לעלות ולסכן סביבתו.

והגאון רבי חיים מאיר הלוי שטיינברג שליט"א (בעל 'משנת חיים') כתב לי בדבר הסתירה במשנ"ב: 'כ' להק' בהא דשני אחים לא יעלו לתורה בזא"ז אפילו כבר קראוהו, ואילו בקריאת התוכחה, אם קראוהו יעלה דשומר מצוה לא ידבר דבר רע, ומ"ש זמ"ז. אולי י"ל דכמו שמצינו דשלוחי מצוה אינן נזוקין, מ"מ בשכיח היזיקא שאני, כן יתכן בהא דשומר מצוה לא ידע דבר רע, הוא רק בלא שכיח היזיקא, אבל גבי שני אחין דהוא מחשש עין הרע - הוי כשכיח היזיקא, ולא מהני שומר מצוה וגו'. וראיתי בשדי חמד מערכת ש' כלל נ"ח שכ' להשוות בדין שומר מצוה וגו' לשלוחי מצוה כו', אך שם איירי לענין אחר, עכ"ד.

שכתבתי נדפסו גם בקובץ 'בית אהרן וישראל' - תשרי חשון תשפ"א, עמ' קסו, וכאן בא עם קצת תוספת, באדם שקראוהו לעלות לתורה, וחושש להתקרב לס"ת ולבעל קורא ולגבאי, משום שחושש שידבק במגפת הקורונה, מי יכול לסרב או לא. והנה במשנ"ב (סי' תכח סק"י) מצאנו לגבי אדם שהעלוהו לתורה לתוכחות, דמהרי"ל הקפיד בעלמא שלא לעלות, אך כתב המ"ב דמ"מ אם קראוהו - יעלה לתורה, ושומר מצוה לא ידע דבר רע.

ולפי"ז אמר לי הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א (בעמח"ס שו"ת משנת יוסף) דהכ"נ בזה, אם בעצם הכל כפי ההוראות ואיב"ז סכנה, ורק שהוא חושש בעלמא - בזה לא יחשוש דשומר מצוה לא ידע דבר רע. אבל בגוונא שיש סכנה בעצם, בזה אינו מחוייב לעלות דכל שיש סכנה פשיטא דאינו מחויב.

ושאלתי קמיה הגר"י שליט"א, דלכא' המ"ב סותר משנתו, דבסימן קמא (סק"ח) כתב גבי שני אחים בזה אחר זה, דיש חשש עין הרע, שגם אם קראוהו לתורה לא יעלה (ורק אם כבר עלה ממש לבימה לא ירד), ומאי שנא דגבי קראוהו לקללות יעלה ושומר מצוה לא ידע רע. ולמה לא נימא דהוא הדין בשני אחים דשומר מצוה לא ידע דבר רע.

והשיבני, דכל שיש סכנה מוחשית לפנינו - וכמו עין הרע (דבכל מקום דיינינן ליה כסכנה ונזק ממשי) - או חשש הדבקות בקורונה - בזה לא חייב לעלות, אבל בקללות שהוא חשש סגולי ולא ממשי - וגם שזה חשש מהתורה (פסוקי התורה) - וא"כ התורה עצמה מבטיחה ואומרת "שומר מצוה לא ידע דבר רע", ודו"ק.

ושו"מ בס"ד בגליון מדברי תורתו של הגרמ"ב זילברברג שליט"א (שיעורי ליל שבת, גליון 186, פר' שלח תש"פ) שדן בארוכה בסתירה בדברי המשנ"ב הנ"ל, ושם כתב בנוסח זה, דבקללות

רע', וכה שאלתי קמיה מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א (ע"י הגאון רבי יוסף שוב שליט"א): 'שאלה שרבים מסתפקים בה, באדם שבא לפניו צרכי ציבור - באופן שאי אפשר לעשותם על ידי אחרים, אך חושש לעשותם משום הא דאמרו חז"ל (שמות רבה ו, ב) דכל העוסק בצרכי ציבור משכח תלמודו (וכמבואר שם במפרשים שהוא עניין מציאותי, שע"י שעוסק בצרכי ציבור לא חוזר על תלמודו ומשכח תלמודו). והשאלה היא, מה יעשה בכה"ג שבא לפניו מצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים, האם יפסיק ויעסוק בצרכי ציבור הללו - או שמא אם חושש שישכח תלמודו, הרי שמותר לו להניח ולא לעשות הצרכי ציבור. אשמה להוראת רבינו שליט"א בזה'.

והשיב מרן הגר"מ שליט"א: 'אף דאיתא דכל העוסק בצרכי ציבור משכח תלמודו מ"מ כשבא לפניו מצוה שא"א ע"י אחרים יפסיק ויעסוק בצרכי ציבור הללו' (ושוב נדפס בקובץ 'מה טובו אהליך יעקב' ח"ב עמ' צט, אות לד).

ובעצם הדבר יל"ע למה העוסק בצרכי ציבור משכח תלמודו הא שומר מצוה לא ידע דבר רע, והגר"מ שטיינברג שליט"א (בעל 'משנת חיים') כתב לי בזה"ל: 'על האמור במדרש שהעוסק בצרכי ציבור משכח תלמודו, כ' להק' נימא שומר מצוה וגו'. הנה הרמב"ם כ' בהל' ת"ת פ"א ה"י עד אימתי חייב אדם ללמוד תורה, עד יום מותו כו', וכל זמן שלא יעסוק בלימוד הוא שכח למידתו, ע"ש. ולפ"ז לענין שכחת הלימוד לא שייך שומר מצוה לא ידע דבר רע', עכ"ד.

[והגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א (רבה של שכונת גילה, ירושלים עיה"ק) כתב לי בזה"ל: 'אם הוא הולך עם מסיכה וגם העומדים על הבימה הולכים עם מסיכה, אין לו ממה לחשוש ויעלה. אך אם הולכים בלי מסיכה, יכול לסרב מחשש שמא ינזק. ויש הבדל בין קריאה בתורה שאין מה לחשוש אף שלכתחילה אין לקרוא לקללות. אבל שני אחים זה לא קריה"ת אלא זה חשש מעין הרע של הציבור', עכ"ל. והגאון רבי שמאי קהת הכהן גראס שליט"א (בעמח"ס שו"ת שבט הקהתי) כתב לי 'יעלה ויכסה פיו קצת', עכ"ל.

והנה עוד שאלתי קמיה הגאון רבי יוסף ליברמן שליט"א, במי שמכבדים אותו לגלול הספר תורה, האם כשמסרב בזה יש ג"כ חששא דמסרב לעלות לתורה (כמבואר בברכות נה, א שמקצרים ימיו וכו'). ובאמת בשו"ת שערי שיח (עמ' צד, תשובה קסט) השיב ע"ז מרן שליט"א "אין ראוי".

והגר"י ליברמן שליט"א השיבני דבעלמא יש לחשוש שלא לסרב, רק היכא שמסרב שיש לו סיבה (כגון שחושש שידבק) מותר לסרב. וכן אמר לי הגאון רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א דבעלמא אין ראוי לסרב לגלילה דסו"ס איכא בזיון וגנאי לס"ת שלא רוצה להתקרב אליו, ורק בזה"ז שחושש ממגפת הקורונה - ומינכרא מילתא שיש לו סיבה וטעם, יכול לסרב].

***

ובדרך אגב דאגב, אביא כאן שאלה מעניינת הנוגעת קצת לענין 'שומר מצוה לא ידע דבר

(קכו)

הליכה בין שני דקלים

בדין שלא לעבור בין שני דקלים, האם בזמן הזה אפשר להקל בזה.

תשובה: לא קבא.

ענפי חיים

גמלים או בין שתי נשים או בין שני כלבים, ולא הביא דקלים, והיינו שהכניס גמל במקום דקל, והיינו דוקא אם מכוונים יחד, ודווקא אם הולך לבדו, אבל אם יש אדם אחר הולך בצידו בשוה לית לן בה... וכל אלו הנזכרים אם יש בין זה לזה ד' אמות לית לן בה. וכחיום כמעט שאין הפרש בין דקל לדקל בשיעור ד' אמות.

ג. בכניסה לבית הכנסת בחצר מרן החזו"א היו שני דקלים שעברו ביניהם, ושאלו את החזו"א על דברי הגמרא שאסור לעבור בין שני דקלים, ושאלו אותו כמה פעמים ואמר בכמה נוסחאות: בפעם אחת ענה, שבענינים הסגוליים בגמרא אם אין קבלה ומנהג להקפיד לא קפדינו. ובספר ליקוט דינים והנהגות ממרן החזו"א (פ"ט סכ"א), כתב שהשיב שבזמנינו אין קפידא לעבור בין ב' דקלים דכיון דאין העולם מקפידין האידנא על זה אין לחוש עכ"ל.

ובספר אורחות רבנו (ח"א הוספות עמוד כט) בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שהשיב לו מרן החזו"א שאביי כבר גירש את המזיקים, ושאלו הגר"ח א"כ אין להזהר בכל הדברים שהגמ' אסרה משום מזיקים, ענה לו מרן שיש להקפיד רק על הדברים שהעולם חושש להם, אבל מה שאין העולם מקפיד, בזמן הזה אין לחוש להם, עכ"ד מוח"ז שליט"א.

וכן שאלתי קמיה הגאון רבי יהודה אריה הלוי דינר שליט"א (רב קהילת דברי שיר, ב"ב) 'הנה בישיבה אחת שתלו ב' עצי דקל משני עברי

קבא. ובתשובה אחרת השיב מרן שליט"א לאחד מידידי 'תקח חבר אתך ותעברו יחד' [יסוד הדבר דהוי הפסק, וכמו דמצינו גבי הליכה בין שני נשים].

ומוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א כתב לי תשובה ארוכה בזה, וז"ל: 'בדבר מה ששאל שלאחרונה שתלו בשביל ליד הישיבה עצי דקל משני צידי השביל, איך אפשר להקל, והלא בגמרא בפסחים דף קיא ע"א אמרו שיש בזה סכנה לעבור בין שני דקלים. תשובה: ראשית ברמב"ם בטור ובשו"ע לא הובא דין זה, למרות שהביאו דברים רבים שיש לחוש להם משום סכנה. אמנם הרבה אחרונים [אליה רבה (סימן ג' סק"ז) פרי חדש (וי"ד סימן קטז סק"ט) שו"ע הרב (שמירת הגוף והנפש ס"ט) והגהות רע"א (שו"ע סימן קנו ס"א)] ציינו לגמרא זו, ואם כן יש לדון למה בזמננו לא מקפידים על כך.

כמה סניפים יש להתיר: א. בגמרא בפסחים (דף קיא ע"א) נאמר, "והעובר בין שני דקלים", לא אמרן אלא דלא פסקינהו רשות הרבים, אבל פסקינו רשות הרבים לית לן בה. ורשות הרבים המובא בגמרא אין צריך להיות רשות הרבים כמו בשבת שבוקעים שישים ריבוא, והרי בסוטה רשות הרבים היינו שיש שם שלושה אנשים, והיינו רשות הרבים היינו מקום שרבים מהלכים שם, אין בזה חשש.

ב. בבן איש חי (שנה שניה פרשת פינחס אות יז) כתב [אך הביא את דברי הגמרא לא יעבור בין שני

(קכז)

לאסור על חברו לצלם אותו

האם אדם רשאי לומר לחברו שלא יצלם אותו, שאין רצונו בכך, או שאין לו זכות לצוות בן.

תשובה: רשאי קכב.

ענפי חיים

אדם - אז המצטלם עובר בלפני עור. וחלק ב' הוא אם בכלל שייך לאסור על השני לצלם אותו (ונעזרתי בדברים אלה במש"כ בגליון 'עומק הפשט', גליון 233):

דהנה בע"ז (מג, ב) דטבעת שחותמה בולט אסור להניחה ומותר לחתום בה, ואם חותמה שוקע מותר להניחה ואסור לחתום בה. ובתוס' שם (מג, א ד"ה לא תעשון) ביארו דכוונת הגמ' דמירי בפרצוף אדם, דאין רגילות לחתום בצורת כוכבים ומזלות, וסיימו דכן ההלכה דפרצוף אדם אסור לחתום ואסור לעשות. ועי' בריטב"א שם דרק פרצוף בולט אסור לעשות אבל שוקע מותר, וע"ע ברמב"ם (פ"ג מהל' ע"ז ה"י) דמשוקעת מותרת ורק בולטת אסורה. ולהלכה למעשה עי' בשו"ע (יו"ד סי' קמא ס"ד) ובט"ז שם (סקי"ב) ובש"ך כל השיטות בזה.

ובס' חוט שני (פסח, עמ' רל) דעת מורן הגר"נ קרליץ זצ"ל דמותר לצלם פנים של אדם במצלמה - בלי גל הגוף, ויש בזה ב' צירופים, האחד דדעת השו"ע להתיר בראש לבד כשאין בזה צורת כל הגוף. ועוד דגם לשיטת הרמב"ן דאסור בצורה משוקעת, הרי הט"ז מתיר בציור, ובכדי לאסור בעיניו ג' דברים, שיטת הסמ"ג דאסור ציור ראש גם בלי הגוף, ושיטת הרמב"ן דאסור צורה משוקעת, ושיטת הש"ך דגם ציור אסור כמו צורה משוקעת.

השביל בו עוברים הבחורים מדי יום. ונתעוררו כמה בחורים מדברי הגמ' בפסחים (קיא, א) דיש סכנה בדבר והעושה כן דמו בראשו. ואמרנו נשאל דעת תורה האם נאמרו קולות בדין זה בזה"ז למען תשקוט הסערה שהתעוררה. והשיבני 'אותו דבר יש כאן אולם "באר מרים", ושאלו מורן הגר"ק שליט"א ואמר שבגמ' מבואר שביטלו כל השדים בזה"ז, עכ"ד.

ושאלתי להגאון רבי ישראל גנס שליט"א: 'הנה לאחרונה שתלו בשיבתנו שני עצי דקל משני צידי השביל בו עוברים הבחורים כל יום, ונתעוררו מדברי הגמ' בפסחים (קיא) דאין לעבור בין שני דקלים, ואמרנו נשאל דעת תורה אם נאמרו בדין זה קולות למיניהם, למען נוכל לעבור בין הדקלים בהשקט ובטח'. והשיבני 'אם יש יותר מד' אמות ביניהם - אין בעיה'. ומקוה"ד מהגמ' שם דאם יש רשות הרבים אין לחשוש, וכמו שהובא בתשובת מוח"ז הגר"י זילברשטיין שליט"א לעיל, וע"ע במכתבי מו"ר הגר"י מקלב שליט"א שבסוף הספר - אות ה [והנה יעוי' בהגהות הריעב"ץ (סוטה ד, א) דנראה מדבריו דנטיעה לא מיקרי דקל, ואולי לפי"ז יש להקל בנטיעה קטנה של דקל דל"ח דקל, רק דקל גדול, וצ"ע בגדר הדברים ומי דמי מילתא למילתא, וצ"ע].

קכב. הנה נבאר בזה הנידון, דחלק א' הוא משום איסור יצירת דמות אדם, ואם יש איסור לצלם

מלצלם אותו, ראה בשו"ת שלמת חיים (ח"ב סי' יט) שהשיב מרן הגרי"ח זוננפלד זצ"ל דמותר לצלם גם כשאינו מסכים, ומשום דאין אדם אוסר דבר שאינו ברשותו - על חברו. וכן כתב הגר"ב שטרן זצ"ל בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' פה) דמדינא קשה למחות במי שמצלם את חברו נגד רצונו, וכ"כ מרן הגרנ"ק זצ"ל שם דגם המחמירים ע"ע שלא להצטעם, אין יכול לאסור על חברו מצד דיני חו"מ.

וכששאלתי כן קמיה הגאון רבי יהודה אריה דינר שליט"א בתחילה האם יש זכות לאדם לומר לחברו שלא רוצה שיצלמוהו, כתב לי: **לא ראוי לעשות דבר שמצער לחברו, ואהבת לרעך כמוך**. ושוב שאלתי אם מדין חושן משפט יכול לאסור עליו לצלמו, והשיבני: **קול מראה וריח אין בו משום מעילה, וא"א לאסור מדינא לצלמו**. ובפ"א השיבני: **האם מותר לצלם את חברו נגד רצונו (אם יש בזה איסור מלבד ואהבת לרעך כמוך)**. תשובה: **מספיק בזה שעובר 'ואהבת', ע"כ**. ואחר זמן שאלתי כן קמיה הגאון רבי אביגדר נבנצל שליט"א: **האם יש זכות לאדם לומר לחברו שאינו רוצה שיצלמוהו, או שאין לו זכות לאסור על חברו דבר כזה (בלי הנידון של מאן דעלך סני וכו'), דהרי קול מראה וריח אין בהם משום מעילה**. וכתב לי **'נ' דאינו יכול לאסור עליו**. ונראה דסברתו כנ"ל, משום דקול מראה וריח אין בהם משום מעילה.

אך ראיתי בגליון 'עומק הפשט' (שם) שהביא מס' משנת יהושע (סי' כו, עמ' רפה) דמצדד דיש כח לאדם לאסור על חברו לצלמו משום אונאת דברים, ועובר על דעת חברו. אך אכתי אי"ז מדין חושן משפט. וצ"ע בדברי מרן החזו"א זצ"ל שם שאמר שאם יצלמו יהיו גזלנים. ובפרט צ"ע דכל גזל הוא דומיא ד'ויגזול את החנית מיד המצר' שגזל ממנו חפץ ודבר, אבל כשאינו לוקח דבר ממשי - דינו כהיזק שאינו ניכר, ואינו גזל ממש.

וע"ע בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' קלד, אות ה) במה שהשיב להגרי"א דינר שליט"א: **'לפי מש"כ הט"ז (ס"ק י"ב) שלכתחילה יש לחשוש לשיטת הרמב"ן שצורת אדם אסור אפילו אינו בולט, היות שזהו חשש איסור תורה, וכן פסק החכמת אדם דראוי לחשוש לדבריו ע"ש, האם נכלל בזה גם לא לצלם (פאטו) בן אדם לכתחילה**. תשובה: **קשה לי להורות בזה וגם מסופק אני אם מעשה צילום (פאטו) בגדר לא תעשון בדין זה כיון שהצורה נרשמה מאל' ע"י פעולות הידועות בפוטו**.

וע"פ הנ"ל, היו גדולי ישראל שנמנעו מלהצטלם כיון דחששו לשיטות שאסור לצלם אדם, ובכך שמסכים שיצלמו אותו עובר בלפני עור. רק שאלה נוספת יש אם יכולים לאסור על השני לצלם או לא. וע"ז השיב מרן שליט"א כאן דרשאי לאסור על חברו.

ובאמת שמקור דברי מרן שליט"א הם מדודו מרנא החזון איש זיע"א שכידוע הקפיד שלא יצלמוהו, וכמובא בס' מעשה איש (ח"ב עמ' קמז): **'הקפיד שלא יצלמוהו**. סיפר רבי אהרן רוטר שליט"א ששמע מרבי יעקב מנדל דויטש ז"ל שנסע עם רבינו באנייה לארץ ישראל, ונסעו שם גם צעירים חלוצים. באמצע הדרך שמו לבם שרבינו אינו ככל האדם, ואיש קדוש הוא, ובאו לבקשו שברצונם לצלמו. רבינו אמר להם שאינו מרשה להם, וכששאלוהו: **מה יכול להיות אם כן נצלם? השיב להם: אם תצלמו אותי תהיו 'גזלנים'...** [וכ"ה בס' שערי אהרן או"ח ח"א עמ' כט, אות לד].

ועוד הובא שם ממה שכתב מרן שליט"א: **'הר"י שניידמן ז"ל סיפר שמרן היה בבחינה בתפארת ציון, ואחר שיצא משם רצו לצלמו ולא הרשה, ואמר לו הרי"ש שזה צורך לעשות עי"ז כסף באמריקה, ואז הרשה לו, כיון שזה צורך הישיבה**.

ולגבי הנידון אם אדם יכול למנוע מחברו

אסור לצלם כתב חבירו של ברשות כ"ש גופו. ואף דכתבתי במקום אחר דאין איסור גזל בראיה אבל לצלם אסור בלי רשותו. ופוק חזי מדינא דמלכותא דאסור לצלם מקומות שמקפידים על זה שהם סודות המדינה וכ"ש גוף הצדיק שהוא סוד ה' ליראיו, עכ"ד ה'משנה הלכות'.

וע"ע בס' תולדות יעקב (עמ' קעא) מש"כ הגר"א ש'קניבסקי שליט"א על מנהג זקנו מרן הקהילות יעקב זצ"ל שהקפיד מאד שלא יצלמוהו, וע"ע בארחות רבנו (ח"א עמ' רב-רג, וכן שם עמ' ל), ובשו"ת דברי יציב (אור"ח סי' רנו, ד"ה ולענ"ד י"ל), ובשו"ת תשובות ונהגות (ח"ג סי' רסג), ובשו"ת משנת יוסף (ח"י סי' קצב), ואכמ"ל.

[ואסיים בשאלה מעניינת מענין לענין באותו בענין, והיא האם אדם יכול לאסור על חברו לגעת בחפץ השייך לו כשהלה אינו מזיק לחפץ. דהנה ראיתי שנשאל כן מרן שליט"א בס' דולה ומשקה (עמ' שב) בזה"ל: 'האם אדם יכול לומר לחברו שלא יגע בממונו מדין גזל כשאין נפסד על ידי זה'. והשיב מרן שליט"א: 'לא מצינו שנגיעה אם אינו מפסיד בה הוא גזל'. ולכאור' דמי לנידון אם אפשר לצלם חברו או לא, דבשניהם לא מזיקו ורק השאלה האם יש בעלות על דבר כזה או לא. (ובתקופת מגיפת הקורונה נסתפקו טובא דחששו מהדבקה ע"י מגע, רק יתכן שכיון שאח"כ יכול לנקות א"כ לא חשיב שמזיק כלל, דלא חשיב שמזיק ואח"כ משלם, ועי' חז"א חור"מ סי' יג סק"ב דכל דבר שבקל יכול להתחירו א"י חשוב נזק כלל).

ושוב שאלתי כן קמיה מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א (ע"י הגאון רבי יוסף שוב שליט"א) והשיבני: 'מותר לגעת בחפץ חבירו כשלא מזיקו, אולם אם הבעה"ב אוסר אסור לנגוע אף שאינו מזיק לו כלל' (ושוב נדפס בקובץ 'מה טובו אהליך יעקב' ח"ב עמ' צט, אות לט). והגאון רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א כתב לי 'אין זה גזל', ויל"ד עוד בכ"ז].

ויתכן שאין כוונתו לדינא שיש כאן גזל אלא את המושג של 'גזל', וכע"ז השיב מרן שליט"א בס' לבנימין אמר (עמ' קלד) אם מותר לצלם אדם שאוסר שיצלמוהו, והשיב 'כיצד הלה עושה סחורה בפרתו של חברו'. ובפעם אחרת השיב (שם) דעובר על ואהבת לרעך כמוך. והכוונה שזה לא ראוי וזה כעין גזל. וכן מצינו (ב"ב ב, ב) דאסור להסתכל בשדה חברו כשהיא בקמותיה שמזיק לתבואה, והכ"נ זה כעין נזק דאלו שאין רוצים שיצלמו משום דאין רוצים שאחר מיתה תשאר דמותם בעולם.

וע"ע בשו"ת משנה הלכות (ח"ז סי' קיד) שכתב הגר"מ קליין זצ"ל: '...ובד"ת אשר שאל אם יכול אדם למחות לאחרים שלא יצלמו אותו (פאטאגראף בלע"ז) שלא ברצונו, לפענ"ד פשוט דאוסר אדם לעשות ממנו צילום מתרי טעמי חדא דעשיית צילום פאטאגראף בלע"ז הגם שנתפשט כמעט בכל העולם ונעשה כהיתר מ"מ לאו רוח חכמים נוחה הימנו... וא"כ ודאי יש להחמיר עכ"פ למי שרוצה להחמיר... ואכתי מי שרוצה להחמיר על עצמו קדוש יאמר לו, ועיינו ראינו לצדיקים בדור הקודם שנזהרו מזה מאד וגם בזה"ז אכתי נמצאים יחידי סגולה מחמירים בזה.

'ומעתה לא מיבעיא למאן דמחמיר ע"ע בכלל שלא להצטלם - שיוכל למחות באחרים שלא יעשו לו דבר שהוא סבירא ליה לאיסורא ולא יבא לו שום נזק לעוה"ב על ידו, אלא אפילו בנ"א שאין מקפידים להצטלם ורגילות הוא אצלם מ"מ יכול למחות באחרים, ורמז לדבר הא דתנן ב"ק צ' ע"ב החובל בעצמו אף על פי שאינו רשאי פטור אחרים שחבלו בו חייבים. ובר מן דין נראה דיש בזה גם משום גזל שהרי ביד האדם למכור רשות הצילום למי שרוצה לצלמו ויקבל שכר על זה נמצא מזיקו בממון, ועי' שו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב סימן ע"ה שאסור להעתיק ח"ת מכת"י של אדם שלא ברשות. ומעתה אם

(קכח)

חיתוך הציצית שיסתיים בשווה

האם יש ענין משום זה קלי ואנווהו לחתוך את הציציות (באופן המותר) בסופם, כדי שיסתיימו באופן שווה, שיהיו כולם ישרות באותו אורך.

תשובה: לא ק"י.

— ענפי חיים —

יותר משתי שלישי, והעיקר שלא יפחות משתי שלישי. וראה עוד בכף החיים (סי' יא סקמ"ו) שכתב בשם 'חסד לאלפים' וכן הוא בבן איש (פ' נח, אות ג) ובפרי מגדים (שם, אש"א סק"ו) שכתבו כדברי הביאה"ל, שלא יהיה יותר ארוך משתי שלישי. ולפי"ז יש ענין לחתוך, אבל להחזו"א אין ענין. ויש עוד לדון בכ"ז, ואכמ"ל.

***

וענין נחוץ הנוגע לנד"ד הוא לנוהגים לחתוך הציציות, דיש לידע כי אסור לחתוך את חוטי הציציות בסכין או מספריים, ואפילו קודם הנחתם בטלית, ומקוה"ד במ"ב (סי' יא ס"ק סא) שכתב **'ויש לחתכם בשיניו ולא בסכין'**, ומקורו במג"א שם (סקי"ח) בשם השל"ה ומטה משה. ובמחצית השקל שם כתב **'שאל יחתוך בסכין. משום (דברים כז, ה) לא תניף עליהם ברזל. ינשכם בשיניו. דיש לאדם ל"ב שינים, והחוטים בד' ציצית הם ג"כ מספר ל"ב, ע"כ. וכ"כ בשו"ע הגר"ז (סי' יא סכ"ד) 'טוב ליהרר שלא לחתוך הציצית בסכין על דרך שנאמר לא תניף עליהם ברזל וגו' אלא ינשכם בשיניו. וע"ע בכף החיים (סי' יא סק"ז) שהביא דסגולת הציצית שלא היא לו כאב שיניים, יעו"ש.**

ובאמת שבס' בית ברוך (כלל יא אות קכא) כתב דמותר לחתוך חוטי הציציות בסכין אחר הנחתם בטלית כדי שלא יהיו ארוכים יותר מדי, אך דעת מרן שליט"א דיש להקפיד ע"ז גם אחר

קכג. הנה בס' לקט הקמח החדש (סי' יא סקכ"ז, עמ' קטז) להג"ר יעקב צבי כץ זצ"ל כתב בשם ספר שולחן מלכים (ס"ק צט) **'מוני הציצית היא שיהיו שוות בארכן כמו שכתבו בחוליות שיהיו שוות'**. וכן מבואר בס' 'לקט יושר' לתלמיד התרומת הדשן (אר"ח עמ' 10) **'משום נוי מצוה עדיף שיהיה האורך שווה'**, וראה עוד במנהגי האדמו"ר מתולדות אהרן זצ"ל (סי' ד, אות יב) שכן נהג.

וכששאלתי כן קמיה הגרי"א דינר שליט"א (רב קהילת דברי שיר, ב"ב) בזה"ל: **'האם יש ענין לחתוך את סופי חוטי הציציות, שיסתיימו בשווה, האם יש בזה משום "זה קלי ואנווהו" או לא, השיבני בזה"ל: 'אין צורך, וכן לא נוהגין לעשות כן'.**

והנה יש ענין נוסף, דבשו"ע (סי' יא ס"ד) מבואר דאין שיעור לכריכות, רק שיהיו כל הכרוך והקשרים ברוחב ארבעה גודלים, והענף שמונה גודלים. והוסיף ע"ז הרמ"א, דאם האריך הציצית, יראה ששלישיתו יהיה גדיל, וב' חלקים ענף.

ויל"ע אם יש חסרון שהחוטים ארוכים, ובביאור הלכה (שם ס"ד, ד"ה יכול לקצר) מבואר דצריך שיהיה רק שתי שלישי **ולא יותר**, וצריך לחתוך באמת כדי שהענף יהיה רק שתי שלישי מכל החוט ביחד - כולל הכריכות והקשרים.

אבל בחזו"א (אר"ח סי' ג סק"י) כתב דמלשון הרמב"ם מבואר דאין חסרון שהחוטים יהיו

מקצר ואף בחידו"ת נכון לבלי לכתוב בקנה ברזל מטעם זה.

וע"ע בשו"ת שבט הקהתי (ה"ד סי' ה) להגאון רבי **שמואל קהת הכהן גראס שליט"א** שכתב: **'נראה דכל הקפידה הוא רק כשכבר תחוב החוטין בטלית וחל עליו שם ציצית אז אין לחתכם בסכין,** וכן משמע מהטעם שכ' קיצור השל"ה הנ"ל דל"ב שיניים הם נגד ל"ב חוטין דזה שייך רק אחר שתחב חוטי הציצית בטלית, דאז הם ל"ב ציצית אבל קודם שתחבן בטלית נראה דאין חשש לחתכם בסכין. ואע"ג דעיי"ש במג"א שכ' דלכתחילה יחתוך קודם שיתחבם בבגד וע"ז כ' המג"א דאל יחתוך בסכין, ומשמע דאף קודם שתחבם בטלית אין לחתוך בסכין, י"ל דהתם כיון דעוסק בהחוטין בשעת הטלת ציצית יש קפידא לא לחתכם, אבל אם עוסק בשעת עשיית החוטין נראה דאין קפידא'.

וכתב עוד: **'וגדולה מזו איתא בס' בני יונה הל' ס"ת לענין כתיבת סת"ם בקנה של ברזל דמותר לכתוב בו ס"ת ואין חשש דלא תניף עליהם ברזל משום דאכתי לא הוי ס"ת שלימה. ובלא"ה זה הוי חומרא בעלמא הא דכ' בקיצור של"ה דאין לחתוך בסכין, דא"כ יהא אסור לחתוך ג"כ קלף של סת"ם בסכין, ואמאי חמירי טפי חוטי ציצית מקלף של ס"ת, אלא ע"כ דהוי חומרא בעלמא והיכא דא"א בענין אחר אין לנהוג הכ' חומרא'.**

'ראגב יש לדעת דיש עצה לחתוך החוטין בסכין של שאר מיני מתכות שאינו עשוי מברזל, דע' ברמב"ן סוף פ' יתרו דרך ברזל אסור ושאר מיני מתכות מותר [להעלות על המזבח], וכן אי' בתוספתא ב"ק (פ"ז ה"ב), ועי' בפרמ"ג או"ח סי' קפ, ועי' בשבט הקהתי (ה"א סי' פג) שצייתני כמה מראה מקומות אי מותר להניף על המזבח משאר מיני מתכות, וכהיום שכיחי מיני סכינים עשוי מפלסטיק דלכו"ע אין חשש, אם מחתך בסכין העשוי מפלסטיק, עכ"ד.

הנחתם, כמובא בס' דעת נוטה (ח"ב תשובה שפד, עמ' ר), ונשאל שם בזה"ל: **'הא דאמרין דאין לחתכם בסכין האם הדין כן אף כשהציציות ארוכות ובא לקצרם,** והשיב 'ראוי לזהר'. וע"ש במקורות וביאורים (הע' 456) שכתב מו"ר הגאון רבי **יואל מקלב שליט"א** ששמע ממרן שליט"א דגם ציציות שנפסלו דשרי להשתמש בהם תשמיש שאינו מגונה (כמבואר בשו"ע סי' כא ס"א) מ"מ אין ראוי לחתכם במספרים של ברזל דחשיב כבזיון, אבל בשינוי ממש א"צ גזה שייך רק בציציות כשרות ולא בפסולות.

וע"ע בדעת נוטה (ח"ב תשובה שעט, עמ' קצז) שנשאל מרן שליט"א: **'איתא במ"ב סי' יא סקס"א דחוטי הציצית יש לחתכם בשינוי ולא בסכין, אם מותר לחתכם בסכין פלסטיק, או במספרים העשויות מחרס'.** והשיב **'מותר'.** וכמו שביאר מו"ר הגר"י מקלב שליט"א במקורות וביאורים (הע' 451) דכיון דהטעם משום לא תניף עליהם ברזל א"כ מחרס מותר.

ועוד נשאל מרן שליט"א (תשובה שפ, עמ' קצח): **'בהנ"ל, האם יש ענין לחתוך דוקא בשינוי, ובאם יש בזה ענין האם סגי שיתחיל לחותכו במספרים הנ"ל וישלים החיתוך ע"י שינוי דבאופן זה יהיה החיתוך יפה יותר'.** והשיב: **'יש ענין לגמור כולו בשיניים'.** ועוד נשאל (תשובה שפ"א): **'בהנ"ל ראיתי במחה"ש דהטעם משום דכתיב לא תניף עליהם ברזל, ולכא"ו צ"ב דהא האי קרא גבי מזבח כתיב ומאי שייכא לענין ציצית'.** והשיב מרן שליט"א **'רמז שאין להרים ברזל על מצוה'.** וע"ש במקורות וביאורים (הע' 453) שכתב מו"ר הגר"י מקלב שליט"א דמרן שליט"א אמר בשם אביו מרן הקה"י זצ"ל שהקפיד שלא להניח עט שיש בו ברזל ע"ג ספר, מטעם דכתיב לא תניף עליהם ברזל, ואף שכותבין בו ע"ג גליון הספר י"ל דהיכי דאפשר ראוי לזהר. והביא דכ"כ בערוה"ש (ור"ד סי' רע"א סל"ה) דאין כדאי לכתוב ס"ת בנוצת ברזל משום דנוקב, ועוד דהתורה מארכת ימים והברזל

(קכט)

חתימות ערבות לחברו

הנה בתומים (ס' עב סק"ז) כתב שחובת הלוואה הוא כל סיוע שניתן לעשות כדי להלוות לשני. האם לפי"ז כל אחד צריך לחתום ערבות לשני, הגם שמדובר בסכומים גדולים שחושש מלהתחייב עליהם.

תשובה: אין חייב אבל מצוה גדולה ותע"ב קדי.

— ענפי חיים —

פ"ג ס"ג) שלא להדביק דבק בתפילין של ראש בד' בתים שיחשב בית אחד, והכ"נ יחשב חוט אחד, והשיבו מרן שליט"א - **'מה אכפת לך שדבוק במקום אחד, הרי כל החוט לא דבוק, וכשר וישר', עכ"ד.**

וכן כששאלתי כן קמיה הגאון רבי **יעקב מאיר שטרן** שליט"א, אמר לי דמותר להדביק חוטי הציציות בסופם, וגם קשירה מותרת, דזה משהו חיצוני, וזה לתועלת הציצית עצמה, ולכך אין בזה כל חשש.

קכד.

הנה דברי הגר"י אייבשיץ זצ"ל ב'תומים' (שם) קאי עמש"כ הרמ"א שם (חור"מ סי' עב ס"ג) 'ראובן שנתן לשמעון משכון למשכנו אצל עובד כוכבים, ושמעון נתן משכון אחר לעובד כוכבים ועכב משכון של ראובן בידו, נעשה עליו שומר כאילו הלוהו עליו, ע"כ. והיינו דשמעון חשיב 'שומר' לראובן על משכנו.

וצ"ב איך נהיה שומר, בשעה שרק עשאו שלוחו ותו לא. ומקור דין זה בשו"ת מהר"ם פאדווא (סי' נט), שם כתב **דשמעון לא נעשה 'שומר' משום דין פרוטה דרב יוסף** [היינו, דרב יוסף קאמר דשומר אבידה דינו כשומר שכר ולא כשומר חנם, משום דיש לו מצוה בכל רגע, ונפטר מליתן צדקה לעניים באותה שעה ובההיא

ובס' לקט הקמח החדש (שם) הביא מס' מאורי אור שכתב: 'ותמהני מה שכתבו שלא לחתוך הציצית משום לא תניף עליהם ברזל, אשר לא שערום אבותינו בעלי התלמוד, וכי עדיף מתפילין וס"ת שהם מאריכין ימים כמנחות והוא חייר, והתם לא אפשר לחתוך בלי חתיכת ברזל, ומה נשתנה מצוה זו להרחיק כבמזבח, ולבדות מלבינו רמזים אין קץ'. וסיים שם הלקט הקמח דאם הציציות עבים - שאני, והיינו דבכה"ג יש להקל לחתוך ע"י סכין (ובזמננו מצויים סכינים חדים מפלסטיק).

***

[ואגב הא מילתא אביא כאן הנידון באותם הנוהגים להשים דבק על סוף חוטי הציציות, ועי"כ יש גוי ציצית שאין החוטין נפתחים, אך יש שחששו לדבר וכמו שאמר מרן שליט"א (דעת נוטה, ח"ב עמ' רז) דיש לחוש שאולי זה בל תוסיף. וגם שיתכן שמגרע שזה עומד על ידי דבר צדדי, ולא מחמת השזירה עצמה. ושמעתי מידידי הרה"ג רבי **יהושע אייזנשטיין** שליט"א ששאל קמיה מרן שליט"א אחר הדפסת הספר דעת נוטה אם יש בזה חשש, והשיבו דע"י דבק אפשר, ורק בקשירה יש מפקפקין (שמוסיף קשר על הקשרים שיש כבר). ושאל למרן שליט"א דאולי כיון שמדביק נחשב כחוט אחד ולא שזירה, וכמ"ש החזו"א (או"ח סי' יא סק"ח, ועי' דינים והנהגות

- חשיב שמקיים מצות עשה ממש, כמו המלווה עצמו.

ולפי דברי התומים, יל"ד דאם כן כמו שיש חיוב מדאורייתא להלוות, כך יהיה חיוב לחתום ערבות, דהרי ע"י שחותם ערבות הוא מסייע לחברו לקבל את ההלוואה, וחשיב שמלווה לו בפועל (וראה בסוף הדברים בתשובת מו"ז שליט"א).

והן אמנם, בגוונא שחושש שלא ישיב ההלוואה ואז יתחייב הערב לשלם, בודאי דאינו חייב, וכמו בהלוואה גופא דאינו חייב להלוותו אם חושש שלא יחזיר לו. וראה במש"כ מרן החפץ חיים זיע"א באהבת חסד (ח"ב פכ"א, בהג"ה) דהעריבים עצמם אינם מחוייבים לחתום אא"כ יש ערבות לערבות, יעו"ש. ועוד הראוני במכתבי הח"ח (דוגמאות מדרכי אבי, אות כ) במה שסיפר בן הח"ח זצ"ל על אביו: 'התרחק מן ערבות כל ימי חייו, ובזכרוני, בימי נעורי כשייסדתי גמ"ח בעיר של חמי ז"ל... וההלוואות היו על משכונות כמנהג קדמונים, אבל מי שלא היה לו משכונות עוברים לסוחרים הקלתי להלוות על ערבות של בעלי בתים, ושברקני אבי פעם והתבונן למנהגי - מנעני מזה, באמרו כי אינש דעלמא אינו יודע חיוב הערבות, ואמנם בני ישראל רחמנים הם ומדבר טוב על העני בדוחקו אבל עיקר סמיכתו הוא שהלוה בעצמו ישלם, אבל כשהלוה אינו משלם, ותובעים ממנו הערב הוא משתמט, באמרו הלא לא נהנתי מזה ובכפי לא דבק מאום, ואיך אשלם, ולבסוף מחויב אתה לשלם שהזקת כסף הצדקה, וכחכם ראה מראש שהפסדתי הרבה מכיסי בעסק זה, ע"כ.

וכן שאלתי בן קמיה הגאון רבי יהודה אריה הלוי דינר שליט"א (רב קהילת דברי שיר, ב"ב): 'הנה בתומים (סי' עב סק"ז) משמע דחובת הלוואה הוא כל סיוע שיביא לחברו ההלוואה, האם לפי"ז כל אחד יהיה חייב לחתום ערבות לשני, כחלק מצות הלוואה, ואין לומר דחושש

הנאה נחשב ש"ש], משום דבאמת ליכא שום מצוה, היינו דאינו עושה שום מצוה בכך שנתן את משכונו שלו לגוי, ואת של ראובן שומר אצלו. אלא הטעם דנעשה שומר הוא מטעם אחר וכו' [ואינו נוגע לנד"ד], יעו"ש.

והש"ך שם (ס"ק כח) תמה מה ס"ד לומר דיהא שייך כאן דין פרוטה דרב יוסף, דיהא שומר שכר עי"ז, הלא איזה מצוה עושה כאן, דמה נפ"מ לראובן שנתן משכונו או משכון של שמעון (השליח), וביאר שם הש"ך דאירי בכה"ג דאין הגוי רוצה לקבל משכונו של ראובן (מסיבה שהיא), ולכך הוצרך שמעון (השליח) ליתן משכונו שלו, עכ"ד.

וע"ז תמה התומים, בזה"ל: 'ודבריו בלתי מובנים, א"כ פשיטא דשייך פרוטה דר' יוסף גבי שמעון, דמאי שנא דמלוה לראובן מעות על המשכון, או דהיה משאיל לו חפצו על המשכון כדי שיגיע לו עליו מעות מן גוי, כי הגוי לא חפץ להלוות אם לא שיתן לו משכונו, א"כ הרי זה מצוה גמורה דהמציא לעני מעות בהלוואה ומאי שנא מהלוה מעות, עכ"ל.

וכוונתו דאם הגוי (המלוה) לא רצה לקבל משכונו של ראובן, א"כ בזה ששמעון (השליח) נתן לו את משכונו שלו - עשה בזה מצוה כמו שהלווהו ממש, דבכך שסייע לו לקבל את ההלוואה (דבלא זה, לא ה' הגוי מלוה לראובן, משום שרוצה משכון, ואת משכונו של ראובן לא רוצה) - חשיב כהלווה לו ממש, וע"כ שפיר חשיב שעושה מצוה, והוי שוב בכלל פרוטה דרב יוסף, ויהא שומר שכר, ע"כ קושיית התומים בנוגע לנד"ד.

הרי מבואר מדברי התומים, דאחד המלווה לחברו - שמקיים מצות עשה, ואחד המסייע לחברו לקבל הלוואה - כגון שמביא משכון במקום חברו הלווה - דינם שווה, וגם המסייע חשיב כעושה מצוה ממש. וא"כ לכא' לפי"ז כל ערב, שמסייע לחברו לקבל ההלוואה (דבלא עריבים המלווה לא ילווה)

מלין שליט"א (ראש ישיבת כנסת יהודה, ירושלים) תשובה ארוכה ונפלאה ע"ד התומים שהבאנו בריש דברינו, וז"ל: 'א' הבאת דברי התומים ע"ב סקי"ז, דהוי מצוה גמורה להמציא לעני מעות בהלואה ע"י נתינת משכון עבורו, ואין הבדל מהלוח לז' מעות.

ודנת מזה, דלפי דבריו דא' המלוה וא' המסייע להשיג הלואה 'מקימי אותה מצו"ע, א"כ לכא' כל ערב המסייע להשיג הלואה לחברו ע"י ערבותו, חשיב כמקיים מצו"ע ממש דאם כסף תלוה, וכמו שיש חיוב דאורייתא להלוות, כך יהי חיוב מה"ת לחתום ערבות [כשהוא בטוח במעותיו]. ע"כ תוכ"ד. ושאלת קמיה דמון הגר"ק שליט"א, והשיב בזה"ל 'אינו חיוב אבל מצוה גדולה ותע"ב'. ודברי מון הגר"ק שליט"א נהירין וברורין, ואינו בא בזה אלא כיהודה ועוד לקרא.

ב] הנה התומים מעולם לא בא להשוות 'דרגת החיוב וערך המצוה' של המסייע להשיג הלוואה, למי שמלוה מעותיו ממש. וכל דבריו שם לא באו אלא להשוות דין המשאיל כליו על המשכון לצורך הלוואת חברו, דגם זה מצוה קעביד, ודינו להיות ש"ש על המשכון משום פרוטה דר"ק, ככל מלוה על המשכון לשי' הרי"ף, דמאי שנא מצוה זו ממצות הלואה. וכוונתו בזה לאפוקי דאינו דומה לשאר משאיל כליו על משכון שכתב הר"ן בתשובה י"ט שאיב"ז מצוה כלל, והוב"ד שם סקי"ח, ובס"ד ארחיב לקמן.

ג] אמנם ודאי חלוק טובא, דמי שיש בידו מעות ויכול להלוות באופן שיהיה בטוח במעותיו, הרי"ז חובה גמורה כלשון המכילתא דר"י, "אם זה - אינו אלא חובה", ואם אינו בטוח אלא על משכון, הרי"ז חובה גמורה להלוות על משכון שנאמר העבט העביטנו. ויש בזה 'גזירת רחמנא' כמש"כ הנתיבות (ביאורים סי' ע"ב סק"ז), וז"ל "וממילא המלוה נתחייב בשיטוח וניעור

מהפסד גדול דהרי בהלוואה גופא כתב מון הגרשז"א צ"ל בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' מז) שחייב להלוות גם אם חושש שיפסיד, והשיבני הגרי"א: 'אם לא ברור שחבירו ישלם לא חייב לחתום', עכ"ד.

וכן ידוע שמון שליט"א מייעץ לרבים דאל יחתום שטר ערבות, אלא רק לשני אנשים קבועים שסומך עליהם, ובכדי שאם יצטרך בעצמו להלוואה ולעריבים - יחתמו הם לו (וכן שמעתי מכמה תלמידי מון שליט"א שהורה להם כן).

ואציין בקצרה למה שכתבו רבותינו בענין, ראה ברמב"ם (פ"ה מהל' דעות ה"ג): 'משאו ומתנו של ת"ח באמת ובעמונה, אומר על לאו ועל הן הן, מדקדק ע"ע בחשבון ונותן ומוותר לאחרים כשיקח מהן ולא ידקדק עליהן, ונותן דמי המקח לאלתר ואינו נעשה לא ערב ולא קבל'.

וע"ע במש"כ רבינו יונה (משלי יז, יח): 'אדם חסר לב תוקע כף עורב ערובה וגו', יקראנו חסר לב כי יביא נפשי לידי מצה ומריבה, לדון עם המלוה בבואו להפרע ממנו אם אין ללוה לשלם, כי אין דרך הערב לפרוע ברצון, וכו'. ואינו מן הנכון שיתבייש האדם לסרב בדבר שהדעת מחייבת לסרב מעשותו, ויש לו לחשוב ההפסד כנגד השכר, כי טוב לו לסרב ולעבור על רצון הלוה עתה, מן המריבה והשנאה אשר ימצא עמו באחרית הדבר אם לא ישלם הלוה', עכ"ל קדשו.

וע"ע במש"כ הפלא יועץ (ערב ערב): 'אבל הדרך הישרה כל שהיא תפארת לעושיה שלא יכנס ערב אא"כ נטל משכון מקודם, או יאמר למלוה תדע שאין אני יוצא ערב אפילו על המלך שכך קיבלתי עלי מפני הרמאים, ואם יבא חבירו לבקש ממנו שיצא ערב, אם יש לו ממון יאמר לו הילך, ואם לאו - יאמר לו כדברים האלה', עכ"ד. וע"ע בקונטרס 'ואתה לא תלוה' (סימן ה אות ד) מה שהאריך בזה.

***

ושוב כתב לי מו"ז הגאון רבי רפאל איסר יהודה

אע"פ שע"ז השיג הלוח את הלואתו, מ"מ אין בזה מצו"ע דאם כסף תלוה, אלא נכלל בהנהגה הכללית ד'גמילות חסדים'. ודו"ק.

[ד] וארחיב לך קצת בהך דינא דרמ"א סי' ע"ב ס"ג:

מקור הדין ממנהר"ם פדואה סי' נ"ט, דהנחתן משכון לגוי כדי שילוח לחברו, ולקח מחברו משכון לעצמו, יש לו דין ש"ש על משכון חברו, אבל לא מטעם פרוטה דר"י. דאף לשי' הרי"ף דכל מלוה על המשכון יש לו דין ש"ש משום פרוטה דר"י הכא שאני דאיב"ז מצוה עכת"ד. והק' ע"ז הש"ך סקכ"ח דמה הו"א שיהיה בזה מצוה, הלא חברו נתן משכון שלו. ות' הש"ך דמיירי דהגוי אינו רוצה להלוות על משכון חברו.

וע"ז תמה התומים סקי"ז דשפיר מצוה קעביד דהשיג לחברו הלואה ושייך פרוטה דר"י עכ"ד. ולכאורה א"כ צריך להבין למה באמת כ' מהר"ם פדואה דאיב"ז פרוטה דר"י.

והנה בנתיבות שם סקי"ז כ' דס"ל למנהר"ם פדואה כהר"ן בתשובה י"ט, דהוי ככל משאיל חפץ על משכון, שאיב"ז מצוה וליכא פרוטה דר"י. [חוץ ממשאיל ספר ע"מ ללמוד שכ' הר"ן דהוי מצוה כל הזמן שלומד בו] ויער"ש ובסק"ז וסקי"ח. וכ"כ הסמ"ע סקכ"ב דהרי"ז כמשאיל כליו על משכון.

וכבר כתבתי לך דגם התומים ס"ל דאינו אלא כ'גמ"ח משכונות, וא"כ לכאורה מאי שנא משאר השאלת כלים שהתומים עצמו סקי"ח הביא לדברי הר"ן הנ"ל, שאין בזה מצוה.

[ה] והנה בדברי הר"ן שקלו וטרו למה אין בהשאלת כלים מצוה:

הנתיבות שם (סק"ז וסקי"ח) כ' דאע"ג דודאי המשאיל קעביד מצוה, אבל אינו אלא לאותו רגע של ההשאלה, ואין לו שום מצוה להתחייב בניעור ושיטוח ושמירה על המשכון שלקח,

על פי גזירת רחמנא". וכבר כתב הח"ח באהבת חסד (ח"א פ"א אות א') וז"ל, "ומצוה זו גדולה יותר ממצות הצדקה".

והנה הלואה היא מצוה חיובית שיש עליו מצו"ע מיוחדת בתורה. ואינו דומה לשאר גמילות חסדים, דאין עליהם מצוה מיוחדת ורובם אינם אלא מצוה קיומית, ולא חובת רחמנא.

ועיין ירושלמי פ"א פאה ה"א דגמילות חסדים, שיעורם רק עד חומש מנכסיו, ומאיך מצו"ע דאם כסף תלוה, כ' החינוך מצוה ס"ו דאי"ל שיעור ומחויב ככל יכולתו, והוב"ד שם באהב"ח אות ז' וז"ל, "דתלוי המצוה לכל אחד כפי השגת ידו וכל אשר בכוחו לעשות לטובת חברו יעשה ומצאתי בעז"ה בספר החינוך שכתב ג"כ כן".

וגמילות חסדים, אינה אלא הנהגה כללית שצריך ללמוד מדרכי השי"ת, כדאיתא בספרי 'והלכת בדרכיו' מה הוא רחום וחנן וגומל חסד אף אתה. ואבא שאול בשבת קל"ג ב' הסמיך דבר זה אקרא ד'אנוהו' - אני והוא, מה הוא רחום וחנן אף אתה וכו'. וע"ע סוטה י"ד א', אמר רחב"ח מאי דכתיב אחרי ה' א' תלכו וכו' אלא להלך אחר מדותיו של הקב"ה, וער"ש דרש רבי שמלאי תורה - תחילתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים. וז"ל הח"ח באהב"ח שם אות ב', "דמצוה להשאיל לו כליו ושאר חפציו כיוצא בזה כי הכל ממידת החסד הוא שהקב"ה חפץ בו כדכתיב כי חפץ חסד הוא, ובחסד כלול כל ענין שהאדם יכול להטיב בזה לחברו אלא שהלואות מעות היא מצוה גדולה יותר מזה שעליה יש מ"ע מיוחדת".

ונראה פשוט, דגם התומים ס"ל דמי שפותח 'גמ"ח משכונות' ע"מ להשאיל משכון לכל מי שצריך הלואה ואין לו משכון, איב"ז אלא בחינה של 'גמילות חסד' כשאר כל הגמחים הקיימים, שאין בהם מצוה חיובית אלא קיומית. וה"ה מי שנותן המלצה לגמ"ח או חותם ערבות ללוה,

(קל)

איסור קפנדריא בסוכה

האם מותר לקצר דרכו כשעובר בתוך הסוכה, דהרי יש בה קדושה, או דאין בה איסור קפנדריא.

תשובה: מותר קבה.

— ענפי חיים —

דרש"י מיירי בהלואת מעות לעשיר, דאיב"ז אלא משום גמ"ח, ומצו"ע דאם כסף תלוה כתיב את 'העני' וגו'.

ולכאורה נפ"מ בין הנתיבות לפנים יפות, בגוונא דמהר"ם פדואה, במשאל כלל לצורך משכון בלבד. דאילו לפ"ד הפנים יפות יתכן ויש בזה מצוה גם לדעת הר"ן, דהרי ליכא שום פסידא. [זולת אם נאמר דלא פליג רחמנא], אך לפי"ד הנתיבות אין ברגע של השאלה לאשווי עליה דין פרוטה דר"י. ודו"ק.

והנה להנתיבות י"ל שפיר דהו"א במהר"ם פדואה דאיכא בשאלת חפץ מצוה, ומסקנת דבריו שאין בזה די לאשווי ש"ש מצד פרוטה דר"י.

אך בתומים שם סקי"ח משמע דס"ל כהאו"ש דבכל השאלת חפץ אין בזה מצוה כלל. וכנראה משום הך טעמא דהפנים יפות הנ"ל. וצ"ל דס"ל כמש"כ לעיל דבמשאל כלל לצורך משכון אי"כ שום פסידא ואיכא מצוה להמציא מעות ללוה. וע"כ קס"ד למהר"ם פדואה דאכן שייך בזה ש"ש משום פרוטה דר"י. וצ"ל דמסקנת מהר"ם פדואה דמ"מ אין פרוטה דר"י, ואולי משום טעמא דנתיבות. וצל"ע' - עכ"ד היקרים של מו"ז שליט"א.

קבה. הנה קיי"ל (רמ"א סי' תרלט ס"א) דאל יעשה שום תשמיש בזוי בסוכה, כדי שלא יהיו מצות

ואדברה השואל ידאג בעצמו לניעור ושיטוח. וממילא כיון דכל מצותו לרגע אחד, לא סגי בהכי לפטרו מפרוטה דר"י ואין כאן הנאת שו"פ לאשווי ש"ש. משא"כ המלוה על המשכון דגזרה רחמנא העבט תעביטנו, וה"ה מש"כ הר"ן במשאל ספר ללמוד בו [וע"ש בנתיבות דה"ה במשאל כלל להציל נפשות ומדליקה], הרי נתחייב מצד המצוה בשטוח, ניעור ושמירה, ושפיר איכא פרוטה דר"י.

אולם האו"ש פ"ו נדרים הט"ז ועוד כתבו, דאין בזה מצוה כלל. וז"ל האו"ש, "אבל שאלה לא מצאנו שיהא מצוה, ודיקא נמי דהר"ן בתשובה י"ט כתב דרק המשאל ספר מצוה קא עביד וכו', וא"כ דכל שאלה הוי מ"ע ודאי איך יתחייב שואל באונסין" עכ"ד.

וצ"ל דס"ל כמש"כ ההפלאה בפנים יפות עה"פ אם כסף תלוה (שמות כ"ב כ"ד), דכיון שיש בהשאלת כלים הפסד הבא מהשתמשות בכלי, ליכא מצוה בזה עכ"ד. ואכן גם בהלואה ליכא מצוה אם אינו בטוח במעותיו וכמש"כ תוס' ב"מ פ"ב ב' ד"ה במלוה.

[וע"ע באהב"ח שם (אות ו' בנתה"ח) הק' מסוכה מ"ט ב' גמ"ח בין בגופו בין בממונו', וכ' רש"י דמשאלו מעות ובהמה וכלים". ומשמע דהשאלת כלים הוי מצוה כהלואת מעות. וכן הוכיח כעיי"ז הגר"י ענגיל בשו"ת בן פורת, ועי' שו"ת דבר יהושע ח"ב סי' ט' אות י"ב דצ"ל

וברי"ץ גיאות מבואר להיפך ממש, דשם הביא שנשאל רב האי אם שרי להיכנס ולצאת דרך דפנות הסוכה. והנידון האם נפסלת בכך הסוכה מצד שבוקעים במחיצותיה, וע"ז השיב דהסוכה כשרה אבל מנהג העולם להחמיר בזה ולא נקל בפניהם כדי שלא יזלזלו בדפנות סוכה, עיי"ש בלשונו, כך שצ"ע מהיכא תיתי להו דיש איסור קפנדריא בסוכה.

אך הפליאה הגדולה, דשם בהמשך איתא להיפוך ממש, דאין איסור קפנדריא בסוכה משום שהיא אינה כהר הבית ובית כנסת. וכמבואר שם (עמוד צב) שנשאל רב האי באיזה אופן כשרה סוכה כשהיא סמוכה לבית, ובתחילה ביאר רב האי דאין הכוונה שחלל הבית הוא דופן לסוכה, אלא צריך שיהיו לסוכה דפנות כהלכתן עיי"ש, ולבתר הכי כתב בזה"ל:

ואנו אומרים דלא מיפסלא סוכה כשמשתמשת עם הבית, אי נמי כשהיה פתח בית פתוח לתוכה ועוברין דרך עליה, **דסוכה לאו כהר הבית היא ולא כבית הכנסת היא דתנינא בהו ולא יעשנה קפנדריאה, אלא כבית דמיא שדרין בתוכה.** מה בית אי מעביר דרך עליה לא מיפסל דמצות סוכה גופה בדירת המחויב בה תליא לדור ולאכול ולשתות בתוכה וכל היכא דנמצא דר בתוכה בין פתחי הבית פתוחים לתוכה ועוברין דרך עליה בין שמשתמשין מתוכה לבית ואיהו לא קפיד... מצותה קיימת ועומדת, עכ"ל.

א"כ לפי"ז אדרבה, לא רק שאין בידינו מקור לאסור, אלא יש בידינו מקור להתיר. ובאמת כן העיר ידידי הגרש"א פיש בהגהות בספר "אגן הסהר" (הערה 295) בשם הגרמ"מ קארפ שליט"א שהעירו דהמעייין בתוך דברי הרי"ץ גיאות יראה שם איפכא, וסיים שם: "ועכ"פ אין בדבריו שום משמעות לאיסור, אמנם בספר משנת יעקב סי'

בזויות עליו (ב"י בשם ארחות חיים). ובפוסקים האריכו בכ"כ אופנים שאסור – וכגון לשטוף קערות בסוכה ולתלות בגדים לייבוש (חוש שני סוכות עמ' רלח), לירוק בסוכה (שו"ת לב חיים ח"ג סי' קמ), החלפת חיתול בסוכה (שו"ת רבבות אפרים ח"ז סי' קעב), וע"ע במ"ב שם בפרטי הדינים לגבי משחק בקלפים בסוכה.

והנה במ"ב שם הביא מהשל"ה הק' על גודל קדושת הסוכה, וע"ע בס' חמדת ימים (הג הסוכות, פרק ג) שכתב: 'מזה יבחין כל בר שכל להבין ולהשכיל **גודל קדושת הסוכה אשר כמעט היא כקדושת בית הכנסת**, והעד על זה שאפילו על עצי הסוכה חל הקדושה ואסורין כל שמונה ימים כנזכר לעיל, ועל כן ראוי לירא ממנה כמוראת בית הכנסת בכל מכל כל לבד את אשר התירו לנו חכמים ז"ל, ואשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה', עכ"ל.

והנה חידוש גדול ראיתי בספר 'אגן הסהר' מתורתו ומשנתו של הגאון הגדול רבי **אברהם גניחובסקי** זצ"ל (ח"א אות רב, עמ' 382) כתב ידידי הגרש"א פיש שליט"א בזה"ל: 'רבינו זצ"ל אמר שיש חידוש נפלא ברי"ץ גיאות, אמנם לפני שאומרו הוא מבקש שיקיימוהו שאל"כ מוטב שיהיו שוגגין, והוא, **דכמו שאין עושין קפנדריא בבית הכנסת, כמו כן אין עושין קפנדריא בסוכה**, ע"כ.

והנה פסק זה הביא ג"כ בספר פסקי תשובות (אור"ח סי' תרלט אות ג): 'ואל יעשה שום תשמיש בזוי בסוכה שלא יהיו מצוות בזויות עליו. **ובכלל זה שלא יעשו קפנדריא כדי לקצר הילוכו ממקום למקום.** ושם בהערה 11 ציין למה שכתב לעיל (סימן תרל הע' 39), ושם כתב: 'אין לעשות סוכה קפנדריא לקצר הדרך כמו לענין ביהכ"נ וביהמ"ד – ספר מאה שערים לרי"ץ גיאות דף ע"ב בשם רב האי גאון, ע"כ.

אך הנה כבר נודע בשערים דטעות הדבר,

יש דין מיוחד אבל לא בסוכה, אבל א"נ דלא לעשותו כמקום הפקר, יתכן דגם בסוכה אסור דהרי בדירה אדם קפיד שלא תהא דירתו כהפקר.

ובס' משנת יוסף (הל' ביהכ"נ סי' לא סק"ט) כתב דטעה"ד שלא יהיה הפקר, דהרי ילפי' מביתו ושם אי"ז משום בזיון (דא"כ רקיקה הויא בזיון) אלא רק דלא יהא כהפקר. ולפי"ז אולי גם בסוכה, אך מאידך י"ל דכיון דתשבו כעין תדורו ודרך האיש בביתו לקצר דרכו מחדר לחדר הכ"נ בסוכה. אכן בס' סדר משנה (פי"א מתפלה ה"י) כתב דטעה"ד שאסור לאו משום שזה ביזוי וקלות ראש אלא שנכנס לביהכ"נ שלא לצורך מצוה.

ובחזו"ע (שם) כתב לאסור ע"פ ברכות הנ"ל דאמר' מה ביתו אקפנדריא קפיד איניש, ולכן כיון דתשבו כעין תדורו א"כ יש להקפיד שלא לעשות. אך לכאו' יל"ד דכ"ז רק לאחרים, שאחרים לא יעשו ביתו כהפקר, אבל בעה"ב עצמו כן עושה קפנדריא.

ולמעשה פשוט דאין להשוות בין קדושת ביהכ"נ לקדושת הסוכה, דביהכ"נ הוא **משום הקדושה**, ובסוכה כל ההנהגות שיש הם בעיקר משום **ביזוי המצוה**, כמבואר ברמ"א (שם). ועויל"ל דאפי' בביהכ"נ מבואר בשו"ע (סי' קנא ס"ה) דאם היה מעבר מקודם, ובנו שם ביהכ"נ מותר לעבור שם, וא"כ ה"ה בנד"ד אם החצר ששם סוכתו היא מעבר משני חדרים גם קודם סוכות, דשרי. ועוד י"ל שאם עובר ומכין באותו רגע למצות סוכה א"כ שרי דאי"ז קפנדריא (כ"כ בס' תורת המועדים עמ' קג), ויש עוד להאריך בכ"ז.

תרל"ח הביא בשם הפמ"ג שדין סוכה בקפנדריא כדין בית הכנסת, וכאמור מדברי הרי"צ גיאות ל"מ כן, אך יש לדחות. ובעל דרך אמונה שליט"א מורה בזה להיתר, עכ"ל.

ובאמת בס' נטעי גבריאל (סוכות פס"ג סי"ב) הביא דיש מי שכתב שאין לעשות הסוכה קפנדריא כמו ביהכ"נ, ובהע' יג כתב: "משנת יעקב סי' תר"ל בשם הפמ"ג (ולא מצאתי לע"ט)", עכ"ל. כך שגם לזה אין סמך ומקור קדום [ועיג"כ בחזו"ע סוכות עמ' קכט שכתב לאסור קפנדריא, וצ"ע כנ"ל, וראה להלן]. וכששאלתי קמיה הגאון רבי **אביגדר הלוי נבנצל** שליט"א 'האם מותר לקצר דרכו, כשעובר בתוך הסוכה, דהרי מצינו שיש קדושה בסוכה, או דאין בה איסור קפנדריא', השיבני **'מסתבר שאסור'**.

וראייתי בקובץ 'מה טובו אהליך יעקב' (גליון ד, עמ' פט, אות טו) שדעת בעל ה'**משנה הלכות**' זצ"ל שמוותר לעשות הסוכה קפנדריא, וכן שם (עמ' קלג) דעת הגה"צ רבי **שריה דבילצקי** זצ"ל, וכתשובת מרן שליט"א כן השיב לידידי הרה"ג רבי מתתיהו גבאי שליט"א (בס' בית מתתיהו ח"ג עמ' קיד).

וביאור הדברים בקצרה הוא, דהנהא דאסור לעשות קפנדריא בביהכ"נ ילה"ס אם הוא משום שלא יכנסו לביהכ"נ שלא לדבר מצוה או דהטעם שלא לעשותו כמקום הפקר, דבברכות (סג, א) ילפי' ביהמ"ד כביתו, מה ביתו **אקפנדריא קפיד איניש**, ארקיקה ומנעל לא קפיד, אף ביהמ"ד כן. וא"כ א"נ דטעה"ד שאין להכנס לביהכ"נ אלא לדבר מצוה א"כ י"ל דרק בביהכ"נ

(קלא)

עמידה בברכות הראיה

האם צריך לעמוד בברכות הראיה, או שרשאי לישב.

תשובה: כרצונו ק"ו.

ענפי חיים

לעמוד דה"ז כאמירת תודה שדרכה בעמידה, או מדין הלל שנאמר בעמידה, או דכיון דהגומל בעי עשרה ע"כ עומד משום כבוד הצבור. ומכ"ז מבואר דבסתמא – ברכת השבח א"צ עמידה.

ושו"ר שהאריך בזה הפרמ"ג במקו"א (סי' תלב מש"ז סק"ג), ובתו"ד כתב: '...ויראה דחז"ל תקנו הברכה כדין העשייה בעמידה, וכן משמע באל"ה רבה סימן ח' אות ב', יע"ש. דלא כעולת תמיד, יע"ש. ובנהנין דליכא עשייה, משום הכי הברכה בישוב, והוא הדין שבח והודאה עיין סימן רכ"ח [סעיף א] דלית עשייה י"ל הברכה בישוב'.

ושב בהמשך דבריו כתב: 'כלל העולה העיקר ילפוטא בעשייה, וברכה ממילא, כדין המצוה כך דין הברכה, ומשום הכי נהנין הברכה בישיבה, ואפשר הוא הדין ברכת שבח והודאה, כדאמר, עכ"ל. ואמנם כאן כתב בלשון 'אפשר', אך כבר הבאנו מדבריו בפתיחה להל' ברכות שכתב כן בפשיטות.

אכן מצינו בסידור 'עמודי שמים' להיעב"ץ (בריש הלכות ברכות השחר) שכתב בזה"ל: 'צריך למסור בידך כלל, שכל הברכות שהן שבח והודאה נאמרות בעמידה. ואם הם תלויות במעשה, הן נגזרות אחר הפעולה ההיא, אם נעשית בעמידה – גם הברכה צריכה להיות בעמידה, ואם בישיבה – בישיבה. וכן הדבר בברכת הנהנין וברכת המצות, כדרך עשייתן כן הוא

קבו. הנה באמת רק בברכות המצות מצינו דין עמידה (וכמובא בב"י סי' ח ס"א בשם הירושלמי), וגם בברכת המצות עצמה י"א דרך שש מצוות שנאמר בהם 'לכם', אבל בברכות הראיה שהם ברכות השבח לא מצינו שיש חיוב עמידה.

וכן כתב להדיא הפרי מגדים (פתיחה להל' ברכות – קודם סי' רב, אות יח) שכתב בתו"ד: 'קיימא לן ברכת המצוה בעמידה, ונהנין מיושב נמי..., וברכת שבח רשאי מיושב, לבד ברכת הלבנה מעומד, עיין ר"מ הלכות ברכות פרק עשירי הלכה הלכה י"ז, עכ"ד.

ובאמת כן משמע מקידוש לבנה גופא, דאמרי' עלה בסנהדרין (מב, א) 'תנא דבי רבי ישמעאל אלמלא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים פעם אחת בחודש דיים, אמר אביי הלכך צריך למימרינהו מעומד', ומבואר דלולי טעם זה, א"צ להיות בעמידה, אף שזו ברכת הראיה.

ובס' שער העין (פ"א הע' מד, עמ' מה) הביא דברמב"ם כתב (פ"י מהל' ברכות ה"ח) לגבי ברכת הגומל 'ארבעה צריכים להודות... וצריכין להודות בפני עשרה ושנים מהם חכמים שנאמר וכו'... וכיצד מודה וכיצד מברך, עומד ביניהן ומברך בא"י אמ"ה הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב וכו', והעיר ע"ז הכסף משנה שם: 'ומ"ש עומד ביניהם צ"ע מנא ליה'. ובאחרונים ביארו (ב"ח ריש סי' ריט, ובשו"ת חת"ס או"ח סי' נא) דבהגומל יש טעם מיוחד שצריך

והנה לגבי ברכות השחר, בפשטות הוא כנ"ל דאין חיוב לעמוד, וכן משמעות סוגיא דברכות (ס, ב) שמברך כל ברכות השחר בעת שמתעורר משינתו לפי סדר הדברים, ורק אח"כ כי זקיף לימא זוקף כפופים. ובס' אור לציון (סי' מד, תשובה מט) כתב הגר"צ אבא שאול זצ"ל דמנהג בני ספרד לישב באמירת ברכות השחר, וכן כתב כבר מרן הגר"ח פלאג'י זצ"ל (כף החיים סי' ט סק"ז) דישיב על מכונות בהתבודדות ובכוונת הלב. ומנהג בני אשכנז לעמוד בברכות השחר, ואין לד"ז מקור (מלבד מסידור היעב"ץ הנ"ל), וראיתי בספר 'סדר ברכות השחר' (להרה"ג ר' ציון מועלם שליט"א, סי' טו, עמ' מז) שהביא שכתב לו מרן שליט"א דמנהגם לומר ברכות השחר בישיבה. וע"ע בארחות רבינו (ח"א אות יט) דהק"ה זצ"ל בירך אשר יצר בישיבה.

וע"ע בספר 'ישראל במעמדם' (להרה"ג ר' ישראל שמעון פלדמן שליט"א, ח"א שער ב סעי' כ, עמ' סד) שהאריך בדין זה, והביא דבשו"ת רבבות אפרים (ח"ו סי' תט, אות ו) כתב בשם הגר"ח פ"י שיינברג זצ"ל: **'בברכת ברכים ורעמים עדיף לעמוד, אבל אינו חיוב. והאגרו"מ נהג לעמוד'**. והביא עוד מס' הליכות שלמה (תפלה פ"כ, ארחות הלכה הע' 104) שהביאו הנהגת מרן הגר"ש ז"ל אויערבאך זצ"ל גבי ברכת אשר יצר: 'ורבנו דקדק לומר ברכה זו מעומד דוקא, ע"ש עוד.

והביא עוד מש"כ מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' עו), וז"ל בתו"ד: **'...ולפי זה כשנוסעים לחיפה או גליל ועוברים הים צריך לברך עושה מעשה בראשית, ויש ליזהר שלא לבטל הברכה אם לא ראה את הים שלוש יום שזהו חיוב מדינא. והדרך הנכון לע"ד שאם נוסע ברכב פרטי או במונית, דראוי לעצור ולרדת מהרכב, מסתכל על הים ומברך מעומד, שבברכת השבח ראוי לכתחילה לברך מעומד וגם להחשיבה שתהא ניכרת הברכה על שבח בריאת הים, וכח"ג לע"ד מברך עושה מעשה בראשית, וכן נהגתי לענין תפלת הדרך**

אופן ברכתו, אם מעומד מעומד ואם מיושב מיושב, כמו שנתבאר בס"ד במור וקציעה סימן ח', ושמור זה, עכ"ד. וראה במור וקציעה (שם, ריש סי' ח) שביאר היעב"ץ שם דהטעם דיש ענין לעמוד משום כבוד ה' שאומר בברכה.

וכע"ז כתב מהר"י אסאד זצ"ל בשו"ת יהודה יעלה (ח"א סי' מא), וז"ל בתו"ד שם: **'איברא דלפי"ז גם על תוס' דסוטה דף ל"ח שם בשם ר"י דעומד מעכב בדיעבד נמי דומי' דשירות מנ"ל הא לבזה"ז נימא נמי בשם המפורש דוקא, ונ"ל דז"א לענין עמידה שהוא מפני הכבוד, ובכל הברכות כולם מצוה לעמוד לכתחלה, וכיון דברכת כהנים גלי קרא דומי' דשירות לעכב אפי' בדיעבד אבל טעמא ודאי הוא מפני כבוד השכינ' וכמו שמצינו ויקם מעל הכסא לכבוד דבר אלהים ודאי גם בברכה בכינויו בעי' עמידה וסי' לדבר ה' זוקף כפופים כמו בש"ע צריך לזקוף בשם כמ"ש וד' בהיכל קדשו הס מפניו כל הארץ כנ"ל ודו"ק בס"ד, עכ"ד.**

וראיתי בס' ברכת שלמה (סי' לה, עמ' צב) שכתב לדון דלפי"ד הב"ח (אור"ח סי' ח) דהטעם דברכת המצות מעומד משום שאומר 'וציוונו', ע"כ צריך לברך להקב"ה מעומד על מה שצונו וקרבתו לעבודתו דעבודה בעי' עמידה, אבל לא בברכת הנהנין. א"כ י"ל דדווקא ברכת הנהנין דאי בעי לא אכיל ולא ליברך, ע"כ א"צ מעומד, משא"כ ברכת המצות. וא"כ יתכן דגם ברכות השבח, כיון דמחוייב ע"פ הלכה לברך ברכה זו, יתכן ויהיה ענין לעמוד בה (משא"כ אם הטעם הוא שהעשיה עצמה בעמידה - כך הברכה, אז לא שייך בברכות השבח, וכמ"ש הפרמ"ג גופיה).

ובס' שער העין (פ"ד ס"כ הע' מ, עמ' סז) כתב גבי ברכה על ברכים ורעמים, דנראה פשוט דאם מחמת שיעמוד - יעבור כדי דיבור, מחוייב לברך בישיבה, דמאחר ומעיקר הדין ברכות אלו נאמרים בישיבה, אסור לבטל חובתו מחמת הידור.

(קלב)

לקיחת תפילין ביציאה לדרך

היוצא לדרך ומתכנן לשוב לביתו באותו היום, האם עליו לקחת עמו תפילין (שגם אם יתעכב יוכל לשאול תפילין מאחר).

תשובה: כן ק"י.

ענפי חיים

דהוא שבח להשי"ת, וזהו שאמר כ"ש בשבח ותהלה של חי העולמים, יעו"ש.

קבו. הנה מקור הדבר במ"ב (סי' קי סק"ב), וז"ל: 'ויזהר כל אדם שיהיה לו פת אפילו הולך במקום קרוב ובמקום דשכיח פת כי כמה פעמים שיקרה מקרות ר"ל בדרך. ונכון לכל ירא שמים בעת יציאתו לדרך שיקח עמו הטלית ותפילין שלו, אפילו הוא נוסע למקום קרוב ודעתו לחזור היום, פן יקרה איזה מקרה ויתבטל ממצוה. ובעו"ה יש עוברי דרכים שאין לוקחין עמן אפילו תפילין וסומכין עצמן שבדרך ישאלו מאחרים, ועוונם גדול כי הרבה פעמים מצוי שעי"ז עוברים זמן ק"ש ותפלה כשממתינים עד שיזדמן להם. ועוד שלוקחין תפילין ממה שבא בידם ואין מקפידים אם הקשר של ראש הוא לפי מידתו או לא, עכ"ל קדשו.

וכן כתב ג"כ הח"ח בספרו 'נדחי ישראל' (פ"ז): 'וכתבו הספרים שאין לאדם לצאת אפילו לדרך קרובה בלי תפילין, כי פן יזדמן איזה אונס ויהיה מוכרח לישאר בדרך על זמן מה ויתבטל ממצות תפילין, עכ"ד.

ויסוד השאלה, דדלמא דווקא בזמן המ"ב שלא ה' מצוי תפילין דיו, היה חשש שלא ימצא תפילין ויפסיד זמן ק"ש ותפלה עד שיזדמן לו,

דלכתחילה יש לברך מעומד, וע"כ אני מבקש מהנהג לעצור ואני יוצא ומברך תפלת הדרך מעומד, ונהגו כן כמה גדולים וצדיקים בארה"ק, וכפי שקבלתי זה גופא סגולה נפלאה שייצל מתאונות וחיות רעות (שכולל נהגי מכוניות שמתנהגים כחיות רעות ר"ל) ויש להשתדל לעשות כן, ואף כאן כשמייחד ומחשיב ראייתו לעמוד עבורו ומברך עדיף טפי ויש לברך באופן זה, עכ"ד, יעו"ש עוד.

ועוד כתב שם בס' 'ישראל במעמדם' דיש סברא לומר דדבר שהוא שבח ותהלה להשי"ת - חשוב יותר ממצוה דאורייתא, לענין עמידה בשעת אמירתו, והביא שכן מבואר ב'כסא רחמים' להחיד"א (עמ"ס סופרים, פי"ג ה"י) לגבי עמידה בשעת ברכת ההפטרה, דאמר' שם דבכ"מ שנחלקו ב' תנאים או ב' אמוראים ולא בדיק לן הלכתא כחד מינייהו, אזלינן בתר המחמיר, כל שכן בשבח ותהלה של חי העולמי שהדבר תלוי בלב לשנות הלכה למעשה שנאמר (משלי טז, ד) כל פעל ה' למעוה, ע"כ. ותמה החיד"א דהא קי"ל דספיקא דרבנן לקולא, והכא אינו מצוה ולא איסור דאורייתא ולמה החמירו בזה כ"כ, וביאר דה"ק, דאזלינן בתר בדבר שהוא מצוה מדאורייתא, והכא דהוי שבח ותהלה - חשוב יותר ממצוה דאורייתא

אחר תפלת שחרית פעם לקחת עמו טו"ת ופעם לא לקח (בכל הפעמים נסענו במכונית מיוחדת), וכשסנוע לסנדקאות מחוץ לעיר אני יודע. וכן נהג מרן החזו"א זצוק"ל כשנסע מחוץ לעיר אפי' לכמה שעות לקח עמו טו"ת, וזכורני באותו היום שהנשיא שלהם הגיע לב"ב והי' בדעתו גם לבקר אצל מרן, ומרן התחמק והלך מביתו לקרוב משפחה שגר בקרבת מקום ולקח עמו טו"ת, ע"כ. וכן הובא בס' נקיות וכבוד בתפלה (עמ' רז, תשובה רכה) דמחוץ לעיר נוהג מרן שליט"א ליקח עמו תפילין בכל נסיעה, אולם בנסיעה שהיא בתוך העיר אין נוהג לקחת. וע"ע בשו"ת רבבות אפרים (ח"ה סי' ל) שכ"כ הגר"א גרינבלט זצ"ל.

וראיתי בס' ידי כהן (יחליפו כח, פ"א הע' 3, עמ' כד) שהביא מס' אמרי אמת - ליקוטים (עמ' 240) ששפעם נסע בעל ה'בית ישראל' מגור זצ"ל לאיזה מקום, ושאלו אביו אם יש לו פת בסלו, והראה לו שיש לו עוגה, וא"ל האמרי אמת שכוונתו הייתה לע פת - באפריקי שתיים, והיינו תפילין, וכדאיתא בסנהדרין (ד, ב), ע"ש.

אכן בספר 'חוט שני' למרן הגר"נ קרלין זצ"ל (פסת, קובץ עניינים, עמ' שה, אות ב) כתב: 'ובזמננו שהנסיעה קלה, אין מקפידים לקחת טלית ותפילין כשנוסעים מעיר לעיר ודעתו לחזור בו ביום', עכ"ד. אבל גם לדברי הגר"נ קרלין זצ"ל ביוצא ליותר מיום - כן יקח עמו תפילין, וצ"ע לדבריו בנוסע לשבת קודש לאביו או לחמיו, דיוצא בער"ש וחוזר במוצ"ש, מי יש לחוש דעד יום א' לא ימצא תפילין, וצ"ע.

[ובעצם הדבר, העירוני דבר נחוץ דמצוי שלוקח עמו התפילין ושוכחם באוטובוס, גם יזהר שלא יצא שכרו בהפסידו שמחמת חום הדרך עלולים התפילין להתקלקל וליפסל, וד"ב].

אבל בזמננו שיש תפילין רבים לכאו"א, וגם גמחי"ם וכיו"ב, דלמא אין להקפיד בזה.

ולכאו' יל"ד כן גם לטעם הראשון דהפסד זמן ק"ש ותפלה, דהיכי דיש ריבוי תפילין אין לחוש. וגם לטעם השני שלא יהיה הקשר לפי מידתו, יתכן דכיום שיש ריבוי תפילין, ימצא תפילין בגודל מידתו המתאימה. אולם ע"ז השיב מרן שליט"א דגם בזמננו שהתפילין מצויות, יקח עמו תפילין כשיוצא לדרך. וגם אם לא ימצא, מ"מ כיון והנסיעות מהירות - יוכל לשוב בקל לעירו וליקח התפילין שלו. והגאון רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א כתב לי 'תלוי אם זה מקום ששכיח שלא יוכל לשוב'.

ושו"ר שכן כתב מרן שליט"א בדעת נוטה (ח"ג, תשובה נז, עמ' כט): 'מש"כ המ"ב דכשיוצא לדרך יקח עמו הטלית ותפילין, האם אף בזמן הזה יש להקפיד על זה, והשיב מרן שליט"א 'מחוץ לעיר ראוי לקחת'. ובמקורות וביאורים שם (הע' 78) כתבו: 'וכן נוהג רבינו שליט"א, ומ"מ הוסיף לבאר דכיון דהוי חשש רחוק שמא לא ימצא תפילין על כן במקום קרוב שיכול לחזור ולקחת התפילין א"צ ליטלם'.

ועוד הביאו: 'ובהנהגות ממרן החזו"א (הנדפסים בס"ס טעמא דקרא) כ' רבינו דהחזו"א נמי נהג כן אפי' כשיוצא למקום קרוב. וברשימות רבינו בשם החזו"א הוסיף דעשה כן אף כשהיה דעתו לחזור בו ביום. וביאר רבינו שליט"א דהא יכול לחזור וליקח, אלא דכשיוצא מן העיר אפי' מקום קרוב נטל החזו"א הטו"ת, ע"כ.

וע"ע בארחות רבנו (ח"א עמ' רלז, אות ג) שהובא על מרן הקהילות יעקב זיע"א, בזה"ל: 'מו"ר כשנוסע מחוץ לעיר אפי' דעתו לחזור באותו היום, בדרך כלל לוקח עמו טלית ותפילין, וכן כשנסעתי עם מו"ר לכותל כמה פעמים והי'

וראה עוד בדעת נוטה (שם, תשובה נח) שנשאל מרן שליט"א: 'האם יוצא לדרך צריך נמי ליקח ד' מינים וכדמצינו לגבי תפילין', והשיב 'תפילין עיקר מצותו כל היום'. ובמקורות וביאורים שם (הע' 79) כתבו דביאר מרן שליט"א, דאע"ג דהטעם שכתב המ"ב לגבי תפילין דיש חשש שמא לא ימצא - שייך גם כאן (בחג הסוכות), מיהו הכא יש טעם נוסף דכיון דעיקר המצוה כל היום החמירו בה לחשוש טפי, ואע"פ שאין אנו מניחים אלא פעם אחת ביום, עכ"פ כיון דהמצוה עצמה היא כל היום, ע"כ החמירו בזה, ומה שלא כתב המ"ב טעם זה, כיון שהוא פשוט.

[וע"ש שדנו לגבי טלית דפחות חמור כיון דיש לו כבר טלית קטן, ובאמת שבנדחי ישראל (שם) הח"ח כתב רק תפילין ולא טלית, ודו"ק. וע"ע בא"ר (סי' קי סקט"ו), ובכח"ח (סקכ"ג). וראה עוד בערוך השולחן (שם, סט"ו) שכתב: 'היוצא לדרך טוב שיטול רשות מת"ח שבעיר ויאמר לו לך לשלום ולא בשלום, ולא ילך בדרך בלא מזונות ובלא תפילין וסידור וספר ללמוד', עכ"ד].

ועוד נשאל שם מרן שליט"א (תשובה נט, עמ' ל) במש"כ המ"ב שם דהיוצא לדרך צריך לקחת אף אוכל ושתיה, האם יש ליזהר אף בזה בזמננו, והשיב 'זה אינו דינא דגמרא'. והביאו שם במקורות וביאורים (הע' 80) דאע"ג דהוזכר דבר זה בגמ' מ"מ אין זה חיוב מדינא דגמרא אלא עצה טובה, ובתפילין דא"ו הוי סברא לעשות כן, ע"כ.

***

ושו"מ שכתב מוח"ז שליט"א את הדברים הנ"ל בספרו 'כנפי רוח' (שבסוף ספר 'אבני חפץ', למו"ח הגאון המופלג רבי אברהם יעקב זילברשטיין שליט"א), ושם הביא (פ"א ס"ט, הע' יב) מה שמצינו במדרש (במדבר רבה, פ"ב) 'היד שהיא שולטת על מצוה אחת זו תפילין, כתוב בה יפול מצדך אלף, שמסרו לה אלף מלאכים לשמרה'. ועוד כתב שם דיש בזה חביבות מצוה להחזיק ביד ולא להניחם במזוודה, וכדמצינו ברש"י (שמות יב, לד) 'וישא העם את בצקו טרם יחמץ משארותם צרורות בשמלותם על שכמם. ואע"פ שבהמות הרבה הוליכו עמהם, מחבבין היו את המצוות'. וכתב שם דיתכן וגם בסוכות יש ענין לישא בידו את הד' מינים או בפסח את המצות משום חיבוב מצוה, יעו"ש עוד.

ועוד נשאל שם מרן שליט"א (תשובה נט, עמ' ל) במש"כ המ"ב שם דהיוצא לדרך צריך לקחת אף אוכל ושתיה, האם יש ליזהר אף בזה בזמננו, והשיב 'זה אינו דינא דגמרא'. והביאו שם במקורות וביאורים (הע' 80) דאע"ג דהוזכר דבר זה בגמ' מ"מ אין זה חיוב מדינא דגמרא אלא עצה טובה, ובתפילין דא"ו הוי סברא לעשות כן, ע"כ.

(קלג)

ברכה על ראיית קברים מבחוץ

בהא דקיי"ל (שו"ע סי' רכד סי"ב) דמברכין על קברות אשר יצר אתכם בדין וכו'. האם מי שנמצא מחוץ לבית הקברות ורואה הקברות, האם יכול גם לברך או שרק מי שנמצא

בתוך בית הקברות.

תשובה: יכול ק"ה.

ענפי חיים

והמית אתכם בדין, וכן המנהג], ועתיד להקימכם בדין ויודע מספר כולכם בדין והוא עתיד להחיותכם ולקיים אתכם ברוך אתה ד' מחיה המתים, ובירושלמי מוסיף קודם החתימה הוא יגלה עפר מעיניכם ע"ש... **ויברך כשהוא סמוך להקברים תוך ד' אמות**, ועל קבר אחד אינו מברך, **וכהן שא"א לו לקרב עצמו להקברים - נראה שיכול לברך מרחוק כיון שרואה אותם, וכן ההולך לדרכו או נוסע בעגלה כיון שרואה הקברים נראה שמברך**, עכ"ד.

הרי מבואר מדבריו דלתכחילה יברך רק כשהוא סמוך לקברים, אבל אם אינו יכול להתקרב - כגון שכהן הוא, או שנוסע בעגלה, יכול לברך כל שרואה הקברים מרחוק. אך מדברי שאר הפוסקים משמע דאפי' לכתחילה אפשר לברך מבחוץ, וכן מבואר להדיא בשערי תשובה (סי' רכד סק"ט) דאפילו מחלון ביתו יברך, שכתב בתו"ד: '...וע"ש בברכי יוסף בשם פרי הארץ **שאם בעד חלון ביתו רואה הקברים מ"מ על שלא הלך שם למ"ד יום והולך עתה בבה"ק עצמו יש לברך וכו'.**

וע"ע מש"כ מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה (אר"ח ח"ה סי' לז, אות י'): 'ובדבר ברכת אשר יצר אתכם בדין כשרואין קברי ישראל, הוא תיכף כשרואין את הקברים, שהוא לפעמים גם קודם הכניסה, **ומסתבר שאינו במה**

קבה. הנה בפשטות ברכה זו היא ככל ברכות הראיה שאפשר לברך מרחוק כל שרואה הדבר שמברכין עליו, אך יש לדון מלשון הירושלמי (ברכות פ"ט ה"ב) **'העובר בין הקברות מהו אומר**, בא"י מחיה המתים, רבי חייא בשם רבי יוחנן ברוך נאמן בדברו ומחיה המתים, רבי חייא בשם רבי יוחנן היודע מספרכם הוא יעורר אתכם, הוא יגלה את העפר מעל עיניכם בא"י מחיה המתים, רבי אליעזר בשם רבי חנינא אשר יצר אתכם בדין וכלכל אתכם בדין וסילק אתכם בדין ועתיד להחיותכם בדין וכו', ע"ש. וכע"ז מבואר בתוספתא בברכות (פ"ו ה"ה): **'היה מהלך בדרך בין הקברות אומר ברוך יודע מספרכם וכו'**, דמשמע מינה דמיירי שנמצא דווקא בתוך בית הקברות.

אבל בתלמוד בבלי (ברכות נה, ב) הלשון הוא 'תנו רבנן, **הרואה קברי ישראל אומר ברוך אשר יצר אתכם בדין וכו'**, וכן העתיק הרמב"ם (פ"י מהל' ברכות ה"י) ובשו"ע (אר"ח סי' רכד סי"ב), ומשמע דבראיה סגי וא"צ להיות בין הקברות דווקא. ויתכן דלשון הירושלמי והתוספתא הוא לדוגמא בעלמא, ואינו בדווקא.

וראה בערוך השולחן (סי' רכד ס"ח) שכתב בזה"ל: **'הרואה קברי ישראל מברך ברוך וכו' אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין ואסף אתכם בדין [וברמב"ם ושור הגירסא**

לו נס קתני ומקום לא מקרי אלא מקום מיוחד, ואין ספק דעליה חלק מקום לעצמו, ולא נפטר בהיותו דר בחצר או בבית אשר תחתיו.

וכתב שם: 'תדע דאמרו חז"ל במדרש שיוסף הצדיק כשהלך עם אחיו נפנה מהם לעמוד על פי הבור, ובירך ברוך שעשה לי נס במקום הזה, ואז אמרו אחיו לו ישטמנו וגו', וא"כ מודאצטריך יוסף הצדיק לפנות מאחיו, ולא בירך שם בחשאי דרך הילוכו, משמע דבעינן ממש במקום, וא"כ מכ"ש עליה שחלק רשות לעצמו, ומקום לעצמו מקרי. וא"כ אף על גב דלעולם שוכן בבית שתחת העליה, כשירצה לעלות לעליה צריך לברך משלשים לשלשים יום, ואף אם היה דר חוץ לחצר, ולא עלה לעליה אין צריך לברך אם לא יעלה לעליה, דהא אין כאן מקום שנעשה לו נס, אלא העליה'.

והיינו דמהריט"ץ דייק את נוסח הברכה שאומרים 'שעשה לי נס במקום הזה', ואם עומד במקום אחר שהרשויות חלוקות, אינו יכול לומר 'במקום הזה'. והביאו הא"ר (סי' ריח ס"ד), וכ"כ החיי אדם (כלל סה ס"ה).

וכתב שם מוח"ז שליט"א דבשו"ת פרי הארץ להג"ר ישראל מאיר מזרחי זצ"ל (אחיו של ה'אדמו"ר קודש', שקיבל הסכמות המהרי"ט, המחנה אפרים והמשנה למלך ועוד, ח"א סי' ז) כתב דמדברי המהריט"ץ יצא לו לפשוט ספק אחר שהיה לו, דבהיותם לומדים פניה"ק ירושלים, ומהחלונות של מקום לימודם היו נראים קברי ישראל שבצמק יהושפט, האם צריכים הם לברך משלשים לשלשים יום כשהולכים לקברות עצמם, או דילמא דמפטרי בראיתם מן החלונות. ומדברי המהריט"ץ דברכת שעשה לי נס אין לברך אלא אך ורק כשעומד בעצם המקום שקרה לו הנס, ולא סגי בראיה בעלמא במה שרואה את מקום הנס כדי שיברך ברכה זו, וממילא לפ"ז גם כאן דאין לברך ברכה זו של הרואה קברי ישראל אלא רק כשעומד במקום הקברות עצמם, ולא סגי במה

שרואין מרחוק את המצבות, שזה הוא רק הבנה בליבו מתוך מה שרואה, ששם איכא קבר. ואף שהוא ידיעה ברורה, לא נתקן אלא על הראייה, אלא צריך לברך כשרואה הקרקע שמכסה הקבר. ואף כשכבר עברו הרבה שנים, שלא ניכר הגבשושית שעושין בשעת קבורה, או כשצמחו עשבים על הקברות, נמי מברך כיוון שרואה המקום ששם קבור. וכן בראיית אותן המצבות הנמוכות שהם ממש על מקום הקבורה, מברכין וכו', עכ"ד.

והוראת רוב הפוסקים דאפשר לברך גם מבחוק, וכתשובת מרן שליט"א כאן, וראה בספר 'שער העין' (פט"ז סעי' ד, הע' י, עמ' קכח) שכתב כן בשם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל ומרן הגר"נ קרליץ זצ"ל, וע"ע מש"כ בזה בכף החיים (סי' רכד סקל"ז), והגר"ב שטרן זצ"ל בשו"ת בצל החכמה (ח"ג סי' מ), ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ז סי' מט, פ"ט אות ו). ושור"ר בשו"ת שערי דן (עמ' לא) ששאל קמיה מרן שליט"א: 'מי שרואה בית הקברות מרחוק, מאיזה מרחק הוא יכול לברך', והשיבו 'כשרואה ומכיר שזה קברים'. וגם הגאון רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א כתב לי 'גם כשרואה מרחוק' - היינו דיכול לברך גם מרחוק. וכן השיבני הגרי"א דינר שליט"א.

ומצאתי למוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בחשוקי חמד (ב"מ קו, א) שנשאל: 'הנוסע באוטובוס, ומחלונו רואה את הקברים של הר המנוחות, האם כשיגיע שוב להר המנוחות בתוך שלושים יום, יברך 'אשר יצר אתכם בדין', או שמא כיון שכבר ראה את הקברים בתוך שלושים יום, אין צריך שוב לברך'.

והביא מוח"ז שליט"א מש"כ בשו"ת מהריט"ץ (סי' פז), שנשאל באחד שנעשה לו נס בקומה השניה, והוא גר בקומה הראשונה, ואינו עולה לשם אלא לפעמים, האם יכול לברך, או שמא כיון שהוא נמצא בקביעות מתחת לבית, אינו יכול לברך. והשיב דהדבר ברור דמקום שנעשה

לג, א) דמברכין על ראיית הים מרחוק, מהא דאמר' התם גבי כי תראה חמור שונאך וגו' עזוב תעזוב עמו, 'כי תראה יכול אפילו מרחוק, תלמוד לומר כי תפגע', ומשמע מהגמרא דאילו היה נאמר רק כי תראה, ולא היה נאמר כי תפגע היינו אומרים דאפילו מרחוק. וא"כ גם בראיית הים אפילו ראייה שמרחוק נחשבת ראייה וחייבים לברך.

אך כתב שם דיש לומר דלא דמי להא דאמרין בגמרא כי תראה אפילו מרחוק, משום דהתורה כשכתבה 'כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו' - מצוה זו גם בראייה מרחוק נאמרה, שאם רואה חמור שונאו רובץ תחת משאו חייב לבא לעזרתו, ומה לי ראייה מקרוב מה לי ראייה מרחוק, **אולם ראיית הים או הקברים תלויה בהתפעלות הנפש, ואם רואה קברים ממרחק רב ומכיר שהם קברים רק בגלל שאמרו לו שהם קברים ולולא זאת לא היה יודע שקברים הם הסברא אומרת שאין לברך עליהם.**

וכתב שם דראייה לדבר שלא על ראייה לחוד מברכים כי אם על התפעלות הנפש שהרי גם רב ששת שסומא היה בירך על המלך כמבואר בברכות (נח, א), והוא משום שהרגיש בו ובכבוד המלכות, וצ"ע. ועוד כתב שם דלפי"ז יש לתרץ מה שהקשה בשו"ת בצל החכמה (ח"ב סי' טז) דבשו"ע (סי' תרפ"ב) לענין קריאת המגילה כתב **דכל הנראה עם הכרך קורין בט"ו, ואפילו רחוק הרבה.** וכן כתב במשנ"ב (סק"ו, ובשעה"צ סק"ז) שכן דעת רוב הראשונים. ואילו לענין קריעה כתב השו"ע (סי' תקס"א) דהרואה ירושלים בחורבנה קורע, ומהיכן חייב לקרוע - מן הצופים, ושם כתב המשנ"ב (סק"ז) **דלא חשיב ראייה מריחוק מקום, אלא משהגיע לצופים שהוא מקום סמוך לירושלים, חשיב ראייה.** וצ"ע מאי שנא קריעה על ראיית מקום המקדש מקריאת המגילה.

שרואה אותם מרחוק, ולכן אין נפטרים בראייתם את הקברים מהחלונות. ע"כ.

ובאמת לולי דבריו ה' נראה דיש לחלק דבברכת הנס, כיון דצורת ונוסח הברכה כך היא, שאומר בלשון 'במקום הזה' א"כ תקנת וכוונת חכמים היא שיברך במקום הזה דווקא, שישנה ויהיה שם [ודוגמא לדבר בברכת 'ברוך שפטרני מענישו שלזה', שהארכת במקו"א די"א שצריך בפני בנו, משום דכך היא נוסח הברכה], משא"כ בברכת הראיה דקברות, שאינו אומר בנוסח שמשמע שנמצא שם, אלא ככל ברכות הראיה, דלמא סגי לראות מרחוק.

ועוד הביא שם מוח"ז שליט"א דבשו"ת צרור המור (סי' א) כתב שראיית המהריט"ץ הוא מהא דיוסף היה צריך לעמוד על פי הבור ממש, שהיה יכול להתקרב עד כדי מיל שיראה זאת, ושם יברך, ומדהוצרך להתקרב עד הבור ממש, ש"מ שצריך לברך דוקא במקום הזה. אלא שכתב שכל דברי המהריט"ץ אינו אלא בקומה שניה שאינו רואה ממש את הקרקע שנעשה לו הנס, אלא רואה את הכתלים, וכן יוסף שלא היה רואה את הבור למטה מקום הנחשים והעקרבים ששם נעשה לו הנס, **אבל בבית הקברות שרואה את כל הקברות, אין צריך שוב לברך כשמגיע לשם.**

[ובעצם ראיית מהריט"ץ מיוסף הצדיק, דחה שם מוח"ז שליט"א באופן אחר, דאולי יוסף הצדיק עשה לפנים משורת הדין, דהיינו לעמוד על שפת הבור, או שיוסף היה צריך לראות את הבור בתוכו היכן שנעשה לו הנס, וזה אינו יכול לראות מרחוק, ועוד שהרי מיוסף גופא יש ראייה שאין צריך לעמוד ממש על המקום, שהרי הנס נעשה ליוסף בתוך הבור עצמו, שלא הזיקוהו הנחשים, והוא עמד למעלה שהוא כבר רשות לעצמו, עכ"ד].

וע"ע במש"כ מוח"ז שליט"א בחשוקי חמד (ב"מ

(קלד)

אמירת 'תבלה ותתחדש' בבגדי שבת

יש אומרים שהקונה בגד חדש של מצוה, כגון טלית, אין לו לומר "תחדש ותבלה" שאי"ז דרך כבוד למצוה שמצפה לראותה בלוייה. האם לפי"ז גם בגדי שבת ויו"ט בכלל זה, או לא.

תשובה: כן קכז.

ענפי חיים

(פט"ז הע' א) שכתב בשם מרן שליט"א: 'ופשיטא דראיית קברי עכו"ם בתוך ל' אינה מפסקת לראיית קברי ישראל, דבשר חמורים בשרם, ולגבי ישראל לא חשיבי כלל כקברים, וכמו שנוהגים בראייתם לבזותם ולומר בושה אמכם וגו', ע"כ. וא"כ כ"ז בגוי אבל במומר שלא נהפך לבשר חמורים. דאמנם ברמב"ם (סוף הל' שבת) מבואר דהמחלל שבת דינו כגוי לכל דבריו, אך מסתבר שבמציאות נשאר בשר אדם, וצ"ע. ושאלתי כן קמיה הגאון רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א, וכתב לי 'רוב החילונים בזמננו הם לענין זה תינוקות שנשבו, על מומר ממש נלענ"ד שלא יאמר לא זה ולא זה'.

קכז. הנה מקור הדין הוא ברמ"א (או"ח ס' רכג ס"ו) 'המנהג לומר למי שלובש בגד חדש תבלה ותתחדש, ויש מי שכתב שאין לומר כן על מנעלים או בגדים הנעשים מעורות של בהמה, דאם כן היו צריכים להמית בהמה אחרת תחלה שיחדש ממנה בגד אחר, וכתבי ורחמיו על כל מעשיו (מהרי"ו בפסקיו), והנה הטעם חלוש מאד ואינו נראה, מ"מ רבים מקפידים על זה שלא לאמר, עכ"ל.

וראה בכף החיים (שם, ס"ק מו) שהביא מס' יפה ללב (אות ח): 'שם בהגה. הנעשים מעורות וכו', וכ"ש שאין לומר כך על התפילין שאין זה כבוד למצוה, ונראה דאפילו על טלית חדש וכדומה

וביאר מוח"ז שליט"א ע"פ הנ"ל דראיה חשיב אפילו מרחוק, ולכן לענין קריאת המגילה חשיב ראייה, אבל לענין ראית ירושלים ובית המקדש בחורבנה, שצריך 'ראיה עם התפעלות' מעומק החורבן, זה לא חשיב ראייה, אלא אם כן רואה אותה מקרוב, שהוא מן הצופים, ונפלא.

***

והנה אסיים בידיעה נחוצה, דבשו"ע שם (סי' רכז סי"ב) כתב דעל קברי עכו"ם אומר 'בושה אמכם וגו' [בושה אמכם מאוד חפרה יולדתכם, הנה אחרית גויים מדבר ציה וערבה, ירמיה ג, יב]. וראה בס' שער העין (פט"ז הע' כט, עמ' קלג) שהביא מס' נימוקי או"ח דכתב שאין נוהגין לומר כן כיון דיש שתי וערב על הקבר ונראה כמכבד הקבר, והעיר ע"ז בשער העין שם דרק בקברי נוצרים שייך כן, ובכלל רבותינו כן נהגו לומר נוסח זה בכל קברי עכו"ם, כן הביא על מרן הקה"י זצ"ל, ושכן העיד הגר"ש דבילצקי זצ"ל על הגר"ד בהר"ן זצ"ל שאמר כן אפי' שלא עברו ל' יום מראיה קודמת, דכיון דאינו ברכה, אין מניעה לאומרו לבזות העכו"ם בכל יום.

ויש לדון בקברי חילונים אם דינם כקברי ישראל או כקברי עכו"ם, ומסתימת הפוסקים משמע דיברך ע"ז כקברי ישראל, דרק בגוי אומר 'בושה אמכם'. וראה בספר 'שער העין'

(קלה)

שונא מתנות יחיה – סגולה או חשש סכנה

בהא דכתיב "ושונא מתנות יחיה", האם כשעוברים ע"ז ומקבלים מתנות זה מקרב קצת את המיתה (כך שמעתי שיש אומרים), או שזה רק סגולה שאם לא יקבל מתנות – חרי שיאריכו ימיו.

תשובה: **יאריך ימים** קל.

ענפי חיים

ושאלתי כן קמיה הגאון רבי **אביגדר נבנצל** שליט"א והסכים דיתכן ובאמירת 'תתחדש' אין חשש, רק אמר **דתלוי אם האנשים מבינים ומכוונים באמירת 'תתחדש' לדברי הרמ"א** – דאם באמת מכוונים לקיים דברי הרמ"א, אזי מה בכך שאומר רק 'תתחדש', הא סו"ס הכוונה **באמירה זו** היא לדברי הרמ"א שיאריך ימים ויתבלה הבגד ויתחדש אח"כ ואז הוי גנאי לומר כן על טלית ושאר בגדי מצוה. אבל אם באמת אין כוונתו כלל לדברי הרמ"א – אלא לאמירה הנהוגה בין האנשים 'תתחדש', בזה אין חשש, ויכול לומר כן על בגדי מצוה ג"כ, עכ"ד.

ושו"ר לידידי הרה"ג רבי **מאיר ערבה** שליט"א בספרו הנפלא 'מאיר עוז' (ח"י עמ' 476) שהעיר כן, ושם הביא דבמהר"י וייל שהוא מקור הדין (פסקים שבסוף התשובות, סי' לז) הלשון הוא '**תבלה ותחדש**' ולא '**תתחדש**', ע"ש מש"כ בזה. והביא דביאור הברכה היא שמברכו שיזכה להאריך ימים עד שיתבלה אותו בגד, ושוב יצטרך להתחדש בבגד חדש אחר, ובישעיה (נא, ו) כתיב 'והארץ כבגד תבלה'. ואח"ז העיר שם: '**ובזמננו מצוי שמברך חבירו בברכת 'תתחדש', ולפי טעם הברכה מחסיר את עיקרה, שי"ל קודם תבלה את הבגד ורק אח"כ תתחדש בבגד אחר**', עכ"ד.

קל. הנה בס"ד הארכתי בכל ענין זה ד'שונא מתנות יחיה' בספרי 'מנוחת חיים' (בראשית, פ' לך

מדבר מצוה אין לומר כן, משום כבוד המצוה שמצפה לראות בכל"ה את הקודש', עכ"ל.

ואחר דבריו נסתפקנו אם 'בגדי שבת' חשיבי בגדי מצוה לענין זה, ודעת מרן שליט"א שחשיבי בגדי מצוה, וגם על בגדי שבת אין לומר 'תתחדש ותבלה'. אולם הגאון רבי **אביגדר נבנצל** שליט"א אמר לי דכיון וזה מנהג העולם שקונים בגד לשבת, ושוב אחר זמן קונים בגד יפה יותר לשבת, אין גנאי לומר 'תתחדש ותבלה' על בגדי שבת, דדווקא בבגד מצוה ממש – כמו טלית, **שהטלית היא גוף המצוה**, גם אם יקנה חדש יותר לאחר זמן – מ"מ אי"ז כבוד שהבגד (הטלית) הקודם יתבלה, משא"כ כאן – אם יקנה בגד חדש לשבת, אין כל חשש שהבגד הקודם יתבלה דכבר סיים את תפקידו וייעודו כבגד לשבת, ואינו חפצא דמצוה בעצמותו, ודו"ק.

והנה העירוני דאם אומר 'תתחדש' בעלמא, כמו שנהוג בזמננו, אין בזה שום גנאי לומר כן על בגדי מצוה, דדווקא אם אומר בלשון המובא ברמ"א '**תבלה ותתחדש**' אזי יש גנאי שאומר שיאריך ימים ויתבלה הבגד וכו', ואז הוי גנאי שמצפה לראות את המצוה בלוייה, אבל בזמננו שנוהגין לומר רק 'תתחדש' א"כ גם בבגדי מצוה היא מותר, ולא מקיים דברי הרמ"א. וצ"ע אם יש ענין בכלל לומר 'תתחדש' לבד.

מאריכות הימים שלו, עכ"ד.

והגאון רבי **אריאל בוקוולד** שליט"א (רב קהילת משכן חיים, ב"ב) הראני מה שביאר בזה **רבינו צדוק הכהן מלובלין** [צדוק"ל (ישראל קדושים, אות ה)] שהאריך בענין זה, והעמיק טובא, ובכלל דבריו, שמחלק בין שתי הסוגיות, דמהגמרא במגילה (כח, א) 'במה הארכת ימים' מתבאר שהימנעות מקבלת מתנות יכול להיות סיבה [יחד עם עוד אופני שלימות] לאריכות **שנים רבות**, אף באופן שניכר שאינו כשאר הדור. אבל הביאור של הגמרא בסוטה (שם) דמשרבו מקבלי מתנות **נתמעטו** הימים ו**נתקצרו השנים**, מבאר שלא מדובר אלא ב'נתקצרו שנים', היינו קיצור השלמת שנה האחרונה של חייו שהוקצבה לו, ולא כצדיקים המשלימים שנותיהם מיום ליום. וזה פירוש 'נתמעטו הימים', מספר ימיו באותה שנה, עכ"ד.

ועוד כתב שם בס' ארחות מתנה לבאר עובדא דרב גידל (בקידושין נט, א), דלא רצה לקבל הקרקע במתנה, ואף להשתמש בזה בלא קנין נמנע. וראה באיילת השחר (שם) דביאר דמצד עצמו הי' רב גידל משתמש בזה (דאם זה בלא קנין ובעלות, לא חשיב כ"כ שונא מתנות יחיה), אבל חשש מצד יורשיו, שיחשבו שזה שלו, עכ"ד מרן בעל איילת השחר זצ"ל. וביאר שם בס' ארחות מתנה מ"ט חשש כ"כ על יורשיו, וכתב דא"נ דקבלת מתנות גורמת לקיצור ימים, א"כ לכך חשש על בניו משום סכנה שיקבלו ויירשו המתנה ויתקצרו ימיהם.

ועוד הביא שם מש"כ החיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"א סי' עד, אות מב), שנשאל שם בזה"ל: 'נסתפק גדול אחד במי שרוצה למכור ס"ת ולישא אשה, ועשיר א' ירא ה' אמר לו לא תמכור הס"ת, ואני אתן מעות לישא אשה, והלה **טוען אני איני רוצה לקבל מתנה דכתיב וישנא מתנות יחיה**, אם הדין נותן שיקבל המתנה ולא ימכור ס"ת'.

לך, עמ' נד) בארוכה, ושם (הע' כב) הבאנו כבר תשובת מרן שליט"א.

ויעויין בגמ' בחולין (מד, ב) דר"א כשהיו משדרים לו מבי נשיאה מתנה או שמזמינים אותו לא הי' מקבל והי' אומר **לא קא בעי מר דאיחיי**, דהא כתיב והא שונא מתנות יחיה. ולכא' משמע שאם מקבל מתנה אז יתקצרו ימיו. וע"ע במהרש"ל בספרו 'ים של שלמה' (חולין פ"ה סי' ט) שכתב בתו"ד 'והנה המחברים השמיטו הא דר"א והא דר"ז, לפי שאין הכרע בדבר, מאן דקפיד קפיד, **שהרי לא כתוב בקרא ואוהב מתנות ימות**, אלא ר"ל שבטוח בה', ושונא מתנות, ומשענתו על המקום, אל תאמר שהוא חייב ונאבד, שהוא כמאבד עצמו לדעת, אלא יחיה מפי ה', ובוטח בה' חסד יסובבנו', עכ"ל.

[ובס' בירור הלכה להג"ר **יחיאל אברהם זילבר** זצ"ל (ח"ז חו"מ סי' רמט, עמ' רכז) העיר ע"ד מהרש"ל: 'ודבריו הם חידוש עצום, דלפי"ד אין לשונא מתנות עדיפות על אוהב מתנות, אלא דהכתוב מבטיח שגם הוא יחיה, ואין הוא כמאבד עצמו, וא"כ למה פסקו הרמב"ם והטוש"ע שאיכא דין של שונא מתנות, וצריך להתרחק מזה, וצע"ג', עכ"ד].

וע"ע בס' 'ארחות מתנה' (סי' יד, עמ' שצד) שהוכיח מהא דאיתא בגמ' בסוטה (מז, ב) **דמשרבו מקבלי מתנות נתמעטו הימים ונתקצרו השנים**, דכתיב ושונא מתנות יחיה, ומבואר דזה כן מקצר הימים. ושו"מ שהקשה כן בהגה"ה בשו"ת הרב"ש שפרן (ח"ג חו"מ סי' ז, אות יב) שהביא הרב"ז שם דברי מהרש"ל ביש"ש, והקשה ע"ז בן המחבר הג"ר חנוך העניך שפרן זצ"ל מסוטה, ולא תירץ.

ושאלתי כן קמיה הגאון רבי **אביגדר הלוי נבנצל** שליט"א ואמר לי דיתכן והכוונה שנתמעטו הימים מ'אריכות הימים' שהייתה אמורה להיות בלא קבלת המתנות, וכצ"ל גם בהא דחולין דאמר לא קא בעי מר דאחיה, היינו שיתקצר לו

(קלז)

קבלת מתנה מועטת (בהג"ל)

האם במתנה מועטת וקטנה – ג"כ יש ענין להחמיר שלא לקבלה משום שזוהי מתנות יחיה. תשובה: יותר טוב קלא.

(קלז)

נטילת פניו אחר שינת היום

הנה בספר קב הישר (פי"ג) כתב חידוש גדול בשם הטור (ואי"ז לפנינו בטור) דיש חיוב גמור ליטול פניו שחרית כדי להעביר הרוח רעה. וכתב שדין זה הוא גם כשישן ביום. האם להלכה למעשה יש לנהוג כן (דלא נזכר בפוסקים דבר זה).

תשובה: ראוי קלא.

ענפי חיים

דיבמות עב, א דהיכי דדשו ביה רבים אמרי' שומר פתאים ה', אבל ש"מ דבלאו הכי – יש מה לירא, דאין כאן רק סגולה לאריכות ימים, אלא חשש להיפך, וצ"ע, ויש עוד להאריך בכ"ז, ואכמ"ל.

קלא. ראיתי בס' שאלת רב (כרך א, ח"א פי"א תשובה ח, עמ' סא) שנשאל מרן שליט"א: אם יש ענין שלא לקבל טובות מבני אדם משום שזוהי מתנות יחיה, או רק בקבלת חפצים יש קפיידא ולא בקבלת טובות שהם רק פעולות, והשיב ע"ז מרן שליט"א 'לא נזכר רק מתנות', ע"כ. ויש עוד להאריך בכ"ז, ואכמ"ל.

קלב. וז"ל הקב הישר (ריש פרק יג): 'כתב הטור א"ח סימן ד שצריך האדם לרחוץ שחרית פניו וידי, כדי להעביר הרוח רעה שבא אל האדם בשעה שישן, ומהאי טעמא חייב האדם לרחוץ פניו וידי כשישן ביום, ומכל שכן כשישן בלילה.

והשיב החיד"א בזה"ל: 'ונראה דודאי יקבל המתנה ולא ימכור הס"ת, דהא קי"ל דאסור למכור ס"ת אלא שהתירו לישא אשה וכיון שזה יכול לישא אשה בלא מכירת ס"ת הרי הוא איסור למכור ס"ת. ומאי דטעין משום ושינוא מתנות יחיה – זהו זהירות בעלמא בדור הזה, ורובא דרובא ידם פשוטה לקבולינהו בשמחה למתנות, וזה האיש יותר יש לו לחוש לאיסור מכירת הס"ת מזהירות לקבל מתנות', עכ"ד [וע"ש בהמשך דבריו דהביא היסוד שהארכנו בו בספרי מנוחת חיים (שם) דכל שמכוין לתועלת עצמו לא מיקרי 'מקבל מתנה' אלא 'נותן'].

ומבואר איפוא מדברי החיד"א דרק בדור הזה, כיון שמקילין בזה ורובא דרובא פשוטה ידים לקבל מתנות בשמחה, לכך אין לחשוש ולירא מקיצור ימים דשונא מתנות (כנראה מבוסס על

החרדית באופקים) כתב לי ע"ז בזה"ל: 'מסתבר שהעברת רוח רעה מתייחסת רק לנטילת ידיו, ומלת 'פניו', הוא שיגרא דלישנא. ודאי יש ענין לרחוץ פניו כשקם מהשינה בבוקר וה"ה ביום, כדי יהיה מסודר לכבוד קונו. אבל לא שמענו ששייך רוח רעה בפנים, ונראה כמו שכתבנו. ואם התכוון גם לרוח רעה בפנים ודאי שאין הלכתא כן, עכ"ד.

וכן כתב לי הגאון רבי מנחם מנדל הכהן שפרן שליט"א (מגדולי הדיינים בארה"ק, וראש ישיבת נועם התורה) א. אנשי מעשה נוהגים ליטול ידיהם שש פעמים כמו בנטילת ידיים שחרית להעביר רוח רעה גם כשישנים ביום. ב. בקב הישר כותב 'פניו' בשם הטור ובטור ליתא וע"כ דהוה שיגרת לישנא, כי הדרך לרחוץ הפנים יחד על הידים אחרי שינה להעביר הרגשת ומראה שינה מעל הפנים והעניינים, וזה בכלל הברייתא שבת ד' נ' רוחץ אדם פניו ורגליו בכל יום בשביל קונו שנאמר כל פעל ה' למענהו ופי' רש"י "לכבוד קונו דכתיב כי בצלם א' עשה וגו' ועוד דהרואה בריות נאות אומר ברוך שככה לו בעולמו", או שכלל בהרגשת הפנים מהשינה בשם רוח רעה של הידים. ג. ולא מצינו גם בטומאה טומאה על חלק מגוף האדם רק בידים מדרבנן, ובלשון הפסוק וידיו לא שטף במים קבלו חז"ל שהכוונה טבילת כל גופו, ואולי נקט כן בגלל רישא דקרא וכל אשר יגע בו דהיינו מגע דהווה בידים. בכל אופן מצינו לשון טומאה בקרא על הידים וגם על טהרה בלי טבילת כל הגוף מצינו רק בידים וגם סוג טהרה מיוחדת חידשו חז"ל לא דרך טבילת הידים אלא נטילת מים על הידים. ד. אבל א"א לחדש 'רוח רעה' עפ"י לשון שנכתב דרך אגב שאין לו מקור קדום, עכ"ד. וצ"ע עוד בכ"ז.

והנה ראיתי שרוב העולם אינם נזהרים בזה, כשישנים ביום אין רוחצין כלל, ואף אם הם רוחצין, אזי לוקחין כי אם מעט מים לרחיצה, ואף בשחרית שצריך האדם ליטול ידיו, המה לוקחין מעט מים, שאין בו כדי לרחוץ יד אחד, והוא רוחץ בו שני ידיו ופניו, ולא עוד שהן סוברים לעשות טהרה ברחיצותיהם פניהם וידיהם - והמה מוסיפים טומאה על פניהם וידיהם, כי אמרו רבותינו זכרונם לברכה כמה פעמים בגמרא (סוטה ד, ב) שהמים עלולים הן לקבל טומאה.

ולכן צריך האדם ליטול מים לנטילה של שחרית, וכן כשישן ביום - ליטול ולשפוך ראשונה שלוש פעמים על ידו הימנית כדי להעביר רוח הטומאה השורה מחמת השינה, ואח"כ נטילה רביעית להעביר המים שיש על ידו, ואח"כ ישים מים על ידו השמאלית שלש פעמים להעביר הרוח השורה עליו, ואח"כ נטילה רביעית להעביר המים שיש על ידו השמאלית, ואח"כ ירחץ פניו ופיו כאות נפשו, עיי"ש עוד בדבריו.

ודבריו מחודשים מאד, ובטור לפנינו ליתא כן, וגם מדברי הפוסקים משמע דרחיצת הפנים אינו משום רוח רעה אלא לכבוד יוצרו (עי' שבת ג, ב) שנאמר כי בצלם אלקים ברא את האדם. ומצאתי שעורר כן מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א בהסכמתו לס' קב הישר - מהדורת הר"ר אברהם שיינברגר שליט"א (ירושלים תשנ"ג), וז"ל: 'דבריו הם פלא עצום, שצריכים לרחוץ הפנים כדי להעביר רוח רעה, ומה עוד שאפילו כשישן ביום הדין כן, ויחיד הוא בהלכה זאת, ולא מצאתי בפוסקים ד"ז, ומה עוד שלא מצאתי כן בטור, ותמוה הדבר שרחיצת הפנים חיובא משום רו"ר, עכ"ד.

והגאון רבי יהודה טשזנר שליט"א (רב הקהילה

(קלח)

הוכחה על איסור חמור או קטן

נסתפקתי באדם הרואה את חברו עובר על שני איסורים, איסור קטן ואיסור גדול יותר, האם יוכיחנו על שניהם או רק על אחד מהם, ואם כן על איזה מהם, על החמור יותר או על הקטן (ואם על החמור משער שלא ישמע לו, אז האם יוכיחנו רק על הפחות חמור).

תשובה: על שניהם ק"ל.

ענפי חיים

דחושב שע"י שיוכיחנו על שניהם - לא יקבל ממנו התוכחה, משום ריבוי התוכחה.

וכשהצטתי הדברים קמיה הגאון רבי יהודה **אריה הלוי דינר** שליט"א (רב קהילת דברי שיר, ב"ב) כתב לי '**בכלל מאתים מנא**', והיינו דאין ראייה מבעל ה'קדושת לוי', דשם בכלל מאתיים מנה, דע"י שהיה מוכיחו על האכילה בתענית, הי' מפסיק מלאכול בשוק. ואינו ראי' לשני עבירות שאינם קשורים זל"ז, שגם אם יוכיחנו על אחת ימשיך לעבור על השניה, ובזה השיב מרן הגר"ח שיוכיח על שניהם.

רק יש לדחות דהוכח תוכיח אינו רק משום אפרושי מאיסורא בזה הזמן גופא, אלא גם באופן כללי שידע שהדבר אסור ומגונה, וא"כ אמנם יפסיק לאכול בשוק בזה הזמן, אבל כיון דלא הוכיחו על עצם הגנאי שבאכילה בשוק, הרי שבפעם הבאה יאכל בשוק, וצ"ע [ובעצם דין הוכח תוכיח במי שאוכל בשוק, ראה בספרי 'ארחות אכילה' (שלמי חיים) מה שהארכתי בכ"ז].

ק"ל. נתעוררתי לשאלה זו משום מעשה שראיתי על הגה"ק רבי **לוי יצחק מברדיטשוב** זיע"א שהובא בספר 'תולדות קדושת לוי' (עמ' לח, אות פח) בזה"ל: 'עוד יסופר שהה"ק ראה **ביום ת"צ אחד אוכל בשוק**, נגש אליו הרב בפנים שוחקות ואמר לו בני בוודאי על פת לחם לא יפשע גבר, בוודאי שכחת שהיום יום תענית היא? לא! השיבו **האוכל בשוק!** אבל - חזר ואמר הרב - בוודאי יש לך לב חלש וקשה עליך מאוד התענית?, לא, השיבו היהודי בעזות מצח, יש לי לב אמיץ וחזק ואעפ"כ איני מתענה - נתלהב הה"ק ותלה עיניו לשמים ואמר: רבש"ע, ראה עד היכן מגיע אהבת האמת של עמך ישראל, שהרי היהודי הזה אם כי עובר עבירה אעפ"כ אינו רוצה לשקר, ע"כ.

ונתעוררתי מאי טעמא לא הוכיחו גם על ענין האכילה בשוק, דאחז"ל (קידושין מ, ב) דהאוכל בשוק דומה לכלב ופסול לעדות. והיה נראה לומר דכשיש לאדם להוכיח לחברו על שני דברים, יוכיחנו על החמור תחילה, ובפרט היכא

(קלט)

חיוב כבוד אחיו הגדול שוטה

בהא דקיי"ל דחייבים בכבוד אחיו הגדול. יל"ע אם אחיו הגדול שוטה, האם גם כן חייב בכבודו בכל החיובים שחייב.

תשובה: כמו כל שוטה קלד.

ענפי חיים

ועוד נחלקו הפוסקים, דהגר"ב שטרן זצ"ל בשו"ת בצל החכמה (ח"ג סי' צב סק"א) כתב, וכן הביא בס' 'כיבוד הורים' דאין צריך לכבדו כאביו אלא כמו"ש השיורי ברכה כשאר זקנים חשובים, וכמו שכתב הש"ך (יו"ד סי' רמ סק"ב) לגבי כבוד חמיו דחייב לכבדו כשאר זקנים, אבל לא כמו כאביו. ורק לענין קימה בפני אחיו הגדול, דעת הגר"צ אבא שאול זצ"ל שצריך לקום קצת ויעשה הידור. ומרן הגר"ש אלישיב זצ"ל ס"ל דצריך ככל דיני כבוד אביו - חוץ מהכשר כיבוד (כקניית וכי"ב), וגבי קימה מספיק הידור. ודעת מרן שליט"א גם כן דצריך לקום. וע"ע באיילת השחר (קידושין ל, ב) דנסתפק בזה ג"כ, וע"ע בחוט שני (הלל' כיבוד אב ואם, עמ' קז) שנסתפק בזה מרן הגר"נ קרליץ זצ"ל.

ועכ"פ בנד"ד גבי אחיו שוטה, יש לבאר תשובת מרן שליט"א 'כמו כל שוטה', דהרי גם באביו שוטה מפורש בשו"ע (יו"ד סי' רמ ס"ז) דאם נטרפה דעת אביו ישתדל לנהוג עמו כפי דעתם, ואם א"א לו - יניחם ויצווה לאחרים. וא"כ הכ"נ באחיו הגדול שוטה יעשה כן, וזוהי כוונת מרן שליט"א - 'כמו כל שוטה', ודו"ק.

קלד. הנה יש אריכות גדולה בפוסקים בכל דין זה דכבוד אחיו הגדול, ורק אביא כאן תורף הדברים הנוגע לנד"ד, דהנה נראה פשוט דלסתור דבריו ודאי שמותר משום דרק 'כיבוד' נתרבה ולא 'מורא', וכן מפורש בבית מאיר (יו"ד סי' רמ) ובמנחת חינוך (מצוה לג), ובשיורי ברכה (יו"ד סי' רמ סוף סק"ב), ולכן לישב במקומו ולקרוא בשמו מותר.

ולענין 'כבוד' אחיו הגדול, עד כמה החיוב כגון להאכילו ולהשקותו ולעמוד מפניו וכו', יעויין בשיורי ברכה ובכרך לאדן שכתב החיד"א שאין זה חיוב כמו לאביו ממש, וכל שכן שלא בפניו שא"צ לכבדו, והוכיח כן מכמה מקומות, יעויין שם. אכן מלשון הרמב"ם והטושו"ע משמע דהחיוב הוא ככבוד אביו ממש, וכן משמע מהרמב"ן (בראשית לב, ה) שכתב בזה"ל: 'ודע כי הכבוד הזה שהיה יעקב עושה לאחיו בפחדתו לאמר אדני ועבדך, בעבור כי המנהג בצעיר לתת מעלה וכבוד אל הבכור כאלו הוא אביו, כאשר רמזה לנו גם התורה לרבות אחיך הגדול', עכ"ל, וע"ע במנ"ח (מצוה לג).

(קמ)

איסור מניית בני ישראל

בהאי דינא שאין לספור בני אדם. יל"ע האם כשאומר שלא מכיין לספור אנשים – אלא סופר את הכובעים שלהם, וממילא יודע כמה בנ"א יש, האם בכה"ג מותר (מירי כשבאמת מסתכל על הכובעים).

תשובה: לא ראוי קלה.

ענפי חיים

לכן י"ג, הרי מנה את כל 'איש' ישראל ובזה אין היתר. **השלישי** – דאף אם היה מונה רק מבין כ' ומעלה, ואף אם הי' מונה ע"י שקלים, מ"מ הותר רק לצורך, אבל של אלצורך אזור.

והנה, יש מן הפוסקים דסברו (אבני נזר יו"ד סי' תנ, פאת השולחן, שו"ת תורה לשמה סי' שפו, ושו"ת ציץ אלעזר ח"ו סי' א) דכל האיסור למנות הוא דווקא למנות הגולגולת, אבל ידיים או רגליים שרי, והוכיח כן מהא דתנן ביומא (פ"ב מ"א) אמר להם הממונה הצביעו והן מוציאינן אצבע אחת או שתיים, וביארה הגמ' דכיון דאסור לספור אנשים מישראל לכן סופר אצבעותיהן.

אבל בשו"ת חתם סופר (ח"ח סי' ח) פליג וס"ל דאסור דמאי שנא כיצד מונה, הא סו"ס 'לא ימד ולא יספר', וכן בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג סי' קיז) ומרן הגר"ש אלישיב זצ"ל (הערות ליומא שם) תמחו על חילוק זה, דמ"ש באיזה איבר סופר – הא סו"ס סופר גופי אנשים. וסבירא להו דכל ההיתר במניית שקלים ואצבעות היינו רק משום דאין ברור שהמספר מסוייק, דשמא אחד לא נתן שקל או נתן פעמיים וכיו"ב, וכ"מ במהר"י קורקוס ברמב"ם (שם), ע"ש, ומנין כזה מדאורייתא מותר – אבל מדרבנן גם אסור, ורק לצורך מצוה הותר, ומנין זה אינו צריך כופר נפש.

קלה. הנה יש אריכות גדולה בפוסקים בכל ענין זה, ואביא כאן בקצרה הנוגע לעניינינו [ונעזרתי בגליון מאור השבת, גליון 338, במאמרו של הרב א.ש. היימן], דהנה מקור האיסור הוא בגמ' ביומא (כב, ב) 'א"ר אלעזר כל המונה את ישראל עובר בלאו, שנאמר והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד, רנב"י אמר בשני לאוין שנאמר לא ימד ולא יספר'. וע"ע בברכות (סב, א) א"ל הקב"ה לדוד וכו' הרי אני מכשילך בדבר שאפי' תינוקות של בית רבן יודעין אותו דכתיב כי תשא את ראש בני ישראל וכו' ונתנו איש כופר נפשו וכו' ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל וכו'.

ועי' ברמב"ן (במדבר א, ג) דביאר ג' אופנים בצורת המנין האסורה שעשה דוד, הראשון – שמנה את בני עצמם ולא ע"י שכל אחד הניח חפץ ויספרו אח"כ החפצים, וכ"מ ברמב"ם (פ"ד מהל' תמידין ומוספין ה"ד) 'ולמה מונה המניין שהסכימו עליו על האצבעות שהוציאו ולא היה מונה על האנשים עצמן, לפי שאסור למנות ישראל אלא על ידי דבר אחר שנאמר ויפקדם בטלאים'. השני – שאמנם מנאם ע"י שכל אחד נתן מחצית השקל ומנו השקלים, אך היתר זה רק כשמונים מבין כ' ומעלה, אך אסור למנות כל איש ישראל, וכיון דדוד מנה את כ"א שהגיע

(קמא)

ברכת הריח על אתרוג שנתייבש

אתרוג שעבר עליו כמה חודשים והתייבש ונחיה קשה כאבן, אך עדיין ריחו הטוב נודף. איזה ברכה יברכו עליו, דלכא' ברכת הנותן ריח טוב בפירות א"א לברך כיון שאי"ז ראוי למאכל, א"כ מה יברכו על החרת אתרוג זה.

תשובה: מיני בשמים קלו.

ענפי חיים

תלמידו חביבו של מרן שליט"א הגאון רבי אליהו מן שליט"א, וישר כוחו.

הנה כתב השו"ע (אורח סי' רטו ס"ב): 'אם זה שיוצא ממנו הריח עץ או מין עץ - מברך בורא עצי בשמים, ואם הוא עשב - מברך בורא עשבי בשמים, ואם אינו לא מין עץ ולא מין עשב - כמו המוס"ק, מוברך בורא מיני בשמים. ואם היה פרי ראוי לאכילה - מברך הנותן ריח טוב בפירות. והני מילי כשנטלו להריח בו או לאכלו ולהריח בו, אבל אם נטלו לאכלו ולא נתכוון להריח בו, אע"פ שהוא מעלה ריח טוב - אינו מברך. ועל כולם אם אמר בורא מיני בשמים יצא. הילכך על כל דבר שהוא מסופק בו - מברך בורא מיני בשמים וכו', ע"כ.

הרי מפורש דברכת 'הנותן ריח טוב בפירות' הוא רק הראוי לאכילה, ואם לא ראוי לאכילה אין ברכה זו. רק דיש מקום לדון דה'ראוי לאכילה' אינו 'סיבה' אלא 'סימן', דזהו סימן ל'פרי' הראוי לברך עליו (דהרי מה שייך 'אכילה' כאן, בשעה שאינו אכלו אלא מריחו), וא"כ - פרי שה' ראוי לאכילה, גם אם כעת הצטמק ואינו ראוי לאכילה - מ"מ כל כמה דיש לו ריח, והריח בא מהפרי שהיה, א"כ 'שם פרי' עליו. דכל ה'ראוי לאכילה' הוא סימן לכך שהוא פרי, וכאן שיש ריח שנותר מזמן היותו פרי - (ובעבר באמת היה

ובענין מספר שאינו מדויק, מהחת"ס משמע דגם זה אסור מדרבנן. וע"ע בקריינא דאיגרתא (אגרת רמז) דהוכיח כן מסברא, דאל"כ תמיד יהא שרי למנות את ישראל, דהא המנין נמשך זמן רב ולבינתיים ודאי מתו קצתם ונולדו קצת (ובשמואל ב פרק כד מבואר שנמשך המנין ט' חדשים). ולפי"ד אולי הוי איסור דאורייתא.

וע"ע בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' כ) בספירה שנעשית מאליה, כגון שמכניס נתונים למחשב והמחשב מונה מאליו, האם האיסור הוא במעשה הספירה או בתוצאה, והוכיח מהחת"ס דהאיסור לעמוד על המנין, וממילא גם במחשב יהא אסור.

וע"ע בכף החיים (סי' נה סק"א) שהתיר לספור במחשבה בלא שמוציא מפיו המספרים, ומנהג ישראל לספור ע"י פסוק, כגון 'הושיעה את עמך וגו'', ומקורו בקיצור שו"ע (סי' טו), וע"ע בכה"ח שם שכתב דלמנות ע"י א' ב' ג' אסור. ועוד נחלקו הרעק"א והחת"ס אם במנין ע"י כתיבה בדף מותר, או דכתיבה כדיבור, והחת"ס ס"ל דכתיבה כדיבור דאל"כ למה מנה שמואל לבנ"י בחרסים ובטלאים ולא שירשמו כ"א את שמו, וע"ע בכתב סופר (יר"ד סי' קו). ואכמ"ל עוד. קלו. שאלה זו שלחתי לקודש פנימה ע"י

שיש לו ריח טוב, או שמא יש לברך 'בורא עצי בשמים', כיון שהם יבשים לגמרי כמו עץ'.

והשיב מוח"ז שליט"א בזה"ל: **'נראה שאתרוג יבש, בטל ממנו שם פרי, ואי אפשר לברך עליו הנותן ריח טוב בפירות'**. מקורות ונימוקים: כתב בשו"ע (אור"ח סימן רטז ס"ב) ואם היה פרי ראוי לאכילה, מברך "הנותן ריח טוב בפירות". וכתב במשנ"ב (סק"ח) כאתרוג ותפוח או פרי אדמה שמריח ריח טוב. ואפילו אינו ראוי לאכול בפני עצמו אלא ע"י תערובות. כלומר המשנ"ב ביאר שאין כוונת השו"ע שכתב 'פרי ראוי לאכילה', שצריך שכעת יהיה ראוי לאכילה, אלא כוונתו כל דבר שנקרא פרי, וראוי לאכילה, ויתכן שגם אם יתייבש עדיין שם פרי עליו'.

'ועדיין יש לעיין מה הדין בפרי שהיה ראוי לאכילה, וכעת הוא יבש ואינו ראוי לאכילה, אם מברכים עליו, כלומר האם מברכים על מין הפרי שראוי לאכילה, או שמברכים דווקא כשהפרי הוא ראוי לאכילה. ולכאורה יש להוכיח שאין צריך שהפרי יהיה ראוי לאכילה, שבפתחי תשובה (י"ד סימן קח סק"ה) הביא בשם שו"ת אמונת שמואל, שפרי האסור באכילה ומותר בהנאה מברכים עליו'.

'אמנם יש להוכיח שאין מברכים עליו ברכת הפרי, ממה שכתב בביתור הלכה (סימן רטז ס"ד ד"ה המריח באתרוג) לבאר את דברי היש אומרים שאין מברכים על אתרוג בסוכות, שיש שביארו הטעם, כיון שהוקצה למצותו ואסור באכילה, וכתב, ולא מסתברא כלל, דכי בשביל שהקצה עצמו מאכילת פרי זה אינה עומדת לאכילה בעיקרה, ולא שייך למקרי פרי?! ובפרט לפי מה שכתב הרשב"א (מובא ב"י סימן תרג) דאם התנה שלא יהא אסור באכילה או בהנאה מהני, עי"ש היטב, א"כ בודאי לא נתבטל ממנה שם מאכל ע"י שפירש עצמו מלאכלה. ומשמע מדבריו שאם נתבטל מהפרי שם מאכל, אינו מברך עליו "הנותן ריח טוב בפירות", ורק

פרי הראוי לאכילה) – א"כ יש לדון דיוכל לברך על אתרוג המצומק 'הנותן ריח טוב בפירות'.

והנה שאלתי כן קמיה מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בזה"ל: 'יל"ע במי שמריח אתרוג שהתייבש ונהיה קשה ממש, איזה ברכת הריח יברך. דברכת "הנותן ריח טוב בפירות" לכא' ל"ש לברך משום שאי"ז פרי דאי"ז ראוי למאכל, (וכמב' בשו"ע סי' רטז ס"ב), דזה נהיה קשה כמו ענף ואבן ממש. וצ"ע א"כ מה יברך ע"ז (וצ"ע שלא ראינו לפוסקים שדנו בזה). והשיבני בזה"ל **'לברך הנותן ריח טוב בפירות, כיון שהברכה היא לא על עכשיו, אלא כשהקב"ה נתן ריח טוב בתחילה היה זה עדיין פרי, ועכשיו זה ממשיך את המצב'**, עכ"ד. ונראה מדבריו כעין הסברה שכתבנו. וכ"כ לי הגאון רבי יהודה אריה דינר שליט"א **'אם יש לו עדיין ריח, זהו סימן שעדיין נשאר קצת מהפרי, ואפשר לברך עליו'**.

אך מתשובת מרן שליט"א כאן יברך 'בורא מיני בשמים' נראה דלא סבר כן, וכנראה ס"ל דכבר בטל שם פרי מיניה מאחר ואינו ראוי לאכילה כעת. והטעם דיברך דוקא 'מיני בשמים' משום ד'עצי בשמים' אין כול' משום דאי"ז עץ אלא פרי (דזה פרי שלא ראוי להקרא פרי, אבל לא יהא עץ בגלל זה), ולכן יברך בורא מיני בשמים, וכמ"ש השו"ע שם, וכ"פ במשנ"ב (סק"ב) דב'מיני בשמים' יוצאים ידי חובה על כל דבר שמריח, וכמו ברכת 'שהכל נהיה בדברו' שפוטרת בדיעבד את הכל (שו"ע סי' רו ס"א).

ושו"ר לידידי הרה"ג רבי מאיר ערבה שליט"א בספרו הנפלא 'מאיר עוז' (ה'י עמ' 37) שהביא מדברי מוח"ז שליט"א בקובץ 'ווי העמודים' (גליון נח, אב תשע"ח, סי' יא, עמ' מה), ושם צידד שא"א לברך עליו 'הנותן ריח טוב בפירות', וז"ל: 'שאלה. יש לי כמה אתרוגים יבשים, מהשנים שעברו, והם ממש יבשים לגמרי כמו עץ, ויש להם ריח טוב. נסתפקתי איזה ברכה לברך על ריחם, 'אשר נתן ריח טוב בפירות', כמו כל פרי

עכ"ד מוח"ז שליט"א שם. הרי דמסקנתו דלא כמו שהשיבני, וצ"ע דלמא הדר ביה.

***

והנה לשאלה זו העירני אחי היקר הבה"ח מאיר ני"ו והביא אחי נ"י מה שכתב במהריק"ש (עורר לחם, סי' רטז ס"ב): 'הריח פרחי פירות קודם שיגדלו כמו הזה"ר של אתרוג ונראנ"ג וזולתם, נ"ל דמברך בורא עצי בשמים דעדיין לאו פריי ניהו ולריחא עבידי, שאין האילן יכול לסבלם אם יגדלו כולם עליו ועיין לעיל סי' ר"ב דין ב', עכ"ד. ורצה להוכיח מהא דלא כתב המהריק"ש משום שאין הפרח ראוי לאכילה כעת, ומבואר מדבריו דמצד זה הרי שאפשר לברך, ורק משום שאין האילן יכול לסבלם אם יגדלו (ולכן חשיב כעת פרי). וא"כ אולי ה"ה לאתרוג יבש.

אך מו"ז הגאון רבי רפאל איסר יהודה מלין שליט"א (ראש ישיבת 'כנסת יהודה', ירושלים) כתב לו, בזה"ל: 'הנה ממנהריק"ש אין לדייק כלל, דאיהו מיירי בפרי בוסר שטרם הגיע לגידולו, ובזה י"ל דכיון דעומד לגדול לפרי הראוי, ל"ה אלא מחוסר זמן ושפיר יברך ע"ז הנותן ריח בפירות, דשפיר מיקרי 'פרי' כיון דעומד להיות פרי, ואשר לכן כ' דמ"מ לא יברך דלפני גדולו גיזום אי אפשר לדעת מה ישאר לגדול לפרי ומה לא, ויברך בורא עצי בשמים, ודו"ק. משא"כ בגוונא דאתרוג יבש הרי"ז האידנא עין בעלמא, ולא שייך כלל להיקרא 'פרי', ול"ש ע"ז ברכה דנותן ריח טוב 'בפירות'.

אמנם יש לדון אם יברך בורא עצי בשמים או מיני בשמים, והנה בקליפות תפוזים ולימון העומדים לריח, נחלקו בזה הפוסקים אם לברך עצי בשמים או מיני בשמים. ומ"מ יש קצת לחלק דקליפה מעולם ל"ה עיקר הגידול של העץ אלא טפל לפרי וכל כה"ג יתכן ואין לברך עצי בשמים כי אינו העיקר [ועי' מש"כ להלן מהפמ"ג]. משא"כ אתרוג יבש כעץ דהיה עיקר הגידול של העץ. ונטעי אינשי אדעתא

השאלה היא, אם בטל ממנו שם מאכל או לא, אלא שלכאורה בפתחי תשובה (שם) מבואר שגם דבר שאינו ראוי לאכילה מחמת איסור, אפשר לברך עליו.

אך יתכן שבענינו לכו"ע אי אפשר לברך על אתרוג זה, כיון שדברי הפתחי תשובה מיירי שיש על האתרוג שם פרי, אלא שארי הוא דרביע עליה, שאי אפשר לאכלו מחמת האיסור, אבל בענינו אין עליו שם פרי כלל, שהרי נתייבש, וכתב הרמב"ם (טומאת אוכלין פ"ב ה"ח) שגם אם הפרי היה טמא, כשנתייבש בטל ממנו שם פרי ונטהר.

אלא שיש לעיין שאתרוג היבש פסול, ובגמרא בסוכה (דף לא ע"א) אמרו שפסול, משום שאינו 'הדר', ובירושלמי (סוכה פ"ג ה"א) אמרו, שהיבש פסול על שם (תהלים קטו יז) "לא המתים יהללו-ה" [והיבש הרי הוא כמות ואינו הדר, ואינו ראוי לשבח ולהלל להקב"ה]. ולכאורה יש לעיין, למה האתרוג נפסל משום שאינו הדר, תיפוק ליה שאינו פרי, והלא צריך 'פרי עץ הדר'. ראשית שיהיה פרי, ולאחר מכן שיהיה הדר. וביותר קשה לדעת רבינו חננאל והאור זרוע שגרסו בגמרא (שם דף לא ע"ב) אתרוג היבש פסול ורבי יהודה מכשיר, משום שאינו מצריך הדר, והלא יבש כלל אינו פרי.

ויש לתרץ על פי מה שהקשה הרמב"ן (מלחמת ה' סוכה דף טו ע"א) על בעל המאור שכתב שאתרוג היבש פסול, משום שמאוס, ויש בו משום הקריבתו נא לפחתך, דהא רבי יהודה שאינו מצריך 'הדר' מכשיר יבש, והטעם שהאתרוג היבש נאה ומשובח הוא, ועולה על שולחן מלכים בהדי ריחני, וריחו ונוי משובחים אלא שאינו הדר במינו שאמרה תורה, יעו"ש. ולכן הצריכה התורה לפסלו משום שאינו הדר, אבל אתרוג שהוא כעץ יבש, אע"פ שיש בו ריח, אינו פסול משום הדר, אלא משום שאינו פרי, ואינו מברך עליו "הנותן ריח טוב בפירות",

מ"ז שליט"א.

ושוב כתב לי מ"ז שליט"א על דברי מוח"ז מרן **הגר"י זילברשטיין** שליט"א: 'מעניין מאוד, כי לפום ריהטא צל"ע דסוף סוף מטבע הברכה הוא נוסח הנותן ריח ב'פירות' ואין פרי לפניו, שאינו אלא עץ בעלמא, וכי שייך לברך על ההיסטוריה של הדבר שלפניו, מי יימר. וכמו שאין לו לכוון על אתרוגים שעל העץ כך א"א לומר מטבע הברכה על מה שהיה פעם פרי, דמי יימר שעל כגון דא תיקנו חז"ל לומר הנותן ריח בפירות. והבאתי מהפמ"ג המובא ברע"א רט"ז ב' דקליפות הדר [וכידוע כל עיקר הריח רק בקליפה של הפרי] אף דכ"ז שמחוברים ברכתן ריח טוב בפירות דהריהו טפל ובטל לפרי, אך בהיפרדו מהפרי א"א לברך ע"ז ריח טוב בפירות דהרי לאו פרי הוא ואין ברכתו בפה"ע. ואף דיש לחלק כמובן. מ"מ נלענ"ד דאכתי יל"ע דמי יימר שתיקנו מטבע הברכה על לשעבר. ועכ"פ כבר הורה זקן, עכ"ד.

ושוב הצעתי שאלה זו קמיה מרן **הגר"מ שטרנבוך** שליט"א (ע"י הגאון רבי יוסף שוב שליט"א) והשיבני: '**פרי שיש בו ריח טוב אולם התקלקל באופן שכבר אינו ראוי לאכילה** מ"מ מברכים על ריחו הנותן ריח טוב בפירות' (ושוב נדפס בקובץ 'מה טובו אהליך יעקב' ח"ב עמ' צט, אות לג). וכנראה סבר כסברת מוח"ז שליט"א.

והגאון רבי **אברהם יפה שלזינגר** שליט"א (בעל 'באר שרים') כתב לי בזה"ל: 'המריח אתרוג גם כמה חודשים אחרי סוכות ויש בו ריח יברך אשר נתן ריח טוב בפירות (עיי' משנ"ב סי' רט"ז סק"ט בשם א"ח), וגם באם התייבש אפשר לעשותו ראוי לאכילה גם אז על ידי תערובת (שם), עכ"ד. [וזה תלוי במציאות האתרוג עד כמה התייבש, דיש דרגת ייבוש שכבר ל"ש לעשות ממנו שום ריבה וכיו"ב].

***

דאתרוגי, אולי יודו דיברך עצי בשמים. אלא דמ"מ עיקר הגידול היה לאתרוג חי ורענן ולא למצב של יבש כעץ. והפמ"ג שהבאתי להלן מבואר להדיא דכל שאין מברך בפה"ע באכילתו ל"ש לברך הנותן ריח בפירות. וא"כ כאן דאין ברכה כלל דעץ בעלמא הוא לכאורה ל"ש לברך ע"ז הנותן ריח ב'פירות". אלא דמ"מ הסתפקת משום שהיה לשעבר פרי. ונלע"ד שזה סברא קלושה דסוף סוף האין יברך ע"ז נוסח "פירות" כשהוא עץ בעלמא. וכל הספק אי יברך עצי פרי או מיני וכל כה"ג מברך מיני בשמים דכולל הכל כדקיי"ל רט"ז סעיף ב'.

ואצט"ל מה שנחלקו בקליפות: הנה הגרע"א בשו"ע סי' רט"ז ב' כ' וז"ל והגאון פרי מגדים בספרו אשל אברהם באגרת שבתחלת הספר אות ק' כ' וקליפת מראנצן [תפוזים] ספק ברכה לאכילה ה"ה המריח בהם מברך במ"ב עכ"ל. והמעין בפמ"ג [אין קטע זה בשו"ע רגיל אלא מהדורת פרידמן] אגרת ב' אות ק' יראה שכ' דקליפות ספק אי יברך באכילתו בפה"ע או שהכל [כי לא נטעי אדעתא דקליפות והם רק טפל לפרי], ואם אין מברך בפה"ע באכילתו ל"ש לברך הנותן ריח טוב בפירות, ולכן הכריע מספק לברך מיני בשמים.

ובערוך השלחן רט"ז י"ד כ' וז"ל ונראה דהמריח בקליפות הפירות שיש להם ריח טוב כמו אפאלצין וכדומה אם כוונתו להריח צריך לברך הנותן ריח טוב בפירות עכ"ל. ומ"מ שם מיירי בקליפות טריים די"ל שכיון שהיה טפל לפרי נשאר עליו ברכת הפרי ואין מזה ראייה ליבש כעץ. ודו"ק. ובקיצשו"ע סי' נ"ח ז' כ' וכן על קליפת תפוחי זהב ולימונים יש לברך בורא עצי בשמים.

'ועכ"פ נראה כנ"ל דאתרוג יבש יברך מיני בשמים דא"א לומר עליו 'פרי', ולברך 'עצי', מכלל ספק ופולגתא לא נפקי. ותן לחכם ויחכם עוד', עכ"ד

(קמב)

לבישת עניבה בביהכ"נ

הנה בשו"ע (או"ח סי' קנא ס"א) קיי"ל דבתי כנסיות אין מתקשטין בהן. ויל"ע במנהג העולם שבאים לביהכ"נ בערב שבת, ולובשים העניבה בביהכ"נ, מי יש לחוש בזה לקישוט עצמו ובגדיו בביהכ"נ, או דכיון שהוא לכבוד שבת שרי.

תשובה: מותר ק"ל.

ענפי חיים

יעו"ש עוד. [וידידי הגר"מ ערבה שליט"א כתב עוד דמברך בלשון רבים משום שברכה זו מוציא בין פרי העץ ובין פרי האדמה, ודו"ק].

ק"ל. הנה הראוני דבר חידוש בתוספות חכמי אנגליה (מגילה כה, ב) שכתבו "אין יכול להתקשט בהם שיפשוט בגדים וילבש בגדים אחרים", דמשמע מינה דכל שאינו פושט בגד אחד ולובש בגד אחר, אינו גנאי כ"כ.

ומוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א השיבני בזה"ל: 'ללבוש עניבה אין זה נקרא "מתקשטין", כיון שהרבה אנשים הולכים בזה בשבת, הרי זה כבר כעין מלבוש ולא תכשיט, וכמו שמותר ללבוש את החליפה ואת הכובע לאחר הלימוד, כן גם מותר ללבוש את העניבה. ובלאו הכי נראה שגם לבישת תכשיט מותר בבית הכנסת, והתקשטות פירש"י (שבת דף סב ע"ב ד"ה מתקשטות) היינו שער, שסורקות ומפרכסות [לשון צביעה]. ורש"י ביומא (דף יא ע"א) פירש דהיינו בבשמים. נמצא שאיסור התקשטות בבית הכנסת, היינו התזת בשמים, או סירוק שער, או צביעת שער, אבל לבישת בגדים, גם אם זה רק בשביל נוי, אין בזה איסור לבישה בבית הכנסת', עכ"ד. וכע"ז כתב לי מו"ר הגר"י מקלב שליט"א, ראה במכתביו שבסוה"ס (אות סג).

ואסיים בדבר נחמד שהביא מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בחשוקי חמד (ב"ב קמג, ב) בענין נוסח הברכה 'הנותן ריח טוב בפירות': '...דהנה בשלמה חדשה (סובול, הפטרת ויגש) כתב לבאר מדוע התורה קראה לבן אחד בלשון רבים, וביאר שם וז"ל: 'ואפשר להסביר להכי נקרא גם בן אחד בלשון רבים, משום שמהבן היחיד יולדו עוד בנים, וכמו שמצינו בשו"ע (או"ח סימן רטז ס"ב) גבי ברכת הריח 'ואם היה פרי ראוי לאכילה מברך הנותן ריח טוב בפירות', והוא לשון רבים, הגם שמריח רק פרי אחד, והוא ג"כ מטעם דפרי נקרא גם לשון רבים, מאחר שאפשר לנטוע ולהוציא ממנה הרבה פירות. ואילו גבי טבילת כלים, מצינו בשו"ע (י"ד סימן קט) 'יברך על טבילת כלים, ואם הם שנים או יותר מברך על טבילת כלים', לשון רבים, והוא מטעם דגבי כלי יחידי לא שייך שייצאו ממנה הרבה כלים ואם כן לענין בן הרי הוא כמו ברכת ריח הפרי לשון רבים, עכ"ד. [ואין להקשות על דבריו מדוע מברכים בורא פרי העץ, ולא בורא פירות העץ, דהתם אוכלים את הפרי והוא כלה, וכבר לא יוציא עוד פירות, משא"כ בברכת הריח, שהפרי נשאר בעולם, והוא יוציא עוד פירות, ולכן מברכים עליו בלשון רבים], עכ"ד,

דעתי מהם, כי בית הכנסת או בית מדרש לא עשוי למקום התלבשות של בגדיו, ודל מהכא דאין מתקשטים בבית הכנסת המבואר בסי' קנ"א שלענ"ד יסודו מאותו יסוד שאין לנשק בניו הקטנים בבית הכנסת המבואר ברמ"א סי' צ"ח כדי לקבוע שאין אהבה כאהבת המקום ולא להראות אהבה אחרת שם, וכן באם מתקשט שם מראה בבית הכנסת "כבוד עצמו" בבחינת מאני מכבדותי, שהיו מצויינים בבגדיהם (מסכת שבת קי"ד ע"א) מניין לשינוי בגדים וכו' ולא דואג לכבוד המקום, כבוד מקדש מעט, ולכן יש באמת להוכיח את האברכים גם באם עושים זאת לקראת שבת או בשבת שכן אז הולכים בעניבות, אין לעשות תשמיש בבית הכנסת לכבוד עצמו אלא שם יש להראות רק כבוד מקום מקדש מעט, ויעשו זאת מחוץ לבית הכנסת במזדרון וכדומה'.

ועיין מה שכתבתי בספרי בבאר שרים ח"א או"ח סי' נ"ה גבי המנהג לנשק ידי אביו או רבו בבית הכנסת שחילקתי בסוג הנשיקות האסור והמותר לפי מה שמבואר בשו"ע שאסור לנשק בניו הקטנים בבית הכנסת בסי' צ"ח. ורש"י במגילה (כ"ח ע"א) כתב, דכולהו פירוש דקלות ראש הן לשון שמקילין אותה עכ"ל. ר"ל דגם אין נאותים היא קלות בכבוד המקום כי מראה דדואג לכבודו עצמו ודו"ק. ספר חכמי אנגליה אינו תח"י לעיין בו. ועיין בכס"מ הל' תפלה פי"א ה"ו דאין נכנסים לבית הכנסת להפיג דאגה אלא ללמוד או להתפלל והובאו דבריו בקיצושו"ע סי' כ"ט בדה"ש אות ה", עכ"ד.

שוב הצעתי השאלה קמיה מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א (ע"י הגאון רבי יוסף שוב שליט"א), והשיבני: 'הא דאין מתקשטין בבית הכנסת היינו דאין ללבוש קישוט בבית הכנסת אבל מותר ליכנס מקושט בביהכ"נ וללבוש עניבה בביהכ"נ לנחהגים ללבוש עניבה כנראה דס"ל דזה מלבוש ולא קישוט, דאם לובשים את זה לשם קישוט יש בזה משום לא תלבש' (ושוב נדפס בקובץ 'מה טובו אהליך יעקב', ח"ב עמ' צח, אות כט).

והגאון רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א אמר לי דלבישת עניבה לכבוד שבת בבית הכנסת אין בזה איסור משום דזה לכבוד שבת, וניכר שאין עושה כן לכבוד עצמו אלא לכבוד שבת, אך לכתחילה ראוי להמנע מכך, משום דבית הכנסת אינו מקום להתלבש, עכ"ד [והצעתי לפניו דברי התוס' חכמי אנגליה דמשמע מדבריהם דרק שפושט בגדיו ולובש אחרים, ואמר דמ"מ פשטות דברי הגמ' דכל התקשטות יש בזה חשש].

והגאון רבי אברהם יפה שלזינגר שליט"א (בעל 'באר שרים') כתב ל': 'גם אני ראיתי אברכים שמגיעים לקראת שבת לבית הכנסת דידן וחלק מהם לא כולם, הוא לובש את עניבתו בתוך בית המדרש, וכן עיני ראו אברכים שלומדים בביהמ"ד בשבת קודש לפני מנחה ואז פושט בעת לימוד ובין היתר גם את עניבתו ובודאי גם את חליפתו ולקראת התפלה שמתחילים מנחה שוב מתחיל להסתדר בעניבה וכו', וד"ל. ולענ"ד לא זה ולא זה נוחה

(קמג)

חידוש הגרשז"א בדין לינה

הנה מפי השמועה הביאו ממרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שהביא בשם האחרונים, שבדין לינה (שנאמר במקריב קרבן) לא נאמר שכל הלילה צריך להיות בירושלים, אלא שבעלות השחר (ומסתמא ג"כ בשקיעה) צריך להיות שם. (ולפי"ז הק' ע"ד המנ"ח במצוה קלו אות ז שביאר בד' הר"מ פ"ה מכהמ"ק ה"ז באיסור יציאת כה"ג מירושלים, דהמנ"ח ביאר שהוא משום חובת לינה דמקריב מנחת חביתין בכל יום. ותמוה דלפי"ז יצא שמדין לינה אסור לצאת כל הלילה, והרי 'כתבו האחרונים' שיהיה בעלוה"ש בירושלים, ובזה סגי). ורצוני לשאול האם ידוע למרן שליט"א מה מקור הדבר, אשמח עד מאוד אם אדע.

ואנוכי הקמן רציתי ללמוד כן מדברי מרן שליט"א בדרך אמונה פ"ג מביכורים הי"ד ס"ק צו, שכתב מרן שאפשר שמעלוה"ש רשאי כבר לחזור לביתו, וא"כ אולי הביאור הוא שהעיקר הוא עלוה"ש, וכדברי הגרשז"א. אכן יש לדחות דמרון שליט"א לא נתכוון אלא לכתוב דיתכן שמעלוה"ש כבר חשיב שנגמר הלילה וחובת הלינה (דא"צ להמתין עד הנץ, וכדבריו בציון החלכה ס"ק קכה), אבל אין ראיה ששרי לצאת במשך הלילה, מה דעת מרן ע"כ.

תשובה: אולי קלה.

(קמד)

כניסת ממזר לירושלים

הנה מפורסמת הקושיא דכיון דלכה"ג אסור לצאת מירושלים, ולממזר אסור ליכנס אליה כמבואר באדר"נ פ"ב ה"ח, אז היכי תשכח דינא דשלחי תוריות (יג, א) דממזר ת"ח קודם לכה"ג ע"ה, מאחר שזה אין נכנס וזה אין יוצא. וראיתי בכמה אחרונים שכתבו, וכן

— ענפי חיים —

קלה. יעויין במאמר בסוף הספר – שהארכנו בכל ענין 'אין ממזר נכנס לירושלים' (אות כד), ובהערה שם מש"כ בזה.

כתב מרן שליט"א לשואל (הובא בס' אגרות וכתבים, אגרת כו) וכ"כ בדרך אמונה (פי"א ממע"ש ה"ו) דעראי מותר לצאת. וזה קצת תמוה מלשון האדר"נ בחריפות 'לפי שאין ממזר נכנס לירושלים כל עיקר', דיש בזה הדגש 'כל עיקר', ומשמע דגם עראי אסור. תשובה: שלא לצורך. ובפ"א השיב: לפקו"נ קלש.

(קמה)

איך העלה עזרא את הממזרים לירושלים (בהג"ל)

הנה מהאדר"נ הקשו על ד' הר"מ בפיהמ"ש רפ"ד דקידושין דכ' שהעלה עזרא את העשרה יוחסין לירושלים ששם היו ב"ד הגדול שומרים שלא יתערבו זכ"ו, וק' שביניהם היו הרי ממזרים ואסור להם ליכנס לירושלים. ואולי י"ל דכיון שהיה בדבר תועלת גדולה שלא יתערבו עמם, ועת לעשות לה' הפרו תורתך, ושפיר התיר עזרא הנביא בהוראת שעה למיעבד הכי, מה דעת מרן שליט"א על תירוצו זה. תשובה: עדיין לא נתקדש ירושלים קב.

(קמו)

השלכת טריפה לכלבים

האם בזמן הזה שלא נהוג להשליך הטריפות לכלבים, האם בכל אופן יש ענין להשליך לכלבים, או שאין צריך. תשובה: יש ענין כמ"ש חז"ל קמא.

ענפי חיים

קלמ. יעויין בסוף הספר במאמר שהרחבנו בענין 'אין ממזר נכנס לירושלים כל עיקר'. וראה גם במכתבי מו"ר הגר"י מקלב שליט"א שבסוף הספר (אות יח והלאה). קמ. יעויין בסוף הספר - כנ"ל, ובמכתבי מו"ר הגר"י מקלב שליט"א שבסוף הספר (אות יט). קמא. הנה מקור הדבר בפסוק (שמות כב, ל) 'ובשר - בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשליכו אותו'. והנה באמת מרש"י על התורה (שם) משמע דאין המצווה התורה ליתן לכלב דווקא אלא רק דכיון דאסור לאכלו יכול ליתן לכלב דמותר בהנאה, וז"ל: 'לכלב תשליכו אותו'. אף הגוי ככלב, או אינו אלא כמשמעו, ת"ל בנבילה - או מכור לנכרי, ק"ו לטרפה שמותרת בכל

יש עשה - היינו איסור עשה, דיшлиך הטריפה לכלב ולא שיאכל הוא בעצמו, ולפי"ז אין חיוב לכלב דווקא. כ"כ בס' דברי אמת (דברי לאוין, דף פו).

ויעויין במנחת חינוך (מצוה עג) שעמד בזה, וז"ל: '...ובימא שם בתוס' מבואר דיש מ"ע גבי טרפה להשליך לכלב היינו טרפה או יצא יד העובר אבל גבי קדשים שיצאו אסור להשליך לכלב, אך טרפה מ"ע להשליך לכלב ומ"מ לא הוי טרפה לאו הנל"ע א"כ לפ"ז האוכל טרפה עובר בלאו ועשה וגם מצוה עליו בקו"ע להשליך לכלב, ועיין בסוגי' דפסחים שיטת חזקי' ור"א. והנה לא ראיתי למוני המצות שימנו מ"ע זו. וגם מבואר שם בנבלה דמצוה לגר וכו' ולא ראיתי ג"כ לשום א' ממוני המצות שימנו למ"ע בפ"ע. אך ראיתי בפיוט 'אתה הנחלת' במוסף יום א' דשבועות מביא שם טרפה להשליך ונבלה למכור, וכן ראיתי בסמ"ק להר"י מקורבל מביא מצוה זו גבי נבלה ליתן לגר וגבי טרפה לא הביא וצל"ע בזה. עכ"פ דעת התוס' דהוי מצוה עשה אם כן עובר על לאו ועשה ומצוה עליו להשליך. וצריך עיון שלא דברו בזה ראשונים ואחרונים שתהי' מ"ע בפ"ע, עכ"ד.

וע"ע ברמ"א (יו"ד סי' קיז ס"א) דפסק דמותר למכרה לנכרי וא"צ לכלב דווקא. וע"ע בדרכי תשובה (יו"ד סי' כט, אות קכ) שהביא הרבה אחרונים דיש חיוב ליתן לכלב דווקא. וע"ע בשו"ת חקרי לב (שם) שעמד בצ"ע למה לא נהגו ליתן לכלב. וע"ע בשו"ת ויען יוסף (יו"ד סי' ח) להג"ר יוסף גרינוולד זצ"ל.

הנאות. א"כ מה תלמוד לומר לכלב, למדך הכתוב שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, שנאמר (שמות יא, ז) ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו, אמר הקב"ה תנו לו שכר, עכ"ל.

אכן מהתוס' ביומא (לה, ב) משמע דהוי מצוה עשה להשליך לכלב, רק לא הוי ניתק לעשה וכן מבואר במכילתא (שמות שם), וז"ל: 'לכלב תשליכון אותו. מה ת"ל לכלב, למדך הכתוב שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, שנאמר ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו, אמר הקב"ה תנו לו שכר. וכן מבואר בתרגום יב"ע 'לכלבא תירמון יתיה בסיטריה' - היינו בשכרו (ע' תרגום יב"ע דברים כד, יד).

והנה לדעת רש"י וסייעתיה אפשר ליתן הטריפה גם לחיה אחרת ולאו דווקא לכלב, אבל לתוס' דזה חיוב לא שייך לומר דה"ה לשאר חיות, דהתורה אמרה 'כלב' דווקא. וע"ע באבן עזרא (שמות שם) דמבואר בדבריו כרש"י דתמה למה מנו זה למצוה והא הוי רק רשות, ודיבר הכתוב בהווה, וכ"כ בס' יבין שמועה להרשב"ץ בהל' שחיטה, וע"ע בס' האשכול (במכילתא פ' משפטים, ח"ג הל' ע"ז סי' נו) דכתב דמבואר מהמכילתא דיש חיוב ליתן טריפה לכלב, אבל החיוב הוא רק לטריפה שדמיה מועטין, ולא כששווה הרבה.

וע"ע בשו"ת חקרי לב (ח"א סי' יט) שכתב דגם למכילתא שיש חיוב זה רק אם אין דעתו למכור הטריפה, אבל אם דעתו למכרה ודאי שאין דין לכלב דווקא. וי"א דגם לשיטת התוס' אי זה חיוב, ומ"ע היינו איסור עשה, דבטריפה

(קמז)

אם יש ראייה מהשמטות הרמב"ם

הנה ראיתי דבר חידוש גדול בספר "אגרות ורשימות הקה"י" (ח"ב סי' מט) שכתב מרן הקה"י זצ"ל בשם מרן החזו"א זצ"ל, דלא כל השמטת הרמב"ם דין, הוי אומר דפליג עליה.

ולכאן הדברים מחודשים ביותר, דלפי"ז הרבה דקדוקי האחרונים נעלמים (וכמ"ש החזו"א גופיה באגרת ל"ב, דא"א ע"פ כת"י להגיה ולמחוק דבר שיצא מתוקן מתחת רבותינו האחרונים, ושחידשו מהלכים ע"פ הגירסא שהיה בידם).

תשובה: דאיכא דפליג עלי' קכב.

ענפי חיים

אגרות הרמב"ם כתבו תולדות הרמב"ם (עם מקורות, עיי"ש), ושם מבואר שהרמב"ם נולד בשנת ד' אלפים ושמונה מאות ותשעים וחמשה לבריאת העולם, ונפטר בשנת ד' אלפים תתקס"ה, ובהיותו בן ל"ז שנה התחיל לכתוב את ספרו משנה תורה והשלימו בן מ"ז שנה, והרי ימי שני חיי הרמב"ם הם שבעים שנה, וא"כ אחרי שגמר לכתוב ספרו חי עוד כ"ג שנה, ואיך אפ"ל שהרמב"ם לא הספיק לגמור את הכל, ועי' ספר משנת יהודה (על מסכת שבת, במבוא להשמטות הרמב"ם) מה שכתב באריכות.

ובתשובת מרן שליט"א, יתכן דכוונתו לומר דיש מקומות דפליג הרמב"ם ויש מקומות דלא פליג הרמב"ם, דהיינו, דכוונת הקה"י דאה"נ ויש השמטות שהרמב"ם התכוין לחלוק ויש שרק תכנן להספיק, ולא אמר הקה"י כלל שכל השמטה - לא פליג על מה שהשמיט, אלא איכא (מקומות) דפליג עלי' (על מה שהשמיט), ואכתי צ"ע בכ"ז.

והראוני בקובץ אגרות למרן החזו"א זצ"ל (ח"ב אגרת כא) שכתב בזה"ל: 'מהשמטות אפשר

קמב. וזה לשונו שם: 'ובאמת נמצא ברמב"ם ז"ל השמטות למאות, ואי"ז הוכחה דסובר שזהו דלא כהלכתא, רק מפני הקיצור השמיט כמה דינים אשר אפשר ללמד ממה שכתוב, וגם כי הרמב"ם ז"ל היה מוסיף כמה פעמים והניח כמה הלכות ע"מ שיבררם ויקבעם בספרו, ואילו האריך הרמב"ם ז"ל עוד כמה שנים ודאי היה בא כמה הוספות רבות. כ"ז אמר לי (החזו"א) בע"פ, ואכתי הדבר קשה וצ"ע'.

וכן הובא בקובץ גליונות (גליון רב) ב'תשובות והנהגות' ממרן הגראי"ל שטיינמן זצוק"ל (מהרב יהודה כהן שליט"א, אות ה): 'החזו"א אמר שא"א להוכיח ממה שהשמיט הר"מ הלכה שהוא לא פסק כן, אם אותה הלכה לא נמצאת בסוגיא שלה, שהרי אפשר שהוא שכח, ואפילו אצל אמוראים מצינו בגמ' אישתמטיה'.

והראני ידידי הרה"ג רבי חמ"י אורצל שליט"א בספרו 'תורתך לישראל' (ח"א סי' ד, עמ' קלד) שכתב בזה: 'הקה"י כתב ש'הדבר קשה, אך סתם ולא פירש. ובפשטות כוונתו מצד עצם חידוש הענין. אך יתכן שהוקשה לו, דבריש

היינו שחל שם 'ילוד' על האדם כאשר רואים את פדחתו, מלבד דין 'בכורה' שלגבי דיני בכורה כתיב בו 'כיר' וצריך שיהיה 'הכרת פנים'. ורציתי לומר פשט בזה, דאין זה רק ענין של גזירת הכתוב שכך צריך לדיני בכורה, אלא הפשט הוא שלגבי דין בכורה יש שיעור אחר של לידה, ואינו נקרא ילוד עד שיהיה הכרת פנים, וראיה לכך מרש"י שכותב בד"ה חוץ וכו' 'דהבא אחריו הוא בכור לנחלה', ואם נאמר שזהו גזירת הכתוב גרידא, אבל עכ"פ ילוד נחשב מיהא, א"כ מדוע 'הבא אחריו הוא בכור', והרי הוא השני ולא הראשון, אלא על כרחך שהראשון לא נחשב כלל ל'ילוד' מכיון שלא היה לו 'שיעור לידה' של 'הכרת פנים' הנדרש לדיני בכורה.

'ואמר לי מרן הגרי"ז זצ"ל שגם הוא אמר כן, והוסיף עוד שיש להביא ראיה לזה מדברי הירושלמי בנדה (פ"ג ה"ב) 'אמר ר' יוחנן משונה לידה זו מכל לידות שבתורה', וא"כ חזינו שלידה זו משונה משאר לידות, ויש לה שיעור לידה אחר. אח"כ ביקש מרן הגרי"ז זצ"ל לעיין בגמ' בפנים, ולאחר שעיין בגמ' בפנים אמר שאין זה יכול להיות, שכן ה'יפה עיניים' לא מציין את הירושלמי הנ"ל, וא"כ מוכרחים לומר שהם שני דברים נפרדים, ומה שכתוב בירושלמי הוא לענין מפלת, ולא שייך לגמ' הנ"ל...

'והיה הדבר לחידוש גדול אצלי, שהביא מרן הגרי"ז זצ"ל ראיה ממה שלא מובא ב'יפה עיניים', שאם ה'יפה עיניים' אינו מציין לירושלמי הנ"ל, על כרחך דהם שני דברים נפרדים, ע"כ.

ללמוד רק בדילוג סוגיא שמובאת, אבל השמטת דין בודד אינו מלמדנו כלום, שאם דעת הרי"ף והר"מ לדחות - חובתם להביא ולפרש. ולכן אין אנו תלמידים של הרי"ף והרמב"ם בזה, עכ"ד. וכוונתו שא"א לדייק ברי"ף וברמב"ם אלא כשמביא את הסוגיא ומשמיט דין אחד, ולא כשמשמיט את כל הסוגיא. וכבר העירו דכל האחרונים שמקשים על הרמב"ם במקומות רבים שהשמיט דין פלוני, לא ס"ל כחידוש זה. וראה בקונ' דרך איש לידידי הגר"א טיגר שליט"א (פ"ג, ביאורים ד"ה לקצר, עמ' לז) מש"כ בכ"ז.

והראוני בקובץ 'המעין' (טבת תשע"ג, גליון 204 עמ' 31) במאמרו של הרב עזרא ברנד, שהביא שם כו"כ כללים מהפוסקים מתי השמטת הרמב"ם דין מהווה ראיה ומתי לא, יעוי"ש בדבריו הנפלאים, וע"ע במש"כ ידידי הרה"ג רבי אורי טיגר שליט"א בקונ' דרך איש (פ"ג סקי"ג), ועוד הראני מש"כ מרן החזו"א בתמורה (סי' לה סק"ט) שתירץ סתירה ברמב"ם ע"י שכתב 'והי' צריך להגיה בראשונה ולא הספיקה השעה', וראה מש"כ בזה ידידי הנ"ל בס' זבח פסח (פ"ד, שעה"צ אות שצ), וע"ע במכתבי מו"ר הגר"י מקל"ב שליט"א שבסוף הספר (אות כב), ואכמ"ל.

[ומענין לענין באותו ענין, אביא כאן דבר נחמד מענין 'הוכחה מהשמטות', והובא בס' עובדות והנהגות לבית בריסק (ח"ג עמ' פא): 'סיפר לי הגאון רבי ברוך דב פוברסקי שליט"א: פעם הייתי אצל מרן הגרי"ז זצ"ל ואמרתי לו סברא בגמ' בכורות (מו, ב) דבגמ' איתא 'אמר רבי שמעון כל לקיש פדחת פוטרת בכל מקום,

(קמח)

אם יש איסור בפתיחת הכפורת

האם יש איסור מה"ת או מדרבנן לפתוח את הכפורת מעל הארון.

תשובה: לא משנה קמ"ב.

ענפי חיים

במעולה שבכלים כמו שהתחיל במשכן ביריעות של שש שהם גדר הקדושה המעולה שבבית, ואומרו ואת בדיו יודיע הכתוב כי שוים הבדים לגופו של ארון בקדושה, ולזה תמצא שצוה הכתוב (לעיל כ"ה ט"ז) לא יסורו ממנו, ואומרו את הכפורת כי לא שוה לקדושת הארון, וכן תמצא שלא היה קבוע בארון וגם אין אזהרה שלא להסירו, ואומרו ואת פרוכת המסך השוה הכתוב קדושתו לקדושת הכפורת שהם בגדר אחד, עכ"ל.

וכתב לדון בדבריו דלשיטות הוסברות דחלות שם קדושת ושם הארון היא ע"י הכפורת, לא פסיקא מילתא כלל דאריך למיעבד הכי להסירה מעל הארון, והגם דלא מצינו בזה לאו פרטי ומסוים ע"כ, הא למה זה דומה למוציא ארון העץ או הזהב מן הארון שבדאי מבטל את קדושתו בכך, ואסור לעשות כן, וה"נ.

ובהמשך דבריו כתב דצ"ב מתי היה כדבר הזה שיסירו הכפורת מעל הארון, והביא דב"ב (יד, ב) ברש"י ד"ה ספר, מבוארת שיטתו דבבית ראשון ביוה"כ היה הכה"ג קורא מהספר אשר היה בארון, וכ"ה בשיטמ"ק שם בשם הראב"ד והרמ"ה, והרי לן היכי תימצי של הסרת הכפורת מעל הארון. ויעו"ש בתוס' (יד, א ד"ה שלא) דהק' איך היה שרי לכה"ג ליכנס לקה"ק שלא מסדר יומא, וכתבו דרך בנוב וגבעון שלא ה' הארון בבית קה"ק משכח"ל הסרת הכפורת מבלי ביאת הקודש. ונ' דפשיטא להו דמצד

קמ"ג. הנה הראוני בקונטרס 'משך החיים' (עמ' נו) להרה"ג רבי ח"מ בן נאים שליט"א שדן בנידון זה, והביא שם מש"כ הרא"ש בפירוש התורה (שמות כה, כא): 'ואל הארון תתן את העדות. פי' קודם נתינת הכפורת תתן את העדות בתוכו. וא"ת מאי צריכא למימר דבר פשוט הוא שבסתר היאך יתן העדות שם. י"ל שר"ל אפילו לכסותו (נ"א: לנסותו) אם הוא מיושב כראוי לא תכסוהו קודם נתינת העדות', עכ"ד הרא"ש, וצ"ב רב.

וכתב שם לבאר בזה, דכיון ושיטת הרא"ש בתוספותיו (ר"ה כד, ב) דהכפורת היא דבר 'אחד' עם הארון, א"כ ס"ל להרא"ש דמרגע שתושם הכפורת על הארון - יושלם שמו כארון הקודש, ושוב לא יהא רשאי להסיר הכפורת משם, דאסור לבטל כלי קודש מהיכנו. וזה יסוד מש"כ הרא"ש שם דאפי' לנסותו אסור, פי' דתכלית הניסוי הלא היא זאת להחיל את שם הארון עליו כארון הקודש, ומעת שתתאים אכן הכפורת על הארון כפי מדתה שוב לא יוכל להסירה, ע"כ תר"ד.

והביא שם דמצינו באור החיים הק' (שמות לה, יב) שכתב לחלק בין הכפורת לבין הבדים, הן לענין קדושתן שהבדים היא בקדושת הארון עצמו, ואילו הכפורת נחות דרגא מן הארון בקדושתה, והן לענין הלאו דלא יסורו ממנו - דליכא לגבי הכפורת לפי שעשוי הוא להסרה בהיות שאינו קבוע בארון. וז"ל: 'את הארון. התחיל הכתוב

(קמט)

עצה להצלחה בישיבה

בם"ד עליתי לישיבה גדולה בשנה זו (ישיבת בית מדרש עליון), ורציתי לשאול ממרן שליט"א אם יוכל ליתן לי עצה לדבר שעליו אקפיד ביותר בעזה"י, ושיהיה לי בזכות זה סייעתא דשמיא בכל העניינים.

תשובה: תפלה קבד.

ענפי חיים

את נפשו עליו הקדוש ברוך הוא שומע תפלתו אף על פי שאין בידו מע"ט, עכ"ל. וע"ע שם קודם לכן (ס' קל): 'אחזו צדיק דרכו (איוב י"ז ט') יש אדם שאינו זכאי שיקבל המקום תפלתו אלא בעבור תוקף תחנונים ודמעת עיניו אשר תמיד בוכה ומתחנן, אף על פי שאין בידו זכות ומעשים טובים - מקבל הקדוש ברוך הוא תפלתו ועושה חפצו, עכ"ל. ועי' בתנחומא (פ' וירא, ס' א) דמבואר כן דאיתא התם 'אמר הקב"ה הוּוּ זֹהִירִים בַּתְּפִילָה, שאין לך מידה יפה ממנה, ואפילו אין אדם כדאי לענות לו, חסד אני עושה עמו ועונה לו, שכל דרכי חסד'.

וע"ע בדברי קדשו של המאירי (יומא כט, א): 'וכן לעולם יהא אדם נזהר בתפלה ולהאריך בה ביותר, ואפילו רואה עצמו שאין תפלתו נשמעת - אל יתייאש הימנה כי ברוב הימים ימצאנה, וכן אל יחזיק עצמו במכביד ומטריח. דרך הערה אמרו למנצח על אילת השחר, למה נמשלו צדיקים לאילה, לומר לך מה אילה כל זמן שמגדלת קרניה מפצילות שבכל שנה ושנה מתחדש פיצול אחד בקרניה, כך צדיקים כל זמן שמרבין בתפלה תפלתו נשמעת, עכ"ד.

וע"ע במש"כ המאירי (ב"ק פ, ב) ע"ד הגמ' שם דדלת הננעלת לא במהרה תפתח, ופרש"י שם 'דלת הננעלת על האדם מהיות מצליח. לא במהרה תפתח - ונפקא מינה לאפשי ברחמי'.

עצם הסרת הכפורת מעל הארון אין שום איסור.

[ועוד נלענ"ד להוכיח למ"ד דתורה מגילה מגילה ניתנה (גיטין ס, א), ומ"מ מבואר בב"ב שם שהס"ת היה מונח בארון, א"כ היה מוכרח לפתוח הכפורת כדי להוציא הס"ת ולהמשיך ולכתבו, ודו"ק].

ועוד דן שם בהמשך דבריו איך שייך לפתוח הארון הרי עי"ז נוגע בארון, וכדחזינן בפרץ עוזא שנפרץ על עצם מגעו בארון - משום דדינא הוא ד'בכתף ישאו', וכתב שם דצ"ל דכשם שלצורך עבודת היום שהקריאה הס"ת מכללה הותרה הכניסה לבית קה"ק, ה"נ כשיש צורך בהסרת הכפורת יהא שרי גם ליגע בארון הקודש, יעו"ש עוד מה שהאריך בכ"ז בטוטו"ד.

קמד. הנה יש לבאר טעמו דמרן שליט"א עפ"מ שאחז"ל בנדה (ע, ב): 'מה יעשה אדם ויחכם, אמר להן ירבה בישיבה, וימעט בסחורה. אמרו הרבה עשו כן ולא הועיל להם, אלא יבקשו רחמים ממי שהחכמה שלו, שנאמר כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה'.

וידוע מה שכתבו בספה"ק דתפילה על רוחניות תמיד מתקבלת, וכמו שכתב בספר חסידים (ס' קלא) 'אם שואל אדם דבר שהוא שבח לבוראו כגון על לימוד תורה או דבר אחר מחפצי שמים ושופך

(קנ)

פתיחת חומש וניהוג על פי הרמזו שם

אדם שיש לו ספיקות ושאלות במשך חייו, ורוצה לפתוח חומש היכן שיצא לו, ולנהוג על פי מה שנראה לו רמזו בפסוקים. האם יש בזה חשש דלא תנחשו או לא.

תשובה: לא קמה.

ענפי חיים

שטעה באותו ענין. וע"ע בדברי קדשו של הגה"ק רבינו **יהונתן אייבשיץ** זצ"ל בספרו 'עירות דבש' (ח"א דרוש ד) בדוק ומנוסה דאם יתפלל אדם שחרית וק"ש בכוונה, יצליח באותו היום, ומעיד ע"ע דביום שאינו מתפלל בכוונה כראוי - 'כל היום אין שמועתי בתורה מכוונת וקרעים אלביש', ע"ש עוד בלשון קדשו.

קמה. שאלה זו שאל קמיה מרן שליט"א אחי היקר הבה"ח כמר **מאיר** נ"ו. והנה יש בזה אריכות דברים, ואבוא בכמה מראי מקומות, דהנה בב"י (יו"ד סי' קעט ס"א) הביא דברי התוס' (שבת קנו, ב ד"ה כלדאי) שכתבו בשם הספרו 'מנין שאין שואלין בגורלות, שנאמר (דברים יח, יג) **תמים תהיה**, וגורל וחוזו בכוכבים חדא מילתא הוא', וכ"פ בשו"ע שם. ועי' בשו"ע (סעי' ד) 'בית תינוק ואשה, אע"פ שאין נישואין, יש סימנ'. וכתב ע"ז הרמ"א 'וכן מותר לומר לתינוק פסוק **לי פסוקך** וכו'', ע"ש. וע"ד הרמ"א הללו כתב המהריק"ש (בספרו ערך לחם, שם) "מ"מ תינוק, היינו שנולד לו בן, וי"א שאומר לו פסוק לי פסוקך. ונראה לי דלכו"ע מותר לפתוח בתורה, **לראות הפסוק העולה, כי היא חיינו, וכמו שמצינו** (יומא נב, ב) **ביאשיה שעשה מעשה על שמצא ס"ת גלול באותו פסוק, וכן עמא דבר**."

ועי' להרחיד"א בשיורי ברכה (יו"ד סי' קעט סק"ו) שהביא דברי מהריק"ש אלו, והוסיף עליהם: 'והנה אמרו בילקוט משלי (סי' ריט), **אם בקשת**

וכתב ע"ז המאירי בזה"ל: 'אף על פי שמשפטי האדם מצד תולדתו ומערכת מזלו מבא גדול בעניניו ובהצלחתו ובמקריו עד שדלת הנועלת לא במהרה היא נפתחת, מ"מ אין בזה עכוב מכל וכל **אלא הדבר מסור לתפלה ולמעשים, ולעולם שערי תפלה או מעשים טובים לא ננעלו** - **אלא מגינין בעדו ומשנין עליו סדרי בראשית שלו**, וזה דבר ראוי ומוכרח באמונה ובגדרי הדת, וכבר בארנו הענין יפה בחבור התשובה', עכ"ל. וע"ע בע"ז (ח, א) דא"ר יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב, אע"פ שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה, אבל אם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין כל ברכה וברכה - אומר, ופירש"י שם 'מעין כל ברכה וברכה. **אם היה משכח תלמודו - מאריך בחיון הדעת**, אם בעל תשובה הוא - מאריך בהרוצה בתשובה, וכן כולו', עכ"ד.

וראיתי בקונ' מגדל חננאל (עמ' של, הע' 66) שהביא מש"כ המהרש"ם בספרו 'גילוי דעת' על הל' טריפות (קו"א, אות כה) בשם הרה"ק רבי שמעלקא מניקלשבורג זיע"א כי מי שאינו מכוין בתפילת שחרית בברכת 'אהבה רבה' ובברכת 'אתה חונן' - אי אפשר לו שיכוין ויחדש בלימוד באותו היום לאמיתתה של תורה. והביא שם שא' מתלמידיו א"ל דלא כיון באותו יום לאמרם בכוונה, ומ"מ אמר דברי אמת, והשיבו הרב שם על דבריו והוכיחו בטעותו

[ודברי הרמב"ם נדפסו גם בתשובה, סי' שעד, יעו"ש].

וע"ע בדרכי תשובה (י"ד שם) שהביא כל דברי החיד"א הללו להלכה, וכבר ציינו למש"כ הספר חסידים (סי' רמד) לגבי נתינת שם בגורל מתוך הספר, וע"ע בשו"ת מהר"י ברונא (סי' קא). וע"ע בהקדמת ספר 'תכלת מרדכי' עה"ת למהרש"ם מברעזאן זצ"ל שהעיד בנו בזה"ל (סוד"ה הן מלפנים): 'בכל ענין עשיה או ששאלו אותו עצה בעניני משא ומתן וכדומה, מנהגו ה' לפתוח את הספר התנ"ך ומן השמים השיבו לו והיה כמו ששאל באורים ותומים, וכמו שהשיב כן ה' תמיד, ובסוף ימיו פסק מלשאל בהתנ"ך, ואמר לי פ"א אשר נלקח ממנו מדרגה זו ואינם משיבים לו כמקדם... ולבו אומר לו שהוא יען שנתפרסם הדבר מאוד עי"ז, לקחו ממנו זאת וכר", ע"ש. וע"ע בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' תתנו).

וע"ע בשו"ת שבות יעקב (ח"ג סי' כד) באותם גורלות שעושים מתוך הספר, דאין איסור בדבר משום משחק בקוביא, וגם מותר לעשות כן בשבת ואין בזה משום איסור הטלת גורלות בשבת (עי' שו"ע סי' שכב ס"ו), ויש עוד להאריך בכ"ז.

ואסיים במש"כ מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א (ווי העמודים גליון 86, עמ' קג): '...אדם שיש לו שאלה, צריך להפנות אותה לגדולי ישראל, ושהם יכריעו בעבורו, ורק כשהכרעה קשה, וגדולי ישראל עצמם מתלבטים מה לעשות, הם נותנים עצה זו. וכך קיבלנו אותה מהסבא שלנו הגה"צ רבי אריה לוי זצ"ל בקצת שינויים, שקודם יש להתפלל להקב"ה שהקב"ה ינחה אותו בדרך אמת, ויניח לו את התשובה הנכונה, פותחים תנ"ך, ומסתכלים על האות הראשונה בצד ימין, אם היא עד כ' [כלומר מא' עד כ'], זה סימן שזה כן, ואם זה מל' ואילך [כלומר עד ת'], זה סימן זה לא, עכ"ד.

ליטול עצה מן התורה הוי נוטל, וכן בדוד הוא אומר בפקודך אשיחה עכ"ל, ומשמע **דליטול עצה מן התורה אפשר דבכלל הוי הא לפתוח בתורה לראות פסוק המזדמן**. ומצאתי בקונטרס כתיבת יד להרב מהר"ר אליהו הכהן ז"ל (בעל שבט מוסר וכו') שכתב וז"ל: **קבלתי מרבותי כשהיו רוצים לעשות איזה דבר והיו מסופקים אם לעשותו אם לאו, היו נוטלים חומש או ארבעה ועשרים, והיו פותחים אותו ורואים בראש הדף מה פסוק היה מוצא, וכפי מה שמראה היו עושים**, ונמצא שהיו מתייעצים עם התורה כדת מה לעשות בכל עניניהם, וזה עצמו רומז מאמרם ז"ל ליטול עצה מן התורה, דמורה התר לעשות כך, ואין זה בכלל משתמש בתורה, עכ"ל. ועוד אפשר דרז"ל הורו בזה דהגם שאמרו בספריה אין שואלים בגורלות, דכתיב (תהלים יח, יג) תמים תהיה, כגון זו שרי. ודוק היטב, עכ"ד החיד"א (וכ"כ בספרו 'דבש לפי מערכת ת אות מה).

וע"ע בספרו שו"ת חיים שאל שו"ת חיים שאל (ח"ב סי' לח אות מא) שכתב החיד"א: 'אני בעניי כתבתי בשירי ברכה משם גדולים דמותו לפתוח בתורה לראות הפסוק העולה ע"ש. ואחר זמן ראיתי בס' מעשה רוקח בתחילתו **בחייושי הראשונים ושם נאמר משם הרמב"ם שאין ראוי לפתוח חומש על דרך גורלות הגוים וש"ץ שעשה זה אין לבטלו ממינויו ולא להכותו עכ"ל**, וכאשר ירדוף הקורא יסבור שהוא נגד דברי הגדולים הנז'. אמנם נראה דמ"ש הרמב"ם הוא על ש"ץ שחוזר על הבתים ועושה גורל לנשים והאנשים הנגשים כדרך הגויים שמחזרין על הפתחים בדפין ועושין גורל ובמציאות זה כתב הרמב"ם שהוא אסור, ואולם הרוצה לימלך בתורה בינו לבין עצמו מותר ודמי למאי דאמרי' בכמה דוכתי שהיו הראשונים אומרים לתנוק פסוק לי פסוקך, והכי חזינו לרבנן קשישאי שפותחים הספר בצר להם כמו גורל', עכ"ד

(קנא)

ביטול תורה לראיית גדול בישראל

אדם הרוצה לראות פני גדול מובהק בדורו, האם יכול ליבטל מלימודו בשביל זה.

תשובה: כן קמיו.

ענפי חיים

יחידים, כת"ת של בית רבי, לאפוקי כל ישראל, כ"כ הר"ח שם והמאירי).

ומקשינן עלה, ודיחיד קל, והתנן נשים במועד מענות (הספד על המת) אבל לא מטפחות (על ליבן), רבי ישמעאל אומר אם היו סמוכות למיטה – מטפחות... **ואמר רבה בר הונא אין מועד בפני תלמיד חכם, כל שכן חנוכה ופורים.** והיינו דמספידים ת"ח אפי' במועד וכ"ש בחנוכה ופורים, אע"פ שמבטלין משום מכך מקרא מגילה (ע"ש בתוס'), הרי חזינן דת"ת – ואפילו דיחיד – עדיף ממקרא מגילה.

ועל זה משני בגמ': **'כבוד התורה קאמרת, כבוד תורה דיחיד – חמור, אבל תלמוד תורה דיחיד – קל'.** הרי מבואר ד'כבוד התורה' שאני, ולכן בהפסד דת"ח מותר לבטל מתורה דהוי כבוד התורה, וכבוד התורה אפילו דיחיד – חמור הוא ממקרא מגילה, אבל ת"ת דיחיד – קל מעבודה וממקרא מגילה.

הרי מבואר לקמן ד'כבוד התורה' גדול מתלמוד תורה. וא"כ כשהולך לראות גדול בישראל יש בזה **'כבוד התורה'**. דלא מיבעיא כשהולך לראות גדול בישראל בעת כינוסים וכדו' שאז כל העם מכבדים אותו והוי כבוד התורה גדול, אלא גם אם הולך אליו לביתו בצנעא, מ"מ עצם מה שטורח והולך לאותו גדול לראותו – זהו **'כבוד התורה'**, שמכבדו ובה לראותו ולהתברך מפיו – **משום התורה שלמד אותו חכם**, וא"כ

קמיו. שאלה זו שאל קמיה מרן שליט"א אחי היקר הבה"ח כמר מאיר נ"ו. והנה בפשטות יש להביא מקור מפורש לשאלה זו מהא דאיתא בגמ' במגילה (ג, ב), דהנה שם אמר' דמשפחות כהונה ולויה מבטלין עבודתן במקדש ובאין לשמוע מקרא מגילה, ומזה סמכו של בית רבי שמבטלין ת"ת ובאין לשמוע מקרא מגילה, ק"ו מעבודה, ומה עבודה שהיא חמורה מבטלינן, ת"ת לא כל שכן. ומקשי' ע"ז בגמ', וכי עבודה (בביהמ"ק) חמורה מתלמוד תורה, והכתיב ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וגו' וישתחו, ושאלו יהושע 'הלנו אתה אם לצרינו', והשיבו 'אני שר צבא ה', עתה באתי', אמר לו – **אמש בטלתם תמיד של בין הערביים, ועכשיו בטלתם תלמוד תורה** (שהיה להם לעסוק בתורה בלילה ולא להלחם), א"ל יהושע – על איזה מהן באת, א"ל – עתה באתי (היינו על עבירה של עכשיו, ביטול תורה), מיד וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק, א"ר יוחנן מלמד שלן בעומקה של הלכה, וא"ר שמואל בר אוניא גדול ת"ת יותר מהקרבת תמידין, שנאמר עתה באתי. וזהו דמוקשה הגמ', דמוכח מהתם דת"ת גדול יותר מעבודה בביהמ"ק, ואיך למדו של בית רבי ק"ו דעבודה חמורה מת"ת.

ומשני, לא קשיא, הא דרבים והא דיחיד. והיינו דהא דאמרן דת"ת גדול הוא בת"ת דרבים (ובמצור יריחו ה' ביטול תורה של כל ישראל), אבל הא דאמרן דעבודה חמורה – הוא בת"ת דיחיד (היינו

הכיפורים היו מפרישים את הכהן הגדול מביתו ללשכתו שבבית המקדש וכו', והיו מביאים אותו לשם בכבוד גדול וכו', וכרוז היה יוצא ומכריז ברחובות ירושלים בואו לחלוק כבוד לכהן גדול שיוצא עתה מביתו ללשכתו, וכששומעים ישראל את קול הכרוז היו באים כולם ומלואים אותו והיו מלואים אותו בסדר מיוחד, שבתחלה הלכו כל אלו שהיו מזרע מלכי ישראל, ואחריהם הלכו כל אלו שהם מזרע מלכי בית דוד שהם יותר חשובים, ואחרי בית דוד היו הולכים כל בית לוי, ובית לוי היו ל"ו אלף איש, ואחרי הלויים היו הולכים כ"ד אלף שהיו אומרים בבית המקדש שירה בפה בלבד, ואחריהם היו הולכים אלו המנגנים בחצוצרות, ואחריהם הלכו מקטירי הקטורת, ואחריהם כל עושי שאר המלאכות שבמקדש ואחריהם היו הולכים שבעים הסנהדרין, ואחריהם היו הולכים מאתיים חמשים כהנים ומטות בידיהם והיו מפנים את הדרך לפני הכהן גדול, ואחריהם היה עובר הכהן גדול, ואחרי כהן גדול היו הולכים כל זקני הכהנים שנים שנים, וכל שאר המון העם הולך אחריהם, וכשהיה הכהן גדול מגיע לשער הר הבית היה עומד ומתפלל לשלום מלכי בית דוד, ולשלום הכהנים ובית המקדש, ואחרי כן היו כולם עונים אמן, וכל כך היה גדול וחזק הקול של המון העם שהיו נמצאים שם באותו מעמד ועונים אמן, שכל העופות שהיו פורחים באויר באותה שעה היו נופלים מכח הבל הפיות וההדהדה נשמע, ואז היה כהן גדול משתחוה לעיני כל העם והיה הולך ופורש ללשכתו בדמעות ורתת'.

והנה לכבודו של הכהן גדול היו יוצאים אף התלמידי חכמים, שהרי הלכו אף הסנהדרין, אולם יתכן שמה שיצאו כל כך לכבודו, משום שהכהן גדול הרי מתוודה על עוונותיהם של ישראל, ובעבודתו הקדוש ברוך הוא מוחל לעוונות של כל ישראל, אולם גיסי הגר"ח

אפשר דלזה השיב מרן שליט"א דיכול לבטל מתלמודו ג"כ עבור זה.

והנה יעויין שם בשפת אמת דביאר בטעם הדבר דכבוד התורה דיחיד חמור, וז"ל: 'שם בגמ' כבוד תורה דיחיד חמור, **י"ל הטעם משום שהוא בשביל התורה שלמד כל ימי חייו אבל ת"ת דהאידינא היא רק דהשתא**, גם י"ל דכשע"י הלימוד מבטל ממצוה אין כח לימודו השתא כמו כל ת"ת, אבל כבוד תורה היא בשביל לימודו בלי ביטול מצוה...'; ע"כ הנוגע לעניינינו.

[ונראה דכוונתו דכבוד התורה חמור מלימוד תורה שמבטלים בשבילו לדבר מצווה, משום שכבוד התורה זה יחידה הכוללת לכל הלימוד בימי חייו, משא"כ לימוד תורה דהשתא, אינו אלא זמן יחידי של ת"ת ואין כוחו יפה כשל זה המרובה, והיינו מצד הכמות. ובטעם השני כתב, דכבוד תורה עדיף בכך שעיקר לימודו נעשה שלא על חשבון ביטול מצוה, משא"כ לימוד תורה דיחיד שמבטל בזה מצווה, אין כוחו דומה ללימוד תורה שלא על חשבון ביטול מצווה, והיינו מצד האיכות. והנה לטעם הראשון שכתב דזה בשביל התורה שלמד כל ימי חייו - א"כ יתכן שכ"ז דווקא אחר פטירתו, ולא בעת חייו, אך לא מסתברא לחלק. וצ"ע בזה].

***

והנה עוד מצאתי שעמד בשאלה זו מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בחשוקי חמד (יומא עא, ב) שנשאל בזה"ל: 'ראש ישיבה מגדולי הדור הגיע לעיר וחולקים לו כבוד ויוצאים לקבל את פניו, האם ראוי שגם התלמידי חכמים יבטלו מתלמוד תורה כדי לחלוק לו כבוד'.

והשיב מוח"ז שליט"א בזה"ל: 'נראה שמבטלים תורה לקבל את פניו, וראיה לכך ממה שחילקו כבוד כה גדול לכהן גדול, כמבואר בילקוט מעם לועז (ויקרא, עמ' קעא) וז"ל: 'בזמן שבית המקדש היה קיים שבעת ימים קודם יום

ו'כבוד התורה' שייך רק כשבא למעמד וכינוס שם הכל מכבדים אותו חכם, ועל ראיית צדיק לחוד אין לבטל מתורתו, כצ"ל.

[ובמקו"א כתבתי עפ"ד הירושלמי הנ"ל ליישב הא דאחז"ל (חגיגה טז, א) דכל המסתכל בנשיא עיניו כהות, ותמוה הא יש מצות והיו עיניו רואות את מוריק. ועמדו בזה בבן יהודע ובעיון יעקב שם וכתבו דבהעברה בעלמא שרי, ורק בעיון מרובה אסור. והנה בירושלמי הנ"ל מבואר דהביטו אחרי משה, ובקידושין (לג, ב וברד"ה שנאמר) מפורש דמשה נשיא היה (וע"ע מש"כ בספרי 'מנוחת חיים' בראשית עמ' רלב), וכדילפי' שם מהאי קרא דצריך לעמוד מפני נשיא עד מלוא עיניו, א"כ חזינו להדיא דגם בנשיא, כמשה רבינו, מותר ומצוה להסתכל. ושם הרי לא היה העברה בעלמא אלא הסתכלות מרובה, כדכתיב 'עד בואו האוהלה'. ואולי כיון שראוהו מאחוריו שרי, ורק להסתכל בפניו ממש הוא דעיניו כהות. וע"ע בהעמק דבר (שמות לא, לד) שכתב דבזמן הלימוד מותר להסתכל בפני הנשיא ורק חוץ ללימוד הוא דאמרינן דעיניו כהות. אך מהקרא הנ"ל גבי משה מבואר דגם שלא בשעת הלימוד מותר, ואולי שם חשיב בשעת הלימוד שהיה זה אחרי שלמדו תורה מפי משה, וצ"ע].

והראני ידידי הרה"ג רבי משה פוליסנסקי שליט"א ששאל קמיה מרן שליט"א בזה"ל: 'בברכות (כ, ב) לעולם ישכים אדם לקראת מלכים ואפילו מלכי אומות העולם, האם זה גם בחכמי ישראל'. והשיבו מרן שליט"א 'כל שכן'. ושאלו עוד האם זה גם על חשבון ביטול תורה, והשיבו 'ילמד בדרך'.

והנה יש להדגיש, דאם אותו גדול הוא חכם הראוי לברך עליו ברכת 'שחלק מחכמתו ליראיו' א"כ בודאי שאפשר לבטל מלימודו כדי לראותו, דהא מצינו בחז"ל (ברכות ט, ב) דא"ר יוחנן לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי

קנייסקי שליט"א אומר, שהכבוד שנתנו לכהן גדול הוא משום שנאמר גדלוהו משל אחיו לכן צריכים ליתן לו כבוד גדול, ואם כן לפי זה תלמיד חכם גדול מכהן גדול, כדאיתא בהוריות (דף יג ע"א) תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ, משום שנאמר 'יקרה היא מפנינים', מכהן גדול הנכנס לפני ולפנים. וכל שכן שצריך לחלק כבוד גדול כזה לתלמיד חכם שעמל בתורה'.

וכן משמע במסכת יומא (עא, ב) שהלכו כולם אחרי הכהן גדול, כיון דחזינהו לשמעיה ואבטליון שבקוהו לדידיה ואזליה בתר שמעיה ואבטליון יעו"ש, הרי שכבוד התורה עדיף מכבוד הכהן גדול ואם לכהן גדול בטלו תורה שבעים הזקנים כדי לחלוק לו כבוד, כל שכן שיש לבטל תורה כדי לקבל פני גדול בתורה, עכ"ד מוח"ז שליט"א, וכל זה מקור וסיוע לדברי מרן שליט"א דיש לבטל מלימודו לראות אדם גדול.

***

והנה שוב שמעתי ממוח"ז שליט"א (בשיעור יום ב' פ' פנחס תש"פ) דהביא מקור למעלת ראיית צדיק, מהא דאיתא בירושלמי בשקלים (פ"ה ה"ב, דף יד, ב) דנחלקו תנאים בהא דכתיב (שמות לג, ח) והביטו אחרי משה עד בואו האוהלה, דחד אמר לגנאי וחד אמר לשבח, וכו', חד אמר לשבח - 'מחמי צדיקיא ומזכי טוביא דזכת למיחמי יתיה', וכמי שפירש שם בקרבן העדה 'כדי לזכות בראיית הצדיק הביטו אחרי, דזכות גדול הוא שזכה לראותו', ע"כ.

ודן מוח"ז שליט"א אם יבטל תורה עבור זה או לא, ואמר שמה שנהגו שחסידים נוסעים לרבה ומבטלים עבור זה זמן רב, התם משום שמקבלים ומושפעים מרבה בד"ת ומוסר, אבל יש לדון בראיית צדיק לבד, בלא שלומד ממנו שום דבר. ואמר מוח"ז שליט"א דמסתבר שלא יבטל תורה, דכל כח הצדיק הוא מהתורה, א"כ שילמד התורה בעצמה, עכ"ד. וצ"ל דס"ל דבראיית צדיק לחוד אין כאן 'כבוד התורה',

סופר (סי' לו) דכתב דכ"מ שכתב הס"ח דלא יבטל מתורה רק בפעם הא' הוא במלכי אוה"ע אבל במלכי ישראל אפי' אם אין חיל גדול יותר יבטל מלימודו, דהסיבה שיוצא זה משום **כבוד מלך ישראל** שחייבין בכבודו, וכן משמע מהא דברכות שם דמדלגין היינו על ארונות מתים לקראת מלכי ישראל ואפי' לקראת מלכי אוה"ע. [ואמנם יל"ע דגם מלכי אוה"ע יש לכבדם, וכדמצינו למשה שכיבד לפרעה, וצ"ע בכ"ז, וע"ע בשו"ת שבט סופר (או"ח סי' יג), ובמקור"א הארכתי בדין ברכת מלך בזה"ז, ואכמ"ל].

ואסיים במעשה נחמד שהובא בס' 'אוצרותיהם אמלא' להג"ר **אליעזר טורק שליט"א**, שפ"א בא מרן **החפץ חיים** זצ"ל בימי זקנותו לעיר ווילנא, וכל אנשי העיר למגדול ועד קטן באו לחזות בזיו קודשו. וגם בני ישיבת 'ראמיילעס' בראשות הג"ר **שלמה חיימון** זצ"ל יצאו בהמוניהם להשתתף במעמד קבלת הפנים, רק בחור א' נותר רכון על תלמודו בהיכל ביהמ"ד, היה זה הבחור **מיכל יהודה ליפקוביץ**.

לימים תיאר לא אחת את קרב האיתנים שהתחולל בתוכו באותה שעה, הוא הגדיר זאת כאחד הנסיונות הקשים בהם התנסה בימי חייו, מצד אחד עמו למול עיניו דברי המשנה 'ותלמוד תורה כנגד כולם', שאין דבר כדאי וחשוב יותר מלימוד התורה. מאידך, מי יודע אם תעלה בידו שוב הזדמנות פז כזאת, לחזות בפניו של צדיק הדור וקדושו.

כך התחבט השקדן הצעיר בינו לבין עצמו במשך שעה ארוכה, האם אכן כדאי לנטוש את הגמרא ולצאת לכיון ביהמ"ד הגדול אם לא. כו"כ פעמים הוא כבר סגר את הגמ' והתקדם לכיון הדלת, אך דחף פנימי פעל בו לשוב חזרה למקומו ולתלמודו.

כך חלפו להן השעות הקרובות, אחריהן התבשר רבי מיכל יהודה שמרן הח"ח זצ"ל

ישראל, **ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפי' לקראת אומות העולם** - שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם. והובא בשו"ע (או"ח סי' רכד ס"ט) 'מצוה להשתדל לראות מלכים, אפילו מלכי אומות העולם', וכתב שם המשנ"ב (ס"ק יג): 'לראות מלכים אפי' וכו'. ומותר לטמא בטומאה של דבריהן מפני כבודו בין למלכי ישראל ובין למלכי או"ה, וכן מפני כבוד הבריות כגון לילך לנחם אבלים. **אם רואה פ"א המלך לא יבטל יותר מלימודו לראותו אם לא שבא בחיל יותר ובכבוד גדול יותר**, עכ"ל.

והנה מקו"ד המ"ב הם מספר חסידים (סי' תתקט), שכתב בזה"ל: 'אם המלך בא ברוב חיל ובתפארת, והנה הצדיק שהלך לקראת המלך פעם אחת לא ילך פעם אחרת ולא יבטל מלימודו כדי ללכת לקראת מלכים, אם שמע שהמלך יבא בחיל יותר ובכבוד גדול יותר הרי ילך ואם לאו אל ילך', עכ"ד.

וא"כ הכא נמי גבי גדול בישראל אם מברך עליו 'ברוך שחלק' בודאי שיכו לבטל מלימודו. רק הראיה משם זה בפעם הראשונה כדי לברך ברכה זו, ויותר מפעם אחת (לכה"פ בתוך ל' יום, ככל ברכות הראיה דאינו מברך שוב) - כבר הדיינו לנידון הרגיל אם לבטל תורה בכדי לראות אדם גדול, וצ"ע.

אכן העירוני דטעמו של הספ"ח הוא משום הא דאמר' בברכות (יט, ב) דאם יזכה יבחין בין מלכי אוה"ע למלך המשיח, וא"כ הא דמבטל תורה אינו משום ברכת ברוך שחלק מכבודו - אלא משום עצם הראיה. וראיה לזה דאם בא המלך בחיל גדול יותר - יבטל מתלמודו לראותו אף בתוך ל' יום מראיה קודמת, וא"כ אין יכול לברך - ומ"מ מבטל מתורתו משום עצם הראיה שאם יזכה יבחין, וא"כ אין ראיה לראיית צדיק לברכת 'ברוך שחלק'.

ובעצם דברי המ"ב בשם הספ"ח דרק אם המלך בא בכח וחיל גדול יותר, יעוי' בשו"ת כתב

ענייני אכילה בשוק

הנה בכל ענין זה דאכילה בשוק שמקורו טהור בקידושין (מ, ב) 'ת"ר האוכל בשוק ה"ז דומה לכלב וי"א פסול לעדות' ע"ש, זכיתי להו"ל קונטרס בשם 'שלמי חיים' (אב תשע"ח), ומאז נוספו בו עניינים וחידושים רבים, ואי"ה עומד לראות אור בקרוב תחת השם 'ארחות אכילה', ובו הדפסנו את כל תשובות מרן שליט"א בכתב ובע"פ, עם ביאורים רבים, ומחמת שאין רצוני להאריך ולכפול המשנה, נביא כאן רק השאלות והתשובות ללא הביאורים והרחבת הדברים [ואמנם במכתבי מו"ר הגר"י מקלב שליט"א שבסוף הספר, יש כמה ביאורים על תשובות אלו, ראה שם מאות יב והלאה]. ואתפלל להקב"ה שיזכני בקרוב לראות בגמר מלאכה זו, או"א.

(קנב)

אכילה באוטובוס

אמרו חז"ל (קידושין מ':) דכל האוכל בשוק דומה לכלב ופסול לעדות וכו', ונסתפקתי ספק גדול, האם האוכל באוטובוס מחוץ לעיר (בהצנע ולא בקול רעש גדול) ג"כ מיקרי האוכל בשוק, והדבר נוגע פעמים רבות שנוסעים נסיעות ארוכות ומאוד רעבים, האם שרי לאכול גם פת באוטובוס.

תשובה: כן.

ענפי חיים

בביהמ"ד. רבי מיכל יהודה נרגש למשמע השאלה, 'ודאי, ודאי שהייתי הולך, קבע בפסקנות. והוסיף: 'מתחרט אני על שלא השכלתי אז לצאת ולראותו...'

'מה השתנה?', תמה המקורב. 'הרי אין הגמרא פחות חשובה חלילה מאז?'. השיב רבי מיכל יהודה כשדמעות צפות בעיניו: 'הייתי אז בחור צעיר, ולא הבנתי שאילו הייתי זוכה לראות את החפץ חיים, כל שבעים שנות הלימוד שלי אח"כ היו נראות אחרת...'. ע"כ. ונפלא.

סיים את דבריו, והוא מתעתד בדקות הקרובות לעזוב את העיר, ליבו עלה על גדותיו בשמחה עצומה, שאכן הצליח לעמוד בנסיון ונותר ללמוד בשקידה והתמדה.

כעבור עשרות שנים, כאשר הגרמ"י כבר היה לאחד מזקני גדולי הדור, מקברניטי עולם הישיבות, נשאל ע"י אחד ממקורביו כיצד היה נוהג היום אילו הח"ח היה בא לבני ברק, האם היה סוגר את הגמרא ויוצא לראותו, או שהוא עדיין איתן בדעתו מאז והיה ממשיך ללמוד

(קנג)

היושב בשוק ואוכל – אם מותר

בההיא דאוכל בשוק דומה לכלב. שמעתי להקל אם יושב במקומו ולא הולך ואוכל, האם אפשר לסמוך ע"ז בשעת הדחק, כגון שרעב והולך לפינה בצד ואוכל.
תשובה: אין חילוק.

(קנד)

אכילה על שפת הים

האם נכונה השמועה מפי מרן החזו"א זצ"ל שאין לאכול על שפת הים משום דחשיב כאוכל בשוק (דלא ראינו שמקפידים ע"ז).
תשובה: נכון.

(קנה)

בהנ"ל

מרן שליט"א סיפר שפעם הלך עם מרן החזו"א לים, וקנה תירס, והוכיחו החזו"א דהאוכל בשוק דומה לכלב. ורציתי לשאול ממרן שליט"א, איפה רצה לאכול את התירס, האם בדרך לים – והיינו באמצע הרחוב ממש, או בים – ואז יש חידוש טפי דים יש לו דין שוק (לדעת החזו"א) ואין לאכול שם.
תשובה: אין שום נפק"מ.

(קנו)

אכילת סוכריה בשוק

מרן שליט"א סיפר כמה פעמים שפעם יצא עם מרן החזו"א זצ"ל מהבית לרחוב, והיה בפיו סוכריה ואמר לו החזו"א שיוציא מהפה ויכרך שוב (דהוי שינוי מקום). וצ"ע איך התיר להחזיר הסוכריה לפה, ואמאי לא חשש לאכילה בשוק.
תשובה: זה לא נקרא אכילה בשוק, הוא לא אוכל.

(קנז)

אכילת נשים בשוק

נחוג כיום שנשים ובנות רבות, אוכלות ברחוב ללא כל גדר, גם פת וגם ממתקים, וגם לועסות גומי לעיסה וכיו"ב. אם יכול מרן שליט"א לכתוב ולהורות לן מה אפשר לכתוב בספר ע"ז, עד כמה חייבות להקפיד בהלכה זו שלא לאכול בשוק [דה"ז חוסר צניעות גדול מאד, וכדאיתא בגיטין (פט, א) דאכלה בשוק – ר"מ אומר תצא וכו'].

תשובה: לעיסה אינה אכילה.

(קנח)

גדר ת"ח שיחמיר ע"ע

יש לעיין בכל הני חילוקים שכתבו הפוסקים לענין אכילה בשוק, דיש דברים שכל אדם לא נפסל בהם, ורק תלמיד חכם יחמיר על עצמו (כגון שיטת ר"ת בתוס' בקידושין מ, ב דרך פת כל אדם נפסל, אבל פירות וכיו"ב רק ת"ח יחמיר).

וא"כ יל"ע מהו גדר 'תלמיד חכם' לענין זה, האם דווקא מי שמוחזק לת"ח ומחזיקין אותו לכוזה, או כל בן תורה חשיב כן (ומי נקרא בן תורה, האם כל בחור ישיבה. וכמו שאומרים בשם מרן החזו"א שרבב על בגדו כל בן תורה צריך לזוהר בזה).

תשובה: כל בן תורה.

(קנט)

נראה כאוכל בשוק

נסתפקתי באחד שכלפי חוץ נראה שאוכל בשוק, וע"פ אמת לא אוכל בשוק, מי שרי לעשות כן או לא. דהנה ליפסל לעדות לכאן לא מיפסיל, דסו"ס ע"פ אמת לא ביזה את עצמו ולא אכל בשוק בפועל, אבל את החלק שכתב הרמב"ם שלא יתנגה בפני אחרים, לכאורה שייך בזה.

ובגזון באדם שיושב בשוק עם חברו בשולחן אחד - וחברו אוכל בשוק, ומרחוק נראה שגם הוא אוכל עמו, מי שרי או לא.

ויש לומר דעל ידי שיחשבו שאוכל בשוק, יבואו ללמוד ממנו ולחקל באכילה בשוק, וזהו ג"כ סיבה לאסור הדבר. וגם דאולי על ידי זה יצא לעז עליו בשוק שהוא פסול לעדות, ואע"פ שבאמת לא אכל בשוק. מה דעת מרן שליט"א.

תשובה: יזהר.

(קס)

שתיית מים בפני רבים

האם בזמן הזה אפשר לשתות מים בפני רבים, או שצריך להקפיד על כך כמובא במ"ב סי' קע (דבכף החיים ובחיד"א מבואר שבוזה"ז א"צ להקפיד).

תשובה: צריך ליזהר.

(קסא)

ת"ח שעובר על חומרות דיליה – אם נפסל לעדות

בדינא דהאוכל בשוק פסול לעדות. ומצינו חילוקי דינים בפוסקים במקרים מסויימים בהם רק ת"ח יחמיר ע"ע אבל סתם אדם לא. ויל"ע בת"ח שעובר ואוכל בכה"ג שרק לת"ח זה גנאי, האם יפסל לעדות או לא, דסו"ם כלפי עצמו הרי מזלזל בעצמו, אך בייחס לכבוד המצוי לרוב בנ"א – הרי אי"ז דרך גנאי כ"כ. האם יפסל או לא.

תשובה: פסול.

(קסב)

אם כיום אי"ז גנאי לאכול בשוק

יש שמוענים שכיום כולם אוכלים ברחובות, וזה כבר נהיה מכובד, מה התשובה למענה זו. **תשובה: לא נכון.**

(קסג)

בחורי ישיבות שמפצחים ברחוב

יש כיום חלק מבחורי ישיבות שנוהגים לפצח גרעינים (פיצוחים) - בשבתות וביום חול, וכמו כן לאכול צ'ולנט בליל שישי, ויש מהם שעושים כן אפילו בשווקים וברחובות. מה דעת מרן שליט"א על זה.

תשובה: לא טוב עושים.

(קסד)

כל בן תורה – תלמיד חכם לענין זה

מצינו בדיני אכילה בשוק כמה פרטי דינים שנאמר עליהם ש"תלמיד חכם" יחמיר על עצמו, האם כל "בן תורה" ו"בן ישיבה" צריך להחמיר ולנהוג בהלכות אלו כח"ח (וכמו כן לגבי רבב על בגדו, האם גם בזה כל בן תורה צריך להקפיד או דווקא אדם המפורסם ומוחזק כח"ח).

תשובה: לענין זה הוא ת"ח וצריך להחמיר.

(קסה)

אין זה מכובד לנסוע בטרמפים

ידוע שמרן הגראמ"מ שך זצוק"ל עורר רבות שאין לנסוע בטרמפים, מפני סכנות רוחניות וגשמיות. האם ענין זה נוגע גם כן לסוגית 'נכבדות', ש"בן תורה" אין זה מכובד בשבילו לעצור טרמפים.

תשובה: נכון.

(קסו)

מעלת הנכבדות

עד כמה חשוב בדורינו לדבר ולחזק הענין הזה של "נכבדות", וש"בן תורה" עליו לכבד את עצמו, מפני שהוא מלגיונו של מלך.

תשובה: נכון, אין זה מכובד לבן ישיבה לנהוג כן.

תשובות ומכתבים

ובו תשובות ומכתבי תורה
בעניינים הנידונים בפנים הספר והמסתעף

מאת:

מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א
הגאון רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א
הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א
הגאון רבי יואל מקלב שליט"א

הנה בס"ד בפנים הספר שיבצנו עשרות תשובות ופסקים שקיבלתי מגדולי הפוסקים שליט"א בעניינים הנידונים, דבר דבור על מקומו, אך כאן הבאנו כמה תשובות ארוכות - מהעניינים הנידונים בפנים הספר אשר משום קוצר המקום בגליון ושלא להלאות את המעיין הדפסנום כאן בארוכה:

(א)

תשובה ממוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בענין תפיסת מנה בחדר אוכל – אם יש לחשוש לתופס לבע"ח

[הארכנו בנדון זה בפנים הספר, בתשובה מד]

בס"ד, יום ג' לסדר קורח תשע"ח

לכבוד הגאון הגדול רבי יצחק זילברשטיין שליט"א,

הנה נוצר אצלינו ויכוח בישיבה, אלו מצדדים לכאן, ואלו לכאן, והסכימו כולם, לשלוח את השאלה לרב שליט"א שיורינו מה לעשות.

יש בחורים שמאחרים לבוא לארוחות, ומבקשים מחבריהם שישמרו להם מנה, ופעמים שעל ידי שכמה בחורים שומרים מנה לכל מיני בחורים, לא נשאר לבחורים אחרים, והחל ויכוח בישיבה אם תפיסת מנה עבור בחור שעדיין לא הגיע, נחשב לתופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים, דהיינו שאם יש לזה שאין לו מה לשלם, ובאו בעלי חוב לתפוס ממנו, אסור לאדם זר להתערב, ולתפוס עבור חוב של מכרו, כי אמנם הוא עוזר לחבירו, אבל מזיק לאלו שנמצאים כאן, שלא יהיה להם ממה לגבות את חובם.

והוסיפו לטעון שגם אם תפס, מותר לחטוף ממנו את מנתו, שכיון שאסור לתפוס, הרי שהבחור שתפסו עברו עדיין לא זכה בזה, וממילא המנה עדיין שייכת לכלל הבחורים שלא אכלו.

מאידך היו בחורים שטענו שזה עשיית חסד לתפוס עבור חבירם, והרי הוא שילם לישיבה על מנתו, והבחור שאין לו מנה צריך ללכת לבקש מנה מהנהלת הישיבה.

כמובן שהנהלת הישיבה טוענת שהיא מוציאה מספיק מנות לבחורים, אבל יש בחורים שאוכלים יותר ממנה אחת, ולכן לבסוף יש בחורים שלא מגיעים בזמן ואין להם מנות.

יורנו הרב שליט"א את פרטי הדין בשאלה זו

למען נדע דעת תורה מה היא

בברכה ותודה מרובה לרבינו שליט"א על הקדשת זמנו היקר

חיים מלין

תשובת מו"ז שליט"א:

תשובה: אם הבחור תפס את המנה כאשר עדיין היו מנות לכולם, אין זה חב לאחרים, כי בשעה שלקח עדיין היו מנות לכולם, ואדרבה מי שמאחר, שגם הוא ידאג שישמרו עבורו מנה, רק אם לקח את המנה כאשר כבר היו חסרים מנות עבור הבחורים שלא קבלו, אז יתכן שיש בזה חב לאחרים, ויש לדון מתי מותר לתפוס.

מקורות ונימוקים

נאמר במסכת בבא מציעא (דף י"ע"א) התופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים לא קנה. וכתבו התוס' (ד"ה תופס) מה שפרש"י משום דלא עשאו שליח, אין נראה, דבכתובות (דף פד ע"ב) משמע גבי עובדא דיימר בר חשו, דתופס לבע"ח במקום שחב לאחרים, לא קני אפילו עשאו שליח.

להלכה פסק השו"ע (חו"מ סימן קה ס"א) התפוס לבעל חוב במקום שיש עליו חוב לאחרים, לא קנה, ואפילו עשאו שליח. והטעם דלא מהני שליח היכא דחב לאחרים, כתב הפני יהושע בכתובות (שם ד"ה את תופס) משום דאין שליח לדבר עבירה, וכיון דחב לאחרים עבירה הוי לגביה, ע"ש. והקצוה"ח (שם סק"א) הקשה שאין בזה שליח לדבר עבירה, כיון שהמשלח לא עבר עבירה, אף על גב דהשליח עבר, לא אמרינן בזה אין שליח לדבר עבירה. ולמעשה הסכימו רוב הפוסקים, שאפילו בעשאו שליח לא קנה. ובכסף הקדשים כתב הטעם משום דמאן דעלך סני לחברך לא תעביר.

והנה נחלקו הפוסקים אם כשתופס לעצמו, יכול לתפוס גם יותר מחובו עבור חברו, שהב"י כתב שיכול לתפוס יותר מחובו, והסמ"ע (סק"ג) כתב שאינו יכול לתפוס יותר מחובו. והש"ך (סק"ב) והקצוה"ח (סק"ב) הסכימו לדברי הב"י שאפשר לתפוס, אולם התומים (סק"ה) והנתיבות (סק"ג) הסכימו לדברי הסמ"ע שאינו יכול לתפוס, יותר מחובו.

לאור זאת אם הבחור כבר אכל, וכעת רוצה לקחת מנה נוספת עבור חברו, לכו"ע אסור, כי הוי תופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים, ואם בשעה שלוקח לעצמו אוכל, לוקח שתי מנות אחת בשבילו, והשניה בשביל חברו, באנו למחלוקת הפוסקים אם מועיל תפיסה כשתופס לעצמו יותר מחובו, שיהיה גם בשביל חברו.

ויתכן שיש לו עצה לקחת קודם מנה בשביל חברו, וזה מותר, כי מיגו שהיה יכול לקחת לעצמו, יכול לקחת לחבירו, ואחר כך מותר כבר לקחת מנה לעצמו, כי הרי גם לו מותר לאכול, שהרי שילם על מנתו. [אך אולי יש בזה משום ואהבת לרעך כמוך, למה אתה דואג לחבר זה, יותר מאשר לחבר אחר. ויש לומר, שכל מה שחסרים מנות, כי בחורים לוקחים שתי מנות, ואין כוונתם רעה ח"ו, אלא הם רואים שנשארו מנות, כי באמת הישיבה מכינה יותר

מנות, והם בטוחים שכבר כולם לקחו, וזה המנות המיותרות, והעצה שכל בחור שיודע שיאחר, שיבקש מחבירו שישמור עבורו מנה, ואז יהיה מספיק לכולם].

אמנם כל דברינו אמורים כאשר חלק מהבחורים כבר לקחו שתי מנות, ונשארו למשל עשר או חמש עשרה מנות עבור עשרים בחורים שלא אכלו, אבל בדרך כלל כאשר מבקש מחבר שיתפוס עבורו מנה, מדובר בבחור שמגיע מוקדם, ואז עדיין יש מספיק מנות לכולם, ורק לאחר מכן כשבחור רואה שלמרות שכבר עבר זמן מתחילת הסעודה, ועדיין נשארו מנות, חושב שאולי כל הבחורים הגיעו, ואז לוקח לעצמו עוד מנה, ונמצא בשעה שלקח את המנה לא היה כאן כלל תופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים, כי אז עדיין לא היה חב לאף אחד, וגם אין כאן משום מצות "ואהבת לרעך כמוך", ואדרבה הבחור שיודע שמאחר, היה צריך לבקש מחברו שישמור גם לו מנות, ואז היה נשאר לכולם מנות, כי בדרך כלל מי שלוקח שתי מנות, לוקחם רק כשעובר זמן, ורואה שעדיין נשארו מנות.

הבחורים לא אכלו, כי היה חסר מנה

רבי אייזיק שר זצ"ל היה ידוע כמחנך גדול, והיה ידוע כאדם שירד לעמקות נפש של השני, ומעשה שהיה בשיבת סלבודקא שרבי אייזיק שר, ביקש מהמגישים של האוכל להניח על שולחן שישבו שם ששה בחורים חמש מנות, ורצה לבדוק מה יקרה.

הבחורים הגיעו לשולחן, וראו שיש שם חמש מנות [כל מנה היתה קטנה בימים ההם ולא היה בכדי חלוקה], מה עשו, הבחורים לא נגעו באוכל, והתחיל דיון מה עושים.

אדה"כ והכי הגיע רבי אייזיק וראה את מעשה הבחורים ומאד נהנה, ופתר את הבעיה, כשהביא עוד מנה לשולחן, וכך נהגו בחורים שיש עליהם עול של גדלות האדם, וכל אחד חושב על השני, ולא כמעשה בחורים שלא רק שלא חושבים על השני, אלא עוד לוקחים מנה נוספת, כאשר עדיין לא ביררו די הצורך, אם כל הבחורים כבר קיבלו את מנתם.

אמנם במקרים כגון אלו, זה לא פותר את מנהלי הישיבה שמקבלים תשלום מהורי הבחור, לדאוג שלכל בחור יהיה מנה, ואם המצב שיש בחורים שנשארים בלי מנה, גם אם הם מאחרים קצת, אין לומר תבואו מוקדם, אלא על הישיבה לחנך את הבחורים לגדלות האדם, שלא לקחת מהמוכן לחבירו, ולהעמיד אדם שיהיה אחראי לכך, שלכך בחור ישאר מנה, ויש גם עצה להשאיר במטבח כמות של מנות, שידוע מראש, שכמות כזו של בחורים מאחרים בדרך כלל, או משום שהם מאריכים בתפילת מנחה, או שהם נשארים ללמוד קצת.

(ב)

תשובה ממוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א**בענין קדושת חדר שיעורים**

[הארכנו בנידון זה בפנים הספר, בתשובה לז]

בס"ד, תמוז תשפ"א

לכבוד מוח"ז מורי ורבי מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א,

השלום והברכה וישע רב,

הנה יש ספק שמתעורר בישיבות הקדושות, דהנה אמרו חז"ל (קידושין נט, א) דעני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה הימנו - נקרא רשע.

ונסתפקו במה שמצוי טובא, בבחור שמדבר עם חברו שילמד עמו חברותא, ואז בא חבר אחר ומשכנע שילמד איתו ולא עם החבר.

האם הדבר נקרא "עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה הימנו" ואותו בחור יקרא רשע? דאולי בדבר "רוחני" לא שייך בכלל ענין זה [גם משום דזה טובתו שלו לעלות ברוחניות ולהצליח בלימוד. ואולי לכן לא נאמר ע"ז אני המהפך בחררה, שנאמר רק בדין גשמי - ממוני].

אולי זה תלוי אם שני הבחורים הראשונים כבר סיכמו וקבעו סופית, והשלישי הצליח לשכנעו לבטל, דאז חמור טפי. ולבין כשהשניים הראשונים רק החלו לדבר ועדיין לא סיכמו סופית (וכמו שהפוסקים חילקו לגבי ממונות בין אם עשו כבר קנין או לא).

נשמח מאד לתשובתו של מורי ורבי שליט"א**תלמידו נכדו אוהבו בלב ונפש****חיים מלין****תשובת מוח"ז שליט"א:****עני המהפך במציאה**

במסכת קידושין (דף נט ע"א) אמרינן עני המהפך בחררה [לקנותה] ובא אחר ונטלה, נקרא רשע, ונחלקו רש"י ותוס' אם מדובר רק במכירה, והטעם שנקרא רשע, כיון שיכול להשיגו במקום אחר, אבל במציאה דהיינו שמוכרים בזול, או הפקר, אין בזה עני המהפך בחררה [וכן דעת התוס'], או שדין זה נאמר בכל מקרה [דעת רש"י].

והשו"ע (חו"מ סימן רלז ס"א) הביא את שתי השיטות, והרמ"א פסק שהעיקר כשיטת ר"ת, שרק במכירה יש עני המהפך בחררה.

עני המהפך במצוה

ונחלקן האחרונים מה הדין האם שייך דין של עני המהפך בחררה במצוה. בספר שיירי כנסת הגדולה (או"ח סימן תרס) מספר, שגביר אחד רצה לקנות לולב, עבור גדול הדור החסיד רבי דוד הכהן, ואביו הרב רבי ישראל הגיע, והעלה את הכסף, וקנה לעצמו את הלולב, ואמרו לו, שלא היה ראוי להעלות בדמים, מפני כבודו של הרב החסיד, והשיב אדוני אבי זלה"ה, הרב החסיד גדול כבודו, אמנם במה שצונו ה' מצוה מן התורה, אין חולקין כבוד לרב, דיותר קרוב אדם אצל עצמו לעשות המצוה שצונו הקדוש ברוך הוא משום אדם, ושבתוהו חכמים על התשובה הזאת.

ובמור וקציעה חלק עליו משני טעמים, א. משום כבוד התורה, ב. משום עני המהפך בחררה, וכיון דהרב החסיד ודאי עני היה אצל מצוה זו, שלא היה יכול להוציא עליה הרבה מכיסו. ויעוין בשערי תשובה (סימן תרנח, ובסימן תפב) שהביא הדברים, ושם נטה לומר כדברי השיירי כנסת הגדולה שאמרינן חייך קודמים גם במצוות.

נמצא שדין זה אם יש דין של עני המהפך בחררה במצוות ובשאר דברים רוחניים, הוא מחלוקת השיירי כנסת הגדולה, והמור וקציעה.

עני המהפך בשידוכין

בנוסף לכך, כתב בים של שלמה (קידושין פ"ג סימן א) שאין איסור עני המהפך בחררה בשידוכין, לא מבעיא לשיטת התוס' שיכול לומר שאין שתי נשים שוות, ויכול לומר אני רוצה דווקא את זאת, וגם לשיטת רש"י מכל מקום משום מצוות פריה ורביה, לא שייך עני המהפך בחררה.

ובתבו התוספות במסכת קידושין (דף נט ע"א ד"ה עני), אם שכר בעל הבית מלמד אחד, יכול בעל הבית אחר לשכור אותו מלמד עצמו, ואינו יכול לומר לו הבעל בית לך ושכור מלמד אחר, דנימא ליה אין רצוני אלא לזה, שהרי כמדומה לי שזה ילמוד בני יפה ממלמד אחר.

ובן פסק בשו"ע (חור"מ סימן רלז ס"ב) וביאר הסמ"ע (סק"ח) שהתוס' לשיטתם, שעני המהפך בחררה שייך רק בקניה, אבל במציאה והפקר, אין בזה עני המהפך בחררה, ולפי זה במלמד שבהסברת הלימוד ועיונו אין מלמדים שוין, הרי זה דבר שאינו מצוי. [ולפי זה מבואר שהשו"ע פסק כדעת התוס'].

ובערך השולחן (שם ס"ה) כתב שאין הטעם במלמד משום שהוא דבר שאינו מצוי, אלא משום שהוא דבר מצוה, ובמצוה אין עני המהפך בחררה.

ראוי להחמיר במצוה כדעת רש"י - ונפקא מינה בין הטעמים הוא לדעת רש"י, כי לדעת ר"ת ממה נפשך אין במצוה עני המהפך בחררה, או משום שאין עני המהפך בחררה במצוה,

או משום זה נחשב למציאה, כי אין שתי חברות שדומים זה לזה, ולא עם כל אחד אפשר ללמוד כמו שצריך, ואם כן הוי מציאה.

אמנם לדעת רש"י שיש עני המהפך בחררה גם במציאה, אם כן לגבי חברותא, תלוי אם יש במצוה עני המהפך בחררה, ולדעות שיש במצוה, אם כן ראוי להחמיר.

ובן כתב מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל (הערות קידושין שם) שלדעות אלו, ראוי להחמיר גם בדבר מצוה שלא להיות עני המהפך בחררה, ואם כן אולי גם בחברותא, יש מקום להחמיר בזה.

תורה שהיא החיים אין מקום להחמיר - אמנם נראה שאמרינן במסכת ברכות (דף סא ע"ב) שרבי עקיבא נתן משל על לימוד תורה, כמו דגים בים, כמו שדגים לא יכולים לחיות אלא במים, כך הוא לגבי לימוד תורה, שזה החיים ממש, כמו שכתוב "כי הוא חיך ואורך ימיו".

ואם כן כמו שלגבי החיים עצמם, אם היה מדובר בחמצון, ואחד ביקש ממנו את החמצון, מותר לבקש ממנו את הבלון, כי חיך קודמים, כך לגבי לימוד תורה, שזה החיים בעצמם, אם מרגיש שאם החברותא הזה יתעלה יותר, מותר לו לדבר עמו, כי חיך קודמים. ומכל מקום מההגינות ששניהם ידאגו שגם לשלישי יהיה חברותא טובה, וגם אותו לא יפקירו.

אמנם יש עצה שילמדו שלישיה, ואף שבהרבה פעמים חברותא כזו לא מצליחה, אבל אם עושים כך לשם שמים זה מצליח.

ומעשה בראובן שלמד בישיבת סלבודקה חברותא עם הגאון רבי ברוך רוזנברג זצ"ל [לפני כשישים שנה], פנה אליו שמעון וביקש להצטרף עמו ללימוד החברותא, אמר לו ראובן זה מפריע לי, לא אוכל להתקדם היטב, אם יצטרף אלינו בחור נוסף.

שמעון לא שתק והלך לראש הישיבה מרן רבי אייזיק שר זצ"ל, ואמר לו אני מרגיש שאם אלמד עם רבי ברוך אתקדם מאד בלימודי, אך ראובן אינו מסכים שאצטרף.

קרא רבי אייזיק לראובן, ואמר לו, אני מבין שיש לך רצון גדול להתקדם בלימודך, גם לשמעון יש רצון כזה, ונאמר במשנה באבות (פ"ב מ"ד) בטל רצונך מפני רצונו [של הקדוש ברוך הוא] כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך. ולכן תסכים לצירופו, ולא תפסיד מכך.

ואכן ראובן הסכים לצירוף שמעון, לאחר כחצי שנה שמעון עזב את הישיבה, וראובן המשיך ללמוד לבדו עם הר"ם, אך ראובן זכה שהוא כהיום אחד מגדולי הדור, [גם שמעון הוא אחד מגדולי ראשי הישיבות כהיום].

(ג)

תשובה ממוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א

בענין קדושת חדר שיעורים

[הארכנו בנידון זה בפנים הספר, בתשובה קב]

שלחתי למוח"ז שליט"א השאלה בענין קדושה בחדר שיעורים, בזה"ל: 'האם יש דין קדושה בחדרי שיעורים, וכדין ביהכנ"ס שצריך לשהות שם מעט ולומר פסוקים, דלכא' אין שם ס"ת ולא מתפללים שם, אלא רק יש שם שיעורים כמה פעמים ביום', ע"כ.

תשובת מוח"ז שליט"א:

מצורף בזה שאלה דומה שנסתפקנו בזה: שאלה- בסמינר בחו"ל [שם כל הבנות הם מעל בת מצוה] יש חדר מיוחד ללימוד תורה, כלומר בחדר יש רק ספרי קודש של תנ"ך והלכה, ובהפסקה נכנסות שם בנות כדי לעיין בהלכות, או ללמוד קצת תנ"ך, או לרכוש ידע בהלכות הנצרכות לנשים, כמו כן כשבת צריכה להכין איזה עבודה תורנית, היא יושבת שם ויש לה את כל הספרים שהיא צריכה עבור זה.

הנהלת בית הספר רצתה לקבוע שחדר זה יהיה לו מעמד כ"בית מדרש" ולכן רצתה לקבוע כללים שבחדר זה יש לנהוג קדושה לענין שיחת חולין, אכילה, ושתייה וכדו'.

העיר להם תלמיד חכם אחד, שיש להסתפק בזה, כי יש לצדד שלמרות שזה נקבע כמקום לימוד לבנות, מכל מקום קדושת בית המדרש מקורו בחיוב תלמוד תורה של הלומדים, וכיון שאין חיוב תלמוד תורה לנשים אין בו קדושה, מאידך תלמיד חכם אחר אמר, שקדושת בית המדרש הוא בגלל שלומדים בו תורה, וכיון שהנשים לומדות שם, הוי מקום מיוחד לתורה, וממילא יש בו קדושה.

תשובה- מקום שיוחד ללימוד נשים, יש בזה קצת קדושה, אף שאין לומדות שם ברכים אלא ביחידות, וראוי להשתדל להתנהג שם בכבוד ראש.

מקורות ונימוקים- ראשית יש לדון בכל חדר שיעורים בישיבה, בכל כיתה בתלמוד תורה, שלומדים שם תורת ה', האם יש לזה קדושת בית המדרש, וצריך לנהוג שם בכבוד ראש ובכל קדושת בית המדרש, ולהזהר מקלות ראש ומשיחת חולין. ואולי גם בכל בית שיש בו חדר שיוחד ללימוד תורה, ויש בו אוצר הספרים ומשמש רק ללימוד, ונקרא "חדר ספרים" יהיה לו קדושת בית המדרש.

והנה כתב בשו"ע (או"ח סימן קנא ס"ב) י"א שמה ששינינו בקדושת בתי מדרשות, ר"ל של רבים דומיא דבית הכנסת, אבל יחיד הקובע מדרש בביתו לצרכו, אין לו קדושה כל כך.

ובתב במשנה ברורה (ס"ק יד) אבל אם הקדיש בית לצורך רבים ללמוד בו, אפילו אם אין מתפללין שם כלל יש עליו קדושת בית המדרש.

והנה כתב בשו"ע (או"ח סימן קנ"א) שקדושת בית המדרש חמורה יותר מקדושת בית הכנסת, וכתב במגן אברהם (סק"א) צ"ע אי מותר לעשות מבית הכנסת בית המדרש ליחיד בביתו, ועי' סי' קנ"א ס"ב ובסי' צ' סי"ח משמע דשרי.

וביאור דבריו, שבשו"ע בסימן קנ"א (הובא לעיל) כתב, שיחיד הקובע מדרש לביתו, אין לו קדושה כל כך, מאידך בסימן צ' כתוב דעדיף להתפלל בבית המדרש קבוע מבית הכנסת, משמע דקדושת בית המדרש עדיף מבית הכנסת, וכיון שכתב בסימן צ' סתם, משמע דמיירי אפילו בבית המדרש דיחיד.

למעשה כתב במשנ"ב (סק"א) בשם האליה רבה להחמיר בזה, וכן כתב בפמ"ג (שם סק"א) שלהתפלל מצוה יותר בבית המדרש של יחיד, דבמקום רנה שם תהא תפלה, אבל לגבי קדושה בית הכנסת של רבים חמור יותר מבית המדרש של יחיד, ואסור להוריד קדושת בית הכנסת לבית המדרש דיחיד, אף שעדיף להתפלל שם.

על כל פנים שמענו שגם כשיחיד קובע לו מקום ללימוד, יש לו קדושה, ויש למג"א צד לומר שקדושתו חמורה יותר מבית הכנסת של רבים שאין לומדים שם, ומיוחד רק לתפלה.

אמנם בשו"ת לבושי מרדכי (או"ח מהדו"ת סימן מ) כתב שתלמוד תורה של קטנים אין בו קדושה, כי עיקר הקדושה שיש בבית הכנסת הוא משום שאומרים שם דבר שבקדושה בעשרה, והשכינה שורה שם, וראיה לכך שבעזרת נשים גם כשמתפללים שם, אין בו כל כך קדושה, כי אין עושים שם דברים שצריך עשרה, ורק קדושה קצת יש בו כיון שעל כל פנים עונות לדברים שבקדושה ששומעים מבית הכנסת.

וגם בית המדרש שאמרו שקדושתו חמורה יותר מבית הכנסת, אפילו שאין מתפללים בתוכו, מכל מקום בדרשה לרבים אומרים קדיש דרבנן, אשר על דבר זה העולם עומד, כמו שכתוב בסוף מסכת סוטה (דף מ"ט ע"א) ואיכא דבר שבקדושה.

אבל בתלמוד תורה של תינוקות של בית רבן, שאינם בני מצוה, וגם שאין אומרים שם קדושה, לא שייך האי טעמא. וכן יש להוכיח קצת מלשון הרמב"ם (תלמוד תורה פ"ב ה"ז), ובשו"ע (יו"ד סימן רמה ס"כ), דקורין חדר שמלמדין לתינוקות בית הספר ולא בית המדרש.

אמנם בשו"ת מבי"ט (ח"ב סימן קע"א) כתב, שתלמוד תורה יש בו קדושת בית המדרש, שחמור יותר מקדושת בית הכנסת, כי הבל פי תורת הקטנים עדיף שאין בו חטא, וגם לומדים שם הלכה, ויש בו קדושת תורה שבכתב ותורה שבעל פה.

גם בשו"ת מהר"ש ענגיל (ח"ז סימן לא) כתב דבית המיוחד לתלמוד תורה דרבים בודאי יש בו קדושה אף אם אין מתפללין שמה בציבור, ובפרט תלמוד תורה דתינוקות, שהוא הבל שאין בו חטא, ואף שאינם מחויבים במצוות אלא משום חינוך, מכל מקום על לימודם בעולם העולם קיים כמפורש במדרש (בר"ר פרשה סה כ) בזמן שקולן של תנוקות בתלמוד תורה אין ידי עשו שולטות, על כל פנים יש בו קדושה חמורה.

ובספר חסד לאלפים (סימן קנא אות ד) כתב, הבתים שלומדים בהם התנוקות יש להן קדושה אפשר יותר מקדושת בית המדרש, שהרי אמרו שהעולם עומד על הבל תשב"ר, שאינו דומה הבל שאין בו חטא להבל שיש בו חטא, ובודאי שיש שם השראת שכינה, וצריך לנהוג בהם כבוד.

הרי שהדבר ברור שדעת רוב הפוסקים שחדר שמיוחד ללימוד תשב"ר יש בו קדושה, וחדר שיעורים שמלמדים שם בחורים, לכו"ע יש בו קדושה. וגם חדר שאדם מיוחד בביתו ללימוד, ולא לעשות בו שאר דברים, יש בו גם קדושה.

ומעתה יש לדון בחדר המיוחד ללימוד נשים, אם יש בו קדושה, ואולי זה תלוי במחלוקת השו"ע והגר"א, שכתב בשו"ע (או"ח סימן מז סי"ד) נשים מברכות ברכת התורה. וכתב בביאור הלכה (ד"ה נשים) שמבואר בב"י בשם האגור הטעם שמברכות, דהא חייבות ללמוד הדינים שלהם, ועוד דחייבת לומר פרשת הקרבנות כמו שחייבת בתפלה א"כ קאי הברכה על זה. אמנם דעת הגר"א שגם כשלומדות אינם מקיימים מצוות תלמוד תורה, ומברכות כמו כל מצות עשה שהזמן גרמא שיכולות לברך עליהם.

ואולי גם בענינו תלוי בזה, שלדעת הב"י שחייבות בלימוד תורה, אם כן מקום שמיוחד להם ללימוד, יש בו קדושה, אולם לדעת הגר"א שאינם מקיימות מצוה בלימודם, אולי אין בו קדושה, אך יתכן שגם לשיטת הגר"א יש בו קדושה, כי על כל פנים כשלומדות יש להם שכר כאילו מצווה ועושה.

ויעויין בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ק ח"ב סימן כב) שהאריך אם מותר לבנות עזרת נשים כשצריך לבנות עמודים בתוך בית המדרש וזה מקטין קצת את בית המדרש, ובתוך דבריו כתב, דבית הכנסת של נשים מיקרי ג"כ קדושה דבאמת נשים חייבות בתפילה, ואף דאסור לעשות מבית המדרש בית הכנסת משום דבית הכנסת אין לומדים שם, ואם כן עכ"פ הנשים אין לומדות שם וא"כ גרע, יעו"ש שהתיר.

על כל פנים שמענו מדבריו שלעזרת נשים יש קדושת בית הכנסת כיון שמתפללות שם ואינן לומדות שם, ומשמע שאם היו גם לומדות שם, היה לו קדושת בית המדרש, ואולי גם בענינו מקום שמיוחד ללימוד נשים, ואין לומדות שם ברכים אלא ביחידות, יש בו קצת קדושה, כמו מקום שיחיד הזמינו רק ללימוד.

(ד)

תשובה ממוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בענין הסתכלות לאחריו קודם שסיים הש"ץ תפילתו

[הארכנו בנידון זה בפנים הספר, בתשובה יב]

בס"ד, יום ג' לפרשת חוקת תשפ"א

לכבוד מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א,

השלום והברכה וישע רב,

ברצוני להציע ולשאול נא קמיה מוח"ז שליט"א כמה שאלות בדין שפרטיו ודקדוקיו אינם ידועים דיו,

ונתעוררתי בזה לכמה הערות, ואשמח מאד אם יוכל להעיר עיניי בדין עמום זה:

הנה הרמ"א (סי' קכג ס"ב) כתב **"יחיד שמתפלל וסיים תפלתו קודם לש"צ, אסור להחזיר פניו לצבור עד שיסיים ש"צ תפלתו (ב"י בשם שבולי הלפט)", ע"כ.**

ובמשנ"ב שם (סקי"ב) הביא שני טעמים, וז"ל: 'אסור להחזיר. היינו אף על פי שעדיין עומד במקום שכלו פסיעותיו, לא יחזיר פניו לצבור, דהיינו לצד מערב, כל זמן שלא סיים הש"ץ, כי יגרום בזה ביטול כוונה להמתפללים, וגם שיחשדוהו שדילג. ולענין אם רוצה לחזור למקומו כבר מבואר דצריך לכתחילה להמתין עד שיגיע ש"ץ לקדושה או עכ"פ עד שיתחיל הש"ץ', ע"כ.

ובשער הציון (סקי"א) כ' דהטעם הראשון דביטול כוונה הוא מהט"ז, והטעם השני שיחשדוהו שדילג הוא ממג"א בשם הלבוש, וציין עוד למחצית השקל.

ובלבוש (סי' קכג ס"ו) הביא דין זה, וז"ל: 'בני אדם המסיימים תפלתם קודם שמסיימים הציבור, לא יחזרו פניהם לציבור עד שיסיים הש"ץ תפלתו, שנראה שדילג ויחשדוהו שלא התפלל כל תפלת הציבור כיון שסיים קודם להם, ועוד שהופך פניו מן השכינה שהצבור עומד לפניו יתברך', עכ"ד. הרי שמלבד הטעם דיחשדוהו שדילג, גם הוסיף 'שהופך פניו מן השכינה שהציבור עומד לפניו יתברך', ונראה דאין כוונתו לטעם הט"ז שמפריע להם מהכוונה, אלא שאין זה כבוד להפוך פניו לשכינה, והוא טעם נוסף, ודו"ק.

ונתעוררתי לכמה שאלות בדין זה:

א[והנה בעצם הטעם שיחשדו שדילג, צ"ע דלא מצינו איסור לפסוע ג' פסיעות קודם שפוסע הש"ץ (אם אין אחוריו אף א' שמתפלל), ורק להסתכל לאחור, א"כ למה לפסוע מותר.

ושו"מ שעמד בזה במחצית השקל (שם) וביאר בזה"ל: 'שלא יחשדוהו שדילג. וצ"ל אם אינו מחזיר פניו אף על גב שרואים שפסע קודם שסיימו הצבור תפלתן - אפילו הכי לא יחשדוהו שדילג, וידינוהו לכך זכות שביקש לצאת ממנו רוח דמבואר לעיל סימן ק"ג סעיף ב' דהולך לאחוריו ד'

אמות כו', ע"ש. אף על גב שלא הרחיק כשיעור ד' אמות, ידינוהו שלא היה מקום כל כך להרחיק או סבה אחר. גם במה שראו שלא חזר שוב למקומו הראשון לסיים התפלה יתלוהו בסבה אחרת. אבל כשמחזיר פניו אין לתלות בשום דבר אלא שכבר סיים, וע"י זה יחשדוהו שדילג', עכ"ד.

וזה דחוק כיון דכבר כתב שם הרמ"א דכ"ז שמתפלל בביתו (שצריך להרחיק ד"א ממקום הפחה), אבל המתפלל בצבור דהו"ל ביוש גדול א"צ להרחיק כלל לאחוריו, אלא רק ימתין עד שיכלה הריח. וצ"ע.

ב] ובכלל צ"ע, דלא מצינו שום איסור להראות שסיים תפילתו, ולפי כל הנ"ל היה צ"ל שמי שסיים תפילתו במהירות – לא יראה שסיים תפילתו (כגון שמעיין באיזה דבר מה וכיו"ב), דעי"ז יחשדו בו שדילג. וזה לא שמענו מעולם. וצ"ע.

ג] ועוד נתעוררתי, דלהטעם דיחשדוהו שדילג, יש לדון דכ"ז בזמן שהש"ץ היה קבוע והיה בכך חשד שאם סיים לפניו יחשדוהו שדילג, אבל בזמנו שאין הש"ץ קבוע מה טעם יש לקבוע על פיו. ובפרט כשיש רב או ראש ישיבה שממתינים לו. מה דעת רבינו שליט"א בזה.

ד] עוד נתעוררתי שמצאתי בלבושי שרד שנראה דלומד שהכוונה ברמ"א 'עד שיסיים' היינו עד שיתחיל הש"ץ חזרת הש"ץ. וזה חידוש, דזהו דלא כפשטות משמעות הרמ"א, דמשמע שיסיים תפילת לחש שלו, ואולי היינו הך דכשמסיים לחש מתחיל חזרת הש"ץ. ולפי דבריו אולי בזמנו הדין הזה ינהג באופן שהש"ץ מתחיל חזה"ש, וצ"ע.

אשמח מאד לתשובת מוח"ז שליט"א בכל הערות אלו

ואסיים במה שהובא בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל (הליכות שלמה תפלה, פ"ח, ארחות הלכה הע' 143, עמ' קטו): 'אמר עוד, שמעולם הוא תמה מדוע אין נזהרים כשפוסעים בסיום תפלת שמו"ע שלא לחזור למקום עד שיגיע הש"ץ לקדושה כמבואר בשו"ע (סי' קכג ס"ב), וכן בהמבואר (שם בהג"ה) שמי שסיים תפלתו אסור להפנות ראשו לצדדין עד שיסיים הש"ץ, שענינו רואות שגם בקרב ת"ח יש שאינם זיהרים בכך, ואינו יודע כלל מה ראו להקל כ"כ בדינים אלו', ע"כ.

בתודה וברכה עצומה למוח"ז שליט"א על הקדשת זמנו היקר

נכדו תלמידו אוהבו בלב ונפש

חיים מלין

ישיבת בית מדרש עליון

תשובת מוח"ז שליט"א:

בס"ד, ד' בלק תשפ"א

לכבוד מחמד נפשנו החתן היקר לנו מאד חיים מלין שליט"א

שלו' וישע רב

מכתבך המלא בשמים של תורה הגיעני, והא רעוא דתתעביד לאילנא רברבא,

ונבא להשיב על השאלה:

מספרים על האדמו"ר מבעלזא, שהיה מסיים את תפלת השמו"ע בזריזות, וביאר את טעמו על פי משל: כאשר עגלה נוסעת בדרך ולאט מנסים השקצים לטפס עליה, אבל כשנוסעת מהר אין השקצים מצליחים לעלות עליה, והנמשל הוא כאשר מתפללים בזריזות לא מתערבבים בה מחשבות זרות והתפלה יוצאת זכה וברה.

ולכן עצם הדבר שהוא סיים את התפלה בזריזות אין סיבה לחשוד בו שדילג כי אולי נהג כאדמו"ר מבעלזא, אבל כשהוא מפנה ראשו, ניכר עליו שהתפלה לא חשובה בעיניו, ולכן יש מקום לחשוד בו שדילג, וגם יש לתרץ את שאלה השניה כי המעיין בספר לא נראה כמזלזל בתפלה משא"כ המסובב ראשו מראה שהתפלה לא מעסיקה אותו כל כך.

התשובה לשאלה ג' וד' היא: הלבוש כתב שהמסתכל מסביבו הופך פניו מן השכינה שהצבור עומד לפניו לכן כשאין רב או ראש ישיבה הש"ץ הוא זה שקובע את הקצב של התפילה, וכל עוד שהש"ץ לא סיים נחשב שהציבור עדיין עומד לפני השכינה ולכן המחזיר פניו נראה כמזלזל בתפלה וגם יחשדוהו שדילג ולכן הכל תלוי בש"ץ.

ואם יש שם רב או ראש ישיבה והש"ץ ממתין לו - על פי הקצב של הרב או ראש ישיבה.

בדבר הערתו של מרן הגרש"ז אוירבאך זצ"ל אולי אפשר ללמד זכות על אנשי זמננו שמסתכלים אחוריהם כדי לראות אם יש עשרה שסיימו את התפלה ולא יהי' טרחא דצבורא אחרי שהש"ץ סיים תפלתו כי יוכלו לרמוז לו שיש עשרה ואפשר להתחיל חזרת הש"ץ, והרי מצינו שהכהן גדול היה קורא פרשת עשור של פרשת הפקודים בעל פה כדי למנוע טרחא דצבורא כמבואר במסכת יומא דף ע.

ונברך יקירנו שתהי' לשם ולתפארת בישראל

באהבה רבה

יצחק זילברשטיין

(ה)

תשובה מהגאון רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א

בענין 'עני המהפך בחררה' בקביעת חברותא

[הארכנו בנידון זה בפנים הספר, בתשובה לז]

שני בחורים שסיכמו ללמוד בחברותא

אם מותר לאחר לשכנע אחד מהם שילמד עמו ולא עם החבר

בס"ד

ו' תמוז תשפ"א

לכבוד החתן המופלג והמפואר בתורה ובכל מדה נכונה

הרב חיים מלין שליט"א

מח"ס מנוחת חיים על התורה

אחד"ש בידידות רב, הגיעני לנכון מכתב תורתך ובו השאלה שמצוי בשיבות, בבחור שסיכם עם חברו שילמד עם חברותא, ואח"כ בא בחור אחר ומשכנע שילמד איתו ולא עם החבר, האם זה בגדר "עני המהפך בחררה ובה אחר ונטלו הימנו" ואותו בחור יקרא רשע, דאולי בדבר רוחני לא שייך ענין זה, וכן אולי הדבר תלוי אם שני הבחורים כבר סיכמו וקבעו סופית, ובין אם השניים הראשונים רק החלו לדבר ביניהם ועדיין לא סיכמו סופית הענין עכ"ד.

הנה נראה ודאי דאין לחלק בין דבר גשמי לרוחני, וגם בדבר רוחני שייך הדין של בא אחר ונטלו מקרי רשע, מיהו למעשה בנדו"ד אין בו איסור מעיקר הדין, וטעמא דמלתא דכתבו התוס' (קידושין נ"ט ע"א סוד"ה עני) דאם שכר בעה"ב מלמד אחד, יכול בעה"ב אחר לשכור אותו מלמד לעצמו, ואינו יכול לומר לו הבעה"ב לך ושכור מלמד אחר, דנימא ליה אין רצוני אלא לזה, שהרי כמדומה לי "שזה ילמוד בני יפה ממלמד אחר" עכ"ל.

והשו"ע (חומ"ס ר"ז ס"ד) העתיקם להלכה, וכתב הסמ"ע (ס"ק ח') דאינו דומה לשכירות דלעיל, דבשכירות בתים או כלים כולם שווין הן, משא"כ בהסברת הלימוד ועיונו אין המלמדים שווין, והו"ל כדבר שאינו מצוי הנ"ל עכ"ל, וכונתו למה שכתב השו"ע (שם סעי' א') דבהפקר או מתנה אינו נקרא רשע, כיון שאינו דבר המצוי לו במקום אחר ע"ש.

ולפ"ז נראה פשוט דה"ה בנדו"ד לענין חברותא הדבר כן, דאין הבדל בין מלמד דרדקי לבין חברותא, שהוא יוכל עי"ז לעלות במעלות התורה, ואדרבה נראה דהכא קיל טפי, דעליית עצמו חשוב מעליית בנו, וכדאיתא בקידושין (כ"ט ע"א) ובשו"ע יו"ד (רמ"ה ס"ב), היה

הוא צריך ללמוד ויש לו בן ללמוד, ואין ידו משגת להספיק לשניהם, אם שניהם שוים, הוא קודם לבנו ע"כ, אלמא דיש לאב דין קדימה לפני בנו, דת"ת דיליה חשוב יותר משל בנו, וא"כ אם עבור ת"ת דבנו ליכא דין עני המהפך, ק"ו עבור ת"ת דיליה דלית בו איסורא.

ומצינו עוד בשע"ת (סי' תרנ"ח ס"ק ד') דאחד רצה לקנות לולב (שלא היה מצוי כ"כ באותו מקום) עבור הגאון ר' דוד כהן ז"ל, והלך מישוהו וקנאו לעצמו ביותר דמים, ואמרו לו שלא היה לו לעשות כן מפני כבוד התורה, והשיב ע"ז הקונה דהרב החסיד ר' דוד גדול כבודו, אך במצות ד' אין חולקין כבוד לרב, דיותר קרוב אדם אצל עצמו לעשות מצוה שצוה הקב"ה מכל אדם, ושיבחוהו על התשובה הזאת עכ"ד, אולם משם אין לנו ראייה שיהא מותר לעשות איסורא אפילו דרבנן אבל מהתוס' הנ"ל יש לנו ראייה ברורה.

דין עני המהפך בשאר ענייני מצוה ועניינים רוחניים

ומאידך מדברי התוס' הנ"ל מוכח דבשאר ענין רוחני ודאי יש בו איסורא, דמדחזינן דרק בת"ת יש להתיר מכח הסברא שכתבו התוס' שזה המלמד ילמד יפה ממלמד אחר, וכן ממש"כ הסמ"ע דהו"ל כדבר שאינו מצוי כנ"ל, ומשמע דהיכא דלא שייך טעם הנ"ל, אלא יכול למצוא הדבר במקום אחר, הגם שזה ענין רוחני, מ"מ יש בו משום עני המהפך וכגון אם רוצה לקנות חפצא דמצוה או ספר מסוים שיכול הוא להשיגו במקום אחר, אסור ליטלו מחבירו כשהוא בגדר "מהפך בחררה", וכ"כ בשו"ת מהרש"ל סי' ל"ו דגם במקום מצוה איכא דין עני המהפך, וע"ע מנחת פתים סי' רל"ז.

ומה שכתבת עוד דאולי הדבר תלוי אם שני הבחורים כבר סיכמו וקבעו סופית, ובין אם השניים הראשונים רק החלו לדבר ועדיין לא סיכמו סופית עכ"ד, הנה באמת אשכחן דכתב הרמ"א (רל"ז ס"א) וז"ל, וכל זה מיירי אלא כשכבר פסקו הדמים ביניהם ואין מחוסרים אלא הקנין, אבל אם מחוסרים עדיין הפסיקה שהמוכר רוצה בכך, והקונה רוצה יותר בזול מותר לאחר לקנותו עכ"ל.

ומפורש דהיכא דעדיין לא סיכמו והסכימו ביניהם על הדבר, ליכא בו משום עני המהפך, ונ"מ כאמור לענין קניית ספר למשל שניתן להשיגו במקום אחר, דאף שיש בו דין עני המהפך כנ"ל, מ"מ כל זמן שלא השתוו על סכום המחיר ליכא משום עני המהפך, אבל למעשה אין הדבר מוסכם, דע"ש בפרישה (סוסי' רל"ז) דכתב על דברי הרמ"א וז"ל, ועתה נוהגין לפסוק אכיצא בזה שהוא השגת גבול, ולכאורה נראה לחלק, דכשבא אחד לקנות דבר מהשני ומחולקים בפסוק דמים, זה אומר קחהו בששה וזה אומר תנהו בארבע, ומתעסקים בפסוק זה להוסיף וזה לגרוע, ולולי שבא השלישי היו משוים נפשם, זה מקרי ג"כ השגת גבול, והא דאמרו שאינו נקרא השגת גבול עד שיהיו מושווים בפסוק, היינו כשהלוקח הלך מהמוכר ואמר לו לא אתן יותר מזה עכ"ל. וכע"ז כתב המהרש"ם בס' משפט שלום בשם שו"ת מים רבים, ולכתחילה נראה ודאי דראוי לחוש לדבריהם, אולם לענין חברותא כבר נתבאר דמצד הדין אין

בו איסור וכנ"ל.

והנה מדברי התוס' קידושין הנ"ל שכתבו בלשונם דנימא ליה אין רצוני אלא לזה שהרי "כמדומה לי שזה ילמוד בני יפה ממלמד אחר" עכ"ל, ומשמע מדבריהם דאפילו אין הדבר ודאי נמי מותר הדבר, ע' מנחת פתים (שם רל"ז) מה שחזוק הדברים, וא"כ נפקא בנדר"ד דגם היכא שאינו ברור וודאי שהבחור שרוצה לשכנעו הוא יהיה יותר טוב מסתם בחור שנמצא בישיבה, נמי שריא הדבר, כיון שבעיניו נראה הדבר כן, (וע"ע גר"א רל"ז, י"ב ודו"ק).

ולמסקנת הדבר שני בחורים שכבר סיכמו ביניהם להיות חברותא, מותר מעיקר הדין לבחור שלישי לבוא ולשכנע אחד מהם עבור עצמו, ואין בו משום עני המהפך בחררה, מיהו הגם דמעיקר הדין מותר, אבל אם הדבר יגרום לו צער גדול ראוי לשקול הדבר וכדאי להתייעץ עם ראש הישיבה או המשגיח.

דברי ידידו דו"ש

ומברכו בהצלחה ושתזכה להקים בית נאמן בישראל

ולהמשיך לעלות במעלות התורה כשאיפתך הגדולה

יעקב מאיר שטרן

(ה)

שו"ת ממו"ר הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א

ר"מ בישיבת 'בית מדרש עליון', ורב קהילת 'חניכי הישיבות' רוממה ירושלים עיה"ק

א] כתב המשנה ברורה בהלכות שבת (סי' רצ סק"ג) דת"ח שלומד כל השבוע, צריך קצת יותר להתענג בשבת, וכמבואר שם ברמ"א בס"ב. ומבואר דיש עניין לישון קצת בשבת (ולא יותר מדי, שלא יהא ביטול תורה, וכמ"ש שם המשנ"ב). שאלת רבים היא, האם מי שחשקה נפשו בתורה, ואינו עייף כלל וכלל, ג"כ מחוייב לישון מעט כדי לקיים האי דינא, או דלמא שאדם כזה יותר תענוג בשבילו שישב וילמד. ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א השיבני על שאלה זו 'אין כזה אדם'.

ליקירי וחביבי הבה"ח חיים מלין נ"י

לכאורה היה נראה כמו שמתעניין תענית חלום בשבת שעונג הוא לו כ"ש שמי שעונג לו ללמוד שיכול ללמוד בלא שינה וק"ו מאדם שמתענג בתענית אדם מתענג בלא שינה

בכבוד וביקר

נפתלי קופשיץ

ב] ישנו בחור בישיבה שמוסר שיעור בחדר אוכל בישיבה לחברי השולחן בעת האכילה (שלא יהיה זבחי מתים), ופעמים שכבר לבש הכובע וחליפה ונטל מים אחרונים ומתיישב לברך, ונזכר שלא מסר השיעור. האם לאחר שמסר צריך ליטול עוד פעם מים אחרונים. ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א השיבני על שאלה זו 'כן'. וצ"ע האם לכתחילה יאמר השיעור או לא.

תשובה: לכאורה כיון שרגיל ללמוד הלכה בסעודה אפשר דהמים אחרונים לא היה אלא בטעות ושפיר יאמר ההלכה ויטול שנית.

ג] נתעוררנו לפני הפורים בשאלה הנוגעת למעשה, דהנה בהרבה ישיבות רוצים לשמח את העם, ותוך כדי שהכל רוקדים ושמחים, לוקחים שני בחורים, ועושים הצגה כאילו שניהם מריבים זה עם זה, וכאילו אחד מת, והשני עושה כל מיני לחשים ומרימו וכאילו עשה 'תחיית המתים'. ויש ג"כ הרבה שעושים כן בחתונות. ונסתפקנו האם יש בעיה בדבר זה או שליכא למיחש למידי כיון דעושים כן לשמח את העם.

והספק הוא, האם יש בעיה לידמות למת (יש הרבה סיפורים על כאלו שעשו משחק של לוויה ולבסוף מת, ואולי שאני הכא דאי"ז לוויה, והכל יודעים שלשם משחק הוא). ועוד נסתפקנו מהא דתנן בשילהי פאה (פ"ח מ"ט) דאין לאדם לעשות עצמו גדם חגר וכו' ואינו מת עד שנעשה כן. וא"כ אולי גם העושה עצמו מת שייך בזה, והאם ראוי בכלל לעשות כן. ושאלתי כן למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א וכתב לי 'אין ראוי'.

ושאלה כע"ז מצויה גם בילדים שכשאחד מחבריהם נשברה רגלו והולך על שני מקלות עזרה המכונים 'קביים', ולוקחים הילדים הקביים ומשחקים עמם, אם יש לחוש או לא.

תשובה: בענין משחק בקביים לכאורה פשוט שצריך לזהר בזה מאוד וכהמשנה סוף פאה, וכן במשחק תחית המתים צריך לזהר מאוד.

ד] הנה בקידושין (מ, ב) אמרו חז"ל דכל האוכל בשוק דומה לכלב ופסול לעדות וכו', ונסתפקתי ספק גדול, האם האוכל באוטובוס מחוץ לעיר (בהצנע ולא בקול רעש גדול) ג"כ מיקרי האוכל בשוק, והדבר נוגע פעמים רבות שנוסעים נסיעות ארוכות ומאוד רעבים, האם שרי לאכול גם פת באוטובוס. ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א השיבני 'כן'.

תשובה: מסתבר מאוד שמותר לאכול שכל שרגילות לאכול בזה הענין אינו דבר בזיון ומאחר ובנסיעה ארוכה יש צורך לאכול כל שאוכל במקומו אין בזה בזיון.

ה] מו"ר שליט"א הזכיר בשיעור דברי הביאור הלכה (סי' תקפח, ד"ה יצא) דקיום מצוה חשיב כדברי תורה ועל כן אין לתקוע במבואות המטונפות. ומזה נתקשיתי עמש"כ הפתחי תשובה (יו"ד סי' רמד סק"ג) על דברי השו"ע שם דאין לקום לחכם בבית הכסא, וכתב הפת"ש דכל זה

בסתם חכם דיש רק דין כיבוד, אבל ברבו מובהק או באביו שיש גם דין מורא – בזה יקום גם בבית הכסא. ולדברי הביאה"ל צ"ע דאיך מקיים מצוה בבית הכסא, וצ"ע.

תשובה: נראה פשוט דכל מצוות שבין אדם לחבירו לכבדו ולעזור לו חייב גם בבית המרחץ ולכן לכבד רבו מובהק שצריך גם בבית המרחץ בוודאי חייב בו ואם מה שאין לעשות מצוות בבית המרחץ הוא משום מצ"כ שיעשה המצוה בלא כוונה שבזה התוצאה היא המצוה, ואם משום בזיון בוודאי אין בזה בזיון שאין אפשרות לקיים המצוה מחוץ למרחץ.

[ו] הנה שאלתי למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א האם באמירת 'הדרן עלך' בסיום מסכת יש חשש לנדר, שנודר על עצמו לחזור שוב פעם על המסכת, והשיבני 'לא מתכוונים'. מה דעת מו"ר שליט"א בזה.

תשובה: שמעתי בשם מרן הגריג"א שליט"א שהדרן הכוונה ההדר של התורה עלינו והדר שלנו הוא התורה וממילא אינו חשוב נדר.

[ז] נסתפקתי בהא דאמרו חז"ל (קידושין מ, ב) דהאוכל בשוק פסול לעדות, דיל"ע באדם שעמד לאכול בשוק, ואז מיחו בו ואמרו לו דברי חז"ל הללו – ונמנע מלאכול, מי כשר לעדות או לא. דהא סברת הפסול באוכל בשוק הוא משום שלא שומר על כבודו ויעיד עדות שקר, וא"כ הכא נמי חזינן דהוא מצד עצמו היה אוכל, ורק כששמע שעי"ז יפסל לעדות נמנע, וא"כ אולי סו"ס יפסל לעדות, או לא. מה דעת מו"ר שליט"א בזה.

תשובה: מסתברא שאינו פסול לעדות, מחשבה טובה אין הקב"ה מצרפה למעשה.

[ח] נסתפקתי באדם שבירך על מאכל באמצע שוק גדול, ואינו יכול לרוץ לבית לאכול שם, ואוחז באמצע הברכה, איך ינהג. וכעין נידון זה מצינו במי שבירך על מאכל בצום ונזכר שצום היום, מה יעשה, מה דעת מו"ר שליט"א בזה (לגבי צום ולגבי אכילה בשוק).

תשובה: יאכל כדי שלא תהא הפסק בין הברכה לאכילה אבל לא יאכל רק משהו.

[ט] נסתפקתי אם יש בעיה לשתות מים מבקבוק ולא ע"י כוס, אם יש בזה חסרון דרך ארץ (מצד הלכות סעודה), ומצוי בקבוק קטן שמיועד לשתיה ממנו עם פקק מיוחד שנפתח ונסגר בקלות, האם יש ענין להקפיד לא לשתות ממנו אלא מכוס. וכמו"כ מצוי שבחורים בשיבות שותים מהברו עצמו, האם צריך לטרוח אחר כוס או שאין בזה כ"כ גנאי.

תשובה: ראוי לשתות מכוס.

[י] מעשה באחד שראה שתפיליו לא צבועות כדין (באופן הפוסל), והיה באמצע ברכות קריאת שמע, ורצה שיהיו לו תפילין כשרות לק"ש, ונסתפק אם יכול לומר לשם קדושת תפילין או לא, מה יעשה.

תשובה: שמעתי מהגר"נ קרליץ [שליט"א] שמותר לצבוע לשם קדושת תפילין.

[יא] הנה פליגי הרמב"ם והראב"ד (פ"ג מהל' אישות הכ"ג), דדעת הראב"ד שמברכים ברכת הקידושין לאחר מעשה הקידושין דחיישין שמא תחזור בה. וצ"ע, דבשו"ת הרשב"א (סימן יח) כתב דהטעם דאין ברכה על כיבוד אב ואם וצדקה, הוא משום דתלוי בדעת אחרים, ושמא לא יתרוצו לקבל. וא"כ להראב"ד לטעמיה, אז שיתקנו ברכה בכיבוד אב או צדקה לאחר מעשה המצווה, וכמו בברכת קידושין. ושאלתי כן למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א והשיבני 'שמא ימחול'.

תשובה:

כבוד ידידי וחביבי הבה"ח חיים נ"ו, הערותיך מצויינות ומחכימות, המעיין בתשובות הרשב"א יראה שכוונתו אינו משום חשש ברכה לבטלה אלא שכל מצוה שאינו מחוייב אלא אם חבירו רוצה בכך וכל חיובו תלוי בדעת חבירו לא תיקנו לו ברכה וכמו דלא אמרינן בזה עדל"ת כדאמרינן בכתובות ד"מ. וקדושין מצוותו אינו תלוי בדעת חבירו לכן שפיר מברך אלא דלהראב"ד מברך אחר הקדושין.

[יב] הנה שאלתי ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א האם בקניית כרטיס הגרלה על כסף (לוטו) יש משום משחק בקוביא או לא, והשיבני 'אך בגורל תחלק הארץ'. ושוב שאלתי: האם אדם שמזמין כרטיס הגרלה (לוטו) על כסף, יש בזה חיסרון באמונה ובטחון וכדו', ראיתי שמביאים משמיה דמרן שליט"א [וכן בשם מרן הגר"ח שליט"א] דאין ראוי לבן תורה לעשות כן.

והנה ראיתי בשו"ת קובץ תשובות (ח"ד סימן יג) שכתב שם מרן הגר"ח אלישיב זצ"ל דשרי (אפי' שחלק מהכסף מגיע לממשלה ולענייני כפירה), ונראה מדבריו שאין חיסרון של בטחון, האם להלכה למעשה אפשר להזמין. וכתב לי מרן הגר"ח שליט"א 'אין איסור אבל לא ראוי'. וזכורני שמור"ר שליט"א אמר פעם בשם אביו הגדול הגאון הגדול רבי משה קופשיץ זצ"ל דבר בענין זה, אשמח מאד אם יוכל לזכותני בזה.

תשובה: שמעתי ממנו שר' ישראל מסלנט היה קונה כרטיס הגרלה בשביל השתדלות. ועוד אמר אמו"ר זצ"ל שאע"פ שפקו"נ וס"ס דפקו"נ דוחה כה"ת כולה מ"מ אם צריך רופא בשבת ואינו יודע מספר של רופא האם מותר לחייג מספר כדי להגיע לרופא אולי יזדמן מספרו ואפי' בחול בר דעת לא יעשה כן ובלוטו הסיכוי קלוש יותר שיקלע למספר.

שו"ת ממור"ר הגאון רבי יואל מקל"ב שליט"א

ר"מ בשיבת בית מדרש עליון, ורב קהילת 'איילת השחר' פרדס כץ, כ"ב א

(א)

הנה שאלתי מרבינו מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה הלשון: "כתב המשנ"ב בהל' שבת (סימן רצ"ס"ג) דת"ח שלומד כל השבוע צריך קצת יותר להתענג בשבת, וכמבואר שם ברמ"א בסעיף ב'. ומבואר דיש עניין לישון קצת (ולא יותר מדי שלא יהא ביטול תורה, וכמ"ש שם המשנ"ב). שאלתי ושאלת רבים, האם מי שחשקה נפשו בתורה ואינו עייף כלל וכלל, ג"כ מחויב לישון מעט כדי לקיים האי דינא, או דלמא שאדם כזה יותר תענוג בשבילו שישב וילמד, ע"כ. והשיבני מרן שליט"א 'אין כזה אדם'. ואשמח לשמוע ממור"ר שליט"א מה דעתו בביאור תשובת מרן הגר"ח שליט"א.

תשובה: מה שהביא תשובת רבינו הגר"ח ק"ש שליט"א דאין כזה אדם, הרי אמרו ברכות ס"ג ב' הסכת ושמע ישראל כתתו עצמכם על דברי תורה כדאמר ריש לקיש דאר"ל מנין שאין ד"ת מתקיימים אלא במי שממית עצמו עליה שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באהל, ונאמרו תמיד ל"ב א' אמר להן מה יעביד אינשי ויחיה אמרו ליה ימית את עצמו, וברא"ש שם וגם יצטער את בשרו ללמוד תורה ואז יחיה בעוה"ז ובעוה"ב, והוא אחד מקניני התורה (אבות פ"ו מ"ה) לקנותה במיעוט שינה ופשוט דאף הגדול מצטער בה ואדרכה כל הגדול מחבירו וכו', ואמנם כתיב וקווי ד' יחליפו כח, ועי' ברכינו יונה פ"ה מאבות מ"כ כשהם יגעים המקוים לה' יגדל כחם ויחליפו אותו להיות להם כח חדש לעשות מלאכת ה' עוד רב ע"ש.

(ב)

עוד שאלתי מקמיה מרן הגר"ח שליט"א: "האם יש דין קדושה בחדרי שיעורים, וכדין ביהכנ"ס שצריך לשהות שם מעט ולומר פסוקים, דלכא' אין שם ס"ת ולא מתפללים שם, אלא רק יש שם שיעורים כמה פעמים ביום", ע"כ. והשיבני י"ש'. מה דעת מור"ר שליט"א לבאר בזה. תשובה: מה שהביא תשובת רבינו הגר"ח ק"ש שליט"א דיש קדושה בחדרי שיעורים, לכא' הוא פשוט כיון שזה יעודו ולזה עומד, ואף ביהכנ"ס המיוחד לתפילה לחוד אף שאין משתמשים בו כי אם בעת התפלה קדוש הוא.

❦ הערות והוספות ❦

א. הנה הדפסנו כאן בתחילה מכתבים שכתב לי מור"ר שליט"א בביאורים והוספות על תשובות מרן שר התורה שליט"א, ושוב הוספנו בסוף עוד מכתבים ותשובות בכמה עניינים נפלאים בש"ס, לתועלת הרבים, ואמנם בחלק רב מן השאלות והתשובות יש עמי בכתובים עוד אריכות ומתחיל החשבתי להדפיסם בשולי הגליון, אך מחמת קוצר הזמן לא נתאפשר בידי, ואי"ה עוד חזון למועד.

(ג)

עוד שאלתי מקמיה מרן הגר"ח שליט"א: "מה הדין באדם שהתפלל שמו"ע באריכות וסיים כשהציבור התחיל נפילת אפיים, וכעת רוצה לפסוע ג' פסיעות, והזמן דוחק לו כיוון דהציבור עומדים לסיים, אזי יכול לישב על הכסא בעוד שרגליו מונחות במקומם ואינם זזות", ע"כ, והשיבני 'לא'.

והנה בעצם הדין לכאור' יש לבאר דכיון דמבואר במשנ"ב בכמה דוכתי דקודם שעקר רגליו חשיב כעומד לפני המלך (וכמ"ש בסי' קב סק"ג, ובסי' קכב סק"ה, ובסי' צז סק"ג, ובסי' קד סק"ט), ובשמו"ע קי"ל (סי' צח ס"ד) דאסור להתפלל בישיבה, ובאמת במשנ"ב (סי' קלא סק"י) יש משמעות כן, דצייר שם ציור שיעשה נפילת אפיים בעמידה, ומדלא כתב שישב כנ"ל קודם שיפסע, משמע דאסור. אבל מדברי מרן הגר"ח שליט"א בשיח השדה בברכות (י, ב) מבואר להדיא דשרי לפתוח רגליו ולישב קודם שפסע ג' פסיעות, ומוכיח כן מירושלמי בר"ה, וצ"ע.

תשובה: יפלא בעיני ולא כן שמעתי בעצמי, וטעם העמידה אינה מפני שעומד לפני המלך רק כמש"כ השו"ע [צ"ח ס"ד] ומעומד דומיא דעבודה, וכ"כ רבינו מנוח פ"ה מהל' תפלה ה' א' דתפלה כעבודה, מה עבודת הקרבנות מעומד אף תפלה כן, ועי' בביאור הגר"א על השו"ע שם שציין דהמקור לעמידה בעבודה רפ"ב דזבחים ויליף לה שם שנא' לעמוד לשרת, וכל זה שייך בעת התפלה ולא בזמן שממתין מלפסוע, ומה שהביא מהמ"ב סי' קל"א סק"י התם הנידון בשא"א לישב שם, ומפורש כן בשו"ע הגר"ז שם ס"א.

(ד)

הנה שאלתי ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א: "הלומד לרפואת אדם או לע"נ מישהו, האם נגרע משכר לימודו עי"ז (מלבד מה שגורם טובה לכל העולם, כמבואר בקידושין מ' א'), והשיבני 'לא'. מה דעת מו"ר שליט"א לבאר בזה.

תשובה: כמדומה שדעת מו"ר הגר"ח שליט"א שאם היה לומד המס' וכיו"ב בלא"ה אין בו כ"כ תועלת ועילוי נשמה מה שאומר שהוא לע"נ, ודוקא כשמוסיף על תלמודו מה שלא היה לומד בלא כן. והיה מקום לומר דבכה"ג נותן לו זכות בתלמודו ואז צ"ע אם נגרע משכרו.

(ה)

הנה בהיותי בישיבה קטנה, שתלו שני עצי דקל משני צידי השביל בו עברו כל יום בני הישיבה, ונתעוררו מדברי הגמ' בפסחים (קיא, א) דאמר ר"ל ה' דברים העושה אותם דמו בראשו ומתחייב בנפשו, ואחד מהם הוא העובר בין שני דקלים. ורבות דנו בדבר, דבגמ' עצמה

מבואר דהכא במאי עסקינן דלא פסקתינהו רשות הרבים, אבל פסקתינהו רה"ר לית לן בה. וא"כ יש לדון אי מיקרי רה"ר, דמצד א' בכל יום עוברים שם עשרות בחורים, ומאידך גיסא כל הישיבה הינה שטח של רשות היחיד.

ובאמת כששאלנו דב"ז מאת הגרמ"מ קארפ שליט"א אמר דלא מיקרי רה"ר דמיירי בגמ', אך אמר דהאידנא אין מקפידין ע"ז כ"כ דלא שכיחי שדים, ואמר שבפתח בית מרן החזו"א זצ"ל היה שני דקלים ולא חשש לזה. ושאלנו כן ג"כ למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א והשיב 'תקח חבר אתך ותעברו שתיכם', ובפעם אחרת השיב לי שאין להקל בזה בזה"ז, אשמח לשמוע חו"ד של מו"ר שליט"א בכ"ז.

תשובה: בספר הזכרונות סי' ל"ה דין י"ג כתב מו"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה"ל בפתח ביהכ"נ שלו [של החזו"א] היו ב' דקלים והיו עוברים ביניהם, ושאלתי הרי בגמ' אמרו שהוא סכנה והשיב מה שאין העולם מקפידים ע"ז בזה"ז אין לחוש, ואביי כבר גירש את כל השדים (עי' פסחים קי"ג ב' ושם מבואר שאם מפסיק רה"ר אין לחוש) עכ"ל, ובביתי גם יש ב' דקלים ועוברים ביניהם, ולפני איזה זמן ראיתי לאדמו"ר מסטריקוב שליט"א שנכנס ועיקם את הדרך כדי שלא לעבור ביניהם.

(1)

הנה עוד שאלתי ממרן הגר"ח שליט"א: "הנה נהוג בישיבתנו שבחורים שמקדימים לבוא לארוחות, עושים חסד ומורידים מנה גם לבחור שקצת מאחר, מחמת שאם לא- כמעט ולא ישאר לו אוכל, האם נכון הוא המנהג או דהוי תופס לבע"ח במקום שחב לאחרים דלא מהני", ע"כ. והשיבני מרן שליט"א 'חסד', מה דעת מו"ר שליט"א לבאר בזה.

תשובה: לכאור' נראה דמה שהשיב רבינו שליט"א דיש בזה משום חסד הוא בכה"ג שהנהלת הישיבה מכינה מנה לכל אחד, ומה שלא נשאר הוא משום שיש שאוכלים ב' מנות, בכה"ג אין כאן משום תופס לבע"ח במקום שחב לאחרים ויש כאן משום מצות חסד לתפוס עבורו את מנתו, אבל כשאין מכינים עבור כולם יש כאן משום חב לאחרים, ומסתבר דתלי בשעת תפיסה אם עדיין יש לכולם.

(2)

עוד שאלתי ממרן הגר"ח שליט"א: "ישנו בחור בישיבה שמוסר שיעור בחדר אוכל בישיבה לחברי השולחן בעת האכילה (שלא יהא זבחי מתים), ופעמים לובש הכובע וחליפה ונוטל מים אחרונים ומתיישב לברך ונזכר שלא מסר את השיעור, האם אחרי שמסר צריך ליטול עוד פעם מים אחרונים", ע"כ. והשיבני מרן שליט"א 'כן', וצ"ע האם גם לכתחילה ראוי להפסיק ולומר השיעור.

תשובה: מה שהשיב רבינו שליט"א כ"כ במ"ב סי' קע"ט סק"א דאם צריך להפסיק בדבר נחוץ או בדיעבד אם הפסיק יטול ידיו שנית כדי להיות תיכף לנטילת מים אחרונים ברכה.

(ח)

במה שציין מו"ר שליט"א לדברי המ"ב בסי' קע"ט דמי ששח לאחר שנטל המים אחרונים צריך ליטול ידיו שוב, יש לעיין מאחר ובשעה"צ שם (סק"ז) מבואר לא כן, דכתב שם דמאחר שנטילת מים אחרונים היא משום מלח סדומית, וכיון שנטל – מאי מהני שיטול שוב, וכבר העירו בספרים בסתירה זו בין דברי המ"ב לשעה"צ. ועכ"פ ע"ז השיבני מרן שליט"א דלהלכה למעשה יש ליטול ידיו שוב (ועוד ילה"ס האם לפי"ד המ"ב דאם הפסיק לדבר נחוץ, האם עפ"י"ז יהא מותר לכתחילה לומר את השיעור בסעודה או לא, דיכול לאומרה אחר ברכה"מ"ז).

תשובה: מסתמא חשיב דבר נחוץ לומר השיעור בתוך הסעודה וכדאיתא באבות פ"ג מ"ד ואפילו אם קיימו זה ואמרו על השולחן ד"ת אחרים מ"מ יש ענין לא לבטל מה שנהגו לומר השיעור בתוך הסעודה.

(ט)

הנה שאלתי ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה"ל: "מבואר ברמב"ם (פ"ט מהל' תפילה ה"ח) דבאשרי של מנחה יש לישב, וכמ"ש שם וז"ל אשרי יושבי וכו' קורא הוא והעם מיושב עכ"ל. וצ"ב מאיזה טעם יש לישב כשאומרים כן", ע"כ. והשיבני מרן שליט"א 'שיהא קבע'. מה דעת מו"ר שליט"א לבאר בזה.

תשובה: בספר המפתח על הרמב"ם שם מובא מהליכות הגר"ח עמ' י"ח שהוא מדין חובת הכנה לתפילה.

(י)

שאלתי ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה"ל: "אחד שבכל יום כשהציבור מגיע לקדושה, אוחז הוא עדיין באמצע שמו"ע, ולא מצליח לשמוע את הש"ץ כשאומר קדוש וכו'. האם צריך - והאם מועיל לבקש מאחד לידו שיוציאנו", ע"כ, והשיבני מרן שליט"א 'ישתוק ויכוין במחשבה להקדושה'. וצ"ב האם מרן שליט"א פירש כוונת השאלה שהנידון אם יסמן לו כעת באמצע שמו"ע, ואני נתכוונתי לשאול האם צריך לבקש קודם התפילה בכלל או לא.

תשובה: בא לידי מכתב תשובה ממו"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א ותו"ד השואל דהנה הנמצא באמצע שמו"ע ושומע קדושה וכדו' הדין דישתוק ויכוין לש"ץ,

ושמעתי פעם מהרב דלאו דוקא מהש"ץ דה"ה מכל אחד, האם צריך שאותו אחד ששומע ממנו יכוין להוציאו ידי חובתו, תשו' לכאו' צריך לכוין עכ"ד, ומשום כן נראה שיבקש מחברו העומד סמוך לו קודם התפילה, שבכל פעם שיראה שעומד באמצע שמו"ע ולא יכול לענות שיכוין להוציאו.

(יא)

הנה שאלתי ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א האם כשמכניס כיפתו בכובעו ולובשו, נחשב לובש ב' מלבושים דקשה לשכחה, והשיבני 'לא'. ובאמת ראיתי אח"כ בכף החיים (סי' ב' סק"ו) שכתב דיש לזהר בזה משום קשה לשכחה, וצ"ב מה סברת מרן שליט"א.

תשובה: אולי משום שהכיפה נטפלת לכובע ונחשב כמלבוש אחד, וכע"ז יעויין בס' הזכרון אות ל"ג בשם ס' מאסף לכל המחנות שדן אם מנעלים וקאלשי"ן (ערדליים, כיסוי מפלסטיק על הנעליים מפני הגשמים) נחשב ב' מלבושים, ולא עיינתי בפנים ולכאו' הספק כי הערדליים טפילות לנעליים וחשיב כמלבוש אחד. ויתכן עוד דכובע וכיפה שרק מניחן על ראשו לא חשיב לבישה ולא אמרו אלא בלובש שני מלבושים כאחד. ונ"מ לב' כיפות דלטעם ראשון יש בו משום קשה לשכחה.

(יב)

הנה שאלתי ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה"ל: "אמרו חז"ל (קידושין מ, ב) דכל האוכל בשוק דומה לכלב ופסול לעדות וכו', ונסתפקתי ספק גדול, האם האוכל באוטובוס מחוץ לעיר (בהצנע ולא בקול רעש גדול) ג"כ מיקרי האוכל בשוק, והדבר נוגע פעמים רבות שנוסעים נסיעות ארוכות ומאוד רעבים, האם שרי לאכול גם פת באוטובוס", ע"כ. והשיבני מרן שליט"א 'כן'. מה דעת מו"ר שליט"א לבאר בזה.

תשובה: לכאו' פשוט דמותר דלא אמרו אלא האוכל בשוק ולא האוכל במקום שיש בו רבים, ואוטובוס כבית דמי, וכשיש בו ד' על ד' יתכן שחייב במזוזה.

(יג)

בענין אכילה באוטובוס, ובמה שביאר מו"ר שליט"א, נתעוררתי לפי"ז למה בס' דרך שיחה (ח"א עמ' תקכז) אמר מרן שליט"א דקשה להקל בזה (באברכים הנוסעים בטנדר לכולל). וגם אשמח אם יוכל מו"ר שליט"א להביא מה הדין באמת לגבי חיוב מזוזה באוטובוס.

תשובה: בדבר אכילה באוטובוס, מסתבר דהכל לפי הענין, וכשאוכל בנסיעה עירונית [דהיינו באוטובוסים המסיעים בתוך העיר] מאחר שהיא נסיעה קצרה ואין

רגילות לאכול שם י"ל דקשה להקל בזה, אבל כשאוכל בנסיעה בין עירונית יש להקל. [ושוב הוסיף לי מו"ר שליט"א בפעם אחרת: "בדבר אכילה באוטובוס, עי' מ"ב סי' קצ"ג סקכ"ו וז"ל וביושבין בעגלה ואוכלין ביחד כשהם נוסעים, עי' בסי' קס"ז מה שכתבתי בשם המ"א שמסתפק בזה, ובחיי אדם הכריע דבזה וכן בכל מקום שיש ספק בשלשה יזמנו, אבל בעשרה יש לחוש להזכרת השם לבטלה וכו', ולפו"ר מבואר דשרי לאכול בעגלה שנוסעים בה אפילו עשרה. אכן יש לדחות דשוק לא חשיב אלא בקיבוץ בנ"א דלא שייכי אהדדי, אבל היכא דשייכי אהדדי כמשפחה שנוסעת ביחד, וביותר בגוונא שכולם אוכלים ביחד כו"ע מודו דשרי וק"ל", עכ"ד].

בדבר חיוב מזווה באוטובוס, יש לדמותו לבית שבספינה שנסתפקו האחרונים אם מאחר שהוא נד והולך ממקום למקום אינו בית קבוע ופטור ממזווה או דאינו פטור כי אם משום שאין דרים שם דירת קבע שאינו עשוי אלא לעבור על ידו ממקום למקום אבל רב החובל והעובדים הקבועים שם חייבים במזווה. ולזה בנד"ד הנהג שהוא קבוע באוטובוס [באוטובוס פרטי] אפשר דחייב במזווה. ועי' בזה במזוזות ביתך סי' רפ"ו שעה"צ סקצ"ח. ומ"מ דוקא כשיש בו דע"ד דכשאיין בו אף אם בו כדי לרבע העיקר לדינא [כן דעת החזו"א] דפטור ממזווה, וביותר יש לדון כן כאן שאינו אלא ספק חיוב. וכשיש בו ספסלים קבועים אפשר שממעטים וצריך שיהא דע"ד חוץ ממקום הספסלים. וכשהספסלים מתקפלים אין מקום פתיחת הספסל ממעט, ויתכן מציאות זו במשאית שיש בה דע"ד ומשמשת לאוצר ונכנסים לתוכה בפתח הראוי למזווה.

(יד)

עוד שאלתי ממרן הגר"ח שליט"א: "בההיא דאוכל בשוק דומה לכלב. שמעתי להקל אם יושב במקומו ולא הולך ואוכל, האם אפשר לסמוך ע"ז בשעת הדחק, כגון שרעב והולך לפינה בצד ואוכל", ע"כ. והשיבני מרן שליט"א 'אין חילוק'. מה דעת מו"ר שליט"א לבאר בזה. תשובה: לא אמרו המהלך בשוק ואוכל, אלא כל האוכל בשוק סתמא.

(טו)

הנה נתעוררתי במה שסיפר מרן הגר"ח שליט"א (הו"ד בס' מעשה איש, ח"ב עמ' צט, וח"ה עמ' יד, ובס' נזר החיים עמ' קעט אות נ) שכשהיה ילד אכל פ"א סוכריה ויצא עם החזו"א מן הבית לחוץ, והעיר לו החזו"א דצריך לברך שוב, ע"כ. וצ"ע מה אם האוכל בשוק, ואיך לא חשש לאכול ממתק בשוק.

תשובה: כיון שאינו ניכר שרי, אבל אם היה ניכר היה אסור אף שאינו פת, ובכתבי רבינו שליט"א כ' הקפיד [החזו"א] על נער שאכל בשוק אפילו לא היה פת (עי' קידושין מ' ב' תוסד"ה וי"א) עכ"ל.

(טז)

הנה מצאתי דבר חידוש בס' מעשה איש (ח"ה עמ' לב) שסיפר מרן הגר"ח שליט"א שפ"א הלך עם החזו"א לים, ורצה לקנות תירס בדרך, וא"ל החזו"א דהאוכל בשוק דומה לכלב. וצ"ב וכי ים מיקרי שוק, הלא לא אמרו האוכל ברבים דאטו בית הארחה שאוכלים שם אלף איש יקרא שוק, ולמה בים נקרא אכילה בשוק, ולא חזינן דקפדי בזה. ושוב מצאתי (ונדפס בספרי 'ארחות אכילה' – 'שלמי חיים' בענין אכילה בשוק) נדפס על מרן הרב שך זצ"ל שלא היה ניחא ליה שבני תורה אוכלים בים, אשמח לשמוע חו"ד דמו"ר שליט"א בנידון זה.

תשובה: י"ל דבני תורה בפני ע"ה צריכים ליזהר מטעם אחר, וכמאמרם ז"ל למה ת"ח דומה לפני ע"ה לקיתון של זהב דבר עמו דומה לקיתון של כסף נהנה ממנו דומה לכלי חרס הנשבר שאין לו תקנה, וכשאוכל בפניו פוחתת מעלת החכם אצל ע"ה שהשגתו בחכם שהוא מלאך וכיון שרואה שאוכל כשאר בנ"א דומה לו ככלי כסף [ואפשר דכשנמצאים בחברת ת"ח שמבינים מעלת החכם בתורתו יש מקום להקל וצ"ע].

(יז)

הנה דבר פלא ראיתי בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ד סי' רמט, ד"ה וצריך לומר) בענין אכילה בשוק, דהנה מסברא דין אכילה בשוק הוא מדיני הלכות דרך ארץ. אך באג"מ שם נראה דיש בזה דין נוסף, דשם הביא ההיא דב"ק דף צ"א באיסור לחבול בעצמו וע"ז כתב דאף שמבואר שם דרשאי אדם לבייש את עצמו, מ"מ ביוש גדול – וכגון הא דאמרו האוכל בשוק דומה לכלב – לא התירו (ולכן אין לאדם לצות שלא יקברוהו גם לכמה שעות, ודן שם בד' התוס' בסנהדרין מו, ב). ונראה דהבין דיש איסור לבייש את עצמו (ואפי' שהוא עצמו מעוניין בזה), וכ"ז צריך בירור, ואשמח לשמוע בזה דעת מו"ר שליט"א.

תשובה: כפי הנראה ס"ל להאג"מ דאם משום שאכילתו מגלה על מהותו לא היו אומרים כן אלא על הרגיל לאכול בשוק ולא כשאירע כן בפעם א', ומדאמרו האוכל וכו' דומה וכו' משמע דמה שמדמה עצמו באכילתו לכלב לחודיה הוא סיבה לאסור הדבר.

(יח)

הנה שאלתי ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה"ל: "מפורסמת הקושיא, היכי תשכח דינא דהוריות י"ג א' דממזר ת"ח קודם לכה"ג ע"ה, מאחר שהכה"ג אינו יוצא מירושלים (כמבואר ברמב"ם פ"ה מכהמ"ק ה"ז) וממזר אין נכנס לירושלים (כמבואר באדר"נ פ"ב ה"ח). והנה ראיתי שמרן שליט"א תירץ לשואל (אגרות וכתבים, אגרת כו) דעראי שרי לממזר ליכנס לירושלים (ורק לדור בה בקביעות אסור). וקצת צ"ע מלשון האדר"נ "לפי שאין ממזר נכנס לירושלים כל

עיקר, דיש בזה הדגש "כל עיקר", ולכאור' משמע דגם עראי אסור, ע"כ. והשיבני מרן שליט"א 'שלא לצורך'. אשמח לדעת מה חו"ד דמו"ר שליט"א לבאר תשובת מרן שליט"א בזה.

תשובה: הכוונה דשלא לצורך אינו נכנס כל עיקר.

(יט)

עוד שאלתי ממרן הגר"ח שליט"א: "הנה מהאדר"נ הקשו על דברי הרמב"ם בפיהמ"ש רפ"ד דקידושין דכ' שהעלה עזרא את העשרה יוחסין לירושלים, ששם היו ב"ד הגדול שומרים שלא יתערבו זה בזה. וקשה דהא ביניהם היו ממזרים דאסורים ליכנס לירושלים. ואולי י"ל דכיון שהיה בדבר תועלת גדולה שלא יתערבו עמם, ו"עת לעשות לה' הפרו תורתך", ושפיר התיר עזרא הנביא בהוראת שעה למיעבד הכי. מה דעת מרן שליט"א בזה, ע"כ. והשיבני מרן שליט"א 'עדיין לא נתקדש ירושלים'. מה דעת מו"ר שליט"א בביאור דבריו.

תשובה: הכוונה שכשהכניסם עדיין לא חזרה ונתקדשה ירושלים בקדושה השניה.

(כ)

עוד שאלתי ממרן הגר"ח שליט"א: "בדיני הקדימה הנאמרים בשלהי הוריות, נסתפקת כששלח א' מהם שליח, האם לשליח יש את הדין של משלחו, וכגון בהא דאמרינן דממזר ת"ח קודם לכה"ג ע"ה, ובירושלמי סוף הוריות (פ"ג ה"ה) איתא, א"ר אבין שדין הכיבוד הוא גם לשיבה ולכל דבר. וא"כ מה הדין אם הממזר ת"ח שלח שליח שיעשה עבורו דבר, האם ג"כ יקדם לכה"ג ע"ה, או דלמא רק כשהת"ח עצמו נמצא לפנינו וחס על זמנו, אז אמרינן דתורתו מקדימתו, ע"כ. והשיבני מרן שליט"א 'היינו הך'. מה דעת מו"ר שליט"א בביאור דבריו.

תשובה: שלוחו של אדם כמותו.

(כא)

עוד בענין הנ"ל, שאלתי למרן הגר"ח שליט"א: "והיו שרצו להוכיח כן מהא דאיתא בקידושין (לא, ב) דבן העושה דבר בשליחות אביו, כשאביו ת"ח יאמר להם "מהרוני בשביל אבי". ולכאור' מוכח דיש דין קדימה גם לשליח ת"ח. אכן י"ל דליכא ראייה, כיון דהתם רק אמרינן דאם במציאות יודע שכשיאמר כן – יועיל לזרז העניינים בעבור אביו, אז מדין כיבוד אב מחויב לומר כן. וליכא ראייה דשליח ת"ח קודם. מה דעת מרן שליט"א על הוכחה ודחיה זו, ע"כ. והשיבני מרן שליט"א 'נכון'. מה דעת מו"ר שליט"א לבאר בזה.

תשובה: אם כדבריו דאין השליח קודם, לא יוכל לומר כן במקום שיקדימוהו עי"ז על אחרים, כיון דהוי שלא כדין.

(כב)

הנה שאלתי ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א: "הנה ראיתי דבר חידוש גדול בספר אגרות ורשימות הקה"י (ח"ב סי' מט) שכתב מרן הקה"י זצ"ל בשם מרן החזו"א זצ"ל, דלא כל השמטת הרמב"ם דין, הוי אומר דפליג עליה. ולכאור' הדברים מחודשים ביותר, דלפי"ז הרבה דקדוקי האחרונים נעלמים (וכמ"ש החזו"א גופיה באגרת לב, דא"א ע"פ כת"י להגיה ולמחוק דבר שיצא מתוקן מתחת רבותינו האחרונים, ושחידשו מהלכים ע"פ הגירסא שהיה בידם)", ע"כ. והשיבני מרן שליט"א 'דאיכא דפליג עליה'. מה דעת מו"ר שליט"א בביאור דברי קדשו.

תשובה: כמדומה שכוונת רבינו שליט"א במשקל הלשון שכתבת הוי אומר דפליג עליה, ובעיקר הקו' י"ל דעל מה שהאחרונים נתנו טעם י"ל שכוונו להאמת דמה"ט השמיטו הרמב"ם, אבל במה שהניחו בצ"ע י"ל דמפני הקיצור השמיט.

(כג)

הנה שיטת ר"ת בתוס' בקידושין (מ, ב) דדווקא באוכל פת בשוק הוא דפסול לעדות משום דגנאי הוא, אבל שאר דברים – לא. וצ"ע בגדר הדבר, מאי נקרא פת האם רק לחם ממש או גם פת הבאה בכיסנין וכדומה. מה דעת מו"ר שליט"א בזה.

תשובה: מה ששאל להסוברים דדוקא האוכל פת בשוק נפסל לעדות האם רק לחם ממש או גם פת הבאה בכיסנין, כמדומה דהגנאי בפת מה שקובע עצמו לאכילת קבע בשוק דאכילת פת חשיבא אכילת קבע. ומה שהביא מהריטב"א ומהתוס' הרא"ש דגנאי הוא טפי בפת כשאוכל ומכרך בשוק, יש לפרש דאין הגנאי במה שמכרך בשוק, שלא גינו כי אם את האוכל בשוק, ולא מצינו שאסור לברך ברכות השבח וברכות הנהנין בשוק, רק כוונתם כנ"ל דהוא גנאי טפי במה שקובע עצמו באכילה שצריכה בהמ"ז בשוק. ואף אם כוונתם דהברכה ג"כ יש בה גנאי, אפשר משום שניכר על ידה שאכל בשוק, ואם כנים אנו בזה י"ל דתלוי בקביעות סעודה, ופת הבאה בכיסנין אם יקבע סעודתו עליה אה"נ שיהא אסור.

ובעלמא היכא דהוזכר פת משום חשיבותה דעל הלחם יחיה האדם, אפשר דגם פת הבאה בכיסנין בכלל שהרי אפשר לקבוע עליה סעודתו ומיקרי לחם לענין הפרשת חלה. ויל"ע לענין מה דאיתא בשו"ע או"ח סי' ק"ע ס"ז ס"י וסי"ד אשר כמדומה הוא דין בפת, אם בפת הבאה בכיסנין שייכא נמי בדינים אלו, וכן יל"ע לענין הא דאיתא שם סי' קע"א. וע' יו"ד סי' פ"ח איסור העלאת בשר וחלב על שולחן א', ובש"ך שם סק"ב דאיסור זה שייך אף בלחם דאסור להעלות לחם של איסור על השולחן, ולחם שאני דשייך למיגזר ביה טפי דעל הלחם יחיה האדם, ואפשר דאף פת הבאה בכיסנין נמי בכלל לחם הוא לענין זה. וכן לענין הא דאיתא שם סי' צ"ז ס"א דאין לשין עיסה בחלב

ואם לש כל הפת אסור, וכ' הפוסקים דדוקא בפת גזרו חכמים ולא בשאר אוכלים, י"ל דאף פת הבאה בכיסנין בכלל האי איסורא ועיין.

(כד)

יש להסתפק באחד שאביו אומר לו לאכול בשוק (כגון שיצאו כל המשפחה לטיול, והתיישבו לאכול ארוחה בשוק), מי ישמע בקולו או מאחר ואמרו חז"ל דהאוכל בשוק דומה לכלב ופסול לעדות, לא ישמע לו. ויש לדון דהכא אינו איסור ממש אלא הנהגת דרך ארץ, וצ"ע אם בכה"ג ישמע בקול אביו או לא.

תשובה: עי' שו"ע יו"ד סי' ר"מ סט"ו אמר לו אביו לעבור על ד"ת וכו' ואפי' מצוה של דבריהם לא ישמע לו, ובבאר הגולה שם כ' ב' טעמים, חדא כיון דרבנן אסמכינהו אלאו דלא תסור הרי הם בכלל דברי תורה, א"נ משום דמילי דרבנן הוי כבודו של מקום וקודמים לכבוד אביו, ועי' ברכי יוסף דמיתתי ממהרש"ל שכ' במי שצוה לבנו שלא יאמר קדיש על אמו, דהוי כאומר לו עבור על מצוה של דבריהם, וכ' ע"ז הברכי יוסף ולי ההדיוט יש לפקפק בזה אם אמירת קדיש נחשב כמצוה של דבריהם כיון שהוא מנהגא בעלמא, ואף כי יסודתו בהררי קודש מדרשי רז"ל, יש לדון שאינו בסוג מצוה של דבריהם.

ובפסקי הגריש"א זצ"ל כתב דאפי' אמר לו אביו לעבור על מנהג שנהוג והובא בשו"ע אין לשמוע לו. וע"ע דעת נוטה ציצית תשו' תרצ"ז אב שצוה לבנו שלא ילבש ציצית בלילה לא ישמע בקולו, וביאר רבינו דאף שמן הדין אין חיוב בזה, מ"מ מאחר דאיתא בכתבי האר"י דע"פ סוד יש לשכב בט"ק בלילה והובא זה במ"א, י"ל דהוי בכלל מצוה של דבריהם ולא ישמע לו. ולכא' בנד"ד מאחר שהובא בפוסקים אי"צ לשמוע לו וכנ"ל [ומיהו לדעת הברכי יוסף יש לפקפק בזה].

(כה)

העירוני בהנ"ל דאם באמת הבן מתבייש כשאוכל בשוק ברוב עם, א"כ אינו מחוייב לשמוע בקול אביו דהא קיי"ל (קידושין לב, א) דכיבוד אב משל אב ולא משל בן, ואין הבן צריך להפסיד את כבודו ולהתבייש עבור כן. מה דעת מו"ר שליט"א בסברא זו.

תשובה: מה שדן דאין הבן חייב להתבייש בשביל כיבוד אב, כמדומה שזה אינו, ואטו אם צריך לשמש את אביו בשימוש שמתבייש בו אינו מחוייב, והוא בכלל מה דאיתא בשו"ע ואל יתבייש מן המלעיגים עליו.

(כו)

הנה בספרי 'ארחות אכילה' (שלמי חיים) הבאתי שני תשובות ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בענין אכילת קטן בשוק, דבס' שאלת רב (כרך ב, ח"א פי"א תשו' א) השיב מרן הגר"ח שליט"א 'אוכל בשוק אינו איסור רק אינו דרך ארץ, ויתכן שבקטנים לא שייך זה'. ומאידך בס' דרך אכילה (עמ' פה) שאל למרן שליט"א בזה"ל: 'האוכל בשוק דומה לכלב, האם זה נאמר גם בקטנים או שבהם כך הרגילות. תשובה: גם בקטנים', וצ"ע.

תשובה: יל"ע דאולי השאלת רב שאל אם צריך להפריש את בנו הקטן מלאכול, ובדרך אכילה שאל אם יכול האב להאכילן בשוק, ואין הספרים לפני.

(כז)

הנה קיי"ל (שו"ע או"ח סי' תרע"א ס"ה) דנר חנוכה מניחו על פתח הסמוך לרה"ר מבחוץ, ואם הבית פתוח לרה"ר מניחו על פתחו, ואם יש חצר לפני הבית מניחו על פתח החצר.

והנה ידוע בשם מרן החזו"א זצ"ל דבזמנינו אין להדליק על פתח החצר, דחצרות שבזמננו כמבואות הם, וכמו שכתב החזו"א (או"ח סי' ס"ה סקנ"ב וסי' צ' סקכ"ג) לענין עירוב, דחצר דידן אינן עומדות לדירה כמו בזמן חז"ל, דלמבוי בעי' חצר שיהא עיקר תשמיש הבית שם (וביר"ד סי' קס"ח סק"ו כתב בדעת המהרי"ל דחצר חייבת מצד עצמה במזוזה, ולא רק משום שנכנסים ממנה לבתים, וכתב ע"ז "וגם דברי מהרי"ל אינו אלא בחצר שלהם שהיו משתמשים בו בטחינה ובאפיה ובשטיחת פירי ושאר צרכים ופעמים אוכלין וישנים כדרך החלקאים בימים ההם, אבל אצלנו אין החצרות רק לאויר" עכ"ל).

ובן כתב רבינו מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א בדרך אמונה (פי"ד מהל' מעשר הי"ד, בביאה"ל ד"ה חצר שהיא) "אע"ג דכתב מרן בחזו"א או"ח סי' ס"ה סקנ"ב וסי' צ' סקכ"ג דחצרות שלנו נחשבין כמבואות משום דבזמנינו אין משתמשים בחצרות לדירה שיהא עיקר תשמיש הבית שם (ומה"ט פסק שאין להדליק נר חנוכה בזמנינו בחצר שאין לחצרות שלנו דין חצר ואפי' בחדר המדרגות לא הסכים שידליקו למטה כי סבר שאין לחדר המדרגות דין חצר מטעם הנ"ל), עכ"ל.

וב"ה בס' 'דינים והנהגות' להגר"מ גריינמן שליט"א (פכ"ב אות א'), וז"ל "ואמר דבזמנינו אין להדליק בפתח החצר מפני שהיום שונה ענין החצר מבזמן חז"ל שאין לנו שימוש בחצר כדורות הראשונים שהיה עיקר תשמיש הבית שם, אבל אצלנו אין החצרות רק לאויר וכו', עיי"ש.

ובאמת עיין לשון רש"י ריש ב"ב (דף ב', ד"ה השותפין): "השותפין. שיש להן חצר בשותפות ובתי שניהן פתוחין לתוכו, וכל חצירות ששנו חכמים לפני הבתים הן, ורוב תשמישן בחצר", עכ"ל.

וידוע דמרן הגרי"ז הלוי מבריסק זצ"ל חלק על זה, והיה ס"ל דדין הדלקה בפתח החצר הוא משום שדרכו נכנסים לבית וניכר יותר לבני רה"ר, וזה שייך אף בזה"ז. וכמו שהביא כן מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א בספרו "מועדים וזמנים" (ח"ו סי' פ"ז) שהגרי"ז פקפק מאד בדברי החזו"א, וכן מטו משמיה דמרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, וכן נוהגים כיום רבים מבני ירושלים להדליק בפתח הבנין, שהוא פתח החצר.

ובאמת צ"ע בטעם הדבר, דבשלמא גבי מזוזה, מסתברא דתליא ברוב תשמיש, ולכן אם אין עושין תשמישין בחצר, לאו שמיה חצר. וכן גבי עירוב, דלא חשיב חצרות ובתים פתוחים למבוי, לענין שיפטר ע"י קורה או לחי. אבל גבי הדלקת נרות חנוכה, כיון דעיקר המצוה משום פרסומי ניסא, מאי אכפת לן אם משתמשים בחצר או לא.

ומצאתי להגרמ"מ קארפ שליט"א (הלכות חג בחג, חנוכה, פ"ה הע' צ') שכתב: "ונראה עוד לבאר בזה לעניננו שלא נאמר היכר רק לבני רה"ר, אלא צריך שיהא היכר לבני הבית שהם עיקר, וגם לבני רה"ר, וכשאין משתמשים בחצר, אין כאן היכר לבני הבית".

והנה ראיתי למו"ר שליט"א בקונטרס "מגד הארץ" (חנוכה, עמ' ט"ו) הביא מה ששאל ממרן הגר"ח שליט"א, וז"ל "שאלתי למו"ר שליט"א בדבר דירה שדרים בה בחורים וכל חדר מיוחד לבחורים אחרים, ופתח החדרים פונה לפרוודור ולהול שראוי לשימושי בית ולתשמישים צנועים, אך בפועל אינו משמש לכך [והא מיהא מסתובבים שם עם פיד'מות], ופתח הדירה שנכנסים ממנו לפרוודור הנ"ל פונה לרה"ר, האם יכולים הבחורים להדליק בפתח הדירה. והשיב: בפתח החדר".

"שוב שאלתי באופן הנ"ל כשמונה שם [בהול הנ"ל] ספה או שולחן ופעמים שאוכלים שם ויושבים ומדברים שם, אם בכה"ג משוינן ליה כחצר שבזמן חז"ל ויכולים להדליק בפתח הדירה הפונה לרה"ר. והשיב: בפתח החדר".

ועוד כתב "ומה שיש לדון דהפרוודור יחשב כחצר של אותן דיורים, דכיון שהוא מקום צנוע אפשר דחשיב כחצר שבזמן חז"ל, אמר בזה מו"ר שליט"א דנסתפקו בזה ולא ברירא דאפשר שגרע מחצר שבזמן חז"ל, ומשום כן נראה שידליקו בפתח החדר", ע"כ.

ורבים תמהו ע"ז, דהא כן עושין שימושים רבים בפרוודור הפנימיה, כגון שאוכלים שם, ומייבשים שם כביסה וכו', ואמאי לא חשיב חצר של זמן חז"ל (ובאמת כמה ת"ח מביאים ממרן הגר"ח שליט"א שאמר להם להדליק בפתח בנין הפנימיה).

ואביא בזה דברי הגאון רבי יוסף דוב ספטימוס שליט"א בספרו "נר חנוכה" (כסלו תשע"ט), פ"ד סעי' ז': "במבנה הפנימיה שיש בו פרוודור וכמה חדרים, ידליקו בפתח של הבנין, אף לדעת החזון איש, משום שהפרוודור והחדרים נחשבים הכל כבית אחד שמדליקין בפתח הבית. ואפי' אם יש בו כמה קומות, יכולים כולם להדליק בפתח הבנין משום שכל הבנין מיוחד להם".

ובהערה י"ט כתב: "ידליקו בפתח של הבנין. שמעתי מהגר"ח קניבסקי שליט"א. ואמנם שנים רבות שמענו ממנו שאין להדליק שם משום שאין לפרוודור הזה דין חצר, אע"פ שעושים שם כל מיני שימושים, אבל לאחרונה (אחרי שהראיתי לו ציור של כמה מבנים סגורים של פנימיה בישיבה), חזר והורה שאע"פ שאין משתמשים שם כלל, יש להדליק בפתח הבנין, ולא משום שנחשב חצר אלא מפני שהפרוודור נחשב חלק מהבית. וכן שמעתי מהגר"נ קרליץ [שליט"א] שבכה"ג יש להדליק בפתח הבנין. ועי' גם חוט שני עמ' ש"ט אות ו'. וכע"ז ראיתי בספר תורת המועדים סי' תרע"א סק"ח שכתב בשם מרן הגר"א"ל שטיינמן זצ"ל שאם הבחורים מסתובבים בפרוודור עם בגדי לילה (ומרגישים שם כמו בבית) – אזי יכולים להדליק בכניסה גם לדעת החזו"א. עוד הביא שם מפי השמועה שגם הגר"ש כהנמן היה מדליק בכניסה לפנימיה".

ובהערה כ' כתב: "יכולים כולם להדליק בפתח הבנין. במהדורא הקודמת כתבתי מסברא שאלו שיש להם חדר בקומה עליונה אין יכולים להדליק בפתח הבנין לפי דעת החזו"א, דכיון שצריך לעלות מדרגות להגיע לחדר שלהם, הוי כמו כניסה לחדר מדרגות שאי אפשר לעלות להדליק שם לדעת החזו"א. אבל אח"כ שאלתי להגר"ח קניבסקי שליט"א (כ' כסלו תשע"ה) ואמר לי שאם כולם עוברים דרך הפתח הזה אזי ידליקו כולם בכניסה לבנין, אף אלו שנמצאים בקומה שניה.

"ושאלתי אותו מאי שנא מחדר מדרגות?, וענה, כאן זה מיוחד להם עכ"ד. אח"ז שמעתי שמועה בשם הגר"ח שליט"א להיפך, שבחורים אין יכולים להדליק בכניסה לבנין הפנימיה. וחזרתי שוב ושאלתי (חנוכה תשע"ז) לרבנו הגר"ח שליט"א היכן ידליקו בחורים בפנימיה שיש שם שתי קומות אם בחלון או כל אחד בפתח חדרו, או בכניסה לבנין. והשיב לי מרן שליט"א בכת"י כולם ידליקו בכניסה עכ"ל.

"עוד נסתפקנו במבנה פנימיה של ישיבה שיש שם עוד שימושים ששייכים לכלל הציבור של הישיבה, כגון שיש שם ארונות גמ"ח וכדומה, או בית הכסא ציבורי באופן שנכנסים שם הרבה בחורים ואנשים שאינם שייכים לפנימיה הזאת, היכן ידליקו הבחורים שיש להם חדרים במבנה הזה. ושאלנו להגר"ח שליט"א, ואמר דבכה"ג ידליקו בחלון. ואם אין להם חלון הנראה לרשות הרבים, ידליקו גם הם בכניסה לבנין (ולא בפתח החדר בתוך הבנין) – עכ"ד, עכ"ל הגר"ד ספטימוס שליט"א בס' נר חנוכה.

ומ"מ בפשטות י"ל דסו"ס אין עושין שם עיקר התשמישים, וכלשון החזו"א שהבאנו לעיל, "...בבחינה שלהם שהיו משתמשים בו בטחינה ובאפיה ובשטיחת פרי ושאר צרכים ופעמים אוכלין וישנים כדרך החלקאים בימים ההם, אבל אצלנו אין החצרות רק לאויר וכו'". ויל"פ.

אך הנה נראה להוסיף בכל זה ביאור יקר מאוד ע"פ עובדא שראיתי, בבחור ישיבה ששאל ממרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א אם יכול לאכול במסדרון הפנימיה את כל ארוחותיו ואז יחשב כחצר וודאי, והשיבו "האוכל בשוק דומה לכלב (קידושין מ' ב)". והנה מבואר מזה דס"ל למרן הגר"ח שליט"א דאין ראוי לקבוע שם סעודה דהוי מקום הומה אדם, וחשיב מקום ציבורי שאינו מיועד לאכילה.

והנה במתני' במעשרות תנן (פ"ה מ"ב) "איזוהי חצר שהיא חייבת במעשרות וכו', רבי נחמיה אומר כל שאין אדם בוש מלאכול בתוכה - חייבת". וא"כ מבואר דאחד משימושי החצר העיקריים, שנותן לה "שם חצר", הוא לאכול בה, ואם אדם בוש לאכול בחצר מסוימת - איננה חצר לדיני התורה.

וא"כ מבואר הפלא ופלא אמאי מרן הגר"ח שליט"א סבר דגם בפנימיה יש לה סברת החזו"א דאי"ז חצר של חז"ל, דכיון שאחד השימושים העיקריים דחצר הוא לאכול בה, וסבירא ליה דבמסדרון של פנימיה - אין ראוי לאכול (דהוי מקום ציבורי, והגם דאולי לא הוי שוק ממש ולא יפסל לעדות, אך מ"מ אין ראוי, וחשיב "בוש לאכול בתוכה". והגם דכן מצוי שבחורים אוכלים שם, מ"מ ע"פ האמת אין ראוי לאכול שם. וגם שאין קובעין שם סעודה, ורק מיני מתיקה וכדו'). וממילא אין לזה דין חצר ולכן ס"ל דמדליקים בפתח החצר, ודו"ק. מה דעת מו"ר שליט"א בכל זה.

תשובה: מש"כ במכתבו להדליק בפתח החדר לפי שלא מיקרי חצר כי אם חצר שאין בוש לאכול בתוכה, יפה כתב.

(כה)

הנה עוד שאלתי ממרן הגר"ח ותשובתו חידוש גדול עבורי: "ידוע מה שכתבו בספרים שהמתפלל מתוך סידור שנדפס ע"י אנשים שאינם יראי שמים - תפילתו פחות מתקבלת ונשמעת. ויש להסתפק, ביש לפניו ב' סידורים, האחד שנדפס ע"י יר"ש אך אין הדפוס יפה ופחות נמשך מלהתפלל בו. ויש סידור נוסף שנדפס ע"י אנשים שאינם יר"ש - אך הוא מודפס באותיות נאות ודפוס יפה ויותר מושך אותו להתפלל בו, האם יתפלל בו או לא". והשיבני מרן שליט"א "הראשון".

ושוב שאלתי אח"כ: "שאלתי ממרן שליט"א במי שיש לו שני סידורים, אחד יפה שנמשך להתפלל בו אך נדפס שלא ע"י יר"ש, ואילו אחד שנדפס ע"י יר"ש אך פחות יפה ופחות נמשך מלהתפלל בו, באיזה יתפלל, והשיב מרן בסידור של יר"ש. ורציתי לשאול, האם כוונת מרן שליט"א גם כשפחות יכולן בסידור הפחות יפה, האם גם אז יבחר בו", ע"כ. והשיבני "כן".

וזה חידוש גדול, דסידור שנדפס ע"י יר"ש קודם לכוונה בתפילה, דפשטות כוונה בתפילה זה עיקר התפילה, ובלא זה העיקר חסר מן ה"ספר" (תרתי משמע). אשמח לשמוע חו"ד דמו"ר בתשובת מרן הגר"ח שליט"א.

תשובה: פשוט שכוונת מו"ר מרן שליט"א דטעות היא בידו, ויותר יכוון כשיתפלל בסידור הנדפס ע"י יר"ש.

(כט)

עוד שאלתי שאלה הנוגעת לבחורי ישיבות: "האם שייך דין של עני המהפך בחררה בדברים רוחניים, וכגון אדם המבקש מחברו ללמוד עמו בחברותא, האם מותר לאדם אחר לבקש ממנו גם ללמוד עמו". וכתב לי "יזהר". האם ידוע למו"ר שליט"א מי שדן בשאלה זו.

תשובה: כזאת שאלתי לאחזמו"ר הגרמ"י ליפקוביץ זצ"ל אודות בחור שנתבקש ע"י חברו שיציע אותו לפלוני ללמוד עמו בחברותא, ומששמע זה שאותו פלוני שמכירו היטב מחפש חברותא, ביקש להציע גם את עצמו, לפי שהי' סבור שיכול להצליח אתו, ושאל אם מותר לו לעשות כן, ואם יש בזה משום עני המהפך בחררה, והשיב, דברוחניות לא שייך זה [א"ה עי' חו"מ סי' רל"ז ס"א דבדבר שאינו מוצא לקנותו כך במקום אחר הוי כמציאה ושרי], אך מן הראוי שיחפש לזה שביקש ממנו לבקש עבורו חברותא אחרת עכ"ד, ותשובת רבינו שליט"א נראה דיש לפרש דמיירי באופן שאין ידוע לו שאותו פלוני מתאים לו בחברותא, ויכול למצוא אחר, ומשום כן יש להזהר, ועיין.

מכאן נדפס כמה שאלות ותשובות וחילופי מכתבים

בכמה עניינים וסוגיות בש"ס:

(ל)

הנה ידועים דברי רבינו הגר"ח הלוי זצ"ל בספרו בהלכות נדרים (פי"ג הכ"ב), מה שחידש דהא דאם היפר אינו לקיים הוא משום דבמציאות אין מה לקיים מאחר שכבר הופר, אבל איפכא – אם קיים אינו יכול להפר משום דחל ע"ז חלות הקמה, ויש דין דלאחר שקיימו – שוב ע"פ דין אינו יכול להפר. וידועים דברי החזו"א שם בגליונות דהקשה ע"ז מכו"כ דוכתי.

אך בס"ד מצאתי ראיה נפלאה וסעד גדול לרבינו הגר"ח זצ"ל, והוא מדברי תוספות כתב יד (נדפס בש"ס עוז והדר – נדרים ע, א) שכתבו להדיא, וזה לשונם: 'קיים אינו יכול להפר. דכתיב אשה יקימנו, כיון שקיים אינו יכול להפר. הפר אינו יכול לקיים. שכבר בטל', עכ"ל. ומבואר להדיא דאחר הקמה אין הפרה הוא ע"פ דין, ואיפכא הוא מסברא מציאותית, ומציאה גדולה היא.

תשובה: אשר הביא מדברי התוס' בכת"י הוא באמת מציאה רבתא, [והעירוני דקצת יש לדחוק דלא קרינן שכבר בטל בקמץ אלא שכבר ביטל בחיריק, ור"ל דכיון שבחר בהפרה שוב אין לו זכות להקים].

(לא)

הנה מצאתי דבר חידוש בב"ח (או"ח סי' תעה) שהקשה בשם המהר"ל מפראג ז"ל עמש"כ הטור דבלייל הסדר יקח המצה העליונה (השלימה) והמצה שמתחתיה (החצויה) – ויברך על שניהם יחד המוציא ועל אכילת מצה ויאכלם יחד. ופי' שם הב"ח דהיינו טעמא משום דממ"נ, דאם יברך המוציא קודם ויאכל מהמצה החצויה, שוב לא יוכל לברך על אכילת מצה לאח"מ על העליונה, דהרי כבר אכל מצה. ולברך קודם על אכילת מצה ולאכול מהעליונה – ורק אח"כ המוציא – ודאי דאינו יכול, דא"א לאכול לחם בלא לברך המוציא, ועל כן יברך ויאכל שניהם יחד. והקשה ע"ז המהר"ל הא כל שאינו בזה אחר זה אפילו בבית אחת אינו, עכת"ד. ויעו"ש בב"ח מה שתירץ ע"ז, ובפר"ח כתב דבשביל המוציא א"צ לאכול כזית (ודלא כמג"א או"ח סי' קסז, ובדגל"מ שם).

אך עכ"פ צ"ע בעצם קושייתו מדברי הראשונים בסוגיין דהיכא דאפשר לקיים שניהם – בהא לא מיירי רבה, וא"כ כשעושה כן בבית אחת שפיר יכול לקיים שניהם ואין שום מניעה וסתירה, ומאי קושייתו, וצע"ג.

תשובה: ומש"כ באות ב' להעיר על דברי מהר"ל יפה העיר, ברם יעויין בקובה"ע סי' כ"ה דיש חולקים בזה.

(לב)

הנה הרשב"א בנדרים (ו, ב ד"ה יש) כתב דספק ממון עניים הוי ספק איסורא ואזלינן לחומרא. וצ"ע דברשב"א גופא בב"ק (לו, ב ד"ה מהא) כתב: "מהא דאמר רב יוסף אנן יד עניין אנן, דאמר רב יהודה יתומים אינם צריכין פרוזבול, שמעינן דדין העניים כדין היתומים, ומי שחייב מעות לקופה של צדקה אינו משמט", עכ"ד (וכ"פ בשו"ע חו"מ סי' סז סעי' כח). ומשמע מדבריו דלולי טעם יד עניים אנן, הייתה השביעית משמטת חוב שחייב לקופה של צדקה, וצ"ע דהא הרשב"א גופיה ס"ל כאן דספק ממון עניים הוי ספק איסורא ולחומרא, וא"כ לא שייך בזה כלל דינא דהשמטת מלוה, כיון דממון עניים אינו ממונא אלא איסורא, וצ"ע.

תשובה: עי' מחנה אפרים הל' נדרים סי' ח' דטעם הרשב"א דהוי ספק איסורא הוא משום ספק נדרים דאזלינן ביה לחומרא, וכ"כ מהרי"ט ח"ב סי' קכ"ד בשם מהר"ש חיון והו"ד בקונה"ס כלל א' סי' ט'. ובאופן דליכא נדר או כשזיכה לעניים שנתקיים נדרו ליכא איסורא אף להרשב"א.

(לג)

והנה בתשו' מהרי"ט (אה"ע סי' טז) דן ביבם שרוצה לחלוץ ליבמה והוא כבד לשון, האם יכול לומר החליצה או לא. וכתב שם דיכול לומר ומהניא אמירתו, וראיתו מהא דכל כינויי נדרים כנדרים. וחזינן שלמד המהרי"ט דכינויי נדרים זה לשון הקודש ולא שפה חדשה, ולכן מהני אמירתו בחליצה – דבעינן בלשה"ק (כדאיתא בסוטה לב, א ככה עד שתאמר בלשון הזה).

אך צ"ע בעצם ראי' המהרי"ט, דהרי בנידון הנ"ל גבי יבם הוא שיבוש יחיד, שהוא לבד עילג לשון ומשובש, ומאי מוכיח מריש נדרים דשם מיירי בשיבוש של אומה שלמה (וכמב' ברמב"ם פ"א מהל' נדרים הט"ז), דאטו בנדרים יועיל שיבוש של יחיד, וצ"ע [ויעוי' בביאור הלכה סי' סב ס"ב ד"ה יכול לקרותה, מש"כ כע"ז גבי ק"ש דיכול לקרותה בכל לשון, דרק אם כולם סי' סב ס"ב ד"ה יכול לקרותה, מש"כ כע"ז גבי ק"ש דיכול לקרותה בכל לשון, דרק אם כולם ולא אם איזה יחידים, וציין שם לריטב"א רפ"ק דנדרים].

תשובה: הרי הביא בשאלה הבאה מס' החינוך דהטעם דכינויי נדרים כנדרים, לפי שיש בהם משמעות הענין שכל השומע יגזור עליו וכו', וכתב דמה"ט יש בעלגים נדר ושבועה.

(לד)

הנה בס' החינוך (מצוה תו) כתב לבאר דטעם הדבר דכל כינויי נדרים כנדרים, משום שיש בהם משמעות הענין, שכל השומע יגזור עליו וכו', דאל"כ נמצא שאין בעילגים נדר ושבועה לעולם, וזה אינו באמת, עכ"ד. וצ"ע מה ההכרח באמת שלא יתכן שלא יהי' נדר ושבועה לעילגים, דלמא באמת לא שייך בהו, ומי ומה הכריחו לחינוך.

ושו"ר שעמד בזה מו"ר מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בחשוקי חמד (נדרים ב, א) וכתב דאולי משום דיש נדרי מצוה (דף ח, ב) ושבועות מצוה (שבועות השומרים, כה"ג בערב יו"כ, ובשמו תשבע – לדעת החינוך גופיה במצוה תלה), ולא מסתברא ליה דלא שייך בעילגים, וצ"ע.

תשובה: הוא מסברת לבם של חכמי התורה דזה אינו באמת.

(לה)

עוד צ"ע במה דחידש שם בריש דבריו דיש מצות עשה דאורייתא בהפרת נדרים. ויל"ע אטו לפי"ז יהא אסור להתיר נדרים במקומות המטונפים, כמ"ש בביה"ל סי' תקפח גבי תקיעת שופר, וצ"ע.

תשובה: אטו אסור לעשות גמילות חסדים במקומות המטונפים.

(לו)

הנה ברדב"ז (פ"ד מאבל ה"ז) הקשה ע"ד הרמב"ם דנחמת אבליים קודם לביקור חולים, ומשום דניחום אבליים גמילות חסד עם החיים והמתים הוא. והקשה הרדב"ז דביקור"ח מצוה גדולה היא עד שאחז"ל (נדרים מ, א) דמי שאינו מבקר חולים ה"ה כאילו שופך דמים.

ושמעתי ליישב דכוונת הר"מ דבניחו"א מקיים שני מצוות – גמ"ח עם החיים, וגמ"ח עם המתים. וא"כ שני מצוות עדיפות טפי ממצוה אחת גדולה – כביקור חולים. אך זה נסתר מהא דאיתא בב"מ (לב, א) דאזהב לפרוק ושונא לטעון – מצוה בשונא, אף אי צעב"ח דאורייתא משום לכוף את יצרו עדיף, הרי דאע"ג דבפריקה מקיים ב' מצוות (פריקה ומניעת צעב"ח) – מ"מ שונא לטעון עדיף, הרי דמצוה אחת גדולה עדיפא טפי מב' מצוות. ושוב הדרא קושיא לדוכתא למה לא עדיף ביקור חולים מניחום אבליים, וצ"ע.

תשובה: אפשר דלכוף את יצרו הוא מעלה מיוחדת שהוא המכוון במצוות וכמאמרם דלפיכך הרבה להם תורה ומצוות, ועוד דשאני אזהב לפרוק וכו', דאפשר שמאחר ויפרוק לא תבא הטעינה לידו שימצא אחר, אבל נחמת אבליים וביקור חולים מקיים שניהם וכל הנידון איזה להקדים.

(לז)

הנה בחתם סופר בסוכה (לו, א) מבואר דאתרוג שנהיה מנומר מרוב משמושי הידיים וזיעה משום רבים שבירכו עליו, אי"ז חסרון בהדר, וכמבואר בפסחים (סה, ב) דשבח הוא לבני אהרן שיהלכו עד ארכובותיהם בדם.

וצ"ע ע"ז מהא דמצינו בהלכות חנוכה (שו"ע סי' תרעג ס"ג) דנר חנוכה של חרס שהדליק בו לילה אחת – נעשה ישן ואין מדליקין בו לילה אחרת, אלא לוקח נרות חדשים בכל לילה. ובמשנ"ב שם (ס"ק כט) פי' מפני שהוא מאוס וביזוי מצוה, וצ"ע דנימא דאדרבה, זהו הודו והדרו שנעשה בו מצוות הדלקת נרות חנוכה פעם אחת, ואדרבה – ידליקו בו שוב בשאר ימים, כמו באתרוג שרבים בירכו עליו ונהיה מנומר.

תשובה: אתרוג ניכר שנימורו מחמת המצוה ומשא"כ נר חרס.

(לה)

הנה בפסחים (כא, ב) אמרינן דכל מקום שנאמר לא יאכל – לא תאכל – לא תאכלו אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע. ומקשינן עלה מכמה מקומות דכתיב לא יאכל ומ"מ שרי בהנאה. ובדף כג, א מקשינן והרי נזיר דרחמנא אמר מחרצנים ועד זגים לא יאכל, ותנן מערבין לנזיר ביין (ומשני דכתיב נזור – שלו יהא).

וצ"ע מ"ט לא מייתי הגמ' הפסוק לפני כן (במדבר ו, ג) דכתיב 'וענבים לחים ויבשים לא יאכל', דבפסוק זה מוזכר להדיא ענבים, ודלא כפסוק ד' דכתיב רק חרצנים וזגים – שזה הגרעינים והקליפות.

תשובה: אולי אין נפקא מינה דמהכל נעשה היין אף מהחרצנים והזגים [והם עדיין קיימים בשמרים].

(לט)

הנה בב"מ (כט, ב) תנן מצא כסות מנערה אחד לשלשים יום ושוטחה לצרכה אבל לא לכבודו. ופרש"י 'שוטחה לצרכה. לשלוט בה אויר שלא תכלה ולא תאכלנה עש'. והנה בגמ' שם מקשינן והא"ר יוחנן וכו' לא קשיא הא בדעמרא הא בדכיתנא. הרי דמוקי למתני' בפישתן. הרי שעש אוכל פשתן.

וזה נסתר מהא דאיתא לקמן (עח, ב) ההוא דאמר להו אבזקת במילתא דמלכא, איכא דאמרי בטלי כסף אמר וקטלוה, ופירש"י 'טלי כסף. כלי פשתן. וקטלוה. לפי שאין עש אוכל כלי פשתן', וצע"ג.

תשובה: י"ל דמה דנקיט רש"י שתאכלנה עש לא קאי להאי אוקימתא דגמ' דמתני' בדכיתנא, וי"ל דאף שאין העש אוכל כלי פשתן אפשר דיש מזיקים אחרים שאוכלין פשתן, ואפשר דאף שאינו אוכל יתכן דהא מיהא נלקית היא כשאין האויר שולט בה וק"ל.

(מ)

איתא בפרשתן דבן סורר ומורה נהרג מפני שגנב אביו ואמו ואכל תרתימר בשר ושתה לוג יין. ויל"ע האם יש איסור לפי"ז לאכול תרתימר בשר ולשתות לוג יין (שאלת ש"ב הבה"ח אמ"מ שוורץ נ"ו).

תשובה: פשיטא שאין ראוי לאדם לילך אחר תאות לבו ומ"מ חומרת איסורו של בן סורר הוא בצירוף כל האמור בפרשה שאין יכול להעמיד עצמו עד שגונב את אביו ואמו ויסרו אותו ולא ישמע אליהם.

(מא)

בעובדא דההוא נכרי שאכל מן הפסח והרגוהו (פסחים ג, ב), פי' בקובץ שיעורים דטעמא דקטלוהו משום דעבר על איסור גזל. וצ"ע בתרתי, דהא שילם דמים (כמנוי בחבורת הפסח), ואמאי מיקרי גזלן.

תשובה: המינוי היה בטעות ולא חל, ואף שנתן דמים וצריכים להחזיר לו, מ"מ על הבשר הוי גזלן.

(מב)

ועוד צ"ע בדברי רש"י שם שכתב "וביד ריב"ב לא היה להורגו", וצ"ע דהרי גם אם היה בידו להורגו – איך היה שרי, הא אכתי לא גזל בפועל ורק עמד לגזול, ואיך מותר להורגו כבר אז.

תשובה: הרי סיפר שכבר אכל שנה שעברה, והא מיהא יש להעיר דחזינן שנהרג בהודאת פיו.

(מג)

בדברי התוס' שם דריב"ב לא עלה לרגל משום שלא היה לו קרקע, יל"ע ממש"כ התוס' גופייהו בב"ב (מד, ב ד"ה דלא) דאין לך אדם מישאל שאין לו ד' אמות בארץ ישראל.

תשובה: עי' בקול אליהו (מהגר"א) על פ' ראה שפי' עפ"י מה דאיתא בסנהדרין צ"ב ב' שהיה מבני בניהם של המתים שהחיה יחזקאל, ואותם מתים יצאו קודם שפקד עליהם הקב"ה להוציאם ממצרים נמצא שלא היו מיוצאי מצרים.

(מד)

הנה בפסחים (קיא, ב) מבואר דתלאי בביתא קשי לעניותא. וצ"ע לפי"ז בדברי השו"ע בהלכות בדיקת חמץ (סי' תלד ס"א) "אחר הבדיקה, יהא נזהר בחמץ שמשיר להצניעו, כדי שלא יצטרך בדיקה אחרת, כגון אם יטלנו עכבר בפניו, או אם יחסר לחמו, כגון שיניח עשר ככרות וימצא תשע. אבל בסתם, שאינו יודע אם חסר ממנו אם לאו - לא. ואם כפה עליו כלי ולא מצאו אינו צריך לבדוק, שודאי אדם נטלו. לכך יכפה עליו כלי, או יתלנו באויר, או ינחינו בתיבה במקום שאין עכבר יכול לבוא", וצ"ע הא קשה לעניות.

תשובה: בפת העומד לשריפה ואין ראוי לאכילה לא שייך זה.

(מה)

ועוד צ"ע בדברי הבאר היטב (סי' תעז סק"ד) "נהגו לשבור חתיכה מאפיקומן ולנקוב אותה ותולין אותה וכו'", וצ"ע כנ"ל.

תשובה: י"ל דכל שעושה כן לכבוד וסגולה לית לן בה, דכל הקפידא כשיש בזה זלזול בפת, [גם יש לדון דפחות מכזית שאני וצ"ע].

(מו)

נתעוררתי לפי המבואר בפסחים (קט, א) דאין שמחה אלא בבשר ויין, א"כ מדוע אבל אינו אסור באכילת בשר ויין (כמבואר בשו"ע יו"ד סי' שעח סעי' ח-ט), הא כמו דאסור בדברי תורה משום דכתיב בהם פקודי ה' ישרים משמחי לב (כמבואר בטור יו"ד סי' שפד ובפרישה שם), הכ"נ ייאסר באכילת בשר ויין.

תשובה: משם לא קשה אבל היה לך להקשות מדכתיב גבי גפן שהוא משמח אלקים ואנשים, וכתיב עוד ויין ישמח לבב אנוש, וי"ל דאינו אלא טעמא דקרא, אבל יליף לה מדכתיב גבי יחזקאל דקאמר ליה רחמנא האנק דום עי' מו"ק ט"ו א', [גם י"ל דיין משמח את מי שרוצה לשמוח אבל אפשר לו שלא לשמוח, ומשא"כ ד"ת משמחי לב בעל כרחו].

(מז)

בפסחים (ז, א) המקדש אשה משש שעות ולמעלה – לא חלו קידושיו דאיסורי הנאה הן. וצ"ע אמאי לא נימא כדאמרינן בקידושין (יב, א) דהמקדש בתמרה – מקודשת שמא שווה פרוטה במדי. והכ"נ הא יש ארצות דאכתי לא מטי זמן איסור חמץ, וא"כ שם זה שווה פרוטה [וכל הקו' לשיטות הראשונים דס"ל בקידושין דא"צ שבפועל תבוא התמרה למדי, ואפי' אם כשתבוא התמרה למדי כבר תתקלקל ולא תהא שו"פ, מ"מ מקודשת, והכ"נ].

תשובה: דבר שנאסר בהנאה גרע מדבר שאין לו שויות שיכול להועיל מה ששוה במדי [מלבד זה י"ל דדבר שאין לו ערך ממוני כאן אך יש לו ערך במק"א שם ממון עליו, אבל כשאין לו ערך ממון מצד הזמן, ובזמן של כאן אין לו ערך ממון בשום מקום לא חשיב ממון וק"ל].

(מח)

הנה במשנ"ב מבואר דקטן יכול לבדוק חמץ, דכיון דבדיקת חמץ דרבנן – הימנוה רבנן וכו', וצ"ע דמ"מ יש חסרון דקטן לאו בר שליחותא הוא, וא"כ איך יכול בעה"ב לשלוח קטן שיבדוק במקומו.

תשובה: עי' פמ"ג סי' תל"ו מ"ז סק"א וסי' תל"ז א"א סק"ח דאי"צ שליחות ולכן גם קטן יכול לבדוק, וכן מבואר בחי' הרא"ה דף ל"ט א'.

(מט)

שמעתי לדון איך מותר לשרוף חמץ שמצא בתוך הפסח, הרי באותו זמן ששורפו – אם יבוא עני – יהיה פטור מצדקה, דהעוסק במצוה פטור מן המצוה, וא"כ נמצא שנהנה באותה שעה מהחמץ – ואיך מותר.

תשובה: אין ההנאה מהחמץ רק מקיום המצוה, ואין כאן הנאה חיובית רק שלא מתחייב במצוה האחרת.

(נ)

חנה בקרא כתיב על עם ישראל 'וגם צידה לא עשו להם' (מלכד הבציקות שלקחו על גבם), ובאבן עזרא (שמות יב, כה) כתב דבאמת לא עשו ישראל פסח, ולא אכלו מצות כל הארבעים שנה שהיו במדבר. וצ"ע מאי ראייה, הא דלמא קנו מתגרי אומות העולם וכדאיתא ביומא (עה, ב), וא"כ קנו חיטים ומזה עשו מצות.

תשובה: ע"י אבן עזרא פ' פקודי [שמות מ', ב'] שנתן טעם נוסף כי כן כתוב והיה כי יביאך ה' שבעת ימים תאכל מצות, ובהמש"ד כ' כי במדבר סיני אין להם לחם שיעשו מצות שבעת ימים אע"פ שהיו קרובים מהישוב וכו' כי עם רב היה מאד עכ"ד, נראה דאף שהיו קונים מתגרי אומות לא ה' יכול להספיק לעם רב מאד.

(נא)

בבא"מ (סי' תמוז סק"א) כתב בשם האריז"ל דהנזהר ממשחו חמץ בפסח, מובטח לו שלא יבוא חטא לידו כל השנה. וצ"ע א"כ איך נכשלו יוצאי מצרים בחטא העגל, הא התורה מעידה על הפסח שלהם באותה שנה 'כי לא חמץ', וצ"ע.

תשובה: לא כתוב שם שלא יחטא, רק שלא יבא חטא לידו, וכפי שאנו מבקשים בברכת המעביר שינה ואל 'תביאנו' לא לידי חטא ולא לידי עברה ועון.

(נב)

בגמ' נדרים (נ, ב) בעובדא דר"י בן חנניה וברתיה דקיסר דא"ל תורה מפוארה בכלי מכוער וכו', וא"ל להניח היין בכלי כסף וזהב והחמיץ כל היין וכו'. וצ"ע איך הותר לו לריב"ח להזיק את ממון הקיסר, דע"י שאמר לבתו עיצה זו – נתקלקל והחמיץ כל היין, ואטו מוכח מינה דמותר להזיק ממון עכו"ם.

תשובה: ע"י רש"י תענית ז' א' דבדרך שחוק אמר והיא לא הבינה, ולשון הגמ' אמר לה למדי מבית אביך וכו' היה לה להבין שהצורך בכך והיא הזיקה לעצמה, גם י"ל דשרי ליה להענישה על שביזתה אותו.

(נג)

הנה כתב הרמב"ם (פ"ה מהל' כלי המקדש ה"ד) גבי כהן גדול "לא יכנס לבית המשתה ולא לסעודות של רבים אפילו הם של מצוה וכו'", ובהגהות אמרי אמת (לכ"ק אדמו"ר מגור זצ"ל) הקשה מאהרן הכהן דכתיב ביה להדיא וישבו לאכול לחם עם חותן משה וכו' ואהרן דכה"ג הוי נמי היה שם, ותירץ דקודם מתן תורה שאני.

וצ"ע בתירוצו, דהרי דין הרמב"ם הוא מסברא, ואינו מפורש בתורה, וא"כ מה לי קודם מ"ת ומה לי אחר מ"ת, הא אם אהרן כה"ג היה, הו"ל לנהוג בנכבדות וביקר ולא לאכול ברבים, וצ"ע.

תשובה: יפה העיר, ולכאור' י"ל דשאני התם שהיה סעודה של גדולי הדור.

(נד)

הנה קיי"ל (שו"ע סי' קמא ס"ו) דאין לעלות לתורה שני אחים בזה אחר זה משום עין הרע. ומבואר במשנ"ב שם דאפי' אם בטעות קראו לאח – לא יעלה לתורה. וצ"ע למה לא נימא דשומר מצוה לא ידע דבר רע, וכמו שמצינו להדיא במשנ"ב דאע"פ שמבואר במהרי"ל שאין לעלות לתורה בפרשת הקללות, מ"מ אם קראוהו לתורה יעלה ולא יחשוש דשומר מצוה לא ידע דבר רע, והכ"נ נימא כן, וצ"ע.

תשובה: בשני אחים מאחר שאפשר באחר וניכר הדבר שמפני עין הרע אינו עולה אין בזה זלזול בכבוד התורה.

(נה)

הנה ראיתי שנשאל מרן הגר"ח שליט"א (על ידי כ"ק אדמו"ר מסאדיגורא זצ"ל) אם אפשר לאב שבנו נהיה בר מצוה, לברך ברוך שפטרני מענשו שלזה, שלא בפני בנו (כגון שהאב בחו"ל). והשיבו הגר"ח דלשון 'שלזה' משמע שמברך דווקא בפניו.

וצ"ב דאטו זה ברכות הראיה, הא הוי רק ברכת הודאה על שנפטר מענשי בנו, ומה לי אי מברך בפניו ומה לי שלא בפניו, וצ"ע [ועוד צ"ע אם ישוב לארץ כחודש אחר הבר מצוה, דלפז"ר לא מצינו שיעור עד מתי אפשר לברך הברכה, וא"כ אולי ימתין עד שיברך בפניו ממש].

תשובה: א' י"ל דכוונתו חז"ל שיודיע זה לבנו בברכה זו שמעתה נעשה בר עונשין ואין האב נענש עליו ורק משום שמחנכו לזה נפטר מענשו.

ב] אפשר דבכגון דא שלא ראה את בנו ועדיין שמחתו בתוקפה יכול לברך ובפרט שאין מברכים אותה בשם ומלכות.

(נו)

הנה בשבת (קכט, א) איתא דהמקז דם ואין לו דמים לקנות יין, שיקח זוז רע וליזיל לשב חנותא ויבקש לטעום ולשל וכו'. ואמרינן שם דכל הערמות אסירי לבר מינה.

והנה צ"ע דגם אי נימא דשרי משום דהוי פיקו"נ, מ"מ למה לא מצינו בגמ' (ובמג"א סי' קנו שפסק כן) שיהיה חייב לשלם אחר כך על היין, וכמבואר בב"ק (ס, ב) דפליגי במציל עצמו בממון חברו, ודעת התוס' ודעימיה (דלא כרש"י) דמותר רק דחייב אח"ז לשלם (וכ"פ בשו"ע חו"מ סי' שנח ס"ט), וא"כ הכ"נ ליתחייב לשלם אח"כ על היין, וצ"ע.

תשובה: כאן אין על מה לשלם דמעיקרא מחלו על זה.

(נז)

י"ע במה שאמרו חז"ל דאפי' פושעים שבישראל מלאים במצוות כרימון, חדא מה הפשט בזה באמת, הלא אי כפושעים מיירי איך יתכן במציאות שיהיה להם מצוות כרימון, ואטו לשון גוזמא הוא. ועוד י"ע במה שאומרים בליל ר"ה שירבו זכויותינו כרימון (כמ"ש הרמ"א סי' תקפג ס"א), דא"כ מאי רבותא היא, הא אפי' רשעים שבישראל מלאים במצוות כרימון, וצ"ע.

תשובה: הם מלאים במצוות ממה שעשו בכל חייהם, ואנו מבקשים שירבו עד לגמר דיננו בשנה זו.

(נח)

הנה בב"ב (ב, א) מתני' גויל זה נותן ג"ט וכו' בלבנים זה נותן טפח ומחצה וכו'. והנה ביד רמ"ה כאן כתב דלבנים טובים יותר מסתם אבני גזית וכו', וז"ל: 'וממאי דלבנים קאי טפי מבגויל וגזית, צא ולמד מדור הפלגה דשביק אבני ובנו בלבני, דכתיב (בראשית יא, ג) הבה נלבנה לבנים, וכתיב ותהי להם הלבנה לאבן, אלמא לבנים עדיפא טפי' עכ"ל. וכוונתו לכאור' דאם אבנים טובים יותר א"כ בודאי היו לוקחים אנשי דור הפלגה אבנים ולא לבנים, וע"כ דלבנים עדיפי מאבנים. אך צ"ע ממש"כ רש"י בבראשית שם (ומקורו בב"ר פל"ח) דאין אבנים בכבל לפי שהיא בקעה, וא"כ אפשר דבאמת אבנים עדיפי מלבנים ורק הם לקחו לבנים כי ל"ה אבנים בכבל, וצ"ע.

תשובה: יפה העיר, ועי' בחנוכת התורה פ' נח וז"ל איתא בילקוט בפרשה זו וז"ל, ותהי להם הלבנה לאבן, מצלחא בידיהון אתי למיבנא חדא והוא בנוי תרתי

וכו' ע"ש, ולכאור' אין זה אלא דברי נביאות והיכא רמיזא זאת בקרא, וי"ל עפ"י מה דאיתא בריש מס' ב"ב השותפין שרצו לעשות מחיצה בחצר בונים לפי מנהג המדינה וכו', בגויל פי' אבנים זה נותן ג' טפחים וכו' בלבנים זה נותן טפח ומחצה וזה נותן טפח ומחצה ע"ש, והנה כאן כתיב ותהי להם הלבנה לאבן וקשה הא אבן צריך מקום כפלים מלבנה, ולזה אמר בעל הילקוט שנתברך מעשה ידיהם והיה מחזיק מקום הלבנה כאילו הניחו שם אבן שהוא בכפליים, וזה שאמר הכתוב ותהי להם הלבנה לאבן עכ"ל, ולזה מבואר להיפך ממש"כ היד רמ"ה דלעולם י"ל דאבן עדיף, אלא שאמר הכתוב דנתברך מעשה ידיהם שהייתה להם הלבנה כמו אבן ע"ש.

(נט)

בדף ב, א גמ' מחיצת הכרם שנפרצה אומר לו גדור וכו'. והנה יל"ע הא כיון דבלא התראה לא נאסר (וכמ"ש הרמב"ן הרשב"א והנמ"י, ודלא כהתוס' כאן), א"כ למה צ"ל לו גדור, הרי יכול שלא להתרותו וישאר מותר, ואיזה חיוב יש לו לומר לו לגדור, וצ"ע.

תשובה: מש"כ דבלא התראה לא נאסר אין כן דעת התוס' דמשמעות דבריהם דקידש ונאסר רק שאינו חייב באחריותו, וכ"כ בחי' חת"ס ובס' תורת האהל בדעת התוס', וכ"כ במאירי וכ"מ בעליות דר"י [ממש"כ דאין לחייב על כגון זה אלמא דהא מיהא נאסר], מיהו בחי' הרמב"ן והנמוק"י כתבו כן בשם רבותינו בעלי התוס', ולזה קשה כמו שהקשית דמה לנו להתרותו, וכבר קדמך בקוב"ש אות י"ד והקו' בזה בהנחה דכשלא ניהא ליה אף איסורא ליכא, ויש לדון בזה ועי' שיעורי רבי אלחנן סי' ב', ועי' חת"ס דהרמב"ן גורס אומרים לו בלשון רבים, וכן גי' רבינו גרשום ע"ש, ולזה י"ל דעל בי"ד מוטל להתרות ולסלק הכלאים, וכדתנן במתני' שקלים פ"א מ"א בא' באדר משמיצין על השקלים ועל הכלאים וכו' ובחמשה עשר בו קורין את המגילה בכרכים וכו' ויוצאין אף על הכלאים ע"ש.

(ס)

בדף ב, ב וטעמא דרצו הא לא רצו אין מחייבין אותו, אלמא היזק ראייה לאו שמיה היזק. והנה יש להביא מכאן ראייה למה שדנו הראשונים (רא"ש סי' ב ועוד) אם שייך חזקה בהיזק ראייה, דהנה אם שייך חזקה מאי מדייקין בגמ' מינה דהז"ר לאו שמיה היזק, הא דלמא לעולם הז"ר שמיה היזק, וטעמא דקתני רצו משום דמתני' מיירי בשכבר החזיקו בהיזק ראייה, וכפשטות לשון מתני' השותפים שרצו לעשות מחיצה דמשמע שהיו כבר שותפין ועכשיו רוצין לעשות מחיצה ומש"ה אין מחייבין אותו אלא אם רצו, ומדלא אמרי' הכי ש"מ דאין חזקה בהז"ר וצ"ע.

תשובה: י"ל דכל זמן שלא חלקו ומשתמשים יחד לא שייך היזק ראייה [וגם דאין משתמשים תשמישים צנועים] וממילא לא חשיב דהחזיקו ואין ראייה דאין חזקה בהיז"ר וק"ל.

(סא)

הנה דבר חידוש עצום הראוני בריטב"א בפסחים (נד, א) שכתב דאע"פ שיצא מוציא בברכת הבדלה, אינו כן בברכת הבשמים דהיא ברכת הנהנין וכבר יצא, "ואף על פי שחוזר ומריח בו מ"מ נראה כאוכל לבטלה כדי שיברך". ומ"מ מיישב מנהג העולם להוציא בני ביתו גם בבשמים, "כיון שעושה כך להוציא אחרים, והנאה חשובה היא זו מפני גרם מצוה שמוציא אחרים".

ובל דבריו בזה הפלא ופלא, הרי נהנה והוא בכלל האיסור להנות מן העולם בלא ברכה, ומה שייך גדר מחודש הנ"ל של "אוכל לבטלה". ולא נחה דעתו עד שמצא הנאה נוספת בדבר בכך שגורם מצוה, ומה שייכותה לעצם ההנאה ולברכה שעל ההנאה.

וז"ל קדשו: "ואף על פי שרבי מפזרן חוזר וסודרן על הכוס כדי להוציא בניו ובני ביתו. כתב הרי"ט ז"ל נראה לי שאין ברכת הבשמים בחזרה זו דהיא ברכת הנהנין הוא וכבר יצא, ולא דמי לברכת היין של קידוש (ר"ה כט, ב), דהתם קידוש גורר אותה לעשותה חובה מה שאין כן בזה דאפשר להבדלה בלא עצי בשמים, ואף על פי שחוזר ומריח בו מ"מ נראה כאוכל לבטלה כדי שיברך, אבל מה אעשה שכבר נהגו העולם לחזור ולסדר ברכת עצי בשמים להוציא בניו ובני ביתו, ויש לי לומר דכשחוזר ומריח אינו נראה כמריח לבטלה כיון שעושה כך להוציא אחרים, והנאה חשובה היא זו מפני גרם מצוה שמוציא אחרים", עכ"ל. וצע"ג.

תשובה: י"ל דס"ל להריטב"א דכל שאין מריח כדי ליהנות כי אם כדי לברך ולהוציא נראית ברכתו כברכה לבטלה, ובדומה לזה יעויין בדעת נוטה ציצית תשו' רל"ז שנשאל מרן שליט"א במי שיש לו ספק אם יכול לברך על טליתו וכגון שלן בטליתו בלילה, האם יש עצה שילבש עוד ט"ק אחר ויברך עליו ויכוין לפטור שניהם ואח"כ יסירו, והספק בזה דשמא אינו ראוי מאחר שאינו רוצה ללבוש הט"ק השני וכל מה ששובשו הוא משום הברכה, והשיב רבינו דאין לעשות כן.

ושמעתי מרבינו שליט"א דלא נהגו כן אבותינו, וכשאין לו ענין ללבוש את הטלית אף יש לחוש בזה דהוי כעין ברכה שאינה צריכה עכ"ד, וכשהצעת הדברים קמיה מו"ר מרן בעל אילת השחר זצ"ל לא הסכים עם פסק רבינו, ולדעתו כיון שרוצה ללבושו רגע אחד ומקיים על ידו מצוה באותה שעה שפיר יכול לברך אף שבדעתו לפושטו תיכף.

וראיתי למו"ר בעל אילת השחר זצ"ל שהשיב לאחד ששאלו ביום הכפורים אם לברך על הטלית שפשטו אחר מוסף כשבא ללבושו במנחה והשיבו לברך על טלית אחרת

ולפטור אף את זו, ולאחר שבירך ופטר לחבירתה שוב יכול להסירה, [ואמנם שם דנוטה יותר לברך דאיכא הפסק אפשר דעדיף טפי למיעבד עצה זו כדי לצאת מספק], ומדברי הריטב"א שהבאת איכא סייעתא גדולה לדעת מרן שליט"א.

(סב)

הנה במשנ"ב (סי' קד סק"ט) כתב דאין לש"ץ לילך אחר שסיים חזרת הש"ץ – כיון שקדיש תתקבל שאחר ובא ולציון הוא סיום תפילתו (הפסיעות דעושה שלום). ורק לצורך מצוה קצת – כמו לישב בנפ"א או להוליך הס"ת לבימה – מותר.

וצ"ע במנהג העולם שהש"ץ מביא הס"ת לבימה ואח"ז הולך למקומו בביהכ"נ, ושוב חוזר לבימה, ולא ראינו שמקפידין שיעמוד הש"ץ ליד הבימה ולא יזוז ממנה כ"ז קריה"ת כדי למעט בהילוך והפסק, מה דעת מו"ר שליט"א בהערה זו.

תשובה: י"ל דאחר שעקר עצמו לצורך מצוה קצת אין קפידא.

(סג)

הנה קיי"ל (שו"ע או"ח סי' קנא ס"א) דבתי כנסיות – אין מתקשטין בהם וכו', וצ"ע במנהג העולם שבאים בערב שבת לביהכ"נ לקבלת שבת ולובשים העניבה בביהכ"נ, מי יש לחוש למתקשטין בביכ"נ או דלמא כיון דעושה כן לכבוד שבת – אין קפידא בכך [וראינו בתוס' חכמי אנגליה מגילה כח, ב דהאיסור הוא לפשוט בגד אחד וללבוש בגד אחר בביהכ"נ, וצ"ע].

תשובה: אפשר דעניבה אף שהוא בגד העשוי להתנאות בו לא מיקרי להתקשט, כיון שאין האיסור אלא כשיש בו קלות ראש, ומתקשטין דהכי היינו בבשמים וכיו"ב וכמו שציין בביאור"ג ליומא דף י"א א'.

(סד)

הנה בחודש אלול תש"פ שלחתי לשאל קמיה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (ע"י הגר"א מן שליט"א) – באתרוג שעברו עליו כמה חודשים והתייבש והצטמק, ועדיין יש לו ריח טוב, איזה ברכה יברכו כשמריחים עליו. דלכאור' א"א לברך הנותן ריח טוב בפירות, דבשו"ע (או"ח סי' רטו ס"ב) מבואר דבעינן שיהא ראוי לאכילה, וא"כ כיון שנצטמק אולי אין לזה כבר שם פרי. ובאמת השיבני מרן שליט"א שיברך בורא מיני בשמים, עכ"ד. אשמח לשמוע חו"ד דמו"ר שליט"א בכ"ז.

תשובה: כבר הורה זקן.

(סה)

הנה ראיתי (בס' אריה שאג) שנשאל מרן הגר"ח שליט"א איך אמר יצחק לעשו – 'בא אחיך במרמה ויקח ברכתך' ואמאי לא הוי לשון הרע. והשיב עפ"ד התרגום ד'במרמה' היינו 'בכוכמתא' (וא"כ אי"ז גנאי). וצ"ע דאמנם אי"ז דברי גנות אבל סו"ס כיון שע"ז הגיע נזק וצער ליעקב אבינו שרדפו עשיו, הרי שג"ז חשיב לשה"ר וכמפורש ברמב"ם פ"ז מדעות, וצ"ע.

תשובה: כבר עמד בזה בחוט שני עניינים שונים הל' לשה"ר, ויתכן דמאחר שהי' יצחק מוכרח לבאר למה אינו מברכו היה זה על דעת יעקב שיאמר כן לעשיו. שו"ר תשובה ממו"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א וז"ל הוא הבין מעצמו ולא חידש לו דבר עכ"ל.

(סו)

הנה שמעתי בשם מרן ה'אור שמח' זצ"ל להוכיח דאסור לעשות מחאה (נגד חזקה) בשבת קודש, מהא דאמרינן בפ' חזקת הבתים (ל, א) דההוא דא"ל לחבריה מאי בעית בהאי ביתא וכו', א"ל תלתין יומא בשוקאי הוה טרידנא וכו', ופי' הרשב"ם בפ' השני דכיון דהיה טרוד לא היה לו פנאי למחות. וצ"ע דבשבת אין שוק ואז יש לו פנאי למחות, וע"כ דבשבת אסור למחות, והוא משום 'ודבר דבר' שלא יהא דיבורך בשבת כדיבורך בחול.

[הערת מו"ר שליט"א: לכאור' יש לדון דאף אם אין איסור מצוה מיהא איכא ובקושי התירו לומר שלו].

ויל"ע ע"ז בתרתי, חדא- דהרי הרהורים מותרים בשב"ק, וא"כ אפשר דהיה טרוד כל השבת בהרהורי מסחרו. אך ביותר ילה"ר דבעירובין (לו, ב) מבואר שיש מתנה על עירובו כדי לילך וכו', ומבואר שם דהולך בשבת למחות בפני גויים שלקחו נכסיו, הרי דשרי גם בשב"ק, וצ"ע.

תשובה: אף שההרהור מותר מ"מ מאחר דמצוה שלא יחשוב בהם כלל ויהא בעיניו כאילו כל מלאכתו עשויה וכדמבואר בשו"ע סי' ש"ו ס"ח אין יכול לטעון שלא היה לו פנאי למחות. ומההיא דעירובין אף דאמנם כן פירש"י בגמ' שם הא במרי דמתא דצריך להם לפייס או לצעוק, יעויין ברבינו חננאל שפי' דהולך אליו להקביל פניו, וכ"כ בהג' מהריעב"ץ דר"ל במלך אדון העיר דאיכא מצוה למיזל וקבוליה אפיה כמ"ש [ברכות ט' ב'] הוי רץ לקראת מלכים אפי' של אומות העולם, ואף לפירש"י י"ל דשאני התם דא"א בחול שאין בא אלא באותה שבת ומפני ההפסד התירו אבל מחאה דאפשר בחול אסורה, ועיין.

(סז)

במאמר שכתבתי בס"ד בענין נוסח אמירת 'אבינו מלכנו מנע מגיפה מנחלתך', שמהר"ם מרוטנבורג בעת עידן ריתחא היה אומר 'עצור' מגיפה ולא 'מנע' (משום ד'מניעה' הוא מכאן ולהבא, אבל כשיש כבר רח"ל מגיפה הנוסח הוא 'עצור' את הדבר הקיים, דל"ש לבקש מנע כשיש כבר מגיפה).

והנה יל"ע בעצם דברי מהר"ם, מהא דכתיב בקרא גבי רחל אמנו 'מנעי קולך מבכי ועיניך מן דמעה כי יש שכר לפעולתך וגו'', ושם זה אחר שהתחילה לבכות, וכדכתיב להדיא 'רחל מבכה על בניה מאנה להנחם וגו'', הרי דשייך לשון 'מניעה' גם בדבר שהחל כבר. **ועוד** הקשו דאיך מתפללים 'עצור' הרי שבזה מקטינים הבקשה רק למגיפה הקיימת, ולא מבקשים על שאר מגיפות שלא יפרצו רח"ל, ואיך א"כ לא חשש לזה מהר"ם.

תשובה: י"ל דאין בכי הראשון סיבת הבכי האחרון, והבכי מתעורר בכל זמן מחדש, ושפיר שייך לשון מניעה על הבכי העתידי, ויתכן דלשון עצירה אף שיותר נופל על מה שכבר התחיל, מ"מ יכול לשמש גם כבקשה שלא יגיע, וכדמצינו [או"ח סי' רכ"א] לשון עצירת גשמים על עצירתם מלבא ולהגיע.

(סח)

הנה במ"ב (סי' קי"ט סק"א) כתב דכל מה שהתירו להוסיף בקשות פרטיות בתוך כל ברכה בשמו"ע מענין הברכה – הוא דווקא על ההווה, אבל על העתיד – כגון שלא יחלה – אין להתפלל באמצע הברכה.

והנה, ראשית יל"ע מה טעם הדבר באמת, דמה החילוק בין הוה לעתיד לענין זה. **ועוד** יש להסתפק בעת זו שמכה מהלכת, ויש חולי המדבק, דלמא שרי להתפלל על הבריאם שלא יחלו – כיון שאי"ז 'עתיד' אלא 'הווה', כיון שבכל רגע נתון הוא יכול ח"ו להדבק, מה דעת מו"ר שליט"א בזה.

תשובה: הטעם לפי שאינה מעין הברכה, דהבקשה על הרפואה לחולים ולא על מניעת החולי מן הבריאם, ואין מקום להסתפק שיהא הדין שונה בעת הזו, דאף דדבר הווה הוא, מ"מ אינו מענין הברכה לבקש על מניעת החולי וק"ל.

(סט)

הנה במכת צפרדע כתיב 'ויצעק משה', והקשו האחרונים למה כאן כתיב ויצעק ובמכת ערוב כתיב 'ויעתר אל ה'', וביאר בשפתי חכמים דכיון דהמתפלל צריך להשמיע לאזניו מה שמוציא מפיו, א"כ כיון שהצפרדעים צעקו וצפצפו – הוצרך להרים קולו בתפילתו כדי לשמוע מה שמוציא מפיו וזהו שכתוב 'ויצעק'.

וצ"ע בדבריו דמבואר בחז"ל בכמה מקומות דבני ישראל לא סבלו מעשרת המכות, וכדמצינו גבי מכת דם (תנחומא פ' בא, סי' ד, לגבי ערוב), ולפי"ד שהוצרך לצעוק – הרי שסבלו סבל רב, וזה פלא והפלא.

ומלבר מה שעצם דבריו לדינא צ"ע דלמה לא מהני מה שבעצם מדבר בקול, ומנא לן דבעי שמיעה בפועל, וזה נפ"מ לאולמי שמחות וכיו"ב שמתפללים מעריב והתזמורת מתחילה לנגן, ואינו שומע מה שמוציא מפיו, וצ"ע.

תשובה: מה שהעיר דמנ"ל דבעינן שמיעה בפועל, יעויין במקור חיים לבעל החוות יאיר סי' ק"א ושם בקיצור הלכות וז"ל ואם כבדו אזניו משמוע וא"א להשמיע לאזניו אא"כ ישמיע קולו לחבירו העומד אצלו, כמוני היום בעו"ה שרי להרים קולו כשיעור זה שאזניו ישמעו וכך נהגתי עכ"ד, ועי' רעק"א בתשו' קמא סי' ל' דכל הברכות צריך לכתחילה להשמיע לאזניו משום דילפינן מק"ש דכתיב שמע שמע לאזניך מה שאתה מוציא מפיך, והרי אף דמוציאו מפיו דבודאי הוי דיבור מעליא מ"מ בעי דוקא השמעת אוזן ג"כ עכ"ד.

וע"ע בהג' רעק"א על השו"ע סי' נ"ג מדפוס יוהנסבורג [והובא בעין הגליון] שהשיג על התשב"ץ ודעתו דש"ץ כזה שאינו יכול להשמיע לאזניו אף דבאיכות הדיבור לא חסר מ"מ אינו יוצא כי אם בדיעבד, וכשיוציא אחרים לא יצאו לכתחילה ואף שהם השמיעו לאזניהם.

וע"ע במ"ב סי' נ"ג סקמ"א ובשעה"צ שם סקל"א שפסק כהגרעק"א, וזה דלא כהעמק שאלה שאילתא קמ"ג אות ו' שחילק בין ק"ש לתפלה דבק"ש צריך להגביה קולו עד שישמעו אזניו ומשא"כ בתפלה דסגי בחיתוך דבריו כדי שיוכל להשמיע לאזניו, ע"ש.

(ע)

הנה שמעתי להקשות בדין פריעת בעל חוב מצוה, וקיי"ל דיורדין לנכסיו מדין כופין על המצוות. ויל"ע דיכול הלוה לטעון פרעתי, ואף דאינו נאמן – מ"מ יכול לטעון שא"א לכפותו שלם שמכשילו בלפני עור דגזל, דלשיטתיה כבר פרע, וצ"ע.

תשובה: לא הבנתי ספיקו בזה, דמאחר שאין נאמן לטעון פרעתי והוא עומד בחזקת חיוב אין נאמן לטעון שמכשיל חבירו בגזל.

(עא)

הנה דבר תמוה מצינו באבן עסרא בפ' נשא (במדבר ד, כד) עה"פ 'זאת עבודת משפחות הגרשוני לעבוד ולמשא', דפירש האבן עזרא: 'לעבוד. להקים המשכן, ולעשות הלחם ולשחוט

ולשמור, עכ"ל. וצ"ע במש"כ 'ולשחוט' הלא שחיטה כשרה בזר (וגם מש"כ על לחם הפנים תמוה דהרי לחם הפנים הביאו האומנין מאלכסנדריה שבמצרים, וודאי כשר בזר), וצ"ע.

תשובה: עי' בית הלוי ח"ב סי' ט' שהביא משעה"מ הל' ביאת מקדש שהוכיח מדברי רש"י יבמות ל"ג א' אהא דאיתא שם דזר ששימש בשבת חייב שתיים [משום שבת ומשום זרות] ופריך שימש במאי אילימא בשחיטה, שחיטה בזר כשרה, ופירש"י ואין כאן משום זרות, ומשמע דמ"מ חייב משום שבת, וכ' הביה"ל דנראה הטעם דס"ל דזר דאינו מצווה על העבודה לא ניתנה שבת לדחות אצלו גם בשחיטה עכ"ד. ועי' תוס' קידושין ע"ו ב' ד"ה אין בודקין דאע"ג דשחיטה כשרה בנשים ובעבדים היינו דיעבד אבל לכתחילה לא עבדי כי אם כשרים מיוחדים ע"כ.

וע"ע יומא כ"ה א' בפייס השני מי שוחט מי זורק וכו' ובחי' הריטב"א שם [ד"ה ושתי הדפנות] וז"ל והא דמפייסין על השוחט משום דאע"פ שהשחיטה כשרה בזר מצותה בכהן לכתחילה, וכע"ז יעויין במאירי שם דמפייסין היו עליה מפני שלכתחילה צריכה כהן בקרבן התמיד אע"פ שבשאר קרבנות מותרין לכתחילה [בזר] כמו שיתבאר בפ"ד עכ"ד. וע"ע בזה בלחם שמים להרב יעב"ץ פ"ד דקידושין, ומיהו יעויין בחשק שלמה מנחות י"ט שכתב בשם אחיו דשחיטה בכהן היתה נעשית שלא בבגדי כהונה משום כלאים כיון דלאו עבודה היא ע"ש.

(עב)

יש להקשות מאחר ואיתא בהגדה של פסח דכל המרבה לספר ביציאת מצרים כל הלילה – הרי זה משובח, א"כ למה לא תנן להא מילתא במתני' דפאה בכלל הני דברים שאין להם שיעור, הלא זה חשיב כמצוה שאין לה שיעור, וצ"ע.

תשובה: יש לו שיעור דכל הלילה דוקא.

(עג)

הנה קיי"ל (סי' צב ס"ו) דאסור להתפלל או ללמוד בידיים מטונפות, ובביאה"ל כ' בשם הפמ"ג דהרהור מותר, ויל"ע אם גם לשמוע מותר, או דחמיר טפי דשומע כעונה, ורק הרהור שרי. ושמעתי שהגר"ד לנדו שליט"א הוכיח מהא דאיתא בב"ק (יז, א) דאמר רבב"ח הוה אזילנא בהדיה דר' יוחנן למישאל שמעתא, כי הוה עייל לבית הכסא, והוה בעינא מיניה מילתא ולא פשיט לן עד דמשי ידיה ומנח תפילין ומברך. ובגליון שם מביא גירסת השאילתות כי הוה נפיק מבית הכסא, ונמצא ששאלוהו כשיצא מבית הכסא – ושמע ר' יוחנן השאלה ורק לא השיב עד שנטל ידיו, א"כ מבואר דשרי לשמוע ד"ת קודם נט"י. מה דעת מו"ר שליט"א בזה.

תשובה: עי' פמ"ג סי' ק"ד א"א סק"ז שאלה מי שידיו מטונפות שחייבך בראשו וכדו' ושמע חבירו שבירך ונתכוין לצאת אם יכול לאכול הפרי כך וכדומה, תשובה הנה אם ידיו מטונפות ובירך דיעבד אי"צ לחזור וכו' ומיהו י"ל שומע כעונה דוקא בראוי לענות וכדר' זירא וכו' וידיו מטונפות קיל טפי דאי בעי מנקה ידיו נ"ל עכ"ד ע"ש. וע"ע במ"ב סי' ע"ה ססקב"ט.

ומצינו לענין גילוי הראש דשומע כעונה חמיר טפי, דהנה נשאל מו"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א אם מותר להרהר בד"ת בגילוי הראש, כגון בשעת תספורת [דעת נוטה ח"א בדיני לבישת הבגדים, תשו' קפ"ז], והשיב יתכן שמותר, וציין ע"ז ידידי הגר"י פלק שליט"א להט"ז סי' ח' סוסק"ג וסי' ע"ד סק"ב שכתב דהאיסור הוא להוציא מפיו דברי קדושה משמע דבהרהור לחוד שרי, ולענין שומע כעונה עי' פמ"ג סי' קפ"ג מ"ז סק"ג שהביא פלוגתא בזה, ולדינא כתב דיש להחמיר ע"ש.

אגרת ברכה שקיבלתי לחיבור זה

מהגאון רבי מרדכי וייס שליט"א

ר"מ ישיבת באר החיים, מודיעין עילית*

הנה עיקר מסירת התורה הוא מאב לבנו ומרב לתלמידו עד שאמרו חז"ל (גיטין דף ס:) דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרן בכתב הואיל ועיקר התורה היא ע"י מסירתה מדור לדור. ולא התירו לכותבן אלא משום עת לעשות לה'. ועל זה אמרו חז"ל (קידושין דף ל.): כל המלמד את בנו תורה כאילו לימדו לו, ולבנו, ולבן בנו עד סוף כל הדורות, עוד איתא התם, כל המלמד את [בן] בנו תורה כאילו קיבלה מהר סיני, יסוד הדברים כמדומה שמביאים בשם המהר"ל בהקדם משכ"ת הרמב"ן עה"ת בהעמדת יסוד האמונה שאדם לא ינחיל שקר לבנו, ואנו קיבלנו את התורה איש מפי איש, בן מאביו, ותלמיד מרבו עד דור מקבלי התורה את מעמד הר סיני עם גילוי השכינה, מפי משה רבינו, וזהו שאמרו בגמ' שעל ידי שלומד תורה הרי הוא כאילו קיבלו מסיני ומעבירה הלאה בשרשרת בלתי פוסקת עד לדור אחרון.

ואף גדולי הדורות אשר הנחילו לנו את התורה, הם קיבלו את התורה מפי רבותיהם, וכן הלאה, ואף אנו קשורים מדור דור בקבלת התורה מרבותינו, ובכך זוכים אנו להמשיך את שלשלת הזהב עד ביאת משיח צדקנו.

ועתה הגיע הבחור היקר יניק וחכים טובא עדין לגדולות גרים באורייתא תדיר כמר חיים נ"י ותכריך כתביו בידיו אשר קיבל מאחד ומיוחד ממוסרי התורה לדורנו ה"ה מרן שר התורה הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א, ועמל ויגע להוציא סולת נקיה ככוונת דבריו הק', אשר כידוע דבריו קצרים עד למאד, ופעמים בא ברמז בעלמא, וצריך עמל רב ומלאכה מיוחדת לחזור לעומק כוונת קדשו.

והנה ידוע שעיקר קניינה של תורה הוא בעמלה של תורה, ותורה שלמדתי באף היא שעמדה לי, ואמרינן במס' חולין (דף פט.) שאדם לעמל נברא, לעמלה של תורה. וע"י יגיעתה של תורה זוכים לטעום מנופת צוף עמה הטוב, וכדאמר' במגילה (דף ו:) אם יאמר לך אדם יגעת ומצאת תאמין.

ואוכל להעיד אשר בעיני ראיתי איש מהיר במלאכתו העמל ויגע ברוב כוחו לעמוד על סוד דברי רבותינו שליט"א, ללבן ולברר עומק דבריהם, להעמידם כסולת נקיה, ונקווה לה' ית' שיזכה הלאה לישוב באהלה של תורה, להגות בעמקי סודותיה מתוך שמחה ומנוחת הנפש ויזכה לגדול בתורה ויראת ה' טהורה לנחת הוריו ומוריו.

החותם בהערכה והוקרה

מרדכי וייס

*אגרת זו כתב לי הגר"מ וייס שליט"א לפני כמה שנים, למהדורה הראשונה של חיבור זה "שיח חיים".

מאמר בענין

'אין ממזר נכנס לירושלים' והמסתתף

(מאמר זה נכתב לפני כמה שנים, ומחמת קוצר הזמן לא הספקתי לעבור עליו בעיון כל הצורך, ורק נוספו בו כמה הגהות ותיקונים)

ודו"ק. ושו"מ שכן גרס בפירוש 'שני אליהו' (באדר"נ שם) עבירה והוליד ממזר, ואמרים לו, ריקה (פי', שוטה) חבלת בעצמך, חבלת בו (בבבך), שאותו ממזר היה רוצה ללמוד תורה עם אותן התלמידים שהיו יושבין ושונין בירושלים, והיה הממזר הולך עמהן עד שהגיע לאשדוד, עומד שם ואומר אוי לי אילו לא הייתי ממזר כבר הייתי יושב ושונה בין התלמידים שלמדתי (עמם) עד עכשיו, ולפי שאני ממזר אני יושב ושונה בין התלמידים, לפי שאין ממזר נכנס לירושלים כל עיקר, שנאמר (זכריה ט, ו) יושב ממזר באשדוד. עכ"ל.

ג] והובא נמי דין זה במאירי בב"ק (פב, ב) והובא בשיטה מקובצת שם) דאין לממזר להיכנס לירושלים, וז"ל: 'באבות של ר' נתן שנינו שאין מעבירין עצמות המת בירושלים ואין נותנין בה מקום לגר תושב ואין מקיימין בה בית הקברות חוץ מקברי בית דוד וקבר חולדה הנביאה שהיה שם מימות נביאים הראשונים ויש מי שאמר שם שאין דין בן סורר ומורה בירושלם וכן שאין ממזר נכנס לירושלם', עכ"ל. ונראה מדבריו דזה בכלל תקנות שתיקן יהושע, ודו"ק.

א] הנה איתא בריש פ' עשרה יוחסין (קידושין סט, א) 'עשרה יוחסין עלו מבבל, כהני לווי וכו', ממזרי וכו'', ומבואר דבתוך העשרה יוחסין שהעלה עזרא מבבל לא"י היו ג"כ ממזרים. והנה כתב הרמב"ם בפיהמ"ש (שם) בזה"ל 'כשעלה עזרא מבבל לא הניח בהם פסול בשום פנים אלא כהנים לויים וישראלים מיוחסים, וכן אמרו (סט, ב) לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסולת נקיה, והעלה עמו אלו העשרה משפחות מפני שחשש שמא יתערבו עמם אחר שלא היה שם ב"ד הגדול שישתדלו על כך, ולפיכך העלה אותם לירושלים שהיה שם ב"ד הגדול שלא יניחו אותם להתערב', עכ"ל.

ב] והנה קשה, דמדברי הרמב"ם מבואר שעזרא העלה את כל אותם משפחות לירושלים לב"ד הגדול, ולכאור', הרי בהדי משפחות קא חשיב נמי ממזרים, ואיך העלה אותם עזרא לירושלים, הא מבואר באבות דרבי נתן (פי"ב ה"ח) דאסור לממזר להיכנס לירושלים עיה"ק, וז"ל האדר"ג- 'וכן מי שעובר (לכאור' היה צ"ל 'שעבר', מדלא כתיב לאחר מכן 'אתה חובל בעצמך וכו'' בלשון הווה,

הערות והוספות

א. עיין רש"י (עו, ב ד"ה ששם היו יושבים) שכתב: 'בלשכת הגזית היו יושבים סנהדרין מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערבים ומייחסים את הכהנים והלויים להבדיל פסולים מן העבודה ומן הדוכן'. וע"ע ברש"י (סט, ב ד"ה מסייע).

והיינו דנתחדש חידוש גדול בדברי הרמב"ם דיש חיוב על הכהן גדול לישראל אך ורק בירושלים עיר הקודש ושלל לצאת משם כלל וכלל, וכמובן דיש לן לידע מנא ליה להרמב"ם האי דינא (עיין לקמן אות יט והלאה).

עכ"פ, לפי"ז דממזר אינו נכנס לירושלים כנ"ל, וכה"ג אינו יוצא הימנה, יקשה עד מאוד דברי הגמ' בשלהי הוריות (יג, א) בדיני קדימה, דממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ, וצע"ג איך שייך בכלל שיפגשו שתתעורר בכלל האי שאלה מי קודם למי, מאחר שהכה"ג אינו יוצא מירושלים והממזר לא נכנס אליה כלל.

ואבן אין כוונת הקושיא ממתני' גופא כיון ששם איירי לעניין פדיה מהשבי ולהצלת חייהם וכיוצ"ב, וכו' דבכה"ג שפיר אפשר שיהיו כל אחד על מקומו ויהא דין קדימה את מי לילך ולהציל קודם, רק הקושיא מיתוקמא להמבואר בירושלמי בסוף הוריות (פ"ג ה"ה; הובא בש"ך, יו"ד סי' רמו סק"ג) דלאו דווקא לפדיה אלא אפילו לשייבה וכל דין כיבוד אחר, וז"ל הירושלמי "סברין מימר (מעיקרא סבריה דדוקא - פני משה) ליפדות ולהחיות ולכסות, הא לשייבה - לא. א"ר אבון אף לשייבה, ומה טעמא, יקרה היא מפנינים (משלי ג, טו) ואפילו מזה שהוא נכנס לפני ולפנים". ולפי"ז צע"ג איך שייך בכלל שיפגשו ויתעורר הנידון את מי לכבד קודם, הא ממזר לא נכנס וכה"ג לא יוצא.

ובן הביא בפירוש 'אבות הרא"ש' (על האדר"ג שם, לבעל היפה ללב זצ"ל, להגאון רבי רחמים ניסים יצחק פלאג' בן הגר"ח פלאג' זצוק"ל) בשם הילקוט ראובני (פרשת כי תצא, דף קעח, א: ובחלק מהמהדורות הוא בדף מו, א) שכתב בשם מדרש בזה"ל - 'שנים עשר שבטים עומדים על י"ב היכלות של ירושלים העליונה וכו', ועומדים ומתפללים עליהם בקריאתם כל בניהם הבאים בזה העולם, אשר כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה' (ע"פ ישעיה סא, ח), אם מראובן, ראובן קורא עליו ואומר שלי אתה לך להיכליו, וכן כולם, אבל ממזר דוחים אותו לחוץ וזהו 'לא יבא ממזר בקהל ה' עד עולם' (דברים כג, ג) בקהל ה' - זו גן עדן, עד עולם שהוא עולם הבא, שיתקנו כל הפגמים'. עכ"ל.

וא"כ קשה טובא איך העלה אותם לירושלים (עיין להלן אות ג).

[ד] והנה, בטרם לכל, נבוא לברר היטב האי דינא דאין ממזר נכנס לירושלים המסתעף לאיסור יציאת כהן גדול מירושלים וכדלהלן, ואביא קושיא יפה בהאי דינא, דעל זה נביא מכ"ז העניין: הנה מבואר ברמב"ם בהל' כלי המקדש (פ"ה ה"ז) וז"ל 'ובית יהיה מוכן לו (לכהן גדול) במקדש והוא הנקרא לשכת כהן גדול. ותפארתו וכבודו שיהיה יושב במקדש כל היום. ולא יצא אלא לביתו בלבד בלילה או שעה או שתיים ביום, ויהיה ביתו בירושלים ואינו זו משם'. עכ"ל.

— הערות והוספות —

ב. וז"ל הפני משה שם: 'מעיקרא סבריה דדוקא לעניין ליפדות ולכסות ולהחיות כדאיירי במתני', בהא הוא דאמר דממזר ת"ח קודם, הא לשייבה לא, לעניין לישב בראש ולהקדימו בכניסה וציאה וכו'. ומ"ט דכתיב

ה] והנה בטרם ניישב האי קושיא, אביא כאן כמה קושיות שמצינו בהא דאין ממזר נכנס לירושלים, ובהא דאין כה"ג יוצא מירושלים, למען נברר היטב גדר כל דין ודין, ולאח"מ נשוב ליישב האי קושייתא.²

[ו] בהאי דינא דאין ממזר נכנס לירושלים: הנה הקשה בפירוש 'אבות הרא"ש' (שם) מהמבואר במתני' במעשר שני (פ"ה מ"ד), אשר כ"ה בספרי עה"פ 'השקיפה ממעון קדשך' (דברים כו, טו), וז"ל המשנה 'מכאן אמרו (מדכתיב ואת האדמה אשר נתת לנו, רע"ב) ישראלים וממזרים מתוודים וכו'.

והיינו שמתוודים על המעשרות שמביאים לבית המקדש (דגם להם יש חלק בארץ ויכולים לומר הנוסח), וא"כ לכתחילה הרי צריך להתוודות בירושלים כמבואר ברמב"ם בהל'

מעשר שני (פ"א ה"ו), ורק בדיעבד או כשאין ביהמ"ק אין צריך (אמנם, יעוין במנחת חינוך במצווה תר"ו אות א' דנסתפק בזה), וא"כ במתני' משמע דבאופן פשוט גם הממזר נכנס לירושלים ומתוודה.¹

[ז] עוד הקשה שם באבות הרא"ש, מהמבואר בתוספתא במנחות (פ"י ה"ג-ה"ד) דסמיכה נוהגת בכהנים ולויים וישראלים וגרים ועבדים משוחררים, חללים, נתינים וממזרים. והרי סמיכה נוהגת רק במקדש (כמבואר בזבחים לב, א) ואיך יכנס הממזר לשם בשביל לסמוך.

[ח] והנה בקושיא הקודמת ראיתי להמהר"ם אריק זצ"ל (בעל הגהות טל תורה על הש"ס, ושו"ת מנחת פתים ואמרי יושר ועוד) בהסכמתו לספר נועם מגדים מהפמ"ג שי"ל עם פירוש הבית הלוי (אות י': ואיהו גופיה ציין לדבריו בטל

§ הערות והוספות §

יקרה היא מפנינים- משמע בכל מיני חשיבות השייכין ליקר ותפארת, חשובה היא וקודמת ואפי' מכהן גדול זה שנכנס לפני ולפנים, עכ"ל.

ובמסורת הש"ס שם ציין שכן הוא במדרש רבה (במדבר ו, א), וכן מבואר ברמב"ם בפיהמ"ש בגיטין (פ"ה מ"ח) ובספר החינוך (מצוה תקס, ה"ד להלן הע' 37) דהעתיקו דין זה לעניין קריאת התורה ומשמע דה"ה לכל דיני כיבוד. אך הנה הש"ך (יו"ד סי' רמו סק"ד) הביא מהבאר שבע דכתב דלא כהרמב"ם והחינוך, ובקריאה"ת אינו קודם (אכן הש"ך גופיה לא ס"ל כן, דבס"ק יג הביא היר"ו), ולפי"ד יל"ע האם פליג דווקא בקריאה"ת או נמי בכל כיבוד. ולפ"ר נראה דפליג רק בקריאה"ת, כיון דכתב שבקריאה"ת תיקנו שיקרא כהן ראשון מפני דרכי שלום, מכלל דרק שם פליג מחמת האי תקנה מיוחדת. אבל בשאר דוכתי מודה דשייך בשאר מילי (דלא יפלוג על היר"ו). אכן ראוי לציין דבשו"ע (סימן קלה ס"ד) פסק כהרמב"ם והחינוך דגם בקריאה"ת קודם (ע"ש במ"ב ס"ק יא).

ג. ורק אציין כמה מרבתינו האחרונים שמצאתי שהקשו האי קושיא והניחו בצ"ע, מהם בשו"ת דברי ישראל להגר"י וועלץ זצ"ל (ח"ג סוף סי' כב), ובספר 'מתורתן של ראשונים' (קידושין עב, ב) ובספר דבר תורה עה"ת (סוף פרשת נח).

ד. כן הקשו ג"כ עוד כו"כ מרבתינו האחרונים, מהם החתם סופר בליקוטי סופר (מצוות אכילת פסח, סוג ממזר, דף מז, א), ובשו"ת בניין צבי (ח"א סי' לט אות ו), הגר"ק בד"א בהל' מע"ש בביה"ל ד"ה ואם (והעתקתי דבריו להלן הערה 44, עיי"ש היטב). וראה בס' 'בארות נתן' (להגר"ד רבינוביץ, עמ' מז והלאה) שהאר"ק עד למאוד לברר האי דינא דאין לכה"ג לצאת מירושלים, וע"ע בשו"ת שארית יוסף (להגר"ש וואהרמאן זצ"ל, סי' ד), ובשו"ת משנה הלכות (ח"ב סי' כו), ובערוך השולחן העתיד (דיני קדשים, סי' כד סק"ב).

האדר"נ דקדושת ירושלים גדולה כ"כ עד שאין סובלת את טומאת הממזר.

וז"ל שם "אע"פ דאיתא סוף מסכת הוריות ממזר ת"ח קודם לכה"ג ע"ה שנאמר יקרה היא מפנינים מכה"ג שנכנס לפני ולפנים (וא"כ מוכח דממזר פעמים שעדיף אפי' מכה"ג, ואמאי נאסר עליו להיכנס לירושלים, [ע"י להלן אות לט הערה 43 בפ"י הצי"א בקושיית הבנ"י]) מ"מ קדושת ירושלים אינה סובלת אותו דהקדושה היא כ"כ גדול, ומי שאינו מיוחס כגון ממזר לא יכול להיות לו ישיבה בירושלים והינו דכתיב וישב ממזר באשדוד וגו'. מפרש"י עכ"ל. וא"כ תמוה אמאי לא הוזכרה נמי האי מעלה¹.

[י] ועוד קשה מדאיתא בסנהדרין (לב, א) דהכל כשרים לדון דיני ממונות ואין 'הכל' כשרים לדון דיני נפשות, ושם לאח"מ (לו, ב) מפרשינן (וכ"ה בקיצור בקידושין עו, ב)

תורה בקידושין עב, ב שהבאתי דבריו להלן אות לה) שדחה האי קושיא, די"ל דדברי המשנה דמע"ש היינו שמתוודה באמת מחוץ לירושלים (צ"ע דזהו רק שיטת הראב"ד שם ה"ד, ודלא כהרמב"ם, ע"י להלן הערה 44 בארוכה בדברי מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה), אבל על התוספתא הכא כתב שם דהקושיא בעינה עומדת דאין יסמוך הלא סמיכה נוהגת רק בעזרה בביהמ"ק (ומעכב אפי' בדיעבד כמבואר ברמב"ם פ"ג מהל' מעשה הקרבנות הי"א, עיי"ש במפרשים)².

[ז] ועוד קשה מהמבואר במתני' דכלים (פ"א מ"ח) דמנינן שם כל המעלות שירושלים קדושה משאר מקומות, ולא מצינו שם האי מעליותא שאין ממזר נכנס לשם שקדושה כ"כ שאין ממזר נכנס לשם³, אשר מלבד העניין ההלכתי שבו הוא ג"כ עניין אחר, כמ"ש שם בפירוש 'בניין יהושע' על

הערות והוספות

ה. עיין בכלי חמדה עה"ת פרשת כי תבא (אות א, אר"ק ד), ובשפתי צדיק שם (אות כט), ובס' גור אריה יהודה ענייני תרו"מ, סי' יז אות א), ברכת אברהם עה"ת (פרשת כי תצא, סי' ח).

ו. וראה בסו"ס למכסה עתיק המורחב (להרב בנימין גרינגרט) שנדפס בסופו שו"ת לבנימין אמר - שו"ת ממרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, ושם (תשובה קג, עמ' רטו) שאל קמיה מרן שליט"א בזה"ל: 'במנ"ח (מצוה תח) כ' שסיבת היות ערי הלויים ערי מקלט היא אולי תכפר עליו אדמתם המקודשת בקדושתם. ויש להעיר דאם באמת יש קדושה מיוחדת לעריהם יותר משאר א"י למה לא נמנה בין עשר הקדושות בכלים פ"א מ"ו, והשיב מרן שליט"א 'לא הכל מנה'.

ז. כן הקשו החת"ס שם, ובשו"ת בניין צבי שם (אות ב).

וידידי הבה"ח צבי שלום גינויער נ"י טען, דהנה התוס' בקידושין (נב, ב ד"ה וכי) הקשו אמאי לא מנינן בכלים שם דאין אישה נכנסת לעזרה, עיי"ש, וא"כ מאחר דשייר גם את זה וגם הא - אמרינן תנא ושייר [דבעינן לשייר לכה"פ ב' דברים כדי לומר תנא ושייר, כמבואר בקידושין טו, א 'מאי שייר דהאי שייר', וא"כ שייר גם הא דממזר אין נכנס לירושלים וגם הא דאישה אינה נכנסת לעזרה.

ויל"ד בזה דאם המשנה באה למנות קדושות מה גדול ממה, איזו סברא איכא דתשמיט, דגם כשהמשנה מונה דינים, חידוש הוא לומר שהתנא שייר אבל עכ"פ הכא, דזה גופא קא משמע לן, את הקדושה שזה גדול וקדוש מזה - ומהית"י שהתנא ושייר.

ועוד יש להעיר דהא דאין אישה נכנסת לא הוי משום שזה קדוש טפי, דלא מצינו טומאה באשה, אלא כל האיסור הוא כמ"ש התוס' שם בקידושין משום צניעות, וא"כ אין לתנא למנות זאת בכלל, וצ"ע בזה.

דתיבת 'הכל' אתי לאתויי ממזר, דגם ממזר אינו יכול לרין דיני נפשות. ואמרינן שם 'אמר אביי, בירושלים. וכן תני רב שמעון בר זירא בקידושי דבי לוי, בירושלים'. ופירש"י 'בירושלים. היו מקפידין על כל דייניהם לייחסן, עכ"ל. ולכאור' א"כ התימה גדולה, דלפ"ד האדר"נ תיפוק ליה דאין הממזר יכול להיכנס בכלל לירושלים ולהיות בסנהדרין הגדולה".

יא] וכע"ז קשה מהמבואר בירושלמי בהוריות (פ"א ה"ד) דבעינן קרא למיעוטי ממזר להיות בסנהדרין³⁶, ולכאור' תיפול דאינו נכנס בכלל לירושלים'.

יב] ואכן באהל משה (שם) כתב ליישב הקושיא מהירושלמי, דמצינו בש"ס

(עי' רש"י עה"ת דברים טז, יח: ומקורו ממכות ז, א) דסנהדרין קטנה היתה נוהגת בכל עיר, ומזה בעינן קרא למיעוטי ממזר דהא לשם יכול להיכנס.

יג] ועוד קשה מהמבואר בקידושין (עב, ב) דאמרינן שם שלר"מ האי קרא ד'וישב ממזר באשדוד' דמיניה ילפי' שם באדר"נ דרק באשדוד ישב" ולא בירושלים, קאי לעתיד לבא שאז הם יבדלו והממזרים ישבו בפנ"ע, אבל השתא בזמן הזה לא³⁷.

יד] ובעיקר מה שתמוה הוא, דהא ממזר הינו יהודי לכל דבר ועניין³⁸ ומלבד איזה מצוות בודדות שמצינו נידון באחרונים אם הוא מחויב בהם (עיין ש"ך יו"ד סי' רפא סק"ח: ובשו"ת נודע ביהודה מהר"ת יו"ד סי'

הערות וחוספות

ח. כן הקשה בשו"ת בניין צבי שם (אות ג), ובשו"ת משנה הלכות (ח"ב סי' כו).

ט. בבבלי בסנהדרין וקידושין הנ"ל המיעוט הוא מלדון בדיני נפשות ואילו בירושלמי בהוריות איירי להיות בכלל בסנהדרין.

י. כן הקשו בשו"ת מנחת מנחם (סי' טט), וכה"ק בשו"ת אבני חפץ להג"ר אהרן לוינ' זצ"ל (סי' סט אות ז), ובשו"ת אהל משה להגרא"מ הורוויץ מפינסק זצ"ל (ח"א סי' כב).

יא. והנה בכלל צ"ע על מאי דכתיב שם שחלקם היה באשדוד, מהמבואר בבמדבר רבה (ט, ז) דלממזרים לא יהיה חלק בארץ ישראל, וז"ל המדרש: 'כן אמר הקב"ה לאברהם אבינו (בראשית יז, ח), ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגוריו, לאותו ארץ שיהיה מיוחס אחריו, לו אתן את ארץ מגוריו לאחוזות עולם ואהיה להם לאלוקים, אבל ממזרים שאינן מיוחסין אחריו שאינן ניכרין אבות שלהם, לא אהיה לו לאלוקים, שאיני מייחד שמי עליו ולא אתן לו חלק בארץ', וצ"ע.

וצ"ל דהני מילי בחלוקת הארץ בזמן יהושע בן נון, דע"ז קא"ל הקב"ה שלא ינחלו, אבל לעת"ל ודאי שיירשו חלק ונחלה בא"י, דזה גופא כתיב בקרא שישב ממזר באשדוד ושם יהיה חלקם ונחלתם, וכמ"ש בשם המצוד (להלן הע' 12).

יב. כן הקשו בשו"ת בניין צבי שם (אות ח), ובהגהות טל תורה בקידושין שם [עיין בדבריו להלן אות לה הערה 36, וכך נראית פשוט קושיותיו. הגם שאפשר לפרש הקו' באופ"א, דשם משמע דלר' יוסי קרא איירי בכלל על בני ישראל שיהיו כממזרים וכזרים בארצם, ולר' מאיר קרא איירי לעת"ל, עיין להלן שם מה שביארתי היטב בדבריו], ובשו"ת אהל משה שם, וכן הביאו בספר דיקר "בית חיינו" (בענייני ירושלים, עמ' עו) בשם האבות הרא"ש, וכן מבואר במצודת דוד בזכריה (ט, ו) 'וישב ממזר באשדוד. בזמן הגאולה לא ישבו קבוצת הממזרים בתוך בני' אבל ישבו לבדם באשדוד וכו', דמוכח דס"ל ג"כ דהוי דין לעת"ל.

יג. וכמ"ש התוס' רי"ד בסוף פרק האומר (קידושין טט, א) 'והוזהרו ממזרים כישראל בשאר כל המצוות', עיי"ש, וכ"ג בספר החינוך (ריש מצווה תקט), ושוב הראני אחי דיקר למאוד, הבה"ח מאיר נ"ו שכ"פ במשנה ברורה (סי' מו סק"ח).

קפב: ובספר נועם מגדים להפמ"ג סי' יד, ובפירושו בית הלוי שם ס"ק קעד), לא מצינו שום פטור שחייב להקריב, ופשיטא דחייב הן במצוות מעליה לרגל ג"פ בשנה" ויעוד קרבנות

§ הערות והוספות §

יד. ואולי י"ל בדוחק ממש דמצינו כמה אינשי דפטורים מעליה לרגל, כגון אחד שרצח ונמצא בעיר מקלט שאפילו לרגל אינו עולה כמבואר במתני' במכות (פ"ב מ"ז), ובתפא"י שם (פרק א, יכ"ן, אות ו), ואולי שאני דשם אה"נ ויחוייב בב"ד של מעלה על ביטול מ"ע דעליה לגל. אכן בריש חגיגה מונה המשנה את הפטורים מעליה לרגל ולא מונה ממזר [אלא דגם לא מונה את מי שהרג בשוגג, וא"כ י"ל דתנא ושייר ב' דברים, וכדלעיל].

והו"מ למימר דמתני' רק מונה את מי שפטור מדינא ולא מי שע"פ דין חייב ורק אינו יכול במציאות, וא"כ ממזר חייב רק דאינו יכול במציאות וכן מי שרצח, ולכן אינם מנויים במשנה (דחולה חשיב פטור בעצם, ולא רק שאינו יכול, כמבואר בחגיגה שם ד, א).

ובאמת המהר"ם אריק זצ"ל (הנ"ל באות ח) כתב שלפ"ז יצא שפטור מעליה לרגל, וכבר תמה עליו בשו"ת הדר יעקב (ח"ד סי' מט, הובא להלן אות לט) שלא הוזכר כן במתני' בחגיגה, וצ"ל כמשנ"ת.

ואחר כתבי כ"ז נתעוררתי עוד לשאלה מענין לענין באותו ענין, דהנה במתני' בב"מ (כח, א) מבואר 'ועד מתי חייב להכריז עד כדי שידעו בו שכניו דברי ר"מ. ר' יהודה אומר שלש רגלים ואחר הרגל האחרון שבעה ימים, כדי שילך לביתו שלשה ויחזור שלשה ויכריז יום אחד'.

ובדברי ר"י דמכריז ג' רגלים, הנה הביא שם השיטמ"ק משמיה דרבנו יונתן, דהא דמכריז ג' רגלים 'שלוש רגלים. דלא סגי בחד, דשמא חולה או אנוס ולא עלה לרגל מי שהאבדה שלו, אבל בשלש רגלים אי אפשר אם חי הוא שלא יבא'. עכ"ל.

וצ"ע דמשכח"ל בממזר דלפז"ר אינו עולה לרגל. ולהדעות דלמצווה שרי (עי' אות מא) או עראי שרי (אות לט), א"ש. ורק למהר"ם אריק דפטור- צ"ע. ועי' בהערה 47 מש"כ משמיה דהגר"ח דגם לצורך מצוה- היינו שיצא מיד לאח"מ, ואיך ישמע את המכריז.

וע"ז י"ל, דהנה בשיטמ"ק לאח"מ כתב בשם ר"ח 'כדי שילך לביתו שלשה.. פ', כדי שילך שומע המכריז למקומו ויגיד וישמע בעל האבדה ויבא מיד וכו', [עצם הסברא צ"ב רב, דמהית"י שכל איש ישראל ישוב מירושלים עיה"ק ומעבודת הקרבנות ויספר על איזה אבידות הכריזו?!], ובכלל כל עניין אבן הטוען צ"ע במציאות לפי מספר האבידות המרובה, וצ"ע. וא"כ הכ"נ, י"ל דהממזר ישמע מא' על האבדה וכשיכיר באבדתו ישלח שליח שיקחנה לו.

(אכן כבר העירו דברי ר"ח דלא כרבנו יונתן דלעיל, דלר"ח, מאי בעי' ג' רגלים, הא גם ברגל א' כבר ישמע מהבאים לעירו ויספרו. ואי לא ס"ל כסברת הר"ח או שוב צ"ע דלמא משכח"ל בממזר. והגר"ר מרדכי וייס שליט"א ביאר דהנה כבר כתבו התוס' בפסחים ג, ב דמי שאין לו קרקע פטור מעליה לרגל, וא"כ אשכחן הפטורים מעליה לרגל, וצ"ל בסברת הר"י, דמאי דיכול לעשות- יעשה, ואנוס רחמנא פטריה. וכע"ז כתבתי בהע' 42).

ומש"כ דמתני' כתבה רק הפטור מדינא ולא מי שבאמת חייב ורק אינו יכול, יעויין בתוס' ריש חגיגה (ד"ה חוץ) דנראה כן וז"ל 'אין למדין מן הכללות אפילו במקום שנאמר בו חוץ כדאמרין בריש בבל מערבין (עירובין כז, א) דהא תנא ושייר מקמץ ובורסי ומי שאין לו קרקע ומיהו אי משום הני לאו שיורא הוה דפסול דגופא קחשיב לאפוקי הני דפסולין מוחמת דבר אחר הוא משום אומנותו'. ויש טענו דליכא ראייה מהתוס', ואכמ"ל כלל.

***

ע"ב מנינו כט' קושיות בהאי דינא דאין ממזר נכנס לירושלים, והשתא נביא כו"כ קושיות בהאי דינא דאין כה"ג יוצא מירושלים:

יח [דהנה נתקשו רבים מן האחרונים, מנא ליה להרמב"ם האי חידושא דאין לכה"ג לצאת מירושלים, ולא מצינו לו חבר ורע בש"ס ובחז"ל. והמנחת חינוך (מצווה קלו אות ז: ובמצווה קעא אות ח: ובגליונותיו על הרמב"ם - הובא בספר הליקוטים במהדר' פרנקל) כתב בזה"ל:

אך לא ידעתי מקום מוצא הדין מהש"ס, גם הכס"מ לא הראה מקומו'. וכע"ז כתב הכלי חמדה עה"ת (סוף פרשת תצווה) 'והוא דבר נפלא (פירוש, מופלא ותמוה) ואין לו שום מקור'.

דאורייתא והן בדרבנן כשאר כל איש ישראל^{טו}, ואיך אמרין שאינו נכנס 'כל עיקר'^{טז} (יעיין סוף הערה 6 דיתכן ששלח שליח).

מו [ועוד קשה, עפמ"ש התוס' בתענית (כו, א ד"ה מר) דכתבו, שלמ"ד עיקר שירה בפה, היו הכל כשרים לשיר ואפילו ממזרים, וצ"ע היאך יכנסו בכלל לירושלים [ולמקדש] לשיר".

מו [והקושיא האחרונה, היא הא דפתחין ביה (לעיל אות ב-ג) דמבואר ברמב"ם שעזרא העלה את המשפחות לירושלים, והרי בתוכם היו ג"כ ממזרים^{יז}.

יז [ועוד ראיתי מקשין אמאי לא אסרו ג"כ לכל גר צדק ליכנס לירושלים, הלא מבואר בהוריות שם דממזר קודם לגר, א"כ מוכח דגר פחות הוא מממזר, ואמאי לא נימא דאסור לו ליכנס לירושלים^{יח}.

❧ הערות והוספות ❧

מו. דרך בגר מצינו נידון בחז"ל אם נקראים קהל ה' או לא, עיין קידושין עג, א אבל בממזרים פשיטא דלא, והאי קרא 'לא יבא ממזר בקהל ה'', ודאי דלא אתי לומר שאינו נחשב איש ישראל אלא דחל עליו איסור בעילה על בת ישראל אבל לכל דיני התורה דינו כישראל גמור (עי' קידושין ער, ב וברש"י ד"ה אי הכי, ויל"ע אי מוכח לא כן).

מו. כן הקשו בשו"ת בניין צבי שם (אות ז), והחת"ס שם, ובספר ברכת אברהם שם, והגר"ח ק בד"א בהל' מע"ש (שהובאו דבריו בארוכה להלן הע' 44, עיי"ש היטב): וע"ע בקובץ דגל התורה (ח"ב סי' ד).

יז. כן הקשו בברכת אברהם שם, ובשו"ת אהל משה שם, ובשו"ת דברי ישראל שם, ובספר ברכת שלמה (סי' לד).

יח. כן מצאתי אח"כ שהקשה בשו"ת בניין צבי שם, (אות ה).

יט. כן ראיתי בספר 'הליכות חיים' (תשובה שעד) ששאל השואל קמיה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, והשיבו מרן הגר"ח שליט"א **'אין איסור אלא על ממזר'**.

ויש לבאר דבריו ע"פ מה שמצינו (שבועות כה, ב) דאין לך בו אלא חידוש, ואנן מצינו איסור רק לממזר ואין לחדש עוד איסורים.

[ואדאזיכרנא דיתכן לאסור לגר ליכנס, אציין דבספרי עה"פ (דברים כג, טז-יז) 'לא תסגיר עבד אל אדוניו אשר ינצל אליך מעם אדוניו, עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר באחד שערך בטוב לו לא תוננו', ואיתא בספרי 'באחד שעריך - ולא בירושלים', עי' להלן הע' 39 מש"כ בטעם האיסור].

מפני כבוד המת לא הותר לו לצאת מירושלים (ודבריו דלא כדברי האחרונים להלן אות כז, עיי"ש).

ב] והנה לכא' הו"מ למימר דהני ראשונים שפירשו טעמים אחרים באיסור יציאתו מירושלים (כמבואר בהערה 22), א"כ פליגי ע"ד הרמב"ם דאסור לו לצאת וסבירא להו דשרי, אכן בצפנת פענח (שם) כתב דבאמת יתכן דגם הם מודו דאסור, רק דהם מקילים קצת שיכול לצאת מחוץ לחומה עד המקום הנקרא 'בית פאג'י' שגם הוא בכלל ירושלים ושם היו קוברים מתים (עיין תוספתא בפסחים פ"ח ה"ד) ולשם שרי לצאת, ולכן הוצרכו טעם אחר לאסור משום טומאה וכו', ע"כ דבריו. וא"כ הו"מ למימר נמי דאין לזה קדושת ירושלים ממש ויתכן דלממזר שרי

ואדנייתי לבאר מקורו של הרמב"ם אולי ג"כ תתורץ האי קושיא היאך יפגשו:

ימ] הגליוני הש"ס בראש השנה (ה, א) והצפנת פענח (על הרמב"ם בהל' כהמ"ק שם) ובספר הדרת בנימין (להגר"ב רמיגולסקי זצ"ל: קונטרס הדר המקדש, מצוות כה"ג וקדושתו ס"ק ה- עמוד 32) ובשו"ת דגל ראובן (ח"ב סי' טו אות ג), ציינו למבואר ברפ"ב דסנהדרין (יח, א) דכה"ג שמת לו מת 'אינו יוצא אחר המיטה אלא הן נכסין והוא נגלה, הן נגלין והוא נגלה, ויוצא עמהן עד פתח שער העיר'^א, וא"כ לכא' הטעם שאינו יוצא מירושלים הוא מהאי טעמא דאסור לו לצאת מירושלים^ב. ובהדרת בנימין שם הוסיף, דדווקא הכא נתחדש לן האי דינא שאינו יוצא מירושלים להשמיענו שאפילו

הערות וחוספות

כ. ובדרך אגב, אציין קושיא נאה שראיתי מקשים בקובץ 'קול התורה' (חוברת מב עמ' ת) ע"ד הרמב"ם, דשם כתב ח"א על מש"כ חכם אחר (חוברת מ עמ' רמג) דלכא' לפי"ד הרמב"ם לא משכח"ל בן סורר ומורה בבנו של כה"ג, דהא הרמב"ם כתב שכה"ג אינו זו משם ואינו יוצא מירושלים, ואיתא בתוספתא [אני מצאתי כן באדר"נ פל"ה ה"ב והובא בשיטמ"ק ובמאירי בב"ק שם] דאין בן סור"מ נעשה בירושלים, [ובכן סו"מ בעינן נמי שאביו יהיה שם בעת ההוא, כמבואר בקרא דברים כא, יט-כ], והרי כה"ג אינו יוצא. ואי נימא לצורך שרי וכמ"ש באות כז, הכא נמי שרי, וכל הני תי' שאכתוב בעזרה שית' כאן יתמצו נמי ע"ז [ובכלל עיין סנהדרין דף עא, א דבן סור"מ לא היה ולא עתיד להיות, וכ"ה בתוספתא בנגעים פי"ד ה"א].

כא. שם איירי בכה"ג שמת לו מת מז' קרובים, דלר"מ אינו יוצא אחר המיטה אלא כשהמלוים יוצאים ממבוי זה ונכנסים למבוי אחר ואינו רואה אותם, נכנס לאותו מבוי עד שמגיע אל פתח שער העיר ועומד שם. ולר' יהודה לא יוצא ללוות כלל את המיטה כיון שכתוב גבי כה"ג אונן יומן המקדש לא יצא, עכת"ד הגמ'.

כב. הנה מצינו שם פלוגתא במפרשים אמאי אינו יוצא, לדעת רוב הראשונים [רבנו יהונתן מלוגיל שם, יד רמ"ה שם, רבנו יונה שם, פסקי הרי"ד שם, הרע"ב מברטנורא] הוא משום דמפתח ירושלים הכל פתוח ורואה את המיטה ואין היכר שיזכיר לו לא ליטמא. והגליוני הש"ס בר"ה שם כתב עוד ב' פירושים, א'. משום דהרמב"ם בפיהמ"ש ברפ"ד דר"ה כתב דכל ירושלים נקריית מקדש וא"כ דרשינן ליה להאי קרא ימן המקדש לא יצא' היינו מכל ירושלים. [והתבונן, דהאי קרא איירי רק בכה"ג אונן ולא לכל כה"ג, דאל"כ הרי פשוט שמשם מקורו של הרמב"ם לשיטתו דכל ירושלים מקרי מקדש (ועי' בספר המצוות, שורש חמישי, בדברי הרמב"ם והרמב"ן בהאי מצווה דאונן שלא יצא)], עיי"ש מש"כ לתלות בזה פלוגתת ר"מ ור"י. והפירוש השני שכתב הוא הנ"ל, דהאיסור הוא כמ"ש הרמב"ם שאין לו לצאת מירושלים.

ליכנס לשם, ולפי דבריהם א"ש שיפגשו שם^כ.

כא] המנחת חנוך (שם) כתב בשם תלמידו החריף מ' חיים משה ג"כ ב' ביאור נאה מנ"ל להרמב"ם האי דינא, דהנה איתא בסוכה (מז, א^כ) דהמביא קרבן טעון לינה בירושלים (פירוש, שהבעלים שהקריב הקרבן צריך ללון לילה אחד בירושלים), ואינו יוצא ממנה אלא עד למחר, וא"כ כיון דהכה"ג היה מקריב מנחת חביתין בכל יום ויום מחציתה בכוקר ומחציתה בערב (עיין

ברמב"ם פ"ג מהל' תמידין ומוספין הי"ח: ובספר החינוך מצווה קטז) על כן היה מחויב בכל יום בלינה בירושלים, ולכן ממילא היה אסור לו לצאת מירושלים (וכתב ע"ז המנ"ח 'ודברי פי חכם חן'. ויש להוסיף, דהסברא שתמיד אינו יוצא, היא דרבנן גזרו שלעולם לא יצא, והמנ"ח לא הדגיש זה, ולכן תמהו עליו מה שתמהו להלן, ולפי"ז לק"מ, וע"ע בסוף הע' 28).

כב] אכן, המקדש דוד (קדשים, קונטרס מענייני קדשים, סימן ה אות ה) ובהדרת בנימין (שם) הקשו ע"ז, דהא לרמב"ם לא ס"ל כלל

❧ הערות והוספות ❧

כג. ויש לעיין אם אפשר לכן נמי בדעת הרמב"ם שבבית פאגי מודה ששרי לו לצאת וא"כ הכל יתיישב היטב ששם יכולים להיפגש, אלא דמלשונו שכתב בסו"ד 'ואינו זו משם' לא משמע הכי, וצ"ע.

והנה אי נימא דבית פאגי הוא מקום שמצד א' נקרא ירושלים ומצד שני אינו קדוש כ"כ בקדושת ירושלים, יש ליישב בזה מה שהקשה הצ"ח (פסחים צה, ב) איך משכחת לה מצורע שיאכל מן הפסח, הא כיון דאין הפסח נאכל אלא בירושלים ואם הוציאוהו נפסל ביוצא, ומצורע אסור להכנס לירושלים (עי' בר"מ פ"ג מהל' ביאת מקדש הי"ח). ולפי"ז י"ל דבבית פאגי יהא מותר להוציא הק"פ ולשם יהא מותר המצורע להכנס, וצ"ע.

וקושיא כע"ז ראיתי בס' יפה מראה להגרי"ש ליסוצין שליט"א (פסחים מא, א) דהביא מהחשק שלמה שכתב להקשות בשם חכ"א גדול מחכמי ירושלים בהא דאמרי' התם דפסח שבישלו בחמי טבריא בשבת חייב וכו', יעו"ש. ואיך משכח"ל כהאי גוונא, הא פסח נאכל בירושלים וכנ"ל - ונפסל ביוצא, ובפסח פסול לכא' אין איסור לבשלו. ואם הביא חמי טבריא לירושלים כבר נצטנן, ועוד דכלי שני אינו מבשל. ולהדיא אמרי' בפסחים (ח, ב) מפני מה אין חמי טבריא בירושלים כדי שלא יהו עולי רגלים אומרים: אלמלא לא עלינו אלא לרחוץ בחמי טבריא - דיינו, ונמצאת עליה שלא לשמה. וצ"ע.

ובחשק שלמה שם כתב ליישב דנפ"מ בזמן היתר הבמות, שהיה מותר לאכול הפסח בכל ערי ישראל. וביפה מראה (שם, עמ' שסג) כתב דיש לדון בזה דמאחר ואין הפסח נשחט אלא בבמות ציבור ממילא אינו נאכל אלא דווקא בכל הרואה (וכדאי' בפסחים לח, ב). וע"ע באגלי טל (אופה, סי' כו סק"ב) שכתב דמאחר ובפסח שני יש צד דקרב בבמה קטנה (עי' משנה למלך פ"א מהל' ק"פ ה"ג) א"כ משכח"ל בזה. ועוד כתב דיש להקשות ע"ד הר"מ שהביא האי הלכתא, והוא גופא השמיט דיני במות מאחר שלא ינהג לעתיד לבוא.

וע"ע בשו"ת פרי יצחק (ח"א סי' כ) לתרץ דנפ"מ שיפתח מעיין חם בירושלים. ועוד י"ל דאם ירחיבו ירושלים עד לשם, וכדאיתא בספרי (ריש דברים) דלעתיד לבוא עתידין שערי ירושלים להיות מגיעים לדמשק. וע"ע באגלי טל שם שכתב לפי"ד הט"ז (יו"ד סוף סי' צב) דבשואל בכלי ראשון דינו ככלי ראשון, א"כ משכח"ל בזה. ובאמרי יושר (סי' כה) תירץ דבשר קדשים קלים לא נפסל ביוצא קודם זריקה. וע"ע במושב זקנים (פ' בא) דתירץ דמשכח"ל בעבר והוציאו (וכעין שתירצנו למעלה באות לד בדחק ונכנס). ומבואר מדבריו דאע"ג דמבעוד יום אין איסור, מ"מ בעבר והוציאו אע"פ שנפסל ביוצא מ"מ יש איסור בישול, וצ"ע. וע"ע במכתבי האמרי אמת (אגרת ק, קא) שכתב דאחר המצאת הפלאשין (תרמוס) שמחזיקים חום, א"כ משכח"ל שהביא חמי טבריא לירושלים, וע"ע במש"כ הבן איש חי בבניהו שם.

כד. ועי' שם בתוס' ד"ה לינה, ובתוס' בחגיגה יז, ב ד"ה דכתיב, ובר"ה ה, א ד"ה מה, ומקורו כבר בירושלמי בביכורים פ"ב ה"ג. וע"ע להלן הערה 25).

כן אלא רק שבעלות השחר צריך לשהות בירושלים. וצ"ע.

בר] והגליוני הש"ס (ר"ה שם) הקשה עוד על פירוש זה של תלמיד המנח"ח, דהא לצורך מצווה שרי לצאת (ע"ן להלן אות מ), ולמה שיאסר עליו לצאת ללוות המת (דלעיל אות כ), אכן עיי"ש שתירץ שכבר קיים מצוות לוות המת בהא דהלך ד' אמות אחר המת בתוך העיר, וא"כ אין היציאה נחשבת למצווה כ"כ ולכן לא הותר לו לצאת.

בה] והיריעות שלמה (על הרמב"ם בהל' כהמ"ק שם) הקשה עוד ע"ד המנח"ח, דהרי אין צריך להקריב החביתין בעצמו ויכול לשלוח שליח ובכה"ג אין דין לינה ^ה, והרי הרמב"ם כתב שתמיד אינו זו משם.

דין לינה ביום הקרבת הקרבן ^ה, ובהדרת בנימין צידד עוד לומר שכל החובת לינה היא רק למי שאינו דר בקביעות בירושלים והדר שם בקביעות א"צ ללון ^י. והדגל ראובן הקשה עוד ע"ז דא"כ יוכל הכה"ג לצאת בטרם הקריב הקרבן ועוד לא נתחייב בלינה, ואילו מהרמב"ם שם משמע שאינו יוצא כלל.

בג] ומרן הגרש"ז אורעבאך זצ"ל העיר עוד ע"ד המנח"ח (הו"ד באוצר עיונים עמ"ס מגילה, מערכה ב סימן ז, הערה קעד), דנראה מדברי המנח"ח שכיון שזהו הביאור ברמב"ם א"כ הא דכתב הרמב"ם 'ואינו זו משם' הוא דין מהלכות לינה, דמדין לינה נאמר דאסור לצאת כלל אפילו לזמן קצר, וכתב שם שמדברי האחרונים נראה ^י דבלינה לא נאמר

הערות והוספות

כה. הנה שיטת הר"מ היא בהל' ביכורים (פ"ג הי"ד) שכתב שהמביא ביכורים חייב בלינה. ותמזהו האחרונים דרק שם הזכיר דין לינה ואילו בכל שאר הלכות הקרבנות השמיט כן (עי' ברש"ש ברה"ש: ובשפת אמת ברה"ש שם [ה, א ד"ה והנה. ד, ב ד"ה ואין צריך] ובערל"צ בסוכה מז, ב ד"ה למעוטי, ובס' המפתח עמ' תשכר: ובדרך אמונה שם סקצ"ו ובביה"ל ד"ה כל), ורבים מן האחרונים הכריעו דבאמת הרמב"ם לא סובר כל דין לינה בקרבן, וע"ע בשו"ת תפארת במקדשו (סי' פ) משי"כ בזה (עי' להלן הע' 34 בחידושו של החזו"א בכל מקום שהשמיט הרמב"ם דין, ויל"ע).

כו. ויתכן לומר שבאמת חייב רק שממילא גר שם אז מקיים דין לינה, אבל באמת כן יש לו דין וחיוב ללון (בפרט להסברא דכתבתי להלן הע' 26, דלינה הוא משום שישהה כשיוצא מהמלך), וצ"ע.

כז. בעניותי לא מצאתי לאיזה אחרונים נתכוון, ולאחר העיון אולי יש ללמוד כן ממש"כ מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בדרך אמונה בהל' ביכורים (שם, סקצ"ה), דכתב שם הגר"ח בזה"ל 'ואפשר שאחר עמוד השחר של מחר כבר רשאי לחזור, וא"כ י"ל דנראה דבדין לינה העיקר הוא בעלוה"ש. אכן יש מקום לדחות דרך ר"ל שמעלוה"ש נסתים הלילה (ולא מהנך, עיי"ש בציון ההלכה ס"ק קכה). אבל לא אתי למימר דבמשך הלילה שרי לצאת. והסכים עמי מרן הגר"ח שליט"א [ראה בפנים הספר בשו"ת שיח חיים, תשובה קמג].

ושו"מ בהגהת בן הערוך לנר בראש השנה (ה, א) דחקר שם אם דין לינה הוא רק בתחילת הלילה או כל הלילה, ולבסוף פשט דהוא כל הלילה. ומוכחא מילתא דהא לא ס"ד דרק בעלוה"ש יהא חשיב לינה, והוא להיפך מדברי הגרשז"א. ושוב מצאתי בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' שיא) דדימה לינה זו ללינה הפוסלת בכיור במקדש, דמבואר בזבחים (דף כ) דעלות השחר הוא הפוסל, ובשו"ת גינת ורדים (יו"ד כלל ה סי' ב) הביאו, ובסימן ג פליג עליה דהעיקר הוא תחילת הלילה. וע"ע בזה באמרי בינה (או"ח סי' יד אות ב), ובשו"ת תפארת במקדשו (סי' קנב).

כח. הנה חיפשתי מזהיכן מקורו לדין זה שבשליח אין חיוב לינה. אכן לכאו' הוא סברא פשוטה, דמהית"י

ויישב שם שהואיל וגם ע"י שליח, סו"ס הוא המקריב מנחת חביתין (דשלוחו של אדם כמותו, קידושין מב, ב), א"כ מצוה עליו להיות בירושלים בעת הקרבת קרבנו דיש מצווה לכתחילה, שלא יהא קרבנו של אדם קרב אלא כשהוא עומד על גביו (כמבואר בתענית פ"ד מ"ב: ובסוטה ח, א וברמב"ם רפ"ו מכהמ"ק: ובספר החינוך מצווה תקט).

בו והנה עכ"פ למדנו לפי"ז עוד תירוצי בהאי קושיא, דכיון שלצורך מצווה שרי לצאת, א"כ שפיר שייך שיפגשו בשעה שהכה"ג יצא לצורך מצוה מן המקדש (עיין לקמן אות מא).

וראה ראיתי בספר עיר הצדק (על הסמ"ק, לאוין, מצווה שב) ובספר הר המוריה (אות כ) וכן כתב הגר"ר רפופורט זצ"ל בהגהותיו לספר באר הגולה (פרק ח) והדגל ראובן (עיין בדבריו להלן אות ל), דכתבו דהאי דינא של הרמב"ם אינו חיוב ואינו מעכב וכדו', אלא רק מצוה מן המוכרח וזהו רק תפארתו וכבודו של הכה"ג, ולפי"ז א"ש. אולם הפשטות היא שהוא דין ככל דיני התורה (וכדלעיל אות כ בשם ההדרת בנימין דאפי' שגלל ששלוחו יקריב קרבן אז הוא יתחייב בלינה, דממ"ג, הא ודאי לא נימא דיתחייב ללון במקום שנמצא השתא דדין לינה מצינו רק בירושלים, ולהתחייב בלינה בירושלים ג"כ לא מסתברא, דהא כל מה ששולח שליח הוא משום דאין ביכולתו לבוא האידנא ולהקריב קרבנו, והשליח גופיה ג"כ לא מסתברא שיתחייב לינה על קרבן שמקריב בעבור אחר. אלא דלפי"ז צ"ב תירוצו דעכ"פ חייב המשלח להיות שם בעת ההקרבה מדין אחר, והרי לפי"ז אינו יכול. רצ"ע.

מפני כבוד המת לא הותר), ועדיין צריך עיון בהאי קושיא.

בו והנה, המקדש דוד (שם) כתב ביאור אחר בדברי הרמב"ם, והוא בדרכו של המנ"ח, דטעם דין הלינה ביום הקרבת קרבן הוא מפני שיום הקרבה חשיב כרגל, וברגל יש חובת לינה בירושלים, וכיון דאמרין במו"ק (יד, ב) דכלפי כה"ג כל ימות השנה חשובים כרגל (ז"ל הגמ' שם "והא כהן גדול דכל השנה כרגל לכר"ע דמי", עיי"ש ברש"י ד"ה הא), א"כ לעולם עליו ללון בירושלים (דל"פ רבנן, וכמ"ש לעיל סוף אות כב).

בח והכלי חמדה עה"ת (סו"פ תצווה, ד"ה לכן) ביאר, דכיון שהציץ מרצה רק בהיותו על מצחו של כה"ג, והרי כתבו התוס' ביומא (סט, א ד"ה בגדי) דאע"ג דבגדי כהונה מותר ללובשם רק במקדש, מ"מ ציץ מותר לילך בו חוץ למקדש לפי הסוברים דציץ מרצה רק בעודו על מצחו, אלא דהתוס' לשיטתם דס"ל ד'מדינה' היינו חוץ לביהמ"ק וא"כ מוכרח שהציץ מותר חוץ למקדש.

✧ הערות והוספות ✧

שבגלל ששלוחו יקריב קרבן אז הוא יתחייב בלינה, דממ"ג, הא ודאי לא נימא דיתחייב ללון במקום שנמצא השתא דדין לינה מצינו רק בירושלים, ולהתחייב בלינה בירושלים ג"כ לא מסתברא, דהא כל מה ששולח שליח הוא משום דאין ביכולתו לבוא האידנא ולהקריב קרבנו, והשליח גופיה ג"כ לא מסתברא שיתחייב לינה על קרבן שמקריב בעבור אחר. אלא דלפי"ז צ"ב תירוצו דעכ"פ חייב המשלח להיות שם בעת ההקרבה מדין אחר, והרי לפי"ז אינו יכול. רצ"ע.

ושב העירוני לדברי הרמב"ן בסוכה (מח, א), דנראה מדבריו כן, והוסיף הג"ר מרדכי וייס שליט"א דהסברא נותנת כן מצד אחר, דלינה היינו שלא יברח מהמקדש אלא יצא בהכנעה (א.ה). וכעין הא דשוהים לאחר שפוסעים ג' פסיעות בסוף השמו"ע), וא"כ בשליח אין טעם. (ובכלל צ"ע בעצם תמיהת היריעו"ש, דמהית"י שישלח הכה"ג שליח להקרבת החביתין, הלא בביהמ"ק הכל היה מסודר היטב תמידין כסדרן ומוספין כהלכתם, ואולי איירי כשחלה הכה"ג. ועוד יש להעיר על הערתו, דאז"נ ויש היכי תימצוי דלא משכחת לה חיוב לינה כשהקריב בשליח- אולם סו"ס לא פלוג רבנן, ועיקר הדין הכי הוא שחייב בלינה וגם כשלא הקריב עדיין יאסר לצאת דלפ"ר).

תצאו, ושם היה מקום אכילת איל המילואים (שהיינו חזה ושוק המורם מן השלמים), נמצא שהוצרכו לישב יומם ולילה כל זמן שהיה המשכן במקום אכילת בשר המילואים (ורק כשפירקו המשכן ויותר לא היה "משכן" אז לא נהג בהם האי דינא), ומכאן ילפינן דבמקום שנאכלים השלמים (שהם קדשים קלים שמהם מורם החזה והשוק) שהוא כל ירושלים בתוך החומה, שם צריך הכה"ג לישב תמיד ואינו זו משם, וכמו בני אהרן שהיה להם דין כה"ג ונצטוו לא לצאת מאהל מועד-מקום אכילת השלמים, עי"ש עוד.

לא] ועוד הקשו האחרונים בהאי דינא שכתב הרמב"ם שאינו יוצא מירושלים, מהמבואר ברמב"ם עצמו במקו"א (פ"ז מהל' מלכים ה"ח) שכתב שם, דהמארס אישה האסורה לו אינו חוזר מעורכי המלחמה (המבואר בדברים, פרק כ), וכגון אלמנה לכהן גדול וכו', ומשמע שכה"ג יוצא למלחמה ויוצא ג"כ מירושלים^א. אכן לפי"ד האחרונים (לעיל אות כז) שלצורך מצווה יכול לצאת, א"כ למלחמת מצוה שפיר יוצא.

לב] והכלי חמדה (שם) הקשה עוד, מהמבואר ביומא (סט, א) דר' שמעון הצדיק שהיה כה"ג יצא לקראת אלכסנדר מוקדון לקבל פניו מחוץ לירושלים, והיאך

אבל הרמב"ם לשיטתו (בפיהמ"ש בר"ה, וכמ"ש לעיל אות כ הערה 22) דירושלים בכלל מקדש היא, וא"כ כמו ששאר בגדי כהונה אסורין במדינה (דהיינו, דאסור לצאת בהם מחוץ לירושלים) וכמ"ש הרמב"ם (פ"ח מהל' כלי המקדש ה"י), א"כ ה"ה דהציץ אסור ורק בירושלים היה מותר בבגדי כהונה, וממילא אין לכה"ג לצאת מחוץ לירושלים שהרי הציץ מרצה רק בעודו על מצחו, וח"ו שיצא בלא הציץ ולא יהיה ריצוי על עמ"י, וסיים שם 'וזה נראה האמת בדעת הר"מ ז"ל'^ב.

כט] והדגל ראובן (שם) כתב, שהוא רק דין דרבנן משום כבודו של כהן גדול או כבוד ירושלים (עי' לעיל אות כז).

ל] והמשך חכמה עה"ת (סו"פ צו, ויקרא ח, לג), ד"ה ומפתח אהל מועד) כתב בזה"ל 'רבנו משה בן מימון כתב דכה"ג היה לו בית בירושלים ואינו זו משם לעולם. בטח מצא זה רבינו באיזה מקום וכו'', וביאר שם מקורו של הרמב"ם הכי:

דחנה מצינו אצל בני אהרן שנמשחו בשמן המשחה שהיה להם דין 'כהן משיח' לכל דבר^ל, ולכן היו מקריבים אפילו כשהם אוננים ככל דין כהן גדול-משיח, ומצינו בהם חידוש שנצטוו שלא לצאת מפתח אהל מועד כדכתיב שם 'ומפתח אהל מועד לא

הערות והוספות

כז. וכן כתב בס' כתר תורה להגרד"מ רבינוביץ זצ"ל הי"ד (ח"ב סי' מזה) עפ"ד הירושלמי ביומא (פ"א ה"ב), ועי' בשו"ת משיב שלום (תשובה שעו).

ל. כן כתב בשם 'הקדמונים', ולכאור' כוונתו לריטב"א במו"ק (יד, ב סוד"ה ת"ש והצורע), והרמב"ן והרשב"ם עה"ת (ויקרא י, יט), ויעויין זבחים (קא, א), ואבמ"ל.

לא. כן הקשו השושנים לדוד בסוטה (פ"ח מ"ג ד"ה אלמנה), בית דוד (סוטה שם), שו"ת בית יצחק (אה"ע ח"א סי' קמג אות ד), וע"ע בפני מבין (סנהדרין כ, ב), ברכי יוסף (אה"ע סי' ו סוף סק"ו), טל תורה בירושלמי (יומא פ"א ה"א, דף ד, ב) שו"ת מראה כהן (מהדורה תליתא, סי' קמט).

וא"כ שני התירוצים האחרונים שפיר יתרוצו נמי הכא: תירוצא קמא ששלחה שליח, הכ"נ מאי יהא דינא אם הכה"ג ישלח שליח מחוץ לירושלים שיעשה בעבורו משהו או שהממזר ישלח שליח לירושלים, ושם יפגשו, וע"ז אמרינן דהממזר ת"ח (או שלוחו) קודם לכה"ג ע"ה.

ואבן, יל"ע היטב דיתכן שכל הסברא שממזר ת"ח קודם הוא משום כבוד התורה, דאי"ז ראוי שימתין לכה"ג עם הארץ ואי לכך תורתו מקדימתו, אבל ע"י שלוחו אולי לא אמרינן האי דיני קדימה, אבל נראה פשוט דגם בשלוחו אמרינן כן, ויש להוכיח כן מדאמרינן בקידושין (לא, ב) דבן העושה שליחות אביו, כשאביו חכם יאמר 'מהרוני בשביל אבי', ומוכח שיש עדיפות ג"כ לשליח ת"ח (ויש לדחות דאין קודם מדינא, אלא אם יודע שבמציאות ע"י שיאמר כן יועיל לזרז העניינים בעבור אביו- מדין כיבוד או"א מחויב לעשות כן, וז"פ. ושו"מ בב"ח 'חומ"ס ס' טו ס"א) הובא בקצוה"ח ובבאר הגולה שם דכתב דשליח ת"ח קודם ג"כ [שם מיייר לענין קדימת שליח ת"ח בדין תורה] ועיין בשו"ת שיח חיים - בפנים הספר, שמרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א השיבני 'היינו הך', והיינו דשלוחו של

שרי. ובפרט דבגמ' שם מקשינן היאך יצא עם בגדי כהונה, וע"כ דלא הוקשה לגמ' היאך בכלל יצא.

ולפי"ד האחרונים שם שלצורך מצוה שרי לצאת, וק"ו הכא דהיה פיקוח נפש שיכל לצאת מירושלים²⁶.

***

ע"כ הקושיות באלו הדינים, והשתא החלי בעזה"ש²⁷ ליישב האי קושיא איך יפגשו הכה"ג והממזר מאחר שזה אין נכנס וזה אינו יוצא:

לג] הנה לענ"ד נראה ליישב זו הקושיא בכמה אנפי, חדא, דדמי ממש להאי גמרא דקידושין (נב, ב) דמקשינן שם אהא דאמרי' שם מה יהא דינא במקדש בחלקו בקדשי קדשים, ומקשינן דהרי לקדשים אסור לצאת מהעזרה ולא יאשה אסור ליכנס לעזרה (לרש"י איכא איסורא, ולתוס' רק אינו מצוי, עיי"ש), וא"כ איך יפגשו ותתעורר בכלל האי שאלה אם מקודשת היא אם לא, ומשני, דיתכן שהאב יקבל קידושין לבתו בעזרה, ועוד משני, וכי אין אישה עשויה לעשות לה שליח לקבל קידושה, ועוד, דחקה ונכנסה מאי.

הערות והוספות

לב. ובפרט שהגמ' שם גופה מקשה כמה קושיות ומשני ד'עת לעשות לה' הפרו תורתך', עמש"כ בעי"ז להלן (אות ג). והגר"ר מרדכי וייס שליט"א ציין לי לדברי הגמ' בקידושין (סו, א) גבי ינאי המלך שהנהיג עצמו ככה"ג, וכמו שא"ל שם אלעזר בן פועירה 'אתה מלך וכהן גדול וכו'', ואעפ"כ מבואר שם שיצא למלחמה בכוחותיו שבמדבר, אלמא דלצורך שרי. ויש להעיר ע"ז, דהנה אכן מבואר שם ברש"י ד"ה ינאי דהיה מן הכהנים של חשמונאים, אבל הרי טענת הפרושים שמובאת שם בגמ' היא שהוא חלל, כמבואר ברש"י ד"ה שהיו אומרים, וא"כ ע"פ האמת לא היה לו דין כה"ג ולא הקריב קרבן, ולפי"ד המנ"ח לעיל אות כ"ב אין כ"כ ראייה. וגם שהיה רשע שהרג את כל החכמים ואין כלל ראייה הימנו [ובכלל יתכן שלא יחמיר דין שאינו מדינא, אלא רק הידור כדור', וכמ"ש לעיל אות כז] ויל"ע בכ"ז. ושוב מצאתי בס' דבר תורה (סוף פרשת נח) שהביא משו"ת אבני חפץ (סי' נח סק"ו) שהעיר כן, עיי"ש.

אדם כמותו, וגם שלוחו קודם. והסכים
דאין ראייה מדברי הגמ' בקידושין שם.

וגם תירוצא בתרא דהגמ', דדחקה ונכנסה
מהו שיך, וכפירש"י בקידושין שם
וכי לא הוצרכנו לשאול בבית המדרש מה
יאמרו אם קידשה וכו', והכ"נ אם דחק
הממזר ונכנס או להיפך, מי יקדם למי^ז.

לד] והנה יש לתרץ עוד ולחדש דהרמב"ם
דחידש האי איסור יציאת כה"ג
מירושלים, פליג על האי דינא דהאדר"ג,
ובאמת ס"ל דשרי לממזר להיכנס

לירושלים, דהנה הרמב"ם השמיט בספרו
האי דינא דאין ממזר נכנס לירושלים, וכמו
שתמה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בספרו
דרך אמונה (פי"א מהל' מע"ש ה"ו, ביה"ל ד"ה
ואם: והו"ד להלן בהע' 44, עיי"ש היטב) 'וצ"ע
שרבנו לא הביאו', וא"כ יתכן דפליג ע"ז^ז,
ובפרט, והיא ההוכחה החזקה לכ"ז,
דהרמב"ם בפ"ז מהל' בית הבחירה (הי"ד)
כתב דאין נותנין בתוכה (בירושלים) מקום
לגר תושב וכו', ולא הזכיר שם ממזר,
וע"כ סבירא ליה להרמב"ם דיכול להיכנס
לירושלים ולכן כתב בפיהמ"ש דעזרא
העלה אותם לירושלים^ח.

הערות וחוספות

לג. אלא דיל"ע בכה"ג דדחק הממזר ונכנס, דמדברי הילקוט ראובני שהבאתי לעיל (אות ג) מבואר שאם
נכנס 'דוחים אותו לחוץ', א"כ בכה"ג שנכנס, מאן דבר שמיא לדון אם להקדימו או לא אלא מיד דוחים
אותו לחוץ. וכן לא כ"כ מסתברא לומר שידחק ויכנס מאחר דאירי בממזר ת"ח שנוהג מנהג ת"ח בכבוד
ובעדינות (עי' ברמב"ם פ"ה מדעות ה"ז, ופ"ה מיסודי התורה הי"א), וכן שידוע ובקיא בדינים ולא חשד
שיכנס אם יודע שאסור (הוספת אחי היקר הבה"ח מאיר נ"ו), ואינו כאשה שאחז"ל עליהם (קידושין פ, א
ושבת לג, ב) דדעתן קלה עליהן ויתכן נמי שאינה יודעת הדין שאסור דלאו כולו נשי בקיאי בדינא, כדאמר
רב אחאי בקידושין (יג, א), ולכך יתכן שתדחק ותיכנס.

ונראה לדקדק כן דרך באישה חיישין כן ולא באיש המיושב בדעתו, מהא דאמרין בגמ' 'דחקה ונכנסה
מהו', ולא קאמרין שהכהן דחק והוציא הקרבן לחוץ דזה אינו שכיחא כ"כ ולא מסתברא שיעשה כן, ודו"ק.
אמנם עיי"ש בתוס' שכתבו דגם הא דאישה לא שכיחא. ורק איפכא, אם יצא הכה"ג מן הסתם צריך לכבדו
דלא מסתברא שדוחפים אותו פנימה לירושלים, שמא יאמרו רבם דחפו (גיטין נו, א), ואולי כן שיך דיני
קדימה. ואח"ז מצאתי שכעין תירוצי [גבי שליח] תירץ בשו"ת שערי קודש (ח"ג סי' קסז) עיי"ש, וכעין תירוצי
דאם דחק ונכנס, כתב מרן הגר"ח שליט"א (שהעתקתי דבריו להלן הע' 44, עיי"ש היטב).

והגר"ר מרדכי וייס שליט"א, העיר על תירוץ זה כהערתו להלן אות מז הערה 55, דא"כ בשביל מה נדחקה
הגמ' להעמיד היכי תימצא דחוקה שכזאת ולא בדוגמאות אחרות, עיין להלן שם.

לד. אלא דיעויין במה שכתבנו בפנים הספר - שיח חיים (תשובה קמז), בענין השמטות הרמב"ם, דשמא אין
ראיה מהמשטות הר"מ משום דבאמת יתכן ורצה הר"מ לכתבו ולא עלה בידו, יעו"ש בארוכה. א"כ לפי"ז
גם דברינו אודו, אלא דיש את ההוכחה דלהלן.

לה. ושאר הראשונים ס"ל דלא העלה אותם לשם. אכן זהו דוחק לומר דפליגי במציאות. ועוד, דראיתי בספר
שדה צופים (הוריות יג, א) דסתם ולא פירש דבספר עזרא כבר נראה דהעלה אותם לירושלים ואי"ז חידושו
של הרמב"ם, והרמב"ם רק חידש הטעם לפי שלא יתערבו זב"ז. ובעיוני בספר עזרא מצאתי דכנראה כוונתו
לכתוב שם (ז, ז) אלא דשם להדיא הושמט ממזרים, דכתיב שם 'ויעלו מבני ישראל ומן הכהנים והלוים
והמשוררים והשוערים והנתינים אל ירושלים בשנת שבע לארתחשסתא המלך', ודוחק לומר כן נמי ברמב"ם
שר"ל שהעלה את שאר הפסולים מלבד הממזרים, דהא הם הפסולים העיקריים ובהם חיישין טפי שיתערבו

דהבבלי, ודו"ק, [אלא דצ"ע בכ"ז (כלשון הגרמ"ק שם בסוף דבריו)].

ולפי"ז אפש"ל נמי טפי מזה, דכל שאר קמאי דלכאו' כן סבירא להו כדברי האדר"נ, י"ל דפליגי על איך דינא שכתב הרמב"ם דאין לכה"ג לצאת מירושלים, וכמ"ש לעיל (אות יט) דדין זה אין לו מקור בש"ס והאחרונים נתחבטו לחזר מה מקורו

ואי תיקשי, דמהיכי תיתי לומר דהרמב"ם יפלוג על האדר"נ מדיליה, נימא לך דהרמב"ם נמצא עמו שיטת הבבלי, לפי דברי מהר"ם אריק צ"ל בהגהות 'טל תורה' בקידושין (עב, ב) דהוכיח שם מדברי הגמ' דלכבלי דילן לא סבירא האי דינא דהאדר"נ^ל, ובאמת יכול ליכנס לירושלים, וא"כ הרמב"ם אזיל בתר פשיטותא

✧ הערות וחוספות ✧

זב"ז, רצ"ע.

לו. הוכחתו [כמ"ש לעיל אות יד הערה 12] בין לר"מ ובין לר"י שם, ותורף דברי הגמ' התם - הכי הוא: דדעת ר"י דממזרים ונתינים יטהרו לעתיד לבא. ודעת ר"מ שם דלא יטהרו. וא"ל ר"י לר"מ דהכתב (יחזקאל לו, כה) 'וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם', וע"ז השיב ר"מ דיטהר הכל חוץ ממזרים [עיי' שם לעיל לה, א דיש חוץ מן הכלל], ואילו לר"י ס"ל ד'מכל טומאותיכם ומכל גילולית' היינו גם מן הממזרות. ואמרי' עלה בגמ', דלר"מ היינו דכתיב בזכריה 'וישב ממזר באשדוד' דבעתת הגאולה ישבו הממזרים לבדם באשדוד, וא"כ מוכח דגם בעת הגאולה עוד יהיו מצויים ממזרים ולא יטהרו. ועלה קאמר דר"י מפרש דקאי על בני ישראל העם שהיה זר ונטרד כממזר, השתא ישבו במנוחה. עכת"ד הגמ' שם.

ועלה מוכיח הטל תורה, היא דמהגמ' שם נראה בין בדברי ר"מ ובין בדברי ר' יוסי דלא כהאדר"נ, דלר"מ הרי הקרא מיירי בכלל לעת"ל ולא שהשתא בזה"ז איכא איסורא, וכ"ש לר"י דכלל לא מיירי בממזר אלא על בני"י. וע"כ דלכבלי סבירא ששרי ליכנס בזה"ז, עיי"ש.

והנה דבר חידוש ראיתי בפירוש "בן אברהם" על האדר"נ שם דכתב על האי דינא דאסור לממזר ליכנס לירושלים "הוא דעת רבי מאיר בקידושין עב, ב", עכ"ל, ונראה שהבין בדברי ר"מ דגם בזה"ז נאמר האי קרא והאי איסורא (ולפי"ד יתפרשו דברי הגמ' שם בג' אופנים: א'. דנאמר גם בזה"ז וגם לעת"ל (ובפרט דהניקוד דמנקדינן ליה הוא: וְנִשָּׁב [בקמ"ץ תחת ה"ו], ולא בצירי, כזה- וְנִשָּׁב]. וא"כ יש לפרשו בכמה לשונות). ב'. דר"מ גופיה דריש לה בזה"ז, ורק הגמ' דורשת בדעתו שקאי לעת"ל, ודוחק. ג'. ואמור"ר שליט"א ביאר בדברי הגמ' לפי"ד, דר"ל שלעת"ל כשידעו מי הם הממזרים אז ישוב הדין שהיה תמיד לתוקפו שאן להם ליכנס, דבעצם הדין כבר כיום היום, אלא דאין ידעין מי הממזרים, וע"ז קאמר קרא שלעת"ל- שידעו מי הם- אזי ישוב הדין, ולא שלעת"ל יתחדש הדין], ולפי"ז יוצא דר' יוסי פליג עליו וסובר דשרי והפס' מיירי בבני"י, וא"כ בגמ' גופא פסקין כר' יוסי, וע"כ דלכבלי סבירא דבזה"ז שרי לממזר ליכנס.

ושו"מ בשו"ת משנה הלכות (ח"ב סי' כו) שמדבר מזה, ותלה את פלוגתא ר"מ ור"י בפי' הקרא וכמו שכתבנו בביאור דברי הב"א, דלר"מ יש איסור וכפשטות הקרא (זהו דלא כהטל תורה דכ' דגם לר"מ ליכא ראיא להאדר"נ, כיון דמיירי לעת"ל), ורק לר"י קאי בכלל על בני"י (או גם כמ"ש שקאי לעת"ל), וקו"ל כר"י, וסיים שם "וא"כ [לכבלי-] ממזר מותר ליכנס לירושלים וזה ברור ואמת בס"ד. ותמהני אהני אחרונים שפלפלו בדברים הללו ולא הרגישו דבהדיא פסקין בגמ' דידן שלא כהאדר"נ".

והנה, אם תלוננו למה האריכו, י"ל דאריכותם היתה דהא סו"ס מתני' היא בשלהי הוריות שהממזר קודם, וע"ז תמזה איך יתיישב המתני' עם האדר"נ, דאכן אף האדר"נ היה תנא ויכול היה לחלוק על המשנה ולסבור דאין דין זה בכלל, אולם אפופי פלוגתא בישראל למה לי [עיי' ב"מ נט, ב וסנהדרין פח, א], וע"ז טרחו לחזר יישוב על האדר"נ מהמשנה, הגם שלכבלי לא סבירא כן, ודו"ק.

א'. האי דינא, האם הוא דין על ירושלים, דמדיני ירושלים נאמר שיש לשמור על קדושתה שלא יכנס הממזר לשם. או דלמא שזהו דין על הממזר, דמדיני ממזרותו נאמר לו שאסור לו ליכנס לירושלים.

(ובהאי חקירה, חשבתי לומר דפליגי בזה האדר"נ והילקוט ראובני, דהנה לשון האדר"נ הוא "שאיין ממזר נכנס לירושלים" ובהדיא מבואר שהוא דין על הממזר, ומאידך, בילקוט ראובני הלשון הוא "אבל ממזר שנכנס דוחין אותו לחוץ", וצ"ב מדוע פתח בלשון דיעבד שכבר נכנס וצריך לדחותו, ולא נקט בלשון דלכתחילה שכלל לא יכנס, וע"כ קצת נראה משם שהוא דין על אנשי ירושלים, שהם צריכים לדחותו לחוץ, ואינו דין על הממזר, ויל"ע בזה ^(ה)).

של הרמב"ם, א"כ הם לא ס"ל כן אלא שפיר יכול לצאת מירושלים (אכן קצת יל"ע מדין לינה כמש"כ המנח"ח דלעיל אות כב: ועוד יל"ע לפמ"ש באות כ"א בדברי הצ"פ, דאין לומר דהראשונים פליגי על הרמב"ם, אכן ז"פ דשם רק קאמר להחשבון שם, והכא יתכן דפליגי, ועייין בזה) ורק ממזר אין נכנס ומ"מ שפיר משכח"ל שיפגשו כשיצא הכה"ג, ומאידך הרמב"ם דס"ל דאסור לכה"ג לצאת, סובר שמותר לממזר להיכנס ^(ז) ושפיר יפגשו בירושלים, והכל בא על מקומו בשלום, והדברים נפלאים.

לה] ועוד היה נראה ליישב אבל רק בדרך הפלפול (ע"י אור שמח פ"ג מהל' עדות ה"ז בהגה"ה), ויל"ע אם נכון הוא הדבר, דהנה יש להעמיד לפנינו כמה חקירות נאות בהאי דינא דאין ממזר נכנס לירושלים.

הערות והוספות

לז. והנה לפום ריהטא נראה דכשיטת הרמב"ם ס"ל לספר החינוך, דז"ל (מצוה תקס) "שנמנע הממזר מלישא בת ישראל, וע"ז נאמר לא יבא ממזר בקהל ה'", כלומר, שלא יבא לישא אשה מבנות קהל ה', אבל להכנס עמהם בכל מקומות מושבותיהם ולישא וליתן עמהם בכל הדברים מותר באמת כאחד מבניי". וא"כ הוא בחדא מחתא כהרמב"ם לפמשנת דשרי ליכנס בכל מקומות מושבותיהם ומשמע כולל ירושלים [וידוע דס' החינוך שיטתו בד"כ כהרמב"ם, וכמ"ש איהו גופיה בהקדמתו ובעוד כמה מקומות]. ולמעשה כלשון החינוך איתא נמי בספר יראים (סי' ל ע"ש בפירוש תועפות ראם אות י), וכע"ז מפורש בסמ"ג (לאוין, מצוה קיז), יעוי"ש.

ודלמא אפש"ל טפי דלכך נתכוון החינוך בכותבו לאח"מ "מותר באמת כאחד מבניי", וכבר אמרו ז"ל (הוריות יג, א) שממזר ת"ח קודם בקריאת התורה [עמש"כ לעיל הערה 2] לכהן ע"ה". ועייין לקמן (הערה 43) בדברי הציץ אליעזר במה שפי' בדברי הבניין יהושע שנתכוון ליישב האי קושיא, וא"כ נימא הכי ג"כ הכא, דנתכוון החינוך [מלבד הפשטות בדבריו דמוכח מהתם שיהודי הוא ככל דבר- וכמו שכך היא פשוטות תמיהת הבניין יהושע שם, ואעפ"כ כתב הצי"א דנתכוון ליישב] ליישב שלא קשה משם- ומדברי הרמב"ם [דהחינוך בד"כ אזיל כוותיה] דאין כה"ג יוצא מירושלים- ולפי שאנן לא ס"ל כהאדר"נ, אלא כפשטות הבבלי, וכמשנת למעלה בארוכה (וקצת צ"ע דהחינוך כתב כהן ע"ה ולפנינו איתא כה"ג).

וג"כ לפו"ר כן היא דעת התוס' בתענית (כו, א שהבאתי לעיל אות טז) שכתבו בפשטות שיתכן שיהיה ממזר לוי שישייר בביהמ"ק, ומכל הני קושייתא דלעיל (אותיות ה-ז) נראה דלמדו דשרי לממזר ליכנס, ואכמ"ל.

לח. ונראה להוכיח כן בתרתי, דהא כל הברייתא בב"ק שם (שע"ז הביאו המאירי והשיטמ"ק שם האי דינא) הם דינים מדיני ירושלים שאין מת לן בה וכו' וכו' וגם שאין ממזר דר בתוכה. ועוד, דא' מהדינים שם הוא שאין גר תושב דר שם (ע"י להלן הערה 43), ובדברי מלכיאל (הובא להלן הערה 42) כתב שכל האיסור הוא

ב'. עוד יש לחקור חקירה בעיקר הדין, מאי טעם האיסור, האם הוא מצד טומאה, שהממזר טמא וירושלים הקדושה אינה סובלתו, או דלמא שהוא קנסא בעלמא, וככל שאר דיני ממזר דהוו קנס בעוון אבותיו, והכ"נ נקנס שמדיני ממזר אינו נכנס. (דבבניין יהושע שם משמע כצד א' שהוא מצד טומאה, וכמו שהעקתי לשונו לעיל אות י. וכצד ב' נראה מפשטות לשון האדר"נ שהעקתי לעיל אות ב', שמי שעבר עבירה נקנס בכמה קנסות וא' מהם שכנו אין נכנס לירושלים^ט).

והנה יש לדון, דבממזר דאורייתא יש ב' חלקים, החלק האחד הוא הרוחני (ה"בכח"), שהוא טמא ומקורו מכוחות הטומאה וכו' וכו'.^ז והחלק השני הוא המעשי (ה"בפועל"), שיש לו דינים מעשיים שאסור בבת ישראל ומותר בממזרת וכו' וכו'. כ"נ פשוט.

והנה יש מקום לדון בהא דמצינו בחז"ל "ממזר מדרבנן", (עין גיטין עט, ב במתני' שם וברש"י, בכל הני דוגמאות דאמרי' שם דהוולד ממזר מדר"מ דאמר כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בגיטין, הוולד ממזר), וא"כ יש לחקור, בכחאי גוונא שכל ממזרותו היא מדרבנן, איזה חלק יש בו ואיזה חלק אין בו ואם בכלל יש בו.

ונראה, דהסברא נותנת שבממזר מדרבנן יש רק את החלק המעשי בלא הרוחני, דבאמת מה"ת כולו טהור ללא שום פגם בשורש נשמתו, ורק רבנן גזרו דכיון ששינה ממטבע שטבעו חכמים הוולד ממזר, וא"כ רבנן לא החילו כח טומאה עליו, אלא רק גזרו עליו כ"מ גזירות ודינים מעשיים. ועי' ביבמות (פט, ב: שצ"י רש"י בגיטין שם), דאמרינן שם שממזר דרבנן אסור בממזרת כיון דמה"ת הרי הוא ישראל גמור ואין כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת

הערות וחוספות

ליתן לו לדור שם, אבל אם ישב מעצמו- לית לן בה, וע"כ שזה דין על ירושלים, א"כ אולי ה"ה באיסור כניסת ממזר שהוא עצמו רשאי.

לפ. ובאמת במקנה בקידושין (דלהלן אות לט, הערה 46) מבואר טעמא אחרנא, דהוא משום שבירושלים שורה השכינה, והשכינה אינה שורה אלא על מיוחסים. עיי"ש, (ולפי"ז אולי גם בממזר דרבנן- סו"ס מדרבנן חשיב שאינו מיוחס, ולפי"ז תירוצי שאכתוב להלן, נדחה. וכן לפי"ד הגר"ק להלן נדחה תירוצי דלכא"ו סו"ס לא פלוג רבנן בין ממזר דא"ו לדרבנן מחשש שיטמנו בהם).

ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בדרך אמונה (פי"א מהל' מע"ש ה"ו בביה"ל) כתב טעמא אחרנא, וז"ל "ומסתבר דאיסור ליכנס ממזר לירושלים הוא כדי שלא יטמנו בהן, [וכיון דישבו במקום המיוחד להם-] ידעו [הכל] שהם ממזרים, עכ"ל [עין משה"ק ע"ז להלן הערה 56 מדברי הרמב"ם בפיהמ"ש]. ויש להוכיח לטעמא דהגר"ק, מהא דהבאתי לעיל (הע' 19) דבספרי מבואר דאין לעבד ליכנס לירושלים, וכתב האהל משה (קידושין עו, ב) וכו' התורה תמימה (דברים פרק כג) דהביאור הוא דרצו חז"ל שתהא ירושלים נקיה מאינם מיוחסים כדי שלא יתערבו בהם (כתבו כן אהא דהבאתי לעיל אות יא, דהיו מייחסים הממזרים בירושלים שלא יהיו דיינים, ועי' כתבו כנ"ל דרצו שהיו טהורים, יעו"ש בדבריהם).

מ. וכמ"ש בס' החינוך (מצוה תקס), וז"ל "משרשי המצוה, לפי שתולדת הממזר רעה מאוד שנעשית בטומאה ובמחשבת פיגול ועצת חטא, ואין ספק כי טבע האב צפון בבן, ולכן השם בחסדו הרחיק זרע הקודש ממנו כאשר הבדילנו והרחיקנו מכל דבר רע", וע"ע ברמב"ם במורה נבוכים (ח"ג פרק מט), ובמדרש רבה דלעיל [הערה 11], ועי' להלן סוף אות נט שחקרתי בגדר טומאתו עיי"ש.

הידור מצוה וכבודו ותפארתו, וא"כ הא בהוריות שם איירי בכה"ג עם הארץ ויתכן שפיר שאינו מקפיד כ"כ על הא דינא ויוצא מירושלים ושם נפגש עם הממזר ת"ח ותתעורר האי שאלה מי קודם למי. ודו"ק.

[לז] ועוד היה נ"ל ליישב, דהנה יש לעיין בממזר שנולד בתוך ירושלים האם ג"כ מחויב לצאת או דלמא דלא, ורק מי שנולד בתוך ירושלים אין לו להיכנס^כ, ואי נימא דמי שנולד אין מחויב לצאת א"כ שפיר יפגשו הממזר והכה"ג (ושבו מצאתי בשו"ת בניין צבי שם אות יא: ובשדה צופים בהוריות שם בשם המקדשי השם שכתבו כן דמי שנולד שם אינו חייב לצאת^{כב}).

[לח] והנה, התירוץ הפשוט בהאי קושיא, הוא דכל דברי האדר"נ הוא שאין לממזר לקבוע ישיבתו ולדור שם (וכמ"ש לעיל אות ב מהאדר"נ דרוצה ללמוד בין התלמידים בקביעות), אבל בעראי, פשוט דיכול להיכנס^כ, וא"כ שפיר יכולים להיפגש הכה"ג והממזר (כ"כ החת"ס שם: שו"ת אהל משה שם: שו"ת בניין צבי שם אות י: שו"ת חקל יצחק סי' פד: וכ"כ

(עיי"ש בהאי סוגיא אם יש כח לחכמים לעקור דבר מה"ת או לא), ומקשה הגמ' "ואמאי קרי ליה ממזר", כלומר, דכי מאחר שאסור בממזרת, אז במה מתבטאת ממזרותו, ומשני "לאוסרו בבת ישראל", דנקרא ממזר לעניין שאסור בבת ישראל. וא"כ מבואר שכל התבטאותו כממזר הוא מצד דיניו המעשיים, שכיון שמצד דיניו אסור בבת ישראל - משו"ה קרי ליה ממזר, וע"כ שאין בו טומאה אלא רק את החלק המעשי.

ואם כנים הדברים דממזר מדרבנן אין בו טומאה, א"כ אי נימא דאיסור הכניסה לירושלים משום טומאה א"כ דלמא לממזר דרבנן מותר להכנס לירושלים, ובכה"ג יפגש עם הכהן גדול. אלא ידיד"נ הבה"ח צ"ש גינויער נ"י העירני דא"כ מאי רבותא דמתני' בהוריות דממזר כזה קודם לכה"ג ע"ה, וצ"ע (ועוד העיר על עצם החקירה דלכא"ה הא בהא תליא דהחלק המעשי נובע מהחלק הרוחני ודו"ק).

[לז] ועוד היה נראה ליישב בעצם הקושיא, דמאחר שכתבנו לעיל (אות כז) דהאי דינא שאין לכה"ג לצאת אינו חיוב אלא רק

הערות וחוספות

מא. מצינו דברים כאלו בכמה מקומות בש"ס, עיין פ"ק דמסכת כלים מ"ח כמדור, ובתוס' בחולין (ב, ב ד"ה שמא), ובתוס' בזבחים (לא, ב ד"ה ובטמאים).

מב. ודברי הילקוט ראובני דלעיל (אות ג) דדוחין אותו לחוץ, צ"ל דאיירי בנולד בחוץ ונכנס, אבל הנולד בפנים אין דוחים אותו לחוץ. והנה מור"ה הגר"מ וייס שליט"א העיר על תירוץ זה לפי"ד הבניין יהושע לעיל (אות י). דהעניין הוא שקדושת ירושלים אין סובלת טומאת הממזר או מ"ש נולד ללא נולד, וצ"ע (ובדוחק י"ל דמי שנולד - כיון דנולד נולד, וליכא מאי למיעבד הגם שיש טומאה. ורק מה שאפשר להציל ולתקן בטרם יקרה - והיינו, לאסור על הבא ליכנס שלא יכנס - זה עבדינן, ואה"נ גם מי שנולד בפנים משרה טומאה רק דליכא מאי למיעבד. וכע"ז כתב לי מור"ה גופיה, עי' בדבריו לעיל הע' 14).

והנה ראיתי בשו"ת דברי מלכאל (ח"ד סי' צט) שכתב על הדין דאין גר תושב דר בירושלים (אשר מבואר שם באדר"נ והובא בשיטמ"ק בב"ק פב, ב הנ"ל אות ג), דהני מילי שאין אנן נותנים לו אבל אם ישב מעצמו שרי, אולי נימא הכי ג"כ גבי ממזר (ועיין לעיל אות לו הערה 38).

מג. וכמו שתמהתי לעיל (אות טו) דהוא יהודי לכל דבר שצריך לעלות לרגל ג' פעמים בשנה (ועדיין יל"ע

הרהמ"ח הנ"ל בספרו השני שו"ת מקדשי צופים הוריות יג, א: הגר"ח בד"א שם י"ד
השם ח"א סי' יד: והו"ד בספר שדה ובאגרות וכתבים אגרת כו: פתח הדביר,

הערות וחוספות

דכשיעלה לרגל יתחייב בלינה [בדלעיל אות כח] במשך כל הרגל, וצ"ל דלא הויש שיעור קביעות כ"ז שיועד שעתיד לצאת לאחר הרגל, ובדברי הרמב"ם שאין נותנים בתוכה מקום לגר תושב והשמיט ממזר ליכא למימר הכי דהא שם איירי בקביעות שרוצה לקבוע דירתו בירושלים, וע"כ מוכח כמו שכתבתי באות ל"ה דהרמב"ם פליג על האי דינא בכל גוונא- בין עראי ובין בקביעות, שרי.

עכ"פ, אולי י"ל דלפי"ז דעראי שרי א"ש דברי הבניין יהושע דלעיל (אות י) דקדושת ירושלים אין סובלת טומאת הממזר, דבעראי אולי אין מפריע כ"כ, ורק בקביעות אין הקדושה סובלתו. ויל"ע [ולשון 'אין ממזר נכנס לירושלים כל עיקר' קצת צ"ב אי נימא דבעראי שרי, דמזה"ל משמע שיש קפידא והדגשה שכל עיקר לא יכנס, ועיין להלן (הע' 45-46) בדברי המקנה ובדברי הגר"מ וויס שליט"א].

והנה תוכ"ד העיון בנושא ראיתי בדברי הרמב"ם שאין נותנין שם מקום לגר תושב, מפורש להדיא באדר"נ גופה פל"ה ה"ב והושמט שם ממזר, ותמוה עד מאוד דהא האדר"נ הוא זה שחידש בפ"ב האי איסורא שאסור לממזר ליכנס לשם ואיך השמיט זאת בפל"ה.

ושו"מ בשו"ת ציץ אליעזר (ח"י סי' ג) שעמד בזה וכתב בזה"ל "בשולי התשובה: באדר"נ פל"ה שם מפורט עוד דברים שאסרו בירושלים, אך לא נזכר כלל גם מאיסור ממזר לגור בירושלים, ולפלא הדבר כי באדר"נ בעצמו לעיל מזה בפ"ב כן כתוב מכאילו שישנו איסור בזה וז"ל וכו', ומשמע... שאיכא איסור בזה שלא יכנס ממזר בירושלים, ומדוע איפוא לא קחשיב זה האדר"נ גם בפל"ה. ומדברי פי' בניין יהושע בפ"ב שם משמע שפי' שהמכוון שם לא לאיסור ממש, דכותב שם וז"ל וכו', הרי שהבעל בנ"י ביאר שהמכוון לא לאיסור שישנו בזה, כי אם על עניין מציאותי שממזר לא יוכל להתקיים שם מפאת גודל קדושתה של ירושלים, ולכן אינו נכנס לשם מעיקרא, וזאת בתורת עיצה טובה, אבל אם רוצה- מותר לו עפי' הדין ליכנס. וכנראה כתב כן מפני שהיה קשה לו הקושיא שמקשים דאיך יתכן שכה"ג וממזר יזדמנו בפונדק א' דהרי ההלכה היא שביתו של כה"ג צריך להיות בירושלים ואינו זו משם וכו', עכ"ל, עיי"ש (הא דפי' דבזה נתקשה הבנ"י, כן כתבתי לעיל הערה 37 בדעת החינוך).

מ"ד. שם מייירי בדברי הרמב"ם בהל' מע"ש (פי"א ה"ו) דאם נתווהה על המעשרות בכל מקום יצא. והראב"ד שם ה"ד פליג ע"ז, עיי"ש שהביא מקור לרמב"ם מדברי הירושלמי בדמאי (פ"א ה"ב) ומש"כ נמי בדעת הראב"ד. ולאחר כ"ז הביא עוד ראיה לרמב"ם, מהא דאמרי' באדר"נ דאין ממזר נכנס ומדאמרי' שמתווהה (וכמ"ש לעיל אות ו) ע"כ דעראי שרי.

ואעתיק בזה את לשון מרן הגר"ח שליט"א, דהרבה דברים ביררנו הכא עפ"י דברי קדשו שם, וז"ל "ועוד יש להוכיח מהא דתנן ממזרים מתודים, והרי ממזר אין נכנס לירושלים כמ"ש באדר"נ פי"ב ה"ח (וצ"ע שרבנו לא הביאו). ולפי הראב"ד [דס"ל שאין וידוי אלא בירושלים] צריך לדחוק דמייירי אם עבר ונכנס או לפני שתקנו חכמים שלא יכנס. ודוחק, דמקרא דמיייתי וישב ממזר באשדוד משמע שהיא תקנה מוקדמת מזמן הנביאים, מיהו י"ל דלא אסור לממזר לדור בירושלים אלא בקביעות ולא באקראי בעלמא ליכנס שם, דאל"כ מפקיעין ממנו מצות עליה לרגל ומצות פסח ומקרא ביכורים, ואם יהיה מצורע לא יוכל ליטור ונוזיר לא יוכל לגלח במקדש, וכ"ז דוחק גדול לומר כן, ובאדר"נ לא מייירי אלא כשבא ללמוד ביישיבה בקביעות, וזה אסור, וי"ל שזוהי החידוש דתנן דממזרים מתודים דמותר להם ליכנס לירושלים ולעזרה לצורך וידוי דאילו הדין דממזר יורש את אביו כבר תנן לה בפ"ב דיבמות דף כ"ב (ועי' בתוס' אנשי שם שם שנתקשה בזה מאי קמ"ל [א"ה], היינו בתוא"ש במשנה שם במע"ש דתמה מאי קמ"ל דממזר מתווהה מאחר שיושר הקרקע מאביו). ועוד י"ל, דאפי' נימא דגם באקראי אסור לו להכנס, מ"מ בשעת הצורך כגון למצוה מותר לו, דכה"ג תנן בפ"ק דכלים מ"ח אין ישראל נכנסים לעזרת כהנים אלא בשעת צרכיהם לסמיכה לשחיטה ולתנופה. ובתוספתא פ"ב דערבין ה"א 'מעולם לא נראית אשה בעזרה אלא בשעת קרבנה בלבד ולא נראה קטן בעזרה

אמונה פ"ה מהל' כלי המקדש ה"ז ביה"ל ד"ה ואינו:
שור"ת מנחת מנחם שם [דלעיל אות יב].

מז ועוד י"ל, דלצורך מצוה נמי רשאי
הממזר ליכנס, וא"כ שפיר יפגשו^מ.

מא ועוד י"ל לפי"ד תלמיד המנ"ח (לעיל
אות כב) דהוא מדין לינה, א"כ ביום
שפיר יכול לצאת ולבא ויחזור בלילה (כ"כ
בשור"ת אהל משה שם: ובשור"ת בנין צבי שם אות יב:
הגר"ח ק שם: וכעין מש"כ לעיל אות כג בשם המקדש
דוד, עיי"ש)^{מח}.

ח"ב בקו"א, ח"א שבראש הספר, סי' נה:
ברכת שלמה שם: שור"ת הדר יעקב ח"ד
סי' מט: ספר תורת חכם פכ"ב סעיף תפד
ובפירוש לב חכם עיי"ש^{מה} וכן משמע
מדברי המקנה בקידושין ע, ב ד"ה כל
הנושא^מ.

למז ועוד י"ל וכמ"ש לעיל (אות כה, כז)
דלצורך מצוה שרי לכה"ג לצאת
מירושלים וא"כ שפיר יפגשו (כ"כ בשור"ת אהל
משה שם: ובשור"ת בית יצחק שם: הגליוני הש"ס
בר"ה שם: שור"ת מקדשי השם שם: הגר"ח ק בדרך

הערות והוספות

אלא בשעה שהלויים אומרים בשיר', ומבואר דלצורך התירו מעלות דרבנן, ומסתבר דהאיסור ליכנס ממזר
לירושלים הוא כדי שלא יטמעו בהן וידעו שהם ממזרים, ובוה אין קפידא אם נכנס לצורך מצוה ומיד יוצא
אח"כ משם, וצ"ע בכ"ז, עכ"ד מרן הגר"ח שליט"א.

מה, וכ"כ לי הגר"ר מרדכי וייס שליט"א וז"ל - "לענ"ד נראה, דודאי אין לממזר איסור להיכנס לירושלים, ולא
גרע מטמא שאסור להיכנס רק למקדש, וכל האיסור הנאמר שם הוא רק 'להתיישב', וע"ז הביא את הפסוק
'וישב ממזר באשדוד' [א"ה, דיש להוסיף דכוונת מו"ר לדברי רש"י עה"ת {דברים ט, ט: ומקורו במגילה כא,
א} דאין ישיבה אלא לשון עכבה], אבל להכנס בדרך עראי נלע"ד דפשיטא דמותר עכ"ל.

[ובדרך אגב אציין לרש"י עה"ת {דברים יג, יג} שכתב "לשבת שם- פרט לירושלים שלא נתנה לדירה", ולפי"ז
צ"ע דבכלל לכו"ע אסור לדור שם, אכן ראיתי בשפ"ח החדש שם שהביא בשם האחרונים דהפי' ברש"י הוא
איפכא לגמרי, וז"ל שם "שלא נתנה לדירה. פי' לאדם אחד, אלא כל ישראל, מי שרוצה לדור בתוכה הרשות
בידו, כי ירושלים לא נתחלקה לשבטים (יומא יב, א), עיי"ש].

מו. דשם העתיק (עיין לעיל הערה 39) דברי האדר"נ לא היה דר ממזר בירושלים שנאמר וכו', והיינו לשון
דיוור וקביעות. ובהגהות מהדורת המאור (הע' 2) העירו דלפנינו איתא 'אין ממזר נכנס לירושלים כל עיקר',
והנפק"מ האם גם עראי אסור או רק קביעות, וכנ"ל.

מז. כן נראה עפ"מ"ש מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בדרך אמונה בהל' מע"ש שם, (שהו"ד בארוכה לעיל
בסמוך הע' 44), עיי"ש מה שהוכיח מחז"ל דלצורך מצוה התירו כ"מ איסורי דרבנן. ונראה מדברי הגר"ח ק
שם דגם כשנכנס לצורך מצוה, הדגיש בלשונו שיצא מיד, דכל ההיתר הוא לצורך מצוה בצירוף עראי [וא"כ
קצת דוחק שיהא הית"י שיהא בישיבה ויהיה נידון את מי להקדימו, הלא מיד עזוב את ירושלים].

ולפי"ז א"ש הא דתמהתי קצת ע"ד הגר"ח ק דלצורך מצוה רשאי ליכנס, דהא כמ"ש לעיל (אות ב) באדר"נ
שם מיירי שרוצה ללמוד תורה עם התלמידים ואין לך מצווה גדולה יותר מת"ת, וכמאמרם ז"ל (פאה פ"א
מ"א) דת"ת כנגד כולם, ואעפ"כ מבואר דאינו רשאי ליכנס, ולפי הנ"ל א"ש כיון דהתם אע"פ דהוי מצוה
מ"מ הוי נמי קביעות ולכך אסיר. (ובלא"ה י"ל עוד ע"ז התמיה דאול מיירי דאיכא ליה היכא ללמוד במקו"א
וזה לא התירו, ודברי הגר"ח ק היינו במצוה שאין יכול לקיימה אלא בירושלים כגון קרבנות וכו').

מח. וידידי הבה"ח צ"ש גינויער נ"ר ר"ל עוד לפי"ד תלמיד המנ"ח, דאם נטמא הכה"ג ואינו יכול להקריב
הקרבן, ומ"מ דין כה"ג פשיטא דיש לו [וכן מסתמא הא דאמרין בריש יומא דמתקנין לו כה"ג אחר תחתיו
שמא יארע בו פסול, אבל לשניהם יש דין כה"ג, כעיי"ז עיין להלן אות מה] ויכול לצאת.

מב] ועוד י"ל, דדברי האדר"נ הם רק סלסול ומעלייתא טובא בקדושת ירושלים, ומעיקרא דדינא ודאי שיכולים הממזרים להיכנס, ולפי"ז א"ש כולהו קושייתא דלעיל ^נ.

מג] ובשו"ת אבני חפץ (שם אות ו) כתב תירוץ נפלא, ואעתיק בזה לשונו- "וכאשר הרהרתי בזה, עלה במחשבתי רעיון מחודד שיש אפשרות שכה"ג וממזר יזדמנו בישיבה אחת אף שכ"ג אינו יוצא מירושלים וממזר אינו נכנס לירושלים, בכ"ג שהרג בשוגג שהדין שהוא גולה כדאיתא במכות (יא, ב), ויוכל להזדמן עם ממזר חוץ לירושלים ^ז.

אבן, יש לשדות נרגא בזה, דבכה"ג שהכה"ג הרג בשוגג וגולה אין לו כלל דין קדימה, לפי המבואר במכות (יב, ב), רוצח שגלה לעיר מקלטו ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר להם רוצח אני וכו', וא"כ ה"נ י"ל דכה"ג שנעשה רוצח א"צ לכבדו וממילא אין לו ג"כ שום דין קדימה.

ואולי י"ל דע"כ לא אמרו שרוצח אין מכבדין אותו רק באדם פשוט שאין כיבודו מצווה, משא"כ בכהן שבכיבודו יש מצווה ומחוייבים לכבדו, וכמו שדרשו על קרא ד'וקדשתו' (ויקרא כא, ח), שיש לקדשו

לכל דבר בקדושה, לפתוח ראשון ולברך ראשון וכו', עיין גיטין (נט, ב), ולדעת הרמב"ם בספר המצוות (עשין, מצווה לב: וכן דעת החינוך במצוה רסט) הוה זאת דרשה גמורה וחיוב מה"ת, וכ"כ גם הריב"ש בתשובה (סי' צד) בשם הסמ"ג, גם שנעשה רוצח לא פקע לגביה חיוב כיבוד, ואפי' לדעת התוס' בחולין (פז, א ד"ה וחיובו: עיין בב"ח יו"ד ס" כח ד"ה כתוב) דוקדשתו לא הוי רק אסמכתא בעלמא, אבל כיון שעכ"פ מדרבנן יש חיוב כיבוד בכהן, י"ל דגם כשגלה יש חיוב לכבדו. ועיין באו"ח סימן קכ"ח סעיף ל"ה דכהן שהרג את הנפש אפי' בשוגג לא ישא את כפיו, וי"ל דרק כפיו לא ישא, וזה משום שלא יאות שבאותן הידיים שהרג את הנפש יברך ברכת כהנים, וכמו שמיעטו זאת בגמ' דברכות (לב, ב) מקרא ד'ידיכם דמים מלאו' (ישעיה א, טו), וגם י"ל דזה בכלל אין קטיגור נעשה סניגור, וכדוגמא שאמרו בר"ה (כו, א) שכה"ג לא היה נכנס ביוהכ"פ לפני ולפנים בבגדי זהב משום שאין קטיגור נעשה סניגור, וה"נ לא יאות שהידיים שהרגו את הנפש תהיינה נשואות לברך בהן את ישראל, ולכן כהן שהרג את הנפש אפי' בשוגג לא ישא את כפיו, אבל לענין חיוב כיבוד י"ל שיש בו כיון שלא הרג רק בשוגג, ומכ"ש שס"ל כן בכה"ג דלדעת הר"ן בפ"ב דמגילה (יד, א ד"ה גרסינן) כל

✽ הערות וחוספות ✽

ממ. כ"כ בשו"ת בניין צבי שם (אות ט), שו"ת אהל משה שם, שו"ת הדר יעקב שם, שו"ת ציון לנפש חיה (סי' קיג), וכ"כ הרהמ"ח הג"ל שנית בשו"ת בית דוד (סי' קטז), שו"ת דברי ישראל (ח"א סי' י), שו"ת משנה שכיר (יו"ד סי' רמא), שו"ת עקבי חיים (קלפהוץ, סי' סא), וכענין בשו"ת ציצן אליעזר (ח"י סי' ג) - עי' בדבריו לעיל (הערה 43), שו"ת נתן פריו להגר"נ גשטטר זצ"ל (ח"א סי' צו), תורת חכם שם.

נ. דיצא לדרכו לעיר מקלט, או אפילו בעיר מקלט גופא ניל"ע דמן הסתם כה"ג שרצח מכבדים אותו ואין מניחים אותו עם ממזרים, אלא דהכא איירי שהוא ע"ה והממזר ת"ח, ושפיר יניחום במקום אחד, אלא דיל"ע אם מכבדים אותו בכלל, וכדלהלן.

יש לו דין כה"ג לכל דבר כדאי' בהוריות (יא),
(ב), ואינו צריך להביא אלא פר יוהכ"פ
ועשירית האיפה, אבל שאר קרבנות (כולל
מנחת חביתין) אינו מביא (כמבואר כ"ז במגילה ט,
ב), וא"כ לכהן השני שפיר שרי לצאת
מירושלים כיון שאינו מקריב כלל מנחת
חביתין וא"צ לינה וכן שפיר יש לו דין כה"ג
ויפגש עם הממזר, וע"ז אמרין דהממזר
ת"ח קודם לכה"ג ע"ה (ושור"ר שכ"כ השדה
צופים שם בשם המקדשי השם: ובשו"ת בנין צבי שם
אות יד בשם התל תלפיות: וכ"כ בשו"ת עקבי חיים
שם).

מה] ועוד י"ל, ע"פ מה דאיתא בסוטה (מה),
(א) דהכה"ג היה יוצא לעריפת עגלה
ולמידת המרחק מהחלל עד העיר
הקרובה², ולצורך מצווה ודאי דשרי (וכמ"ש
לעיל כו"כ פעמים אות כה ומא) ושם יפגש עם

עיקר חיוב דוקדשתו קאי על כה"ג, ומניה
ילפינן לכהן הדיוט דצריך להיות מקודש
יותר מישראל, וכן משמע מדברי המפרש
בנזיר³, עיי"ש שפירש הא דאמר' וקדשתו
וכו' ליטול מנה יפה ראשון היינו כשחולק
עם אחיו הכהנים בלחם הפנים, ומשמע
דקאי על כה"ג, וא"כ בודאי י"ל דלא פקע
חיוב כיבוד לגביה כשהרג בשוגג וגולה,
וי"ל איפוא כנ"ל דמשכ"ל שזידמן אז עם
ממזר וקמ"ל הירושלמי שיש לממזר ת"ח
דין קדימה בישיבה כל כה"ג ע"ה". עכ"ל
הנפלאה².

מד] ועוד י"ל, דלפי"ד תלמיד המנ"ח לעיל
(אות כב) דכל האיסור לצאת הוא משום
דצריך ללון דמקריב מנחת חביתין, א"כ
משכחת לה בכה"ג שעבר, דהיינו, שמינו
אחר תחתיו וחזר הראשון לעבודתו, דהשני

הערות והוספות

נא. ט"ס, וצ"ל בנדרים (סב, ב), והוא דלא כרש"י בגיטין (נט, ב) והר"ן ותוס' בנדרים שם, ועיי"ש בהגהות
חשק שלמה שתמה ע"ז והכריח כהר"ן דאיירי בכה"ג. וע"ע בהגהות בן אריה, ובשו"ת באר חיים מרדכי
(ח"א או"ח סוף סי' ח), ובהגהות הגרי"ב על הרי"ף במגילה שם, ואכמ"ל.

נב. וכע"ז כתבו בשו"ת אהל משה שם, דהיינו שנפסל מחמת מומו, שיש בו חיוב כיבוד כמבואר בסנהדרין
(נא, ב) ובפמ"ג סי' קלה מש"ז סק"א, מנ"ח שם, וע"ע בשו"ת מהרש"ם ח"א סי' ריד), וכ"כ בשו"ת עקבי חיים
(סוף סי' סא), והוסיף להוכיח שם מדברי התוס' שכתבו במפורש [וצ"ע דלא הזכירם האבני חפץ] ביבמות (ז,
א ד"ה שנאמר) ובסנהדרין (לה, ב ד"ה שנאמר) דכהן את הנפש אינו נדחה לשאר דיני כהונה אלא
רק מנשיאות כפיים.

[ובדרך אגב אציין, דהנה בתוס' ביבמות שם מבואר שכה"ג שהרג כשר לעבודה, ועיין בתוי"ט בבכורות פ"ז
מ"ז וברב"ז על הרמב"ם פ"ז מהל' ביהמ"ק סוה"ב שכתבו שפסול לעבודה, וכבר תמזה עליהם המשנ"ל
בפי"ד שם הט", והגרעק"א בתוספותיו שם בבכורות מדברי התוס' הנ"ל, וע"ע באלשיך פרשת תולדות עה"פ
'למה זה לי בכורה', ועיין בס' מטה יהודה (או"ח סי' קכב סק"ב), ובאיילת השחר (יבמות ז, א ד"ה בא"ד
דווקא), ובעלון כאייל תערוג (גלין 156), ואכמ"ל].

נג. עיין סנהדרין (יד, ב), וקצת צ"ב דהא הכא איירין בכה"ג ע"ה, דעליו אנן מחזרין היכי תימצא שיצא
ויפגש עם הממזר, ובמידת ובכל ענייני עגלה ערופה נאמרו דינים רבים, וכמו שאספם אחד לאחד מן
הגר"ח ק"שליט"א בספרו 'נחל איתן' על אלו העניינים, ולא מסתברא שיקחו כה"ג ע"ה לעשות אלו העניינים
המורכבים ביותר (וצ"ל דבאמת אם יארע כן, ל"ע, שיהא כה"ג ע"ה אז חכמים ישבו וילמדוהו כל אלו
ההלכות).

וכע"ז מצאתי לאח"מ בס' 'כמטר לקחי' (ח"ב עמ' קכא) משמיה דהגר"ח קרלנשטיין וצ"ל, דאי' בשבועות

הממזר (כ"כ בשו"ת בניין צבי שם אות יג בשם הגה"ק מספינקא זצ"ל).^ט

(כ"כ בשו"ת שערי קודש ח"ג סי' קסז, ועי"ש שהוכיח מיומא עא, ב) נ"ה.

מוז] ועוד כתב שם השערי קודש, דהנה תנן במידות (פ"ה מ"ד) שבתוך העזרה היתה לשכת הגזית, ומבואר ביומא (כה, א: וכ"ה בתמיד כו, א) דלשכת הגזית חציה בקודש וחציה בחול וב' פתחים היו לה וכו', וא"כ

מוז] ועוד י"ל, דאה"נ ויתכן שבאמת אינו לדינא דהרי אינן יכולים להיפגש, ורק מתני' אתא לאשמעינן לן כמה גדול כבוד התורה יותר מכה"ג שנכנס לפני ולפנים,

הערות והוספות

(טו, א), והובא ברמב"ם (פ"ו מהל' בית הבחירה הי"א) דאין מוסיפין על העיר או על העזרות אלא ע"פ מלך ונביא ואורים ותומים, וע"פ סנהדרין דע"א זקנים, וא"כ לצורך זה היה הכה"ג יוצא (עיי"ש בהערות המו"ל, הע' 87, ובמנחת אליהו ח"ג סי' כה, וברבנו בחיי עה"ת [במדבר ז, א]).

נר, וכן ר"ל בספר חנוכת הבית [אלברט, עמ' כח] דהוא כראב"י בסוטה שם, אולם דחה דזה שיטת יחידאה דראב"י ודוחק לאוקמיה כוותיה, דרבנן פליגי עליה התם דאין הכה"ג נמצא בשעת המדידה. ועי"ש שם שתירץ ע"פ מה שחידש שם שבביצעה עליונה שבהר המשחה (פי', החלק העליון של הר הזתים. ובעניין שני הביצעות שהיו בהר הזיתים יעויין בשבועות טז, א ובשו"ת מהרי"ט יו"ד סי' לו) - שם ירושלים אית לה ומאידך אסור לאכול שם קדשים דל"ח ממש ירושלים, וא"כ יתכן דשרי לכה"ג לצאת לשם ולממזר להיכנס לשם, רצ"ע.

נה, רק יל"ע דהרמב"ם כן הביא האי דין לדינא (פ"ח מהל' מתנות עניים הי"ח), ואם זה מה שרצו להשמיענו, אי"ז מתפקידו של הרמב"ם שחיבר ספר הלכות למעשה.

והנה בכלל צריכים עיון מה שראיתי בדברי הח"ח בספרו אהבת חסד (פ"ה, נתיב החסד, סקיד" בהגה"ה) שכתב 'ולפלא שלא הועתק המשנה זו ברמב"ם וטושו"ע, רצ"ע', עכ"ל, ועינא דשפיר חזי בעין משפט שם שלהדיא ציין לרמב"ם הנ"ל שצינתי, וכן בשו"ע (יו"ד סי' רנא סי"ט) שפסקו האי דינא, ובעיוני בלשונו נ"ל דכוונתו רק להאי דינא דאיש קודם לאישה שבאמת הושמט גם ברמב"ם וגם בשו"ע, רצ"ב לשונו 'המשנה זו', שמשמע על כל המשנה, והרי שאר הדינים כן הובאו.

והג"ר **מרדכי וויס** שליט"א העיר ע"ז עוד, וז"ל - 'במשכ"ת דדברי הגמ' בהוריות אינם להלכה רק להגדיל כח מעלת התורה, יש לפקפק בזה, דא"כ הגמ' לא היתה צריכה להזכיר דווקא ממזר, ואפשר למצוא עוד אנשים שאינם בעלי מעלה מכובדת, או לחילופין, לא לנקוט דווקא כה"ג אלא מלך ונשיא וכדו', ואם הגמ' נקטה דווקא ממזר וכה"ג משמע שיש מפגש ביניהם'. עכ"ד. ואולי י"ל דממזר הוא סמל הטומאה, ולהבדיל אא"ה כה"ג הוא סמל הקדושה, והא קמ"ל דאפ"ה אם גדול הוא בתורה - קודם לו, רצ"ע.

ובכלל יש לציין את דברי הקה"י בספר 'קריינא דאיגרתא' (ח"ב אגרת תקסב) שכתב לשואל במכתבו דגם אם יש בחז"ל מקרים דחוקים שלא יתכן שיהיו במציאות, אי"ז תמיהה, וז"ל שם 'בדבר הקושיא לפמ"ש"כ הר"מ ז"ל וכו', א"כ היכי משכחת לה רובן זבים ומצורעים כו' אם לא שדחקו ונכנסו באיסור. לענ"ד לק"מ, דאה"נ שהוא רחוק המציאות ולא יארע כזאת לעולם, אבל הגמ' דנה יסודי הדין בזה היכי לדייני'ה, וכמ"ש התוס' כתובות (ד, ב ד"ה עד), והביאו ההיא דחולין... וכה"ג אשכחן טובא, כגון ההיא דסופ"ב דיטין שנתן גט לאשתו וא"ל הוי שליח הולכה וכי מטית התם שויה שליח כו' אשר הוא רחוק המציאות, וכל מחשבות שלא לשמה בקדשים ולאכלו חוץ לזמנו וכו' רחוק המציאות דלמה יחשב על קרבן ראובן שיתכפר בו שמעון שיועד בבירור שזה לא יועיל כלום לשמעון, וכהנה וכהנה. עכ"ל. וא"כ הכי"ז זהו א' מהטובא, דהגמ' רק דנה בעיקרי הסוגיא מי קודם למי, ואה"נ יתכן דלא משכח"ל באמת.

ב' חלקים, החלק הרוחני והחלק המעשי. וא"כ, הכא הרי אותו עד"ז אינו ממזר בכח וג"כ לא בפועל, אז במה מתבטאת ממזרותו? (דהנה לפי"ד ידידי הנ"ל ני"ו יוצא דיש בממזר עוד חלק חוץ מהב' דכתבנו שם: א'. הרוחני. ב'. המעשי. ג'. "שם ממזר" שיש לו. וזה לא נראה מדברי הגמ' ביבמות פ, ב הנ"ל שהבאתי שם, דמקשה במה מתבטאת ממזרותו של ממזר דרבנן מאחר שאסור בממזרת, ולא משני דשם ממזר יש לו. ודר"ק).

רק י"ל ע"פ מה שהביא בהגהות 'חשק שלמה' במכות שם על התוס', בשם הגאון רבי יואל מאמצ'יסלב זצ"ל שחידש, שאה"נ, ובאמת נהיה ממזר (ולכא חיסרון של 'לו ולא לזרעו', לפי שיוכל זרעו לישא שפחה וליטהר, וכדאמר בקידושין סט, א), וא"כ לר' יואל זצ"ל יש לעיין טובא מה גדר הממזר ההוא, דהא ודאי שלפי דבריו, ההוא ממזר הוי מדאורייתא, דהוא ממזר מצד "כאשר זמם כן יעשה לו".

אבל יש לחדש, דאפי' שהוא מה"ת, מ"מ אין בו טומאה, כיון דלכא' אם כן יהא טמא, אז הוי יותר מכאשר זמם, דלכא' עדים שהעידו על א' שהוא ממזר וקיבלו עדותם, לכא' אותו א' שהעידוהו שהוא ממזר לא יהא ממזר בכח אלא רק בפועל, דטומאה אינם יכולים להחיל, אלא כבר היה מעולם, דקוב"ה ידע ביה דממזר הוא והחיל עליו רוח טומאה.

(ואפשר לחדש דבאמת עד השתא לא היה טמא, ורק כעת "על פי שניים עדים יקום דבר" - ונהיה טמא, וצ"ע. וג"כ שהעדים מגלים את המציאות שהיתה פעם שכבר היה טמא מאז ומעולם), וא"כ כשהוזמו העדים לא מסתברא שיהיו

יתכן נמי כע"ז שעשו חצר גדולה שחציה בתוך ירושלים וחציה מחוץ לירושלים ושם נפגשו כשכ"א במקומו, וע"ז פסקינן דהממזר ת"ח קודם לכה"ג ע"ה.

מח] והיו שתירצו, ע"פ המבואר בריש מכות (ב, א) דעדים שהעידו 'מעידין אנו באיש פלוני שהוא בן גרושה ובן חלוצה' והוזמו, אומרים יעשה זה כ"ג או כ"ח תחתיו אלא לוקה ארבעים, והקשו בתוס' שם (ד"ה מעידין- הראשון) אמאי לא נקטינן במתני' שהעידוהו שהוא ממזר, עיי"ש, עכ"פ לכא' באמת כשהעידו שהוא ממזר והוזמו רק ב"ד לא פוסקים עליהם בפועל ע"י מעשה ב"ד שהם ממזרים, דזהו החידוש דמתני' דב"ד לא עבדינן להו פסול בפועל, אבל סו"ס בעיקרון הם כן ממזרים כדין התורה שכמו שזממו כן יעשה להם, וכמו רוצח שרצח בלא עדים ולא נגמר דינו, דאמנם ע"פ דיני התורה אינו חשיב רוצח, אבל ב'אמת', ודאי דנקרא רוצח, וה"ה בממזר דהוא ממזר בעצם ורק דיני ממזר אין לו, ועל כן אולי יכול להיכנס לירושלים ויפגש עם הכה"ג והוא יקדם מחמת תורתו. ובפרט לפי"ד הבניין יהושע (דלעיל אות י) שהחיסרון מצד הטומאה דאין קדושת ירושלים סובלתו הכא הרי אין בו טומאה באמת, ושפיר יכול להיכנס (כן ר"ל ידידי הבה"ח צבי שלום גינזער ני"ו. ועוד ר"ל שתלוי בהא דאמרינן בפ"ד דקידושין [עא, א] דמשפחה שנטמעה נטמעה, יעויין בחזו"א אה"ע ריש סי' לה, וא"כ אולי חשיבי ממזר אבל לא בדינים, ובכה"ג יוכלו להיכנס, ואכמ"ל).

אלא דיש לעיין בתירוצו טובא, ובפרט לפמ"שנ"ת לעיל (אות לו) בארוכה בגדרי ממזר, דשם חידשנו דבסתם ממזר יש

ורבנן אסרוהו לבוא בקהל שמא ישא אחותו מאביו.

והר"ן (סופ"ק דקידושין) כתב דהרמב"ן הוכיח מהא דספק ממזר התירה התורה, דספק דא' מהתורה לקולא כשיטת הרמב"ם. אבל הר"ן עצמו כתב דאדרבה יש להוכיח להיפוך, דממה שנצרך פסוק להתיר- מוכח דספק דאורייתא מהתורה לחומרא.

וא"כ לפי"ד הר"ן דספק דאורייתא מהתורה לחומרא ואעפ"כ התירה התורה ספק ממזר, א"כ נמצא דהתורה החשיבה ספק ממזר כאילו אינו ממזר, וא"כ אפשר דיהיה מותר להכנס לירושלים. אבל לשיטת הרמב"ם דספק דאורייתא מן התורה לקולא ומדרבנן לחומרא, נמצא שאין לנו ראייה מהתורה דספק ממזר אינו נחשב ממזר, וזהו ככל ספק דא' דמדרבנן לחומרא ויהא אסור לו מדרבנן להכנס לירושלים.

אך כתב שם לדון דגם לפי הרמב"ם יהא מותר לספק ממזר להכנס לירושלים, דמאחר ואיסור זה נלמד מדברי קבלה מקרא דזכריה 'וישב ממזר באשדוד', א"כ נמצא דבספק ממזר זהו ספק דברי קבלה, ומצינו פלוגתא בראשונים אם ספק דבר קבלה נחשב כספק דא' ואזלינן בו לחומרא או כספק דרבנן דאזלינן לקולא, דהרשב"א (מגילה ה, ב) כתב בשם נמוקי הרמב"ן דעיירות המסופקות אם הם מוקפות חומה — מדינא א"צ לקרוא מגילה כלל דספק דברי קבלה כדרבנן ואזלינן לקולא, ורק יש מידת חסידות לקרוא ב"ד. אבל במדרכי (מגילה סוף ס"י תשעו) כתב דמגילה חשיב כדאורייתא, יעו"ש.

ממזרים גם בחלק הרוחני דהוי טפי מכאשר זמם, אלא יהיו רק ממזרים בפועל בחלק המעשי. וא"כ לפי"ד הבניין יהושע דהאיסור הוא מצד טומאה - א"כ בכה"ג יוכל להיכנס לירושלים, ודו"ק. (ואכן א"צ לכ"ז, דפשוט דהחלק הרוחני בא כשנעשה מעשה עבירה בזיווג ובתולדתו, וממילא להטעם דהאיסור משום טומאה, הכא דליכא טומאה- יהא שרי.

ושוב א"ל ידידי הנ"ל נ"ו דמשכח"ל בציר פשוט טפי, בממזר שנולד לדור שני של ממזרים- שאביו הממזר נשא ממזרת ומזה נולד, דלפ"ר לא נראה דיש בו טומאה.

אכן זה תלוי במה דיש לחקור גם לפי הצד שיש בממזר חלק טמא, האם היא טומאה מציאותית ככל טמא שבעולם, או דלמא שזה טומאה מתולדתו וממעשה העבירה והזנות. ונפק"מ כנ"ל, בממזר לדור ב' וג', דלצד א' יהא טומאה. ולצד ב' לא. והעיקר כצד ב' וכמו שנראה מדברי החינוך [דלעיל הע' 40, עיי"ש], או דנחדש דהטומאה מתולדתו עוברת לכל הדורות שאח"כ. ובאמת ודאי נראה פשוט שאי"ז חקירה דלא מסתברא שיהא בממזר סתם טומאה וודאי שהוא מצד מעשה העבירה (וצ"ע).

ממ] והנה ראיתי לידידי הרה"ג רבי יעקב ישראל יונגרמן שליט"א בספרו 'בית היין' (סי' קעא, עמ' תכז) שכתב לדון בספק ממזר, אם מותר לו להכנס לירושלים או לא, וכתב שם דלכא' יהא תלוי בפלוגתת הרמב"ם והר"ן, דהנה בקידושין (עג, א) אמרי' דמן התורה ספק ממזר מותר לבוא בקהל דממזר ודאי אמר רחמנא ולא ספק,

ראייתו, עי' כע"ז בח"ת כלל ז ס"ק לא גבי הא דב"מ כד, א במר זוטרא שם וההוא בר בי רב).

ושאלתי כן קמיה מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, והשיב לי בעצם הקושיא 'עדיין לא נתקדש ירושלים'. ומור' הגאון רבי יואל מקלב שליט"א כתב לי בביאור דבריו: 'הכוונה שכשהכניסם עדיין לא חזרה ונתקדשה ירושלים בקדושה השניה', עכ"ד.

***

נא והנה יש לדון, האם בזמן הזה מצינו קפיידא לממזר שלא לדור בירושלים עיר הקודש. ונפ"מ גם האם מותר למכור לו דירה בירושלים עיה"ק או לא.

ומצאתי בס"ד את שאהבה נפשי, בספר "חשוקי חמד" למוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א (גיטין פ, ב) שעמד בזה, וז"ל: "יש לשאול האם בזמנינו

ועוד כתב דיהא מותר לספק ממזר להכנס לירושלים, לפי מש"כ מרן הגר"ח שליט"א בדרך אמונה (הובא בהע' 44) דטעם האיסור לממזר ליכנס לירושלים הוא כדי שלא יטמעו בהם, א"כ בספק ממזר שמותר לבוא בקהל – אין את החשש שיטמעו בו, ומותר לו להכנס לירושלים, עכתו"ד היקרים.

נ והנה פתחתי בהאי קושיא איך מבואר דעזרא העלה אותם לירושלים והרי היה ביניהם ממזרים ולהם אסור ליכנס לירושלים, וכל הני תירוצים יתרוצו נמי ע"ז, עכ"פ עוד רצו לתרץ רק על האי קושיא, דכיון שכתב הרמב"ם שהעלה אותם לשם כיון שלא יתערבו זב"ז, א"כ היה לתועלת" ויעת לעשות לה' הפרו תורתך' (תהלים קיט, קכו: כמבואר שם ברש"י בשם חז"ל [ברכות נד, א ועוד]), ושפיר התיר עזרא לעצמו (כן ר"ל ידידי הנ"ל נ"י. ויש להוסיף דכיון דהיה נביא אז גם בלא תועלת, יכול ע"פ הוראת שעה לעשות מעשים ע"פ

הערות והוספות

נו. והנה בכלל ראיתי שתמהו על הרמב"ם, דמאי כתב שעזרא העלה את הממזרים לירושלים ששם יגורו וסנהדרין הגדולה ישמרו עליהם שלא יתערבו, הלא כיון דבקביעות לכאו' לכו"ע אסור להם לדור שם- אזי שוב יתערבו זב"ז, ומה הרוויח עזרא בתקנתו, כן הק' בס' פתח הדביר (דלעיל אות לט). והוסיף, שזה קשה ג"כ לפמ"ש הציץ אליעזר (לעיל הערה 43) דאי"ז אלא עצה טובה שלא יצליח הממזר בדירתו שם, וא"כ לא יצליחו לדור שם מעצם המציאות ויגורו במקו"א ויתערבו זב"ז, וצ"ע.

ויש להוסיף דבפרט קשה מכ"ז ע"ד הגר"ח קניבסקי דלעיל (הערה 44) שביאר טעם האיסור ליכנס, משום דחיישי' שיטמעו בהם, ולפיכך כשישבו במקום המיוחד להם- יכירום, והוא בהיפך לגמרי מסברת הרמב"ם. ואשר נראה מוכרח לבאר מכ"ז, דדברי הרמב"ם קאי בזמן עזרא הנביא ובזמן שהיו סנהדרין הגדולה, וכמ"ש לעיל [אות א, ע"ש הערה 1] דהם הפרישו הפסולים, א"כ רק בירושלים נשמרו ולא נטמעו. אבל לאחר שנחרב הבית ובטלה סנהדרין גדולה, אזי שייך האיסור ואדרבה, ישבו במקום בפני"ע וכסברת הגר"ח. וזה היה נאה להו"א דהגר"ח שם [שהובא לעיל שם, עיי"ש היטב], שכתב לעיל מיניה די"ל דדין זה שלא יכנס הוא תקנת חכמים אבל בזמן הנביאים לא היה, ואי נימא כן א"ש, דבזמן הנביאים לא הוצרכו לזה כיון דהיה סנהדרין הגדולה. אולם הגר"ח גופיה דחה זאת, וז"ל "...או לפני שתקנו חכמים שלא יכנס, ודוחק, דמקרא דמייתי וישב ממזר באשדוד משמע שהיא תקנה מוקדמת מזמן הנביאים", וא"כ קשה דבזמן הנביאים אמאי הוצרכו, ושוב קשה ע"ד הגר"ח מהרמב"ם בפיהמ"ש [ובעצם דחית הגר"ח מקרא הנ"ל, י"ל בדוחק שחז"ל כשתיקנו ילפי' לה מקרא, ואסמכתא בעלמא הוא, וז"פ], וצ"ע בזה.

שאמרין התם שהלכה כר' יוסי, א"כ אין ראייה כלל מהפסוק שממזרים צריכים להיבדל ואסורין ליכנס לירושלים.

ויש להביא ראייה לסברא זו מהאבות דרבי נתן נוסחא ב (פרק כז) שבתחילת דבריו דן על העתיד לבוא וז"ל: ולפי שהרשעים אוכלים ושותים בעולם הזה יכול שיהיו אוכלים ושותים לעולם הבא... ואח"כ מביא את הדין שאין ממזר יכול לישב בירושלים, יעו"ש. הרי שמשמע מלשונו שכל הדין הזה הוא רק לעתיד לבוא, וכן שהוא רק למ"ד שאין ממזרים עתידים להיטהר. וכן משמע מדברי האבות דרבי נתן (פרק לה ה"ב) ששנה את כל הדברים הנוהגים בירושלים ולא הזכיר דין זה.

עוד יעוין בתוס' בתענית (כז, א ד"ה מר סבר) שכתבו שלמ"ד עיקר שירה פה, הכל כשרים לשיר, אפילו פסולים אפילו ממזרים, ולאבות דר' נתן איך יתכן ממזר בבית המקדש.

עכ"פ מכיון שדין זה לא הוזכר ברמב"ם ובפוסקים, וגם הפוסקים שדנו בדבר לא הזכירו שדבר זה נוהג גם בזמן הזה, וגם שיש אומרים שהוא נוהג רק לעתיד לבוא, למ"ד שממזרים אין עתידין להיטהר, ולכן נראה שבזמנינו יכול למכור דירה לממזר בירושלים, ואין צריך לחוש לזה, עכ"ד מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א.

ושוב שאלתי כן קמיה מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א (ע"י הגאון רבי יוסף שוב שליט"א) והשיבני בזה"ל: 'גם בזמנינו יש להקפיד על הא דאיתא באבות דר' נתן דאין ממזר נכנס לירושלם, לכן אין למכור או להשכיר דירה בירושלם (בין

הרוצה למכור דירה בעיר העתיקה בירושלים, וממזר רוצה לקנותה האם מותר למכרו לו.

תשובה. הנה מפירוש הבנין יהושע משמע שדין זה הוא אף בזמנינו, דכתב שהוא משום שקדושת ירושלים אינה סובלת אותו, דהקדושה היא כל כך גדולה, מי שאינו מיוחס כגון ממזר לא יכול להיות לו ישיבה בירושלים, עכ"ל. אולם מותר למכור לו, כיון שאין איסור למכור לו, אלא שהקדושה אינה סובלתו.

והנה בעיקר הדין הרמב"ם (פ"ז מהלכות בית הבחירה ה"ד) כשהביא הדברים שאסור לעשותם בירושלים לא הביא שאסור לממזר להכנס בירושלים, ויעוין בדרך אמונה שנשאר בצ"ע למה לא הביאו.

ויעוין בביאורו של רבי יצחק פאלאג'י על אבות דרבי נתן (אבות הראש ח"ב ד"ט ע"א) שמה שאמרו שאין ממזר יושב בירושלים שנאמר 'וישב ממזר באשדוד', הוא דין לעתיד לבוא וכמו שפירש במצודות דוד בספר זכריה שם 'וישב ממזר באשדוד', בזמן הגאולה לא ישבו קבוצת הממזרים בתוך בני ישראל, אבל ישבו לכדם באשדוד. עכ"ל.

ובן משמע מהגמרא בקידושין (עב, ב) דאמרין התם תנו רבנן ממזרי ונתני טהורים לעתיד לבא, דברי ר' יוסי, ר' מאיר אומרין טהורים..., בשלמא לר' מאיר היינו דכתיב וישב ממזר באשדוד, אלא לר' יוסי מאי וישב ממזר באשדוד, כדמתרגם רב יוסף יתבון בית ישראל לרוחצן בארעהון דהווי דמו בה לנוכראין. הרי שלר' יוסי אין הפסוק בא על ממזר, אלא על עם זר, וכיון

החומות) לממזר, ע"כ [ושוב נדפס בקובץ 'מה טובו אהליך יעקב', ח"ב עמ' צט, אות [ח].
(רב דירושלים שבין החומות) כתב לי ע"ז 'כמדומני שהפוסקים לא הביאו דין זה', עכ"ד.

והנאון רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א ויש עוד להאריך בכ"ז, ועוד חזון למועד.

וזאת תורת העולה מן הדברים:

- **הא** דאין ממזר נכנס לירושלים, יש לחקור כמה חקירות: א'. האם הוא דין על ירושלים או על הממזר (דלכאו' נראה דפליגי בזה האדר"נ והילקוט ראובני, עיין אות לה). ב'. מה טעם האיסור, האם משום טומאה, או משום קנסא בעלמא ככל דיני ממזר (שם). או משום שאין שהשכינה שורה אלא על המיוחסים [מקנה] או שיכירום ולא יטמעו בהם [הגר"ח"ק]. עיין הערה 39).

- **בגדר** האיסור: י"א דבעראי שרי (עיין אות לה). וי"א דלצורך מצוה שרי לו ליכנס (עיין אות לט). ויש אומרים שאם נולד שם אין מחויב לצאת (עיין אות לו). וי"א שלבית פאג"י היה רשאי ליכנס (עיין אות כ). ולכאו' הרמב"ם (ולפ"ר ג"כ החינוך והיראים והסמ"ג) לא סובר האי דינא אלא רשאי ליכנס (עיין אות לד). ולכאו' ממזר דרבנן רשאי ליכנס לירושלים (עיין אות לה). ועד שהעיד על א' שהוא ממזר והוזם - לכאו' לחלק מהשיטות שהוא ממזר מכאשר זמם יהא רשאי ליכנס לירושלים (עיין אות מח). וכמו"כ ספק ממזר יהא מותר להכנס לירושלים (ע"י אות מט).

- **הא** דאין כה"ג יוצא מירושלים, במקור האיסור: א'. דחייב לינה כיון שמקריב מנחת חביתין בכל יום (עיין אות כא). ב'. חייב לינה מדין רגל דיום הקרבה כרגל וברגל טעון לינה (עיין אות כז). ג'. דלובש הציץ עליו (עיין אות כח). ד'. דאין לזוז ממקום אכילת השלמים (עיין אות ל).

- **בגדר** האיסור: י"א דלצורך מצווה יכול לצאת (עיין אות כו). וי"א דבכלל אינו אלא הידור מצווה (שם) אכן לגליוני הש"ס (אות יט) הוא איסור ממש. וי"א דרק בלילה אין יוצא אבל ביום שפיר יוצא (עיין אות מא). ולכאו' רוב הראשונים פליגי בכלל על דין זה (עיין אות לד).

- **תמצית** היישובים: א. אם יצא הכה"ג לצורך מצווה (עיין אותיות כו, לט). ב. בשלח א' מהם שליח (עיין אות לג). ג. בדחק א' מהם ועבר (שם). ד. דהרמב"ם שחידש איסור יציאת כה"ג מירושלים לא ס"ל כהאדר"נ אלא כהבבלי, ולכן שפיר יכנס הממזר לירושלים (עיין אות לד). ה. שאר הראשונים פסקו כהאדר"נ ומאידך לא ס"ל כהרמב"ם בעניין יציאת כה"ג, אלא יכול לצאת (שם). ו. בממזר דרבנן לכאו' יש רק את החלק המעשי, ואם האיסור משום טומאה - יוכל ליכנס דאין בו טומאה (עיין אות לה). ז. כיון דמיירי בכה"ג עם הארץ א"כ אינו מקפיד על הידור מצווה שכזה (עיין אות לו). ח. בממזר שנולד בתוך ירושלים דלכאו' אין מחויב לצאת (עיין אות לו). ט. עראי שרי לממזר להיכנס (עיין אות לה). י. לצורך מצוה שרי לממזר ליכנס (עיין אות מ). יא. ביום רשאי הכה"ג לצאת, ורק בלילה אסור (עיין אות מא). יב. כ"ד האדר"נ הם רק סלסול ומעליותא במעלת ירושלים ובאמת יכול הממזר ליכנס (עיין אות מב). יג. בכה"ג שהרג

דגולה לעיר מקלט ועדיין חייבים לכבדו (עיין אות מג). יד. בכה"ג שנטמא והעבירוהו ומינו אחר תחתו וחזר הא' דהב' אינו מקריב ורשאי לצאת (עיין אות מד). טו. שהיה הכה"ג יוצא למדידת החלל ולעריפת העגלה (עיין אות מה). טז. יתכן דלא מצוי כן ורק קמ"ל גדולת התורה שגדולה מקדושת כה"ג (עיין אות מו). יז. בחצר שחציה בירושלים וחציה מחוץ לירושלים (עיין אות מז). יח. בעדים זוממים על א' שהוא ממזר, דלחלק מהשיטות עבדינן להו כאש"ז והוו ממזרים אבל רשאים להיכנס לירושלים (עיין אות מח).

מכירת דירה בזמן הזה לממזר: לדעת מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א מותר, דמהבבלי משמע לא כן וגם הפוסקים לא הזכירוהו, וי"א דקאי אלעתיד לבוא, וכן דעת הגר"א נבנצל שליט"א. אך לדעת מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א גם בזה"ז יש להקפיד ע"ז (ראה אות נא).

ביאור דעת מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל

בענין לפני עור כשעי"ז ינצל מאיסור חמור יותר

[מאמר זה נכתב לפני כמה שנים, וכעת רק עברתי עליו קצת ותיקנתי איזה דברים והוספתי כמה דברים]

אחר כך בכוחו להראות לפני המספר או שאר השומעים שאין המעשה כן כמו שנאמר עליו, או שאר ענייני זכות (הגה"ה).

וזה גם כן באמת עצה היעוצה בענין, שאם נכשל באיסור שמיעת לשון הרע, תיכף יחפש עליו בכל כוחותיו זכות בפני המספר, וישתדל להוציא מה שיש בליבו עליו ועל ידי זה יתקן את האיסור למפרע [עיין לקמן סעיף יב תיקון למי שנכשל באיסור קבלת לשון הרע] (*).

דברי הח"ח דמותר לשמוע לה"ר אם עי"ז יאמר דברי זכות

א. הנה בחפץ חיים (הלכות לשה"ר, כלל ו סעי' ד), לאחר שייסד דגם שמיעת לשה"ר הויא איסור התורה, כתב וז"ל: "ולפעמים מצוה לשמוע מה שאחד מספר דברי גנות על חברו, כגון שהוא משער שעל ידי שמיעתו את הענין בשלימות יהיה

הערות והוספות

א. ועיין שם בהמשך דבריו בהגה"ה שם, וז"ל "וכל זה בסתמא, אבל אם הוא מכיר את רוע טבעו של המספר, שכל מה שיכריעוהו לכף זכות הוא יגנהו יותר, בודאי השתיקה בשעת מעשה טוב יותר בזה, ורק אחר כך, כשילך המספר מאת השומעים, מצוה שיסביר אחד מהשומעים לפני שאר השומעים את כל הענין לזכות, ולהשתדל עבור זה להוציא מלבם הגנות שנאמר עליו, כדי שלא יתפשו הוא והם לעתיד לבוא בשם חבורה של אנשי רשע ובעלי לשון הרע", עכ"ל.

ויש עמדי המקום להזכיר כאן חידוש דין ששמעתי מהגאון רבי שמואל לפאיר שליט"א (מגדולי המג"ש בספר ח"ח) דהנה מצוי שאחד מספר דבר שהוא גנאי על אדם, ובא אדם אחר ואומר לו למה אתה דן את פלוני לכף זכות, הלא יתכן שעשה כן משום שלא ידע כך וכך או בגלל טעם כזה ואחר. והיינו דההוא גברא מתקן את הביקורת השלילית שיש למספר על המדובר. והנה ההוא גברא לא שם אל ליבו שכמעט ויצאה מכשלה רבה מתחת ידו, דהמסתכל מן הצד יראה שעם עצם כך שמספר לשה"ר על חברו לא אכפת ליה למוכיח, וזה שרי, ורק בא להוכיחו שהסתכלותו על חברו שגויה היא, והיינו שיתכן שאדם שדן לכף זכות את חברו בפני מי שדנו לכף חובה, עלול להתפרש שעם עצם כך שסיפר לה"ר לא אכפת ליה דהא לא הוכיחו עי"ז, ועלול לצאת מכשלה רבה מתחת ידו. והעיר דלא מצא לאחד מן הספרים שעמד בזו הנקודה.

ושמעתי ממנו עוד דוהו המכוון בדברי הח"ח זצ"ל שדקדק בלשונו העמוקה, שכתב בהל' לשון הרע (כלל ח סעיף יד) 'גם אין חילוק באסור קבלת לשה"ר, בין אם הוא שומע מאנשים אחרים או מאביו ואמו ואנשי ביתו. ויותר מזה מצינו בתנא דבי אליהו פרק כ"א שאם רואה אדם לאביו ולאמו שמדברים דברים יתרים, כגון, לשון הרע וכדומה, לבד שמוזהר שלא לקבל דבריהם, אלא הוא צריך גם כן למנוע אותם מזה [ניזוהר שיהיה זה בדרך כבוד, וכמו שכתבתי בבאר מים חיים] וכו'. ושם בבאר מים חיים (ס"ק כז) כתב בזה"ל "מצינו. שז"ל התנא דבי אליהו, ולא יראה אדם את אביו ואמו כשהם מדברים דברים יתרים ויחריש להם. ואם עשה כן, הוא והם אינם ממלאים ימיהם ושנותיהם, עיין שם. אך יזהר שלא לומר להם שעברו על דברי תורה וכמו דאיתא בקידושין (לב, א), אלא יאמר להם בלשון רכה ובדרך כבוד: 'אפילו אם הוא אמת, כתוב בתורה שאין לדבר דברי לשון הרע על חברו בכל גווני', וגם עוד שאר ענייני זכות על פלוני, עד שימנע אותם מזה", עכ"ל.

"ועוד יש אופן אחר גם כן דמצוה לשמוע, כגון אם בא אחד לפניו לקבול על חברו מאיזה דבר שעשה נגדו והוא מכיר בהמספר, שבוה שיתן אוזן לדבריו, יהיה יכולת בידו להשקיט את אפו מעליו, ולא ישוב עוד לספר לאנשים אחרים (כי אולי האחרים יאמינו לדבריו ויהיו מקבלי לשון הרע²), ובזה יתרבה השלום בישראל. אך בכל ההיתרים שאמרנו בענין השמיעה יזהר בנפשו מאוד שלא יאמין בעת השמיעה בהחלט, רק לחוש לזה בלבד, כדי שלא ילכד גם הוא ברשת עון קבלת לשון הרע", עכ"ל.

והיינו דיש בזה הסעיף שני פרטי דינים, הראשון הוא דשרי לאדם לשמוע לשון הרע כשודע שאח"כ יוכל להוכיח למספר ולשומעים שאין הסיפור נכון או

שיפרש הסיפור לטובה כשידון את המדובר לכף זכות. והשני הוא דשמיעת לשה"ר הותרה כשע"ז ישקוט אפו של המספר וינוח זעמו. וכמ"ש הח"ח בהגה"ה שזהו העיצה היעוצה למי שנכשל בשמיעת לה"ר שידון לכף זכות את המדובר, ויתקן האיסור למפרע.

מקשה על דברי הח"ח דהא מכשיל את המספר באיסורא דנתכוין לאכול בשר חזיר

ב. אך הנה יש מקום לעורר קושיא גדולה במה שהתיר הח"ח כאן לשמוע לשה"ר כשודע שלבסוף יהפוך הסיפור הרע לטובה, דהלא סו"ס בשעה שסיפר המספר להסיפור ההוא, לא ידע המספר שלבסוף לא תצא תקלה ואיסור מתחת ידו,

❧ הערות והוספות ❧

ומבואר מדברי קדשו ז"ל דלא סגי רק בהא שיאמר שאר ענייני זכות על פלוני, אלא דצריך להקדים לזה שיאמר להם שיש איסור לספר לה"ר, ובכך מראה שגם בזה לא נחא ליה, ורק אח"כ שאר ענייני זכות, דאל"ה יצא מכשלה מידו ובנ"ל דיראה כאילו מסכים עם עצם מה שמספר לה"ר (וגם דקדק מלשונו שם איפכא, דלא סגי במה שיאמר הבן שאסור לספר לה"ר, כיון דאז משמע שמקבל את הדברי גנות עצמם כאמת, אלא עליו להוסיף גם לימוד זכות על אותו פלוני, שאז מבטל את הגנאי ממנו. וזהו חידוש גדול בדיני תוכחה, שיש להוכיח גם על המעשה איסור וגם על תוכן האיסור - שלא נחא ליה גם בעצם סיפור הלה"ר וגם בעצם הגנאי שאומר עליו, רצ"ע לדינא). וראה בפנים הספר - שו"ת שיח חיים (שאלה קטז) שהצענו הדברים קמיה מרן הגר"ח שליט"א.

ב. והנה בביאור 'אורחות חיים' על הח"ח להגרי"ד רוטנר שליט"א (אות יב) הקשה בשם הגאון הגדול רבי **אברהם גניחובסקי** זצוק"ל בכתביו על הח"ח, דהקשה דהא גם אם ידעינן שהאחרים לא יאמינו לדבריו ישנו להאי היתרא, דהא איכא איסור מן התורה גם בשמיעה לחוד אף שלא יאמינו לו, וכמו שהאריך הח"ח בבמ"ח ס"ק ב', וא"כ גם אם רק ישמעו ולא יאמינו - עי"ז שישמע וישקוט אפו ירויח שלא ישמעו וינצלו מאיסור דאורייתא דשמיעת לה"ר, ואמאי כתב הח"ח דלא יספר לאחרים שאולי יכשלו בקבלת לה"ר - הלא תרוייהו מזה"ת.

ויתכן דסוב"ס קבלת לה"ר חמירא טפי משמיעה לחוד, דאמנם תרוייהו מזה"ת נינהו, אבל כמו שהסיק שם הח"ח כל איסור השמיעה היינו רק גזירה שמא יקבל, וא"כ קבלה היא חמור טפי.

ושמעתי ליישב, דיתכן דלא יעברו על איסור שמיעת לה"ר כיון דחוששים שלתועלת הוא ובכה"ג מותר רק לשמוע למיחש, וכמו שכתב להדיא בסעיף ג', וא"כ לא יעברו אאיסורא דאורייתא. ורק חיישינן שמא יקבלו ויעברו אאיסורא דאורייתא, ומשום הכי כתב הח"ח שמא האחרים יאמינו ויהיו מקבלי לה"ר, ודו"ק.

יכול לתקן, דסו"ס המספר עבר על זה.

וליצא למימר, דאה"נ ואת זה אינו מתקן, ומכיון דההיא דנתכוין לאכול בשר חזיר אינו איסור ממש אלא רק שאינו מנהג טוב וכדו' ושצריך על זה כפרה, ומנא לן ג"כ דשייך על זה לפני עור לא תתן מכשול מאחר דאינו איסור ממש אלא רק אינו הנהגה טובה.

זה אינו, דלהדיא מוכחא מלתא מדברי התוס' בקידושין (לב, א ד"ה דמחיל) דשייך לפנ"ע בזה. דשם מיייתי הגמ' דרב הונא בדיק לבריה אי רתחן הוא או לא, וקריע לפניו אחד מבגדי בנו, ומקשינן שם דקעבר אלפני עור דיתכן שבנו יכעס עליו ויבזנו וכו' ויעבור על כיבוד אב, ומשני בגמ' דרב הונא מחיל ליה ליקריה, וגם אם יבזנו בנו שרי דמחיל על כבודו.

והוקשה להתוס' שם דהלא סו"ס יעבור ר"ה בלפנ"ע דיכשיל לבנו בנתכוין לאכול בש"ח, דכשיבזנו בנו, לא ידע שאביו מחל על כבוד, ויחשוב שעובר על כיבוד אב, והו"ל נתכוין לאכול בש"ח ועלה בידו בשר טלה דצריך כפרה. ולכך תירצו התוס' דצ"ל שהודיעו קודם לכן שמנסהו הוא בזה.²

דלא ידע שלבסוף יהפוך השומע את הסיפור לטוב, וא"כ בשעה שסיפר לאיסורא נתכוין, והא אחז"ל (קידושין פא, ב) "דתניא (במדבר ל, יג) אישה הפרם וה' יסלח לה, במה הכתוב מדבר באשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה והפר לה והיא לא ידעה שהפר לה בעלה והיתה שותה יין ומטמאה למתים. רבי עקיבא כי הוה מטי להאי פסוקא הוה בכי, אמר ומה מי שנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה, אמרה תורה צריכה כפרה וסליחה, מי שנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר על אחת כמה וכמה וכו'". וא"כ, מאחר והמספר עובר באיסורא דנתכוין לאכול בשר חזיר, אם כן השומע (שגרם לו לספר ע"י ששמע לו) מכשילו להמספר בנתכוין לאכול בשר חזיר [וכדלהלן בסמוך דהח"ח גופיה כתב דיש בזה לפנ"ע].

מנ"ל דשייך לפנ"ע בנתכוין לאכול בש"ח
ג. ובן צ"ע במה שכתב בהגה"ה שעל ידי שיחפש צדדי זכות לפני המספר, יתקן למפרע איסור שמיעת לה"ר, ומשמע שיתקן הכל, והלא אה"נ שאת עצם איסור סיפור לה"ר תיקן למפרע כיון שחיפש צדדי זכות לפני המספר, אבל את מה שהכשיל להמספר בנתכוין לאכול בשר חזיר אינו

הערות והוספות

ג. רצ"ע דאם הודיעו לפני כן, אם כן מה שייך לנסותו אם רתחן הוא או לא, הלא יודע הוא מראש שמנסהו אביו בזה, וכבר עמד בזה היעב"ץ שם, וז"ל: "נ"ב ואפילו הכי הויה בדיקה כהאי גוונא נמי, משום דשעת ריתחיה הוי כדמסיק". [פי', דבשעת ריתחא אדם עושה דברים גם אם יודע בעצמו שמזיק לעצמו, והכ"נ הגם שיודע שע"י שיכעס וירתח יכשל במבחן, שאביו ידע בו שרתחן הוא, מ"מ אינו חושב ע"כ בכלל מתוך ששקוע בכעסו. וזהו יסודו הידוע של מרן הקה"י זצ"ל בברכת פרץ גבי מכת צפרדע, דהק' מאחר וראו המצרים שבכל מכה ומכה שמכים את הצפרדע, יוצאין ממנה אלפי רבבות צפרדעים, למה לא פסקו מלהכותה. ותיירץ, דכשאדם שקוע בכעס, אפי' שרואה שהוא ממשיך ומזיק את עצמו, מ"מ אינו יכול לעצור בעדו]. והנה גם יתכן דהקושיא היא היא סברת הריטב"א דפליג שם על תוס', דהוקשה לו הקושיא מה שייך בדיקה אם מודיעו.

ועב"פ מוכח מקושיית התוס' דפשיטא להו דאי לאו דהודיעו, היה עובר ר"ה בלפנ"ע שהכשיל לבנו בנתכוין לאכול בש"ח, וע"כ דאיסור יש בזה ושייך בזה ג"כ לפנ"ע.

הח"ח פסק ג"כ דיש לפנ"ע על נתכוין לאכול בש"ח

ד. וכמו שבאמת מצינו להח"ח (הל' לשה"ר, כלל ד סעי' יא) שחידש עפ"ד התוס' הנ"ל דין להלכתא, שהמברר על אדם לתועלת, צריך להודיע לו למי שמברר אצלו

קודם לכן שמברר לתועלת, וכמו שביאר שם דבריו בבמ"ח דאי לאו הכי יעבור בלפנ"ע שיכשילנו בנתכוין לאכול בש"ח, שההוא יחשוב שמספר לה"ר ללא תועלת דלא ידע שהלה לתועלת מברר, ויתכן שמספר מתוך כוונה רעה ועובר באיסור לה"ר גמור^ד, ויעבור המברר בלפנ"ע. וא"כ הכ"נ קשיא דאיך שרי לשמוע כשיודע שיהפוך הסיפור לטובה, הלא בשעה שמספר עובר בבש"ח והוא מכשילו בזה. וגם איך יתקן האיסור למפרע מאחר שבשעה שסיפר עבר אאיסורא דנתכוין לאכול בשר חזיר.

הערות וחוספות

ד. ואי תיקשי דמהיכי תיתי שיעבור בכה"ג המספר על איסור לה"ר, הלא סו"ס לא נעשה שום נזק ע"י דיבורו, כיון שהשומע שמע כן לתועלת. די"ל דידוע הוא דבאיסור לה"ר יש ב' חלקים, הראשון הוא הנזק והגנאי שגרם לחברו ע"י דיבורו, והשני הוא מה שבחר לדבר רע על איש ישראל, ועצם מה שמטמא פיו בדיבורים האסורים, איסור הוא. וכמ"ש הח"ח יסוד זה בכלל ג' ס"ק ז', דשם איירי אהא דכתב שם בסעיף ו' דאפילו אם הוא משער לכתחילה שלא יבא להנידון שום רעה ע"י דיבורו, אעפ"כ אסור לו לספר בגנותו. וכמו שביאר שם בבמ"ח "מוזה משמע דטעמם משום זה גופא, דהתורה אינה רוצה שישראל אחד יגנה את חברו. וכן מוכח משערי תשובה במאמר רט"ז, וזה לשונו, והמספר לשון הרע שתיים הנה קוראותיו, הנזק והבושת אשר יגרום לחברו. ובחירתו לחייב ולהרשיע את חברו ושמתתו לאידם וכו'. וזה לשון רבנו יונה בשערי תשובה במאמר ר"י, ואמר שלמה המלך ע"ה במשלי (יד, ט) 'אוילים יליץ אשם', כי יחפש מומי בני אדם ואשמתם, ויתן בהם דופי, ולא ידבר לעולם בשבח ודבר טוב הנמצא בהם וכו'. ואמרו רבותינו (קידושין ע, א) כל הפסול פוסל, ואינו מדבר בשבחו של עולם, ודרכו לפסול בני אדם במומו. 'ובין ישירים רצון' (משלי שם) - כי דרך הישרים לכסות על כל פשעים, ולשבח האדם כי נמצא בו דבר טוב וכו'. מכל זה נלמד שסיפור דבר גנות על חברו אף אם לא יזיקו כלל בה, מכלל עון לא נפקא", עכ"ל.

ויסוד זה של מידה רעה בסיפור לשה"ר, שייך ג"כ בקבלת לה"ר, וכמו ששמעתי מהגר"ש לפאיר שליט"א להוכיח מדברי הח"ח בהל' לשה"ר (כלל ז ס"ק כד): 'פשוט הוא דהמטה אנו לשמוע את דברי המספר, בהציעו את גודל חסרונותיו של אחד בחכמה או בשארי דברים, ועל ידי זה נתבזה בעיניו, אף אם הוא יודע גם כן שהדבר אמת, בכלל מקבל לשון הרע הוא, מצד רוע בחירתו לחייב את חברו ולשמוח לגנותו, וכמו שכתב רבנו יונה במאמר ר"י, כי דרך הישר לכסות על כל פשעים, ולשבח את האדם כי נמצא בו דבר טוב, ודרך האויל לחפש מומי בני אדם ואשמתם, ויתן בהם דופי, ולא ידבר לעולם בשבח ודבר טוב הנמצא בהם. וכמו שכתבתי לעיל בכלל ו' בסעיף ט' דכל שיש על המספר איסור עבור סיפורו, יש על המקבל איסור עבור קבלתו, עכ"ל נפי, ומאחר דבכלל ג' הנ"ל חזינן דיש איסור לה"ר אפי' שיודע שלא יצא נזק ומה"ט דיש מידה רעה, הכ"נ יש איסור לשמוע לה"ר אפי' שלא יצא נזק, ומה"ט דמידה רעה].

ויש ליסוד זה כמה וכמה ראיות ונפק"מ, ואביא בזה בקצרה:

(א) כע"ז מצינו ברש"י בב"מ (נח, ב), דשם אמרינן "תני תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק כל המלביץ פני חברו ברבים כאילו שופך דמים, א"ל שפיר קא אמרת דחוינא ליה דאזיל סומקא ואתי חוורא, אמר ליה אביי לרב

דימי במערבא במאי זהירי, א"ל באחוריי אפי, דאמר רבי חנינא הכל יורדין לגיהנם חוץ משלשה, הכל ס"ד אלא אימא כל היורדין לגיהנם עולים חוץ משלשה שיורדין ואין עולין, ואלו הן הבא על אשת איש והמלכין פני חבריו ברבים והמכנה שם רע לחבירו. מכנה היינו מלכין, אע"ג דדש ביה בשמיה, ופירש"י "דדש ביה. כבר הורגל בכך שמכנים אותו כן ואין פניו מתלבנות, ומכל מקום זה להכלימו מתכוין". ומוכח מזה דאע"ג דליכא נזק מהכינוי שם, מ"מ כיון שזה להכלימו מתכוין, קעבר בזה איסורא, דמידה רעה יש בזה שמכוין לגנות ולבזות את רעהו ומשום הכי נענש כן.

(ב) בזה מבואר שפיר היתירא דלה"ר לתועלת, דלפום ריהטא הדבר מתמיה דמאי שנא איסור תורה דלה"ר דהותר לתועלת משאר איסורי תורה, וכגון שבת ושעטנז, דלא מצינו דהותרו לתועלת. ושמעתי מהגר"ש לפאיר שליט"א לבאר כנ"ל, דכיון דחלק גדול באיסור לה"ר הוא עצם המידה רעה שבחר לדבר רע על חברו, א"כ כל מהות האיסור הוא כשהדבר בא ממידה רעה, אבל היכא שמספר לשה"ר לתועלת, שאין הדבר בא מתוך מידה רעה, א"כ שרי, דהא מצד החלק של הנזק שרי דיש תועלת, ומצד המידה רעה, ג"כ שרי דאין כאן מידה רעה, דהא זהו חלק מו' התנאים להיתר לה"ר לתועלת, וכמבואר בח"ח (כלל י, סעיף ב) ובהל' רכילות (כלל ט ס"ב) דצריך לכיון שמספר כן לתועלת, והביאור כנ"ל, דכשמכוין לתועלת א"כ ליכא מידה רעה ומשום הכי שרי.

[והביא משמיה דהגאון הגדול רבי הלל זקס זצוק"ל נכדו של מרנא הח"ח זצוק"ל, לבאר אמאי בכל דוכתא אמרינן 'לשון הרע', הלא תיבת 'לשון' הינה בלשון נקבה, וכדאשכחן בקרא (תהלים יב, ד) 'יכרת ה' כל שפתי חלקות, לשון מדרבת גדולות', וא"כ הו"ל למימר 'לשון רעה', ואמאי אמרינן 'לשון הרע' דהוי לשון זכר. וביאר הגר"ה זצ"ל, דלשון אינה רעה ולא כלום אלא רק איבר רגיל בגופו של האדם, והמכוון הוא 'לשון - של אדם - רע', והיינו 'לשון הרע', היינו 'לשון' של אדם רע, שמדבר מתוך רוע לב, ומתוך בחירה לחייב ולהרשיע את חברו ולשמוח לאידו. וכמשנ"ת דהעיקר באיסור לה"ר הוא המידה רעה, והלשון של 'אדם רע', אבל אם מדבר לתועלת, א"כ אי"ז לשון 'הרע', אלא לשון 'הטוב', דזה בא מאדם 'טוב' שרוצה לברר לתועלת. ודו"ק היטב בזה, והדברים נפלאים בהגדרת היתר לה"ר לתועלת, ד"לשון הרע" לעולם לא הותר גם לתועלת, אלא דכשזה לתועלת כבר חשיב 'לשון הטוב', דאי"ז ממידה רעה].

ג) ומשום הכי גם כן בהיתרא דאפי תלתא, דדבר שנתפרסם באפי תלתא, כיון דחברך חברא אית ליה והדברים נתפרסמו, מבואר בח"ח (כלל ב ס"ג) דדעת הרמב"ם דשרי לספרו לאחרים, ומ"מ כתב שם דהנ"מ אם אין המספר מתכוין להעביר את הקול ולגלותו יותר ממה שהתגלה. וכמו"כ כתב (כלל ז סעיף ד) לענין הרוצה לספר לה"ר שהתפרסם ברבים, דהדבר מותר רק אם אינו מתכוין להעביר הקול ולגלותו יותר. דלפום ריהטא הדבר מתמיה מאי טעמא, הלא סו"ס מאחר דאמרינן דדבר המפורסם לית ביה משום לישנא בישא, א"כ מאי אכפ"ל דמכוין לפרסם הקול.

ולהנ"ל אשה"ט, דהן אמנם מצד החלק של הגנאי שרי דהגנאי כבר מפורסם, אבל מצד החלק של המידה רעה, בזה שפיר יש לאסור דסו"ס מכוין מתוך מידה רעה לפרסם ולגלות את גנותו של רעהו. וכמו שמבואר כן בדברי הח"ח גופא בטעם תנאי זה שלא יכוין לפרסם, וכמבואר בדבריו (כלל ב סק"ג, ד"ה ונראה): "ועל כרחק משום דנתכוין לגלות, וסבירא ליה להרמב"ם דחד דינא הוא, בין לגלות לאותו האיש שנידבר מתחילה עליו, כההיא מעשה דדוד שהענין היה אודותיו, ובין לספר גנותו של אחד דהוא לשון הרע לאיש אחר, מכיון דנתכוין לגלות יותר. וטעמו פשוט, כיון דסוף סוף יוודע אליו, ואפילו הכי משמע מירושלמי זה דאסור לגלות, ועל כרחק האיסור משום הכוונה לבד ולא משום הפעולה, וא"כ גם לאיש אחר אם נתכוין לגלות יותר גנותו של אחד, דאסור", עכ"ל.

וכן מבואר בביאור האי תנאי דלתועלת, בדבריו שם (כלל ב סק"ז), דשם בהגה"ה הביא דיש אומרים דבר חידוש, דאפילו בדרך אקראי אינו מותר לספר דבר שנתפרסם באפי תלתא, רק אם נתגלגל זה הענין דרך אגב בתוך דיבורו, אבל לא שיכוין לספר זה הענין לבד. וכתב שם בבמ"ח זו"ל "כן כתב בספר הנחמד יד הקטנה בפ"ט מהל' דעות שלו בדין כ' וזה לשונו שם, ונראה כוונת הרמב"ם במה שכתב והוא שלא יתכוין וכו', שכל ההיתר הוא היינו, שאם יבוא במקרה לדבר בענין בתוך סיפור דברים אוי אין בו איסור לשון הרע, אבל לספר בכיון להודיע ולגלות הדבר, הרי זה אסור, שהרי זה דרך לשון הרע ממש וכו'. ע"כ.

וצ"ב מה ר"ל שהרי זה דרך לשון הרע ממש. והנראה בביאור דבריו (וכעי"ז ביאר בספר 'חלקת בנימין' על הח"ח בכלל ב', אות כא; וע"ע בדבריו באות לז), דר"ל שזה דרך לשון הרע ממש, דכיון דמכיון לגלות הקול, א"כ היינו מתוך מידה רעה, וזהו דרך לשון הרע ממש, וכמשנת בשם רבנו יונה דזהו חלק גדול באיסור לה"ר, ודו"ק.

(ד) לפי"ז אתי שפיר ג"כ מה שחידש הח"ח (כלל ה סקי"א) דאסור לספר לה"ר אפילו למי שכבר שמע וידע מזה, וכמ"ש שם הח"ח בבמ"ח "אפילו אם אחד סיפר מתחילה ואח"כ סיפר השני, גם כן יש איסור לשון הרע על השני וכו', אעפ"כ הדין אתנו, דאף דנתבזה אצל השומעים על ידי הראשון, מ"מ כיון שהאיסור הוא מצד עצמו שהתורה הזהירה שישאר לא יספרו האחד בגנות חבריו, ובה לבד יש עון, לבד מה שלפעמים יוכל לסבב לו גנאי או היוזק על ידי זה וכמ"ש לעיל בכלל ג' בבאר מים חיים סק"ז, מה המעלה שיספר השני אחר הראשון, אין זה עדיף משאם לא היה נתבזה על ידי המספרים ואפילו הכי יש עון עליהם, וכדמוכח ממעשה דמרים ואהרן שלא דיברו דבר זה בפני שום בריה וכמו שארז"ל. ולא תקשה על זה ממה דאמרו כל מלתא דמתאמרא באפי תלתא וכו' וכפי מה שפירשנו לעיל לפי הרמב"ם, ואם כן ה"נ דכותיה, זה אינו לפי מה שכתבתי לעיל בכלל ב' בס"ט דאיתו דבר גנות שבפניו היה אסור משום אונאת דברים לא שייך אפי תלתא אם כן ה"נ דכותיה. ועוד בענינא דאפי תלתא התנה הרמב"ם והוא שלא יתכוין להעביר הקול, אם כן הכא שמתכוין השני להחזיק הגנות בפני השומעים ויתגנה על ידי זה יותר כמ"ש בפנים אסור", ודו"ק.

(ה) לפי"ז אתי שפיר גם כן אמאי כתבו הפוסקים דאסור לאדם לספר לה"ר על חברו גם כשחברו נתן לו רשות לספר עליו, דסו"ס זה מרגילו למידה רעה לספר רע על חברו. וכמו"כ להדעות דאסור לספר לה"ר על עצמו, יש לבאר כנ"ל שמרגילו לספר דברים רעים, וגם שהלשון של אדם הינה ככלי שרת אשר אין לדבר בה שום דברי חול וגנאי, וכידוע מדברי האוה"ח הקד' (במדבר כ', י"ג) עה"פ לפוה משפחת הפוני, וע"ע בדרשות ר"י אבן שועיב עה"ת (פרשת שלח) "כי חכמים ז"ל היו עושים לשונם כלי שרת, ולא היו משתמשים בה בלשון חול, כל שכן בלשון מגונה, וכמו שהיו משבחין לרב שלא שח שיחה בטלה מימיו, כל שכן בגנות, כי הלשון נברא לספר כבוד ה' ולדבר בצרכיו הצריך לבד", עכ"ל. וכן הביא בספר אורחות חיים (כלל א הע' מה) בשם מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א.

(ו) לפי"ז אתי שפיר ג"כ מה שחידש הח"ח (כלל א, בהגה"ה לסק"ד), דהנה שם כתב בסעיף א' דמקור איסור לה"ר הוא מקרא ד'לא תלך רכיל בעמך' (ויקרא יט, טז). וביאר שם בבמ"ח דזה תלוי בפלוגת הרמב"ם והראב"ד (פ"א מהל' דעות ה"ב) מה חמור ממה, האם לשה"ר (שמספר גנאי על יהודי) או רכילות (שמספר לפלוני מה שפלוני דיבר עליו או עשה לו, וגורם למריבות ביניהם). דשיטת הרמב"ם דלה"ר חמור מרכילות, והראב"ד בהשגותיו שם פליג וס"ל דרכילות חמור. וא"כ להרמב"ם ילפינן מק"ו, דאם רכילות הקל אסרה תורה, כ"ש דלה"ר החמור אסור. אבל להראב"ד מנא ידעינן דאסור לספר לה"ר, הלא התורה אסרה רק רכילות (לא תלך רכיל בעמך), ויתכן דלה"ר הקל לא נאסר.

וביאר שם הח"ח בסק"ד, דלהראב"ד יתכן דילפינן מ'לא תשא שמע שווא' (שמות כג, א), דדרשו מזה חז"ל (פסחים קיח, א) 'לא תשיא', שלא יספר לה"ר. ע"ש שכתב עוד כמה מקורות להראב"ד. ובהגה"ה שם הקשה דלכאור' לפי הראב"ד, קשה אמאי פירטה התורה לאו מיוחד לרכילות, הלא מאחר דילפינן כן מלא תשא, א"כ הדברים ק"ו דאם לה"ר הקל אסרה תורה, כ"ש שרכילות החמור אסור, ואטו תנא כי רוכלא ליחשיב וליזיל (גיטין לג, א) גם איסורא דרכילות. וביאר שם הח"ח דיתכן דהתורה רצתה להשמיענו דיש לו איסור משעת הילוכו שהקדים רגליו לדבר עבירה, דמשעה שהומין עצמו לילך ולדבר רכילות עובר על לאו זה. וסיים ששוב מצא כן בשל"ה. ע"ש.

ויל"ע מה טעם הדבר. ושמעתי מהגר"ש לפאיר שליט"א שביאר ע"פ הנ"ל, דאי"ז סתם גזיה"כ דמשעת הליכתו נענש, אלא דכיון דחלק מאיסור לה"ר היא המידה רעה שיש בזה, א"כ משעה שקם והולך לדבר רע על רעהו, משם כבר מתחיל המידה רעה הלזו, שקם ממקומו לדבר ולהרשיע את חברו, ומשום הכי כבר משעת הילוכו קעבר איסורא. דמידה רעה יש כבר משעת הילוכו. והיינו דחלוק איסור לה"ר משאר איסורי תורה דבין אדם לחברו וכגון גול ועושק וכיוצ"ב, דבהם האיסור הוא רק בתוצאה, דאם ירצה לעשוק ולגזול

את חברו ולא יעלה בידו, בודאי אין בידו שום עון. משא"כ לענין לה"ר, דכבר מצינו שגם אם לא יצא נזק כבר עבר איסורא, דאת עצם הדיבור בגנות חברו אסרה תורה, משו"ה גם ההליכה אסורה.

אך יתכן דאכתי יש לפלפל, דלא דמי, דמה דבלה"ר איכא איסורא גם בדיבור לבד, דסו"ס הדבר משחית את נפשו שמדבר בגנות חברו, וכמו שאמרינן להלן בדברי מוסר בענין הלז. אבל במה שקם לילך ולדבר על חברו, מהית"י שישחית בזה נפשו כ"כ, ואת זה לא ידעינן שאסור, ולכן היה נראה שהוא רק גזיה"כ מיוחדת. וכמו שהביא שם הח"ח בהגה"ה מענין משקלות, דמצינו בב"מ ס"א ב' דכיון דכתיב 'לא תעשו עול במשקל', דעובר בלאו זה כבר משעה שהכין משקל מרומה, ואפי' לא שקל בו עדיין. והכא לכאור' אין שום מידה רעה, דדווקא הוא לומר שיש בזה מידה רעה שמתרגל לרמות, כ"ז שלא מרמה עוד אף אחד בפועל. וע"כ שגזיה"כ הוא, והכ"נ בלה"ר הוי גזיה"כ, ויל"פ בזה.

ויש דבבר נפ"מ גדולה האם הביאור בח"ח הוא כנ"ל משום מידה רעה או סתם גזיה"כ כמשקלות, דהנה ראיתי לרבנו הגדול מן רה"י הגרא"ל שטיינמן זצוק"ל בספרו 'איילת השחר' עה"ת (פרשת קדושים; ויקרא, י"ט, ט"ז) שנסתפק ספק רבתי בהאי עניינא, וז"ל שם 'ויש לעיין אם גם ההולך לשמוע רכילות כדי לספר ולבסוף לא סיפר לאחרים עובר בלאו זה, וכעין שמצינו בב"מ ס"א ב' בלאו דמשקלות, שעוברים בלאו על עצם עשיית המשקלות, אע"פ שלא השתמש בהם לבסוף, ומ"מ דבריהם מחודשים, וזה לא נזכר בגמ', עכ"ל.

ולפ"ר י"ל דהספק תלוי בהנ"ל, מה טעמו של השל"ה והח"ח דעובר על איסור כבר משעת הליכתו, דאי נימא דהוי גזיה"כ א"כ לכאור' גם אם לבסוף לא סיפר, מ"מ גזיה"כ הוא שבשעה שאדם קם לספר לה"ר על חברו, עובר על איסור, והגזיה"כ של ההליכה לא קשורה לתוצאה אם היתה או לא. משא"כ אי נימא דהביאור הוא מצד המידה רעה, א"כ נראה פשוט דמידה רעה שייכת רק כשלבסוף דיבר הלה"ר, דאל"ה הגם דהלך ורצה לדבר לה"ר, אבל כיון דלא עלתה בידו, מה שייך לומר דהיה מידה רעה בהליכתו. ויל"פ בזה, דאיכא למימר איפכא ממש, דאי הוי גזיה"כ לא נראה דהתורה תגזור שאדם שהלך ולבסוף לא עשה כלום, הגם דבהליכתו היה בתחילה מידה רעה, אולם לבסוף איגלאי מילתא שלא דיבר, ואין סיבה לגזור שעבר איסור בהליכתו. משא"כ מידה רעה כן היה שסו"ס הלך עם מחשבה לדבר רע על איש ישראל.

והנראה דתרי גווני דהליכה לדבר לה"ר איכא, דאיכא חד גונא שישב וקם והלך, כשבשעה שהלך, חשב כל העת שהולך כעת לחפש קבוצת אנשי רשע המחפשים לשמוע לה"ר על אנשים מישראל. ואיכא חד דוונא, שישב וקם והלך לו בעלמא ולא חשב על מאומה, ולפתע פגע בקבוצה שכוזו והחל לדבר עמם. דהנה הנראה דלגבי הני תרי גווני יהא תלוי בהני תרי טעמי, דטעמא דמידה רעה הוא כשחשב לילך ע"ד לדבר לה"ר, דבזה ודאי דאיכא מידה רעה בהליכתו, ובזה יתכן שגם אם לא דיבר לבסוף כי לא מצא קבוצה שכוזו, מ"מ קעבר על מידה רעה. אבל כשהלך לו בעלמא ולפתע ראה ודיבר, בזה ודאי דליכא מידה רעה, ובזה צ"ל לחידושו דהח"ח, דגזיה"כ הוא שעבר למפרע על איסור בהליכתו. ומדקדוק לשון הח"ח בהגה"ה נראה להדיא דמייירי בהליכה קמייטא, דכתב 'וכן כאן כיון שהזמין עצמו לילך ולדבר רכילות עובר על לאו זה'. וא"כ אתי שפיר, דהח"ח חידש את חידושו רק בגוונא שקם כדי לדבר לה"ר, ובזה שייך האי טעמא דמידה רעה. אבל בגוונא שהלך בעלמא, נראה פשוט דלא קעבר איסורא, דאי"ז סתם גזיה"כ אלא רק עם טעמא דמידה רעה וכנ"ל. ודו"ק.

וכן מדויק היטב, דכל חידושו של הח"ח הוא רק בגוונא שהלך כדי לדבר ולא שהלך בעלמא ולבסוף דיבר, דהנה הח"ח בכלל ב' (סעיף י"ב, בהגה"ה) הביא שם שוב לחידושו דהשל"ה, דשם מאריך בענין הנורא שמצוי לפעמים שאדם מבזה את דרשותיו של הרב וכיוצ"ב, וכתב שאותו אחד שהולך כדי לשמוע דרשת הרב וללגלג עליה, גם בהליכתו לביהכנס"ס עובר על איסור, ולפני כן הקדים כנ"ל שחושב כן בעת הליכתו שרוצה ללגלג על דבריו, יעו"ש באריכות לשונושהדגיש דאייורי שהולך לשמוע על דעת להתלוצץ מדברי הרב, וע"ז הביא את דברי השל"ה שיש איסור בהליכה. ומבואר כנ"ל דאם הלך בסתמא, ולבסוף זלזל והתלוצץ, מלבד מה שעבר על איסור חמור, אבל אין בהליכתו עון. ואכתי יל"פ בכ"ז, ואכמ"ל.

ביאור דברי הח"ח ע"פ יסוד מרן הגרש"ז זצ"ל

ה. וראיתי להגאון רבי ישראל וינמן שליט"א (מו"צ בעיה"ת מודיעין עילית, ומו"צ במשמרת השלום), בספרו הגדול "משנת ישראל" (סי' יג) שכתב ליישב באופן נפלא ע"פ יסודו של מרן הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' לה), דשם דן:

"במי שבא אליו אורח חשוב אשר איננו שומר תורה ומצוות, אבל עדיין יש לו אהבה לבני תורה וגם תומך במוסדות תורה וכדומה, ואם הבעה"ב לא יתנהג אתו בנימוס המקובל לכבד אותו במידי דמאכל ומשתה, כיון שמצד הדין אסור ליתן לאכול אלא למי שיודע שנוטל ידיו ומברך", וכמו כן אם אפילו בצורה מכובדת יבקש ממנו ליטול ידיים ולברך, יראה הדבר כפגיעה ועלבון בכבודו וזה גם ירגיז אותו מאוד, ויתכן שבגלל הדבר הזה יתרחק ח"ו ביותר מהתורה וגם יבוא לידי כעס ושנאה על כל ההולכים בדרך התורה"¹. ואם כן יש לדון האם יהיה מותר ליתן לו האוכל אע"פ שלא יברך, ובזה יעבור המארח בלפני עור לא תתן מכשול, או שיהיה אסור ויתכן שהלה יתרחק משמירת תומו"צ בעתיד.

ו. **ומסברא** היה מקום לומר דמהיכי תיתי להתיר, הלא איסורא דאורייתא

הוא דלפני עור לא תתן מכשול. אלא דחידש שם הגרש"ז זצ"ל חידוש גדול, וז"ל "ובכה"ג חושבני שנכון באמת לכבד אותו באכילה ושתייה, ולא לחוש כלל לאיסור של לפני עור לא תתן מכשול, משום דאף שאין אומרים לאדם לעשות איסורא זוטא כדי להציל אחרים מאיסורא רבה, ואסור ודאי להפריש תרו"מ בשבת כדי להציל בכך אחרים מאיסור חמור של טבל, מ"מ בנידון זה הואיל וכל האיסור של הנותן לו לאכול הוא רק עבירה של נתינת מכשול, וכיון שאם לא יתן לו לאכול הרי יכשל האורח באיסור יותר גדול, נמצא דליכא כלל שום עבירה, כיון דליכא הכא שום נתינת מכשול, אלא אדרבה יש כאן הצלה ממכשול גדול יותר מאוד, ע"י זה שהחליף אותו בקום ועשה במכשול יותר קטן". וכמו שסיים שם "ולכן נראה דלפי הצורך שפיר רשאי לכבד אותו במאכל ובמשתה וצריך לעשות כן אע"פ שזה בקום ועשה".

ז. **וביאור** דבריו הם, דמכיון שאם לא יתן לו האוכל, יתרחק הלה משמירת תומו"צ ויחלל שבתות ויעבור רח"ל על הרבה איסורי תורה בכל ערב ובוקר וצהריים, על כן אמרינן שמוטב שיתן לו ובכך יצילנו מכל זה, דהגם שעובר בזה על איסור דלפני עור לא תתן מכשול, וכבר אמרו חז"ל (שבת ד, א)² "וכי אומרים לו לאדם חטא כדי שיזכה חבירך", וכפירש"י

הערות והוספות

ה. כנפסק בשו"ע (או"ח סי' קסט סעיף ב) "לא יתן לאכול אלא למי שיודע בו שיברך", וכמבואר שם במגן אברהם (סק"ו) דטעמא משום לפני עור לא תתן מכשול (אכן איהו גופיה כתב שם דה"ט שייך רק בנט"י, שנותן למי שלא נוטל ידיו דתיכף בשעה שנותן ידו כדי לאכול עובר בלפנ"ע, אבל בברכה בשעה שנתנו אינו עובר, ואם אח"כ לא יברך מה עלינו לעשות. וצ"ע בזה).

ו. ועוד עיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' יז) מה שכתב בעצם הנידון.

ז. ואין נראה דהדבר תלוי אי דרשינן טעמא דקרא או לא (עי' ב"מ קטו, א), וכמו"כ בסוגיא דבטל הטעם

ומהותו הוא הכשלת השני באיסור, וא"כ הכא דאיתו מכשול שהנני מביא לו, היינו כדי להצילו מאיסור חמור טפי, א"כ תו לא הוי "מכשול", דהא "להצילו" מאיסור חמור אני בא.

ח. ולפי"ז יש ליישב גם כן הכא את דברי הח"ח, דתמהנו איך הותר לו לשמוע הלה"ר, ואע"ג דיודע שלבסוף

שם "וכי אומרים לו לאדם. צא וחטא איסור קל כדי שלא יתחייב חבירך עונש חמור", וא"כ הכ"נ היה צריך להיות דלא יותר לו ליתן לו האוכל ולעבור באיסור קל בשביל להציל את השני מהעונשים החמורים של כל העבירות שיחטא ויעבור בחייו. ולזה ביאר שם הגרש"ז זצ"ל, דכיון דהאי איסורא דלפנ"ע אינו איסורא בלא טעם, אלא עיקרו

הערות והוספות

בטל הדין (עי' רמב"ם פ"ב מממרים), דכל האי סוגיא היינו במה שחז"ל תקנו דין, ותקנו כן מחמת טעם או גזירה, דבזה יתכן דגם אם בטל הטעם לא בטל הדין, והיינו דגם אם טעם התקנה הלך לו, מ"מ אסור דלא פלוג רבנן [או יתכן לפי מה שידוע משמיה דהגר"א מווילנא זיע"א, דבכל דין שתקנו לנו חז"ל, אמרו לנו כמה טעמים בודדים, ויש עוד כמה טעמים הכמוסים עמהם, ומשום הכי גם אם בעינינו נראה דבטל הטעם, מ"מ אפשר ויש טעמי אחרים]. משא"כ באיסור התורה דלפני עור, כל מה דאסרה התורה, הוא להכשיל את השני, והכא להציל את השני אני בא, ולא חשיב שבטל הטעם, דהא אי"ז בגדר שמעיקרא דמיתלתא הדבר אסור, ויש טעם שמכשילו. אלא הגדר הוא שהאיסור הוא להכשיל את האחר, וכשבא אני להצילו, את זה לא אסרה תורה כלל וכלל.

ואף אדרבה, מצוה יש בזה, והיינו 'לא תעמוד על דם רעך' (ויקרא יט, טז), וכמו שכתב המנחת חינוך (מצוה רלט אות ו) 'ונראה לי דחייב התוכחה היא, דחוץ מעשה זו [דהוכח תוכיח את עמיתך], עוד מתחייב אלא תעשה דלא תעמוד על דם רעך, דלא גרע מטובע בנדר דעובר על לא תעמוד, וגם והשבותו (דברים כב, ב) לרבות אבידת גופו. על אחת כמה וכמה דאם יכול להצילו מן העבירה, דהוא אבידת נפשו וגופו רחמנא ליצלן, בודאי חייב להחזירו למוטב ולהצילו'. וכ"כ בשו"ת מהרשד"ם (י"ד סי' רד), עיי"ש, וע"ע באוה"ח הק' (דברים כב, א).

וכבר הקשו על דברי המנ"ח, דאיהו גופיה כתב במצוה רל"ז (אות ב) דאם אחד מאבד עצמו לדעת ויכול אחד להצילו, אפשר דאינו מוזהר על הלאו דלא תעמוד על דם רעך, ואינו חייב להצילו, וסיים שם דכן נראה לי ברור (וזהו דלא כשו"ת מהר"ם מרוטנבורג בסי' לט, ושו"ת ר"י מיגאש סי' קפו, ושו"ת ריב"ש סי' תפד, ועוד). ולכא' לפי"ד דהנמנע מלהציל את רעהו מעבירה שעובר, עובר בלא תעמוד ע"ד רעך, א"כ כיון שרואהו שרוצה לאבד עצמו לדעת דהוי איסורא ממש, תיפו"ל דיתחייב להצילו מצד שרוצה לחטוא, ויתחייב להצילו מן העבירה, וצ"ע.

ועכ"פ משום הכי הוי "הצלה" ולא "מכשול", ודמות ראייה יש מדכתיב בתוספתא בריש שקלים (פ"א ה"ב): "משישבו במקדש התחילו למשכן ישראל על שקליהן כדי שיהו קרבנות צבור קריבין מהן, משל לאחד שעלתה לו מכה ברגלו, והיה הרופא כופתו ומחתך בבשרו, בשביל לרפאותו, כך אמר המקום, משכנו את ישראל על שקליהן כדי שיהו קרבנות ציבור קריבין מהן, מפני שקרבנות ציבור מרצין ומכפרין בין ישראל לאביהם שבשמים וכו'".

והתם נמי, היתכן לומר שההוא רופא רשע שפוצע ודוקר לאותו אחד, וכמט שרצחו נפש, ורק שלבסוף ניצל. אתמהו. דאדרבה, כל פעולותיו הם להצילו מדרת שחת, וכל פעולותיו, הגם שנראות לנו כרעות, אך האמת שלהצילו הם באות, דכשזו הדרך היחידה להצילו- עבדינן כן, והכא נמי, אמנם נראה מהצד שמכשילו בעבירה, אך כיון שמצילו מאיסור יותר חמור, א"כ זוהי דרך הפעולה וההצלה היחידה- והכל בגדר "הצלה", ודו"ק.

לא היה, וכמו דמבאר המנח"ש דאין הפי' דיש בזה משום לפנ"ע והותרה, אלא דאין זה לפני עור כלל, כל דהיה דבר זה גורם עבירה יותר חמורה, ועיין בזה", עכ"ל.

ט. אלא דאיכא לאקשווי ע"ז קצת, דבשלמא בדינא בתרייתא שכתב הח"ח נראה שזהו התועלת שתבוא משמיעתו, שלא ילך ויספר לאחר מכן הלאה. אבל בדינא קמייתא נראה דעיקרו הוא רק לתקן כלפי המספר את הסתכלותו השגויה בסיפור, ולהפך הגנאי לטובה. ובזה יש לדון, דמנא לן דזה עדיף מזה, דאי ליכא למיחש שילך ויספר לעוד אנשים, מנ"ל למימרא דהתועלת שיתקן ההסתכלות שלו, עדיפא משיכשילו בנתכוין לאכול בש"ח.

י. והנראה בזה הוא עפמשנ"ת (בהע' 1), דלכא' אם רוצה לתקן אצלו הסיפור גנות, צריך להקדים ולומר לו שהתורה אסרה לספר לה"ר, ורק לאחר שיאמר לו כן, יכול לתקן ולדון לכף זכות, דאל"כ יראה כמסכים עם עצם מה שמספר לה"ר. וא"כ יתכן דכבר חשיב שמצילו מאיסורים חמורים יותר, שלא יספר לה"ר בהמשך, דהא מזהירו בחומרת האיסור דלה"ר.

אך מאידך גיסא י"ל דמאן יימר לן שתוכחתו תועיל שלא יספר יותר לה"ר, וכבר העידו בנו חז"ל (ערכין טז, ב) "תניא א"ר טרפון, תמה אני אם יש בדור הזה מי שמקבל תוכחה אם אמר לו וכו'". ומן הסתם לא יקבל תוכחתו לזמן רב. וא"כ הדרא קושיא לדוכתיב דאין נראה בדברי הח"ח דאיירי הכא לענין שלא יספר שוב לאיניש אחריני, אלא רק שהמספר יפרש

יהפוך הסיפור לטובה, הא סו"ס מכשילו בנתכוין לאכול בש"ח. וא"כ יש לומר דזה לא מקרי בכלל "מכשילו", דאדרבה, על ידי זה ששומע לו, ומאזין לדבריו, ומהפך הדברי גנות לטובה, מצילו שלא ילך ויספר הסיפור לאחרים, ויעבור הרבה איסורי תורה, וא"כ שפיר יכול להכשילו, והיינו להצילו, ע"י שבתחילה יעבור על נתכוין לאכול בשר חזיר.

ובזה אתי שפיר גם כן מש"כ הח"ח שיתקן האיסור למפרע, והיינו, דאת האיסור שלו, שהוא עבר, יתקן באמת למפרע, כיון דלא שמע וקיבל כלל, ומה שהיה עבר אנתכוין לאכול בש"ח, אי"ז שייך אליו, דהא להצילו הוא בא, וכמו דבגוונא דהגרש"ז זצ"ל, אכן האוכל נכשל באיסור אכילה בלא ברכה, מ"מ זה אינו שייך למכשיל, דהא הוא אינו "מכשיל", אלא "מציל".

בן ביאר הגר"י וינמן שליט"א, וזה לשונו (שם, אות ח) "ולפי"ז נראה לבאר דברי הח"ח בבמ"ח הנ"ל דאפשר לתקן למפרע ג"כ הלאו דלפני עור, וכמו דכתב שם הח"ח, כי מותר אפילו לכתחילה לדרוש מחברו סיבת השנאה שיש לו על חברו, אם הוא משער שבידו לתקן הדבר, והאיסור לפני עור להיכן אזלא. אלא דס"ל להח"ח כמו המנח"ש בזה, דאם הוא משער שבידו לתקן את הדבר הוי שווה יותר לדרוש ממנו לספר לשה"ר כעין כוונה לאכול בשר חזיר ע"מ שיעלה בידו בשר טלה, כדי שלא יספר הלשה"ר הזה הלאה דהוי חטא יותר חמור. וה"ה דאם ע"י תיקונו סילק השומע טענת הלשה"ר דיש לחברו על שכנגדו, ממילא הסיר השומע את האיסור דלפני עור כאילו

המעשה לצד הזכות, ושפיר מצילם מאיסור חמור יותר. וג"כ מציל להמספר מאיסור חמור יותר, שכלל שרבים השומעים, עובר המספר בעוד 'לא תשא' דקרי ביה 'לא תשיא'.^ח וא"כ ע"י שמפרש הסיפור לטובה, מציל גם את המספר מהרבה לאוין דלא תשיא, ואת השומעים מאיסור לה"ר. וזה ברור.

יב. רק דקצת צ"ע לפי"ז בדקדוק לשון הח"ח, למה כתב הח"ח "יהיה אחר כך בכוחו להראות לפני המספר או שאר השומעים שאין המעשה כן כמו

מעתה הגנאי לטובה, ומאי אריא האי מהאי, דמהית"י שיותר להכשילו בנתכוין לאכול בש"ח כדי להצילו מהסתכלות שגויה (בגוונא שלא יספר לאחריו). ויתכן לדחוק דהכ"נ זהו החשש שילך ויספר לאחרים, ודוחק. גם יתכן לדחוק דהא"נ והוי איסור חמור, דההיא דנתכוין לאכול בש"ח קיל טפי מכך שמסתכל בצורה שגויה על חברו.

יא. אך הנראה ברור בזה, דהא ע"י זה שבא ושומע ומפרש הסיפור לטובה, מציל את כל השומעים מאיסור דאורייתא דקבלת לשה"ר, בכך שמפרש לפניהם

הערות והוספות

ח. הנה ז"ל הח"ח בפתיחה (לאוין, אות ד) "ועובר נמי המספר והמקבל בלאו דלפני עור לא תתן מכשול, כי כל אחד נותן מכשול לפני חברו, שיעבור על לאוין המפורשין בתורה. אך יש חילוק בין המספר והמקבל בזה, דהמספר עובר בלאו זה בין אם השומעים רבים רו מועטים, ואדרבה, כל שיתרבו השומעים יתרבה עליו הלאו הזה, כי הוא נותן מכשול לפני כמה אנשים. לא כן המקבל אפשר דאינו עובר בלאו זה רק אם הוא לבדו שומע ממנו עתה הלה"ר או הרכילות, ואילו היה הולך עתה מאצלו לא היה לו אל מי לספר הלישנא בישא שלו. אבל אם יש בלעדו שומעים אחרים בעת מעשה, אפשר דאין עובר השומע על לאו זה כי אם על לאוין אחרים המפורשים בפתיחה זו, ועיין בבאר מים חיים".

דשם כתב (ס"ק ד, ד"ה ומה) דהסיבה שכתב בלשון 'אפשר', משום דמספקא ליה דיתכן שהשומע כן עובר בלפנ"ע, שמכשיל את המספר בלאו ד"לא תשא" קרי ביה "לא תשיא", שיש איסור על המספר להשיא-לספר לאחרים "שמע שווא", וא"כ בלאו זה עובר על כל אחד ואחד, וא"כ השומע שבא כעת, גורם למספר לעבור עליו בעוד לאו דלא תשיא, ולכן עובר בלפנ"ע.

[וע"ע בכלל ו' סק"ג; ושמעתי מהגר"ש לפאיר שליט"א דהעיר בשם הגאון הגדול רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל דלפי"ז יש גלגל החוזר לעולם, דבכל אחד שמכשיל את רעהו באיסור, נימא דמדקיבל הלה את האיסור, הכשיל את הנותן בלפנ"ע, וא"כ גם המקבל עבר על לפנ"ע. וכן הנותן יעבור בעוד לפנ"ע שהכשיל את המקבל בלפנ"ע וכו' וכו', ואין לדבר סוף, דכל אחד יעבור על אלפי לפנ"ע, והכל החל מלפנ"ע אחד בודד, וצ"ע בזה].

וכ"כ האפיקי ים (סוף ח"ב, פניני ים, אות י') שהכותבים ומפרסמים לה"ר בעיתון, עוברים על כמה מאות אלפי לאוין, כי העיתון נקרא ע"י מאות אלפי אנשים, וכל אחד מהקוראים שמקבל ומאמין ללה"ר שנכתב בעיתון, עובר עליו הכותב בלאו דלפנ"ע, עיי"ש.

ועכ"פ נפק"ל מהנ"ל דהמספר לה"ר מלבד מה שעובר בלפנ"ע, עובר גם בלא תשיא, וא"כ מזה מצילו מי שדן לכפ"ז, דע"ז לא נכשלו השומעים בקבלת לה"ר ע"י המספר. אך הנה לכאוי גם לאחר שהלה בא ופירש המעשה לצד הזכות, אבל סו"ס באיסור שמיעת לה"ר עברו כבר השומעים, ורק מצילם מקבלת לה"ר. וא"כ המספר כבר עבר בלפנ"ע דשמיעת לה"ר, ובלא תשיא-דאיירי בעיקר בקבלה, וגם בשמיעה, וכמו שהעלה הח"ח בבמ"ח (ס"ק ב). ומזה לא יכול. ולפי"ז יהיה עלינו לדחוק דהא"נ וסוכ"ס ע"י ששומע, מציל את השומעים מקבלת לה"ר ותו לא (דאת המספר אין יכול להציל, דכבר עבר על לפנ"ע אחד של לה"ר, ולא תשיא).

זצ"ל דלית בזה משום לפנ"ע.

ראיות ומ"מ ליסודו של מרן הגרש"ז זצ"ל יד. ויש מן הענין להאריך כאן בס"ד ביסודו דהגרש"ז זצ"ל, ובמקורות דין זה בראשונים ובאחרונים, דשרי לאדם להכשיל את חברו באיסור קטן כדי להצילו מאיסור גדול, ואציע פה כמה וכמה שאלות שדנו בהם גדולי הפוסקים זצ"ל ויבדלחט"א, שנסתמכו על יסוד ודברי מרן הגרש"ז זצ"ל:

הנה תנן בסופ"ה דגיטין (סא, א): "משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה וריחיים ותנור וכו", וכולן לא אמרו אלא מפני דרכי שלום, ע"כ. והנה התוס' שם הקשו (ד"ה משאלת) בשם ר"ת (והוא בספר הישר, סי' קכא) דלכאור' למאי מיבעיא ליה לטעמא דדרכי שלום, הלא תיפוק ליה דהוה שרי לה להשאל הכלים משום דאפשר לתלות שמשמשת עמם לתבואת היתר ולא לתבואת איסור, וכדחזינן במתני' דשביעית (פ"ה מ"ו) "אלו כלים שאין האומן רשאי למכרם בשביעית, מחרשה וכל כליה, העול, והמזרה, והדקר, אבל מוכר הוא מגל יד, ומגל קציר, ועגלה וכל כליה. זה הכלל, כל שמלאכתו מיוחדת לעבירה, אסור [דהוי לפנ"ע]. לאיסור ולהיתר - מותר".

ועוד תנן שם (משנה ח) "ב"ש אומרים לא ימכור לו פרה חורשת בשביעית,

שנאמר עליו וכו", הלא לפי"ז הוה ליה למימר 'לפני המספר ושאר השומעים' (בתוספת וא"ו), דיש בזה נפ"מ גדולה לדינא, דאם שומע ממנו בינו לבין עצמו, ואין עוד שומעים, ולא מצילים, ולא מציל להמספר מלהכשילם, לא שרי, דלא הוי איסור חמור (מצד החידוש הנ"ל. ומלבד מה שיתכן לדחוק כמ"ש בסוף אות י"א דנתכוין לאכול בש"ח יתכן דקיל טפי מהסתכלות שגויה על אדם). ומהח"ח נראה דגם בכה"ג ששומע בינו לבין עצמו, והיינו שיראה לפני המספר (לכד!) שאין המעשה כן וכו', גם בכה"ג שרי להכשילו, מדכתב "לפני המספר או שאר השומעים", דמבואר דגם בגוונא שאין עוד שומעים שרי. ולהנ"ל דטעם ההיתר משום שמציל את השומעים מלה"ר ואת המספר מלאו תשיא על כאו"א - הו"ל למימר ולהדגיש דיראה לפני המספר והשומעים (ויתכן דאם מצילו מלא תשיא אחד, שלו עצמו - השומע, גם די בזה. אבל זה דוחק).

יג. ועכ"פ בצירורו השני של הח"ח, ודאי דהתירוצ' הנ"ל א"ש דמצילו מלספר לאחרני, וכמו שכתב שם להדיא 'והוא מכיר בהמספר, שבזה שיתן אוזן לדבריו, יהיה יכולת בידו להשקיט את אפו מעליו, ולא ישוב עוד לספר לאנשים אחרים (כי אולי האחרים יאמינו לדבריו ויהיו מקבלי לשון הרע), ובזה יתרבה השלום בישראל', דגם להדיא הדגיש שבזה יתרבה השלום בישראל, ומשום הכי שרי, וכיסוד הגרש"ז

הערות והוספות

מ. הנה ברש"י שם מבואר דכיון דחשודה היא לשמור פירות שביעית ולהצניעם מן הביעור ואילך. ועיי"ש בתוספות רי"ד דכתב דהיינו שחשודה לזרוע ולאכול מה שזרעו או שנטעו בשביעית ולשמור את הפירות, והפירות הללו שזרעו או שנטעו בשביעית אסורים הם באכילה. וא"כ יש בזה לפנ"ע דכלים אלו עוזרים לה בהכנת האוכלין של פירות שביעין האסורין.

להכשילו- דאי"ז בגדר "מכשול" אלא "הצלה" ממכשול גדול יותר.¹

ראי' מהא דרב הונא בדקן לבנו כדי להצילו מן הכעס להבא

טו. ועוד מקור נפלא נראה להביא ליסודו
דהגרש"ז צ"ל מדברי הריטב"א

בקידושין, דהנה לעיל (אות ג) אייתנין מההיא דקידושין (לב, א) דר"ה קרע שיראי באנפי רבה בריה, אמר איזול אחזי אי רתח אי לא רתח, ומקשינן ודלמא רתח וקעבר אלפנ"ע, ומשני דמחיל ליה ליקריה. וכמו שפירשו שם התוס' דצ"ל שהודיעו קודם לכן, שלא יהא כנתכוין לאכול בש"ח ועלה בידו בש"ט דצריך כפרה, וכמשנ"ת לעיל שם בארוכה.

אך הנה מצינו להריטב"א שם, דכתב דבאמת יתכן דלא הודיעו קודם לכן דמחיל ליה ליקריה², ואה"נ דקעבר ר"ה אלפנ"ע דהכשיל את בנו בנתכוין לאכול בש"ח, וביאר שם וז"ל: "ואפשר דבלאו דלפני עור כיון שהוא לאו כולל³, לא מחמירנן כולי האי, שרינן בהכי כדי

וב"ה מתירין מפני שהוא יכול לשוחטה וכו', וכולן בפירוש - אסור". וכדמבאר רב אשי בגמ' בע"ז (טו, ב) דטעמא דבית הלל הוא משום דכל היכא דאיכא למיתלי בהיתרא, תלינן, וכגון דאימר לתקן חפץ שאל את זה. וכל היכא דליכא למיתלי בהיתר, לא תלינן.

וע"כ הקשו שם התוס', דא"כ אמאי היתירה המשנה להשאיל לחשודה על השביעית רק משום דרכי שלום, והלא יש להתיר מטעם דאיכא למיתלי דמשתמשת בהם לצורך דבר המותר. ותירץ ר"ת, דבסוגיא דגיטין מירי בידוע שאין לה אלא פירות שביעית, דליכא למיתלי להיתרא, הלכך מסברא היה אסור, ובזה קמ"ל דאעפ"כ שרי ומשום דרכי שלום.

ומבואר בדברי ר"ת דאפי' היכא דליכא למיתלי, אין בהשאלת הכלים לחשוד על השביעית משום לפנ"ע כל שיש בזה משום דרכי שלום. ומזה מוכח כיסודו דמרן הגרש"ז צ"ל, דאם עי"ז שמכשיל את חברו בחטא של שביעית יצילהו מאיסור חמור של שנאה וקטטה ומחלוקת, עדיף

הערות והוספות

1. ראייה זו הביא הגאון רבי ישראל וינמן שליט"א בספרו 'משנת ישראל' (סי' יג, ענף א), וב"כ הגאון רבי משה מרדכי קארפ שליט"א בספרו 'משמרת השביעית' (פרק כא, הע' 6, ד"ה ובריטב"א), עיי"ש. אך הנה יעויין במשנת ישראל שם דהאריך בכ"ז טובא, דבאמת זהו דוחק רב למימרא דמקורו דהגרש"ז צ"ל (והחזיק-לפמשנ"ת) הוא מר"ת הנ"ל לפי שרוב הראשונים שם בסוגיא דגיטין פליגי עליה, וגם דבר"ת גופיה יתכן לדחות דאין ראייה לדברים. ועיין היטב בכל דברי הגר"י וינמן שליט"א שם באריכות בגדרי הדברים, ותמצא נחת.

יא. עיין לעיל הערה 4 מה שנתבאר בדברי הריטב"א.

יב. וכמו שכתב הרמב"ם בספר המצוות (שורש התשיעי, ד"ה ועוד אמרו מנין), וז"ל "ועוד אמרו (ברכות י, ב) מנין שלא יטעם אדם כלום עד שיתפלל, תלמוד לומר לא תאכלו על הדם, לא תאכלו עד שתתפללו על דמכם. ובבאור אמרו בגמ' סנהדרין (סג, א) במנותם אלו הענינים על כולם אינו לוקה משום דהוה לאו שבכללות וכל לאו שבכללות אין לוקין עליו וכו', ודמיון זה הלאו גם כן כלומר לא תאכלו על הדם, אמרו ולפני עור לא תתן מכשול, כי הוא גם כן כולל ענינים רבים כמו שנבאר (לאוין, מצוה רצט), עכ"ל.

לנסותו ולהדריכו בדרך ישרה אי רתח", עכ"ל. ומבואר מדברי קדשו דס"ל דכדי לחנך את בנו בדרך ישרה, אין בזה משום לפנ"ע. ולפום ריהטא היינו כהגרש"ז זצ"ל דכל לפנ"ע דע"י שנותן לו האיסור, מצילו לאח"מ מאיסורים גדולים יותר, שרי, דאי"ז מכשול אלא הצלה גרידא. וא"כ הכ"נ ע"י שמכשילו לכעוס, מצילו לאח"מ מלעבור איסורים גדולי כגון כעס אשר הוא כעבודה זרה (שבת קה, ב), ואשר עלול להסתעף ברבות הימים להרבה מכשולות גדולים, ומשו"ה לא הוי מכשול אלא הצלה".

דברי הרמב"ם דהיתר הריגת רודף כדי למנועו מן חטא הריגה

טז. והנה יש עמי המקום להעיר לדבר חידוש שמצינו ברמב"ם ז"ל, דיתכן דקצת מקור יש לו להגרש"ז, דהנה הרמב"ם בספר המצוות (לאוין, מצוה רצג) חידש דהטעם שמותר להרוג אדם הרודף אחר חברו להרגו, וז"ל: "שהזהירנו שלא לחוס על הרודף, ובאור זה כי מה שזכרנו במצוה שלפני זאת מהציל החוטא שלא יהרגוהו העדים עד שידינו אותו בית דין

אמנם הוא כשעבר ועשה המעשה שיתחייב עליו מיתה והשלים אותו. אמנם בעת השתדלותו ובקשו לעשות אז יקרא רודף וחובה עלינו למנועו מעשותו מה שלבו מתאוה ונצר לו כדי למנועו מן העבירה, ואם לא רצה לשמוע אלינו נלחם בו, ואם יכולנו למנועו בחסור אחד מאיבריו כגון שנחתוך ידו או רגלו או נסמא עינו הנה זה הוא הקורם, ואם לא היה אפשר למנועו אלא באבידת נפש הנה יהרג כדי שלא יעשה מעשה הרע ההוא", עכ"ל.

ומבואר מדברי קדשו דהטעם הוא להציל את הרוצח מאיסור רציחה".

ולפום ריהטא יש לבאר קצת דהוא כעין הגרש"ז זצ"ל, דהנה הגרש"ז ייסד דסוג עבירה שאסרה תורה, אם היא באה באופן שהוא להציל את האחר, ואז מהות העבירה משתנית, וכגון לפנ"ע, שמהות הלאו הוא להכשיל יהודי, אם בא באופן של להציל יהודי, שרי. וא"כ יתכן דהכ"נ, דמאחר דייסד רבנו הגר"א ווסרמן זצ"ל בקובץ הערות (סי' ע) דכל איסורי תורה שבין אדם לחברו, לא אסרה תורה אלא דרך קלקול

✧ הערות והוספות ✧

יג. אך ידי"ג הבה"ח צבי שלום גינעיר נ"י טען איפכא, דמהריטב"א חזינן דלא כהגרש"ז זצ"ל, דהנה להגרש"ז הביאור הוא דאי"ז כלל וכלל מכשול אלא 'הצלה', ואילו מדקדוק לשון הריטב"א כן חזינן דזה לאו, ונשאר לאו, ורק 'שרינן בהכי וכו', והיינו דאפשר, ויש מקום להקל כדי לנסותו וכו', ולא דהוי הצלה ואין כאן איסור ולא כלום, ומשמע דס"ל דאין זה אלא קולא מיוחדת בלאו דלפנ"ע, ולא שאי"ז לפנ"ע בכלל, ויל"פ בזה.

יד. ועיין בפירוש המשניות להרמב"ם בסנהדרין (פ"ח מ"ז) דכתב איפכא, ואכמ"ל בהאי סוגיא נרחבה. והנה רק אציין למה שדנו בפוסקים, ברואה גנב בא לגנוב דרך החלון, האם מותר לנסר החלון כדי שיפול הלה עם החלון למטה ובכך ימנע מלגנוב. דמין הגרש"ז זצ"ל גופיה בשו"ת מנחת שלמה (ח"ג, סי' קה) אסר בזה, ועי' בס' 'משפטי התורה' להגר"צ שפיץ שליט"א (ח"א סי' עט) דכתב להוכיח לקולא בזה, ועיין בספר 'לפני עור לא תתן מכשול' (עמ' קז) מה שהביא בזה. ויתכן דאינו סותר להגרש"ז דהכא, כיון דרק השתא לא יגנוב, אבל בעתיד יגנוב, ולא מצילוהו מאיסור לעתיד. אך יל"פ דסו"ס השתא מצילוהו מאיסור גזל בביתו שלו. וצ"ע בזה.

והשחתת המידות, אבל כל שבא מכוונה טובה, אין הדבר אסור. וא"כ הכ"נ כשבא להצילו מאיסור רציחה יתכן דיהיה שרי, דמהות הלאו השתנה, ועדיף כדי להצילו מאיסור רציחה החמור^{יז}.

דברי האבנ"ז שיאכל נבילה מבשר כשר ולא נבילה מבשר חזיר

יז. והשתא אביא מעט מדברי רבותינו האחרונים ז"ל דמוכחא מלתא כיסודו דהגרש"ז זצ"ל, דהנה בשו"ת אבני נזר (יו"ד סי' קכו) דן אודות דבר המומר

אשר דרכו לאכול בשר אחוריים דווקא, והמשרתת לוקחת עבורו בשר אחוריים מן הכשרות ומן הטריפות. ויהודים מכרו לו עד עתה, באשר חשבו שהוא עכו"ם, ועתה נודע להם כי יהודי הוא, האם יש בזה משום לפנ"ע ומסייע ביד עוברי עבירה. וכתב שם (אות ז) להתיר מחמת שמצוי לו לקנות במקומו רק בשר חזיר, רח"ל, ואם לא ימכרו לו הבשר, יקנה דבר אחר, וסיים שם מ"מ מסתבר להקל כיון דמ"מ חזיר חמיר איסורא טפי דאית ביה תרתי, איסור חזיר ואיסור נבילה, מ"מ בכריתות כה"ג קוברין אותו בין רשעים גמורים, א"כ מה מכשול

הערות וחוספות

פו. אלא דהנה לכאור' חילוק רב יש בין גוונא דהגרש"ז זצ"ל ולבין הרמב"ם, דהנה הגרש"ז איירי בלאו שלולי ציווי התורה אין בו כ"כ בעיה, דרך התורה שאמרה שאסור לנזיר לשתות יין, היא שאמרה שאסור גם להכשיל אותו בשתיית יין. אבל בעבירות כגון רציחה, לכאור' מהיכי תיתי שיותר לי להרוג אותו בשביל להציל אותו (מלבד הגזירה כ"כ דשרי, אלא מצד הסברה דהגרש"ז), ולכאור' זה דבר פשוט שלא הותר לאדם לעבור על "איסור" ממש, כדי להציל את חברו מאיסור גדול יותר.

אך מאידך גיסא מצינו בחז"ל (עירובין לב, ב) "במאי קמיפלגי רבי סבר נוחא ליה לחבר דלעביד הוא איסורא קלילא ולא ליעבד עם הארץ איסורא רבה ורבן שמעון בן גמליאל סבר נוחא ליה לחבר דלעביד עם הארץ איסורא רבה ואיהו אפי' איסורא קלילא לא ליעבד", והא הלכתא כרבי (כנפסק ברמב"ם בפ"י מהל' מעשר ה"י). וא"כ מבואר דהדבר מותר. אך מאידך גיסא קי"ל (שבת ד, א) דאין אומרים לאדם חטא בשביל שיוכה חברך. וכבר עמדו בזה התוס' בשבת שם (ד"ה וכו'), ותימצו דההיא דעירובין מיירי שהאיסור החמור בא על ידו, ובזה יכול לחטוא באיסור קל כדי שהשני לא יחטא על ידו באיסור קל, משא"כ במקום שהאיסור החמור לא קשור אילו- אין לו לעבור באיסורא זוטא. וא"כ לכאור' זה א"ש כהגרש"ז, דהכא האיסור החמור יבוא על ידו, לפי שע"י שלא יתן לו אוכל וכו', יתרחק משמירת תורה ומצוות, ומשום הכי שרי. אבל בענין הרמב"ם, דמה שאותו רודף, הולך לרצוח את חברו, לא קשור אליו, לכאור' בלא גזירה"כ לא הווא אמינא עפ"ד הגרש"ז דשרי, דאין הדברים תלויים זב"ז.

והנה מצאתי בחיי אדם (כלל כה סעיף ז) שחידש בדין תינוק שטינף באמצע שמו"ע, ואחרים עומדים ומתפללים ואינם יודעים מזה. דכתב דאם אי אפשר להודיע להם בענין אחר, מותר להפסיק באמצע שמו"ע בדיבור כדי להצילם מאיסור דאורייתא, דמוטב שיעשה הוא איסור קל, והיינו איסור דרבנן להפסיק בדיבור, משיעשו אחרים איסור דאורייתא להתפלל במקום מטונף.

וראיתי בס' אורחות חיים על הח"ח להגרי"ד רוטנר שליט"א (כלל ו' הע' טו), דרצה לחדש עפ"י דהרואה אנשים המדברים לה"ר באמצע שמו"ע, מותר להפסיקם בדיבור וכו"ל. והביא שם שבספר כרם שלמה (סי' מב) התיר עפ"י להפסיק ג"כ באמצע ברכת המזון כדי להציל אחרים מאיסור לה"ר. וצ"ע דהא אם אינם קשורים אליו, ולא חוטאים על ידו, מבואר בתוס' דאסור לו לחטוא, ורק אם התינוק הוא שלו- שהביאו לביהכ"נ, אזי יהא שרי. וצ"ע על החי"א שלא הדגיש כן, ועל האורח"ח והכר"ש דלא הדגישו כן. אלא דסוגיא דשבת ועירובין הנ"ל הם סוגיות ארוכות למאוד בראשונים ובאחרונים, וצ"ע בכ"ז.

בנידון החלק"י אם יסדר להם האולם יצילם מאיסור אש"א

כ. ועוד מצינו בשו"ת חלקת יעקב (להגרמ"י ברייש זצ"ל, יו"ד סי' נו) שנשאל בענין מעשה נורא, בדבר זוג אחד שבא להרב בבקשה לסדר להם קידושין כדת משה וישראל, ולאחר חקירה ודרישה נתברר שהכלה נתגרשה רק בערכאות של גויים, ולא ע"פ דין תורה, וגם שבעלה שני כהן. והרב מיאן לסדר להם הקידושין. אך בעוה"ר באותו מקומות יש משכילים הפורקים עול תומו"צ שמוכנים לסדר "קידושין" שכולו ולבינתיים שלח הזוג מודעות עם מקום וזמן החתונה בחשבם שבטח יסדר להם הרב קידושין. והנה האולם באותו העיר ששם היה צריך להיות החתונה, עומד תחת השפעתו של הרב, והרב יוכל לפעול אצל בעלי האולם ולשכנעם שלא לעשות שם חתונה זו, אמנם יהיה זה בושה גדולה להזוג, ומחמת זה מסכימה הכלה להתגרש מבעלה הראשון כדת משה וישראל, אך בתנאי שהרב לא יעדה מאומה למנוע שהחתונה תהיה באולם הנ"ל. ועתה שואל הרב דאם יסכים שתתגרש מבעלה הראשון, ועי"ז ינצל הבעל הראשון מאיסור אשת איש, אבל מ"מ יעבור באיסור גרושה לכהן, ושואל הרב האם מותר לו לסייעה בשלילה, והיינו איסור גרושה לכהן, בכדי למנוע איסור החמור דאשת איש. והאריך שם החלקת יעקב להוכיח שחייב הרב לסדר להם הגט עיי"ש.

וכתב הגר"י וינמן שליט"א בספרו 'משנת ישראל' (סי' יג, הרחבת המשנה, אות ו) דלהגרש"ז פשוט דשרי, דהא אם לא יתן להם האולם יתחתנו הללו באיסור אשת

הוא נותן, אדרכא מיקל איסור ממנו", עכ"ל. ולהדיא חזינן כדברי הגרש"ז זצ"ל.

דברי הרעק"א דאם האיש יקיף לעצמו טוב שתקיף האשה לאיש

יח. ועוד מצינו להגרעק"א ז"ל, בשו"ע (יו"ד סי' קפא ס"ו), דכתב שם בחידושיו אהא דכתב השו"ע "אשה אינה במצות הקפה, וי"א שאע"פ שמותרת להקיף פאת ראשה, אסורה להקיף פאת ראש האיש, ואפילו הוא קטן". וכתב ע"ז הרע"א לרון בגוונא דאם לא תקיף האשה לאיש, יקיף הוא לעצמו, וכתב ע"ז "ואולי י"ל דבזה ליכא איסור מדין מצוה להפרישו, דאדרכא, במה שהיא מגלחת אותו, בזה מפרישתו, דאם לא היתה מגלחת אותו, היה מגלח בעצמו, והיה עובר בבי' לאוין דניקף ומקיף, ועל ידי שהיא מגלחת מפרישתו מלאו דמקיף", עכ"ל. ולהדיא חזינן כהנ"ל.

אבל באמת השדי חמד (מערכה ו, כללים, כלל כו סק"א) כבר השיג ע"ד הרע"א אלו. והגר"א וולדנברג זצ"ל בשו"ת ציץ אליעזר כתב (חט"ו סי' יט) דיש מהדורות שאין את הקטע ההוא של הרע"א, וצ"ע.

דברי התפאר"ש גבי ריבית דאו' ודרבנן

יט. ועוד מצינו ב"תפארת שמואל" על הרא"ש (להגאון ר' אהרן שמואל קאדינבור זצ"ל; ב"מ פ"ה סי' מב, אות ג) דכתב דשרי להלוות לאדם ריבית דרבנן אם עי"ז ינצל מריבית דאורייתא, וז"ל שם "ואפשר יש להתיר להיכא דאדרכא מצילו מריבית דאורייתא ומביאו לריבית דרבנן וכו'". ע"ש.

סוכ"ס עם סברתו נשאר דכל שמצילהו מאיסור חמור, לית בזה משום לפנ"ע.

השכרת אולם שירקדו בו ללא הפרדה אך בל"ו יאכלו מאכ"א

כב. ועוד מצינו למרן הגר"מ פישנשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה (יו"ד

ח"א סי' עב) שנשאל שם האם מותר לבעל אולם חתונות (אשר אצלו הנוהג ששוכרים האולם ביחד עם קייטרינג כשר למהדרין) להשכיר האולם לאנשים שרוקדים בפריצות ובמעורב וכדו'. וכתב דאמנם אם יש עוד אולמות במ יוכלו לשכור ולרקוד בפריצות אין בזה איסור מה"ת ליתן להם, אבל מדרבנן יש משום מסייע לדבר עבירה. אלא דהדבר תלוי אם יש איסור מסייע לדבר עבירה כל שההוא מומר בזה^{טז}.

וסיים שם בזה"ל "אבל בכאן נראה דגם להמג"א אין לאסור, דהא ודאי כשלא ישכיר זה את האולם למי שירקדו בעבירה, ישכרו לעשות החתונה אצל אחרים, ואף אצל החשודים בענייני כשרות המאכלים, ונמצא שאדרכה במה שמשכיר להם את האולם שלו מונעם מעבירה דמאכלות אסורות, ולעבירה זו דריקוד הא לא מסייעם בעצם כלום, שגם בלא סיועם הרי יעברו, ולכן אף להמג"א אין לאסור".

בעל תשובה שמקרב את הוריו ובאים בשבת ברכב

כג. ובן מצינו לגדולי פוסקי זמנינו שליט"א שסמכו ע"ז, בראש ובראשונה מצאתי למרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א

איש, וא"כ אין בשב ואל תעשה של הרב שום מכשול, אלא אדרכה, הצלה ממכשול יותר גדול של אשת איש.

דברי הגרצ"פ פראנק שבקצירה ע"י מכונה ניצל מאיסורי תורה רבים של קצירת יד

כא. ועוד מצינו למרן הגרצ"פ פראנק זצ"ל בשו"ת הר צבי (או"ח ח"א סי' קכה) שנשאל בענין המושבות, שנתחדש שם דבר קציר הכותנה במכונה השייכת לסוכנות והיא משאילה אותה למושבה הדורשת. אבל מוסרת אותה דווקא לשתי מושבות ביחד שישתמשו בזה זה אחר זה, ואינם נותנים למושבה אחת הדורשת. ונזדמן שיש שני מושבות הסמוכים זה לזה, אחת חרדית ואחת חילונית רח"ל ומחללת שבת, ושואלים מהמושבה החרדית, שידועים שאם יזמינו ביחד עם החילונים את המכונה, כשיבוא תורם של החילונים, אם יעשו בה מלאכה ג"כ בשבת קודש.

ובתחילה העלה להקל מצד שקצירה במכונה חשמלית לא חשיב כמלאכה בידים ורק גרמא, אכן לבסוף העלה דהוי אסור תורה. אך קודם שהעלה דהוי איסור תורה, כתב דכיון דהקצירה במכונה זו הוי רק איסור דרבנן, א"כ הרי אין מכשילו אלא באיסור דרבנן ועי"ז מצילו מקצירה של יד שעוברים בה הרבה פעמים מלאכה של תורה, ונמצא שמכשילו באיסור קל ועי"ז מצילו מאיסור חמור. ורק לאחר"מ העלה דהוי איסור תורה. אבל

בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' שנח) שנשאל בבן בעל תשובה המזמין את הוריו לסעודת ליל שב"ק, ויודע שחוזרים לאחר מכן לביתם במכונת, וטענת הבן היא שבדרך זו הוא מקרב את הוריו ליהדות לאט לאט, וכבר רואה התקדמות. רק שחושש במה שמכשילם לחלל שבת, ושמא אסור משום לפנ"ע.

והשיבו הגר"מ בזה"ל: "נראה שיסור האיסור דלפנ"ע הוא דומיא דעור שמכשילו, אבל אם כוונתו רק לטובת עצמו לא נקרא מכשיל, אלא כמו שרופא מנתח לא נקרא מכה חברו, כך כאן, הלוא אין כוונתו להרע לו או לייעץ לו עצה שאינה הוגנת, אלא שמקוה בזה להדריכם ולקרבתם לאמת, ומה שחבירו מחלל שבת עי"ז אינו אלא עושה רעה לעצמו, ולכן אין בזה איסור לפנ"ע, וכיון דאינו מצוה אותם לנסוע, ואדרבה, הודיע להם שמצטער בכך, תו אין כאן חיוב ערבות להפרישם במחללי שבת בפהרסיא, וע"כ נראה שגם איסור לפני עור אין בזה שכוונתו לטובה", עכ"ד (עיי"ד מה שהעלה לדינא, ובמה שכתב ע"ז הגר"י וינמן שליט"א במשנת ישראל, שם, אות ו).

כד. ועתה אביא כאן למה שמצאתי למוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א (רבה של שכונת רמת אלחנן, וחבר מועצת גדוה"ת), שדן ביסוד זה של מרן הגרש"ז זצ"ל בכמה וכמה מקומות בחיבוריו וספריו המרובים, ואציע כאן את מה שמצאתי בדברי קדשו המתוקים והנפלאים:

לבקש ממעשן בשבת שיכבה הסיגריה ועי"ז ינצל מהבערות רבות

הנה בספרו חשוקי חמד (שבת קכ, ב) דן שם באחד שאינו שומר תורה ומצוות

המעשן במקום סגור, והדבר מפריע ואף מסוכן לאחר, האם מותר לו לבקשו שיכבה את זה. וביאר שם שע"י גרם כיבוי, דהיינו, שירטיב את הסיגריה קודם שהאש תבוא לשם, ואז כשתבוא תיכבה מאליה, מותר, דגרם כיבוי במקום הפסד שרי. והוסיף שם דיתכן שגם בלא שהוא חולה, יהיה ראוי לעשות כן משום שבכל עישון ועישון עובר על מבעיר דאורייתא, והכיבוי הוא מלאכה דא"צ לגופה ורק מדרבנן, וא"כ יצילהו מאיסור דאורייתא, וא"כ יהיה צריך לבקשו לכבות. והיינו כהגרש"ז.

וזה לשונו שם: "שאלה. מעשה בחולה לאחר ניתוח שהיה רגיש מאד לעשן של סיגריות, והרגיש שבחדר האוכל מישוהו מעשן סיגריה בשבת, האם יכול לבקש מהמעשן שיכבה את הסיגריה".

"תשובה. יבקש מהמעשן שיכבה את הסיגריה ע"י גרם כיבוי, דהיינו שירטיב את הסיגריה עד מקום האש ותכבה מאליה כמבואר במסכת שבת דף קכ ע"ב ונפסק בשו"ע (סימן שלד סכ"ב) שגרם כיבוי במקום פסידא שרי, ואף אם לא ישמע, ויכבה את הסיגריה כהרגלו מ"מ לא עבר המבקש על לפני עור.

ויתכן עור שאדרבה מן הראוי לבקש שיעשה כן אף ללא חולה, כיון שכל זמן שהסיגריה דולקת עובר זה שהדליק על הבערה כל רגע, ואם יכבה יתכן שאין בזה כלל איסור תורה מפני שהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, ואף אם יש בזה איסור תורה וכגון שיוכל אח"כ להדליק את הסיגריה טוב יותר, מ"מ יעבור רק איסור תורה אחד, ועדיף מאשר יעבור על איסור הבערה כל רגע ורגע. ויתכן שאם

מצוותיה. הזמן היחיד שיש לשמעון לקבל אורחים הוא ליל שבת. ברור לראובן שכשיכנס לביתו של שמעון, הוא ידליק את החשמל לראות מי דופק. וכשיראה שבחוץ עומד ראובן, הוא יכבה לכבודו את המכשיר החשמלי [וידליקו שוב לכשילך]. האם מותר לראובן באופן כזה להיכנס לבית שמעון כשחושב שאולי יצליח לקרבו לתשובה?"

"תשובה. נאמר בשו"ע (או"ח סימן שו סעיף יד) מי ששלחו לו שהוציאו בתו מביתו בשבת, להוציאה מכלל ישראל, מצוה לשום לדרך פעמיו להשתדל בהצלתה, ויוצא אפילו חוץ לשלש פרסאות. וכתב המשנ"ב (שם ס"ק נו) שה"ה אם יצטרך לחלל שבת על ידי זה באחת מל"ט המלאכות, דכאשר תמיר את הדת לגמרי תחלל שבת ותעבוד עבודת גילולים כל ימיה, ואם הוא יחלל שבת רק פעם אחת נקרא איסורא זוטא נגד זה, יעו"ש. ולפי זה כשהעבירה תיעשה על ידי אותו אדם שבאים להציל אותו, יש מקום להקל גם כשהוא אשם בדבר שהרי מכשילים אותו בדבר קל כדי להצילו מדבר חמור. הגע עצמך ראובן הרואה את שמעון עומד

יניח את הסיגריה ולא יעשן לא יעבור יותר על איסור תורה, כיון שההבערה כבר אינה צריכה לגופה, ועדיף שיעשה כך מאשר שיכבה, וצ"ע", עכ"ל.

בכל פעם שבא לחילוני לקרבו מכבה הוא בשב"ק את המכשירים

כה. עוד כתב מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בחשוקי חמד (פסחים כב, ב) לדון כעין המעשה שהבאנו ממרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א (דלעיל אות כד), ורק באופן אחר, שבא אצל אדם חילוני ומקרבו ועושה לו קידוש וכו', אבל בכל פעם שבא יודע שהלה הולך מיד ומכבה לו את המכשירים הפסולים למיניהם, ומדליק את האורות היפים לכבוד. ורצה לומר כנ"ל, דמכיון שעיי"ז יתקרב לתורה ויפסיק לחלל שבתות הרבה, יהיה מותר.

אך כתב שם ששאל כן לחמיו מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל והלה אסר, ואמר שמעבירות לא יוצאים דברים טובים (!!), ועי' להלן (אות לב) דכן השיב לו הגר"ש זצ"ל בפעם אחרת.

וזה לשונו שם: "שאלה. ראובן רוצה לקרבו את שמעון ומשפחתו לתורה ולקיום

הערות והוספות

י". ושמעתי כמה פעמים ממוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א עובדא נאה, ושוב ראיתי בחשוקי חמד פסחים (שם), וז"ל שם: "ונראה להוסיף בביאור דברי מו"ח [שליט"א], על פי מה ששמעתי, שכשהאמרי אמת זצ"ל קבע שזמן תפלת שחרית בבתי מדרש גור יהיה בשעה שבע בבוקר, נישג אליו אחד מוקני החסידים ואמר לו, רבי, אבדתי את הטעם בתפילה, כי פעם הייתי מטהר עצמי במקוה, ואח"כ לומד דף היומי, ואומר פרקי תהלים, ואח"כ התפילה היתה כהלכתה, אולם כעת שזמן תפילה מוקדם אבדתי כל זאת ותפילתי לא כמו שהיתה. השיב לו האדמו"ר זצ"ל אנו אומרים בפיטום הקטורת: אילו היה נותן בה קורטוב של דבש אין אדם יכול לעמוד מפני ריחה. כלומר היה קידוש ה' נורא, שריח הבשמים היה מתפשט בעצמה רבה, אבל התורה אמרה כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנה, כלומר לא ניתן לעבור על מה שאמרה תורה, למרות שנדמה לנו שאפשר לפעול גדולות ונצורות, וכך בענינו", עכ"ל.

לקמן סוף אות כח מה שכתבנו בשם מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א לבאר בפסק אחר של חמיו מרן הגר"ש אלישיב דלא סותר להגרש"ז).

ביקשו מחקצין שלא יגרור הרכב בשב"ק ובגלל זה מלפן לממונים עליו

כו. עוד כתב מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א בחשוקי חמד (ב"ק כח, א) בעובדא דיהודי שומר תורה ומצוות שנסע בערב שבת ממש בכביש וסמוך בכניסתו לעיר, נתקע ברכב אחר ובנס לא נפצע, ואדהכי והכי נכנסה שבת, ובא קצין משטרה ורצה לגרור הרכב, וביקשו ממנו החרדים לדבר ה' שלא יחלל השבת בהזמנת גרר וכו', והסכים לזה, אבל תוך כדי דיבור הוציא הלה את הפלאפון והתקשר לממונים לשאול עם הינו מורשה לעשות כן, רח"ל. ונסתפקו לאח"מ אם עשו כהוגן, כיון שבגללם גרמו לו להתקשר ולחלל שבת. והשיבם מו"ר מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א כנ"ל דכיון שע"ז מצילים הרבה חילולי שבת, של הגרר (כל רגע ורגע של נסיעתו) ועוד כמה טלפונים עד שיבוא וכו', וברור שחסכו בזה הרבה חילולי שבת, ולפיכך שרי, עיי"ש.

וזה לשונו שם: "שאלה. מעשה שהיה ברכב שנסע במהירות בערב שבת, סמוך לשקיעת החמה, וסיכן בכך את כל

לחתוך את ידו ויכול להשפיע עליו שיחתוך רק אצבעו במקום כל היד, האם נאסור עליו לעשות זאת משום לפני עור לא תתן מכשול? ודאי שזוהי עצה הוגנת ומצוה ביד ראובן שהציל את שאר היד, כך גם בענייננו, במקום ששמעון יחלל שבת אלפי ורבבות פעמים עדיף להכשיל אותו בחילול שבת אחד כדי להצילו משבתות הרבה.

"והצעתי את דברי לפני מו"ח מרן הגר"ש אלישיב [שליט"א] ולא קיבלם, ואמר מעבירה לא תצמח מצוה. ולכן אם ברור שעל ידי הביקור של ראובן ידליק שמעון חשמל כדי לראות מי דופק בדלת או יכבה מכשיר חשמלי, אף על פי שבין כך מחלל שבת, בכל זאת אסור לראובן לגרום את חילול השבת הזה כי זוהי עבירה חדשה. כמו כן אמר לי מו"ח [שליט"א] שאסור להזמין אורח לבקר בשלחן שבת או בליל הסדר כשיוודע שעל ידי זה יסע ויחלל שבת ח", עכ"ל.

ויש לבאר דאי"ז סתירה כלל לדברי מרן הגרש"ז זצ"ל, דהא מיהת מודה הגרש"ז דהא וודאי דבעלמא לא הותר לעשות עבירות בשביל שיעשה אח"כ דבר טוב, ורק לאו ד"לפני עור" שכל מהותו היא "הכשלה", בזה שרי דאי"ז הכשלה אלא "הצלה", ואכתי צ"ע בעובדא הנ"ל (וע"ע

הערות והוספות

יח. וסיים שם מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א: "ולא דומה לנידון של חתיכת האצבע במקום כל היד הנ"ל, כי בין כך שמעון התכוון לחתוך אותה יחד עם כל היד, וראובן מיעט מהחטא, אולם כאן הוא יוסיף לו עוד עון על עוונתיו. וגם לא דומה למסופר על רבי ישראל מסלנט זצ"ל שיעץ לסוחרים מחללי שבת שבמקום לכתוב ביד ימין יכתבו ביד שמאל, משום שמיעט את גוף החטא שעמדו לחטא בימין, והוא לימודם לחטא בשינוי. וגם לא דומה למבואר בשו"ע (סימן שו הנ"ל), כי שם המציל עושה כדין, והתורה צותה עליו שיחלל שבת אחת, כדי שהבת תשמור שבתות הרבה, משא"כ בענייננו שהחילול שבת נעשה שלא כדין, עכ"ל.

למחות ולהפגין בעד קדושת השבת. ומש"כ כת"ר שע"י ההפגנות אנו גורמים חילול שבת [של השוטר] יעוין שו"ת מהרי"ל דיסקין זצ"ל בקונטרס אחרון סימן קמ"ה שאין לחוש לזה, ואכמ"ל. והשי"ת יתן בלב טועים בינה להפסיק לקעקע את חומת השבת עכ"ל. וכך בעניננו אנחנו חייבים לבקש על נפשו שאתה השבת הנשמרת בבני ברק ברחובותיה תשמר ועל כך אנו מצווים ומה שהקצין יטלפן לממונה עליו אין אנו מצווים על כך.

"ונראה שה"ה וכל שכן בעניננו, שהיה מותר למחות בקצין שלא יחלל שבת, ואין אנו צריכים לחשוש, שמחמת כך, הוא יחלל שבת באופן אחר. ועוד שבעניננו, אנו מצילים אותו מאיסור חמור, של גרירת רכב בשבת, שיש בזה הרבה יותר מלאכות מאשר מה שעבר במה שהתקשר לממונה", עד כאן לשונו.

שיקרה על חבנות שהיא אם הבחור כדי לחנכם להימנע מלה"ר

כז. עוד כתב בחשוקי חמד (בכורות נא, ב), וכן הוא בס' והערב נא (ח"א, עמ' 349), במעשה מרתק שאירע באוטובוס, בשני בנות שישבו ופטפטו אודות חברתן שהשתדכה, והפליגו בדברים אודות מעלותיה ובעיקר אודות חסרונותיה הרבים, וכאילו צריך לרחם עקב כך על זה שהשתדך עמה. ולפתע פנתה אליהן אשה נכבדת שישבה מאחוריהן, באמרה, בנות יקרות, חייבת אני להודות לכן מקרב לב על שהצלתן אותנו. לתמיהתן הסבירה האשה: ראו נא איזו השגחה פרטית מופלאה, אני לא אחרת מאשר אמו של זה שהשתדך עם

העוברים ושבים, ואכן גרם לתאונה, פגע ברכב אחר ובחסדי ה' לא היו פצועים בנפש. והנה הגיע קצין משטרה, ולאחר שגמר את חקירתו, רצה לגרור את הרכב ובני העיר דרשו ממנו שלא לגרור את הרכב עד צאת השבת. הקצין נענה לבקשתם, אך כדי לאשר את הדבר, היה צריך להתקשר לממונים על גביו. ועתה נסתפקו תושבי העיר, אם עשו כדין במה שדרשו שלא לגרור את הרכב, שהרי על ידי כך הם גרמו לחילול שבת אחר, בזה שהקצין התקשר לממונה?".

"תשובה. נראה לי שהפניה לקצין היתה כדין, מאחר ועלינו למחות על חילול שבת בפרהסיא, הנעשית בעיר, ומה שהקצין מחלל שבת ויפנה לממונה עליו, הוא דבר פרטי ואיהו אדעתא דנפשיה קעביר.

"ויעוין בקובץ תשובות (ח"א סימן מד) שמו"ח מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל דן בדבר ההפגנות [שנערכו בפתח תקוה] על חילול שבת, הגורמות לכך ששוטרים יהודים יחללו שבת לשמור על השקט [שבשעת ההפגנות] ונשאל מו"ח זצ"ל האם מותר לערוך הפגנות שיגרמו ששוטרים יהודים יחללו שבת? והשיב: אטו ההפגנות בשביל קיום מצות תוכחה, אתמהא, הלא דבר פשוט כביעתא בכותחא, אילו כל אחד היה פוטר את עצמו בקיום מצות תוכחה, כי אז החנוניות התחבורה וכל בתי וכו' היו פועלים בשבת כמעשיהם בחול, ולא היה נשאר מהשבת ח"ו שריד ופליט. המטרה של ההפגנות היא לעצור את מגיפת התפשטות הריסת השבת, וזה מה שנשאר בידי יראי ה' החרדים על דברו

חייהם, והם הם דברי הח"ח כאן שבהם פתחנו.

פקח שתתפס סחורה טרפה, האם יעצורם מיד או ימתין עד סוף החלוקה

כח. עור מצאתי בס' והערב נא (ח"ב, עמ' 278) לגבי מעשה, בפקח עירוני

שראה באישון ליל יום חמישי, כמה בני מיעוטים הפורקים סחורה לחנות, וכשהתקרב בחשאי ראה שזה סחורת בשר טרף מהכפרים הערביים, המוכנס לחנויות המוכרות בשר כשר, כשהבשר תחת חותמת מזוייפת. כשהביט הפקח אל תוך המשאית קירור, הבין כי לפני הללו משימה ארוכה עוד הלילה, ולפניהם רשימת חנויות בה עליהם לפרוק הסחורה, ואף יתכן שיקח הדבר יום יומיים. ויודע שאם ימתין אחריהם ויעקוב אחריהם בחשאי אחר מסלולם, יתפוס את כל החנויות שבה פרקו, וירשםם ברשימה, ולאח"מ יפיצם למען לא יכשלו רבבות אלפי ישראל בבשר טריפה. מאידך גיסא, אם יעשה כן, יכשלו הקונים שיבואו לחנות זו למחרת שיקנו בשר טרף (מאחר שאין באפשרותו כעת לפרסם באזור זה על התקלה החמורה).

ונסתפק מה יעשה, האם יתפסם כאן ומיד, ואז לא ידע היכן עוד מחלקים

(ואולי גם חילקו בעבר). או שימתין וידע היכן מחלקים בכל רחבי הארץ, אך תושבי המקום כאן יכשלו בקניית בשר טרף לשבת.

ובתב שם מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א שחמיו מרן הגר"ש

חברתכן בלא לדעת על בעיותיה הרבות, מיד אלך לביתי כדי לשכנע את בני לעזוב את השידוך בהקדם האפשרי, והכל בזכותכן. המדברות לקו בהלם, היות ומעולם לא התכוונו לכך, והכל היה במסגרת של מעט דיבורי רכילות ולשה"ק. ופתאום צרה שכזו שלא חשבו עליה שבגללם מתבטל שידוך של חברתן. הן פרצו בבכי מר מרוב חרדתן על הצרה שאירעה בעטיין, תוך כדי שהן מנסות לשכנע את האשה שחברתן לא ממש כזאת, והכל היה במסגרת פטפוטים והגזמות ולא חלילה ברצינות.

לאחר זמן עמדה האשה ואמרה להן: דעו לכן, כי אינני אמו של המדובר ואיני מכירה אותו כלל, אלא אני סתם אשה ששמעה את דיבוריכן, כל מה שרציתי הוא ללמדכן לאן דיבורי לשון הרע יכולים להגיע. והללו קלטו היטב היטב על בשרם את המסר הנשגב. אלא שעתה ליבה של האדה נוקפה, שמא נהגה שלא כדין ועברה על איסור שקר ואונאת דברים, בכך שציערה את הבנות וגרמה להן למרר בבכי, ושאלתה בפיה האם ג"כ היה מותר לה לשמוע בתחילה את דברי הלה"ר שדיברו¹.

והשיב שם מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א שנהגה כדין, דמותר לגנוב דעת הבריות לאפרושי מאיסורא, עיי"ש. וכתב שם דגם באיסור לה"ר לא עברה דעי"ז ודאי הצילתם מלספר לה"ר בהמשך

הערות והוספות

¹ הגם דיתכן שלא הכירה את המסופר, שמעתי מהגר"י וינמן שליט"א דיש להחמיר לשמוע לה"ר גם על אדם שאינו מכירו כלל, דמנהגו של עולם מוכיח שלבסוף יתכן שיתגלגלו הדברים וידע מיהו.

שלפניו את תוצאות הבדיקה. אך אם ימאן, יכתוב האח מספר גדול יותר של מילים ("החולה ממאן לעשות בדיקת חום").

וע"ז השיב מוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א ע"פ היסוד הנ"ל, ועדיף שיסכים החולה להיבדק, וע"ז יכתוב האח הרופא רק שניים שלושה מספרים של התוצאה, ולא יותר מילים, וכנ"ל.

הנחת כסף כפתיון לגנב

ל. הנה עוד האריכו בפוסקים, באחד שחושד באחד ממשרתיו שגונב את כספו, ורוצה להניח כסף על הרצפה בחדר מסוים, ולשלוח את המשרת לסדר שם את אחד הארונות, ולאחר שיגמור יבדוק אם הכסף נשאר שם או לא. ומסכים הוא אפי' להפקיר את הכסף, כך שהמשרת לא יעבור בגזל ממש, אלא בנתכונן לאכול בשר חזיר.

דהנה כבר דן בזה הבן איש חי בשו"ת תורה לשמה (סי' תז) דאסר לעשות כן דסו"ס מכשילו בנתכונן לאכול בשר ח. וכן העלה הגאון רבי צבי שפיץ שליט"א בספר "משפטי התורה" (ח"א סי' עח). אך מאידך בשו"ת שרידי אש (ח"ג סי' סא, וע"ע ח"ב סי' נז) העלה להתיר. וכ"כ בספר 'לפני עור לא תתן מכשול' (עמ' לא), והוא ע"פ הנ"ל דאם ע"ז יוכיח הבעה"ב למשרת, והלה יפסיק לגנוב, א"כ יש בזה תועלת, ומוכחא מהריטב"א הנ"ל דשרי (וע"ע בדברי הגרש"ז זצ"ל, בשו"ת מנחת שלמה, ח"ב סי' קלג).

בעל תשובה המניח תפילין פסולות

לא. עוד ראיתי בגליון בגליון 'אור השבת' (גליון 279) שהביא ממוח"ז מרן

אליישיב זצ"ל פסק שמוטל עליו לתופסם במהרה, ושלא יחשוב על הרווח שיתכן שיהיה מגילוי כל החנויות.

ובתב שם הגר"י דיתכן דלפי הגרש"ז יכול להמתין, ואף שמכשיל בלפנ"ע את הקונים למחרת, מ"מ ע"ז ינצלו רבבות מאכילת בשר טרף. אך כתב דיש לחלק בכמה אנפי דלא סתרי הגריש"א להגרש"ז, די"ל בכמה אנפי:

א] דדוקא בגוונא דהגרש"ז דכעת יש לו חיוב להפרישו מהאיסור החמור, כי רואה מראש כעת איך יחטא בעתיד בחילולי שבת, אבל הכא בבשר טרף רק יודע שיש שיקנו, ולא יודע מי הם בכלל, ולכן חייב לעשות מה שיודע כעת.

ב] בגוונא דהגרש"ז עצם ההכשלה מצילה, ולכן אינה הכשלה. משא"כ הכא ההמנעות עצמה לא מצילה.

ג] בגוונא דהגרש"ז אותו אחד שכעת מכשילו, ניצל מהחמור, ולכן ביחס אליו אי"ז לפנ"ע. אבל הכא דהווי תרי אנשים, ולא הותר להכשיל את האנשים הקונים כאן ע"י הצלת אנשים אחרים מאיסור. ודו"ק.

חולה שרוצים לבודקו ואם יסרב יהיה יותר חילול שבת

כט. עוד מצאתי בס' 'לפני עור לא תתן מכשול' (עמ' קטו) שהביא ממוח"ז מרן הגר"י זילברשטיין שליט"א שדן בחולה יר"ש בבית החולים, אשר האח או האחות מבקשים למדוד לו בדיקת חום (כשאין הדבר פיקו"ג), ויודע דאם יסכים שימדדו לו, מלבד הפעולה עצמה, יכתוב האח לאחר מכן בדף

תורה ומצוות, א"כ אי"ז לפנ"ע, אלא הצלה.

אך כשהציע כן לקמיה דחמיו מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, השיבו מרן זצ"ל שגם כאשר המטרה בהכשלת יהודי הינה לקרבו לתורה ולמצוות, מ"מ מעבירה לא תצמח מצוה! (והסיק שם שילמדו הברכה בלי שם ומלכות).

להכשילם בנתיבין לאכול בש"ח במקום 'בשר החזיר' בעצמו

לב. עוד ראיתי בספר "אחת שאלתי" (ח"ב פר' ויצא, עמ' 50) שנשאל מוח"ז שליט"א בחנות פיצה כשרה למהדרין, שיום א' התקשר לשם אדם וביקש לבצע הזמנה מיוחדת של שלושים ושניים מגשי פיצה עבור מסיבה גדולה בהשתתפות עשרות אנשים.

ובששאל המוכר איזה סוג פיצה רוצה, עם אלו תוספות, השיבו הקונה שרוצה את כל המגשים עם נקניק בשרי על גבי הגבינה..., רח"ל. המוכר נדהם מבקשתו זו, שכן זו חנות כשרה למהדרין, ותמה בלבו איך קרה דבר זה שמזמין אצלו פיצה שכזו, ושוב נזכר שפרסם מודעה על חנות הפיצה שלו כשלידה ממש הייתה מודעה של חנות פיצה נוספת ללא הכשר, וכנראה שבשעה שבא להזמין הלקוח החילוני מהחנות השניה, בטעות נפלו עיניו על מספר הטלפון של החנות הכשרה.

המוכר אמר לו שיבדוק את הדבר וישוב אליו בעוד דקות מספר, ונסתפק המוכר אם מותר לו לשלוח לאותם אנשים מגש פיצה עם נקניק פרווה - שטעמו זהה

הגרי"י זילברשטיין שליט"א שנשאל באחד שהינו פעיל בארגון המקרב רבים מאחינו התועים לאבינו שבשמים, ונפגש עם משפחה שהחלה להתקרב, וכששאלו האם יש מצוות שמקפיד עליהם, אמר לו שבכל יום מניח תפילין, וביאר לו שעושה כן לפי שאלו תפילין שעברו במסורת מסביו שהיה בשואה והניחם בחירוף נפש במחנות המוות, ואף זיכה מאות יהודים להניחם, וטרם מותו מסרם לבנו ואמר לו שגם הוא יקפיד להניחם עד סוף יומו האחרון, וכשעברו אליו, נתמלא ליבו רגש, והחל להתקשר לזה והינו מניחם בכל יום.

בשהתעניין הפעיל וביקש לראות את התפילין, ניגש האיש והביאם, והלה לתדהמתו נוכח שהתפילין פסולות לגמרי, הבתים היו עגולים, והרצועות איבדו גם הם מזמן את גודלן וצבען, וכל מראה התפילין היה במצב של ריקבון, והם פסולות באופן שא"א לתקנם. וכאן פנה אותו חילוני לפעיל וביקשו שילמדו את הברכה שמברכים על הנחת תפילין, לפי שרוצה להתחיל לברך עליהם. ונסתפק הפעיל איך ינהג, מאחר שאם יאמר לו שהתפילין פסולות, הדבר יפגע ברגשותיו של האיש מחמת היחס המיוחד שיש לו כלפי התפילין, ויתכן שלא ירצה מעתה לקבל את אנשי הקירוב, ויביא הדבר לניתוק הקשר עמו. אך מאידך גיסא, אם ילמדנו היאך מברכים, יברך הלה בכל יום ברכה לבטלה.

והשיבו מוח"ז מרן הגרי"י זילברשטיין שליט"א שמתחילה עלה בדעתו שמכיון שאם יתקרב יבין מאליו שתפילין אלו פסולות הם, ויחליפם, ויהיה שומר

וכתב שבימינו נפוצה מאד אכילת נקניק ושניצל שאינם בשריים, כך שהרואים לא יחשדו את האוכל באכילת איסור, אלא יוכלו לתלות שמדובר בנקניקי פרוה, ולכן אין כאן חשש מראית עין.

"יש להוסיף שבמידה ומחיר פיצה עם נקניק בשרי גבוה יותר מאשר נקניק פרוה, בודאי שאין לדרוש מהמזמין את המחיר הגבוה, כי יש בכך איסור אונאה, ולכן יש לגבות רק את המחיר האמיתי של פיצה עם נקניק פרוה", עכ"ד מוח"ז שליט"א שם.

ביאור נפלא במעשה אשת און בן פלת

לג. ועוד מצאתי בזה מציאה יקרה בגליון 'מים זכים' (פ' קורח, תשע"ז) ליד ידי הרה"ג ר' יצחק זאב כגן שליט"א, דהנה שם הקשה במה דמצינו בסנהדרין (קט, ב) דאשתו של און בן פלת רצתה להצילו מהמחלוקת, ולפיכך השקתה אותו והשכיבה אותו, וסתרה שער (היינו הורידה את המטפחת וישבה בגילוי הראש), וישבה על פתח הבית, וכל מי שהיה בא לקרוא לה, והיה רואה את ראשה פרוה, היה חוזר, והיינו דכתיב חכמות נשים בנתה ביתה. וצ"ע איך עשתה אשתו של און בן פלת כן, הלא עברה על לפנ"ע שהכשילה את האנשים בהסתכלות במקום מכוסה שבאשה².

לטעם נקניק הפשר, שכן בשעה שיאכלו האנשים את הפיצות עם הנקניק (הפרוה) יחשבו שאוכלים בשר בחלב, ואע"פ שלמעשה אוכלים כשר מ"מ צריכים כפרה וכדאחז"ל (קידושין פא, ב) דהמתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה צריך כפרה, ושייך בזה לפני עור כמבואר בתוס' שם וכמו שהארננו בזה לעיל, וגם אולי יש כאן חשש של מראית עין דלמעשה נראה שמגשים להם פיצות בשריות.

והשיב ע"ז מוח"ז שליט"א בזה"ל: "מותר ואף מצוה גדולה לספק לאנשים את הפיצות עם נקניק הפרוה, שהרי יש לפנינו אנשים רבים שעומדים להכשל באיסורי תורה חמורים, אכילת בשר בחלב (וכן בשול בשר בחלב של עובד הפיצריה הלא כשרה), ואכילת נקניקים שככל הנראה הם נבלות וטריפות. ממילא אין כאן כלל חשש איסור לפני עור, כי אנו לא מכשילים אותם, אלא אדרבה, מצילים אותם מאסורים נוראים.

"והגם שעכשיו יכשלו במחשבה לחטוא, מ"מ הרי הפחתנו רבות מחומרת עוונם, שכן ברור כשמש שמחשבה לעוון קלה בהרבה מעשיית העוון עצמו (וראיה לכך מדברי הגרעק"א בהגהותיו לשו"ע יו"ד סי' קפא שכתב כי המעטה מאיסורי החוטא אינה נחשבת להכשלה אלא להצלה, יעו"ש).

"באשר לחשש מראית עין, כבר דן בכך בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' קנז)

הערות והוספות

ב. דגם אם ראו באונס או בשוגג, הרי יש בזה שם שלל איסור הסתכלות באישה, וכדמוכח מהגמ' בב"ב (נז, ב) וכפירוש הרשב"ם שם (ד"ה אנוס הוא) דרך אונס רחמנא פטריה. ולא כתב הרשב"ם דבאונס אין לזה שם של איסור והסתכלות כלל. ומוכחא מלת דיש בזה שם של איסור גם כשהיה באונס. וכן מוכח מפירוש החיד"א על הספר חסידים (סי' קעז) דכתב דמי שנודמנה לו אשה בקרן זוית, ולא נתכוין לראותה, הרי הוא אנוס על הראיה. אך יעוי"ש שנראה שכן יש בזה תורת הסתכלות באישה.

באיסור ודאי כ"א, עכ"ל.

דעת מרן החזו"א לגבי מכירת מכונות גילוח

לה. אלא דיש להעיר ע"ד החזו"א הנ"ל, ממה שכתב מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א בספרו "אורחות יושר" (סי' ה - הדרת פנים), דמדובר שם מענין גילוח הזקן, ובפרט במכונות גילוח פסולות שהתריע ע"ז רבנו הח"ח זצ"ל בשער בת רבים, וכתב שם וז"ל: "ומרן החזו"א החמיר בזה מאוד בכל מיני מכונות גילוח, ולא התיר אפי' למכור למי שמגלח בתער להצילו מאיסור תער, רק ציוה למכור לגוי וכו'".

וצ"ע דהא אם הוא מגלח בתער ממש, ואנן נותנים לו מכונה אשר זה ספק אם זה תער, והגם דרוכ צדדים לאיסור, מ"מ יש צד שלא, ואמאי שלא יהא מותר.

והנראה פשוט, דהא גופא קמ"ל החזו"א, והיינו לשיטתו, דלשיטתו דרק

ושם יישב כנ"ל עפ"ד הגרש"ז זצ"ל, דלכך היה שרי לאשתו של און בן פלת להכשילם באיסורא דהסתכלות באשה באונס, משום דזהו איסור קל יותר, מאשר האיסור שהיו עושים אילו היו נכנסים לאוהל, והיו מסיתים אותו במזיד להשתתף במחלוקת, דלכאור' זה איסור החמור טפי, וא"כ היא לא שמחה מכשול לפניהם אלא אדרבה, הצילה אותם בזה ממכשול חמור טפי.

דעת החזו"א דכל ההיתר רק בנותן לו ספק מכשול

לד. והנה הגרש"ז זצ"ל שם ציין בהגה"ה ששמע שדעת החזו"א להתיר בגוונא הנ"ל, רק כשנותן לו ספק מכשול, דרק אם נותן לו ספק מכשול שע"ז זה ינצל בודאי ממכשול גדול יותר, אזי שרי. אבל לא אם נותן לו מכשול ודאי, אע"פ שמצילו מאיסור חמור יותר, וז"ל בהגה"ה (סוף אות א): "הלום נודע שמרן בעל החזו"א זצ"ל בשביעית סי' י"ב או"ט אינו מתיר בכה"ג

✽ הערות והוספות ✽

כא. דשם הקשה למה מותר בדבר דאיכא למיתלי לאיסור ולהיתר, וכי מותר ליתן ספק לפנ"ע (וספק דאורייתא לחומרא; וכמו שהקשה באמת בפירוש 'משנה ראשונה' בשביעית פ"ה מ"ו; ועי' בקושיא זו במשנת ישראל סי' יג הע' כא). ותירץ וז"ל (עמוד 244; ד"ה ונראה) "ונראה דהא דהקילו חכמים בספק, אע"ג דספק מכשול ודאי אסור ליתן לפני עור, והיה ראוי להחמיר בספיקות. משום דאם באנו להחמיר בספיקות, נמי נעשה מכשול שנמנע חסד ודרכי חיים ושלום מעצמינו ומהם, והן רק ע"ה, וחייבים אנו להחיותם ולהיטיב עמם, וכש"כ שלא להרבות שנאה ותחרות בינינו וביניהם, ועוברין על לא תשנא ועוד כמה לאוין שאין איסורן קל מאיסור זה שאנו באין להציל אותם ממנו וכו', והלכך שקלו חז"ל בפלס עד כמה שיש להתנהג לקונסם ולמשוך ידינו מהם ושלא נגרום מכשולים יותר גדולים להם ולנו, והכריעו לאסור למכרם בזמן שהוא ודאי לעבירה ולהתיר בספק, וזו דרך הממוצעת הישרה". עכ"ל.

ובעצם הערת החזו"א, יעויין במש"כ מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בדרך אמונה פ"ח מהל' שמיטה ויובל ה"א, בביה"ל ד"ה כך, שכתב וז"ל "וביאורו, דס"ל דספק מכשול לא מיקרי מכשול, דא"כ כל דבר שאדם נותן ברה"ר יכול לקרוא שיעבור עור ויכשל בו, או מי שלא יראה, וזה לא נקרא מכשול, ולא אסרתו תורה (אם לא מצד בור ברה"ר). דאי לאו הכי, גם בחצרו או בביתו לא ישים שום דבר שמא יכשל בו מישהו, וע"כ דאין מכשול אלא ודאי מכשול וכו'", עכ"ל.

והנראה לבאר בזה כמין חומר דהגרש"ז זצ"ל לשיטתו דשרי להכשיל בלפנ"ע קטן כדי להציל ממכשול גדול יותר, וא"כ שרי להכשילו בנסיעה הקצרה, שע"ז אומר לו שבוע טוב ומצילו מלחלל שבת כמה שעות לאחר מכן. ודו"ק. וכתבתי כל זאת לרבינו הגדול מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א, וכתב לי ע"ז בזה"ל "דברי טעם" [ונדפס בשו"ת שיח חיים, שאלה כח].

דברי החולקים על יסוד מרן הגרש"ז זצ"ל

לז. והנה באמת אמנם דהבאנו כו"כ מקורות להגרש"ז זצ"ל, מ"מ יש כמה שנחלקו על זה, מהם בשו"ת ציץ אליעזר (חט"ו סי' יט) דרחה ראיית הגרעק"א (לעיל אות יט) דיש מהדורות שלא גרס. וכתב שם שכנגד ה"אולי" של הרע"א, יש לו "אפשר" של המג"א, דהמג"א (אור"ח סי' קסג סק"ב) כתב אהא דכתב שם השו"ע דאסור להאכיל למי שלא נטל ידיו. ובמג"א כתב דהני מילי אם האוכל שייך לנותן דקעבר אלפנ"ע, אבל אם האוכל שייך לאוכל, שבלאו הכי היה אוכל גם אם לא היה מגיש לו לפיו, לא קעבר אלפנ"ע, ואפשר דמסייע לדבר עבירה יש. והקשה שם המחצית השקל דהא בחד עברא דנהרא כו"ע מודו דיש איסור מסייע לדבר עבירה, והמג"א גופיה (סי' שמו סק"ד) הודה לכך, וא"כ למה כתב רק בלשון "אפשר".

וביאר שם, דמיירי שמניח לו בתוך פיו ממש, דאז הוי פחות איסור משהלה יגע באוכל בלא נטילת ידיים, דלאכול ע"י נגיעה באוכל כשלא נטל ידיו, גרע טפי מאכילה כשלא נוגע באוכל, וא"כ זהו

ספק לפנ"ע מותר להכשיל אם מציל מאיסור יותר חמור, א"כ אעפ"כ אסור למכור המכונה, ורצה לגלות דעתו בזה, עד כמה דעתו שאין שום נפ"מ וחילוק בין המכונות גילוח לבין תער ממש, ואשר שניהם באותה דרגת איסור ממש, עד שהוי נתינת איסור ודאי, וזה לא הותר (והחזו"א לשיטתו. דבשלמא בלא דבריו, הו"א דטעמא דהתיר, משום דאכתי ס"ל שהמכונה הוי ספק, וספק איסור שרי להציל מודאי איסור חמור. אבל החזו"א לשיטתו דרק ודאי אסור למכור, אבל ספק מותר, ומדאסר- ע"כ שאפילו צד ספק אין לו שהמכונה פסולה, ודו"ק).

הזמנת מונית במוצאי שבת כשהנהג מחלל שבת

לו. והנה ישנו נידון גדול בפוסקים (עי' בזה בארוכה בשו"ת ציץ אליעזר, ח"א סי' לה, וח"ב סי' לח) האם ואיך מותר להזמין במוצאי שבת נהג מונית, כשיתכן שהנהג לא הבדיל ולא הוציא השבת, וא"כ בנסיעתו אל המזמין ומשם והלאה, חשיב שמחלל שבת. יעוי"ש בצי"א דהאריך בגדרי שבת, האם מי שלא קיבל בכלל צריך להוציא או לא, ואכמ"ל.

ומרן הגרש"ז זצ"ל היה נוהג לומר לנהג מונית "שבוע טוב", וכשהלה החזיר לו, יתכן דחשיב שהוציא השבת (כ"כ בספר 'הליכות שלמה', תפילה, פ"ב דבר הלכה אות יג, עיי"ש).

אך הנה צ"ע גדול בעיצה זו, דאיך מהני, הא סו"ס בדרך עד שבא הנהג (ואומר לו שבוע טוב) הוא מחלל שבת, וכל זה נגרם בגלל המזמין שהזמין אותו, וקעבר בלפני עור.

באוכל, חמור מלאכול כשלא נוגע.
לט. ועוד מצאנו בחיד"א בברכי יוסף (חור"מ ס"ט סק"ג) דדן באחד שהיה לו דין ומשפט אצל דיין אחד, ושמע שיריבו הביא לדיין שוחד, ורוצה גם הוא להביא לו שוחד, ובכך שני הצדדים ישתוו בכתחילה, אלא דמכשילו בקבלת שוחד, אך מאידך גיסא מצילו מפסיקת דין מעוות, כיון שע"י שיקבל גם ממנו שוחד, יפסוק דין אמת. ולהגרש"ז הו"א דיהא שרי כיון דמצילו ממכשול גדול יותר, אך שם כתב לאסור, וחזינן דלא ס"ל כן. ויש עוד להאריך בכ"ז, ועוד חזון למועד.

ה"אפשר" דהמג"א, דנסתפק האם מותר להכשילו באיסור קטן (של אכילה בלי לגעת באוכל, אבל ללא נט"י) ולהצילו ממכשול חמור יותר (של לאכול בלא נט"י ולגעת באוכל). וקצת נראה דנטיית דבריו לאיסור.

לח. ובספר לפני עור לא תתן מכשול (עמ' קיג) כתב דיש לדחות הראיה מהמג"א, דיתכן דלסברא דהגרש"ז מודה דשרי להכשיל באיסור קטן כדי להציל ממכשול גדול. ורק ה"אפשר" היינו דזה גופא קא מספקא ליה האם זה חמור זה, והאם האיסור לאכול בלא נט"י כשנוגע